C

c *littera tertia alphabeti Latini.*

I *gener.:* ERMENR. ad Grim. 13 p. 548,3 narrat . . . ille *(Consentius, cf. p. 17,1sqq. Niederm.)* inter c et t litteras distantiam, ut una pinguius, altera zetam imitando sed fortius sonet. CONSUET. Trev. 31 que vasa cellerarii per c litteram sunt inscripta. OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 10,32 tuum ergo L vertetur in C *(sc. Cyrum). al.*

II *spec.:* **A** *mus. (de re v. vol. I. p. 1,2sqq.):* **1** *ad sonos significandos:* **a** *in ratione antiquitatis:* ANON. I mus. Gerbert p. 333[a] *chorda* c parhypate hypaton *dicitur.* **b** *in ratione medii aevi:* ALIA MUSICA p. 130[b] diapente remissum in c. p. 135[a] concluditur eius *(tropi)* forma intra . . . diatessaron o ad cc. Ps. ODO CLUN. dial. 2 p. 253[b] pro voce tertia c litteram scribe. GUIDO ARET. form. 2 quoniam autem c litteram, que apud veteres tertia habebatur, . . . comperimus ex numerorum ratione fore primam. *al. in mensura fistularum, cymbalorum:* THEOPH. sched. 3,85[med.] tantum cerae det litterae c, quantum habet G. Ps. ODO CLUN. organistr. p. 303[a] per duos passus metire, et in primo passu pone c. *ibid.:* gravis c, quae est prima fistula, longitudo ponitur ad placitum. **2** *ad mensuram monochordi instituendam: v. vol. I. p. 1300, 22.* **3** *de littera significativa neumatibus addita:* NOTKER. BALB. ad Lantb. p. 106 c, ut cito vel celeriter dicatur, certificat *(cf.* ARIBO FRISING. mus. p. 49,19). IOH. AFFLIG. mus. 21,38 siquidem c diversarum dictionum principium est veluti cito, caute, clamose. **B** *math. de numeri compendio:* CARM. de litt. 3 et sibi c centum iam constat habere connexum. HILDEG. fragm. 860 in unoquoque fune c litera scripta erat; . . . hoc designat, quod homo in centenario numero est.

1. *caba, -ae *(m.) cantherius – Wallach (cf.* GLOSS. III 79,57 St.-S. -a [spado vel -a *I*] heingest. 201,59. 367[9]): CHART. Sangall. A 707 (a. 896) quando missus sacerdotis pergerit . . ., sive cum -a (cabala *ed.*), sive cum bove, dentur eis pabule sufficienter. *cf. ThLL. s. v.* cabo, 1. cabus.

2. caba *v.* cavus.

***cabalaris** *subst. (orig. inc., nisi latet* καχχαλίαν *Diosc. gr. 4,72) strychnum hypnoticum – Einschläfernde Schlutte (Withania somnifera Dun., cf. André, Lex. bot. p. 63. 306):* DYASC. p. 165[b] strignus ypnoticus ab aliis cacabus aut -is vel a Latinis lunaria vocatur.

***cabalcata** *v.* *caballicata.

***cabalisticus,** -a, -um. (*cabala *a hebr.* קַבָּלָה) *arcanus (ad modum rei mysticae Iudaeorum) – geheim (wie die Mystik der Juden):* ARTEPH. secret. p. 39 nunquidem etiam haec ars est -a, arcanis plaena ?

caballa (gabella), -ae *f. equa – Stute:* CHART. Babenb. 232 p. 49,26 (a. 1276/77) sunt autem hec iura iudicis, quod dicitur fúrfankch: de equo vel de gabella LX den.

***caballaricius,** -a, -um. *equis meabilis – für Pferde gangbar:* CHART. Rhen. inf. I 30 (a. 812) via -a.

caballarius, -a, -um. *script.:* cava-: *p. 2,14.18.* -bell-: *l. 57.* -ala-: *p. 2,7.*

I *adi.:* **A** *ab equis motus – von Pferden bewegt, Pferde-:* BEDA hist. eccl. 4,6 p. 218,21 feretrum . . . -um, quo infirmus vehi solebat. CHRON. Albr. a. 1100 p. 814,28 corpus regis in reda cabellaria . . . devehitur. **B** *equester – berittener:* HINCM. epist. I 126 p. 63,30 in quibus *(villis)* non solum homines -i, sed etiam ipsi cocciones rapinas faciunt.

II *subst.:* **A** *masc. (cf. K.-J. Hollyman, Le développement du vocabulaire féodal en France. 1957. p. 130sqq.):* **1** *homo militans equester – berittener Krieger:* CAPIT. reg. Franc. 49,3 volumus, ut comites et vassalli . . . et -i omnes generaliter . . . veniant. 75 p. 168,25 ut unusquisque cabalarius habeat scutum et lanceam *eqs.* p. 168,33 ut . . . homines una cum carris et -is suis vadant. **2** *homo ad servitia cum equo praestanda obstrictus – zu Dienstleistungen mit dem Pferd verpflichteter Mann:* FOLCUIN. Bert. 2,19 (chart. s. IX.[med.]) Berharius -us habet mansum de terra arabili. 2,27 Godobert -us habet casam indominicatam. *ibid. al. custos equorum – Pferdeknecht (cf.* GLOSS. III 443,12 St.-S. cav-us mariscalh): GREG. CAT. chron. I p. 267,22 homines manuales . . .: Perto -us . . ., Fileradus faber. **3** *homo ad ordinem equitum pertinens – Reiterdienste leistender Vasall, Ritter:* FOLCUIN. Bert. 63 quae *(villae)* . . . militibus et cav-is erant beneficiatae. EKKEH. URAUG. Hier. 19,2 Gallicis -is. OTTO FRISING. gest. 1,25 p. 40,31 (epist.) de -is nobilitatis tuae. **B** *fem.:* *mensura quaedam fundorum rusticorum – ein landwirtschaftliches Flächenmaß:* CONST. I 211,6 (a. 1162) damus eis *(Ianuensibus)* in feudum . . . ducentas quinquaginta -as terre . . . ad -am illius terre (*sim.* ANNAL. Ianuens. II p. 39,2).

***caballata** (chava-, cavala-), -ae *f. onus equi (ad mensuram vini adhibitum) – Pferdelast (als Weinmaß):* CHART. Laus. 692[a] (a. 1224) vinum . . . de Runens IIII chav-as. 706 *praepositus* accepit in ea *vinea* duas -as. 917 p. 757,25 *praepositus* habet . . . cavalatam vini in Estra. *ibid. al.*

***caballicata** (cava-, -alc-), -ae *f. (m. vel n.: l. 54)* (*ital.* cavalcata, *francog. vet.* chevauchiee)

1 *servitium equestre – Reiterdienst:* LEG. Lang. p. 300[a],51 (s. XI.[1]) si quis in exercitum ambulare contempserit aut in sculcam (gloss. cod. 1: id est cabalcata). CHART. Laus. 682 p. 549,11 (a. 1223) quod, si ad cavalcatam . . . non exiret . . ., bannum . . . solvere teneretur. **2** *expeditio equestris – Streifzug von Reitern:* VITA Ger. Bron. 21 p. 672,4 villarum praedas quis comparet . . ., quis creberrimas hinc inde -as ? ACTA imp. Winkelm. I 553 ante cavalcatam nostram, cum nuper intravimus Haynoiam. **3** *turma equitum – Reiterschar:* LIUTPR. antap. 3,50 cum . . . *rex Hugo* -as, ut vulgo aiunt, circumcirca dirigeret. ACTA imp. Böhmer 896 p. 607,41 si qua gens . . . cum hoste vel exercitu seu cavalcata . . . venerit. ANNAL. Ianuens. I p. 240,16 *Ianuenses* hostem et nimiam cavalcatam . . . prepararunt. CHART. Helv. arb. 27 p. 46,35 id, quod d(ominus) Fuc(ignie) et cavalcata sua mali fecit comiti. *al.* **4** *evocatio equitum – Einberufung, Aufgebot von Reitern:* ANNAL. Ianuens. II p. 138,1 comuni Ianue Niciensem civitatem dederunt ad hostem et cavalcatam faciendam. CONST. II 252,14 p. 349,34 iura nostra, que habemus . . . de exercitu et cabalcata. ACTA imp. Winkelm. I 404 p. 350,42 *Alemannum* de . . . comitatu . . . cum . . . toloneis, hostibus et cavalcati honoribus . . . investimus. 527 ut . . . sitis liberi . . . ab omnibus . . . exercitibus et cavalcatis. CHART. Helv. arb. 130 p. 200,16 in eius *(comitis)* cavalcatis . . . cives veniant . . . muniti. *al.*

[Steinmann]

caballicatio, -onis *f.* *expeditio equestris – Streifzug von Reitern:* LEG. Lang. p. 185,3 (a. 745/46) de terra istius, ubi oportet fieri -o. CONST. I 422,6 (a. 1063?) in hac pace nullus nisi comes terre -em aut hostilitatem faciat; et quicunque in -e aut hostilitate comitis fuerint *eqs.*

***caballicator** (cava-, -alc-, -alcha-), -oris *m.* *eques – Reiter:* ANNAL. Plac. a. 1265 p. 514,40 qui *(Ubertus marchio)* . . . cum DC cavalcatoribus equitavit apud castrum Nicie. ANNAL. Mant. a. 1275 (MGScript. XIX p. 27,22sq.) desconfiti fuerunt iterum cavalchatores ipsorum Bononiensium . . ., qui cavalcatores mittebantur Cesenam.

***caballicius,** -a, -um. ungula -a *i. q. farfara – Huflattich (Tussilago farfara L.):* GLOSS. III 549,31 St.-S. albuga i. ungula -a huflatiche.

caballico, -avi, -atum, -are. *script.:* cava-: *l. 23.25. 28.34sq.42.49.* -bell-: *l. 24.* -ali-: *l. 23.25.* -llec-: *l. 22. 25.* -eg(o): *l. 23.* -ig(o): *l. 22.* *?form.* caball(o): *l. 22.*

1 *latius i. q. equitare – reiten (plerumque intrans.; trans.: l. 21.35sq.):* **a** *gener.:* LEX Sal. Merov. 23 si quis caballum alienum extra consilium domini sui ascenderit et eum -verit ([-llec- *C 5,* -iga- *A 2,* caballaverit *ed. Her.*]. *sim.* EDICT. Roth. 340 si quis . . . infra vicinia . . . cav-verit [cavali- *4,* cavaleg- *2,* cabell- *12*]). LEX Alam. 64 si homo in equo suo -verit (cavali- *8,* cabali- *5,* -llec- *10*). ANTIDOT. Cantabr. p. 166,3 durum caballum -a. ALCUIN. epist. 230 p. 375,16 sellam, qua ego -are solitus sum. NOTKER. BALB. gest. 1,20 p. 27,5 per campum istum cav-ans. *al. v. et vol. I. p. 551,64.* *adde:* GREG. CAT. chron. I p. 241,28 si omnes Hitalienses uno uti calcare tantummodo informesque -are equos non fecero, non sum Burchardus. **b** *iur. de finibus circumeundis (cf. J. Grimm, Rechtsaltertümer. II. [4]1922. p. 74sq.):* TRAD. Frising. 1037 p. 781,40 (a. 902/03) tradidit . . . res . . ., quas ipse . . . episcopum . . . cav-ando circumduxit. *circumequitare – umreiten:* TRAD. Ratisb. 16[ex.] (a. 819) qui . . . cav-verunt illam commarcam et fuerunt in ista pireisa. **2** *strictius i. q. cum equo servire – mit dem Pferde Dienst leisten:* **a** *de re militari:* LEG. Lang. p. 184,28sq. statuimus, ut . . . arimannus, quando cum iudicem suum -verit, . . . per semetipsum debeat portare scutum et lanceam, et sic post ipsum -et. FORM. Senon. II add. 19 p. 723,16 mansum, quem ⟨. . .⟩ habuit . . . ad cav-andum. **b** *de servitiis rusticorum, nuntiorum sim.:* FOLCUIN. Bert. 2,21 (chart. s. IX.[med.]) si *homines* non -ant, sepiunt virgas v. 2,27 *caballarii* arant unusquisque . . . et -at. STATUT. Altah. c (MGScript. XVII p. 357) ille homo . . . debet -are, quocumque ad remota loca iusserit abbas, ter in anno.

adi. **caballicans,** -antis. *equester – beritten:* CHART. Sangall. A 221 (a. 816) mihi unum hominem cav-em ad serviendum . . . provideant.

caballinus, -a, -um. *script.:* ga-: NICOL. anat. 529. cava-: *l. 55.70.* -bell-: ALPHITA II p. 30,12.

1 *equinus – zum Pferde gehörig, Pferde-:* **a** *gener.:* ANTIDOT. Cantabr. p. 165,28 fimum -um siccum (*cf.* ANTIDOT. Glasg. p. 146,14 stercum cav-um). GREG. CAT. chron. II p. 188,32 *concessit abbas* partem casalis pro pullo -o I. NIVARD. Ysengr. 5,970 -um . . . caput. *al. v. et vol. I. p. 1030,41.* **b** *in nominibus:* **α** *plantarum:* GLOSS. III 530,51 St.-S. nimfea ungula -a seblat (568,25 u. -a quitenlatiche. TRACT. de aegr. cur. p. 210,32 in aqua bulliant . . . ungule -e. WALTH. AGIL. med. 8 p. 105,10 ungule -e aquatice. ALBERT. M. veget. 6, 470 u. -a est herba, quae vulgo vocatur herba leporis. ALPHITA I p. 302,28 flos . . . ungulae -ae aquaticae. II p. 21,2 bardana, farfara, u. equina vel u. -a idem. *al.*). ALPHITA II p. 37,6 cauda equina, cauda -a idem est. p. 84,22 iusquiamus . . ., dens -us idem. *adde:* IOH. PLATEAR. simpl. med. 1a[v] *aloe* -um . . . nigrum et obscurum est et feculentam habet substantiam. *v. et vol. I. p. 498,58.* **β** *morbi: v. vol. I. p. 1563,47.* **γ** *fontis (sc. Hippocrenes):* FOLCUIN. Bert. 46 etiamsi aliquis cav-o *(sic?)* secundum poetricas finctiones ad plenum se iactet epotasse fontem ([*cf. Pers. sat. prol. 1*]. RANGER. Anselm. 1117). **c** *in cognomine* (*gr.* Κοπρώνυμος): IOH. NEAP. gest. 41 p. 424,38 Constantini imperatoris C-i. **2** *ad onus equi aptus – zum Beladen eines Pferdes geeignet:* CHART. Hans. III 599 p. 381,7 (s. XI.[2]) -os tonellos aceto plenos.

caballo *v.* caballico.

***caballopedia** (-peia), -ae *f.* *ungula caballina, farfara – Huflattich (Tussilago farfara L., cf. André, ALMA 23. 1953. p. 111sq.):* FRAGM. mul. II 59 -a maiore rad⟨ices⟩ manip. II. RECEPT. Sangall. I 74 agrimonia et -peia teris.

caballus, -i *m.* *script.:* ga-: *l. 16.28.37.63. al.* cabba-: EPIST. Alcuin. 46 *cod. A 2.* capa-: EDICT. Roth. 289 *cod. 5.* cava-: *l. 16.19sq.30.32. saepe.* cavell-: *l. 62.* -al(us): *p. 5,9.113,4.* *sing. sensu plur.: l. 27.*

I *equus – Pferd (plerumque de animali domestico; de silvatico: l. 20.38sq.; expressius de masculo: l. 19; de cantherio: l. 17; cf.* GLOSS. III 10,16 St.-S. cav-us hros [443,18 g-us vel equus ros. *al.*]. 356,1 -us hengist. 367,25 -us pe⟨reth⟩. *al.):* **A** *gener.:* **1** *proprie:* LULL. epist. 92 p. 211,6 -os farre pastos. ARBEO Corb. 16 p. 205,7 amyssarium cav-um. PAUL. DIAC. Lang. 4,10 cav-i silvatici et bubali in Italiam delati Italiae populis miracula fuerunt. LEO III. epist 6 p. 97,7 -os Mauriscos. FORMA mon. Sangall. p. 15[b] hic faetas servabis equas tenerosque -os. AGOB. epist. 11,11 p. 203,30 qui *(sacerdotes)* . . . -os, quibus feminę sedent, regant. ERMOLD. Ludow. 1,421 *Franci* ante suos mandent probroso dente -os, quam tua castra umquam deseruisse volent. WALAHFR. Wett. 478 lini obsequitur candentia fila -us plurimus. ERMENR. Har. 6 una cum socia vigilum turba g-os *custodire.* WALTHARIUS 458 -um scrinia bina . . . dorso . . . ferentem. NOTKER. BALB. Gall. 1[f] p. 1100,6 qui *(abbas)* et cav-os habet in locis opulentissimis enutritos. CHART. Turic. 203 unde *fruges* plaustris neque cav-is possint deportari. ANON. Has. 24 quid mihi equus -us, si ad curiam venirem viator lutosus? HERBORD. Ott. 2,23 p. 735,7sqq. potentia nobilium . . . secundum copiam . . . aestimari solet -orum . . .; audito numero -orum numerus militum intelligitur. ANNAL. Mell. Cremif. a. 1195 cadente super collem duriter g-o. *saepe. v. et vol. I. p. 1616,14.* *spectat ad cultum paganum:* EPIST. Bonif. 28 p. 50,24 agrestem -um aliquantos adiunxisti comedere, plerosque et domesticum. HERBORD. Ott. 2,33 p. 741,30 profani vaticinii -um . . . in aliam terram vendi praecepit. *de effigiebus:* GREG. CAT. chron. II p. 79,23 filiam Crescentii, qui vocabatur a -o marmoreo (MART. OPP. chron. p. 401,45 iuxta -os marmoreos fuit templum Saturni et Bachi *eqs. al. cf. F. Schneider, Rom und Romgedanke im Mittelalter. 1925. p. 64).* METELL. Quir. 62,157 hic rupes stat equina petrinusve -us. **2** *in nominibus:* **a** *plantarum:* GLOSS. III 549,36 St.-S. anagasus vel ungula -i rosseshůf (*cf.* 51,5). **b** *locorum et rivorum:* DIPL. Conr. II. 72 p. 91,15 de castello C-o Albo (DIPL. Heinr. III. 255 p. 339,34. GREG. CAT. chron. I p. 253,17 curtem de Cav-o A.). GREG. CAT. chron. II p. 180,30 in rivo Cav-o. p. 262,17 casalem Cav-um. *al.* **c** *partis astrolabii (cf. J. Frank – M. Meyerhof, Ein Astrolab aus dem indischen Mogulreiche. 1925. p. 29):* GERB. (?) astrolab. 2,13 cui *(alchitob)* in summo perforato alter cuneus . . . transverse inseritur, quem alferaz, id est -um, dicunt, eo quod instar -i formatus sit. **B** *iur.:* **1** *spectat ad possessionem, traditionem sim.:* FORM. Andec. 1[c] cido tibi -us cum sambuca et omnia stratura sua. EDICT. Roth. 234 servus massarius licentiam habeat de peculio suo, id est bove, . . . cav-o . . ., in socio dare. FORM. Sangall. I 16 dedi . . . cav-um cum essedo. TRAD. Weiss. 219 p. 210,5 boves II, cavellum I, hoc trado. 62 p. 67,2 *trado,* quicquid . . . visus sum habere . . . in bovis, in g-is. CAPIT. reg. Franc. 44,19 de homine habente libras sex in auro . . ., -is, boves. GREG. CAT. chron. I p. 262,4 Lupo cum casa et substantiis, . . . -os III. *saepe.* **2** *spectat ad praestationem, exactionem sim.:* CHART. Sangall. A 10 p. 12,9 (a. 744) accipimus ab hac ecclesiam . . . cav-os V cum saumas et rufias et filtros, cum stradura sua. DIPL. Karoli M. 130 p. 180,38 -o valente libra una persolvere. CAPIT. reg. Franc. 57,5 quicumque in dona regia -os praesentaverit. CHART. Bund. I app. p. 380,31 quando in hostem perget minister, *mansiones*

[Steinmann]

reddere debent unum -um honestum (*sim.* TRAD. Frising. 684). DIPL. Ludow. Germ. 70 p. 100,34 dona . . ., id est -i duo cum scutis et lanceis *(sim.* CHART. Turic. 80 p. 29,10. DIPL. Otton. I. 14 p. 102,8. *al.)*. DIPL. Heinr. II. 533 quod . . . unum -um modium triticeę farinę portantem transmittat. *al.* **3** *spectat ad servitium, angariam sim.:* LEG. Wisig. 2,1,26 p. 74[a],12 saiones, cum pro causis alienis vadunt, . . . duos -us . . . accipiat fatigandos *eqs.* FORM. Marculfi 2,1,67 (ed. A. Uddholm. 1962) ut . . . neque etiam -orum (cabalorum *B 1*) pastus aut paraverida . . . non requiratur (SALOM. II. epist. 34). EPIST. Alcuin. 298 p. 457,10 de annona ad -os modia quattuor (CAPIT. reg. Franc. 141,29. FORM. imp. 7. CAPIT. reg. Franc. 210,15 annonam ad -os modios VI). CAPIT. reg. Franc. 32,23 habeant *servi* . . . -os non scabiosos. 273,26 *ut* nullus . . . Francis suas res aut -os tollat, ut hostem facere . . . non possint. CHART. Rhen. med. I 135,114 debet -os suos custodire uno die et una nocte. DIPL. Heinr. III. 351 p. 478,18 -os ad publicum officium persolvere. *al.* **4** *spectat ad pretium, recompensationem sim.:* COD. Lauresh. 1895 (a. 767) accepi . . . in pretio unum -um. TRAD. Frising. 226 ad redimendum . . . cum aliis mancipiis sive cav-is seu cum auro et argento. 399[b] dedit . . . pro territorium . . . duos -os obtimos et unam feminam. CHART. Bund. 82 redimere . . . cum XL solidis in argento sive in cav-is. GREG. CAT. chron. II p. 221,32 *abbas* concessit . . . medietatem unius casalis pro -o solidorum XVIII et dimidio. CHART. Carinth. III 911 dato sibi a fratribus . . . g-o predictę causationi renuntiaverunt. *saepe.* **5** *spectat ad furtum, ablationem sim.:* LEX Sal. Merov. 9,2 si quis . . . -um aut iumentum in furtum punxerit (*cf.* LEG. Wisig. 8,5,8). 38,1 si quis -um, qui carruca trahit, furaverit (38,3 -o spado. LEX Baiuv. 1,3. LEX Saxon. 29 qui -um f., capite puniatur. *al.*). LEX Franc. Cham. 25 de spadato -o *componat* solidos VII. *al.* **6** *spectat ad vulnerationem, interfectionem sim.:* LEX Sal. Merov. 38,14 si quis -um alienum excurtaverit. 65,1 si quis -um alienum . . . decorticaverit. EDICT. Roth. 337 si quis -um alienum aurem aut oculum excusserit. LEX Alam. 64 si homo . . . illo -o placat. *al.* *adde de laesione equitis:* EDICT. Roth. 30 si quis hominem liberum de -o in terra iactaverit (PACTUS Alam. III 22. LEX Frision. add. 4. *al.*). **7** *spectat ad usum illegitimum:* LEG. Burgund. const. I 4,7 si -um alienum ingenuus non permittente domino ascendere praesumpserit (*sim.* LEX Ribv. 44). LEG. Wisig. 8,4,10 si quis -um . . . *ad trituram* in area miserit. LEX Raet. Cur. 11,4 (ed. E. Meyer-Marthaler. 1959) si *iudex* eorum *(reorum)* . . . -um aut bovem in sua propria utilitatem per forcia minaverit (22,13). *al.* **8** *spectat ad damnum ab equis effectum vel acceptum:* LEX Sal. Merov. 9,1 si quis animal aut -um . . . in messe sua invenerit. PACTUS Alam. III 17 si -us, boves aut porcus hominem occiderit. EDICT. Roth. 324 si canis aut -us . . . rabiosus factus fuerit. LEX Baiuv. 15,1 si quis -um . . . ad custodiendum mercede placita commendaverit, si perierit *eqs.* LEX Frision. add. 10,2 quodsi -us, qui praestitus erat, ipsum, qui illum habuit, calcibus percusserit. CAPIT. reg. Franc. 212,2 *potentes* solent cum suis -is . . . aliorum prata decerpere. *al.* **9** *spectat ad pignerationem, arrabonem:* EDICT. Roth. 250 si quis -us domitos . . . pigneraverit. 251 si homo liber, qui debitor est, alias res non habuerit nisi -os domitos *eqs.* FORM. Sangall. II 27 mittimus vobis pro arrabone cav-um. **10** *spectat ad mercatum, teloneum:* EDICT. Roth. 232 si quis -um emerit et auctorem ignoraverit. LEX Baiuv. 16,9 vitium . . ., quod . . . venditor celavit . . . in cav-o . . ., id est aut cęcum aut herniosum aut cadivum *eqs.* CAPIT. reg. Franc. 55,2 ut nullus audeat in nocte negotiare in . . . -os, animalia. 273,25 constituimus, ut, quicumque . . . Nortmannis . . . -um donaverit, . . . de vita componat. 253,4 si autem Bawari vel Sclavi . . . regionem intraverint . . . cum mancipiis vel cav-is . . ., sine theloneo emant. INSTIT. regal. 2 (MGScript. XXX p. 1452,3) gentes . . . debent esse adecimate de -is, servis, ancillis, pannis. *al.* **11** *spectat ad condicionem custodis vel equitis:* LEX Alam. 74,2 mariscalco . . ., qui super XII -os est. CAPIT. reg. Franc. 25,4 homines, . . . qui . . . -os, arma et scuto . . . habere possunt, omnes iurent.

II *hippocampus – Seepferdchen (Hippocampus spec.):* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 380[E] -i marini . . . quidam pisciculi sunt, . . . dicti -i eo, quod capita habent similia -i capiti et pedes simili modo, BERNH. PROV. comm. 4,3 p. 285,34 -us vel corallus marinus . . . libidinis voluptatem compescunt. ALPHITA I p. 281,4 -us marinus, hiposcampus idem.

***cabatta,** -ae *f.* *(cf. francog.* savate; *v. Corominas, Dicc. etim. castell. IV. p. 832sqq.)* *calceus – Schuh:* GLOSS. V 519,40 St.-S. bůzze mine sco, idem emenda meam -am.

***cabatum,** -i *n.* *(cf. polon., bohem.* kabat) *?vestis militaris – ?Soldatenrock:* CHART. Burgenl. I 298,6 (a. 1244) panceratum habentem hastam, -um, galeam, faretram *eqs.*

1. *cabella (ga-), -ae *f.* *(arab.* kabāla, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 974)*

1 *proprie i. q. vectigal mercedum – Warensteuer:* ANNAL. Ianuens. II p. 131,16sq. creditoribus -e salis. ACTA imp. Winkelm. I 217 p. 200,27 g-am novam aut merchatum novum . . . ponere. 938 p. 713,23sq. iura . . . valent . . . -e tubarum tar. octingentos, . . . -e baiulacionis et sorte *eqs.* 995 p. 749,34 magistri racionales debent interesse creacionibus officialium sive ad credenciam, sive ad -am. 996 p. 753,30sq. quaternus de . . . vendicionibus -arum factis per eum *(camerarium)* . . . de iuribus g-e sibi concesse. 999 p. 760,1 iura cambii et buzarie solent vendi semper in -am. CHART. Salisb. III 1053 sal . . . debet egredi . . . sine omnibus inpedimentis . . ., daciis seu g-is. *al.* **2** *translate i. q. horreum ad vectigalia mercedum exigenda destinatum – Magazin für die Besteuerung von Waren:* ANNAL. Ianuens. III p. 20,10 sqq. *Lazarius* -as victualium . . . fieri fecerat et in eis cabellatores sive ministros constituerat et in ipsas -as victualia conduci fecit. ACTA imp. Winkelm. I 938 p. 714,26 sunt . . . in centimulis quatuor de -a muli sex. ALBERT. MIL. temp. 303 p. 562,24 in uno puteo, quod erat in platea comunis ante g-am. *al.*

2. cabella *v.* cupella. **3. cabella** *v.* 1. capella.

***cabellator,** -oris *m.* *exactor cabellae – Einnehmer der Warensteuer: v. l. 29.*

cabellinus *sim. v.* caball-.

***cabello,** -are. *(cf. francog. vet.* chapler, *v. Tobler-Lommatzsch, Altfrz. Wb. II. p. 248)* *metallum nummarium in nummos excudere – Münzmetall ausmünzen:* ACTA imp. Winkelm. I 1003 p. 766,8 (c. 1278) singule centum libre denariorum nigrorum in pondere date ad -andum debent minuere uncias IIII. *v. et* capello.

***cabellotus,** -i *m.* *exactor cabellae – Einnehmer der Warensteuer:* ACTA imp. Winkelm. I 707 p. 561,42 (a. 1244) dicti redditus annuatim collegebantur . . . tam per notarios credentiarum quam et per -os, qui redditus ipsos annuatim a curia comparabant. 910 quatenus -os tuos a . . . iniuriosa exactione compescas (*sim.* 914 p. 688,4). 996 p. 753,32 decime . . . solute a -is prelatis iurisdiccionis sue *(sc. camerarii)*. II 1036 p. 704,34.

cabeo *v.* caveo. **cabia** *v.* cavea.

***cabilus** *vel* **-um,** *abl.* -o *m. vel n.* *(cf.* cabus *?)* *caccabus – Topf:* MAPPAE CLAVIC. 142 *plumbum* mitte in cacabo vel in -o vel in camiolos cum oleo.

***cablo,** -are. *(cf. prov.* cable, *ital.* accappiare) *(irretiendo) pronuntiare – (bestrickend) verkünden:* LEX Raet. Cur. 9,13,2 (ed. E. Meyer-Marthaler. 1959) quicumque . . . in aruspices, qui aguria -ant, crediderint, capite puniantur.

cabra *v.* capra.

***cabrates** (kabr-, kakabres) *subst.* *(orig. inc.)* *species lapidis – Steinart:* ARNOLD. SAXO fin. 3,48 k-es lapis est similis cristallo, eloquentiam dat *eqs.* (*inde* ALBERT. M. miner. 2,2,9 p. 39[b],32 kakabres). *cf.* *cacabre.

***cabritis,** -is *vel* ***cabritus** (-icus), -i *m.* *(arab.* kibrīt, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 1171)* *in prosop. i. q. sulphur – Schwefel:* VISIO Arisl. p. 326,20 duxit ad me filium suum C-um. p. 327,8 C-is et Bevae coniugium. p. 327,9 me autem C-im ea coniungente. *al.* AURORA consurg. 6 tradite puellam . . . C-co filio suo pro uxore.

cabro *v.* crabro. **cabuanus** *v.* caganus.

***cabuca** *v.* *cambut(t)a. **cabulus** *v.* cucubalus.

[Steinmann]

cabus, -i *m.* (κάβος) *mensura quaedam capax – ein Hohlmaß:* COMPOS. Luc. I 4 modo⟨s⟩ autem per litera⟨s⟩ . . . -i III, id est lib. XL.

***cabuta** *sim. v.* *cambut(t)a. *Steinmann*

***caca** *subst. stercus – Kot:* GLOSS. IV 133,45 St.-S. carca *(i.* cacca *ed.)* stercus mist kot. *v. et l. 50.*

caça *v.* cattia. **cacabatius** *v.* caccabaceus.

cacabo (cacca-), -are. (καχχαβίζειν) *cacillare – gackern:* ALDH. ad Acirc. 131 p. 180,13 perdices -ant (cacca- F^3). GERHOH. psalm. 37,4 p. 609,3 caccabat ut perdix *(cf. Anth. 762,19).*

***cacabre** (ka-, kec-, rec-, c(h)ara-, cakabit *sim.*) *subst. (pers.* kährubā, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 1004)*

1 *sucinum – Bernstein (cf.* GLOSS. III 559,40 St.-S. kacabre burnsteyn [*a*], brennstain [*b*]. IV 363,19 variticę kakebrę verniz): CONSTANT. AFRIC. grad. p. 348,37 kecabre frigidum et siccum est in primo gradu. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 9a^{V} bernix, kakabre et ventosice idem est. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 372^{B} charabe vernix vel invernix idem est; gummi est arboris calidum et siccum *eqs.* GLOSS. Salern. p. 4^{b},36 bernix, veronix, recabre. BERNH. PROV. comm. 8,2 p. 299,1 conservativum est . . . vernix, . . . id est -e. ALPHITA I p. 281,11 cakabit sive karabe a vulgo dicitur lambra *eqs.* ARNOLD. SAXO fin. praef. p. 424,13 fit ex gagate et -e fumigium et movet epilenciam. p. 426,9 k-e attrahit paleam et non est ei operacio, donec teratur multum. THADD. FLORENT. cons. 11,16 in qua *(aqua)* essent decocte mastix, carabe et sumac. ALBERT. M. animal. 16,55 karobe. *al.* **2** *per confusionem i. q. gagates – Glanzkohle:* ARNOLD. SAXO fin. 3,47 k-e lapis est et gagates idem, scilicet mollior, nec virtutibus ab eo discrepans nec colore (*sim.* ALBERT. M. miner. 2,2,7 p. 37^{a},31. 2,2,9 p. 39^{b},29).

cacabus *sim. v.* cacca-. **cacademon** *v.* cacodaemon.

cacalia (cancalis) *subst.* (καχχαλία) *Cacalia verbascifolia (Sibth.) vel sim. – Wollblumenblätterige Kakalie o. ä. (cf. André, Lex. bot. p. 63):* DYASC. p. 77^{a} cancalis (*Diosc. gr. 4,122* καχχαλία; *Diosc. lat. 4,118 p. 57,20* cancolian) herba est, quam Romani calicariam vocant . . .; nascitur in montibus.

cacanus *v.* caganus. **cacaposteus** *v.* caccabus *p. 8,40.*

***cacaramum** *subst.* (*orig. inc., nisi subest arab.* qār) *lapis picis – Pechstein:* Ps. ARIST. lap. I p. 205,18 expositio lapidis, qui vocatur elkir i. -um; . . . niger est habetque colorem kir *eqs.*

***cacarellus** (cacca-), -a, -um. (*cf. ital. vet.* cacarella) *sordidus, incultus – schmutzig, ungepflegt:* SALIMB. chron. p. 358,22 homines caccarelli et merdazoli parvique valoris.

***çacarus** *v.* sacer.

***cacatergito** vel pudusca arscwisch GLOSS. III 695,19 St.-S.

cacatrix, -icis *f. avis plurima stercora egerens – Scheißvogel:* EGBERT. fec. rat. 1,484 ardea nomen avis, nomen de ventre -x (*cf.* 1,1525).

***cacatus** (cacca-), -us *m. stercus – Kot:* ODBERT. Frid. 21 p. 355,41 sacrarium mictu et caccatu eius foedatum.

***cacava** *subst.* (*cf.* *caccaba *et* concava) *canalis – Rinne:* GLOSS. III 678,13 St.-S. cacava rine. IV 41,47 cacava (cavava *var. l.*) rina.

cacavus *v.* caccabus.

***caccaba** (caca-), -ae *f. cucuma – Topf:* CHART. Wirt. I 108 p. 125,2sq. (s. XII.$^{med.}$) XII ollas in natale Domini et L cacabas et in festivitate sancti Michahelis item XII ollas et L cacabas. *cf.* *cacava.

caccabaceus (cacabatius), -a, -um. *in caccabo coctus, fuscus – im Topf gebacken, dunkel:* DYNAMID. Hippocr. 1,7 cacabatius panis calidus siccat, frigidus vero multo minus.

caccabatus (caca-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *strictius i. q. fuligine aspersus – rußgeschwärzt:* ALDH. virg. I 50 p. 306,4 coepit *Dulcitius* . . . furviores fuligine caccabos complecti . . ., in quibus . . . debachatus . . . tam corporis habitudine -us quam mentis morbo maculatus egreditur. **b** *latius i. q. perniger – kohlschwarz:* ALDH. virg. I 44 p. 296,21 -um furvae fuliginis atramentum. **2** *subst. masc. i. q. homo sordidus – schmutziger Mensch:* RATHER. conf. 39 p. 437^{A} bene tibi *(sc. Ratherio)* contigit, cinerate et caca-e.

caccabellus, -i *m. ollula – kleiner Topf:* COMPOS. Matr. 6,2 fac -um ferreum.

caccabo *v.* cacabo.

caccabulus (caca-, -bol-), -i *m. olla (parva) – (kleiner) Topf (cf.* GLOSS. I 205,31 St.-S. cacabolus hafan): MAPPAE CLAVIC. 5 assa in caca-o. COMPOS. Matr. 72,5 omnia . . . mittis in -o novo. *ibid. al.*

1. caccabus (caca-), -i *m.* (κάκκαβος) *script.:* ka-: *l. 19.34.* cauc-: *l. 18.* cacha-: *l. 18.* -chob-: CHRON. Tiburt. a. 531 (MGScript. XXXI p. 244,26). -cub-: CHRON. Basil. a. 540. *v. et l. 18.* -av(us): *l. 24.38. al.* capp(us): *l. 37. metr.:* că-: *l. 24sqq.29.46sq.* -cā-: *l. 22.*

I *strictius i. q. cucuma, lebes – (Koch-) Topf, Kessel (cf.* GLOSS. I 562,16 St.-S. caucubus steina. 707,8 cachabus per. III 348,6 cacabus vas lapideum i. kezzil. 502,2 kacabus havan. IV 213,54 cacabus chachele. 267,11 cacabus et cucuma cohma): **A** *proprie:* **1** *gener.:* ALDH. virg. II 2237 basia -bis dum stultus *Dulcitius* tradidit atris. RHYTHM. 59,4,3 vinum bonum bibere . . . magnis cacabis. SEDUL. SCOT. carm. 2,9,7 nec nos oblectat cacavis biscoctaque mosa. NIVARD. Ysengr. 2,684 in cacabo duram frangere pila fabam. 5,679 ligna, focum, patinas, cacabos ollasque cocosque. ISINGR. annal. I a. 1167 illic mortui sunt *episcopi* et . . . in cacabis excocti. CARM. de Iuda 3,102 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. 1959. p. 281) ut fulti *furcellis* cacabi nequeant sub pondere labi. *al.* *de metiendo:* CHART. Argent. IV 220 p. 133,31sq. (a. 1251/58) unicuique prebende II cacabos pise, quorum XVI cacabi faciunt sextarium unum *eqs.* *de teloneo:* CHART. Bern. II 281 p. 307,20 (a. 1249) pro caldera vel cacabo . . . non datur theloneum. CHART. Hans. I 435 p. 152,12 kacabus II den.; si plures in uno fune, IV den. **2** *techn.:* COMPOS. Luc. K 19 in -om eramenteo mitte. Y 10 tritus increditur *lapis* in cappo (κάβος *cft. ed., aliter J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 85*) novo. ANTIDOT. Lond. p. 18,47, mittis in -vo. p. 20,25 adipes in focum lento -o hereo resolvis. ANTIDOT. Sangall. p. 86,17 in cacaposteo (cacabo testeo *ci. Svennung, Wortstud. p. 68*^{5}). MAPPAE CLAVIC. 271. GESTA Font. 10 p. 33,28 in cacabo liquefiendum composuit *opifex metallum (item de campana fundenda:* THEOPH. sched. 3,84 p. 325,1 cacabum ferreum in fundo rotundum . . ., qui . . . aures ferreas duas habeat). *al.* **B** **1** *in imag.:* NIVARD. Ysengr. 2,404 Ioseph *aries* clamitat in cacabum *ventris lupi* protinus ire putans. ALBERT. STAD. Troil. 4,374 cacabo cordis decoquit illa *(Hecuba)* dolum. *bot.:* -us Veneris *i. q. nymphaea – Weiße Seerose (Nymphea alba L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 276):* DYASC. p. 130^{b} nimpha sicut alii cacabus Veneris, id est papaver palustre . . .; flos eius albus (*sim.* ALPHITA II p. 125,32). Ps. ODO MAGD. herb. 108 alga palustris habet diversa vocabula, quorum cacabus est Veneris nymphaeaque. *strychnum hypnoticum – Einschläfernde Schlutte: v. p. 1,39.* **2** *per compar.:* AETHICUS ISTER 59 p. 38,14 strepitum undarum ferventium quasi in olla vel cacabo cernentes. CHRON. Ebersh. 27 p. 445,9 venter ipsius intumuit et quasi cacabus bullire cepit. **3** *meton. i. q. rogus – Scheiterhaufen:* GLOSS. II 744,5 St.-S. cacabi sackere *(sc. prave versum; de fonte v. ed.).*

II *latius:* **A** *testa fornacalis – Ofenkachel:* LEG. Lang. p. 179^{a},16sqq. si vero furno in pensile cum cacabis fecerit . . . et cum pinea sua levaverit -os CCL *eqs. cf. l. 20.* **B** *culina – Küche, Kochgelegenheit:* GLOSS. I 396,65 St.-S. cacavum chuhchuni *(d)*, chuchin *(e).* 570,21 -us chŏchin *(q).*

2. caccabus *v.* halicaccabum.

cacco *sim. v.* cac(o). **cacecticus** *v.* cachecticus.

***cacemphatio** (-eph-), -onis *f. voces dissonae – Mißklang:* ANON. mus. Sowa 1^{b} p. 51,26 cacephationem, id est vocum discrepantiam, generantes *cantores.*

cacemphatus (cha-, -ache-, -enf-, -c(h)infa-, -eph-, -fact-, -on), -a, -um. (κακέμφατος) **1** *adi.:* **a** *infamis – be-*

[Humperdinck]

rüchtigt: AETHICUS ISTER 36 p. 23,7 mare brumericum, . . . triumphatorium hostium cachinfatorum naufragium. 62 p. 42,14 cacinfata . . . praedonum spolia. **b** *absurdus – sinnlos:* AETHICUS ISTER 44 p. 31,18 multa . . . inutilia, quae iste cachinfata (cacen-, cachinfacta *var. l.*, cachinnofacta *ed.*) deridit. **2** *subst. neutr. i. q. voces dissonae – Mißklang:* ANON. mus. Sowa 4 p. 121,5 voces ab invicem discordantes offendunt animam . . . in aure chachephaton generantes.

cacero *v.* macero. **cacex(s)ia** *v.* cachexia.

cachabus *v.* caccabus. **cachec(h)ia** *v.* cachexia.

cachectes (-chet-) *m. pl.* (καχέκτης, *cf.* κακοήθης) *homo morbosus – krankhafter Mensch:* THIOFR. Willibr. II 3,33 scribendi cachetes *(Iuven. sat. 7,52* cacoethes *cft. ed.)* scriptis digna tacentes, ambo licet cessent, tamen orbis signa recenset.

cachecticus (gacce-, cace-, cate-, -eti-, -exi-, -exyc-), -i *m.* (καχεκτικός)

homo mala totius corporis habitudine laborans – ein an schlechtem körperlichen Allgemeinzustand Leidender, 'Kachektiker': PAUL. AEGIN. cur. 211 p. 148,10 oportet . . . sicut in cace-is (*3,48,2* καχεκτικῶν) secundum partes dispensare evacuationem *hydropicorum*. AESCULAPIUS 36 p. 56,15 cace-os ex mala caussa multi medici vocaverunt *eqs.* p. 57,11 aliquoties ad hydropem veniunt per vetustatem cacęxiae ideoque hydropicorum curae adhibendę sunt cace-is. GLOSS. med. p. 77,6 in cruribus vel in pedibus . . . cacexicorum (cacexy-, catexy- *codd.*). Ps. GALEN. febr. 288 ciliacis pulsus est lassus et minus tamen a cate-is (puls. 21 gacceticis).

***cachepolus,** -i *m.* (*francog. vet.* chacepol) *exactor operis, bedellus – Arbeitsaufseher, Büttel:* LAMB. ARD. hist. 152 servientes . . . et -i cum virgis et asperis virgis operatores invicem provocantes.

cachexia, -ae *f.* (καχεξία, κακοεξία) *script.:* cace-: *l. 39sq.42sq.45.47sq. p. 13,9. al.* cacocexia: *l. 49.* cacohesis: *l. 46.* -echia: *l. 51.* -ecia: TRACT. de aegr. cur. p. 293, 35. -xea: *p. 13,9.*

mala totius corporis habitudo – schlechtes körperliches Allgemeinbefinden, 'Kachexie' (saepe de hydrope ineunte): PAUL. AEGIN. cur. 210 principium ydropicarum passionum cacexiam (*3,47* καχεξίαν) vocare consuevimus. 211 existens *hydrops* a febribus diuturnis et stomachi cacexia. AESCULAPIUS 34 p. 54,3 corporis totius habitudo in peius mutatur, quam Graeci cacexiam vocant. 36 p. 55,40 multis nominibus vocatur cacexia; sunt enim et syntetici, maraxmon et atrophii *eqs.* GLOSS. med. p. 94,15 nascuntur autem omnes infirmitates ydropicorum ex longa infirmitate et ex cacexsia. GLOSS. med. cod. Leninopol. p. 272,8 quid . . . satrex, cacohesis. ANTIDOT. Sangall. p. 88,13 ad cacexia apostema erumpit *emplastrum*. HUCBALD. carm. 2,68 cronica cum cancro ceditque cacexia calvo. RICHER. REM. hist. 1,65 cacocexia, quod Latini malam corporis habitudinem dicunt, toto autumno detentus est *rex*. ALBERT. M. top. 2,2,4 p. 320^{a},33 cachechia . . . est . . . mala habitudo causata in naturali augmento ut in supra modum pinguibus. eth. 5,5,1 p. 331^{b},34 quod καχεξία (*p. 1129^{a},2* καχεξίαν) sit raritas carnis, quae . . . superflua contraria a se repellere non potest. *al.*

cachimia *sim. v.* cadmia. **cachinfatus** *v.* cacemphatus.

cachinnabilis (caci-), -e. *(alte) resonans – (laut) schallend:* LIBRI Karol. 1,25 p. 54,7 habuit *episcopus* . . . sine adquisitione caci-es risus, iras sine calumniis.

***cachinnalis,** -e. *(alte) resonans, profusus – (laut)schallend, ausgelassen:* STEPH. LEOD. vita Lamb. 1 (MGMer. VI p. 385,10; s. X.$^{in.}$) blasphemantium . . . -is derisio.

cachinnatio, -onis *f. risus (alte) resonans vel profusus – (laut) schallendes, ausgelassenes Gelächter:* VITA Liutb. 29 p. 34,5 quidquid . . . mali gestus . . . acciderat, . . . cum improperio ac subsannabili -e perstrepens *diabolus*.

1. cachinno, -are. *script.:* cha-: *p. 10,3.5.* caci-: *p. 10,3.* -in(o): *l. 72. p. 10,11.* *depon.: p. 10,6.*

1 *intrans. i. q. sonanter, profuse, insultatorie ridere – schallend, ausgelassen, höhnisch lachen (cf.* GLOSS. IV 198,14 St.-S. -o cachizon): ALDH. epist. 5 p. 493,15 cum satagerem . . . non sugillationem ridiculose -ans (-inans *var. l.*) rumigerare vestrorum. virg. I 57 p. 316,20 cum infami proverbiorum elogio -antes ac cavillantes. II 2527 ebrius *Nabal* . . . stolida cum voce -ans (cha-, caci- *var. l.*). BEDA hist. eccl. 5,12 p. 306,14 multum exultans et -ans *turba malignorum spirituum*. VITA Liutb. 27 proiciendo *murem mortuum* -ans (cha- *var. l.*) . . . dixisti. NIVARD. Ysengr. 5,868 -antur *fratres*. **2** *trans. i. q. cum irrisione dicere – höhnisch lachend sagen:* LAMB. LEOD. Matth. I 668 ista -antem coniunx et filius illum orabant meliora sequi.

adi. **cachinnans,** -antis. *insultatorius – höhnisch:* ALDH. virg. I 47 p. 302,4 cum -i (-inanti *var. l.*) cavillatione. II 1922 -tum . . . ludicra vocum.

2. cachinno, -onis *m.* *derisor – Spaßvogel:* ANON. Has. 22 p. 259,52 ut est ridendi splene -o *(cf. Pers. sat. 1,12)*, aquam misit *dominus* pro vino.

cachinnosus (caci-), -a, -um. *insultatorie ridens – höhnisch lachend:* ERMOLD. Ludow. 1,234 voce cacinnosa dicta nefanda dabat.

***cachinnulo** (cha-), -are. *(furtim) ridere – (verhalten) lachen:* EKKEH. IV. cas. 125$^{ex.}$ omnes apertis oculis arrisit tandemque quasi excusso risu ch-ans exspiravit.

1. cachinnus, -i *m.* *script.:* cha-: *l. 33.37.40.* -ac(c)i-: *l. 27.29.33sqq.51.* -anci-: *l. 34.* -asci-: *l. 27.* *plur.: l. 27.31.36.40.44.50.*

risus (alte sonans, profusus, insultatorius) – (laut schallendes, ausgelassenes, höhnisches) Lachen, Gelächter (cf. GLOSS. I 71,36 St.-S. cascinne [caccinne *b. c*, cacinni *Corp. gloss. Lat. ed. Goetz IV 490,35*] kahazzen. III 408,11 -o chachizunge. IV 133,46 cacinnus, tactus solutusque iocus, risus, lachtar): ALDH. virg. I 35 p. 278,5 virgines . . . effrenatos laetitiae -os et iocosos ludorum amplexus miscentes. EPIST. Aldh. 7 p. 496,18 aemulorum cunei crispanti optatae improbationis -o (chaci- *cod.*) tripudiantes (HUCBALD. carm. 2,9). LIBER hist. Franc. 41 p. 312,26 respondit cum cacinno (canc- *var. l.*). PAUL. DIAC. carm. 13,3,3 heu, laudibus deridor et cacinnis obprimor. NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 72,14 cum ingenti risu et ch-o se per angulos . . . abscondere. REGINO chron. a. 864 cum -o et omnium derisione *neptis episcopi* ad avunculum remittitur. EKKEH. IV. cas. 94$^{med.}$ extra solitam severitatem *Hadewiga* in ch-os versa. VITA Bard. 18 p. 336,43 furtivi -i et susurri motibus. NIVARD. Ysengr. 5,867 viscera fissuro non imperat ille -o. HILDEG. caus. 2 p. 149,3 vox superiorum gaudiorum . . . in contrarium modum risus et -orum versa est. DAVID compos. 1,15,5 risus tuus sit rarus et sine -o, benignitatem magis ostendens quam dissolutionem. *al.* *in ritu superstitioso (cf. H. Bächtold-Stäubli, Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. V. 1932/33. p. 868 sqq.):* RATHER. epist. 25 p. 133,25 (admon. synod.) carmina diabolica, quae super mortuos nocturnis horis vulgus cantare solet, et -os, quos exercent, . . . vetate. *c. sensu beatitudinis:* GLOSS. II 735,57 St.-S. exerto cacinno gidenetemo sange.

2. *cachinnus, -a, -um. *insultatorius – höhnisch:* COD. Karol. 84 p. 620,36 eorum -as subsannationes pro nichilo reputamus. *Humperdinck*

cachobus *v.* 1. caccabus.

***cachochismaticus** *v.* *cacochymaticus.

cachoetis *v.* cacoethes. ***cachonus** *v.* *catatropus.

***cachos** *v.* *cacos. ***cachosis** *v.* *cacosis.

cachry(s) (cancreos, -rus, cagrios, cacrios, carcios *sim.*), -ios *n. (l. 68; ? f.: p. 11,2)* (κάχρυς)

1 *semen ferulae – Samen des Gemeinen Stecken- oder Rutenkrautes (Ferula communis L.):* GLOSS. med. p. 35,1 huius *(ferulae)* semen carios dicitur (DYNAMID. Hippocr. 2,113 cacrios. ALPHITA I p. 282,1 cancreos. ALPHITA II p. 64,3). **2** *fructus roris marini – Frucht der Nußdolde (Cachrys libanotis L. vel sim.; cf. André, Lex. bot. p. 63):* PAUL. AEGIN. cur. 65 p. 41,13 piperis aut peretri aut cachrios (*3,18,3 p.163,7* κάχρυος). p. 41,25 inunges aut cachri similiter paratum. 252 p. 196,17 cum . . . cachrios (cacrios *B*) et bacis lauri. AESCULAPIUS 19 p. 24,30 fimum columbinum, nitrum, cacrios. ANTIDOT. Bamb. app. p. 36,14 cacrior. ANTIDOT. Berolin. 18 cacrius. ANTIDOT. Glasg. p. 111,8 cagrios. p. 158,24 cacrio.

[Steinmann]

3 *? nymphaea – ?Weiße Seerose (Nymphaea alba L., cf. Ahd. Wb. I. p. 67):* GLOSS. V 41,19 St.-S. alba cancrus i. ahascala.

cachymia *v.* cadmia.

1. *cacia (ka-, -zia, -za), -ae *f.* (*ital.* caccia, *raet.* chatcha) **1** *venatio – Jagd:* CHRON. Ven. Alt. p. 80,20 ut . . . -as bestiarum . . . faceret. **2** *ius venandi – Jagdrecht:* CHART. Ticin. 191 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. III. 1943. p. 11, 19; a. 1209) cum omnibus . . . kaziis et pisscariis. CHART. Bund. 763 p. 222,5 de . . . condiciis et caziis et advocadriis. p. 222,19 cazias et pischerias . . . loci. 802 p. 260,31 cazarum et pisscariciarum.

2. cacia *v.* cattia.

***caciator,** -oris *m.* *venator – Jäger:* CHRON. Ven. Alt. p. 171,23 catelli nutritores et -es assidue *erant.*

cacillo (ga-, cuc-), -are. *de voce gallinarum i. q. clangere – gackern:* ALDH. ad Acirc. 131 p. 180,6 gallinae -ant (ga- P^{I}, cuc- AF^{3}). CARM. Bur. B. 132,2[a],11 gallina g-at.

cacinfatus *v.* cacemphatus. **cacinnus** *sim. v.* cachi-.

***cacio** (cazo), -avi, -atum, -are. (*francog. vet.* chacier, *ital.* cacciare) **1** *strictius i. q. venari, captare – jagen:* CHART. Austr. sup. II 11 (a. 849) ut utrisque liceret in ista parte commovere et . . . -ando persequi. CAPIT. reg. Franc. 281,32 in Odreia villa porcos non accipiat et non ibi -et nisi in transeundo; in Attiniaco parum -et. 281,33 quot porci et feramina . . . -ta fuerint. **2** *latius i. q. persequi, fugare – verfolgen, verjagen:* IOH. CODAGN. annal. a. 1215 p. 51,26 Papienses nostris se obviam prebuerunt et usque in fossato . . . expulerunt et cazaverunt. p. 53,3 eos . . . fugaverunt et cazaverunt (a. 1221 p. 70,28). ALBERT. MIL. temp. 251 p. 519,18 per forciam cazaverunt imperatorem de Victoria.

1. caco (cacco), -avi, -atum, -are. **1** *proprie i. q. excrementa emittere – kacken:* **a** *intrans.:* BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 313,24 super ea *(altaria)* . . . -verant. SIGEB. GEMBL. chron. a. 719 Constantinus . . . dum baptizatur . . . -ans in sancto lavachro. SALIMB. chron. p. 518,20 canis -vit super eum, postquam sepultus fuit. p. 608,33 caccaverunt super tumulum eius. **b** *trans. de pariendo ex podice:* NIVARD. Ysengr. 7, 230 pessima quę potuit monstra -are Satan. **2** *in imag. i. q. excrementis linire – mit Kot beschmieren:* ANNAL. Quedl. a. 997 p. 74,35 ut . . . beati Petri apostoli sedem . . . fornicando potius -ret quam venerando insideret.

2. *caco *subst.* *(fort. subest theod. inf. vet.* kak, *cf. Mittelniederdeutsches Handwörterbuch. II. 1963. p. 501) translate de homine fort. i. q. palus ignominiosus – viell.: Schandpfahl:* VITA Liutg. II 1,36 p. 106,19 caput post tergum vertit . . . statimque collum eius inflexibile factum . . . permansit et ob hanc causam -o est appellatus.

***cacobulia,** -ae *f.* (κακοβουλία) *perversitas consiliorum – Verkehrtheit der Entschlüsse:* ALBERT. M. eth. 6,3,1 p. 447[b],24 sunt . . . opposita eubulia et -a. p. 447[b],27 -a peccatum est in consiliando.

cacocexia *v.* cachexia.

***cacochyma** (kacoquima) *subst.* (*κακόχυμα, *nisi derivandum a* cacochymus) *quod malis humoribus laborat – etwas an schlechten Säften Leidendes:* GLOSS. med. p. 39,1 kacoquima id est corpus malis humoribus languidum. *v. et p. 12,44sq. adde:* TABULA chron. (ed. B. Bischoff, Mittelalterl. Stud. II. 1967. p. 197; s. XII.[1]) kacoquima *(ter).*

***cacochymaticus** (cachochism-), -a, -um. *malorum humorum plenus – voll schlechter Säfte: v. p. 13,9.*

cacochymia (cacho-, -oquim-, -chim-, -ma), -ae *f.* (κακοχυμία) *corruptio humorum – verdorbener Zustand der Säfte:* PAUL. AEGIN. cur. 111 p. 68,13 ex aliqua -chima *(3,22,30 p. 185,1* ἔκ τινος κακοχυμίας) aut colericis fumositatibus. 249 p. 189,17 propter cachochimiam. 253 p. 200,28 ipse *(passiones animae)* -chimiam genuerunt. GLOSS. med. p. 26,18 ex cacoquimia, hoc est ex malo humore. *v. et p. 13,6. fort. i. q. hydrops – viell.: Wassersucht:* ALPHITA I p. 308, 24sq. plecthora et -chimia sunt nomina repletionum, sed plecthora est repletio inter vasa, -a extra *eqs.*

cacochymus (ka-, chacho-, acocim-, -oqui-), -a, -um. (κακόχυμος) **1** *adi.:* *malis humoribus laborans – an schlechten Säften leidend:* WILH. SALIC. chirurg. 1,66 p. 324[b] si fuerit patiens plenus aut -us, purgetur. **2** *subst.:* **a** *masc.:* *qui malis humoribus laborat – ein an schlechten Säften Leidender:* ANTIDOT. Bamb. 48 sciaticos iuvat . . . et paraliticis inpetiginis agrestis acocimis. **b** *neutr.:* *quod malos humores movet – etwas schlechte Säfte Erzeugendes:* PETR. HISP. chirurg. 94 astineat a chachocimis, caseo, ovis duris. *cf. p. 11,54.*

cacodaemon (kako-, -cad-, -dem-), -onis *m.* (κακοδαίμων)

spiritus malus – böser Geist: HEINR. AUGUST. planct. 171 nil creat eudemon vel quis magus aut cacademon. GUNTH. PAR. (?) orat. 1,3 p. 108[b] si . . . malignos spiritus, quos . . . Graeci -es dicunt, *imploras.* ALBERT. M. eth. 6,2,15 p. 426[b],37 -es, id est mali intellectus, hoc est mentes malitiae subiectae. praedicab. 1,6 p. 12[a],24 qui *(Stoici)* calodaemones et -es animalia rationalia, corpore (-a *ed.*) aerea et vita immortalia esse dicebant *(cf. Apul. Socr. 13 p. 148).* caus. univ. 2,2,1 p. 477[b],18 qui angelos et daemones ponebant esse, huiusmodi substantias . . . in calodaemones et -es diviserunt. metaph. 1,3,12 p. 42,66 (ed. B. Geyer. 1960. 1964) odium esse inditum a divino invido et malo, quod kakotheon appellabant, quod postea Platonici vocaverunt kako-es. 11,2,37 p. 529,64 bonum et malum etiam esse in caeli partibus et in motoribus caelorum, et ideo calodaemones et -es esse dixerunt. HUGO TRIMB. sols. epil. 248 reor, quod . . . incarnati demones . . . vocentur, non tamen calodemones (kalode- *J*), id est bonum scientes, verum -demones et malum exercentes. *al. de diis gentium:* CARM. Bur. B 46,7,1 qui colunt -demones. *diabolus – Teufel:* HUGO TRIMB. laur. 126 sit Iacobus cunctis . . . archemon, hos ne calvat cacademon.

***cacodoxia** (kacodosia), -ae *f.* (κακοδοξία) *doctrina haeretica – falscher Glaube:* LUDOW. II. ad Basil. (MGEpist. VII p. 390,12; a. 871) Graeci propter k-osiam, id est malam opinionem, Romanorum imperatores existere cessaverunt.

cacoethes (cachoetis) *subst.* (κακοήθης) *mala habitudo – schlechtes Befinden: v. p. 13,7; cf. p. 9,11.*

***cacoethia** (cacoitia), -ae *f.* (κακοήθεια) *malignitas (vulneris) – Bösartigkeit (einer Wunde):* PAUL. AEGIN. cur. 270 facit . . . et ad reliquas in locis cacoitias *(3,81,4* πρὸς τὰς λοιπὰς . . . κακοηθείας) et nigredines.

***cacoethicus** (-eti-), -a, -um. (*cf.* κακοήθης) *medic. i. q. malignus – bösartig:* DYASC. p. 60[a] ad vulnera maligna, que Greci -tica dicunt. TRACT. de chirurg. 987 -ticum (cacocima *cod. II*) ⌊id est putridum⌋ (⌊⌋ *add. cod. I*) vulnus.

cacohesis *v.* cachexia. ***cacoitia** *v.* *cacoethia.

***cacollae** (-culli) *subst.* *(arab.* qāqulla, *cf. Siggel, Arab.-dt. Wb. d. Stoffe. p. 58) cardamomum (piperatum) – Kardamom oder Paradieskorn (Elettaria cardamomum White et Mat. vel Amomum melegueta Rosc.):* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 347,23 cacollae valet sicut cuscute. GLOSS. Salern. p. 5[a],35 cardomomum caculli.

***cacopapa** (kato-), -ae *m.* (κακός *et* papa) *papa non legitimus – unrechtmäßiger Papst:* PETR. CAS. (?) chron. 3,70 p. 751,11 viginti milia hominum . . . katopapa Guiberto cooperante caesa sunt.

***cacopathia** *subst.* (κακοπαθία) *mala cupiditas – schlechte Leidenschaft:* HEIRIC. Germ. I 6,437 ridet . . . vanae κακοπαθία (gloss. K: malas passiones) mentis. ARNULF. delic. 807 quis male mulcentis patiens κακοπαθία carnis ?

***cacophonos** *subst.* (κακόφωνος) *dissonantia – Dissonanz:* LAMB. mus. quadr. p. 260[a] quae *(dissonantia)* -os appellatur a cacos, quod est malum, et phonos, quod est sonus, quasi malus sonus.

***cacopracticus,** -a, -um. (κακός *et* πρακτικός) *ad segnitiam propensus – zur Trägheit veranlagt: v. p. 13,2.*

***cacopragmon,** -onis *m.* (κακοπράγμων). *homo maleficus, peccator – Übeltäter, Sünder:* CAND. FULD. Eigil. II 25,43 cācōpragmones hic rite procul expulit a se.

***cacopraxia,** -ae *f.* (*cf.* κακοπραγία) *natura ad segnitiam propensa – Veranlagung zur Trägheit:* ALBERT. M. summ. theol. I 17,68,4 p. 711[a],9sqq. in quibus *(hominibus)*

[Steinmann]

... incumbit *lumen intelligentiae* ... ad continuum et tempus, dicebant fieri inertes et cacopracticos, et dispositionem ... dicebant esse -am; et per hoc patet, quod ... -a pars infortunii *est.*

***cacos** (cach-), *acc. pl.* -os. (κακός) **1** *adi.:* *malus – schlecht:* ALPHITA I p. 281,8 cachos interpretatur malus, chimus humor; inde cacochymia, id est malorum humorum habundantia, et cachoetis, id est mala habitudo, et cachexia idem (*sim.* ALPHITA II p. 31,21 cachosis i. mala habitudo et cacexea idem et cachochismaticus i. plenus malis humoribus). *v. et p. 12,63.* **2** *subst. masc.:* *homo malus – schlechter Mensch:* HUCBALD. carm. 2,102 commotum calvum *(sc. prophetam)* ... condempnasse -os.

***cacosis** (cacho-) *subst.* (κάκωσις) *mala habitudo – schlechtes Befinden: v. l. 8.*

cacostomachus (-cus, -chos), -a, -um. (κακοστόμαχος) *ventriculo nocivus – schlecht für den Magen:* PAUL. AEGIN. cur. 255 p. 204,2 quidam scamoneam quasi -cum (*3,78,13* ὡς κακοστόμαχον) fugiunt. p. 204,8 -os existens hermodatilos. *al. (v. ind.).* DIAETA Theod. 391 aqua maritima virtutem habet ... -am. ODO MAGD. herb. 1963 esse -am Sextus Niger *(cf. Plin. nat. 20,226)* asserit illam *(malvam).* Ps. ODO MAGD. herb. 45 *sambucus* esse -a ... vescentibus herba putatur. WIBALD. epist. 167 p. 279,15 -a sunt plura et diversa fercula.

***cacostomaticus**, -a, -um. (*cf.* κακοστόμαχος) *ventriculo nocivus – schlecht für den Magen:* ANTIDOT. Sangall. p. 96,13 est *oleum balaninum* ... -us.

***cacotechnia** (-tecn-), -ae *f.* (κακοτεχνία) *ars mala – böse Kunst:* ALBERT. M. eth. 1,3,10 p. 43^{b},10 quae ... malae artes sunt, -cniae dicuntur; bonae autem calotecniae. 7,2,4 p. 506^{b},33 necromantia, furativa et huiusmodi, quas ... κακοτεχνίας nominavimus.

***cacotheon** (kako-) *subst.* (κακόθεος) *numen malum – böser Geist: v. p. 12,22.*

***cacotyches** (-thich-) *m.* (κακοτυχής) *homo infortunatus – unglücklicher Mensch:* VITA Serv. 32 p. 104,28 predictum -thiches ad predium minime pervenit.

***cacrimonium** *subst.* (*fort. corruptum ex* agrimonia) *?agrimonia – ?Odermennig (Agrimonia eupatoria L.):* ANTIDOT. Bamb. 34 herba margelli cum verbascum -um viride tritum.

cacris *sim. v.* cachry(s).

caculae francnehta GLOSS. I 87,24 St.-S.

caculator *v.* calculator. ***caculli** *v.* *cacollae.

cacumen, -inis *n.* *form. abl. pl.* -is: *l. 57.*

1 *proprie i. q. summitas, culmen, vertex – Spitze, Gipfel, Höhe, Scheitel (cf.* GLOSS. I 33,35 St.-S. -n hnol. 82,12 -n hnachc. 273,49 -n spiz. 581,67 -a vuassi. II 4,33 -n wiffel. 76,25 -n hohi. 417,9 -e opinentigi. III 291,17 vertex -n capitis i. sceitila. IV 133,48 -n vertix vel capud montis hobi. *al.):* **a** *de arboribus, plantis:* ALDH. virg. II 340 cuius *(arboris)* tangebant praecelsa -a nimbos. ad Acirc. 23,3 genestarum frondosa -a. DUNGAL. carm. 9,1,5 (MGPoet. I p. 403) curvantur facili vi lenta -a virgae. UFFING. Ida 1,18 cum ... nemorum -a rutilare coepissent. ALBERT. M. veget. 6,179 *palma* in supremo ... -e habet capsam. *al.* **b** *de montibus:* HUGEB. Willib. 3 p. 91,25 lustratis Alpium -is. 4 p. 101,33 montis -n, ubi infernus subtus erat (DIPL. Heinr. III. 14 p. 18,35. CHART. Babenb. 8 ex transverso m. per medium -n. *al.*). WALAHFR. Mamm. 2,21 tunc qui plana colunt, ad summa -a tendant. CARM. de Tim. 59 frondosa -a collis. *al.* *alch. in nominibus ficticiis i. q. summa pars vasis destillatorii – oberster Teil eines Destillationsgefäßes: v. vol. I. p. 442,36.* **c** *de rebus variis:* CHRON. Fred. 2,58 p. 83,11 -e conti. ALDH. virg. I 36 p. 283,16 ut flammantis pyrae -a ... obolisci proceritatem ... praecellerent. ad Acirc. 82,5 *caeli* convexa -a. WALAHFR. hort. 191 capitis ... -a summi (ALBERT. M. animal. 1,389 *arteria* tendit ad c. -n). ANON. geom. I 3,3 quousque intueatur altitudinis mensurandae -n. STATUT. Altah. b (MGScript. XVII p. 357) -n domus, quod dicitur virst. CHART. Eberb. 69 p. 139,10 qui *(lapides)* erecti sunt in -a titulorum et in testimonium. *al.* *prora, puppis – Bug, Heck:* AETHICUS ISTER 49 rostratae *naves* in altum erectae quasi -n sisteum eminentiores a puppe. 50 lamia navis ... quattuor capita in uno -e, quattuor in alio narratur habere. **2** *translate:* **a** *publ. i. q. summa dignitas – höchste Würde (cf.* GLOSS. II 33,62 St.-S. -a hertuom. 775,45): WALAHFR. Wett. 456 velut in mundo sumpsit speciale -n *Karolus M.* NICOL. I. epist. 53 p. 348,37 Waldrada ... -n regium ... optinet. NOTKER. BALB. gest. 2,14 p. 78,15 sub singulari -e protectionis vestrę. CARM. libr. III 40,11 Pabunpergensis ... -a sedis. THEOD. AMORB. Bened. I 3 Italia, quae Romano -i est contigua. **b** *mus. i. q. acuitas soni – höhere Lage eines Tones:* ANON. II mus. Gerbert p. 341^{b},10 primus ... superatur a secundo in -e tono.

cacumia *v.* cadmia.

cacumino, -atum, -are. *archit. i. q. culmine ornare – an der Spitze abschließen (cf.* GLOSS. II 677,37 St.-S. -o firston): GALB. Karol. 37 p. 581,21 ecclesia ... contecta fictitio opere, ollis et lateribus -ta.

1. Cacus, -i *m.* *monstrum quoddam fabulare – ein sagenhaftes Ungeheuer:* ALBERT. M. animal. 22,41 -um ferunt esse animal in Archadia super ripam fluminis Tyberis *eqs.*

2. *cacus *v.* *cacos. **cacza** *v.* cattia. *Steinmann*

***cada**, -ae *(f.) (orig. inc., nisi subest* catanus; *cf. Corominas, Dicc. etim. castell. I. p. 570sq.) ?oxycedrus vel fructus eius – ?Spitzblättriger Wacholder oder dessen Frucht (Iuniperus oxycedrus L.):* Ps. HIPPOCR. phleb. 177 accipiat potionem de pigmentis ... -as uncias IIII, cipresso uncias II.

cadabolum *v.* catabulum. **cadaduppa** *v.* catadupa.

***cadarfada** *v.* *cawerfeda. **cadarrus** *v.* catarrhus.

cadaver, -eris *n.* *script.:* cata-: CHRON. Fred. 2,41. -aber(a): *l. 38.48.53.* *form. nom. sg.* -um: GLOSS. I 82,34 St.-S. *cod. b.* *etym.: l. 44.*

1 *strictius i. q. corpus mortuum – Leiche (cf.* GLOSS. I 83,34 St.-S. -r hrao. 412,58 -r ... hreh. IV 133,50 -a corpora mortuorum boteche. *al.):* **a** *proprie:* **α** *de hominibus:* VITA Arnulfi 12 nisi ... more gentilium -r *filii* ignibus comburendum traderetur. ALDH. virg. I 35 p. 279,22 quorum sancta -a ... quiescunt. LEX Baiuv. 19,2 si ipsum -r (-ber *L*) a fluminis alveo ad ripam proiectum fuerit. 19,6 quicumque -r lederit. HROTSV. Sap. 8,1 -a filiarum ... sepelite! WILH. APUL. gest. 2,343 Normannorum velare -a mos est. OTTO FRISING. gest. 2,36 ex adustione -um. HIST. peregr. p. 171,10 urbem ... mortuorum -bus iam fetentem. ALBERT. M. Is. 14,11 p. 205,94 -r ... dicitur cadens ad vermes. *saepe.* *in miraculis:* ALDH. virg. I 23 p. 255,9 defunctorum -a ... restituit *Iohannes.* EIGIL Sturm. 15 p. 372,41. *al.* **β** *de bestiis:* LEX Baiuv. 14,7 dominus animalis -r sibi sumat in usum. CARM. var. II 10,2,15 *(in fabula)* cum ... tuum fuerit tabum foetumque -ber dirruptum. POETA Saxo 4,246 -bus fętebant pascua stratis. ALBERT. M. animal. 4,83 capiuntur barbelli per -r. *al.* **b** *alleg.:* HRABAN. univ. 7,6 p. 195^{A} mystice -a infidelium corpora significant. **c** *in imag. sensu despicabili:* EPIST. Wisig. 7 -bera te anteferre fetentia et homines divinis cultibus assidue deditos tua exprobrare sententia reproba.

2 *latius:* **a** *corpus moribundum – im Sterben begriffener Körper:* NOTKER. BALB. gest. 1,29 p. 40,13 ferrum *pulsatorium* ... per -r iam iamque defunctum ... ad terram ... venit. BRUNO QUERF. Adalb. A 33 p. 221,10 cadens -r matrem terram occupat. HIST. peregr. p. 165,24 aliqui ... incubabant -bus equorum in via deficiencium. *de bove morbido:* METELL. buc. 6,37 caulas, ergo iubet *vir,* quo verna -e mundet. **b** *corpus vivum – lebender Körper:* EGBERT. fec. rat. 1,1765 putidius nostra non est in carne -r. NIVARD. Ysengr. 7,239 ut salves animam, tormentis subde -r.

cadaverinus, -a, -um. *cadaveri similis – leichenähnlich:* RATHER. prael. 2,8 p. 196^{C} senes quoque in -is iam corporibus constituti.

cadaverosus, -a, -um. *cadaveri similis – leichenähnlich:* **1** *proprie:* HROTSV. Cal. 7,1 nec facies *mortuae* -a nec membra sunt tabida. **2** *in imag. sensu despicabili:* LIUTPR. leg. 62 p. 210,12 ut ... *Nicephorus* audiat vos, quorum copiis non audet -us occurrere.

[Dauser]

cadax *v.* catax. **cadela** *v.* candela.

***cadigium** *v.* *codigium.

cadivus (cati-, catti-, -ibus *sim.*), -a, -um.

1 *adi.:* **a** *de anim. i. q. epilepticus – fallsüchtig:* Form. Marculfi 2,22 vindedi servo . . . non fugitivo neque -o (*sim.* Form. Sal. Bign. 3. 5). Lex Baiuv. 16,9 nisi forte vitium invenerit . . . in mancipio aut in cavallo aut in qualicumque peculio, id est aut cęcum aut herniosum aut -um (-o, cativo, caduco, cattibum, cadu(v)um *sim. var. l.*) *eqs.* **b** gutta -a *sim. i. q. epilepsia – Fallsucht* (*cf.* Gloss. III 498,2 St.-S. -a passio vallenda): Botan. Sangall. 10,1 gutta -a (21,2. 48,3. Rather. prael. 1,24 p. 168^{C} g., quam -am dicunt). Vita Sadalb. 19 (MGMer. V p. 61,1) -ae vesaniae morbo. *al.* **2** *subst.:* **a** *masc. i. qui epilepticus est – ein Fallsüchtiger:* Recept. Sangall. I 85 capit. p. 7,33 ad cativo. II 8 capit. p. 37, 24 ad lunaticos et -os (Botan. Sangall. 10,1$^{capit.}$). Antidot. Berolin. 1 melancolicos, -os, vanos. **b** *fem. i. q. epilepsia – Fallsucht:* Pass. Praeiecti I 18 diaconus . . . -e (-a *var. l.*) . . . fatigatus insania.

cadmia, -ae *f.*, *postea* ***calamina,** -ae *f. vel* ***calaminum,** -i *n. vel* ***climia,** -ae *f.* (καδμεία, *inde vulg.* *calamina, *theod. vet.* galmei, kalemin, *arab.* iqlīmiyā [*cf. Siggel, Arab.-dt. Wb. d. Stoffe. p. 77*]) *script.:* kathinia: *p. 16,25.* chatmea: *p. 16,27.* cat(h)mi(a): *l. 43sqq.54.56.59sqq.72. p. 16,5.12.15.19.24.26.* cathimi(a): *l. 59sq.72. p. 16,2.* cathir(a): *l. 47.* cachimi(a), cachymi(a): *l. 46.68.* cachini(a): *p. 16,10.* cacumi(a): *p. 16,6.* ?ca[a]limia: *l. 52.* calimin-: *l. 67. form.:* *gen. sg.* -as: *l. 60. acc. sg.* -an: *l. 64. metr.* -mĭa: *l. 65.*

I *proprie de metallis:* **A** *strictius i. q. tutia, pompholyx, spodium – Galmei, Zinkerz, Zinkoxyd, Ofenbruch (cf. Lippmann, Alchem. I. p. 591sqq.):* **1** *de natura:* Constant. Afric. grad. p. 383,18 cadmia tribus modis est: quędam enim est Indię, quę est lapis subtilis et albus . . .; est et alia marina . . ., quae viridis, aspera et perforata est; est et alia metallica et in Africa invenitur *eqs.* Theoph. sched. 3,62$^{med.}$ invenitur etiam genus lapidis subcrocei coloris et interdum rufus, qui calamina dicitur. Hildeg. phys. 2,12 terra, quae dicitur calaminum, . . . tepida *est* (*cf.* caus. 3 p. 171,10sqq.). *fort. add.:* Albert. M. miner. 5,1,8 illud, quod in tali sublimatione residet in fundo, est climia, quae vocatur a quibusdam succudus. **2** *de usu:* **a** *techn.:* Compos. Luc. T 8 lapis adama nascitur ex cathmia et auri coctione. Mappae Clavic. 9 cathmiam aut trachiam . . . vel calactiten permisce. 28 cathmie Samie. 74 super aspergis cathmiam albam (Ps. Plato quart. 3 p. 135,12 cachimiae albae). Compos. Matr. 12 gluttinis taurini partes iiii, cathirae etiam confla. Theoph. sched. 3,65 tolle calaminam . . . cum carbonibus minutissime tritam. Albert. M. miner. 4,1,6 p. 90^{b},42 Parisiis . . . et Coloniae . . . convertunt cuprum in aurichalcum per pulverem lapidis, qui calamina vocatur. *al. fort. add.:* Compos. Luc. ζ 8 lapis trachias . . . mittitur in ca[a]limia in mundatione argenti (*cf. J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 99*). Compos. Matr. 15,2 cathmie canopodos partem unam. *de -a artificialiter composita:* Compos. Luc. A 2 conpositio cathmie: nitrum partem unam, sulphur partem unam (*cf.* A 3$^{capit.}$ β 1). **b** *pharm.:* Paul. Aegin. cur. 19 unguenta . . . cimolia terra . . . aut pomfolix aut spodium aut litargiros aut catmia (cathimia *B*; *3,3,4* καδμία). 93 stimeos, catmias (cathimias *B*), calcitidos . . . equalia . . . assa. 225 catmie (cathmie *B*) conbuste (Brunus Long. chirurg. 1,10 p. 110^{D} de secretis *medicinis consolidativis* est . . . climia proprie combusta). Antidot. Bamb. app. p. 37,3 corallu i, cadmian l. Ps. Odo Magd. herb. 419 quod *(cornu cervi)* simul est ustum veluti quoque cadmia lotum. Tract. de aegr. cur. p. 300,17 de lapide calaminorum 9 i. Hildeg. caus. 3 p. 171,6 caliminum accipiat. Theod. Cerv. chirurg. 3,2 p. 159^{F} climiae ablutae. 4,4 p. 181^{B} cachymiae ablutae. *al.* **c** *iur. de teloneo:* Chart. Hans. 466 p. 168,1 (a. 1254) de pondere calamini . . . ⟨denarium⟩. 807 p. 278,15. **B** *latius:* **1** *spuma auri vel argenti, lithargyros – Gold-, Silber-, Bleiglätte:* Gloss. III 554,1 St.-S. cathmia (cathimia *b*) silberchum. Ioh. Platear. simpl. med. p. 2b^{r} in decoctione quod superfluum ab auro separatur, cathimia dicitur seu spuma auri (p. 23a^{v}. Matth. Platear. gloss. p. 380^{F}. Geber. clar. 2,70 [*v. notam ed.*]). Bernh. Prov. comm. 9,1 p. 311,6 cathmia argenti, id est litargirum. Wilh. Salic. chirurg. 5,7 p. 359^{A} cacumiae argenti tritae. 5,10 p. 360^{H} climia auri vel argenti vel plumbi . . . est . . . superfluitas, quę reperitur in loco, ubi coquitur aurum vel argentum. *al. adde:* Ps. Arist. lap. I p. 188,20 ex istis lapidibus nascitur quidam lapis, quem populus vocat cachiniam auri. **2** *?lapis orobus – ?Kupfergrün:* Compos. Luc. X 21 lapis erebus (orebus *cod.*), quem vocant Alexandrini cathmia *eqs. (cf. J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 82sqq.).* **3** *lapis fissus – Spaltstein:* Compos. Luc. ε 32 lapis fissus nascitur in . . . Italia . . .; quem Alexandrini voca⟨n⟩t cathmia . . .; est enim . . . lapis crepidinosus. **4** *sucinum – Bernstein (cf. Ahd. Wb. I. p. 61):* Gloss. III 522,24 St.-S. calamin ouchstein. **5** *scoria, squama (ferri) – (Eisen-)Schlacke, Hammerschlag:* Gloss. III 554,3 St.-S. cathmia ferri synther.

II *meton. i. q. fodina (tutiae) – (Galmei-)Bergwerk, (Zink-)Erzvorkommen:* Chart. Austr. sup. II 101 p. 151,29 (a. 1117) in cadmiis, in locis salinariis. Acta imp. Stumpf 364 p. 520,6 quarum *(fodinarum)* in bonis ipsorum prima est cathmia Propath nuncupata (*sim.* Acta imp. Böhmer 144 p. 136,22 kathinia). Chart. Carinth. I 213 p. 169,45 si forte in feudo . . . catmia exurgeret. Chart. Stir. IV 144 p. 89,20 si qua chatmea in possessionibus . . . fuerit inventa. *ibid. al.*

***cadmiarius,** -a, -um. *script.:* cha-: *l. 38.* cat(h)m-: *l. 33.37sq.41.* catam-: *l. 38.* -mea-: *l. 33.41.*

1 *adi.:* *ad fodinam (tutiae) pertinens – das (Galmei-)Bergwerk betreffend:* Chart. Salisb. II 509 p. 688,5 (a. 1193) orta . . . lite pro habendo iure cathmearío (p. 688,24. Chart. Stir. II 26 p. 55,22. Chart. Salisb. III 596 p. 80,38). **2** *subst.:* **a** *masc.:* *metallicus (fodinae tutiae) – Bergmann (im Galmeibergwerk):* Chart. Stir. I 486 (c. 1165) testes facti sunt . . . Oudalricus monetarius, Reginbertus catmiarius (497. 500 cathmiarius. 528 catamiarius. 659 chathmiarius). **b** *neutr.:* *fodina (tutiae) – (Galmei-)Bergwerk:* Chart. Salisb. II 509 p. 688,16 (a. 1193) quod vulgo dicitur spitzrecht et garrenrecht et hutschiht, cum omnibus cathmeariorum pertinentiis . . . accipiat *ecclesia.*

cado, cecidi, casurum, -ere. *script.* ka-: *p. 17,49. form.:* *inf. praes.* cecidere: *p. 18,49.* *indic. praes.* -e(n)t: *p. 17,11.* *fut.* -ebis: Liber hist. Franc. 32 p. 296,3. *inf. perf.* cadisse: *p. 18,14.* *coni. plusq.* cadisset: *p. 18,13.* *adde* Form. Sal. Merk. 42. *metr. et rhythm.:* *inf. praes.* cadére: *p. 17,20.* *indic. perf.* cecīdit: *p. 17,49.18,3.* *partic. fut.* căsurus: Aldh. virg. II 1561.

I *proprie i. q. deorsum labi vel ruere – fallen:* **A** *strictius i. q. decidere, incidere – herab-, hineinfallen, stürzen:* **1** *de anim. et partibus corporis:* **a** *de actione fortuita:* α *gener.:* Pactus Alam. III 16 canes . . . pendatur et, dum . . . ibi putridus -et *eqs.* Wett. Gall. 35 p. 277,24 Erchanoldus . . . caput inlisit in superliminare, unde amens cecidit. Waltharius 748 quadrupes . . . effundens . . . equitem cecidit super illum. Froum. carm. 30,10 si -it in fontem *pecus.* Thietm. chron. 3,9 p. 108,2 Waldo . . . post tergum mortuus cecidit. 4,16 ab equo -ens. Heinr. Lett. chron. 15,3 p. 89,24 caro percussa -ens in partem sinistram . . . omen indicat sinistrum. Frid. II. Imp. art. ven. 5 p. 126,14 de facili -ens in terram *airo. saepe. remissius:* Widuk. gest. 3,72 Graeci . . . -erunt in manus eorum. *in imag.:* Aldh. virg. I 11 p. 239,15 prius . . . quam protoplaustus . . . in gastrimargiae voraginem crudeliter -isset. Hraban. carm. 13,35 ille tumens cecidit celsa de sede superbus. *al. proverb.:* Wipo prov. 21 qui per ardua vadit, saepissime -it. β *medic.:* Tract. de chirurg. 1209 cum caro putrida ac combusta a loco -et. *proferri – heraustreten:* Ps. Hippocr. progn. A 16 cui intestinum -ens doluerit, quem medici ramicem dicunt. **b** *de actione voluntaria:* α *humi se prosternere – sich zu Boden werfen, niederfallen:* Thegan. Ludow. 55 Hlutharius cecidit ad pedes

[Dauser]

patris (CONSUET. Marb. 191 [Spicil. Friburg. X. 1965] absolutus *frater excommunicatus* -at ad p. eius [*praelati*]. *al.*). WALTHARIUS 544 in terram . . . -ens. WALTH. SPIR. Christoph. I 14 puellę . . . in faciem -erunt. *al.* β *se praecipitare – sich hineinstürzen:* GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 26 p. 423b,50 mater cum . . . in amnem . . . -ere voluisset. γ *irruere – herfallen:* THIETM. chron. 8,34 milite in predam -ente. δ *admoveri – bewegt werden:* HIER. MOR. mus. 28 p. 289,14 sicut naturaliter -it super eandem chordam *digitus*. p. 289,22.24. **2** *de rebus:* **a** *de liquidis, humidis:* α *in univ.:* CHRON. Fred. 2,56 p. 77,4 pluviae de caelo mixtae -ent. WALAHFR. Mamm. 22,28 grando -it. HROTSV. Gong. 247 cecidit nubecula parva. VITA Heinr. IV. 1 p. 9,10 -unt lacrimae. *al.* β *de cursibus aquarum: influere – hineinfließen, münden:* TRAD. Frising. 333a (a. 815) ubi Nandoluespach -it in Phetarach. THIETM. chron. 6,49. *al. cf. l. 36sq. transfluere – hinüberfließen:* DIPL. Conr. II. 135 p. 182,14 ubi aqua Leipfliusa -it super viam. *occurrere – stoßen auf:* TRAD. Frising. 1007 (post 895) ubi Nuzpah in eam plateam -it. **b** *de solidis:* RHYTHM. 23,5,5 sidera tota -ere, finem seculi venire. ALDH. virg. I 9 p. 237,25 folia . . . adventante autumni fervore . . . -ere. LEX Saxon. 55 si arbor accensa -erit. HRABAN. carm. 4,3,18 flacida . . . gramina . . . -unt. BERTH. (?) annal. a. 1057 lapides . . . de coelo -erunt. *al. astron. i. q. occidere – untergehen:* HROTSV. Abr. 2,2 sidera numquam casura. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,209. **c** *de umbra, calore:* POETA Saxo 4,361 -it . . . longior umbra diei. ANON. geom. I 3,9 umbram exinde -entem. WIDUK. gest. 1,36 p. 53,7 sole -ente in humida vestimenta barbarorum fumum ascendere fecit. *al.* **d** *de rebus fabrefactis:* AGIUS vita Hath. 10 signum ecclesiae maximum -isse. HROTSV. Bas. 254 de summo cecidit scriptura dolosa ante pedes sancti. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,91 si . . . idola . . . -rent excisa columnis. THIETM. chron. 7,66 catena de pedibus . . . -ente. *al. in imag.:* WALTHARIUS 376 imperii vestri -isse columna (THIETM. chron. 6,65 c. ecclesiae). *techn.:* WILH. HIRS. const. 2,29 p. 1079b postquam horologium -erit (CAES. HEIST. mirac. I 11,3 p. 270,4). THEOPH. sched. 3,90med. ut . . . illud lignum semper -at ab uno gradu *rotae* in alterum. **e** *de linea:* ANON. geom. I 4,2 perpendicularis -it. 4,28 -et cathetus. *al. obvenire – auftreffen:* ANON. I mus. 2 Gerbert I p. 332a,34 ubi tertia -erit linea, G inscribitur. *ibid. al.* **f** *de voce:* α *deorsum sonare – von oben ertönen:* WALAHFR. Mamm. 3,4 vox . . . simul cecidit: *'eqs.'* β *descendere – absteigen, tiefer werden:* IOH. AFFLIG. mus. 19,10 quarti . . . cantus per diapente competentius quam per diatessaron -it et resurgit. **B** *latius:* **1** *de anim.:* **a** *mori, perire – sterben, zugrundegehen (plerumque de morte pugnantium; aliter: l. 49.55):* PAULIN. AQUIL. carm. 2,10,1 ubi cecidit vir fortis in proelio. RHYTHM. 38,10,1 kadebant passim vel certatim seniores populi. WALTHARIUS 685 equus et dominus hora cecidere sub una. HROTSV. Pel. 332 Christi pro lege -bat. GERH. AUGUST. Udalr. I 12 p. 402,12 cum mutua caede utrobique -issent. WIPO gest. 7 p. 30,18 si rex periit, regnum remansit, sicut navis remanet, cuius gubernator -it. *saepe.* **b** *corrumpi – zerfallen:* CARM. Salisb. 6,11 corpus inane -it, melior pars inde resurgit. **c** *torpescere – betäubt werden:* ALBERT. M. animal. 4,79 -unt . . . sicut patiantur scotomyam *delfini*. **2** *de rebus:* **a** *corruere – zusammenstürzen:* LEX Baiuv. 1,6 omne culmen, quod . . . cecidit. DIPL. Otton. I. 349 p. 477,10 ut . . . ecclesie tecta -rent. THIETM. chron. 2,35 aecclesia Halverstidensis cecidit. ANNAL. Mich. Bamb. a. 1117 (MGScript. V p. 10,6) urbes . . . terremotibus -erunt. CHART. ord. Teut. 49 vouta, cuius medietas cecidit. *al. in imag.:* ALDH. virg. II 1368 cassata potestas *divorum* ad fundum cecidit. **b** *capi – eingenommen werden:* GESTA Camer. cont. II F 281,2 priusquam castrum -at. **c** *mergi – sinken:* OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 10,31 erexit te sponsus arthemonem, barcha cuius pene cecidit. **d** *minui – vermindert werden:* FRUTOLF. (?) rhythmimach. 1,17 p. 184,16 -ente . . . piramide -unt simul omnes numeri. THEOPH. sched. 3,18 sufflabis per omnia sic, ut temperamentum non -at.

II *translate:* **A** *delinquendo labi, peccare – zu Fall kommen, sündigen:* RHYTHM. 52,8,4 *chirographum peccati* infelix homo tulit a serpente, cum cecidit. ANNAL. Xant. a. 866 p. 23,16 duo archiepiscopi graviter -erunt. HROTSV. Abr. 6,3 vae mihi infelici! unde cecidi! THIETM. chron. 8,13 p. 508,23 turpi casu . . . -it infra se. *al.* **B** *destitui – verlustig gehen, verlieren:* **1** *gener.:* LEG. Wisig. 9,2,9 p. 375,26 quod si . . . rei dominus . . . a statu dignitatis pristine -at. BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 283,2 a suis dignitatibus -ere. STATUT. ord. Teut. p. 48,25 significacio . . . -ens ab effectu. *memoria dilabi – entfallen:* WALAHFR. carm. 16,11 nec de mente -at, fueris quis. **2** *iur.:* FORM. Sal. Bign. 13 qui ad ipso iudicio vel ad ipsa cruce cadisset (*cf.* FORM. Sal. Merk. 42 ipse ille ad ipsum iudicium visus fuit cadisse). EPIST. Hann. 78a p. 127,28 sine controversia cecidit *Heylica*. LAMB. HERSF. annal. a. 1077 p. 286,21 ut et causa in perpetuum -isset *Heinricus* (CHART. Port. 65 p. 89,27 sine recuperatione -at a c. CHART. Mar. Magd. 125 p. 115,45. CHART. Salem. 418 p. 468,15 ut pars, quae non staret arbitrio, -ret a c. *al.*). CHART. Sangall. B 244II p. 203,1 heres cecidit a suo iure (TRAD. Patav. 1007 p. 340,13 a i. concesso non -ant. CHART. Brixin. 77 p. 85,30. CHART. scrin. Col. B 254. *saepe*). CHART. Brixin. 65 p. 70,31 frater . . . a suo -at stipendio et canonica. CHART. episc. Halb. 753 p. 66,20 in causa principali penitus -isse. CHART. episc. Misn. 247 p. 190,38 nulla admonitione praemissa -at a celleraria ipso facto *cellerarius. al. adde:* URBAN. IV. registr. 550 p. 532,3 quod . . . partes super hoc nostro iudicio stent et -ant. **C** *finiri, deficere – aufhören, wegfallen:* **1** *gener.:* ERMOLD. Ludow. 1,410 haut unquam proelia coepta -ent. WALTH. SPIR. Christoph. II 4,58 nondum cecidit cultura deorum. ALBERT. M. metaph. 5,6,15 p. 298,52 (ed. B. Geyer. 1960) quod . . . secundum accidens inest, dicit esse -ens a necessitate. *affligi – entmutigt werden:* POETA Saxo 3,236 hoc animi cecidere metu. **2** *medic.:* TRACT. de chirurg. 539 quamdiu ignis a loco -at. IORDAN. RUFF. equ. 6,47 p. 89,16 donec -at cancer vel mortificetur in vulnere. **3** *iur.:* **a** *irritum fieri – hinfällig werden:* LEX Sal. Pipp. 99 (rec. E) cecidit multarum potestas. LEX Raet. Cur. 22,10 (ed. E. Meyer-Marthaler. 1959) pro ipsas filias testamentus -ere non potest. *al.* HEINR. WIRZ. cur. 562 confusus . . . abiit lite -ente comes. CHART. Lux. IV 80,2 p. 123,11 dicimus, quod homagium . . . omnino -at. **b** *de monetis:* α *deesse – fehlen:* FUND. Mur. 20 p. 62,18 si . . . a pretio porcorum unus nummus -it. β *demi – abgezogen werden:* CHART. Port. 84 p. 110,39 (a. 1219) de censu . . . -ent due marce. CHART. Rhen. med. III 174 a puritate marce non nisi XI -ent denarii. **D** *illabi – hineingeraten:* BEDA hist. eccl. 2,15 p. 116,30 nec vota . . . in cassum cecidere. FORM. Sal. Merk. 61 nos . . . non dimittere in lapsum cecidere. LEX Franc. Cham. 10 in servitium -at. FROUM. carm. 20,55 cur -it in facinus grex simul innumerus? CHART. ord. Teut. (Hass.) 182 p. 139,18 -ent in perperam *transgressores. al. de intelligentia i. q. apparere – einleuchten:* HERIG. reg. 2,7 nihil facilius -it in scientiam decuplari divisione. **E** *contingere, attribui – (zu)fallen, zuteil werden:* **1** *gener.:* ANNAL. Xant. a. 845 p. 15,1 sortes salubriter non -erunt (VITA Willeh. 3. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 29. *al.*). CARM. de Cunone 76 hec cui forma *(sc. constellationis)* -it. **2** *iur. et publ.:* LEG. Lang. p. 396,10 si mundium . . . ad curtem regis -erit. TRAD. Frising. 42 p. 70,12 quae *(vineae)* mihi in partem contra fratrem meum -erunt. DIPL. Karoli M. 81 p. 117,1 sicut . . . intro fisco nostro -erit *insula*. DIPL. Otton. I. 334 p. 449,4 si *vassi* . . . ad rei publicae vel nostrae imperialis partem -erint. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 296,13 in se vindictam -isse confessus. ACTA imp. Winkelm. I 486 marchia Ystrie cecidit imperio. CHART. scrin. Col. B 1280 p. 327,12 Elyzabeth . . . proposuit partem . . . hereditatis . . . super se -isse et -ere debere. *saepe. de censibus i. q. redire – anfallen:* REGISTR. Mog. p. 9,3 (a. 1233/42) Nycholaus recipit . . . de censibus, qui deberent -ere de bonis suis, libras II. **F** *pertinere, convenire – (unter etwas) fallen, zutreffen:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 82,24 compositio nonnisi in dactilicum metrum -it. HROTSV. Sap. 3,10 sub

[Dauser]

huius diffinitionis specie non unus -it numerus, sed plures. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,84 si nostrum -it in contraria velle. EPIST. Meginh. 10 p. 204,7 illud comicum in me verissime -it. FRUTOLF. (?) rhythmimach. 1,15 p. 181,19 LVI per octonarium -unt in septimo campo. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 296,27 in reges . . . nec ipsius papae nec alicuius magistratuum iudicium et sententiam -ere non debere. ALBERT. M. metaph. 4,2,4 p. 179,71 (ed. B. Geyer. 1960) quod in ratione accidentis -it. veget. 1,151 fere . . . omnis planta sub his -it nominibus. *al.* **G** *afficere – befallen:* REGINO chron. a. 894 p. 142,6 tantus timor super reliquas civitates cecidit, ut *eqs.* CHART. Osn. III 382 p. 264,35 propter . . . metum, qui potest -ere in constantem. *al.*

adi. **1. cadens,** -entis. stella -s *i. q. sidus deciduum – Sternschnuppe:* ALBERT. M. summ. theol. II 1,4,2,5,1 p. 94[a], 37 asup . . . ignis ascendens est, qui a vulgo vocatur stella -s.

2. casurus, -a, -um. *periturus – vergehend:* WALAHFR. carm. 5,46 ut . . . -is haerere bonis non deinde velitis.

subst. **cadens,** -entis *m.* **1** *qui mortuus profligatus est – ein Hingemordeter:* WALAHFR. Mamm. 22,17 -tum milia. **2** *qui delinquendo labitur – ein Strauchelnder:* CAND. FULD. Eigil. I 11 p. 229,17 cedentium sustentator, -ium restaurator *(sc. abbas).*

caduceator, -oris *m. mediator, arbiter – Vermittler, Schiedsrichter (cf.* GLOSS. II 339,8 St.-S. -es dicuntur legati pacis, quod sunt grizuuarton [*spectat ad Isid. orig. 8,11,48*]. III 143,8 -r sûnari. 685,3 -r erendebodo. *al.):* COD. Lauresh. 155[c] p. 438,26 (a. 1170/75) ita se -em et sequestrum interposuit *Heinricus abbas,* ut *eqs.*

***caduceuma** *subst. (cf.* caduceum, κηρύκευμα *sim.) virga divina – Wünschelrute (cf. H. Bächtold-Stäubli, Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. IX. 1938/41. p. 823 sqq.):* GLOSS. II 339,7 St.-S. -a dicitur uunschiligarta.

caducifer, -eri *m. de cognomine Mercurii i. qui caduceum fert – (Herolds-)Stabträger:* GESTA Trev. 3 p. 132,13 (vs.) ferreus in vacuis pendet -r auris.

caducus, -a, -um. *form. gen. sg.* -is: *l. 59.*

I *adi.:* **A** *proprie (cf.* GLOSS. IV 41,49 St.-S. -us risiger. 133,54). **1** *qui corruit – umgefallen:* VITAE patr. Iur. 1,1[ex.] arborum -arum. **2** *casum efficiens – Fall bewirkend:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 396[c] scotomiam vel -as vertigines. **3** *medic.:* **a** *de hominibus i. q. epilepticus – fallsüchtig:* ODO MAGD. herb. 1617 radix pueris suspensa -is . . . prodest (1619. 2095). *ibid. al.* **b** morbus -us *sim. i. q. epilepsia – Fallsucht (cf.* GLOSS. III 498,1 St.-S. -us morbus uallende suht): VITA Greg. Porc. I 8 -ae passionis. ODO MAGD. herb. 1418 morbum curare solet . . . -um *aristolochia* (TRANSL. Godeh. 1 p. 641,5 epileptico morbo, quem vulgari nomine -um appellant. HILDEG. phys. 1,127 homo -o morbo cadit, id est wallendsucht. *al.*). VITA Karoli M. 2,22 p. 63,27 -a gutta. **B** *translate:* **1** *fragilis, transitorius, inanis, terrenus – hinfällig, vergänglich, nichtig, irdisch (cf.* GLOSS. II 2,63 St.-S. -a zurganliero): DIPL. Merov. I 81 p. 72,15 quatenus de -es rebus . . . aeterna conquiretur (TRAD. Lunaelac. 71 cum -is et transitoriis r. OTTO FRISING. chron. 1 prol. p. 7,12 terrenis -isque r. *al.*). TRAD. Frising. 511 de parvo et -o alode. HRABAN. carm. 18,39 opibus gazisque -is. TRAD. Ratisb. 32 -a et fragilis hominum generatio. VITA Chlodov. 1 (MGMer. II p. 350,41) propter incertos casus -is vitae. DIPL. Otton. III. 56 p. 461,35 -i honoris cupiens. CHART. Heinr. Leon. 105 p. 160,1 -ę sunt temporum actiones. *saepe. cum sensu peccati:* EKKEH. IV. bened. I 17,15 mundi medicina -i. **2** *(e memoria) elapsus – (dem Gedächtnis) entfallen:* CHART. Basil. A I 32 p. 61,10 (c. 708) cum ea, que liquido sepius aguntur, aput homines a memoria tamen . . . sint -a, nisi *eqs.*

II *subst.:* **A** *masc.:* **1** *homo epilepticus – ein Fallsüchtiger:* ANTIDOT. Glasg. p. 100,38 dabis *antidotum* . . . cum ydromelli -is. ODO MAGD. herb. 2093 prodest sumptum cum melle -is. *ibid. al.* **2** *homo labens peccato – ein Strauchelnder:* EKKEH. IV. bened. I 17,7 erit ara crucis . . . parma -is (gloss.: lapsis). **3** *homo mortalis – ein Sterblicher:* METELL. Quir. 4[a],18 fugit -is et petit perennes *virtus.* **B** *neutr. (? fem.: l. 5):* **1** *flos delapsus – abgefallene Blüte:* ANTIDOT. Lond. p. 19,26 -o mali granati, quod est flore. TRACT. de caus. mul. 19 p. 22,13 -i granate (p. 22,19). **2** *quod fragile, terrenum est – Hinfälliges, Irdisches:* FORM. Marculfi add. 1[d] ut homo de -am quispiam seculi peccata sua redemendum valeat auferre *(cf. A. Uddholm, Formulae Marculfi. 1953. p. 65sq.).* LIUTG. Greg. 12[in.] o virum . . . de -is ac terrenis minus curantem! TRAD. Frising. 321 qui sibi de -a ista conparat praemia sempiterna. CHART. Babenb. 174 p. 232,34 cogitans . . . pro -is eterna. *al.* **3** *iur.:* **a** *bona hereditate accepta – ererbtes Gut:* CHART. select. Keutgen 139,27 (s. XII.[1]) potest clericus aut mulier quelibet mobilia vel bona vel donationes vel -a, que ratha dicuntur, in iudicio petere sine procuratore. **b** *tributum post mortem debitum, mortuarium – Abgabe bei Todesfall (cf. Dt. Rechtswb. III. p. 397):* DIPL. Frid. I. 13 (ed. A. Castan, Origines de la commune de Besançon. 1858. p. 162) discordiam super quorumdam proventuum genere, quos leges appellant -um, eo quod casu morientium provenire solent, quos . . . archiepiscopus a civibus suis morientibus exigere consueverat. ibid. p. 163 casibus seu -is. CHART. Turic. 1101 p. 199,21 mortuarium vel -um, quod vulgo dicitur val. p. 199,24 de hiis servis ecclesie . . . nichil etiam nomine -i vel successionis debet habere.

cadus, -i *m. (n.* -um: *l. 30sq.)* (κάδος) *script.* cathus: *l. 29. form. nom. sg.* -os: *l. 37.*

vas, amphora, situla – Gefäß, Krug, Eimer: **1** *gener. (cf.* GLOSS. I 83,16 St.-S. -us peorfaz. 94,32 -us . . . kalihida. III 689,57 cathus einbar. 718,16 situla -us urna ember. IV 41,50 -um . . . enea orca erinchruch. 41,54 -us grece mutti. *al.):* VITA Elig. 2,18 p. 709,15 -um, quod . . . paene fuerat exhaustum, . . . vino . . . est repletum. WALAHFR. hort. 58 flumina pura -is inferre capacibus. NIVARD. Ysengr. 7,348 excutiat plenum dum pede vacca -um. TRACT. de aegr. cur. p. 308,38 faciant . . . vasa vinaria ut ciphum vel -um de tamarisco. **2** *spec. de mensura (cf.* CATAL. mensur. [cod. Monac. 14747 f. 88[r]] -os modii III. GLOSS. p. 209,10 Th. amphora -us . . . habet urnas III, lagella [*cf. Isid. orig. 16,26,14*]. *al.):* CHART. episc. Hild. I 185 (a. 1126) cum . . . -o sagiminis et IV -is mellis. CHART. Rhen. med. II 40 p. 26,7 si . . . negligenter parata fuerint *dolia* et vinum ad -um vel duos stillaverit, medietatem domino de suo restituent. ALBERT. M. metaph. 10,1,3 p. 435,64 (ed. B. Geyer. 1964) in umidis minimum ponunt -um. eth. 5,2,10 p. 358[b],6 -us *ponitur esse mensura* olei. MENKO chron. p. 554,21 ut singuli peregrini . . . haberent . . . sex -os butiri.

***caduta,** -ae *f.* (*ital.* caduta) *casus – Fall:* MOSES PANORM. infirm. 19 p. 118,25 si aliqua inflatio apparuerit in corpore equi occaxione ferute vel -e vel mali vermis vel alie magagne, scinde locum inflatum.

***caecatio** (ce-), -onis *f. caecitas – Blindheit:* GISLEB. ELN. inc. 3,33 perstat ce-o prolis.

caecator (ce-), -oris *m. qui caecat – einer der blendet:* EKKEH. IV. cas. 86[in.] estne mortuus, ait, monachorum suorum ille ce-r ?

caecias (calc-, kieck-), *acc.* -an *(m).* (καικίας) *ventus inter septentrionem et orientem exsistens – Nordostwind (cf.* GLOSS. III 608,28 St.-S. vulturnus calcias ostannord): HONOR. AUGUST. imag. 1,55 secundus cardinalis *ventus* subsolanus . . .; cuius dexter vulturnus, qui et calcias, cuncta desiccans *(cf. Isid. nat. 37,2).* ALBERT. M. meteor. 3,1,22 p. 608[b],1 quod Graeci . . . kieckian vocant *(cf. Sen. nat. 5, 16, 4).*

***caecicula** (ce-), -ae *f. caecilia – Blindschleiche: v. p. 22,15.*

***caecifico** (ce-), -are. **1** *caecare – blenden:* ARNULF. delic. 409 corvus ce-et, que patrem pupila ridet. **2** *obscurare – verdunkeln:* CARM. cod. Vat. (5330) 3,3 *sol* decutiens tenebras lucem tenebrescere fecit, lucida -ans reserans et lumina cęcis.

caecigenus, -a, -um. *qui caecus fit – erblindend:* WOLFHARD. Waldb. 1,21 -a foeditate urgente.

[Dauser]

caecitas (ce-), -atis *f.*

1 *orbitas (oculorum) – Blindheit:* **a** *proprie:* WILLIB. Bonif. 8 p. 55,1 luminibus -e pressis. MIRAC. Genes. Hier. 13 caligo ce-is illius abstersa est. TRAD. Frising. 632 qui . . . pro ce-e seu pro senectute . . . servire non possunt. HELM. chron. 79 p. 148,24 ce-s inveterata perdurat. *al.* *meton. de hominibus caecis:* PASS. Quir. Teg. 4 recipit ce-s visum. VITA Hildulfi 13 omnis ce-s clarificata . . . obstupuit. *excaecatio – Blendung:* ANNAL. Fuld. II a. 786 auctores conspirationis . . . partim morte, partim -e et exilio damnantur. **b** *in imag.:* GODESC. SAXO theol. 8 p. 186,20 nostrae naturae . . . corruptae foeditatem . . ., egestatem, -em . . . inflare. ADALB. SAMAR. praec. dict. 1 p. 28,8 (ed. F.-J. Schmale. 1961) si . . . ex inscitie ce-e depulsa eo claritatis provenirent *eqs.* CHART. Rhen. med. III 198 p. 168,14 ne quid ignorantie ce-e contingat in iuris preiudicium attemptari. *al.* *eccl. de infidelitate sim.:* BONIF. (?) serm. 10,1 (PL 89,862^{B}) primus humani generis parens . . . in huius exilii atque -is, quam patimur, aerumnam venit. WILLIB. Bonif. 6 p. 32,6 eos . . . relicta ignorantiae -e ad . . . christianitatis religionem . . . provocavit. WALTH. SPIR. Christoph. I 6 illuminatur ecclesia gentili -e confusa. HERM. IUD. conv. 16 p. 113,13 (ed. G. Niemeyer. 1963) *os* in celum ponere ceca superbia et superba ce-e. CHART. Carniol. II 59 populum . . . errore ce-is involutum. *al.* **c** *translate:* **α** *occaecatio (mentis) – Verblendung:* ALBERT. M. summ. theol. II 18,122,2 p. 401^{a},26 quaeritur de filiabus luxuriae, quae . . . octo sunt, hae scilicet, -s mentis *eqs.* (p. 401^{a},40 si ergo impedimentum est rationis *luxuria*, tunc est -s m.). **β** *inscientia – Unkenntnis:* EKKEH. IV. (?) prol. Gall. p. 1096,17 quod . . . imperitorum minus patet -i.

2 **a** *tenebrae, caligo – Finsternis, Dunkelheit:* ALDH. ad Acirc. 3 p. 73,13 furva nocturnae -is latibula. BEDA hist. eccl. 5,12 p. 306,29 -e tenebrarum conclusus. OTTO FRISING. chron. 2,47 p. 124,12 silentium ac ce-s noctis. *in imag.:* CHART. Sigeburg. 104 (ed. E. Wisplinghoff. 1964; a. 1227/37) quoniam ea, que geruntur in tempore, oblivionis incidunt ce-m (CHART. Port. 113 o. ce-e . . . obfuscari). *per compar.:* WILLIB. Bonif. 2 p. 8,15 ceu nebulosae quadam -is caligine obtegere. **b** *ambiguitas – Ungewißheit, Unbeständigkeit:* CHART. Heinr. Leon. 133 (spur.) hoc fortune non varietur ce-e. CARM. Bur. B 122,3^{a},1 o mors ceca, ce-is nos premens articulo.

caeco (ce-), -avi, -atum, -are. *script.* coe-: *l.* 46.

1 *caecum reddere – blenden:* **a** *proprie:* **α** *de hominibus:* CAPIT. reg. Franc. 28,18 nequaquam permittimus *abbates* coecare. NOTKER. BALB. gest. 1,26 p. 35,7 eum *(Leonem papam)* -are. WALTH. SPIR. Christoph. I 26 una sagittarum . . . alterum ipsius oculum . . . -vit. VITA Meinw. 7 p. 12,32 imperator . . . Iohannem invasorem cecatum et nasu truncatum deposuit. CHRON. reg. a. 1153 p. 90,26 (rec. II) episcopus, dum propter clericum quendam, qui . . . cecatus fuerat, expurgare se non posset. *al.* **β** *de bestiis:* ALBERT. M. animal. 2,101 serpentum oculis accidit . . ., quod videlicet -ti (*p.* 508^{b},6 ἐκκεντήσῃ) per perforationem parvam revertatur visus in eis. *pass. i. q. caecum fieri – erblinden:* ALBERT. M. animal. 23,26 p. 1443,31 *alauda* in nono anno altero oculo -atur. 23,143 in senectute -atur *upupa.* **b** *translate i. q. occaecare (mente) – verblenden:* ALDH. virg. II 2236 -atur corde malignus. HERM. IUD. conv. 17 p. 115,9 (ed. G. Niemeyer. 1963) cassata, que me cecaverat, diabolica illusione.

2 *obscurare – verdunkeln:* CARM. Aldh. 1,69 Lucifer . . . -tus caligine. EKKEH. IV. bened. I 7,39 pallent sol, luna, facula -antur ab una.

adi. **caecatus,** -a, -um. **1** *(caecitate) privatus – (durch Blindheit) beraubt:* ARBEO Emm. 16 *(in imag.)* veri luminis -us mente. **2** *occaecatus (mente) – verblendet:* ALDH. virg. II 1198 -a mente. 2594 argenti -us munere. NOTKER. BALB. gest. 1,26 p. 35,5 invidia -i. HROTSV. Theoph. 82 -o corde. CARM. de Frid. I. imp. 1059 turba . . . cecata cupidine prede. *al.* **3** *obscurus – finster:* FORM. Andec. 32 p. 14,30 per cecata nocte. **4** *ambiguus – ungewiß:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,162 alea . . . arbitrio -a suo.

subst. **caecatus,** -i *m.* *qui lumine oculorum privatus est – ein Geblendeter:* TRAD. Ratisb. 581 (c. 1060/68) quidam nobilis et cecatus nomine Suitkerus.

Caecubum (Ce-), -i *n.* *vinum (in Caecubo agro cultum) – (Cäcuber-) Wein:* ARNULF. delic. 625 quomodo quis lenissimum . . . petissans Cecubum epotare non desinat. THIOFR. Willibr. I A 17 p. 470^{D} infusum est pavimentum inundante -o.

caeculus (ce-), -a, -um. **1** *adi.:* *caecutiens – (ziemlich) blind:* NOTKER. BALB. Gall. 1^{f} p. 1101,4 partim morbo, partim senio iam edentulus, -us et tremulus. **2** *subst.:* **a** *masc.:* *qui caecutit – ein (ziemlich) Blinder:* EKKEH. IV. cas. 31$^{ex.}$ cum pauperculum quendam ceculum mendicare audisset. **b** *masc. et fem.:* *caecilia – Blindschleiche (Anguis fragilis; cf.* GLOSS. III 82,35 St.-S. cecula blintsliche. 313,7 ceculus cecus anguis blindeslicho. 453,45 cecicula ceculus plintslicho. *saepe):* AMARC. serm. 4,429 cecus es, ut non plus videas quam cecula lucem. ALBERT. M. animal. 25,22 -a, ut dicit Plinius *(cf. Isid. orig. 12,4,33)*, est serpens . . . parvus et dicitur esse caecus. **c** *fem.:* *sorex – Spitzmaus:* GLOSS. III 81,50 St.-S. cecula spizmus (366,8).

caecuma *v.* cicuma.

***caecumen,** -inis *n.* *in imag. i. q. caligo – Dunkelheit:* RATHER. prael. 6,25 p. 340^{C} hoc diuturno . . . fatigatus -e. Metr. 13 p. 469^{A} -e . . . criminum . . . obtenebratus.

caecus (ce-), -a, -um. *script.* coe-: *p. 23,55sq.*

I *adi.:* **A** *usu act. i. q. lumine oculorum orbus – blind:* **1** *proprie:* **a** *strictius de anim.:* **α** *de hominibus:* LEX Baiuv. 2,9 dum *dux* . . . non est surdus nec cecus. CAPIT. reg. Franc. 252,2 presbyter . . . criminis, propter quod -us fuerat effectus, liberrimus. IOH. CANAP. Adalb. 9 cecum natum. RANGER. Anselm. 7045 Brixanus lumine ceco ob morbum . . . venit. ALBERT. M. animal. 18,98 quae *(mulieres)* . . . corruptas in se habent superfluitates, pariunt eos, qui fiunt claudi, -i *eqs. al.* *in cognomine:* NECROL. Fuld. (MGScript. XIII p. 206,24; cod. 1) obiit Ruommunt cecus. TRAD. Frising. 1558^{c} filius ceci Wolfoldi. 1686 Macili -us de Diengen. *al. cf. p. 23,41.* *in imag.:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 66,4 -is pupillarum orbibus . . . contemplabitur arcana legum. WALAHFR. Karol. prol. med. regni . . . paene -am latitudinem totius scientiae nova irradiatione . . . reddidit . . . videntem. EPIST. Wibald. 404 p. 539,27 a cecis, id est a Iulianistis, hereticis. *al.* **β** *de bestiis:* LEX Baiuv. 16,9 nisi forte vitium invenerit . . . in qualicumque peculio, id est aut -um aut herniosum *eqs.* HILDEG. epist. I 117 p. 341^{B} in desertis habitaculis magni et parvi et -i mures sunt. ALBERT. M. animal. 4,65 apis citrina magna, quae a quibusdam vocatur -a, eo quod oculi eius non apparent in capite suo (8,142 a. -a . . . faciens tria genera *eqs.* spirit. 2,1,3 p. 245^{a},2). 6,111 p. 488,32 filii eius *(feminae canis)* non aperiunt oculos, sed quasi -i (*p.* 574^{a},23 τυφλά) stant XII diebus. **b** *latius de rebus i. q. clausus – geschlossen:* **α** *anat.:* PS. GALEN. anat. 14 p. 191^{A} quorum *(intestinorum)* . . . est . . . quartum -um sive orbum aut monoculum. GLOSS. Roger. I A 3,20 p. 693,11 item quedam *haemorrhoides* sunt fluentes, quedam non, que dicuntur cece, surde, a quibus nihil effluit. ALBERT. M. summ. creat. II 23,1 p. 229^{b},14 foramen -um. animal. 4,78 in quibusdam *modis piscium* sunt *viae odoratus* -ae, extra tantum apparentes. *fort. add.:* ALBERT. M. animal. 1,364 nervus . . ., qui vocatur monoculus et -us, eo quod multum torquetur. **β** *alch.:* ANON. secret. p. 83 (cod. R) vasa distillationis: . . . -um alembic. PS. ARIST. magist. p. 643^{a},12 claude *aquam* in cucurbita magna -a, id est clausa. *al.* **2** *translate:* **a** *occaecatus (mente) – verblendet:* **α** *de hominibus eorumque mente, affectu:* ALDH. virg. II 2226 -o . . . correptus amore. WALAHFR. Blaithm. 48 o talis, quam -a voluntas! POETA Saxo 3,434 horrificos nimium -i labuntur in actus. HROTSV. Pafn. 1,25 -o corde. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 17 temerantia. THIETM. chron. 6,99 ambicio. *al.* *de furore bellico:* WIDUK. gest. 1,6 p. 7,9 ira . . . accensi -o marte sine ordine et sine consilio irruunt. ALBERT. AQUENS. hist. 8,16 p. 569^{E} multitudine ibidem -is Turcorum armis exstincta. **β** *de bestiis:* WANDALB. mens. 321 -i nec lato metuunt *apri* venabula ferro. HILDEG. phys. 7,9 p. 1320^{B}

[Dauser]

asinus . . . est . . . stultus et fere -us. **b** *incultus – ungebildet:* NADDA Cyriac. I 22,3 studio. HERM. AUGIENS. mus. p. 15,5 modulandi, immo ululandi studio -um cantorum vulgus occupatur. **c** *stultus – unverständig:* FROUM. carm. 35,4 pectore tu -o stultior es cuculo. RAHEW. apol. 7 curia ceca, probis preponens posteriores. **B** *usu pass.:* **1 a** *proprie i. q. tenebrosus – finster:* WALAHFR. Mamm. 14,17 tenebris -a et caligine pressus. Wett. 829 -a (gloss. R: tenebrosa) silentia noctis. carm. 18,29 sol radios nec luna suos -o invidet orbi. CAND. FULD. Eigil. II 2,26 tiliam . . . mellifluam satagit *apis* -o sub condere tecto. ALBERT. AQUENS. hist. 11,14 p. 669[D] ad os -i et subterranei habitaculi. *al.* **b** *translate i. q. obscurus – unverständlich:* NOTA cod. Luc. (ed. B. Bischoff, Mittelalterl. Stud. I. 1966. p. 75[13]) ⟨h⟩ic liber -us est et nullus potest in eo leg⟨ere⟩ bene, nisi sit sapiens litteris. **2** *absconditus – verborgen:* WALAHFR. hort. 28 radicis acumina, -o (gloss. L: in occulto) tecta diu gremio. REGINO chron. a. 887 p. 126,12 in -is foveis equus . . . inpegit. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 36 -o de tramite. TRANSL. Dion. Ratisb. 25 p. 365[b],33 -is foraminibus crypta adiri poterit. *al.* **3** *incertus, dubius – unsicher, zweifelhaft:* HRABAN. carm. 15,24 luminis experti devia ceca petunt. CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 227,1 accusationes -ae. ECBASIS capt. 1058 cur cecos queris honores? **4** *privatus (caecitate) – (durch Blindheit) beraubt:* ALCUIN. carm. 62,45 nil oculi prosunt, quibus est mens -a videndi. ERMENR. Sval. praef. p. 156,40 ut stolida mente et penitus a lumine fidei -a eos in deos transtulissent. NADDA Cyriac. I prol. 9,45 ab omni luce veritatis tam cecus.

II *subst.:* **A** *masc.:* *qui orbus lumine oculorum est – ein Blinder:* **1** *proprie:* ARBEO Emm. 30 ecclesia, ubi innumeri -i recipiunt visum. CAPIT. reg. Franc. 112,14 ut . . . orfanis, -is et claudis tuitionem . . . inpertiamus. ALTFR. Liutg. 1,25 p. 30,9 oblatus est ei -us vocabulo Bernlef, qui . . . valde diligebatur, eo quod . . . antiquorum actus regumque certamina bene noverat psallendo promere. VITA Heinr. IV. 1 p. 10,22 in cubiculo eius -i, claudi et diversis morbis confecti iacebant. GLOSS. Roger. II 632 de ceco . . ., qui pro anguilla . . . visum recuperavit. *saepe.* *de diabolo:* WALAHFR. Wett. 214 o mens orba hominum, quo te deducere -um (gloss. R: diabolum, qui est tenebrosus et cecus) expetis. *in cognomine:* TRAD. Teg. 344[c] (c. 1189/1206) Gottfridus Cecus. *al. cf. p. 22, 35.* **2 a** *in imag.:* WANDALB. martyr. invoc. 20 -um de tenebris iam revocet manus. WALTH. SPIR. Christoph. I 9 qui lucem, quam ipse iam remota cęcitate videbat, -orum mentibus mutuo inspirare fervebat. *al.* **b** *alleg.:* HRABAN. univ. 4,1 p. 75[B] -i significant eos, qui non intellexerunt fidem, quam crediderunt. p. 82[A] -us sedens secus viam populum demonstrat gentilem. p. 83[A] -us a nativitate . . . significat genus humanum . . . tenebris vitiatum. *ibid. al.* **c** *per compar.:* FORM. Senon. II add. 4 p. 224,34 errando vadit quasi -us. **d** *proverb. (cf. H. Walther, Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters. I. 1963. p. 253sq.):* OTLOH. prov. I 59 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) in vanum laborat, qui -um honorat. *al.* SALUTARIS POETA 91sq. (ed. P. Leyser, Hist. poet. et poem. 1721. p. 2061) coeco ductore coecus seducitur: ergo coecos et claudos non imitare duces. **3** *translate:* *qui (mente) occaecatus est – ein Verblendeter:* BERTH. RATISB. serm. (SBWien 147/V. p. 5,13) cece, non potest pater filium . . . liberare? **B** *fem.:* *quae orba lumine oculorum est – eine Blinde:* BEDA hist. eccl. 4,10[capit.] ut . . . -a lucem receperit. RANGER. Anselm. 7022 quaedam ceca . . . devota tapeto sarcophagi faciem tersit. **C** *neutr.:* de -o *i. q. secreto – heimlich:* GESTA Frid. imp. A p. 53,11 Obertus . . . de ceco . . . cum . . . quibusdam recesserant.

adv. **caece.** *occaecata mente – verblendet:* COD. Udalr. 56 p. 122,2 qui hanc in ecclesia Dei heresim sicut ceci duces cece machinantur.

caecutio (ce-, -cio), -ire. *male videre, quasi caecum esse – schlecht sehen, wie blind sein:* **1** *proprie:* GODESC. SAXO theol. 21 p. 285,2 quasi . . ., ubi -ciunt aquilae, ibi absque caligine cavanni cernant. **2** *in imag.:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 494,4 acies oculorum . . . ut, nedum -at, nihil omnino cunctetur. HIST. Hirs. 13 p. 261,21 maculis quibusdam tepitudinis . . . cecutire videbatur *abbas.*

adi. **caecutiens,** -entis. *male videns, quasi caecus – schlecht sehend, wie blind:* **1** *proprie:* GEBEH. AUGUST. Udalr. p. 594,27 primo lippientibus, dehinc -bus oculis iam sibi penitus disparuit visus. VISIO Godesc. 63 (Quellens-SchleswHolstGesch. IV. 1875. p. 124) anus cecuciens. **2** *in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. II epist. p. 10,18 non -ium oculorum silicernio . . . opus esse videtur. EKKEH. IV. bened. I 30,33 palpebrę menti reserantur -i. 57,32 -s titubasti. WOLFHER. Godeh. I praef. p. 168,16 haec . . . interius quamvis ce-s perscrutando. *al.*

caedes (ce-), -is *f.* *form. abl. sg.* -a: *l.35.* *metr.* -dĕs: *l.38.*

I *de actione secandi i. q. amputatio – das Abschneiden:* HROTSV. Pel. 343 quos *(viros)* capitis -es monstraverat esse fideles.

II *de actione feriendi:* **A** *de actione verberandi:* **1** *flagellatio – Züchtigung (durch Schläge):* LEG. Wisig. 6,4,9 ut cedem evadat *eqs.* ALDH. virg. II 1312 flagraque cum crepitu persultant -e cruenta. *al.* **2** *ictus, vulnus – Schlag, Verletzung:* LEG. Burgund. const. I 50,5 si quisquam . . . actorem cede aut vulneribus vexatus occiderit *eqs.* LEG. Wisig. 6,4,1[capit.] de cedibus ingenui adque servi. 8,1,12 si aliut aliquid cedis vel damni fecerit, legaliter satisfaciat. *al.* **3** *rixa – Schlägerei:* LEG. Wisig. 2,4,10 multotiens inter ingenuos repperitur exorta cedes. *ibid.:* nisi . . . cedem exoriri contigerit. 6,5,4 querendum est, a quo cedes exordium habuerit *eqs.* 6,5,5[capit.] si homo exorta cede moriatur. *ibid. al.* **B** *de actione necandi:* **1** *proprie:* **a** *strages, pugna cruenta – Blutbad, (blutiger) Kampf, Gemetzel (cf.* GLOSS. IV 135,18 St.-S. cedes slachta. *al.):* **α** *de re bellica:* ALDH. virg. II 2629 ex hac *(ira)* nascuntur -es cum strage nefanda. WALAHFR. carm. 21,6,1 nullas sontibus intulere -es. EINH. Karol. 7 p. 9, 24 in quibus *(locis)* -es et rapinae et incendia vicissim fieri non cessabant. CHRON. Cas. 14 p. 475,33 tanta in illis -a bachati sunt, ut *eqs.* THIETM. chron. 6,83 in inmensa cede Bawariorum. VITA Heinr. IV. 4 p. 19,1 indiscreta cedes fugientis vulgi. METELL. Quir. 51,8 mutua -es. CHART. Carniol. II 205 p. 164,7 dampnorum, que per cedem . . . episcopum . . . recognoscimus recepisse. *saepe.* **β** *de martyrio:* WILLIB. Bonif. 8 p. 50,19 felici sanctorum cede corpora cruentavit. WALAHFR. Mamm. 22,26 ab oris -is . . . plenis. *al.* **b** *supplicium – blutiges Strafgericht:* NOTKER. BALB. gest. 2,11 p. 68, 12 post quam . . . cedem nullo unquam modo compelli potuit, ut quempiam condempnaret ad mortem. **c** *homicidium – Mord:* LEG. Wisig. 8,1,3[capit.] si ad faciendam cedem turba coadunetur. ALDH. virg. II 1046 maculatum -e cruenta. CONC. Karol. app. 2 p. 818,32 quod hominis -e pollutus sit, sacerdotio fungi non potest. HRABAN. carm. 37,48 victima quod prima fuerat iustissimus Abel fraterna -e. WIDUK. gest. 1,13 p. 22,12 -is illius quasi alienus. *al.* **2** *meton.:* **a** *corpus caesi – Leiche:* BEDA hist. eccl. 1,7 p. 21,22 honorem referre . . . -i sanctorum. **b** *cruor – Blut:* WALTHARIUS 1278 deque tuis manibus -em perquiro nepotis. SALOM. III. carm. 1,84 alter in alterius moribundi -e volutant. HROTSV. Sap. 1,4 orbis Romanus, qui undiquesecus christianae -is sorde est infectus.

1. caedo (ce-), cecidi, caesum, -ere. *script.* ze-: *p. 26,28.* *form.:* *perf. act.:* c(a)ed(i): *p. 25,2.32.48. adde* RHYTHM. 15,10,4. *al.* cess(i): *p.25,69.* *partic. perf. pass.* cess(us): ALDH. virg. I 2 p. 230,18 *codd.* HRABAN. epist. 15,12 p. 415,27 *cod. v. et p. 26,1.22.* *depon.: p. 25,43.*

I *secare – schneiden:* **A** *proprie:* **1** *strictius i. q. truncare, amputare – abschneiden, abhauen (cf.* GLOSS. III 410,19 St.-S. cedo ich snide): **a** *obi. partes corporis:* MIRAC. Genes. Hier. 2 p. 170,42 membratim cesa . . . ossa. WALTHARIUS 939 hunc etiam truncum -sa cervice reliquit. CARM. Cantabr. 15,3[a],8 caput *lepusculi* avulsum cum cute cedo. *al.* *truncando privare – durch Abschlagen berauben:* WIDUK. gest 3,55 capite -sus est. *ibid. iterum.* **b** *obi. ligna sim.:* **α** *gener.:* HUGEB. Wynneb. 7 p. 111,28 Dei famulus . . . arbores cedebat. EIGIL Sturm. 7 sepem -endo ligno in gyro

[Dauser]

composuit. WANDALB. mens. 26 fissile lignum -ere. CHRON. Salern. 118 p. 132,1 omnes ramos de arboribus cederunt. *al. cum sensu vindemiandi:* WANDALB. mens. 279 hi ferro mites -unt de palmite fructus. **β** *iur.:* TRAD. Frising. 166ª p. 163,3 (a. 793) ut ibidem habeant rectores ecclesiae ipsius potestatem ad cedendum materiamen. CAPIT. reg. Franc. 32,3 volumus . . ., ut . . . iudices nostram familiam . . . non materia cedere . . . cogant. DIPL. Ludow. Germ. 103 p. 149,39 ut . . . potestatem habeant materia et ligna cedendi et pasturam animalibus. DIPL. Heinr. III. 317 p. 434,27 secundum abbatisse libitum . . . cedere ligna. *al. adde:* CAPIT. reg. Franc. 22,81 nec in silvis stirpare vel arbores -ere *diebus dominicis.* **2** *latius:* **a** *frangere, dissecare – zerschneiden, zerstückeln:* ANTIDOT. Cantabr. p. 164,54 alii membra cesa. DIPL. Otton. I. 402 p. 548,10 ut . . . illi iudicatus . . . statim sint disrapti, cesi, divisi atque confracti. **b** *secando aptare – zuschneiden:* CARM. libr. II A 4,1sqq. in primis pennam, quam cedimus arte, probamus, nam scriptura viget, si bene cesa manet; cesa probare meam volui per culmina pennam *eqs.* **B** *translate:* **1** *demere – wegnehmen:* WANDALB. hor. 15 -endi hunc morem numeri servabis ubique. **2** *metr. et mus. i. q. dividere – ein-, abteilen:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 82,17 exameter . . . quot pedibus -itur? BONIF. metr. p. 577,30 -untur . . . pedum membra vel per aequalitatem vel per duplum *eqs.* RUD. TRUD. (?) mus. 2,26 p. 94,6 (vs.) quisque modus duplici modulamine -sus.

II *ferire – hauen:* **A** *verberare, flagellare – schlagen, geißeln:* **1** *obi. anim.:* **a** *homines:* **α** *de poena vel cruciatu:* LEG. Wisig. 7,5,9 ducentis flagellorum verberibus cesus. 8,1,8 iuxta qualitatem culpe cedantur *servi.* ALDH. virg. I 47 p. 301,14 sudibus crudeliter tenerrima membra -entibus. LEX Baiuv. 6,5 si eum *(servum alienum)* tantum cederit et turnaverit, usque dum eum semivivum relinquat *eqs.* BONIF. epist. 73 p. 150,16 flagellatam eam *(adulteram)* mulieres per pagos circumquaque ducunt virgis cedentes. WALAHFR. Wett. 325 dicuntur -i genitalibus artubus *rei.* NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 72,25 Pippinus inmanissime cesus et detonsus. HROTSV. Sap. 5,19 hanc rebellem usque ad interniciem crudis nervis -ite. LAMB. HERSF. annal. a. 1063 p. 87,32 abbas . . . duos ex eis . . . iussit publice virgis cesos et attonsos expelli. *saepe. c. dat.:* FORM. imp. 31 p. 310,36 nemo . . . Hebreis flagellis cedere praesumat. **β** *usu vario:* ARBEO Corb. 18 p. 209,22 coepit percussores suos remo -i (-ere *1 p. corr.*). CAPIT. reg. Franc. 150,18 violentias eos *(legatos)* -endo . . . in ipsis exercere. WANDALB. Goar. 2,18 Isanhardus . . . visitatus ab illo *(s. Goare)* per somnium est et . . . severissime -sus. CHRON. Salern. 43 p. 45,8 quibusdam ex hiis vehementer dorsum cederunt. THIETM. chron. 3,3 diabolus . . . in tantum eam cecidit, ut *eqs.* WIPO gest. 16 p. 36,29 se invicem pugnis -ere. *saepe.* **b** *bestiae:* ALDH. virg. I 2 p. 230,18 flagris -sum *cornipedem.* WALAHFR. Gall. 2,18 p. 326,4 scrofam . . . -ito. HELM. chron. 67 p. 128,11 ut poplites equorum . . . fortiter -rentur. **2** *obi. res:* **a** *pulsare – (an)schlagen:* CARM. Aldh. 3,32 Christi tyronum cassibus -is. HRABAN. carm. 16,43 post petra protulerat virga bis flumina -sa. **b** *cudendo extenuare – plattschlagen:* MAPPAE CLAVIC. 22 plumbum . . ., quod in ignem missum et cesum eundem colorem reddat. COMPOS. Matr. 64,7 pone in ancudinem et cede *medicamen.* **c** *triturare – dreschen:* IONAS BOB. Columb. 1,12 ut . . . messem in area virga cedant. **B** *occidere, necare – niederhauen, töten:* **1** *proprie:* **a** *obi. homines:* **α** *de re bellica:* BEDA hist. eccl. 3,24 p. 178,12 fugati sunt et -si pagani. POETA Saxo 3,188 ducibus Francorum denique -sis. WIDUK. gest. 2,17 p. 83,1 ex nostris multi vulnerati, aliqui etiam -si. OTTO FRISING. gest. 2,33 p. 142,1 cesi fuerunt ibi vel in Tyberi mersi pene mille. *saepe.* **β** *de martyrio:* ALDH. virg. II 1835 tyrannus . . . ovans pro Christi virgine -sa. WALAHFR. carm. 21,19,1 -untur gladiis. CARUS Clem. 757 quemque prophetarum non cessit factio frendens? **b** *obi. bestiae:* **α** *(cultro) trucidare – schlachten:* WANDALB. mens. 359 sues. **β** *immolare – opfern:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,196 -sis cum . . . iuvencis. **2** *translate i. q. vincere – besiegen:* RHYTHM. 1,12,1 cesso tartarecola. POETA Saxo 2,120 Saxones iterum -si longeque fugati. REGINO chron. a. 876 p. 112,21 exercitus Caroli graviter -sus terga vertit. OTTO FRISING. gest. 2,35 p. 144,5 -untur Spoletani ac . . . cedere coguntur. *al. remissius:* SALOM. III. carm. 1,59 iure . . . restat, nos ut simul omnia -ant, quę male sunt vitiis nostris servire coacta. CARM. de Iuda 1,2 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. 1959. p. 259) dicta . . . nova succedunt, que prisca poemata cedunt.

subst. **1. caedens,** -entis *m. lignator – Holzfäller:* HEIRIC. Germ. I 1,245 -tum tremuere manus.

2. caesus, -i *m. qui (pugna) interfectus est – ein (im Kampf) Gefallener:* WALAHFR. Mamm. 22,32 -orum membra. WALTHARIUS 1191 -os spoliarier armis. POETA Saxo 5,411 milia cesorum. WIDUK. gest. 1,12 exequias . . . -orum celebrantes. *al.*

3. caesa, -ae *f. (de usu francog. et ital. cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 38sq. et C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. II. 1951. p. 932sq.)* **1** *concaedes – Verhau:* ANNAL. regni Franc. a. 776 p. 46,23 Saxonum ⸢-as seu⸣ (⸢⸣ *om. A 1)* firmitates subito introivit *Carolus.* a. 786 locis palustribus seu et in -is (incessis, in cesis *sim. var. l.*). **2** *saepes viva – (Busch-)Zaun, Hecke:* LEO MARS. chron. 1,35 p. 605,17 cesam Constantii . . . perscrutantes. GREG. CAT. chron. I p. 158,24 cuius *(gualdi)* fines . . . reperiuntur: . . . deinde in -am post fagitum. OTTO MOR. hist. p. 46,7 nullo etiam fossato aut cesa nullisque arboribus . . . existentibus. REGISTR. Trident. IV p. 273,10 non debet aliquam zesam nec sepum. p. 278,10 quod debeat . . . cesam porte sue clesure retro trahere. *ibid. al. cf. ?*caesia.

2. caedo *v.* **cedo.**

caeduus (ce-), -a, -um. *qui caedi potest – schlagbar:* CHART. Port. 138 (a. 1254) in silva cedua. CHART. Merseb. 316 p. 249,12 ea ligna, que ab antiquo cedua extiterunt, que holzmarke vulgariter appellantur. 381 virgulta parvula, que cedua fuerint ab antiquo. *Dauser*

caelamen (ce-), -inis *n. opus anaglyphum, sculptura – Relief, Figurenschmuck:* FUND. Schild. 7 p. 1049,4 parietes . . . intrinsecus planati miro ce-e variantur.

caelata *v.* 1. caelo.

caelator (ce-), -oris *m. toreutes, anaglypharius – Ziseleur, Reliefarbeiter (cf.* GLOSS. III 141,35 St.-S. ce-r sculptor irgrabari): LIBRI Karol. 3,22 p. 149,29 arte fabrorum, sculptorum, conflatorum, -orum, latomorum *eqs.*

***caelatorius** (ce-), -a, -um. *anaglyphus, sculptilis – getrieben, Relief-:* LIBRI Karol. 4,9 p. 189,7 *metalla sive ligna* sculptorio vel etiam -o opere . . . imaginibus decorantur (ADREV. Bened. 26 p. 490,39 o. ce-o ex aere deformatae armillae. HUGO FLAV. chron. 2 p. 374,21 auro prominentes imagines o. factas -o. p. 374,23 cyborium . . . o. -o protensis adornatur insigniis). HUGO FLAV. chron. 2 p. 374,31 tabula . . . aurea . . . opere mirifico et arte ce-a facta *eqs.*

caelatura (ce-, coe-), -ae *f. script.* ze-: *l. 63.*

I *ars caelandi metalla, toreutice – Ziselier-, Relieftechnik, Toreutik:* EKKEH. IV. cas. 34 *Tuotilo* erat . . . ce-ae elegans et picturae artifex. LEO MARS. chron. 3,32 p. 723,13 cruces . . . argenteas . . ., quarum imagines -a mirifica prominerent.

II *de rebus fabrefactis:* **A** *strictius i. q. toreuma, opus anaglyphum, sculptura – Ziselierung, getriebene Arbeit, Relief (darstellung), Reliefschmuck (cf.* GLOSS. I 275,13 St.-S. ce-is kibrachun. 446,5 -a irgrabida. III 180,60 sculptura vel ce-a graft. 314,27 ce-a erhevei. IV 169,68 degrafidem ce-am giwelbi. V 5,4 ze-as ergraben. *al.):* **1** *de metallis (cf.* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 358,2 anaglifa -ae argenti): WETT. Gall. 19 vasculum unum argenteum ce-is pretiosum. NOTKER. BALB. gest. 1,34 cuspide manuali ex auro vel argento cum ce-is insignibus. VITA Altm. 29 tabulam egregia -a pretiosam, in qua imago sanctae . . . Mariae Graeco opere formabatur. ANNAL. Pegav. p. 240,48 clipeum . . . coe-is ex auro et argento perfecte decoratum. CHRON. Basil. p. 292,3 tabulam auream ante altare ex ce-a, in qua dicebatur summa veteris testamenti scripta esse. *al.* **2** *de aliis materiis vel usu incerto:*

[Payr]

PURCH. Witig. praef. p. 263,12 in variis . . . arcuum columnarumque ce-is. HERM. IUD. conv. 2 p. 75,17 (ed. G. Niemeyer. 1963) inter artificiosas ce-arum ac picturarum varietates. HELM. chron. 96 p. 189,2 in exsculpendis subtilissimis ce-is. NECROL. II p. 170,43 tres coronas . . . cum picturis et variis ce-is. *al. de ornamentis parietum (cf. l. 145qq.)*: VITA Steph. reg. I 11 (MGScript. XI p. 234,28; s. XI$^{ex.}$) -is in chori pariete distinctis. HILDEG. scivias 3,9 p. 680^{D} dominus quidam urbem marmoream habens . . . plurimis -is muros eius interius caelavit *(cf.* p. 681^{B} Dominus multiplices -as in cordibus eorum [*prophetarum*] fecit *eqs.)*. GESTA Ern. duc. I p. 17,36 castrum . . . ex omnis coloris marmore . . ., quod ce-as superlitas habebat omnis generis volucrum. **B** *latius:* **1** *tabulamentum (elegans), laquearia tecti – (kunstvolle) Wand- oder Deckenverkleidung, Täfelung (plerumque de ligno; de lapide: l. 20; cf. l. 6sqq.)*: RUD. TRUD. gest. 6,2$^{med.}$ partem monasterii . . . caemento plasmavit, calce dealbavit, . . . -a continuavit *eqs.* RUD. TRUD. (?) gest. 9,27 *domum* reparavi . . . nova tectura simul et nova -a. GESTA Trud. cont. I 13 app. p. 332,42 lapidea deposita ce-a *turris*. II 4,8$^{capit.}$ trabibus tabulati lignea ce-a ornatis. GESTA Vird. cont. II 10 p. 523,20 tigna, laquearia, tecta et ce-am ecclesie . . . restauravit. *al.* **2** *pictura – Bildschmuck:* AMALAR. interpr. 78 caelum a ce-a dictum est, id est pictura; eius namque pictura stellarum varietas constat esse. *v. et l. 13.*

caelebrum *v.* cerebrum.

caelebs (ce-), -ibis. *script.:* -lebem: *l. 32.* -leps: *l. 32sq.36.51.* -livem: *l. 52. form. abl. sg.:* -e: *passim.* -i: *l. 44. saepe subst. masc. vel fem.*

1 *strictius i. q. coniugii expers, continens, castus – ehelos, unverheiratet, jungfräulich (cf.* GLOSS. I 66,4 St.-S. -ps hrainhaft. 66,8 -ebem ainsedalo. 67,4 celeps hagustalt. II 174, 28 -em i. uuripurtigen. IV 5,67 -ps ungihiuuit. 133,55 celeps virgo vel vir sine uxore, witewe. *al.)*: **a** *de anim.:* ALDH. virg. I 26 p. 260,16 Christi -es. HUGEB. Wynneb. 2 p. 108,11 herus agilis et adhuc celeps. HYMN. Hraban. 5 (2),14,1 te, virgo, -s nupta. DIPL. Arnulfi 66 sanctae Dei aecclesiae -es. ECBASIS capt. 382 ce-is illesam cupientes ducere vitam. TIT. metr. IV 13,1 alme Dei ce-s, Christi dilecte Iohannes. CARM. imag. 23^{c},4,6 *Lucas* migravit ad ardua ce-s. VITA Menel. 1,4 (MGMer. V p. 138,13) se devoverat Domino serviturum ce-em. ARNULF. delic. 768 coniugii sordes exhorret apicula ce-s. *al. v. et l. 69.* **b** *de rebus:* CARM. Paul. Diac. app. II 55,2,4 virgo puerpera . . . mundum beavit viscere -i. WANDALB. martyr. alloc. 35 quae . . . corporis ignem calcarunt penitus -e vita (HROTSV. Agn. 38. LAMB. HERSF. annal. a. 1074 p. 199,3 nec quisquam . . . ad sacerdocium admittatur, qui non . . . continentiam vitamque ce-em profiteatur. *al.*). **2** *latius (accedente ut vid. vi vocum* caeles, caelestis, *cf. l. 67 sqq. p. 29,30sq.)*: **a** *pius, sanctus – fromm, heilig:* VITA Barb. 1 sacerdos . . . actionibus celeps miraculisque coruscus. VITA Athan. Neap. praef. celivem et Deo dignum virum (1 p. 439, 41). ERINH. Heimer. 407 ut cognoscatur, vir quam ce-s habeatur. **b** *caelestis, beatus – himmlisch, selig:* **α** *de personis:* THEOD. THEOL. Conr. 7 p. 218^{b},14 auctum est hoc domicilium -e tali. **β** *de vita:* VITA Pirmin. I praef. *sancti patres* iam -e vita . . . fruuntur in caelis (EGBERT. fec. rat. 2,14 homo . . . intravit hortum possessor amenum angelica victurus et illa ce-e v.).

***caeleitas** (coe-), -atis *f. natura caeli – Wesensform des Himmels:* ALBERT. M. cael. 1,1,3 p. 10^{b},39 si . . . diceretur coelum moveri a forma sua corporali, quae est, ut ita dicam, coe-s *eqs.*

caeles (ce-), -itis. *caelestis – himmlisch:* **1** *adi.: qui in caelis est – im Himmel (wohnend):* HERM. AUGIENS. vit. 331 -em sponsum Dominumque Christum. 924 Domino . . . nostro -e. **2** *subst. masc.: de caelestem vitam agentibus i. q. caelicola – Himmelsbewohner:* ALDH. virg. I 18 p. 247,6 ut . . . terreni caelibes superni -es fieri compellantur. EPIST. Alcuin. app. 2 p. 484,16 christicolis et -bus (celibes *cod.*) polumque efficaci volatu penetrantibus ranicula . . . salutem.

caelestinus (ce-, coe-), -a, -um. *caeruleus – (himmel-, blaß-)blau:* BENVEN. GRAFF. ocul. A p. 19^{a},18 Arabici vocant ipsam *putrefactionem oculi* ilmefachach, id est in Latina aqua ce-a (B 4 p. 14,14). B 4 p. 13,4 secunda *species cataractae oculorum* est alba, tamen convertitur in colorem ce-um. GEBER. summ. 1,46 videbis colorem . . . mutari in albissimum mixto coe-o eidem colore clarissimo et amoeno.

caelestis (ce-, coe-), -e. *form.: ?acc. sg.* -am: RAMWOLD. hom. praef. (NArch. 10. 1890. p. 390,9). *abl. sg.:* -e: *l. 35.52.62. p. 29,13. adde* BERTHA Adelh. 6 p. 760,35. MARIAN. chron. a. Chr. 1078. *al. ?* -ia: *l. 62. gen. pl.* -tum: *p. 29,11. metr.* cae̅-: HRABAN. carm. 68,11.

οὐράνιος – *himmlisch, Himmel(s)- (cf.* GLOSS. I 66,11 St.-S. -is himillih. II 129,28 in -bus in luphtlihen. *al.)*: **I** *in caelo positus, ad caelum pertinens, e caelo profluens vel descendens – am (im) Himmel (befindlich), zum Himmel gehörig, vom Himmel (kommend):* **A** *spectat ad sphaeram caeli:* **1** *proprie:* **a** *philos., natur., astron.:* GUNZO epist. 15 p. 49,22 oritur . . . inter philosophos de -bus corporibus quęstio, utrum animata sint an inanimata. p. 51,6 -is illa armonię suavitas *(cf.* HROTSV. Pafn. 1,10 prima *musica* dicitur mundana sive -is *eqs.)*. p. 52,15 -is . . . orbita locum non mutat, quatinus in sese rotatur. GERB. (?) astrolab. 1,1 coe-ium sphaerarum . . . scientiam (2,9 coe-is sphaerae volubilitatem. *al.*). ALBERT. M. veget. 1,182 plantarum quaedam generantur . . . ex ipsorum elementorum commixtione et virtute coe-i *eqs.* animal. 6,2 non . . . habent *animalia* ingenium impediendi in corporibus suis ce-em effectum. 8,232 calido. 11,83 loqui de substantiis -bus. 20,68 *movens informatum* est duplex, -e videlicet et quod est elementale *eqs.* metaph. 11,2,10 p. 495,38 (ed. B. Geyer. 1964) -is . . . circulus sensum non habet. 11,2,32 p. 524,25 in coniunctione luminum -ium. *al.* **b** *usu communi:* ALDH. virg. I 20 p. 249,18 -is foci fulmine. ANTIDOT. Augiens. p. 57,26 cum aqua ce-e adunas, facis trociscos (ANTIDOT. Glasg. p. 105,20. *cf.* WALTH. SPIR. Christoph. I 19 flamma -i rore perfunditur). VITA Emm. I 30 cui *(martyri)* -ia elementa famulabantur in terris. WANDALB. creat. mund. 248 solis . . . lumen -is. HROTSV. Mar. 572 lux. TRACT. de aegr. cur. p. 293, 41 arcus ce-is. *al.* **2** *meton. i. q. caeruleus, cyaneus – (himmel-, blaß- oder tief-)blau:* ANON. secret. p. 37,23 azur est unius coloris et est lapis coe-is ([*v. notam ed.*]. ARNOLD. SAXO fin. 3,80). RYCCARD. chron. a. 1221 p. 96^{a},17 ut eorum *(Iudaeorum)* quilibet . . . gestet lineum vestimentum . . . tinctum colore ce-i (FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 95,16 avium . . . quedam sunt . . . ce-is coloris. ALBERT. M. animal. 1,201 colorem ce-em inter albedinem et nigredinem medium. 6,69 *tirsio* est . . . ce-is [*p. 566^{b},12* κυανοῦν] coloris. 8,76). ALBERT. M. veget. 6,473 lilium coe-e. **B** *spectat ad sedem Dei, angelorum, beatorum:* **1** *strictius:* **a** *de Deo, angelis, beatis:* CHART. Fuld. B 11 (a. 751) iram Dei -is incurrat. HUGEB. Willib. 1 p. 88,41 -e . . . rege militare. 5 p. 103,5 clavicularii. WETT. Gall. 30 p. 274,33 chorum. HRABAN. epist. 37 p. 473,14 de -bus et terrestribus creaturis. AGIUS vita Hath. 3 coe-em sponsum Christum. HROTSV. Mar. 173 nuntius. WIDUK. gest. 1,34 p. 48,18 apud -em imperatorem. THIETM. chron. 7,14 medico. THANGM. Bernw. 47 militiae. ANSELM. Bis. rhet. 3,6 p. 176,20 pro ce-em patrem! CHART. Bund. 240 civium. GERHOH. Antichr. 1,28 tripartita coe-is hierarchia. ALEX. MIN. apoc. 5,11 p. 84,20 -is et terrestris exercitus. *saepe.* **b** *de rebus:* **α** *proprie de loco:* ALDH. virg. II 109 aulae. PIRMIN. scar. 2 de illa -i (-e *A*, celestia *C*) sede . . . deiectus est *angelus*. TRAD. Ratisb. 1 premia. CONC. Karol. 12 p. 67,14 in coe-bus regnis (OTTO SANBLAS. chron. 36 p. 53,24 rex . . . amans plus terrenum quam ce-e regnum. *saepe*). WETT. Gall. 25 p. 270,15 hereditatis. HRABAN. carm. 13,42 karta. CAND. FULD. Eigil. II 3,2 vitae. POETA Saxo 5,98 patriae (OTTO FRISING. chron. 7,35 p. 372,24. *al.*). GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p. 398,15 beatitudinis. THANGM. Bernw. 54 p. 781,6 pace. DIPL. Heinr. III. 304 ob . . . ce-e patrocinium beati Petri. MARIAN. chron. praef. p. 448,12 coelum coe-e cum angelis. HERM. IUD. conv. 4 p. 82,19 (ed. G. Niemeyer. 1963) Ierusa-

[Payr]

lem. Otto Frising. chron. 8,29 p. 439,26 curia. Chart. Raitenh. 15 transitoriis ce-ia bona comparare. *saepe. remissius:* Aldh. virg. I 28 p. 264,15 Antonius -is aratri stibarius. Arbeo Emm. 2 p. 28,30 praecordiorum arva -i ymbre rigare. Chart. episc. Halb. 189 p. 157,11 ęcclesiarum facultas . . . -bus loris munienda. Chart. eccl. Halb. I 2 p. 2,37 commutationem . . . clavibus -bus solidamus. *al.* β *meton. de rebus Dei propriis vel a Deo vel caelo oriundis (saepe i. q. divinus – göttlich, Gottes-):* Aldh. virg. I 29 p. 266,4 bibliothecae (*cf.* virg. II 1132 sacra volumina . . . -i grammate scripta. Sedul. Scot. carm. 1,1,11 -tum . . . librorum). 35 p. 277,8 -is philosophiae dogma. p. 279,4 nutu *(cf.* Willib. Bonif. 2 p. 7,27 -e [-i *var. l.*] inspirante gratia. Godesc. Saxo theol. 22 p. 313,4 charismatis. Dipl. Karoli III. 80 misericordiae. Poeta Saxo 4,43 ira. Dipl. Conr. I. 12 Chuonradus -i moderante providentia rex. Ord. coron. imp. 12,8 auxilii. *al.).* II 528 -is semine verbi. 1532 mistica -is . . . dona lavacri *(item de sacramentis:* Beda hist. eccl. 4,24 p. 262,5 viatico. Hraban. epist. 9 p. 395,8 -em panem et potum vitae. Thietm. chron. 3,19 sacramento. *al.).* Liber diurn. 83 p. 92,19 divina et ce-ia mandata (*cf.* Walahfr. carm. 1,3 iura). Willib. Bonif. 5 p. 23,22 doctrinae. Wandalb. creat. mund. 276 vigebit -i . . . homo sensu. Rimb. Anscar. 42 p. 77,21 revelationibus. Thangm. Bernw. 1 p. 758,20 lumine. Chart. Raitenh. 80 Dominus . . . viaticum . . . ce-i alluvione multiplicat. Chart. Carinth. V 130 p. 89,14 predia ce-ium secretorum obsequiis deputata. *saepe.* **2** *latius de rebus caelestium similibus (interdum i. q. sanctus – heilig, e. g. l. 34.38):* Beda hist. eccl. 3,2 p. 129,21 Hefenfelth, quod dici potest latine -is campus *eqs.* 3,22 p. 173,15 vitae -is institutio (Hugeb. Wynneb. 7 p. 112,40. *al. cf.* Rimb. Anscar. 1 p. 19,40 -em quodammodo in terris conversationem habebit). 4,21 p. 252,20 post multa . . . opera -ia (Alex. Min. apoc. 1,16 p. 18,23sqq.). Arbeo Emm. 13 Helphindorf, in quam -i sede beatus episcopus . . . animam . . . Deo propinare decreverat. Wett. Gall. 32 melodiis -bus resonantibus (*cf.* Poeta Saxo 4,326 carmina). Walahfr. Wett. 575 *martyres* terris -i laude tenetis. Vita Deic. 26 -bus oneratus muneribus, id est pretiosis martyrum pignoribus. *al.*

II *versus caelum intentus, ad caelum spectans – gen Himmel gerichtet, auf den Himmel bezogen:* **A** *spectat ad sphaeram caeli:* Vitae patr. Iur. 1,3 p. 133,15 cum . . . *Romanus* praeter -em intuitum nullo . . . frueretur aspectu. Froum. (?) carm. p. XIII,4 celęstem mathesin percurrit . . . astronomia. Berth. (?) annal. a. 1075 p. 278,15 de illo suo *(sc. Simonis)* coe-i ascensu. *al.* **B** *spectat ad sedem Dei, angelorum, beatorum:* **1** *proprie:* Beda hist. eccl. 3,19 p. 164,25 in quo *(monasterio)* . . . -bus studiis vacaret. p. 165,4 iter illi -e intercludere. Willib. Bonif. 2 p. 11,5 ce-i . . . scrutinio inhesere. 5 p. 23,20 ad incultas -i praedicatione terras. Wett. Gall. 25 p. 270,25 propter -e desiderium. Gerh. August. Udalr. I 9 p. 398,23 -em ad alta sublevationem. *al.* **2** *meton. spectat ad Deum ipsum:* Aldh. virg. I 4 p. 232,16 post -e colloquium *Moysis.* Beda hist. eccl. 3,24 p. 178,27 militiam (Hugeb. Willib. 3 p. 90,10. *al.*). Conc. Karol. 39^{A},131 p. 408,26 -e . . . officium persolvere (39^{A},132). 50^{D},50 p. 643,37 laudibus -bus . . . vacare (Dipl. Zwent. 16). *al.*

subst. plur.: **1** *masc. i. q. caelicolae – die Himmlischen:* **a** *sensu pagano de diis:* Rud. Fuld. Alex. 2 ex magnitudine et dignitate -ium ([*ex Tac. Germ. 9,2*]. *inde* Adam gest. 1,7). **b** *sensu christiano de angelis:* Notker. Balb. gest. 1,22 p. 30,23 ad contrectanda -bus (ce-ia *var. l.*) metuenda ministeria. Hrotsv. Agn. 72 illum *(Christum),* qui . . . -es et mortales supereminet omnes. **2** *neutr.:* **a** *de sphaera caeli:* **α** *corpora caeli – Himmelskörper:* Albert. M. animal. 3,59 anima . . . operatur ex corde; huic . . . simile est in -bus, quoniam in caelo omne . . . calor formans est in sole *eqs.* metaph. 11,3,1 p. 534,59 (ed. B. Geyer. 1964) caelum . . . et -ia materiam habent. p. 534,73 -ia omnia ab invicem specie et genere esse diversa. p. 534,79 -ium . . . unus est motus, qui est circulatio. *al.* β *vires, effectus caeli – Einflüsse, Einwirkungen des Himmels, der Gestirne:* Albert. M. animal. 6,2 *homo* ce-ia praevidens . . . disponit corpora in contrarium. *ibid.:* frigore hyemis ex ce-bus causato. **b** *de sede Dei, angelorum, beatorum:* **α** *strictius ea quae in caelo sunt, bona superna, gaudia caeli – das Himmlische, Überirdische, himmlische Güter oder Freuden:* Chart. Rhen. med. I 8 (a. 720) terrena pro ce-bus . . . offerre (Trad. Frising. 40 tradiderunt t., ut possiderent -ia. *al.*). Willib. Bonif. 1 p. 5,9 cum eis *(clericis)* de -bus loquendo tractare. Liutg. Greg. 15 p. 79,4 pro . . . mentis suae excitatione ad -ia psalmos cantare. Hraban. carm. 13,37 ille ima suadet, at tu -ia semper. Thangm. Bernw. 51 p. 779,48 quo . . . precio possem mercari -ia. Berth. (?) annal. praef. p. 269,9 totus . . . ad coe-ia suspensus. Otloh. prov. I 84 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) incrassata caro gustat -ia raro. *saepe. expressius i. q. caelum – Himmel (inde meton. de caelicolis: l. 19):* Arbeo Emm. 24 p. 62,12 ut . . . remoto aere in ce-bus penetraret. Hugeb. Wynneb. 13 p. 117,39 nunc est cives in -bus. Rhythm. 8,3,3 qui regnat in -ia, vagit infans in praesepe. Agius epic. Hath. 183 nec vos flere decet, de qua -ia gaudent. Alex. Min. apoc. 10,1 p. 166,6 contemplationis penna se . . . ad -ia sublevare. *al.* β *latius i. q. carmina caelica – himmlische Weisen:* Hugeb. Wynneb. 13 p. 117,1 -ia modulantes portabant eum ad sepulchrum.

***caelestris** (ce-), -e. *(ital. vet.* celestre, *cf. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p. 949)* *caeruleus – blau:* Acta imp. Winkelm. I 670 (a. 1241) cappa una ce-is de olobrio.

caelia (ce-, coe-), -ae *f.* *cervisia (hordeacea vel triticea) – (Gersten- oder Weizen-)Bier (cf.* Gloss. III 156,6 St.-S. celia gruzzinc. IV 45,53 celia pier; *de re v. Heyne, Hausalt. II. p. 342sqq.):* Alcuin. epist. 8 p. 33,29 celia acerba furit in ventriculis nostris. Forma mon. Sangall. p. 13^{a} domus conficiendae celiae. p. 15^{a} hic coletur celia. Herig. Ursm. 1,740 prebebat . . . latex illi vel celia potum. Ekkeh. IV. bened. II 255 fortis ab invicta cruce coelia (gloss.: i. e. ordeacea cervisa) sit benedicta *(v. notam ed.).* Alphita I p. 283,18 celia, id est cervisia a calefaciendo dicta (Alphita II p. 37,9).

caelibatus (ce-, coe-), -us *m.* *metr.* -lī-: *l. 44.*

1 *strictius i. q. status vel vita coniugii expers, virginitas – Ehelosigkeit, eheloses Leben, Jungfräulichkeit:* **a** *proprie* (*cf.* Gloss. II 193,57 St.-S. ce-us furipurti. 207,46 -us magitheitę): Aldh. virg. I 19 p. 249,3 quae *(virginitas)* . . . spontaneo -us affectu pudica perseverat. Abbo Sangerm. bell. 3,84 antropus . . . agamus -um (gloss.: castitatem) colat. Pass. Ursulae 1 *rex* ducens uxorem propellere ce-um aecclesiastico more instituit. Theod. Amorb. Mart. 4 apostolici ordinis -um ferens. Paul. Bernr. Greg. 91 p. 528,7 *filium* in coe-u occisum. Otto Frising. chron. 7,35 p. 370,19 de ce-u ipsorum *(monachorum).* Albert. M. incarn. 9 p. 179,59 virginum benedictio plurimum habet honoris in -u castitatis. *al.* **b** *in imag. de defectu praebendae:* Epist. Worm. I 21 p. 42,4 qua . . . ratione acęphalicum illud vel . . . ce-um pelleres (*cf.* 20 p. 38,3 coniugis, prebendę dico, me conubiis adiungere). **2** *latius:* **a** *defectus prolis, sterilitas – Kinderlosigkeit:* Norb. Iburg. Benn. 1 p. 872,31 cum *parentes eius* . . . sine prole mansissent . . . seque votis adhuc frustrari diutius coe-u quererentur ingrato. **b** *vita caelestium similis, angelica – heiligmäßiges, engelgleiches Leben (cf. p. 27,49sqq.):* Vita Deic. 28 postquam . . . vir venerandus . . . -um finivit in terris, . . . in coelestibus est collocatus mansionibus.

caelicola (ce-, -cul-), -ae *m. vel raro* ***caelicolus,** -i *m.* **1** *subst.:* **a** *de angelis et beatis i. q. incola caeli, caeles – Himmelsbewohner, Himmlischer (plerumque plur.; sing.: l. 64.66):* Aldh. virg. I 40 p. 292,21 -a ab astris destinatus. II 2743 -as . . . superbos. Hugeb. Wynneb. 13 p. 117,40 nunc est cum sanctis ce-us. Rhythm. 81,29,5 ibi letantur cum Christo -ulę. Ermold. Ludow. 2,411 vos, -ae, quorum nunc corpora Roma servat. Walahfr. Wett. 695 -as (gloss. RO: angelos) hominum custodes esse. Hrotsv. Ioh. 13 *agno* -ae laudem proni cecinere. Epist. Teg. I 5 -ę tantum arrident eos *(grandaevos silicernos) eqs.* $117^{tit.}$ gaudia -arum. Ekkeh. IV. bened. I 37,55 -um . . . chorus. *al.* **b** *de monachis i. q. vir*

[Payr]

Dei, pius, sanctus – Gottesmann, Gottesfürchtiger, Heiliger: Ionas Bob. Columb. 2,25 p. 291,9 unus ex ce-is ad eum accessit (*antea:* fratrum caterva). Ermenr. Sval. 1 beatissimus -a . . . Solus. 4 huic . . . -ae loco. Vita Galli II 378 -am Gallum. Vita Landel. 359 ce-um . . . turba piorum. Bruno Querf. fratr. 10 p. 726,34 ille -a Benedictus. **2** *adi.:* **a** *caelestis, angelicus – himmlisch, Himmels-, Engel-:* Rhythm. 81,47,4 ovantes mire cum Deo -uli adorant chori victorem angelici. Carm. var. I 26,3,62 civibus. Tit. metr. III 3,12 coetibus. Hrotsv. asc. 85 ad te -as . . . mitto catervas. *al.* **b** *pius, sanctus – gottesfürchtig, heilig:* Bruno Querf. Adalb. A 14$^{ex.}$ ad summa tendentibus coe-is viris (25$^{med.}$ -am virum).

caelicus (ce-, coe-), -a, -um.

caelestis – himmlisch, Himmel(s)-: **I** *in caelo positus, e caelo descendens – am (im) Himmel (befindlich), vom Himmel (kommend):* **A** *spectat ad sphaeram caeli:* **1** *proprie:* Godesc. Saxo carm. I app. 2,3,2 creando -a regna, sidera clara. **2** *meton. i. q. caeruleus – blau:* Elis. Schon. vis. 3,2 p. 57,45 petre superliminares in portis ce-o splendent colore. **B** *spectat ad sedem Dei, angelorum, beatorum:* **1** *strictius:* **a** *de angelis, beatis:* Carm. de Aquil. 3,1 (MGPoet. II p. 151) cives. Hucbald. Leb. 14 p. 364,6 agmina. Carm. imag. 22^{a}, 1,4 cęli Domino, cui servit -us ordo. *al.* **b** *de rebus:* **α** *proprie de loco:* Hincm. carm. 2,25 regna (Annal. Altah. a. 1083 p. 22,35 -a [coel- *cod.*] r. petivit. *al.*). Ekkeh. IV. bened. I 3,43 loca. Ps. Marb. Red. lap. 16,2 rex civitatis -ae (coe- *V*). **β** *meton. de rebus Dei propriis vel a Deo vel caelo oriundis (saepe i. q. divinus – göttlich, Gottes-):* Milo carm. 1,6,1,182 -a . . . Domini . . . gratia (Epist. Teg. I 13. *cf.* Froum. epist. 6 nutu. Dipl. Heinr. II. 23 clementia. *al.*). Steph. Leod. vita Lamb. 9 (MGMer. VI p. 392,1) exanimes artus nec liquit -a virtus. Carm. imag. 21,7,2 *(de Luca)* cum -a dogmata ructas. 21,9,4,1 propago -a. Vita Maxim. Trev. II 18 ordo. Elis. Schon. vis. 1,79 p. 39,2 lumen. Heinr. Lett. chron. prol. 9sq. dona. Aeg. Aur. gest. 3,17 p. 93,40 vox. Chart. Pomm. B 884 p. 211,26 inspiratione. *al.* **2** *latius de rebus caelestium similibus i. q. sanctus – heilig:* Alex. Min. apoc. 16,3 p. 329,7 (add. C) mores -os et fidem catholicam praedicando.

II *ad caelum intentus – auf den Himmel gerichtet:* Carm. imag. 21,3^{d},3 spes.

adv. ?***caelice.** *divinitus – durch göttliche Fügung:* Mirac. Nicol. Brunw. 7$^{ex.}$ Nicholai nominis etimologia, qua ce-e sonat, firmavit populi victoriam *eqs.*

caelidonia *v.* chelidonia.

caelifer, -era, -erum. *caelestis – am Himmel (befindlich):* Carm. libr. III 7,8 sidera.

caelifluus, -a, -um. *e caelo defluens, divinus – vom Himmel strömend, göttlich:* Paulin. Aquil. carm. 7,6,3 beatus Symeon -o sanctoque plenus . . . spiramine.

caeligena (ce-, coe-), -ae *m. (f.: l. 62)* **1** *subst.: angelus, caeles – Engel, Himmelsbewohner (interdum fort. tam de angelis quam de beatis; de beato: l. 60):* Ioh. Scot. carm. 2,1,3 -um regis. Theod. Amorb. Mart. 26 *Christus* eum . . . in perpetui paradisi deliciis cum -is collocavit. Amadeus Laus. hom. 2,25 (ed. I. Deshusses. 1960) *Maria* supra -as omnes collocatur. Transl. Conr. Const. 9 p. 445^{a},23 cuius commanentiae omnes . . . coe-ae congratulantur. Ekkeb. Schon. opusc. 11^{A} p. 323,29 ave prepotens celorum ce-a *(sc. Iohannes Baptista).* **2** *adi.: e caelo oriundus – himmelentsprossen:* Waltharius 867 -as animas Erebi fornace retrudunt.

***caelimachia** (coe-), -ae *f. (cf.* gigantomachia *sim.) rebellio adversus caelum parata – Auflehnung gegen den Himmel:* Gerhoh. Antichr. 2,30 p. 251,7 haeretici . . . coe-am contra Deum conceptam opere compleverunt.

***caelinus** (the-, ceretnus), -a, -um. *caeruleus – (himmel)blau:* Gloss. med. p. 96,2 lilium agreste vel lilium -um (Dynamid. Hippocr. 2,22 l. agri vel l. ceretnum. *cf. p. 28,49).* Ioh. Diac. cen. 2,64 Enoch accipit thelinam (te- *T*, caelinam *Ps. Cypr.*) *vestem,* Pharao maritimam.

***caelipeta,** -ae *adi. c. respectu aquilae symboli i. q. volatu caelum petens – zum Himmel emporfliegend:* Notker. Balb. notat. p. 68,19 Iohannem -am nubivolus Augustinus paribus est alis insecutus (*cf.* Salom. III. carm. 1,271 -a . . . apostolus).

caelipotens (ce-), -entis. **1** *adi.: qui magnus est in caelo, altipotens – im Himmel mächtig, im Himmel herrschend:* Tit. metr. III 3,1 ce-s tuba hic baptista Iohannes adesto. Carm. var. III 19,5 -s Dominus. **2** *subst. masc.: rex caelestis – Herr des Himmels:* Amarc. serm. 4,24 timoratis famulemur ce-i cordibus.

caelitus (ce-, coe-) *adv.* **1** *de caelo, a caelo – vom Himmel (her):* **a** *spectat ad sphaeram caeli (interdum accedente sensu sedis Dei, e. g. l. 16):* Aldh. epist. 9 p. 501,13 calescente -s caumate. Einh. Karol. 32 p. 36,19 delapsam -s . . . facem. Walth. Spir. Christoph. I 17 -s huiusmodi fertur descendisse responsum: '*eqs.*' Thietm. chron. 3,5 magna nix effunditur -s. *al.* **b** *spectat ad sedem Dei, angelorum, beatorum (saepe i. q. a Deo, divinitus – von Gott, durch göttliche Fügung, e. g. l. 23.27sqq.31):* **α** *strictius:* Lull. epist. 98 p. 218,13 lympha . . . superni laticis . . . -s inrigate . . . virgini. Hraban. carm. 39,56,3 missa virtus -s operatur divinitus. Rimb. Anscar. 25 p. 54,25 hoc -s sibi iniunctum credebat. Annal. Fuld. II a. 876 p. 89,5 in hoc certamine contra Karolum . . . -s (ce- *2.3c*) dimicatum est. Dipl. Arnulfi 10 p. 18,22 casas Dei . . . sanctorum patrociniis ce-s prefulgentes. Dipl. Zwent. 14 regnum nobis -s commissum. Adam gest. praef. p. 1,1 electo ce-s archiepiscopo. 1,14 p. 19,19 extincto ce-s Gotafrido. *saepe. c. subst. vel adi.:* Aldh. epist. 5 p. 491,18 gratuita -s munificentia. Dipl. Karoli III. 16 p. 25,19 ob . . . regni . . . ce-s stabilitatem. Hrotsv. Gong. 76 tutus divino -s auxilio. *al.* **β** *latius i. q. Deo auxiliante – in der Kraft Gottes:* Vulf. Marc. 70 Marcellus . . . ingens hostiles coe-s exsuperare dolos. Amarc. serm. 1,80 Flegetonteos evadere -s ignes. **2** *in caelum, versus caelum – in den Himmel, himmelwärts:* Hymn. Hraban. 22,2,4 *sancti mundum* sprevere . . . teque secuti sunt, rex Christe bone, -s. Vita Cunib. B 14 coe-s ad Dominum migravit. **3** *in caelo – im Himmel:* Hrotsv. Mar. 311 *Christo* laus sit -s. asc. 149 rex pie, . . . fac divinis persistere -s odis hanc, quae laudando cecinit tua facta.

***caelium** (ce-), -i *n.* (*cf.* 2. caelum, caelio) *scalprum – Grabstichel:* Ekkeb. Schon. opusc. 7 p. 312,31 concupiscibiles formas celiis ac penicillis curiose laboratas.

1. caelo (ce-), -avi, -atum, -are. *script.* ze-: *l. 52.*

1 *strictius i. q. scalpere, insculpere, arte anaglypha effingere, anaglyphis ornare – ziselieren, in Metall treiben, mit Reliefs schmücken (cf.* Gloss. I 66,16 St.-S. -tam pihecuuuan. 67,16 celatam kastemphit. 458,27 celatas bases kiprahta fuazzi. 464, 15 celare argrapan. 802,26 celata arhapaniu. II 708,29 celatam geuolana. *al.):* **a** *de metallis:* Aethicus Ister 81 p. 62,21 nummos aureos toracem -tos (ze- *L*). Hraban. univ. 22,3 p. 597^{D} vasa . . . -ta sive anaglypha significant sanctos variarum virtutum insigniis . . . decoratos. Vita Bard. 10 p. 327,28 sumpta ferula et ferro mire -to, in quo mensales oblatae coquebantur. Sigeb. Gembl. gest. 41 tabulam argenteam ante altare . . . anaglifo opere non indecore celatam. Leo Mars. chron. 3,32 p. 723,6 iconam rotundam . . . -to argento ac deaurato vestitam. *al. c. obi. rei effectae:* Liber hist. Franc. 23 p. 279,24 capsas evangeliorum ex auro purissimo gemmario opere celatas. Ekkeh. IV. cas. 40 usque dum thronum Dei in brathea altaris aurea -ret. 45 Tuotilo . . . cum apud Metensium urbem -turus satageret, peregrini . . . Mariae imaginem -anti astiterant. *ibid.:* in brattea . . . aurea . . . postea -ti sunt apices *eqs.* Rud. Trud. gest. 6,7 p. 257,10 imaginiolas argenteas fusili opere -tas. **b** *de alia materia:* Folcuin. Bert. 117 *tabulae* celatae erant barbulis crassi piscis. Paul. Bernr. Greg. 68 p. 511,36 gallina ovum mirifico -tum opere peperit *eqs.* **2** *latius i. q. laquearibus vestire vel tegere – täfeln, mit einer getäfelten Decke versehen:* Gesta Trud. cont. II 4,7 cancellum non lapideo, ut ante, sed ligneo opere decenter celavit. 4,8 totam . . . *ecclesiae* navim a can-

[Payr]

cello usque ad arcum inferiorem celavit. 4,10 *dormitorium* propter lapidum nativam intemperantiam . . . celatum est. 4, 12.

subst. **caelata,** -orum *n. laquearia tecti – Deckentäfelung:* REIN. LEOD. fulm. (MGScript. XX p. 612,37) *cortinae* ante crucifixum in medio aecclesiae . . . pendebant pene ce-is sursum, terrae deorsum attiguae.

2. caelo *v.* celo.

1. caelum (ce-, coe-), -i *n., pl.* **caeli,** -orum *m. script.:* ze-: *p. 35,5. form. nom. sg.* -us: ARBEO Emm. 34 *cod. A 1.* GLOSS. III 4,21 St.-S. *metr.* cĕ-: EPITAPH. var. II 125,10. *de genere:* ERCHANB. FRISING. (?) gramm. p. 74,16 '-um', quod est neutrum, facit '-i', quod est masculinum. *de originatione:* EXPOS. miss. 60 -um a celando dicitur *eqs.* HONOR. AUGUST. imag. 1,84 coelum dicitur quasi casa ilios, id est domus solis, quasi vas coelatum, quia est stellis insignitum. *v. et p. 27,23.* οὐρανός – *Himmel (cf.* GLOSS. III 14,9 St.-S. -um himil. 204,17 coelum himel. *al.): .* **I** *de sphaera caelesti, quae terram circumplectitur:* **A** *proprie:* **1** *philos., natur., astron.:* **a** *in univ.* (*cf.* ALBERT. M. metaph. 11,2,28 p. 518, 18 [ed. B. Geyer. 1964] quia . . . unum sit -um [*p. 1074a,31* εἷς οὐρανός] totum, manifestum est): ALBERT. M. summ. creat. I 3,7,2 p. 399a,37 si . . . coelum est opus naturae, est per generationem. p. 401a,25 philosophi dicentes coelum esse perpetuum vel aeternum *eqs.* 3,7,3 p. 404b,5 coelum est compositum ex materia et forma. 3,8,1 de dextro et sinistro coeli. 3,9 p. 415b,13 coelum est rotundum tribus de causis. 3,16,1 p. 438a,30 ponemus in coelo triplicem motorem, scilicet Deum *eqs.* p. 438b,11 secundus motor est forma coniuncta coelo non divisibilis divisione coeli (*cf.* p. 438b,24). caus. univ. 2,1,3 p. 438b,44 coelum . . . est substantia corporea existens in potentia ad ubi solum, ingenerabile et incorruptibile secundum naturam. metaph. 1,3,4 p. 34,38 (ed. B. Geyer. 1960. 1964) *Homerus et Hesiodus* posuerunt totum -um et stellas esse deos. 11,3,2 p. 535,41 qualiter motus -i actus est -i, in quo perfecte salvatur esse eius *eqs.* 11,3,5 p. 539,44 videtur -um non esse corpus animatum. Iob 9,9 p. 134,1 (ed. M. Weiß. 1904) -um generationis principium est. 14,12 -um potest atteri dupliciter: in substantia, et sic -um non atteretur, et in officio *eqs. ibid. saepe.* **b** *de partibus sphaerae caelestis, orbibus sim.* (*cf.* ALBERT. M. metaph. 11,2,28 p. 518,15 [ed. B. Geyer. 1964] qualiter -um sit unum et multa): ALDH. ad Acirc. 3 p. 72,4 corporea visibilis mundi factura septenis -orum orbibus . . . cingitur. MARIAN. chron. praef. p. 448,22 secundo . . . die . . . septem . . . coelos condidit: aer, aether, olympus, spacium igneum, firmamentum, olympus angelorum et coelum trinitatis (*cf.* ALBERT. M. summ. creat. I 3,14 p. 430a,5 quaeritur de coelis, quos enumerat Rabanus [*spectare vid. ad Gloss. ord. in deut. 10,13*]. p. 430a,10 videtur, quod sua enumeratio sit diminuta, cum taceat omnes coelos planetarum). ALBERT. M. summ. creat. I 3,11,1 p. 421a,22 coelum empyreum est corpus nobilissimum inter omnia corpora simplicia. 3,12,1 p. 425b,22 coelum aqueum erit in sublimi *eqs.* p. 425b,41 sancti considerantes coeli huiusmodi . . . perspicuitatem . . . vocaverunt ipsum crystallinum. 3,16,2 p. 443a,41 confitemur coelos non habere animas nec esse animalia. metaph. 11,1,13 p. 478,75 (ed. B. Geyer. 1964) movens primum . . . est -um primum. 11,2,20 p. 507,79 digressio declarans . . . exitum -orum in esse ab intelligentia et causa prima. 11,2,24 p. 514,39 virtus . . . motoris fortior est in -o immediato sibi quam in eo, quod iungitur ei per medium. p. 514,42 in -o . . . secundo, quod est Saturni (*cf.* p. 514,49 Iovis. p. 514,51 Martis). 11,2,26 p. 516,21 quare primi duo -i nullam . . . habent stellam, tertium autem habet multas *eqs.* 11,2,32 p. 524,18sq. -um ambit -um *eqs.* p. 524,47 cum inferioris -i intelligentia cum suo -o contineatur a superiori. Iob 38,37 (ed. M. Weiß. 1904) harmoniam -orum et motuum caelestium. *al.* **2** *usu communi:* **a** *in univ. (interdum fere i. q. universum – All, e. g. l. 69.72):* ALDH. virg. II 43 natura Dei, -i praeclara creatrix. HUGEB. Willib. 1 p. 88,26 Deus, mundi fabricator, -i terre que limator (HRABAN. carm. 6,19 solum terrae -ique volubile cyclum. *al.*). HRABAN. carm. 24,15 conditor omnipotens -i mundique redemptor. CAND. FULD. Eigil. II 17,61 -i magna tellusque replentur doxa perpetuae maiestatis. WANDALB. creat. mund. 49 -i . . . proxima terris pars. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,72 ignem -i subductum fraude Promethei. CARM. Cantabr. app. 2,21,3 celi vias. BRUNO MAGD. bell. 107 prius coelum stare vel terram crediderant coeli modo moveri, quam *eqs.* ALEX. MIN. apoc. 13,5 p. 275,26 in -o manufacto. *al.* sub -o *sim. c. sensu totius ambitus terrae:* ALDH. ad Acirc. 111,8 ego *(sc. creatura)* complector sub -i cardine cuncta. AETHICUS ISTER 39 ultra universas gentes, quae sub -o sunt. FROUM. carm. 35,7 quid tibi consimile est rerum subtus, rogo, celum? *al.* **b** *de inferiore parte sphaerae convexa, polo, aere (cf.* AETHICUS ISTER 17 -um pro aere et interdum aerem pro -o posuerunt *eqs.):* **α** *strictius:* CARM. Aldh. 1,16 sub aetherea convexi celi camara. ARBEO Corb. 4 p. 193,12 -i flabra. PAUL. DIAC. Lang. 1,5 p. 50,15 solstitio aestivali respiciente sole de medio -i *eqs.* EINH. Karol. 32 p. 37,3 tacta . . . de -o . . . basilica (*cf.* WIDUK. gest. 1,34 p. 47,19 fulmine -i). WALAHFR. Mamm. 20,9 carcere postquam processit . . . -ique nitore potita est. ANNAL. Xant. a. 839 acies apparuerunt . . . in -o . . . totum -i ambitum circumducentes. RIMB. Anscar. 19 p. 40,32 descendens immensa de -o pluvia. ECBASIS capt. 796 qui faciem celi depingit sidere pluri. WIDUK. gest. 1,13 lacteus -i circulus. WIPO gest. 36 p. 56,17 de magna serenitate coeli subito fulmina . . . eruperunt. HONOR. AUGUST. imag. 1,84 coelum si vespere rubet, serenum diem . . . significat. ALBERT. M. resurr. 64 p. 275,66 in coloribus apparentibus in -o sicut iridis. *saepe.* ad (in) -um *sim. c. sensu directionis (accedente plerumque sensu sedis Dei):* ARBEO Corb. 17 episcopus ad -um vultum vertens *eqs. (cf.* RIMB. Anscar. 41 p. 76,36 oculis in -um intentis . . . spiritum exhalavit. *al.).* CONC. Karol. 16,6 manus dexteras utrique ad -um (*antea:* ad iustum iudicium Dei) extendant (*cf.* WIDUK. gest. 1,26 dextris in -um levatis. *al.* OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 131,10 manus ad -os tendentes). WETT. Gall. 30 p. 274,23 gemitus . . . ad -um usque levabatur. *al.* **β** *latius i. q. qualitas aeris – Witterung, Klima:* OTTO FRISING. gest. 2,13 p. 114,27 *Italia* soli dulcedine -ique temperie . . . ferax. 2,17 p. 119,30 inclementiae. 2,33 p. 142,4 intemperies. 2,34 p. 143,7 corruptione. *remissius:* BERTH. ZWIF. chron. 2 p. 146,3 LXIV vini vascula . . . implevimus, ita tunc melliflui facti sunt coeli *(cf. Ps. Aug. serm. 121,3).* **B** **1** *alleg. (cf. p. 35,28sqq.):* HRABAN. univ. 9,3 p. 263D coeli nomine prophetae et apostoli et sancti viri exprimuntur. p. 264C in coeli nomine sacra scriptura designatur. GERHOH. Antichr. 1,28 per celos racionales, videlicet episcopos et sanctos Dei. ALBERT. M. resurr. 79 p. 286,68sq. dicuntur ibi *(Vulg. Eph. 4,10)* 'omnes -i' modi contemplationis angelorum. summ. creat. I 4,73,1 p. 748a,24 coelum . . . secundum quosdam sanctos ponitur pro angelica natura et secundum quosdam pro tota quinta essentia et secundum alios pro coelo empyreo. Is. 44,24 p. 455,42 -i dicuntur -orum periodi, quibus cuiuslibet vita mensuratur. *al.* **2** *per compar.:* ALDH. virg. I 53 p. 310, 12 si ecclesia virginibus redundet, sicut -um sideribus resplendet. *al.* **3** *in imag.:* WALAHFR. Blaithm. 3 scelerosorum mores et facta tulerunt laudibus in -um (BERTH. [?] annal. a. 1077 p. 294,11 Heinricum . . . l. . . . inmanissimis super coelos exaltatum). RUOTG. Brun. 16 innocenciam eius in -um ferre. *al.* **4** *proverb.:* FROUM. carm. 35,15 celsum numquid vis scandere -um? **5** *hyperbolice de altitudine:* EINH. Karol. 6 p. 9,3 eminentes in -um scopuli. POETA Saxo 1,282 Alpinarum nivium iuga proxima -o. METELL. Quir. 20,13 (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965) nunc -os scandens, nunc vallibus infera tangens. *al. in pertinentiis chartarum:* CHART. Tirol. 828 (a. 1224) terram . . . cum omnibus racionibus et accionibus illi terre a celo usque ad abyssum . . . pertinentibus (992 p. 47,20. CHART. Tirol. notar. II 43. *ibid. al. [v. ind.]*). **6** *meton. de figura caeli vel astrolabio:* ANON. geom. II p. 226,24 speram celi facturus ducas circulum per medium globum. CONR. FAB. Gall. 31med. celum astronomicum aureum gemmis stellatum. **C** *translate:* **1** *de rebus caeli modo superpendentibus:* **a** *de tabulato altaris vel ecclesiae:* AGNELL. lib. pont. 86 ecclesiam sancti Martini . . .,

[Payr]

quae vocatur C-um Aureum *(sed v. Testi Rasponi ad l.)*. ANNAL. Prag. I a. 1257 episcopus Pragensis tabulatum, quod vulgariter dicitur coelum, veteri destructo renovavit. **b** *de testudine arietis:* MAPPAE CLAVIC. 271 quomodo debeat zelum arietis incendere. *ibid. al.* **c** *de superiore parte alembici:* ANON. tab. p. 178,20 est generatio huius tincturae a superiori coelo, id est barba, quod est superius alembici. ROSIN. interpr. 1 p. 296,18 in coelum, id est ad superiorem partem alembici. **2** *de re sublimi:* ECBASIS capt. 31 reditus quarum *(Camenarum)* . . . increpat indoctum de -is scribere versum.

II *de sede Dei, angelorum, beatorum:* **A** *theol.:* **1** *proprie:* HONOR. AUGUST. eluc. 1,3 in intellectuali coelo substantialiter *habitat Deus. ibid.:* tres coeli dicuntur, unum corporale, quod a nobis videtur, aliud spirituale, eo quod . . . angeli in eo habitare creduntur, tertium intellectuale, in quo trinitas sancta a beatis . . . contemplatur. scal. I 21 (PL 172,1238^{C}) regnum coelorum non est locus corporalis, sed spiritualis corporali similis. *ibid.:* tertium coelum, in quo est paradisus, in quem raptus est apostolus *(Vulg. II Cor. 12,2)*. ALBERT. M. resurr. 78 p. 286,29sq. extra omnes -os non est locus, nisi per transsumptionem -um trinitatis dicatur locus, quia trinitas non includitur aliquo loco *eqs.* (summ. creat. I 3,10,2 p. 417^{b},19sqq. coelum t. est idem Deo secundum rem, differens secundum rationem; est enim coelum t. . . . excellentia virtutis eius. 3,10,4 p. 420^{b},6 coelum t. est extra coelum empyreum essentia et dignitate *eqs.*). 81 p. 288,66 -um empyreum est locus communis omnium beatorum *eqs. al.* **2** *alleg. (cf. p. 34,41sqq.):* HRABAN. univ. 9,3 p. 263^{C} coelum ... iuxta allegoriam aliquando ipsum Dominum salvatorem significat . . .; coelum coelorum recte ipse dicitur *eqs.* p. 264^{B} regnum coelorum praesens ecclesia nominatur; congregatio quippe iustorum regnum coelorum dicitur (ALEX. MIN. apoc. 4,1 p. 50,1. 20,2 p. 411,21 imperator deorsum fluebat a -o, id est ab ecclesia. *ibid. al.* [*v. ind.*]). ABSAL. serm. 31 p. 182^{D} primum coelum est dignitas ecclesiasticae puritatis, secundum coelum est subtilitas angelicae conditionis, tertium coelum est maiestas incomprehensibilis divinitatis. ALBERT. M. summ. creat. I 3,14 p. 431^{a},1 tres coeli dicuntur ibi tres modi visionis secundum Augustinum [*gen. ad litt. 12,29sqq.*]. p. 431^{a},6 dicuntur ibi tres coeli tres hierarchiae angelorum). *al.* **B** *usu communi:* **1** *proprie de loco:* ALDH. virg. I 12 p. 241,6 beatam -i familiam *(cf.* WALAHFR. carm. 25^{a},14,1 chorus. HROTSV. Ioh. 20 cives. THANGM. Bernw. 49 militiae. *al.)*. II 760 -orum regna merentes (HRABAN. carm. 39,16,1 -i regni apice . . . ruerat Lucifer. *al.*). ad Acirc. 43,6 *(de tabula cerata)* semen segiti de -o ducitur almum *(vergit ad sensum meton. ut* PAUL. DIAC. Lang. 1,8 victoria . . . de -o . . . ministratur. HROTSV. Mar. 599 uberibus castis de -o iure repletis. *v. et l. 71sqq.)*. LIBER diurn. 85 p. 107,6 *Christum* in ultimis temporibus descendisse de -is. ARBEO Emm. 6 Deum -i. EIGIL Sturm. 7 Deum . . animo ad -um levato orabat. HRABAN. carm. 13,15 vestra valet -um reserare et claudere lingua. 18,47 -um penetrabis. WETT. Gall. 29 p. 273,42 beatam animam -o reddidit. WALAHFR. carm. 20,25 *Christus* ascendit -os. WANDALB. creat. mund. 18 aulam. RIMB. Anscar. 42 p. 77,19 inter -um et terram medius. NOTKER. BALB. gest. 2,6 p. 57,19 per regem -orum. POETA Saxo 5,510 claviger . . . -i. HROTSV. Mar. 517 stelligeri dominatrix inclita -i. Gall. II 5,7 facultates -o praemittamus. WALTH. SPIR. Christoph. I 20 in thesaurario -i . . . recubuit. THIETM. chron. 6 prol. 12 rex regum . . ., Heinricum de -is respice servum. BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 313,49 super terram damnatus . . ., etiam in coelo perenniter ligatus. ADAM gest. 2,82 p. 141,8 transi ad pascha celorum. CONSUET. Marb. 143 (Spicil. Friburg. X. 1965) Deus, qui renuntiantibus seculo mansionem paras in -o. CHART. episc. Halb. 200 p. 170,24 commutationem clavibus celi confirmamus. OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 129,28 principem. *persaepe. de iure divino:* DIPL. Heinr. III. 360 quę iure fori obtinemus, hec iure -i ultro reddere destinamus (LAMB. HERSF. annal. a. 1070 p. 114,26). **2** *meton.:* **a** *de Deo, caelicolis (v. et l. 47sqq.):* WANDALB. creat. mund. 252 proferre gerendo . . . -i digna favore. *al.* **b** *de vita beata:* WALTH. SPIR. Christoph. II prol. 29 sub his humeris -o quandoque frueris. 6,111 mortem . . . petunt -oque fruuntur. *adde:* WALAHFR. carm. 61,20 hausero si -um *('Himmelsluft')*. **c** *de natura caelesti:* WANDALB. creat. mund. 163 *mens* portio -i est. **d** *de civitate Dei:* POETA Saxo 5,251 quos *(libros)* Augustinus -i de civibus . . . scripsit.

2. caelum (ce-), -i *n.* *scalprum – Grabstichel:* GLOSS. I 339,4 St.-S. celatura est sculptura eminentior a -o grashisarn vocata, quod est genus ferramenti. II 496,33 sarculum getisan vel celo. IV 199,1 celum heuuesarn.

caelus *v.* 1. caelum *p. 33,10.* *Payr*

1. caementarius (ce-), -i *m.* *script.:* se-: *l. 33.* sce-: *l. 33.64.* ze-: *l. 47.54.* coe-: *l. 23.25.* cim-: *l. 19.21.46. 66.71.* com-: *l. 19.37sq.70.* -mm-: *l. 34.38.70.* -et-: *l. 34.* -ter-: *l. 25.* *metr.* -tă-: HROTSV. prim. 257.

1 *strictius i. q. structor vel faber lapidarius – Maurer:* **a** *gener. (cf.* GLOSS. I 276,56 St.-S. ce-i murara flastrarra. 455,23 ce-is [com-*p*] murarun. 470,11 ci-is murarun. III 357,9 cem<en>tarius murare. *saepe):* ALDH. virg. I 26 p. 262,4 dilubra . . . a ci-o politissimis compacta petris. MILO Amand. 7 (MGMer. V p. 480,27) lapidum . . . caesores necnon et ce-os adhibuit. CHRON. Median. 13 p. 215^{B} coe-i restruendae maceriei dormitorii operam dabant. FUND. Hild. 6 Hezilo . . . murum ad primam tantum ce-i (coe-, coementer- *var. l.*) staturam perfecit. VITA Richardi 7 -os et necessarios artifices . . . munerare. CHRON. Cosmae cont. I a. 1142 p. 148,2 Wernhero lapicida et -o (CONR. MUR. summ. 6,1 p. 426,8 lapicide seu lathomi, ce-i seu muratores). VITA Norb. I 12 p. 685,11 ce-orum (cae- *B*) . . . quidam Teutonici erant, quidam Gallici. VITA Meinw. 12 p. 20,1 ce-um et carpentarium se profitetur. HEINR. LETT. chron. 11,8 p. 56,26 mittit *episcopus* . . . se-os (ce-, sce- *var. l.*) ad castrum firmandum. NECROL. I p. 17,37 Chuonradus cemmetarius l(aicus). *saepe. in imag.: p.37,64.* *?nom.propr.:* CHART. Udalr. August. II 6 (a. 1256) Heinricus Ce-us . . . feodum censuale . . . conquisivit. *ibid. iterum.* CHART. Turic. 1143 Lut. Com-us. 1213 C. Comm-o. *ibid. al. (v. ind. II p. 390. III p. 385. IV p. 374).* **b** *iur.:* **α** *spectat ad condicionem, statum, testimonium sim.:* CHART. Lux. I 274 p. 395,2 (a. 1052) villas . . . exceptis . . . ce-is . . . eorumque beneficiis . . . in precariam dedimus *(sc. archiepiscopus)*. REGISTR. abb. Werd. 7,14 p. 230,11 ce-um dabit *villicus* ad ędifficium monasterii . . . et prebendam . . . dabit ei et III d. ad instrumenta. CHART. Stir. I 266 testes accesserunt . . . Prunger, Reginger ce-i (TRAD. Scheftl. 141. CHART. Basil. C I 399 Petrus ci-us. CHART. Wirt. VI 1696 Conradus ze-us de Bůngarton. 1763 frater Conradus ce-us. *al.*). TRAD. Ratisb. 915 miles . . . tradidit servum suum, . . . arte ce-um (936 familiaris Rŏtlieb nomine, a. ce-us, habuit duo mancipia). CHART. Stir. I 663 Weciletti de Italia, liber homo, ce-us. CHART. episc. Vratisl. 4 lapicide, laterarii, ce-i et omnes alii mercenarii . . . a iurisdicione . . . sint exempti. CHART. Wirt. VI 1840 p. 235,18sq. Hainricus camerarius . . . Conradum ze-um, filium . . . magistri Conradi ze-i, . . . monasterio . . . contulit. *saepe.* *de materiae fabricatore:* CHART. Oelsn. 10 p. 24,3 (a. 1204) ut *Dalemirus* sit ce-us cum posteritate, qui, si cementum facere neglexerit, hospitibus adequetur. **β** *spectat ad possessionem, traditionem, obligationem sim.:* CHART. Wirt. II app. 1 p. 418,28 (s. XII.$^{med.}$) Walterus ce-us solidum *solvit.* CHART. scrin. Col. A II 1 p. 108,32 Gerhardus ce-us et uxor sua . . . partem domus sue dederunt. CHART. Rhen. med. II app. 16 p. 453,15 Henricus sc. ce-us habet minimum frustum . . ., de quo serviet nostro nuntio. REGISTR. Pant. Col. 17,117 Welterus sce-us *solvit* . . . IV s(olidos). CHART. Osn. III 1 p. 1,18 fecimus concambium cum Gerhardo ci-o. CHART. Basil. C I 359 p. 265,3 Wecelo . . . partem turris . . . a Petro ce-o et Chonone gipsario . . . comparavit. *al. v. et l. 36.*

2 *latius:* **a** *lapicida – Steinmetz (cf.* GLOSS. I 472,12 St.-S. ce-os mezzon. II 334,28 comm-us stein meizo. *al.):* ARBEO Emm. 35 p. 77,26 adductis ci-is (ce- *var. l.*), qui sua arte conpositione gypsi sepulchrum cum marmore construe-

[Erb]

rentur. **b** *calcarius – Kalkbrenner:* CHART. Osn. III 589 p. 409,17 (a. 1277) warandyam ce-orum, qui kalcbernere vocantur.

2. *caementarius (ce-), -a, -um. coemeter-: *l. 18.*

1 *gener.:* **a** *ex opere caementicio confectus – aus Mauerwerk bestehend, (aus Bruchsteinen) gemauert:* EPIST. var. III 20 p. 170,5 sepulcrum in quadrangula et -a . . . fossa. CHRON. Sigeb. auct. a. 771 (MGScript. VI p. 391,27) sub terra per edificia ce-a . . . aqueductus influebat. **b** *a fabro lapidario perficiendus – von einem Maurer auszuführen, Maurer-:* CAPIT. reg. Franc. 293,80 dies . . . octo . . . feriatos esse decernimus ab omni opere rurali, . . . -o (LAMB. HERSF. annal. a. 1046 p. 60,23 ut . . . in o. ce-o . . . deserviret *dux.* FUND. Schild. 5 ingenui artifices operis ce-i. *al.*). **2** *alch. i. q. ad metalla caemento purganda aptus – zur Metallreinigung durch Zement geeignet (de re v. p. 38,37sqq.):* Ps. CALID. secret. 2 oportet te scire vasa in hoc magisterio . . ., et sapientes vocant coemeteria.

***caementatio** (ce-), -onis *f. adhibitio caementi – Behandlung mit Zement, Zementation (de re v. p. 38,37sqq.):* GEBER. summ. 2,39 si ex salis ammoniaci et viridis aeris et puerilis urinae mixtionis ce-e . . . colorem amiserit *metallum.*

***caementator** (ce-), -oris *m. structor vel faber lapidarius – Maurer (an nom. propr.? cf. p. 36,35sqq.):* CHART. Turic. 857 p. 318,8 (a. 1253) instrumentum de . . . rogatu . . . C. Ce-is . . . confectum *(v. notam ed.).* 1416 L. Ce-r.

caementicius (ce-, -tin-), -a, -um. *ex lapidibus arenato coniunctis confectus – gemauert, Mauer-:* WALAHFR. Otm. 16 arca . . . non magnis lapidibus opere -o . . . constructa, superius . . . tabulis . . . coemento . . . desuper litis cooperta. exord. 6 p. 480,37 quae *(aedificia)* ce-o (ce-tino 5) opere desuper concluduntur. CHRON. Ebersb. I p. 11,34 aecclesia . . . edificatur, . . . omne ce-um opus consummatur.

***caemento** (ce-), -atum, -are. **1** *gener. i. q. (arenato) coniungere – (mit Kalkmörtel) mauern, mörteln:* **a** *strictius:* RELAT. Mutin. 2 (MGScript. XXX p. 1311,20; a. 1106/15) fundamentum ce-ari ceptum est. ANNAL. Rod. a. 1136 p. 711,47 construxit Borno dormitorium . . . lapideum terra tantum, cum calcem non haberet, ce-tum. THIETM. peregr. 8,60 que *(turris)* dicitur . . . ce-ta (cementitata *G*) de sanguine humano. ACTA imp. Winkelm. I 1005 p. 774,34 deforis facies muri facienda lapidibus et ce-anda. **b** *latius i. q. arenato adhibito includere – unter Verwendung von (Kalk-)Mörtel zumauern:* WIBERT. GEMBL. Hildeg. 2 p. 410,19 lignis -tis solide lapidibus. **2** *alch. i. q. caementum adhibere, adicere – mit Zement behandeln, Zement einbringen (de re v. p. 38,37 sqq.):* Ps. ARIST. magist. p. 644[a],18 ce-a eas *(laminas)* cum limatura chalybis pertenui.

caementum (ce-), -i *n. (m.* -us: *p. 38,29) script.:* se-: *p. 38,27.* ze-: CHART. Neocell. (Brixin.) 84 p. 128,19 (Font. rer. Austr. II 77. 1965). coe-: *l. 30.68. p. 38,12.* cim-: *l. 68. p. 38,23.29.34.* cym-: *l. 55.*

I *de materia naturali i. q. lapides caesi, opus caementicium – Bruchsteine, Mauerwerk (de singulis lapidibus: l. 57.64):* VITA Bav. I 7 p. 540,6 homines cum vehiculo cy-um (ce- *var. l.*) ministrarent. FLOD. annal. a. 944 p. 93,22 *parietes* validissimo constructi ce-o. GISLEB. ELN. inc. 4,9 fractis ce-is . . . pulverulentis. RUD. TRUD. gest. 6,2 abbas . . . partem monasterii . . . -o plasmavit, calce dealbavit (GESTA Trud. cont. II 4,11 parietibus ce-o bene plasmatis. *ibid. al.*). GESTA Frid. imp. A p. 20,3 laboraverunt hedificantes ce-um (crementium *B*), murum et alia obpugnacula construentes. *al. in imag.:* SIGEBOTO Paulin. 45 p. 932,42 Suevia . . . non cessavit dignis ce-is et cementariis superedificare.

II *de materia artificialiter composita:* **A** *strictius i. q. materia ex calce, arena, aqua confecta, arenatum, mortarium – (Kalk-)Mörtel (plur. sensu sing.: l. 68. p. 38,3):* **1** *proprie (cf.* GLOSS. I 299,29 St.-S. ci-um flaster. II 519,17 coe-a phlaster. III 165,19 ce-um mortere pflaster. 296,37 ce-um pflast, quo murus compingitur. *saepe):* **a** *de lapidibus conglutinandis:* AMALAR. off. 4,3,6 stabilitas . . . muri sine ce-o non potest esse; ce-um . . . construitur calce et sabulo atque aqua. EPIST. Worm. I 15 p. 32,19 ceteris . . . aut ce-um aut lapides congerentibus (NORB. IBURG. Benn. 27 p. 890,43 aetatem . . . trivit . . . -a conficiendo et comportando l.). CASUS Petrish. 5,1 p. 669,36 cavernas novo ce-o perlinivit. IOH. sacerd. 158 ce-um est molta, ex quo coniunguntur lapides. ALBERT. STAD. annal. p. 337[a],27 in castro . . . construendo habitus est sanguis equorum et hominum pro ce-o. ALBERT. M. animal. 23,78 caveat, ne calce stet *falco* vel -o calcinato. *saepe. v. et l. 13.* **b** *de parietibus illinendis:* VITA Pirmin. I 6 p. 27,13 virgis planis atque politis ce-o obducto . . . tabernaculum praeparari praecepit. VITA Rigob. 23 (MGMer. VII p. 75,12) quod *(sepulchrum)* tenacissimo fuit illitum coe-o. GESTA Trud. cont. I 9,27 resarcitis . . . -o murorum scissuris et parietibus -o linitis. NARR. itin. nav. p. 185,37 parietes lutei ce-o vestiti. *al. v. et p. 37,30.* **c** *de pavimento confirmando:* CASUS Petrish. 5,3 pavimentum lapide et ce-o factum. *meton. i. q. pavimentum, astracus – Fußbodenbelag, Estrich:* GLOSS. II 740,5 St.-S. (cod. b) ce-um ehsdrhi. IV 169,9. **d** *de conservatione corporis:* CHRON. episc. August. (MGScript. XIV p. 558,50; c. 1170) corpus . . . sancte Afre . . . quodam ce-o obductum repertum est. **2** *per compar. et in imag.:* NICOL. I. epist. 86 p. 447,21 ad quam promissionem sanctae apostolicae institutionis ci-o coeperunt . . . fundamenta ex preciosis succrescere lapidibus. HILDEG. phys. 4,25 ex his cum aceto . . . velut tenue -um faciat. ALBERT. M. animal. 20,50 continuum . . . secundum collae rationem est colligatum sicut lapides in muro per -um. veget. 4,6 lutum . . . est quasi ce-um (se- *V*) praebens materiam fictilibus. *al.* **B** *latius:* **1** *calx (exstincta) – (gelöschter) Kalk:* GLOSS. III 2,13 St.-S. ci-us calc. IV 133,60. *ibid. al.* **2** *liquor e calce confectus – Kalklösung:* CHART. Brunsv. II 188 (c. 1260/70) corium bovinum preparatur . . . in ce-o, quod vocatur betelkalk *eqs.* TRAD. Weiss. app. II 7 p. 329,14 statuimus, quod cerdones . . . pelles . . . non imponant nec aliqua eorum ci-a infundant. **3** *materia arenato similis – (kalk)mörtelähnliche Masse:* ALPHITA I p. 299,46 matha (*i.* maltha) vel maza genus est ce-i ut in Palladio *(1,17,2).* **4** *alch. i. q. mixtio diversarum substantiarum exurentium – Mischung verschiedener Stoffe von verbrennender Wirkung, Zement (cf. E. Darmstaedter, Die Alchemie des Geber. 1922. p. 168[163]):* GEBER. summ. 1,32 aurum est corpus metallicum . . . examinationem cineritii et ce-i tolerans (GEBER. forn. 5 p. 742 furnus . . . descensorius . . . inter fusores cinericiorum et ce-orum . . . usitatus. *al.*). 2,34 cum . . . ex rebus constituatur inflammabilibus ce-um *eqs.* 2,35[tit.] ce-i examen, quomodo sit componendum. forn. 29 p. 765 superpone residuum ce-i, ut sit globus in medio ce-i. *al.* *Erb*

caena *v.* cena. **caenaculum** *v.* cenaculum.

caenobium *sim. v.* coen-. **caenomia** *v.* cynomya.

caenositas (coe-), -atis *f. squalor – Schmutz:* GLOSS. II 652,47 St.-S. illuvies coe-s unuuatilihi.

caenosus (ce-), -a, -um. *script.:* sc-: *p. 39,1.* coe-: *l. 54.57.72. al.* cin-: *l. 70.*

sordidus – schmutzig: **1** *proprie:* **a** *limosus, palustris – schlammig, morastig:* ALDH. virg. II 2777 sus -is (ce-, coe- *var. l.*) volutabri sordibus apta. COMPOS. Luc. G 4 obrues *lignum* in loco, ubi est ce-um. RIMB. Anscar. 2 p. 20,39 de loco illo coe-o et nimis lubrico . . . exire. NOTKER. BALB. gest. 1,30 p. 40,20 impletio -orum itinerum. *in imag.:* FORM. Marculfin. 2 p. 115,17 coe-um hunc ac lubricum callem *(sc. vitam)* . . . transire. **b** *putridus – faulig:* ALBERT. M. animal. 8,46 cum superfluitates ce-as sentit multiplicari circa dentes *cocodrillus. al.* **c** *(caeno) inquinatus – beschmutzt, besudelt:* IONAS BOB. Columb. 2,9 p. 248,15 -a sues. EPIST. Teg. I 4 nive afflati -i volutamur. FROUM. carm. 19,16 qui *(homines)* certant ut -um te perdere saxo. epist. 45 librum . . . -um parteque disruptum recepi. *per compar.:* COSMAS chron. 1,3 p. 9,2 paupertatem . . . quasi ce-am rotam vitant. *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,330 anulus in digito, digitus ce-us in ungue. **2** *translate i. q. impurus – unrein:* EPIST. Wisig. 7 epistolam . . . pollutam et omni contagione ce-am (ci-am *M*[1]) . . . vix adtigimus (NICOL. I. epist. 90 p. 508,17). NECROL. I p. 549,41 coe-a carne solutus. PASS. Trudp. 1 nisi . . . ce-am

[Pape]

(sce- 3^{b}) vitam fragilium deiectam erigat *Deus. al. subst. masc. et neutr.:* HUCBALD. carm. 2,97 -us -a canens concludito cannam.

caenubium *sim. v.* coenob-. **caenula** *v.* cenula.

caenulentus (ce-), -a, -um. *script.:* coe-: *l. 10sq.26. al.* cinol-: *l. 13.*

sordidus – schmutzig: **1** *proprie:* **a** *limosus, palustris – schlammig, morastig:* ALBERT. M. animal. 7,23 kakalo *(sc. piscis)* . . . cibatur harena ce-a. veget. 7,127 ordeum . . . mori dicitur, si in coe-um agrum seminetur. 7,146 mentha . . . quaerit . . . terram coe-am (cenud- *C*) et non pinguem. *al.* **b** *putridus – in Fäulnis übergegangen:* MIRAC. Agripp. 8 (ed. B. Capasso, Mon. Neap. I 1. 1881. p. 325) iam cino-a membra . . . palpare. **c** *lutulentus – lehmig (in imag.):* CONR. HIRS. mund. cont. 732 (Anal. Mediaev. Namurc. XIX. 1966) ne . . . paries dealbatus materiam ce-am contegeret. **d** *limo similis – schlammfarbig:* ALBERT. M. animal. 1,28 tarchoquios . . . est . . . genus ranunculi ce-um in dorso. **e** *(caeno) inquinatus – beschmutzt, besudelt (in imag.):* THIETM. chron. 7,71 *Iohannes patricius* voragine ce-a traxit in predam, quod . . . devota manus . . . congessit in hostiam. WERR. (?) Albert. 21 (MGScript. XXV p. 152,39) porci illi ce-i *(sc. homicidae).* **2** *translate i. q. impurus – unrein:* VITA Serv. 56 p. 133,24 iterum venire ad miserias . . . huius seculi et ce-am (sem- *H*) visitare patriam. ALBERT. M. summ. theol. I 18,71 p. 747^{b},32 de huius mundi luce coe-a.

caenum (ce-), -i *n.* *(m.* -us: *l. 35) script.:* sc-: *l. 37 sq.45. al.* ge-: *l. 34.* coe-: *l. 32.35.40.48. al. form. nom. sg.* -on: *l. 30. etym.:* ERCHANB. FRISING. (?) gramm. p. 13, 19 grece . . . cenon . . . lutum dicitur *eqs.*

sordes, limus, palus – Schmutz, Schlamm, Morast (cf. GLOSS. III 119,7 St.-S. cenum horo. 695,49 stercus mist, coenum vel fimus dost. *al.):* **1** *proprie:* ALDH. ad Acirc. 111,17 olida -i (ce-, coe-, ge- *var. l.*) squalentis sorde putresco *(sc. creatura).* VITA Desid. Cad. 16 non ibi cenus (coenus *3a.b*) horrorem . . . infert. ELIS. SCHON. viar. 13 p. 106,9 vidi quasi scenum quoddam inmundum. ALBERT. M. animal. 5,37 quidam . . . pisces . . . generantur . . . ex sceno et limo sive luto. veget. 7,44 quem *(agrum)* Egyptiorum antiquissimi subcoeninum, hoc est, sub coeno positum, vocaverunt. *al. merda – Kot:* CHRON. Reinh. a. 1184 p. 542,10 comites . . . sceno suffocati miserabiliter interierunt. **2** **a** *in imag.:* CHART. Stab. 98 p. 208,11 (a. 1030) metuens . . . me ceno criminum nimium involutum esse. RAHEW. gest. 4,5 p. 238,16 ceno (sc- *var. l.*) voluptatis deditos. HIST. de exp. Frid. imp. p. 60,8 ceno luxurię turpiter se inquinabant. *al.* **b** *per compar.:* ALDH. virg. I 37 p. 285,2 matrimonii sortem acsi squalentis ceni (cę-, coe- *var. l.*) contagia . . . refragabatur (II 2014. *cf.* 2547 -i fetentis). EPITAPH. var. II 64,2 coeno sordidior nunc malefacta queror *(sc. comes defunctus). al.*

caepa, -e *v.* cepa. **caeptum** *v.* saepio.

caera *sim. v.* cer-. **caerastes** *v.* cerastes.

caere *v.* chaere. **caerealis** *v.* cerealis.

caerefolium (ce-), -i *n.* (*? f.* -a: *l. 66sq.)* (χαιρέφυλλον; *cf. theod. vet.* kervola) *script.:* chae-: *l. 68.72.* ger-: GLOSS. III 571,19 St.-S. *cod. a.* ser-: *l. 72.* -ra(e)f-: *l. 66 sq.70.* -rf-: *l. 63sqq. p. 40,1. al.* -rif-: *l. 66sqq.71. p. 40,3. saepe.* -riph-: *l. 68.* -rof-: *l. 68.72. p. 40,6. al.* -ruif-: GLOSS. IV 236,29 St.-S. -ll-: *l. 66. metr.* -rē-: *l. 68.*

1 *sarminium – Echter Kerbel (Anthriscus Cerefolium Hoffm., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 330sqq.):* FORMA mon. Sangall. p. 14^{b} petrosilium . . . ce-um . . . lactuca. CAPIT. reg. Franc. 32,70 habeant . . . coriandrum, cerfolium (*sim.* 128,37). WALAHFR. hort. $234^{tit.}$ cerfolium. RECEPT. Sangall. I 34 ius cerfolii . . . bibat. GLOSS. III 104,3 St.-S. ceri-um kervila. 497,14 ce-a. 513,24 ceri-um (cerâfollium vel sarminia *b*) kervella. 518,43 ceri-a. V 42,18 cera-um. *saepe.* ODO MAGD. herb. 928 est ce-o (ceriph-, cero-, caeri-, chaere- *var. l.*) vis acris et ignea valde. WILH. HIRS. const. 1,12 p. 944^{D} pro signo cerae-i . . . cerae signum adiunge. HILDEG. caus. 3 p. 177,18 suave frigus ceri-i dolorem splenis . . . sanat. IOH. S. PAUL. diaet. 259sq. ce-um, chae-um vel sero-um: cerfolium calidum est *eqs.* BERNH. PROV. comm. 8,1 p. 298,30 succus caprifolii, id est cerfolii. ALBERT. M. animal. 23,90 radicem sinapis et ceri-um . . . in escam dabis accipitri. *saepe. v. et vol. I. p. 748,34.* **2** *quinquefolium – Fingerkraut (Potentilla reptans L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 280):* GLOSS. III 49,24 St.-S. cero-um gerwella vel glise vel fünfblett. **3** αἴθουσα – *Gleiße, Hundspetersilie (Aethusa Cynapium L., cf. Marzell, op. cit. p. 135):* *l. 6.*

caerimonia (ce-, -rem-), -ae *f. script.:* cyr-: CONC. Merov. p. 93,11 cyremoniis (caeri-, cere-, -mun- *var. l.*). -raem-: *l. 20.* -mun-: *l. 10. metr.* cĕ-: *l. 43. praevalet plur. in schedulis nostris; sing.: l. 15.40.43. al.*

cultus divinus, religio, sacrificium, sollemnia – kultische Handlung, Ritus, Opfer, Gottesdienst (cf. GLOSS. I 66,33 St.-S. -a anthaizza. 67,33 -a kelt vel ploostar. 313,11 ce-as euua. 328,16 -as opher. 651,66 ce-a gotesgelt vel ehalti. *al.):* **1** *spectat ad paganos:* IONAS BOB. Columb. 1,10 p. 169,16 quibus *(imaginibus)* . . . execrabiles cere-as litabant pagani. ALDH. virg. I 30 post . . . dissipatas fanaticae gentilitatis caere-as (-raem- *G*). AETHICUS ISTER 29 gentes . . . degentes . . . sine lege vel caere-is. EINH. Karol. 7 p. 10,27 abiecto daemonum cultu et relictis patriis -is (ce-, -rem- *var. l.*). WALTH. SPIR. Christoph. I 4 dedignanti . . . vultu aras et compagensium ce-as . . . preteriit. ADAM gest. 4,27 illi, qui iam induerunt christianitatem, ab illis se redimunt ce-is. *al.* **2** *spectat ad Iudaeos:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 65,2 buculae rufae iuxta ritum caere-arum (ce-, -rim- *var. l.*) . . . concrematae. BEDA hist. eccl. 5,21 p. 336,20 -arum paschalium sollemnitate. HERM. IUD. conv. 3 p. 77,23 (ed. G. Niemeyer. 1963) dummodo in lege Dei et ce-is eius . . . perseveremus. *al. adde:* WALAHFR. exord. 2 p. 476,37 cultum a Deo institutum . . . in sacrificiorum et ce-arum multiplicitate sibi . . . daemones exposcebant. **3** *spectat ad christianos:* VITA Germ. 3 (MGMer. VII p. 420,20) abba . . . ieiuniis, vigiliis perpetem caere-as agens. CONC. Karol. 56^{B},28 anima cere-as (ceri-, caeri- *var. l.*) Domini prevaricans. ADSO Frodob. 33 (MGMer. V p. 87,8) populus dominicae festivitatis -is occupatus. GESTA Aldr. 23 p. 318,29 hoc, quod . . . in missis et psalmodiis et ceteris orationibus et ce-is agitur. HILDEG. epist. I 79 p. 301^{B} ubi inveniatur res illa, quae in ce-a sit. ALBERT. M. nat. anim. 2,6 p. 27,86 religio . . . est scientia et cura -arum divinarum *eqs. al. veneratio – Verehrung:* AMARC. serm. 3,13 clementi Domino iugis ce-a detur.

caerimonialis (-rem-), -e. **1** *adi.:* *ad cultum divinum vel ritum spectans – zum Gottesdienst gehörig, kultisch:* DAVID compos. 1,29,1 de -bus observantiis parvam . . . habentibus utilitatem virtutis. 3,29,2 exteriores -es observantiae ut inclinationes, geniculationes. **2** *subst. neutr. plur.:* *cultus divinus, religiones – kultische Vorschriften, Ritual:* ALBERT. M. bon. 501 p. 261,68 cum in lege multa contineantur iudicialia et -ia . . ., quae natura non docet. eccl. hier. 3,11 p. 586^{a},3 divina scriptura . . . fundamentum posuit . . . quantum ad caere-ia.

***caeruleitas,** -atis *f. color cyaneus – dunkelblaue Farbe:* ALBERT. M. animal. 23,119 lazurini coloris est *fasianus* . . . et aliquantulum terreae -is.

caeruleus (ce-), -a, -um *vel rarius* **caerulus,** -a, -um. *script.:* coe-: *l. 65.* -rol-: *p. 41,2.*

I *adi.:* **A** *cyaneus – (dunkel)blau (cf.* GLOSS. I 73,6 St.-S. -eum uueitinaz. II 318,23 ce-eus ueiti. 621,24 -la blauui. *saepe):* ALDH. virg. I 51 p. 307,14 Rufina . . . -la (ce-, -ea *var. l.*) flagrorum vibice cruentata. HUGEB. Wynneb. 2 p. 107, 25 cerulea . . . lympharum invaderunt liquida. HERACLIUS I 20,5 -eam sumet commixtio formam *eqs.* ANNAL. Eins. a. 1173 (MGScript. III p. 148,21) casuculam . . . coer⟨uleam⟩. ALBERT. M. miner. 2,2,3 p. 33^{a},17 lapis . . . crystallo similis infecto colore -eo. *al. v. et p. 41,32. fort. add.:* TRAD. Ratisb. 278 (c. 1006) iuxta . . . ceruleum fluentum Naba. **B** *nigricans, fuscus – schwarz, finster (cf.* GLOSS. II 351,9 St.-S. cerula grebline [*v. notam ed.*]. 630,44 ceruleus niger color plavuiv. *al.):* ALDH. virg. II 215 -la dum fuscat tenebris nox saecula furvis. ad Acirc. 70,4 candenti . . . viae vestigia -la

[Pape]

linquo *(sc. penna scriptoria)*. VITA Dalm. 3 (MGMer. III p. 545,27) caerolo . . . ergastulo. PAUL. DIAC. carm. 5,1,2 -ei . . . nimbi. ABBO SANGERM. bell. 3,66 ceruleas (gloss.: nigras) vestes. CHRON. Noval. 5,29 -eas silices, veluti madefactum sanguinem. *al.* **C** *perviridis, glaucus – (dunkel)grün, grünlich (cf.* GLOSS. I 94,18 St.-S. [cod. Pa] ceruleis groentem. II 620,10 cerula crunti): WALAHFR. hort. 84 viridissima rutae silvula ceruleae (gloss. L: ceruleus color ex viridi et nigro confectus *eqs.*). ECBASIS capt. 654 cerula catta maris. ADAM gest. 4,18 p. 246,12 *(de Pruzzis)* homines cerulei, facie rubea et criniti. 4,37 homines ibi a salo cerulei, unde et regio illa nomen *(sc. Gronland)* accepit. **D** *pallidus, luridus – bleich, fahl (cf.* GLOSS. II 615,20 St.-S. cerula blachuara. III 358,45 ceruleus bleih): SISEB. carm. 48 male -la (ce- *O*) *luna*. ALDH. virg. II 2520 cum scortatores . . . -la sulphureis torrerent fulmina flammis. ODILO SUESS. Seb. 49 roseus subito color refusus -eas genas praeoccupavit. HIST. Hirs. 3 p. 256,32 *abbas* habebat faciem . . . cerulei coloris. *al.*

II *subst.:* **A** *masc.: cyprinus – Karpfen:* GLOSS. III 298,18 St.-S. ceruleus carfo. **B** *fem.: unda (maris) – (Meeres-)Woge:* IOH. SCOT. carm. 2,3,12 quem *(limbum)* superare nequit cerula (gloss. RL[1]: unda) crine tumens. 2,3,40 muro similis cerula prona tumet. **C** *neutr.:* **1** *sing.:* **a** *unda – Woge:* ALDH. virg. II 5 fluctivagi refrenans *(sc. Deus)* -la ponti (*cf.* GLOSS. II 18,4 St.-S. cerula ponti uuagi). 824 furibunda maris . . . -la. AEDILV. carm. 5,5 terram praecingunt cerula. METELL. Quir. 15,29 purpureo comptus mutat sua -la pontus. *al.* **b** *mare, aequor maris – Meer(esfläche):* VITA Boniti 24 (MGMer. VI p. 131,22) fluctuante cerulo minaces fluctus terrorem . . . incutiunt. **c** *species delphini fluviatilis – Schnabeldelphin (Platanista gangetica Lebeck):* ALBERT. M. animal. 24,26 -eum est nomine et re -ei coloris animal aquaticum, quod Ganges fluvius nutrit *(cf. Sol. 52,41)*. **d** *per errorem ut vid. i. q. species annonae – Getreideart:* GLOSS. I 72,6 St.-S. -eum *(a,* ce- *b.c)* chornchunni, triticum huuaizzi *(cf. p. 40,60)*. **2** *plur. i. q. tenebrae – Finsternis:* CARM. cod. Vat. (5330) 8,3 cerula decutiens prȩcedit *Lucifer* solis amictum. *Pape*

***caerumen** *v.* *cerumen. **caesa** *v.* caedo.

caesar (ce-), -aris *m. script.:* -essa-: *l. 51. p. 42,50sq.* -eza-: *p. 43,15. ?form. gen. vel dat. sg.* -ii: *l. 64sq.*

imperator – Kaiser, 'Cäsar' (cf. GLOSS. III 182,20 St.-S. cesar vel augustus keiser. 428,18 cesar chaiser vel imperator. *al.):* **I** *in titulo, allocutione sim.:* **A** *spectat ad Romanos antiquos:* WALAHFR. carm. 68,9 -is Adriani. WIDUK. gest. 1, 34 p. 47,9 a Diocletiano -e. ANSELM. BIS. rhet. p. 97,18sq. nostro . . . hoc opusculo, ut ipse *(Vergilius)* cesari Augusto, sic et nos cesari commendemus Heinrico (BERTH. [?] annal. a. 1077 p. 297,25 postquam idem [*Octavianus*] . . . Augustus, iam -r et imperator appellatus est. *al.*). MARIAN. chron. a. Chr. 48 Claudi cessaris. *al. adde:* ANSELM. BIS. rhet. p. 99,5 Romam fore excitatam sub nostro cesare Heinrico, quam legimus exaltatam cesare quodam Iulio. **B** *spectat ad Francos, Teutonicos:* **1** *usu strictiore:* **a** *in actis publicis, chartis sim.:* CAPIT. reg. Franc. 33,2 ut omni homo . . . nunc ipsum promissum nominis cesaris faciat *(de re v. H. Beumann, Ideengeschichtliche Studien. 1962. p. 105)*. CHART. Fuld. A 210 regnante domno Karolo . . . anno tertio, quo -r ordinatus est (TRAD. Frising. 378 a. . . . imperii Hludowici cesaris IV. DIPL. Otton. I. 338 p. 462,19 signum domni Ottonis . . . imperatoris; data . . . a. . . . imperii . . . Ottonis piissimi cesaris VI. CHART. Heinr. Leon. 47 p. 67,13 regnante . . . victoriosissimo cesare Friderico, VII. a. imperii eius. *al.*). TRAD. Patav. 51 in fisco auri untias XII . . . solvat domini cesarii ([*cf.* 48 domni regi]. 52 duodecim solvat domni caesarii uncias coactus). CAPIT. reg. Franc. 45 p. 126,38 imperator -r Karolus *(de re v. W. Schlesinger, Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte. I. 1963. p. 199sqq.)*. CONC. Karol. 58 p. 783,5 domno et piissimo Ludovico -e augusto consulente. DIPL. Otton. I. 334 p. 449,30 signum domni Ottonis serenissimi -is (DIPL. Otton. III. 340 p. 770,34 -is invicti. DIPL. Heinr. II. 469 p. 599,1 s. domni Heinrici Romanorum imperatoris -is semper invicti. DIPL. Heinr. IV. 436 Heinrici Romanorum cesaris invictissimi. *al.*). DIPL. Heinr. III. 208[b] auctoritate patris mei . . . Cuonradi cesaris. *al. in diplomatis forma q. d. intitulatio:* DIPL. Heinr. II. 396 Heinricus gratia Dei Romanorum -r augustus. **b** *in auctorum narratione:* ANNAL. Lauresh. a. 802 domnus -r Carolus. ANNAL. Augiens. II a. 875 (MGScript. I p. 68) Ludowicus -r Italiae obiit. NOTKER. BALB. gest. 1,26 p. 35,15 ut *Karolus M. . . . nomen . . .* imperatoris, -is et augusti . . . assequeretur ([*cf. H. Beumann, op. cit. p. 96*]. WIPO gest. 16 p. 36,20 -r et augustus Romano nomine dictus. *al.*). CARM. Cantabr. 11,1[a],1 magnus cesar Otto. TRANSL. virg. Col. 4 (MGScript. XXX p. 1377,26) princeps Heinricus, huius nominis in catalogo cesarum Romanorum rex quintus. VITA Meinw. 23 p. 29,23 papa . . . regem in cesarem et imperatorem consecravit. HELM. chron. 40 p. 82,32 Heinriciani cesares. OTTO SANBLAS. chron. 33 p. 49,6 imperator Constantinopolitanus vim cesaris Fridrici ferre non prevalens *eqs. saepe. v. et p. 41,48.52. spectat ad imperii consortem:* CAPIT. reg. Franc. 183 p. 449,33 (Ansegisi coll.) capitula . . . domni Hludowici augusti et Hlotharii -is. ANNAL. Iuv. III a. 824 Lotharius cesar Romam venit . . .; rex Bulgarorum . . . legatos suos ad imperatorem *(sc. Ludowicum Pium)* direxit. ADALB. MAGD. chron. a. 967 p. 179,8 papa . . . Ottonem regem . . . cesarem et augustum ordinavit. SICARD. chron. a. 1189 p. 169,7 Henricum inter ceteros *filios* primogenitum, quem fecerat cesarem *Fridericus I. (cf. E. Kornemann, Doppelprinzipat und Reichsteilung. 1930. p. 174[2])*. **c** *in epistolis, praefationibus, versibus imperatori dedicatis:* WALAHFR. imag. Tetr. 95 magne . . . -r. carm. 76,75 sancte. CONC. Karol. 56[A] p. 705,25 o venerande -r. WANDALB. martyr. 354 -r Hludowice. HRABAN. epist. 50 p. 505,41 -r amate. GERB. epist. 187 (ed. F. Weigle. 1966) paremus . . ., cesar, imperialibus edictis. CARM. var. II 1,1 cesar, tantus eras. WIBALD. epist. 201 p. 320,6 clementissime cesar. ARCHIPOETA 9,1,1 cesar noster ave. *saepe.* **2** *usu laxiore:* **a** *de imperatoribus nondum coronatis:* WALAHFR. Wett. 822 bella movet Karolus duros tum *(sc. a. 799)* -r in Hunos. DIPL. Arnulfi 9 p. 17,13 preceptum concambii inter domnum cesarem Karolum et Liutwardum episcopum . . . peracti. ANNAL. Altah. a. 1042 p. 29,2 -r Heinricus *(III.). v. et vol. I. p. 1230,16.* **b** *de regibus numquam imperatoris nomen assecutis:* SEDUL. SCOT. carm. 2,25,43 *(de Lothario II. rege)* fulgide -r, ave *(cf. p. 43,62)*. GERB. epist. 75 (ed. F. Weigle. 1966) -r Lothari *(sc. rex Franciae)*. CHRON. Ebersb. I p. 10,14 tempore Karolomanni -is (regis CHRON. Ebersb. II p. 4[a],41). ADAM gest. 1,27 orthodoxus cesar Ludvicus *(sc. Germanicus; cf. R. Buchner, ArchKultGesch. 45. 1963. p. 27)*.

II *usu appellativo:* **A** *spectat ad Romanos antiquos (et Byzantinos: l. 51):* RHYTHM. 146,28,5 *(de serico)* me -es (cessare *C*) ulnis efferunt et reges . . . mirantur. HUGEB. Willib. 4 p. 101,29 cum nuntiis papae et cesaris (cess- *1; sc. Leonis III.*). ANNAL. Lauresh. a. 801 ubi *(sc. Romae)* semper -as *(sic)* sedere soliti erant. RATHER. epist. 7 p. 35,7 ut . . . Paulus -em, ita ego appellabam Romanam sedem. OTTO FRISING. chron. 1,30 p. 64,22 a Cesare cesares sunt dicti. 5 prol. p. 227,20 circa cesarum tempora. *al. spectat ad imperii consortium:* OTTO FRISING. chron. 7 app. p. 377,23 imperatores: . . . Dyocletianus et Maximianus . . .; cesares: Constantius et Galerius et Licinius. *v. et p. 43,71.* **B** *spectat ad Francos, Teutonicos (et Hispaniae Saracenos: p. 43,17):* **1** *usu strictiore:* ALCUIN. epist. 245 p. 393,36 reus . . . cesarem appellans. WALAHFR. carm. 24,24 -is . . . nomen. REGINO chron. a. 807 p. 66,35 munera . . ., quae . . . rex Persarum -i miserat. RUOTG. Brun. 41 -r ipse *(sc. Otto I.)* futurus *(cf. Fr. Lotter, Die Vita Brunonis des Ruotger. 1958. p. 97. 105)*. HROTSV. gest. praef. 3 gesta -is augusti. GERB. epist. 4 (ed. F. Weigle. 1966) divi -is. WIPO gest. 29 p. 48,21 ut mereretur *Misico* redire ad gratiam imperatoris; -r misericordia motus *eqs.* 40 p. 61,2 ruit -r, caput mundi. OTTO SANBLAS. chron. 43 p. 70,2 Grecorum imperator . . . miliciam Teutonicorum . . . in gratiam cesaris liberaliter habuit. CHART. Stir. III 70 p. 132,8 quem ecclesia verum cesarem esse reputat. *persaepe.*

[Heßler]

expressius i. q. decus imperatorium – kaiserliche Würde: Bruno Querf. fratr. 7 p. 723,10 vix incolume vita . . . humiliato cesare *Roma* exivit *Otto III.* **2** *usu laxiore:* **a** *alternatim c.* rex *de principibus utroque munere fungentibus:* Cand. Fuld. Eigil. II 12,18 fratres . . . venisse Fuldenses . . . coram . . . rege aperit *Aaron* . . .; quos cum pro foribus -r praesensit *eqs.* Notker. Balb. gest. 2,6 p. 56,19 ex latere -is (regis *ZW*) directi sunt, qui eos *(legatos)* . . . introducerent; stabat autem gloriosissimus regum Karolus *eqs.* Thietm. chron. 7,54 palmas rex celebrat Magoncia . . .; regina autem . . . a cesare discedens *eqs. al.* **b** *de imperatoribus nondum coronatis:* Ermenr. Sval. 5 -r . . . augustus *(sc. Karolus M.)* . . . tradidit *eqs. (sc. a. 793).* Thietm. chron. 2,26 cesar ad monasterium . . . Emmerammi . . . venit *(sc. a. 940).* Chron. Pol. 3,5 cesar (-zar *H*) fluvium transiebat *(sc. a. 1109). al. adde:* Adam gest. 3,60 colloquium cesaris cum rege Danorum. **c** *de variis principibus:* Hrotsv. Pel. 224 -is *(sc. Abdrahemen regis)* imperio tunc haec urgente. Carm. Cantabr. 15,2[b],3 *(in fabula)* dum cesaris (*syn.* rex) ore fallax predicitur *quis mentiendi gnarus.* **C** *spectat ad summam potestatem:* **1** *de Deo, Christo:* Walth. Spir. Christoph. II 3,253 cum palma recubant *martyres* in -is aula, quam regit . . . Christus. **2** *de auctoritate saeculari (cf. Vulg. Matth. 22,21. al.):* Chart. Hagenow. 56 (a. 1035) familia . . . -em terrenum appellent et summum regem omnium Deum implorent. Chron. Pol. 3 epist. p. 122,18 in hiis, que sunt cesaris, honorem et servicium mundi principibus exhibere. Alex. Min. apoc. 20 p. 416,21 Christus, qui . . . separaverat iudicium -is (imperatoris *W*) a iudicio suo. *al.* **3** *iron. de civibus rebellantibus:* Archipoeta 9,12,2 omnes erant cesares, nemo censum dabat.

III *in cognomine:* Chart. Lips. II 18 (a. 1254) testes . . . Conradus Cesar, Thomas Iageboc, Conradus Papa. Chart. Port. 206 p. 217,17 ab Friderico cognomento Cesare et filiis suis . . ., item rusticis ecclesie.

***caesara** (-sera), -ae *f. uxor imperatoris – Kaiserin:* Ermold. Ludow. 4,515 ecce locum, quo turba potens et -era Iudith constiterant.

caesareanus *v.* caesarianus.

caesareus (ce-), -a, -um. *script.* -ri(us): *l. 51. cf. p. 41,64sq.*

I *adi. i. q. imperialis – kaiserlich, Kaiser-:* **A** *spectat ad res, animum:* **1** *usu strictiore:* Epist. Alcuin. 247 p. 400,14 -i nominis appellatione (Helm. chron. 3 p. 12,7 ce-um nomen de Grecia translatum est in Franciam. *al.*). Dipl. Loth. I. 4 p. 62,14 (ed. Th. Schieffer. 1966) per . . . ce-um preceptum (*cf.* Dipl. Karoli III. 81 p. 132,33 -am auctoritatem). Audrad. carm. 3,1,36 -a arma. Purch. Witig. 525 -am . . . coronam. Chron. Noval. 2,7 p. 86,3 ultra -as . . . aquilas. Helm. chron. 30 p. 58,2 ceteri, quos aut timor aut favor ce-us agebat (Chart. Brand. B I 20 p. 12,30). Helm. chron. 3 p. 11,24 ce-a (-ia 2) dignitas. Const. II 200,1 ce-e fortune fastigium. Acta imp. Winkelm. II 106 p. 90,44 cum ce-o apparatu. *al. sensu gen. obi.: l. 49sq.* **2** *usu laxiore de imperatore nondum coronato:* Chron. Pol. 3,14 *(de Heinrico V. rege a. 1109)* vestre . . . -e potestati. **B** *spectat ad homines:* **1** *usu strictiore:* Const. II 153,1 (a. 1231) legato regis celebris maximi Romanorum Friderici ce-i imperatoris Rome. Chron. rhythm. Col. 2,153 predecessorum superans *(Fridericus II.)* mala ce-orum. *adde:* Const. II 424,2 nos *(sc. Manfredus rex)* . . . caro de carne antiquissime ce-e monarchie. **2** *usu laxiore de rege:* Sedul. Scot. carm. 2,25,2 -o psallite . . . viro *(sc. Lothario II.).*

II *subst. neutr.: natura, proprietas, potestas imperialis – kaiserliche Art, Eigenschaft, Befugnis:* Ranger. carm. 60 quid -i munera ista tenent? Gerhoh. Antichr. 1,72 p. 392,18 isti *(pontifices)* . . . cum sacerdotio quoddam in se ce-um ac supercesareum imaginantur.

caesarianus (ce-), -a, -um. *script.* -rea-: *p. 44,3.8.*

I *adi.:* **A** *de imperii consortio i. q. caesaris proprius – Cäsar-:* Otto Frising. chron. 5,6 p. 237,38 ei *(Mauricio)* . . . ce-am dignitatem contulit *Tiberius Constantinus* (caesarem creans Frutolf. chron. p. 151,23). **B** *imperialis, imperatoris proprius – kaiserlich, Kaiser-:* **1** *spectat ad homines:* Arnulf. Mediol. gest. 2,13 -is (cesarinis *1*) insultando militibus (Annal. Disib. a. 1175 p. 30,37 -eani milites. *al. cf. l. 12*). Chron. Thietm. 7,21 p. 423,16 ce-um agmen. Gesta Trev. cont. I 10 p. 183,39 -a pars. **2** *spectat ad res, animum:* Wandalb. martyr. dedic. 35 -a iura. Dipl. Arnulfi 1 p. 2,3 a ce-a potestate. Hrotsv. gest. prol. 1,1 imperii regnator -i Oddo. Gesta Ern. duc. I p. 38,13 ce-eana mens.

II *subst. masc. plur.: homines imperatoris – die Kaiserlichen:* Arnulf. Mediol. gest. 2,13 -i . . . ad castra commigrant; urbani quoque *eqs.* Ekkeh. Uraug. chron. a. 1105 p. 228,21 nec . . . regii morantur milites . . . -is . . . vicem reddere. Gesta Trev. cont. I 10 p. 183,20 si cui -orum occurrisset quispiam ecclesiasticorum. Gesta Ern. duc. II 10 p. 204,7 cum magna utriusque strage, sed -orum multo maiore. *al.*

***caesaricus** (ce-), -a, -um. *imperialis – kaiserlich:* Hist. de exp. Frid. imp. p. 86,6 penam, quam non decet imperiali irrogari personę, vellem (*sc. imperator)* sustinere, videlicet ce-i capitis minorationem.

caesarienses (ce-), -ium *m. pl. homines imperatoris – die Kaiserlichen:* Chron. rhythm. Col. 2,144 hunc *(papam)* dum . . . spectabant ce-es, leti . . . suscipiunt Ianuenses.

caesaries (ce-), -iei *f. script.* c(a)essa-: *l. 26. 29. 36. form.* -ria: Gloss. III 435,14 St.-S. *plur.: l. 29.*

I *crines (capitis) – (Haupt-)Haar:* **A** *strictius de capillis longis:* **1** *gener. (cf.* Gloss. I 82,6 St.-S. -es [caessa- *a*] fahses. 83,6 -es leihfahs. III 426,47 -es lancfahs. 436,33 -es hare. *al.):* Aldh. ad Acirc. 111,46 cum mihi *(sc. creaturae)* -es (cessa- *var. l.*) volitent de vertice crispae. Widuk. gest. 1,9 p. 15,21 mirati sunt Franci . . . diffusos *Saxones* scapulas -e. Wilh. Apul. gest. 2,93 -es . . . decoros fecerat . . . illos *(Teutonicos).* Cosmas chron. 2,14 p. 103,13 erat . . . vir . . . ce-e pice nigrior atra. Rahew. gest. 4,86 p. 342,27 flava ce-es, paulolum . . . crispata *imperatoris.* Carm. Bur. B 108,2[b],12 que facies, frons, naris aut ce-es. *al. v. et l. 52.* **2** *de ritibus (et poenis: l. 40):* **a** *eccl.:* Aldh. virg. II 1892 -e (cessa- *var. l.*) spreta sumens signacula Christi *Eugenia.* Vita Sadalb. 18 (MGMer. V p. 60,11) Bodo incisa -e monachi . . . agebat officium. *al.* **b** *publ. et iur.:* Aldh. virg. I 47 p. 301, 15 quamvis flava -es raderetur et per publicum decalvata traheretur *Christina.* Paul. Diac. Lang. 6,53 qui *(Liutprandus)* eius *(Pippini)* -em incidens ei pater effectus est. Chron. Pol. 1,2 p. 10,12 vasculum cervisie fermentate, quam pro ce-e filii . . . tondenda preparavi. **B** *latius de capillis tonsis (cf. Isid. orig. 11,1,29* -es a caedendo vocata. Gloss. III 430,11 St.-S. ce-es ein schorenlath. 434,5 ce-es kiscorin fahs. *al.):* Bruno Querf. Adalb. A 26 p. 214,7 -em pendentibus capillis crescere sinamus, tonsę barbę comas prodire non prohibeamus.

II *barba – Bart:* Ranger. carm. 814 protulit *Christus* in faciem de cute ce-em, quae mentum tegeret *eqs.* Ligurinus 8,300 nullo pectine tacta utraque -es.

caesarius *v.* caesareus. ***caesera** *v.* *caesara.

*?****caesies** (ce-), *abl.* -e *f.* (caedere, *cf.* caesa) *saeptum – Gehege:* Chart. Ital. Ficker 401 p. 415,46 (a. 1246) si aliquis inventus fuerit devastando vel incidendo in alienis sexagis vel cesie vel fregerit aliquam seraiam.

caesim (ce-) *adv.* **1** *per partes – in Teile:* Annal. Mell. Claustr. II a. 1205 Porphyrogenitorum gente cesim per viros ac feminas delata. **2** *incisim – abschnittsweise:* Heinr. August. planct. 834 qui *(Deus)* . . . simul et semel omnia fecit, sed narrat cesim liber edita continuatim.

caesio (ce-), -onis *f.* **1** *spectat ad arbores:* **a** *ius caedendi – Recht zum Fällen:* Dipl. Otton. II. 246 ligni . . . ce-em . . . concessimus (Chart. episc. Hild. I 285 p. 271,14 ut ipsi *monachi* . . . lignorum ce-i . . . renunciarent). **b** *pars silvae ad caesuram lignorum destinata – zum Holzeinschlag bestimmtes Waldstück, 'Schlag':* Chart. Stir. I 605 p. 573, 25sq. (c. 1180) lignorum . . . cesio eis *(colonis)* demonstrata est a fonte . . . usque ad Purchstalpach et item a ce-e lignorum saline . . . archiepiscopi usque *eqs.* (Chart. Tirol. 591 Chorzenses in monte . . . l. ce-em violenta manu invaserant). **2**

[Heßler]

spectat ad homines: **a** *rixa – Schlägerei:* LEG. Wisig. 2,4,10 qualiter inter eos *(ingenuos)* cesio facta constiterit (*syn.* cedes). **b** *castigatio virgarum – Prügelstrafe:* LEG. Wisig. 8,4,31 servus . . . L verberum ce-i subcumbat. *adde:* CHART. Babenb. 232,21 (a. 1276/77) in loco ce-is furum.

caesius (ce-), -a, -um. *lentiginosus – sommersprossig:* GLOSS. III 384,33 St.-S. rufus roder, cesius sprůzer (*cf. theod. vet.* spriozan), crispus struuer.

caesor (ce-), -oris *m.* **1** *spectat ad lignorum, lapidum caesionem:* **a** *lignator – (Holz-)Fäller:* HEIRIC. Germ. I 1, 248 -es . . . paventes. NIVARD. Ysengr. 6,33 -i tolle securim. HELM. chron. 69 p. 134,25 ce-bus lignorum. *al.* **b** *lignarius – Holz(be)arbeiter* (*cf.* GLOSS. IV 199,3 St.-S. cesor uuidari): LUP. FERR. epist. 75 ut . . . largiamini nobis viginti arbores earumque peritos commodetis aliquot -es, ut iuncti nostris naviculam nobis componant. *scalptor – Holzschnitzer:* LIBRI Karol. 3,15 p. 133,19 hoc a . . . sculptoribus, hoc a lignorum lapidumque -bus . . . observatur. **c** *lapicida – Steinmetz (cf.* GLOSS. III 278,20 St.-S. lapidum cesor [ceser *a*] i. steinmezo. *al.):* MILO Amand. 7 (MGMer. V p. 480,27) lapidum etiam -es . . . et cementarios adhibuit (HARIULF. [?] Richar. 1 [MGScript. XV p. 919,27]). CHRON. Andag. 19 p. 49,15 a Leodio ce-bus conductis. *v. et l. 18.* **2** *spectat ad hominum caesionem:* **a** *verberator – ein Schlagender:* NIVARD. Ysengr. 3,307 sępe sui dorsum -is virga cecidit. **b** *homicida – Totschläger:* GERHOH. Antichr. 1,4 p. 314,24 Barabban latronem seu cesorem elegisse.

***caesorium,** -i *n. instrumentum ad secandum aptum – Gerät zum Schneiden:* EKKEH. IV. pict. Sangall. 48 retia portantes, -a, rastra, bipennes.

***caesorius** (ce-), -a, -um. *violentus, atrox – gewalttätig, mörderisch:* CARM. var. Walther 1,63,3 refertur quendam virum tua *(sc. aestatis)* vi ce-a morti datum.

caespes (ce-), -itis *m. (f.: p. 46,51.60) script.:* se-: *l. 72.* coe-: *p. 46,52.* cisp-: *l. 45.62. p. 46,13.33.51. form. nom. sg.* -pis: *l. 67.69. p. 46,4.51.60.*

I *proprie i. q. gleba graminea – Rasenstück, grasbewachsene Erdscholle (cf.* GLOSS. II 589,39 St.-S. cespes vuaso endi turf. III 420,63 gleba cespes durus scholle wase. *al.):* **A** *strictius de gleba excisa (sing. sensu collectivo: l. 62.64):* **1** *iur.:* **a** *spectat ad traditionem possessionis (cf. H. Mitteis, Deutsches Privatrecht. ²1953. p. 76):* FORM. Senon. I 34 qualiter . . . homo . . . per ipsa herba et ce-e, sicut lex est, . . . tradidisset. FORM. Turon. app. 3 per hostium de ipsos domus et cispitae de illa terra. TRAD. Frising. 449 accessit ad altare . . . et desuper posuit ce-es et frutecta (*cf.* CHART. Carniol. I 37 p. 47,24 ce-em . . . agri super altare ferentes). TRAD. Corb. 363 cum terre ce-e et virido ramo arboris (GISLEB. MONT. chron. 242 p. 318,17 comes . . . ea super . . . altare . . . per ce-em et ramum collocavit. *al. cf.* FUND. Brunw. 7 p. 129,19 quod . . . Ezo ramusculum arboris eiusdem terrae involutum ce-e acceperit). CHART. Ger. Col. 108 p. 112,10 ius patronatus cum viridi ce-e . . . offerendum. *al. de iure possessionis ut vid.:* CHART. Wirt. VIII 2813 (a. 1278) cum . . . pertinentiis . . . cultis et non cultis in ceptro et in ce-e. **b** *spectat ad iudicium Dei:* TRAD. Salisb. I 425ª (a. 1159) post examinationem divini iudicii, qua ce-bus in aqua benedicta depositis probatum est *eqs.* **c** *spectat ad terminos:* CHART. Burgenl. I 33 (a. 1180/1250) itur . . . ad illud munimentum, ubi est cumulus ce-um. **2** *milit.:* NOTKER. BALB. gest. 2,1 p. 50,10 ut . . . superficies vallorum . . . integerrimis ce-bus tegeretur. MARIAN. chron. a. Chr. 468 quo *(muro)* ci-e (ce-bus BEDA hist. eccl. 1,12 p. 26,16) magis quam lapide constructo. CARM. de Frid. I. imp. 2232 sedes ce-e firmant. *al. v. et p. 46,66.* **3** *in ritu paganorum:* THIETM. chron. 6,24 ce-e viridi eas *(sortes)* operientes *Liuzici.* **4** *usu communi:* ANNAL. regni Franc. a. 822 p. 157,21 cespis . . . de terra sine manibus et praecisus et sublatus est. RUD. TRUD. epist. p. 330,42 ad caput eius *(martyris)* cespis erat gramineus locatus. ALBERT. M. veget. 7,120 -es fortissime compercutiantur. *pars vel lamina turfae – Torfstück, -platte:* CHART. Brem. 237 p. 276,24 (a. 1248) fratres . . . unum hunt se-um, caules et olera . . . ministrabunt. CHART. Hamb. 598 p. 494,2 coloni . . . habebunt . . . licentiam . . . ce-es fodiendi. **B** *latius:* **1** *campus gramineus, pratum – Rasen(fläche), Wiese* (*cf.* GLOSS. III 380,47 St.-S. cespis wiese): ALDH. virg. I 5 florentes saltuum ce-es. ERMENR. Har. 1 monasterium sub ce-e palustri struxit. ad Grim. 36 p. 577,25 Auuam ce-e claram. IOH. CANAP. Adalb. 30 p. 595,2 surgit de gramineo ce-e. ALBERT. M. veget. 7,124. *al. in chartis:* CHART. Dortm. 131 (a. 1269) cum universis attinentiis tam in ce-bus quam in frondibus (CHART. Westph. VII 1351ª p. 1297,37. *al.*). *tegumentum gramineum – Grasnarbe:* BEDA hist. eccl. 5,6 p. 290,15 lapis terrae aequalis obtectus ce-e tenui. **2** *gramen – Gras:* RHYTHM. 39,17,3 Pannonia . . . ci-em uberem ferens iumentis ad pabula. HIST. de exp. Frid. imp. p. 83,3 plerisque ce-es gramineos ruminantibus (*cf.* HIST. peregr. p. 166,5). ALBERT. M. veget. 7,15 praeparare loca cultuum . . . per incensos -es et ligna.

II *meton. et translate:* **A** *de colore, vigore i. q. gemma – Knospe:* HILDEG. phys. 1,56 p. 1152ᴬ accipe inicium, id est primum ce-em, de fago. *in imag. i. q. viriditas – Grün:* CARM. Paul. Diac. app. I 1,33 alter *gemellorum* . . . vernali ce-e pollet. **B** *de area:* **1** *iur. i. q. fundus, possessio, praedium – Grundstück, Besitztum, Gut:* **a** *spectat ad dominos:* TIT. metr. I 1,2,20 iste *(Petrus episcopus)* sacras . . . aulas ditavit propriis . . . ce-bus (ERMENR. Har. 1 qui hunc locum . . . in proprio ce-e struxit). PURCH. Witig. 185 prospiciens, cuius sit ce-is haeres, invenit . . . se predia multa tenere. CHART. Stir. I 183 mansum nostri ce-is . . . contradidi. METELL. Quir. 72,57 multos direpto ce-e fultos, alme Deus, raptas compellas linquere terras. CHART. Babenb. 85 p. 115, 36 ipse *dux* tradiderat, quicquid sui ce-is ibidem erat. *al.* **b** *spectat ad mancipia, libertinos:* LEG. Lang. p. 199,19 *perfidi homines* eos *(libertos)* ad suis ce-bus (ci- *5; cf.* gloss. p. 653,27 ce-bus id. rebus et substantia. p. 653,37 id. terris) removentis. DIPL. Otton. I. 245ᵇ p. 351,12 terras . . . una cum servis et ancillis ce-busque suis. **2** *eccl. i. q. tegula sarcophagi, sepulcrum – Grabplatte, Grabmal:* EPITAPH. var. I A 3,1 praesulis hic tegitur famosi ce-e corpus. SIGEH. Maxim. 29 ex conceptione spei sacratissimi ce-is (*syn.* 28 tumuli, 31 sarcophagum) reperiendi. EPITAPH. var. II 91,1 Echarti tumulus hic fulget ce-e pulcro. *al.* **3** *usu communi:* **a** *solum – Boden:* WALAHFR. Wett. 776 de ce-e surgunt . . . gemmarum . . . ornamenta. WOLFHARD. Waldb. 2,19 (12) calces . . . ad calcandum communis ruris optabilem ce-em . . . habiles. HROTSV. Pel. 248 qui tecum *(sc. Saracenorum rege)* fatuos placantur -e divos. *al. humus obtegens – Bodendecke:* WALAHFR. hort. 69 non . . . ulla *semina* . . . pigro sub ce-e clausit *areola. arvum – Flur:* ALDH. virg. II 225 graculus ater, qui . . . laeti ce-is occas depopulare studet. **b** *regio, pagus, locus – Gegend, Bezirk, Stätte:* VITA Filib. 7 (MGMer. V p. 588,8) cincta undique aquis miratur inclita cispis (ce-, coe- *sim. var. l.*). CLAUD. TAUR. epist. 3 p. 596,21 in Arvenni ce-is arvum. WOLFHARD. Waldb. 2,10 (6) ignoto in ce-e. TRANSL. Marci in Aug. 3 in ultima eiusdem ce-is (*antea:* insula) parte. ADEMAR. hist. 3,41 in ce-e Andegavensi in fundo proprio. **c** *terra – Land:* TIT. metr. I 1,1,9 exul eram, ductus longe de ce-e patrum (*cf.* CONR. EBERB. exord. 3,25 p. 1088ᴬ patrio ce-i valedicens). RADBERT. carm. 1,60 (MG Poet. III p. 47) te *(sc. Adalhardum)* patrem esse novit . . . Saxonica cespis.

***caespitalis** (ce-), -e. *ad praedium colonorum pertinens – Hintersassen- (cf. l. 32sqq.):* TRAD. Frising. 400ª p. 342,25 (a. 818) casas dominicales seu ce-es.

***caespitarius** (ce-), -i *m. operarius in caespitibus ponendis occupatus – ein beim Auflegen einer Rasendecke Beschäftigter:* LAMB. ARD. hist. 152 p. 640,44 ce-i cum cespitibus . . . in pratis . . . concisis . . . operantur.

***caespitaticum** (ce-, che-, ci-, -spatic-, -specta- *sim.*), -i *n. vel* ***caespitaticus,** -i *m. tributum ad usum vel laesionem caespitis spectans (a viatoribus solvendum) – Rasengeld (als Verkehrsabgabe; de re v. Brunner, Rechtsgesch. II. p. 322; E. Rodón-Binué, El lenguaje tecnico del feudalismo. 1957.*

[Heßler]

p. 54): DIPL. Merov. I 51 nec pontatico nec portatico nec pulviratico nec rodaco nec salutatico nec cispe-o . . . exigatur *(sim.* FORM. Marculfi suppl. 1 p. 334,23 [ed. A. Uddholm. 1962] cispitatico [cispatico *A 1*]. DIPL. Pippin. 19 cispe-o [cispectatico *cod.*]. DIPL. Karoli M. 137. CAPIT. reg. Franc. 57 p. 144,32 cepstaticum. CHART. Rhen. inf. I 41 [dipl. Ludow. Pii] cispaticum. DIPL. Loth. I. 1 p. 52,5 [ed. Th. Schieffer. 1966] nec . . . quilibet telonarius de ea *nave* ullum teloneum . . . aut salutaticum aut ce-um . . . exigere audeat. HIST. Foss. [MGScript. IX p. 370,49] teloneum . . ., quod vulgo dicitur . . . travaticum atque ci-um. DIPL. Merov. III A 23 p. 141,24 [spur. c. s. XIII.] chespe-os . . . ex ipsa mercimonia exactare. *al.)*.

***caespitatio** (ce-), -onis *f.* *pedis offensio – das Straucheln:* **1** *corpor.:* FRID. II. IMP. art. ven. 3,5 p. 10,9 propter ce-em equi. **2** *spirit.:* ALBERT. M. Is. 8,14 p. 130,71 Dominus non est causa ruinae alicuius vel ce-is.

***caespitator** (ce-), -oris *m.* *incaespitator – Strauchler:* GLOSS. med. cod. Trev. p. 147,11 sternax *(sc. equus)* i. ce-r vel suffossus *(cf. Serv. Aen. 11,671)*.

caespito (ce-), -avi, -are. **1** *proprie:* **a** *pedem offendere, procidere – straucheln, zu Fall kommen:* OLIV. hist. reg. 41 equo ce-ante (ALBERT. M. animal. 22,84 equus . . . dispositus ad superos . . . crure saepe ce-at. SALIMB. chron. p. 199,16. *al.*). **b** *labare, lapsare – aus dem Gleichgewicht kommen, kippen:* ALBERT. M. animal. 1,89 aliter ce-ret piscis natando sicut navis, quae in una parte remigatur et non in altera. 1,297 quia ad exterius ce-are et reflecti posset *pes.* VITA Mariae rhythm. 2491 per modum puerorum, qui primo palpitando manibus et pedibus ac repunt ce-ando. **c** *deferri – hinabstürzen:* ABBO SANGERM. bell. 3,104 cum quis noxam clandestinat, antro ce-at (gloss.: cadit, ruit). **d** *delabi – sich fallen lassen:* ALBERT. M. animal. 8,59 si . . . inveniantur pulli parvi a venatore, mater *(sc. perdix)* fingit se non posse volare et volitando ce-at (*p. 613*^{b}*,18* προκυλινδεῖται) circa venatorem. **2** *translate:* **a** *in locutione peccare, haesitare – sich versprechen, steckenbleiben, stocken:* DAVID (?) inquis. 43 p. 230, 28 ille *(haereticus)* tremiscens et quasi qui nesciat eadem verba formare ce-at in eis. SALIMB. chron. p. 226,10 nunquam inculcabat, nunquam ce-bat *frater Hugo. al.* **b** *balbutire – lallen:* VITA Mariae rhythm. 2504 solet . . . labilis infantum ce-are lingua.

***caespitosus** (ce-), -a, -um. *palustris et pascuus – Moorweide-:* ANNAL. Egm. a. 1204 p. 200,30 Kinemarenses . . . terram ce-am, que dicitur vene, . . . incendiis absumpserunt.

caestus (ce-, coe-), -us *m.* **1** *instrumentum pugilationis (ex corio et plumbo factum) – Schlagriemen (aus Leder und Blei) beim Faustkampf:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 494,23 non cestibus carnem et sanguinem caedebat *apostolus.* RATHER. epist. 30 p. 177,20 qui pugnis vel potius cestibus . . . dimicantes *eqs.* *in imag.:* ALCUIN. epist. 145 p. 231,19 Entellus senior *(cf. Verg. Aen. 5,472sqq.)* . . . dudum cestus deposuit suos (RATHER. Metr. 10 p. 464^{B} *miles Christi* non dubitavit insurgere Entellinis ac te [*sc. diabolum*] coestibus fatigare). **2** *clava plumbata – Bleikeule (cf.* GLOSS. II 654,29 St.-S. -u plicholpun [*spectat ad Verg. Aen. 5,69, sc. prave versum*]. III 683,8 cestus coluo. *al.; v. Ahd. Wb. I. p. 1212)*: ODO Ern. duc. 1 p. 315^{E} -bus et parmis isti committere pugnas ardent.

caesura (ce-), -ae *f. script.:* cens-: *p. 48,10.* -essu-: *p. 48,3.* **1** *iur.:* **a** *de arboribus i. q. actio vel ius caedendi – das Fällen oder das Recht zum Fällen:* COD. Lauresh. 33 p. 317, 19 (a. 866) utilitatem sive ad exstirpandum sive in ce-a ligni (FORM. Sangall. 9 lignorum materiarumque -am . . . habere. CHART. Sangall. A 701 dotavi ei . . . -am lignorum). *meton. i. q. pars silvae ad caesionem lignorum destinata – zum Holzeinschlag bestimmtes Waldstück, 'Schlag', 'Hau' (cf. Schweizerisches Idiotikon. II. 1891. p. 1801sq.)*: CHART. Sangall. A 727 p. 330,9 (a. 903/08) quicquid proprietatis visus est habere . . . aquis aquarumque decursibus, -is lignorum, cultis et incultis. **b** *de hominibus i. q. truncatio – das Abschlagen:* WILH. APUL. gest. 1,83 si capitur *Melus*, capitis fieri -a iubetur. **2** *metr. (et gramm.: l. 8)*: **a** *incisio – Einschnitt, Zäsur:* **α** *de versu:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 95,10 -a (cess- F^{3}. P^{1}) pentimemeris. PAULIN. AQUIL. carm. epil. p. 130,18 cum . . . indiscretas membrorum ce-as . . . inspexeris. ABBO SANGERM. bell. praef. p. 78,13 per omnia currunt ce-ae (gloss.: divisiones). HEINR. WIRZ. cur. 829. *al.* **β** *de sententia:* ADALB. SAMAR. praec. dict. p. 46,1 (ed. F.-J. Schmale. 1961) comma, id est ce-a, ubi quantum dictum est de sententia, tantum restat. **b** *pars versus – Versteil:* ALDH. ad Acirc. 9 p. 78,17 exametri versificatio vel -arum (cens- *var. l.*) scansio. **c** *metrica dictio – Versbau:* HUGO TRIMB. registr. 551 si pro concinnancia rithmica ce-a fit cum discrepancia, careat censura. **3** *eccl. i. q. divisio, schisma – Teilung, Spaltung:* WALTH. CAST. carm. 2,5,3 (MG Lib. Lit. III p. 559) ex re nomen habet: ce-e cesar origo; ecclesie vestis cesare cesa fuit.

caeterus *v.* ceterus. **caethus** *v.* coetus.

caetra (sce-, ce- *sim.*), -ae *f.* *pelta (ex corio facta) – Schild (aus Leder; cf.* GLOSS. II 712,3 St.-S. scetra litherin): ALDH. virg. II 2631 moderata gestat cetram (ceteram, scedram, cethram *sim. var. l.*) Patientia. *in imag.:* ALDH. virg. II 2672 constantia mentis, quae cetra (cethra, creta, screta *sim. var. l.*) Christi gestit defendere vitam. HUMB. WIRZ. epist. (MGEpist. V p. 441,3) sit tibi cetra Deus, tibi cassida Christus Iesus.

caetus *v.* coetus. ***cafadia, *cafagium** *v.* *gahagium.

***cafarus** *vel* **-um**, -i *m. vel n.* *(orig. inc., ni cohaeret c. ital. vet.* cafagnare, *cf. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p. 499) ascia, dolabra – Hacke, Beil:* GLOSS. III 656,25 St.-S. martello tangol, -o thesla.

***cafezatus** *subst. (arab.* qafaz, *cf. ed. p. 1661) species serpentis – Schlangenart:* ALBERT. M. animal. 25,22 -us, ut dicunt Avicenna et Semeryon, serpens est.

1. *caffa (-scha), -ae *f.* *(arab.* kaffa, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 994) testa – Schale:* Ps. AVIC. anim. 6,15 p. 296 accipiant de -schis avellanis. 6,18 p. 333 fac in modum de -schis ovorum . . .; quod remanet, mitte in cucurbita et imple -as illa de pulvere.

2. caffa *v.* capsa. **caffata** *v.* cavo (cavata).

caficem *v.* capsa. **cafinita** *v.* capnitis.

***cafitium,** -i *n.* *(arab.* ḳafīz, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 998) mensura olei quaedam – ein Hohlmaß für Öl, 'Kafis':* ACTA imp. Winkelm. I 230 p. 212,10 (dipl. Frid. II.) pro octo -is olei annuatim . . . persolvendis.

cafnas *v.* capnos. ***cafora** *v.* *camphora.

***cafugium** *v.* *gahagium.

***caga,** -ae *f.* *(cf. ital.* gaggia *a* cavea) *receptaculum, scrinium – Behälter, Schrein:* ANNAL. Ceccan. a. 1196 (MGScript. XIX p. 293,10) XII cruces argenteae et IV -ae cum reliquiis.

caganus (ga-, ka-, cha-, -abua-, -aca-, -apca-, -gon- *sim.*), -i *m.* *(turc.* ḫān, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 808) rex, princeps – König, Herrscher, 'Khan':* **1** *usu strictiore de Avarorum aliarumque eiusdem originis gentium principe:* CHRON. Fred. 4,48 Sclavi . . . contra Avaris . . . et regem eorum gagano ceperant revellare. LIBER hist. Franc. 30 p. 289,28 Chuni . . . cum -o (chag-, gag-, canago *var. l.*), rege suo. RHYTHM. de Pipp. 6,2 (MGPoet. I p. 116) tu cacane perdite! PAUL. DIAC. Lang. 4,37 p. 161,15 rex Avarum, quem sua lingua cacanum appellant. ANNAL. regni Franc. a. 805 capcanus (captc-, capp-, cag-, capt-, cap- *var. l.*). ANNAL. Emm. Ratisb. I a. 805 (MGScript. I p. 93,11) cabuanus venit ad domno Carolo, et Abraham cagonus baptizatus. EINH. Karol. 13 p. 16,5 regia kagani (ca-, kanagi, kaga *var. l.*). HINCM. annal. a. 864 p. 72,15 obviam Bulgarorum -o. LUDOW. II. ad Basil. (MGEpist. VII p. 388,15) chaganum . . . nos praelatum Avarum, non Gazanorum aut Nortmannorum, nuncupari repperimus. BENED. ANDR. chron. p. 104,4 chagangu. TRACT.

[Heßler]

de invest. (MG Lib. Lit. II p. 498,3) filia chaiani (cahiani, caiani, gaiani *var. l.*). SIGEB. GEMBL. chron. a. 520. *al.* **2** *usu laxiore de duce Nortmannorum q. d. Rus:* PRUD. TREC. annal. a. 839 p. 20,1 misit *Graecorum imperator* . . . quosdam, qui se . . . Rhos vocari dicebant, quos rex illorum chacanus vocabulo ad se . . . direxerat. *cf.* *canesius. *v. ThLL. s. v.* gaganus.

cagarrum *v.* catarrhus. **cagonus** *v.* caganus.

cagrios *v.* cachry(s). **cahos** *v.* chaos.

***caiolum** *v.* *gagiolum.

***cairos** (carios) *subst.* (καιρός) *tempus congruum – rechter Augenblick:* ALBERT. M. eth. 1,5,14 p. 78ª,25 carios . . . vocatur tempus omnino congruum ad id, quod est in tempore relatum.

***caitor,** -oris *m.* *(fort. cohaeret c.* γάιος, *nisi corruptum ex* cultor, *cf. DuC. III. p. 18sq.) cultor, colonus – Bebauer, Bauer:* DIPL. Loth. I. 79 p. 198,27 (ed. Th. Schieffer. 1966) villam . . . una cum campo . . ., cum -bus suis . . . concedimus.

***caitus** (cha-, ga-, ka-, -ayt-, -ayc-), -i *m.* *(arab.* ḳā'id, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 1006) de Arabibus i. q. praefectus – Befehlshaber, 'Kaid':* ANNAL. Bar. a. 1003 (MGScript. V p. 53ª) obsessa est civitas Bari a Saphi apostata et caiti. LUP. PROT. chron. a. 972 caytus (caycus *2*) eorum *(Saracenorum).* a. 998 Busitu -us (kay- *2*, chay- *3*). ACTA imp. Winkelm. I 97 p. 86,13 (dipl. Frid. II.) duo paricla, que fuerant quondam gayti Aymar. 261 p. 238,18 gaitos et seniores de omnibus montanis Sarracenorum Sicilie. ANNAL. Ianuens. III p. 56,21 ad offensionem cuiusdam -i (cay- *var. l.*) sive domini Septe. *al.*

***cakabit** *v.* *cacabre.

calacantum *sim. v.* chalcanthum.

***caladrellus** *vel* **-um,** -i *m. vel n.* *(orig. inc., ni cohaeret c.* chamaedrys, *ital.* calamandrea) *fort. i. q. trixago – viell.: Gamanderlein (Teucrium chamaedrys L.):* Ps. AVIC. anim. 2,4 p. 97 anisi, -i, caltas ana unciam unam.

caladrius *sim. v.* charadrius.

***calafates,** -ae *vel* ***calafatus,** -i *m.* *(arab.* ḳafr, ḳalafa, *gr.* *καλαφάτης, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 999. 1022) qui rimas navium pice explet, stuppator – Kalfaterer:* LIUTPR. antap. 5,15 p. 138,10sq. τοὺς καλαφάτας, tus -as, hoc est navium compositores. ANNAL. Ianuens. II p. 129,1 cum -i bruscarent . . . navem. III p. 138,26 magistros lignaminis et -os.

calaicum *v.* callaicum. **calaina** *v.* callainus.

calamandita, -dra *v.* chamaedrys.

***calamaris** (kalomalis), -e. (calamarium) **1** *adi.: scriptorius – Schreib-:* CHART. Pomm. B 1099 (a. 1278) nisi celte kalomali . . . solidetur *memoria.* **2** *subst. neutr.: lolligo – Tintenfisch (Loligo vulgaris Lam.):* ALBERT. M. animal. 8,124 tanris, qui vocatur -e latine. 14,18. *ibid. al.*

calamarium, -i *n.* *vasculum calamorum et atramenti – Schreibzeug, Tintenfaß (cf. Wattenbach, Schriftwesen. p. 224sqq.):* PETR. CAS. (?) chron. 4,13 -um aureum margaritis et gemmis . . . adornatum. CHART. Ital. Ficker 179 p. 224,14 pontifex dat ei *(scriniario)* pennam cum -o sic dicens: 'accipe potestatem condendi chartas publicas *eqs.*' (DIPL. Karoli M. 316 p. 478,10 [spur. s. XIII.²] ut de penna et -o [calamanno *B*] . . . possint . . . investire eosdem [*notarios*]. ALBERT. M. anim. 2,3,2 p. 233ᵇ,1 potentia esse scriptorem eum, qui novit p. et -um).

calamaucus (galam-, galom-, camal-), -i *m.* *galerus, pileus – Kappe, Mütze (de re v. P. E. Schramm, Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. I. 1954. p. 53sqq.; cf.* GLOSS. IV 198,12 St.-S. -us darnhod): CHART. Sangall. A 221 p. 211,24 (a. 816) habeam . . . II manices et I camalaucum. EGBERT. fec. rat. 1,127 (gloss.) galerus et g-us pillei sunt. *in imag.:* CARM. Salisb. 11,9 mensis Agenoreus -o . . . opertus. *iron. de capite cruento:* EGBERT. fec. rat. 1,1186 huius *(lupi)* . . . rubeus galomaucus.

***calamel** *subst.* (calamus) *os surae – Wadenbein (Fibula):* GLOSS. III 9,31 St.-S. tibia pein, -l uuidarpeini.

***calamella, -us** *v.* *canamella.

***calamellus** (-mil-), -i *m.* *tibia fistularum – Schalmei:* OLIV. hist. Dam. 28 p. 212,4 Venetiani . . . cum tubis et -illis (-ellis *PM*, calamis *NK*) et signis multis progressi.

calament(h)um *sim. v.* calamites, calamitis.

***calamiaris** *v.* *calaminaris. ***calamilla** *v.* 1.*calamella.

***calamina, -um** *v.* cadmia.

calaminaris (-mia-), -e. (*calamina) **1** *adi.:* **a** *strictius i. q. ex cadmia constans – Galmei-:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 382ᶠ lapis -is, frigidus et siccus (ROSIN. interpr. 3 p. 311,13 recipe . . . hunc lapidem animalem . . . et magnetis et -em. GLOSS. Roger. II 259). **b** *latius:* **α** *ex magnete constans – Magnet-:* ALPHITA I p. 296,27 lapis magnetis et -is et giur idem. *v. et l. 16. cf.* 1. *calamita. **β** *ex haematite constans – Blutstein-, Hämatit-:* ALPHITA I p. 296,24 lapis -is, emathites idem (II p. 90,1 l. -iaris, emachites, quo vel magnes, et guit idem). **2** *subst. masc. per confusionem i. q. chalcanthum – Kupfervitriol:* Ps. GERH. CREM. sal. II 72 colcotar et sory et calcythis et -is. *v. ThLL. s. v.* caliminaris.

calamiscus, -i *m.* (καλαμίσκος) *tubulus – Röhrchen:* ARS med. 6 p. 424,12 ut universorum feramentorum nomina describam: . . . parasias, olamices (calamiscos *var. l.* p. 147,2), ciasticos.

calamistro, -are. *ornare – schmücken:* NARR. Ebr. (NArch. 6. 1881. p. 529,13; c. 1200) tercia *(sc. virga Iesse)* regale caput et faciem -at.

adi. **calamistratus,** -a, -um. *calamistro crispatus – mit dem Brenneisen gekräuselt:* ALDH. ad Acirc. 111,47 plus -is se comunt quae *(caesaries)* calamistro. 135 p. 189,18 calamistrum, unde dirivatur -us epithetum. GUNZO epist. 7 p. 33, 11 -os capillos.

calamistrum (-lom-), -i *n.* **1** *instrumentum ad crispandos crines aptum – Brenneisen:* ALDH. virg. I 58 p. 318,4 antiae . . . cincinni -o (-lom- *O*) crispantur. EPIST. Bonif. 72 p. 145,25 -um argenteum et mappam . . . transmittere. *v. et l. 28. remissius:* ALBERT. M. animal. 15,44 sericum . . . non . . . poterat reduci ad continuitatem filorum per aliquod genus -i sive instrumenti. **2** *?ornamentum capitis quoddam – ?ein Kopfschmuck:* ODO Ern. duc. 7 p. 362ᴮ et succinit ista purpureo fidicen caput indutus -o (-a *ed.*).

1. *calamita, -ae *f.* *(ital.* calamita, *cf. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p. 512) magnes lapis – Magnetstein:* Ps. ARIST. lap. I p. 197,1 expositio lapidis, qui vocatur elbeneg i. magnes aut -a attrahens ferrum. p. 199,36 si ponatur *lapis* super ungues eradicatos, trahit eos ad se . . ., sicut faciunt alie -e. *Heßler*

2. calamita *v.* calamites. **3. calamita** *v.* 1. calamitis.

calamitas, -atis *f.* *etym.:* ALBERT. M. Iob 5,21 (ed. M. Weiss. 1904) -s componitur a calamo et linos . . . et significat . . . impedimentum, quod incurrit homo ex defectu calamorum *eqs.* (*cf.* 30,3).

res adversae, miseria, pressura, vexatio – Unglück, Not, Elend, Bedrückung (cf. GLOSS. II 58,19 St.-S. -bus missebu-rinon. 207,29 -is leiduuentigi. 315,10 -s harmida. III 615,20 harmisunga. IV 59,19 freisa. 315,23 -em palo. *al.):* **1** *gener.:* CONC. Karol. 46ᴮ,5 absentia episcopi . . . fit -s plebis. HRABAN. epist. 17ᵇ ad relevandas populi . . . -es. CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 228,48 ne . . . abiciaris . . . in locum miseriae et -is. VITA Magni Fauc. 57 quamvis tantas iniurias et -es ab eis sustineret. RIMB. Anscar. 17 cum . . . episcopus . . . in multis esset pressuris et -bus (*cf.* DIPL. Arnulfi 32 praessurae -em inger⟨e⟩re). EPIST. Col. 5 p. 248,23 sacris privilegiis vestris *(sc. papae)* nostras -es roborari dignemini. LIUTPR. leg. 1 accessit ad -em nostram, quod *eqs.* DIPL. Otton. II. 167ª p. 189,28 si . . . pauperum -bus . . . succurramus. LAMB. HERSF. Lull. 11 p. 321,23 gloria et -s . . . aecclesiae. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 319,28 variis . . . adversitatum -bus confecta *regina. saepe.* **2** *c. colore quodam:* **a** *clades, pernicies – Niederlage, Verderb(en):* BEDA hist. eccl. 1,22 p. 41,26 memoria -is et cladis. WIDUK. gest. 2,20 exercitus eos *(hostes)* . . . in ultimam pene -em perduxit. **b** *damnum, messis ingrata – Verlust, Mißernte:* CHART. episc. Hild. II 947 p. 475,5 (a. 1254) nisi forte per grandinem et mures plaga -is evenerit. *v. et l. 48.*

[Rudolph]

c *nefas – Frevel:* LEG. Wisig. 3,5,3 p. 161,12 apostatice -is obprobrium . . . extirpari conpellimur. **d** *vitium – Leiden:* WALAHFR. Gall. 2,42 pro . . . -bus . . . ad . . . Galli patrocinia . . . pervenire. TRACT. de aegr. cur. p. 237,32 -s *stomachi* cognoscitur ex dolore pungitivo *eqs.* **e** *casus – Zwischenfall:* THIETM. chron. 6,9 sedatis . . . Papiae -bus. **f** *poena contumeliosa – entehrende Strafe:* GLOSS. III 408,12 St.-S. -em harnschare. *Rudolph*

calamites (-is), *acc.* -en (-in) *subst. vel* ***calamita,** -ae *f. vel* ***calamitum,** -i *n.* (καλαμίτης) *script.:* ga-: *l.* 25. scalmit-: *l.* 28. calconit-: *l.* 26. calim-: *l.* 27. -menth-: *l.* 16. -mitat-: *l.* 19. *usu attrib.: l.* 21*sq.*25*sqq.*

de storacis suco siccato i. q. resina (calamis involuta) – (das in Rohr verpackte) Harz (cf. André, Lex. bot. p. 306): **1** *de natura:* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 351,24 styrax duobus modis est, liquidum . . . et dicitur sigia, est et -menthum (ALBERT. M. veget. 6,227 duplex autem est storax: una . . . egreditur per se ut gumma . . . et vocatur hoc genus a Constantino -um [-mitatum *J*] et est siccum). DYASC. p. 164^{b} alia est storax, que -is appellatur, et Indica. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 368^{G} styracis tria sunt genera: styrax -a, liquida et rubea. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 35b^{r} storax -a non a calamo dicitur, sed a calo, quod est bonum, et myrrha, quod est gutta; inde -a, id est bona gutta. **2** *de usu:* ANTIDOT. Bamb. 46 cardamomum, storace ga-e, opium (ANTIDOT. Berolin. app. p. 76,29 s. calconiti. RECEPT. Bamb. 24 s. -en. FRAGM. mul. II 2 storice calimitin. TRACT. de aegr. cur. p. 338,15 accipiat storacem scalmitam. TRACT. de chirurg. 909 storacis -ae, sanguinis draconis). ALBERT. M. veget. 6,227 Constantinus autem dicit, quod superposita -a aperit vulvam clausam. *al.*

1. calamitis (-a: *l.* 46), -is *f. vel* **calamentis,** -is *f. vel postea* **calamentum,** -i *n.* (καλαμίνθη, καλάμινθος) *script.:* galla-: *l.* 41. -amti-: *l.* 43. -minth-: *l.* 72. -th(um): *l.* 47.57.60. *form.: acc. sg.* -en: *l.* 39.69. -in: *l.* 38.

1 *mentastrum – Minze (Mentha L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. III. p. 136sqq.):* **a** *in univ.:* PAUL. AEGIN. cur. 181 p. 107,1 addendum sucis porrum aut -mentin (*3,35,2* καλαμίνθην) aut glichona. AESCULAPIUS 21 p. 31,14 -miten teres cum pipere. RECEPT. Sangall. I 58 herba artemisia et gallamentis. ANTIDOT. Glasg. p. 101,23 -mitis tesmatis dr. VIIII. p. 133,28 levistici semen I, -mites XVIIII. DYNAMID. Hippocr. 2,37 calamtis genera sunt tria: unum montanum . . . flore purpureo; aliud genus pulegii foliis simile . . .; tertium genus foliis mentae agresti similibus (*cf.* ALPHITA II p. 31,25 sqq.). 2,48 mentastrum a Graecis -mita vocatur. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 376,40 -thum tribus modis est; est etiam quoddam semper nascens in ripa fluminum . . .; est aliud, quod invenitur in siccis locis . . .; est et aliud nascens in montanis locis; quod . . . diversis nominibus nuncupatur petrosum, terrestre, aquosum. ALBERT. M. veget. 6,309 est . . . -um substantiae subtilis, sive sit montanum sive fluviale; has enim duas habet species. *al.* **b** *de speciebus:* **α** *menta montana – Bergminze (Calamintha officinalis Moench vel sim., cf. Marzell, op. cit. I. p. 712):* GLOSS. III 553,57 St.-S. -um steynmynce. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 359,16 sylvestre sisymbrium dicitur esse -thum, quod magis ad medicinam pertinet. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 11a^{v} -um montanum melius est, quod magis est siccum (WILH. SALIC. chirurg. 1,60 p. 323^{A} recipe . . . -thi montani, flores chamomillae). *v. et l. 43.49.52.* **β** *sisymbrium – Bachminze (Mentha aquatica L. vel sim., cf. Marzell, op. cit. III. p. 139):* GLOSS. III 567,41 St.-S. timentum *(i.* calamentum *ed.)* vissemynce *(a),* vischmintze *(b).* 604,35 -mitem ficminza. ALPHITA II p. 27, 21 -um aquaticum sive colomen . . ., nepta maior, crescit in locis aquosis, stipitem habet in longitudinem hominis et assimilatur in foliis canabo. *v. et l. 48.52.* **γ** *menta alba – Katzenminze (Nepeta cataria L. vel sim., cf. Marzell, op. cit. III. p. 164. 309):* GLOSS. III 495,30 St.-S. -miten nebita. 539,8 -um wiztoste. ODO MAGD. herb. 593 herbam, quam nepetam vulgari more vocamus, hanc medici Graeco -i (-minthi, -thes *var. l.*) nomine dicunt. ALPHITA I p. 281,12 -um vel -mentis, nepita idem. II p. 27,9 -um . . . habet . . . florem album. *al. v. et p. 51,45.49.* **2** *vulgago – Haselwurz (Asarum europaeum L.):* ALPHITA II p. 106,17 matricaria aquatica secundum quosdam azarabaccara idem, -um silvestre idem. *v. ThLL. s. v.* calamintha. *Heßler*

2. calamitis *v.* calamites.

calamitosus, -a, -um. **I** *adi.:* **A** *usu act. i. q. calamitatem vel malum afferens – unheilvoll, -bringend (cf.* GLOSS. IV 41,55 St.-S. -i lethvventigi. 133,64): **1** *gener.:* SISEB. Desid. 4 nihil virum Dei -a nequitia nocuit. ALDH. virg. I 38 p. 290,10 -a famis atrocitate. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 303, 3 ad . . . facinorosas et -as simultates componendas. a. 1079 p. 316,46 devastationis -as . . . miserias. *al.* **2** *c. colore quodam:* **a** *luctuosus – Trauer-:* WIDUK. gest. 2,41 annus notabilis casu -o. **b** *funestus – unheildrohend:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 292,1 iniuriarum -issimis proclamationibus . . . regem accusabant. **B** *usu pass. i. q. calamitatem patiens, miser – vom Unheil heimgesucht, unglücklich, elend:* ALDH. virg. I 52 p. 309,4 -um vulgus . . . trucidabatur. EPIST. Hann. 27 p. 62,24 videmur . . . Ixione rotę volubili astricto -iores (calumniores *cod.*).

II *subst.: qui miser vel infelix est – ein Elender, Unglücklicher:* RUOTG. Brun. 8 -is patrocinari. WIPO gest. 5 p. 26,28.

calamus, -i *m. (?n.* -um: *l. 55. p. 53,59)* (κάλαμος) *script.:* ka-: GLOSS. I 509,27 St.-S. cha-: CHRON. Pol. 2,3 *(var. l.).* -lom-: *l. 59. form. nom. sg.* -os: *l.* 66.

I *de planta i. q. arundo, canna, arundinetum – Schilf, Rohr, Röhricht (cf.* GLOSS. I 623,46 St.-S. -us sciemun. III 496,29 rora. IV 168,45 -us zeinahi vel rorahi. *al.): A strictius:* **1** *gener.:* **a** *proprie:* AESCULAPIUS 16 p. 21,34 adhibere . . . folia pampini, myrti aut -i. ANTIDOT. Glasg. p. 152,34 ad dolorem caucolis . . . -i sperma lib. I. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 116,18 sunt . . . nemora, -i et canne. ALBERT. M. veget. 2,54 plantas in toto concavas sicut fistulas quasdam et -os. *al.* **b** *in imag.:* BRUNO QUERF. Adalb. A 14$^{ex.}$ de hinc, quę duplo -o texit divę caritatis, aurea tecta superposuit. **c** *alleg.:* HRABAN. univ. 19,6 p. 521^{B} -us praedicatio sanctorum est ut in Isaia *(35,7).* WOLFHARD. Waldb. 1,1 (prol.) qui *(philosophici viri)* in prophetiis -i nomine designantur. **d** *translate i. q. infirmitas – Schwachheit:* WALTH. SPIR. Christoph. II 5,18 -um sexus . . . oblitę fragilis malunt problemata mortis *(v. notam ed.).* **2** *spec.:* **a** -us (aromaticus) *i. q. calamiscus – Kalmus (Acorus Calamus L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 110):* HRABAN. cruc. 2,2 p. 267^{C} -us aromaticus et pinus . . . honori tuo *(sc. crucis)* se subiiciunt. GLOSS. III 540,1 St.-S. -us aromaticus hemelzitwar (552, 68 heime scidwar. *cf.* 527,45). CONSTANT. AFRIC. grad. p. 357,20 -us aromaticus subtilis est et concavus, . . . in India et Persia nascitur. p. 381,23 quidam dicunt *chelidoniam* esse radicem -i Indię. ALBERT. M. veget. 6,77 -us aromaticus -us vocatur propter -i similitudinem, aromaticus autem dicitur propter odoris eius nimiam fragantiam. *de radice exsiccata ex regionibus orientalibus importata:* FRAGM. mul. VI p. 604 f⟨um⟩igacio . . . sic est: canion, -us (-um *cod.*) et carbones molles esse debe⟨n⟩t *eqs.* PAUL. AEGIN. cur. 211 p. 149,6 petroselini, -i aromatici (*3,48,3 p. 256,24* καλάμου ἀρωματικοῦ) *eqs.* AETHICUS ISTER 106 p. 80,11 India gignit . . . -um quoque aromaticum et ebur. ANTIDOT. Sangall. p. 98,19 calomo lib. V. ANTIDOT. Augiens. p. 40,27. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 370^{C} -us aromaticus . . . est . . . radix fruticis, . . . per III annos potest servari. LAMB. LEOD. Matth. I 466 quis odor . . . surgit, si . . . -us . . . teratur. *al. meton. de Maria:* MILO carm. 3,4,2,10 myrra, storax, -us. **b** *donax – Pfahlrohr (Arundo donax L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 261):* DYNAMID. Hippocr. 2,96 -os agrios, hoc est -us agrestis, id est ferca, tunsus . . . tumores tollit. *fort. huc spectat:* ANTIDOT. Sangall. p. 99,25 de . . . -o Greco cinus dublum cum mel inungue. **B** *latius i. q. culmus, festuca – Halm, Stengel (cf.* GLOSS. IV 213,47 St.-S. -us halm. *al.): 1 natur.:* ALBERT. M. veget. 6,77 -us arundinis. 6,348 est *frumentum* . . . herba habens -um concavum album et magnum et longum; . . . -us

[Rudolph]

. . . ex duabus componitur substantiis *eqs. ibid. al.* **2** *iur. (usu symbolico):* CHART. scrin. Col. A I p. 19,17 (c. 1135/42) heredes . . . suam partem manu et -o abdicarunt (CHART. Eberb. 441 p. 225,22. CHART. episc. Spir. 400 p. 363,38 ore, m. et -o. *al.*). CHART. Rhen. med. II 70 p. 112,10 -um proiciendo, ut mos est, . . . respuerunt. CHART. Argent. I 617,16 si quis iudici -um porrexerit pro emendatione et in manu iudicis de oblivione -um dimiserit (CHART. Heist. 108 p. 196, 5). *al.* **3** *usu communi:* VITA Godefr. Cap. I 7 p. 522,49 putris -i pretium. CAES. HEIST. hom. exc. 223 a sompno surgens . . . cepit . . . iactare culcitram et cervicalia, -os hinc inde dispergere.

II *de rebus ex -is confectis:* **A** *instrumentum scriptorium, penna scriptoria – Schreibrohr, -feder (cf.* GLOSS. I 24,23 St.-S. -o scripisarn. 516,49 -us fedara [*c*], rorra [*h*]; *de re v. Wattenbach, Schriftwesen. p. 222sqq.):* **1** *proprie:* **a** *gener.:* ALDH. epist. 7 p. 497,2 cursim -o perarante caraxatum *carmen.* CARM. Aldh. 2,9 stili -o stridulo. CHART. Fuld. B 145[b] ad eam . . . villam vertamus -um. WALAHFR. imag. Tetr. 262 hic -um placuit . . . figere. CARM. Cent. 167,2 ludere . . . non trocho infantum, sed -o iuvenum. WIPO gest. prol. p. 8,8 gesta . . . -is pingentibus . . . effigiabo. CHART. Heinr. Leon. 19 p. 27,37 -o et atramento concambium . . . commendare notitie (CHART. Burgenl. I 90). *saepe.* **b** *techn.:* COMPOS. Luc. N 2 in alumine liquido -um tingues (THEOPH. sched. 1, 37[med.]). MAPPAE CLAVIC. 38 scribe . . . -o aut pincello pictorio. *al.* **2** *in imag.:* EPIST. Wisig. 14 p. 682,18 tinguente in noticia -o. ALCUIN. epist. 86 p. 129,21 qui *(Aristoteles)* . . . dicitur in mente -um tinxisse ([*ex Isid. orig. 2,27,17*]. *cf.* BRUNO QUERF. fratr. prol. dum intingimus, quae loquimur, in -o mentis). FORM. Salisb. 12 mellifluo -o. CARM. libr. III 27 exacuit -os studium. EPIST. Ratisb. 6 p. 292,22 linguam procacem -o mordacitatis intinctam . . . habere. 20 p. 344,33 ut -um verborum intinguas in liquore karitatis *(v. notam ed.). al.* **3** *translate:* **a** *sermo, stilus – Ausdrucksweise, Stil:* GODESC. SAXO carm. I 7 prol. 9 -o . . . impolito. ANAST. BIBL. epist. 12 rusticus ex tomo -us quae vertit Achivo. EPIST. Teg. I 52 scintillantis -i. THEOD. TREV. mirac. Celsi 1 sermone . . . impolito -oque silvestri. CONR. HIRS. dial. 638 metricus. *al.* **b** *descriptio, argumentum – Beschreibung, Darstellung, Inhalt:* SMAR. carm. 3,3 egregii -um perquire libelli. ADAM gest. 4,10 p. 238,4 quae ille per compendium dixit, pleniori -o nostris scienda proponens. LAMB. LEOD. Matth. I 69 ne sacro livida pestis obcrocitet -o. *al.* **B** *avena – (Rohr-)Flöte (cf.* GLOSS. I 275,8 St.-S. -i suuegalun roor. *al.):* **1** *proprie:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,85 -os inflare Minerva coeperat. EPIST. Hildeg. 164,17 quod et -us quassatus . . . non melodiam, sed stridoris dissonantiam emittat. ABSAL. serm. 30 p. 179[D] -us musicum instrumentum est et ideo praelatorum figuram tenet *eqs. al.* **2** *in imag.:* PAUL. DIAC. carm. 19,12 -os inflare labello ([*ex Nemes. ecl. 1,4*]. *cf.* MILO carm. 3,2,3). VITA Alcuini 10 -um labris quassatum . . . ad finem eius *(vitae)* . . . pertrahere conabor. HROTSV. Bas. 11 fragili modulos -o cantaverat. **3** *alleg.: v. l. 49.* **C** *sagitta – Pfeil (cf.* GLOSS. II 528,9 St.-S. -os strala. *al.):* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,174 sagittiferę -os iactare Dianę . . . soliti. *in imag.:* ALCUIN. epist. 172[tit.] Flaccus caritatis -o vulneratus. **D** *virga piscatoria, hamus – Angel(rute oder -haken):* GLOSS. II 401,7 St.-S. -um angul. 486,11 -um hamon. *ibid. al.* **E** *pertica (mensorum) – (Meß-)Rute:* CHART. Wessof. 3 p.374,9 (c. s. VIII.) pertica . . . est x pedum ad star *(an* instar *leg.?)* -i in Ezechielo templum mensurantis (*spectat ad Vulg. Ezech. 41,8 ut* GLOSS. I 650,64 St.-S. -us rorra). TRAD. Fuld. II 3 p. 163,39 fecit ponte⟨m⟩ . . . longum CXX -os mensure virilis cub⟨iti⟩ in longitudine habentem. *alleg.:* ALEX. MIN. apoc. 11 p. 225,20 intelligitur per -um similem virgae rectitudo veteris testamenti.

III *de rebus -orum similibus:* **A** *radius, scapus, regula – Stab, Schaft, Schiene (cf.* GLOSS. I 329,34 St.-S. -os zeina. 49 -i zuogun. II 486,43 -is soasten [scaften *ci. ed.*]. *al.):* AETHICUS ISTER 50 ex aere -orum repagula in utrisque partibus *navis* conlocata. ADREV. Bened. 26 p. 490,44 armillas cum -is eis fabre adiunctis exportant *latrones.* THEOPH. sched. 2,25[capit.] de fundendis -is (*cf.* 2,27). TRACT. de chirurg. 205[5] si . . . intestina lesa fuerint, in directo -o et hec suantur, sic quidem, quod in suendo -us abstrahatur. *al. later – Barren:* CAPIT. reg. Franc. 128,6 de plumbo tabule III et una massa et -i CLXX. **B** *canaliculus – Röhre, Röhrchen:* HERACLIUS I 16,4 -o . . . sperge liquorem fellis. LIUTPR. leg. 10 armiger . . . sagitta -o immissa aeram in ecclesia ponit. CHRON. Noval. 5,3 more scurrarum per -os fossos ad invicem loquentes. GEBER. clar. 2,72 sulfur . . . in -is eneis sive ferreis funditur. *al. fistula – Trink-, Saugröhrchen:* CATAL. thes. Germ. I 24,4 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; c. s. XI.[med.]) argenteus -us I. ROGER. SALERN. chirurg. 1,349[16] qui labium habent vulneratum, . . . bibant con -o. *al.* **C** *brachium candelabri – Arm eines Leuchters:* ARDO Bened. 17 p. 206,14 quorum *(candelabrorum)* stipite procedunt . . . -i ac sciphi in nucis modum *(cf. Vulg. exod. 25,31sqq.).* METELL. Quir. 6,45 caudex aureolus sex -os habens. ABSAL. serm. 30 p. 179[D] hastili . . . -i inhaerentes sursum eriguntur et lucernas portant. *al. alleg.:* ABSAL. serm. 30 p. 178[A] per -os praelati . . . figurantur. *ibid. al. v. et* triscalamus.

calandae *v.* kalendae.

1. *calandra, -ae *f.* (*ital.* calandra, *francog. vet.* c(h)alandre *a* κάλανδρος) *script.:* ga-: *l. 31.* -ri(a): *l. 35. form. nom. sg.* -is: *l. 32.*

maxima ex familia alaudarum – Kalanderlerche (Melanocorypha calandra L., cf. H. Suolahti, Die deutschen Vogelnamen. 1909. p. 101): FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 23,14 avicule . . . terrestres sicut sunt alaude, cozardi, -e. p. 88,16. *al.* ALBERT. M. animal. 21,29 quasdam aves . . . inter musicas . . . videmus facere valde diversos sonos . . . sicut g-a et alauda. 23,37 -is est avis colore et figura per omnia alaudae similis, sed quantitate maior *eqs. al. fort. huc spectat:* HILDEG. phys. 6,20 p. 1297[B] accipient sperwere et . . . ad ignem incendat . . . et tunc de -ia quaere *eqs.* p. 1297[C] si -iam . . . habere non poterunt *eqs.*

2. calandra *v.* chelandium.

***calandria, -dris** *v.* 1. *calandra.

calandrus *v.* charadrius. ***calanganum** *sim. v.* *galanga.

***calans,** -antis *adi. (cf.* *calarius *?) ?praestans – ?vortrefflich:* AETHICUS ISTER 72 p. 55,23 -es opes suavesque et dulces.

***calapagius,** -i *m.* (*orig. inc., nisi cohaeret c.* καταπάγιος) *qui corio duro circumdatus est – ein Harthäutiger, -schaliger:* ALBERT. M. animal. 12,137 quaedam animalia . . . habent coria dura circumdantia ipsa sicut ea, quae -i Graeco vocantur ydyomate.

calapoda *v.* calopodia.

***calaris** (kalarcheon) *subst.* (κάλαρις) *avis quaedam parva (passeris similis) – ein kleiner (sperlingsähnlicher) Vogel:* ALBERT. M. animal. 8,17 colyeuz . . . comedit avem, quae vocatur kalarcheon (*p. 609[a],27* τὸν κάλαριν), quod est quaedam species passeris.

***calarius,** -a, -um. (*orig. inc., nisi cohaeret c.* καλός, *cf.* *callistus, *calans) *?praestans – ?vortrefflich:* AETHICUS ISTER 90 Cyprus amica, multimoda dape vicina butrionum ophinum -a fercola falernum in visione amplecti tua cur⟨r⟩ile sella.

***calasnus** *vel* **-a** *vel* **-um,** *abl. pl.* -is *subst.* (*orig. theod., cf.* LEX Baiuv. 22,11 commarcanus . . ., quem calasneo dicimus) *confinium – Nachbargebiet:* TRAD. Frising. 550[a] p. 472,21 (a. 827) quicquid . . . proprii habere visus sum in silvis, in pratis, . . . in aquarum decursibus, in omnibus -is et in terminis.

calasticus *v.* chalasticus. **calastrum** *v.* colostra.

calathus, -i *m. (?n.* -um: *p. 55,8)* (κάλαθος) *script.:* ga-: *l. 70. p. 55,4.9. al.* cha-: *l. 71.* cel-: *l. 70.* catalus: GLOSS. IV 214,2 St.-S. -t(us): *l. 70sq. p. 55,4.11. saepe.*

I *qualum, corbis (viminibus contextus) – (geflochtener) Korb (cf.* GLOSS. I 631,6 St.-S. -i [ga-, ce-, -ti *var. l.*] zeinnun [sumbir *sim. var. l.*]. III 149,62 chalatus ceinna. 158,61 zeina vel crezzo. 324,38 -tus hezenne. 331,39 -tus ceinuaz. *saepe):*

[Rudolph]

A *proprie:* **1** *gener.:* WALAHFR. hort. 159 donec . . . messoris -os (gloss. L: zeinun) matura fruge replerit *pepo.* WANDALB. martyr. 609 Octimber . . . quis *(sanctis)* pateras -osque (ga-, -tos *var. l.*) ferat. mens. 150 in -is yachinti iungere florem. NIVARD. Ysengr. 5,697 non mea me mater -o incunavit Iprensi. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 136,32 ponet eos *(falcones)* in -o. *al. qualum ad caseos figurandos destinatum – Käsekorb:* GLOSS. II 534,65 St.-S. -tum chasichar. 552, 19 -o casiuaz. III 670,28 g-o chaesichar. *ibid. saepe.* **2** *iur. de mensura:* CHART. Lux. III 130 p. 133,19 (a. 1252) de cultu vinearum nonum -tum vel mensuram . . . solvent. **B** *in imag. vel per compar.:* HRABAN. epist. 34 p. 468,13 in -o pectoris. AGNELL. lib. pont. 38 antiqua verba . . . velut diversa holera -is posita. THEOD. TRUD. Bav. 17 athleta Dei Baro merito computandus in illo admirabili -o (catalogo *var. l.*), qui et lilio confessionis decoratur.

II *vas potatorium – Trinkgefäß:* GLOSS. II 676,51 St.-S. -is stouffilinen. IV 42,1 -us . . . sumbere poculi genus.

calator, -oris *m. servus – Knecht:* PETR. CAS. (?) chron. 3,59 reddidit . . . focem . . . cum tota piscaria et -bus suis tam intus quam foris.

calatus *v.* calathus. ***calaum** *v.* *chalaum.

calca *v.* caltha.

calcabilis, -e. *qui pedibus calcari potest – betretbar:* ANSO Ermin. 7 (MGMer. VI p. 467,27) aggrediuntur . . . vastam paludibus solitudinem . . . sibi . . . tunc quidem -em, postea . . . pene inremeabilem. ORD. iud. Dei A 19[e] adiuro te *(sc. aquam)* . . . per . . . nomen Christi . . ., sub cuius pedibus te -em praebuisti (ANNAL. Fuld. II a. 874 p. 81,27. ACTA pacis Sangerm. 1,14. *al.*). THIOFR. Willibr. I A 31 p. 478[B] accidit, . . . ut . . . pontus . . . solum ante -e efficeret navigabile. *al.*

calcadippa *v.* calcatrippa. **calcadis** *sim. v.* chalcitis.

calcamen *sim. v.* chalc-. **calcande** *v.* chalcanthum.

calcaneum, -i *n. vel* **calcaneus,** -i *m. script.:* -con-: *l. 42.* -ni(um): *l. 46.*

I *spectat ad homines:* **A** *strictius i. q. calx – Ferse (cf.* GLOSS. III 178,60 St.-S. calx vel -us versna. 296,31 calx -um fersina. *saepe):* **1** *proprie:* **a** *gener.:* VITA Pard. 10 (MGMer. VII p. 30,28) -os erentes renibus. ARBEO Corb. 36 dextra flexebatur crura, -um natie tenus rigebatur. CHART. Friberg. 605 p. 398,7 tunica non descendat ultra calconeum. SALIMB. chron. p. 391,13 -os ceci mordebat *corvus. al. nom. propr.:* CHART. Turic. 701 (a. 1247) R. C-o. **b** *spec.:* **α** *medic.:* AESCULAPIUS 47 p. 77,14 incipit dolor a . . . -o. RECEPT. Sangall. II 108[capit.] ad perniones, quae in -io fieri solent. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 356,9 fissuris -orum proficiet *galla.* WILH. SALIC. chirurg. 3,15 si contingat os -i frangi. *al.* **β** *anat.:* ALBERT. M. animal. 1,496 huius *(pedis)* ulterius minor pars est -us (*p. 494[a],11* πτέρνα). 2,71 quo *(ungue fortiore) posterius* utitur loco -i (*p. 504[a],11* ἀντὶ πτέρνης). *ibid. al. expressius i. q. os calcis – Fersenbein:* ALBERT. M. animal. 1,297 os, quod vocatur -um. **2** **a** *in imag.:* CONST. I 391,7 p. 557,37 (a. 1080) Heinricus . . . contra vestram -um erexit ecclesiam *(spectat ad Vulg. Ioh. 13,18 ut* PAUL. BERNR. Greg. 60 ecclesiam superbienti -o supponere calcandamque praebere. *al.).* MEGINFR. Emm. 7 (PL 141, 977[D]) quatenus . . . eum fraus inimica -o calceatum et cautum offenderet (*spectat ad Vulg. gen. 3,15 ut* HELM. chron. 80 p. 150,11 duci . . . invisus . . . insidiabatur -o eius). CHRON. Reinh. a. 1208 p. 575,36 -is eius *(regis)* inclines . . . quasi procidunt Ethyopes. **b** *alleg.:* HRABAN. univ. 6,1 p. 178[B] -us supplantatio vitiorum est sive extremus cursus vitae. NICOL. I. epist. 96 p. 550,11 -o vestro, id est perfectioni bonae operationis vestrae. p. 550,15 in -o . . . finis est corporis, quo . . . consummata virtus exprimitur. **3** *translate:* **a** *insidiae, dolus – Hinterlist, Betrug (cf.* GLOSS. I 816,21 St.-S. -um hintarscranch): CHART. civ. Erf. 220 p. 138,1 (a. 1267) contra inpeticionis -um et timorem . . . sigillo . . . litteram roboravi. **b** *?cardo – ?Türangel:* GLOSS. IV 124,6 St.-S. cardo, extrema pars valve vel ubi vertitur ianua, scerdir t., quod -um dicitur. **B** *latius:* **1** *calcar – Sporn:* CHRON. Fred. 4,64 Aeraglius aecum -um vehementer urguens. *in imag.:* CARM. Bur. B 121,4,8 non ferreo, sed carneo calcanda est -o. **2** *latitudo pedis – Fußbreit(e):* CHART. Argent. IV 159 (c. 1250) a qua *(fide)* numquam nec -o vel ad solam scintinnulam excessisse dinoscimini. **3** *ictus calcis – Tritt mit der Ferse:* GLOSS. IV 182,55 St.-S. -us versentrit. **4** *vestigium – Fußspur:* GLOSS. III 52,50 St.-S. -us wospor. **5** *planta – Fußsohle:* GLOSS. I 517,7 St.-S. -i . . . versina vel sola. *ibid. al.*

II *spectat ad bestias:* **A** *pes, ungula – Pfote, Huf:* ALBERT. M. animal. 22,117 si aliquis in lancea -um lupae feminae deferat. ANNAL. Scheftl. II a. 1267 princeps . . . -o equorum occubuit. **B** *talus – Sprungbein, Knöchel:* ALBERT. M. animal. 2,24 in utrolibet pede *(sc. cameli)* est chahab sive -us (*p. 499[a],22* ἀστράγαλον) et hoc est simile -o vaccae, et est parvus -us eius respectu totius corporis eius. 2,28 additamentum, quod est sicut medietas -i (*p. 499[b],25* ἡμιαστραγαλίῳ). *ibid. al.* *Rudolph*

calcantum *sim. v.* chalcanthum.

1. calcar, -aris *n. script.:* carc-: *l. 30.51sq.* -cear: *l. 23. form.:* *abl. sg.* -e: *l. 28.* *?nom. pl.* -rer: GLOSS. III 635,22 St.-S. *?gen. pl.* -rum: *l. 38.* *abl. pl.* -iis: *l. 40. stimulus metallicus calci alligatus – Sporn:* **1** *proprie (cf.* GLOSS. III 162,39 St.-S. -r [-cear *E*] sporo. 637,46 -ia sporun. *saepe):* **a** *gener.:* ALDH. virg. I 2 -bus cruentatum *cornipedem.* FUND. Werth. app. p. 168,14 carnifices . . . diripuerunt . . . hosos, -ia. VITA Ludow. Pii 28 p. 622,26 coeperunt . . . ab episcopis . . . -ia talos onerantia relinqui. LIUTPR. antap. III 14 p. 80,4 uno uti . . . -e (VITA Heinr. IV. 8 p. 28,22 ferreis -bus). STATUT. ord. Teut. p. 110,13 frater . . . dabit . . . corrigias ad -ia. IOH. CODAGN. trist. p. 44,32 equis cum carcaribus tactis. CHRON. rhythm. Col. 5,12 aurea . . . -ia stringunt. **b** *spec.:* **α** *publ.:* ORD. coron. imp. 13,1 imperator . . . accintus ense cum -bus aureis (BENZO ad Heinr. 1,9 p. 602,28 rex . . . terribilis -bus a.). 14,49 -ia sancti Mauricii. **β** *iur.:* CHART. select. Keutgen 144,13 (c. 1221) de herwede datur optimus equus, . . . -ia, frenum. *fort. add.:* ACTA imp. Winkelm. I 404 p. 350,41 (a. 1248) sine . . . exactionibus et -rum impositionibus. *cf. l. 54sqq.* **γ** *eccl.:* RATHER. epist. 25 p. 131,3 nullus cum -bus *cantet missam (cf.* p. 131,15 [admon. synod.] cum -iis, quos sporones rustice dicimus). WILH. HIRS. const. 2,18 p. 1062[D] cavet . . . ecclesiam cum -bus et cappa indutus intrare *frater* (CHART. Lux. II 413 p. 453,6). *al.* **δ** *techn.:* THEOPH. sched. 3,90[in.] cum . . . ferrum praeparaveris et inde -ia . . . feceris *eqs.* 3,90[med.] cum . . . limaveris -r unum aequaliter *eqs.* STATUT. ord. Teut. p. 110,20 reficere . . . -ia stagno. *al.* **2** *translate vel in imag. i. q. incitamentum, irritamentum – Ansporn, Reiz, Antrieb (cf.* GLOSS. II 338,24 St.-S. -r sporo, ponitur pro incitamento studii): ALDH. virg. I 44 p. 298,4 adulterinae titillationis -r. HEIRIC. Germ. I 1,48 studiis . . . addebat gloria -r (gloss.: incitamentum). ALBERT. STAD. Troil. 4,591 -ia (car- *cod.*) dat dolor ire. 4,643 militiae -r (car- *cod.*) in plata, -r (car- *cod.*) honoris in fama.

2. *calcar *v.* *calcatar.

***calcaraticum,** -i *n. exactio equestris – Reitersteuer, 'Sporengeld' (cf. A. Schaube, Handelsgeschichte der romanischen Völker. 1906. p. 504):* ACTA imp. Winkelm. I 794 (a. 1231) quod ecclesia . . . totum plateaticum et -um civitatis . . . debeat recipere. *ibid. iterum. cf.* *calceaticum.

calcaria (-ra), -ae *f.* **1** *fornax ad calcem coquendam facta – Kalkofen:* GREG. CAT. chron. II p. 218,39sq. (chart. a. 1097 ?) statuimus de -is, ut homines de Petra Dęmone faciant in uno anno -as II . . .; quarum calces factas . . . in montem . . . ferant. CHART. Bund. 564 campum citra -am subtus viam. *in nominibus locorum:* GREG. CAT. chron. II p. 75,1 in C-a . . . casalem unum. p. 183,17 ad C-ram modia III. *ibid. al. (v. ind.).* **2** *exactio pro coctione calcis solvenda – Steuer für den Betrieb von Kalköfen:* LEG. Lang. p. 220,29 ut nulla nova eis *(tertiatoribus)* . . . imponatur excepto antiqua consuetudine, hoc ⟨est⟩ responsaticum . . . et -as.

***calcariator,** -oris *m. fabricator calcarium – Sporenmacher, 'Sporer':* CHART. Worm. 228 p. 155,3 (a. 1251) quinque denarios de domo Waltheri . . . inter -es. CHART. Wirt. VI

1701 testes . . . Wernherus -r, dictus Sanzo *eqs.* *?in cognomine:* CHART. Mulh. Thur. 277 (a. 1279) Hermannus C-r.

***calcariatus,** -a, -um. *calcaribus ornatus – mit Sporen versehen, 'gespornt':* CAES. HEIST. Engelb. 1,8 p. 247,3 ita, ut erat capatus et -us, stetit *episcopus.*

***calcarifex,** -icis *m.* *fabricator calcarium – Sporenmacher, 'Sporer':* CHART. Bern. III 113 (a. 1275) testes sunt . . . Heinricus Sprengen et Uolricus -x seu Sporarius, burgenses de Burgdorf *(an subest nom. propr. ?).*

***calcarium,** -i *n.* *lorum ad calcaria pedibus aptanda destinatum – Sporenriemen:* GLOSS. III 162,41 St.-S. -um sporleder. 216,48. 374,25. *cf. supra p. 56,40.*

calcarius, -i *m.* *coctor calcis – Kalkbrenner:* CHART. Tirol. 557 p. 38,40 (a. 1205) Wizardus -us, Enverrardus . . . iuraverunt.

calcas *v.* 2. calx.

***calcata,** -ae *f.* *(a* 2. calx *? cf. Corominas, Dicc. etim. castell. I. p. 578)* *via strata – Fahrstraße, 'Chaussee':* LAMB. ARD. hist. 143 p. 634,20 viam . . . transmeabilem terrea mole et lapidibus facere et in -am construere. 154 p. 642,3 iuxta -am, que duxit apud Nivennam. *ibid. al.*

***calcatar** (colcot-, coka-, -carrar, -thar *sim.*) *n.* *(arab. ḳulḳutār a* χαλκάνθη, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 1236)*

compositio e ferro (et cupro) confecta, atramentum – (kupferhaltiges) Eisensulfat, -vitriol (cf. RE II 2. 1896. s. v. 'Atramentum'): ANON. secret. p. 22,14 -r (-thar *R*) est atramentum croceum (*cf.* ALFRED. ANGL. miner. p. 51,11 quod [*atramentum*] . . . accepit vim ferream, erit rubeum et croceum ut calcar). RICHARD. ANGL. correct. 8 p. 390,29 chalcanthum et colcotar, quae generantur ex maioribus granis atramenti. Ps. AVIC. anim. 5,15 est vitreolum, quod dicitur -arrar. Ps. ARIST. lap. I p. 191,6 cokathar et magnesia . . ., et isti lapides sunt ex multis coloribus. *al. v. et vol. I. p. 1131, 71.*

calcatio, -onis *f.* **1** *actio calcandi – das Treten:* HEINR. LETT. chron. 16,3 p. 105,10 Lyvones et Letti . . . gladiorum -e coniurationem suam pagano more confirmaverunt. **2** *conculcatio – das Zertreten, Zerstampfen:* **a** *proprie:* FUND. Mur. 30 p. 92,31 post . . . vindemiationem ac uvarum -em. **b** *translate i. q. eversio – Zerstörung:* AGOB. epist. 7 p. 182,21 publica -o sanctae civitatis *(cf. Vulg. apoc. 11,2).*

calcator, -oris *m.* **1** *proprie i. qui (uvas) prelo premit, calcat – (Wein-)Presser, Kelterer:* CARM. anon. (SB München. 1873/III. p. 715; s. XI.[2]) -r presserat uvas. HONOR. AUGUST. gemm. 4,75 quae *(lectio)* comprehendere . . . messorem et -em uvae . . . dicit *(cf. Vulg. Amos 9,13).* COD. Wang. Trident. 263 p. 490,10 Bertoldi -e *ager.* *in imag.:* GERHOH. psalm. 64 p. 471,37 -r uvae primus Nero botros electos, Petrum et Paulum, . . . calcavit (*cf.* p. 471,39). **2** *translate i. q. contemptor, spretor – Verächter, 'einer der mit Füßen tritt':* RADBOD. carm. 5,38 vitii -r avari. BERNH. CONST. can. 17 p. 490,1 -r canonicae legis. ANNAL. Pegav. a. 1150 -r et contemptor . . . honoris apparuit *Heinricus.*

calcatorium, -i *n.* *torcular – Kelter(haus):* GLOSS. III 131,3 St.-S. -um kelterhus. 297,46 -um torcular i. truta. *ibid. al.* *cf.* *caltorium.

calcatrippa (ka-, -apr-, -adi-, -repa, -ipa, calca tripa *sim.*), -ae *f.* *(orig. dub., a* calcare *et germ.* *trippon *derivat v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 66)*

1 *labrum Veneris – Schuttkarde (Dipsacus silvester L. vel sim., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 146. 150sq.):* GLOSS. III 105,6 St.-S. -a (-apr- *E*) zeisala. 479,25 -dippa carto. 514,2 -a (-trirpa *a*) cardo. 553,12 -a (cartarupa *b*) karte. 554,37 -dippa kart. V 35,82 -ipa zeisela. 43,2 k-a karda. *ibid. al. cf. l. 68.* **2** *carduus – Distel (Cirsium Mill., cf. Marzell, op. cit. I. p. 1008):* GLOSS. III 472,22 St.-S. -a distil. 519,20 -a distel. 602,28 -am distil, zeisiba (*i.* zeisila), qui iuxta ⟨viam *?*⟩ nascitur; qui calcat, trippat, id est ludit, id est carta. *al.* **3** *?Delphinium consolida (L.) – ?Feldrittersporn (an spectat ad l. 61sqq. ? cf. Ahd. Wb. I. p. 54sq. 59):* GLOSS. III 526,52 St.-S. -epa ageleye. 539,25 -a agleie. 551,43 -epa agabere, agen. **4** *anchusa – Alkannawurzel (Alcanna tinctoria Tausch, cf. André, Lex. bot. p. 30):* RECEPT. Sangall. I 187 ancusa, hoc est calca tripa *eqs.* **5** *?sanguinaria – ?Vogelknöterich (Polygonum aviculare L. vel sim., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 279):* GLOSS. III 680,35 St.-S. -dippa sporegras.

calcatrix, -icis *f.* *contemptrix – Verächterin:* WANDALB. martyr. 662 regni -x iuxta et Triphonia claret.

calcatura, -ae *f.* *actio calcaribus stimulandi – das Sporengeben:* BERTH. RATISB. serm. 17 p. 90,15 si nihil pati vellet *equus,* . . . nec sellaturam . . . nec -am.

calce *v.* 2. calx.

***calcea** (-cia, -za), -ae *f.* (calceus, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 72)* *tibiale – Strumpf, Beinbekleidung* (*cf.* GLOSS. III 651,17 St.-S. calza hoso tra⟨bucna *?*⟩ chnehosa): THEODULF. carm. 17,25 follicat ampla . . . turgenti -ia panno. ANSELM. BIS. rhet. 5 p. 171,5 quam *(manum)* ut mantonem in -a abscondisti.

***calceamentorius** (-cia-), -a, -um. *sutrinus – Schuhmacher-:* FOLCUIN. Lob. 35 calci-am (sutoriam *3*) artem.

calceamentum (-cia-), -i *n.* *script.* -ltia-: *l. 31. p. 59,3. metr.* -ceă-: *l. 37. p. 59,15. adde* EKKEH. IV. bened. I 1,56.

I *de indumento hominum:* **A** *strictius i. q. calceus – Schuh (sing. interdum sensu collectivo i. q. calcei – Schuhe, Schuhwerk, e. g. l. 28sq.42.62.64):* **1** *gener. (cf. G. Girke, Die Tracht der Germanen. II. 1922. p. 77sq., A. Dopsch, Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit. II. [3]1962. p. 151):* **a** *proprie (cf.* GLOSS. I 90,29 St.-S. -iamento kiscohi. III 152,15 -iamenta giscûhe. *al.):* VITA Arnulfi 21 -iamenta a pedibus *leprosorum* detraens adque detergens *episcopus.* EINH. Karol. 23 pedes -iamentis (-lti- *var. l.*) constringebat. RADBERT. Arsen. 1,16 p. 46,12 -iamenta . . . parare . . . iuxta ritum patriae, quos ruhilingos dicunt. FORM. Augiens. C 12 mittimus . . . ad -iamenta conficienda hyrcinas pelles sex. NOTKER. BALB. gest. 1,34 p. 46,17 -iamenta (-im-*M1*) forinsecus aurata. EKKEH. IV. pict. Sangall. 132 astat contractus . . ., induit ut sanctis caligas cum -iamentis. LAMB. TUIT. Herib. 2,17 reficiendorum -iamentorum . . . artem. THEOD. TRUD. Bav. 10 ferrea diversi sexus et aetatis -a. HERBORD. Ott. 2,28 p. 739,3 -iamenta picturata. TRAD. Udalr. August. 220 cubiculum -orum. ALBERT. M. pol. 1,7[b] p. 54[a],20 -um (*p. 1257[a],12* ὑπόδημα) factum est propter calceationem. princ. 7,2 p. 361[a],31 similiter est de -is, quae non quaeruntur ad tegimen pedis tantum *eqs. saepe. v. et p. 77,53.55.* *de reliquiis:* ADEMAR. hist. 3,60 p. 185,25 promiserat . . . fidelitatem super reliquias sanctorum -iamentorum (sanctarum caligarum *C*) sancti Eparchii. DEDIC. Brunw. (MGScript. XXX p. 776,33) de -iamentis Clementis. *de superstitione:* CAPIT. reg. Franc. 108,24 de pagano cursu, quem yrias nominant, scisis pannis vel -iamentis. HARIULF. Arnulf. 1,20 ut quasi mori non posset, cuius -iamentum in altum proiectum ultra trabem supervolasset. **b** *alleg.:* HRABAN. univ. 1,2 p. 23[B] -a Domini, mysterium incarnationis (*sim.* BERENG. TREV. serm. 2 [PL 160,1018[B]] pro terrenorum salute -um suae i. extendit *filius Dei* [*cf. Vulg. psalm. 59,10*]. RUP. TUIT. off. 1,24). 21,26 p. 586[A] -a . . . significant praedicationem pacis *eqs.* HONOR. AUGUST. cant. 7,1 p. 456[C] -a . . . fiunt de pellibus mortuorum animalium et sunt exempla iustorum in Christo mortuorum. *al.* **2** *spec.:* **a** *publ.:* EINH. Karol. 23 in festivitatibus . . . -iamentis gemmatis . . . ornatus incedebat. LIUTPR. leg. 3 ante Nicephorum sum deductus . . . Sicioniis -is calceatum (COSMAS chron. 1,7 p. 17,12 calciatus -iamento regali . . . arator). **b** *iur.:* FORM. Marculfi 2,13 ut . . . -iamentum mihi . . . procures. MIRAC. Richar. 1,1 (MGScript. XV p. 916,23) quae *(villa)* erat in sorte fratrum deputata ad -iamenta. CHART. Sangall. A 572 trado . . . eo pacto, ut . . . -iamenta . . . accipiam. REGISTR. abb. Werd. p. 133,17 unusquisque . . . v hominum -iamenta *solvat.* CHART. Oelsn. 11 p. 27,21 ad -iamenta . . . fratrum . . . concessi meam pensionem. CHART. civ. Erf. 211 p. 131,27 de -is hiemalibus . . . visum est arbitris, quod . . . non debeant dari ulterius. *al.* **c** *eccl.:* CAPIT. reg. Franc. 23,24 de -iamentis secundum Ro-

manum usum *(de re v. W. Gericke, ZRGKan. 74. 1957. p. 52)*. 252 p. 248,17 ut . . . clerici non utantur . . . ineptis -tiamentis. CONSUET. Eins. 22 p. 85,11 exuant se diurnalibus -iamentis et induantur nocturnalibus *fratres*. CONSUET. Trev. 37 -iamenta quatuor nova . . . accipientes *fratres*. CHART. Stir. III 192 p. 276,7. *al.* **d** *medic.:* WILH. SALIC. chirurg. 1,54 -iamenta larga et calida (1,55). *ibid. al.* **B** *latius:* **1** *caliga tibialis – Halbstiefel* (*cf.* GLOSS. II 673,37 St.-S. -iamenta i. nechala. 725,44 -iamento venatricio, quod alii dicunt periscelidas aut hoson): VISIO Godesc. 3 (QuellensSchleswHolstGesch. IV. 1875. p. 93,30; c. 1190) -iamenta . . . ad suram usque operiendam alta corrigias longas . . . sibi insertas habebant. *ibid. al. (de re v. H. Bächtold-Stäubli, Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. VII. 1935/36. p. 1337).* **2** *tegimen – Hülle:* ALDH. ad Acirc. 43,3 -iamenta mihi tradebant tergora dura *(spectat ad pugillares; de re v. E. Erhardt-Siebold, Die lateinischen Rätsel der Angelsachsen. 1925. p. 63sqq.).*

II *de parte pedis boum i. q. ungula – Huf:* ALLEG. super turb. p. 494b,12 sume taurum cum . . . cornibus pedumque -metis *(sic ?)*.

calcearia (-lza-), -ae *f.* *census pro calceis comparandis solvendus – Zins zur Beschaffung von Schuhwerk, Schuhzins:* REGISTR. Trident. I 3 p. 20,33 (a. 1220) solvere . . . bestiam cum lacte pro calzaria (p. 21,16. 16 p. 29,12. 33 p. 42,31 b. . . . pro calzaria, et quando solvitur hec de calzaria *eqs.*).

calcearium (-cia-), -i *n.* **1** *calceus – Schuh* (*cf.* GLOSS. III 618,17 St.-S. -iaria scuoha): RECEPT. Bamb. 40capit. si a -iario pedes lesus fuerit. FUND. Werth. app. p. 168,3 spoliaverunt eum . . . -iariis, pedulis. CONSUET. Eins. 24 p. 90,7 qui vestiario praeest, habeat -iaria tam diurnalia quam nocturnalia ordinatim . . . substrata. p. 90,17 recipientes *fratres* -iaria cum uncto. GESTA Lob. 18 p. 321,21 omnia vestiariis et -iariis seu lectisterniis necessaria de redditibus . . . comparantur. *al.* **2** *pecunia pro calceis comparandis danda, praemium nuntii – Schuhgeld, Botenlohn (cf. E. Mayer, Italienische Verfassungsgeschichte. I. 1909. p. 196sqq.):* LEO III. epist. 5 p. 95, 30 illi, qui vobis eum *(Fortunatum)* conlaudant, hoc per munera et -iaria faciunt.

1. calcearius (-cia-), -i *m.* *script.:* -che-: *l. 46.* -ltia-: *l. 50.* -car-: *l. 43.*

1 **a** *sutor – Schuster* (*cf.* GLOSS. III 138,27 St.-S. -iarius [-iaris *E*, calcarius *G*] vel caligarius scv̊chbvzere): TRAD. Ratisb. 855 (a. 1149/60) testes: . . . Walther pictor, Wirnt -iarius. GISLEB. MONT. chron. app. p. 338,11 uxoris quondam Gossuini calchearii. *v. et l. 54.* **b** *fabricator alutae – Weißgerber:* CHART. episc. Wirz. I 170 p. 172,7 (a. 1206) domum . . . retro -iarios . . . tradidit (*antea:* qui faciunt corium, quod dicitur cordvan). **2** *calceus – Schuh:* GLOSS. III 174,54 St.-S. calcei vel -iarii schu. 620,28 caltiarii scuoha. *cf.* *calcerius.

2. *calcearius (-cia-), -a, -um. *sutrinus – Schuhmacher-:* ALBERT. M. animal. 14,34 quae *(operationes)* propriae sunt . . . arti -iariae (14,35 -iarius . . . per -iariam artem non operaretur nisi unum, quod est factivum calciorum).

*?***calceaticum,** -i *n.* *pecunia pro calceis comparandis danda – Schuhgeld (de re v. l. 36sq.):* RATHER, iud. 3 (PL 136,610A) pro calceradigo *(an subest* *calcaraticum *?)* aliquid dare.

***calceatio,** -onis *f.* *usus calceamentorum – das Tragen von Schuhwerk:* ALBERT. M. princ. 7,1 p. 360a,11 habitus nomina ut armatio et -o; . . . secundum *(sc. nomen)* . . . derivatur a calceo et habitudinem notat, qua pars corporis calceo comparatur et proportionatur. 7,2 p. 361b,8 armatio . . . non est contraria vestitioni vel -i (*p. 11b,13* τὸ ὑποδεδέσθαι). p. 361b,25. pol. 1,7b p. 54a,21 calceamentum factum est propter -em (*p. 1257a,9* ἡ ὑπόδεσις). p. 54a,30.

1. calceator (-cia-), -oris *m.* (calceus) *sutor – Schuster:* TRAD. Ratisb. 938 (a. 1180) testes delegationis . . .: Reginhard de Niunhusen, Chŏnrad frater eius, -es (977 Liutold -r cademaer. 1002 Heinricus -iator de Isningin. TRAD. Frising. 1573b. 1585f. *al.*). CONST. II 427.74 textoribus, -iatoribus, carnificibus . . . precium condignum inponant. CHART. Neocell. (Frising.) 50 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XIX. 1961) Wlschalco -iatori . . . contulimus aream.

2. *calceator, -oris *m.* (2. calx) *dealbator – Tüncher, Anstreicher:* CHART. civ. August. 26 p. 23,22 (a. 1264) aream . . . inter -es, qui vulgariter dicuntur wizemaler, sitam. p. 24,10 testes: . . . Mauricius . . . et Gotschalcus -r.

***calceatrix** (-cia-), -icis *f.* *uxor sutoris – Frau eines Schusters:* CHART. Altom. 7 (OberbayerArch. 20. 1859/61. p. 10,19; a. 1261) lis diu habita . . . pro Iuta . . ., -iatrice de Sielenpach.

*?***calceatum** (-cia-), -i *n.* (*a* calceare, *nisi corruptum e* calceamentum) *calceus – Schuh:* CHART. Hans. I 694 p. 244,36 (a. 1271) nullus earum artium, que mechanice dicuntur, . . . ut sunt fullo, sutor -iatorum, pellifex.

Calcedon(ius) *v.* Chalcedonius.

***calcefurnus** *v.* *calcifurnus.

1. calceo (-cio), -avi, -atum, -are. *form. coni. praes.* -cea(m): *l. 30sq.*

1 *strictius i. q. calceis vestire, calceos induere – mit Schuhen bekleiden, Schuhe anziehen* (*cf.* GLOSS. IV 112,45 St.-S. -iat [-eat *K*], calcem ducit, sůhet): **a** *act.:* Ps. AVIC. anim. 7,3 p. 414 vesti nudos et -ia -iatos *(an* discalciatos *leg. ?)*. ALBERT. M. princ. 7,2 p. 361b,32 cum praeparantia non sint unum, nisi in quantum sunt . . . -antia . . ., tamen quia haec non . . . -ant . . . secundum unam et eamdem potentiam . . . eundi *eqs.* *refl.:* ARDO Bened. 38 p. 216,38 sese . . . -iantes . . . ad aecclesiam . . . redeant. RIMB. Anscar. 35 p. 68,30 quando se -iabat et lavabat (CONSUET. Trev. 6. *al.*). LIBER ordin. Rhenaug. p. 243,28 pulsatur scilla, ut . . . diurnalibus nos -amus. CONSUET. Marb. 36 (Spicil. Friburg. X. 1965) -ient (-iet, -ant *var. l.*) se calciis, qui ad diem facti sunt. ALBERT. M. animal. 22,136 symiae se -iantes . . . capiuntur. *al.* **b** *medial.:* EINH. Karol. 24 p. 29,18 cum -iaretur et amiciretur. CONSUET. Trev. 32 surgentes -iati . . . faciunt tres oraciones. LIBER ordin. Rhenaug. p. 104,3 fratres ad lavandum et -iandum exeunt. p. 153,16 -iatis fratribus agitur nona. *al. v. et l. 71. p. 58,62.* **2** *latius i. q. vestire, induere – anziehen, anlegen:* CHRON. Cas. 25 p. 486,40 iste *(Adepaldus)* primus -iavit osam Particam (*inde* CHRON. Salern. praef. 1 p. 1,8). ORD. coron. imp. 14,49 comes palatii . . . -iet eum *(imperatorem)* ocreas imperiales et calcaria *eqs.*

adi. **1. calceans,** -antis. *qui calceis vestit – mit Schuhen bekleidend: v. l. 25.*

2. calceatus, -a, -um. *calceis vestitus, calceis indutus – mit Schuhen bekleidet, beschuht (includitur vestimentum crurium: l. 53):* GODESC. SAXO theol. 1 p. 86,1 spiritus sanctus venit ad nos -iatus *(cf. Vulg. psalm. 59,10)*. GERH. AUGUST. Udalr. I 21 p. 407,34 uno pede -iato et alio adhuc incalciato . . . festinavit. LIBER ordin. Rhenaug. p. 127,21 omnes ad ecclesiam -iati (dis- *D*) veniunt. ALBERT. M. princ. 7,1 p. 360a,34sq. qui secundum pedem -us est, simpliciter dicitur -us esse. p. 361a,37 -ior est, qui . . . ex calceis et caligis paratior est. *al.* *in imag.:* MEGINFR. Emm. 7 (PL 141,977D) quatenus . . . eum fraus inimica calcaneo -um et cautum offenderet *eqs.*

subst. ? **1. calceatus,** -i *m.: v. l. 23.*

? **2. calceatum,** -i *n.: v. l. 12.*

2. *calceo (-cio, -ltio), -onis *m.* *tibiale – Strumpf, Beinbekleidung:* HARIULF. chron. 3,3 p. 95,14 sandalia cum caltionibus (-ci- *A*) VI.

***calceola** (-cio-), -ae *f.* *calceus (parvus) vel tibiale – (kleiner) Schuh oder Beinbekleidung:* HROTSV. Gong. 228 venerunt pueri . . . portantes cari -iolas domini.

calceolarius (-lzo-), -i *m.* *sutor – Schuster:* CHART. Ital. Ficker 417 p. 430,28 (a. 1251) Pisanus sartor, . . . Gualghierinus calzolarius.

calceolus (-cio-), -i *m.* *calceus (parvus) – (kleiner) Schuh:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 489,14 fortassis a calce '-iolus'. p. 491,7 a 'calceis' vel 'calciis' potius '-i' vel '-ioli'. VINC. PRAG. annal. a. 1145 p. 661,49 vilibus calceatum -is *episcopum.*

***calceradigum** *v.* *calceaticum.

***calcerius,** -i *m. calceus – Schuh:* GLOSS. III 664,7 St.-S. calceus vel -us scuoh. *cf.* calcearius.

calces *v.* calx. **calcetis** *v.* chalcitis.

calceus (-cius), -i *m.*

I *de indumento pedis i. q. calceamentum – Schuh (cf. G. Girke, Die Tracht der Germanen. II. 1922. p. 75):* **A** *gener. (cf.* GLOSS. III 190,4 St.-S. -i [-ii *N*] scůha. 230,6 -us scůch. 297,58 -us vel caliga scoch. *saepe):* PAUL. DIAC. Lang. 4,22 -i ... eis *(Langobardis)* erant usque ad summum pollicem pene aperti et ... laqueis ... retenti. EINH. Karol. 23 -is (gloss.: sandaliis) ... Romano more formatis induebatur. FROUM. carm. 19,18 -us ... ruptus. EKKEH. IV. cas. 34 raro ... pedem claustro promovens duos -os annum habens *Ratpertus.* GERLAC. annal. a. 1184 p. 699,45 carens *homo Dei* ... nocturnalibus -is, contentus diurnalibus, qui tamen erant sine corrigiis. BURCH. URSB. chron. p. 107,23 -os desuper pedem precidebant *quidam haeretici.* CHART. civ. Ratisb. 69 p. 33,13 qui vetus faceret opus -iorum (p. 33,5 novum ... o. -iorum). ALBERT. M. eth. 1,2,4 p. 23^{b},17sq. sicut forma -i lignea praehabet virtute omnes -os formatos ad ipsam. *al. v. et p. 60,32.53. proverb.:* EKKEH. IV. cas. 121 si -us ... dividitur, nemo calciatur. ARIBO FRISING. mus. p. 6,10 iuxta pedem dextrum -um formare sinistrum. *spectat ad bestias:* ALBERT. M. animal. 22,25 duri corii parantur eis *(camelis)* ... -ii, ut pedes eius minus atterantur. 22,136 -ios multos ponit *venator simiarum.* **B** *spec.:* **1** *iur.:* **a** *spectat ad exactionem, tributum, censum:* TRAD. Ratisb. 933 p. 465,4 (a. 1179) inpetebat *ministerialis* ... duos -os. CONST. II 288 se *(sc. abbatem)* ... gravari postulando ab eo iure feodali ... -os hyemales. CHART. Argent. I 231 p. 181,26 in advocatia, de qua ... duos -os matutinales ... solebant percipere *milites* (CHART. Sangall. B 573 p. 407,32 duos honestos et bonos -os m. ... abbati ... transmittere). CHART. Hall. I 224,26 magister sutorum dabit ... episcopo duos stivales estivales et duos -ios (-eos *B*) parvos. CHART. Bern. II 481 p. 501,6 sutor habens stallum in foro dabit ... quatuor paria -orum, nec de melioribus nec de peioribus. CHART. episc. Hild. III 484 p. 229,4 VII iugera -iorum in Embrike (*cf.* p. 250,3 II sol. pro terra, de qua dantur -i). *al. v. et vol. I. p. 1546,57sqq.* **b** *spectat ad praebendas, recompensationes:* CHART. archiep. Magd. 199 (c. 1117) duodecim ex ... pauperibus caligis et -is ... vestiendis (CHART. Eberb. 77 p. 152,4 cellerarius ... providebit ... duodecim p. ... in XXXVI paribus novorum -orum). CHART. Stir. II 201 duos ... -os filtratos ... annuatim dari decrevimus (CHART. Raitenh. 303 p. 245,11). CHART. Port. 112 p. 138,20 quattuor -ios accepit, ut ... omni iuri ... renunciarent. CHART. Eichsf. 405 nolumus ..., ut ... -ii ad aliquos heredes nostros ulteriores devolvantur. CHART. Carinth. II 635 p. 83,37 eidem in ... duobus -is corrigiatis ... providere. IV 3003. *al.* **c** *spectat ad emptionem, venditionem:* DIPL. Heinr. IV. 487 p. 664,17 sutores aliunde venientes non audebunt ibi -os vendere absque licentia thelonearii. CHART. Tirol. notar. I 689 p. 339,30 cerdoni VII libras pro -os *debet.* **d** *spectat ad ordinem vestitus:* CONST. II 427,71 (a. 1244) nobiliori ... veste non utantur *(rustici)* et -iis bovinis. **2** *eccl. (cf. P. Oppenheim, Das Mönchskleid im christlichen Altertum. 1931. p. 205):* CONSUET. Trev. 44 p. 56,10 quarta feria duos -os lavent diurnales et sabbato quattuor diurnales et nocturnales (GESTA Trud. cont. I 13,7. *al.*). p. 57,10 fratres veteres -os lotos ad capitulum ... deferant. WILH. HIRS. const. 2,37 p. 1095^{D} duo paria -orum, unum cum corrigiis ad noctes. LIBER ordin. Rhenaug. p. 151,11 -is ad lectos dimissis. CHART. Bund. 280 p. 209,25 datur ... ad vestitum ... pellicium, ... -i nocturni grandes II. CHART. Laus. 726 p. 588,13 si ... clericus chori intraverit chorum cum -is rostratis, debet ei cantor ... rostra incidere (*cf.* STATUT. ord. Teut. p. 39,2 -os habeant *fratres* sine zonis, fibulis et rostris). *al.* **3** *medic.:* HILDEG. phys. 7,5 p. 1318^{C} -ios de pelle eius *(unicorni)* para et eos indue, et semper sanos pedes ... habebis *eqs.* 7,20 p. 1328^{B} si ... de pelle eius *(canis)* -ii fiunt, pedes dolere facit. *v. et p. 77, 60.*

II *de parte capitis animalium:* **A** *aculeus – Stachel, Stechrüssel:* ALBERT. M. animal. 1,96 illa *(animalia)* ... pungunt -o (*p. 490^{a},20* τὰ κέντρα) sive rostro, quod est in anteriori parte capitum. 4,44 hoc *(membrum additamentale muscae)* quidam vocant -um, et quidam vocant aculeum. *al.* **B** *proboscis – Rüssel:* ALBERT. M. animal. 2,9 elefas ... habet -um (*p. 497^{b},26* μυκτῆρα) longum ante nasum, qui promuscida vocatur.

calchearius *v.* calcearius. **calchirius** *v.* chalcitis.

calcia- *sim. v.* calcea-. **calcias** *v.* caecias.

***?calciculum,** -i *n. ?species cepae – ?Zwiebelart:* GLOSS. V 48,8 St.-S. -um cuokar. *v. ThLL. s. v.* calciculium.

***calcidioma** *subst. (orig. inc., nisi cohaeret c.* 2. calx) *?calcifurnus – ?Kalkofen:* TRAD. Petr. (FreibDiöcArch. 15. 1882. p. 153,22; a. 1200) curtem ... cum omnibus appenditiis suis, unum etiam -a in eadem villa.

Calcido *sim. v.* Chalcedonius.

***calcidrium** *v.* *chalcitarium.

***calcifex,** -icis *m.* (calceus) *form.:* *?gen. sg.* -i: *l. 37. dat. sg.* -e: *l. 41.*

sutor – Schuster (cf. GLOSS. III 357,12 St.-S. -x sguster): **1** *gener.:* BERTH. RATISB. serm. (SBWien 147/V. p. 31,29) est recta fides ..., quam quilibet textor et -x, qui etiam nescit legere fidem, ... mutat, quando vult? ALBERT. M. animal. 14,34 -em subtelares aut calcios facientem. HUGO TRIMB. sols. 23 p. 54,21 -em cum subula et calopodio. NICOL. BIBER. carm. 1754 (ed. Th. Fischer. 1870) vulgus -um me non reputabit amicum. *al.* **2** *iur.:* **a** *spectat ad condicionem, statum, testimonium sim.:* TRAD. Salisb. I 605 (c. 1147/93) testes: ... Perhtolt -x, ... Walther pellifex (CHART. Stir. I 659. CHART. Eichsf. 324 Waltherus -x [*an subest nom. propr.?*]. TRAD. Scheftl. 440. *saepe*). CHART. Carniol. II 32 p. 23,24 Iohannem -em ... monasterio ... contuli *(sc. marchio).* CHART. civ. Halb. 26 cum -es civitatis nostre ... ius illud, quod inninge dicitur, habuissent ... communitum. CHART. Tirol. 1103^{a} dedit ... Iordanum -em ad dandam tenutam. TRAD. Patav. 1343 Hainricus -x de Pŏngarten est censualis noster. CHART. Tirol. notar. I 749 carta Hainrici Tuscani -i. CHART. ord. Teut. (Hass.) 226 p. 175,31 frater Heinricus ... -x. *al.* **b** *spectat ad possessionem, venditionem, praestationem sim.:* CHART. Tirol. notar. I 749 (a. 1237) enses Hendelarius Tuscano califice pignoravit. CONST. II 439,23 -es debent prepedia et plantas inponere pro I denario. REGISTR. Mog. p. 42,22 homo, -x aut sciens aliam artem mechanicam, dabit ... pullos duos. CHART. civ. Erf. 199 p. 120,19 qui *(solidi)* michi solvuntur de quodam tugurio -um. CHART. Hall. I 353 p. 326,5 -es singuli de fenestra, qua suas exponunt merces, quatuor nummos solvent. CHART. Francof. 427 apud agros Růdolfi ... -is Frankenfordiensis. *al.*

***calcificatio,** -onis *f.* (2. calx) *actio transmutandi substantiam quandam in calcem eius, calcinatio – Überführung einer Substanz in ihren 'Kalk', Kalzination (de re v. p. 63,21sq.):* ALLEG. sapient. 12 p. 474^{b},34 -is ... expositio est, quod calx est lapis igni coniungibilis. 13 p. 474^{b},58 corporum ... regimen ... est -o, scilicet dissolutio animarum *eqs.* ROSIN. ad Sarr. 2 p. 289,2 cum illis *(tribus rebus)* fac omnes solutiones: scilicet ... fusionem, -em *eqs. al.*

***calcificatrix,** -icis *f.* (calceus) *uxor vel vidua sutoris – Frau oder Witwe eines Schusters:* REGISTR. Seccov. p. 89,28 (c. 1270) Perchta -x IIII denarios *solvit.*

***calcifico,** -are. (2. calx) *transmutare substantiam quandam in calcem eius, calcinare – eine Substanz in ihren 'Kalk' überführen, kalzinieren:* ALLEG. sapient. 13 p. 474^{b}, 63sq. si aeris elimatio argento vivo teratur et inter duo vascula sublimetur, -bitur; similiter plumbum et stannum -antur *eqs.*

***calcifurnus** (-cef-) *vel* **-um,** -i *m. vel n.* (2. calx *et* furnus) *fornax ad calcem coquendam facta – Kalkofen:* LEX Baiuv. 1,13 -efurnum (calci(s) fornum, furno *sim. var. l.;* gloss.: chalcoven), ubi prope fuerit, ligna aut petras L homines faciant. FUND. Laub. I 12 (MGScript. XIV p. 553,5; s. XII.$^{ex.}$) homines ... mansuarii ... debent ... ligna comburenda vecturis trahere ad faciendum -um.

[Erb]

***calcillum** (cauc-, conc-), -i *n.* (calculus) *lapillus, granulum, fragmentum – Steinchen, Körnchen, Splitter:* Benven. Graff. ocul. B 31 accidit propter... dolorem, quoniam fuit illud caucillum sive sit de frammento sive de acuta lapidis, occuli semper lacrimantur, ita quod parum potest aperire occulos propter illud concillum frammenti. *Erb*

calcina *v.* calcinus.

***calcinamentum,** -i *n.* *actio transmutandi substantiam quandam in calcem eius, calcinatio – Überführung einer Substanz in ihren 'Kalk', Kalzination:* Ps. Gerh. Crem. sal. II 18 -um cum sale. *ibid.:* -um (calcinatio I 28) est eorum *(argenti vivi et sulphuris)* combustio forti igne ⟨et⟩ cum sale, ut auferatur ab eis sulphur.

1. *calcinarius, -a, -um. (calcina) *ad calcem coquendam factus, calcarius – zum Kalkbrennen bestimmt, Kalk-:* Frid. II. Imp. art. ven. 2 p. 144,28 in fornace -a.

2. *calcinarius *v.* *calciparius.

***calcinatio,** -onis *f.* *plur.: l. 54.*

1 *actio transmutandi substantiam quandam in calcem eius (coctioni calcis similis) – Überführung einer Substanz in ihren 'Kalk' (nach Art des Kalkbrennens), Kalzination (cf. H. Kopp, Geschichte der Chemie. III. 1845. p. 89sqq., E. Darmstaedter, Die Alchemie des Geber. 1922. p. 187):* **a** *de ratione:* Geber. summ. 1,51 p. 592 est . . . -o rei per ignem pulverizatio per privationem humiditatis partes consolidantis (Aurora consurg. 20 p. 226 in prima -e removentur humiditates duae, scilicet frigida et aquosa, et adustiva; in ista vero, quae est secunda, removetur terreitas et igneitas per resolutionem nostrae aquae. Ps. Avic. tinct. 5 p. 630^{b},21. *al.*). p. 593 comburitur omnis ex quacunque re sulphureitas adustiva, quę sine -e deleri non potest (Rosin. interpr. 2 p. 303 -o . . . est corporum et spirituum corruptionis eorum destructio; destruitur enim in eis omnis s. defoedans et comburens *eqs.*). *ibid.:* corpora per reiterationem -is et reductionis mundantur. Aurora consurg. 20 p. 224 triplex est -o philosophorum, duplex corporis, tertia spiritus. Ps. Avic. tinct. 5 p. 630^{b},23 per -em spiritus iam figuntur et fit molle durum . . ., et sic mutatur de natura in naturam. 6 p. 631^{b},28 qui *(philosophi)* -em dixerunt fixionem. Albert. M. miner. 1,1,3 p. 5^{a},25 per assationem et -em eius *(lapidis)* proprietates induit ignis *eqs. saepe. remissius:* Aurora consurg. 20 p. 226 secunda -o est ipsius cineris vel calcis remanentis elementorum separatio; et haec est . . . solutio philosophorum . . . aut sublimatio aut inceratio vel imbibitio vel omnium praedictorum interpretatio *eqs. v. et l. 28.* **b** *de usu:* Anon. secret. p. 83 vasa -is spirituum: ampullae . . . phiala . . . os draconis *eqs.* Geber. summ. 1,28 p. 541 ex centum . . . partibus vix tibi tres sufficienter reservabis post -em *sulphuris (cf. E. Darmstaedter, op. cit. p. 142[33]).* 1,51 p. 597 plumbum ex primis -is laboribus ad pulverem convertitur facilius quam iupiter. forn. 12$^{capit.}$ de -e veneris *(cf. E. Darmstaedter, op. cit. p. 179[233]).* investig. 6 p. 488 ut ponatur *stannum* in furno -is *eqs.* test. p. 562^{b},44 ex metallis . . . fiunt sales post ipsorum -es. p. 562^{b},53 -o solis fit in vase aperto in furno vitriariorum *eqs. (cf. E. Darmstaedter, op. cit. p. 181[257]).* clar. 1,31 -o fit cum sale et magno igne *eqs.* 2,80 invenies -em factam talchi *(v. notam ed.).* 2,81 -o omnium corporum sic fit *eqs. (v. notam ed.).* Ps. Arist. magist. p. 645^{b},4$^{capit.}$ arsenici -o. *persaepe. v. et l. 11. p. 64,8.* **2** *substantia coctione effecta, calx – Kalzinationsprodukt, 'Kalk':* Geber. summ. 2,21 p. 667 solvitur corporis -o *eqs.*

***calcinatorius,** -a, -um. *ad calcinationem destinatus – für die Kalzination bestimmt, Kalzinations-:* Geber. forn. 2 fiat furnus -us quadratus (14).

***calcineus,** -a, -um. *albo colore calcis praeditus – kalkweiß, kalkig: p. 64,42.*

***calcino,** -avi, -atum, -are. *substantiam quandam in calcem eius transmutare vel coquere – eine Substanz in ihren 'Kalk' überführen, kalzinieren, brennen:* Geber. summ. 1,18 p. 530 aliqui . . . -antes ipsum *(stannum)* tenuerunt in igne . . ., quousque album factum est in calce sua. 1,32 p. 547 -atur *aurum* . . . sine utilitate *(cf. E. Darmstaedter, Die Alchemie des Geber. 1922. p. 145[47]).* 1,51 p. 594 -antur . . . corpora aliter quam spiritus vel aliae res. *ibid.:* ambo *(sc. plumbum et stannum)* per solum possunt -ari ignem et per salis acuitatem. Ioh. sacerd. 6 fecem *(scorpii)* -bis cum aqua salis in furno. Ps. Gerh. Crem. sal. I 28 -are duo plumba et es et ferrum. Rosin. interpr. 2 p. 304 -antur mollia ut saturnus et iupiter facilius quam dura ut mars. Geber. clar. 2,81 -bit *argentum vivum* eum *(metallum fusum)* calcinatione perfecta *(v. notam ed.).* Albert. M. animal. 16,135 qui *(lapis)* primo -tus . . . et iterum -tus penetrat omnia metalla. *persaepe. refl.:* Ps. Arist. tract. p. 788,28 quousque . . . terra se -are videatur. *absol.:* Geber. summ. 1,18 p. 530 aliqui . . . cum maioris ignis expressione -verunt. Ps. Plato quart. 3 p. 153,22. *praevalet ut vid. sensus calefaciendi:* Ps. Avic. tinct. 5 p. 629^{b},51 permisce . . . leniter -ando *eqs.*

adi. **1. calcinans,** -antis. *calcinationem efficiens – die Kalzination bewirkend, Kalzinations-:* Geber. forn. 17 virtute ignis -is.

2. calcinatus, -a, -um. **1** *gener. i. q. coctus – gebrannt:* Albert. M. animal. 23,78 ne calce stet vel caemento -o *falco.* **2** *alch. i. q. in calcem suam transmutatus – kalziniert:* Geber. forn. 28 p. 762 tartari -i. invent. 6 p. 719 accipe de squamis ferri bene -is rubeis libram 1. 7 cupri -i. Ps. Arist. magist. p. 654^{b},38 sulphuris et arsenici separatorum et -orum alborum. *al.*

subst. **1. calcinatum,** -i *n.* **1** *substantia in calcem suam transmutata – kalzinierte Substanz:* Geber. summ. 1,51 p. 594 omne -i genus fixius est quam non -i, et facilioris solutionis, quia partes -i magis subtiliatae per ignem facilius cum aquis commiscentur. 1,52 p. 601 omnia -a ad salium vel aluminum naturam approximare. clar. 1,14 omnia -a fundere. *al.* **2** *per confusionem i. q. chalcanthum – (Kupfer-) Vitriol:* Anon. tab. p. 166,1 *(sensu ficticio)* quas *(imbibitiones)* vocaverunt . . . -um et cinerem *(v. notam ed.).*

2. calcinandum, -i *n.* *quod in calcem suam transmutabitur – zu kalzinierende Substanz:* Geber. summ. 1,51 p. 594 propter diversitatem -orum. p. 598 situs -orum in medio furni sit. forn. 2 usque ad -i totalem combustionem.

calcinus, -a, -um. **I** *adi.:* **A** *medic. i. q. albo colore calcis praeditus – kalkweiß, kalkig:* Benven. Graff. ocul. B 4 p. 15,25 tali modo . . . curatur catharacta curabilis scil. -a (-ea rec. A p. 20^{a},20). **B** *alch. i. q. ?calcinatus – ?kalziniert:* Ps. Gerh. Crem. sept. 36 p. 350,31 combure es aut sume -um; hoc enim propinquius est.

II *subst. fem.: calx – Kalk (plur.: l. 51):* **A** *gener.:* Annal. Ianuens. II p. 135,15 cum galeis . . . portantibus lignamen et -am. Cod. Wang. Trident. 121 p. 277,25sqq. investiverunt . . . de . . . -a, . . . quam . . . episcopus dicte ecclesie dare tenebatur . . . preter de decem plaustra -e. Chart. Carinth. IV 2354 dedit ius accipiendi ligna . . . pro comburendis -is (*inde* 2355 p. 353,2. V 419 p. 269,26). Mart. Opp. chron. p. 419,34 quod edificium non proficeret, nisi -a misceretur sanguine. Albert. Mil. temp. 235 cives ferebant lapides, sablonem et -am supra dorsa eorum in pellibus variis. **B** *spec.:* **1** *pharm.:* Albert. M. animal. 23,88 accipe -am et aloe . . . et superpone *malae carni.* **2** *alch. i. q. substantia calcinatione effecta – Kalzinationsprodukt:* Ioh. sacerd. 18 tolle . . . de -a crocei partes equales . . . et . . . pilorum -am. 23.

calciolus *v.* calceolus.

***calciparius,** -i *m.* *fabricator calceorum – Schuster:* Chart. Brand. A I 2 (a. 1239) qui *(cives)* sutores vel -i appellantur. *fort. add.:* Chart. civ. Vratisl. 19 p. 17,3 (a. 1257) de . . . pistorum et -inariorum *(sic)* stacionibus ius . . . conferimus advocatis. *Schmidt*

calcis *v.* 2. calx. ***calcitamenta** *v.* *culcitamenta.

***calcitarium** *v.* *chalcitarium.

calciteum, -tis *sim. v.* chalcitis. **calcitra** *v.* culcita.

calcitratio, -onis *f.* *calcitratus – das Ausschlagen:* Albert. M. animal. 6,118 de proprietatibus . . . equae est . . . pede et coxa . . . recalcitrare . . ., et illa -e aperit vulvam. *in imag.:* Albert. M. sacram. 73 p. 52,44 nititur . . . tenere

currum in -e bovis, qui spiritum ... ad rationem phantasticam vult reducere *(cf. Vulg. II reg. 6,6)*.

calcitreum *v.* chalcitis.

calcitro, -avi, -atum, -are. *script.* -t(o): *l. 10.*

1 *intrans.:* **a** *pedem ponere, calce vel pede pulsare – (hin)treten, mit der Ferse oder dem Fuß stoßen, ausschlagen (cf.* Gloss. IV 268,12 St.-S. -bant spuriten. V 4,4 widerstûnden. 4,15 tretonoton. *al.):* **α** *proprie:* Rimb. Anscar. 36 p. 71,24 visum est ei, quod ... Raginarius levato pede suo ad os -ret domni episcopi. Chron. Ved. p. 692,32 ad caudam -tantis equi ligata *Brunehildis.* Constant. Afric. theor. 3,34 p. 14b[r] incipit *infans* ... pedibus -are. **β** *in imag. et alleg.:* Dipl. Arnulfi 137 p. 207,43 (interp. s. XI.[med.]) diucius contra stimulum -are non presumpsimus ([*cf. Vulg. act. 9,5*]. Archipoeta 9,1,3 quisquis contra -at putans illud [*iugum caesaris*] grave). Chart. Hersf. 112 arcam Dei, quam -antes boves inclinaverant, ecclesiam videlicet, ... retinere ([*cf. Vulg. II reg. 6,6*]. Albert. M. sacram. 73 p. 52,34 bos ... -ans significat spiritum ferentem mysteria). **b** *obniti – sich dagegenstemmen:* Roger. Salern. chirurg. 3,288 illud *(lignum)* ... sub ascellis ponatur et medicus supra illum con calcaneo diu peremendo -et (calcet *J*) *eqs.*

2 *trans.:* **a** *proprie:* **α** *pede depellere – mit dem Fuß wegstoßen:* Anselm. Bis. rhet. 3,1 p. 164,7 pulsatus et -tus a lecto miser es eiectus *(sc. a puella).* **β** *insequi – verfolgen:* Ermenr. Har. 2 contigit, ut ... venationem exercerent ac tragelafum in hac Virgunna -rent. **b** *translate:* **α** *abominari – verschmähen:* Aldh. virg. I 36 p. 281,18 caterva credentium ... facinorum cloacas -ans *eqs.* **β** *supprimere – mißachten:* Aldh. ad Acirc. 2 p. 69,9 occurrente furibunda fratris *(sc. Esau)* vesania et totius germanitatis iura ... -ante.

calcius *v.* calceus.

calco, -avi, -atum, -are. *script.* -ci(o): *p. 66,36.*

I *trans.:* **A** *proprie i. q. calce vel pede tangere – mit der Ferse oder dem Fuß berühren (subi. plerumque homines; bestiae: l. 63.68):* **1** *calce vel pede pulsare, conculcare – treten (auf), nieder-, zertreten:* Vita Pirmin. I 5 p. 25,7 potestatem -andi scorpiones *(cf. Vulg. Luc. 10,19).* Annal. Quedl. p. 28,12 quem *(Valerianum)* ... solotenus inclinatum pedibus -ans ascendit in equum *rex Persarum* (Ps. Avic. lap. p. 633[a],65 in viis eiectus p. hominum -atur *lapis).* Vita Heinr. IV. 8 p. 28,21 *(c. sensu inquinandi)* gaudebat aurum non se iam in luto -ari, dum ferreis calcaribus inopia cogeret uti. Albert. Stad. Troil. 4,645 aurea ferrato -at calcaria calce *Penthesilea. in imag.:* Transl. sang. Dom. in Aug. 1 tu *(sc. Christus)* ... -asti torcular ... solus ([*cf. Vulg. Is. 63,3*]. Gerh. Sted. annal. p. 221,50 caligis ferreis quibus conculcaret, non purpureis, in quibus t. solus -ret, tibias circumdedit *archiepiscopus).* Chart. Mog. A 451 p. 359,34 que *(divina potentia)* superborum ... colla -at. **2** *(pedibus) exprimere, contundere – (mit den Füßen) auspressen, zerstampfen:* **a** *gener.:* Chart. Laus. 300 p. 266,22 (c. 1200) in domibus, ubi vinum -atur. *in imag. et per compar.:* Aldh. virg. I 30 racemos evangelica falce succidens ... ad praelum -andos ... advexit. Ruodlieb XIV 26 alte succingit tunicam ... -tura fabas veluti pultem coquitu⟨ra⟩. Hildeg. epist. II 108 tu, filia Dei, ... in torculari -ta es. *al. v. et p. 57,50.* **b** *iur.:* Chart. Rhen. med. II app. 16 p. 458,37 (c. 1220) habet quisque mansus petituram ... et torculario nostro de iure -bitur (*sim.* p. 461,9). III 667 uvas -bit et premet *colonus.* **3** *ingredi, frequentare – betreten, laufen (auf, über):* **a** *gener.:* Aldh. ad Acirc. 49,3 *(de tippula)* pariter terras et flumina -o pedestris. Waltharius 1119 campos ubi -et apertos. Hrotsv. Agn. 220 utque lupanaris -vit limina tristis. Albert. M. animal. 1,297 inferius ... est mollius *os calcaneum,* ut suavius -et ea, quae sunt sub ipso. *al. accedit notio egerendi stercus calci simile:* Egbert. fec. rat. 1,1524 que *(ardea)* solet Esquilias alvo -are soluta, hinc dignum factis nomen sortita cacatrix. *in imag. et per compar.:* Notker. Balb. Gall. 2[a] limen *(sc. mortis),* quod -ant pariter dives inopsque simul. Egbert. fec. rat. 1,369 molliter iste legit, quasi qui prunas pede -at. Carm. Bur. B 56,1,3 -at Phebus ungula, dum in Taurum flectitur, Arietis repagula. *al.* **b** *iur. in iudicio Dei:* Ord. iud. Dei B VIII 5[b] quisquis innocens ... vomeres ignitos suis pedibus -verit. Decret. Frision. A 4,10 servus -et candentia ferra. *al.* **4** *scandere – besteigen:* Albert. Stad. Troil. 4,641 pulchre -at equum *Penthesilea. in imag.:* Carm. Bur. B 49,6,1 Iacob scale summitas altera -atur *(v. comm. ad l.).* **5** *insequi – verfolgen:* Lex Sal. Merov. 119,3 si quis pedicam cum feramen ... invenerit et eum -are voluerit, quem canes minaverunt. **6** *stimulare – (an)spornen (in imag.): v. p. 56,2.* **B** *translate:* **1** *gener.:* **a** *despicere, abominari – verachten, verschmähen:* Aldh. virg. II 99 mundani luxus -ans ludibria falsa. *al. (v. ind.).* Walahfr. Mamm. hymn. 2,2 adversa mundi pertulit, -vit eius prospera. Walth. Spir. Christoph. II 3,27 fana deorum. Chart. Raitenh. 4 p. 6,33 mundum mentis virtute -antes *Cistercienses. al. pro nihilo habere – gering achten:* Wett. Gall. prol. 11 tartareas ... minas -arunt recta operando. Hymn. Hraban. 22,3,2 furias atque ferocia -arunt hominum saevaque verbera *sancti.* **b** *superare – überwinden:* Annal. Quedl. a. 1010 -tis terrenis ... aeternis fruitur bonis *Arnsfridus.* Vita Reginsw. 11 morte -ta. **c** *opprimere, supprimere – unterdrücken, mißachten:* Bonif. epist. 50 p. 82,6 que *(religio)* ... -ta et dissipata fuit. Conc. Karol. 50[D],78 auctoritate canonica -ta. Gunth. Col. diab. cap. B 5 divinas leges ... et sacros canones. Egilm. epist. p. 362,18 sub taciturnitatis nodo -are et silentio haec talia ... premere. *al.* **d** *imitari – nachahmen:* Chron. rhythm. Col. 5,9 *(iron.)* antea bis binos -ant ewangelizantes, nunc Agrippinos dominos se glorificantes *(sc. populares).* **2** *publ. et iur.:* **a** *(de)finire – beenden, entscheiden:* Dipl. Merov. I 35 p. 33,32 pro ⟨ca⟩lcanda lite. Dipl. Karoli M. 193 p. 259,30 vestras repetitiones ... ab hodierna die -tas fiant. Form. Turon. 38 sit inter nos ... -anda causatio. **b** *irritum facere, abolere – außer Kraft setzen, abschaffen:* Conc. Merov. p. 126,28 ad -andam gentilium consuetudinem. Leg. Wisig. 2,1, 8 p. 56,21 -tis (calci- *R1*) vel evacuatis seu rescissis scripturis. Dipl. Merov. I 41 p. 39,28 -ta ipsa confirmatione vel reliquas ... descriptiones.

II *intrans. (subi. plerumque homines; bestiae: l. 44.55):* **A** *pedem ponere, calcitrare – (darauf-, auf)treten, ausschlagen:* **1** *gener.:* Engelh. Langh. Mathild. 16 p. 442[b],59 cecidit, quod portavit *soror,* in terram, et abbatissa subiunxit verbum vulgo tritum: -a desuper. Frid. II. Imp. art. ven. 1 p. 115,16 stantes super terram erecte -ant *grues* et subpeditant cum pedibus. *in imag.:* Ekkeh. IV. bened. I 30,16 contra stimulum -are scias fore durum (*cf. Vulg. act. 26,14* calcitrare). **2** *techn. i. q. pedem infligere – stampfen:* Theoph. sched. 3, 84[med.] sint, qui semper circumeant cum lignis obtusis mediocriter impingendo et pedibus fortiter -ando. **B** *inscendere – hineinsteigen:* Lex Baiuv. 8,1 si in lectum -verit uno pede et prohibetur a mulieri, ... cum XII solidis conponat, eo quod iniuste in extraneum -vit thorum. **C** *gradi, ambulare – (aus)schreiten, wandeln:* Wolfhard. Waldb. 2,19 (12) calces ... ad -andum ... inventi sunt habiles. Heinr. Lett. chron. 1,10 *(spectat ad sortilegium)* -at equus, pedem vite deputatum ... preponit. *in imag.:* Albert. Stad. Troil. 5,331 in mores ... -are paternos.

adi. **1. calcans,** -antis. *qui exprimit – auspressend:* Hildeg. epist. II 60 p. 532,23 *(in imag.)* ipse *locus (sc. monasterium)* in multitudine -is torcularis est *eqs.*

2. calcatus, -a, -um. **1** *condensatus, spissus – konzentriert, dicht:* Albert. M. resurr. 138 p. 330,58 virtus visiva ... confortata per lumen ... -um et densum et adunatum (147 p. 336,12 in caelo est lumen, sed non est ita -um, quod emittat radios. summ. theol. II 11,57,2 p. 581[a],12 orbis ... non recipit l. -um ..., sed diffusum). **2** *conculcatus – niedergetreten:* Lex Ribv. 47,2 capit. p. 60,30 (cod. A 6.7) de mensibus (*i.* messibus) -is.

subst. **calcans,** -antis *m. qui supergreditur – ein Hinüberschreitender:* Hist. Hirs. 10 in ipso limine ecclesie est sepultus, eo quod precibus -ium cineres suos Domino se commendandum credidit.

[Pape]

calcofanus, -fonos *v.* chalcophonos.

calcolus *v.* calculus. **calconites** *v.* calamites.

calculatio, -onis *f.* **1** *strictius:* **a** *computatio – Rechnung, Zählung* (*cf.* GLOSS. II 152,3 St.-S. -is zalo): **α** *gener.:* FORM. Senon. II 13 ut formate epistole hanc -is seu supputationis habeant rationem *eqs.* Ps. ODO CLUN. abac. p. 296[a] -is, id est computi, argumenta. **β** *spec. i. q. ars computandi – Zeitrechnung:* ALDH. epist. 1 p. 477,12 de ratione . . . -is, quid commemorandum *eqs.* ad Acirc. 2 p. 69,22 iuxta lunarem Ebreorum -em. BEDA temp. rat. 61,67 ne . . . inevitabile nostrae -is dispendium . . . incurramus. **b** *numerus – Zahl(enwert):* **α** *gener.:* BEDO ad Heinr. 1 p. 489, 19 senarius determinata -is quantitate primus perfectus est numerus. EPIST. Worm. I 21 p. 42,9 an aliqua se -is contiguitate coniungant *vocabula.* **β** *metr. i. q. quantitas temporis – Zeitmaß:* ALDH. ad Acirc. 112 p. 152,6 thesis uberiorem -em praeoccupans usurpabit. **2** *latius i. q. sortilegium – Losbefragung:* HERBORD. Ott. 2,33 ligneas -es, in quibus navalis pugnae . . . considerabant auguria, . . . abrasit.

***calculativa,** -ae *f.* *ars calculandi practica – angewandte Mathematik:* ALBERT. M. eth. 1,1,2 p. 5[a],6 sic . . . . se habet geometria ad cosmimetriam . . ., sic arithmetica ad -am *(sc. sicut theorica ad practicam).*

calculator, -oris *m.* *script.* cac-: *l. 43.*

1 *de hominibus:* **a** *strictius i. q. computator, numerarius – Rechner* (*cf.* GLOSS. IV 42,17 St.-S. -r zaelere): **α** *gener.:* AESCULAPIUS 4 p. 6,33 fiunt *maniae* . . . geometricis, caussatoribus ([causa-, caucu-, calcu- *var. l.*]. *inde* GLOSS. med. p. 41,23 fit haec passio . . . geumetricis, -bus). **β** *spec. i. qui artis computandi gnarus est, computista – ein der Zeitrechnung Kundiger, Komputist:* BEDA temp. rat. 11,66 tantum . . . -es dissident, ut *eqs.* 47,2 quem *(ordinem)* Graeci -es (*cf.* GLOSS. II 48,3 St.-S. -es zalara) . . . observavere. hist. eccl. 3,25 p. 188,5 catholicus -r. ALCUIN. epist. 145 p. 233,5 intremus . . . -um (-ium *L*) pistrillas vel mathematicorum . . . coquinas. AMALAR. off. 4,1,8 -es orarum tempora sic dividunt dierum et noctium, ut *eqs.* CARM. de Cass. 546 Sextiles nonas perhibent dum -es. BERNOLD. CONST. chron. a. 1093 p. 457,10 egregius -r domnus Heremannus . . . eclipsin accidisse scribit. CATAL. biblioth. Ruf 63 p. 187,5 Helphericus de arte -orum. *al.* **b** *latius i. q. nugator, calumniator – Schwätzer, Verleumder* (*cf.* GLOSS. IV 242,23 St.-S. -r callare): TRANSL. Lando. 2,6 (MGScript. XV p. 611,22; a. 982/90) cac-es ac susurratores a se removit *episcopus (an subest* *cauculator*?).*

2 *de re i. q. index astrolabii – Zeiger am Astrolab (cf. J. Frank – M. Meyerhof, Ein Astrolab aus dem indischen Mogulreiche. 1925. p. 27):* GERB.(?) astrolab. 2,10 denticulus super Capricornum positus . . ., qui calculando summam numeri in epiphania umbonis positi naturales discriminat horas, qui dicitur Almeri, id est -r (HERM. AUGIENS. mens. astrolab. 5).

calculatorius, -a, -um. *script.* -cal-: *l. 59.*

1 *ad computationem spectans – Rechen-:* **a** *gener.:* ARNOLD. RATISB. Emm. 2 p. 1054[B] lex numerorum -ae artis monet peritum, quod *eqs.* **b** *spec. i. q. ad artem computandi spectans – Zeitrechnungs-:* EPIST. Lup. Ferr. add. 8 p. 119,8 quaedam -ae artis rudimenta. IOH. METT. Ioh. 24 clericus . . . artis -ae studiosissimus. CATAL. biblioth. Becker 29,65 liber calca-e *(sic)* artis. EBO BAMB. Ott. 2,1 p. 619,25 Heimo presbyter . . . multa didicit de arte -a, que prius apud vulgatos compotistas obscura . . . invenerat. *al.* *huc spectare vid.:* CATAL. biblioth. Lehm. I 6 p. 21,2 Elbericum -um artis *(cf. l. 40).* **2** *numerarius – Zahlen-:* MATHEM. var. Bubnov p. 288,14 litterae tres . . . habitudinem -ae designant quantitatis, id est s singularem, D decenum, C centenum significant quantitatem *(sc. in abaco).*

calculo, -avi, -atum, -are. **1** *strictius:* **a** *computare, connumerare – errechnen, zusammenzählen (pass. i. q. effici – ergeben: l. 71):* **α** *gener.* (*cf.* GLOSS. II 432,21 St.-S. -anda zigicellane): ALDH. ad Acirc. 2 p. 68,15 quae simul in unam redacta summam CCCC et XC -antur. MILO Amand. 4 (MG Mer. V p. 459,13) ad superiora -ando XC annorum . . . numerum computet. **β** *spec. i. q. artem computandi exercere – Zeitberechnungen anstellen:* BEDA temp. rat. 11,62 in utroque mense *(sc. solari et lunari)* computando . . . compendium -andi naturae praevaluit. 51,46 mirus -andi praeceptor *(sc. Victorius).* BERNOLD. CONST. chron. p. 393,26 Aegiptii et Romani, a quibus -andi peritiam sumpsimus. *al.* **b** *dinumerare – abzählen:* PAUL. BERNR. Greg. 19 camerarius . . . nummos . . . pro expensis tribuendos de manu in manum -vit. *dividere – einteilen:* ALDH. ad Acirc. 3 p. 71,23 saeculares . . . disciplinae totidem *(sc. septem)* supputationum partibus -ari cernuntur. **c** *demonstrare – anzeigen: v. p. 67, 48.* **2** *latius:* **a** *praedicere (calculatione adhibita) – (nach Berechnungen) voraussagen:* ADAM gest. 3,66 p. 213,11 adulatores et ypocritae . . ., qui te *(sc. archiepiscopum)* usque ad decrepitam aetatem victurum -arunt. **b** *commemorare – erwähnen:* TRAD. Brixin. 113 (a. 1050/65) de manu sepe -ti episcopi.

subst. **calculans,** -antis *m.* *qui artis computandi gnarus est, calculator – ein der Zeitrechnung Kundiger, Komputist:* BEDA temp. rat. 43,56 nulli -ium in dubio est.

adv. compar. ***calculatius.** *accuratius – genauer:* EPIST. var. I 17 p. 524,34 -ius quantitas numeri multiplicata.

calculosus, -a, -um. cauc-: *l. 31.33.* -cal-: *l. 33.*

1 *adi.:* **a** *lapidosus – steinig:* ALBERT. M. veget. 7,167 amant *amygdala* . . . terram . . . -am. **b** *calculis laborans – an Steinen leidend:* VITA Eberh. Salisb. II 9 miles quidam -us . . . calculum digerit. CHART. episc. Wirz. I 162 p. 162,12 puer . . . -us a calculo liberatus fuit. ALBERT. M. animal. 3,135 fit animal illud -um. *al.* **2** *subst. masc.:* *qui calculis laborat – ein an Steinen Leidender:* AESCULAPIUS 41 p. 69,9 lithiriases, id est -os in vesica (GLOSS. med. p. 17,2 cau-i). ANTIDOT. Augiens. p. 56,43 *trochiscus* ad stomachum . . . sive caucalosis. CHRON. Ebersh. 42 p. 453,17 muti, -i, obsessi. Ps. AVIC. anim. 6,30 p. 387.

1.*calculum, -i *n.* *(orig. inc.)* *careum – Wiesenkümmel (Carum carvi L.):* ALPHITA I p. 281,21 -um (catulum *var. l.*) cardamomum, carvi agreste idem.

2. calculum *v.* calculus.

calculus, -i *m.* *(n.* -um: *p. 69,12.54)* *script.:* cauc-: *l. 41.53.69sq. p. 69,5. al.* -cal-: *p. 69,5sq. al.* -col-: *l. 47.70. p. 69,15. adde* BOTAN. Sangall. 1,17 caucolum. *al.* -cl(us): *l. 52.54.56.* *etym.:* DICUIL. epist. mens. 10 (Cod. Paris. N. A. 1645 f. 7[v]) -us . . ., quod nomen calci diductum ab origine credo *eqs.*

lapis (parvus) – Stein(chen): **I** *proprie:* **A** *de lapidibus naturaliter exsistentibus:* **1** *strictius* (*cf.* GLOSS. I 70, 39 St.-S. -us [-col- *b*] slengistein. 424,32 steinili. II 13,32 uuacstein. III 314,59 -us, numerus vel sententia vel lapis rotundus i. chiselinc. *saepe):* ALDH. virg. II 77 ni sumptus forcipe carbo -us aut ardens emundet spurca labella *(cf. l. 63).* ad Acirc. 120 p. 164,8 aleator -is et tesseris ludens. ABBO SANGERM. bell. 2,151 caeditur allofilo . . . Gozbertus calclo. MAPPAE CLAVIC. 191 bisum cauculum . . . crema. EGBERT. fec. rat. 1,219 olim prosperitas calclo (calco *cod.*) numeratur in albo (CHRON. Merseb. 2[ex.] dies alma . . . a. a nobis assignanda -o). *al.* *proverb.:* NIVARD. Ysengr. 5,128 decoriat calclos. **2** *latius:* **a** *gemma – Edelstein (loci spectant ad Vulg. apoc. 2,17):* ALEX. MIN. apoc. 2 p. 32,18 illis, qui . . . lapidati sunt . . ., dabit *Dominus* per oppositum -um, id est lapidem candidum; -us lapis est pretiosus, qui et carbunculus appellatur *eqs.* p. 33,26 -us est lapis solidus et lucidus, per quem significatur sermo divinus. p. 32,13. 33,25. **b** *carbo (candens) – (glühende) Kohle (loci spectant ad Vulg. Is. 6,6):* GLOSS. II 264,21 St.-S. -us: quidam dicunt esse kisilinc, quidam carbonem. IV 5,35 -us zantro. 439,18. *ibid. al.* **B** *de concrementis in corporibus animantium nascentibus:* **1** *lapillus vesicae vel renum – Blasen- oder Nierenstein:* AESCULAPIUS 40 p. 65,18 -i . . ., quando in renibus nascuntur, omnem vesicam subtorquent. ANTIDOT. Augiens. p. 41,15 cauculos expellit *antidotum.* ANTIDOT. Glasg. p. 152,22 ad dolorem caucolis. ODO MAGD. herb. 1587 potu depellitur . . . -us. Ps. ADALB. BAMB. Heinr. 1,24 p. 806,21 partem . . . corporis, ubi -us

[Pape]

herebat. HILDEG. phys. 1,115 -us, id est steyn, pingui natura in homine crescit. *saepe. v. et p. 68,27. meton. i. q. lithiasis – Steinleiden* (*cf.* GLOSS. IV 200,40 St.-S. -us steinsuht): Ps. GALEN. urin. p. 35,23 hurina ipsa non se mutat per oras multas, signum caucalum. ANTIDOT. Glasg. p. 105,38 antidotum . . . ad caucalum. VITA Ger. Bron. 19 p. 669,15 macerabat eum -us, intolerabilis . . . morbus, qui . . . nuncupatur vulgo lapillus. *al.* **2** *margarita – Perle (loci spectant ad Prud. ham. 271):* GLOSS. II 383,29 St.-S. -us (-is *b*) albens unio merigreoz. 397,14 -us perela. *ibid. al.* **3** *lapillus in capite limacis nascens – Schneckenstein:* ANTIDOT. Glasg. p. 141,30 cauculum limacis . . . baiula *(cf. Marcell. med. 1,41). fort. add.:* MAPPAE CLAVIC. 43 limaz carcale *(sic ?)* partem I.

II *translate:* **A** *numerus – Zahl(begriff), Anzahl (cf.* GLOSS. I 72,2 St.-S. -olum [calcum *b*, -ulum *c*] zala. IV 339,35. *al. v. et p. 68,48):* **1** *gener.:* BEDA temp. rat. 16,71 in principiis huius opusculi de -is diximus *eqs.* BONIF. epist. 32 quod peccati genus . . . nec in -o peccatorum apostolos . . . enumerasse cognovi. WILLIB. Bonif. 7 p. 36,16 decrescente dierum -o. SMAR. carm. 1,5,11 unius a fonte pluralis -us haurit. EGBERT. fec. rat. 1,528 volucrum . . . -us ingens. *al. symbolice vel alleg.:* ALCUIN. carm. 88,4,7 mysticus ut totam firmaret -us *(sc. XII)* aulam. WALAHFR. carm. 24,50 decies dat munera quina Strabo petens veniam, signat quam -us idem. MILO Amand. 6 (MGMer. V p. 474,11) ut . . . huius sollemnitas diei trino non indecora sit -o. CARM. cod. Vat. (5330) 4,7 -us astrorum cui dat septentrio nomen. *al.* **2** *spec.:* **a** *comput.:* CARM. de conc. mens. 16,2 aepactalem, quotum tenet annus prẹsens, -um sume. **b** *mus.:* GUIDO ARET. reg. rhythm. p. 29 fini . . . debet esse consonum principium, unde quintum a finali non excedat -um *tonus eqs.* **B** *computatio, ratiocinatio – (Be-)Rechnung, Rechenart, -system:* **1** *gener.:* ALDH. virg. I 35 p. 278,25 nec laterculo dinumerari nec -o computari . . . valet, quanta multitudo . . . confluxerit. PAUL. DIAC. carm. 2,7,3 quinque milia expletis annis a principio centum atque nonaginta novem ⟨sunt⟩ per -um. MILO Amand. 4 (MGMer. V p. 457,24) ut coeptum persequar -um, successor Gregorii pontificis quintus Sabinianus *eqs.* TRANSL. Dion. Ratisb. p. 355[a],19 nostrum sit . . . Dionysium defensare atque eundem martyrem . . . nobiscum -um ponentibus comprobare (p. 355[b],49 si mecum -um ponant). NIVARD. Ysengr. 3,353 obsequiis redit ira, cadit bene -us istic. *al. meton. i. q. liber de arte calculandi scriptus – Rechenlehrbuch:* LUP. FERR. epist. 5 p. 17,1 in Victorii . . . -um . . . ingredi (ABBO FLOR. calc. [ed. N. Bubnov, Gerberti opera math. 1899. p. 199,25] quae in -o V. praefationis series continebat. *de eodem:* p. 200,26. 201,23. *ibid. al.*). **2** *spec. i. q. ars computandi – Zeitrechnung:* ALDH. epist. 1 p. 477,17 -i supputationes, quas partes numeri appellant, lectionis instantia repperi. RHYTHM. 113,4,1 -um qui, lector, scire studes. CARM. de conc. mens. 46,3 a sexto Maias idus . . . extende -um. *meton. i. q. liber artis computandi – Buch über Zeitrechnung:* BEDA temp. 13,11 ut . . . summa paschalis -i DXXXII annis explicetur (PAUL. DIAC. Lang. 1,25 Dionisius . . . pascale -um . . . conposuit). *al. in titulo libri:* EPIST. Worm. I 32 p. 58,9 super C-o Victorini. *iocose:* EPIST. Worm. I 43[tit.] V. C-o vere Albini filio E. A. ille suus. **C** *ratio, cognitio – Feststellung, Erkenntnis, Schluß:* **1** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 142 p. 203,1 priusquam sermo supremus competenti -o terminetur. UFFING. Ida 2,5 summi largitoris magnalia . . . ab omni indagationis -o . . . resiliunt. CONR. HIRS. mund. cont. 945 (Anal. Mediaev. Namurc. XIX. 1966) argumentacionis tue supremus . . . -us. *al.* **2** *iur. i. q. sententia, iudicium – Spruch, Urteil:* LEG. Lang. p. 208,7 religiosorum homicidia . . . nullius conpositionis experta lex iudicali -o claruit (CHART. Ital. Ficker 54 p. 78,47. *al.*). EPIST. Mog. 65 p. 419,13 ultimus diffinitive sententie -us (CHART. march. Misn. III 199 ad iudicium nostrum -us s. servabatur. *al. cf.* CHART. Burgenl. I 502 p. 337,42 pro definitiva sententia -um pronunciando . . . adiudicavimus *eqs. v. et p. 68,48).* *Pape*

calcus *v.* 1. callus, chalcus. ***calcuta** *v.* *chalcuta.

calcutis *v.* chalcanthum. **calda** *v.* calidus, caltha.

caldamentum, -i *n. fomentum – warmer Umschlag:* BOTAN. Sangall. 11,4 si . . . in -a teneas. 31,2 adipes -a ad pedes sive ad renis.

***?caldana,** -ae *f.* (*fort. corruptum ex* caldaria) *?balneum calidum – ?warmes Bad:* DIAETA Theod. 429 aque calidę sunt, unde -ę vocantur, alię stipticę, alię laxativę.

***caldararia** (-der-), -ae *f. officina fabricatoris lebetum – Werkstatt eines Kesselmachers: v. l. 18.*

***caldararius** (-der-), -i *m. fabricator lebetum – Kesselschmied:* WALA brev. memor. (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 422,20) camararius primus . . . -derarios provideat, quibus administret opus eorum. CHART. Tirol. 746 (a. 1219) coheret ei *(domui)* ab uno latere -us. ACTA imp. Winkelm. I 791,2 p. 618,26 aurifices, -i (*cf.* RYCCARD. chron. a. 1232 p. 178,1 [dipl. Frid. II.]). CHART. ord. Teut. 92 domos, . . . que sunt . . . in ruga, que dicitur -derariorum, quarum . . . ab alio latere est domus Hugonis de Calderaria *(cf. l. 49).*

caldaria *v.* caldarius, *?*caldana.

***caldariator,** -oris *m. fabricator lebetum – Kesselmacher:* CHART. Turg. III 576 p. 415,2 (a. 1272) Conradi -is. CHART. civ. Ratisb. 111 domum . . . in angulo retro -es sitam.

caldariola (chal-, -rora), -ae *f. vel saepius* ***caldariolum,** -i *n. (?m.: l. 27) lebes – Kessel:* GLOSS. I 396,59 St.-S. -am (caldarium *var. l.*) chezili. III 11,25 -rora chezi. 193,50 -um kezzelin. 296,63 caldarium vel -um chezze, in quo calefit aqua. 650,33 cha-i chezzili. *ibid. al.*

caldaris, -e. *form. nom. et acc. pl.* -ia: *v.* caldarius.

1 *adi.: calidus – warm:* ANTIDOT. Bamb. 5 in solio -i. **2** *subst. neutr.: lebes – Kessel:* TRAD. Udalr. August. 2 p. 6,15 (a. 1031) olla fornacis I obol., -e I obol. *meton. de rebus coquendis in lebete:* THEODULF. carm. 27,85 calidum sceptro versat -e culinis. *fort. add.:* REGISTR. Austr. I p. 175 nr. 27 (c. 1251/76) Truhlieb *dat* III sol. ante -e in coquinam.

caldarius, -a, -um. *script.:* ga-: *l. 45.* ka-: LEG. Wisig. add. D p. 463,25. cha-: *p. 71,4.26.* card-: *l. 41.* cal(l)id-: *l. 55. p. 71,12.* -deri(a): *l. 72.* -der(a): *l. 54.* *?*-doni(us)*: *l. 42.* -rea: *p. 71,20.* -ra: *p. 71,23.*

I *adi.: ductilis – zum Treiben geeignet (sed v. Plin. nat. 34,94):* MAPPAE CLAVIC. 74 sumis cuprum productile, quod card-um (cald- *cod. a. corr.*) dicitur (*sim.* 79). COMPOS. Matr. 40,3 sin autem *metallum* est igni productile, id est -donium *(sic ?).*

II *subst.:* **A** *masc.:* **1** *lebes – Kessel (cf.* GLOSS. III 650,32 St.-S. g-os chezzila. 677,42 -us lebes cacabus chezzil. *al.): AEDILV.* carm. 10,28 *frater ferrarius* -os ornat. TRAD. Frising. 652 invenimus . . . -os II, unus minor et alter maior. **2** *fabricator lebetum – Kesselschmied:* CHART. ord. Teut. 128 p. 125,9 (a. 1242) domos . . . in rua -orum Acchon *(cf. l. 17 sq.).* CHART. scrin. Col. B 974 Symon -us. **B** *fem. vel neutr.: lebes – Kessel (cf.* GLOSS. I 392,14 St.-S. lebetam magni -i, idem chezzila. III 372,20 -a kezel. IV 265,25 -um cezzelin. *saepe. v. et l. 26):* **1** *gener.:* CAPIT. reg. Franc. 128,25 *invenimus* poculares II, -deras aereas II, ferrea I. FORM. Augiens. B 24 scribere precipio . . . callidarias vel ferramentum. WILH. HIRS. const. 1,98 p. 1032[B] utensilia, quae nunquam deesse debent in coquina: primum tria -a, unum ad fabas *eqs.* VITA Steph. reg. I 22 (MGScript. XI p. 241,27) aquam in -as argenteas et dolia effundere. THEOPH. sched. 3,65 aes, unde -a, lebetes et pelves funduntur. CASUS Petrish. 5,12 accendit ignem . . . et suspendit -um aqua plenum. ANNAL. Ianuens. II p. 49,12 Pisani . . . reddiderunt -am unam pro solvenda pice. REGISTR. Mog. p. 18,28 Ulricus, qui parat -a. CHART. Chil. 353 (ed. P. Hasse, Kieler Stadtbuch. 1875. p. 38) stupam . . . cum necessariis attinentibus, videlicet -o et doleo et urna. *saepe. meton. de rebus coquendis in lebete:* CHART. Livon. A I 413,4 (a. 1269) decoquetur eis ipso mane unum -um. **2** *iur.:* **a** *de vase in iudicio Dei adhibito (cf. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. ind. s. v. 'Kesselfang'):* LEG. Wisig. 6,1,3 si *accusatus* per examen -e innoxius apparuerit. LEG. Lang. p. 127,20 manum in -a (-deria *5.12*) mittere. ORD. iud. Dei A 4[e] ubi ignis fieri possit

[Steinmann]

ad -am suspendendam (RITUALE Flor. p. 122,26 ad -um s.). B V 1[n] dicat sacerdos: 'adiuro te, urceole sive -um *eqs.*' *ibid. al. (v. ind.).* **b** *de instrumento in supplicio adhibito:* CHRON. Camer. 3,29 ut . . . unum furti reum . . . in ch-a fecerit bullire (*cf.* HERM. TORN. rest. 22 militem . . . in -am proici fecit). ANNAL. Basil. a. 1275 p. 198,34 falsarius monete coctus in -o. **c** *de re ad teloneum, praestationem spectante:* **α** *strictius:* DIPL. Heinr. IV. 487 p. 663,35 *teloneum* debent dare de unaquaque navi unum aeneum -um. CHART. Rhen. med. II 142 p. 185,25 ut omnes . . . pro -is et bacciniis . . . fertonem . . . persolventes non amplius dare exigerentur. CHART. Sangall. A app. B 59 p. 754,36 homines dant uno anno calid-um, alio anno patellam. CHART. Bern. II 281 p. 307,19 pro -dera vel cacabo . . . non datur theloneum. **β** *latius de coquina procuranda:* THEOD. TUIT. registr. p. 284,14 de silva villicus procurabit coquinam . . . de -o et patella. TRAD. Westph. IV p. 56,10 solvit . . . v solidos ad -a in curia abbatisse. p. 80,16 de Scatenhorne . . . XIII den. ad -um. **3** *techn.:* RECEPT. Sangall. I 83 mittis in -a modiale plena de aqua. TRACT. de aegr. cur. p. 157,13 in -ea illa mitte ollam sigillatam (*cf.* ANON. secret. p. 47,20 firmetur cucurbita in -a. GEBER. summ. 1,52 p. 602). MAURUS urin. II p. 49,10 *herbae* apponantur in -ra, . . . deinde bulliant. Ps. ARIST. magist. p. 643[a], 25 cola in -o coagulationis. ALBERT. M. meteor. 4,1,20 p. 735[a],34 quaecumque . . . friguntur in tiganis sive patellis sive ch-is. *al. patella salaria – Salzpfanne:* DIPL. Heinr. III. 134 p. 170,17 donum corroboramus . . . apud Salinas . . . -as duas. 239 p. 320,13 -as quatuor ad sal conficiendum cum propriis sedibus. 312 p. 426,40. HUGO FLAV. chron. 2 p. 476,40 *dedi* in -a Salinensi XL solidos pro equo. CHART. Basil. A I 197 p. 302,8 confirmamus . . . -am de Sannez. ACTA imp. Böhmer 94 p. 87,23sqq. *v. et ?*caldana.

***caldatura** *v.* *calidatura. **caldera** *sim. v.* caldarius.

***calderarius** *sim. v.* *caldar-.

Caldonium *v.* Chalcedonius. **caldonius** *v.* caldarius.

***caldumen,** -inis *n. vel* ***calduna,** -ae *f. (theod. inf. vet.* kaldune *a* calidus, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II.p.79) cibus quidam ex intestinis animalium domesticorum confectus – Gericht aus Kaldaunen, Kutteln:* CHART. episc. Halb. 603 p. 542,20 (a. 1221/27) prepositus tantum uno -e erit contentus sicut cellerarius vel decanus. 705 p. 31,14 -n dividitur inter dominos, sicut hactenus divisum est, quod tamen in refectorio daretur. REGISTR. Xant. (QuellRechtsWirtschGesch-Xanten. I. 1937. p. 82,46) I carnem porcinam et I ovinam et I -am (*sim.* p. 82,47. 83,9). p. 88,13 iste carnes solent eis dari . . . in -unis ovium.

***caldura,** -ae *f. potio calida – warmes Getränk: v. p. 76,55.*

calea *v.* galea.

***caleagogus,** -a, -um. (*fort. subest arab.* ḫālid) *?perennis – ?beständig:* Ps. PLATO quart. 3 p. 135,4 recipiens pro quibuslibet centum partibus luti -i *eqs. cf.* 2. *calidus.

Caledonius *v.* Chalcedonius. **caledus** *v.* 1. calidus.

***calefacile,** -is *n. quod ad calefiendum aptum est – Erhitzbares:* URSO gloss. 30 calefieri potest aliud, quia est -e.

calefacio (*pass.* **-fio**), -feci, -factum, -ere. *script.:* -lif-: *p. 72,7. adde* TRACT. de caus. mul. 7. -lof-: BOTAN. Sangall. 1,12. calf-: *p. 72,27.* -fic-: *p. 72,17.23. adde* GLOSS. I 787, 22 St.-S. CHART. Argent. IV 34 p. 42,4. -ati(o): *l. 67. accent.:* GODESC. SAXO gramm. 1,16 '-is' . . . accentum habet paenultima, licet sit brevis (*cf. Prisc. gramm. II 402,13*).

calidum reddere – erwärmen, heizen (interdum de calore fervido, e. g. l. 70): **1** *gener.:* **a** *obi. res:* VITA Arnulfi 12 -ta adfertur aqua. ANTIDOT. Lond. p. 19,4 ponis ad foco, ut -fiat, et cum -to fuerit, remitte in mortareo. ADALH. brev. Corb. add. 1 (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 416,12sqq.) si . . . hyemps fuerit et -tiendi necessitas ingruerit . . ., intervallum fiat, quando se -ere possint. WALTHARIUS 1132 hic (*Phoebus*) postquam oceanas sensim -erat undas. THEOPH. sched. 1,20 -es fortiter. 3,72 ferrum modice -tum, ut vix candescat. HILDEG. phys. 3,15 p. 1228[D] in vino -at, id est welle, et calidam bibat. HERBORD. Ott. 2,16 p. 731,31 in stupis -tis. CHART. eccl. Halb. I app. X p. 249,27 ad pirale -endum. ALBERT. M. animal. 12,40 tardius quidem -fiunt lapis et ferrum quam aqua. summ. theol. II 1,4 p. 104[a],27 calidum . . . non -it, nisi calefactibile sit praesens. *al. v. et p. 73,2.24.* *in iudicio Dei:* LEX Sal. Merov. 73,5 ipsas in XIV noctes eneo -ere ⟨debet⟩. **b** *obi. anim.:* **α** *proprie:* TRACT. de caus. mul. 68 si postea venter dolet, . . . oportit califacere inferius cum urina ve[n]tere. CONSUET. Marb. 77 (Spicil. Friburg. X. 1965) *frater* brachium suum . . . -at. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 94,27 affuerunt alie lanule, . . . ut . . . -ant et suppleant defectum plumarum et pennarum. ALBERT. M. animal. 1,338 quorum omnium *(musculorum ventris)* est communis utilitas . . . interiora -ere et operire. *al. v. et l. 23. p. 74,8. medial. vel refl. i. q. se refovere – sich (er)wärmen:* NOTKER. BALB. gest. 1,5 p. 8,12 cum rex ad palatium . . . -endi et ornandi se gratia . . . rediret. VITA Walar. 12 (MGMer. IV p. 165,14) paulatim -ficientibus membris . . . revixit. CONSUET. Marb. 230 (Spicil. Friburg. X. 1965) ubi se, qui frigus habent, -ant. TRAD. Neocell. 187 silvam . . . contulit ecclesie, ut fratres inde -fiant. *al. v. et p. 71,68.* **β** *in imag.:* RADBERT. Arsen. 1,21 p. 51,1 nullum . . ., quem non suis -ret fomentis, tepentem reliquit. EPIST. Worm. I 31 ut dum istoc munere *(sc. pelliceo)* corpus -io (-fic- *cod. a. corr.*), te dulcissime -ficiam in mente. 47 p. 85,10 in tuę fomentis clementię -fieri. DAVID compos. 1,40,1 ita inflammatus alios -c, sicut ignis, qui proxima prius et postea remotiora -it. **2** *de elemento materiae inhaerente:* DIAETA Theod. 174 origanum calfacit et ventrem procurat. ALBERT. M. veget. 6,266 a componentibus . . . *herbae* habent -ere et infrigidare. animal. 1,390 sufficit hoc, quod per se de spiritu ad cerebrum vadit, ut -at ipsum. 4,54 yricius . . . movetur multum et ideo -fit. *al. v. et p. 76,12. subst.* **1. calefaciens,** -entis *n. quod calorem movet – Wärmendes: v. l. 58sq. p. 73,14.*

2. calefactus, -i *m. qui aestu laborat – ein an Hitze Leidender:* ALBERT. M. veget. 6,301 *camphora* confortat sensus -orum.

3. calefactum, -i *n. quod calidum factum est – Erwärmtes: v. p. 73,15.*

calefactibilis, -e. **1** *adi.: qui calefieri potest – erwärmbar:* ALBERT. M. phys. 3,1,5 p. 192[b],22 aqua, quae potentialiter calida est, quia -is est alio quodam agente in ipsam. **2** *subst. neutr.: materia ad calefiendum apta – erwärmbarer Stoff:* ALBERT. M. anim. 2,3,1 p. 231[a],21 ignis non calefacit, nisi praesens aliquod -e. metaph. 5,3,8 p. 269,18 (ed. B. Geyer. 1960) sicut calefactivum et -e (*p. 1021[a],16sq.* τὸ θερμαντικὸν πρὸς τὸ θερμαντόν) ad se invicem dicuntur, quia unum potest agere in aliud et aliud potest suscipere actionem ipsius. *v. et l. 4. p. 73,14.*

calefactio (-accio, -acio), -onis *f. script.* -lif-: *l. 69.*

1 *proprie i. q. actio calefaciendi vel calefiendi – Erwärmung:* HILDEG. phys. 3,12 p. 1226[D] ex illa -e *(sc. contactu ligni castaneae effecta)* venae et omnes vires corporis eius confortantur. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 98,14 hec . . . loca, cum . . . non habeant carnes antepositas, indiguerunt maiori -e. ALBERT. M. phys. 5,1,1 p. 355[b],38 de . . . denominationibus motus specialiter denominatis sicut . . . -o et infrigidatio. veget. 3,90 *dulce* non habet -em nocivam, sed delectabilem. 3,93. metaph. 5,3,8 p. 269,21 (ed. B. Geyer. 1960) -es calefacientium ad calefactivum (*p. 1021[a],17sq.* τὸ θερμαῖνον πρὸς τὸ θερμαινόμενον) se habent sicut actus ad potentiam. animal. 22,70 quando . . . equus . . . sine -e vel sine coopertorio in frigido loco steterit. mot. proc. 2,4 p. 63,46 memoriae autem et spes . . . sunt causae huiusmodi -um et infrigidationum. *al. de morbis:* AESCULAPIUS 1 p. 2,10 anatimasis in cerebro cum -e et vertigine capitis. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 10a[v] contra -em epatis pulvis *eqs.* (MIRAC. Volq. 27 Mechthilt . . . diu e. -faccione afflicta). *al.* **2** *meton. i. q. fomentum – warmer Umschlag:* TRACT. de caus. mul. 2 enemas per clisteris, califacionis et pisarius adhibendi sunt.

***calefactivus,** -a, -um. **1** *adi.: calorem gignens – Wärme erzeugend, wärmend:* **a** *gener.:* URSO gloss. 2 p. 21, 13 *res* est dissolutiva, -a, attractiva et solutiva. ALBERT. M.

[Steinmann]

cael. 2,3,3 p. 174[a],2 ipsum *(lumen)* est dissolutivum materiae et per consequens -um, et ideo calefacit. herm. 2,2,5 p. 449[b],7 diximus de igne, quod -us est. *al.* **b** *de qualitate rebus inhaerente:* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 358,7 hęmathiten Galenus *(ed. C. G. Kühn XII p. 195,13)* dixit parum esse -um. p. 370,27 laurinum oleum -um . . . est. ALBERT. M. veget. 5,81. 6,113 *laudanum* est humiditatum viscosarum maturativum et aperitivum et -um. 6,386 est autem in ipsa *(menta)* virtus -a et styptica. *al.* **2** *subst. neutr.: materia calorem movens – wärmender Stoff:* TRACT. de aegr. cur. p. 248,42 si vero ex frigiditate sit singultus, . . . proderunt alia -a oblata. ALBERT. M. metaph. 5,3,8 p. 268,16 (ed. B. Geyer. 1960) alia autem dicuntur ad aliquid per actionem et passionem causata sicut -um et calefactibile sive calefaciens et calefactum (*p. 1020[b],29* τὸ θερμαντικὸν πρὸς τὸ θερμαντόν). *v. et p. 72,45.59.*

calefacto, -are. *refovere – wärmen:* ECBASIS capt. 1212 hicce . . . sub noctem gelidum . . . foco -at amicum *(cf. Hor. epist. 2,2,169).*

***calefactor,** -oris *m. homo fornaces calefaciendas curans – Heizer:* CHART. Osn. II 399 p. 312,32 (a. 1240) -r stupe. TRAD. Westph. IV p. 143,21 dat celeraria . . . -i fornacis et coquine minorem . . . propinationem medonis (*sim.* p. 143, 31. 145,2). REGISTR. Geisenf. 46 -r debet calefacere a festo omnium sanctorum donec ad festum sancti Georii.

calefactorius, -a, -um. *script.:* calf-: *l. 34.37.* -tur-: *l. 30.*

1 *adi.:* **a** *calorem movens – wärmend:* ANTIDOT. Augiens. p. 64,40 *oleum nardi* habet virtutem -am et relaxativam (ANTIDOT. Sangall. p. 97,33 -uriam et stipticam). DYASC. p. 23[a] anetus vires habet acres et -as. CONSTANT. AFRIC. theor. 5,105 p. 24b[v] vestes diverse, quedam scilicet plus, quedam minus -e. 9,1 p. 40b[v] *diaeta.* DIAETA Theod. 174 origanum . . . est siccatorium et calf-um. *al.* **b** *ad calefiendum aptus – zum Heizen geeignet:* FORMA mon. Sangall. p. 11[b] -a domus. **2** *subst.:* **a** *?fem.: vis calorem movens – wärmende Kraft:* ANTIDOT. Glasg. p. 106,9 ex calf-a ad matricem et sthomaci prodest. **b** *neutr.: aedificium vel conclave monasterii ad calefaciendum aptum – heizbares Gebäude oder heizbarer Raum eines Klosters:* WILH. HIRS. const. 1,2 p. 935[A] *novicii* magistrum ad -um sequuntur. LIBER ordin. Rhenaug. p. 52,18 fratres postquam corporali indigentię . . . ad -um satisfaciunt *eqs.* GESTA Trud. cont. I 10,16 p. 296,44 duae domus pauperum, altera aestivalis ad habitandum, altera hyemale -um ad reficiendum. GERLAC. annal. a. 1184 p. 699,49. CAES. HEIST. mirac. I 4,7 p. 179,5 abbas . . . iussit . . . in -o ignem fieri. CHRON. Vill. 12 (MG Script. XXV p. 212,17) Iacobus fecit scriptoria circa -um. *al. adde:* ANNAL. Basil. a. 1277 p. 202,1 *ante tempus natus* in -o positus *est* usque ad tempus pregnantibus assignatum.

caleficio *v.* calefacio.

***calefico,** -are. **1** *fervefacere – heiß machen:* EKKEH. IV. cas. 88 p. 315,1 ego hodie, si vixero, tibi illud *(lavacrum)* -bo. **2** *refl. i. q. se refovere – sich wärmen:* VITA Walar. 25 (MG Mer. IV p. 170,13) contigit, ut *amicus Dei* . . . in domicilium . . . ad se -andum (calefaciendum 2) declinaret.

calefio *v.* calefacio.

***calega,** -ae *f. (orig. inc.) auctio vectigalium – Versteigerung von staatlichen Einkünften:* ANNAL. Ianuens. II p. 131,18 -a denariorum IIII per libram collecte maris *(v. notam ed.).* p. 132,5 scribania . . ., que possint vendi in publica -a usque ad annos duos tantum.

calegarius *v.* caligarius. **calendae** *sim. v.* kal-.

calendra *v.* chelandium. ***calendula** *v.* *kalendula.

***calengia,** -ae *f. (francog. vet.* chalenge *a* calumnia, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 103sq.) ius repetitionis – Rückforderungsanspruch:* CHART. Lux. III 466 p. 510,24 (a. 1264) salvo iure et -a, quod vel quam uterque nostrum vendicabat sibi seu calengiabat vel calengiare aut reclamare poterat. 471 p. 524,13 rehabere castrum . . . in tali -a.

***calengio,** -are. *(ius repetitionis) excipere – sich (das Recht auf Rückforderung) vorbehalten: v. l. 69.*

calens *v.* 1. caleo, chalcanthus.

1. caleo, -ere. *form. partic. praes.* calien(s): *l. 30.*

1 *proprie:* **a** *strictius i. q. calidum esse vel fieri – warm sein oder werden:* **α** *de anim.:* HUGEB. Wynneb. 13 p. 117, 14 paulatim gelida atque seminaca eius artos-bant. WALAHFR. carm. 75,4,2 non -ent palmae. imag. Tetr. 232 tempus erit rutilo te sole -ere. EGBERT. fec. rat. 1,253 vestis carne -et, caro qua calefacta calescit. *al. trans. ut vid. i. q. calefacere – wärmen:* CARM. Salisb. 10,4 *Ianuarius* vestibus atque foco membra -ere monet. **β** *de rebus:* WALAHFR. hort. 202 talis -at si potus ab igni. **b** *latius i. q. vivere – leben:* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,110 an -et exstincta refluis cervicibus Ydra? **2** *translate vel in imag.:* **a** *moveri, (animo) ardere – erregt werden, entbrennen:* WALAHFR. carm. 9,1,8 bene amore -es. THANGM. (?) transl. Epiph. 2 ut . . . frequenti nunc studii -ant negotio. EPIST. Teg. I 33 -et apud te . . . flamma caritatis. WIPO prov. 62 qui torpescit, dum -et, frigidus nichil valet. EPIST. Hann. 61 p. 108,22 ex ipsius infami conversatione et feriali licentia cuius auris non -et? NIVARD. Ysengr. 7,546 tempore vera fides interlabente calescit, mens furiosa tepet, qua levitate -et. CARM. Bur. B 140,5,3 si friget, in qua ardeo, nec michi vult -ere (*cf.* 168,3,7 iam.-o et pereo in ea). *al.* **b** *redundare, florere – voll sein, prangen:* TIT. metr. III 4,6 -et arcanis nox vigilanda sacris. GESTA Bereng. 4,165 replicata -ent spectacula totis aedibus.

adi. **calens,** -entis. **1** *proprie i. q. calidus, fervidus – warm, heiß:* **a** *gener. (cf.* GLOSS. IV 131,5 St.-S. aprica estiva -s temperata calidum sumarluom. *al.):* COMPOS. Luc. D 3 in cacabo -em. ANTIDOT. Glasg. p. 156,12 staupos VIIII de vino . . . dabis bibere calientem. ALDH. virg. II 2323 in thermas ambusto torre -es. EINH. Karol. 22 p. 27,13 aquarum naturaliter -ium. NOTKER. BALB. carm. 4,1,2 p. 150 Asiae -is. *al.* **b** *de qualitate materiae inhaerente:* EGBERT. fec. rat. 1,259 semper habet tussis miscere -bus egris. HONOR. AUGUST. cant. 4,13/14 p. 425[D] *nardus* bene redolens et -s. **2** *translate vel in imag.:* **a** *motus, ardens – bewegt, entbrannt (cf.* GLOSS. IV 126,52 St.-S. fervidus iracundus -s studiosus stredenť): WALAHFR. Wett. 876 Christi fervore -s. **b** *recens – frisch:* FRAGM. de exp. Frid. imp. p. 6,18 adhuc -e memoria. **c** *excellens – ausgezeichnet:* CARM. Cenom. 5,20 actio . . . salutifero prorsus odore -s (7,12 praesul o. -s).

2. caleo *v.* calleo. ***calephus** *v.* *calipha.

***calepos** *v.* *chalepos. **caleps** *v.* chalybs.

***Calepsita,** -ae *m. (orig. inc., ni subest* Calypso) *assecula Calepsi – Calepsusanhänger:* ALBERT. M. praedicab. 3,1 p. 43[a],29 sicut nautae dicuntur -ae a quodam Calepso, qui floruit in arte nautica.

caleptra wefsinnest GLOSS. IV 168,22 St.-S. *cf. ThLL. s. v.* caletra.

calesco, -ere. *script.* -lisc(o): *l. 53.*

1 *proprie i. q. calefieri – warm werden:* **a** *gener.:* ALDH. epist. 9 p. 501,12 -ente caelitus caumate. AETHICUS ISTER 37 p. 25,29 caliscente ferro. CARM. de bello Saxon. 3,155 gladii numerosa clade -unt. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 51,21 ut . . . pulli . . . constricti unus cum altero magis -ant. 2 p. 185,11 si *falco* pro inquietationibus -it. *v. et l. 8.* **b** *de elemento materiae inhaerente:* CONSTANT. AFRIC. theor. 1,9 p. 2a[v] vene et arterie . . . -unt, quod vasa sanguinis sunt. ALBERT. M. Iob 3,3 p. 56,34 (ed. M. Weiss. 1904) ut spiritu et calore ad interius redundantibus semina concepta . . . magis -ant. **2** *translate vel in imag. i. q. ardere – entbrennen:* MILO carm. 3,4,2,118 Herodes solita feritate -ens. CARM. Bur. B 88,4,2 virginis egregie ignibus -o. *v. et l. 20.*

(***caletio,** -onis *f. v. vol. I. p. 427,44*) **calfacio** *sim. v.* calef-. **caliarius** *v.* caligarius.

***calibosus** *v.* *chalybosus. **calibs** *sim. v.* chalybs.

***calicaria,** -ae *f. (orig. inc., nisi cohaeret c.* cacalia) *Cacalia verbascifolia (Sibth.) vel sim. – Wollblumenblätterige Kakalie o. ä.: v. p. 7,39.*

calicellus, -i *m. vas parvum – kleines Gefäß:* COMPOS. Matr. 1,6 mitte *aurum* in -o.

caliclata *v.* calyculata. **calicius** *v.* 1. caliculus.

[Steinmann]

calicolaris *v.* calyc-. **calicula** *v.* caligula.

calicularis *sim. v.* calyc-.

1. caliculus, -i *m. (f.* -a: *l. 11sq.) script.:* cani- *l. 18.* -cl(us, -a): *l. 12sqq.17.*

vas parvum – kleines Gefäß: **1** *spectat ad potationem:* Rud. Fuld. Leob. 11 p. 126,22 -us eius, in quo bibere solebat, pro quantitate sui 'dilectae parvus' . . . vocabatur. **2** *spectat ad ablutionem oris:* Consuet. Trev. 33 prebetur . . . a custode parum in ⌞-is villuli⌟ (⌞⌟ calici nilluli *ed.*), ut ex eo lavetur eorum bacca. **3** *spectat ad coquendum, liquefaciendum sim. (cf.* Gloss. IV 42,30 St.-S. -a gellita. 173,34 -a kelle. *al.):* Compos. Luc. C 19 mittis in -clo (-cla *cod.*) utiliter (O 2 m. in -clo et ponis in prunis [*inde* Compos. Matr. 43,2 calicium *(sic ?)*]. T 7 m. in -clo [*inde* Mappae Clavic. 125 in calida vel in tanida]). U 29 aurum . . . intra⟨t⟩ in -clo (*inde* Mappae Clavic. 119 mittitur in calidum). Z 12 dum *litargyrum* refricdaverit, frangis caliclus (*inde* Mappae Clavic. 142 caniclos [*antea:* camiolos]). Mappae Clavic. 198 mitte aurum in caniculo in fornace. Theoph. sched. 1,36 vivum argentum . . . mitte in -um. Compos. Matr. 76,1 mittis in -um alium -um, qui -us superius habeat pertusum. *al.*

2. caliculus *v.* calyculus. **calida** *v.* 1. calidus.

***calidatura** (cald-), -ae *f. medic. i. q. fervor – Hitze, Erhitzung:* Tract. de aegr. cur. p. 154,47 contra pruritum oculi, cald-am, sanguinem et recentem pannum. Moses Panorm. marisc. 9 p. 169,13 -e ventris equi. 14 p. 179,10 dum cognosces pedes equi esse occupatos cald-a (gloss.: vel calidatura).

1. caliditas, -atis *f. qualitas calendi, fervor – das Warmsein, Wärme, Hitze:* **1** *de qualitate materiae inhaerente vel inde emanante:* **a** *in univ.:* Wolfher. Godeh. I praef. p. 168,2 ita ut . . . elementorum quadruvium . . . ignem aeremque -e . . . conectat. Urso qual. 9 harum *(qualitatum)* . . . duae, scilicet -s et frigiditas, sunt activae. Gloss. Salern. p. 3ª,17 calor pro actuali, -s pro potentiali. Albert. M. cael. 2,3, 2 p. 169ª,19 -s provenit ex fricatione . . . aeris. animal. 12,41 quaedam habent -em accidentalem, quaedam autem habent -em essentialem. Albert. M. (?) animal. quaest. 12,2,3 p. 225,30 alia est -s ignis, contra vel ultra quam non salvatur forma ignis, et alia est -s aeris. *al.* **b** *de corporibus anim.:* Frid. II. Imp. art. ven. 2 p. 141,9 donec *carnes* perveniant ad -em similem sue -i, quam habebant in animali. p. 224,6 *falcones* resistunt -i innate et -i et siccitati acquisite per inquietationes. *al. de morbis (de febri: l. 45):* Tract. de aegr. cur. p. 265,6 quibus . . . ex febrili -e feces desiccantur. Trotula 7 p. 9,16 matricem distemperari in -e. Albert. M. animal. 3,128 quarum *(causarum melancholiae)* prima est superflua epatis -s incinerans humores. *al.* **c** *de rebus:* Berth. Ratisb. serm. 3 p. 24,33 qui *(sol)* sua -e attrahit . . . aquam dulcem de mari. Albert. M. veget. 3,93 acetosum autem provenit ex permutatione dulcedinis, quam facit nimia digestio -is. 4,56 cum *nix* cadit in terram, -s dispersa in nube comprimitur in unum. 6,68 *capparis* ex loco contrahit -em et siccitatem. *al. meton. de cibis:* Tract. de aegr. cur. p. 142, 42 abstineant . . . a -e, a frigiditate, a caulibus. **2** *usu communi:* Aethicus Ister 50 ferri -e lances duratos.

2. caliditas *v.* calliditas. ***calidon** *v.* *cauledon.

***calidulus,** -a, -um. *bene tepidus – angewärmt:* Vita Ludow. Pii 64 p. 648,1 iussit . . . sibi . . . cuiusdam potiunculae -ae haustum praeberi.

1. calidus, -a, -um. *script.:* calli-: *p. 76,34.38sq.60.63.* -led-: *p. 76,25.77,6.* -ld-: *p. 76,47.51.53sqq.63.*

I *adi.:* **A** *proprie i. q. calens, fervidus – warm, heiß:* **1** *gener.:* Antidot. Lond. p. 17,20 cum aqua -a omnem perfrictione expelle (Agius vita Hath. 20. Diaeta Theod. 423. *al.*). Hugeb. Wynneb. 10 fumi vapor -us. Annal. Lauresh. a. 783 fuit estus tam vehementer -us, ita ut plurimi homines . . . expirarent. Notker. Balb. gest. 1,21 p. 28,25 -as balneas . . . indigentibus exhibere. Hrotsv. gest. 69 vitae -as sospes dum carperet auras. Chart. Mog. A 492 p. 395,31 *dantur canonicis* due carnes -e cum porro et lucanicis. Hildeg. caus. 5 p. 233,20 *quidam rivuli* semper -i sunt, quod de inextinguibilibus ignibus exeunt. Walth. Agil. med. 105 p. 197,6 vitet . . . panem actualiter -um. *saepe. proverb.:* Egbert. fec. rat. 1,378 tanto plus -um, quanto vicinius igni. *candens – glühend:* Carm. Aldh. 5,31 caeli candescunt -a . . . sidera. Lex Alam. 57,34 si . . . ferrum -um intraverit ad stagnandum sanguinem (Transl. Marci in Aug. 6 sub . . . iudicio ferventis aquae et -i ferri. Theoph. sched. 3,11). *al.* **2** *spec.:* **a** *de qualitate materiae inhaerente:* **α** *in univ.:* Constant. Afric. grad. p. 343,10 *omne corpus* aut est -um aut frigidum, humidum vel siccum. Albert. M. animal. 12,86 dicitur -um potentia, quod, cum receptum fuerit in corpus animalis et excitatum calore naturali, calefacit. **β** *de corporibus anim.:* Ps. Galen. febr. 66 in hiis *(arteriis)* urina rubea est -a. Hildeg. phys. 6,1 griffo valde -us est. Albert. M. animal. 1,478 vena pulsatilis magna -a. 12,32 multi . . . quaerunt, quod animal sit frigidum, et quod -um, et similiter quod membrum sit frigidum, et quod -um. *al. de morbis (de febri: l. 19sq.):* Nivard. Ysengr. 3,118 contuor in primo te -um esse gradu. Chron. Reinh. a. 1191 p. 548,11 ut ex -a distemperancia impulsa precordia minarentur interitum. Albert. M. animal. 7,109 paucissimi canum evadunt podagram -am. *al.* **γ** *de rebus:* Compos. Luc. B 26 lapis . . . subviridis est, eo quod virtutem habeat solarem et -am (Dynamid. Hippocr. 1,22 menta v. habet -am). Antidot. Lond. p. 18,36 a pipere et ab omnibus caledissimis causis. Hildeg. phys. 1,55 funffblat valde -um est. 1,185 ova magis frigida quam -a sunt. Thietm. peregr. 29,7 fructum *cedrorum* . . . habentem tres sapores, -um, frigidum, communem. *al.* **b** *bot.* herba -a *fort. i. q. pes milvinus – viell.: Unechtes Ammei (Ammi maius L.):* Alphita II p. 140,30 pes milvi i. herba -a i. contracta. **c** *techn.* -us furnus *i. q. fornax calcaria – Kalkofen:* Dipl. Loth. I. 127 (ed. Th. Schieffer. 1966) *vineam* ad -um furnum coniacentem. Chart. ord. Teut. 49 (a. 1217) dedit . . . terram . . ., in qua -us (calli- *B*) furnus solet esse. *cf.* *calci-furnus. **B** *translate vel in imag.:* **1** *studiosus, vehemens, ardens – eifrig, leidenschaftlich, entbrannt* (*cf.* Gloss. I 574, 49 St.-S. -a [*sc. anima*] geriu): Liber hist. Franc. 28 p. 286,22 Chramnus . . . nimis acervus et -us (calli- *A3a²*). Alcuin. (?) epist. 180 ad sanctissimum Petri sepulchrum -is (calli- *B*) buccis oscula in pavimento figere. Transl. Patrocli p. 280ᵇ,29 -ae fecit silentia turbae. Walth. Spir. Christoph. II 3,132 *rex* flammarum . . . globos -o sub pectore volvens aestuat. Const. I 140,4 si . . . temerarius . . . eum invadat, quod vulgo dicitur asteros hant, -a manu *(cf. Dt. Rechtswb. V. p. 235 s. v. 2. 'hast'). al. (quasi) febri ardens – (wie) fiebernd:* Sermo de Marso 21 (WestfZ. 110. 1960. p. 220; c. 864) quantos . . . errore aliquo caldos ab interna . . . peste liberabit *eqs.* **2** *celer, festinans – eilig, hastig:* Lamb. Ard. hist. 58 Arnoldus . . . -o pede (*cf. francog. vet.* chaut pas) persequitur.

II *subst.:* **A** *fem.:* **1** *aqua calens – warmes Wasser:* **a** *gener.:* Aesculapius 11 p. 15,27 butyrum . . . super calda tepefactum. Compos. Luc. T 29 mittis *(sc. alumen)* supra caldam bullientem *eqs.* Antidot. Bamb. 5 cocliare una davis cum -a. Walahfr. hort. 279 dulci . . . indita *(sclarega)* caldae (gloss. L: caldure; calda dicitur quasi calida). Alphita I p. 281,23 calda, id est -a, inde caldarium; quando simpliciter ponitur, de aqua -a intelligitur. *al.* **b** *iur. de probatione iudicii Dei:* Lex Sal. Merov. 120 si quis alterum ad -am provocaverit *eqs.* **2** *lebes – Kessel:* Gloss. III 635,34 St.-S. callida gelta. IV 42,20 calda caldarium chezzil. *ibid. al. v. et p. 75,15.* **B** *neutr.:* **1** *potio calida vel vas potatorium – warmes Getränk oder Trinkgefäß:* Origo Lang. 5 post valneum dedit ei *venenum* in caldo ([callido *2*]. Paul. Diac. Lang. 2,29 poculum) bibere. *v. et p. 75,16.* **2** *elementum calidum – das Warme als Element:* Ermenr. ad Grim. 23 p. 560,9 *corpus* in se continet frigidum, -um, humidum et siccum. Egbert. fec. rat. 1,188 frigida cum -is duo sunt contraria calvis. Albert. M. metaph. 4,1,8 p. 172,49 (ed. B. Geyer. 1960) hoc modo -um est habitus, et frigiditas est privatio. animal. 1,289 ungues mollificantur in -o sicco et in -o humido. Albert. M. (?) animal. quaest. 1,44/47 p. 105,2 -i . . . in materia aliena est tendere in figuram pyramidalem.

[Steinmann]

al. *compar.:* ALBERT. M. animal. 12,34 -ius et frigidius dividuntur et dicuntur multipliciter. *in imag.:* ABSAL. serm. 21 p. 126[A] duo contraria spiritus sancti medicina in se habuit, videlicet -um et siccum.

adv. **calide.** *acriter – hitzig:* LIBER hist. Franc. 7[B] p. 248, 24 ille . . . calede oppremere nitebatur eos.

2. *calidus, -a, -um. (*arab.* ḫālid) *sempiternus – ewig:* ANON. tab. p. 186,6 aqua -a, id est fixa, honorata *(v. notam ed.). cf.* *caleagogus.

3. calidus *v.* 1. callidus.

caliendrum, -i *n.* **1** *comptus capillorum altus – hohe Frisur:* AMARC. serm. 1,245 si . . . iuvenis linquat de fronte virili femineas pendere comas et eas -o constringat. **2** *capillamentum vel species tegumenti capitis – Perücke oder eine Art Hut (cf. Diefenbach, Gloss. p. 90):* GLOSS. II 337,57 St.-S. -um i. capillamentum hŏteli *(spectat ad Hor. sat. 1,8, 48).*

califacio *sim. v.* calef-.

***califico,** -atum, -are. *refovere – wärmen:* **1** *proprie:* CARM. Aldh. 2,138 ova viri et faeminae -ta calore. BEDA temp. rat. 34,70 qui . . . ad focum . . . sese -ant. HETTI (?) interr. p. 94,42 lux inluminat, calor *ignis* -at. **2** *in imag.:* ALCUIN. epist. 134 app. p. 203,34 spiritus . . . sanctus . . . -at mentem, sicut facit ignis. *Steinmann*

1. caliga, -ae *f.* *script.:* ga-: *l. 33.39.53. p. 78,4. al.* -alli-: *l. 33.53.* -lia: GLOSS. I 305,11 St.-S. *codd. e. r.* -ic(a): *l. 33.* -gi(a): GLOSS. II 250,63 St.-S. -iis *(cod. c). ?form. acc. pl.* -a: *l. 55. de re v. G. Girke, Die Tracht der Germanen. II. 1922. p. 42sqq. 73sqq.*

I *calceus – Schuh (cf.* GLOSS. III 297,26 St.-S. -a scŏch vel soc. 297,58 calceus vel -a scŏch. 618,16 -as chelissa. *al.):* **A** *gener.:* VITAE patr. Iur. 3,6 praeter ligneas Gallicanasque -as (gallicas *1*). VITA Pard. 22 (MGMer. VII p. 39,8) -as eius *(abbatis)* . . . pedibus suis . . . nitebatur imponere. THEODULF. carm. 17,26 pedi vilis inest -a. HRABAN. hom. I 56 p. 104[D] -as emis. FLOR. LUGD. carm. 3,54 -am *Christi* contingere *(cf. Vulg. Marc. 1,7. al.).* ROD. GLAB. hist. 3,40 p. 89,8 homines . . . -is et ocreis turpissimi. CHART. Babenb. 237,16 qui . . . eum *(cultellum longum)* infra -am (g- *D*) . . . furtive portaverit (*inde* 432,16 [*cf.* 431,16 in der hosen, in dem schuech]). *al.* *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,989 vestimur -is ex omni parte sinistris. **B** *publ. in vestitu imperatoris Byzantini:* LIUTPR. antap. 3,35 p. 90,18 ut . . . rubricatarum pellium -is, ut isthic imperatorum moris est, uteretur *(v. notam ed.).* p. 90,22 imperialibus . . . uti -is. CHRON. Albr. a. 1204 p. 884, 21 consecrato *(sc. imperatori)* data est vestis imperialis et -e, que erant de corio rubeo cum lapidibus pretiosis. *al.*

II *tibiale, ocrea – Strumpf, Beinbekleidung, Stutzen, Gamasche (interdum usque ad femur pertinet, cf. l. 69. p. 78,24; nonnulla exempla supra allata etiam huc spectare possunt: l. 38sq.; cf.* GLOSS. III 190,1 St.-S. -e uůzsoch. 229,17 -a hosa. 332,19 -a soch. *al.):* **A** *gener.:* VITA Galli I 6 presbiter . . . dedit ipso paralitico calligas (g- *cod. a. corr.*) . . . cum calciamentis (GERH. AUGUST. [?] Udalr. II 25 abstrahere sibi fecit -as [-a *1*] et calciamenta. CAES. HEIST. mirac. II 2,28 p. 110,15. *al. v. et p. 58,37.78,5.15).* FUND. Werth. app. p. 168,3 spoliaverunt eum *(presbyterum)* vestimentis suis, id est . . . -is, fasciolis, calciariis, pedulis. FROUM. carm. 8[tit.] pro -is hirsutis quamvis vilibus. EKKEH. IV. cas. 87 p. 313,7 camisias, -as et calceos (HILDEG. phys. 7,28 calcios et -as ex eadem pelle [*sc. dasch*] fac. CARM. Bur. A 193,12,5 -a si sequitur, calceus non feratur. *v. et p. 60,53.78,2.16).* RUD. TRUD. epist. p. 330,33 tibiae *martyris sepulti* . . . habentes adhuc -as integras de palla, rotundis floribus . . . distinctas. GALB. Karol. 3 braccas, -as, subtulares. *al.* *fort. huc spectat:* RANGER. carm. 614 non per eum *(regem)* -as induit *presbyter.* *de vestimento Christi:* VITA Agric. 17 illud pignus amoris -as esse mundi salvatoris. *ioculariter:* BERTH. RATISB. serm. (SBWien 147/V. p. 40,9) indigeret longis -is *Deus.* **B** *spec.:* **1** *iur.:* **a** *de praestatione, recompensatione, praebenda sim.:* INSTIT. regal. 16 (MGScript. XXX p. 1457,8; s. XI.[in.]) mansionarii . . . debent recipere . . . par unum -arum et in pascha . . . -as canevacias. CHART. archiep. Magd. 199 duodecim ex . . . pauperibus -is et calceis . . . vestiendis (TRAD. Ror. 96 [Verh-HistVerNiederbay. 19. 1875. p. 215,28] data sunt . . . stivales, . . . calcii IV cum g-is totidem. *al.*). VITA Meinw. 37 ut . . . unum pauperem cum . . . duabus -is (*cf.* CHART. Westph. I 87,3 hosan) . . . et calciamentis . . . vestiret. CHART. select. Keutgen 133,9 minister eius *(ducis)* . . . ante incisores -arum . . . -as . . . accipiat. CHART. civ. August. 6 p. 5,32 pro censu annuo, duabus -is videlicet de sageto (CHART. Sangall. A 1013 pro memoriali duas -as sagetas. *al.*). **b** *in ordine collegii fabricatorum tibialium:* CHART. Brem. 314 p. 354,12 (a. 1263) quicunque voluerit esse hozensnidere, incidat -as de nigro panno, albo vel griseo. **2** *eccl. et canon. in vestitu:* **a** *monachorum:* CONSUET. Trev. 44 p. 64,17 vestietur . . . corpus cum . . . -is et calciamentis. WILH. HIRS. const. 2,37 p. 1095[D] duo paria calceorum . . . , duo paria -arum, . . . quinque paria pedulium (CHART. Bund. 280 p. 209,26 datur . . . calcei nocturni grandes, II . . . ulnę et dimidia panni lanei ad -as. GESTA Trud. cont. I 13,7 calceos, . . . pedules . . ., bracas et -as). 2,37 p. 1096[A] par -arum de pellibus ovinis. CHART. Mog. A 569 p. 486,9 -as . . . villosas cum fasciolis. CONSUET. Marb. 234 (Spicil. Friburg. X. 1965) soccorum duo paria cum subtularibus . . ., -arum duo paria, duo femoralia. HILDEG. in reg. Bened. (PL 197,1062[D]) a quo *(brachiali)* -ae ligatae dependebant. STATUT. ord. Teut. p. 38,21 fratribus . . . lineis ad carnem uti liceat . . . in femoralibus et -is. p. 108,23 frater debet habere duplicia . . . bracarum, -arum (*versio theod.:* zwei par hosen). p. 110,21 fibulas ad -as. *al.* **b** *episcoporum i. q. udo pontificalis – Pontifikalstrumpf (cf. J. Braun, Die liturgische Gewandung. 1907. p. 384sqq.):* CATAL. thes. Germ. I 43,26 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; a. 1025) scandalia cum -is II (45,38. *ibid. al.* [*v. ind.*]). 48,41 par pallii -arum. GESTA Trev. cont. I 2 p. 176,23 -as, quibus, cum ad missarum sollempnia celebranda procederet, indueretur *eqs. v. et l. 42.* *in ordine coronationis imperatoris Romani:* ORD. coron. imp. 14,19 fatiat *papa* eum *(electum imperatorem)* clericum et concedit ei . . . mitram, -as et sandalia. 14,49. **3** *milit.:* REGISTR. Sigb. (Mon. Boica VII p. 502,12; s. XII.) comes Siboto habet . . . VIII ocreas ferreas . . ., XII ferreas -as (*'Rüststrümpfe', cf. A. Demmin, Die Kriegswaffen. [4]1893. p. 611sqq.).* *in imag.:* GERH. STED. annal. p. 221,49 -is ferreis, quibus conculcaret, non purpureis . . . tibias circumdedit *archiepiscopus.*

2. *caliga (-o *?*) *subst.* *(orig. inc., nisi cohaeret c.* kalyca, acalephe, *v. vol. I. p. 73,1sqq.) fort. i. q. ostreum q. d. urtica marina – viell.: Seeanemone (Anemonia sulcata Penn. vel sim., cf. W. Kükenthal, Handbuch der Zoologie. I. 1923/25. p. 527. 816sq.):* ALBERT. M. animal. 14,84 piscis, qui dicitur -a *(m.[3], -o m.[1]);* hic . . . inferius quasi in medio sui corporis habet orificium.

***caligale,** -is *n.* (caliga) *portorium e panno ad (duas ?) caligas conficiendas sufficiente constans – Durchgangszoll in Höhe der Stoffmenge für (ein Paar ?) Strümpfe:* CHART. Pruss. I 141 p. 106,32 (a. 1243) si nobiles pannos . . . portaverit *mercator,* de toto plaustro unum -e vel dimidium fertonem adiciet castellano. p. 107,8 de curru portante pannos non nobiles -e redimet cum lotone *eqs.*

caligarius (-ia-), -i *m.* *script.:* calli-: *l. 69.* -leg-: *l. 68.* -lag-: *l. 63.* -ali(us): *l. 64.*

sutor, fabricator caligarum vel tibialium – Schuster, Hersteller von Fuß- und Beinbekleidung (interdum notio coriarii accedere potest, e. g. l. 72; cf. GLOSS. III 138,27 St.-S. calciarius vel -us [-lag- *O*] scŏchbozzari. 185,37): MAPPAE CLAVIC. 55 in aqua melanterie (gloss.: id est aqua -aliorum, qua denigrantur coria). CHART. Trident. 14 p. 19,40 (a. 1205) Wizardus -us, Enverardus . . . iuraverunt. REGISTR. Trident. II 12,1 Henricus -iarius. ACTA imp. Böhmer 933 p. 641,41 consules cale-orum. CHART. Tirol. notar. I 26 Adelpretus calliarius in iure petit ab Hegheno duas pelles, quas ei dedit ad imbastire. 660 Albero -iarius promisit . . . solvere Ottoni monacho . . . IIII hosas. II 30 fideiussores . . . fuerunt magister Hermannus -iarius et sua uxor. 37 Otto -iarius et sua uxor . . .

[Schmidt]

promiserunt . . . solvere . . . XLV libras . . . pro XXIII corios. 316 prepositus . . . investivit Pairum -iarium de I pecia terre. *ibid. saepe (v. ind.). adde:* ALPHITA II p. 106,1 lothos, quam -i ros marinum vocant.

caligatio (-cio), -onis *f.* **1** *obscuratio – Verdunkelung (in imag. de incertitudine):* TRAD. Teg. 266 (a. 1149/55) sine nube -is. **2** *caecitas – Erblindung:* THIETM. (?) chron. 4,36 post -cionem oculorum.

***caligator,** -oris *m. sutor, fabricator caligarum vel tibialium – Schuster, Hersteller von Fuß- und Beinbekleidung:* CHART. scrin. Col. A I p. 323,15 (c. 1197/1215) halle panificum inter -es. *in cognomine:* CHART. Col. II 514 p. 620,32 (s. XIII.²) Henricus presbiter dictus C-r.

caligatus, -a, -um. *caligis indutus – beschuht:* GLOSS. IV 42,28 St.-S. -us gichelasonot.

caligino, -atum, -are. **1** *intrans. i. q. caligare – trübe sein:* WIGTERP. fragm. (ed. S. Riezler, Aventinus' Werke. III. 1882. p. 375; a. 754) -antibus oculis. ALCUIN. epist. 170 p. 281,1 oculos . . . pulveris . . . ventuosa aspersio -are facit. **2** *trans. i. q. caligine obducere – trüben:* IORDAN. RUFF. equ. 6,18 p. 52,23 si . . . -ti fuerint oculi ex percussione.

caliginosus, -a, -um. *script.:* -gen-: *l. 47.* -gon-: *l. 39. p. 80,20.*

I *adi.:* **A** *in univ. i. q. obscurus, tenebrosus, nubilus – dunkel, finster, trübe:* **1** *proprie:* **a** *strictius:* Ps. GALEN. febr. 326 urina si turbulenta fuerit vel mixta et super nebulam -am nata⟨nte *?*⟩m *(cf. p. 80,36)* fuerit. THIETM. chron. 6,33 -ae nubis obscuritas. HERM. IUD. conv. 8 p. 95,18 (ed. G. Niemeyer. 1963) noctem. FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 69,5 tempus -um, nebulosum est inconveniens *venationi. v. et p. 80, 20.26. in imag.:* HADR. II. epist. 39 p. 751,14 ad lucernam mandatorum eius *(Dei)* in huius -i saeculi loco gradientes. CHART. Turg. II 66 p. 240,32 oblivionis nube cali⟨gi *?*⟩nosa. **b** *latius i. q. fuscus, nigellus – dunkel(farbig), schwärzlich:* ALBERT. M. animal. 23,63 quae *(guttae falconariae)* circumfunduntur quadam -a et fusca palliditate. 25,28 qui *(fumus)* . . . -us diffunditur. **2** *translate i. q. tristis, miser – traurig, elend:* TRANSL. Viti praef. p. 27,18 postquam . . . in hoc -o (-gon- *var. l.*) carcere decidimus. PETR. DAM. grat. 30 p. 61,32 -ae senectutis obstaculo. CAES. HEIST. hom. exc. 118 aerem hunc -um inhabitantes *daemones.* ALEX. MIN. apoc. 21 p. 485,21 oportet . . . spirituales . . . mutari . . . ad -um saeculum, in quo conturbentur et offuscentur. **B** *spectat ad oculos:* **1** *proprie i. q. non translucidus, caliginem oculorum efficiens – undurchsichtig, eine Trübung der Sehschärfe bewirkend:* GLOSS. med. p. 76,8 ante oculos . . . volitare -a (-gen- *P*) volumina . . . videntur. WOLFHARD. Waldb. 2,3 (2) perulam *(sc. oculi)* -am. *in imag.:* ADALB. SAMAR. praec. dict. 1 p. 28,15 (ed. F.-J. Schmale. 1961) -e cecitatis densitas. **2** *translate i. q. insipiens – töricht: v. p. 81,59.*

II *subst. masc.: qui caliginem oculorum patitur – ein Schwachsichtiger:* ANTIDOT. Sangall. p. 87,21 curat *antidotum* . . . -us, surdus.

III *subst. neutr.: quod fuscum est – Dunkles:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 188,30 ut . . . incipiat *falco* assuefieri et ad lumen et ad videndum -um et homines.

1. caligo, -avi, -are. **I** *in univ. i. q. obscurum esse, tenebris circumfusum esse – dunkel, trübe, in Finsternis gehüllt sein:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* ADAM gest. 4,39 -antibus ante ora deficientis mundi finibus. *in imag.:* RICHER. REM. hist. 3,43 Galliam iam -antem magno lumine *(sc. Gerberto)* relucere. THIETM. (?) chron. 1,1 Merseburgensis seriem civitatis . . . oblivionis senio -antem . . . retegere. **2** *latius i. q. denigratum esse – geschwärzt sein:* VITA Balder. 13 cuius *(cancelli depicti)* pars quedam . . . iam senescit et -at. **B** *translate i. q. difficilem esse intellectu – schwer verständlich sein:* RADOLF. epist. 1 p. 517,20 sententia -ante.

II *spectat ad oculos i. q. occaecatum esse, infirmitate oculorum pati, bene videre desiisse – getrübt, geblendet sein, schwach(sichtig) sein, nicht mehr gut sehen (interdum accedit sensus incohativus, e. g. p. 80,7.10):* **A** *proprie:* **1** *de vitio, morbo (cf.* GLOSS. I 273,56 St.-S. -verunt nibulton): BONIF. epist. 63 p. 131,14 -antibus oculis minutas litteras . . . clare discere non possum (TRAD. Frising. 436 p. 374,38. *al.*). THIETM. chron. 7,25 p. 428,32 oculi eius ob assiduam fletus nimii effusionem iam -bant. HILDEG. caus. 4 p. 198,33 qui de fletu lacrimarum in oculis -at *eqs. al.* **2** *de affectu momentaneo:* HILDEG. caus. 2 p. 122,11 homo in oculis -are incipit. p. 134,17 de . . . sanguinis effusione . . . oculi -ant. GOSW. carm. 154 lumina -ant. *al. c. sensu fatigationis:* CARM. Bur. B 62,5,3 post blanda Veneris commercia lassatur cerebri substantia; hinc -ant mira novitate oculi. VITA Cuneg. A 6 cum . . . ad medium noctis lectionem extenderet, -antes oculos clausit. **B** *in imag.:* EPIST. Mog. 26 p. 364,8 quodsi nos minus -amus propter ⟨dissen⟩siones, . . . rectum ostendimus iter per vitae huius caligi⟨nem⟩ *eqs.* **C** *translate i. q. errare – irren:* GERHOH. epist. 23 p. 604ᴮ philosophum -are in divinis.

adi. **caligans,** -antis. *tenebris circumfusus – in Finsternis gehüllt:* ADAM gest. 4,10 p. 239,9 occeanus, qui dicitur -s. SCHOL. Adam gest. 158 iuxta Island est oceanus glaciatus et fervens et -s (caliginosus, caligonosus *var. l.*).

2. caligo, -inis *f. plur.: l. 42. p. 81,15.20. al.*

I *in univ. i. q. obscuritas, tenebrae – Dunkel(heit), Finsternis, Trübheit (cf.* GLOSS. I 82,39 St.-S. -o farnibuli. 83,39 -o tunchli. III 204,58 -o dunekilin. *al.):* **A** *proprie (def.:* ALBERT. M. Iob 3,5 p. 58,42 [ed. M. Weiss. 1904] -o . . . est caliginoso vapore, inspissata tenebra, lucem impediens . . . et significat spissam dispositionem sapientis vel meritum boni contra lucem Satanae. *al.):* RUD. FULD. Leob. 14 tenebrarum -o caelum diemque nubium nocte subduxit. MIRAC. Bert. 11 nebulosa -o totum . . . texit nemoris locum *eqs.* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,241 in arta carceris includi -e. ADAM gest. 4,39 omnia, quae ultra sunt, glacie intolerabili ac -e inmensa plena sunt. CARM. Bur. B 68,4,10 -o nubium rarescit. *saepe. de inferno:* THEODULF. carm. 79,17 Stigios manes noctis -e tectos. **B** **1** *per compar.:* Ps. GALEN. febr. 324 urina pura et super nebulam natantem quasi -em proximam mortem significat. HERM. IUD. conv. 4 p. 82,23 (ed. G. Niemeyer. 1963) eas *(obiectiones)* velut quandam tetre noctis -em . . . responsionum suarum radiis propellebat. *al.* **2** *in imag.:* **a** *de ambiguitate sim.:* HRABAN. univ. 10,8 p. 295ᴮ turba . . . populi allegoriarum -em non valet penetrare (11,20 p. 329ᴮ a. -es). HERM. IUD. conv. 11 p. 103,23 (ed. G. Niemeyer. 1963) ambiguitatis -em propellere. *al.* **b** *de oblivione:* CHART. archiep. Magd. 334 p. 436,27 (a. 1171) ne quadam -e neglecte vetustatis obducantur *res gestae.* CHART. Eberb. 77 p. 151,11 scriptorum cautio, quae contra oblivionis -em rerum tractatus fideliter representat (CHART. Hall. I 183 superveniente o. -e. CHART. Eichsf. 385. *al.*). **c** *de invisibilitate Dei (spectat ad Vulg. exod. 20,21):* ALBERT. M. myst. theol. 2,1 p. 837ᵇ,14 'in hac -e' (*PG 3,1025ᴬ* γνόφον), in qua est Deus obscuratus quoad nos. epist. Dion. 5ᴬ p. 893ᵃ,25 -o (*PG 3,1074ᴬ* γνόφος) . . . est ipsum inaccessibile lumen *eqs.* p. 893ᵃ,34 Deus dicitur invisibilis, ex quo oritur ratio -is, . . . propter claritatem excedentem nostrum intellectum *eqs. ibid. al.* **d** *de impietate, miseria sim.:* WILLIB. Bonif. 7 p. 40,17 tenebrosa hereticae deceptionis -o magnam . . . plebis obtexerat partem. HRABAN. univ. 11,20 erroris -em. WALTH. SPIR. Christoph. II 4,67 ut . . . libido . . . -is atrę fumo verbigenam fuscaret . . . lucernam. 6,160 clarissima lampas nullubi nocturnę -is obsita pannis (THIETM. chron. 7,56 l. ardens Woitegus cum ex huius mundi -e . . . subtraheretur). HERM. IUD. conv. 8 p. 95,7 (ed. G. Niemeyer. 1963) me infelicem horrenda infidelitatis -e involutum. *al. v. et l. 14.* **3** *alleg.:* HRABAN. univ. 10,8 p. 295ᴮ significat -o divinorum secretorum operimentum. p. 296ᴬ umbra et -o aliquando peccata significat. ALBERT. M. myst. theol. 1,4 p. 827ᵇ,45 'introeunt ad -em' (*PG 3,1000ᶜ* γνόφον), id est, in occultum divinitatis, quae -o est extremum ascensus, 'ubi est vere' Deus. *al. v. et l. 25.* **4** *meton. i. q. fuligo – Ruß:* COMPOS. Matr. 66,6 radis subiectam calignem *(sic ?).* **5** *alch. in nomine ficticio i. q. nebula – Nebel (arab.* 'anān *vel* saḥāb, *cf. J. Ruska – E. Wiedemann, SB Phys.-mediz. Sozietät zu Er-*

[Schmidt]

langen. 56/57. 1924/25. p. 28.32): Ps. Gerh. Crem. sal. I 19 p. 24,8 est *mercurius* -o et nubes.

II *spectat ad oculos i. q. occaecatio, obscuratio (aciei), infirmitas (oculorum) – Trübung (der Sehschärfe), Schwachsichtigkeit, Augenschwäche:* **A** *proprie:* **1** *de vitio, morbo* (*cf.* Gloss. III 220,56 St.-S. pituita -o vel flegma oculorum vel . . . morbus in ore gallinarum i. phiphiz): **a** *gener.:* Lull. epist. 103 p. 226,12 duabus . . . causis resistentibus *(sc. lectioni)*, oculorum scilicet -e et capitis dolore (Gerh. August. Udalr. I 16. Norb. Iburg. Benn. 24. *al.*). Wolfhard. Waldb. 2,3 (2) dum . . . caeca -e premeretur et geminis orbibus mala albuginaria . . . obnoxia pateretur. Thietm. chron. 7,67 -e quadam obfuscante lumen hoc visibile . . . perdidit. *al.* **b** *medic.:* Antidot. Sangall. p. 95,19 oleum vetus . . . ad -em vel acumen oculorum (Recept. Sangall. I 188 ad -es o. Recept. Bamb. 5. *al.*). Recept. Sangall. II 17 -em tollit. Odo Magd. herb. 448 hac *(vetonica)* -o solet metuenda repelli. Hildeg. caus. 2 p. 140,1 in oculis per -em laeduntur. *al.* **2** *de affectu momentaneo:* Aesculapius 2 p. 3,7 oculorum . . . -es cum capitis vertigine conspiciuntur *eqs.* (Hildeg. caus. 2 p. 85,34 si aliquis splendorem solis diu inspiceret et inde -em o. sibi induceret). Tract. de caus. mul. 66 -gcinem habent *mulieres. al.* **B** **1** *per compar.:* Willib. Bonif. 2 p. 8,15 ceu nebulosae quadam caecitatis -e obtegere. Godesc. Saxo theol. 21 p. 285,2 quasi videlicet ubi caecuciunt aquilae, ibi absque -e cavanni cernant et ululae. **2** *in imag.:* **a** *de ignavia, nescientia:* Willib. Bonif. praef. p. 2,19 mentem ignaviae -e obtunsam. Albert. M. epist. Dion. 5[A] p. 893[a],32 qui *(videns)* . . . remanet . . . in quadam -e nescientiae. **b** *de infidelitate sim.:* Walth. Spir. Christoph. II 6,245 ad lichinum fidei -e ductus ocelli. Herm. Iud. conv. 4 p. 83,1 (ed. G. Niemeyer. 1963) mentalibus oculis, quos Iudaice cecitatis -o obduxerat, lumen veritatis intueri non poteram. 5 p. 84,22 infidelitatis detersa -e. **3** *alleg.:* Hraban. univ. 10,8 p. 295[D] -o significat caecitatem cordis persecutorum. *al.* **C** *translate:* **1** *perturbatio – Verwirrung:* Walth. Spir. Christoph. II 6,140 subita raptus -e mentis. Epist. Hann. 105 p. 175,10 -o et dulcis confusio animę aberrantis. **2** *inscientia – Unwissenheit, Unverstand:* Walahfr. Mamm. 14,17 tenebris caeca et -e pressus, qui Domino ductore carens petit exteriores.

3. *caligo, -are. (caliga) *in caligas mutare – zu Strümpfen verarbeiten:* Carm. Bur. A 194,13,8 parum sibi *(diviti)* fuerat . . . pallium in iuppam mutare, si non tandem faceret iuppam -are.

caligola *v.* caligula.

caligosus, -a, -um. **1** *obscurus, tenebrosus – dunkel, finster:* **a** *proprie:* Einh. (?) Marc. et Petr. II 5,3 claustra -i . . . ergastuli. Sedul. Scot. carm. 2,52,5 -is . . . speleis. Adso Frodob. 28 (MGMer. V p. 83,16) sydus . . . -is (-gino- *4*) latebris . . . occultari. Petr. Dam. grat. 12 p. 33,15 -ae cuiuslibet scrobis tenebras. *in imag.:* Flor. Lugd. carm. 1,67 -i imbres errorum nube pluuntur. **b** *translate i. q. miser – elend:* Godesc. Saxo theol. 21 p. 285,22 dum sumus ⟨in⟩ -o (-gino- *ed.*) exilio. **2** *caecus – blind:* **a** *proprie:* Casus Petrish. 4,18[capit.] *(in cognomine)* de Wernhario C-o. **b** *translate i. q. insipiens – töricht:* Petr. Dam. grat. 29 p. 60,16 o cultores perversorum dogmatum, quo vergat vestra -a (-gino- *A 2*) prudentia?

caligula, -ae *f. script.:* galli- *(var. l.): l. 67.* calli-: *l. 67.* -icu-: *l. 67. p. 82,8. adde* Hariulf. chron. 3,5 p. 100,15 *(var. l.).* -icol-: *l. 67.* -gol-: *l. 67.71.*

1 *calceus, calceolus – Schuh, (kleiner) Stiefel:* Vita Ludow. Pii 4 p. 609,15 Hludowicus . . . habitu Wasconum . . . indutus . . . cruralibus distentis, calcaribus -is insertis. *huc spectare vid.:* Ursin. Leod. 21 (MGMer. V p. 344,5) -golam (gallicu-, calli-, -icol- *var. l.*) . . . beati martyres . . . habebat absconditam *clericus.* ibid. p. 344,12 *(de re v. P. Oppenheim, Das Mönchskleid im christlichen Altertum. 1931. p. 205).* **2** *tibiale – Strumpf:* **a** *gener. (cf.* Gloss. III 190,2 St.-S. -ae [-gola *N*] sokkelin. 269,33 -icula linsoch. *al.):* Hariulf. chron. 3,20 p. 142,2 -a Domini salvatoris, qua tempore suae sanctae pueritiae usus est, nam unius cubiti habet longitudinem. *ibid. iterum. meton. i. q. ligamentum tibialium – Strumpfband:* Gloss. III 229,19 St.-S. (cod. Q) -a hosenestel. 625,44 -a hosnestel. **b** *eccl. i. q. udo pontificalis – Pontifikalstrumpf (de re v. p. 78,29):* Catal. thes. Germ. I 135,4 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; a. 1092/1104) ad ornatum abbatis sandalia, -as. *huc spectare vid.:* Lamb. Hersf. Lull. 22 p. 336,31 sinistri tantum pedis -culam *(sc. sepulti)* vetustas absumpserat. *v. et* gallicula. *Schmidt*

***caliminum** *sim. v.* cadmia. **calimpum** *v.* chalybs.

***calipha** (ga-, ka-, cha-, -ll-, -leph-, -if(f)-, -ph-, -as, -el *sim.*), -ae *m. vel rarius* ***caliph(i)us,** -i *m. (arab.* ḫalifa, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 798)*

de titulo principis asseclarum Mahometi prophetae i. q. successor – Nachfolger, Kalif: **1** *de principe in urbe Baldach residente:* Otto Frising. chron. 7,3 *pars Babylonis* est . . . summo sacerdoti suo, quem ipsi -ph dicunt, a regibus Persarum concessa. Fragm. de exp. Frid. imp. p. 22,22 calephum de Baldach. Annal. Salisb. cont. a. 1192 (MGScript. XIII p. 240,11) galiffus, id est tamquam tocius paganismi papa (Ryccard. chron. a. 1214 p. 57[a],26 p. Sarracenorum -ius, qui colitur . . . tamquam Romanus pontifex in lege eorum *eqs.* Thietm. peregr. 7,2 p. Sarracenorum, nomen habens g-el, . . . condit Sarracenis leges. Oliv. hist. Dam. 36 -phus [chaliphus *A*, calipphus *H a. corr.*]. 41 -phus [chalyphus *P*, calyphas *M*]. Liber duell. Christ. 8 [MGScript. XXXI p. 687,24] -fus. *al. cf.* Chron. Albr. a. 1195 -fas, id est apostolicus in Baldach, qui . . . mutato habitu Parisius studuit). Acta imp. Böhmer 943 g-ph de Bacdat. Chron. Mett. a. 1255 (MGScript. XXIV p. 523,20) heres Machomethi, qui vocabatur -fa, quem interfecerunt cum uxoribus et liberis. Annal. Rup. Salisb. II a. 1260 p. 795,43 k-phum, summum eorum *(Sarracenorum)* principem et preceptorem. *al.* **2** *de principe Aegypti:* Petr. Cas. (?) chron. 4,51 p. 787,28 ad domum callifae . . . perrexit *rex Sarracenorum.* Oliv. hist. reg. 26 p. 104,28 legatos miserunt ad -am Egypti. Chron. Albr. a. 1011 Egiptiorum Achim soldanus et -fas, quod interpretatur heres Mahumet . . ., dictus etiam Mulene, . . . que nomina non propria, sed appellativa sunt. Ioh. Tulb. gest. 11 (MG Script. XXXI p. 690,1) soldanus cucurrit ad -um. Thom. Tusc. gest. p. 507,36 a Saladino -o Ierusalem capta est. *al.*

calipodium *v.* calopodium. **calippeus** *v.* chalybius.

calips *v.* calix, chalybs. ***calipso** *v.* *chalybso.

caliptra *v.* calyptra. ***caliquo** *v.* *colliquo.

1. *calis, -is *m. (orig. inc.) dorycnion – Windenart (Convolvulus oleaefolius Desr., cf. André, Lex. bot. p. 66):* Alphita I p. 287,7 cantabia genus -is (caul- *var. l.*) albi.

2. calis *v.* callis. **calisco** *v.* calesco.

***calitudo,** -inis *f. calor – Wärme:* Compos. Luc. C 5 herba . . . marcescit pre -em metalli. Mappae Clavic. 289 lac . . . recalefiat eadem -e, qua fuit primitus mulsum *eqs.*

1. calix, -icis *m. script.:* ka-: Gloss. III 654,45 St.-S. -ll-: Walahfr. exord. 7 p. 481,23 *cod. 4.* -le(x): *p. 83,57.* -ips: *p. 84,20. etym.:* Walahfr. exord. 25 p. 503,29 -x dicitur a Greco, quod est cylix (*cf.* 7 p. 481,22 chelih a -e). *scyphus, poculum, vas – Kelch, (Trink-)Becher, Gefäß (cf.* Gloss. III 11,21 St.-S. -e stechal. 157,49 -x chelich. 654,33 -x stouf. *al.):* **I** *latius:* **A** *gener. (interdum c. sensu potionis, e. g. l. 61.63.69.72):* **1** *proprie:* Aldh. ad Acirc. 91[tit.] -x vitreus. Beda hist. eccl. 5,5 p. 288,23 -em vini benedictum ab episcopo (Dipl. Otton. I. 314 -es aquę, quos . . . pro -bus v. . . . accipiebant *monachi. al. cf.* Vita Hugberti 12 [MGMer. VI p. 490,8] -em mero acceptum). Epist. var. I 13 p. 511,21 mensuram unius -is, quam . . . fratres . . . solent accipere. Sermo de sacril. 6 qui . . ., quando accipit -em, in ipso aspicet, iste sacrilicus est. Donat. Ermenl. 18 (MGMer. V p. 704,7) quatenus . . . singulos poculi bibamus -es. Bruno Querf. fratr. 13 p. 731,3 duos -es ebibit *homicida.* Ecbasis capt. 738 Trevirici -es quos non fecere loquaces *(cf. Hor. epist. 1,5,19).* Nivard. Ysengr. 4,109 oblatus quandoque -x suspectior ense est. Archipoeta 4,14,4 Nasonem post -es (-lies *Go*, -em *ed.*) carmine preibo. *al.*

2 *alleg.:* HRABAN. univ. 22,4 p. 600B -x significat sacram scripturam . . .; item -x figuraliter exprimit supplicia peccatorum . . .; rursum -x tribulatio est vitae praesentis *eqs.* **B** *medic.:* **1** *de mensura:* ANTIDOT. Lond. p. 19,35 recipit . . . vini veteri -e I. TRACT. de caus. mul. 1 da . . . dies V cal. I post cibum. *ibid. al.* **2** *de vase ad urinam inspiciendam apto:* MAURUS urin. I p. 19,25 quod ergo est ibi pervium *(sc. in urina)*, spiritui cedit illi exeunti, quod vero non, impellitur ad summum -is.

II *strictius de vasis ecclesiasticis:* **A** *scyphus ad sanguinem Domini consecrandum destinatus – Konsekrationskelch (cf. J. Braun, Das christliche Altargerät. 1932. p. 205qq. passim):* **1** *gener.:* **a** *proprie:* EPIST. Alcuin. 3,10 (synod.) ne de cornu bovis -x . . . fieret. ANGILB. eccl. Cent. 3 p. 177,16 -x . . . aureus cum imaginibus (DIPL. Loth. I. 122 p. 281,17 [ed. Th. Schieffer. 1966] -em aureum . . . in crucis modum compositum. CATAL. thes. Germ. I 26,16sq. [Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967] -es aurei VI . . ., unus onichinus . . ., II cristalini, I peralinus. *saepe*). CATAL. thes. Germ. I 80,13 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -x I de auricalco imperfectus. 110,6 -x vitreus de auro paratus. *al. (v. ind.).* VITA Willeh. 11 -em . . . eius *(Willehadi)* . . . discipulorum . . . conservabat affectio. TRAD. Frising. 1031 p. 775,13 -es II, unum argenteum, alterum plumpeum (LEO MARS. chron. 2,43 p. 656,39 -em a. Saxonicum maiorem. VITA Meinw. 211 -x fusilis argenteus XXX marcarum . . ., -x argenteus minor XXII . . ., -es minores diverse qualitatis et quantitatis . . . VI. *saepe*). CATAL. thes. Germ. I 63,4 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) V -es minores ad cottidianum usum. EPIST. Wibald. 216 non licet eis *(sacerdotibus)* ferre gladium et -em. VITA Meinw. 182 p. 104,6 episcopus . . . -em de cipho fieri iussit. TRAD. Ensd. 117 p. 229,22 -em instar codicis elimatum. OTTO SANBLAS. chron. 38 p. 59,2 census pars maxima constabat -bus . . . conflatis. *saepe. spectat ad ritum paganorum:* ARBEO Emm. 7 habitatores . . . -em Christi commune et demoniorum . . . propinaverunt. *in ornamento:* TRANSL. Dion. Ratisb. 36 p. 370a,61 cuius *(evangeliorum libri)* in superficie quasi quoddam aedificium . . . cernitur . . . gestans undique -es, qui significant martyrum passiones *eqs.* **b** *in imag.:* ALDH. virg. II 886 salutarem -em per pocula mortis accipiunt *martyres* ([*cf. Vulg. psalm. 115,13*]. *al. cf.* BRUNO QUERF. fratr. 13 p. 730,24 si -em salutaris dignatio Dei offerret). ECBASIS capt. 198 officium faciat *vitulus* mihi *(sc. lupo)* . . ., sanguinis ex -e roret siccamina lingue. WALTH. CAST. carm. 2,20,4 (MG Lib. Lit. III p. 560) super mortis -em gustabit Calixtus. *al.* **c** *symbolice vel alleg.:* AMALAR. ord. expos. 1,10,5 cum quisque in suo -e, hoc est in passione, . . . devotionis . . . suscipit puritatem. HONOR. AUGUST. gemm. 1,46 -x in manu sacerdotis exaltatur, quia Christus . . . in crucem levatur. 1,47 -x hic sepulcrum . . . designat. *al. v. et l. 39.* **d** *meton.:* **α** *cena sacra – Abendmahl:* CHART. Bern. II 33 (a. 1223) ut ecclesia . . . medium quartale vini ad opus -is . . . barochianis adtribuat. natalis -is *i. q. cena Dominica – Gründonnerstag (cf. A. Thierbach, Die Benennung der Kirchenfeste in den romanischen Sprachen. 1951. p. 85qq.):* VITA Genov. 34 (MGMer. III p. 229,11) a die sancto epyphaniae usque natalem calecis, quod est Domini caena. **β** *vinum ad cenam sacram destinatum – Abendmahlswein:* CHART. archiep. Magd. 379 p. 496,13 (a. 1182) superaddidimus . . . quattuor mansos . . . pro -e. ALBERT. M. sacram. 80 p. 57,12 Dominus . . . dedit -em aqua mixtum. *ibid. al.* **2** *spec.:* **a** *liturg.:* HRABAN. inst. cler. 1,33 p. 76,1 ponuntur . . . vasa sancta, quod est -x et patena, super altare (AMALAR. off. prooem. 21 -x involutus sudario porrigitur ad a.). CONSUET. Eins. 21 p. 83,14 -x praeparetur in loco apto. WILH. HIRS. const. 2,30 p. 1083B duo . . . sunt -es, minor ad matutinalem missam, maior ad publicam. CONSUET. Marb. 163 (Spicil. Friburg. X. 1965) subdiaconus manus suas lavat, ut ad ministerium -is sit paratus. 172 ut paratus sit *diaconus* -em cum sacerdote levare. ORD. coron. imp. 17,30 imperator more subdiaconi offerat ei *(pontifici)* -em et ampullam. STATUT. ord. Teut. p. 63,30 deferre . . . ad infirmum . . . -em stagneum. *saepe. de consecratione:* PONTIF. Rom.-Germ. p. 119a,9 praefatio -is: 'oremus . . ., ut Deus . . . hunc -em in usum ministerii sui consecrandum . . . sanctificet'. **b** *iur.:* **α** *spectat ad donationem, acquisitionem:* COD. Lauresh. 2966 (a. 793) donamus . . . -em cum patena (TRAD. Ratisb. 48. *al.*). TESTAM. Eberh. (ed. P. E. Schramm – F. Mütherich, Denkmale der dt. Könige und Kaiser. 1962. p. 94a,14) habeat . . . -em de nuce et auro paratum. CHRON. Bened. I 15 -es V patravit, III inveniebat *abbas.* CHART. Stir. I 286 contulerunt . . . publicum -em cum arundine. TRAD Teg. 350C thesaurum ecclesie . . . auxit . . . uno -e. CHART. Hamb. 532 -x festivus cum preparamentis bonis . . . comparentur. *al.* **β** *spectat ad venditionem, obligationem sim.:* DIPL. Pipp. 25 p. 35,12 ut nullus episcoporum . . . possit . . . neque -es neque cruces . . . auferre. TRAD. Ratisb. 828 episcopus patenam pedemque obtimi -is . . . in vadimonium petivit. CHART. archiep. Magd. 380 p. 499,13 pro restaurandis duobus -bus aureis, de quibus octoginta marcas auri . . . habuimus. ANNAL. Div. a. 1207 (MGScript. V p. 47,43sq.) vendita fuerunt ornamenta ecclesie . . ., -ips aureus duodecim marcarum et plures -es argenteos. *al. spectat ad furtum:* LEX Baiuv. 1,3 si . . . de ministerio ecclesie aliquid furaverit, id est -em aut patenam. **c** *techn.:* THEOPH. sched. 3,24 si -em fabricare volueris *eqs.* (3, 26capit. de fabricando minore -e). 3,30 si volueris aures -i apponere. 3,42 accipe vas -is, cuius costas . . . denigrasti. *ibid. al.* **B** *scyphus ad vinum offerendum destinatus – Oblationskelch (cf. L. Eisenhofer, Handbuch der katholischen Liturgik. I. 1932. p. 399):* CHART. Fuld. B 154 p. 230,8 (a. 784) -es offertorios. AMALAR. (?) ecl. 20,1 -em, in quo recipiantur ammulae populorum (*ibid.:* diaconus ponit super altare . . . -em post receptas ammulas). CONSUET. Trev. 43 p. 47,33 -x . . . ministerii a custode . . . preparetur . . . immissis oblatis. **C** *scyphus (dependens) ad ornamentum destinatus – (Hänge-)Kelch, Zierkelch (cf. J. Braun, op. cit. p. 29):* AGNELL. lib. pont. 36 -es appensorii . . . sublati fuerunt. FOLCUIN. Bert. 117 p. 634,23 pendunt *(sic?)* ibi *(in ecclesia)* -es III. **D** *vas olearium – Ölbehälter, Lampenschale:* MIRAC. Winn. 4 (MG Mer. V p. 782,1) reppererunt -em vitreum exilisse bacinum . . . integrum, ut vix ex eo olei gutta fuisset effusa. *Pape*

2. calix *v.* 2. calx.

callaicus (cala-), **-i** *m. lapis quidam viridis coloris (pretiosus) – ein grüner (Edel-)Stein:* AETHICUS ISTER 110 cinnammum et calaicum plurimum mittit Aethiopia.

callainus (-ati-), -i *m. vel* **calaina,** -ae *f.* (καλλάϊνος) **1** *lapis quidam viridis coloris (pretiosus) – ein grüner (Edel-)Stein (cf. Lippmann, Alchem. I. p. 272sq.):* COMPOS. Matr. 72,2 lithon fragion pensu solidi VIII; callatini pensu solidi VI. **2** *vitrum viridis coloris – grüne Glasmasse:* COMPOS. Luc. Y 13 in temperatione de calaina *(inde* MAPPAE CLAVIC. 216. *cf. Lippmann, op. cit. p. 471). fort. add.:* IOH. sacerd. 190 vitrei et calni triti multum XV funde insimul.

callapodia *v.* calopodia. **callatinus** *v.* callainus.

calledus *sim. v.* callid-.

***calleficulus** (-col-), -a, -um. *(subesse vid.* καλός *et* facere, *v. ed. p. CXV) ?pulcher – ?schön:* AETHICUS ISTER 79 p. 60,12 carmina eminus -ola praepropere reducta itinera facessere.

1. calleo, -ui, -ere. *script. et metr.* călĕ(o): *l. 69. p. 85,8.* **I** *proprie i. q. callosum fieri – schwielig werden:* GLOSS. IV 198,40 St.-S. -o suillon.

II *translate:* **A** *intrans.:* **1** *in malam vel neutram partem i. q. astutum, versutum esse – schlau, verschlagen sein* (*cf.* GLOSS. I 79,39 St.-S. -uit archustigota): EGBERT. fec. rat. 1,275 calliditas ita grata foret, si -at unus. BERTH. ENGELB. assert. 51 (Angelomontana. 1914. p. 170) advertendum est huius versutiae machinatio, quam -at in eo, quod asserit *eqs.* **2** *in bonam partem i. q. peritum, prudentem esse – erfahren, klug sein:* CARM. Cent. 34,3 quamvis arte carens, tamen usu iure calebat *Ermenricus.* RUOTG. Brun. 20 p. 21,17 consilio illo tuo, quo -es plurimum. THANGM. Bernw. 1 p. 758,47 in negociis . . . domesticis . . . vivacissimus executor . . . -uit. 5 p. 760,14 ingenio ac facundia adprime -bat. EGBERT. fec. rat.

[Sroder]

1,235 cur, qui non -et, stultus puer ambit honorem? VITA Annon. I 2,9 p. 487ª,17 eum in multis futurorum scientia -uisse (claruisse 2). **B** *trans. i. q. (experimento) scire, intellegere – (durch Erfahrung) wissen, verstehen, kennen (cf.* GLOSS. IV 238,21 St.-S. -o ich weiz): **1** *c. acc.:* GESTA Bereng. 4,120 sollers iter in Samia bene -et (gloss.: cognoscit) arena. CARM. Cantabr. 30,7 calles -ens corporales. **2** *c. (acc. c.) inf.:* HROTSV. Gong. 362 crimina . . ., quae caluit *hostis* proprio structa fuisse dolo. Pel. 153 -o . . . tuam senio decrescere vitam. THIETM. chron. 6,100 optime -bat astrorum cursus discernere. **3** *c. interr. indir.:* EPITAPH. var. II 42,19 -ens . . . sagacius una, quid deceat. BERTH. ENGELB. assert. 32 (Angelomontana. 1914. p. 165) videte . . . et -ete quaeso, quam *eqs.*

adi. **callens,** -entis. *peritus, prudens – erfahren, klug:* CARM. Cent. 34,4 membra . . . Ermenrici . . . -is more catorum. NADDA Cyriac. I 22,3 enormitatis meę minus -s scientia.

subst. **callens,** -entis *m. qui peritus est – ein Erfahrener: v. l. 64.*

2. *calleo, -ere. (callis) *ire – gehen:* CARM. de Cass. 309 quo tua sancta fides . . . -et? *(v. notam ed.).* 381 corripuit callem . . ., -endo radiis flagrabat abunde coruscis.

calliarius *v.* caligarius.

calliblepharum (calivlefa-), -i *n.* (καλλιβλέφαρον) *medicamentum ad palpebras curandas aptum – Mittel zur Pflege der Wimpern:* PAUL. AEGIN. cur. 92 utere his, que calivlefara (*3,22,16* καλλιβλεφάροις) dicuntur, smigmatibus.

callicula *v.* caligula.

1. *calliculus, -i *m. cutis dura – Schwiele:* VITA Mariae rhythm. 3262 in plantis . . . durissimi -i creverunt.

2. calliculus *v.* calyculus.

callida *v.* 1. calidus. **callidaria** *v.* caldarius.

***callidiose** *adv. dolose, astute – listig, schlau:* ANNAL. Cav. a. 1267 (MGScript. III p. 194,54) cum idem Conradinus -e vellet intrare regnum.

calliditas, -atis *f. script.:* cali-: *l. 47.55.67.* -led-: CONC. Merov. p. 66,28. -didas: *l. 44. plur.: l. 72.*

1 *de qualitate animi:* **a** *in malam vel neutram partem i. q. versutia, dolositas, astutia – Verschlagenheit, Listigkeit, Schlauheit:* LEG. Wisig. 3,6,3 ad religionis propositum -e magis quam devotione conversionis adspirare. 12,3,1 p. 429,28 perfida Iudaici erroris . . . -s. FORM. extrav. I 3 p. 535,13 quotiens inproborum -s (-didas *3*) ita diversis tergiversationibus dilatat, ut *eqs.* WILLIB. Bonif. 1 p. 5,22 fraudulenta humanae -is usus versutia. CHART. Fuld. B 50 -e commotus . . . contra hanc kartam . . . venire (CHART. Rhen. med. I 34 cali-e. *al.*). WALAHFR. Gall. 2,1 p. 314,8 Rhetiani -e naturali abundant. HROTSV. Gong. 435 *(de diabolo)* fraudibus omnigenis antiquae -is. WIDUK. gest. 1,24 qui -e ingenita multos mortales superaret. THIETM. chron. 2,15 Greci solita -e ex inproviso irruentes. BERTH. (?) annal. a. 1080 p. 324,25 -is et falsitatis vecordia. WILH. APUL. gest. 2,129 cognomen Guiscardus erat, quia -is non Cicero tantae fuit aut versutus Ulixes. CHART. Carniol. II 116 ne . . . valeant *negotia* . . . cali-is humane versucia cavillari. ALBERT. M. bon. 493 p. 257,20sq. dicendum, quod -s sonat in malum; est enim -s proprie subtilitas inveniendi deceptiones et nocumenta. CONST. III 203,1 pestilentes heretice -is argucias. *saepe.* **b** *in bonam partem:* α *peritia, sollertia, prudentia – Erfahrenheit, Geschicklichkeit, Klugheit:* LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 219,21 tanta feriendi -e grassantur *milites,* ut *eqs.* ALBERT. M. bon. 489 p. 255,57sqq. -s nec est commemorata a Tullio . . . et tamen -s dicit habitum ordinatum ad prudentiam, callens enim ingenio callidus videtur appellari. β *diligentia – Aufmerksamkeit:* FUND. mon. Montisam. 2 (MGLang. p. 565,6; c. s. XI.) arborem . . . sancta cali-e a longe custodientes.

2 *de modo actionis i. q. dolus, fallacia, machinatio – List, Trug, Machenschaft:* LEG. Wisig. 2,1,22 quod si dolo aut -e aliqua ad hoc videtur iudex differre negotium, ut *eqs.* CONC. Karol. 50ᵇ p. 646,15 multifariae -es quorundam feneratorum. DIPL. Zwent. 20 p. 55,19 fallentium . . . -bus detectis. DIPL. Otton. III. 141 quia . . . a quibusdam malignis quadam arguta -e ab ecclesię iure iniuste abstracta esse dinoscitur *abbatia.* CHART. Raitenh. 109 remota omni artificiosa -e. *al.*

1. callidus, -a, -um. *script.:* ka-: *l. 13.17.* cali-: *l. 8.23.* -led-: *l. 22.*

1 *in malam vel neutram partem i. q. versutus, dolosus, astutus – verschlagen, listig, schlau (cf.* GLOSS. I 263,4 St.-S. -us suuefari. II 531,21 -a tumiga. III 187,62 astutus calidus cleinlistigere vel kargere. 383,32 -us los. 416,70 versutus -us astutus ungetruwer. IV 134,2 -us durus fizufer): **a** *de anim. (fere de hominibus; de bestiis: l. 12; de diabolo: l. 13.15):* ALDH. ad Acirc. 99,1 -ior *(basiliscus)* cunctis aura vescentibus aethrae *(cf. Vulg. gen. 3,1).* RHYTHM. 148,83,1 k-us hostis me vicit (CONSUET. Marb. 345 [Spicil. Friburg. X. 1965] h. maligni et -i). DIPL. Loth. I. 34 p. 111,36 (ed. Th. Schieffer. 1966) -orum hominum . . . tergiversationes. CARM. de Ludow. imp. 1,8,1 (MGPoet. III p. 404) k-us ille temtator. WIDUK. gest. 2,23 comitem . . . versutum et -um. CARM. de Frid. I. imp. 1163 -a Pergameas explorat Brixia turmas nocte dolo. *al. in cognomine:* TRAD. Ratisb. 1013 (a. 1197/1200) Alberti cognomento C-i. 1018 Ulricus C-us. **b** *de rebus:* CONC. Merov. p. 197,18 si clerici . . . insidias . . . calleda allegatione confecerint. LEG. Wisig. 2,5,18 circumventione -a (calida *var. l.*) . . . inlusisse. ALDH. virg. I 43 p. 295,7 scena, quam -o fantasmate falsi nebulones scematizarunt. RIMB. Anscar. 1 p. 19,20 -a persuasione ac pravis intentionibus. HROTSV. Pel. 271 -a . . . ludicra regis. *al. subst. neutr. plur.:* PASS. Quint. 154 (MGPoet. IV p. 983) mox -a fraudis vertit *Rictiovarus* ad aumentum perversi dogmatis instans. **2** *in bonam partem i. q. peritus, sollers, prudens – erfahren, geschickt, klug:* WALAHFR. carm. 89,3,10 tenditur octavus -us *annus* inde magis. WALTHARIUS 569 tenet hic etiam sat -us artem. *v. et p. 85,65.*

adv. **callide.** **1** *in malam vel neutram partem i. q. versute, dolose, astute – verschlagen, listig, schlau:* LEG. Wisig. 7,5,7ᶜᵃᵖᵢᵗ. de -e et fraudulenter . . . scripturis confectis. 9,1,18 quia . . . talis obiectio -e magis quam veraciter videatur opponi. WIDUK. gest. 2,18 egit . . . -e, ut *eqs.* DIPL. Heinr. II. 445 bona . . ., quę ita -e ab aecclesia voluerint alienare. CARM. Bur. B 126,1,3 rem bene celaveram et amavi -e. *al.* **2** *in bonam partem i. q. sollerter, prudenter – geschickt, klug:* WALTHARIUS 740 si . . . lusisti -e iactus. THIETM. chron. 1,9 inimicos . . . -e viriliterque superare.

2. callidus *v.* 1. calidus. ***callifa** *v.* *calipha.

calliga *sim. v.* cali-.

callionymus *subst.* (καλλιώνυμος) *de specie piscis i. q. uranoscopus – Sternseher (Uranoscopus scaber L.):* ALBERT. M. animal. 7,76 prope ripam . . . inveniuntur pisces dicti . . . calba homyoz (*p. 598ª, 11* καλλιώνυμος), comeuz. 24,37 kylion (*p. 1529ᵇ, 6* καλλιώνυμον) est animal *marinum,* cui . . . epar est in sinistro.

calliopistia *sim. v.* callo-.

callipetalon *n.* (καλλιπέταλον) *quinquefolium – (Fünf-)Fingerkraut (Potentilla reptans L. vel sim., cf. André, Lex. bot. p. 66. 267):* GLOSS. med. p. 54,8 pentafilon herba . . .; nomina eius haec sunt: . . . -on, xoloton . . ., pentadactilon.

callipodium *v.* calopodia. **callips** *v.* chalybs.

callis, -is *m. (f.: l. 67.71. p. 87,2.29) script.* calis: *l. 63. form. abl. sg.:* -e: *passim.* -i: *p. 87,8.*

semita, trames, via – (Neben-)Pfad, (Fuß-)Steig, Weg (cf. GLOSS. I 86,16 St.-S. -es altuuicki. 87,16 -es stiga. III 16,40 calis pfad. 118,30 semita callis i. pfat. 297,40 -is phat vel wec. *al.):* **I** *proprie:* **A** *de viis terrestribus:* **1** *strictius de semitis montanis:* AETHICUS ISTER 21 p. 12,34 crepidines et -es eminentes terribiles nimium. WALTHARIUS 916 angustam (-um *V*) -em. 1198 dum constricti penetratur semita -is. POETA Saxo 1,378 cumque Pyrenei regressus ad intima saltus . . . -es transcenderet artos. VITA Altm. 29 stricto et praerupto -e. *al.* **2** *latius de quibuslibet viis:* ARBEO Emm. 23 viri . . . equitantes per puplicam (-um *var. l.*) -em. VITA Pirmin. I 8 per semitam suam remeavit *Pirminius* ad propria, quae

adhuc vocitatur -is sancti Pirminii. UFFING. Ida 1,12 currendo longos breviare -es. CHRON. Salern. 81 p. 81,12 -em, quam reliquerat, iterum repedavit. DIPL. Heinr. II. 496 p. 633,16 a recta via per obliquum unius -is. *saepe. de via, quae fert trans flumen:* CHART. Brixin. 145 p. 155,21 (a. 1264) ultra . . . pontem sive -em, qui dicitur Waidepruk. *in nom. propr.:* CHART. Wirt. IV 1206 (a. 1251) usque ad Gyzlingen in C-i. **B** *de viis variis:* **1** *spatium, meatus, cursus – Strecke, Bahn, Lauf:* **a** *de motu navium:* ALDH. ad Acirc. 103,4 navigeros -es ut pandam *(sc. pharus)* classibus index. DONAT. Trud. 1 (MGMer. VI p. 275,5) carina . . . inceptum itineris -em carpere non desistit. CARM. de Karolo et Leone 1 in ambiguos . . . -es vela dare. *al.* **b** *de motu solis, lunae:* CAND. FULD. Eigil. II 15,30 in solitum vergens lux aurea -em. RHYTHM. 115,15,2 ut se quamvis mille verset *luna* circumducta -bus improvisa non recedat. **2** *alveus – Flußbett:* WALAHFR. carm. 14,7,2 novi flumina promptius primis currere -bus *eqs.* **3** *in ludo scaccorum i. q. ordo tabularum – Reihe von (Spiel-)Feldern:* CARM. ined. 82,13 (ed. H. Hagen. 1877) quamlibet octonos in partem ducite -es, rursus in oblicum tot memor adde vias. 82,40 transverso . . . -e (colla *cod.*). **4** *anat. i. q. exitus, foramen – Ausgang, Öffnung:* ALBERT. M. animal. 1,480 anus, qui est -is stercoris . . . positus in clibani parte infima; -is . . . est ideo, ut educatur per ipsum superfluitas sicca.

II *in imag.:* ALDH. virg. II 1316 angusto tendebat -e magister sanguine . . . demens peccamina mundi (WALAHFR. Wett. 514. *al.*). 2291 errorum anfractus salebroso -e sequuntur. ARBEO Emm. 20 in arduam (-um *B*) huius evi -em. HUGEB. Wynneb. 7 p. 112,40 per arctam et celeberrimam caelestis vitae -em (ERMENR. Har. 2). LIBRI Karol. 2,23 p. 82,13 mediocritatis -em recti itineris carpens. THEODULF. carm. 28,1 iudicii -em, censores, prendite iusti. WALAHFR. Wett. 47 Christi de -e viavit. HROTSV. Gong. 480 caeli -es carpere sidereas. prim. 88 -em . . . pietatis. PAUL. FULD. Erh. 1,2 -is vivifici semitam. HARIULF. Arnulf. praef. p. 876,1 libellum . . . legitimo -e per manum . . . episcopi ad audientiam metropolitani perducere. CARM. de litt. 23 Argolicum -em graditur. *saepe.*

III *translate:* **A** *iter – Reise:* **1** *latius:* ARBEO Corb. 20 ipse . . . -e arrepto ad Rome proficiens moeniis. VITA Sadalb. 4 (MGMer. V p. 52,19) post Germaniae Belgicaeque laboriosum -em. TRANSL. Viti 22 recto -e gradientes (*cf.* WOLFHARD. Waldb. 4,16 [12] directo ad monasterium -e . . . venerunt). WOLFHARD. Waldb. 3,17 (10) quo dum prospero itineris -e alacri corde venisset. HARIULF. chron. 4,31 p. 259,25 redit . . . felici -e. *al.* **2** *strictius:* **a** *incessus – Gang(art):* VITA Leod. 1,128 (MGPoet. III p. 9) dum -e citato . . . conveniunt (VITA Agric. 20 p. 197,14). 1,153 (ibid. p. 10) veloci -e viantes (1,297. *ibid. al.*). VITA Galli II 1543 quo cum perveniunt miti sub -e iugales. NOTKER. BALB. Gall. 1ª,1,4,4 praeibo -e modesto. **b** *facultas transeundi – Durchgang:* THIETM. chron. 6,10 arduam irrupere *loricati* viam facilem subsequentibus parantes -em. **B** *modus – Art, Weise:* VITA Galli II 517 Dei famulum perquirere -e sagaci. **C** *pes – Fuß:* VITA Leod. 2,59 (MGPoet. III p. 26) optatam . . . certat captare medelam quisque suis membris, sanis nam -bus iste, ille oculis radios gaudet remeasse.

***callistus,** -a, -um. (κάλλιστος) *pulcherrimus – schönster:* AETHICUS ISTER 84 p. 65,19 fausta perspecilla mater, . . . -a, diva Macedonia. *cf.* *calos.

callitrichum (galitricon, -thrych-, -itum), -i *n.* (καλλίτριχον) **1** *adianton – Frauenhaar (Adiantum capillus Veneris L.):* DYASC. p. 23ª adianton sive galitricon . . . folia habet similia coriandro scissa. *fort. add.:* THEOD. CERV. chirurg. 3,44 p. 171ᴳ appone -thrychum . . . et da patienti *eqs.* **2** *saxifraga – Steinbrech (Saxifraga granulata L. vel sim.):* GLOSS. III 519,35 St.-S. -itum steinbrech.

callivlefarum *v.* calliblepharum. **callo** *v.* 2. calo.

***callopista** (callio-), -ae *m.* (καλλωπιστής) *qui fuco nimio orationis utitur – einer der seine Rede übertrieben ausschmückt, 'Schönfärber':* GLOSS. Micon. (MGPoet. III p. 801ª,57) calliopistia fucus vel mendacium seu tinctura, unde poetae calliopistae dicuntur, quoniam fucate loquuntur.

callopistia (callio-), -ae *f.* (καλλωπιστεία) *circumlocutio poetica, fucus nimius orationis – dichterische Umschweife, übertriebene Ausschmückung:* CARM. Cent. 22 epil. 3 oro . . ., ut mihi . . . unam studeatis mittere cullam . . . causa nostrae necessitatis absque ulla calliopistia. *v. et l. 1.*

***callos** *(n.)* (κάλλος) *pulchritudo, quod pulchrum est – Schönheit, das Schöne:* ALBERT. M. eth. 4,2,1 p. 295ᵇ,9.14 quamvis . . . κάλλος in Graeco multipliciter dicatur, tamen . . . non significat omnem decorem corporis κάλλος *(p. 1123ᵇ, 7)*, sed proprie illum, qui est in magno corpore. summ. theol. I 6,26,1,2,3 p. 240ᵇ,24 κάλλος per duo λ dicitur pulchrum.

***callosico,** -are. *callum efficere – Verhärtung hervorrufen:* IOH. IAMAT. chirurg. 7,10 genus cancri talpa dictum a radicibus digitorum pedum ut multum ducens originem sub callositate et supra carnem -at.

callositas, -atis *f. script.:* calo-: *l. 27.* col(l)o-: *l. 22. plur.: l. 25.*

1 *proprie i. q. durities – Verhärtung:* ALDH. virg. I 36 p. 284,14 leprosi . . ., quos dira cutis -s elefantino tabo deturpans . . . maculaverat (52 p. 309,23 elefantina c. -e [col(l)o- *var. l.*]. *cf.* ARS med. 7 p. 425,25 elefantia est complicatio malignorum humorum cum -e horridissima circa faciem). TRACT. de caus. mul. 17 pisarium . . . ad duricias et -is *matricis* solvenda. ANTIDOT. Glasg. p. 127,20 -es tollit *medicamen.* IOH. IAMAT. chirurg. 8,27 p. 70,13 ne sic calo-e inducta ibidem similes *pustulae* renasci precedentibus possint. *al. v. et l. 17.* **2** *translate i. q. firmitas – Stichhaltigkeit:* EPIST. Worm. I 37 p. 70,19 illud incredibile, . . . nulla racione probabile, nulla argumentorum -e saltem veri simile.

callosus, -a, -um. *script.* calo-: *l. 45.*

I *adi.:* **A** *proprie i. q. durus, induratus – hart, verhärtet, schwielig:* **1** *strictius:* AESCULAPIUS 31 p. 48,24 vulnera . . ., quae sunt sordida et -a. ALDH. carm. eccl. 4,7,8 in cuius genibus cutis -a refertur. WALAHFR. hort. 12 -as (gloss. L: suilothen) . . . manus. TRACT. de aegr. cur. p. 372,8 -am carnem auferre. BENVEN. GRAFF. ocul. B 3 p. 11,21 habet *prima tunica oculi* tactum sicut pellis -a. ALPHITA I p. 317,3 tallus, -a (tallosa ALPHITA II p. 182,1) grandix, cicatrix et carnositas. BRUNUS LONG. chirurg. 1,18 p. 116ᴮ porus . . . sarcoides, id est os -um. CONR. MEND. Attal. p. 137,26 dolor *gutturis* . . . coepit . . . in -am et in glutinosam substantiam indurescere. *al.* **2** *latius:* **a** *scabiosus – mit Ausschlag bedeckt:* ALDH. virg. II 1447 corpore -o (callaso, caloso, colliso, squaloso *var. l.*) deni venere leprosi (2424). **b** *de porco i. q. tergilla tectus – schwartig:* WILH. SALIC. chirurg. 2,1 p. 326ᴴ porci -i et non pinguis. **B** *translate i. q. obstinatus – verstockt:* SIGEB. GEMBL. Theod. 14 p. 470,48 si cuius -um pectus obtutaret obstinationis immanitas.

II *subst. neutr.:* *per errorem ut vid. i. q. album ovi – Eiweiß:* EGBERT. fec. rat. 1,1661 dominus meditullia sola voravit, quę vitans uxor -a *(cf. Hor. sat. 2,4,14; v. et notam ed. p. 242)* adamavit in ovis.

callum *v.* 1. 4. callus. **callumpnia** *sim. v.* calumnia.

1. callus, -i *m. vel rarius* **callum,** -i *n. script.:* ha-: *p. 89,7.* al-: *l. 61. p. 89,7.10.* col-: *p. 89,8.* calc(us): *l. 60. ?form. nom. sg.* -o: GLOSS. III 432,25 St.-S.

I *proprie:* **A** *de anim. i. q. cutis dura – harte Haut, Schwiele (cf.* GLOSS. III 52,59 St.-S. calcus swil. 229,39 -us [allus *b*] svil. 269,47 -us cutis spissata gisuuil. IV 245,1 -um, caro et cutis indurata, quod nos dicimus suuil. *saepe):* **1** *strictius:* ANTIDOT. Bamb. app. p. 36,31 sanat *antidotum* . . . disenteria et -us. VITA Alcuini 2 p. 185,49 pedum . . ., in quibus duritia inest -i, tonsione cultelli castigemus. Ps. ODO MAGD. herb. 271 -os a pedibus tollit *cinis salicis* . . . inunctus. PETR. CAS. (?) chron. 4,74 p. 800,54 -os, qui in membrorum contractione exorti fuerant, disruptos. WILH. CONG. chirurg. 207 quasi -us in cute squamas . . . emittit. WILH. SALIC. chirurg. 1,55 p. 320ᴰ nodositas vel -us. *al.* **2** *latius:* **a** *planta – Sohle:* GLOSS. III 662,15 St.-S. planta sole vel -um. **b** *corpus durum – harter Körper:* BENVEN. GRAFF. ocul. B 2

[Sroder]

p. 8,11 oculus est -us (calvum A p. 16,5) concavus plenus aque. p. 8,15. **c** *tergilla – (Speck-) Schwarte:* CARM. var. II 9,1,4 obvia queque vorans -os et verris inescans. REGISTR. Xant. (QuellRechtsWirtschGeschXanten. I. 1937. p. 73,13) sic XIII undersat carnes dantur, hec debent esse de -o aprorum. **B** *de arboribus i. q. cortex – Rinde:* LEX Sal. Merov. 41,4 si ... eum aut de ramis aut de -is (hallis *A 3*, allis *C 5*, aliis *C 6*, collis *A 2*) supercooperuerit (LEX Ribv. 16 si ... eum cum rama aut -is vel in puteo ... celare voluerit. LEX Sal. Pipp. 69,3 de allis [albis *D 8*, alis *D 9*] aut de ramis [*sim.* 69,5]).

II *translate i. q. austeritas, obstinatio – Härte, Verstocktheit:* HROTSV. Sap. 5,17 depone -um pectoris. CHRON. Median. 9 p. 90^{b},48 tocius ambiguitatis -um remove a latebris animi.

2. *callus *subst.* (*cf.* *caba, caballus) *equus castratus – Wallach:* GLOSS. III 669,53 St.-S. spado -us castratus eunuchus hengist. 692,17.

3. *callus *vel* **-um**, -i *m. vel n. (theod. vet. dial.* kalle *a* canale, *cf. A. Wrede, Neuer kölnischer Sprachschatz. II. 1958. p. 9) canalis – Wasserrinne:* CHART. scrin. Col. B 1089 p. 277,23 (a. 1262) promissum est, quod desuper -um positum hereditatis ecclesie Vilicensis dicto Ricolfo et Winrico ... cum ipsorum muro in altum ascendere licebit. p. 277,27 sine lesione -i. *cf.* *canlus.

4. *callus *v.* 1. *calus.

1. *calma, -ae *f. vel* ***calmis**, -is *f. vel* ***calmen** *n. (orig. gall. ut vid., cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 100) portio terrae – Stück Land, Gelände (fere de terris incultis; interdum de terris consitis, e.g. l. 31sq.):* IONAS BOB. Columb. 1,15 p. 177,10 cum vir egregius ... ad precidendam messem cum fratribus poenes calmen (-em *var. l.*), quam Baniaritiam vocant, venisset. 1,17 p. 181,9 per densa saltus vipurna ..., quae propter Fredemungiacas calmen (culmen *var. l.*) erat. DIPL. Merov. I 41 p. 39,9 quia ... terram ... invasissent ... aut -as rupissent. DIPL. Karoli M. 302 p. 455,5 (spur. s. XI.) venitur in calmibus Merrenses vocabulo. DIPL. Heinr. III. 362^{a} p. 494,10 cum pratis, pascuis, silvis, calmibus, montibus *(sim.* CHRON. Bened. II 8 p. 231,39 [chart.]. *ibid. al.). expressius i. q. pratum – Wiese:* GLOSS. IV 182,59 St.-S. -a wise. *cf.* *carmum.

2. *calma *v.* *clama. ***calmen, *calmis** *v.* 1. *calma.

***calmus**, -a, -um. *(orig. inc.) lucidus, splendidus – leuchtend, glänzend:* CARM. de Bened. 2 caelorum -a *(v. notam ed.)* caterva. 438 *Benedictam* redimitam podere -o.

calnum *vel* **-us** *v.* callainus. *Sroder*

1. calo, -are. *clamare – rufen:* ALBERT. M. bon. 21 p. 12, 40 'boo' ... et '-o', id est 'clamo' et 'voco', unum sensum possident.

2. calo (callo), -avi, -are. (χαλᾶν) **1** *proprie i. q. applicare – anlehnen:* IOH. CODAGN. gest. 13 p. 486,11 ipsius turris muro eas *(scalas)* apposuerunt; et callavit super murum civitatis et optime preliavit *(v. notam ed.).* **2** *translate i. q. scribere – schreiben (cf. Isid. orig. 6,14,4* calamus ..., unde ... -are ... dicitur): AETHICUS ISTER 44 p. 30,26 in pauca nempe navale gubernaculo velox stilus innectens manu -bat.

3. calo *v.* 1. colo.

4. calo, -onis *m. script.:* ka-: *l. 71.* col-: *l. 62. metr.* că-: *l. 68. p. 90,4.*

1 *proprie:* **a** *strictius i. q. minister militum et impedimentorum – Troßknecht:* ALDH. virg. I 13 p. 241,22 nefandae militiae *(sc. diabolorum)* ... -es (co- *AG*) et clientes cum lixarum coetibus. RICHER. Rem. hist. 3,71 ciborum apparatus per -es diripitur. RAHEW. gest. 3,52 turbam -um, meretricum et lixarum. **b** *latius:* **α** *servus, minister vilis – Diener, geringer Knecht:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,137 rogus, quem -um ... turba parabat. PURCH. Witig. 46 tuque tui similes ... -es. AMARC. serm. 4,205 ut saturo et crudo cum -o 'mandite' dicat *eqs.* LAMB. LEOD. Matth. I 2096 iuvenis ... conductus mercede vices -is agebat. CONR. MUR. summ. 6,1 p. 426,15 ad curias principum confluunt ... k-es, ioculatores, saltatores. **β** *portator, operarius rusticus – Lastenträger, Landarbeiter:* EGBERT. fec. rat. 1,24 (gloss.) *debent* -es ibi panem manducare, ubi onera portare. 1,454 -es ... plena facit tritura superbos. HERM. AUGIENS. vit. 1324 vix quodque quis vel servulo audet -i (calori *cod.*) rustico inferre. *de asino in fabula:* NIVARD. Ysengr. 4,536 perfide -o. **2** *translate i. q. navis oneraria – Lastschiff (cf.* GLOSS. III 163,24 St.-S. -es karradin vel vernawn): GOZECH. epist. 6 p. 888^{D} *Mosa* indignata ... -es nostros eam saepius inquietare.

calocagathia *(f.)* (καλοκἀγαθία) *bonum per se exsistens – das Gute an sich:* ALBERT. M. pol. 1,9^{f} p. 78^{a},7 καλοκἀγαθία *(p. 1259^{b},34)* est 'per se bonitas' ad vitam pertinens secundum virtutem honesti (*cf.* p. 77^{b},45. 78^{a},14).

***calocagathos** (calosca-, caloa-), -on (-ton). (καλοκἀγαθός) **1** *adi.: perfecte bonus – vollkommen gut:* ALBERT. M. pol. 2,8^{b} p. 171^{a},13 ut scilicet reges sint καλοκἀγαθοί, id est virtuosi. 4,7^{d} p. 363^{a},17sqq. caloscagathos ... componitur a Graeco, scilicet a καλός, quod est 'bonum', et ab ἀγαθός, quod etiam est bonum; unde caloscagathos est bonum bonum, id est perfectum bonum. summ. theol. I 4,19,2 p. 128^{a},1 quod sit optimum et, sicut dicit Aristoteles, καλονἀγαθόν *(sic ?).* **2** *subst.:* **a** *masc.: homo perfecte bonus – vollkommen guter Mensch:* ALBERT. M. pol. 2,8^{e} p. 173^{b},46 καλοκἀγαθούς, id est perfecte bonos. **b** *neutr.: bonum perfectum – das vollkommen Gute:* ALBERT. M. elench. 1,6,2 p. 643^{b},28 epistola de caloagaton, quod est idem quod de bono bono, hoc est perfecto bono. pol. 2,8^{a} p. 174,1.

calocasia *v.* colocasium.

***calodaemon** (ka-, -dem-), -onis *m.* (καλός *et* δαίμων, *cf.* κακοδαίμων) *genius bonus – guter Geist:* GUNTH. PAR.(?) orat. 1,3 p. 108^{C} coelestes spiritus, qui -es apud Graecos dicti sunt. ALBERT. M. eth. 6,2,15 p. 426^{b},32 illae substantiae, quas Plato heroas dixit et -es, hoc est bonos intellectus, vocavit. *al. v. et* cacodaemon *p. 12,16.20.25.27.*

calofacio *v.* calefacio.

***calogerus**, -i *m.* (καλόγηρος) *monachus senex venerabilis – alter ehrwürdiger Mönch:* GREG. CAT. defens. 1 (MG Lib. Lit. II p. 535,21) nos -i divino munere haud ignari cenobii.

calomnia *v.* calumnia. **calomus** *v.* calamus.

calonica *v.* colonicus.

***calopes**, -idis *m.* (*cf.* κᾶλόπους) *calceus ligneus – Holzschuh:* BERNH. GEIST. palp. 1,500 *(de rixa)* tandem -es, taedae, candelabra ... tubera ... faciunt. *cf. l. 49.*

calopodia (ka-, call-, -lap-, -lep-, -lip, -lp-, -ped-, -da *sim.*), -ae *f. vel rarius* **calopodium**, -i *n. (m.* -us: *l. 48.50)* (κᾶλοπόδιον) **1** *forma calcei – Leisten:* **a** *proprie:* GLOSS. III 169,30 St.-S. callipodium leist (381,28 kalepodia. 389,59 callapodia. 572,24 kalopoda. 626,4 calopoda. 640,38 calpodius. IV 248,18 -a). 665,27 forma vel -pede laist (*cf.* 718,37 formula vel -um leist). IV 174,15 pudius vel calepodius leist. *saepe.* HUGO TRIMB. sols. 23 p. 54,21 hec instrumenta potes numerare: ... calcificem cum subula et -o. **b** *in imag.:* COSMAS chron. 3,53 p. 226,20 Wicpertus ..., qui circa eiusdem presulis callipodium informatus est. **2** *calceus ligneus – Holzschuh:* GLOSS. III 718,40 St.-S. calopode vel credipe holtsco.

***calopus**, -i *m.* *(orig. inc., nisi subest* *analopos) *species dorcadum – Antilopenart:* ALBERT. M. animal. 22,36 -us dicitur esse animal Syriae iuxta Eufratem habitans.

calor, -oris *m. (f.: l. 65.67) script.:* ka-: *l. 67.* col-: *l. 69. p. 91,25.*

I *proprie i. q. caliditas, fervor – Wärme, Hitze:* **A** *gener. (cf.* GLOSS. I 30,6 St.-S. -r suiluceom. 31,6 -r hizzea vel uuarmi. III 680,62 -r uvirmine. *al.):* CARM. Aldh. 4,24 fumam furvam frigoribus foci conplent -bus. VITA Boniti 7 (MGMer. VI p. 122,13) cum nimiae (-ii, -io *var. l.*) -is estu fatigari sacerdos cerneret plebem. AETHICUS ISTER 18 quae *(ianua caeli)* -em nimium (-am *LW*) retenit. RHYTHM. 90,10,1 k-r ardens. WANDALB. mens. 185 *persica* per aestivos primum matura -es. HERACLIUS I 3,15 quo *terra* sic valeat obstare -i (col- *PR*) *fornacis.* HROTSV. Agn. 369 inmunis stabat pia virgo -is inter flammarum crines ludens. HILDEG. caus. 4 p. 189,18 -e vestium utatur. CARM. Bur. B 142,1,3 hoc, quod frigus leserat, repa-

[Steinmann]

rant -es. *saepe. ignis – Feuer:* WALAHFR. carm. 61,7 sicut salamandra -em, sic te quaero. Wett. 669 qualiter aeternum . . . -em . . . incedis *eqs.* VITA Bard. 17 p. 335,19 hesterni -is favillam. **B** *spec.:* **1** *de qualitate materiae inhaerente:* **a** *in univ.:* BOVO CORB. Boeth. 9 frigus et -r, siccitas et humor . . . concatenationem . . . efficiunt. ANON. tab. p. 175,29 non conveniunt -r et frigus . . . nisi post extensionem. ALBERT. M. veget. 4,152 -em . . . grossum voco, qui est in humiditate grossa. metaph. 7,1 p. 317,26 (ed. B. Geyer. 1964) -r est modus substantiae dissolutae et rarificatae *eqs.* animal. 12,38 -r est forma materialis et situalis. 16,116 causa . . . transmutans materiam est frigus et -r. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 7,22 p. 180,59 -r potest esse in aliquo tripliciter: vel per se . . . vel per accidens . . . vel potentialiter. *al. v. et p. 75,35.* **b** *de corporibus anim.:* **α** *strictius:* HILDEG. phys. 7,1 elephans -em solis et non carnis habet. ALBERT. M. resurr. 32 p. 255,71 cum proprium instrumentum animae sit -r naturalis. animal. 6,9 -r . . . alterativus et maturativus ovi est in ipso ovo. *al. v. et p. 76,12.109,1. adde:* HILDEG. scivias 1,2 p. 397[A] vir . . . in fortitudine -is . . . rectum iter in uxore sua quaerat. *de morbis (de febri: l. 23):* ANTIDOT. Bamb. app. p. 36,23 antidotum . . . ad stomachum ex nimio -e lavorantem. HUGEB. Willib. 3 p. 92,9 totiens algore frigans et totiens -e estuans atrox per artos diffusa fuit pestis. NOTULAE Wilh. Cong. 1425 *incisio* -em (col- *L*) totius cerebri temperat. *al.* **β** *latius de spiritu vitali:* WALAHFR. carm. 37,6 dum vitalis alet pectora nostra -r (LIUTPR. antap. 2,1). WALTHARIUS 1020 cor . . . animam liquit mox atque -em. MIRAC. Pirmin. 4 *fratres* quasi ab umbrarum sedibus animae reduxere -em. *al.* **c** *de rebus:* RHYTHM. 146,37,2 *(de pipere)* frigidus et tactu praesto sumenti -em. ALBERT. M. veget. 5,2 -r . . . coelestis circuli . . ., qui est primum et vivificum principium plantarum. animal. 2,63 aqua propter spissitudinem -em solis . . . conservat. **2** *in legibus:* LEX Frision. add. 3[a],22 si homo . . . ita in caput percussus fuerit, ut nec frigus nec -em pro vulneris impatientia sufferre possit (*cf.* DECRET. Frision. A 8 p. 53,5 algor et -r).

II *translate vel in imag. i. q. motus, ardor – (Er-)Regung, Leidenschaft:* **A** *latius (cf.* GLOSS. II 293,19 St.-S. a -e [*sc. iuventutis*] lusti): WALAHFR. carm. 21,4,4 Candidus Exsuperiusque . . . iuverunt ducis optimi -em. HROTSV. Pafn. 3,129 quando . . . avaritiae -e aestuabas. VITA Serv. 54 p. 127,14 quos pavor pepulerat, -r curiositatis revocat. CONSUET. Marb. 43 (Spicil. Friburg. X. 1965) post -em temptationis hebescentem. **B** *strictius i. q. amor – Liebe:* WALAHFR. Wett. 654 licitumque in stupra -em (gloss. RO: coniugium) vertentes. GODESC. SAXO theol. 7,8 p. 185,21 digitus Dei donum Dei et -r Dei Deus est spiritus sanctus. HROTSV. Gong. 359 cordis . . . -e secreto legalem dominum respuit ob famulum. MARC. VALER. buc. 2,63 tanti post pignora fida -is . . . relinquor. *al.*

***caloritas,** -atis *f. calor – Wärme:* IOH. S. PAUL. diaet. add. p. 33,27 dulcium substantia natura complexionis aquosa . . . -is aliquid optinet. Ps. GERH. CREM. sept. p. 321,39.

calos (ka-), -on. (καλός) *bonus – gut:* ANTIDOT. Augiens. p. 54,31 eligma -on ympiicis. ERMENR. ad Grim. 33 p. 573,27 kalon Domine. CARM. var. III 20,10 vale, -os heros. ALBERT. M. summ. theol. I 6,26,1,2,3 p. 240[b],22 καλὸν . . . per unum λ . . . dicitur bonum. *v. et p. 51,23. 90,17. cf.* *callistus.

adv. **calos.** *bene – gut:* AMALAR. interpr. 48 kalos legit.

***caloscagathos** *v.* *calocagathos. **calosus** *sim. v.* callo-.

***calotechnia** (-tecn-), -ae *f.* (καλός *et* τέχνη) *ars bona – gute Kunst: v. p. 13,30.*

***calotibia** (ka-) *subst.* (κᾶλον *et* tibia *ut vid.*) *gralla – Stelze:* GLOSS. III 381,38 St.-S. k-a stelze.

cals *v.* 2. calx. **calsamentum** *v.* salsamentum.

calta *v.* caltha. **caltantum** *v.* chalcanthum.

calterium *v.* cauterium.

calt(h)a, -ae *f. script.:* calca: *p. 92,2. adde* GLOSS. III 539,28 St.-S. calda: *p. 92,1.*

1 *trifolium – Rotklee (Trifolium pratense L.):* GLOSS. II 490,13 St.-S. calta elegon (*i.* clegon) genus pigmenti *(spectat ad Prud. cath. 5,114).* 680,27 luteola calta rotiz cleo (*spectat ad Verg. ecl. 2,50 ut* 687,35 l. calta rubicunda suga. 689,12 -tha binisuga. 723,8 calda genus haerbae i. clea). III 324,57 calta trifolium chle. 551,50 calta (calca *b*) binsuge. *al. v. et l. 10. fort. add. (nisi subest Calendula arvensis L. – Ackerringelblume, cf. André, Lex. bot. p. 66):* ALDH. virg. I 3 p. 231,16 *apes* melligeris caltarum frondibus . . . incubantes mulsa nectaris . . . decerpunt. *v. et supra p. 49,34.* **2** *frutex opobalsamum sudans – Balsamstaude, -strauch (Commiphora opobalsamum Engl.):* GLOSS. II 418,26 St.-S. calta . . . virgultum in Egypto, unde balsamum fluit, vel frutex aromaticum; a quibusdam dicitur herba esse, quę dicitur chle *(spectat ad Prud. cath. 5,114).*

***caltorium,** -i *n.* (*cf. theod. vet.* kalter) *torcular – Kelterhaus:* CHART. Rhen. med. I 135,112 (a. 893) *debet* in nocte lucernam ad -um. *ibid.:* debent vindemiam . . . ducere ad -um. *cf.* calcatorium. *Steinmann*

calva *v.* calvus.

calvaria, -ae *f. (n.* -um: *l. 20. cf. l. 23. 39) script.* -lba-: *l. 22.* **1** *calva, ossa capitis – Hirnschale, Schädel (cf.* GLOSS. I 452,61 St.-S. -am gepolsceini. 456,31 -am houpit schiullun. 457,9 -a hirnecob. III 438,26 -um gebelle. *saepe):* **a** *proprie:* **α** *de hominibus:* ARS med. 7 p. 428,22 usque ad duplicem materiam -ae (calbariam *H*) tantum. AEDILV. carm. 8,34 alis sancti -a velant *volucres (item de reliquiis:* HARIULF. Arnulf. 3,15 p. 903,20 cumque abba -am capitis . . . elevasset. *al.).* HILDEG. caus. 2 p. 107,33 -a in capite mulierum divisa est. CHRON. Albr. a. 1167 p. 849,42 in medio frontis atque -e. *al. de cute capitis:* RADBERT. Arsen. 1,8 p. 32,17 Allabigus noster . . . nudam manu . . . confricat -am. **β** *de animalibus:* ANNAL. Basil. a. 1277 p. 201,34 inventa est -a serpentis magni. **b** *meton. de loco q. d. Golgatha (cf.* GLOSS. I 458,16 St.-S. -am panono stat. IV 6,18 -e locus hamalunc stat. 42,43 -ę locum gebilstat. *al.):* HRABAN. univ. 6,1 p. 145[A] in Golgotha . . ., quod interpretatur C-a *(cf. Vulg. Marc. 15,22. al.).* CHART. Heinr. Leon. 94 p. 144,25 in -e loco ante dominicam passionem (HONOR. AUGUST. gemm. 1,194 locus, in quo decalvabantur *captivi,* C-a dicebatur. *al. v. et p. 97,42).* **2** *calvitium – Glatze (cf.* GLOSS. III 694,42 St.-S. -a glaz): URSIN. Leod. 16 (MGMer. V p. 338,7) *Diddo* condemnatus . . ., -a acceptus in capite *eqs.*

calvaster, -stra, -strum. *calvus – kahl:* HUCBALD. carm. 2,129 -r censor. *subst. masc.:* HUCBALD. carm. 2,53 cessa -um . . . corrodere.

***calvatum** *v.* *galvaia.

calvesco, -ere. **1** *calvum fieri – kahl werden:* ARNOLD. SAXO fin. 4,5 p. 82,25 -unt cito *homines.* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 19,9 p. 306,72 senes magis -unt quam iuvenes. *ibid. al.* **2** *effluere – ausfallen:* ALBERT. M. animal. 19,25 pili . . . -unt (*p. 782[a],8* φαλακροῦνται) anterius in capite.

calvities (-ici-), -ei *f. defectus capillorum naturalis – Kahlheit (cf.* GLOSS. IV 235,52 St.-S. -cies chalue): ALDH. virg. II 295 -em (-ciem *var. l.*) capitis. Ps. ODO MAGD. herb. 253 prodest . . . -ei *iuniperus.* URSO anat. 73 fluor capillorum seu -cies. ALBERT. M. animal. 3,89 fluxus . . ., quo fluunt capilli a posteriori parte capitis, dicitur capillorum ablatio et non -es (*cf. p. 518[a],28* ἀναφαλαντίασις). *al.*

calvitium (-ici-), -i *n.* **1** *caput (ex parte) calvum – Glatze, kahle Stelle der Kopfhaut (cf.* GLOSS. III 268,23 St.-S. -cium chaluva. *al.):* **a** *de calvatione, tonsura:* HRABAN. inst. cler. 3,18 p. 225,6 si Israhelites eam *(mulierem captivam)* habere velit uxorem, -um ei faciat, ungues praesecet. VINC. PRAG. annal. a. 1158 p. 670,1 sacerdos ruricula, superpellicio pro lorica indutus, -cio pro galea. *iron.:* WALTHARIUS 979 pro -o capitis te vertice fraudo. *in imag.:* HRABAN. inst. cler. 3,18 p. 225,14 si quid . . . superfluum *apud poetas gentiles* de idolis, . . . de cura secularium rerum, haec radimus, his -um inducamus. **b** *de defluvio capillorum:* VITA Gebeh. Const. 1,26 latum habere -um. ALBERT. M. animal. 19,36 resplendent -a sicut specula quaedam. **2** *calvities – Kahlheit (cf.* GLOSS. I 367,9 St.-S. -um caluui): CONSTANT. AFRIC. theor. 1,17 p. 3a[v] -um . . . non solet contingere nisi extrema senectute . . ., et hoc maxime in vertice. DECRET. Frision. A 8 p. 52,18 pro superciliorum rasura IV uncie, pro iugi -cio tantundem.

[Heßler]

calumnia (-mpn-), -ae *f. script.:* ka-: *p. 94,44.* col-: *l. 62. p. 94,71.* -allu-: *l. 20.70.* -lom-: *l. 52.54.57.62. p. 94,17.* -n(n)i-: *l. 20.52.64sq. p. 94,52.* -upn-: *p. 94,13.*

I *de mendacio, dolo:* **A** *falsa criminatio, malitiosa incusatio – Verleumdung, böswillige Beschuldigung* (*cf.* Gloss. II 333,10 St.-S. -am rafsunga. 564,23 -am leidun): **1** *strictius:* Aldh. virg. I 44 p. 297,13 de scaevo infamis -ae improperio. Conc. Karol. 10,14 ne innocens . . . -is estuetur (-i restuetur *cod., ed.*). Cand. Fuld. Eigil. I 23 p. 232,29 ne . . . mentio -a videatur. Rahew. (?) dial. p. 536,21 -a . . . est, qui falsum crimen bonis obiectat. Statut. ord. Teut. p. 78,41 redimere fratres a -mpniis hominum perversorum. *al.* **2** *latius i. q. iniusta obiurgatio, infensa censura, maligna vituperatio – ungerechter Vorwurf, gehässige Kritik, boshafter Tadel:* Hraban. epist. 5 p. 389,18 -am et invidos morsus devitare. Rimb. Anscar. 19 p. 41,10 non ferens eorum -am respondit *eqs.* Ioh. VIII. epist. C 1 p. 314,9 omnem de retroactis excessibus -mpniam. Agius vita Hath. 8 nulli -am irrogavit. Gerhoh. epist. (JbLandeskNiederöst. N. F. 29. 1944/48. p. 128,9) calluniis falso contra me iaculatis . . . respondeo. **B** *dolosae machinationes, insidiae, malum consilium, malitia, fraus – üble Machenschaften, böse Absicht, Bosheit, Betrug:* **1** *strictius:* **a** *in univ.:* Rimb. Anscar. 19 p. 42,18 tantam -am sufferre. Chart. Babenb. 227 p. 30,21 (a. 1220) piis actibus adversatur inimicus humani generis molimine -mpnie. Chart. Tirol. notar. II 169 p. 116,2 vendant suum ius . . . sine -mpnia. Chart. Raitenh. 269 p. 215,15 per maliciam aut -mpniam . . . infirmari. Chart. Burgenl. II 131 p. 92,30 aliquid fraudis vel -mpnie. *al.* **b** *de nocendi ratione eiurata ('Gefährdeeid' Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 392):* Dipl. Heinr. III. 191 ut omnes principales persone in primo litis exordio subeant iusiurandum -mpnie. Const. I 318,5 primo praestito -ae sacramento (Chart. Merseb. 140 p. 118,40 [epist. papae] sacramentum -mpnie prestitisti. Chart. Ital. Ficker 243 p. 290,21). Chart. Babenb. 237 p. 59,33 iuramento -mpnie . . . interposito. *al.* **2** *latius i. q. periculum – Gefahr (sc. in lite; 'Prozeßgefahr', 'Formstrenge' Dt. Rechtswb. III. p. 359):* Chart. Heinr. Leon. 88 p. 131,39 sine -mpnia verborum, que Teutonice dicitur vare.

II *de querela, petitione (fere iniqua vel noniam iusta; sensu iniquitatis evanido: l. 54. p. 94,2sqq.):* **A** *postulatio, actio – Forderung, Klage:* **1** *spectat ad punitionem, compositionem:* **a** *proprie:* Leg. Burgund. const. I 46,2 nullam ex hoc -am . . . sustinebit. *al.* Leg. Wisig. 8,3,4 nulla ei . . . -a moveatur. 8,3,15 -am inferre. 9,1,4 ab omni -a liber abscedat. *expressius i. q. ius actionem instituendi – Klageanspruch:* Leg. Burgund. const. I 12,4 remota omni -a (18,1). **b** *meton. i. q. poena, compositio – Strafe, Buße:* Leg. Wisig. 3,4,5 nullam penam aut -am incurrat. 6,1,8 nec propincus pro propinquo ullam -am pertimescat. *al.* Edict. Roth. 188 amplius -a (-omnia *2*, -onnia *5*) praesumptori non generetur. Leg. Lang. p. 164,12 fur . . . non habeat in una causa duas -omnias. **2** *spectat ad vindicationem (praecipue repetitionem; cf. A. Gál, Die Prozeßbeilegung nach den fränkischen Urkunden. 1910. p. 1sq.):* **a** *strictius:* **α** *in univ.:* Form. Andec. 39 contra ipsis nulla -omnia neque repeticione facere (Petr. Cas. [?] chron. 4,75 litem aut -mpniam). Leg. Wisig. 10,2,6 p. 394,9 per repetentis -am. Edict. Roth. 348 si venerit proprius dominus et -am generare voluerit (Vita Leod. 28 [MGMer. V p. 309,6] ut . . . nullius ex hoc generaretur colompnia [colom-, calom- *var. l.*]. Dipl. Karoli M. 80 p. 115,17 monasterio . . . de ipsa foreste . . . inquietare aut -am [*ed.*, -unniam *B*] g. Form. Turon. 16 refragationem aliquam aut -am [-uniam *A 1*] g. Trad. Frising. 197 p. 190,9. *saepe*). Trad. Lunaelac. 120 -am repetere. Chart. Sangall. A 713 p. 315,21 -am vel repetitionem huic concambio ingerere. Leo Mars. chron. 3,25 p. 716,21 ab omni deinceps Casinensium monachorum -a vel querimonia . . . illud *monasterium* esse quietum. Chart. Tirol. 1279 cavillatio seu callumpnia. *saepe. v. et p. 95,26.* **β** *contradictio – Einspruch, Widerspruch:* Dipl. Karoli M. 55 absque ullius contrarietate vel -a. Dipl. Loth. III. 34 p. 57,8 quod ecclesia . . . theloneum . . . sine omni -mpnia . . . tenuerat. *al.* **γ** *lis, causa – Rechtsstreit, Prozeß:* Epist. Bamb. 24 p. 517,13 de -mpnia, quam adversus eum *(imperatorem)* habet ecclesia. Chart. Tirol. 622 cum de gestis hominum grandes soleant emergere -mpnie. Chart. Friburg. 65 ne possit interveniri -mpnia. Chart. Solod. 422 ne . . . litis exinde struatur -mpnia. *al. faida – Fehde:* Wilh. Andr. chron. 90 segetes nostras in progressu -mpnie vastaverat. **b** *latius i. q. vindiciae, ius – Rechtsanspruch, Recht:* Hugo Flav. chron. 2 p. 476,19 Folcuinus . . . -mpniam, quam habebat in manso . . ., vurpivit . . . consanguineo suo (Chart. Laus. 154 Nantelmus . . . guerpivit . . ., quidquid iuris vel -upnie habebat in dicto *Domenget*). Rob. Tor. chron. a. 1168 p. 517,40 pro -mpnia relaxanda comitatus. *al.* **B** *publica exactio, expostulatio – fiskalische Anforderung, Inanspruchnahme:* **1** *proprie:* Dipl. Merov. I 71 p. 63,40 ut neque vos neque iuniores . . . nulla -omnia generare non presumatis (Dipl. Karoli M. 132 p. 183,14). Dipl. Ludow. Germ. 89 ut nullus episcopus . . . seu aliqua potestas . . . abbati . . . ullam . . . molestiam aut aliquam -am facere presumat (Dipl. Heinr. III. 268 si quis . . . negotiantibus . . . iniuste -am faciat. *al.*). **2** *meton. i. q. tributum – Abgabe:* Dipl. Otton. I. 215 monasterio . . . de eis *(capellis)* ullam -mpniam aut exactionem quamlibet exquirere.

III *de facinore:* **A** *iniuria, mala – Rechtswidrigkeit, Unrecht, Böses:* **1** *strictius:* Ruotg. Brun. 5 p. 7,2 ab omnibus -a qualibet oppressis. Dipl. Conr. II. 59 si quid eis -ae et iniuriae illatum fuerit. Chart. Burgenl. I 535 p. 358,46 si per -am in numerum inciderunt speculatorum. **2** *latius i. q. imminutio, impeditio, vexatio, oppressio – Beeinträchtigung, Behinderung, Übergriff, Bedrückung:* Conc. Karol. 10,11 ut sine ulla iniusta -a permaneant *pauperes.* Chart. Sangall. A 312 p. 289,37 (dipl. Ludow. Pii) ut . . . nullas . . . a comitibus . . . inquietudines aut -as pars . . . monasterii exinde patiatur (Form. imp. 5 ut . . . homines . . . nullam . . . super statu libertatis sue -am patiantur). Chart. Rhen. med. I 105 p. 109,38 ut nullum detrimentum aut -am domus Dei . . . sustineat (Thietm. chron. 1,26 sub comitum potestate magnam sustinere -am). Adam gest. 1,50 p. 50,12 papa . . . -mpnias Adalgarii miseratus. Dipl. Heinr. IV. 280 p. 361,1 nec . . . -am, pervasionem aut iniuriam monasterio . . . faciat *advocatus. al.* **B** *violentia, vis – Gewalttätigkeit, Gewalttat:* **1** *in univ.:* Visio Baront. 15 ne -as daemonum patiatur. Rhythm. 89,10,1 k-a superborum. Capit. reg. Franc. 176 p. 360,41 -a in Christi sacerdotes peracta. Hariulf. Arnulf. 2,13 p. 887,6 profugus intolerabilem -mpniam est perpessus. *al.* **2** *seditio – Aufruhr:* Wipo gest. 40 p. 62,14 reversus Alamanniam invenerat -am. **3** *pacis violatio – Friedensbruch:* Chart. Burgenl. I 502 p. 337,11 (a. 1267) Ponyth . . . convictus fuit de -a manifeste. **C** *contumelia, opprobrium, ludibrium – Beleidigung, Schimpf, Hohn* (*cf.* Gloss. I 68,13 St.-S. -a [*a.c*], -unia [*b*] harm. 69,13 -a harmqhuiti): **1** *in univ.:* Aldh. virg. I 33 p. 274,21 ad -am pontificis et infamiam cleri. Walahfr. Gall. 1,7 quod de tuis -is narras, ex meo contemptu percipio. Annalista Saxo a. 983 p. 632,5 de nimia verberum -mpnia ulcisci. *al.* **2** *despicatio – Geringschätzung:* Aldh. virg. I 9 p. 236,19 contemptibilem naturae -am perpeti.

IV *de incommodo i. q. detrimentum, malum, damnum – Nachteil, Übelstand, Schaden* (*cf.* Gloss. I 750,18 St.-S. -am scadun): **A** *iur. (cf. p. 93,39):* Leg. Wisig. 5,5,7 nihil -e pertimescat. 8,4,26 dominus servi nullam -am (nullum damnum *var. l.*) aut detrimentum sustineat (*cf.* 9,1,15). Chart. Raitenh. 305 p. 246,31 (a. 1270) ne . . . invidorum malicia -mpniam in posterum paciantur *gesta hominum.* **B** *usu communi:* **1** *in univ.:* Vita Gang. I 7 (MGMer. VII p. 162,16) Deus . . . nullam pacietur ut sufferas -am. Epist. Ratisb. 9 p. 317,6 quod ipsi *(veteres)* rei publicae -am putabant. Chart. Carniol. II 17 p. 12,15 facile oblivionis -mpnia res gestas subrueret (Chart. Raitenh. 248 sublata o. columpnia. Chart. Stir. IV 301 p. 179,12). **2** *maeror, angustiae, calamitas – Kummer, Bedrängnis, Mißgeschick:*

[Heßler]

VITA Magni Fauc. 52 quod de vestris narratis angustiis, nos ex nostris percipimus -mpniis. LAMB. HERSF. annal. a. 1071 p. 131,29 recentis . . . -ae exemplo conterritus. EPIST. Worm. I 2 p. 17,2 aliqua -arum mearum . . . tibi describere. *v. et* *calengia.

calumniatio, -onis *f.* *impugnatio – Anfechtung:* COD. Lauresh. 145 (a. 1142) de falsa -e suę depositionis et meę *(sc. abbatis)* ordinationis.

calumniator (-mpn-), -oris *m.* *script. et form.:* -lom-: *l. 28.* -tur: *l. 14.* -tus: *l. 15.*

1 *veritatis vel iuris corruptor – Verfälscher der Wahrheit oder des Rechts:* **a** *in univ.:* LEG. Burgund. Rom. 11,3 quicumque alienae cause se miscuerit, pro -e damnetur. LEX Raet. Cur. 23,8 (ed. E. Meyer-Marthaler. 1959) ille est -ur (-us, -or *var. l.*), qui rogitus aut per primias alterius causa desertat. 27,6 hoc sunt -es: omnes, qui . . . causas conturbant per malo ingenio aut quid falsitatem . . . ad iudicem portaverit. **b** *criminator – Verleumder:* LEG. Burgund. const. I 80,3 qui -i consilium dederit ad dimicandum (*syn.* falsus relator). ANAST. BIBL. epist. 9 p. 423,34 pro Honorio papa a -bus impetito. **c** *blasphemator, fidei inimicus – Gotteslästerer, Glaubensfeind:* NOTKER. BALB. notat. p. 64,17 si defensionem *requiris* creatoris et antiquorum patrum contra plasphemias -um. **2** *actor – Kläger:* **a** *c. sensu doli, fraudis, iniuriae (fere in vindicatione):* LEX Frision. 11,3 aut -r aut ille, cui calumnia irrogata est. FORM. Turon. 23 -r aut repetitor. DIPL. Arnulfi 131 p. 197,15 ut hec auctoritas . . . a nullo . . . -e (-lom- *C*) . . . violetur. CHART. Sangall. B 62 p. 69,29 ut, si quis . . . de hac re querelam aut mallacionem faceret, sciret se esse -em. GESTA Bert. 2,25 erga -mpniatores vel infestatores. CHART. Port. 85 p. 111,18 ut -mpniatorum reprimatur temeritas. *al.* **b** *sensu fraudis evanido:* LEG. Lang. p. 211,34 (a. 866) si -r intentionem proposuerit. **3** *iuris vel pacis violator – Rechtsverletzer, Friedensbrecher:* **a** *in univ.:* LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 204,33 contra tanti -is *(sc. episcopi)* violentiam. CHART. Burgenl. I 503 ad imponendum eidem caracterem, qui manifestis -mpniatoribus infligi consuevit. *ibid. al.* **b** *oppressor – Bedrücker:* DIPL. Heinr. IV. 280 p. 361,3 si . . . non ut advocatus, sed potius -r et pervasor monasterii fuerit *(item* CHART. Turic. 263 p. 147,19. *al.; cf. Th. Mayer, Fürsten und Staat. 1950. p. 93sq.).* **4** *detrimenti auctor – Schadenstifter, Schädling:* CONC. Karol. 44[A] p. 480,1 seductores pseudochristiani, ecclesiae -es.

***calumniatorius** (-mpn-), -a, -um. *criminosus – verleumderisch:* ARNOLD. LUB. chron. 2,16 p. 136,35 verbis -mpniatoriis eum . . . alloqui cepit.

adv. ***calumniatorie.** *iniuriose – widerrechtlich:* ARNOLD. LUB. chron. 3,11 p. 155,43 rex . . . decanum et canonicos . . . -mpniatorie aggressus est.

calumnior (-mpn-), -atus sum, -ari *et* **calumnio,** -avi, -atum, -are. *script.:* ka-: *p. 96,35.* -lom-: *p. 96,10.* -lopn-: *p. 96,24. form.: inf.* -nari: *p. 96,38. pass.: praes.: p. 96,10.16.35sqq.59.61.63. perf.: p. 96,12.15.26. 57. struct.: dat.* (*cf.* GODESC. SAXO gramm. 1,17): *l. 64. p. 96,2.66.71. acc.: l. 63. p. 96,3.11.22.32.47.55. saepe. acc. c. inf.: l. 67sqq. p. 96,27.97,2.* quod: *p. 96,2. absol.: l. 62. p. 96,13.19.22.29.42.45.64.69.*

I *de mendacio, dolo:* **A** *criminari, dolose accusare, maligne loqui – verleumden, böswillig anklagen, Übles nachsagen:* LEG. Burgund. const. I 80[capit.] de testibus falsa referentibus et -antibus (calumniatoribus *var. l.*). LEX Frision. 3,9 si . . . falso eum -tus est. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 294,8 ei *(regi)* adversari et -ari non cessabant. **B** *maligne affirmare – böswillig behaupten:* CHART. cell. Paulin. 40 p. 54,29 (a. 1195) ne . . . privilegium sine nostra conscientia fuisse conscriptum . . . quis . . . -mpnietur. OTTO FRISING. chron. 6,31 p. 295,20 comes . . . regnum . . . ad se pertinere -mpnians (*cf.* 7,22 p. 344,8). **C** *simulare – heucheln:* ODBERT. Frid. 15 quasi victus imperator . . . alteri cessit . . ., pacem petivit et -mpniatus amicum sibi facit. **D** *vituperare, (infense) carpere – tadeln, (gehässige) Kritik üben:* LUDOW. II. ad Basil. (MGEpist. VII p. 389,18) -mpniari poteris et Samuel, quod *eqs.* EPIST. Mog. 22 ne . . . -entur mihi fastidientes. HERM. TORN. rest. 15 p. 281,41 si quid in eo *iudicio* vellet -mpniari (*syn.* reprehendo). *v. et p. 97,19.*

II *de petitione, querela (fere iniqua vel noniam iusta; sensu iniquitatis evanido: l. 19.22.28sq.42):* **A** *de vindicatione (praecipue repetitione):* **1** *c. sensu postulandi:* **a** *in iudicium vocare, actionem instituere – verklagen, Klage anstrengen:* EDICT. Roth. 230 vinditor . . . preveat sacramentum . . . et amplius non calomnietur. FORM. Turon. 41 contra legem ipsum hominem -bat *interpellator.* LEX Frision. 11,2 si litus . . . a domino de capitis sui conditione fuerit -tus. DIPL. Heinr. IV. 345 p. 456,39 ne postmodum detur aliquibus -mpniandi locus. CHART. Lub. 180 p. 167,16 si . . . propter debitum fuerit mercator -mpniatus. CHART. Raitenh. 219 ne super . . . donatione . . . ecclesia . . . ab heredum meorum aliquo -mpnietur. **b** *arrogare, repetere – beanspruchen, Ansprüche (wieder) geltend machen:* AGNELL. lib. pont. 30 p. 295,8 ivit ille iterum ad . . . salvatoris effigiem et -mpniavit (-mpniatus est *2*). FLOD. hist. 4,1 p. 558,43 Hucboldus . . . munus . . . abbatis -mpniabatur. CHART. Mog. A 571 p. 487,38 qui reclamaret vel -mpniaretur. CHART. episc. Halb. 285 terminos, quos episcopus . . . vane -mpniatur. CHART. Laus. 154 Nantelmus . . . calopniabatur capitulo Domanie . . ., quem dicebat fuisse de hominibus suis. WILH. ANDR. chron. 81 qualiter . . . decima fuerit . . . a falsis heredibus -mpniata. *al.* **c** *queri – sich beklagen:* DIPL. Loth. III. 123 si inique vos gravari -amini *(sc. cives).* LAMB. ARD. hist. 146 quicquid . . . monachi de iniuria . . . sibi . . . illata -ando vel reclamando dictaverint. **2** *c. sensu improbandi:* **a** *impugnare, irritum declarare – anfechten, für ungültig erklären:* TRAD. Patav. 67 (a. 815) qui contra hanc cartulam . . . malo ordine venire aut eam -are temptaverit (TRAD. Lunaelac. 129. CONC. Karol. 58 p. 783,32). CHART. Sangall. B 470 p. 345,9 ne *condicionum forma* a quoquam . . . possit infringi vel kalumpniari (CHART. ord. Teut. 281 ne hec . . . renunciacio . . . i. aut -mpniari valeat). CHART. Advoc. 177 p. 90,36 ut . . . hec . . . conpositio . . . a nullo nolat -mpnari. *al.* **b** *contradicere, intercedere – widersprechen, Einspruch erheben:* HRABAN. epist. 42 p. 482,27 capitula -antium Gallorum de predestinatione. OTTO FRISING. chron. 8,3 p. 397,9 si qui . . . contendunt . . . hunc *(antichristum)* bestiam dictum, non -mpnior (*cf.* 8,9 p. 404,23). **B** *de exactione publica i. q. expostulare, tributis onerare – Forderungen stellen, mit Abgaben belasten:* FORM. Flav. 44 p. 482, 21 ut, quod rex . . . voluit esse constructum, . . . sit . . . a -andi occasionibus servatum. FORM. Sal. Merk. 41 ut neque vos *(sc. comes)* neque iuniores vestri . . . ipsum *virum* pro hoc inquietare nec -are nec de rebus suis abstrahere . . . praesumatis. DIPL. Otton. I. 378 ut nullus dux . . . massarios, libellarios . . . pignorare, -are . . . audeat. DIPL. Otton. III. 310 p. 737,26 -are, disvestire aut molestare.

III *de facinore (cf.* GLOSS. I 399,20 St.-S. -tus sum harmisota. IV 198,15 -or hermio. *al.):* **A** *aggredi, sauciare, vexare – angreifen, schwer verletzen, mißhandeln:* CAPIT. reg. Franc. 176 p. 361,4 si quis subdiaconum -tus fuerit, vulneraverit vel debilitaverit. EPIST. Teg. I 62 servi eius famulis nostris cędibus -tis quodcumque volunt . . . abstrahunt. **B** *offendere, maledicere – beleidigen, schmähen* (*cf.* GLOSS. I 717,43 St.-S. -atur i. skildit. II 333,40 -antur lastront. 758,27 -atur unerot uuirdit): HROTSV. Dulc. 1,3 temere -mpniaris statum Dei omnipotentis. Sap. 5,18 quod ab hac vili puellula . . . -ari pateris. GESTA Godefr. Trev. 4 p. 202,12 qui de clero . . . de civitate exeuntes . . . capiebantur, -mpniabantur. *al. cavillari – spotten:* EPIST. pont. Rom. sel. I 2 p. 16,12 gratis -are conantur. **C** *iniuriam facere – Leid antun:* VITA Mathild. II p. 291,22 rex Otto -mpniatur nobis.

IV *de incommodo:* **A** *detrimento afficere, nocere – schädigen, Schaden zufügen* (*cf.* GLOSS. I 710,39 St.-S. -antibus scadonten): FORM. Sal. Merk. 7 nec alienare nec -are nec in naufragium ponere . . . habeam potestatem. COSMAS chron. 2,2 p. 83,4 ne differret . . . occasionem -mpniandi suis inimicis. **B** *impedire – hindern:* TRIUMPH. Lamb. 17 (MGScript. XX

[Heßler]

p. 509,20; c. 1141) in qua *(domo)* arbalistae . . . -rentur aquam haurire obsessos. *v. et* *calengio.

adi. **calumnians,** -antis. *calumniosus – verleumderisch:* RUOTG. Brun. 38 p. 40,5 ipsum *factum* . . . linguę -mpnianti fuit obnoxium.

subst. **calumnians,** -antis *m.* **1** *vituperator infensus – gehässiger Kritiker:* WIPO gest. epist. p. 4,1 si . . . aliqui -es obiciunt *eqs.* **2** *actor iniustus – ungerechter Kläger:* LEG. Burgund. const. II 20 dum collegentes alumnos sibi eripi -tum intencionem formidant. CHART. Turic. 835 p. 295,27 (a. 1252) ut -mpniantibus via malignandi . . . precludatur. **3** *vir violentus – Gewalttäter:* CAPIT. reg. Franc. 252,4[a] p. 215,27 (42) si . . . mortuus fuerit *presbyter,* compositio (calumniantis *add. pars codd.*) in tres dividatur portiones.

calumniosus (-mpn-), -a, -um. *script.* -nos-: *l. 18.*

1 *criminosus, infensus – verleumderisch, gehässig:* REGINO chron. a. 892 p. 139,14 propter invidentium et adversantium -am querelam. HUGO FLOR. hist. p. 349,39 -mpnosis . . . sive mordacibus viris patet. . . campus calumpniandi. **2** *malignus, iniustus – böswillig, widerrechtlich:* DIPL. Loth. I. 62 (ed. Th. Schieffer. 1966) ut nullus . . . ingerere presumat inquietudinem . . . seu -mpniosam contradictionem. CHART. Hall. I 256 p. 244,9 (a. 1250) ne . . . interpretacio sinistra vel -mpniosa questio possit . . . suboriri. CHART. Lips. III 15 ne . . . sinistre ac -mpniose interpretationi . . . locus detur. CHART. Burgenl. II 25 p. 21,38 nobiles . . . ab . . . inpeticione -mpniosa fuerant . . . absoluti. **3** *atrox – scharf:* BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 279,19 se illis . . . durum, -um, omnifariam inquietum . . . fore.

adv. **calumniose.** **1** *maligne, iniuste – böswillig, widerrechtlich:* CHART. Brixin. 104 p. 110,12 (a. 1241) non debent alienare ipsum feodum . . . -mpniose. CHART. Rhen. med. III 750 ne . . . donatio a quoquam -mpniose valeat revocari. CHART. Turic. 944 (epist. papae) nude prolacioni verborum -mpniose . . . adherere. **2** *ignominiose – mit Schimpf und Schande:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 294,10 Heinricum . . ., quem . . . ferme totum regnum . . . ab aecclesia longe profanandum -e proculcaverat.

1. calumpnia *sim. v.* calumn-.

2. calumpn(i)a *v.* columna.

1. calvo, -are. **1** *decalvando dedecorare – durch Kahlmachen entehren:* OLIV. descr. p. 20,16 in Golgatha, quod est Calvarie locus, dictum eo, quia -ari solebant, id est dampnari, . . . latrones. **2** *detrectare – herabsetzen:* HUGBALD. (?) carm. 2 app. 1 carmine, clara, cave calvos -are, Camena.

adi. **calvatus,** -a, -um. *calvus – kahl (cf. ThLL. III. p. 194,45sq.):* **1** *proprie:* CARM. Bur. A 174,11,8 stat *Fortuna* fronte capillata, que nunc aures aspidis habet retro -a. **2** *in imag.:* **a** *amissus – versäumt:* CARM. Bur. B 16,1,8 verum est, quod legitur fronte capillata, sed plerumque sequitur occasio -a. **b** *occasione fraudatus – enttäuscht:* HUGO TRIMB. registr. 780 ne de fronte capillata velit quis garrire, quem confusio -a cogat resilire.

2. calvo, -ere. *fallere – täuschen:* VITA Galli II 959 error ne valeat quisnam nos -ere nequam. *v. et supra p. 12,31.*

adi. **calvens,** -entis. *fraudulentus – trügerisch:* CARM. de Cass. 167 rebus in humanis quam sit fidutia -s (CARM. de Bened. 203).

1. *calus (-ll-), -i *m.* (κᾶλον) **1** *calopodia – Leisten:* GLOSS. III 271,44 St.-S. -i formule ad faciendum calcios leiste (292,14 calli. 298,24). **2** *cuneus – Keil, Zwickel:* GLOSS. III 626,3 St.-S. -us (clavus *ci. ed.*) zwichel, calopoda laist.

2. calus *v.* calvus.

calvus, -a, -um. *script.* -lus: *l. 66.*

I *adi.:* **A** *proprie i. q. capillis carens – glatzköpfig, kahl (cf.* GLOSS. IV 134,6 St.-S. calus caluwer. *al.):* **1** *strictius:* ERMENR. ad Grim. 28 p. 566,32 a . . . Gozperto, ne dicas -o, sed pilis zephali auretenus nudo. IOH. DIAC. cen. 2,166 Ionas -us. TRAD. Frising. 1127 Aripo, Aripo -us *testes.* HIST. Hirs. 3 p. 256,31 *abbas* in anteriori parte capitis -us erat, in occipicio capillos raros habebat. ALBERT. M. animal. 3,93 qui habet barbam evulsam, non erit -us (*cf. p. 518[b],20* φαλακροί) nisi parum. *al.* **2** *latius:* **a** *glaber – haarlos:* GENEAL. Fusn. 11 (MGScript. XIII p. 254,19; c. 1160) Manasses, cui agnomen Calva Asina (*cf.* CHRON. Albr. a. 1070). **b** *arboribus et herbis carens – unbewachsen:* DIPL. Otton. III. 154 p. 565, 21 in vico . . ., qui Mons Calvus dicitur (EGBERT. fec. rat. 1,1481 quattuor ut -i Calvo puto Monte creati). **B** *translate i. q. vanus, vilis, fraudulentus – leer, fadenscheinig, trügerisch* (*cf.* GLOSS. II 469,1 St.-S. -is giposin [*sc. prave versum sicut* 528,39 pisuuichidon]): EPIST. Hildeg. 164,16 -am . . . magis quam veram praetendere . . . excusationem. CARM. Bur. B 39,4,10 episcopi . . . ferunt . . . loricam pro alba – hec occasio -a (TRAD. Biburg. 37 p. 436,16 sine omni contradictione vel -a occasione. BERTH. RATISB. serm. 9 p. 50,29 non est nisi stulta excusatio talis et o. -a. *al.*).

II *subst.:* **A** *masc. i. qui capillis caret – ein Kahler, Glatzkopf:* AEDILV. carm. prol. 6 mercedem . . ., quam iussit reddere -us. HUGBALD. carm. 2,4 carmina . . . -is cantate. EGBERT. fec. rat. 1,311 commendo -um, non tota fronte glabellum. RUP. TUIT. off. 2,25 p. 55[A] filii sumus Core, id est -i. ALBERT. M. metaph. 5,6,8 p. 289,55 (ed. B. Geyer. 1960) -i (*p. 1024[a],28* οἱ φαλακροί) non sunt coloboni. *al. iron.:* WALTHARIUS 991 ferro tibi finis, -e, sub isto. *in cognomine:* LIUTPR. antap. 1,5 defuncto Karolo *(sc. III.)* praenomine Calvo *(cf. A. Wrackmeyer, Studien zu den Beinamen der abendländischen Könige. Diss. Marburg. 1936. p. 59sq.).* RUD. TRUD. gest. 4,1 Herimanno *fratri* . . ., qui Calvus et Senior cognominabatur. ANON. Ratisb. chron. (MGScript. XXX p. 1490,14) Carolus cognomento Calvus, rex Gallie. CHART. Brem. 219 testes . . . Henricus Longus, Henricus Calvus. *al. cf. l. 31sq.* **B** *fem.:* **1** *in cognomine i. quae capillis caret – die Kahle:* REGISTR. Mog. p. 33,1 Gerdrudis Calva *solvit* de curia XVIII den. (*cf.* p. 30,17 de curia contra Calvam). **2** *ossa capitis decalvata – kahler Schädel:* **a** *proprie:* ERMENR. ad Grim. 13 p. 548,18 clamemus 'zue' pro 've -ae ve'. **b** *meton. de monachis i. qui capillis caret – Kahlkopf:* CARM. var. III 24,12 -arum spernis at loca . . ., o vexator monachorum. **C** *neutr.:* *?corpus glabrum – ?glatter Körper: v. p. 89,1.* *Heßler*

1. calx, -cis *m. (l. 46; ceterum de genere non constat)* *script.* -lic-: *l. 51.* *?form. nom. sg.* -ces: *l. 43.*

posterior pars pedis, calcaneum – Ferse, Hacken (praevalet notio instrumenti pulsandi): **I** *spectat ad homines:* **A** *strictius (cf.* GLOSS. III 227,40 St.-S. -x fersina. 439,58 -es scis haken. *saepe. v. et p. 55,38):* **1** *proprie:* WALTHARIUS 938 post terga ruens . . . pulsabat -bus arvum. WOLFHARD. Waldb. 2,19 (12) qui prius . . . natibus uniti fuerant -es. *al.* **2** *meton. i. q. ictus calcanei – Schlag mit dem Hacken:* WALTHARIUS 1061 caesi volvuntur . . . amici crebris . . . ferientes -bus arvum. **B** *latius:* **1** *pes – Fuß:* **a** *proprie:* LEG. Burgund. const. I 5[capit.] qui . . . -e vel pugno percutiunt (LEX Sal. Merov. 104,4 pugno aut -em [-lic- *A 17*]. *al.*). WALAHFR. carm. 40,3 -bus . . . populi caeno demersus. CARM. Cantabr. 30,6 caput, -em, cor coniunge. EKKEH. IV. bened. I 14,59 forti preme -e (gloss.: pede) draconem. *al.* **b** *in imag.:* HUGBALD. carm. 2,96 calcetur caeno calcanda calumpnia -e. FROUM. carm. 35,2 -bus astra teris (epist. 89 curas . . . seculi -e trivisti). EKKEH. IV. bened. I 1,163 dissolvere vincula -is ([gloss.: pedis]. *cf. Vulg. Marc. 1,7. al.*). FRUTOLF. brev. 13 p. 99 ne decimam capite tangant quartam neque -e. *al.* **c** *meton. i. q. ictus pedis – Fußtritt:* LEG. Wisig. 6,4,3 p. 264,28 pro . . . pugno vel -e . . . reddere talionem *eqs.* ARBEO Corb. 26 dextro pede trispicii -em dedit. **2** *planta – Sohle:* GLOSS. II 288,9 St.-S. -bus fleizun. **3** *calcar – Sporn:* ARBEO Corb. 10 p. 198,7 aequum, quem sedebat, -bus cruentare (*sim.* ERMENR. ad Grim. 5 p. 540,12). **4** *calceus – Schuh:* GLOSS. IV 42,10 St.-S. -es shuha. 112,45 -em ducit sůhet.

II *spectat ad animalia i. q. ungula, palma pedis – Huf, Klaue, Pfote (cf.* GLOSS. II 718,48 St.-S. -bus houun): ARBEO Corb. 22 p. 213,4 -bus iumentarum. LEX Frision. add. 10,2 caballus . . . ipsum, qui illum habuit, -bus percussit. ERMENR. Sval. 9 p. 160,28 asellinis -bus. FROUM. carm. 11,15 lu-

[Schmidt]

pus . . . discindens -bus herbam. EGBERT. fec. rat. 1,166 porci postponunt gemmas, quas -bus instant. ALBERT. M. animal. 14,51 soleas . . . dico partem corneam pedis, quam usitate -em vocant, et animalia illa . . . totum terrestre ad -es pedum transmittunt *eqs. al.*

2. calx, -cis *f.* (*m.: l. 19.21.44. p. 100,28. adde* THEOPH. sched. 2,23. *al.; ?n.: l. 68sq. adde* GEBER. clar. 2,32) *script. et form.: nom. sg.:* -lix: *l. 24.* -ls: *p. 100,24sq.* -cas: *l. 16.35.* -ce: *l. 15.46.* -ces *(an plur.?): l. 15.17.* -cis: *l. 16. p. 101,60. acc. sg.:* -licem: *l. 49. p. 100,28.* -cam: *l. 49. gen. pl.:* -cum: Ps. GERH. CREM. sept. 36 p. 350, 25. -ium: *p. 100,69.*

I *proprie i. q. substantia ex lapidibus calcariis cocta inextincta vel exstincta – gebrannter oder gelöschter Kalk (cf.* GLOSS. III 313,61 St.-S. -x [-es *a*] calch. 469,29 -e viva calc ungebructe. IV 42,14 -is chalch. 133,60 -as cementum chalc. 226,13 -es . . . chalc. *saepe):* **A** *strictius:* **1** *gener.:* **a** *de natura, confectione:* EIGIL Sturm. 13 p. 371,14 rase ad -em faciendam composita. FROUM. epist. 55 ad -em cremandum. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 383,16 -x calida et sicca in quarto gradu (HILDEG. phys. 4,25 -x calidus est . . .; cum -x per ignem in pulverem redigitur, magis roboratur). CASUS Petrish. 5,50 combusserunt -em . . . in silva. ALPHITA II p. 7, 24 albesten . . . i. -lix viva, alcanni vero est -lix extincta *([cf.* GLOSS. III 528,19 St.-S. -x v. anical, *v. Ahd. Wb. I. p. 528].* ALBERT. M. animal. 22,87 -x utrum sit v. vel non, sic videtur *eqs. v. et vol. I. p. 1013,41sqq.).* BERTH. RATISB. serm. (SBWien 147/V. p. 71,20) ut videmus in -e, cui si aquam frigidam superfundimus, fortissime calefit. ALBERT. M. veget. 3,64 calidum . . . albificat corpora terrea . . ., sicut apparet in albedine -is. *al. per compar.:* THEOPH. sched. 1,19 gypsum more -is combustum. TRACT. de chirurg. 712 si . . . *aqua oculorum* quasi -x fuerit, que coagulatissima est. Ps. GERH. CREM. sal. I 28 calcinatio . . . est combustio eorum *(argenti vivi et sulphuris)* . . ., ut . . . remaneant munda sicut -as. *al. alleg.:* AMALAR. off. 4,3,6 -x . . . fervens caritas est *eqs.* **b** *de effectu:* **α** *in erosione, adustione:* CARM. de Quint. 133 adicit et faculas -em miscens et acetum (FLOD. hist. 1,4 p. 415,26 iussit -e viva et aceto aspergi plagas ipsius [*martyris*]). OTLOH. Dion. 10 p. 831,33 -is iniectione deletis . . . litteris. HILDEG. phys. 4,25 si homo . . . de -e comederit, fortitudo caloris illius comedentem destruit. ALBERT. M. animal. 23,78 caveat, ne -e stet *falco.* THOM. TUSC. gest. p. 508,20 dicuntur . . . Greci farine -em, quem vivum dicimus, miscuisse. *al.* **β** *in nutritione:* COMPOS. Luc. P 16 nascitur *tricoselinon* in aqua, in parietibus, ubi -e *est.* **γ** *in suffocatione:* ANNAL. Rup. Salisb. II a. 363 in nova domo ardore prunarum et -is odore suffocatur *imperator.* **2** *spec.:* **a** *iur.:* **α** *de censu, praestatione:* LEX Baiuv. 1,13 ad villam . . . -em (-am *sP*, -licem *Ald.*) trahant. COD. Lauresh. 3672 veniunt in censum . . . de petris ad -em carr. CCCCXXXV. DIPL. Karoli III. 54 ut muris sanctis in censuali -e perpetuo deserviret *curtis.* GREG. CAT. chron. II p. 219,4 quarum *(calcariarum)* -es factas . . . in montem . . . ferant. CHART. Tirol. notar. II 379 dare tenetur -em totam ad ipsum laborerium. *al.* **β** *de licentia:* STATUT. ord. Teut. p. 58,15 construi . . . domum cum -e absque licencia. CHART. Livon. B 7 p. 7,40 marchia . . . sit communis in . . . lateribus ⟨et⟩ -e coquenda. *expressius de iure coquendi:* DIPL. Karlom. (II.) 7 p. 295,36 -em, venationes . . . ecclesiis concedimus. **γ** *de adulteratione victualium:* TRAD. Weiss. app. II 7 p. 329,24 (a. 1265) statuimus, quod grossum sal minuto sali vel -e non misceatur *eqs. cf. l. 44.* **b** *archit.:* **α** *in aedificatione (interdum i. q. mortarium – Kalkmörtel, e. g. l. 72. p. 100,2):* LIBER diurn. 28 aliam *basilicam* . . . non de lateribus, sed de -e atque harena instruxisse (GESTA Font. 17 p. 54,37 muri *dormitorii* de -e fortissimo ac viscoso arenaque rufa . . . constructi sunt). MAPPAE CLAVIC. 254 -em . . . albo saxo duro vel Tiburtino aut columbino, fluviali . . . aut postremo marmore; quod erit ex . . . duro saxo, structuris convenit; . . . in duabus . . . arenae partibus -is una miscenda est *(cf. Vitr. 2,5,1).* CHRON. Noval. 3,9 aditos Italiae . . . muro et -e . . . claudere. RUD. TRUD. gest. 1,11 lapides, -em, sabulum, ligna . . . advehere. CHRON. Mont. Ser. a. 1128 p. 142,17 ut . . . rime patentes *capellae* superducto -is tegmine celarentur. *al. de opere musivo:* AGNELL. lib. pont. 72 p. 328,17 quae *(monasteria)* omnia novis tessellis auratis simulque promiscuis aliis -e infixis mirabiliter apparent. *alleg.:* HRABAN. univ. 17,3 p. 463[A] -x e lapide albo et duro melior; quod significare potest glutinum charitatis *eqs.* **β** *in dealbatione (cf.* GLOSS. IV 260,27 St.-S. -e levigabis dunichot): RUD. TRUD. gest. 6,2 partem monasterii . . . -e dealbavit (RUD. TRUD. [*?*] gest. 9,27). *adde:* CARM. Bur. A 194,14,6 p. 75 subprior iubet . . ., ne mantellos veteres vos refarinetis, renovari prohibens -e vel in cretis. *in imag.:* BRUNO QUERF. Adalb. B 14[ex.] parietes erexit . . . -e paciencie munitos. **c** *techn. (cf.* GLOSS. III 553,20 St.-S. -x viva ledercalc): COMPOS. Luc. F 22 mitte illam *(pergamenam)* in -em *eqs.* MAPPAE CLAVIC. 230 in -e iaceat pellis diebus VI. HERACLIUS I 2,12 in viridem si vis mutare colorem, -em commisce cum floribus. THEOPH. sched. 1,16 p. 39,2 omnes colores, qui aliis supponuntur in muro, -e misceantur propter firmitatem. THADD. FLORENT. cons. 183,16 totum . . . claudatur . . . cum luto facto de -e viva et clara ovorum. ALBERT. M. animal. 17,21 cum ova immittuntur vino cum harena et -e, clarificatur vinum *eqs. saepe. v. et vol. I. p. 528,10. in politione pergamenae (cf.* GLOSS. III 382,20 St.-S. cals cale [*i.* calc]. 398,51 cals; *de re v. Wattenbach, Schriftwesen. p. 213. 236):* NOTAE cod. Monac. 17142 (SBMünch. 1873/III. p. 713; s. XI.[2]) purga pergamenum cum pumice et postea inmitte tritum -licem *(v. notam ed.).* COSMAS chron. 1 praef. p. 3,24 accipe in manum rasorium, -em et calamum *eqs.* **d** *pharm.:* AESCULAPIUS 11 p. 16,10 sulphur vivum cum -e viva trita cum melle instillato (TRACT. de chirurg. 534 -is vive non infecte ℥ I. WILH. CONG. chirurg. 1051 sola -x v. . . . deperdicionem facit substancie bone carnis et ideo non de facili pro corrosivo poni potest. *saepe*). TRACT. de chirurg. 536 saponem et -em . . . ibi *(sc. fistulae)* infigas. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 15b[v] -x . . . vulnera . . . bene solidat. BRUNUS LONG. chirurg. 2,19 p. 129[G] unguentum de -e abluta *eqs.* (WILH. SALIC. chirurg. 1,61 p. 323[D] -is non extinctae lib. I abluatur *eqs.*). *al.* **e** *alch.:* IOH. sacerd. 178 accipe aquam -is pars I (180.181). Ps. ARIST. lap. I p. 200,5 in lapide -is, quando positus fuerit in igne, absconditur ignis *eqs. (v. notas ed. p. 159).* magist. p. 638[a],47 venus, nitrum, -x . . . et reliqui lapides, qui ab igne non fugiunt. GEBER. clar. 2,81 fixa *mercurium* cum -e viva. *al. v. et l. 62. spectat ad mixturam depilantem:* Ps. GERH. CREM. sal. II 1 arsenicum est . . . deiectus per . . . balnea, quia est radix -is ([*v. notam ed. p. 85[7]*]. *cf.* Ps. ARIST. lap. I p. 199, 24 extrahit eos [*pilos*] quasi -x mixta auripigmento et plus operatur quam -x). sal -is *i. q. -x exstincta siccata – getrockneter gelöschter Kalk (Kalziumkarbonat):* ANON. secret. p. 20,30 sales sunt XI, sc. . . . sal cineris, sal -is (*sim.* Ps. GERH. CREM. sal. II 76 p. 80,20). p. 23,14 sal urinae . . . et sal -is sunt artificiales. p. 41,37 operatio salis -is: sume de -e viva *eqs.* p. 73,6 sal -is fit . . . in igne levi vel sole *eqs.* **B** *latius:* **1** *gener.:* **a** *?lapis calcarius – ?Kalkstein: v. p. 120,65sqq.* **b** -x viva *i. q. gypsum – Gips:* GLOSS. III 569,29 St.-S. -x viva sparcalc. **2** *techn.:* MAPPAE CLAVIC. 288 p. 242,13 duae partes cineris quercini cum tertia -is querci *('Pottasche')* . . . agitate *(sc. in confectione saponis).* **3** *pharm.:* IOH. sacerd. 177 (gloss.) -x ovorum . . . constringit omnes venas . . . et est pulvis constrictivus. **4** *alch.:* **a** *de substantiis calcinatione effectis:* **α** *spectat ad metalla (def.:* ALLEG. sapient. 12 p. 474[b],35sq. -x est lapis igni coniungibilis; ideoque -x eorum [*sapientum*] est corpus spiritu compositum *eqs.; de re v. p. 63,22):* GEBER. summ. 1,29 sublimatio ex metallorum -bus (Ps. ARIST. magist. p. 652[b],26. *al.*). 1,51 p. 595 ad maiorem ponatur ignem *plumbum,* quousque in citrinissimum mutetur colorem -x eius *('Bleimonoxyd', cf. E. Darmstaedter, Die Alchemie des Geber. 1922. p. 155[81]).* p. 597 adducuntur in -em *aes et ferrum.* forn. 16 inceratione -ium. investig. 5 p. 486 donec -x fuerit alba sive rubea aut secundum corporis naturam . . . colorata et munda. clar. 1,40 cum -e solis ([*?'Goldarsenid'*]. Ps. ARIST. magist. p. 649[b],41 accipe

[Schmidt]

-em s., quae est fermentum elixiris rubei). *saepe. v. et l. 10. p. 63,71.* *c. sensu fermenti sim.:* Ps. Avic. epist. 5 ut accipiamus -em ex luna, et est cerussa alba *eqs. cf. l. 1.* **β** *spectat ad non-metalla:* Geber. summ. 1,45 p. 573 -x corticum ovorum et marmoris albi. 2,14 p. 655 -x marchesitae et tutiae. Ioh. sacerd. 8 de -e crocea *(sc. lutei ovi, v. J. Ruska, Quell-StudGeschNat. 5. 1936. p. 112).* 10 -is ossium. 90 ovorum -x (175. Ps. Arist. magist. p. 650a,8sqq. accipe -em o. gallinae et solve . . ., reconde aquam, quae valet ad lunam loco aquae -is argenti. *al.*). Ps. Calid. lap. p. 402 -x salis. Geber. clar. 2,31 de -e aluminis. Ps. Arist. magist. p. 649b,66 accipe -em peregrinorum. *saepe. v. et p. 103,49.* *c. sensu fermenti sim.:* Ps. Arist. magist. p. 643b,54 erit *nitrum rubeum* calcinatum in -em solis, quae dicitur -x Soldani Babylonis. p. 643b,60 erit *nitrum album* calcinatum in -em lunae, cui non est par . . . ad lunam. **b** *in nominibus ficticiis:* Turba phil. 13 p. 122,21 -em et marmor confringite *(v. notam ed. p. 194⁵).* *de fermento sim.:* Turba phil. 48 ut argentum vivum . . . contingere faciatis . . . -em assatam vel alumen; . . . -x et alumen . . . nihil aliud sunt quam aqua sulfuris. Rosin. ad Euth. 1 p. 277 vocant ipsum *(ignem)* . . . -em. *v. et l. 14.* **C** *per confusionem i. q. chalcus – Kupfer:* **1** lepidos, lapides -is *sim.* (λεπὶς χαλκοῦ) *i. q. squama aeris – Kupferhammerschlag, Kupferoxyd:* Tract. de aegr. cur. p. 302,39 accipe lepidos -is, id est batituram eris. Matth. Platear. gloss. p. 382G lapides -is et batitura aeris calida est et sicca. Bernh. Prov. comm. 1,5 p. 277,9 inter que *(hydragoga)* primo est lepidos -is, id est batitura frigidi penfiligos idem est. Gloss. Roger. III 599 viride eris, . . . lapis -is, vitreoli. *al.* **2** -x ceca, cecamenus (χαλκὸς κεκαυμένος) *i. q. aes ustum – Kupferbrand, Kupferoxyd:* Ps. Gerh. Crem. sal. I 17 expertus sum *sulfur* in combustione eris et evenit michi rosatide (*arab.* rāsuḥt) mirabile, id est -x ceca (*'Schwefelkupfer'? [cf. ind. p. 43]*). 62 ex calcecameno.

II *translate i. q. finis, terminus – Ende, Schluß (cf.* Gloss. I 409,21 St.-S. -e . . . in ente): **A** *spectat ad scripta:* Aldh. virg. I 49 p. 304,15 ante -em voluminis. Conc. Karol. 39C p. 463,23 in -e huius epistolae. Walahfr. Wett. epil. 1,1 -em compulsus adivi. Dipl. Otton. I. 259 p. 370,27 hanc praecepti paginam . . . in -e sigillari iussimus (260 p. 371,33. *al.* [*v. ind.*]. Dipl. Heinr. IV. 425). Epist. Worm. I 31 ad -em: *'eqs.'* Chart. Lux. I 484 p. 665,31 nomina in -e huius cartę subscripsimus. Albert. M. animal. 1,1 in huius nostrae naturalis philosophiae -e. *al.* **B** *spectat ad Deum, mundum, tempus:* Aldh. virg. II 459 mundi . . . in -e. 2874 principio vel -e carens *(sc. Deus).* Hucbald. carm. 3,2 septenam *diem* de -e *Ianuarii.* Vita Willib. p. 16,12 triennii pervenit ad -em *puerulus.* Uffing. Liutg. 63 regit imperium . . . sine -e supernum *Deus.* Theod. Trev. transl. Celsi 4 in -e temporum. *al.* **C** *spectat ad vitam (accedit sensus mortis: l. 53):* Aldh. virg. II 2591 ultio . . . letali -e reatum vindicat. Carm. Aldh. 2,184 valetote felicibus vitam clausuri -bus. Form. Augiens. C 1 p. 365,10 almitatem vestram . . . divina pietas -etenus custodire dignetur. Epitaph. var. II 38,7 diro . . . -e . . . officiis cessi luminis occidui. *al.* **D** *spectat ad actiones (accedit sensus consummationis):* Alcuin. carm. 65,4,3 scriptor fessus calamum sub -e laboris deponens. Theod. Amorb. Bened. I 8 donec officinae monasterii . . . ad -em pervenirent. Transl. sang. Dom. in Aug. 36 his . . . ad -em perductis. **E** *spectat ad locum i. q. summitas – Gipfel, Spitze:* Gloss. I 86,20 St.-S. -is haohi. 87,20 -x summitas.

calybs *sim. v.* cha-.

calycularis (canic-, -lic-, -col-), -e. herba -is *i. q. hyoscyamus – Bilsenkraut (cf. p. 102,4):* Gloss. III 558,45 St.-S. herba cani-is bilse. Bernh. Prov. comm. 6,1 p. 290,3 appellatur cassilago herba cani-is, quare canes occidit vel quare in canicularibus diebus data fortius operatur. *subst. fem.:* Gloss. III 496,35 St.-S. cali-is bilisa. 497,25 calicolaris bilisa. Dyasc. p. 100a iusquiamus grece, latine dicitur cali-is, fructex est minor astam grossiorem habens *eqs.*

calycularius (-lic-), -a, -um. herba -a *i. q. hyoscyamus – Bilsenkraut (cf. p. 102,4):* Antidot. Glasg. p. 151,23 iusciami, que est herba cali-a, sucus.

calyculata (anic-, caul-, call-, canic-, canigl-, canila-, -lic-, -cla-, -ada *sim.*), -ae *f.* *metr.* cā-: *l. 12.* *usu adi.: l. 5.* *hyoscyamus – Bilsenkraut (Hyoscyamus niger L. vel sim., cf. André, Lex. bot. p. 67; Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 925sqq.):* **1** *gener.:* Recept. Sangall. I 16 herba caliclata sucus tepefactus in aurem mittis, dolorem tollit (116. II 14 caniclada). 73 radices caliclate. 80 caliclate semen. Tract. de caus. mul. 16 caniglata ius (Antidot. Glasg. p. 122,12 ani-a viridis teris et expremis i.). Gloss. III 50,52 St.-S. cani-a bilsa. 519,16 canilata bils. IV 357,22 camuclaudia. Odo Magd. herb. 1933 iusquiamum Graeci, quam nostri cani-am (callic-, caulic- *var. l.*) dicunt, huic herbae virtus est frigida valde; tres habet haec species, semen profert prior album, altera subrufum, producit tertia nigrum. Hildeg. caus. p. 199,17 ut ebrius ad se redeat, cani-am . . . in frigidam aquam ponat *eqs.* Alphita II p. 30,11 cani-a, iusquiamus, cassilago, simphonita, dens cabellinus idem. *saepe.* **2** *spec.:* **a** *hyoscyamus niger – Schwarzes Bilsenkraut (Hyoscyamus niger L.): v. l. 14.* **b** *hyoscyamus albus – Weißes Bilsenkraut (Hyoscyamus albus L.): v. l. 14.* **c** *hyoscyamus subrufus – Rötliches Bilsenkraut (Hyoscyamus aureus L.): v. l. 14.*

calyculus (-ll-, -lic-), -i *m.* **1** *putamen seminis – Samenkapsel:* Antidot. Augiens. p. 46,11 papaveris agrestis cali-os virides. Dynamid. Hippocr. 2,46 iusquiami . . . genera sunt III: unum . . . -is duris et spinosis, . . . aliud . . . -is mollioribus. **2** *fort. i. q. surculus, germen – viell.: Schößling, Knospe:* Gloss. I 717,26 St.-S. cum teneri fuerint calli-i i. selfboumi (*spectat ad Vulg. Matth. 24,32* ramus).

calymma *v.* galumna. **calyps** *v.* chalybs.

calyptra (-lip-), -ae *f.* (καλύπτρα) *tegmen quoddam capitis, cucullus – eine Kopfhülle, Kapuze (cf. Heyne, Hausalt. III. p. 270.290sqq.):* Gloss. IV 200,28 St.-S. -iptra cugula. *Schmidt*

***calza** *v.* *calcea. **calzaria** *v.* calcearia.

calzolarius *v.* calceolarius.

cama *v.* chama. **camacian, -on** *v.* chamaeleon.

***camactus,** -i *m.* *(ital. vet.* camato *a* κάμαξ *ut vid., cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p. 697)* *ictus fustis – Stockschlag:* Capit. reg. Franc. 90,4 quindecim accipiat -os (gamatos *1*, gamaitos *2*).

camadreos *v.* chamaedrys. **Camaena** *v.* Camena.

camalaucus *v.* calamaucus.

camaleon *v.* chamaeleon. **camaleuca** *v.* chamaeleuce.

camalion *v.* chamaeleon. **camamilla** *v.* chamaemelon.

camandrea, -ia *v.* chamaedrys. **camara** *sim. v.* came-.

camaradum *v.* camero. ***camaria** *v.* *cameria.

***camarinus** *v.* *carnarinus. **camarion** *v.* chamaeleon.

***camarlengus** *sim. v.* *camerlengus.

camarosis *(f.)* (καμάρωσις) *fractura calvariae concamerata – gewölbter Schädelbruch:* Ars med. 7 p. 428,20 quae . . . circa caput veniunt specialia catagmata, haec sunt: . . . ecpiesma, -is (eamo- *H*, como- *G*). p. 429,1 -is dicitur ossis divisio in circuitum ita, ut emineat locus laesus calvariae in similitudinem camerae.

***camatus,** -a, -um. (camus) *ficella vel frenis instructus – mit Maulkorb oder Zaumzeug versehen:* Gerhoh. psalm. 31,9 p. 93,3 *(in imag.)* antequam Petrus apostolus fuisset -us, . . . praesumptuose loquebatur. *Pape*

1. *camba, -ae *f.* *(fort. cohaeret c.* camum, *cf. Walde-Hofmann, Lat. etym. Wb. I. p. 149, nisi subest batav. vet.* camb, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 111) form. abl. pl.* -iis: *p. 103,12sq.*

1 *officina vel patella cervisiae – Brauhaus, -pfanne:* **a** *gener.:* Adalh. brev. Corb. 12 (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 378,22; c. 825) de molinis vel -is talis volumus ut sit ratio *eqs.* Rud. Trud. (?) gest. 9,8 molendinum, -am et tabernulam, quae sunt ante portam curtis *eqs.* Gesta Camer. cont. II C 6,108,3 p. 218,37 fecit furnum et -am. Annal. Rod. a. 1149 quae *(aqua)* in domum fluit -ae, ubi coctio fit cervisiae. Chart. Rhen. med. I 135,1 p. 144⁵ (auctore Caes. Heist.) -am . . . appellamus bahchus et bruhus; in illa -a tenentur homines . . . panem . . . coquere et cervisiam braxare

[Schneider]

eqs. al. v. et vol. I. p. 1558,58.64. **b** *iur.:* CAPIT. reg. Franc. 128,25 de -is IV modios DCL. CONC. Karol. 53 p. 690,16 qui *(census)* ... de molendinis et -is debet e⟨xire⟩ (DIPL. Conr. II. 201 p. 271,7 dedit ... in suburbio ... ecclesiam ... et -am iuxta et molendinum. GESTA Camer. 1,67 p. 424,45 [chart.] villas ... cum ... m., -is. *al.*). CHART. Rhen. med. I 135,7 -a I, que solvit modios C (CHART. Lamb. Leod. 26 p. 40,10 VI -e VI mansos habentes cum molendinis solventes ... modios cervise). SIGEB. GEMBL. gest. 12 p. 529,55 (chart.) -a ... eminas sicerae C *reddit.* CHRON. Andag. 23 p. 64,20 bannalem ... -am Bulloniensis burgi ... confirmare. DIPL. Heinr. II. 387[B] p. 495,27 (interp.) praedium cum ... duabus -is ([-iis *B*]. *inde* DIPL. Conr. II. 202 p. 272,33 -iis). GISLEB. MONT. chron. 66 p. 105,19sq. a solutione ... excipiuntur ... -a sancte Waldetrudis et -a sancti Germani. CHART. Rhen. inf. II 133 p. 71,7. *saepe. v. et vol. I. p. 1560,66.68.* **2** *pistrina – Backhaus: p. 102,71.*

2. camba *v.* gamba. **cambaga** *sim. v.* campagus.

***cambagium,** -i *n. reditus officinae cerevisiae – Brauhaussteuer:* CHART. Trud. (MGScript. X p. 445,34; c. 1053/82) dabatur ... dimidius modius de -o ... pauperibus.

***cambar** (ka-, zaim-, corb-) *n. (l. 27.31; ceterum de genere non constat) (arab.* qinbar *a* κιννάβαρις)

1 *cinnabaris – Zinnober:* TURBA phil. 44 argentum vivum, quod tingit aurum, est argentum vivum -r (53 p. 157,6 a. v. ..., cum ... sulfuris fumo occupatur, rubescit et fit -r. ALLEG. sapient. 9 p. 473[b],15 a. v. factum est rubeum -r. ANON. tab. p. 161,14 a. v. extractum de -r. *al. huc spectare vid.:* Ps. AVIC. epist. 2 p. 864,26 invenimus zaimbar vivum albificare). 50 -r ... est alterum sulfurum. TRACT. Micrer. p. 95,10 -r ... utrum sit perfectum an imperfectum. *in nominibus ficticiis:* TURBA phil. 21 p. 130,17 qui ... scit -r (cor- *N*) philosophorum occultum. 58 p. 161,5 in spiritu secundi -r. ANON. tab. p. 182,8 vocaverunt ... alkambar ... et sulphur rubeum et his nominibus vocaverunt ... animam ab ipso egredientem. *v. et vol. I. p. 934,18.* **2** *argentum – Silber:* GEBER. test. p. 563[b],41 ut convertat *metallum* in verum -r *(cf. E. Darmstaedter, Die Alchemie des Geber. 1922. p. 183[262]). cf.* cinnabaris.

***cambarius,** -i *m.* (1. *camba) *qui cervisiam facit – (Bier-)Brauer:* MIRAC. Donat. (MGScript. XIV p. 181,13; a. 1091/92) -um eorum *(fratrum)* ... cruciari nuncia. GISLEB. MONT. chron. 18 p. 30,13 -i sancti Germani et servientum ... cura spiritualis ad canonicos ... pertinet. NICOL. VICON. hist. 3 (MGScript. XXIV p. 301,42) duo burgenses ..., Petrus ... et Robertus -us. *v. et vol. I. p. 1557,42.*

***cambarivus** (ga-), -a, -um. (*cambar) *qui cinnabaris est – Zinnober-:* Ps. ARIST. magist. p. 650[a],3 aqua g-a: ... calcem g-am ... solve cum atramento soluto *eqs.*

***cambatus,** -us *m.* (1. *camba) *officina cervisiae – Brauhaus:* CHART. Lamb. Leod. 247 (a. 1233) miles ... omni renuntians ... iuri ... super -u, super molendino *eqs.*

***cambellanus** *vel* ***cambellarius,** -i *m. (francog.* chambellan, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 137sq.) in cognomine i. q. camerarius – Kämmerer:* CHART. Lux. IV 17 (a. 1266) Petrum C-rium, militem ... regi Sicilie ... perutilem. *ibid.:* P(etrus) C-nus. *Schneider*

1. *cambia, -ae *f.* **1** *commutatio, pactum permutationis – (Aus-)Tausch, Tauschvertrag:* CHART. Rhen. inf. I 12 p. 8,10 (a. 799) accepi hovam ... in -a. p. 8,14 contra ... cartam -e ... venire. p. 8,18 firma ... hec -e ... permaneat (*inde* 13 -iea). *v. et p. 104,25. de emptione:* CHART. episc. Halb. 200 p. 169,9 (a. 1141) qualiter ... mansos ... triginta duabus libris a monasterio ... solita -a commutaverit *praepositus.* **2** *mensa argentariorum – Wechseltisch, -bank:* CHRON. Albr. a. 1035 p. 785,5 burgenses ... manentes ad veteres -as in foro.

2. *cambia *v.* 1. *camba.

cambiatio, -onis *f. commutatio – (Aus-)Tausch:* LIBELL. Quer. 1 (MGScript. XXX p. 1463,9; a. 1079/80) cartulam -is. *meton. i. q. charta commutationis – Tauschurkunde:* CHART. Sangall. A 640 (a. 885) qui hanc -em fieri rogavit.

***cambiator** (canb-), -oris *m. argentarius, mensarius – Geldwechsler, Bankier (cf. A. Doren, Italienische Wirtschaftsgeschichte. I. 1934. p. 454.457):* CONST. I 244,9 (a. 1175) comoditates, quas civitates ... habere consueverunt in ... tabulis can-um et negociatorum. ANNAL. Ianuens. II p. 130,14 ignis ... fuit ... iuxta merchatum vetus ad banchos -um. CHART. Tirol. 556 in domo domini Zuconis -is. *al. in cognomine ut vid.:* CONST. I 291 p. 405,12 (a. 1183) Alberti C-is de Regio (*de eodem:* 293,40 p. 417,27 Albertus C-r [-um *var. l.*]).

***cambiatus,** -us *m. commutatio, pactum permutationis – (Aus-)Tausch, Tauschvertrag:* DIPL. Ludow. Germ. 51 p. 69,28 (interp. a. 1052/68) quas *(decimas)* ... Hludouuicus de ... episcopatu per -um adquisivit (*inde* DIPL. Arnulfi 137 p. 208,13 [interp.]).

***cambigium,** -i *n. commutatio, pactum permutationis – (Aus-)Tausch, Tauschvertrag:* CHART. Mog. A 572 (spur. c. 1200) dum -um ... ęcclesię ... utilius esse connovimus. *ibid.:* mancipia ... in -o reposita.

1. cambio, -avi, -atum, -are. *script.:* -mi(o): *l. 28.34sq. 42.* -mpi(o): *l. 25.34.42.* -be(o): *l. 35.*

commutare, permutationem facere – (aus)tauschen, wechseln, einen Tausch vollziehen: **I** *iur.:* **A** *spectat ad possessiones:* **1** *in univ.:* LEX Baiuv. 16,8 commutatio, hoc est, quod -as (camp-, concamb- *sim. var. l.*, cambias vocant *Her.*), ... habeat firmitatem. CHART. Sangall. A 404 si nobiscum -are voluerit. CHART. Rhen. med. I 135,43 terras, quas camiavit Tivigo cum Iohanne. CHART. Turic. 159 quicquid inter se -verunt. DIPL. Conr. II. 212 antistes legitime -ando ... tradidit ... decimationem. DIPL. Heinr. III. 265 p. 354,6 quod *territorium* -vit *episcopus* cum sororibus ... pro Ham. *al.* **2** *c. colore quodam:* **a** *commutando acquirere – durch Tausch erwerben, eintauschen:* LEX Sal. Merov. 37,1 eum *(bovem)* ... emisse aut -asse ([cami-, camp- *var. l.*]. LEX Sal. Pipp. 62,1 camiasset [cambe- *D* 7]). CHART. Fuld. B 224 ab ipsis unam arialem ... -vi, id est mutavi. TRAD. Frising. 253 quod ego de propria mea hereditate -vi atque adquisivi. CHART. Turic. 192 p. 84,3 sunt -ti filii Regingeri. WILH. ANDR. chron. 242 quos *(polkinos frumenti)* a filio suo ... -vit. *al.* **b** *commutando dare – in Tausch geben:* LEX Sal. Merov. 47,1 qui caballum ... vendiderunt aut -verunt (cami-, camp- *var. l.*). CHART. Sangall. A 463 ut, quod ... acceperant, nemini darent ... neque -rent. CHART. Solod. 380 (a. 1236) -verat portionem suam ... preposito ... pro portione ..., quam ei -verat N. *al.* **B** *spectat ad nummos:* CAPIT. reg. Franc. 271 p. 302,9 ut ... -are illum *(denarium)* mercanti iubeat *missus.* INSTIT. regal. 9 (MGScript. XXX p. 1454,15) monetarii ... debent denarios Mediolanenses facere ... et -are eos *eqs.* CHART. Pruss. I 105 p. 81,4 XII novi nummi pro XIIII veteribus -antur. *v. et p. 133,72.*

II *usu communi:* VITA Menel. 2,6 (MGMer. V p. 152,4; s. X./XI.) mundani laboris sarcinas ... -are (cami- *1*) ... caelestis delectationis habundantia. WILH. HIRS. const. 2,25 p. 1077[A] alium *(sc. librum)* cum suo -are. ANNAL. Ianuens. I p. 209,18 quam plures mortui fuerant et alter *(sc. captivus)* pro altero -ti. *medial.:* MOSES PANORM. marisc. 1 p. 144,16 quomodo nascuntur et quomodo -antur *dentes equorum. c. sensu agitandi:* Ps. AVIC. anim. 6,19 p. 356 pisa et -a medicinas (6,20 p. 366 bulli in vase vitreo ... et -a in eo m.).

subst. **cambiatum,** -i *n. res permutata – Tauschobjekt: v. p. 106,24.*

2. cambio, campsi, camptum *vel saepius* cambivi (-ii), cambitum, -ire. *script.:* canb-: *p. 105,2sq.24.27.* com-: *p. 105,39.* -mbs(i): *p. 105,17. form.: fut.* -ibo: *p. 105,* 30. *perf.: ind.* -buerunt: CHART. Advoc. 125 p. 66,9. *partic.* -ps(us): *p. 105,34.*

commutare, permutationem facere – (aus)tauschen, wechseln, einen Tausch vollziehen (cf. GLOSS. IV 236,40 St.-S. -o weshlon, -psi, -ire): **I** *iur.:* **A** *spectat ad possessiones:* **1** *in univ.:* CHART. episc. Halb. 193 p. 164,7 (a. 1139) fratres ... et canonici ... mutuo -pserunt quasdam possessiones (CHART. Bund. 354 p. 263,27 que [*curtis*] -ita et conmutata

[Pape]

est cum possessionibus ecclesie). CHART. Heinr. Leon. 96 p. 147,8 bona . . ., que in canbiendo michi pro meis bonis . . . redonavit conventus. CHART. Nuremb. 440 sororibus . . . canbiendo dedimus predium. ANNAL. Spir. p. 82,41 Iohannes episcopus -vit cum episcopo Wormaciensi. CHRON. Lippold. p. 558,10 (app.) -vit *ecclesia* erga . . . dapiferum mansum unum cum manso uno in Walshusen. *al.* **2** *c. colore quodam:* **a** *commutando acquirere – durch Tausch erwerben, eintauschen:* TRAD. Ratisb. 768 p. 358,16 (c. 1120/26) aream, quam cum . . . vinea -bieramus. FUND. Sangeorg. 33 hunc *(locum)* -psit . . . Richardus. TRAD. Scheftl. 43 de episcopatu -vit curtiferum . . . sibi in hereditatem. CHART. Heinr. Leon. 7 p. 13a,28 locum . . . a fratribus . . . -vimus cum tribus mansis. CHART. eccl. Halb. I 2 p. 2,33 decimam . . . abbas penes prepositum de uno manso . . . -vit. METELL. Quir. 63,12 comes . . . dedit arva . . . rus placitum sibi -endo. CHART. Carinth. I 354 predium, quod erga fratres nostros -bsimus. CHART. Brixin. 166 p. 178,1 que *(areae)* fuerant . . . sacerdotum et ab eisdem -ite per predecessorem nostrum. CHART. Westph. VII 1595 p. 729,21 quibus *(hominibus)* -vi sculthetum. *al.* **b** *commutando dare – in Tausch geben:* DIPL. Otton. I. 410 terram -ire vel per enphiteosim . . . concedere. TRAD. Scheftl. 433 predium vendere vel -ire. CHART. Stir. II 453 ut . . . mansos . . . fratribus . . . -ret. CHART. Eberb. 332 p. 95,7 canbiendi . . . potestatem. *al.* **B** *spectat ad nummos, argentum sim.:* CONST. I 163,3 (a. 1157) habeant *Iudaei* . . . potestatem . . . cum quibuslibet hominibus canbire argentum. CHART. Nuremb. 178 p. 113,39 civis . . . cum denariis Nůrembergensibus de iure -et et emet aurum et argentum. RYCCARD. chron. a. 1222 p. 104a,35 (epist. imp.) ipsos *(denarios)* -ibo. CHART. Leub. 36 *ius* nummos -endi. CHART. civ. Erf. 181 qui *(monetarii)* . . . sedeant ad -endum cum denariis et . . . libra. WOLFGER. itin. comput. 10 p. 63,8 sunt ibi marc. VI et den. LXXIIII, qui -psi sunt pro marc. II et den. LXXII. CHART. Hall. I 353 p. 324,23. *al. v. et p. 107,4. remissius:* CAES. HEIST. mirac. I 4,67 illud *(aurum)* -ire pro argento. *v. et p. 133, 44.*

II *usu communi:* HUCBALD. carm. 2,116 censuram celebrem calvum *(sc. Paulum)* cambisse (comb-, comps- *var. l.*) colendum comperimus. DIPL. Heinr. IV. 306 pro temporalibus aeterna -ire. NIVARD. Ysengr. 4,727 candidiore novo veterem non -o callem. VITA Mariani 6 p. 366b peregrinationem -entes pro patria. FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 108,5 quod falco . . . non . . . -et gruem pro alia ave *eqs.* STATUT. ord. Teut. p. 45,25 quicquid de ligno faciunt fratres, . . . possunt dare vel -ire. *al. v. et p. 107,26. c. sensu compensandi:* ODO Ern. duc. 1 p. 312E magnam maioris foedere -it architecturam *imperator. c. sensu flectendi: v. p. 106,32.*

adi. **cambitus,** -a, -um. *commutatione acquisitus – durch Tausch erworben:* CHART. Salem. 32 p. 51,14 (a. 1184/89) qui *(plebanus)* -i predii repensionem possidet. CHART. Advoc. 125 p. 66,4 agros quatuor -os et quatuor emptos.

3. *cambio (-mpi-), -onis *f. commutatio, pactum permutationis – (Aus-)Tausch, Tauschvertrag:* **1** *proprie:* CHART. Sangall. A 308 (a. 827) trado . . . hobam, quam accepi . . . in -em. TRAD. Frising. 730 complacuit . . . quandam campionem agere . . .; tradidit ad campidonem *(sic)* . . . hobas VI. 812 campionem facere. LEG. Lang. p. 599a,25 dicat iudex . . .: 'potest esse haec -o ?'. DIPL. Heinr. III. 395 (spur. s. XII.ex.) in -em . . . decimarum . . . tradiderunt villam. *al.* **2** *meton. i. q. charta commutationis – Tauschurkunde:* TRAD. Lunaelac. 15 (a. 798) in Christi nomine -o de terra *eqs.* TRAD. Frising. 733 p. 610,6 hanc -em . . . recognovi.

4. cambio *v.* 1. campio.

***cambiso,** -avi, -are. *commutando dare – in Tausch geben:* CHART. Lux. IV 232 (a. 1271) domum . . . conventui . . . -verunt pro campis.

***cambissa,** -ae *f.* (camox, *cf. theod. vet.* gamiza, *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 148sq.*) *rupicapra – Gemse:* EKKEH. IV. bened. II 132 pernix -a (gloss.: id est fera alpina), bona sis elixa vel assa. *de nom. propr. cf.* CHART. Turic. I ind. *s. v.* Campessia *('Gams')*.

***cambitio** (ga-, -cio), -onis *f. commutatio, pactum permutationis – (Aus-)Tausch, Tauschvertrag:* **1** *iur.:* **a** *proprie:* CHART. Sangall. A 405 p. 26,23 (a. 848) cartula -is (427 g-is). CHART. Turic. 192 p. 84,1 quę *(Cuozila)* post -em nupsit. CHART. Rhen. med. I 404 p. 462,3 ut hec commutatio sive -o . . . rata permaneat. CHART. episc. Hild. I 12 p. 6,5 mutuam traditionem et vicariam -em pacto firmo statuimus. CHART. Argent. I 105 p. 86,2 curiam publica -e et festucatione . . . tradiderunt. CHART. episc. Halb. 246 p. 213,3 -es, que facte sunt inter ecclesias, . . . corroborare. CHART. Rhen. med. III 90 p. 89,23 habet *ecclesia* . . . XIV iugera per -em molendini. CHART. episc. Halb. 815 p. 104,26 quam *(villam)* . . . iusto tytulo -is tradidit pro . . . decima. *saepe.* **b** *meton. i. q. res permutata – Tauschobjekt:* FORM. Sangall. I 20 ut pars utraque accepte ius -cionis . . . possideat. **2** *usu communi:* CONR. EBERB. exord. 5,12 p. 304,40 (Series script. s. ord. Cist. II. 1961) initur -o commercii a saeculis inauditi, ut *eqs.*

***cambitionalis,** -e. *commutatione effectus – durch Tausch erfolgt:* CHART. Nuremb. 440 (a. 1269) ne hec -is donatio . . . infringi valeat.

***cambitor,** -oris *m.* **1** *iur.:* **a** *qui commutat – Tauschpartner:* WILH. ANDR. chron. 12 abbas . . . pro eo, quod bonorum datores sive -es . . . sigilla non habebant, . . . cambiata scripto mandare curavit. **b** *argentarius, mensarius – Geldwechsler, Bankier:* CHART. Argent. I 616,64 (c. 1129) in loco, ubi -es sedent, nullus alius homo argentum emere debet. RYCCARD. chron. a. 1222 p. 105a,41 (epist. imp.) si -r aut mercator dederit aut receperit *veteres denarios.* **2** *usu communi i. q. equus agilis – lenksames Pferd:* CARM. de Bened. prol. 2,17 -es Filogeus torquet enormes. GLOSS. med. cod. Trev. p. 147,9 cambio i. in girum flecto; -r equus dicitur, qui facile flectitur.

***cambitus,** -us *m. commutatio – (Aus-)Tausch:* ANNAL. Ianuens. I p. 209,15 mensis, quo -us nostrorum et Pisanorum *(sc. captivorum)* factus fuit.

***cambium,** -i *n. script.:* ga-: *l. 51.* cha-: *l. 54.* -anb-: *l. 59.*

commutatio, permutatio, vicis – (Aus-)Tausch, Wechsel (*cf.* GLOSS. IV 236,41 St.-S. -um uueshsal): **I** *iur.:* **A** *spectat ad possessiones (saepius i. q. pactum permutationis – Tauschvertrag, e. g. l. 43.48.53):* **1** *proprie:* TRAD. Frising. 116 (a. 783/93) si quis mutare vult hoc -um. 267 notitia de . . . -o . . . episcopi et . . . abbatis. FORM. Sangall. I 20 firmitates . . . -i. DIPL. Otton. III. 383 p. 812,5sqq. ut . . . Ingonis episcopi omnia -a frangant, qui . . . Cabaliacam per -um diabolicum ei *(ecclesiae)* abstulit. DIPL. Conr. II. 244 p. 337, 17 ut nullus senior de beneficio suorum militum -um . . . facere presumat. CHART. Naumb. 150 tres mansos . . . ob -um totidem mansorum . . . confratribus . . . delegavi. CHART. Carniol. I 106 p. 104,27 allodium . . . in g-um dare. HIST. Lunaelac. 195 -a *(sc. monasteriorum)* spreverunt *monachi.* CHART. Tirol. 658 -um semper teneatur incoruptum. CHART. Bern. II 299 septem lunares . . . in chambio legitime contulimus. *saepe.* **2** *meton.:* **a** *charta commutationis – Tauschurkunde:* CHART. Tirol. notar. I 345b (a. 1236) episcopus visa dicta permutacione et -o . . . -um . . . confirmavit. CHART. Tirol. 1154 p. 198,22 comes . . . confirmavit omnes cartas . . . et omnia canbia. **b** *res permutata – Tauschobjekt:* LIBELL. Quer. 1 (MGScript. XXX p. 1463,4; a. 1079/80) ut . . . -um reciperet *episcopus* aut in maritimis aut in montanis. GESTA Trud. cont. I 10,4in. ut de -is anniversarium eius *(abbatis)* ordinaretur. CHART. Tirol. 622 possidere illud -um quiete debent. 807b episcopus . . . non permutabit neque -um faciet . . . homines suos. CHART. Tirol. notar. I 99. *al.* **B** *spectat ad nummos (cf. B. Laum, Allgemeine Geschichte der Wirtschaft. 1932. p. 145sq.):* **1** *proprie:* CHART. Salisb. III 732 p. 253,7 (a. 1218) monetarii . . . libere -um faciant (CONST. II 301 -um, quod vulgo dicitur wehsel, . . . monetarius exercere debebit). CHART. Rhen. med. III 614 thalamos . . . ab oppositis stallorum -i in foro . . . sitos. ACTA imp. Winkelm. I 996 p. 751,5 quaternus de -o denariorum facto extra siclam. *al.*

[Pape]

expressius de licentia: ACTA imp. Stumpf 122 p. 152,16 (a. 1152) mercatum, theloneum . . ., -um. CHART. Gosl. I 533 (dipl. Heinr. VII.) ut nulli . . . liceat monetare denarios aut cambire, nisi quibus . . . opus aut -um concesserint. CHART. Merseb. 283 p. 225,5. *al.* **2** *meton. i. q. mensa argentariorum – Wechselstube, -bank:* GREG. CAT. chron. I p. 206,30 -um . . . in Cruce *acquisivit.* CHART. Lamb. Leod. 122 p. 185,22 feodum . . . de quindecim libris . . . percipiendis in -is Hoii. CHART. Merseb. 166 p. 141,41 in Grôiz non erit forum . . . nec moneta nec -um. ACTA imp. Winkelm. I 853 de mercatoribus in -o nostro *(sc. regis)* manentibus. CHART. Turic. 1315 promiserunt . . . reddere . . . libras . . . ex instrumento . . . facto in -o. *al.*

II *natur. usu meton. i. q. substantia corporis permutabilis – veränderliche Körpersubstanz* (*cf. arab.* badal): RICHARD. ANGL. anat. II p. 91,37 -um nutriens cerebrum . . . est . . . liquidum et tenue. ALBERT. M. incarn. 18 p. 189,5 semen descinditur ex eo, quod est de sanguine, scilicet de -o *(cf. notam ed.).* somn. 1,2,6 p. 147^{a},19 albus humor, qui ab Avicenna . . . -um vocatur. summ. theol. II 17,110,1 p. 312^{a},28 accipit *chymus* albedinem, quae -um dicitur. *al.*

III *usu communi:* ANNAL. Ianuens. III a. 1247 p. 175,27 quos *(viros)* dare volebat in scontrum sive -um quorundam virorum *(sc. captivorum).* HUGO TRIMB. sols. 15 p. 48,28 ait frater . . .: 'acquiesce . . ., ut . . . peccata tua pro omnibus meis cambias beneficiis'; . . . qui *(civis)* . . . ad huiusmodi -um . . . se astrinxit. in -o *i. q. in loco – anstatt, an Stelle von:* ANNAL. Ianuens. II a. 1204 p. 93,2 filium Iohannis . . . in -o alterius interfecerunt. FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 98,10 avis, quam capit *falco* in -o gruis. *Pape*

***cambolus** *v.* *campolus.

cambortus, -i *m.* (*fort. cohaeret c.* *cambuta) *palus – Zaunpfahl:* LEX Sal. Merov. 34,1 si quis . . . tres -us (-os *var. l.*) involaverit aut excervicaverit (*inde* LEX Ribv. 47,1 -os [-us, -as *sim. var. l.; huc spectat* GLOSS. II 354,16 St.-S. -us etar]).

***cambota** *v.* *cambut(t)a. **cambrarius** *v.* 1. camerarius. **cambria** *v.* camera, crambe.

***cambut(t)a** (ga-, ta-, cab-, canb-, cap-, -npu-, -bota, -uita, -uca, -urca, -usia *sim.*), -ae *f.* *(fort. subest gall.* *cambo-, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 125sqq.)*

baculus (curvus) – (Krumm-)Stab (*cf.* GLOSS. II 624,3 St.-S. -ota krucka. III 718,12 cabuca. IV 198,23): **1** *de signo dignitatis:* **a** *(archi)episcoporum* (*cf.* GLOSS. III 168,31 St.-S. -tta virga episcopalis uerla. 376,45 -ota biscouestaf): **α** *strictius:* CHART. Alsat. 166 (ed. A. Bruckner, Regesta Alsatiae. I. 1949. p. 98,21; a. 749) in honorem eius episcopi donat ei abbas camputtam. ORDO Rom. 41,2 percutiens ter superliminare *ecclesiae consecrandae* de -uta sua (*sim.* HONOR. AUGUST. gemm. 1,151 cum capuita). 41,5 pontifex . . . scribens per pavimentum cum -uta sua abcdurium (*sim.* EPIST. Mog. 15 p. 341,11. HONOR. AUGUST. gemm. 1,153 cum capuita). DONAT. Trud. capit. (MGMer. VI p. 274,1) fontem . . . cum -octa sua . . . produxit. VITA Desid. Cad. 42 baculum beati viri, quod a Gallis -tta (-ucia, -usia *sim. var. l.*) vocatur. MIRAC. Quint. 13 (MGScript. XV p. 268,20) -ottam sancti Amandi, quae pro reliquiis ipsius . . . dependit. HINCM. Remig. 32 p. 338,16 delego . . . argenteam cabutam figuratam. CHRON. Median. 10 p. 91^{a},37 -utas . . . vilissimas nec . . . artificiose camuras ac politas. VITA Anton. 55 (MGScript. XXV p. 346) non -uca pastor fruitur sine causa. LAND. MEDIOL. hist. 2,20 p. 29,11 gabuta vel pastoralis virga. ENGELH. WIRZ. Burch. 2 praef. p. 23,6 illa, que in loco sepulture eius servatur, -utta (-icita, -ucca, -uita *var. l.*). *al. de signo investiturae:* ADAM gest. 2,68 p. 127,16 -am (-ttam, -ccam, -rcam *var. l.*) pastoralem meruit a cesare Conrado, palleum a papa. **β** *latius de receptaculo reliquiarum:* FOLCUIN. Lob. 40 baculum recurvum, quem plerique tambucam, alii petaculum vocant, . . . fabricavit. **b** *abbatum (abbatissae: p. 108,3):* VITA Galli I 1 -ttam ipsius *(Columbani)* . . . transmiserunt viro D⟨ei⟩. WALAHFR. Gall. 1,26 p. 304,33 baculum . . ., quem vulgo -otam (-potam, -bocam, -buttam *sim. var. l.*) vocant. RUD. TRUD. gest. 1,3 repperimus . . . -utas II argento tectas. WOLFHARD. Waldb. 3,14 (8) tangi sibi caeca lumina oculorum de -tta virginis petiere. EKKEH. IV. pict. Sangall. 110 Magnaldus fert . . . Gallo -otam (gloss.: baculum, ferulam). ARNOLD. RATISB. Emm. 1,8 p. 1007^{c} pastoralem virgam, quam vulgo dicunt canbotam vel ferulam. COSMAS chron. app. I p. 248,26 fortissimis ictibus -tta . . . illum ferire cepit. *al.* **c** *pontificis pagani:* HERBORD. Ott. 3,18 p. 757,45 unus sacerdotum . . . -ucam suam manu gestabat.

2 *usu communi i. q. crocia – Krücke:* PETR. CAS. (?) chron. 3,74 p. 801,14 claudi -ttas ante fores ecclesiae . . . suspenderunt. *cf.* cambortus, *campetia.

cameactis *v.* chamaeacte. **camedria** *v.* chamaeleon.

camela, -ae *f.* *dromas femina – weibliches Kamel* (*cf.* GLOSS. III 78,24 St.-S. baltus vel -a olbenda. 201,13 -a olbendin): ALBERT. M. animal. 2,37 -a . . . habet duas mamillas. 5,59 *habet foetum in utero* equa . . . et asina per duodecim menses sicut -a.

camelea *v.* chamelaea. **cameleon** *v.* chamaeleon.

camelinus, -a, -um. *script.* kemme-: *l. 35.*

1 *adi.:* **a** *a camelo proveniens – vom Kamel herrührend, Kamel-* (*cf.* GLOSS. III 668,13 St.-S. -um olbininiz): IOH. DIAC. cen. 2,61 Iohannes -am *vestem* . . . capit. CONSTANT. AFRIC. theor. 5,93 p. 23a^{v} lac -um aqua maxime abundat. BERNH. PROV. comm. 11,1 p. 318,27 *siccae sunt* caro -a, cervina. **b** *cameli proprius – dem Kamel eigentümlich:* EINH. Marc. et Petr. I 3,12 p. 252,38 *gibbum* rectum neque ulla -ae illius tortitudinis signa retinentem. **c** aloe -um *i. q. species vilis aloes – eine geringe Sorte Aloe: v. vol. I. p. 498,59.* **2** *subst. masc.: pannus (quasi) e pilis cameli fabricatus – Tuch (wie) aus Kamelhaar (cf. K. Zangger, Contribution à la terminologie des tissus en ancien français. 1945. p. 35sqq.):* GESTA crucig. Rhen. 2 p. 33,4 galee . . . relinquentes nostris equos, kemmelinos et tentoria.

camelipodium (com-), -i *n.* (καμηλοπόδιον) *marrubium – (Gemeiner) Andorn (Marrubium vulgare L., cf. André, Lex. bot. p. 201):* GLOSS. med. p. 64,13 prasios herba a Graecis dicitur, . . . alii ulcerariam, alii -um (com- *codd.*).

***camelopardulus,** -i *m.* *nabun – Giraffe (Giraffa camelopardalis L.):* ALBERT. M. animal. 22,37 -us bestia Ethiopiae, . . . collo ⟨equi, capite⟩ cameli . . . exhibens speciem.

camelopardus, -i *m.* *nabun – Giraffe (Giraffa camelopardalis L.):* AETHICUS ISTER 110 rinocerotas, -os, basiliscos et dracones inmensos.

***camelotinus** (cha-), -a, -um. *(quasi) e pilis cameli fabricatus – (wie) aus Kamelhaar hergestellt:* WOLFGER. itin. comput. 4 p. 29,16 pro ch-is vestibus XXI tal.

***camelotus** *vel* **-um,** -i *m. vel n. (francog. vet.* c(h)amelot, *cf. K. Zangger, Contribution à la terminologie des tissus en ancien français. 1945. p. 38sqq.) pannus (quasi) e pilis cameli fabricatus – Tuch (wie) aus Kamelhaar:* BURCH. SION. descr. 2,18 textores serici et -i et similium amplius.

camelus, -i *m.* (κάμηλος) *script.:* ga-: *l. 72.* ka-: *l. 66.* -mil(l)-: *l. 62.72. p. 109,9.13.* -ell(us): *l. 60.62.64. adde* HUGEB. Willib. 4 p. 100,23. -li(us): *l. 72.*

dromas – Kamel (Camelus dromedarius et bactrianus L.; cf. GLOSS. III 32,36 St.-S. -us olbende [*codd. plerr.*, cemlin, quidam dicunt olbente *i*, kamel *q*]. *al.):* **1** *proprie:* ALDH. virg. II 1496 -ellum perdebat gippum. VITA Elig. 2,13 -um onerarium . . . ducere. AETHICUS ISTER 37 p. 24,15 coria -orum (-millo- *LW*, -mello- *G*). 109 Bactria . . . dromadas et -os numquam atterentes pedes mittit (*cf.* ANNAL. Plac. a. 1245 p. 489,13 multitudinem . . . -llorum, dromedariorum atque equorum). HINCM. annal. a. 865 p. 80,18 cum multis donis, -is videlicet. RHYTHM. 22,10,1 k-i pilis indutus pro vestitu (HROTSV. prim. 45 ceu foret *vestis* e p. curvi contexta -i. *cf.* EKKEH. IV. bened. I 1,173 parat asper amicta -us). WIDUK. gest. 3,56 animalia Saxonibus antea invisa, leones et -os. ROD. CAMER. Lietb. 34 sessores equorum -orumque latrunculos. ANNAL. Ianuens. I p. 106,8 cum omni mobile animalium, scilicet . . . arietum et gamiliorum. HILDEG. phys. 7,2 -us

[Steinmann]

praecipitem calorem in se habet. HERBORD. Ott. 2,4 p. 726,43 aurum et argentum ... quadrigis et -is in Poloniam apportantibus. OLIV. hist. Dam. 71 p. 268,16 frater in -is cursariis frequenter nuncios misit. ALBERT. M. animal. 2,19 hic *(Arabicus)* ... perfectior est aliis -is. 7,56 equus ... diligit bibere *aquam* turbidam sicut et -us. *al. (v. ind.)*. THOM. TUSC. gest. p. 495,35 abbas ... solebat equitare -um, ut festinus posset exercitum circuire. *saepe. v. et p. 117,7. c. sensu despicabili:* CHRON. Fred. 4,42 p. 142,3 iobet ... eam ... camillum per omne exercito sedentem perducere. NOTKER. BALB. gest. 1,31 p. 42,12 ut eas mammonas Pluton atque Dis non aliter quam vehiculo -i possent ad inferna perducere. ANNAL. Rom. p. 479, 14 posuerunt eum super camilum, qui ferebat caldarie pontificis Calixty. THEOD. PALID. annal. a. 1119 nudum inposuerunt ex adverso super -um, quod animal est despectivum. *al.* **2 a** *alleg.:* HRABAN. univ. 7,8 p. 211[A] -i ... nomine aliquando ... Dominus, aliquando ... gentilium superbia exprimitur. p. 211[B] -us ... et Christi humilitatem significat. p. 211[C] -i peccatores moribus distorti. ALBERT. M. Iob 1,17 (ed. M. Weiss. 1904) -i spiritualiter significant divites de ecclesia, qui abiguntur a daemonibus per iniuriam praelatorum. **b** *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,580 numquam crescet in enormem formica -um (*cf.* WICHM. ARNST. coll. [Anal-Praem. 6. 1930. p. 30,1] a -o usque ad vermiculum). CONR. HIRS. mund. cont. 828 (Anal. Mediaev. Namurc. XIX. 1966) iuxta vulgare proverbium illius: -um videbimus hic salientem. **c** *in imag.:* AIMON. carm. epist. (MGPoet. IV p. 138) inclino me tuus -us sponte ad ... onus ferendum. **d** *bot. in nominibus herbarum:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 371[H] schianthi ... dicitur ... palea -orum in Aegypto. ALBERT. M. veget. 6,416 pastus columbarum vel -orum dicitur herba, cuius semen columbae quaerunt et -i herbam. **e** *alch. in nominibus ficticiis:* ALLEG. sapient. 1 p. 467[a],42 -orum tuorum tertiam partem conservans. ANON. epist. p. 391 -us noster albus septimus est in numero apud philosophos.

camemelon *sim. v.* chamaemelon.

Camena (-maen-, -moen-), -ae *f.*

1 *proprie i. q. musa – Muse* (*cf.* GLOSS. III 231,45 St.-S. -a sengerin. IV 42,45. 134,3): WALAHFR. Wett. 175 perge, -a, virum ... tolle. RADBERT. carm. 2,1 (MGPoet. III p. 51) rumpe, -a, moras. HUCBALD. carm. 2,7 cantica concelebrent callentes clara -ae. GUIDO ARET. (?) form. epil. 347 quisquis velis -arum melodiis canere. *al. de angelis cantantibus:* EKKEH. IV. bened. prol. 2,107 grecissando novę triplicant agyosque -ę (gloss.: angelicę). *remissius de arte poetae:* VULF. Marc. 334 parva ... deprompsit rebus nostra camaena. EUGEN. VULG. syll. 5,19 dicat modulando -a, ut Sergius ... letetur. HROTSV. Agn. 26 Agnes, ... pangit quam nostra -a. Gong. 77 non nostrae possunt ... -ae ... modulis texere dactilicis *eqs.* **2** *translate:* **a** *cantus, carmen, versus – Gesang, Gedicht, Vers:* HRABAN. carm. 10,7 hi quia protulerant pomposis falsa -is. WALAHFR. carm. 6,23 gloria, quae vestris inolevit magna -is. Wett. epil. 1,3 non ignoro ... vitiis sordere -am (*cf.* HROTSV. Mar. 9 sordidolam tempta purgare -am). CAND. FULD. Eigil. II 2,14 eadem paucis superare Camoenis incipiam. CARM. var. II 18,25 meas conrodis dente -as. NOTKER. BALB. Gall. 1[a],1,2,1 prophetarum celebres -as ... aemulans. THIOFR. Willibr. II 1,17[tit.] incipit heroicis Wilbrordi vita -is. CONR. HIRS. dial. 1731 de notis auctoribus et, ut ita dicam, vulgaribus -is ... ad portas liberalium disciplinarum progressi sumus. NICOL. BIBER. carm. 2441 (ed. Th. Fischer. 1870) finis datur ... -e. *al. spectat ad vocem avium:* ALCUIN. carm. 60,1 dum suetas soleat cignus servare Camaenas. PAUL. ALBAR. carm. 4,18 *pavus* replicat crebro iterando -as. **b** *instrumentum quoddam musices, fort. i. q. tibia – ein Musikinstrument, viell.: Flöte* (*cf.* GLOSS. II 534,53 St.-S. -a fifa [*spectat ad Prud. cath. 3,26*]): PAUL. DIAC. carm. 19,7 illum delectat dulci resonare -a. VITA Leod. prol. 7 (MGPoet. III p. 5) storiam resonante -a dulci texebat. CARM. Cantabr. 38,3 gratulor modulando -is. MIRAC. Liutw. 16 (MGScript. XV p. 1266,15) illi ... imperator -am misit, gracilis avene munus. *fort. add.:* NIVARD. Ysengr. 1,29 *(de ventre lupi)* cum ... -a (caverna *DE*, vel -a i. e. circuitus *add. D*[1], crumena *ci. Grimm*) meę te totum sępserit alvi.

Camenalis, -e. *a musis habitatus – von den Musen bewohnt, Musen-:* SEDUL. SCOT. carm. 2,7,9 fonte -i *(ex Ven. Fort. carm. 6,10,59)* ... summersit ... sacra virago caput.

***camenata** *v.* *caminata. **camendrys** *v.* chamaedrys.

cameni *v.* canis. **cameos** *v.* cummi.

camepitis *sim. v.* chamaepitys.

camera (-ara), -ae *f. (?n.: p. 112,11)* (καμάρα) *script.:* ka-: *l. 41. p. 112,47. adde* DIPL. Arnulfi 143 p. 218,35. *al.* cha-: *l. 35sq. p. 111,36.* camme-: *l. 70. p. 113,34.* cambri(a): *p. 113,12.* -maer-: *p. 113,9.* -mir-: *p. 112,50.* *?-mor-: *p. 112,16. de re v. Dt. Rechtswb. VI. p. 784sqq.*

I *proprie:* **A** *strictius i. q. fornix, rotunditas – Gewölbe, Rundung:* **1** *archit. (cf.* GLOSS. I 447,12 St.-S. totam -am allan himil. II 691,38 -a obliqua suibogo. III 296,35 -a gewelbe absida vel arcus. *al. v. et l. 39sq.):* VITA Boniti 16 (MGMer. VI p. 128,9) more elatae mire -ae. MAPPAE CLAVIC. 101 ut tantum parietis *altitudo* absque -a mensuretur. AGNELL. lib. pont. 23[ex.] in musivo -a tribunae ... nomen ... descriptus est *(cf. A. Testi Rasponi ad l.)*. 28 apostolorum imagines et nomina -a circumfinxit. SIGEH. Maxim. 29 in cryptae ... -a. LEO MARS. chron. 3,33 p. 725,15 turrim ... ingenti -a confirmavit. WIBERT. GEMBL. comb. (MGScript. VIII p. 564,34) -a testudinis ... ligatura cementi ... destituta. *al. antepagmentum – (Wand- oder Decken-)Verkleidung (cf. M. Bonnet, Le Latin de Grégoire de Tours. 1890. p. 249[6]):* FLOD. hist. 3,5 p. 479,9 templum pictis decoravit -is. *cf. p. 117, 48.* **2** *natur. de caelo, nubibus sim.:* CARM. Aldh. 1,16 sub aetherea convexi celi -ara (RUP. TUIT. off. 11,8 p. 301[B] visibilem mundi huius architecturam, sphaericam c. -am). VITA Serv. 24 p. 93,12 deus ... protegens eos ... per nubis -am. *al.* **B** *latius:* **1** *archit. i. q. conclave – Raum, Kammer (nom. propr.:* TRAD. Frising. 665 [a. 844] in loco, qui dicitur Chamara ['*Hohenkammer*']. CHART. Stir. IV 235 [a. 1266] Otto de Ch-a ['*Kammern*']): **a** *cubiculum, habitaculum – Schlaf-, Wohnraum (interdum de domo, e. g. l. 41. 63sq.66; cf.* GLOSS. III 210,42 St.-S. -a kamera. 376,15 -a pro cubiculo poni solet, sed honestiori loquendi usu transvolutionem sive testudinem sonat. *alleg.:* ANON. de alleg. [Cod. Sangall. 230 p. 536; s. VIII.[2]] de -ara Christi: ... kamara eius conversatio caelestis): **α** *spectat ad domos honoratorum, aedificia publica:* LIBER hist. Franc. 35 p. 302,25 caput suum abluens aqua in ipsa -ara. VITA Elig. 1,12 p. 679,30 *Eligius* noctu et maturius in regis -ara vocatus. CAPIT. reg. Franc. 128,32 invenimus ... casam regalem cum -is II totidemque caminatis. *ibid.:* -as II cum totidem pisilibus. ORD. coron. imp. 14,54 ducitur dominus papa ... usque ad -am maioris palatii. RYCCARD. chron. a. 1214 p. 59[a],6 in secretiori -a sua, ubi ludit et dormit. ANNAL. Ianuens. IV p. 179,8 papa ..., cum in sua resideret -a, ipsius -e sive domus ruina ... illum ... oppressit. *al. c. sensu servitii, familiaritatis:* NOTKER. BALB. gest. 2,4 ad -am meam servire debetis. IOH. CANAP. Adalb. 23 nocte pariter ac die ... imperiali -ae adhaesit. BURCH. URSB. chron. p. 75,20 in -a imperatoris extitit familiarissimus. *de loco iudiciali:* CONST. I 341 (a. 1191) actum in -ara archiepiscopi Mediolanensis super palatium suum (CHART. Tirol. 482 p. 270,33 in -a turris. CHART. Stir. II 356. *al.*). CHART. Ital. Ficker 247 p. 295,3 lata fuit hec sentencia ... in -ara communis. *al.* **β** *spectat ad monasteria:* VITA Pard. 5 (MGMer. VII p. 27,25) in sua -a, ubi suus proprius fiebat stratus. EPIST. Hann. 98 p. 164,11 audieram te in -a tua. LEO MARS. chron. 2,53 ecclesiam ... iuxta abbatis -am ęcclesie ... adiunxit (CHRON. Andag. 5 p. 16,10 edificavit -am a. cum palatina domo. PETR. CAS. [?] chron. 4,56 a. -am cum capella et reliquis officinis ... construens). CHRON. rhythm. Leod. 121 dum tertius *frater* scribit in -a. CAES. HEIST. mirac. I 4,49 p. 216,14 in ambitu claustri -am aliquam mihi eligam, ubi ... vivam. CHART. Laus. 722 iusta casale, in quo fuerant cammere private claustri. CHART. Rhen. med. III 1377 p. 992,33 prebendarii, qui habent -as speciales et foculatas. *al.* **γ** *usu communi:* ECBASIS capt. 1185 qui hos vocat

[Steinmann]

ad -as, piperatas porrigit escas. SUMMA dict. Saxon. 2 p. 211,5 plus affectans in -is recitari quam in teatris coronari (*cf.* SALIMB. chron. p. 184,17 vox eius magis pertinebat ad -am quam ad chorum). ALBERT. M. veget. 6,26 folia alni . . . sparsa in lectis et -is occidunt pulices. in -is *i. q. domi – zu Hause:* VITA Anselmi Luc. 30 in expeditionibus et in -is. **b** *conclave ad res condendas aptum – Aufbewahrungsraum:* **α** *cella dispensatoria – Vorrats-, Wirtschaftsraum:* CAPIT. reg. Franc. 32,42 ut unaquaeque villa intra -am lectaria, culcitas, . . . scalpros . . . habeant. CONC. Karol. app. 7 p. 832,4 ut de communi -a *canonicorum* cuilibet distribueretur, prout in choro . . . resideret. CHRON. Pol. 6 p. 21,8 *dona* iussit . . . in -am imperatoris comportare. GESTA Trud. cont. I 10,13 p. 295,25 duae -ae, una in qua vestimenta fratrum camerarius reponeret, alia in qua consuerentur. GESTA Trud. cont. II 4, 12 -am . . . exstruxit, in qua prepositus . . . placitaret et, quae . . . expendenda erant, reconderet. ACTA imp. Winkelm. I 1001 p. 762,24 -a marestalle, utpote selle, frena et alia oportuna pro equis. *al. v. et l. 56.* **β** *thesauraria – Schatzkammer:* EINH. Karol. 33 p. 38,5 (testam.) descriptio . . . de thesauris suis atque pecunia, quae . . . in -a eius inventa est (*cf.* p. 40,1 in -a atque vestiario). IOH. CANAP. Adalb. 13 argentum . . . distribuens episcopalem -am evacuat. VITA Burch. Worm. 22 p. 845,26 thesaurarium et -am, ubi pecuniam putabant reconditam, . . . perscrutati sunt. COSMAS chron. 1,38 p. 71,27 pecunia . . . est in -a ducis. CHART. select. Keutgen 125,7 si *quis* aliquem infra monetam leserit . . ., fregit -am episcopi. CHART. civ. Hild. 136 *officium* -e nostre, que thesauraria -a dicitur. *al.* *? sacrarium ecclesiae – ?Sakristei:* CHART. Argent. I 271 p. 208,39 (a. 1240) sacrista . . . portabit libros ad chorum et deportabit ad -am. *c. emphasi de possessione potiore:* COSMAS chron. 2,12 p. 99,26 nostra terra tua est -a. PETR. CAS. (?) chron. 4,108 p. 821,9 cum Casinensis ecclesia . . . specialis -a sit Romani imperii constituta (WIBALD. epist. 11 p. 84,26. CONST. II 15,2 civitatem Senensium . . . habebit . . . rex s. suam ch-am. *al.*). DIPL. Loth. III. 121[a] quia de -a nostra sitis. PASS. Karoli Boni 5 (MGScript. XII p. 621,20) -a . . . antiquorum comitum dictum est Bruggense oppidum. *al.* **γ** *bibliotheca, tabularium – Bibliothek, Archiv:* WILH. HIRS. const. 2,25 p. 1077[c] in -a, ubi libri reconduntur. VITA Gebeh. Salisb. I 2 repertus . . . erat talis *codex* in -a librorum Salzpurhc (MAGNUS chron. a. 1195 p. 521,46). CHART. Burgenl. I 333 quod *litterae* in -a ecclesie nostre sunt invente et deposite (*cf.* 527). **c** *taberna, officina – Laden, Verkaufsstand, Werkstatt* (*cf.* GLOSS. I 435,52 St.-S. -am werchadem): CHART. scrin. Col. A I p. 20,2 (c. 1135/42) emerunt -am quandam, quę teutonice vocatur caste. CHART. Gosl. I 301 p. 320,39 ad quam *(oblationem)* pertinent . . . fabrice II, -e III. CHART. select. Keutgen 107[c] XIII -as sub domo pellificum . . . conferimus. REGISTR. Mog. p. 36,18 -e mercatorum solvunt *eqs.* (CHART. civ. Erf. 179 redditus . . . de -is seu stationibus m. nostrorum). CHART. Port. 135 -a, in qua venduntur panni lanei. CHART. civ. Erf. 160 p. 92,30sq. emimus . . . -as pellificum . . . super -as sartorum sibi inherentes. *al.* **d** *latrina – Abtritt:* GESTA Trud. cont. I 10,13 p. 295,27 domus infirmorum habens . . . -am dispensatoriam, -am privatam aliamque privatiorem (CHART. scrin. Col. A 1 p. 349,31 qui . . . in domo Marcmanni sunt, non ibunt ad p. -am illius domus. CAES. HEIST. mirac. II 1,41 p. 70,15). cont. II 4,9 domum . . . solario etiam et necessariis -is ornavit. CHART. episc. Wirz. III 20,1 p. 34,23 secrete necessitatis -as. ALBERT. M. animal. 8,178 quibus *(casis)* . . . utuntur *apes* pro -is, in quas stercorizant. **e** *usu vario:* AETHICUS ISTER 105 propter aedificium arcae . . . et -aras ac artificia illius (BERTH. RATISB. serm. 18 p. 94,9 religio habet quinque -as ut in arca). CHRON. Salern. 17 super tumulum . . . -am instruere. ADAM gest. 2,69 p. 131,18 turris . . . septem ornata -is ad diversam oppidi necessitatem. CASUS Petrish. 3,18 p. 652,8 qui . . . malos . . . in quandam -am . . . recluderet. ALBERT. M. animal. 23,55 *hoc falconum genus* teneatur in -a obscurissima. *al.* **2** *natur.:* **a** *cavum in corpore animalium vel plantarum exsistens – Hohlraum im Körper von Tieren oder Pflanzen:* NIVARD. Ysengr. 3,148 farcirem ut -as ventris. ALBERT. STAD. Troil. 3,834 Achilles pectoris in -a vulnus amoris habens. ALBERT. M. veget. 3,7 in quibus *(pomis)* . . . siliqua interius est . . . per quinque . . . -as divisa. animal. 1,453 *matrix* habet . . . concavitates duas, quae sunt quasi duae -ae ipsius. 3,6 propter duas -as cellulae anterioris partis cerebri. 13,36 cor calidum et siccum habet magnas -as. *al.* **b** *cella favi – Zelle der Bienenwabe:* EKKEH. IV. bened. I 24,37 *apes* vult . . . in -is (gloss.: foraminulis) cerę stirpem generis refovere. **3** *astron. i. q. domus planetarum – Planetenhaus:* CARM. de temp. rat. 568 quibus *(temporibus)* solis per diversa caeli -a (spatia BEDA temp. rat. 35 p. 246,2) corpus serpit. **4** *techn.:* **a** *spatium interius campanae – Innenraum der Glocke:* CYMBALA XXI p. 56,27 debet *tintinnabulum* esse . . . apertior in -a ad mensuram dimidiae unciae. p. 56,32 adiungitur . . . dimidiam unciam in latitudinem camore *(sic ?). ibid. al.* **b** *vas contegens – darübergestülptes Gefäß, 'Glocke':* HERACLIUS II 53 vasculus curva -a servatur. **5** *pileus stramineus – Strohhut:* RATHER. Metr. 7 p. 461[A] stipularis illa ritus Saxonici -a, quam vertici pro vitando solis imponunt ardore.

II *translate i. q. dispensatio, res familiaris, fiscus – wirtschaftliche Verwaltung, Vermögen, Schatz, 'Kammer':* **A** *publ.:* **1** *de possessione, reditibus, servitiis:* **a** *in univ.:* GESTA Dagob. 33 portam . . . cum omnibus teloneis, quemadmodum ad suam -am deserviri videbatur (FORM. imp. 37). CAPIT. reg. Franc. 202,7 de singulis conditionibus, quae ad -am nostram vel ad fiscum . . . pertinent. DIPL. Loth. I. 25 (ed. Th. Schieffer. 1966) quod parafreda et carra ad nostram -am deportandam iniuste dedissent. DIPL. Otton. I. 30 mancipia . . . ad -am regiam exquisita. DIPL. Otton. II. 308 teloneum, . . . quod . . . dux de -a nostra tenuerat. DIPL. Otton. III. 16 p. 414,28 quicquid -e nostre provenire poterat ex comitatu. HELM. chron. 32 p. 60,23 dignitates . . . magnum questum -ae nostrae referre poterant. CHART. Burgenl. I 102 p. 70,7 nec lucrum -e nostre nobis sive exactoribus -e nostre solvere tenebuntur. CHART. Gosl. II 12 p. 115,39 defendemus eos . . . tamquam specialis -e nostre servos. *al.* **b** *de statu Iudaeorum (cf. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 507):* CONST. I 163 p. 227,23 (a. 1157) presertim cum *Iudaei* ad -am nostram attineant (*cf.* II 204 p. 274,29). CHART. Babenb. 430,29 quicumque . . . Iudeo . . . abstulerit pignus suum . . ., ut dissipator -e nostre *(sc. ducis)* . . . puniatur. CHART. Dortm. 155 Rudolfus . . . rex . . . Iudeis Tremoniensibus, -e sue servitoribus. **c** *de poenis solvendis:* DIPL. Loth. I. 11 p. 76,12 (ed. Th. Schieffer. 1966) sciat se compositurum mille mancusos . . ., medietatem -e nostrę (DIPL. Karoli III. 29 m. -e palacii nostri. DIPL. Otton. II. 120 p. 135,29 m. kamarę nostrę. *al.*). CHART. Sangall. A 599 ad -am regis uncias auri III . . . persolvat. DIPL. Conr. II. 123 p. 169,5 sciat se . . . centum libras . . ., dimidietatem camirae nostrae . . ., redditurum (CHART. Heinr. Leon. 37 p. 53,9 d. -e imperiali et d. -e nostre). CHART. Raitenh. 66 p. 64,17 quinquaginta libras argenti in -am nostram *(sc. ducis)* . . . appendat. *saepe.* **2** *de expensis:* CAPIT. reg. Franc. 273,14 quatenus . . . accipiant . . . de -a nostra . . . monetarii de mero argento *eqs.* LEO MARS. chron. 2,43 p. 656,21 ut de meamet -a illius debeam remunerare medelam. ANNAL. Mell. Claustr. I a. 1114 p. 610, 23 ex propria -a . . . datis ei stipendiis. *al.* **3** *de administratione:* VITA Ludow. Pii 29 p. 623,16 Reginhardus, praepositus -ae regalis. 63 p. 647,21 ministros -ae. CONST. II 52 feodum de -a non locatum nec denunciatum. 116,11 p. 152,31 navigia, in quibus -a nostra et familia . . . recepte fuerant. CHART. Babenb. 328 p. 167,24 Chunrado . . . concessimus in feudum officium -e (ACTA imp. Winkelm. I 903 posita . . . racione de officio -e Vallis Gracie). ACTA imp. Winkelm. I 398 p. 346,34 cum . . . sigillum regni nostri cum -a nostra perditum fuerit. *al.* *adde:* EKKEH. IV. cas. 11 -ae, quos sic vocabant, nuntii *(cf. notam ed.). de ministerio honorifico magnatium:* THIETM. chron. 4,9 ubi quattuor ministrabant duces, . . . Conrad ad -am. CHRON. Cosmae cont. I a. 1130 p. 136,19 inter -am et mensam et agazoniam quodcunque elegeris . . ., possidebis. OTTO SANBLAS. chron. 46 add. p. 74,29

[Steinmann]

palatinus dapifer . . ., marchio prepositus -e. **B** *eccl.:* **1** *de possessione, reditibus, servitiis:* ADALH. brev. Corb. 3 (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 367,2) ad primam -aram sex *laici:* sutores tres, ⟨ad⟩ cavalos duo, fullo unus; ad secundam -am *eqs.* CHART. Rhen. med. I 135,23 p. 153,15 custuram faciunt ad -am he femine. DIPL. Otton. I. 289 p. 405, 18 *concedimus* villam . . . cum hominibus . . . tantum -ae ipsius episcopi appendentibus. TRAD. Ratisb. 266 ut . . . census . . . ad -am fratrum . . . persolvant (370 ad camaeram. 754 ad publicam -am [*sc. fratrum*]). GESTA Trud. cont. I 9,12 *terra* debet . . . servitia ad utensilia -ae abbatis *eqs.* CHART. Mog. A 425 p. 333,5 duas curtes . . ., qui ad nostram cambriam pertinent. TRAD. Teg. 296 predium . . . ad obedientiam -e detinuit. CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 398,27 nemus -e, de quo recipit ius suum *archiepiscopus* (*cf.* CHART. Merseb. 381 ea, que vocantur ligna -e). CHART. Carinth. I 521 p. 404,41 censum -e nostre *(sc. episcopi)*, qui vulgo kamirsacz vocatur. CHART. Basil. C I 296 domum . . . spectantem ad -am nostram *(sc. capituli). al. v. et p. 114,1. spectat ad statum Iudaeorum:* CHART. select. Keutgen 147 p. 170,15 (a. 1258) Iudei libere spectant ad -am archiepiscopi. *de poenis solvendis:* LEX fam. Worm. 9 ut de weregeldo . . . quinque libre ad -am reddantur. **2** *de expensis:* EKKEH. IV. cas. 87 quasi -a sua dispersiones eius ferre non posset. CHART. select. Keutgen 125,4 ex -a episcopi monetario X m. dabuntur (126,72 de -a e. ministrabuntur ei carbones). CHART. Solod. 269 p. 155,31 *cellerarius* tota portione sua -ę . . . privabitur. p. 155,34 pene consimili, scilicet amissioni sue -e subiacebit. CHRON. reg. cont. V a. 1246 p. 289,28 dominus papa de -a sua misit decem milia marcarum. CHART. Raitenh. 164 quas *(possessiones)* . . . pro quadam summa pecunie de nostra -a noscimur comparasse. *al.* **3** *de administratione:* WALA brev. memor. (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 422,21) camararius primus provideat . . . curtes ad cammaram deputatas. TRAD. Ratisb. 868 census . . . ei tantum, qui -am administrat, . . . persolvant. TRAD. Teg. 392[b] testes . . . Gundelbertus pistor, . . . Olricus pellifex, . . . omnes de -a. CHART. select. Keutgen 131,3 qui pertinentes ad -am archiepiscopi vestes tenentur consuere. CHRON. Ebersh. 39 adeptus est apud Honorium papam summe -e dignitatem. GREG. IX. registr. 833 p. 736,14 -ę domini papę scriniarius. HEINR. WIRZ. cur. 224 istorum labor est cartas . . . grossas -is restituisse suis. *al.*

***cameralis,** -e. **1** *in cubiculo ministrans – in der Kammer dienend:* EKKEH. IV. cas. 123 p. 400,7 mulierculae cuiusdam -is. **2** *ad munus camerarii pertinens – zum Kammeramt gehörig, Kämmerer-:* TRAD. Frising. 1244 (a. 972/76) ut . . . episcopo . . . -e . . . servitium ministrarent (1458[a]). **3** *ad rem familiarem pertinens – zum Vermögen gehörig:* TRAD. Teg. 267 (c. 1150) filios . . . ad XXX denarios exsolvendos . . . -i servituti . . . messuit. CHART. Gelr. 711 p. 707,15 decem solidos de nummis -bus dandos.

cameralius *v.* 1. camerarius.

1. *cameraria, -ae *f. res familiaris, administratio rei familiaris – Vermögen, Verwaltung des Vermögens:* GISLEB. MONT. chron. 32 p. 59,13 Mathildis ex parte patris sui . . . summam Hanoniensis curie -am tenuit. NOTAE Gembl. (MG Script. XIV p. 594,20) quem *(monachum)* offitio -e prefecerat. CHART. Rhen. med. II app. 16 p. 470,4 *tenet* mansum, qui pertinet ad -am dominorum. CHART. Basil. A I 334 quoddam beneficium -e . . . vacans. RICHER. SENON. gest. 2,11 que *(praedia)* adhuc -e deserviunt monachorum.

2. cameraria (ka-), -ae *f.* **1** *cubicularia – Kammerfrau:* THIETM. (?) chron. 4,34 huius *(comitissae)* -a multis annis fuit ydropica. *alleg.:* ANON. de alleg. (Cod. Augiens. CCLIV f. 192[r]; s. VIII./IX.) -a Christi virtutes spiritales sunt. **2** *femina rem familiarem administrans – Verwalterin des Vermögens, 'Kämmererin':* CHART. episc. Hild. I 746 (a. 1220) actum . . . sub Gerdrude priorissa, . . . Iohanna -a. CHART. episc. Halb. 612 p. 551,9 curiam . . . a domina Mechtilde -a, ministeriale ecclesie nostre, . . . comparavit. CHART. civ. Erf. 236 nos . . . Iutta priorissa, Kunegundis k-a . . . recognoscimus. CHART. Turic. 1470 p. 178,6 cum . . . Berchte . . . -e nostre ad officium suum, camere videlicet, certos reditus constituerimus. *al. fort. de vidua camerarii:* REGISTR. Cremif. (Österr. Urbare. III 2,1 p. 92,6; s. XII.) domina Alhaeit -a. *in imag.:* ADALBOLD. Heinr. 15 cupiditas in eo erat consiliaria, avaritia -a.

***camerariatus,** -us *m. administratio vel districtus magistratus cuiusdam fiscalis Siciliae – Verwaltung oder Amtsbezirk eines Finanzbeamten in Sizilien:* ACTA imp. Winkelm. I 772 (a. 1231) ut *camerarii* . . . corredum . . . de proventibus eiusdem -us percipere debeant. 880 precium . . . in racionibus de -u . . . computare. 881 p. 671,26 post concessionem -uum factam. INNOC. IV. registr. B 342 p. 311,3 officium -us ipsius regni . . . tibi . . . confirmamus. *al.*

1. camerarius (-mar-), -i *m. script.:* ka-: *l. 30.64. p. 115,21.32.66.116,14. al.* cha-: *p. 116,1.* kem-: *p. 115,66.* camme-: *p. 115,67. 116,25.30.* -mir-: *p. 116,24.* cambr-: *p. 115,58.* -ali-: *p. 116,2.* -ai(us): *p. 116,30.*

I *cubicularius – Kammerdiener:* GERH. AUGUST. Udalr. I 26 p. 413,4 dixit *episcopus* -is suis: 'induite me vestimenta mea'. RUODLIEB XI 25 hera poscit aquam, -us attulit ill⟨am⟩. VITA Bard. 20 p. 337,46 -us, qui lucernam coram eo portabat. LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 265,27 *episcopum* nunc inter -os suos, nunc inter cocos . . . custodiri fecit. VITA Norb. II 106 p. 1334[A] unum ex -is suis . . . introitum defendentem invenerunt. CHART. Stir. II 132 p. 204,31 Erbordi, -i lecti domini patriarche. STATUT. ord. Teut. p. 99,2 magister debet habere . . . turcopulum pro -o. *al.*

II *praepositus administrationis – Verwalter, 'Kämmerer' (nom. propr.:* CHART. Turic. 979 p. 64,33 [a. 1256] Walthero dicto K-o. CHART. Eichsf. 439 Henricus C-us dictus de Molhusen. *v. et p. 115,27):* **A** *publ. (cf. G. L. Maurer, Geschichte der Fronhöfe. II. 1862/63. p. 276sqq.):* **1** *spectat ad curiam regum vel imperatorum:* **a** *in univ.:* CHRON. Fred. 4,4 uxorem eius . . . Domnolus domesticus et Wandalmarus cama-us Gundramno presentant *(de re v. Brunner, Rechtsgesch. II. p. 139).* DIPL. Otton. III. 397 quę -i nostri sibi *(sc. duci Venetorum)* . . . pro censu exigebant. INSTIT. regal. 21 (MGScript. XXX p. 1458,9) ille . . . cum suis cama-is nesciebat de omnibus honoribus camere. CHRON. Pol. 3,4 -os pro suis et pro Ruthenis . . . delegabat. ORD. coron. imp. 14,52 -i imperatoris precedant et sequantur nummos proicientes (14,55 -i i. cum -o domini pape dent presbiterium omnibus ordinibus sacri palatii. CONST. I 128,10 Cŏnradvs de Walehusen, -us noster a thesauris. VINC. PRAG. annal. a. 1165 neptem . . . per comitem Zezemam, dominae nostrae reginae summum -um, . . . transmittit (CHART. Raitenh. 322. *cf.* CONST. III 296 pro . . . Ar. advocato, -o consortis nostre karissime). ACTA imp. Winkelm. I 154 p. 130, 31 privatus domini regis -us. CHART. Eberb. 233 nos Ph. de Hohinvels, imperialis aule -us, Hermannus scultetus, milites. *saepe.* **b** *de summo camerae ministerio (cf. H. Niese, Die Verwaltung des Reichsgutes im 13. Jh. 1905. p. 126sqq.):* DIPL. Karoli M. 204 p. 273,18 abba . . . et suus advocatus . . . Ebrehardum, -um nostrum, . . . interpellaverunt. ANNAL. Einh. a. 782 p. 61,14 accitis . . . tribus ministris suis, Adalgiso -o et Geilone comite stabuli *eqs.* a. 791 p. 89,6 cuius *(exercitus)* partem . . . Meginfrido -o suo committens. HINCM. annal. a. 868 p. 97,8 rex praemittens Engelramnum -um et hostiariorum magistrum atque a secretis consiliariorum suum. ord. pal. 16 sacrum palatium per hos ministros disponebatur: per -um . . . et comitem palatii *eqs.* CHART. select. Keutgen 11 p. 6,14 ut nullus . . . hospitetur, nisi . . . a -o imperatoris vel regis . . . concedatur. ANNAL. Hild. a. 1106 p. 57,9 gladium et diadema . . . misit cum Erkenbaldo . . ., k-o suo. ACTA imp. Winkelm. I 29 p. 20,21 testes . . . Henricus imperii -us (ACTA imp. Böhmer 1075 p. 773,20. CONST. II 45 p. 57,10. *al.*). IOH. CODAGN. gest. 17 p. 493,7 -us regis Francie. CLEM. IV. registr. 666 p. 685,17 Manfredum Malet, qui se comitem -um *(sc. Conradini)* nominabat (THOM. TUSC. gest. p. 521,39. SALIMB. chron. p. 472,22). *al. de ministerio honorifico magnatium (cf. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 530):* ARNOLD. LUB. chron. 3,9 p. 152,6 officium . . . -i vel marscalci

[Steinmann]

non nisi reges vel duces aut marchiones amministrabant. ALBERT. STAD. annal. a. 1240 p. 367,21 eligit . . . margravius de Brandenburg, quia -us *est*. MART. OPP. chron. p. 466,19 qui *(officiales imperii)* sunt VII, videlicet . . . marchio Brandeburgensis -us. **c** *de magistratibus fiscalibus (cf. E. Mayer, Italienische Verfassungsgeschichte. II. 1909. p. 388sq.)*: PETR. CAS. (?) chron. 4,104 p. 816,20 destinati sunt a Canzolino, Capuani principatus -o, milites. ACTA imp. Stumpf 530 p. 749,4 nullus iustitiarius . . ., nullus -us vel magnus -us, nullus legatus noster sive vicarius *eqs*. ACTA imp. Winkelm. I 245 p. 225,15 magistris -is, -is. CONST. II 137 comitibus, baronibus, -is, baiulis. RYCCARD. chron. a. 1220 p. 91[a],15 (statut. imp.) balivus per ordinatos -os curie statuatur. CHART. select. Schwind 55 p. 113,19 (dipl. Rud. regis) -us . . . terre . . . monete consortibus . . . iusticiam . . . deposcere teneatur. *al.* **2** *spectat ad curiam principum variorum*: COSMAS chron. 3,5 p. 166,7 dux . . . misit -um suum cum aliquibus militibus. CHART. Babenb. 15 p. 21,20 ne vel -i vel marscalci seu alii servitores nostri . . . sint molesti cultoribus eorum *(beneficiorum)*. CONST. I 447,11 singuli . . . principes suos habeant officionarios speciales, marscalcum . . . et k-um. TRAD. Ratisb. 960 p. 485,9 Hartwic, -us comitis de Sulzipah *(item de testibus:* CHART. Stir. II 7 Gotfridus, -us domne Diemudis. CHART. Carinth. V 112 -us Austrie. *al.)*. GISLEB. MONT. chron. 8 p. 11,1 comitissa . . . officia hereditaria instituit, dapiferorum scilicet . . ., -orum et hostiariorum. app. p. 339,21sq. Heriberti, qui C-us dicebatur, et erat de ministerio suo facere candelas precepto -i *eqs*. CONST. II 95 si officiatus aliquis principis cuiuscumque, . . . -us vel pincerna, posset . . . quemquam ponere subministrum. *al. de ministerio honorifico magnatium*: HIST. Welf. 1 p. 458,15 ut queque officia curie, id est ministeria . . . marscalci, k-i . . ., per comites . . . regerentur. CHART. Babenb. 65,16 -i, marscalci . . . duci Austrię . . . ministrent. **3** *spectat ad administrationem civitatum*: VITA Bonif. II 13 p. 105,12 mediante domno Burchardo, -o urbis. CHART. Mog. A 395 p. 300,24 Embrico, ⟨ur⟩banus -us. 437 Godeboldus, prepositus et -us urbis. CHART. select. Keutgen 254 -o civitatis . . . novem uncias . . . persolvebant. IOH. CODAGN. annal. a. 1205 castra . . . levata fuerunt . . . Bernardo Pasturello existente -o. INNOC. IV. registr. B 43 Arnoldo -o . . . ac Herkemboldo minori -o civitatis Maguntine. CHART. civ. Erf. 189 p. 112,17 quod pensionem . . . a -o consulum civitatis . . . percipere debeant. *al.* **B** *eccl.*: **1** *spectat ad curiam Romanam (cf. Hinschius, Kirchenrecht. I. p. 405sqq.)*: ORD. coron. imp. 14,5 (s. XII.[1]) ibi . . . -us domini pape electi pallam accipit (CHART. Stir. II 178 litteras . . . Benedicti -i d. p. exhibuit. *al. v. et p. 114,42*). RAHEW. gest. 4,76 p. 323,24 Petrum Gwidonis -um sanctae Romanae aecclesiae subdiaconum. INNOC. IV. registr. B 142 p. 125,3 qui *(nuntius)* . . . -o nostro . . . claram faciat rationem. CATAL. fam. pap. p. 195[a] *recipiunt praebendas:* dom. -us XII viandas *eqs*. *adde:* BURCH. URSB. chron. p. 112,7 Honorius III., qui primus fuerat . . . -us cardinalium et pecunias ipsis collatas inter eos . . . distribuebat. **2** *spectat ad curiam episcoporum, ecclesias sim.*: LEX Raet. Cur. add. 3 p. 646,25 (ed. E. Meyer-Marthaler. 1959) de senioribus quinque ministribus, . . . id sunt cama-us, butiglarius *eqs*. CHART. Rhen. med. I 163 p. 228,5 s(ignum) Motarii cambrarii. COD. Odalb. 3 complacitatio inter Odalbertum archiepiscopum et Diotbaldum, -um suum. TRAD. Ratisb. 216 Adalhun clericus et -us. LEX fam. Worm. 29 ut ad alium servitium eum *(hominem fiscalem)* ponere non debeat nisi ad -um aut ad pincernam *eqs*. LAMB. HERSF. annal. a. 1072 p. 134,4 Burchardus, -us archiepiscopi Mogontini, episcopus ordinatus est. DIPL. Loth. III. 41 Iohannes dekanus, Willo -us *(item inter testes:* CHART. episc. Hild. III 109 Ekbertus keme-us. CHART. Brixin. 227 Hermannus camm-us). CHART. Basil. C I 55 peccunia debet dari -o et monetario. CONST. II 68 exceptis quatuor principalibus officiis, dapiferi . . . et -i. CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 400,8 -us est magister Iudeorum. HIST. Hirs. 8 primum fuit decanus, postea prepositus, dehinc -us. CONO LAUS. gest. cont. p. 808,28 fuit facta quedam pax . . . per . . . ch-um Bisuntinensem. CHART. Westph. IV 322 in nos . . . R(abodonem) decanum, H(enricum) -alium . . . in arbitros exstitit compromissum. CHART. Bund. 1024 officiales nostri maiores, videlicet marschalcus, -us . . ., habent unam marcam . . ., inferior -us et dispensator . . . habent dimidiam marcham. *al.* **3** *spectat ad administrationem monasteriorum (cf. Ph. Schmitz, Geschichte des Benediktinerordens. I. 1947. p. 270sq.)*: CHART. Sangall. A I 91 (a. 779) signum Waldramno cama-o (FORM. Augiens. B 37 preposito et decano et cancelario et -o. *al.*). FORMA mon. Sangall. p. 14[b] domus et officina -i. ADALH. brev. Corb. 13 (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 381,8) omnia utensilia ferrea debent accipere *hortulani* a -o, qui fabros providet. DIPL. Heinr. II. 507 p. 649,40 de k-is . . . aliisque honoratis . . . abbatum servitoribus hoc constituimus. EKKEH. IV. cas. 52 corium meum ad calceos -us . . . non dedit. WILH. HIRS. const. 2,36 p. 1094[A] -us . . . ipse pergit et recipit eos *(denarios)*. RUD. TRUD. gest. 1,5 p. 232,28 -us . . . abbatis non idem *est* qui et fratrum. LIBER ordin. Rhenaug. p. 119,24 -us aquam et lintea et denarios . . . preparat. GODESC. GEMBL. gest. 48 p. 543,2 ut -us per se villicum, investituras et placita habeat villarum. CHART. Eberb. 4 p. 9,5 testes . . . Lurinbertus magister, Hartmannus cantor et -us (CHART. Berg. Magd. 51 Volcoldum cellerarium et -um. CHART. Bund. 512 Sifridus cami-us. CHART. civ. Erf. 132 Gebehardus camm-us. CHART. Stir. III 98 Chunradus adiutor -i, Otto -us abbatis. *al.*). TRAD. Ratisb. 853 ut . . . censum . . . reddant viri preposito monasterii, femine -o. DIPL. Heinr. I. 42 p. 76,23 (spur. s. XII.[med.]) abbas . . . in comitatu suo et ministerio . . . habeat marschalcum, dapiferum, pincernam, -um *eqs*. TRAD. Teg. 397 sub presenti Vlrici kammeraii. CHART. Babenb. 290 procuratori -i. CHART. Argent. I 271 p. 209,3 -us pulsabit primam campanam. *saepe. v. et p. 111,14. 113,33.* **C** *usu communi*: ALBERT. M. eth. 8,3,3 p. 543[b],10 sicut est -orum potestas utendi servis, et utendi thesauro, frumento, vino et caeteris omnibus. pol. 5,8[y] p. 538[a],40 ut sic *tyrannus* videatur esse quasi custos et -us communium. 6,6[a] p. 607[b],35 ad quem *(principatum)* referuntur communes reditus, sicut ad -os, et a quibus exiguntur.

III *colonus – Höriger, 'Kämmerling' (cf. Dt. Rechtswb. VI. p. 935)*: CHART. Teg. 13 (Mon. Boica VI p. 168; a. 1140) omnibus per nos inbeneficiatis et ministerialibus et -is nostris ac universe familie, ut . . . opem . . . nobis persolvant. CHART. Sil. D I 93 p. 64,26 (ed. H. Appelt. 1963) singuli . . . lagenariorum, k-orum, pistorum debent XX nummos. p. 65,14.

2. camerarius, -a, -um. **1** *receptorius – als Behältnis dienend*: WOLFHARD. Waldb. 3,4 (2) panis . . . in sinu -o devectricis statim repositus. **2** *ad cameram vel camerlengum pertinens – auf die Kammer oder den Kämmerling bezüglich, Kammer-*: CHART. Osn. II 265 p. 207,25 (a. 1230) Goda . . . ius -um in reliquiis obtinuit.

cameratio, -onis *f. administratio camerae – Vermögensverwaltung*: ALBERT. M. pol. 5,6[bb] p. 497[a],25 in custodia . . . et -e (*p. 1309[b],7* ταμεία), id est illorum, quae servantur in camera *eqs*.

***camerator,** -oris *m. (orig. inc., nisi cohaeret c.* *gameratus *'impudicus', cf. E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch. I. 1908/13. p. 294; an per errorem pro* temerator*?) (fidei) violator – (Eid-)Brecher*: CHART. Carinth. V 151 p. 103,44 (a. 1274) iuramenti proprii -r.

1. *cameratus, -us *m. provincia ad potestatem magistratus cuiusdam fiscalis pertinens – Amtsbezirk eines Finanzbeamten*: ACTA imp. Böhmer 201 p. 184,44 (a. 1195) ad noticiam universorum in -u terre Bari . . . pervenire volumus *eqs*. *cf.* *camerariatus.

2. cameratus *v.* camero.

***camerella** (-mar-), -ae *f. conclave parvum – kleines Zimmer*: CHART. Tirol. 863 (a. 1226) *actum* in camarella palacii episcopatus.

***cameria** (-mar-), -ae *f. administratio rei familiaris – Verwaltung des Vermögens*: TRAD. Teg. 221 (a. 1127/47) preeminente prepositurę Rihkero presidenteque -ę Werinherio. *ibid.*: VI nummis predictę -ę exsolvendis. *fort. add.*:

[Steinmann]

REGISTR. Baiuv. A p. 159,25 de camariis hominum regis VI libre.

***camericus** (-rec-), -a, -um. *(cf.* καμαρικός*?) cella rotunda superposita instructus – mit einem runden Aufbau versehen:* AETHICUS ISTER 55 -eca navis . . . ob hoc nuncupata, ⟨quod⟩ . . . in medio curvum colcherium quasi gybbum cameli ⟨habeat⟩.

***camerlengus** (-mar-, -mor-, -lin-), -i *m. (germ.* *kamerling, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 137sq.)*

1 *cubicularius – Kammerdiener:* LAND. MEDIOL. hist. I 3,32 p. 99,45 -us hostium camerae diu noctuque custodiens Ugo nomine. **2** *camerarius – Kämmerer:* **a** *in curia regum vel imperatorum:* DIPL. Richenzae 4ª p. 233,19 Bertaldus, cama-us . . . imperatoris (*item inter testes:* ACTA imp. Böhmer 280 senescalcus et -us domini regis). CONST. I 291 p. 405,23 Rodulfus -us . . ., nuntius domini imperatoris. ACTA imp. Böhmer 1074 p. 772,8 coram . . . Rizardo cama-o. *al. fort. add.:* BENED. ANDR. chron. p. 168,13 *Albericus* misit legatos suos nomine Leone, dicebatur a Romanis camorlingo. **b** *in curia episcoporum:* CHART. Ital. Ficker 347 p. 378,18 (a. 1234) actum . . . coram . . . Iohanecto camarlingo et Guilichino cursore domini episcopi. SALIMB. chron. p. 394, 17 episcopus . . . fecit eum suum cama-um. *de camerario papae:* IOH. CODAGN. annal. a. 1216 p. 57,16 papa Honorius, qui vocabatur Zinzius cama-us. **3** *colonus – Höriger, 'Kämmerling' (cf. Dt. Rechtswb. VI. p. 935):* CHART. Osn. II 123, 19 (a. 1220) si ministerialis servo vel censuali condormierit, puer . . . -ingus erit. CHART. Westph. IV 1233 -ingi sunt medii inter ministeriales et homines conditionis servilis ecclesie attinentes. *cf.* *cambellanus.

camero, -avi, -atum, -are. *script.* -marad(us): *l. 49.*

confornicare – überwölben: ORD. iud. Dei A 29ᵈ p. 633,3 Deus, qui caelos -asti.

adi. **cameratus,** -a, -um. **1** *proprie:* **a** *fornice instructus – überwölbt:* INVENT. Matth. 6 p. 230ᵇ,41 sacrarii domus inferior lapidibus -a, superior . . . lignis adoperta. IOH. NEAP. Ian. 24 basilicam -o . . . aedificare labore. *v. et p. 139,8.12. adde:* REGINO syn. caus. 1 notit. 1 ecclesia circumspiciatur, si bene sit cooperta atque -a. **b** *conclavibus instructus, in conclavia divisus – mit Räumen versehen, in Räume unterteilt:* BALDER. Alber. 26 p. 257,21 cum XL navibus -is. OLIV. hist. Ierus. 88 p. 60,4 duplex dicitur *spelunca* eo, quod -a fuit. *cavus – hohl:* THEOD. TRUD. Bav. 19 altitudo *fagi* in modum fornicis -a. NIVARD. Ysengr. 5,399 *fercula* in criptam -i lapsa molaris. **2** *translate i. q. artificiosus – kunstvoll, künstlich:* GISLEB. Amand. 14 (MGScript. XV p. 851,38; c. 1066) non aliquem quaeris verbis uti -is, simpliciter dico.

subst. **cameratum,** -i *n. antepagmentum – (Wand- oder Decken-) Verkleidung:* COD. Karol. 65 p. 593,1 de camarado . . ., quod est ypochartosin ad renovandum in basilica (p. 593,6). *cf. supra p. 110,25sqq.*

***cameron** *v.* *diacameron.

***camerseldus** (cha-), -i *m.* (camera *et theod. vet.* seldner, *cf. Deutsches Wörterbuch. X 1. 1905. p. 513sq.) inquilinus – Hintersasse, Häusler:* CHART. Tirol. 672 p. 130,9 (a. 1215/18) in . . . curiam pertinent quattuor opera, que appellantur ch-i, et quilibet illorum . . . facit II opera.

***camerula,** -ae *f.* **1** *strictius i. q. conclave parvum – kleiner Raum, Kammer:* **a** *in univ.:* CHART. scrin. Col. A I p. 26,16 (s. XII.ᵐᵉᵈ.) emit . . . -am. p. 87,35 duas -as sub trappis positas. *al.* **b** *de habitaculo:* CHRON. Cosmae cont. I a. 1132 p. 137,46 cum . . . rex Lotarius . . . privatim in quadam -a iuxta palatium posita sedisset. VITA Mariani 11 -am . . . coelesti lumine . . . lucere conspiciunt. CAES. HEIST. Elis. I 10 p. 359,21 quarum *(mulierum pauperum)* viles -as intrans. *diaeta – Kajüte:* HEINR. LETT. chron. 19,5 p. 128,27 evocavimus episcopum de -a sua. **c** *de sacello:* MIRAC. Liutg. II 2 pulchram in fine domus fecit ei *(cruci)* -am. **d** *de cella dispensatoria:* ANDR. STRUM. Ioh. 13 quaecunque erant -ae et vestiarii, unius capacitas continebat sacci. *in imag.:* ALEX. MIN. apoc. 16 p. 347,13 obscuras frango et suffodio -as conscientiarum. **2** *latius i. q. lectica – Sänfte:* BALDER. Alber. 24 in -a . . . de corio facta . . . inter duos ferebatur equos.

camerus *v.* camurus. ***camesilum** *v.* * camisile.

***cameta** *v.* *camita. **cametissos** *v.* chamaecissos.

cametria *v.* chamaedrys. *Steinmann*

camfio *v.* 1. campio. ***camfora** *v.* *camphora.

camiactis *v.* chamaeacte. **camidrius** *v.* chamaedrys.

camila *v.* chamaemelon. **camilenta** *v.* chamaeleon.

camilia *v.* chamelaea. **camillonta** *sim. v.* chamaeleon.

1. camilla, -ae *(m.) sacerdos – Priester:* PAUL. ALBAR. carm. 9,9 Leviticus ornat insigne -as *(v. notam ed.).*

2. *camilla, -ae *f. (fort. cohaeret c. francog. vet.* chamail, *cf. Meyer-Lübke, REW³ nr. 1668. p. 158ᵇ) capitis integumentum – Kopfbedeckung:* THEODULF. carm. 17,21 fluxa -a caput, mentem tegit atra voluntas.

camillum funem nauticum GLOSS. med. cod. Trev. p. 149, 13 *(fort. spectat ad Vulg. Matth. 19,24, v. ThLL. III. p. 202, 75sq. s. v.* camelus).

camillus (kamellus), -i *m. puer, infans – Knabe, Kind:* ENGELM. carm. 3,79 (MGPoet. III p. 64) molles . . . -i amplexus statuit rapti Ganimedis honores. BENEDICTIO in partu (ed. A. Franz, Die kirchl. Benediktionen. II. 1909. p. 199,8) kamelle, exi foras, te fratres vocant ad lucem.

***camimellitus** *v.* *chamaemelitus.

camimel(l)us *v.* chamaemelinus.

camimelon, -mila, -milon *sim. v.* chamaemelon.

camimilus *v.* chamaemelinus.

camina *v.* caminus. ***caminadula** *v.* *caminatula.

***caminata,** -ae *f.* ka-: *l. 55.71. p. 119,33.* kem-: *l. 36.* chem-: *l. 68. p. 119,33.* com(m)at(a): *p. 119,28.41.* cammi-: *l. 65.* camman-: *p. 119,26.* -men-: *l. 41.54.61. p. 119, 28. al.* -mn-: *l. 56. p. 119,22.33.* -ad(a): *l. 36.44. p. 119,18. 31. adde* BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 311,29. *al.*

I *strictius i. q. conclave camino exornatum, cubiculum calefactibile – mit einem Kamin versehener Raum, heizbares Zimmer, Kemenate (cf.* GLOSS. III 10,50 St.-S. keminada cheminata. 627,18 -a cheminata): **A** *de partibus palatiorum, domorum honoratorum:* **1** *in univ.:* CAPIT. reg. Franc. 128, 32 p. 255,34 casam regalem cum cameris II totidemque -is. NOTKER. BALB. gest. 1,5 p. 8,12 cum rex ad palatium vel -am (-men- *var. l.*) dormitoriam calefaciendi et ornandi se gratia . . . rediret. THIETM. chron. 5,6 in lignea -a . . . dormitum ivit *comes.* EPIST. Worm. I 27 p. 51,23 imperator . . . in episcopum animatus . . . -dam egredi precepit. EKKEH. IV. cas. 18ᵐᵉᵈ. parat *Perhta* tapetiis et pallio dorsili -am *(v. notam ed.).* RUODLIEB IV 45 in . . . -am . . . it *rex* requietum. ANNAL. Erf. praed. a. 1252 p. 110,10 thalami -a fuit incensa. GESTA Ern. duc. II 35 p. 241,4 dux in -am omnium ornamentorum generibus perornatam . . . deducitur. *al.* **2** *de loco iudiciali:* DIPL. Karoli III. 31 p. 52,19 in domum episcopii . . . intus -a, ubi domnus Karolus . . . in iudicio residebat (CHART. Ital. Ficker 37 p. 54,47 in -a dormitoria ipsius palatii, ubi *eqs. al.*). DIPL. Conr. II. 106 actum est istud Radespona in presencia Chůnradi imperatoris et in camenata ipsius (CHART. march. Misn. III 99 p. 81,34 in k-a marchionis depicta. CHART. Merseb. 237 p. 192,28 in camnata [caminata *B*] episcopalis curie. CHART. Westph. VII 1354 p. 616,38 in aurea -a. *al.*). CHART. Rhen. inf. IV 646 p. 792,20 si aliqua inique agit . . . castellanus . . ., dominus in -am suam eum citabit et non alibi. CHART. Laus. 35 idem greintavit . . . uxor . . . in camenata dicti prepositi. **B** *de partibus monasteriorum (interdum de domo, e. g. l. 65. p. 119,1.6):* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* ALCUIN. carm. 100,2ᵗⁱᵗ. ad -am, ubi abbas dormit (EKKEH. IV. cas. 122ᵐᵉᵈ. -am antecessorum abbatum. GESTA Trud. cont. II 4,10ⁱⁿ. dormitorium fratrum, camminata abbatis et media intra utramque domus. 4,12ᵐᵉᵈ. -am suam reparavit *abbas* et mirifice celatam . . . fenestris . . . adornavit. CHART. Solod. 276 p. 160,24 qui [*servi*] chem-am abbatis maliciose infregerunt. *al.*). CHART. Sangall. A 221 p. 211,22 quando . . . ad monasterium converti voluero, tunc habeam k-am privatim deputatam. FORMA mon. Sangall. p. 12ᵇ -a portarii. *ibid* · -ae cum lectis. GESTA Font. 16 p. 47,

[Sroder]

25 -am fratrum . . . aedificavit. ARNOLD. RATISB. Emm. 2,9 qui maioris erant aetatis, habebant cellas seu -as. EKKEH. IV. cas. 69 -am quandam, veterum seniorum angulum vocatam. RUD. TRUD. gest. 10,13 p. 295,31 quae *(domus)* prius cellarium fuerat, fęcit *abbas* pulchram et amplam sibi et maioribus hospitibus -am. CHART. Steph. Wirz. 213 p. 223,9 prior . . . -is estuariis domum inferiorem amplificavit. *al.* **b** *de loco iudiciali:* CHART. Mog. A 452 p. 360,39 (a. 1112) nulli nisi abbati in -a sua inde respondeant et satisfaciant (WIBALD. epist. 405 p. 544,3). REGISTR. abb. Werd. 7,19 p. 244,5 acta sunt . . . apud Werdenam in -a abbatis. **2** *translate i. q. (locus) dispensatio(nis) rei familiaris – wirtschaftliche Verwaltung(sstelle):* GREG. CAT. chron. app. I p. 298,14 (chart.) ex quibus cereis medietas detur inter cameram domnicam et -am. RUD. TRUD. (?) gest. 9,7 censum michi recognoverunt, qui ad -am abbatis pertinet (TRAD. Udalr. August. app. p. 146,18 ad -am domini a. LII carrada ligni dantur. REGISTR. abb. Werd. 7,3 p. 193,34 ad -dam a. DIPL. Heinr. III. 272[a] p. 368,26 [spur.]. *al.*). **C** *de partibus variorum aedificiorum:* CHART. Bund. 17 p. 15,14sq. (a. 765) curtem meam . . ., imprimis salam cum solario subter -a, desuper alias -as. LEX Alam. 75,2 pulicula de genitio (gloss. cod. B 30: vel camnatam). DIPL. Otton. III. 218 p. 630,11 casa cum tribus -is. CHART. scrin. Col. A I p. 28,37 ne -e domus meę . . . privarentur lumine. II 1 p. 94,12 superiorem partem *domus*, in qua habetur stupa et cammanata. CHART. Lux. VIII 71 p. 79,2 -am unam cum piropo faciet. NICOL. BIBER. carm. 1720 (ed. Th. Fischer. 1870) iste *carpentarius* -am (commatam, camenatam *var. l.*) facit ad bona commoda gratam. *al. nom. propr.:* DIPL. Karoli III. 34 revertendo per costam C-ae. CHART. Bund. 218 Lafranco de C-da presbiter. CHART. Sigeburg. 164 p. 287,2 (ed. E. Wisplinghoff. 1964) domina de Kame-a. *de officina:* REGISTR. Geisenf. 15 ad chemnatam dantur tribus sutricibus tres cunei.

II *latius:* **A** *domicilium – Wohngebäude:* OTLOH. vis. 10 p. 363[c] extra monasterii claustra in quadam -a honesta prope ecclesiam posita. HELM. chron. 14 p. 28,28 ubi . . . fuit oratorium et -a murato opere facta. CHART. Gosl. II 118 p. 182,21 curia cum -a lapidea. CHART. Brem. 329 inferiorem partem edificii de -a, quam edificavi in eadem area. NICOL. BIBER. carm. 1829 (ed. Th. Fischer. 1870) nigra -a (comata *P*) *carnificis* iuxta stupam situata *(v. notam ed.). al.* **B** *aedificium munitum – Befestigungsbau:* IOH. CODAGN. annal. a. 1199 p. 25,26 turrem . . . et una -a, quam Cremonenses ibi fecerunt, destruxerunt. a. 1216 p. 55,31 -as, que in illo erant castro. a. 1217 p. 63,8 -as magnas et muratas. *al. (v. ind.).* ANNAL. Plac. a. 1257 p. 508,24 cum toto exercitu ivit ad -am Uberti advocati, que per eum guarnita erat *eqs.* *arx – Burg:* CHART. Osn. II 388 (a. 1240) waram, quam came-a sua in Horst habuerat. **C** *casula, cellula – Häuschen, Klause:* EKKEH. IV. cas. 82[med.] sibi iuxta Wiboradam -a constructa de suo vixit *Wendilgarta.* **D** *diaeta – Kajüte:* BALDER. Alber. 26 p. 257,26 magistrum . . . secum in sua ducens navali came-a.

***caminator,** -oris *m.* *qui camini ignem amat – einer der das Kaminfeuer liebt:* ALCUIN. carm. 8,26 sis memor Albini, calidus camĭnator ad ignem dum sedeas laetus, Samuhel.

***caminatula** (-adu-), -ae *f.* *parvum conclave – kleiner Raum:* VITA Liutg. III 2,73 tunc -dula, tunc paratur mensula.

***caminatum** (campn-), -i *n.* (*cf.* *caminata) *oecus, conclave (camino exornatum) – Saal, (mit einem Kamin versehener) Raum:* CHRON. Reinh. a. 1207 p. 573,2 in campnato militum in Wartperg magister Clingishore . . . cum Wolframo . . . studio confeccionis cantilenarum se exercuit. p. 574,8 in muro . . . campnati.

1. caminus, -i *m.* *(?f.* -a: *l. 71; ?n.* -um: *l. 72)* (κάμινος) *script.* ka-: *p. 120,27.*

focus – Feuerstelle: **I** *latius i. q. fornax – Ofen (cf.* GLOSS. I 801,10 St.-S. -a aeit. III 192,49 -us eitouan. 359,15 fornax clibanus -us furnus oven. IV 134,5 -um ovin): **A** *proprie:* **1** *gener.:* FORMA mon. Sangall. p. 11[b] -us ad calefaciendum. p. 15[a] pistrinum fratrum, . . . -us. ORDO Rom. ant. p. 83[b],34 proxima lectio . . . de -o ignis *(cf. l. 16)* legitur. CASUS Petrish. 5,42 p. 676,17 erat . . . edicula infirmariae adherens, in qua -us et iuxta -um . . . stramenta. NICOL. BIBER. carm. 573 (ed. Th. Fischer. 1870) Ungaricum vinum das illis ante -um. *al.* **2** *techn. vel alch.:* COMPOS. Luc. T 5 remittis in ipso -um. THEOPH. sched. 3,46 igne purificatum *aurum* atque -o probatum. LAMB. WAT. annal. a. 1151 p. 520, 20 uti aurifaber prudens, qui auri sordes in -o rogi purgat et excoquit. ALLEG. sapient. 3 p. 470[b],21 -um ei aedifica rotundum, ut testam capere possit *eqs.* ALBERT. M. veget. 3,40 sicut in arte alkimiae . . . aduritur grossities plumbi . . . in -o ignis. *al.* **3** *de tormento martyrum (interdum de rogo, e. g. l. 19sq.):* ALDH. virg. I 21 p. 252,15 licet . . . flammivoma -i incendia . . . terribiliter torruerint *pueros* ([*cf. Vulg. Dan. 3,17.23*]. EKKEH. IV. pict. Mog. 517 tres pueros, rapidus quos hausit fauce -us. *al.*). WALAHFR. Mamm. 14,4 iudex . . . iussit . . . strui . . . -um. 19,1 ingentis . . . ora -i. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,184 robora . . . ardentem plus incensura -um. *al.* **B** **1** *in imag.:* VITA Amati Habend. 15 (MGMer. IV p. 221,2) vos . . . nunc in hoc loco paupertatis -us excoquit ([*cf. Vulg. Is. 48,10*]. CHART. Quedl. 11 p. 10,30. CAES. HEIST. hom. exc. 246 per ignem temptacionis in -o p. . . . decoctus est. *al.*). BEDA hist. eccl. 4,9 p. 222,10 -us diutinae tribulationis. EPIST. var. I 15 p. 517,41 in -o vestrae . . . sapientiae. RHYTHM. 68,10,1 k-us ignis torridi *(cf. Vulg. Matth. 13,42).* MILO carm. 1,6,2,175 quo tu flammivomi sine fine ardore -i . . . ureris. EKKEH. IV. pict. Sangall. 122 fit panis Domino tali caro *(sc. Galli)* cocta -o (gloss.: in clybano). HIST. peregr. p. 117, 25 in -o adversitatum. CARM. Bur. B 171,4,2 totus Veneris uror in -o. *al.* **2** *proverb. (spectat ad Hor. sat. 2,3,321):* EKKEB. HERSF. Heimer. 7 p. 600,48 -o adicientes oleum. ERINH. Heimer. 148 addentes calido sic nutrimenta -o. *al.* **C** *meton. i. q. ignis, ardor – Feuer, Glut (fort. huc spectant et l. 33. p. 119,71):* METELL. Quir. 2,7 perstat Ethnaeis glacies -is inresoluta. CARM. Bur. B 102,15[a],1 flamme succensa -is urbs iam proclinis incipit esse cinis. *in imag.:* SALOM. III. carm. 2,103 cumque diuturno coquerentur membra -o. REIN. ALEM. phagifac. 273 fas est iterata queratur non plene satiata sitis, modicumque -is norit adhuc superesse suis.

II *strictius:* **A** *fumarium – Rauchabzug, Kamin (cf.* GLOSS. III 384,3 St.-S. -us scorenstein): **1** *proprie:* VITA Berth. Garst. 34 per fumarium, id est -um, hostis humani generis . . . se praecipitavit. CHART. scrin. Col. A I p. 138,1 sic edificet *David murum*, ne fastigium Herimanni . . . vel -um eius vel fumigium eius vel ledat vel infringat. THEOD. CERV. chirurg. 3,47 p. 174[B] fuliginis, quae adhęret -o vel tecto. *de officina fabri:* TRAD. Frising. 14[b] (a. 759) ut eum *(malleatorem)* sibi tempus ad serviendum ⌞-i edibus⌟ (⌞⌟ cammiedibus *ed.*) . . . asserat. GLOSS. II 481,63 St.-S. -is den esson (*spectat ad Prud. perist. 10,294 ut* 556,46 -is smithun). **2** *per compar.:* URSO anat. 66 fiunt capilli ex fumo humido a toto corpore resoluto petente caput tamquam tocius corporis -um (MAURUS urin. I p. 10,38). **B** *crater – Krater:* CONR. HILD. ad Hartb. p. 195,16 in eodem *monte* siquidem ingentissimi -us ignis exalans *eqs.*

2. *caminus (cammi-), -i *m.* *(orig. gall., francog.* chemin, *ital.* cammino, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 144sqq.)* *via, strata – Weg, Straße:* DIPL. Heinr. II. 282 per medium -um usque ad Salis. CHART. Lux. II 285 p. 306,24 iuxta -um supra viam de Metinga. ANNAL. Plac. a. 1246 p. 493,13 Conradus et Opizo . . . somas mercatoribus in -o abstulerunt. *fort. add.:* DIPL. Ludow. Germ. 179 p. 258,17 (spur. c. s. X.[ex.]) de Dungberges usque ad -um calcis *eqs.* ([*cf. J. Vannérus, ALMA 18. 1943/44. p. 8sq.*]. CHART. Rhen. med. II app. 11 p. 352,16 iuxta camminum c.).

camiolus *v.* 1. caliculus. **camipetes** *v.* chamaepitys.

camirus *v.* camurus.

***camis** (-nis), *pl.* -ites *subst.* *(fort. cohaeret c. francog. vet.* jante, *wallon. vet.* chame, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 125sqq.)* *curvatura rotae – Felge:* GLOSS. I

[Sroder]

429,9 St.-S. -is velga, -es pluralis. 429,18 -es quoque cant⟨i⟩ dicunt -nis felgunt. III 229,37 -es felga. 297,34 -es vel canti felga circa rotas. 348,37 -es vel canti uelgan vel speichun circa rotas. *ibid. al.* *cf.* *campetia.

***camisalis** *v.* *camisialis.

*?****cam(i)sellus,** -i *m.* (*cf.* camisia) *interula, pannus – Hemd, Tuch:* CHART. Fuld. B 154 p. 230,14 (add. p. 530; a. 784) sive manutergia sive ca⟨ms *?*⟩elli sive, cuiuscunque sint, vestimenta linea vel lanea.

camis(i)a, -ae *f. vel raro* **camis(i)um,** -i *n. (m. pl.* -i: *l.21.p.122,20) script.:* ka-: *l.61.* *?*chaem-: *l.65.* cammi-: *p.122,23.* -icia: *l.54.* -iss(a): *l. 18.p.122,12.* -se(a): *l. 32.71. al.* -siana, -siona: *l. 27.* *usu attrib.: l. 38.*

I *interula, subucula – Hemd, (Unter-)Gewand (de veste superiore: l. 34.38.40.71; cf.* GLOSS. III 11,4 St.-S. -sa pheit. 257,53 supparum -ia vel lesa. 288,55 subparum -ia vel furhendi. 622,27 -sam vicalem dorf hemidi. 626,8 -ia vel interula hemede. IV 198,29 -issa vel -ia hemethi. *al.; de re v. E. van Overloop, Annales de l'Académie royale d'archéologie de Belgique. 76. 1929. p. 49sqq.):* **A** *gener.:* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* VITA Arnulfi 13 ardebant . . . -sae (-si, -iae *var. l.*) illorum. EINH. Karol. 23 p. 27,23 vestitu . . . Francico utebatur *Karolus;* ad corpus -sam (-iam *var. l.*) lineam et feminalibus lineis induebatur (*cf.* VITA Ludow. Pii 4 p. 609,14 Hludowicus . . . occurrit . . . habitu Wasconum . . . manicis -sae [-iae *var. l.*] diffusis. NOTKER. BALB. gest. 1,34 p. 46,23 antiquorum ornatus . . . Francorum: . . . -ia [-siona *G*, -siana *M²*] clizana). HINCM. annal. a. 862 p. 59,15 vestitum lineum, quod -ium vulgo vocatur. GALB. Karol. 115 p. 615,40 milites . . . reiectis vulgaribus indumentis -ia et lorica . . . induti sunt. GESTA Ern. duc. I p. 21,4 in vestitu splendido -iis desubtus olosericis, tunicis triblatis. MAURUS urin. II p. 41,5 fiat -ea de panno rudi . . . et ea patiens indutus intrat balneum. HERBORD. Ott. 2,28 p. 739,1 pueros . . . -iis de subtili panno vestivit et easdem -ias aurifrigio . . . ornari eis fecit. CARM. Bur. A 193,12,3 -ia qui fruitur, braccis non utatur. LAMB. ARD. hist. 134 p. 629,12 usque ad solam interulam sive -iam. BERTH. RATISB. serm. 13 p. 70,13 vestem exuere -iam. ALBERT. STAD. annal. a. 1165 p. 345,28 vir fortis stricta indutus -ia. *saepe.* *proverb.:* COSMAS chron. 3,58 p. 235,5 quis . . . ignorat, quod -ia propior sit corpori quam tunica? *(cf. Plaut. Trin. 1154).* **b** *in actionibus symbolicis:* CHART. Ital. Ficker 35 p. 52,43 (a. 988) pro confirmanda . . . hanc mea donatione . . . recepi a te . . . iusta legem launegild -so unum. TRAD. Michaelb. 81 ad confirmandam huius rei scientiam Walchunus . . . et Magense . . . conluctantes duas -ias dilaniabant. **c** *de censu, dono sim.* (*cf.* GLOSS. III 622,26 St.-S. -sam annalem iarhemidi): CHART. Hersf. 35 p. 63,12 (a. 835/63) reddat ad censum . . . -sam et bragas. CHART. archiep. Magd. 199 duodecim ex . . . pauperibus . . . tunicis et -iis vestiendis. TRAD. Patav. 850 pro -iis singulorum *pauperum* et bracis de panno lineo paratis . . . VI solidi. *al. v. et vol. I.p. 1551,51sqq.* **d** *de poena:* LEX Sal. Merov. 58,4 in -sa (-sam *A 2*, -ia *A 1*, *C 5;* -icia LEX Sal. Pipp. 100,3 [*D 9*]) discinctus . . . sepe sallire debet. **2** *translate de membrana fetum involvente:* Ps. GALEN. anat. 20 p. 199ᴮ foetus in utero matris involvitur tribus pelliculis, quarum prima . . . tenuissima est et dicitur -ia pueri. **B** *eccl.:* **1** *in univ.:* **a** *de vestimento monachorum vel clericorum:* FOLCUIN. Bert. 1,47 (chart a. 800) ut res cunctae . . . ad opus monachorum . . . vestimenta comparentur, id est drappos ad k-ias ultromarinas, quae vulgo berniscrist vocitantur. CONC. Karol. app. 7 p. 833,1 monachis Gallicanis est indultum, ut . . . -iis . . . uti possent. CONC. Aquisgr. I 18 (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 436,6) ut duae chaemisae et duae tonicae . . . dentur *(sim.* CONSUET. Marb. 234 [Spicil. Friburg. X. 1965]. STATUT. ord. Teut. p. 108,22. *al.).* ARNOLD. RATISB. Emm. 2,9 lineis -iis utebantur seniores . . ., ceteri laneis induebantur. CONSUET. Bamb. p. 298,8 (Spicil. Friburg. X. 1965) procincti cum caligis et -iis iacent *canonici.* CHART. Friberg. I 605 p. 398,6 (epist. papae) duas -eas grossas usque ad genu. CHART. ord. Teut. 471 (epist. papae) quod iidem *fratres* super vestes alias libere -iis albis utantur . . ., indulgemus. *al.* *expressius c. sensu praestationis:* CHART. episc. Halb. 547 p. 487,28 (a. 1222) mansos . . . ad -ias sacrosanctarum virginum . . . deputavit. **b** *de reliquiis:* HARIULF. chron. 3,14 p. 127,24 particulam de -ia sancti Exuperii. CHART. Turic. add. 1609ª de -ia beate virginis. *al.* **c** *de donationibus votivis:* WIGAND. Waldg. 34ᵐᵉᵈ· -ia pueri . . . coram sepulcro salvatoris sui pependit. CAES. HEIST. Engelb. 3,41 p. 307,32 in testimonium tanti miraculi -iam infantis illic relinquens. SALIMB. chron. p. 323,7 que *(ecclesia)* tota plena erat -iis puerorum. **2** *de usu liturg. (cf. J. Braun, Handbuch der Paramentik. 1912. p. 92. 201sq.):* AMALAR. off. 2,18,1 -sam (-issam, -isa *var. l.*) induimus *(sc. sacri duces),* quam albam vocamus. 2,22,2 -sa, quae ita est fabrefacta, ut non impediat cursum nostrum ad ministrationem. CATAL. thes. Germ. I 110,7 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) VI -sę cum zonis. PAUL. BERNR. Greg. 50 p. 501,25 exutum *papam* . . . dalmatica et tunica, . . . -ia tantum amictum et stola. LAND. MEDIOL. hist. II 16 p. 27,8 presbiter indutus cilicio, -io atque casula . . . crucem portavit. PETR. CAS. (?) chron. 3,74 p. 753,34 -si magni deaurati cum amictis suis II et alii de serico VII. CHRON. Mont. Ser. a. 1219 p. 194,15 adeo ut tam sacerdotes quam alios altaris ministros crebro sine cammisiis (camisiis *1*) et femoralibus contingeret ministrare. STATUT. ord. Teut. p. 73,11 sacerdotes . . ., cum ad communicandum infirmum accedunt, -iis albis et superpelliciis sint induti. CONC. Mansi XXIII p. 480ᴱ quando ad divina accedunt *sacerdotes,* -ia, id est rocheto, induantur. *al. alleg.:* AMALAR. off. 2,22,1 sicut in -sa (-ia *var. l.*) designatur castigatio corporis, ita *eqs.* 3,4,3 possumus intellegere . . . in -sa (-ia, -sam *var. l.*) . . . munditiam carnis. HONOR. AUGUST. gemm. 1,234 -ia . . . sacerdotum duabus linguis formatur, quia eis bina potestas traditur.

II *coopertorium – Decke:* FUND. Ebrac. (MGScript. XV p. 1042,48; s. XII.) altaribus -ias . . . faciebat. CATAL. thes. Germ. I 44,9 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) due -ie pulpiti.

***camis(i)alis,** -e. *script.* -issa-: *l. 47.*

1 *adi.:* **a** *ad camisias faciendas aptus – zur Hemdenherstellung geeignet:* CHART. Rhen. med. II app. 16 p. 437,14 (c. 1220) VII frusta panni -ialis. **b** *formam camisiae exhibens – hemdenartig:* CHART. Ger. Col. 102 p. 103,38 (a. 1235) in veste linea -iali ministrabit (CONC. Mansi XXIII p. 1017ᴱ sacerdotes . . . v. -iali sub albis non careant. p. 1018ᴮ).

2 *subst. masc. vel fem. vel neutr.:* *textile ad camisias faciendas aptum, interula – zur Hemdenherstellung geeigneter Stoff, Hemd (cf.* GLOSS. III 663,21 St.-S. -iale hemitlachin. 663,43 -sale iarhemide. *al.):* ALCUIN. epist. 311 p. 480,32 unum olosericum et vestitum caprinum camissaleque lineum. TRAD. Frising. 469 censum solvere, hoc est vestimenta cum cappa monahhica -salem I. 652 utrasque uxores eorum operantur in anno -salem I. GERH. AUGUST. Udalr. I 26 p. 412,12 pauca -salia et septem . . . mensalia. 27 p. 415,2 qui . . . -sale sacro corpori circumdederunt. CHART. Rhen. med. I 382 p. 440,18 ut . . . totidem -ialia fratribus pro vestitura persolveret. GREG. CAT. chron. app. I p. 292,23 reliquit . . . -iales C, stolas VI. TRAD. Fuld. I 43,8 singuli eorum . . . singulas -iales *debent.* 43,12 III -iales ex lino dominico. *al. v. et p. 123,7.*

***camisiatus,** -a, -um. *camisia vestitus – mit einem Hemd bekleidet:* ALBERT. M. princ. 7,1 p. 359ª,24 hoc . . . adiacens est ut camisia, et ab hac dicitur -us.

***camisilis,** -is *m. vel f. vel* ***camisile,** -is *n.* *script.:* cammi-: *l. 71.* -mes-: *l. 70.* -ms-: *l. 68. p. 123,9.* -ixille: *l. 66.* *form.:* *acc. sg.* -um: *l. 70.* *abl. sg.* -e: *p. 123,6.* *acc. pl.* -os: *p. 123,5.* *metr.* -mĭ-: *p. 123,12.*

textile ad camisias faciendas aptum, interula – zur Hemdenherstellung geeigneter Stoff, Hemd (cf. GLOSS. III 147,55 St.-S. -e hemidilachin. 189,15 -e [camixille *N*] hemitdlachen. *al.):* REGESTA Alsatiae I 202 (ed. A. Bruckner. 1949. p. 123, 31; a. 767) censui me . . . unam camsile . . . daturam. TRAD. Weiss. 208 p. 200,16 dent mihi . . . unum sagellum et unum saricilum et unum camesilum. TRAD. Patav. 45 filia eius in anno operentur *(sic)* cammisile. COD. Lauresh. 3654 ancillę . . . faciunt singulę -e I X ulnarum in longo, V in lato de opera

[Sroder]

dominica (*cf.* 3655[a] -e . . . ad x ulnas in longum. CHART. Rhen. med. II app. 10 p. 344,29 -em I lineum cubitorum XV in longitudine, II et semis in latitudine). CAPIT. reg. Franc. 77,19 ut feminae . . . habeant . . . lanam et linum et faciant sarciles et -es (-os *var. l.*). TRAD. Frising. 660 p. 555,29 vestitum monachicum cum -e et cappida. NOTKER. BALB. gest. 2,19 p. 90,14 iussit incidi -a (camisialia *var. l.*) et . . . consui. CHART. Rhen. med. I 135,55 p. 175,12 dabitur dimidia libra lini et facit camsilem integrum. *al. (v. ind.).* HIST. Mosom. 1,10 p. 608,42 -em, quem secum detulerat *mulier*, extulit, super corpus sancti posuit. METELL. Quir. 26,50 vestis ambitiosior stricta seu -a . . . spreta sunt. GESTA Ern. duc. II 21 p. 218,30 vestes praeter -e sericum exuens. *al.*

***camisiola,** -ae *f. parva camisia – Hemdchen:* CHART. Laus. 806 p. 650,22 (a. 1236) mater . . . attulit . . . -am pueri reddens gracias beate Marie.

camisium, camissa *v.* camisia.

***camissalis** *v.* *camisialis.

camistrum *v.* canistrum. **camisum, -us** *v.* camisia.

***camita** (-meta), -ae *f. (orig. inc.) fort. i. q. tugurium – viell.: Bude:* CHART. Chil. 167 (ed. P. Hasse, Kieler Stadtbuch. 1875. p. 17; a. 1270) inpignoravi domum meam et -am pro XL m. d. 297 (ibid. p. 32) aream penes curiam meam, in qua sua est sita -eta.

camitreos, -tria, -trius *sim. v.* chamaedrys.

cammarus *v.* gamarus. ***camminata** *v.* *caminata.

***camminus** *v.* 2. *caminus. **cammisia** *sim. v.* cami-.

***cammitum** *vel* **-us,** -i *n. vel m. (orig. inc., ni cohaeret c.* canna, cannetum *sim.) pars cannae – ein Stück Rohr:* Ps. GERH. CREM. sal. I 25 accipias -um de canna grossa . . .; pone -um (cannam II 15) super ipsum *(frustrum plumbi) eqs.*

***cammula** *subst. (orig. inc., ni cohaeret c.* chamaemelon; *v. notam ed.) asarum – Haselwurz (Asarum europaeum L.):* GLOSS. III 479,34 St.-S. -a nebelwrz.

***camnata** *v.* *caminata. **camolea** *v.* chamelaea.

camomelinus *v.* chamaemelinus.

camomella, -milla *v.* chamaemelon.

?*camonatus, -a, -um. *(orig. inc.) ⟨speciem sulphuris significans – eine Schwefelart bezeichnend⟩:* PS. AVIC. 6,27 p. 379 de sulphure -o et de sulphure citrino.

***camorlingus** *v.* *camerlengus. *Sroder*

1. campa, -ae *f. eruca – Raupe:* CATAL. reg. Lang. (MGLang. p. 406,7) plaga -arum, quae . . . fruges . . . absumpserunt.

2. campa *v.* gamba. **campaga** *v.* campagus.

campagn(i)a *v.* campania.

campagus, -i *m. vel raro* ***campaga,** -ae *f. script.:* com-: *l. 60.63.* cunpadis: *l. 58.* -mba-: *l. 64sq.67sq.* -pob(us): *l. 55.* -pol(us): *l. 55.* -al(us): *l. 55.* -gi(us): *l. 60. indumentum pedis pontificale – pontifikale Fußbekleidung (cf. J. Braun, Die liturgische Gewandung. 1964. p. 384sqq.):* **1** *calceus – Schuh:* THEODULF. carm. 2,38 quis *(talaribus)* super addatur -us ipse decens. AMALAR. off. 2,18,4 de sandaliis sive, ut alio nomine, campobis (campalis *P 3*, campolis *LR*), qui supersunt in pedibus. AGNELL. lib. pont. 112 p. 352,16 quasi pro depositione illorum *(papae et archiepiscopi)* inciderunt summitatem cunpadis pedis dexteri (*cf.* THEOD. AMORB. Mart. 19 cum . . . excubitor incidisset . . . corrigiam compagiorum eius). ORDO Rom. 8,1 in pri⟨mis⟩ odhones, deinde -os. 35,61 induet ipsum electum dalmatica, planeta et -os. PETR. CAS. (?) chron. 4,17 abbas . . . privilegium generale accepit de . . . usu compagorum et cirothecae. *alleg.:* HONOR. AUGUST. sacram. 25 p. 760[D] per sandalia seu cambagas perfectus ad praedicandum evangelium, quod nec terrenis commodis occultatur, invitatur. **2** *udo – Strumpf (cf.* GLOSS. III 376,55 St.-S. cambage biscoueshosen): PONTIF. Rom.-Germ. p. 99[b],15 induant ipsum electum cambagos, sandalia, manicas.

***campalis,** -e. *patens (ut campus) – offen (wie ein Feld):* ANNAL. Ianuens. II p. 91,5 navis Carrocia . . . navem Pisanorum de cursu . . . -i bello devicit.

1. campana, -ae *f. vel rarius* **campanum,** -i *n. script.:* ?com-: *p. 125,3.* canp-: *l. 67. p. 125,22. adde* CHART. civ. Hild. 215 p. 109,20. *al.* -ann(a): *p. 125,56. form. acc. pl.* -es: REGINO chron. a. 753 p. 45,5 *cod. B 1.* CHRON. Merseb. 4 p. 176,35 *cod. 4. etym.:* WALAHFR. exord. 5 a Campania . . . eadem vasa maiora quidem -ae dicuntur (*sim.* HONOR. AUGUST. gemm. 1,142. ANSELM. HAV. dial. 3,16 p. 1234[A]).

signum, clocca – Glocke (cf. GLOSS. III 180,74 St.-S. -a glogga. 697,8 nola -um glokka. *al.):* **I** *strictius de instrumento amplo (plerumque in turribus ecclesiarum suspenso; in aedificiis publicis: p. 125,36sq.47.56. al.; de re v. L. Eisenhofer, Handbuch der katholischen Liturgik. I. 1932. p. 387 sqq.; Dt. Rechtswb. IV. p. 947sqq.):* **A** *proprie:* **1** *in univ.:* GESTA Font. 10 p. 33,23 -am in turricula eiusdem *(basilicae)* collocandam. THIETM. chron. 7,46 qui multos in aecclesiis cum fune -arum strangulavit. HIST. Aret. 2 (MGScript. XXX p. 1474,27) Turphus, eo quod victum non habebat . . ., nec -as sonabat sepius. VITA Otton. Bamb. III 3,5 p. 83,14 gentiles . . . -as, quae ante fores ecclesiae suspensae fuerant, deiecerunt. CASUS Petrish. 5,8 fecit domum -arum super aecclesiam, quia prius pendebant in quatuor columnis iuxta aecclesiam. CHART. ord. Teut. (Thur.) 318 p. 266,24 occasione capelle illius -am nunquam erigemus. *persaepe.* **2** *de fusione, qualitate, nomine sim.:* TRAD. Frising. 652 p. 550,38 (a. 842) -as II, una aera et alia ferrea. NOTKER. BALB. gest. 1,29 p. 40,3 in locum . . . argenti . . . stagnum subiciens multo melius . . . -um . . . perfecit. FOLCUIN. Lob. 12 p. 60,23 -a percelebris . . ., in qua sunt versus *eqs.* CHRON. Hild. 16 cum -a Cantabona vocata. THEOPH. sched. 3,62[med.] cupro . . . quinta pars stagni admiscetur et conficitur metallum, quo -ae funduntur. 3,84[in.] compositurus -am primum incides tibi lignum *eqs.* GESTA Trud. cont. I 10,18 de numero -arum . . .: prima facta est de IV centenariis . . ., secunda de XXI in honore sancti Eucherii et eam appellavit Aureliam *eqs.* CASUS Petrish. 5,8 Counradus abbas fecit -um satis honorificum et Heribertus . . . secundum, ego quoque unum parvulum . . .; et sacro lavacro perfusa et crismate consignata, unum quidem Osanna, aliud vero Alleluia, tertium vero vocatum est Benedicta. CHRON. Mont. Ser. a. 1206 p. 173,40 Martinus custos -am de quinquaginta centenariis fudit, quam . . . episcopus consecravit Petronellam nominans. ALBERT. M. summ. creat. II 1,23,1 p. 230[a],37 in sono facto in concavo sicut in -a. AEG. ZAM. mus. 15 p. 392[a],19 habet -a hoc proprium, quia, dum resonando aliis proficit, ex frequenti ictu sese consumit. HIER. MOR. mus. 18 p. 149,27 -a partium IX, puta IX librarum, faciet sonum clavis Γ ut. *saepe.* **3** *de donatione, acquisitione, possessione:* WALAHFR. Gall. 2,10 p. 320,20 unum -um ad sancti loci dedit *Pippinus* ornatum. CATAL. thes. Germ. I 118,14 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -um . . . mirae magnitudinis et eximiae sonoritatis loco contradidit. IOH. VEN. chron. p. 126,14 Ursus dux . . . duodecim -as Constantinopolim misit; . . . et ex tempore illo Greci -as habere ceperunt. WOLFHER. Godeh. I 37 p. 194,33 templo missalibus, libris, -is . . . adornato. CHRON. Bened. I 15 -as VII adquisivit *abbas.* THEOD. TUIT. abb. (MGScript. XIV p. 564,34) abbas . . . -am . . . de suo nomine appellatam aecclesiae contulit. *al. de censu solvendo:* ANNAL. Erf. praed. a. 1239 p. 98,1 Moguntinus in qualibet ecclesia Erphordensi unam -am vel ipsius redemptionem accepit. CHART. Mulhus. Thur. 145 quod dominus archiepiscopus . . . de prestando sibi subsidio -arum deberet eos *(cives)* penitus relevare. **4** *de usu:* **a** *de ritibus, horis indicandis sim.:* ORDO Rom. 25,60 ipso die sonentur -ae ad missam et ad caeteras horas. CONSUET. Trev. 1 post . . . tercie -e sonitum circuitores . . . ingrediuntur dormitorium. HIST. Aret. 2 (MGScript. XXX p. 1473,9) clericis . . . fuit concessum, ut . . . -as horis competentibus sonarent. CHART. Sangall. B 143 p. 142,1 infra pulsationem canpanarum ad vesperas. EBO BAMB. Ott. 3,21 solebant . . . barbari, cum aliquod in ecclesia remedium flagitabant, -e sonum quasi sanctos . . . ad subveniendum excitantes movere. HUGO LAUB. fund. 1 (MG Script. XIV p. 546,43) illa, quae . . . vulgo nominatur mortuorum -a. CHART. Solod. 231 p. 128,11 non pulsatis -is . . .

[Dauser]

divina officia celebrare *(item de interdicto:* CHART. Basil. C I 68 p. 49,29. *al.)*. TRAD. Salisb. II 264 p. 709,11 ut anniversarii dies . . . in missarum celebratione et companarum *(sic ?)* conpulsatione celebrentur. CHART. Ital. Ficker 207 p. 260,5 excommunicationis et interdicti sententiam . . . pulsatis -is . . . publices *(sim.* CHRON. Reinh. a. 1259 p. 622,20. *al.)*. CHART. select. Keutgen 127,55 quousque secunda -a prime pulsata fuerit. CHRON. Erf. min. app. III p. 721,12 Innocentius papa III. pulsari -am ad elevationem hostie instituit. *saepe. expressius de pulsatione:* CHART. Col. II 513 (s. XIII.) candele . . . incendentur ad -am, que dicitur choreglocke. **b** *de susceptione sollemni:* GERH. AUGUST. Udalr. I 6 p. 394,22 cum evangelio et aqua benedicta et sonantibus -is . . . susceptus est *episcopus*. THIETM. chron. 2,28 p. 74,6 dux . . . susceptus est ab archiepiscopo . . . cunctis . . . sonantibus -is. ORD. coron. imp. 14,52 coronetur civitas, -e sonent omnes. CHRON. Erf. mod. II a. 1255 -a, dum cuidam hospiti pulsaretur *eqs. al.* **c** *de contionibus convocandis:* α *eccl.:* VITA Rigob. 15 (MGMer. VII p. 72,3) -ae pulsabantur secundum morem ecclesiasticum ad fidelium contionem congregandam. CONSUET. Marb. 83 (Spicil. Friburg. X. 1965) detur signum cum -a (canp- *P*), ut fratres, qui extra sunt, ad prandium conveniant. CHART. Tirol. 865III p. 276,37 decanus . . . faciebat pulsare -am ad capitulum. CHART. Friburg. 184 in horis canonicis pro convocandis fratribus et pauperibus . . . unicam . . . pulsare -am. β *publ.:* DIPL. Heinr. IV. 336 p. 443,26 in colloquio facto sonantibus -is. PAX Valenc. p. 608a,25 quandocunque homines pacis facient pulsari ambas -as communitatis simul, connestabularii debent congregari. CHART. select. Keutgen 129 ut . . . burgenses sonante maiori -a super curiam nostram conveniant. CHART. Ital. Ficker 193 p. 240,37 sine parabola credentie Cremone sonata ad -am (208 p. 260,19. CHART. Bund. 605 p. 99,13. *al.*). ANNAL. Crem. a. 1190 (MG Script. XXXI p. 8,4) -am grossam de credencia et schelam millitum. ACTA imp. Winkelm. II 1008I in consilio . . . coadhunato ad sonum -e publice (CHART. Livon. A I 365 p. 467, 19 quod publica -a in praedicta domo nec sit nec esse debeat in futurum). CHART. Tirol. 644 qui . . . conventi erant ad -as pulsatas. CHART. Ital. Ficker 308 concione congregata ad sonum -arum (ACTA imp. Winkelm. I 283 p. 258,15 nulla coadunatio militum vel popularium fiat in civitate . . . per s. -e magne vel parve. 659 convocato ad s. -e . . . parlamento. *al.*). GREG. IX. registr. 499 p. 402,1 presumunt . . . -as ad arengam habere. ACTA imp. Winkelm. II 1032 p. 692,21 consilio Ianue cogregato per -am et cornu et vocem preconis. CHART. Ital. Ficker 375 cum auctoritate generalis consilii -e. CHART. select. Keutgen 130 p. 110,33 -ae curie. *al.* **d** *de promulgatione:* α *belli, calamitatis sim.:* ABBO SANGERM. bell. 2,275 templorum -a boant merentia, clamant. THIETM. chron. 6,12 p. 288,25 audiens . . . -as cives ad bellum sonitu hortantes. PAX Valenc. p. 607b,44 quod ignitegium una cum -a banni pulsentur. CHART. select. Keutgen 133,75 cum . . . aliquis sanguinolentus efficitur, si conqueri vult, pulset -am. HEINR. LETT. chron. 14,5 p. 76,13 sonitu -e, que tantummodo tempore belli pulsabatur. *al. adde:* ANNAL. Plac. a. 1260 p. 512,14 ceperunt *inimici* omnes somerios . . . et campannam Florentinorum. β *iubili:* PASS. Quir. Teg. 14 sonantibus -is et laudem Domino cum hilari mente canentibus. THIETM. chron. 6,79 p. 368,15 -as sonare et populos ad laudem dei accendere. MIRAC. Winn. 7 (MGMer. V p. 783,24) perstrepentibus -arum signis. COSMAS chron. 2,14 p. 104,22 (vs.) clerus multimodas -is personet odas. *al.* γ *electionis:* GERH. AUGUST. Udalr. I 28 p. 416,23 electio *episcopi* . . . sonantibus -is ab omnibus confirmabatur. STATUT. ord. Teut. p. 95,22 eleccione *magistri* . . . pronuntiata cantabitur 'Te Deum laudamus' sonantibus -is. δ *locationis:* CHART. Tirol. 865II p. 279,18 (a. 1226) decanus non potest locare nisi pulsanti -a (*sim.* p. 280,7). ε *horae, qua clauduntur portae urbis et tabernarum:* CHART. Babenb. 232 (a. 1276/7) civis debet tribus citacionibus per preconem . . . advocari, et hoc . . . ante pulsacionem cervisialis -e *('Bierglocke'; de re v. G. Schreiber, ArchKultGesch. 43. 1961. p. 13).* **5** *de miraculis, praesagiis sim.:* MIRAC. Pirmin. 8 a . . . fratribus agitatis fusilibus -orum (-arum *cod. a corr.*) inimici privati sunt lumine oculorum. LIBELL. de reb. Trev. 1 p. 99,52 quedam -a . . . nullum prorsus potuit dare sonum. HECEL. Clem. 2,7 (MGScript. XXX p. 907,6) maius -um divina virtute cepit impelli. CAES. HEIST. mirac. II 2,37 audivit -as . . . quasi pro mortuo compulsari. *al.* **B** **1** *alleg.:* RUP. TUIT. off. 5,29 signa ecclesiae, quae -as dicimus, sanctos Christi praecones significare. HONOR. AUGUST. spec. p. 1105A turres sunt ecclesiae praelati, -ae eorum praedicationes. gemm. 1,5 -ae sunt prophetae. *al.* **2** *in imag. et per compar. usu bot.:* ALBERT. M. veget. 2,137 evocabitur *flos* a sole in figuram -ae. 6,118 manet *flos granati* concavus sicut -a. *ibid. al.*

II *latius de instrumento exiguo:* **1** *clocca parva – kleine Glocke:* CATAL. thes. Germ. I 28,19 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; post 851) -e XV cum circulis deauratis et catenis argenteis. ALBERT. M. animal. 6,108 pastores ovium . . . rectorem unum aut plures ponunt, quibus -as alligant. 8,35 -ae . . . vaccis alligantur, ut per sonum -arum . . . aberrantes audiantur. HIER. MOR. mus. 18capit. -arum in horologiis musicum sonum debite exprimentium. **2** *tintinnabulum – Glöckchen, Schelle:* ALBERT. M. animal. 4,79 piscis . . . venit ad sonitum nolarum aut cimbalorum aut -arum parvarum.

2. campana *v.* campania *p. 127,68.*

***campanar,** -aris *n. sustentaculum campanae – Glockenstuhl (cf.* GLOSS. III 127,11 St.-S. -r glochus): GESTA Tull. 47 turrim cum gemellis -bus . . . construxit; . . . item -r exstruens ligneum, summa tecti crepidine prominens, plumbeis operuit laminis.

***campanaria,** -ae *f. munus campanarii – Amt des Glöckners:* CONC. Mansi XXIII p. 30E (a. 1227) -ae non vendantur, sed gratis alicui honestae personae concedantur.

***campanarialis,** -e. *qui campanarii est – dem Glöckner gehörig, Glöckner-:* CHART. Osn. II 102 p. 75,21 (a. 1218) ecclesiam . . . cum dote et domo et domo -i (p. 75,22).

***campanarium,** -i *n. turris campanarum, campanile – Glockenturm (interdum de parte superiore turris, e. g. l. 49; de re v. J. Sauer, Symbolik des Kirchengebäudes. 1902. p. 140sqq.; cf.* GLOSS. III 180,72 St.-S. -um glochus. 383,43): **1** *proprie:* NOTKER. BALB. gest. 1,29 p. 40,6 quod *(campanum)* . . . iussit *rex* in -o suspendi. WOLFHER. Godeh. I 37 p. 195,24 cuius *(paradisi)* turres et etiam -um, quod ipse super idem amplum mira artificii ingeniositate et insuper magna deaurationis praeciositate . . . composuit, optimis campanis . . . adimplevit. EKKEH. IV. cas. 43 p. 154,3 in -um sancti Galli . . . ascendere. LEO MARS. chron. 1,17 p. 593,23 -um valde pulcherrimum super octo magnas columnas erexit *abbas.* 3,26 p. 718,3 de quadratis et maximis saxis mirificam arcem, quae vulgo -um nuncupatur, erexit *abbas.* HARIULF. Arnulf. 2,21 -um . . . evulsum est a suis cardinibus et supra tectum turris, in qua stabat, . . . proiectum. TRAD. Fuld. I 76 p. 155,23 -um ex optima quadratura construxi. ANNAL. Prag. I a. 1264 aedificium turris Pragensis ecclesiae, quod vulgariter dicitur -um, corruit. ANNAL. Otak. a. 1255 -um . . . ligneum cum campanis . . . corruit. *al.* **2** *per compar.:* THEOPH. sched. 3,60in. ut ter intercidatur *superior pars turibuli* ad similitudinem lignei -i. **3** *alleg.:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,144 -um, quod in alto locatur, est alta praedicatio, quae de coelestibus loquitur; non autem sine causa gallus super -um ponitur.

1. *campanarius, -i *m. script.:* canp-: *p. 127,16.* -pen-: *l. 69. p. 127,11.* -pun-: *l. 72.*

campanarum pulsator – Glöckner (saepe i. q. custos – Küster; de re v. Hinschius, Kirchenrecht. III. p. 321sq.; cf. GLOSS. III 378,58 St.-S. -us clocludere offerman): CHART. select. Waitz 16 p. 39,28 (post 1109) cellerarii, bretzedarius, -i et caeteri claustrales ministri. TRAD. Patav. 623 tres -i monasterii *(item inter testes:* CHART. episc. Hild. II 112 p. 51,14 Albertus, -us eiusdem ville. CHART. Basil. C I 192. CHART. Xant. 182 p. 123,44 presentibus . . . Henrico, campenario de Luttilwost *eqs.* CHART. Carinth. V 11 p. 7,38 Iacobo, -o Civitatensi). REGISTR. abb. Werd. 7,8 p. 212,24 Gerardus -us (campun- *cod.*). 8,7 p. 271,13 in rogationibus dabit custos . . .

[Dauser]

III *denarios* XII -is. CHART. Basil. C I 56 ut . . . -i pro luminis . . . amministracione solidum I . . . accipiant. CHART. Traiect. 493 p. 439,43 custos matricis ęcclesię, quem vulgo -um dicunt. CAES. HEIST. mirac. I 9,51 p. 206,11 praecepit *cardinalis* . . ., ut . . . scholaris sive -us sacerdotem praecedens per nolam illud *(corpus Domini)* proderet. Engelb. 3,68 -us quidam, textor. CHART. Xant. 102 coartato numero officiatorum usque ad duodecim . . ., videlicet . . . tres -os *eqs.* TRAD. Westph. IV p. 143,17 duobus -is maioribus minorem propinationem *dat celleraria.* CHART. episc. Hild. II 866 p. 437,23 providebit *canonicus* nichilhominus ecclesie in campenario, in oblatis *eqs.* ANNAL. Otak. a. 1271 p. 188,41 suscitabat *decanus* -os ad pulsandas matutinas. ANNAL. Prag. II a. 1280 nec custodes nec -i ecclesiae Pragensis. *saepe. nom propr.:* CHART. Turic. 1473 p. 182,22 (a. 1271) presentibus . . . Ul. Trenbelli, R. Can-o.

2. *campanarius, -a, -um. *ad campanas pertinens – Glocken-:* RUP. TUIT. inc. 4 (DtArch. 22. 1966. p. 445,17) turrim -am (THEOD. HIRS. loc. sanct. 11 p. 27,14. ANNAL. Engelberg. a. 1223 [MGScript. XVII p. 280,21]. NOTAE Petr. Col. [MGScript. XVI p. 734^{a},33] qui [*chorus*] erat inter duas turres -as ligneas).

***campanator** (-pon-), -oris *m. campanarum pulsator – Glöckner (cf. Hinschius, Kirchenrecht. II. p. 104^{11}):* VITA Phil. Cell. 8 capit. (cod. 3) de -e ecclesie Cellensis. CHART. Rhen. inf. I 341 p. 230,18 clericus sibi . . . -em proprium expetiit. NOTAE Gembl. (MGScript. XIV p. 595,23) prebenda presbiteri et -is. CHART. episc. Misn. 119 p. 107,25 duos *denarios* dabit -i. TRAD. Frising. 1812^{c}. CHART. ord. Teut. (Thur.) 296^{1} p. 238,27 de orto camponatoris. *al.*

***campanatrix,** -icis *f. quae campanas pulsat – Glöcknerin:* TRAD. Westph. IV p. 144,24 (s. XIII.) -bus IV panes. p. 145,1 portantibus crucem V panes, -bus IV.

***campanatus,** -us *m. munus campanarii – Glöckneramt:* CHART. episc. Spir. 327 p. 294,25 (a. 1262) super locando ecclesię . . . officio -us et oblacionibus de cruce.

campanea *v.* campania.

***campanella,** -ae *f.* **1** *clocca parva – kleine Glocke:* SALIMB. chron. p. 308,33 quando pulsabatur -a pro leguminibus vel herbis mundandis. p. 557,11 quando pulsabatur -a refectorii ad comedendum. **2** *tintinnabulum – Schelle, Glöckchen (cf. A. Schultz, Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger. I. ^{2}1889. p. 477):* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 409,13 nola et -a unum est, id est schilla. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 153,2 sequitur de -a, que etiam nola dicitur; hec autem est de ere et debet esse sonora et magna vel parva secundum magnitudinem falconis *(cf.* 2 p. 146,28. p. 162,33. *ibid. al.).* 4 p. 77,24 non habeat *equus falconarii* frenum aut pectorale cum nolis seu -is. ALBERT. M. animal. 4,79 extendunt . . . piscatores . . . funem super aquam et alligant -as.

***campanetum,** -i *n. campus cultus – bebautes Feld:* DIPL. Conr. II. 235 p. 321,16 cum . . . curtibus, mansis etiam vestitis atque absentibus, -is, pratis, pascuis. DIPL. Karoli M. 316 p. 477,34 (spur. a. 1274) cum . . . pratis, -is, pascuis. ACTA imp. Winkelm. II 17 p. 18,24 cum . . . -is, pratis, pascuis.

campania (-ea), -ae *f. (?n. pl.* -a: *l. 60. p. 128,14) script.:* -agn(a): *l. 66.* -agnia: *p. 128,5.* *?*-na: *l. 68.*

1 *terra utilis – (landwirtschaftlich) genutztes oder nutzbares Land, Flur:* DIPL. Karoli III. 145 p. 232,35 *(ex dipl. Karoli Calvi)* -ia plante habundancia. CHART. Otterb. 20 p. 18,36 duo . . . vehicula onerata de -ia et unum in -ia sine onere. CHART. Tirol. 672 p. 127,23 saltaria -e. 801^{a} omnes regule castelanorum istius episcopatus de eorum castelis et villis et -earum sunt feodum. 801^{b} onoranciam regule illius castri sive -ee. 1151 (add. p. 366,38) decime de Misiiani et -agne. REGISTR. Trident. IV p. 281,13 quod non dimitant ire *aquam* per viam in -ea. CHART. Advoc. 125 cambuerunt . . . agros sitos in -na *(sic ?).* CHART. Carinth. V 455 ab alio latere et capite est -ea et terra dicti monasterii. *al. de prato:* EPITOME Pauli II (MGLang. p. 196,28) in pradensi . . . -eam (ALBERT. MIL. temp. 66 p. 405,11. p. 407,22). **2** *territorium (plerumque planum) civitatis – (meist ebene) Umgebung einer Ortschaft, Weichbild:* CHRON. Fred. 4,19 in Arciacinsem -am . . . reperitur *Brunechildis.* 4,38 p. 139,8 Tollensem -am confligunt certamine. DIPL. Otton. I. 273 p. 388,26 terram, quę reiacet in confinibus -e huius Ticinensis civitatis. DIPL. Otton. III. 383 p. 811,28 ut . . . in tota -agnia nullus thelonia capiat. DIPL. Heinr. II. 301 p. 374,35 monasterii in -a Papię civitatis siti. THIETM. (*?*) chron. 5,25 se in -am Veronensem recepit. DIPL. Conr. II. 242 p. 333,34 aecclesiam . . . constructam in -ea extra muros Placentiae. CHART. Tirol. 675 petiam unam terre aratorie, que iacet in -a de Salorno. IOH. CODAGN. annal. a. 1216 p. 58,3 desuper Florenzolam per ipsius loci -eam pergentes. ALBERT. MIL. temp. p. 411,20 per Placentinas -eas transiens. *saepe.* **3** *planities – Ebene:* **a** *in univ.:* VISIO Baront. 18 usque dum discendimus in amoenia -a. OTTO FRISING. gest. 2,11 p. 112,27 in -a Lici fluminis. 2,13 p. 115, 4sq. illa . . ., quae post emensionem montium -a excipitur, unde et a re nomen trahens C-a adhuc dici solet *eqs.* 2,20 p. 123,5 -am Papiae seu Mediolani. GESTA Frid. imp. A p. 25,8 planissime per -am incedebant. *al.* **b** *nom. propr.:* **α** *regionum quarundam Italiae, Franciae, Belgii:* CHRON. Fred. 4,42 p. 141,11 in C-a territuriae Catalauninsis super fluvium Axsoma (['*Champagne*']. *cf.* LIBER hist. Franc. 36 p. 304,25 Franci . . . C-as digressi. MIRAC. Hucberti 2,18 C-ae villam). STEPH. EDD. Wilfr. 28 p. 222,2 ad Berhtherum, regem C-ae ([*sc. Italiae superioris*]. *cf.* 33 p. 227,33 ab apostolica sede . . . per C-am et montana transcendenti in regionem Francorum pervenit. *v. et l. 17*). MIRAC. Trud. 8 in . . . pago *Texandrensi*-a *('Kempen')* est late patentibus campis. *al.* **β** *villae:* GESTA Dagob. 37 ecclesiam . . . heredem . . . fecit de C-a villa. **4** *loca aperta – offenes Land:* FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 7,10 portant ipsum *(falconem)* et columbum foras domum ad -am. 3 p. 42,34 invenitur huhanus . . . in -a, in locis incultis et inter dumos. *al.* MOSES PANORM. marisc. 3 p. 161,13 scutifer debet eum *(equum pavidum)* equitare per -as de nocte, de die . . . per plateas. **5** *terra – Erde:* ALCUIN. epist. 170 p. 279,16 ut de pulverolentis -ae glebis ad caelestis culminis . . . considerationem me subito transtuleris. **6** *expeditio – Feld(zug):* CHART. Otterb. 21 (a. 1217) evecturus in -am.

***campanile,** -is *n. script.:* canp-: *l. 57.62.* -ll(e): *l. 55sq. form.:* *acc. sg.* -em: *l. 57.62. abl. sg.:* -i: *passim.* -e: *l. 46.*

turris campanarum, campanarium – Glockenturm (plerumque de turribus ecclesiarum; de turri aedificii publici: l. 55): CHRON. Salern. 159 p. 167,18 -e mire pulcritudinis quamvis exiguum . . . construere. CHRON. Noval. 4,3 capit. p. 107,5 de -e in ipso monasterio . . . edificato. GREG. CAT. chron. II p. 50,4 prȩsbyter . . . dedit . . . totum -e. OTTO MOR. hist. p. 158,3 remansit . . . -e ecclesie maioris mire pulcritudinis maximeque altitudinis . . ., quale nunquam fuisse dicitur in Ytalia. CAES. HEIST. mirac. I 9,8 capellulae . . . -e. CHART. Leub. 83 p. 88,23 in edificatione -is in Trebniz. REIN. LEOD. annal. a. 1210 p. 664,12 -e de Selvia. CHRON. Sigeb. cont. Aquic. a. 1204 ecclesiam duobus -bus cum undecim campanis . . . insignivit *abbas.* CONST. II 292 p. 408,16 quod campana sive campane et -lle . . . in eadem civitate tollantur. CHART. Tirol. 892^{a} de celario, quod est iusta -lle sancti Pauli. 892^{b} de canipa aput can-em. ALBERT. M. summ. creat. II 1,24,6 p. 242^{b},5 in -bus, quando pulsantur campanae, non auditur loquens, etsi clamet. ANNAL. Basil. a. 1276 p. 199,21 funem protensum de -i maioris ecclesie. *al. nom. propr.:* CHART. Ticin. 196 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. III. 1943. p. 35,6) in burgo Lugani, ubi dicitur ad Canpanillem. *strictius de sustentaculo campanae:* NICOL. BIBER. carm. 1730 (ed. Th. Fischer. 1870) hic *(carpentarius)* -e pulchrum facit, ille cubile.

***campanista,** -ae *m. pulsator campanarum – Glöckner:* NICOL. BIBER. carm. 1580 (ed. Th. Fischer. 1870) sit -a, qui noluit esse sophista.

campanizo, -are. *pulsare campanas – läuten:* TRACT. de eccl. Aldenb. 18 (MGScript. XV p. 871,24; c. 1084) divinae operationis munificentiam sentientes mox -are coeperunt.

campanula, -ae *f. vel raro* ***campanulum,** -i *n. script.* -ola: *p. 129,17.*

[Dauser]

1 *proprie:* **a** *clocca parva – kleine Glocke:* ARNOLD. RATISB. Emm. 1,17 p. 554b,25 pontifex inde sublatum . . . -um in via iussit transportari secum. VINC. PRAG. annal. a. 1159 p. 676,5 -am solam, que ad divinum officium . . . incolas illos convocabat, . . . invenimus. CHART. episc. Halb. 1334a monasterium . . . cum turribus, -is et campanis. HIER. MOR. mus. 13 p. 58,21 qualiter proportionandae sunt -ae in horologiis (*cf.* 18 p. 149,17). *al.* **b** *tintinnabulum – Glöckchen, Schelle (cf. J. Braun, Das christliche Altargerät. 1932. p. 573sqq.):* GREG. CAT. chron. II app. I p. 310,5 dispersit *abbas* . . . stolam et manipulum cum -is aureis. CHRON. Ebersb. II p. 7b,28 de . . . tintinnabulis, id est aureae -ae in immis vestium pendentibus. AEG. ZAM. mus. 15 p. 392a,18 tintinnabulum . . . est parva nola vel -a. **2** *translate usu bot. fort. i. q. flos formam campanae exhibens – viell.: Glockenblume (Campanula L.):* FRAGM. mul. I 15 unguentum ad matrices mulierum: herba artemisio, herba cam⟨p⟩anola, herba peresterion.

1. Campanus, -a, -um. **1** *adi.: ad Campaniam pertinens – kampanisch:* **a** *in aere Campaniae oriens – an kampanischem Erz entstehend:* ANTIDOT. Sangall. p. 82,46 erugine -o. GLOSS. Salern. p. 12a,40 eruginis -e. **b** *campanae formam exhibens – die Gestalt einer Glocke habend, Glocken-:* AMALAR. off. 1,12,33 p. 79,10 -a signa. METELL. Quir. 36,7 -um . . . vas . . . sonorum. **c** *bot.* inula -a *i. q. helenium – Alant (Inula helenium L., cf. André, Lex. bot. p. 170):* GLOSS. III 200,39 St.-S. hinnula -a alant. *al.* DYASC. p. 155b panax cironium . . ., quam Latini inulam -am dicunt. CHRON. Mont. Ser. a. 1223 p. 208,33 decoccione baccarum lauri . . ., crebro enule -e. ALBERT. M. veget. 6,332 enula -a dicitur, quia florem rubeum pyramidalem facit ad modum campanae. 6,425. **2** *subst. neutr.:* **a** *vinum ex Campania ortum – Kampanerwein:* IOH. DIAC. cen. 2,171 *(ex Ps. Cypr.)* C-um fert iustus Abel. **b** *clocca – Glocke: v. p. 124,1sqq.*

2. *campanus *v.* *camparius.

***campariciun** (com-, -iti-), -i *n.* *(a* campus *ut vid.) exactio quaedam – eine Abgabe:* DIPL. Loth. I. 41 p. 129,4 (ed. Th. Schieffer. 1966) cum . . . fiscariis, -is aliisque universis reddibit⟨ionibus⟩ *(sim.* DIPL. Heinr. II. 320 p. 401,44 com-is). CHART. Sangall. A IV app. p. 957,46 de piscationibus, -tiis aliisque redditionibus.

***camparius,** -i *m.* *?script.* -ni: *l. 45.* *form. nom. pl.* -ri: *l. 50.* *[falso ut vid. trad.:* TRAD. Weiss. 244 p. 235,22 -nus]

1 *custos camporum – Feldaufseher:* DIPL. Heinr. V. (ed. L. A. Muratori, Antiq. I. 1738. p. 601D) offero . . . braida una . . . cum casa -ni *(sic?)* super eam habente. CHART. Ital. Ficker 193 p. 240,23 consules . . . eligantur . . . et -i similiter. CHART. Ticin. 23 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929. p. 53,6sq.) ordinavit *abbas,* quod -us de Somovico et -us de Dignio . . . debeant insimul guadiare. 35 (ibid. p. 80,2) cabram . . ., quam -ri . . . depredaverant. **2** *per confusionem i. q. campanarius – Glöckner:* CHART. Lux. VIII 58 p. 65,27 (a. 1247) sacerdoti I denarium et -o unum denarium.

***campatim** *adv.* *per singulas partes territorii vici – in jedem einzelnen Gewann:* REGISTR. Baiuv. A p. 206,14 preco tenet unum feodum, quod -m habet unum ieuch.

***campatus,** -a, -um. *in campos distributus – in Felder eingeteilt:* CHART. Sangall. A 410 (a. 850/51) accepit . . . aliquod territorium -um, quod sunt iugera X, in Haha situm.

1. campellus (cap-), -i *m.* *ager cultus (parvus) – landwirtschaftlich genutzter (kleiner) Acker:* CONC. Merov. p. 91,9 aliquid in -is (cap- *I*) vel in vineolis . . . ecclesiae contulisse. FORM. Andec. 8 inter se -us conmutare. *ibid.:* dedit . . . -o ferente modius tantus (*sim.* 21). VITA Amati Habend. 7 (ASBoll. Sept. IV p. 103F) abscisso nemore -um fecit, utpote capientem quartam partem modii, in quo hordeum serere solebat (*cf.* 8).

2. *campellus *v.* *campylus.

campester, -stris, -stre. *script.* ca(m)pist-: *p. 130,6. 131, 14.* *form.: nom. sg. masc.* -is: *p. 130,26.* *decl. I. et II.: gen. sg.* -iae: *p. 131,16.* *abl. sg.:* -ro: *p. 130,33.* -ia: *p. 130,15.* *acc. pl.* -ra: *p. 131,2.* *adde* MARIAN. chron. a. Chr. 814. *abl. pl.* -ris: *p. 130,34.*

I *adi.:* **A** *qui campi est – Feld-:* **1** *in campo exsistens – auf dem Feld befindlich:* **a** *de anim. i. q. in campo vivens – auf dem Feld lebend:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 66,21 avis, que dicitur galeranus niger -er. 6 p. 245,32 avibus -bus. **b** *de plantis i. q. in campo crescens – auf dem Feld wachsend:* ALDH. ad Acirc. 58,9 -em (-pist- *O*) . . . florem (HERACLIUS I 2capit. quomodo fiant diversi colores de floribus -bus ad scribendum apti). STATUT. ord. Teut. p. 115,27 olera -ia colligere. ALBERT. M. veget. 6,213 in -i rosa. 6,432 *squinantum* est duorum generum, -e et aquaticum. **c** *de cataracta i. q. in campo constitutus – auf dem Feld errichtet:* CHART. Eberb. 299 p. 58,2 (a. 1255) quod . . . facerent unam portam -em, que valledure nominatur, pro defensione camporum. **2** **a** *in terra arabili consistens – in Ackerland bestehend:* VITAE patr. Iur. 1,1 p. 132,24 in -ia (-i *2*) cultura. CHART. Worm. 91 p. 75,8 (c. 1190) iurnalem . . . -ium agrorum. CHART. ord. Teut. (Hass.) 7 p. 6,4 bona . . . cum locis -bus, usuagiis . . . contulit. CHART. Otterb. 138 tres iurnales -es. REGISTR. Wirz. (WürzbDiözGeschBl. 18/19. 1956/57. p. 22, 19) exceptis novalibus -bus. **b** *incultus, pro pascua usurpatus – unbebaut, als Weideland benutzt:* BERTH. ZWIF. chron. 37 p. 258,3 quicquid . . . habuit in . . . graminea et silvestri terra, arativa vel -i. CHART. Eberb. 42 p. 87,7 terra quedam -is et ex antiquo inculta. **c** *pro agro usurpatus – als (Acker-)Feld genutzt:* ALBERT. M. veget. 7,126 cum . . . hic *(ager sativus)* duplex sit, -is videlicet et hortulanus *eqs.* **3** *ad campum pertinens – das Feld betreffend:* DIPL. Otton. III. 92 p. 503,25 (interp.) -ia et silvestria iura. TRAD. Salisb. I 193 decimationem ad Wenga -em . . . recepit. CHART. Babenb. 261 una cum universis decimis -bus et domesticis. **4** *milit.:* **a** *de rebus i. qui in campo fit – auf dem (offenen) Felde stattfindend:* COD. Udalr. 181 p. 318,4 bellum-e . . . inire (ANNAL. Ianuens. IV p. 7,11 bello -o. *al.*). LAND. MEDIOL. hist. II 54 in . . . preliis -is. CHART. Burgenl. I. 290 p. 206,6 per -es congressus. *al.* **b** *de hominibus i. qui in campo dimicat – im Feld kämpfend:* CHRON. Ven. Alt. p. 152,7 -es preliatores. CONST. II 201,5 cum -i exercitu (CHART. Stir. II 339 p. 444,4). **B** *apertus – frei(liegend), offen:* IOH. CANAP. Adalb. 30 p. 594,45 nemora et feralia lustra linquentes . . . -ia loca adierunt. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 301,17 in loco -i. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 137,10sqq. **C** *in planitie situs – in einer Ebene gelegen:* **1** *in univ.* (*cf.* GLOSS. IV 297,14 St.-S. loco -i gifildi): BERENG. TREV. laud. 3,8 p. 975B *(in imag.)* quoniam . . . sermo . . . stetit in loco -i, dignum est, ut pro altiori mysterio . . . ascendentes in montem *eqs.* (*cf.* p. 975C). **2** *de planitie quadam Francogalliae i. q. in Campania situs – in der Champagne gelegen:* CHRON. Ved. p. 678,53 Remis -em civitatem . . . invadit *Attila* (p. 687,10).

II *subst.:* **A** *neutr. (fere plur.):* **1** *de areis:* **a** *terra utilis – landwirtschaftlich nutzbares Land:* REGISTR. abb. Werd. 3,30 (s. X./XI.) ut . . . filii dimidiam partem tenerent in -bus. DIPL. Heinr. II. 243 largimur omnes terras . . ., -ia, arva, prata. CHART. Stir. I 323 p. 317,13 terminus -ium. *de area maiore i. q. territorium vici – Flur:* CHART. Mog. A 482 p. 387,37 (a. 1119) altera *silvula* usque in -ia Welemannesdorph extenditur. CHART. Naumb. 398 p. 360,13 -e . . ., quod dicitur Lothscendorf, operi ęcclesię assignavit. **b** *arvum – Gefilde:* ALDH. ad Acirc. 1 -ium cauliculos aut vernantes pratorum flosculos. **c** *regio – Gegend:* ALBERT. M. veget. 1,166 earum *(plantarum)* . . ., quae in -bus siccis nascuntur, quaedam nascuntur in montibus *eqs.* **d** *rus apertum – offenes Land:* LIBER hist. Franc. 36 p. 305,27 nonne crastina die in illo . . . loco -ia erant, quomodo silvas cernimus? DIPL. Otton. I. 178 partem silvae . . . incipientem a via . . . usque ad -ia . . . donavimus. **e** *aequor – ebene Fläche:* **α** *planities – Ebene, Niederung (cf.* GLOSS. I 374,3 St.-S. -ia . . . frauildi. III 410,21 -bus geuilden. *al.):* TRAD. Frising. 34 p. 62,19 (a. 769) -ia seu et montana. ARBEO Emm. 32 p. 74,24 procedentes per planitias -ium. HUGEB. Willib. 3 p. 91,23 per plana -ium. Wynneb. 2 p. 108,3 per -ia campium incerta. ANNAL. Einh. a. 784 p. 67,21 iter faciens venit *rex* in -ia Saxoniae, quae Albi et Salae fluminibus adiacent. RUD. FULD. mirac. 2

[Dauser]

p. 330,41 cum ad plana et -ia descendisset. GESTA Ern. duc. I p. 15,17 castra per -ra in giro urbis constituit. OTTO FRISING. gest. 2,11 p. 113,4 in -bus Veronensium iuxta stagnum Garde castra metatur. HELM. chron. 57 p. 112,4 Holzatenses acceperunt sedes ... circa flumen Trabenam, -ia quoque Zuentineveld. *al.* β *mare – Meer(esfläche):* WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 118 quod si sub litore primo angustum miratus iter -ia captas. **f** *regio (plerumque plana) circa oppidum sita – (meist flache) Umgebung einer Ortschaft:* ADAM gest. 2,79 p. 137,18 egredientes a Dania paganos in -bus Heidibae excepit *Magnus.* ANNAL. Magd. a. 1137 imperator celebrat natalem Domini in -bus Bolonie. **2** *de vestimento i. q. lumbare in gymnasio usurpatum – Kampfschurz:* EPIST. Lup. Ferr. add. 6 p. 116,3 iuvenes ... -bus (capist- *C*) ... succincti. **B** *fem.: planities – Ebene:* ARBEO Emm. 24 p. 61,8 cum ... pervenissent in partibus -iae. p. 62,3 in -iae desertae planitiae. **C** *(?) masc.: qui campum colit – Feldbebauer:* GLOSS. II 765,13 St.-S. -ium feldpuuaro.

campestratus, -a, -um. *campestri succinctus – mit einem Kampfschurz gegürtet:* LIUTPR. antap. 6,9 duo pueri nudi, sed -i, hoc est succinctoria habentes.

***campetia,** -ae *f. (subesse vid. gall.* *cambo-, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 125sqq.) curvatura rotae – Felge:* GLOSS. IV 182,62 St.-S. -a (canip-*b*) velge. *cf.* *camis.

***campetum,** -i *n.* (campus, *cf.* arboretum *sim.*) *territorium vici – Gemarkung:* CHART. Westph. VII 1368 (a. 1270) habere in -is Esbike quatuordecim mansos. *nom. propr.:* CHART. Traiect. 1336 (a. 1254) conventui beate Marie in C-is.

camphio *v.* 1. campio. *Dauser*

***camphora,** -ae *f. (? m. vel n.: l. 59) (orig. ind., arab.* kāfūr, *gr.* καφουρά, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 1100) script.:* ga-: *l. 49.62.* caf(f)o-: *l. 56 sq.* cafar-: *l. 59.* -anph-: *l. 39.49.* -anfo-: *l. 38.65.* -mfo-: *l. 55.62.* -pher-: *l. 38sq. 45.*

1 *de substantia i. q. resina ex arboribus q. d. Cinnamomum Camphora (Nees) vel Dryobalanops aromatica (Gaertn.) exsudata – Harz des Kampferbaumes oder -lorbeers, Kampfer (cf.* GLOSS. III 527,32 St.-S. canfora cafer. 538,18 -era campher [*a*], canphera ganfer [*b*]. *al.):* **a** *de natura, origine:* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 370,1 -a gummi est cuiusdam arboris in montanis Indię nascentis, quae frigida et sicca *est* in tertio gradu. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 10b^{r} dicunt ... quidam -am esse gumi, quod frivolum est; est autem succus herbe ...; sed que -a dicitur, hec autem multum est similis nostre camphorate (*inde* ALPHITA II p. 33,11 -ere) ...; hec autem herba in fine veris colligitur *eqs.* (*cf.* ALBERT. M. veget. 6,300). MATTH. PLATEAR. gloss. p. 382^{B} semen psyllii a quibusdam dicitur semen -ae, eo quod in eo -a servatur. HILDEG. phys. 1,40 ganphora, scilicet gummi, puram frigiditatem in se habet *eqs.* Ps. OTHO med. 50 -a candore nivis aemula, suavis odore *eqs.* ALBERT. M. veget. 6,301 -a ... est multiplex secundum terras, a quibus venit; melior autem post gummam est, quae est sublimatio alterius *eqs.* animal. 22,109 -a delectatur *leopardus* et custodit arborem eius, ne accipiatur. ANON. secret. p. 60,20 ea, quae volant ab igne, sunt ... olea, -fora. *al.* **b** *de usu:* ANTIDOT. Sangall. p. 89,4 aloen ..., cafora. ANTIDOT. Glasg. p. 147,41 casfora (caff- *ci. A. Thomas, ALMA 5. 1929/30. p. 108*) penso denario. BOTAN. Sangall. 55,1 herba vulturna ... miscitas ... cafaro. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 370,7 si aliquantulum -ę cum stiptica medicina miscatur *eqs.* HILDEG. caus. 4 p. 215,26 qui cotidianam febrem patitur, dost accipiat et gamforam. CARM. var. (NArch. 2. 1877. p. 398) -a per nares castrat odore mares. ALBERT. M. veget. 3,105 quae in olfaciendo sedant anhelitum ... sicut -a. MARC. GRAEC. ign. 23 castaneam ... cum aqua canforae confricias. *al.*

2 *de plantis:* **a** *herba quaedam imaginaria (ad camphorae confectionem apta) – eine fiktive Pflanze (für Kampfergewinnung): v. l. 44.* **b** *Artemisia camphorata (Vill.) vel sim. – Kampferwermut o. ä.: v. l. 45.*

***camphoratus,** -a, -um. **1** *adi.: camphora vel plantis odorem camphorae exhalantibus conditus – mit Kampfer oder Kampferkräutern gewürzt:* TRACT. de aegr. cur. p. 99,15 siropum dabis psilliticum vel- um *(cf. p. 131,47sq.).* **2** *subst. fem.: Artemisia abrotanum (L.), Artemisia camphorata (Vill.) vel sim. – Eberreis, Kampferwermut o. ä.:* GLOSS. Salern. p. 5^{a},28 -a abrotanum. TRACT. de aegr. cur. p. 242,4 da succum -e. p. 341,27 ex aqua decocta ... melise, -e, rose. *v. et p. 131,45.* *Prinz*

campidoctor, -oris *m. vel saepius* **campiductor,** -oris *m.* **1** *dux – Anführer:* CHRON. Reinh. a. 1204 p. 567,40 Fridericus, comes de Bichelingen, falco vehemens, -ductor argutus, speculatoris gerens vicem. VITA Ermin. 17 unus talium -ductor. *de exercitus ductore:* PETR. CAS. (?) chron. 4,118 p. 834,33 adveniente ... Brunone, -doctore imperatoris (4,124 p. 839,45). *in imag.:* VITA Ermin. 3 ut ... signifer ex atletha, ex satellite -ductor et ex milite primicerius crearetur. **2** *institutor – Ausbilder:* ITIN. Petr. Dam. 9 p. 1040,6 vir iste bellicus et sub ęcclesiastico -doctore nutritus. **3** *pugnator – Kämpfer:* GLOSS. III 716,13 St.-S. -ductor kempe.

***campigeno,** -avi, -are. *in lusu verborum i. q. (campum) colere – (ein Feld) pflegen:* HUGO FARF. opusc. hist. p. 37,17 sq. -ans Campo, male quam me -asti; o Campo, Campo, quam crudeliter me -asti!

campigenus, -a, -um. *in campo crescens – auf der Flur wachsend:* CAND. FULD. Eigil. II 2,22 -os ... flores.

1. campio (cha-, -np-, -mbi-, -mfi-, -phi-, -phyo- ,-po-, -ius *sim.*), -onis *m.*

pugnator – Kämpfer: **1** *strictius de certamine singulari (cf. Brunner, Rechtsgesch. II. p. 555sqq. 582sq. al.; H. Kuhn, ZRGGerm. 73. 1956. p. 68sqq.):* **a** *iur. de duello ad veritatem investigandam destinato:* EDICT. Roth. 9 liceat eum per camfionem (camphi-, campi- *var. l.*), id est per pugnam, crimen ipsum desuper se ... eicere (*sim.* 198. 202). 368 nullus camphio (camphius *3.8*, champhio *11*) praesumat ... herbas ... super se habere. LEX Baiuv. 2,11 in curte ducis vel ubicumque pugnaverint -es (campones, cambiones, camphiones *var. l.*). 12,8 in -es non sortiantur. 13,8 cum XII sacramentalibus iuret aut cum -e (canp- *sP*) cincto defendat se, hoc est pugna duorum. *al.* LEX Frision. 14,7 licet unicuique pro se -em mercede conducere. LEX Thuring. 52 si -em non habuerit *mulier venefica eqs.* CAPIT. reg. Franc. 134,1 camphioni, qui convictus fuerit propter periurium, ... dextera manus amputetur. LEG. Lang. p. 589^{b},46 liceat domino ... aut per se aut per suum camphionem litem dirimere; liceat autem servo pro se camphionem dare *eqs.* ADEMAR. hist. 3,66 p. 191,13 iuditio Dei commissum est, ut, quod verum latebat, eventu victoriae inter duos -es probaretur. CHART. Ital. Ficker 91 p. 135,48 -o ... hominum de Vallibus iactavit pro maleficio ... wantonem femineum ... super caput -is ecclesiae. CHART. Babenb. 65 p. 89,11 lis exorta ... non -e, sed ... certarum personarum credibili dirimatur testimonio. ACTA imp. Stumpf 390 p. 553,4 ut ... monasterium ... a duello faciendo per camphyonem vel alio modo debeat ... conservari *(sim.* ACTA imp. Winkelm. I 45 p. 40,35. *al.).* ANNAL. Ianuens. III p. 67,1 -es electi fuerunt per partes. ACTA imp. Winkelm. I 836 p. 645,14 camphionem bonum ... sibi *(sc. mulieri)* invenias ... et de proventibus curie nostre ... mercedem ... exolvas. *saepe. fort. add.:* ACTA imp. Winkelm. I 863 (a. 1241) quatenus ... comphicionibus curie nostre ... des ... in mandatis, ut ... viduis et pupillis assistant. **b** *milit. de duello pugnam exercituum decernente:* ADAM gest. 2,18 Burwido fecit duellum contra -em Sclavorum. HIST. Lang. II (MGLang. p. 596,43sq.) per caphiones pugnam constituerunt, ut, cuius caphio vinceret, eius pars obtineret; ... vicit Scatinaviensium camphio. ibid. p. 598,17 ut, si eius -o pugnam amitteret, istis terram relinqueret.

2 *latius:* TRAD. Ratisb. 49 (a. 863/85) commutationem cum quolibet -e nobili nomine Chreftingo peregit. ROLAND. PATAV. chron. 5,2 p. 72,29 vir ... prudentissimus ..., camphio virtuosus et pugil.

2. campio *v.* 1. cambio. **3. *campio** *v.* 3. *cambio.

campisterium *v.* capisterium.

campiteos *v.* chamaepitys.

[Dauser]

***campivus** (canp-), -a, -um. **1** *ex agris consistens, campestris – in Ackerland bestehend, Acker-:* CHART. Bund. 448 (a. 1189) de peciis duabus terre -e. 722 p. 191,12 una quarum *(peciarum)* est pradiva et alia est -a. 871 p. 322,10 de tota illa terra zerba et -a. *ibid. al.* **2** *incultus, pro pascua usurpatus – unbebaut, als Weideland benutzt, Weide-:* CHART. Ticin. 37 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929. p. 106,1; a. 1270) pecia una terre -e . . .; item pecia I terre laborative. *huc spectare vid.:* CHART. Ticin. 132 (ibid. II. 1937) de pecia una terre canpive . . .; item de pecia una terre, que est bruga.

***campnatum** *v.* *caminatum. **campobus** *v.* campagus.

***campolinus** (cap-), -a, -um. *capreolinus – Reh-:* GLOSS. III 368,41 St.-S. capolina reen.

1. *campolus (cap-, -mbo-, -peo- *sim.*), -i *m.* *(cohaerere vid. c.* capreolus, camox) **1** *caprea, capreolus – Reh, Rehbock:* GLOSS. III 77,16 St.-S. -us vel cambolus (cambulos *C*) rech (rebukelen *H*). 268,11 capreolus vel -us rech (296,6. 313,5 cambolus. *ibid. al.*). 273,51 felis -us (campeolis *a*) rech cigelinc. IV 198,19 capulus reho. **2** *per confusionem i. q. pecten – Rechen:* GLOSS. IV 182,63 St.-S. -us traha i. reth (*a*, trache reche *b*; *v. notam ed.).*

2. campolus *v.* campulus. ***camponator** *v.* *campanator.

campora *sim. v.* campus. *Dauser*

***campsatio**, -onis *f.* *usu iur. i. q. commutatio, pactum permutationis – (Aus-)Tausch, Tauschvertrag:* TRAD. Brixin. 254 (a. 1070/80) predium . . . in iustam -em . . . delegavit. *remissius:* EGBERT. fec. rat. 1,144 (schol.) triste . . . mercimonium et omni -e dirissimum.

***campsio** (-mbs-), -onis *f.* **1** *spectat ad possessiones: commutatio, pactum permutationis – (Aus-)Tausch, Tauschvertrag:* CHART. archiep. Magd. 189 (a. 1107) qualiter matrona quaedam . . . -em cuiusdam possessionis . . . ab . . . abbate . . . quesierit *eqs. ibid.:* praedium . . . acquisivit . . . cum -e mansi. CHART. Leub. 83 p. 187,14 cognoscentes non esse equam huiusmodi -em. **2** *spectat ad nummos:* **a** *permutatio nummorum – Geldwechsel:* CONST. II 282 (a. 1223) in civitatibus . . . cambsiones denariorum non fiant. **b** *fructus e permutatione nummorum proveniens – Einnahme des Geldwechselgeschäftes:* CHART. Lub. I 269[a] p. 250,1 (a. 1262) campsores dant de -e LX marcas.

***campsor**, -oris *m.* *script.:* cans-: *l. 49. 61.* cams-: *l. 44. trapezita, mensarius – Geldwechsler, Bankier (interdum accedit sensus monetarii, e. g. l. 53sqq.):* GODEFR. VIT. (?) Heinr. 79 iussi sunt . . . camsores (camps- *3*) non cambire. CHART. civ. Misn. 398[f] testes sunt Wilhelmus, . . . Iohannes -r (CHART. Lub. I 155. *al.*). CHART. Tirol. notar. I 683 Bovetus -r de Verona promisit . . . solvere Belleto -i de Ver(ona) XXI libras den. CHART. Argent. I 315 quod *(argentum)* non fuit purum, sicut iudicatum fuit per cansores civitatis. RYCCARD. chron. a. 1220 p. 83[b],33 mensam -um . . . recipit *imperator.* CHART. Rhen. inf. II 383 communitas -um Coloniensium, qui husgenoze dicuntur *(item de argentariis Coloniensibus:* ALEX. IV. registr. 500 cum -es sive monete . . . magistri . . . publica infamia laborarent, videlicet quod dicti -es . . . monetam falsabant. CHART. Hans. I 523 p. 185,2 nullus scabinus Coloniensis debet esse monetarius sive -r *eqs.).* ALBERT. M. pol. 4,3[c] p. 336[a],24 -es . . . mutuant pecuniam vendentibus et ementibus. 4,3[e] p. 336[b],48 hoc *(numisma)* paratum et promptum semper exhibent -es (*cf. p. 1291[a],16* κάπηλον). CHART. Ital. Ficker 455 p. 463,38 dari . . . Banduccio . . . bancherio seu cansori . . . florinos auri. ANNAL. Rup. Salisb. II a. 1273 p. 800,2 magna . . . questio . . . per creditores et -es Romanos fuit suscitata pro magna summa pecunie. SALIMB. chron. p. 189,30 trapezite sive -es. p. 561,6. *saepe. v. et l. 40.*

***campsorius**, -a, -um. *ad permutationem nummorum spectans – auf den (Geld-)Wechsel bezüglich:* ALBERT. M. pol. 1,7[g] p. 56[a],22 'facto . . . numismate . . . altera species pecuniativae facta est', quae . . . dicitur '-a' (*p. 1257[b],2* τὸ καπηλικόν), qua . . . pecunia commutatur in pecuniam (*sim.* 1,7[t] p. 60[b],19). *subst. fem. i. q. permutatio nummorum – (Geld-)Wechsel:* ALBERT. M. pol. 1,7[e] '-a (*p. 1257[a],18* ἡ καπηλική) pecuniativae', id est, quod cambiatur pecunia in pecuniam. 4,3[c] p. 336[a],23 'quae *(multitudo)* circa . . . negotiationes et -as (*p. 1291[a],6* περὶ . . . καπηλείας) demoratur'.

***campsura**, -ae *f.* *permutatio nummorum – Geldwechsel:* CHART. civ. Erf. 183 (a. 1263) monetarii, . . . qui etiam sedeant ad -am cum denariis et in libra. *Pape*

campulus (-pol-), -i *m.* *campus (parvus) – (kleines) Feld:* CHART. Carinth. III 1246 p. 472,1 (a. 1178) mansum . . . cum -is, pascuis, silvis, pratis. *fort. huc spectat:* MAURUS urin. II p. 29,26 suco -olorum vitis, agresta.

1. campus, -i *m.* *(f.: cf. l. 14. p. 135,7; n.: l. 13. cf. l. 38. p. 135,54. adde* TRAD. Weiss. 108. *al.) script.:* canp-: CHART. Tirol. 1244 p. 285,24sq. *al. v. et p. 135,28. form.:* *acc. sg.* -orem: *l. 44. nom. pl.* -ora: *l. 40. gen. pl.:* -pium: *p. 138,23.* -pum: *p. 137,3.52. acc. pl.:* -ores: *l. 44.* -oras: *l. 36sq. abl. pl.* -pibus: *l. 53. adde* TRAD. Patav. 22. 24.

area (plana) – (ebene) Fläche, Feld (cf. GLOSS. III 2,16 St.-S. -us feld): **I** *strictius de spatio circumscripto vel quodam modo usurpato (cf.* ANON. geom. I 3,24 si quaeris scire latitudinem fluvii vel alicuius -i *eqs.* 4,31 -us fastigiosus . . . si vis scire, quot agripennos claudat, facito ita *eqs. ibid. al.):* **A** *portio terrae utilis, ager – nutzbares Landstück, Ackerland (sing. sensu collectivo: l. 29. 64sq. 70; de re v. A. I. Njeussychin, Die Entwicklung der abhängigen Bauernschaft. 1961. p. 97. 152sqq. al.):* **1** *in univ.:* FORM. Andec. 21 subiungit de uno latere -us illius. FORM. Marculfi 2,21 vendidi -o iuris mei. LEX Baiuv. 16,17 per IV angulos -i. CHART. Rhen. med. I 13 p. 16,28 -o . . . habentem plus minus iure uno *(cf. Lamprecht, Wirtschaftsleben. I. p. 336).* COD. Lauresh. 3699[b] portionem suam de -o et prato (CHART. Sangall. A 387 in -is et pratis iugeres XX. CHART. Bund. I 459 p. 351,33). 2820 vendidi . . . -um I habentem IV iurnales. 3708[b] tradiderunt . . . XXX iurnales inter silvam et -os *(cf. Lamprecht, op. cit. p. 123. 699).* DIPL. Ludow. Germ. 2 p. 3,13 concessimus . . . -um unum, qui continet mansum unum. WANDALB. mens. 85 -i silvaeque et prata. CHART. Ital. Ficker 17 p. 22,32 vinea petia una cum area eius, camporas petias novem. p. 23,4 camporas petias decim esset iuges decim. CHART. Rhen. med. I 181 p. 243,32 dedit . . . vetus valde et permaximum -um. DIPL. Otton. I. 238 p. 330,33 *(ex dipl. Hugon. et Loth. 31)* in Cornuta -um unum, ad Metato -ora duo. DIPL. Heinr. III. 298 in -o domnicato. DIPL. Heinr. IV. 350 p. 462,23 -um illum . . ., qui fuit vinea dominicata regis et modo sunt cassinę et horti. CHART. Ital. Ficker 87 p. 132,7 homines . . . estimaverunt camporem ipsius porcionis. p. 132,11 campores ad venundandum. CHART. Tirol. 1248[a] p. 370,11sq. III solidos pro uno -o, XL solidos pro -o sicco. ALBERT. M. veget. 7,118 -us . . ., qui non colitur, ager proprie non dicitur . . .; -us, ubi semper per cultum aliquid agitur, ager proprie nuncupatur *eqs. saepe.*

in pertinentiis: FORM. Andec. 7 casis, -is, terris . . ., pratis, pascuis. FORM. Marculfi 1,13 terris . . ., vineis, silvis, -is, pratis. CHART. Sangall. A 2 pratis . . ., -is, mancipiis. TRAD. Patav. 7 pratas, rures, -is, silvis. TRAD. Frising. 143[a] p. 148,22 cum silvis et -ibus, pratis. DIPL. Loth. I. 63 p. 173,22 (ed. Th. Schieffer. 1966) cum terris, videlicet -is cultis et incultis, vineis, silvis. DIPL. Ludow. Inf. 4 p. 101,9 -is, agris, pratis, pascuis. DIPL. Otton. II. 36 cum . . . terris cultis et incultis, -is, agris, pratis, pascuis. CHART. Tirol. 659 p. 115,33 cum . . . -is, terratoriis. 1055 p. 101,21 cum vineis et -is et agris. *persaepe.*

2 *ager cultus – bebauter Acker:* **a** *proprie:* FORM. Andec. 54 cum . . . -o ferente modius tantus. EDICT. Roth. 355 si quis exaraverit -um alienum seminatum. ALDH. virg. II 177 vinea frugiferis ut constat gloria -is. LEX Baiuv. 17,2 labores de isto -o . . . tuli . . ., exaravi *eqs.* CHART. Sangall. A I app. A 1 p. 381,12 unum iornalem de -o arativo (FORM. Augiens. B 24 -o a. iuchos tantos). WANDALB. mens. 221 hic linum -us, laetum gerit ille legumen. 312 proscissis committere semina -is prodest. IOH. CANAP. Adalb. 10 ad -um decurrit et sacione peracta . . . gaudebat. CHART. Tirol. notar. I 249 vendidit . . . -um unum terre aratorie. CHART. Eichsf. 380 p. 222,7 cum decima tam pecudum quam in -o segetum. *al. nom. propr.:* GENEAL. Flandr. V 10 Hugo C-us Avene (*de eodem:* WALTH. TER. Karol. 8. CHRON. Sigeb. cont. a. 1131 [MGScript. VI

[Dauser]

p. 457,9]). *hortus – Garten:* WALAHFR. hort. 34 -i . . . per . . . aequora parvi. **b** *in imag.:* **α** *de libris, pergamena (cf. Wattenbach, Schriftwesen. p. 185):* PAUL. DIAC. carm. 19,1 candidolum bifido proscissum vomere -um. CARM. libr. I 5,5 qui scit bibliales mire proscindere -os. MILO carm. 3,4,1, 122 libros, . . . nigros semine -os. *al.* **β** *de fide propaganda:* HUGEB. Willib. 6 p. 105,25 spatiosam divini segetis -um . . . usque ad messem perducebat. **c** *translate i. q. facultas operandi – Betätigungsfeld:* CARM. libr. II 28,1,15 ludere me libuit variabilis ordine -i, postquam prosa fugit, musa iocosa redit. **3** *area maior – größere Landfläche:* **a** *spectat ad vicos, praedia i. q. territorium totum vel partiale – Gemarkung, Flur, Gewann:* LEG. Burgund. const. I 31,1 quicumque in communi -o . . . vineam . . . plantaverit, similem illi restituat, in cuius -o vineam posuit *(cf. A. I. Njeussychin, op. cit. p. 438sqq.)*. TRAD. Weiss. 186 p. 174,10 de terra arabili iurnales X in -o uno. TRAD. Frising. 588[a] p. 829,37 praeter agros incultos in -o iacentes. DIPL. Arnulfi 184 p. 284,19 in orientali parte -i. COD. Odalb. 61 p. 123,7 in tribus locis prope in uno -o iacentibus. TRAD. Frising. 1134 p. 66,5 de . . . pratis in eodem -o iacentibus iugera XXI. TRAD. Teg. 77[c] aream *agrorum* . . . in singulis -is. CHART. select. Altmann 82,12 huic *(abbati)* . . . deputantur III iugera in unoquoque -o pro vestitu, quod dicitur vulgo gewerland *(cf. Dt. Rechtswb. IV. p. 666)*. CHART. Rhen. med. II app. 16 p. 431,41 in -o superiori ante vineas. CHART. Wirt. III 872 p. 369,22 in quolibet -o, qui vulgariter dicitur celgelich. CHART. ord. Teut. (Hass.) 345 fructus yn canpo et yn villa. *saepe. c. nom. propr.:* COD. Frid. 10 (a. 963) proprietatem, qualem habuit . . . ęcclesia in -o Gurnuz et in vico Curnozsit. TRAD. Frising. 1200 p. 116,24 quę *(prata)* habuit in -is Fogolvelda et Sprinnilipovma dictis. CHART. Bund. 289 dedit apud villam Sculla in -o, qui dicitur Filurra, terram modii unius. CHART. Pomm. A 200 p. 448,44 decimas de duobus -is, scilicet Manzlino et Plachtino. CHART. Rhen. inf. II 717 unam peciam terre arabilis sitam in -is nostris Kentenig *eqs. ('Beunde'; cf. Lamprecht, op. cit. p. 419[6]). al.* **b** *spectat ad civitates i. q. loca contermina et appertinentia, ambitus – Weichbild, Umgebung:* GERH. AUGUST. Udalr. I 12 p. 400,46 in -o oppidi, quod dicitur Tussa. CHART. Worm. 152 agros sitos in -o burgensium. 164. *c. nom. propr.:* DIPL. Ludow. Germ. 150 p. 212,2 in Hildensemensibus -is. CHART. Tirol. notar. I 540[a] de uno prato posito in -o Trentino. CHART. select. Keutgen 149,10 bredam in -o Hamelen. *al.* **4** *fundus cum aedificiis ibi constructis vel construendis – (Hof-)Grundstück, Bauplatz:* CHART. select. Keutgen 101 (a. 1159) -um . . ., quem Meinardus Stute . . . habitavit. CHART. Bund. 394 -um unum iacentem in villa de Ponte. CHART. Tirol. 622 p. 95,39 duos -os in Malles, unum in villa, alterum extra villam. CHART. Carinth. V 344 p. 215,3sqq. proprietatem totius -i siti super villam. 345 p. 216,16 tam -um totum quam molendinum . . . iure feodali tenui. *al.* **5** *ager incultus, pascua – unbebauter Acker, Weide (interdum i. q. pratum – Wiese: l. 57.60):* EDICT. Roth. 358 quod ipsos *(caballos)* de arvo -o, quod est fonsaccri, movere presumpsit. WALAHFR. carm. 14,6 si pullum . . . -is crederis. POETA Saxo 4,244 maior numerus *pecudum* -i per plana iacebat. DIPL. Arnulfi 94 tradimus . . . -os pratorum. GERH. AUGUST. Udalr. I 25 p. 410,19 cum . . . in -o propter herbam . . . castra metati fuissent. CHART. episc. Hild. I 517 p. 491,35 in capite -i, quem vulgo pratum appellant *('Ackerhaupt'; cf. Dt. Rechtswb. I. p. 424)*. CHART. Eberb. 336 p. 99,27 ubi agri et -i . . . separantur (CHART. Gosl. II 131 quicquid iuris in ipsis [*mansis*] habebant tam in -o quam in agro). CHART. Burgenl. II 201 cum terris arabilibus, . . . -is pascualibus. *al. alleg.:* HONOR. AUGUST. cant. 2,1 p. 382[B] -us est terra inarata et pascualis . . ., -us est tota ecclesia in fide incorrupta. p. 382[C] -us . . . est virgo inviolata. **6** *mensura quaedam agri – ein Landmaß:* COD. Lauresh. 3571 (a. 772) iurnales LXXX et . . . -um I. 2331 unum -um . . . et II iurnales. DIPL. Heinr. II. 461 p. 584,25 -os duos et dimidium. p. 585,2 habet . . . -os quadraginta. WILBR. OLD. peregr. 1,8,6 ut large ad unum -um distet *Libanus. al.* **7** *in nominibus:* **a** *locorum, praediorum sim.:* TRAD. Frising. 34 p. 62,13 (a. 769) C-o Gelau. DIPL. Karoli III. 56 p. 96,40 curtes . . . Luciariam, Litora Paludiana, C-um Miliacium. ANNAL. Mell. Claustr. I a. 1230 p. 612,31 fundator C-i Liliorum. NOTULAE Wilh. Cong. 466 in strata, quam appellant C-um Novum. CHART. Eichsf. 308 p. 177,39 conventum de C-o *('Altenkamp'). al.* **b** *hominum:* CHART. Tirol. notar. I 441 (a. 1236) Hermanni de C-o. CHART. Turic. 1024 Cuonradus de C-o. **B** *locus conventionis – Versammlungsplatz:* **1** *gener.:* RIMB. Anscar. 19 p. 40,14 scena in -o ad colloquium parata. BRUNO MAGD. bell. 127 p. 121,6 nec nos ab isto -o recedemus. **2** *spec.:* **a** *area contionis mense Martio vel Maio habitae – März-, Maifeld (cf. Waitz, Verf.-Gesch. III. p. 558sqq.):* **α** *proprie (huc spectare possunt etiam nonnulla exempla infra allata, e. g. l. 25.27.34):* CHRON. Fred. cont. 47 cum Francis et proceribus suis placitum suum -o Madio tenens *Pippinus*. GESTA Font. 1 p. 17,11 congregatis Francorum populis in -o Martio, ubi omnibus annis conveniebant. GESTA Trev. 3 p. 131,25 -us ante portam longitudine et latitudine spatiosus Martis vocabatur. CHART. Tirol. notar. I 281[a] p. 130,22 in una pecia terre aratorie posita apud -um Marcium. *al.* **β** *meton. de contione ipsa:* ANNAL. Petav. a. 755 (MGScript. I p. 11,21) venit Thasilo ad Martis -o et mutaverunt Martis -um in mense Maio. CHRON. Fred. cont. 42 omnes obtimates Francorum ad Dura . . . ad -o Madio pro salutem patrie et utilitatem Francorum tractandum placito instituto ad se venire praecepit. 48 placitum suum -o Madio, quod ipse primus pro -o Martio . . . instituit, tenens *Pippinus*. ARBEO Corb. 5 indumentum . . ., quem ad -um, antiquorum mos ut fuerat, Martias utebatur. ANNAL. Nazar. a. 781 Mai -um ad civitatem Wagionum habuit *Karolus*. ANNAL. Lauresh. a. 777 habuit Carlus conventum Francorum, id est Magiscampum, in Saxonia. HINCM. Remig. 11 p. 292,32 omnem exercitum iussit *Hludowicus rex* . . . venire . . . in -o Marcio; sic enim conventum illum vocabant a Marte *eqs. al.* **b** *locus (mercatus) – (Markt-)Platz:* DIPL. Heinr. II. 300 p. 373,24 cum . . . -o mercati. **C** *locus pugnae – Kampfplatz:* **1** *proprie:* **a** *de bello:* ALDH. epist. 5 p. 493,7 in meditullio -i. CHRON. Salern. 140 p. 148,14 certaminis -um quaerebat. CHRON. Noval. 3,28 constat . . . Hludowicus . . . -um optinuisse cum victoria (*cf.* BERNOLD. CONST. chron. a. 1078 p. 435,19 ipse -um victoriae obtinuit). DONIZO Mathild. 1,559 illorum . . . phalanx -um collegit et arma. OTTO FRISING. gest. 2,48 p. 156,3 ut . . . in -o congressu publico ab eis pugnaretur. *al. in imag.:* EPIST. Ratisb. 9 p. 319,24 pro eo *(Christo)* intrare nolumus -um pugnę. 14 p. 334,7 aliis in -o temptationum laborantibus. **b** *de certamine singulari:* LEX Baiuv. 2,1 exeant in -o et, cui Deus dederit victoriam, illi credatur. LEX Frision. 14,4 contra ipsum cum armis suis in -um procedat. CAPIT. reg. Franc. 134,1 cum scutis et fustibus in -o decertent (*cf.* 183 p. 439,37. LEG. Lang. p. 528[a],1). ANNAL. Hild. a. 979 ipsi extra civitatem Magadaburg in -o iuxta Albiam dimicantes. *al.* **c** *de martyrio:* ARBEO Emm. 8 p. 38,8 robustus gennicus in certaminis -o clippeo calippe invisibile munitus. 13 stans . . . milex Christi ense praecinctus in certaminis -o. *al.* TRAD. Frising. 50 p. 78,38 ubi . . . Heimrammus -um elegit certaminis. **2** *translate:* **a** *pugna – Kampf:* DIPL. Karoli M. 112 p. 158,37 quod in -o . . . fuit interfectus. EUGEN. VULG. syll. 33,5,3 -um congreditur potens in armis *filius Dei*. ANNAL. Ianuens. III p. 162,13 facto -o. HERM. ALTAH. annal. a. 1257 p. 399,25 ad -os contra suos audaciter egreditur inimicos. *remissius de expeditione:* STATUT. ord. Teut. p. 99,2 quando moratur in -is vel castris. *de martyrio:* COLUMB. epist. 5 p. 177,22 Petrum et Paulum, . . . fortissimos -i felicissimi bellatores. **b** *certamen singulare – Zweikampf, Kampfordal (cf. Brunner, Rechtsgesch. II. p. 555sqq.):* LEX Saxon. 63 si occupator contradixerit, -o Dei iudicetur. LEX Thuring. 36 -o eum *(furem occisum)* conprobet innocentem. CAPIT. reg. Franc. 45,14 nec unquam pro tali causa cuiuslibet generis pugna vel -us ad examinationem iudicetur. REGINO syn. caus. 2,76[capit.] de pugna duorum, quod nostri -um appellant (*cf.* GESTA Camer. 1,10 ad singulare certamen, quod

[Dauser]

rustice dicimus -um). CHART. Stab. 129 p. 265,14 per iudiciarium -um. CHART. Lux. I 358 p. 511,33 pugna -i, id est duelli. CHART. Gosl. I 501 coerciones delictorum, tractatus -um et omnem plenitudinem potestatis apud vos residere protestamur. *al.* **D** *castra – Feldlager:* ANNAL. regni Franc. a. 767 synodum fecit cum omnibus Francis solito more in -o *Pippinus* (*cf.* ANNAL. Einh. a. 767 conventum more Francico in -o egit). WIDUK. gest. 3,55 caput subreguli in -o positum. OTTO FRISING. gest. 2,55 principe . . . in -um occurrente. CHART. Carinth. V 131 datum in -o extra sanctum Vitum. *adde:* ANNAL. Einh. a. 796 p. 99,19 regia, quae . . . hringus, a Langobardis . . . -us vocatur (*cf.* ANNAL. Sith. a. 796 [MGScript. XIII p. 36,41] -us Hunorum . . . subactus est. ANNAL. Fuld. II a. 796). **E** *locus supplicii – Hinrichtungsstätte:* VITA Liutg. I 25 ut in -o ad stipitem ligatus . . . necaretur. ANNAL. Pegav. a. 1114 in -o eius *(Wicberti)* necem differendo. **F** *coemeterium – Friedhof:* SALIMB. chron. p. 16,13 ossa -us sanctus incinerat. **G** *vestibulum ecclesiae, paradisus – Vorhof der Kirche, Paradies:* FORMA mon. Sangall. p. 10^{b},19 hic paradisiacum sine tecto sternito -um. **H** *locus ad currendum aptus, stadium – (Renn-)Bahn, Stadion (in imag.):* EPIST. Hann. 64 p. 111,19 utinam ego liberiorem, quo vobis curram, vobis exercear, -um ceperim! FRUTOLF. (?) rhythmimach. 1,3 omnes latitudinem arithmetici -i percurrere non possunt. **I** *solum – Boden(fläche):* POETA Saxo 4,219 spacium -i concluserat amplum textilis excelsis paries herendo columnis. **K** *techn.:* **1** *area figuris, colore, litteris vacua – figuren-, farb-, schriftfreies Feld, Untergrund:* SEDUL. SCOT. carm. 2,82,11 -us hic aureolus, argenti qui vomit undas, sex alios Domini fidos designat amicos. MAPPAE CLAVIC. praef. p. 187,32 fac prius -um in ligno et in pergameno de albo plumbo. THEOPH. sched. 1,15 in -o sub lazur et viridi ponatur color, qui dicitur veneda. 2,21 sit . . . ornatus in vitro, videlicet in vestibus, in sedibus et in -is. 3,27$^{ex.}$ -os . . . fodies gracilibus circulis. *al.* IOH. METT. Ioh. 126 p. 374,14 sententiae . . . paginae . . . -um impleverunt. *de margine paginae:* EPIST. var. II 3 illa . . . verba, quae . . . pater *Benedictus* . . . in contextum regulae huius non inseruit, in -o paginulae e regione cum duobus punctis insere⟨re⟩ curavimus *(cf. Wattenbach, Schriftwesen. p. 331^{4}).* **2** *area distincta – abgeteiltes Feld:* Ps. ODO CLUN. rhythmimach. p. 285^{a},32 sit tabula ad latitudinem longitudine distincta -is. HERM. AUGIENS. rhythmimach. p. 12,15 cum quantitate interiacentium -orum. FRUTOLF. (?) rhythmimach. 1,6. *al.* *de insigni familiae nobilis:* CONR. MUR. clip. 40^{b} ecce palatini Reni stat forma leonis ex auro, nigrum tamen huic -um fore ponis.

II *latius:* **A** *arvum, rus – Gefilde, Flur* (*cf.* GLOSS. II 743,13 St.-S. -i nemoreis holzuuanga): **1** *proprie:* **a** *in univ.:* WILLIB. Bonif. 5 p. 22,17 apis, quae suotim -orum circumvolat arva. WANDALB. mens. 24 glacies riget horrida -is. ABBO SANGERM. bell. 1,507 Sequana . . . obtexerat equora -um. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,220 qui rerum moderatus habenis . . . -os floribus ornas. CARM. Cantabr. 23,7,2 ista *(apis)* de -is fingit natos plures. OTTO FRISING. gest. 1,46 p. 64,8 -orum . . . viriditas. *saepe.* *bot.:* GLOSS. III 557,28 St.-S. flos -i vridelesovge. ALBERT. M. veget. 6,404 oculus porci est flos, qui flos -i vocatur. **b** *de sede beatorum* (*cf.* GLOSS. II 679,23 St.-S. helisios -os sunnofeld): ALDH. virg. II 764 unus *trames* . . . aethereos per caeli culmina -os . . . lustrat. HRABAN. carm. 9,18 turiferos -os . . . tuos *(sc. paradisi).* WALTH. SPIR. Christoph. II 5,88 paradisiacos . . . -os. EKKEH. IV. bened. I 31,45 Helisios fidei . . . -os (gloss.: paradysi). *al.* **c** *de caeli spatio:* VULF. carm. 1 (MGPoet. III p. 609) carmina sidereos merito scandentia -os. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,118 respice siderei -os et culmen Olympi. **2** *in imag.:* HRABAN. epist. 34 p. 468,12 per -os scripturae discurrant flores diversarum specierum legendo. AUREL. REOM. mus. 18 p. 54^{b},24 octo toni . . . quasi florigera gestantes virgulta -um illustrant totius antiphonarii. **B** *regio, fines – Gegend, Gebiet, Land:* ALDH. virg. II 376 ut . . . aurea per -os orarent idola regis. HUGEB. Willib. 4 p. 97,10 in medio -o inter Hiericho et Hierusalem. WALAHFR. Mamm. 1,5 -us Amazonidum. WIDUK. gest. 2,40 rex in -is silvestribus venationem agens. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,144 quod si litoreis vetitor consistere -is. *al.* **C** *loca aperta – offenes Land, das Freie:* **1** *proprie:* LEX Alam. 44,2 si . . . in -o . . . restant super mortuum suum et non sunt secuti in domo. SERMO de sacril. 17 quicumque in kalendas Ienuarias . . . arma in -o ostendit . . ., gentilis est. WALAHFR. carm. 38,26 nulla domo -ove quies. WALTHARIUS 1233 in propatulo, si vis, confligito -o. RIMB. Anscar. 19 p. 43,3 exeuntes . . . in -um. THIETM. chron. 3,20 eosdem in -o (*opp.* infra urbe) ordinatos . . . stravit. HIST. peregr. p. 152,20 in -is deficientes frigore occumbebant. STATUT. ord. Teut. p. 84,10 in sterquilinio vel in -o . . . subterretur. *saepe.* **2** *in imag.:* WALAHFR. carm. 22,5,3 luminis accipe rite ducem et loca plana quiete pete, -us amore iuvet patulus. EPIST. Ratisb. 7 p. 297,15 nos de -o simplicitatis coartatis in curiam contentionis. p. 299,26 nichilo . . . minus in -um irę excutimus odii pedes. HUGO FLOR. hist. p. 349,39 patet in me . . . -us calumpniandi profusior. *al.* **D** *planities, aequor – ausgebreitete, weite Fläche, Ebene:* **1** *de terra:* **a** *proprie:* PAUL. DIAC. Lang. 1,20 p. 57,16 habitaverunt in -is patentibus, qui sermone barbarico feld appellantur. HUGEB. Wynneb. 2 p. 108,4 per campestria campium incerta . . ., per inormia collium cacumina. FROUM. carm. 8,3 flamine perduro spirant et frigora -o. THIETM. chron. 6,49 a summitate unius -i ad Mosum villam pertingentis. OTTO FRISING. gest. 1,32 p. 49,16 provincia, . . . Pannonia dicta, intus planitie -i latissima. CHART. Burgenl. I. 86 p. 58,46 meta . . . *de monticulo* descendit per -um ad aquam. *al.* *c. nom. propr. (cf. P. v. Polenz, Landschafts- und Bezirksnamen im frühmittelalterlichen Deutschland. 1961. p. 116 sqq. al.):* CHART. Fuld. B 146 p. 208,3 (a. 781) -o, qui dicitur Unofelt. THEGAN. Ludow. 42 in magnum -um, . . . qui usque hodie nominatur C-us Mendacii. POETA Saxo 3,234 magni . . . -i per plana Sinothfeld. GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 28 in planicie Lehfeldici -i. OTTO FRISING. gest. 2,12 p. 113,24 in -o Roncaliae . . . resedit. HIST. de exp. Frid. imp. p. 17,14 in planitie -orum, qui vulgo Viervelde dicuntur. *saepe.* *de districtu:* WALTHARIUS 940 idem Wormatiae -is comes extitit ante. DIPL. Arnulfi 94 p. 138,26 in Lomacensi -o in villa Sollanna. **b** α *alleg.:* HRABAN. univ. 13,4 p. 366^{c} -os . . . dicit viros iustitiae laude pollentes, non superbia tumidos *eqs.* 19,5 p. 510^{A} -i . . . silvae indicant corda gentilium, quae . . . campestri puritate patuerunt. *ibid. al.* β *in imag.:* ALDH. virg. I 49 p. 304,1 filosofiam per patentes librorum -os cursitantem. FORM. Augiens. C 21 tinctum *calamum* . . . in vitulino -o ovinoque trahere. THIETM. (?) prol. 6 plano percurrunt *scripta* ordine -o Saxonie regum vitam. **2** *de mari:* ALDH. carm. eccl. 3,21 maris aequoreos lustrabat remige -os. *al.* WALAHFR. Wett. 137 per terga liquentum -orum. **E** *intervallum – Zwischenraum:* CHRON. rhythm. Leod. 440 inter manum et oris spatium -um esse dicit proverbium.

2. campus *v.* compos.

***campylogrammus** (ampil-), -a, -um. (κάμπυλος *et* γράμμα) **1** *adi.:* *curvis lineis terminatus – mit krummen Linien begrenzt, krummlinig:* GERB. geom. 4,2 rotundae sive oblongae sunt *figurae planae* et -ae nominantur. **2** *subst. neutr.:* *circulus – Kreis:* HERM. AUGIENS. mens. astrol. (Isis 16. 1931. p. 206,19) a primo almucantarat usque ad medii orbiculi centrum XC gradus computantur per singula . . . ampilogrammorum intervalla quinis gradibus enumeratis. ibid. p. 206,26 perfectis almucantarat ampilogrammis.

***campylus** (campellus), -a, -um. (κάμπυλος) *curvus – gekrümmt:* GERB. geom. 4,2 curvis seu circumferentibus lineis, quas Graeci cyclicas sive . . . campellas (cap-, comp- *var. l.*) vocant.

***camsile** *v.* *camisile. ***camuanus** *v.* *caravanna.

camuclaudia *v.* calyculata.

***camulgus**, -i *m.* (*orig. inc., nisi corruptum ex* caprimulgus) *species picorum – Spechtart, Spechtmeise (Sitta caesia; cf. H. Suolahti, Die deutschen Vogelnamen. 1909. p. 160sqq.):* ALBERT. M. animal. 8,22 -um . . . latine dicunt vocari sitaci (*p. 609^{b},11* σίττη) graece; . . . quoniam -us fran-

[Dauser]

git ova vulturis . . . et quia vultur . . . comedit carnem crudam, pugnat cum -o.

camulum *v.* chamaeleon.

camurus, -a, -um. *script.:* -mer-: *l. 7sq.16.* -mir-: *l. 20.* -myr-: *l.8.10.12sqq.18. form. neutr. sg.* -on: *l.10.*

1 *strictius:* **a** *curvus, inflexus – krumm, gekrümmt (cf.* Gloss. IV 42,46 St.-S. cameris chrumpem. *al.):* Walahfr. hort. 172 cameri ([camyri *CK*]. gloss. L: pro camerati; cameratum tectum dicit concavas manus) . . . inflexio tecti. exord. 6 p. 481,1 grece . . . camyron curvum dicitur *(cf. Isid. orig. 12,1,35).* Chron. Median. 10 cambutas . . . artificiose -as (camyras *1*, cameratas *2*) ac politas. Humb. Sim. 3,6 p. 205, 13sq. pastoralem gratiam . . ., camyros scilicet baculos . . .; in camyris baculis . . . designatur . . . cura pastoralis. *c. sensu deformitatis:* Petr. Dam. grat. 15 p. 37,36 utrum limi . . . sint oculi, -ae (camerae *A 2*, sonores *suprascr. B*) aures, simae . . . nares, anima non discernit. **b** *cameratus – geschwungen:* Purch. Witig. 390 arcus camyros. **2** *latius i. q. corrugatus – gerümpft:* Amarc. serm. 1,98 obtutu gemmarum ad gaudia fixo naso suspendit camiro (adunco *Hor. sat. 1,6,5. 2,8,64*) iusti stationem.

camus (cha-, ha-), -i *m.* (κημός, καμός) **1** *fiscella, frena, oreae – Maulkorb, Zaumzeug, Gebiß (cf.* Gloss. I 538,15 St.-S. chamus chambrittil [chamo *a*]. III 162,3 -us kambritel. *al.):* **a** *proprie:* Notker. Balb. gest. 1,24 Belial *(sc. specie asini indutus),* velut chami (hami *W*) frenique non patiens. Amarc. serm. 3,843 it sonipes, qua chamus agit stimulatque magister. Acta imp. Winkelm. I 635 p. 513,27 ad . . . leonis maxillas in freno cohibendas et -o, ne lacerarent ulterius vestem Christi *(cf. Vulg. psalm. 31,9).* Albert. M. bon. 194 p. 120,27 equorum effrenium per -um. *al.* Roland. Patav. chron. 6,1 p. 88,7 equus . . . iacet ociosus in chamo. *de vinculo:* Leo Mars. chron. 2,40 quem *(principem)* . . . imperator ferreo -o vinciendum . . . mandavit. **b** *in imag.:* Gesta Camer. 1,89 p. 435,34 nisi voluptuosus eorum *(sensuum)* appetitus -o et freno spiritualis modo disciplinae coerceatur. Herm. Augiens. vit. 1436 ferox . . . Satan eques chamo capistratam *sanctimonialem* insidens. Petr. Dam. grat. 7 p. 25,22 chamus . . . divinae virtutis ori eius *(Balaam)* erat innexus. *al.* **2** *?nassa – ?Fischreuse:* Aethicus Ister 50 aequor -um multorum detulit hamum *(v. notam ed. p. 114).*

camyrus *v.* camurus. *Dauser*

1. canaba (-nn-, -nepa, -nipa, -neva, -apa, -ava), -ae *f.*

1 *horreum, promptuarium, cellarium – Lagerhaus, Scheune, Speicher, Keller:* **a** *spectat ad victualia, merces sim. condendas (cf.* Gloss. IV 42,53 St.-S. -ua vvinhus. *al.):* Vita Austrig. 6 (MGMer. IV p. 195,23) custos -ve (cuppe *var. l.*) . . . cum introisset cellarium considerare, si salva essent vasa cum mustu. Chart. Tirol. 672 p. 130,19 (a. 1215/18) solvit . . . xxvi modios blave de -epa *eqs.* (Chart. Ticin. 116 [ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. II. 1931. p. 80,37] fictorum venientium . . . in -eva . . . de blava et vino et oleo et denariis. *al.*). 1005 cum . . . episcopus in quadam domo, que cannapa vulgariter appellatur, victualia et alias res venales . . . emi ac . . . vendi faciat. Chart. Tirol. notar. I 689 p. 340,27sq. iudico . . . -ipam muratam cum toto eo, quod intus est, et cum . . . scrineis, que sunt in -ipa. II 287 coros bovium iacentes in -ipa domus. 327 dedit tenutam . . . super . . . domum cum -ipa et vino intus iacente. *saepe. v. et p.140,33.* **b** *spectat ad structuram, situm:* Cod. Wang. Trident. 22 p. 59,7 (a. 1185) in domo et -eva . . . prope flumen. Chart. Tirol. 490 casamentum . . . cum -ipa murata (1049[a] p. 92,20 habere . . . debent . . . terram tantam, quod . . . murabunt . . . -ipam sive cellarium, et supra illam -ipam unum cubiculum cum muro vel lignamine levare. *al.*). Chart. Tirol. notar. I 725 investivit . . . de una sua -ipa murata cum terra et edificio et lignamine, que iacet in cimiterio ecclesie (II 398[a] p. 257,14 -iparum iacentium in c. hospitalis. Chart. Tirol. 1250 investivit . . . de quarta parte unius -epe iacente in c. *al.*). *saepe.* **c** *usu vario:* Chart. Tirol. 479 (a. 1193) die viii intrante Octubre in -ipa Rubei. Registr. Trident. I 86 quatuor staria . . . ad starium de -ava. Chart. Ticin. 113 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. II. 1931. p. 73,9) quod *(feudum)* . . . habuerunt . . . in -eva et super -eva et de -eva beati Habundii. Chart. Tirol. 945 p. 3,25 de uno casamento . . . cum casis, -ipis muratis, muris *eqs.* 1270 -ipam defendere et warentare. *saepe.*

2 *aerarium – Schatzkammer, Kasse:* Roland. Patav. chron. 12 quam *(pecuniae quantitatem)* de communis Paduani -ipa . . . abstulerat. *cf. p.139,53.*

2. canaba *sim. v.* canna-.

1. *canabaria (-nepa-, -nipa-, -neva-, -niper-, -aver-), -ae *f.*

1 *administratio vel munus canibarii – Verwaltung, Amt des Verwalters, 'Kelleramt':* Chart. Tirol. notar. I 567 (a. 1236) erant caniparii et in officio -iparie . . . episcopi et communitatis Tridenti. Chart. Tirol. 1151 p. 193,23 lxxxx libre de fictibus oblie et -iparie. p. 193,36 de -iparia de Prato v libras. Chart. Tirol. notar. II 520 episcopus . . . investivit Martinum . . . de -evaria sui episcopatus in plebibus Blesi et Nomasi, ita quod faciat . . . oficium ipsius -evarie *eqs. meton. i. q. districtus administrationis – Verwaltungsbezirk:* Chart. Tirol. 670 (a. 1215) in -eparia de Cleiso. **2** *horreum, promptuarium – Speicher, Scheune:* Chart. Tirol. 882* (a. 1227) ab alia parte -iperia episcopi.

2. *canabaria *v.* *cannabaria.

canabarius (ka-, -napa-, -nava-, -nipa-, -neva-, -niva-), -i *m.*

administrator, agens, dispensator (horrei, bonorum, redituum sim.), cellerarius – (Speicher-, Güter-, Finanz-)Verwalter, Verwaltungsbeauftragter, 'Kellermeister': **1** *proprie:* **a** *spectat ad episcopos, ecclesias sim.:* Chart. Tirol. 435 p. 231,21 (a. 1188) Balbo, qui erat portenarius, -evarius et scutellarius in Formeiano. Registr. Trident. I 39 dare -vario . . . can(onicorum) unum pegorarium, qui ducat . . . bestias usque Tridentum ad canevam . . . -varii a Cuvriana *(v. notam ed. p. 143).* Chart. Carinth. IV 1814 p. 115,1 tenutam -evarii sui reddet . . . patriarcha. Chart. Tirol. 848 p. 260,19 investiverunt . . . kaniparium de sancto Iorio recipientem nomine . . . monesterii . . . de una pecia. 865 p. 278[a],28 decanus potest iusticiam facere . . . de -ivario. Chart. Scheftl. 24 p. 26,20 Sighardus sacerdos, -iparius et certus nuncius . . . ecclesie. Chart. Bund. 957 frater Iohannes, . . . -evarius capitulli, . . . investivit Petrum . . . de peçiis. Salimb. chron. p. 27,19 episcopo accusatus fuit -varius suus, quod fratribus . . . subtrahebat helemosinam panis. *saepe. v. et l. 13.46.* **b** *spectat ad nobiles, comites, communitates sim.:* Chart. Ital. Ficker 151 p. 192,35 (a. 1178) -evarius . . . marchionis. Cod. Wang. Trident. 79 p. 180,24 duos -iparios, unum ex parte . . . episcopi et alium ex parte comunis Tridenti, qui debent . . . dare racionem. Chart. Bund. 731 solvit . . . -evariis comunis de Cumis solidos decem. Chart. Tirol. notar. I 585 carta Hainrici -iparii de Griaz. 650 -iparius domini comitis. II 97 Fridericus de Mataray, -iparius domini Hainrici de Mataray. *saepe. v. et l. 13.* **2** *in cognomine:* Ioh. Canap. Adalb. 29 cuidam converso Iohanni C-pario ([gloss. cod. 1: sadulerie]. campanario *3[c].5*) talia Dominus . . . ostendit *(de eodem:* Mirac. Alex. 2 [MGScript. IV p. 619[a],22] monachicum habitum . . . suscepit Iohannes C-parius. *ibid. iterum).* Vita Anselmi Luc. 71 Oddo Martini Canevarii dictus. *Rudolph*

***canaberia** *v.* *cannabaria. **canabicus** *sim. v.* canna-.

***canabion** *v.* *canapion. **canabrum** *v.* cantabrum.

canabus *v.* hanappus. **canafa, -us** *v.* cannabis.

***canal** *v.* 2. canalis. **canale** *v.* canalis.

***canaletum**, -i *n.* (*ital.* canaletto) *fossa (aquae) parva – kleiner (Wasser-)Graben:* Albert. Mil. temp. 301 p. 561,4 factum fuit et muratum unum -um aque per mediam plateam comunis . . . et ductum fuit in canale.

1. canalis, -is *m. (f.: p. 141,18sq.44) vel* **canale**, -is *n. script.:* ka-: *p. 141,66.* -nn-: *p. 141,49.142,29sq.45. al.* -nil-: *p. 142,60. form.:* *abl. sg.* -i: *p. 141,44.142,18.21.67. nom. pl.* -i: *p. 141,25. abl. pl.* -is: *p. 141,24. adde* Capit. reg. Franc. 37,17. *usu attrib.: p. 141,69.*

I *rivus, fossa – Rinne, Graben (cf.* Gloss. III 129,33 St.-S. -is kanel. 389,2 -e renne. *al.):* **A** *(aquae) ductus – (Wasser-)-*

[Schmidt]

Leitung, Graben (cf. Heyne, Hausalt. I. p. 153sqq.): **1** *proprie:* **a** *gener.:* MIRAC. Hucberti 1,8 ubi per -es ad diversos monasterii usus influit *limpha.* WILH. HIRS. const. 2,52 p. 1117[A] quibus *(scopis)* mundentur -es. TRAD. Fuld. I 76 p. 155,26 habiles -es adaptavi et per plumbeas harundines meatum fontis . . . reparari feci. ALBERT. M. animal. 13,41 magnos -es a primo fonte derivant et ab illis derivant alios -es (*p. 668[a],15* ὀχετούς) parvos multos in totum ortum. veget. 7,96 per -ia inducatur rivus, qui quandoque clausus ad radices arborum inundet. *adde:* WILLIR. cant. 7,5 p. 56 colorandam . . . lanam . . . mitti . . . -bus imis condecet. *transitus – Durchlaß:* LAMB. LEOD. Matth. I 548 sinuosa -ia fluctus eluit indignans. CHRON. Erf. mod. II a. 1267 p. 258,2 Golgata, ubi sangwis Domini potenter sibi -em *ad caput Adam* faciens scidit rupem. **b** *iur.:* TRAD. Weiss. app. I 310 (a. 1170/80) curia . . . debet . . . ecclesie . . . furcam ad puteum haurientem et -em capitalem. CHART. Ticin. 8 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929. p. 23,27) ducere aquam fontis . . . per -em unam, que debet esse in tribus columpnis. CHART. Rhen. inf. II 133 p. 71,15sq. -is . . ., qui die noctuque deferat aquam in claustrum . . .; preterea habebit *conventus* -em magnum, qui . . . feret aquam in vivarium ecclesie. *al. v. et vol. I. p. 526,55. spectare vid. ad salinas:* TRAD. Weiss. 213 (a. 729) concedo . . . ad sal faciendum una cum . . . officina . . ., cum -is estatili . . .; de uno fronte currunt -i. **2** **a** *per compar.:* PETR. DAM. grat. 12 p. 33,25 ut mali sacerdotes quodammodo lapidei sint -es *eqs.* WILLIR. cant. 7,5 p. 56 se reprimunt animis velut in convalle -is *imitatores Christi.* ALBERT. M. animal. 13,42 sicut -ia (*p. 668[a],27* ὀχετείαις) parva obliterantur luto, quod secum trahit aqua . . ., ita accidit venis, quae sunt -ia sanguinis. *al.* **b** *in imag.:* EPIST. Hann. 51 p. 97,10 cum tot et tam diversis -bus per longa terrarum spacia derivatus naturalem tamen fontis sui virtutem doctrinę vestrę haustus redoleat. GERHOH. novit. 35 ut sit purpura regis iuncta -bus, frequenter scilicet in illis -bus tinguenda, quibus et purpura Christi regis intincta *est (spectat ad Vulg. cant. 7,5; cf. l. 11.28.37.40. 60). ibid.:* de -bus divine scripture. VITA Karoli M. praef. p. 17,10 temeritatis est nostre ariditatis -em tanti fluminis torrentem sibi presumere. *al. v. et l. 30.* **c** *alleg.:* HONOR. AUGUST. cant. 7,5 p. 460[A] -is est affluentia spiritus sancti vel cor vel conscientia. **B** *colliciae, stillicidium, fusorium – Dach-, Abflußrinne, Gosse:* **1** *proprie:* **a** *gener.:* MIRAC. Apri 18 (MGScript. IV p. 516[a],33; c. s. X.[ex.]) unus in supprema ecclesiae -i sedentium. WILLIR. carm. 6,18 domatum . . . -es (*cf. Vulg. II reg. 5,8* fistulas). LEO MARS. chron. 1,17 p. 593,20 in circuitu ipsius *(atrii)* lapideos -es iuxta pavimentum, unde semper aqua decurreret, posuit. **b** *iur. (cf. Dt. Rechtswb. VI. p. 1086 s. v. 'känel'):* CHART. scrin. Col. A I p. 97,20 (a. 1171/72) -e (-nn- *cod.*) superponat *muro,* cum quo domum Heidenrici a pluviis et aquis defendet. CHART. Laus. 886 -es quandoque per gelu vel per nives superverguntur. CHART. Eberb. 206 p. 344,9 facient inter utramque domum -es *eqs.* CHART. Argent. I 338 quod . . . super murum suum . . . -em unum ponerent, in quem perpetuo caderet stillicidium domus hospitalis. CHART. Const. 66 (ed. K. Beyerle, Konstanzer Grundeigentumsurk. 1902. p. 74,30) -em suum, per quem inmundicie domus sue purgantur. *al.* **c** *techn.:* ALBERT. M. veget. 6,187 distillat *pix* in -em, qui est inter duas fornaces, quae paulatim declivis est. **2** *in imag.:* GERHOH. novit. 35 -e plenum sordibus mundane glorie. **C** *alveus, cursus (aquarum, fluvii) – Kanal, (Wasser-, Fluß-)Lauf:* HIST. Lang. Goth. 2 Ligurius fluvius Albiae fluvii -is inundans. CHRON. Ven. Alt. p. 168,19 fecerunt confinium in ipsum -em (-e *V*), qui Archimicidium constitutum est nominari. DIPL. Heinr. III. 193 p. 245,1 -e, qui vocatur Curlo. DIPL. Heinr. IV. 47 ad k-e *terminus vadit.* CHART. episc. Halb. 461 p. 413,32 que *(platea)* . . . ad rufum -e directe protenditur. CHART. Brand. A XI 1 p. 1,13 civitate Spandowe licenciam concedimus aedificandi . . . -e fluvium, quod . . . fluttrenne appellatur. ALBERT. M. caus. element. 2,1,3 p. 639[b],21 ut esset per illud -e navigatio continua ex terra Romanorum . . . ad terram Iamen, quae est Indiae. *al. de cataracta:* CHART. archiep. Magd. 339 p. 447,39 (a. 1172) ut -e . . . tempore oportuno claudatur et . . . navigantibus ad ascensum . . . commodum aperiatur. *in nom. propr.:* DIPL. Heinr. III. 70 p. 93,25 plebem sancti Victoris de C-bus. 193 p. 245,5 curtem . . ., quę vocatur Ultra C-e (*inde* DIPL. Heinr. IV. 177. 450 p. 607,39 C-em). *al.*

II *fistula (parva), meatus – Röhre, Röhrchen, Gang (cf.* GLOSS. III 417,44 St.-S. cuniculus, foramen vel -is noch. *al. v. et l. 59):* **A** *techn.:* **1** *strictius:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 7b[r] embotum est instrumentum . . . habens -em in fundo. Ps. ARIST. magist. p. 656[a],67 exire per -em destillatorii *fumum.* THADD. FLORENT. cons. 183,8 aliud *(vas)* . . . infra se contineat -em conclusum serpentinum. MARC. GRAEC. ign. 35 in fundo *candelae durabilis* locetur -e gracile tendens ad candelabrum. **2** *latius:* **a** *cavitas – Hohlraum:* GEBER. summ. 1,50 p. 589 usque ad curvitatem -is . . . alembici. forn. 3 cooperculum sublimatorii facere cum magno libero concavo -i interius ad modum alembici. **b** *pharetra – Köcher:* MAPPAE CLAVIC. 268 sagitta . . . venenata, ut non incendat -e; vesti ipsum -e ex ere. **B** *chirurg. de canaliculo:* WALTH. AGIL. med. 4 p. 95,20 -i . . . extracto plagam . . . opiles. GLOSS. Roger. I A 3,21 p. 696,28 si volumus cauterizare intra nares, debemus apponere -em. **C** *anat.:* **1** *de arteria trachea, bronchis, meatibus nasi sim.:* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 347,32 qui *(sucus liquiritiae)* optimus est asperis -bus pulmonis (theor. 3,20 p. 12b[r] -es p. ex multis componuntur cartilaginosis rotundis. MAURUS anat. I 54 trachea arteria . . . conficitur ex -bus p. vel fistulae. *al.*). Ps. GALEN. anat. 4 p. 179[D] per cannales nasi. 5 p. 183[B] in quibusdam animalibus loco pulmonis sunt cannales. ALBERT. M. animal. 1,215 nasus . . . est -is odoratus. 1,540 duo -es perveniunt ad duas alas pulmonis. *al. v. et l. 33.* **2** *de oesophago:* ALBERT. M. animal. 1,419 in collo sunt duo -es, quorum unus . . . vocatur canna vocis et alius . . . vocatur . . . os stomachi *eqs.* **3** *de meatibus sanguinis:* ALBERT. M. animal. 1,392 quae *(arteria)* vadit ad -es, quae sunt in circuitu colon (*sim.* 1,401 in omnibus -bus venarum, quae consistunt in circuitu recti intestini). **4** *de intestino, meatibus urinae, spermatis sim.:* ALBERT. M. animal. 1,448 donec . . . compleatur *sperma* usque ad -em virgae . . .; a duobus -bus duorum globorum. 4,9 ad -em virgae virilis venit -is urinae et -is spermatis et -is humoris medii inter sperma et aquam. 4,46 via quaedam *(sc. emissionis ovorum),* -is longa, alba *eqs.* 7,12 -es (*p. 589[b],19* αὐλόν) quosdam, per quos aqua reicitur. WILH. SALIC. chirurg. 4,4 p. 36,12 a quo *(felle)* . . . duo cannalia separantur. *al.* **5** *de meatu acustico:* ALBERT. M. animal. 1,78 licet audiant per quosdam -es sicut delfinus. **6** *de foramine sub osse iugali sito:* ALBERT. M. animal. 1,311 protenduntur *musculi temporum* in -i ossis descendendo. **7** *de fistula purulenta:* TROTULA 55 si fistula fuerit in aliquo loco, cuius cannale penetret ad oculos. **D** *usu vario:* **1** *proprie:* ALBERT. M. animal. 23,131 nidus *pelecanorum quorundam* . . . facit . . . -em, in qua est porta introitus sui. **2** *per compar.:* ALBERT. M. bon. 299 p. 169,52 'Deum . . . non . . . ut per solina' (*Ioh. Damasc. PG 94,1028[C]* διὰ σωλῆνος), id est -em (carnalem *BMC*), 'per ipsam *(Mariam)* transeuntem'.

III *vas oblongum, pelvis, catinum – Trog, Becken, Napf:* **A** *gener. (cf.* GLOSS. I 300,1 St.-S. in -bus est in uuazzertrogun. 303,18 in -bus in trogun vel nuoskin. 318,24 in -bus en nohin vel in drogin. IV 200,32 canilibus an goton. *al.):* WILH. HIRS. const. 1,98 p. 1033[A] unus -is, in qua lixivium semper habetur propter manus frequentius lavandas. VITA Salomae 18 offendens . . . pedibus -em canum. **B** *techn. i. q. forma fusoria – Gußform:* ANON. secret. p. 47,4 cum funditur *ferrum commixtum,* . . . proiiciatur . . . in -em ferreum.

IV *angustiae, fauces – (Eng-)Paß:* GLOSS. II 92,66 St.-S. in -i . . . bi den chlusun. 116,38 in -i notvuege. *ibid. al. nom. propr. (cf. H. Schmidinger, Patriarch und Landesherr. 1954. p. 137sq.):* VITA Conr. Salisb. 15 p. 71,48 exercitu transire disponit C-em, totam Karinthiam invadere . . . desiderans. LIGURINUS 7,225 Cannales . . . petiere. CHART. Stir. IV 133. *al.*

[Schmidt]

V *saccharon – Zuckerrohr (Saccharum officinarum L.):* WILBR. OLD. peregr. 1,5,20 in hac civitate . . . sensimus -em, de quo excoquitur zuccarum.

v. et 1. cannalis, 3. callus.

2. canalis (cha-), *acc.* -em *subst. vel* **canale** *n. vel* ***canal** *n.* **1** *tugurium canum – Hundehaus, -hütte:* GLOSS. III 444,29 St.-S. -l hunthus. 673,44 -l hunthus vel huntchelle hus. IV 42,57 -l (ch- *g*). *ibid. al.* **2** *cibus canum, brenna – Hundefutter:* GLOSS. III 451,40 St.-S. prinna vel -e hundaz. IV 42,61 -em huntaz. *ibid. al.* *Schmidt*

canalus *v.* 1. canalis.

***canamella** (cala-), -ae *f. vel* ***calamellus,** -i *m.* (canna *et* mel) *script.* canimel: *l. 19.*

saccharon – Zuckerrohr (Saccharum officinarum L.): ALBERT. AQUENS. hist. 5,37 -os . . . mellitos, per camporum planitiem habundanter repertos, suxit populus, quos vocant zucra. CHART. ord. Teut. 8 p. 9,20 de unaquaque pertica, que laborabitur cana-is, . . . habebitis unam cudariam zucari. 62 p. 51,11 *campus*, ubi fit canimel. 112 p. 93,19 quod . . . fratres plantarent . . . -as. BURCH. SION. descr. 2,4 rigantur . . . cala-ae, que in magna quantitate crescunt ibidem. *nom. propr.:* WILBR. OLD. peregr. 1,18,1 transeuntes castellum quoddam, C-am videlicet. *expressius de agris:* CHART. ord. Teut. 6 (a. 1173) casalia . . . cum . . . cana-is. BURCH. SION. descr. 7,36 fons . . . plures rigat cala-as et ortos. *cf.* canna (mellis). *Pape*

canapa *sim. v.* cannab(a). **canaparis** *v.* cinnabaris.

canaparius *v.* canabarius. **canapina** *v.* cannabinus.

***canapion** (-abi-) *vel* ***canapis** *subst.* (κάνωπον) *cortex vel liber sambuci – Holunderrinde, -bast:* ALPHITA I p. 281,42 -on est medianus cortex sambuci (*sim.* II p. 30,15 -bion. p. 161,16 -pis).

canaps, canapum, -us *v.* cannabis.

canatim *adv. more canum – nach Hundeart:* CARM. Cent. 160,14 vocibus alternis resonantes ambo -m. *Schmidt*

canava *v.* 1. canaba, cannabis.

***canavacius** *v.* *cannabacius. **canavarius** *v.* canabarius.

***canaveria** *v.* 1. *canabaria, *cannabaria.

canavium *v.* cannabis. **canb-** *v.* camb-.

***cancagium** *v.* *caucagium. **cancalis** *v.* cacalia.

cancarides *v.* cantharis. **cancella** *v.* cancellus.

***cancellaria,** -ae *f. de re v. H.-W. Klewitz, DtArch. 1. 1937. p. 44sqq.*

I *munus cancellarii – Amt des Kanzlers:* **A** *eccl.:* **1** *in curia Romana:* GERHOH. ord. p. 247,16 propter . . . occupationes -e, quibus . . . tuam prudentiam *(sc. Gerhardum presbyterum cardinalem)* necesse est invigilare. **2** *in archiepiscopatu:* CHART. Rhen. inf. II 80 (a. 1219) super -a nostra *(sc. Coloniensi)*, que vulgo capellaria vocatur. **B** *publ.:* **1** *in curia vel capella regum vel imperatorum:* ROB. TOR. chron. a. 1182 p. 530,47 Radulfus . . . archidiaconus . . . renunciavit -e regis *(Henrici Anglorum)*. CHART. march. Misn. II 568 (dipl. Philippi Augusti) data vacante -a ([*cf. G. Tessier, Diplomatique royale française. 1962. p. 134sqq.*]. CHART. archiep. Magd. 438 p. 575,24 [dipl. Heinr. VI.] datum . . . v. -a). **2** *in territorio:* CHART. Bund. 807 (a. 1244) Andream . . . investivimus *(sc. episcopus)* beneficio -e . . ., ita tamen, ut . . . iura comitatus nostri . . . studeat observare.

II *collegium notariorum sub cancellarii regimine constitutum eorumque officium vel sedes – Kanzlei:* **A** *proprie:* **1** *eccl. in curia Romana:* CARM. Bur. B 41,11,3 hic Charybdis debacchatur, id est -a, ubi nemo gratus gratis *eqs.* ORD. canc. pap. 3,1 de tota procuratione communiter . . . -a recipiat. *ibid. al.* **2** *publ.:* **a** *in curia vel capella regum vel imperatorum (cf. J. Fleckenstein, Die Hofkapelle der deutschen Könige. I. 1959. p. 75sq.):* ACTA imp. Winkelm. I 874 (a. 1241/42) -e forma . . . observanda (988,1 f. data . . . per imperatorem . . . super ordinacione -e). *per errorem i. q. capella – Kapelle:* RICHER. SENON. gest. 2,5 p. 271,37 sepius imperiali eum *(Angelramnum)* -e oportebat interesse. *cf. p. 145,50sqq.* **b** *in civitate:* CHART. Ital. Ficker 450 p. 456,42 (a. 1267) manu Pamtonerii notarii . . ., scribe publici -e Pisani comunis. **B** *meton. de aedibus, loco:* **1** *eccl. in curia Romana:* GERHOH. vigil. 3 p. 504,25 propter aurum et argentum in -a coacervatum. **2** *publ. in curia imperatoris:* ACTA imp. Winkelm. I 988,3 p. 739,3 (c. 1242/46) circa -am erunt hospicia pro consiliariis, sigillatore *eqs.*

cancellarius, -i *m. script.:* ka-: *p. 145,21.57.* cha-: *p. 145,22.* co-: *l. 24. p. 145,23. adde* DIPL. Loth. II. 50 p. 458,6 (ed. Th. Schieffer. 1966) comerius. -alc-: *p. 145,23.* -nge-: *l. 29. p. 145,29.* -nte-: *l. 25.* -ncze-: CHART. Bund. 1011. -nze-: *p. 145,19.41.146,54.* -nzal-: *l. 24.* -nzl-: *l. 24.* -cil-: *p. 145,20.* -ela-: *p. 145,19.21sq. 146, 57.* -ellera-: *p. 145,47.146,11.* -enla-: *l. 23. p. 145,18.* -ler-: GESTA Frid. imp. A p. 36,7. *etym.: p. 149,23sq. de re v. Bresslau, Urkundenlehre. I. p. 377sqq.; H.-W. Klewitz, DtArch. 1. 1937. p. 50sqq.*

I *scriba (diplomatum vel chartarum), notarius – (Urkunden-) Schreiber, Kanzlist, Notar:* **A** *publ.:* **1** *in iudicio comitum (cf. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 178):* **a** *strictius:* LEX Ribv. 62,5 si autem -us mortuus fuerit. TRAD. Weiss. 194 p. 184,17 ego Liudoinus -us sive et inmanuensis hoc testamentum rogatus scripsi (DIPL. Merov. II 11 p. 99,37 Chaldo -us, rogatus a Karolo . . ., s. et subscripsi. CHART. Sangall. A 46 cancenlarius . . . sub Warino comite. 82 canzalarius. 241 conzlarius. 297 ad vicem . . . cantellarii. CHART. Turic. 208. *al.*). CONC. Karol. 37,44 presbyteros . . . -os publicos esse . . . decrevimus inhibendum (DIPL. Heinr. III. 192 p. 242,31 vocati sunt ad placitum per publicum -um Petrum Papiensem). CAPIT. reg. Franc. 158,12 ut -i (cang- *1*) electi boni et veraces cartas publicas conscribant ante comitem et scabinis. *al.* **b** *latius:* LEX Raet. Cur. 1,11,2 (ed. E. Meyer-Marthaler. 1959) ipse -us vel consiliarius aput illum alium iudicem tres annus conversare debet. VITA Eparch. 2 (MGMer. III p. 553,17) ab avo suo . . . comitive est receptus *Eparchius*, quem ille -um sibi instituit. DIPL. Loth. I. 102 (ed. Th. Schieffer. 1966) pro duobus advocatis . . . seu totidem -is. TRAD. Ratisb. 74 nobilem presbyterum Alawihum, -um Rodoldi comitis. *fort. add.:* CHART. Ital. Ficker 9 p. 12,29 (a. 824) erantque nobiscum *(sc. Widone misso)* . . . iudices domni imperatoris, Hildebrandus -us, Madelbertus scavinus. DIPL. Otton. II. 315 p. 372,23 Sergius . . . tabellio, Bernardus tolonarius, Martinus -us *astantes in generali placito imperatoris.* **2** *in curia vel capella regum vel imperatorum:* **a** *strictius:* DIPL. Karoli III. 111 p. 178,7 Hernustus -us advicem . . . archicancellarii recognovi (DIPL. Conr. I. 1 [*cf.* 6.7.9 notarius]. DIPL. Otton. I. 1 p. 90, 28 [*cf.* 2.3.6 notarius]. *al., cf. Bresslau, op. cit. p. 439sq.*). DIPL. Arnulfi 122 Ernusto, -o nostro, quasdam res . . . donavimus *(cf. P. Kehr, AbhBerl. 1939/IV. p. 22)*. ALMANN. Niv. 10 (MGMer. V p. 168,24) manu -i . . . regis *privilegium* scribi voluit. **b** *latius:* VITA Arid. 5 (MGMer. III p. 583,7) ut -us prior ante conspectum regis adsisteret. NOTKER. BALB. gest. 1,30 descriptionem ego inclusus absolutis -is vestris relinquens. *fort. add.:* LEG. Burgund. const. I 5 p. 31,14 domestici et maiores domus nostrae, -i etiam. BREV. NOTIT. p. A 9,29 filius Madelgozzi, -i Theodonis ducis *(cf. H. Fichtenau, MIÖG 71. 1963. p. 11).* **B** *eccl.:* **1** *in monasteriis:* **a** *strictius:* CHART. Fuld. B 275 (a. 801) ego Racholfus -us scripsi (CHART. Fuld. A 277 signum Hruodolfi, -i Fuldensis, qui hanc kartulam . . . s. CHART. Rhen. inf. I 52. CHART. Rhen. med. I 163 p. 228,11 Uogo -us scripsit et subscripsit. *al.*). CHART. select. Loersch 76 p. 60,26 ego Lanterus -us, cantor quoque Blandiniensis coenobii, . . . interfui et annotavi. **b** *latius:* DIPL. Otton. I. 82 p. 163,23 (interp. s. XI.) annuimus abbati -um sibi constituere. **2** *in episcopiis:* VITA Germ. 7 (MGMer. VII p. 422,7) vocans -um (notarium *Ven. Fort.*) ait *eqs.* TRAD. Frising. 958 Paldricus -us precepto Arnoldi episcopi scripsit. DIPL. Conr. II. 65 p. 81,18 cum -is, quos . . . *Mutinensis* ecclesia de clericis sui ordinis ad scribendos sue potestatis libellos et fidecarios habuit *(cf. Bresslau, op. cit. p. 640⁴).* **C** *theol. de angelis c. sensu pronuntiationis i. q. nuntius, praeco – Bote, Verkünder:* ALBERT. M. summ. creat. I 4,53 p. 591ᵇ,11 non mittuntur *superiora agmina* ad

[Heßler]

distans, sed potius illuminando reducunt in divinam cognitionem -os et commansionarios eiusdem domus *(i. caeli). cf. p. 149,23sq.*

II *princeps notariorum (diplomata recognoscens [sed v. p. 144,44sqq.] et custodis sigilli simul munere fungens) – Leiter des Beurkundungsgeschäftes, Vorsteher der Kanzlei, Kanzler (accedente officio consiliarii sim.: l. 15.26sqq. 38sqq.; bibliothecarii sim.: l. 11. p. 146,9sq. 34; legati: l. 29.45sq. 56. p. 146,17):* **A** *publ.:* **1** *in curia vel capella regum vel imperatorum:* **a** *spectat ad Francos, Teutonicos:* CAPIT. reg. Franc. 50,8 istius capitularii . . . quartum *exemplar* habeat -us noster. LEO III. epist. 5 p. 95,35 potestis interrogare . . . Ercanbaldum -um. DIPL. Ludow. Pii (Dipl. Belgica. I. 1950. 25 p. 46,22) Fridugisus abba et sacri palatii nostri summus -us (DIPL. Ludow. Germ. 17. 26. HINCM. ord. pal. 16 s. -us, qui a secretis olim appellabatur). DIPL. Loth. II. 13 p. 404,27 (ed. Th. Schieffer. 1966) Ercamboldus, regiae dignitatis -us, recognovi (31 p. 436,34 -us [cancenlarius *cod.*]. CAPIT. reg. Franc. 238 p. 146,45 -zelarius advicem . . . archicanzelarii r. DIPL. Arnulfi 141 -cillarius [*cf.* 140 p. 213,36 archicancellarius]. DIPL. Otton. I. 351 kanzelarius. DIPL. Otton. III. 100 p. 512,24 chancelarius . . . recognovit. DIPL. Heinr. II. 97 concellarius. DIPL. Heinr. III. 398 p. 556,1 calcellarius. *al.*). DIPL. Otton. II. 183 Hildiboldo . . . episcopo, simul etiam nostre maiestatis publico -o, . . . donavimus. DIPL. Otton. III. 281 p. 706,10 Heriberti, dilectissimi -i et archicapellani nostri, . . . postulationibus (334 ob interventum . . . Heriberti, nostri logothetę principalis et -i fidelis). CHART. Ital. Ficker 58 p. 84,4 Adalgerii misus et cangellarii. DIPL. Heinr. III. 112 episcopi Romanique palatii -i (*cf.* HERM. AUGIENS. chron. a. 1047 p. 126,33sq. Ravennati aecclesiae Hunfridum, -um suum in Italia, Constantiensi Theodericum, per alias provincias -um, . . . praefecit *imperator*. WOLFHER. Godeh. II 33 p. 216,8 Hezilo . . ., regius capellanus et Romanus -us. ANNAL. Hild. a. 1036 p. 41,4 Cisalpinus -us. ANNAL. Altah. a. 1057 p. 54,5 -o Italico). CHART. Rhen. med. I 530 p. 588,33 maior prepositus et regni -us Arnoldus. OTTO FRISING. chron. 7,14 p. 328,3 Albertus, . . . regis -us et primus . . . consiliarius. CONST. I 172 p. 238,15 imperialis aulę -o *mediante* (CHRON. Reinh. a. 1212 p. 580,44 -us et secretarius. *al.*). OTTO MOR. hist. p. 168,8 Rainaldus . . ., qui -zellarius primum vocabatur, sed postea fuit archicanzellarius Ytaliae. CHART. Wirt. II 419 p. 205,18 Gotefridus, -us imperatoris et scriba imperatoris. GISLEB. MONT. chron. 170 p. 253,13 privilegium . . . fuit . . . -o et prothonotario ad faciendum commissum. CONST. II 37,11 -o imperii *praesente*. CHART. Turic. 1576 p. 288,1 (dipl. Rud. I.) presentibus . . . Rudolfo nostro -llerario, . . . Gottefrido nostro notario. *persaepe. remissius de duce militari:* ALBERT. MIL. temp. 187 obsessa fuit civitas Faentie a Bertoldo, -o imperatoris Frederici. *per errorem de capellano:* RICHER. SENON. gest. 2,1 p. 269,28 erat vir ille *(Angelramnus)* imperatori . . . ita carus, ut ipsum suum -um efficeret. **b** *spectat ad alios populos:* CHRON. Pol. epist. p. 1,7 venerabili -o Michaeli. RAHEW. gest. 3,54 p. 229,4 caniclinus . . ., quem nos -um dicere possumus (HIST. de exp. Frid. imp. p. 15,17 legati Constantinopolitani imperatoris . . ., -us . . . ipsius . . . et alii. p. 49,12 kancellarius). SICARD. chron. a. 913 Beringarii -us . . . Cremone fuit episcopus. HEINR. LETT. chron. 23,2 p. 154,15 -us regis *Daciae*. WILH. RUBRUQU. itin. p. 318,8 -us, hoc est maior scriptor curie, nomine Bulgai. ACTA imp. Winkelm. I 989 p. 739,16 custodia sigilli spectat ad officium -i et eciam sigillare omnia, que sigillanda sunt. CHART. Burgenl. II 42 p. 30,8sq. (dipl. regis Hungariae) Philippo Waciensi, aule domine regine . . ., matris nostre, -o, Paulo . . ., aule nostre -o, . . . ecclesias gubernantibus. *al.* **2** *in comitatibus, territoriis:* CHART. Tirol. 293 p. 139,14 (a. 1164) Hecil, huius terre -us, . . . subscripsit (*cf.* CHART. Bund. 340 -us de Tyral). GESTA Camer. cont. I D 20 p. 508,29 Petrus . . ., sancti Audomari praepositus et Flandriae -us (*cf.* CHART. Lux. II 2 p. 3,12 Gerardo, preposito de Brugis et Flandriorum -o). *al.* **3** *in civitatibus:* ANNAL. Ianuens. I p. 18,8 clavarii scribanique, -us . . . primitus ordinati fuerant (III p. 141,10 potestas comisit ipsa sigilla . . . Guilielmo de Varagine et ipsum constituit comunis Ianue -um). CHART. civ. August. 4 testes sunt . . . Hainricus Schongoare -us, Hesse *eqs. ibid. al.* **4** *in iudicio pacis:* PAX Valenc. p. 605b,43 quicumque contrarium fecerit . . ., solvet sexaginta solidos, quorum . . . habebit . . . -us pacis quadraginta. *ibid. al.* **B** *eccl.:* **1** *in curia Romana (cf. Feine, Rechtsgesch. 3I. p. 284):* CHART. Fuld. A 747 p. 357,12 (epist. papae; a. 1046) datum . . . per manus Petri diaconi, bibliothecarii et -i sanctae apostolicae sedis (CONST. I 51 p. 100,6. *al. cf.* CHART. Mur. 3 [QuellSchweiz-Gesch. III 3. 1883. p. 113,9] diaconi cardinalis et -llerarii. GERHOH. ad Innoc. p. 236,17 querela de -is et notariis nimium parcis. HIST. de exp. Frid. imp. p. 6,4 papa Gregorius *(VIII.)*, qui prius in Romana ecclesia -i functus officio et dignitate *eqs. al. per errorem de vicecancellario:* HEINR. LETT. chron. 29,2 summus pontifex . . . misit . . . Mutinensem episcopum, palatii sui -um. **2** *in (archi)episcopiis, capitulis:* GESTA Camer. 1,86 precepit *episcopus* . . . Widoni, suo -o, ut *eqs.* ALBERT. AQUENS. hist. 6,39 p. 489F Arnulfum . . . -um sanctae ecclesiae Iherusalem . . . praefecerunt *principes*. GREG. IX. registr. 502 H., -us Baiocensis, qui sigillum tenet ipsius *episcopi*. ALBERT. M. cael. hier. 6,4 p. 147b,26 sicut dicit -us Parisiensis (SALIMB. chron. p. 182,23 littera magistri Phylippi, -i P. p. 223,10 domnus Oddo, qui condam P. -us fuerat. *al. cf.* ALBERT. M. summ. theol. II 4,14,3,2,1 dictum -i Philippi). CHART. Carniol. II 345 p. 267,1 patriarche -o. CHART. Helv. arb. 141 p. 220,17 vice Normandi, cantoris et -i Sedunensis. *al. de titulo honorifico:* CHART. Eichst. 79 (a. 1265) episcopus Eistetensis, sancte Moguntine sedis -us ([*cf. A. Werminghoff, Geschichte der Kirchenverfassung Deutschlands. I. 1905. p. 237*1]. CHART. Brixin. 207). **3** *in universitate litterarum: v. l. 23sqq.* **C** **1** *in imag.:* RUP. TUIT. inc. 23 (DtArch. 22. 1966. p. 471,8) ut tu *(sc. Laurentius)*, qui es in regno celesti -us dignus regis Christi et sanctae eius genetricis reginę . . ., sis etiam . . . patronus et tutor huius loci Deo dicati. **2** *per compar.:* HELW. denar. p. 92,23 ipsi *(sacerdoti)* clavium tuarum potestatem commisisti *(sc. Deus)*, ut . . . secreta conscientie . . . ut -us audiens sigillaret. **3** *in cognomine:* CHART. Worm. 113 (a. 1209) Iohannes de Capella, Heinricus cognomento C-us.

III *archicancellarius (sc. archiepiscopus cancellariae ob honorem praepositus) – Erzkanzler (cf.* GLOSS. III 379,1 St.-S. archicancellarius uronecancelere, -us idem. *de re v. Bresslau, op. cit. p. 451. 494sq.):* DIPL. Zwent. 3 archiepiscopus et -us Ratpotus (*cf.* 5 p. 27,1 summus -us noster [*v. ed. p. 6*]). DIPL. Loth. III. 2 p. 3,30 ad vicem -i (70 p. 109,12. *ibid. al.*). EPIST. Wibald. 340 p.471,28 cum . . . ex officio Coloniensis ecclesiae in Italico regno -us existat *archiepiscopus* (ANNALISTA Saxo a. 1132 p. 768,4. CHART. Bund. 331 p. 242,17 [dipl. Frid. I.] Arnoldus, C. archiepiscopus et Italici regni -us). SICARD. chron. a. 1161 p. 166,21 Romanis Tusculum impugnantibus et -is *(sc. Rainaldo et Christiano archiepiscopis)* . . . eam defendentibus (*de eisdem:* IOH. CODAGN. annal. a. 1167 -zellarii imperatoris). BURCH. URSB. chron. p. 42,37 imperialis aule -us (ALEX. MIN. apoc. 20 p. 425,11). *al.*

IV *per confusionem i. q. cellerarius – Kellermeister:* FORM. Augiens. B 37 signum preposito et decano et -elario et camerario.

cancellatio (-cio), -onis *f.* **1** *actio decussatim ponendi – das Überkreuzen:* ARNO REICHERSB. apol. p. 109,6 in -e illa manuum patriarchae Iacob (p. 109,11sq. 110,18sq.). *cf. p. 147,7sqq.* **2** *scripturae abolitio – Streichung:* CHART. Walkenr. 380 (a. 1266) se litteram . . . vidisse . . . sigillatam et apertam, nullam habentem -em aut vicium (CHART. ord. Teut. [Thur.] 323 absque omni -cione et vicio. *cf.* CHART. Altenburg. 230 p. 176,7). **3** *?locatio mutata vel obliqua, vacillatio – ?verklemmte, schiefe Stellung, das Wackeln:* AESCULAPIUS 10 p. 13,10 dentium vitia sunt multa; . . . sive molarum dolor sive -o.

***cancellatura**, -ae *f.* *munus vel dignitas cancellarii – Amt oder Würde des Kanzlers (cf. Bresslau, Urkundenlehre. I. p. 219sq.):* CHART. Rhen. inf. I 187 p. 119,22 (s. XII.med.)

[Heßler]

confirmamus *(sc. papa)* tibi *(sc. archiepiscopo Coloniensi)* apostolicae sedis -am . . ., ut te Petrus cancellarium habeat.

cancello, -avi, -atum, -are. *script.:* con-: ALDH. ad Acirc. 140 p. 193,19 *codd.* -nze-: *l. 22.44.*

I *proprie:* **A** *spectat ad motum membrorum:* **1** *de forma clatrorum i. q. decussatim ponere – (über)kreuzen:* THIOFR. flor. 4,2 p. 387^{C} in -tis manibus Iacob patriarchae ([*cf. Vulg. gen. 48,14*]. ARNO REICHERSB. apol. p. 109,36 qualiter . . . manus *Iacob* typice -tae sint). ALBERT. M. miner. 2,3,5 p. 54^{a},30 Cassiope . . . habens manus erectas et -tas. SALIMB. chron. p. 189,20 -tis manibus signum crucis faciebant *(de re v. J. Jungmann, Missarum Sollemnia. II. 1952. p. 294^{53}). alterum super alterum ponere – übereinander-, aufeinanderlegen:* ROD. CAMER. Lietb. 65 ea membra -tis manibus sibi texit. ALBERT. M. somn. 2,1,7 p. 167^{b},23 si . . . digitus super digitum -etur. **2** *de forma anguli i. q. curvare – krumm machen:* AESCULAPIUS 41 p. 67,18 silentium habeant *aegrotantes,* ut non corpora moveant et non -ent. **B** *spectat ad actionem clatrandi:* **1** *de scriptura i. q. lineis (decussatim factis) delere – (kreuzweise) durchstreichen:* CHART. Bund. 733 p. 201,16 (a. 1236) hex . . . inbreviaturis non mortificatis nec -zellatis . . . instrumenta . . . facere *(de re v. H. v. Voltelini, Die Südtiroler Notariats-Imbreviaturen. I. 1899. p. XXVIII sq.).* CHART. ord. Teut. (Thur.) 117 litteras . . . non -tas, non abolitas nec in aliqua sui parte viciatas . . . vidimus (CONST. III 49,1. *al. in hac formula*). ACTA imp. Winkelm. I 989 p. 739,23 cancellarius potest corrigere et -are litteras ipsas, si -ande videntur de iure. CHART. Carinth. V 82 p. 60,3 privilegium . . . fratres . . . conventui restituerunt . . ., ut destrueretur, mortificaretur ac etiam -retur. NICOL. BIBER. carm. 2212 (ed. Th. Fischer. 1870) aut -andi sit eis *(versibus)* locus aut lacerandi. *c. sensu abolitionis:* CHART. Ital. Ficker 179 p. 224,9 (a. 1192) instrumentum . . . falsum, si in placito ad manus meas forte devenerit . . ., -bo *(sc. iudex).* CHART. Gosl. II 145 p. 201,33 quatinus . . . tam dampnosi statuti -antes edictum revocetis in irritum. **2** *de aedificiis i. q. fronte clatris simili instruere – mit einer gitterartigen Fassade versehen:* ODO Ern. duc. 5 p. 343^{A} quam *(stubam)* faber . . . fenestris quinquaginta tribus sic -vit, ut arcus longis amplexus arcum connexerit ulnis.

II *translate:* **A** *impedire – (ver)hindern:* CHART. Osn. III 308 p. 216,29 (a. 1264) nulla mors poterit hec -are, quin *eqs.* **B** *abolere – niederschlagen:* CHART. Ital. Ficker 472,2 (a. 1272) accusationem seu denunciationem penitus -zellare. **C** *liberare, solvere – befreien, lösen:* CHART. Ital. Ficker 448 p. 454,29 (a. 1267) qualiter dicti banniti . . . possint . . . de eorum bannis et condempnationibus eximi et -ari (p. 454, 41sqq.).

adi. **1. cancellans,** -antis. **1** *decussatim percurrens – sich überkreuzend, verschränkt:* CONR. MUR. clip. 61^{b} Oetingen viret et gilvo rubeoque repingit limbum, quos nivea -s linea stringit. **2** *?oblique positus, vacillans – ?schief stehend, wackelnd:* TRACT. de aegr. cur. p. 103,29 constituatur . . . eger in domo obscura, . . . lecto non -e.

2. cancellatus, -a, -um. **1** *de clatris eorumque forma:* **a** *decussatim dispositus – überkreuz angeordnet, verschlungen:* ARNULF. SAG. invect. 3 p. 94,27 inferior . . . pars *amphorarum* -is arcubus undique perforata. WILH. RUBRUQU. itin. p. 220,13 Tartari domum . . . fundant super rotam de virgis -is. **b** *clatris similis – gitterartig:* THEOD. HIRS. loc. sanct. 5 p. 13 circa ipsum opus decem columnae sunt dispositae, quae sibi impositos gestantes arcus -um efficiunt circillum. **c** *clatris instructus – vergittert:* VITA Ermin. 26 super illud *(sepulcrum)* edificare proposuit ediculam -am (-celleratam *4*). GESTA Ern. duc. II 19 p. 217,15 per fenestram -am ingentem exercitum . . . prospiciunt. **2** *de forma anguli:* **a** *angulosus – zickzackförmig:* HEIRIC. Germ. I 5,421 quid -o flectis compendia ductu ? **b** *bisulcus, duplex – gespalten, zweiteilig:* ALBERT. M. anim. 2,3,14 p. 260^{a},22 est . . . iste nervus *opticus* -us in anteriori parte cerebri et facit quasi triangulum.

subst. **cancellata,** -ae *f. locus (in litore maris) ad sal excoquendum institutus (in areas ad instar clatrorum dispertitus) – (gitterförmig unterteilte) Salzgewinnungsstätte (am Meer), 'Salzgarten':* DIPL. Karoli M. 254 p. 366,4 (spur. s. XI.$^{in.}$) dedimus alie tres filas ad salem faciendum in -a.

***cancellulus,** -i *m.* (*cf.* cancellus, cancellarius) *?scriba parvulus – ?junges Schreiberlein:* THEOD. AMORB. Mart. 13 non nisi cum sex puerulis et uno -o (cauculo *Anast. Biblioth. ad Mart.* [*PL 129,590^{B}*]) eduxerunt eum de urbe.

cancellus, -i, *saepius* **cancelli,** -orum *m. (f.* -a: *l. 19.41. 68) vel rarius* **cancellum,** -i *n. script.:* -nze-: *p. 149,63.* -cil(us): *l. 19. p. 149,38. cf. p. 149,12.* -el(us): *l. 39. form. acc. pl.* -es: *l. 68. etym.:* WALAHFR. exord. 6 p. 480,27sqq. -i videntur dici, quia minoribus columnis fiunt . . .; vel -i dicuntur a cubito, quod grece ancos dicitur; solent enim plurimi non altius construi, quam ut stantes desuper inniti cubitis possint.

I *proprie i. q. clatri, pluteus, caulae – Gitter, Geländer, Schranken (cf.* GLOSS. I 540,9 St.-S. -us piliri. 541,28 per -os duruh chancella. III 631,10 -i linaperga. IV 183,8 -us lin. 198,45 -os manebergun. V 46,33 -cile i. britissa *[cf. Ahd. Wb. I. p. 1411]. al.):* **A** *strictius:* **1** *de aedificiis:* **a** *intra ecclesias (cf. J. Braun, Der christliche Altar. II. 1924. p. 649sqq.):* **α** *in univ.:* ALCUIN. epist. 226 p. 370,13 direxi vobis *(sc. archiepiscopo)* et fratribus . . . -os quattuor. CHRON. Moiss. a. 796 (MGScript. I p. 303,4) ibi *(sc. Aquisgrani)* fabricavit *Karolus M.* ecclesiam . . ., cuius portas et -a fecit aerea (*cf.* EINH. Karol. 26 p. 30,27 basilicam . . . -is . . . adornavit). **β** *ad fines presbyterii, chori, altaris:* CONC. Merov. p. 123,20 pars illa, quae a -is versus altare dividitur, choris tantum psallentium pateat clericorum (LEO MARS. chron. 3,33 p. 725,32 -os . . . lapideos ante altarium. GODESC. GEMBL. gest. 52 -um altaris sancti Petri . . . reformavit *abbas.* CHART. Brixin. 166 p. 177,14 Marquardus -os nimis adiunctos altari sancte Marie elargivit. *al.*). EINH. Marc. et Petr. I 3,8 eum *(puerum contractum)* . . . in ecclesia iuxta -os iacere fecit. GESTA Trud. cont. II 4,8 ipsius *(monasterii)* navim a -o usque ad arcum inferiorem celavit. *al. una c. ambone ut vid.:* EKKEH. IV. cas. 59$^{ex.}$ episcopus . . . super -os . . . innititur . . . praedicans. ANDR. STRUM. (?) Ariald. 20 p. 1064,42 Arialdus . . . et Herlembaldus supra -elos stantes *eqs.* CATAL. thes. Germ. I 26,26 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) II velamina linea et II serica ad -as pertinentia. *alleg.:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,140 -i, in quibus stant *chori,* multas mansiones in domo Patris designant. *cf. p. 149,24sq.* **γ** *circa sepulcra:* TRANSL. Germ. 2 (MGMer. VII p. 425,11) ad caput beati Germani extra -um (-os *var. l.*). VITA Boniti 37 (MGMer. VI p. 137,14) -um, quod supra viri Dei corpus inerat. REGISTR. Pant. Col. 17,1 p. 105,16 -i iuxta sepulchrum beati Brunonis. *al.* **δ** *ad lychnuchos:* CATAL. thes. Germ. I 74,63 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; a. 1003) corone argentee VII, exceptis XIII parvulis in -is deargentatis pendentibus (CONR. FRISING. gest. p. 322,41 ruunt c. cum -is suis). **b** *ad fenestras:* BEDA (?) mus. p. 910^{C} insertarum fenestrarum -i (HERM. MIND. epist. 3 [RömQuartSchr. 33. 1925. p. 167,18 sq.] maior fenestra . . . sex pedes habeat, spacium . . . inter -os unius pedis et palmi, -i duplices ferrei et quadratis virgis *eqs.*). NOTKER. BALB. gest. 1,6 per -os palatii rex prospiciens ([*cf. Vulg. prov. 7,6*]. THEOD. AMORB. Mart. 18 per -os reclinii. GESTA Halb. p. 101,6). LIUTPR. antap. 5,21 p. 142, 29 Constantinus . . . per -os caput exposuit. RUODLIEB XIII 132 quas *(dominas)* ad -os invenerunt speculantes. *al. in imag.:* HILDEG. epist. II 2 p. 334,3 per oculos -i . . . in montem excelsum aspicis. **c** *ad podia, maeniana sim.:* RUODLIEB III 66 in ampla curte *finipolis* steterunt; tunc per -os legatus dixit ad illos: '*eqs.*' COSMAS chron. 3,39 p. 212,16 superioris domus inter -os ad columnam fune ligata dimissus est. PHILO 146 (MittSchlesGesVolksk. 19. 1917. p. 62) Zeno per -os a menibus altis prospiciens. *al. fort. add.:* LEG. Lang. p. 179^{a},3 si habietarii -os (-as, -es, -a *var. l.*) fecerint, per sol. uno vadant pedes XII. **2** *de locis apertis i. q. saepes, saepimentum – Einfriedung, Gatter, Zaun:* **a** *proprie:* **α** *ante vel circa aedificia:* WILH. HIRS. const. 2,42 p. 1101^{D} magister . . . *pannos* super -os capituli ponit. CASUS Petrish. 3,13 ante

[Hefßler]

eam *(capellam)* -i erant. CHART. Laus. 726 p. 587,8 ad angulum -i *(ecclesiae)* sancti Pauli. β *circa areas:* RUODLIEB V 163 in curtem latam ⟨canc⟩ellis amphiprehensam. FRUTOLF. chron. p. 63,15 *pullum equinum* iussit rex includi -is ferreis. γ *ad sedem iudicii:* CHART. Ital. Ficker 4 p. 5,48 (a. 800) dum . . . coniunxisset Pipinus . . . rex -os in finibus Spoletanis. NIVARD.Ysengr. 6,500 quęrit -os. *adde:* HEIRIC. Germ. I 6,170 Volusianus erat . . . a -is prisco de more minister *(cf. Constant. vita Germ. 38).* δ *circa paganorum sanctuaria (cf. W. Grönbech, Kultur und Religion der Germanen. II. 1939. p. 107sq.):* BONIF. paen. p. 433,14 fecisti sacrilegium . . . de vota, quae ad arbores . . . vel ad -cillos (canullos *ed.*) . . . vovisti (*cf.* VITA Elig. 2,16 p. 706,7 nullus christianus ad fana . . . vel ad arbores aut ad -os . . . luminaria faciat aut vota reddere praesumat). **b** *in imag.:* HILDEG. epist. I 38 p. 204[A] tu . . . latuisti inebriatus odore florum per -os sanctorum emicans Deo. II 152 p. 571,12 audite et intelligite, omnes fideles, per -os ecclesiae, ut contra diabolicas artes victoriam habeatis. **B** *latius:* **1** *archit.:* **a** *foramina in pariete facta – durchbrochene Wand:* HONOR. AUGUST. cant. 2,9 p. 391[A.B] -i, id est parva foramina in pariete, per quae sol radios suos vibrat . . .; -i etiam sunt arcus (artus *ed.*) in anteriori parte domus; unde dicuntur cancellarii, videlicet prolocutores regis, qui de -is edicta regis populo dicunt . . .; -i quoque sunt loca in choro, in quibus psallentes sunt ordinati, et muniunt omnes, qui sunt in diversis gradibus constituti. **b** *opus reticulatum – Gitterwerk, Netzwerk:* ADAM gest. 2,69 p. 131,11 quod *(claustrum)* ipse *(archiepiscopus)* . . . lapideum fecit, forma . . . quadrangula, vario -orum ordine distinctum *(v. notam ed.).* HILDEG. scivias 3,6 p. 625[A] vidi . . . murum . . . anteriore eius parte totum arcuatum secundum modum -orum, non tamen apertum ut -os (*cf.* p. 629[B]). **c** *scalae, tabulatum – Leiter, Gerüst* (*cf.* GLOSS. I 450,16 St.-S. -os stiegun vel linun. IV 214,18 -a stie): VITA Poppon. 22 p. 306, 41 Hubaldo . . . praecipitium a -o ingessit *diabolus.* **2** *alch. fort. i. q. craticula vel instrumentum quoddam pectini simile – viell.: Rost oder rechenartiges Gerät:* ANON. secret. p. 68,20 fiat fornax . . . et recolligatur ad unum meatum cum -cilo de ferro extra exiens.

II *meton.:* **A** *eccl. i. q. pars ecclesiae clero reservata, chorus – Presbyterium, Chor:* WALAHFR. Gall. 2,35 ut violento . . . impulsu usque in ecclesiae -os ferrentur *lucernae.* MIRAC. Adalh. 1 praef. (MGScript. XV p. 861,5) ante gradum -i inferiorem. HARIULF. chron. 2,7 p. 54,22 haec *ecclesia* . . . habet ingentem turrem post -um. NIZO Frid. 9 ante maioris -i oratorium in faciem crucis . . . tumulatur. GESTA Trud. cont. II 3,5 p. 345,39 -um cum duabus adherentibus absidibus . . . inustum remansit. REIN. LEOD. annal. a. 1217 p. 676,6 in -o nostro facte sunt fenestre due. *al. adde:* GESTA Trud. cont. I 8,12 ut absque religiosa veste chorum nostrum nullus eorum *(clericorum)* intraret; sed qui missae maiori interesse vellent, in -o, cum esset spatiosum, circa abbatem starent. **B** *usu communi:* **1** *conchula ad fenestram in pariete facta – Fensternische:* ANNAL. Pegav. a. 1184 quicumque in -is non consederant, . . . sentina *sunt* suffocati (*cf.* CARM. de cal. Erf. 53 te -orum sedes a sede profunda, rex, . . . servat). **2** *atrium – Vorbau:* WOLBERO cant. 2 p. 1110[A] -i . . ., id est anterior pars aedificii. *v. et l. 22sq.* **3** *contignatio – Gebälk:* ANNAL. Mell. Cremif. a. 1184 v comites nobiles in secessum antiquae cloacae cadentes de -is miserabiliter submersi sunt. **4** *saeptum – Gehege:* CHART. Ticin. 194 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. III. 1943. p. 23,6; a. 1239) per quascumque terras et campum et pratum et -zellum homines de Quinto . . . debent ire et reddire (*cf.* p. 24,32). **5** *in imag. i. q. camera, armarium – Kammer, Schrank:* NIVARD. Ysengr. 6,98 -os . . . uteri quosque replebo tui. *Heßler*

1. cancer, -cri *m. (? f.: p. 150,2) script.:* ka-: GLOSS. IV 73,24 St.-S. granci: *p. 150,43.* cranc(is): ANTIDOT. Glasg. p. 116,7. 117,4. 120,5. *v. et p. 150,42. 151,63.* clancum: *p. 151,40.* -gros: ANTIDOT. Sangall. p. 88,20. -zares: ANTIDOT. Glasg. p. 127,17. *form.: nom. sg.* -crus: *p. 151,24. adde* ALBERT. MIL. temp. 3 p. 375,17. *? gen. sg.* -ceris: RECEPT. Sangall. I 68[capit.] *abl. sg.* -ere: GLOSS. Roger. I A 2,18 p. 639,4 de -o vel -ere. *acc. pl.:* -ceas: ANTIDOT. Glasg. p. 117,4. -zares: *p. 149,70.*

I *carcinus – Krebs:* **A** *de animalibus (cf.* ALBERT. M. animal. 24,22 -i aquatica sunt animalia in genere mollis testae contenta, et licet philosophia solum -os vocet magnos . . ., qui sunt in mari, alios autem caudatos vocet gambaros et magnos marinos vocet locustas, tamen . . . dicimus -os . . . omnia . . . mollis testae animalia multos pedes habentia et retrorsum natando incedentia *eqs.):* **1** *proprie:* **a** *de natura, speciebus:* HILDEG. phys. 5,32 -r magis calidus est quam frigidus *eqs.* ALBERT. M. animal. 1,33 quaedam *animalia* . . . ambulant pedibus in fundo aquae sicut genera -orum (*p. 487[b], 17* καρκίνων) multipedium. 1,100 modos -orum, sicut id, quod vocatur hastacooz et apud nos vocatur crapa, et est genus -i parvulum *eqs.* 1,228 -r . . . fluvialis (4,25. *al. cf. l. 36sqq.*). 4,19 in modo . . . -orum sunt genera diversa; quoddam enim genus -orum est valde magni corporis, quod graece thagoraha vocatur . . ., et genus tertium sunt -i, qui hyrcalli vocantur. *ibid.:* sunt multa genera -orum marinorum. 4,20 genus -orum parvi corporis et vocantur cancruli illi milites *eqs.* 4,22 genus . . . -orum, quod karabo sive locusta maris vocatur *eqs.* 4,33 -i . . . recipiunt aquam per os et eiciunt per portas dentium oris. 5,65 -i albi (*p. 547[b],26* καρκίνοι λευκοί) generantur intra testam animalis, quod est durae testae. 5,68 -r . . . parvus (*p. 548[a],14* καρκίνιον) generatur ex terra et limo. 7,19 -i . . . lapidosi, qui sub lapidibus habitant. 14,58 forfices . . . in -is sunt organa convenientia ad accipiendum. *al.* **b** *de usu (plerumque i. q. Potamobius astacus L. – Flußkrebs; cf.* GLOSS. III 84,30 St.-S. -r chrebze. *al.):* α *gener.:* ERMENR. Sval. 4 flumen . . . bimanes -os ebulliens. EKKEH. IV. bened. II 62 -orum vescas faciat, qui condidit ęscas. ECBASIS capt. 168 munera . . .: -i, mulli, trutta. NIVARD. Ysengr. 1,693 prętulerim rumbo -um? *de praestatione:* REGISTR. Patav. I p. 57,15 de beneficio -orum, quantum captura permiserit. β *pharm.:* AURELIUS 21 p. 725,12 *hydrophobicis* dato . . . -os fluviales assos cum calda tritos (TRACT. de aegr. cur. p. 172, 11. *cf.* TRACT. de caus. mul. 23 -crus fluminalis conbustus bibat in pocione). DIAETA Theod. 100 (add.) -i siccant et urinam procurant. ALBERT. M. animal. 8,40 opinantur quidam -os esse medicinam contra venenum. γ *techn.:* COMPOS. Luc. γ 24 tolle ossa cranci munda et incende . . . et teres. 28 ossa granci. **2** α *per compar. et in imag.:* EGBERT. fec. rat. 1, 486 perdit plaga nostra calorem: ad morem -i nunc cogimur ire retrorsum. METELL. peripar. 1,52 (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965) retro flexile causas versu dicimus ipsas, ut latebras -i vestiget formula -i. BERTH. RATISB. serm. (SBWien 147/V. 1904. p. 28,38) heretici sicut bufones et -r latenter prodeunt in sero. *fort. add.:* CHRON. Worm. p. 169,3 *Heinricum* affirmabant equitasse in -o. **b** *in nominibus:* α *hominum:* TRAD. Scheftl. 264 (a. 1185/87) Rŏdolfus C-r. CAES. HEIST. mirac. I 10,67 p. 261,33 Theodoricus nomine, cognomento C-r. *al.* β *herbae:* ALPHITA I p. 283,29 centum grana, vulgari nostro herba -i (II p. 38,18. GLOSS. III 554,35 St.-S.). γ *venti collateralis inter orientem et austrum flantis:* HILDEG. fragm. 175 caput -i ([*de re v. ed. p. 43*]. *cf.* div. op. 1,2,17). **B** *de sidere:* BEDA temp. rat. 16,41 quartum *signum* -i ab ea *parte,* quam in medio lustrat Iunii *sol,* facit principium ortus. GERB. (?) astrolab. 2,2 circulus -i tropicus aestivus dicitur. MEGINFR. (?) carm. p. 643[B] notant, quantum sub -i nomine signum est in propatulo sita significatio -i *eqs.* NIVARD. Ysengr. 3,38 solarem -o tabificante rotam. METELL. Quir. 70,5 dum -r igneus leone pellitur. ALBERT. M. veget. 3,35 quae *(India)* sub -o est. *al. expressius de tempore caloris:* ALBERT. M. veget. 1,198 in aestate . . . mala est plantatio . . ., praecipue . . . in -o et leone. **C** *de morbo:* **1** *carcinoma, ulcus – Krebs, (bösartiges) Geschwür* (*cf.* GLOSS. I 778,3 St.-S. -r i. languor chancher. II 367,29 -r genus morbi . . . crepizo): **a** *proprie:* α *in univ.:* GLOSS. med. p. 14,14 -r (*cf. Galen. ed. C. G. Kühn. XI p. 139,4* περὶ τῶν καρκινωδῶν): vulnus, quod ubique . . . fieri . . . solet. ANTIDOT. Augiens. p. 44,22 *antidotum Galieni* -os curat. HUCBALD. carm. 2,68 cum -o ce-

[Payr]

dit . . . cacexia calvo. ODO MAGD. herb. 929 *cerefolium* appositum -is tritum cum melle medetur. HILDEG. caus. 2 p. 54, 24 si . . . siccum vel tepidum . . . modum suum transierint, . . . parant . . . -um et faciunt, quod illum *(hominem)* vermes comedunt *eqs.* IOH. IAMAT. chirurg. 7,1 -r est vulnus vel ulcus fetidum in superficie latum, parum concavum *eqs.* 7,7 vidimus . . . non solum partes carnosas -i corrosione ad nichilum redigi, sed etiam ossa remolliri. GLOSS. Roger. I B 2,17 (1,20) p. 631,15 -r . . . est apostema veniens ex humore melancolico proveniente ad similitudinem -i, qui ideo sic dicitur, quia sicut illud animal retrograditur, ita carnem . . . retrogradendo corrodit *eqs.* II 537 Galienus et Constantinus nolunt -um esse morbum incurabilem, non dicentes esse -um, nisi cum locus fuerit mortificatus. BRUNUS LONG. chirurg. 1,16 p. 114^{C} dicitur -r ad instar illius animalis, quia sicut illud animal habet vehementem tenacitatem in ripis . . ., sic hoc apostema in membris *eqs.* 2,5,5 p. 124^{A} in -o est dolor et inflatio cum pulsatione . . . et apparent in circuitu venae quasi -i pedes. THEOD. CERV. chirurg. 3,6 p. 159^{H} -r quanto antiquior, tanto peior. *saepe. de morbo equorum (v. et l. 38sqq.):* IORDAN. RUFF. equ. 6,47 p. 89,5 si vulnus veterascit . . ., efficitur exinde, quod -r dicitur in vulgari. ALBERT. M. animal. 22,72 -r morbus est equi, qui corium late comedit. β *de speciebus:* FRAGM. mul. I 76 si in mamilla-crus natus fuerit, -um fluviale conburis et . . . super locum aspargis (BENED. ANDR. chron. p. 27,2. *al.*). IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 15b^{V} ad -um oris, ossis vel nervorum. TRANSL. Modo. 9 p. 295,18 tibia . . . -i correpta ulcere. ROGER. SALERN. chirurg. 1,737 -r fit aliquando in naribus . . ., palato, labiis vel gingivis. IOH. IAMAT. chirurg. 7,5 -r virge virilis. 7,10 est . . . genus -i talpa dictum. GLOSS. Roger. I A 3,23 p. 704,22 lepra . . . est idem quod -r universalis. BRUNUS LONG. chirurg. 1,16 p. 114^{B} alius *cancer* dicitur noli me tangere et alius lupus, alius -r nomine utriusque. ALBERT. M. animal. 10,53 fit *aborsus* ex . . . -o matricis. *al.*

b *in imag.:* EPIST. Ratisb. app. 1 p. 369,11 surculum diaboli . . . in terra hac surrexisse et iam ut -r latius serpere. CHART. Ror. 6 (Mon. Boica XVI p. 104,13) cogitavi . . . huic -o indigentie Rorensi ecclesie aliqua invenire remedia. **2** *?spasmus – ?Krampf (cf. ital.* granchio): MOSES PANORM. infirm. 24$^{tit.}$ capitulum clancum equorum curandi *(v. notam ed.).*

II *vermiculus – kleiner Wurm (cf. l. 2sqq.):* HILDEG. phys. 1,2 si -i, scilicet gracillimi vermiculi, carnem hominis comedunt (3,53).

2. cancer, -cri *m. columna, quadra – Säule, Stützplatte:* WALAHFR. exord. 6 p. 480,28 -i . . . vocantur maiores columnae et maximae quadrae *(cf. Paul. Fest. p. 32).*

cancero (-cr-), -avi, -atum, -are. *intrans. et medial. i. q. cancrosum fieri – von Krebs(geschwür) befallen werden:* AURELIUS 12 p. 708,18 ut pro nimiae valitudinis *(sc. synanches)* impetu fauces eis -ent. AESCULAPIUS 41 p. 67,2 aliquoties carcerantur *(sic ?)* et sanguis plus provocatur. ANTIDOT. Lond. p. 20,33 facit *emplastrum* . . . ad . . . vulnus, si -verit (ANTIDOT. Augiens. p. 61,27. THEOD. CERV. chirurg. 2,11 p. 148^{D} ut . . . vulnera plana -entur. 3,6 p. 159^{F}). TRACT. de aegr. cur. p. 172,23 quando . . . locus incipit -crari (WILH. SALIC. chirurg. 1,45 p. 318^{A} si l. non fuerit -tus). *subst. masc.:* DYASC. p. 75^{b} potest *caerefolium* cum melle -tis mederi.

canceroma (-cr-), -atis *n. script.* crancum-: *l. 60.*

cancri ulcus – Krebs(geschwür): FRAGM. mul. I 24 ad crancumata matrices. ANTIDOT. Cantabr. p. 167,38 ad ulcera et vulnera et -croma. ADREV. Bened. 28 p. 493,10 membrorum quorundam incendium . . ., quod genus morbi incurabile medici derivato nomine a cancro (cranco *2*) -a vocitant. ARS med. 7 p. 429,31 (cod. H) ulceratio, -a (corciroma *G*). GLOSS. Roger. I B 2,17 (1,20) p. 631,20 dicitur *cancer* cancrena, ad ultimum vero -croma.

***canceromatus** (-cr-), -a, -um. *cancri ulcere affectus – von Krebs(geschwür) befallen:* RECEPT. Sangall. II 129 capit. p. 40 ad vulnera -cromata (Ps. ODO MAGD. herb. 26).

cancerosus (-cr-), -a, -um. *cancri ulcere affectus – von Krebs(geschwür) befallen:* **1** *proprie:* DYNAMID. Hippocr. 2,103 radix eius *(draconteae)* . . . sanat vulnera -crosa. TROTULA 42 loco -croso. GLOSS. Roger. I B 2,20 (3,31) p. 642, 11 si cancer . . . totum membrum *virile* occupaverit, totum -crosum et infectum inscidatur. THEOD. CERV. chirurg. 1,6 p. 137^{C} ulcera . . . corrosiva, -a. *al. subst. masc.:* HERBORD. Ott. 1,34 p. 716,23 habebat . . . cognitos . . . languidos, -os seu leprosos de civitate sua. ALBERT. M. animal. 9,62 aliquando -crosus . . . generat leprosum (*sim.* 16,73). *al.*

2 *translate vel in imag. i. q. perniciosus – verderblich:* EPIST. Ratisb. 8 p. 308,2 si quis . . . sit . . . tam -ę pestis, ut *eqs. (v. notam ed.).* EMO chron. p. 497,7 damna -e cupiditatis.

cancr(a)ena *sim. v.* gangrae-. **cancreos** *v.* cachry(s).

***cancrinus,** -a, -um. **1** *de animali i. qui cancri est – Krebs-:* VITA Anton. app. 35 (MGScript. XXV p. 346; post 1137) -o more, lucri sed turpis amore retro cedebant. ALBERT. STAD. Troil. 4,194 coeptaque -o serpere vota pede. **2** *de morbo i. q. cancrosus – von Krebs(geschwür) befallen:* TRACT. de aegr. cur. p. 117,36 membrum ex toto privatur sensu et motu, unde et ipsum dicitur -um.

***cancrizo,** -are. *cancri more se movere – im Krebsgang sich bewegen:* ANNAL. Mell. Cremif. a. 1192 Richardus, rex Anglicus, . . . in modica galea non regia via, sed -ando versus Aquileiam . . . est adpulsus. *in imag.:* ROLAND. PATAV. chron. 5,21 p. 84,31 non notavit quartum ab ascendente fuisse cancrum; . . . et sic civitas sub tali ascendente incepta -are debebat.

cancro *sim. v.* cancer(o).

***cancrulus,** -i *m. de animali i. q. parvus cancer – kleiner Krebs:* ALBERT. M. animal. 4,19 quidam -i longi, qui contrahuntur et stringuntur. *v. et p. 150,21.*

cancrus *v.* cachry(s), 1. cancer.

***candarusus** *vel* **-um,** -i *m. vel n.* (*arab.* kundur *a* χόνδρος) *polenta, potio ex polentis confecta – Graupe, Graupentrank:* WALTH. AGIL. med. 50 p. 160,2 detur sibi de -o cum aqua ordei . . . aut de farina ordei cocto *eqs. cf.* chondros.

candela, -ae *f. script.:* cad-: *p. 153,51.* -ell(a): *p. 154,4sq.*

I *proprie:* **A** *cereus – (Wachs-)Kerze (cf.* GLOSS. III 181, 48 St.-S. cereus vel -a kerza. 377,3 -a kerze. *al.; de re v. E. Wohlhaupter, Die Kerze im Recht. 1940):* **1** *eccl. (alleg.:* AMALAR. ord. expos. II 8 -ae doctores ecclesiam illuminantes significant. HONOR. AUGUST. gemm. 3,24 per ceram . . . -ae Christi humanitas, per lychnus eius mortalitas, per lumen exprimitur ipsa divinitas. *al.):* **a** *in univ.:* EPIST. Teg. I 4 -ę *altaris* flamine ventorum turbatę multum lacrimantes extinguntur. HIST. Aret. 8 (MGScript. XXX p. 1478,35) mensura cotidianę -ę. REGISTR. Xant. (QuellRechtsWirtsch-GeschXanten. I. 1937. p. 106,14) ad -as, que stelle dicuntur. p. 106,41sqq. -e, que in purificatione distribuuntur, quadruplici differentia distinguuntur; sunt ... quedam stumpel, quedam -e breves, quedam longe, quedam longiores *eqs.* p. 107,39 sqq. II fertones ad -am haste, qua corona accenditur, . . . ad magnam -am chori VI libre. *al.* **b** *liturg.:* **α** *in missa:* AMALAR. cod. expos. II 11,1 -ae . . . inluminantur extra ecclesiam. 11,3 -ae usque ad kyrieleison ⟨acolitorum manibus tenentur⟩. 11,4 post primam . . . orationem ponuntur -ae ante altare. ord. expos. II 8 cur duae, quae praecedunt evangelium, ⟨eo⟩ lecto . . . extinguntur -ae? LIBER ordin. Rhenaug. p. 132,4 communione peracta extinctisque -is. CHART. Meckl. 1442 p. 572,10 pro . . . duabus -is triplicatis, que a ministris . . . infra canonem . . . teneantur. *al.* β *in variis ritibus:* WETT. Gall. 33 in duabus . . . -is, qui (quę *cod. p. corr.*) per totum exsequium viri Dei lumen suum non dimittebant. CONSUET. Trev. 38 p. 32,6 *(in cena Domini)* custos ecclesie habens de igne novo illuminatam -am in similitudinem serpentis compositam *eqs.* BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 308,20 -is ardentibus ab apostolico et . . . suffraganeis in anathematis . . . complementum canonice in terram missis et extinctis (CONST. I 443,14 sententia a. cum ardentibus -is promulgata est. *al.*). DIPL. Heinr. V. (ArchUrkForsch. 6. 1913. p. 262,11) ut in anniversario patris . . . ad missam . . . -as in manibus teneant (CHART. eccl. Halb. II 2 p. 295,6 ut . . . de XIV solidis . . . anniversarios cum spensis et -is procuraret. NOTAE Hild.

[Payr]

[MGScript. XXX p. 764,1] in a. . . . fiet -a . . ., que ponetur retro contra . . . altare. *al.*). LIBER ordin. Rhenaug. p. 84,23 ad offertorium . . . offeruntur -ę ad gradum *(item in purificatione:* RITUALE Rhenaug. 19 -as ad usus hominum . . . benedicere. *al.)*. RITUALE Rhenaug. 48 p. 122,15 pone -am in aquam *(item de cereo paschali:* p. 122,19). *al.* **c** *de donis votivis* (*cf.* REGINO syn. caus. 2,366 ut nullus . . . -am . . . pro salute sua rogaturus alibi deferat nisi ad ecclesiam): VITA Eucher. 12 (MGMer. VII p. 52,14) ad caput ipsius sancti luminaria addidit, quod incolae . . . -am vocant, prolixam ad humanum . . . statum *eqs.* LAMB. TUIT. Herib. 2,21 -a . . . ad modum infirmae tibiae. MIRAC. Modo. 13 p. 314^{b},57 votum vovit, nocturnalem -am misit, . . . convaluit. *al.* *de usu superstitioso:* VITA Rigob. 25 (MGMer. VII p. 76,1) *febriens femina* tres -as unius quantitatis effecit, quarum unam nomine sancti Theoderici . . . esse voluit *eqs.* (p. 76,6). LAMB. LEOD. Matth. III 5$^{in.}$ *mater monasterii*, sicut moris esse solet, sorte -arum unum ex apostolis sibi patronum eligere decrevit *eqs.* **d** *de censu:* FORM. Sal. Merk. 14 -am unam de cera ad ipsa basilicae transsolvat, non pro ullo servicio requirendo, sed pro sua ingenuitate defensanda. DIPL. Karoli III. 53 Romanae ecclesiae censum reddendum denariorum octo et -a *(sic ?)* duo (*sim.* DIPL. Otton. III. 201 p. 610,42 -as. *cf.* DIPL. Heinr. IV. 423 p. 568,24 -am unam, panem unum, ampullam vino plenam, quę annuatim . . . presuli . . . monachi reddant). CHART. Bund. 985 homines de -a. *al.* **e** *de oblationibus:* VITA Mathild. I 11 p. 579,18 habebat . . . -as secum, singulis ut divideret oratoriis. CHART. archiep. Magd. 326 p. 426,8 ut . . . de XII nummis . . . -a provideatur, que ad honorem Dei . . . coram altari . . . ardeat. CHART. episc. Hild. I 606 p. 579,26 duas areas . . . -e altaris sancti Benedicti attribuit. II 923 tot libras cere, de quibus possint fieri quatuor -e honeste *eqs. al.* **f** *de cereis in usum privatum distribuendis:* RUD. TRUD. (?) gest. 9,19 personis, quibus nocturnalis -a anteponitur, . . . minutam -am ad servitium. CHART. Rhen. inf. I 411 unicuique fratrum ulnam -ę in festis. REGISTR. abb. Werd. 8,6 p. 270,8 custos ipse dabit VI ancillis VI minores -as. p. 270,19 sex fabris VI -as, eorum magistro II albas et I rufam. 9,17 p. 314,3 advocato de Welde I -am dominalem et domine et domicelle II mediocres dictas staphlicht et nuncio minorem dictam scotebolle. *ibid. al. v. et p. 152,48.* **2** *saec. (interdum fort. de sebaceis):* **a** *gener.:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 146, 19 lumen portatur . . . et remota -a capiantur *falcones*. CHART. Rhen. inf. II 452 p. 249,23 dampnamus consuetudinem perniciosam in -is, que clara die accenduntur. ALBERT. M. animal. 7,115 si olfecerit equa impraegnata collectionem magnam -arum extinctarum, abortiet. 15,84 -a, quae nichil domus est, est principium illuminationis in domo. SALIMB. chron. p. 538, 26 *astrologo* dabant *Mutinenses* . . . qualibet nocte tres magnas -as Ianuenses de mundissima cera. *al.* **b** *medic.:* **α** *strictius:* ANTIDOT. Glasg. p. 145,21 mittis filo cadele in . . . coccione, incendis. TRACT. de chirurg. 147 (add. cod. I) per -am vulneri adhibitam. 703 (add. cod. I) sulfur cum -a superstilla. **β** *latius i. q. suppositorium (cerei formam exhibens) – (kerzenförmiges) Zäpfchen:* WALTH. AGIL. med. 7 p. 101,45 *ex lardo porci* fiat magdalio sive -a et supponatur. p. 101,48 formes -am. p. 101,49 accipiatur -a de sapone. **B** *lampas – (Öl-)Lampe:* EPIST. Bonif. 87 p. 197,5 (epist. papae) ex diversis -is aecclesiae oleo collecto. LEO MARS. chron. 3,29 p. 720,26 ex oleo de -a sancti sepulchri. *v. et l. 68.* **C** *fax, titio – Fackel, Kienspan:* **1** *strictius:* ALBERT. M. veget. 6,5 *ligno pini* utuntur usu -ae. animal. 22,83 de quo *(cortice)* -ae fiunt . . . ad illuminandum. **2** *latius de lumine in caelo apparente:* ALBERT. M. meteor. 1,4,5 -a sive stella stans. *ibid.:* erit *vapor* sicut -a ex -a inflammata et haec vocatur arabice assub, vulgariter autem titio vel -a duplex. **D** *lucerna, ignis – Licht, Feuer:* **1** *strictius:* MARC. GRAEC. ign. 15 -a, quae . . . non extinguetur. 19 -a, quae in domo relucet ut argentum. *ibid. al.* **2** *latius de lumine in cacumine mali apparente ('St. Elmsfeuer'):* NARR. itin. nav. p. 181,4 in summitate mali . . . duas -as per longam moram ardere viderunt.

II *in imag. vel translate i. q. luminar – Leuchte:* **A** *de doctore ecclesiae:* BONIF. epist. 75$^{ex.}$ ut mihi de opusculis Bedan . . . tractatus . . . dirigere digneris . . ., ut -a, quam vobis Dominus largitus est, nos quoque fruamur (76 vice -llę ęcclesiastice. 91 de -lla ęcclesiae). **B** *de titulo libri:* ANON. Mell. 117 Gerlandus . . . scribit . . . commentum in canticum canticorum, quem -am nuncupavit (CATAL. biblioth. Beinw. [ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. 1959. p. 158,33]).

candelabrum, -i *n. (?f.* -ia: *l. 12) script.:* ka-: *l. 40.* cad-: *l. 26.* -dal-: CATAL. thes. Germ. I 62^{a},15 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1966). -leb-: CATAL. thes. Germ. I 57,45. 62^{a},15. *? form. acc. pl.* -brias: CATAL. thes. Germ. I 27, 13 *(loco mutilo). metr.:* -dĕ-: HRABAN. carm. 16,51sq. CARM. Cenom. 7,79. *v. et p. 155,5.* -lă-: *passim.* -lā-: ERMENR. ad Grim. 10 p. 544,31. *v. et l. 38. p. 155,8.*

I *strictius i. q. lychnuchus – Leuchter, Kandelaber:* **A** *proprie:* **1** *cereostatum – Kerzenständer, -halter (cf.* GLOSS. III 159,5 St.-S. -um chercestal. 377,1 -um luchtere. *al.):* **a** *eccl. (cf. J. Braun, Das christliche Altargerät. 1932. p. 492sqq.):* **α** *in univ.:* VITA Filib. 3 (MGMer. V p. 586,11) ipsum . . . de ferro -i . . . transfigere. ANGILB. eccl. Cent. 3 p. 177,27 -a auro parata. ARDO Bened. 17 p. 206,13 septem . . . -a fabrili arte . . . producta . . ., ad instar . . . illius facta, quod Beseleel . . . conposuit *(cf. Vulg. exod. 25,31).* WETT. Gall. 38 *cereum* collocans in -o iuxta sancti sepulchrum. CATAL. thes. Germ. I 76,15 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1966) cad-a II argentea. 100,7 portabilia. 96,11 -orum ęneorum paria II. THEOPH. sched. 3,94 nodos . . . ex christallo, qui . . . -is possint imponi. LEO MARS. chron. 3,32 p. 722,43 trabem . . . cum -is numero L, in quibus . . . totidem cerei . . . ponerentur lampadibus subter . . . dependentibus. CATAL. thes. Germ. I 6,19 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1966) -a XIV argentea, VI cristallina, IV onychina. 26,9sq. VII -a super magnum -um ponenda. 106,26sq. quinque -a ferrea, quinque -a cuprea. *saepe (v. ind.).* CHART. Argent. I 616,108 p. 474,30 thecas -orum. BERTH. ZWIF. chron. 40 p. 266,4 duo -a deaurata, in quibus quattuor cherubin super quattuor evangelistis stantes . . . me patrante . . . sunt facta. NIVARD. Ysengr. 1,979 -a, cruces, capsas et cetera sacrę instrumenta domus. ANNAL. Pegav. a. 1109 p. 249,20 duo k-a Graeco opere fusilique decora. NOTAE Hild. (MGScript. XXX p. 765,1) in -o suspenso ad pedes tumbe sancti Godehardi. *saepe.* **β** *liturg. (plerumque de -o acolythorum; de -o in altari ponendo: l. 51):* VITA Hugberti 15 (MGMer. VI p. 492,13) occurrentes ei obviam cum crucibus . . ., cum turibulis et -is (*item de processione:* LIBER ordin. Rhenaug. p. 33,6). AMALAR. cod. expos. II 4 quot diaconi sunt, tot -a portantur *(item in missa:* 16,1 diaconus . . . accipit evangelium . . . et praecedunt ante eum duo -a et duo turibula. ORDO Rom. 9,4 acoliti -a et turibula gestantes dividantur ex utraque parte pontificis. LIBER ordin. Rhenaug. p. 30,5 ad missam duo candalabra [*sic ?*] ponuntur super altare. *al.)*. RITUALE Rhenaug. 123 p. 147,20 cum unguendus est infirmus, tunc sacerdos . . . precedit cum oleo infirmorum, . . . cruce et duobus -is. CONSUET. Marb. 319 (Spicil. Friburg. X. 1965) locato . . . in ęcclesia funere crux cum -is ad caput eius affigatur. *al.* **b** *saec.:* RUOTG. Brun. 49 p. 52,17 (testam.) -a . . ., quę in ministerio nostro sunt, cotidiana. ECBASIS capt. 656 simia . . . reparet -a lichnis. CHART. Hall. I 224,28 omne . . . spectat ad rade . . ., -a, pelves, ciste. BERNH. GEIST. palp. 1,500 taedae, -a, sedes . . . livorem faciunt. *al.* **2** *instrumentum, in quo lampas ponitur – (Öl-)Lampenständer:* MARC. GRAEC. ign. 35 in fundo *arcae olei plenae* locetur canale . . . tendens ad -um. **B** **1** *alleg.:* HRABAN. univ. 14,21 p. 395^{A} -um corpus Domini vel ecclesia sancta aut divina scriptura. HONOR. AUGUST. gemm. 1,21 duo -a . . . sunt duo praecepta charitatis. ALEX. MIN. apoc. 2,5 *fideles* per -um designantur. *al.* **2** *in imag. et per compar. (cf. Vulg. Matth. 5,15):* ERMENR. ad Grim. 28 p. 566,28 *Walahfredum,* ut plus . . . luceret, lumine Dei prę̄ventum super -um *(i. ad honorem abbatis)* elevasti. EPIST. divort. Loth. 12 p. 227,29 *Arsenius* extitit . . . nobis ex -o pontificatus vestri lucerna. THANGM. Bernw. 56 quo . . . se vilius sub humilitatis deprimit

[Payr]

modio, eo lucidius in aecclesiae apparet -o. HIST. peregr. p. 116,22 imperator . . . et . . . eius proles . . . velut duo -a lucentia . . . rectores fuerunt exercitus. *al.* **3** *meton.:* **a** *de luminibus ecclesiae (cf. l. 9sqq.):* HYMN. Hraban. 23,4,1 cunctis -um luminis exstitit *Martinus.* EKKEH. IV. bened. I 28,2 unum per numen duo dant -a *(sc. Petrus et Paulus; cf. Vulg. apoc. 11,4)* lumen. **b** *iron. de pedibus lupi:* NIVARD. Ysengr. 7,18 anterius dudum – nimirum antistes et abbas – -a duo ducere suetus eras (7,86). **C** *translate i. q. luminar – Leuchte (cf. l. 3sqq.):* VITA Landel. 515 una sub sede -a bina *(sc. Adhelenum et Domitianum)* subesse. GESTA Karoli M. p. 174,12 sanctum . . . Gallum ac Magnum, duo -a Suevie.

II *latius i. q. instrumentum, in quo crux ponitur – Kreuzständer (cf. J. Braun, Das christliche Altargerät. 1932. p. 478sqq.):* CATAL. thes. Germ. I 87,17 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1966; a. 1181) super -um crux parvula. 91,13 crucem duplicem cum -o, in quo ponitur.

***candelaris,** -e. *ad candelam pertinens – Kerzen-:* ALBERT. M. sens. 1,4 p. 7^{b},40 luminis.

candelarius, -a, -um. **1** *adi.:* Maria -a *i. q. missa candelarum b. Mariae Virginis – Mariae Lichtmeß:* CHART. Ital. Ficker 175 p. 218,16 (a. 1190) circa festum sancte Marie -e *(an subst.?).* **2** *subst. masc.:* **a** *faber qui conficit candelas – Wachszieher:* TRAD. Westph. IV p. 153,19 (s. XIII.$^{ex.}$) *datur* -o panis, caseus et obulus, domine, que facit candelas, tantum. **b** *?cerarius – ?Wachszinspflichtiger:* CHART. Sangall. B 502 p. 363,35 (a. 1261) quod . . . in -os, hospitalarios et servientes dominorum . . . nullam exerceam potestatem.

candelula, -ae *f.* *parvus cereus – kleine Kerze:* CHART. Lamb. Leod. 479 p. 583,19 (a. 1250) quod in missa . . . sint ante altare grossi cerei pro illis -is. *Payr*

candeo, -ui, -ere. *form. ind. praes.* -dunt: *l. 42.*

1 *de statu:* **a** *album esse, clarum esse, nitere, splendere – weiß sein, hell sein, weiß schimmern, glänzen:* **α** *praevalente sensu albedinis:* CARM. ined. 82,28 (ed. H. Hagen. 1877) pars haec *(ludi scaccorum)* si -et, illa rubore nitet. EGBERT. fec. rat. 1,99 dum -uit alba pruina. CARM. Bur. B 95,2,1 celum prius -bit messibus . . . quam *eqs.* 151,1,6 prata . . . albent, rubent, -ent. *in imag. c. sensu puritatis: v. p. 156,45.* **β** *praevalente sensu fulgoris:* CARM. Aldh. 4,52 -unt . . . gemmifera ornamina. 4,68 -unt . . . fulmina. *in imag.:* LAUDES Veron. 6,2 (MGPoet. I p. 120) intus nitet *urbs,* foris -et circumsepta luminis *(codd.,* lam- *ed.).* **b** *fervere – glühen:* **α** *proprie:* COMPOS. Luc. T 19sq. mitte *adamantem* in igne . . . et -et per horas duas . . ., donec -et utiliter. **β** *translate:* CARM. anon. (SBMünch. 1873/III. p. 742; s. XI.^{2}) -at in cupido cum sic scelerata cupido. **2** *de actione:* **a** *albescere, pallescere – weiß werden, bleich werden:* VISIO Tnugdali p. 8,9 assunt signa mortis, crines -ent, frons obduratur. **b** *in habitu albo venire – in Weiß erscheinen:* WANDALB. mens. 38 postquam -et *(cf. Verg. georg. 2,319* candida venit) avis pietatis nomine praestans. CARM. Bur. B 83,7,9 si . . . Ledeo -at *Iuppiter* rursus in olore.

adi. **candens,** -entis. **1** *albus, clarus, nitens, splendidus – weiß, hell, weiß schimmernd, glänzend:* **a** *praevalente sensu albedinis:* ALDH. ad Acirc. 70,1 onocrotalus. 78,2 nivem. BEDA hist. eccl. 1,19 p. 37,32 -em niveis vestibus . . . personam. HEITO Wett. 12 equis . . . linteaminum subtilitate -bus. WALAHFR. hort. 248 lilia. IOH. DIAC. cen. 2,248 triticum. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,13 -is . . . agni vellera. METELL. Quir. 15^{a},7 ut -s labarum revehat victoria clarum aut fuga det roseum. *al.* *in imag. c. sensu puritatis:* ALDH. virg. II 2198 integritas -s et passio rubra. **b** *praevalente sensu fulgoris (in imag.):* CARM. de Nyn. 43 -ia menia *Romae.* VITA Landel. 266 sophię lampade -s *(vir sanctus).* **2** *fervens – glühend:* **a** *proprie:* COMPOS. Luc. Z 29 cum ferro -s (WIDUK. gest. 3,65 -s ferrum portare. DIPL. Heinr. II. 501^{a} p. 640,46 in utraque maxilla f. . . . -i . . . comburatur. HIST. peregr. p. 165,13 -is ferri iudicio. BRUNUS LONG. chirurg. 2,2. *al.*). HROTSV. Cal. 9,13 scintillae. WALTH. SPIR. Christoph. I 22 ignita et -e galea in capite cauteriari. THEOD. PALID. annal. a. 1001 iudicium bis sex vomerum . . . -ium. *al.* **b** *translate:* CHART. civ. Vratisl. 49 p. 48,20 (a. 1277) -is odii.

subst. **candens,** -entis *m.* *latrunculus albus – weißer Spielstein:* CARM. Scot. II 1 sol. 5,13 -tum facies.

canderius *v.* cantherius.

candesco, -ui, -ere. *form. ind. praes.* -ent: *l. 31.*

1 *sensu incohativo vigente:* **a** *albescere, clarum fieri, splendescere – weiß werden, hell werden, erglänzen:* **α** *proprie:* TRANSL. Wandr. 21 (MGScript. XV p. 631,19; c. 1100) arbores . . . florum varietate -ere . . . coeperunt. LAMB. WAT. annal. a. 1157 p. 531,18 segetibus -entibus. **β** *translate i. q. magnifice exire – prächtig ausrücken:* ANNAL. Mell. Cremif. a. 1147 mirabilis expeditio . . . contra paganos -uit, sed . . . in contrarium cessit. **b** *fervescere – erglühen:* THEOPH. sched. 1,40 fac . . . tortulas . . . mittensque eas in ignem, sine, donec omnino -ant. *al.* ALBERT. M. meteor. 1,4,8 p. 514^{b},43 prior pars *materiae* inflammatur et posterior tantum ex flamma -it. *remissius de calore i. q. crescere – stark werden:* WILLIB. Bonif. 5 p. 19,13 cum . . . calor estatis -ret. **2** *sensu incohativo evanido i. q. album esse, clarum esse, nitere, splendere – weiß sein, hell sein, weiß schimmern, glänzen:* **a** *praevalente sensu albedinis:* ALDH. ad Acirc. 63,2 interiora mihi *(sc. candelae)* -unt. RHYTHM. 39,11,3 -it Albania. CARM. Bur. B 77,15,2 tamquam massa nivea gula -bat. ALBERT. STAD. Troil. 4,743 -it bysso toga carni proxima. ALBERT. M. veget. 2,86 habent *fungi* in se multum perspicuum terminatum et ideo -unt. animal. 1,205 non permittit *perturbatio* -ere cristallinum et radiare. *in imag. c. sensu puritatis:* ALDH. virg. I 16 p. 245,24 nisi utrimque duplex sanctimonia concorditer -at. RHYTHM. 81,22,3 doctores sancti corpore virgineo, qui tunc -ent violę in virgulis. **b** *praevalente sensu fulgoris:* CARM. Aldh. 5,31 -unt calida clari fulgoris sidera.

adi. **candescens,** -entis. **1** *albus, clarus – weiß, hell:* ALDH. virg. II 438 mitia sed gestat *columba* -s ilia praepes. 1601 colostrum. **2** *radians, pulcher – strahlend, schön:* CARM. Aldh. 5,27 capud -s crinibus cingunt capilli nitidis.

candidatio, -onis *f.* **1** *purgatio – Reinigung:* RUP. TUIT. off. 7,25 p. 208^{A} -e baptismi gentes ad Christum adducere. **2** *splendor, puritas – Glanz, Reinheit:* EPIST. ad Hildeg. I 22 p. 179^{A} felices . . . illas . . . dixerimus, quae speculo divinae -is innixae bravium . . . a Domino . . . percipere affectant. LAMB. ARD. hist. 150 p. 639,31 Adelidem et . . . Beatricem, quas . . . ad veteris hominis expiationem in novi hominis -em . . . baptizavimus. ALBERT. M. miss. 2,7,6 p. 55^{b},15 propter instructorum -em. euch. 3,1,8,5 p. 274^{b},35 candet *dilectus Christi* . . . liliosa -e in omni castitatis munditia.

1. candidatus, -a, -um.

I *adi.:* **A** *proprie:* **1** *strictius i. q. vestibus albis indutus – weißgekleidet:* ERCHEMB. CAS. hist. 37 -um sacerdotalem agmen. MIRAC. Bert. 44 p. 517,38 virum dalmatica leviticisque cultibus -um. TRANSL. Annon. 10 p. 518^{a},18 canonicorum -a et spectabilis multitudo. VITA Balder. 24 p. 734,12 coram -a patricii generis turba. *al.* *in imag. c. sensu puritatis:* IONAS BOB. Columb. 1 epil. p. 226,19 (vs.) martyrum -us *(sic)* catervas et iustorum. VITA Balth. A 16 cum -o (candido *var. l.*) virginum grege. VITA Sabini Canus. 11 (ASBoll. Febr. II p. 326) angelorum -am aciem. MEGINH. FULD. (?) Ferr. 10 in hoc exercitu -o triumphantium militum Christi. *al.* **2** *latius i. q. albus – weiß (in imag.):* BERENG. TREV. serm. 3 (PL 160,1023^{D}) virtutum -a *mens iusti* similagine. **B** *translate i. q. integer, probus – lauter, edel:* VITA Balder. 13 Iohannes . . ., qui sui gratiam nominis moribus illustrabat -is.

II *subst.:* **A** *masc.:* **1** *strictius i. qui albis vestibus indutus est – ein Weißgekleideter:* **a** *gener.:* IOTS. Odil. 2,14 (MGScript. XV p. 817,53; s. XI.$^{med.}$) videbat . . . quandam . . . personam cum multo agmine -orum intrare monasterii claustrum (*item in visione:* CHRON. reg. cont. III a. 1217 p. 241,31). HIST. peregr. p. 164,18 illa terribilis -orum acies. *in imag. c. sensu puritatis:* IONAS BOB. Columb. 2,17 p. 270,11 non agnoscis . . . Ansildem, quae dudum ad caelos migravit -orum (-arum *A2*^{a}) choris insertam? *ibid. al.* **b** *spec.:* **α** *qui veste baptismali indutus est – ein mit dem Taufkleid Be-*

[Sroder]

kleideter: HERBORD. Ott. 2,36capit. de letitia et splendore -orum. β *qui veste episcopali indutus est – ein mit dem Bischofsornat Bekleideter:* VITA Athan. Neap. 6 p. 446,13 reiecto -orum tegmine fiat monachus. **2** *latius i. qui certo honore fungitur – Inhaber einer Ehrenstelle, 'Candidatus':* **a** *spectat ad palatium Byzantinorum:* EPIST. var. I 32 p. 547,17 Michaelem metropolitanum . . . Calistumque gloriosum -um . . . tua misit dilectio *(de eodem:* ANNAL. regni Franc. a. 803 p. 118,7). ERCHEMB. Cas. hist. 60 quidam stratigo augustalis Iohannem -um . . . cum trecentis belligeratoribus direxit Athanasio episcopo. LEO MARS. chron. 2,66 p. 675,13 -i . . . honore donatus et nonnullis Apuliae civitatibus praelatus est. **b** *spectat ad curiam papalem:* PETR. CAS. (?) chron. 4,37 obviam ei *(imperatori)* pontifex misit . . . draconarios, -os. **B** *neutr.: vestimentum album – weißes Kleid:* NOTKER. BALB. gest. 2,19 p. 90,4 *(de veste baptismali)* de camera . . . Caesaris -um, a patrinis vero suis habitum Francorum . . . acceperunt. *in imag. c. sensu puritatis vel splendoris:* VITA Sadalb. 11 (MGMer. V p. 55,14) in baptismi -um devotissime se servabant. VITA Godefr. Cap. I 10 p. 526,29 beata illa anima carne soluta aeternae regenerationis induit -um.

2. candidatus, -us *m. acc. sg.* -um: *v.* candidatum *l. 17. 19.21. splendor – Glanz:* REIN. LEOD. Eur. 6 (MGScript. XX p. 563a) sic . . . celesti niteat -u.

***candidifer,** -era, -erum. *albus – weiß:* MIRAC. Richar. 1,11 (MGScript. XV p. 917,28; s. IX.) induti -is (candidis sericis *2*) vestibus *Dei famuli. cf.* *candifer.

candido, -atum, -are. **1** *dealbare – weiß machen:* **a** *proprie:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,37 corporale multo labore -atur. *alch.:* TRACT. Micrer. p. 95,22 cur factum est rubeum, antequam -retur ? *al.* Ps. ARIST. magist. p. 650b,49 aluminis albi -antis (candientis ANON. secret. p. 61,7) pannos quartam unciae unius. **b** *translate i. q. purgare, emendare – reinigen, läutern:* RUP. TUIT. off. 8,12 qui *(apostoli)* . . . scriptis suis Aethiopissas -are non desinunt animas. HILDEG. scivias 2,6 p. 514b fructu claritatis vitae, qui in sanctificatione -andus est, aedificationi parietis Dei imposito. CHRON. Bened. II 16 quibus omnibus -tum Deo spiritum reddidit. VITA Otton. Bamb. II 12,1 martirio -ti athletae invictissimi. EPIST. Hildeg. 1 p. 329,12 de Libano, de monte scilicet cunctis -to et conferto virtutibus. *al.* **2** *fervefacere – erhitzen:* COMPOS. Matr. 66,4 apponis batillum cum operculo paterisque id -ari diebus VII.

adi. **1. candidans,** -antis. *radians – strahlend:* SEDUL. SCOT. carm. 1,11,5 alma solis inter astra -sque gloria.

2. candidatus, -a, -um: *v. p. 156,47.*

candidulus (-dol-), -a, -um. *script.* -itu-: *l. 56.*

I *adi.:* **A** *proprie:* **1** *strictius i. q. albus, clarus, nitens – weiß, hell, weiß schimmernd:* PAUL. DIAC. carm. 19,1 *(de charta)* -olum . . . campum. PAULIN. AQUIL. carm. 1,63 -o . . . germine. 7,5,1 -os pullos columbae. ERMOLD. Ludow. 4,355 -olas vestes *baptismi.* WALAHFR. (?) carm. 50,1,27 pennas. NOTKER. BALB. carm. 9,30 p. 141 speciem presentat *pellicium* . . . -am, nitidam. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,157 -am fugiebat Lucifer auram. *al. in imag. c. sensu puritatis:* PAULIN. AQUIL. carm. 11,38,1 flores martyrum -i (-tuli *B*, -doli *M*). EPITAPH. var. I 17,20 cum grege -o regna beata petens. SYLL. Sangall. 4,65 virginitate chorus resplendens -arum turba puellarum integritate nitens. *al.* **2** *latius:* **a** *albis vestibus indutus – weißgekleidet:* ERMOLD. Ludow. 4,470 clerus . . . -olus. HERM. AUGIENS. vit. 280 -as . . . sororculas. **b** *pulcher – schön:* VITA Landel. 264 -us facie *iuvenis.* **B** *translate:* **1** *integer, probus – lauter, edel:* WALAHFR. carm. 34,16 candide, care vale . . ., pusio -e, candide pusiole. HUCBALD. carm. 1,33 -i calvi, concurrite. **2** *virtutes laudans – die Tugenden preisend:* CARM. var. I 34,3 -olum confecit opus.

II *subst.:* **A** *masc.:* **1** *qui albis vestibus indutus est – ein Weißgekleideter:* FROUM. carm. 10,5 percipe claras -us vestes. **2** *latrunculus albus – weißer Spielstein:* CARM. Scot. II 1 sol. 1,2 -i bini, unicus atque niger. **B** *fem.:* *quae alba est – eine Weiße:* EKKEH. IV. pict. Mog. 276 qui *(Moyses)* prope -am (gloss.: Madianitem) duxit procul ante nigellam.

candidus, -a, -um. *script.* -it(us): *l. 9.24.49.*

I *proprie:* **A** *albus, clarus, nitens, splendidus – weiß, hell, weiß schimmernd, glänzend (cf.* GLOSS. I 12,29 St.-S. -a sginandi. III 367,37 -us vel niveus equus uuizros. *al.):* **1** *praevalente sensu albedinis:* **a** *de anim. vel partibus corporis:* α *strictius:* RECEPT. Dilling. (ArchGeschMed. 40. 1956. p. 165,1) -ita . . . corpora tenera et infirmiora sunt. THEGAN. Ludow. 19 dentes. TRANSL. Godeh. 2 p. 643,55 manum . . . -am et mollem. ALBERT. M. animal. 23,128 in Achayae partibus est *merula* -a. *al. de militibus albis armis et equis exornatis:* HIST. peregr. p. 165,7 de legione -a (-ita *H*). *in imag. c. sensu puritatis:* ALDH. virg. II 2443 -a . . . sequitur . . . martira. WANDALB. martyr. invoc. 5 plebis tu caput . . . -ae. HROTSV. Agn. 445 nive -ior . . . agnus. β *latius: canus – weißgrau:* LIUTG. Greg. 10 -a canicie. WALAHFR. carm. 30,20 donec vile tegat -a pluma caput. TROTULA 57 p. 30,7 ad capillos -os faciendos. *flavus – blond:* PAUL. DIAC. Lang. 3,30 p. 109,24 erat . . . Authari iuvenali aetate floridus, . . . -o crine perfusus. **b** *de vestimentis, pannis:* ALDH. virg. I 58 p. 318,4 -is et coloratis mafortibus. PIRMIN. scar. 12 p. 44,1 induit *sacerdos* corpus tuum *(sc. baptizati)* veste -ita ([-da, -dam *var. l.*]. ANNAL. Fuld. II a. 876 p. 88,24 -is uti vestibus pro signo cognoscendae societatis. WALTH. SPIR. Christoph. I 1 -am sacri baptismatis vestem. *al.*). NOTKER. BALB. gest. 1,34 p. 46,25 lintheamine -issimo. HERM. TORN. rest. 38 p. 290,17 cum monachorum niger sit habitus, clericorum vero -us. WIBALD. epist. 295 cindalia -a. CHART. Heinr. Leon. 122 casulam. *al. alleg.:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,240 -a . . . vestis praefert votum virginitatis. **c** *de medicamentis, lapidibus, metallis, substantiis sim.:* ALDH. virg. I 9 p. 236,14 marmoris -i venustas. RECEPT. Sangall. I 31 -um fermentum. MAPPAE CLAVIC. 84capit. argentum nigrum -um facere. TURBA phil. 22 p. 132,33 donec fiat flos -us ut flos salis. LEO MARS. chron. 3,28 p. 719,7 frontem . . . chori . . . quattuor . . . marmorum tabulis sepsit, de quibus porfiretica una, viridis altera, reliquae duae . . . -ae (simplices *2*). COMPOS. Matr. 58,1 stagnum. OTTO FRISING. gest. 1,55 p. 80,30 haec margarita est albedine -a, candore alba. IOH. sacerd. 84 de -o sulphure. *al.* **d** *de liquoribus:* Ps. GALEN. febr. 79 urinam mane albam, ante prandium rubeam, post prandium -am (329). IOH. sacerd. 5 cum aqua -a (Ps. ARIST. magist. p. 652b,57). *in nom. propr.:* DIPL. Heinr. I. 35 p. 70,10 in fluviolum Drusandam, que nominatur C-a, et ex ea in aliam Drusandam, quae dicitur Nigra. **e** *de rebus variis:* BEDA hist. eccl. 5,13 p. 313,14 -um codicem protulerunt angeli, . . . atrum daemones. HUGEB. Willib. 4 p. 101,35 -itas nivalesque cadentes catervas. ERMOLD. Ludow. 3,243 scuta mihi fucata . . ., sunt -a vobis. VITA Emm. 41 panem (VITA Udalr. Cell. II 21 [11] utriusque panis, -i videlicet et nigri. CHART. Port. 55 p. 73,21 panis -ior). *al. in nomine plantae:* Ps. ODO MAGD. herb. 59 bryonia . . . dicitur a nobis Latinis -a vitis. *in nom. propr.:* ALCUIN. epist. 273tit. in loco . . ., qui dicitur C-a Casa *('Whithorn').* HRABAN. carm. 82,11,2 ut in Silva tracti *martyres* foras truncarentur C-a *(v. notam ed.).* **2** *praevalente sensu fulgoris:* RHYTHM. 117,1,2 -is sideribus. *in imag.:* EPIST. Meginh. 5 p. 197,20 in lucem quandam -issime libertatis. **B** *fervens – glühend:* CHART. Hans. I 448 p. 162,7 (a. 1252) super purgacione ferri -i.

II *translate i. q. integer, purus, probus – lauter, rein, edel:* ALDH. virg. II 494 -a virtutum . . . dona sacrarum. 1654 virginitas. *al.* TRAD. Frising. 591 p. 506,16 pontifex . . . almis -isque manibus ipsam ecclesiam dedicavit. *v. et p. 157,64.*

subst.: **1** *masc.:* **a** *nom. propr. i. qui albus, splendidus est – ein Weißer, Glänzender:* BEDA hist. eccl. 1,24 p. 44,15 C-um . . . presbyterum. CAND. FULD. Eigil. I praef. conpresbytero suo Modesto C-us . . . optat . . . salutem. *al.* WIDUK. gest. 2,17 p. 83,2 Ailbertus, qui cognominatus est C-us. TRAD. Teg. 348b Chŏnradus C-us. *remissius:* AGNELL. lib. pont. 4 Eleuchadius II., cui nomen latine -us intelligitur. **b** *qui*

[Sroder]

probus est – ein Edler: v. p. 157,64. **c** *equus albus – weißes Pferd, Schimmel:* Gloss. III 78,66 St.-S. -us wizros (blancros *var. l.*). **d** *latrunculus albus – weißer Spielstein:* Carm. Scot. II 1 sol. 2,5 -us inseritur. **2** *neutr.: quod album est – das Weiße:* Mappae Clavic. 88capit. -i confectio. Ioh. sacerd. 4 fecem -i assumes *(cf. J. Ruska, QuellStudGeschNat. 5. 1936. p. 110).*

***candifer,** -era, -erum. *splendidus, magnificus – glänzend, prächtig:* Carm. Cent. 92,4 floribus almorum -isque patrum. 150,10 in aula regis praeclari -a Karoli. *cf.* *candidifer.

candifico, -atum, -are. **1** *dealbare – weiß machen:* Metell. Quir. 9,14 *(in imag.)* ad perustę proxima, qua -at nigellos Ęthyopes Matheus. **2** *purgare, emendare – reinigen, läutern:* Willir. cant. 4,8 p. 30 te sponsam baptismo -tam. 4,14 p. 33 meditantes taliter in se munere caelesti donabo -ari. Vita Serv. 7 p. 26,2 sub eodem agno et apostolis ecclesiam -ans provexit ad victoriam innocentia.

***candifluus,** -a, -um. *splendorem emittens, lucens – Glanz ausstrahlend, leuchtend:* Paulin. Aquil. orat. 1,3 (MGPoet. VI p. 223) rerum creator, . . . qui . . . aera comples luce . . . -a. Invent. Quint. I 168 (MGPoet. IV p. 996) martyr . . . Christi lumine -o coepit fulgere.

***candimeus** *v.* *condimeus.

*?***candio,** -ire. *dealbare – weiß machen: v. p. 157,32.*

***candisum** *v.* *condisum. **canditus** *v.* candidus.

candor, -oris *m.*

1 *proprie:* **a** *strictius i. q. albedo, claritas, nitor, splendor – Weiße, Helle, weißer Schimmer, Glanz:* **α** *praevalente sensu albedinis:* Aldh. virg. II 2369 nuntius e caelo . . . labitur . . . niveo -e coruscus. Gloss. med. p. 39,14 albor in cute lepra est, non -r. Walahfr. hort. 252 non Parius -e lapis . . . lilia nostra premit. Adso Waldeb. 1 (MGScript. XV p. 1172, 34) anseres agrestes, quas a -e vel sonitu vocis . . . gantas vocitant. Godesc. Aquens. opusc. 4,18 p. 156,6sq. ut -r nivis comparatus sanctorum -i potius nigredo quam albedo possit dici. Benzo ad Heinr. 2,12 cum -e byssi. Ioh. sacerd. 2 quoad supremum suscipiat *auripigmentum* -em. Chart. march. Misn. III 405 per -em pellis et per atramenti nigredinem earum *(causarum)* perpetuari noticiam. Statut. ord. Teut. p. 63,22 sacerdotalia indumenta nitida . . . appareant, ut -r vestis sollempnitatem indicat devocionis. Carm. Bur. B 156,4,1 nivei -is, rosei ruboris sunt maxille. Albert. M. animal. 1,206 cristallini humoris -em et claritatem *(sc. in oculo). al. v. et p. 158,40.* **β** *praevalente sensu fulgoris:* Hrotsv. Agn. 79 solaris splendor, lunae renitens quoque -r. Vinc. Prag. annal. a. 1158 p. 672,20 exercitus -e ferri horribiles. Carm. Bur. B 115,4,1 decor prevalet -i etheris. *al. in imag.:* Willib. Bonif. 6 p. 33,14 cum . . . fidei inluxisset -r. Hrotsv. Theoph. 425 lucens animae . . . -r. *al.* **γ** *praevalente sensu limpiditatis:* Hrotsv. Gong. 93 fonticulus vitreo -e serenus. **b** *latius i. q. pulchritudo – Schönheit:* Heinr. Wirz. cur. 950 forme -r.

2 *meton. i. q. nix – Schnee:* Hildeg. div. op. 1,4,98 p. 877B mensis primus . . . frigidus et humidus existit . . . et aquam in -em conversam exsudat.

3 *translate i. q. integritas, puritas – Lauterkeit, Reinheit:* Theodulf. carm. 75,99 Christus -r in aevum virginitatis opimus. *fort. add.:* Lex Sal. Pipp. prol. 1,7 p. 82,9 gens Francorum . . . nobilis, incolumna -e (candida *K 35*), forma egregia.

***candria,** -ae *f. (orig. inc.) ?species plantae – ?Pflanzenart:* Albert. M. animal. 23,87 contra omnia vitia renum *falconum* pulverem -ae et, si non habetur, nasturtii aquatici . . . tribue.

1. ***candus,** -i *m. vel f. (orig. inc.) fort. i. q. linozostis – viell.: Schuttbingelkraut (Mercurialis annua L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. III. p. 180):* Tract. de aegr. cur. p. 260,34 recipe . . . spodii, -i, seminis melonis purgati. p. 309,37 recipe . . . scariole, -i, gummi arabici. Gloss. IV 362,11 St.-S. -us *(v. notam ed.)* ossennavel vel linozotis vel merculiaris.

2. ***candus,** -i *m. (cohaerere vid. c. germ.* gans) *anser – Gans:* Moses Panorm. marisc. 8 p. 167,3 accipe de pinguedine -i *(v. notam ed.). cf. p. 159,34.* *Sroder*

***canedanus** *v.* *cavedanus. ***canella** *sim. v.* *canne-.

caneo, -ui, -ere. *canum esse vel fieri, flavere – grau, weiß, bleich sein oder werden (cf.* Gloss. II 561,21 St.-S. -eo, -es, -ui uuizon, grauuon): **1** *proprie:* Carm. de Frid. I. imp. 1799 suas -ere videns gaudebat aristas agricola. **2** *translate i. q. senescere – alt werden:* Nivard. Ysengr. 4,173sq. qui pubem in vitiis contraxit, -et in hisdem, in quibus et -et, convenienter obit.

canepa *sim. v.* 1. canab(a).

canesco, -ere. **1** *canum fieri, albescere, flavescere – ergrauen, grau, weiß, bleich werden:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* Hraban. carm. 37,10 -unt violae, lilia fusca cadunt. Wandalb. mens. 41 incipiunt salices nodis -ere glaucis *(cf. Verg. georg. 2,13).* Meginfr. (?) carm. p. 643A -unt fruges. **β** *de capillis:* Albert. M. animal. 3,86 pili mutantur in homine in senectute et -unt (*p. 518a,7* λευκαίνονται). 19,37 rubei pili citius -unt et albescunt quam nigri. *al. de hominibus ipsis:* Alfan. premn. phys. 34,7 de -ere (*PG 40, 737A* πολιοῦσθαι) sexagenarium. Albert. M. animal. 9,36 *feminae citius* -unt et aniles accipiunt rugas. 19,2 non . . . alia ab homine animalia manifeste -unt (*p. 778a,25* πολιοῦται) in senectute. *al.* **b** *translate i. q. senescere – alt werden:* Amadeus Laus. hom. 7,174 (ed. J. Deshusses. 1960) iustus animo -ens ut palma florebit diuturnitate. **2** *candescere – (auf)leuchten:* Milo carm. app. 5,2 (s. XII.) imbre facit caelum solis -ere girum *(de interpr. v. B. Bischoff, Mittelalterliche Studien. II. 1967. p. 198sqq.).*

***canesius,** -i *m. (turc.* ḫān, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 808) apud Tataros i. q. procurator, baiulus – Statthalter, 'Khan':* Roger. Spalat. destr. 23 (MGScript. XXIX p. 556,5) alteri . . . ipsorum *(Tatarorum)* -o, id est maiori *eqs.* 35 p. 563,39 *Tatari* constituerunt -os (-eos *B*), id est balivios, qui iusticiam facerent et eis equos . . . procurarent. p. 536,41 erant -i fere centum. *ibid. al. cf.* caganus.

caneta *sim. v.* cann-.

caneva *sim. v.* canab(a). ***canevacius** *v.* *cannabacius.

*?***canevaticum,** -i *n. (fort. corruptum ex* *conversaticum, *nisi subest* canaba) *tributum quoddam – Abgabenart:* Chart. Ital. Ficker 192,2 p. 236,12 (a. 1196) de curadia . . . et bancatico et -o . . . episcopum . . . fore in possessione (*cf.* 192,1 p. 233,32 baneatico et conversatico).

canevum *v.* cannabis. ***canfera, -ora** *v.* *camphora.

cangraena *v.* gangraena. **caniclada** *v.* calyculata.

***caniclinus,** -i *m.* (*κανίκλειος) *de camerario palatii Byzantini i. qui vas sacri encausti servat, cancellarius – Hüter des Gefäßes mit der geheiligten Tinte, Kanzleivorsteher (cf. Wattenbach, Schriftwesen p. 248sq.):* Rahew. gest. 3,54 p. 229,4 unus de servis palatii, -us videlicet, quem nos cancellarium dicere possumus (*inde* Ligurinus 390 -us erat, nobis camerarius idem esse potest). p. 229,16.

caniclus *v.* 1. caliculus.

canicula, -ae *f.*

I *canis (parvus) – (kleiner) Hund:* **A** *strictius:* **1** *proprie:* Notker. Balb. gest. 1,20 p. 26,14 assumpsit duas -as . . ., quas Gallica lingua veltres nuncupant. Albert. M. (?) animal. quaest. 1,29/31 p. 99,52 -am . . . habui pulcherrimam Coloniae. Thom. Tusc. gest. p. 510,5 habebat . . . rex . . . tres -as parvas, sed placidas. *de diabolo:* Vita Liutb. 26 p. 30,5 *malignus spiritus* alium secum in forma -ae conferens (p. 30, 11). **2** *in nomine sideris de Sirio:* Alcuin. epist. 149 p. 243, 13 addidit se . . . splendida facie -a, medicis praemia exspectantibus multum amabilis. Carm. var. Walther 1,64,2 tua semper si flagrares *(sc. aestas)* molesta -a, iam dies caniculares devastassent secula. Albert. M. meteor. 2,2,16 p. 561a,49 ex stellis fixis, quae dicuntur -ae. *al.* **3** *translate de iactu aleae:* Rather. prael. 5,6 p. 291A qui melius, damnosa -a quantum rodat, . . . norunt ([*ex Pers. sat. 3,49*]. Walth. Spir. Christoph. II 6,163). **B** *latius* -a marina *sim. i. q. raia –*

[Payr]

Rochen (Raja spec. L.): ALBERT. M. animal. 2,80 sunt asperi corii . . ., sicut piscis, qui dicitur aput mare Flandriae serohe, quod est -a marina. 4,64 maris -am.

II *canis femina – Hündin (cf.* GLOSS. III 81,3 St.-S. -a zoha. 444,21 -a hundinne. *al.)*: **A** *proprie*: ALBERT. M. animal. 5,11 propter . . . nimiam clausuram . . . orificii vulvae lupae et -ae. *alch. in nomine ficticio: v. p. 165,55sq.* **B** *meton. de hominibus in convicio*: CHART. civ. Ratisb. 44 p. 15,13 (a. 1192) si filium -ę vel furem nominaverit. CHART. Babenb. 183,6 p. 252,3 de filio -e tres solidos.

1. canicularis, -e. *metr.* cā-: *l. 15.*

ad caniculam stellam pertinens – zum Hundsstern gehörig, Hunds-: **1** *proprie*: AESCULAPIUS 1 p. 2,36 -bus diebus (COMPOS. Matr. 5,2 d. VII -bus. *al. v. et p. 160,67*). CARM. cod. Vat. (5330) 11,2 aestivi . . . soles dicuntur -es. *subst. masc. plur. i. q. dies cynocaumatici – Hundstage*: EPIST. Meginh. 31 -ium . . . periculum. **2** *in imag.*: ALCUIN. epist. 179 p. 296, 23 -bus decoctus flammis, rore salutationis vestrae refocilatus . . . adsurgebam.

2. canicularis *v.* calycularis.

canicularius, -i *m. canum curator – Hundewärter*: TRANSL. Athan. Neap. 20 -i filius.

caniculata *v.* 1. calyculata.

1. caniculus, -i *m. canis (parvus) – (kleiner) Hund* (*cf.* GLOSS. III 446,33 St.-S. -us hundlin): ARNOLD. LUB. chron. 4,8 p. 171,26 albus et parvus venatorius super tapete discurrebat -us. 7,2 p. 231,21 ut . . . milites de loco perpetrati sceleris usque ad fores maiores ecclesie -um deferrent.

2. caniculus *v.* caliculus.

***canicunus** *vel* **-um**, -i *m. vel n. (orig. inc., nisi cohaeret c.* cuniculus *et* canalis, *cf. H. Bosshard, Saggio di un glossario dell'antico Lombardo. 1938. p. 153sq.) ?fossa, decursus aquae – ?Wassergraben, -lauf*: CHART. Bund. 17 p. 16,9 (a. 765) agrum . . . cum casa, cum duobus tabulatis, cum curte et introitu suo et cum -is suis.

***caniductio**, -onis *f. servitium in alendis canibus venaticis eorumque curatoribus praestandum – Verpflichtung zur Versorgung von Jagdhunden und deren Wärtern*: CHART. Pommerell. 67 (a. 1238) villam . . . libere esse volumus ab omni exaccione . . ., sciliced . . . a -bus (*sim.* 72 a -bus, a castorariis).

***caniductor**, -oris *m. canum venaticorum curator – Wärter der Jagdhunde*: CHART. Sil. C 26 p. 309,2 (a. 1247) -bus vel venatoribus sive castorariis, si venerint, expensas . . . procurabunt. *expressius de sustentatione*: CHART. Pommerell. 313 p. 267,31 (a. 1280) excipimus . . . incolas . . . a canibus, a -bus . . . et ab aliis . . . angariis.

canier *subst. ?leno – ?Kuppler (cf. Ahd. Wb. I. p. 1569)*: GLOSS. IV 43,12 St.-S. -r putel.

caniformis, -e. *forma vel capite canis praeditus – hundsgestaltig, -köpfig*: NOTKER. BALB. serm. 4 cultores simiarum et -is Anubis.

caniglata *v.* calyculata. ***canila** *v.* *cannellus.

canilata *v.* calyculata.

1. canilis, -e. *ad canem pertinens – Hunds-*: CHART. Tirol. 435 p. 232,42 (a. 1188) campus, pro quo dabatur brenna cani wardiani de Formeiano, . . . dicitur campus -e *(sic)*. p. 233,12 de campo -e. *cf.* 2. canalis *et ThLL. III. p. 251,69sq.*

2. canilis *v.* 1. canalis.

1. *canilla, -ae *f.* (*cf.* canicula) *canis (femina) – Hündin, Bracke*: GLOSS. III 231,57 St.-S. -a brecha. IV 43,8 -a brachinna (bracche *i*). 134,12 -a bivicha *(i.* breccha *ed.)*.

2. *canilla *v.* *cannellus.

canimelum *v.* chamaemelon. **canina** *v.* cannabis.

***canineus**, -a, -um. *naturae canis conveniens – hundeartig, Hunds-*: GOZECH. epist. 16 nisi -am fugeret famem *Iacob.*

caninus, -a, -um.

I *adi.*: *qui est canis – Hunde-, Hunds-*: **A** *proprie*: **1** *strictius*: **a** *ad canem pertinens, canis proprius, a cane effectus – zum Hund gehörig, dem Hund eigen, vom Hund (verursacht)*: COMPOS. Luc. D 15 stercos -us. REGISTR. abb. Werd. 2,3 p. 18,13 ad esum -um. EGBERT. fec. rat. 1,65 livor . . . vetat ossa -us. 1,225 in folle -o. DIAETA Theod. 40 lac. PASS. Colom. 12 faciem suam amisit et -am accepit *eqs.* CAES. HEIST. hom. exc. 124 more -o . . . comedit. *al.* **b** *caniformis – hundsgestaltig*: EKKEH. IV. bened. I 55,27 Cerberus (gloss.: -us demon). **c** *canibus accidens – Hunde befallend (cf. l. 51sqq.)*: ALBERT. M. animal. 7,109 canibus . . . accidunt quaedam infirmitates, rabies videlicet, quam quidam . . . -am insaniam (*p. 604*^{a}*,5* λύττα) vocant *eqs.* **d** *canibus intentus – Hunden zugetan*: VITA Desid. Cad. 26 amatores. **e** *ex corio canis confectus – aus Hundsleder gefertigt*: NICOL. BIBER. carm. 1759 (ed. Th. Fischer. 1870) vulgus calcificum . . . iurans hyrcinum vendit quandoque -um *sotularem.* **2** *latius i. q. naturae canis conveniens vel similis – hundeartig, hundeähnlich*: **a** *spectat ad formam*: WALTH. SPIR. Christoph. I 2 longa . . . et acuta facie cynocephalum, id est -i capitis hominem, pretendens (*cf.* 12 -a facies. 21 imago). ALBERT. M. animal. 1,103 hyricius uterque, tam -us quam porcinus. 2,57 quae *(simia)* caput -um habere videtur, quae etiam -a simia vocatur. *ibid.*: -i homines. 22,49 dicitur . . . daxus -us, qui in multa findit pedem sicut canis *eqs. de dentibus angularibus*: IOH. IAMAT. chirurg. 6,1 duo . . . dentes -i dicuntur. ALBERT. M. animal. 1,184. *al.* **b** *spectat ad mores*: **α** *de bestia (sc. galeo, cf. p. 166,22sqq.)*: ALBERT. M. animal. 6,62 piscium quorum⟨dam⟩ galedoly dictorum, hoc est -am naturam habentium. **β** *de hominibus*: ALBERT. M. animal. 1,223 leoninis hominibus et -is generosis. **γ** *de fame*: ALBERT. M. animal. 12,69 appetitum -um. 13,83 canes multum famescunt et illi, qui inordinatum habent appetitum, famem dicuntur pati -am. **B** **1** *per compar. vel in imag.*: GODESC. SAXO conf. p. 77,25 per dentem . . . -um malignam perversorum . . . reprehensionem *significat Augustinus (trin. 2 prooem.)*. VITA Sev. Col. 3 *ecclesiam* -is morsibus lacerabant. IOH. CANAP. Adalb. 28 vulgus . . ., quid de illo foret acturus *dominus*, furibundo et -o rictu exspectant. ITIN. Petr. Dam. 6 de illius *(Cadaloi)* -a rabie. *al.* **2** *in nominibus*: **a** *herbarum*: ANTIDOT. Lond. p. 18,29 uvola. RECEPT. Bamb. 4 recini. DYNAMID. Hippocr. 2,66 cynoglossam, quam Latini linguam -am vocant. GLOSS. III 495,37 St.-S. cepa -a hundes clobelouh. BERNH. PROV. comm. 4,3 p. 285,19 rosa -a, quare amara est, -a vocatur. ALPHITA I p. 284,32 cinopedicon pes -us. ALBERT. M. veget. 6,480 zinziber. *al.* **b** *bestiae*: Ps. HIPPOCR. progn. B 4 musca (ALBERT. M. animal. 1,96 cynomiae sive muscae -ae. *al.*). **c** *putei salinae*: TRAD. Salisb. I 167 p. 338,5 (a. 1125/47) ad unam patellam pertinent quarta pars aquę, quod . . . vocitatur lapideus puteus, et quarta pars -i putei (p. 338,7). **d** *litterae (sc. 'r')*: ALBERT. METT. episc. Mett. 1 p. 700,10 sumat sibi solatio . . . -am litteram, ut vel sic inconvenienti sono deditus ridiculum praebeat legentibus *opus*. EGBERT. fec. rat. 1,693 er sonat in lingua, quę littera valde -a. *al.* **e** *morbi (cf. l. 6sqq.)*: CONSTANT. AFRIC. theor. 9,20 p. 44b^{v} si in interiori est lacerto *apostema*, -a vocabitur suffocatio. GLOSS. Roger. I A 3,1 p. 659,33 una dicitur mania -a et alia mania demoniaca (WALTH. AGIL. med. 7 p. 102,27). **C** *translate i. q. bestialis, turpis – 'hündisch', schändlich*: ANNAL. Xant. a. 873 p. 33,2 -am vitam digna morte finivit. ALBERT. STAD. annal. p. 329,9 non potuit taedis finis bonus esse -is *(cf. Hier. epist. 69,4)*, est ubi Semiramis *eqs.*

II *subst.*: **A** *masc.*: **1** *homo canis similis – hundeähnlicher Mensch*: **a** *de cynocephalo*: WALTH. SPIR. Christoph. II 3,134 tune, -e, meis proponas prelia divis? **b** *de cinaedo (per pravam originationem vocis ut vid.)*: ALBERT. M. animal. 1,436 esse cynaedum sive -um, qui habet curvum collum. **2** *plur. i. q. dentes angulares, columellares – Eck-, Augenzähne* (*cf.* GLOSS. III 70,62 St.-S. -i scharpceni. 436,7 -i huntesceni): ARS med. 5 p. 422,12 qui *(dentes)* . . . molas antecedunt, IV -i nuncupantur. ALBERT. M. animal. 1,190 *linea* terminatur ad -os. 1,195 consequentes . . . illos *(dentes quadruplos)* vocantur -i, eo quod sunt acuti ad lacerandum. 12,210. *al.* **B** *fem.*: *?canis femina – ?Hündin*: GLOSS. III 17,20 St.-S. -a zaga *(cf. p. 161,4sq.)*.

[Payr]

canion *v.* canna *p.167,62.*

canipa *sim. v.* canab(a), cannab(is).

***caniperia** *v.* 1. *canabaria.

***canipulum,** -i *n. (orig. germ., cf. theod. inf. vet.* knip, knif, *francog. vet.* quenif, *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 802sq.) machaera, cultellus – Dolch, Stilett:* LAMB. ARD. hist. 41 p. 582,18 nonnullis . . . occultis spatulis vel -is sicut siccarii . . . mortem ingerunt. CHRON. Albr. a. 1227 p. 921,17 *iuvencula* -o, quod secum occulte portabat, ventrem illius . . . pupugit.

canipus *v.* cannabis.

1. canis, -is *m. (f.: p.164,28) script.* ka-: FORM. imp. p. 287,21. *form.: sing.: nom.:* -es: VITA Galli I 3. SERMO de sacril. 2. -us: PACTUS Alam. V 11 *(var. l.). gen.* -i: ANTIDOT. Sangall. p.84,14. *acc.* -um: *p.164,39.72. abl.* -o: *l. 60. fort. add.* FORM. Senon. II add. 5 p. 226,15. *plur.: gen.* -ium: WALTH. AGIL. med. 7 p. 102,26. *abl.* -is: *p.164, 44. metr.* cā-: *p. 165,45.*

κύων – *Hund (cf.* ALBERT. M. eth. 1,5,17 p. 81^{b},15 unum nomen dantes coelesti et marino et latrabili, quod est -is): **I** *strictius de animali domestico (Canis familiaris L.; cf.* GLOSS. III 17,19 St.-S. -is hunt. 201,60 cynos vel -is hunt. *al.): A proprie:* **1** *in univ.:* **a** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 131 p. 180,4 -es baubantur vel latrant vel ganniunt *eqs.* HRABAN. hom. I 11 p. 25^{A} videntur . . . nitidi et crassi -es discurrere *eqs.* epist. 41 p. 479,37 de eo, quem -is furens morsu in pede laceravit *eqs.* CARM. de Tim. 107 -um ad pastum . . . abuti lymfa. ANNAL. Xant. a. 869 -um carnibus . . . vesci. GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 13 ille signa facere non potest plus quam unus -is. THIETM. (?) chron. 4,34 nimie ferocitatis -es habuit. ADAM gest. 3,69 p. 210,14 vidimus ecclesiam porcos violasse -esque. EKKEB. HERSF. Heimer. 9 p. 601,31 cum -bus eum expulit de locis illis. THEODER. carm. 1 (NArch. 39. 1914. p. 161) flete, -es, si flere vacat *eqs. saepe. in effigie armorum:* CONR. MUR. clip. 36^{a} Toggenburg cum torque -is pilosus habetur gilvo, pro preda qui semper hyare videtur. **b** *natur.:* HILDEG. phys. 7,20 -is valde calidus est. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 57,26 -is inter . . . bruta est illud, quod facilius et amplius potest ad diversa doceri. ALBERT. M. animal. 6,111 -es . . . sunt valde multorum modorum. 7,109 -bus . . . accidunt quaedam infirmitates, rabies . . ., squinantia et podagra. 7,129 -is profecit in speciem leporarii ex coitu cum vulpe et ex coitu cum lupo profecit in speciem magni -is, qui mastinus vocatur. 22,27 -is omnis hoc habere videtur, quod urinas . . . odorant, ac si iuvamentum ex hoc habeant. 22,31 regimen . . . sanitatis -um. *al. (v. ind.).* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 4 app. 9 post morsum -is rabidi sequitur insania. THOM. TUSC. gest. p. 492,22 vidimus . . . -es edoctos se ad nutum erigere, candelam vel baculum ore tenere. *al.* **c** *iur. et publ.:* **α** *de furto, occisione:* LEG. Burgund. const. I 58 -em si aliquis . . . occiderit, solidum det, cui -is est. LEX Sal. Merov. 6$^{capit.}$ de furtis -um. LEX Frision. 4,2. *al. v. et p. 164,37sqq.* **β** *de damno a -bus effecto:* LEG. Burgund. Rom. 13,2 si quis saevum -em habens . . . in legamen . . . non redegerit *eqs.* LEG. Wisig. 8,4,20$^{capit.}$ de -e damnoso. LEX Baiuv. 20,10 si . . . -is per vestimentum aut per membrum hominem tenuerit *eqs. al.* **γ** *de praestatione, servitio alendi sim.:* CAPIT. reg. Franc. 40,18 de -bus, qui in dextro armo tunsi sunt, ut homo, qui eum habuerit, cum ipse -e (-o *var. l.*) in praesentia regis veniat. 293,78 ut ipsi decimas accipiant et inde -es . . . pascant. CHART. Lamb. Leod. 26 p. 40,9 incrassare . . . v -es per annum integrum. CHART. Wirt. VII 2568 p. 424,2sqq. monachos . . . nullo modo gravabimus in postulatione . . . animalium, -um . . ., nec precipue gravabimus venatoribus -bus. *al. v. et p. 164,49sqq.* **δ** *de poena ignominiosa:* WIDUK. gest. 2,6 rex . . . condemnavit . . . principes militum . . . dedecore -um, quos portabant usque ad urbem *(cf.* ARNULF. MEDIOL. gest. 1,19 marchio -em baiulans. COSMAS chron. 3,32 p. 203,11 *Privitan* super humeros alligato maximo -e scabioso et hesterno iure crapulato . . . ter circa forum ductus est. OTTO FRISING. gest. 2,46 p. 154,13 consuetudo pro lege aput Francos . . . inolevit, ut . . ., antequam mortis sententia puniatur, ad . . . ignominiam nobilis -em . . . gestare cogatur. *al.).* ADAM gest. 3,8 p. 149,10 per tybiam suspensus inter duos -es efflavit (*sim.* PASS. Karoli Boni 9 [MGScript. XII p. 622,54]). **ε** *de usu provocatorio:* WIDUK. gest. 1,38 p. 56,7 pinguissimum pro munere eis proiciunt -em. THEOD. PALID. annal. a. 934 p. 61,50 cesar . . . -em brevem et spissum, auribus et cauda decurtatis, per ipsos *(legatos)* Ungaro transmisit. **d** *canon.:* CONC. Merov. p. 170,7 volumus . . ., quod episcopalis domus . . . -es non habeat *eqs.* CAPIT. reg. Franc. 22,71 ut . . . non sit domus Dei . . . pervia -bus. HRABAN. epist. 41 p. 480,4 de eo . . ., qui -i feminę inrationabiliter se commiscuit. **e** *de prodigiis, superstitione:* SERMO de sacril. 9 qui . . . aves vel latratus -um . . . per sibelos . . . auguria colit. ANNAL. Corb. a. 857 in Treveris in eclesia -is in sede pontificali visus. *de diabolo:* MIRAC. Ursm. 2,5 transiens . . . inter nos et eos nigerrimus -is ostendit se duce discedere eos a nobis. **f** *de ritu pagano:* THIETM. chron. 1,17 diis . . . homines et . . . equos cum -bus et gallis . . . immolant (HEINR. LETT. chron. 16,4 p. 108, 25 -es et hircos). ADAM gest. 4,27 p. 260,5 *in luco sacro* -es et equi pendent. **2** *de bestiis ad speciales usus aptis vel edoctis:* **a** *de -bus venatoribus (cf.* GLOSS. II 404,17 St.-S. -e rudo vel sius. 671,9 venator -is iagahunt): **α** *gener.:* WANDALB. mens. 43 -bus cervas . . . agitare. NOTKER. BALB. gest. 2,9 p. 63,11 -es . . . agilitate et ferocia singulares, quales . . . ad capiendos . . . leones et tigrides postulavit. THIETM. chron. 7,28 fugientem . . . -bus precepit inquiri. ECBASIS capt. 329 Vosagina -is, lustrosis conscia silvis. EPIST. Reinh. 19 p. 19,28 ut . . . -em mihi . . . ad lupum valentem mittas. CHRON. Reinh. a. 1226 p. 604,2 invitans eum ad ludum avium et -um, ut moris est nobilium. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 58,1 de -e dando pro adiutorio *falconis.* ALBERT. M. animal. 22,28 in -bus venaticis non leverariis illi nobiles sunt, quorum aures magne . . . ad maxillas dependent. *saepe. de bestia sagaci:* EPIST. Ratisb. 7 p. 295,26 non sumus -is syllogisticus Augustini, ut cervi . . . vestigia reperientes . . . argumentose dicamus *eqs. (de re v. notam ed. p. 284^{7}).* **β** *iur. de furto, occisione, praestatione sim.:* LEG. Burgund. const. I 97 si quis -em (-um *var. l.*) veltravum aut segutium vel petrunculum praesumpserit involare, iubemus, ut . . . coram omni populo posteriorem ipsius -is osculetur. LEX Alam. 78,4 bonus -is porcaritius, ursaritius vel qui . . . taurum prendit, si occiderit aliquis. LEX Baiuv. 20,4 de eo -e, quem bibarhunt vocant *eqs.* 20,5 de -bus (-is *var. l.*) veltricibus, qui leporem non persecutum, sed sua velocitate conprehenderit *eqs. (cf.* GLOSS. II 353,28 St.-S. -is veltricis uuind). 20,6 de eo -e, qui dicitur hapuhhunt. LEX Frision. 4,4 -em acceptoricium vel braconem parvum . . . IV solidis componat. INSTIT. regal. 3 (MGScript. XXX p. 1452,15) mittere ad palatium in Papia . . . omni tercio anno . . . duos magnos -es veltrices (*cf.* DIPL. Otton. I. 453 p. 614,33 [spur. s. XII.] ut non amplius . . . ab eo [*abbate*] exigatur quam duo -es pares aut unicoloris bestias et feras bene persequentes. ANNAL. Ottenb. a. 1180 [MGScript. XVII p. 316,22] inperatori duos -es pariles in libertatis testimonium afferre). CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 425,16 forestarius recipiet advocatum ville . . . cum XII -bus et uno -e leidehunde. *al.* **γ** *canon.:* CAPIT. reg. Franc. 10,2 venationes et silvaticas vagationes cum -bus omnibus servis Dei interdiximus *(cf.* 23,31 ut episcopi et abbates et abbatissae cupplas -um non habeant nec falcones. STATUT. ord. Teut. p. 47,22. *al.).* EPIST. var. II suppl. 10 p. 633,29 quod . . . a -e captum fuerit, non computamus inter suffocata. **b** *de -bus custodibus domus (cf.* GLOSS. II 577,67 St.-S. -e houa uuarde): **α** *gener.:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 496,10 *in Lundonia* cum essent multi canes ad observandas domos. ALBERT. M. animal. 22,30 accipiat rufum -em de hiis, qui custodes sunt. **β** *iur. de furto, occisione:* LEX Sal. Merov. 6,3 si quis -em, qui ligamen novit, post solis occasum occiderit. LEX Baiuv. 20,9 -em, qui curtem domini sui defendit, quem houauuart dicunt. *al.* **c** *de -bus custodibus gregis:* LEX Sal. Merov. 6,4 si quis pastoricialem -em . . . occiderit (LEX Sal. Pipp. 6,3). LEX Alam. 78,5 -em (-um *var. l.*) pastoralem, qui lupum

[Payr]

mordit *eqs.* LEX Frision. 4,7 -em custodem pecoris solido componat. ACTA imp. Winkelm. I 876[I] p. 668,38 -is deputatus ad custodiam animalium, qui morantur in pascuis. *al.* **B** **1** *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,78 ignavum mordere -em haud vereare latrantem. 1,91 quid -is ad sacram colaphos nisi queritat ędem ? 1,239 confidens animi -is est in stercore noto. 1,265 res commissa -i; -is it committere caudę. *al.* WIPO gest. 28 p. 47,4 raro -es rabidi foeturam multiplicabunt. AMARC. serm. 3,773 quis mutare -em vel aqua vel pectine possit ? **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 8,1 p. 224[A] -is . . . aut diabolum vel Iudaeum sive gentilem populum significat *(cf. Eucher. form. 4 p. 21,1).* p. 224[B] -es intelliguntur muti sacerdotes vel improbi (ABSAL. serm. 27 p. 158[B] per -es ecclesiarum rectores . . . intelliguntur. *cf. l. 57sqq.*). *ibid.:* -es *intelliguntur* haeretici. p. 224[C] -es homines rixosi vel detractores. ABSAL. serm. 27 p. 158[C] lingua -is medicina poenitentialis . . . est. *al.* *de symbolo aetatis mundi:* HILDEG. scivias 3,11 p. 710[C] quarum *(bestiarum)* una est ut -is igneus, sed non ardens *eqs.* **3** *per compar.:* CARM. var. III 1,20 ut -is ad veteres vel sus trahor improba sordes *(cf. Vulg. II Petr. 2,22).* BRUNO QUERF. fratr. prol. mortuus -is . . . feteo *eqs.* WOLFHER. Godeh. II prol. p. 197,35 more . . . sagatioris -is . . . laborare. *al.* **4** *in imag.:* CARM. pro schola Wirz. 90 cunctis ostendis . . ., talem cum reprehendis, temet . . . lesisse -em furiosum. CHRON. Pol. 1,10 p. 28,16 in sanguine venatoris -umque tuorum, id est ducum et militum, pedes equorum meorum inficiam (*sim.* 2,25). COSMAS chron. app. 1 p. 243,3 contra -es viciorum . . . pugnare. CHRIST. cal. Mog. 9 (MGScript. XXV p. 243,16) -es Maguntini mordere non norunt *eqs.* (*cf.* p. 243,21). *al.* **5** *in nominibus:* **a** *hominum:* HIST. Aret. 4 (MGScript. XXX p. 1476,2; c. 1095/99) Iohannem presbiterum C-em dictum propter iracundiam. TRAD. Scheftl. 85 Witele, qui cognominatur C-is de Brunne. CHART. Rhen. med. II 90 Radulfo C-i. ANNAL. Mell. Lamb. a. 1231 Heinrici C-is de Chunringe. *al.* **b** *plantarum:* GLOSS. III 489,27 St.-S. lingua -is hundezunga (ALPHITA I p. 284,31 cinoglossa, l. -is idem). ALBERT. M. veget. 6,459 testiculus . . . -is est . . . species satiriae. **c** *lapidis:* IOH. sacerd. 158 (gloss.) marchasita appellatur lapis -is per operarios quosdam. **d** *loci:* NOTAE Stab. (MGScript. XV p. 966,43; c. 1232) C-is vicus. **e** *sideris* (*cf.* ALBERT. M. meteor. 3,1,17 p. 601[b],26sq. cum . . . sit duplex -is, scilicet -is, qui lucet ad pedem Orionis et alius -is, qui lucet ad pedes geminorum versus cancrum ad meridiem. p. 602[b],6 duorum -um): **α** *de -e maiore vel Sirio:* CARM. cod. Vat. (5330) 11,1 Syrius est, -em quod vulgus nuncupat, astrum *(ex Isid. nat. 26,14).* OTTO FRISING. gest. 2,34 p. 142,31 -is ad morbidum pedem Orionis micans. 2,37 p. 145,17 excandescente . . . in exercitum -is rabie. NOTULAE Wilh. Cong. 1435 sub -e et anticane *non est aperienda vena. al.* **β** *de -e minore vel Antecane: v. l. 42.44.* **f** *litterae (sc. 'r'):* THIOFR. Willibr. II 1,72 sonat ultima sillaba *(nominis Willibrordi)* panem, littera si cędat -is. **g** *alch. in nomine ficticio (cf. J. Ruska, Arabische Alchemisten. I. 1924. p. 49):* Ps. CALID. secret. 8 accipe -em masculum Corascenem et caniculam Armeniae et iunge insimul et parient -em coloris coeli. *ibid.:* voluit dicere Hermes pro -e et caniculo res, quae conservant corpora a combustione. **6** *meton. de hominibus:* **a** *in bonam partem de pastoribus ecclesiae, sacerdotibus (cf. Vulg. Is. 56,10; v. et l. 12sq.):* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,21 qui *(vir)*, Christe, tuorum more -um . . . gentiles prędterit aras. HUMB. Sim. 3,20 p. 223,45 cum simus -es caelestis patrisfamilias, non solum nullo . . . latratu . . . a . . . caulis eius raptores arcemus *eqs. al.* **b** *in malam partem:* **α** *c. respectu immunditiae, vilitatis:* SALOM. III. carm. 1,75 -is ipse domum Christi spurcissimus *(sc. Hungarus)* intrat. THIETM. chron. 7,36 ut . . . immundis -bus *(sc. Danis)* . . . censum . . . solverent. SCHOL. Adam gest. 27 consanguineam ducis . . . non dandam esse -i (*cf.* HELM. chron. 16 p. 34,31 quia Saxonum voce Sclavi -es vocentur). VITA Norb. I 14 p. 686,48 coram Norberto . . ., albo -e. ANNAL. Mell. Cremif. a. 1192 Sabladinus . . . a -bus suis, idest Turcis, . . . occiditur. CONST. II 336 contra -es Tartareos. *al.* **β** *c. respectu voracitatis, mordacitatis:* GERB. epist. 190 p. 228,20 (ed. F. Weigle. 1966) me pene accusatum palatinis -bus obieci ([*e Boeth. cons. 1,4,13; cf.* GLOSS. II 67,4 St.-S. palatinę -es houeman]. ANSELM. LEOD. gest. 34 p. 208,29 mimos caeterosque palatinos -es ditare. COD. Lauresh. 155[c] p. 438,18 palatinę [-i *cod. a. corr.*] -es, quibus ab omnibus defertur. *al. cf.* SIGEBOTO Paulin. 29 p. 923,40 aulicis -bus). THIETM. chron. 3,17 Dodilo . . . e tumulo eruitur et . . . ab avaris -bus predatur. RUD. TRUD. gest. 4,9[ex.] tu . . ., inveterate dierum malorum canus -is. CAES. HEIST. hom. exc. 181 -es, id est de cardinalibus quidam. HEINR. WIRZ. cur. 559 ille -es (gloss.: i. advocatos latrantes) multos pro se conduxit. *al.* **C** *translate de iactu aleae:* GLOSS. III 216,54 St.-S. unio vel -is essi.

II *latius:* **A** *de animalibus feris vel caninis:* **1** -is silvester *i. q. Canis aureus (L.) – Schakal:* THIETM. peregr. 8,27 papiones, quos appellant -es silvestres, lupi ad modum vulpium magni . . . hic *(sc. in monte Carmelo)* habundant *(cf. Iac. Vitr. hist. Hieros. p. 101).* **2** -is Ponticus *i. q. castor – Biber* (*Castor fiber L.; cf.* GLOSS. V 46,25 St.-S. fibri castores Pontici -es beueres): GESTA Font. 17 p. 53,34 *(de pelle) cappam* ex -e Pontico, quem vulgus bevurum nuncupat. **3** -is marinus: **a** *galeos (caninus) – (Hunds-)Hai (Scyllium canicula L. vel sim., cf. RE VII. p. 595sq.):* ALBERT. M. animal. 6,62 in piscibus, qui marini -es (*p. 565[a],16* σκυλίοις) vocantur. 6,67 omnes alii galeon bis in anno generant praeter id solum, quod cameni (*p. 566[a],19* σκυλίου; *Mich. Scot.* canem) vocatur. 6,68 generatio . . . galeon . . . est, sicut si generetur ex permixtione -is *(p. 566[a],31* κύων, *sc. prave versum)* et vulpis marinorum. *huc spectare vid.:* GLOSS. III 84,23 St.-S. marini -es merihunda (202,32). **b** *phoca – Seehund (Phoca vitulina L. vel sim.):* ALBERT. M. animal. 1,99 huius . . . generis *(sc. quod natat et ambulat)* sunt -es marini et ursi albi marini. 24,26 -es sunt marini irsuti sicut -es *eqs.* **B** *de animalibus fabulosis:* **1** *proprie:* NOTKER. BALB. carm. 4,4,3 p. 150 navis . . . per manum sancti Stephani retracta aut -es Scyllae rabiem aut Carybdis salva refugit. HONOR. AUGUST. imag. 1,126 Procyon . . ., qui -is Orionis fertur et ob insigne interitum inter sidera locatus. 1,127 *canicula* fuit . . . -is Erygones. *al.* **2** *in imag. et per compar.:* CHRON. Clus. 22 (MG Script. XXX p. 970,13; s. XI.[2]) *Taurinenses* tanquam Scyllei -es semper oblatraverunt. UDALSC. Egin. 2 p. 433,19 *fideles* transcursis obturata aure Scillaeis -bus hiis dictis intendant. CARM. Bur. B 41,9,1 -es Scylle possunt dici . . . advocati curie, qui latrando falso fingunt *eqs.*

2. *canis *v.* *camis.

canistellum, -i *n.* *sporta – Korb:* GLOSS. II 416,24 St.-S. canistris -is zeinun.

canistrum, -i *n.* (κάναστρον, κάνιστρον) *script.:* cami-: *l. 72.* -sdr-: GLOSS. I 317,30 St.-S. -nes-: *l. 57.* **1** *strictius i. q. sporta, quasillus, vas sportae similis – Korb, korbförmiges Gefäß (cf.* GLOSS. I 308,20 St.-S. -um chorp. III 296,58 cartallum -um i. cratto. 372,65 -um ceina. 411,13 -um satte aut sumberin. 718,35 -um vel calathus scineuaz. *al.):* **a** *proprie:* VITA Serv. 26 p. 95,1 ille uvas carpebat, pars -is imponebat (*cf.* CHART. Turic. 644 decem sportas sive -a botrorum). GESTA Frid. imp. B p. 86,8 dederunt eis bonum forum, sed porrigebant cum funibus in -is (-nes- *A*) et paneriis. REGISTR. abb. Werd. 7,1 p. 187,7 -um plenum pomorum. REIN. ALEM. phagifac. 78 ceres . . . patulis coram portata -is. *al.* *de vasis sacris:* SYLL. Bern. 4,81 vasa consecrata, patenę, urcei, -a. AGNELL. lib. pont. 143 p. 372,5 -um . . ., in quo erat ymagines hominum et . . . volatilia, ex vitro mundo. **b** *alleg.:* HRABAN. univ. 22,9 p. 604[c] -um . . . significat linguam doctoris, in qua offeruntur . . . panes azymorum. **c** *in imag.:* ROD. GLAB. Wilh. praef. (MGScript. IV p. 655,46) ne simplex contemptui habeatur sermo neve pro vili -o purae respuatur similaginis offa. **2** *latius:* **a** *craticula – Rost:* ALLEG. sapient. 3 p. 470[b],53 sit . . . in camini medio -um de luto perforatum. **b** *favus – Wabe:* ALPHITA I p. 272,20 foramina ad modum -i, id est favi (canterni, id est fani ALPHITA II p. 1,24). **c** *?cribrum – ?Sieb:* GLOSS. III 697,11 St.-S. camistrum temis.

[Payr]

***canita** *v.* *cannita.

1. canities (-cies), -ei *f.* (canus)

1 *proprie i. q. color canus, albedo – weißgraue Farbe, Graufärbung, das Weiß (cf.* Gloss. III 75,57 St.-S. -cies grawi): **a** *in univ.:* Wolfhard. Waldb. 1,13 (11) algoris -ciem perhorrescere. **b** *de capillis:* Albert. M. veget. 6,162 oleum ... olivae ... prohibet velocitatem -ciei. 3,86 in ipso *(homine)* ... generaliter apparet -es alba pilorum. 19,18 homo ... albescit in pilis ...; -es (*p. 780b,6* πολιότης) ... haec ... modus quidam est debilitatis in cerebro. 19,37 quod ... -es quidam sit modus putrefactionis *eqs. al.* **2** *meton.:* **a** *capilli albi – graues, weißes Haar:* Liutg. Greg. 10 *Bonifatium* ipse vidi candida -cie et decrepita senectute. Cand. Fuld. Eigil. II 12, 43 -e ... conspersus Aegil. Hist. Hirs. 10 Rupertus ... pulchra venerandus -cie. *al.* **b** *caput canum – graues, greises Haupt:* Carm. de Quint. 237 lactea -cies tum a corpore vellitur. **3** *translate:* **a** *aetas – Alter:* **α** *de senectute:* Alcuin. epist. 181 p. 300,14 si mane primae aetatis non fecisti, vel modo vespere ultime -ei facias. Thangm. Bernw. 34 a primaeva iuventute usque ad -ciem scolari studio intentus. Wibald. epist. 12 p. 90,25 veneranda -es, quae cesariem capitis ut lanam candidam dealbat. *al. expressius de sene:* Hrotsv. Pel. 161 ne tua -es vinclis intercidat artis. **β** *de moribus veteribus, paganitate (cf. Vulg. Eph. 4,22):* Walth. Spir. Christoph. II 2,238 turma ... -e posita viruit pollente iuventa *eqs.* **b** *maturitas animi, sapientia – geistige Reife, Weisheit:* Carm. var. I 13,15 -e cordis iuveniles vicerat annos. Hrotsv. Gong. 45 -em ... senum membris meditando tenellis. Vita Ger. Bron. 1 splendida mentis -es. Paul. Fuld. Erh. 1,2 intellectus spiritualis convalescens robore sensus perfecti consenuit -cie *(cf. Vulg. sap. 4,8). al.*

2. *canities (-cies), -ei *f.* (canis) *(canina) rabies – (Hunde-)Tollwut:* Albert. M. animal. 7,109 *canum rabiem* quidam -ciem sive caninam insaniam vocant.

canivarius *v.* canabarius.

***canlus** *vel* **-um,** -i *m. vel n. et* ***canla,** -ae *f. (theod. vet. dial.* kanle *a* canale, *cf. A. Wrede, Neuer kölnischer Sprachschatz. II. 1958. p. 9; v. et J. A. Schmeller, Bayerisches Wörterbuch. I. 1872/77. p. 1254) canalis (patellae) – Abflußrinne (der Salzpfanne):* Chart. Rhen. med. I 135,41 (a. 893) in -o. *ibid.:* de -a ... debet ... de sale exire de ina una modii c. *cf.* 3. *callus. *Payr*

canna, -ae *f.* (κάννα) *script.* ka-: *l. 47.49. p. 168,20.30. 169,47.59. ?form. abl. sg.* -o: *l. 64.*

I *de planta:* **A** *gener. i. q. arundo, calamus, arundinetum – Schilf, (Schilf-)Rohr, Röhricht (cf.* Gloss. III 469,10 St.-S. arundo idem -a rora. 489,14 k-a rorra. 540,22 -a [cauma *a*] ror. *saepe):* **1** *strictius:* **a** *proprie:* **α** *in univ.:* Aethicus Ister 67 p. 49,6 desuper k-a arundinea tecta contignatia. Egbert. fec. rat. 1,1629 cantabunt carmina -ę *(cf. Schol. Pers. 1,119).* Dyasc. p. 53b -a est sicut triticum ascendens *eqs.* Otto Frising. gest. 1,32 p. 50,15 vilissima ..., id est ex -is tantum, ... habitacula. Albert. M. veget. 1,170 quaedam *plantae* habent nodos ... sicut -ae omnes. 6,323 -ae ... sunt multarum specierum, sed in India ... magnae sunt ita, quod fiunt inde naves *eqs. al. v. et p. 168,13.58.172, 30. fort. add.:* Hariulf. Arnulf. 2,24 duas partes decimae totius annonae, lini et -ae *(an* cannabae *leg.?),* ... contulerunt. **β** *pharm.:* Aesculapius 12 radices -ae ... colliges mense Augusto (Brunus Long. chirurg. 1,13 p. 111c). Fragm. mul. VI p. 604,32 f⟨um⟩igacio ... sic est: -a *(cod.,* canion *ed.),* calamus et carbones molles esse debe⟨n⟩t *eqs.* Antidot. Glasg. p. 153,42 seminis -e. Wilh. Cong. chirurg. 1513 balneum particulare de -o, plantagine *eqs. al.* **b** *per compar.: v. p. 169,1.38.63.* **2** *latius i. q. (arundineus) caulis, culmus, festuca – (röhrenförmiger) Stiel, Stengel, Schaft, Halm:* Hugeb. Willib. 4 p. 101,8 tollit unam -am, que fuit concava et habuit imum, illam replevit de petre oleo. Antidot. Glasg. p. 117,7 *antidotum* -as filicis strait. Marc. Graec. ign. 2 r(ecipit) ... medullae -ae ferulae (Brunus Long. chirurg. 1,15 p. 113c). Albert. M. animal. 3,50 crescit ex hoc *(ramulo grani ordei)* -a calami magna. veget. 6,20 haec *(arbor)* ... -am habet pro stipite. *al. in nom. propr.:* Anselm. Gembl. chron. a. 1131 Hugo C-a Avenae. **B** *spec.:* **1** -a (mellis) *i. q. saccharon – Zuckerrohr (Saccharum officinarum L., cf. E. v. Lippmann, Geschichte des Zuckers.²1929. p. 206.285):* Epist. Worm. I 65 p. 110,20 crescit -a in similitudinem ferulę et habet medullam de albo melle. Constant. Afric. theor. 5,29 p. 22ar -a mellis ... valet asperitati pulmonis. Bernh. Prov. comm. 7,2 p. 295,33 que *(humiditas)* est in radice -e mellis, non est bona. Thietm. peregr. 11,28 -a mellis, unde zucarum conficitur. Albert. M. veget. 1,142 fructus est ... inter corticem inclusus, sicut est in -a mellis, quae fert zucarum. Burch. Sion. descr. 12,2 -e mellis ... sunt similes -is communibus. *al. cf.* *canamella. **2** *arundo Indica – Bambus (Bambusa arundinacea Retz):* Frutolf. chron. p. 73,19 in ... ripa erant -ae altae sexaginta pedibus ..., ex quibus fiebant tabulae ad faciendas casas. p. 73,32 in naviculis rotundis de -a factis. *al. cf. p. 167,55.* **3** *cicuta – Echter Schierling (Conium maculatum L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1119):* Gloss. III 49,9 St.-S. -a schernig. V 42,34 cicuta, coniza vel k-a scierlinc. *ibid. al.* **4** *per confusionem ut vid. i. q. alcanna, cyprus – Hennastrauch (Lawsonia inermis L.):* Albert. M. veget. 1,154 aliud *genus plantarum* est sicut -ae arundinum magnarum *(v. notam ed.).*

II *de rebus ex -is confectis:* **A** *calamus scriptorius, penna scriptoria – Schreibrohr, -feder (cf. Wattenbach, Schriftwesen. p. 222sqq.):* Milo carm. 1,6,3,433 caram claustris concludito -am (Hucbald. carm. 2,97). Mappae Clavic. 35 ungue ... -am liquido alumine *eqs.* Waldr. carm. 2,1,17 vera manent ..., quę scribit k-a poetae. *al. in imag.:* Heiric. Germ. I 6,289 qualiter ad vitam ... subiit, liquida percurrere -a. **B** *pertica mensorum – Meßrute, -stab:* **1** *proprie:* Anon. geom. I 4,14 -a, cum qua mensuratur. Ryccard. chron. a. 1232 p. 179,6 (epist. Frid. II.) sub eisdem ponderibus et ... sub eisdem -is, quas ... curia nostra dederit, vendere ... merces. Acta imp. Winkelm. I 818 p. 635,34 de hiis, qui -as ... minuerunt. *al.* **2** *meton. i. q. mensura quaedam longitudinis – ein Längenmaß, 'Rute' (cf. A. Schaube, Handelsgeschichte der romanischen Völker. 1906. p. 814sqq.):* **a** *spectat ad agros, spatia sim.:* Greg. Cat. chron. II p. 28,25 sq. res ... habentes in longitudine -as XX et in latitudine ... -as X ad -am pedum X legitimi cubitalis. Acta imp. Winkelm. I 1005 p. 774,30 in pede -as quinque et desuper erina a cantone muri -as quinque. Chart. Basil. C II 103 que *(ecclesia)* ... distet ad spacium ... centum -arum. *al.* **b** *spectat ad pannos:* Bernh. Mar. annal. a. 1174 p. 265,34 vendebatur ... -a scherlatti libris v. Iordan. Ruff. equ. 7 p. 107,7 -a una panni ... canapacii. **C** *baculus arundineus – Rohrstock:* Gisleb. Eln. inc. prol. 16 vertex exili -a contunditur. Salimb. chron. p. 510,23 cum una -a, id est cum baculo arundineo. **D** *avena – (Rohr-)Flöte (cf.* Gloss. III 665,35 St.-S. -a ... suegili dicitur): Alcuin. carm. 1,1270 Davidis ... alios *(ministros)* fecit concinnere -a, qui ... resonent ... hymnos. Albert. M. animal. 9,9 si mulier in ... -a ... aut fistula sufflet. **E** *canaliculus arundineus – Schilfröhrchen (huc spectare possunt nonnulla exempla infra allata, e. g. p. 169,35):* Wilh. Salic. chirurg. 1,21 p. 310g excipiatur lignum ... de -a ... et ... imponatur -ae extremitas una ori ... et tunc inmittatur per -ae foramen ferrum. *ibid. al.* **F** *scapus (sagittae) – (Pfeil-)Schaft:* Wilh. Salic. chirurg. 2,3 p. 328H conare ponere in -a sagittae tentam ... et imprime uncum in foramine -ae *eqs. ibid. al.* **G** *theca calamaria – Federbehälter:* Gloss. I 24,22 St.-S. arundine raore, -a (-ae *a*) fedarfotar. 25,22.

III *de rebus -arum similibus:* **A** *fistula – Röhre:* **1** *anat.:* **a** *de viis spiritus, cibi, potus:* **α** -a (pulmonis, vocis *sim.*) *i. q. gurgulio, arteria – Luftröhre, Trachea:* Matth. Platear. gloss. p. 376F -as pectoris et pulmonis emundat *antidotum.* Ps. Galen. anat. 3 p. 172A intrinseca ... IV *membra,* epiglottis, gula, -a, intestina. Frid. II. Imp. art. ven. 1 p. 92,3 -a ... gruum. Albert. M. animal. 1,419 unus *canalis* est in anteriori colli et ille vocatur -a vocis (*p. 492a,6* λάρυγξ). 1,421

[Erb]

haec *(trachea arteria)* . . . -a vocatur . . . propter -ae similitudinem. 1,540 inferior . . . pars -ae, quae ad pulmonem pertingit. 1,547 dispositio -ae (*p. 495b,16* ἡ ἀρτηρία) et pulmonis: . . . -a . . . est via hanhelitus. 13,5 nulla via ex -a (*p. 664b,11* τοῦ πλεύμονος) procedit ad ventrem. 24,14 spirat *delfinus* . . . per -am fistularem (*p. 537b,1* τὸν αὐλόν). veget. 6,126 succus eius *(liquiriciae)* lenit -am. WILH. SALIC. chirurg. 4,1 p. 23,24 continuatur *ysophagus* versus gulam cum -a pulmonis vel trachea arteria. *saepe. v. et l. 13 et vol. I. p. 988,2.7. remissius:* SEDUL. SCOT. carm. 2,55,11 piceus rivus per -am gutturis exit. EKKEH. IV. bened. I 20,145 dent . . . volucres modulamina -is. *bronchion – Luftröhrenast, Bronchie:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 91,29sq. -a . . . pulmonis . . . dividitur in duas minores -as. ALBERT. M. animal. 1,541 istae -ae . . . perveniunt in multa ramificatae ad diversas partes pulmonis. **β** -a stomachi *i. q. gula – Speiseröhre (Oesophagus):* WILH. SALIC. chirurg. 2,7 p. 331D propter viam et -am stomachi, quae meri vocatur aut aesophagus, quae -ae in gula locatae sunt manifestę (*cf.* 4,1 p. 23,21). 4,1 p. 24,9 super istas *(stomachi et pulmonis)* -as ordinati sunt nervi. *ibid. al. v. et p. 168,68.* **b** *de ossibus i. q. os fistulatum cruris – Röhrenknochen des Unterschenkels (cf. J. Hyrtl, Onomatologia anatomica. 1880. p. 440.581):* ALBERT. M. animal. 1,352 tertia . . . corda . . ., quae est a silvestri duarum extremitatum, quae in -ae domestica parte existunt, et inter duas descendit -as. *os surae – Wadenbein (Fibula):* ALBERT. M. animal. 1, 352 qui *(musculus)* oritur a capite -ae. 1,418 silvestris *ramus* super -am extenditur sive harundinem minorem. *v. et l. 25.* **c** *de parte pennae i. q. caulis (pennae) – (Feder-)Kiel:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 94,24 quoniam inter cannulas plumarum et inter -as pennarum sunt intervalla spatiosa. 3 p. 45,31 -a de penna anseris. ALBERT. M. animal. 4,69 in alis pennatorum sunt -ae (*cf. p. 532a,25* καυλόν) pennarum. *al.* **2** *medic. i. q. fistula parva, canaliculus – Röhrchen, Kanüle:* RECEPT. Sangall. II 25 fac pulvis et ex eo per -a in nares insuffla. TRACT. de chirurg. 201 -a subtilissima intus posita. ROGER. SALERN. chirurg. 1,717sq. instrumentum concavum factum in modum -e: . . . per ipsam . . . -am ferream . . . ferrum . . . mittatur. *al.* **3** *mus. i. q. fistula organi – Orgelpfeife:* AEG. ZAM. mus. 15 p. 388b instrumento ex multis composito fistulis sive -is (HIER. MOR. mus. 18 p. 150,27 proportiones -arum sive fistularum plumbearum . . . in organis). **B** *vas – Gefäß:* **1** *eccl. i. q. ampulla in missa usurpata – Meßkännchen (cf. J. Braun, Das christliche Altargerät. 1932. p. 418):* ANGILB. eccl. Cent. 3 p. 177,23 -a argentea I, eburnea I (GALB. Karol. 16 p. 570,31 argenteam k-am emerat. *al.*). ORDO Rom. 9,22 alius *acolythus* . . . k-am portans, in quam diaconus . . . libamen vini . . . infundat. GALB. Karol. 62 p. 594,42 -am, scilicet argenteum vas vinarium, . . . accepisse. *al.* **2** *techn. i. q. vas fistulatum – röhrenartiges Gefäß:* GLOSS. Roger. III p. 294,6 fac bullire in -a posita in aqua bullienti. ANON. secret. p. 83 -a retroversa. Ps. GERH. CREM. sal. II 15 -am grossam. Ps. CALID. lap. p. 402 cum artificiosa -a ferrea. THADD. FLORENT. cons. 183,14 cannutum . . . -e serpentis. GEBER. clar. 1,28 accipe mercurium et pone in canello -e. *al. v. et p. 172,38.* **3** *usu communi i. q. cantharus – Kanne, Krug:* CARM. Bur. A 174,22,2 p. 235 -a pluit mustum. *meton. de mensura quadam quantitatis (cf. Dt. Rechtswb. VI. p. 1097):* REGISTR. Pant. Col. 17,98 (c. 1225) IV k-e butthiri, aliquando amplius, aliquando minus, . . . conferuntur. **C** *species quaedam concharum – eine Muschelart:* ALBERT. M. animal. 4,35 quod *(ostreum)* vocatur -a propter suae concae similitudinem ad -am. 4,38 quod *(animal)* dicitur coine et hoc puto esse -am. *ibid. al.* *Erb*

***cannabacius** (cana-, -neva-, -apa-, -ava-, -ati-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *ex cannabi confectus – aus Hanf hergestellt:* INSTIT. regal. 2 (MGScript. XXX p. 1452,3; s. XI.in.) gentes . . . debent esse adecimate de . . . pannis laneis et lineis, canevaciis *(an subst.?)*, stagno. 16 (ibid. p. 1457,8) caligas canevacias. IORDAN. RUFF. equ. 6,59 p. 107,8 canna una panni grossi et fortis canapacii. **b** *qui cannabini coloris est – hanffarbig:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 127,10 alii *(girofalci)* sunt medii inter album et griseum, ab aliquibus dicuntur -vacii. p. 127, 21.30. **2** *subst. masc. vel neutr.:* *pannus cannabinus – Hanfgewebe:* ACTA imp. Winkelm. I 1003 p. 765,40 (c. 1278) pro singulis centum libris . . . de -patio est necessarius tarenus unus.

***cannabaria** (cha-, cana-, -aver-, -ber-, -ra), -ae *f. usu attrib.: l. 17.*

1 *ager cannabi consitus – Hanfpflanzung, -feld (cf. Lamprecht, Wirtschaftsleben. II. p. 64):* CHART. Rhen. med. I 135,24 p. 156,4 (a. 893) quod unusquisque solvit minus modios II, eo quod canaveras non habent (gloss. Caes. Heist.: quid sint canavere, ignovimus). CHART. Laus. 443 p. 382,25 (c. 1200) unum denarium de chanaveria. 452 plantare canaveriam. 459 p. 396,5 fecit canaberiam. *ibid. al.* **2** *herba sanctae Kunigundis – Wasserdost, Kunigundenkraut (Eupatorium cannabinum L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 354sqq.):* TRACT. de aegr. cur. p. 153,32 accipe . . . -am herbam. p.195,48 fac unguentum de -a. ALPHITA II p. 30,7 cana-a similis est in foliis canabo.

***cannabicus** (cana-), -a, -um. *ex cannabi confectus – aus Hanf hergestellt:* WALTH. AGIL. med. 7 p. 101,25 intingere stupas canabicas in albuminibus ovorum.

cannabinus (cana-, -api-, -avi-), -a, -um *vel* ***cannabineus,** -a, -um. (καννάβινος)

1 *adi.:* *ex cannabi confectus – aus Hanf hergestellt* (*cf.* GLOSS. IV 227,8 St.-S. -vineus hanafiner): HRABAN. martyr. p. 1145c -nis funibus ([*inde* NOTKER. BALB. martyr. p. 1083c -eis f.]. RICHER. SENON. gest. 1,22 p. 267,39 canabinis). HILDEG. phys. 1,55 canabineum pannum (4,25. 7,11. ALBERT. M. animal. 22,32). 8,17 (cod. G p. 529,14) forti -ea zona circa se liget *pannum.* MARC. GRAEC. ign. app. p. 127 in linoleo . . . nucum aut -num *(sic?). per compar.:* CHRON. Noval. 3,21 p. 103,52 confregebat ossa, quasi quis confringeret -na stipula. REIN. LEOD. inept. 1 p. 595,4 vitam . . . Eucherii . . . grossiore et quasi canabineo telam orditus est stamine. **2** *subst. fem.:* *ager cannabi consitus – Hanfpflanzung, -feld:* GREG. CAT. chron. I p. 246,10 tenet . . . canapinas in circuitu . . . castelli. II p. 183,14 concessit . . . canapineam. ANNAL. Ceccan. a. 1196 (MGScript. XIX p. 293,11) qui *(papiliones)* permanebant in -pinis.

cannabis (cana-), -is *f. vel* **cannabus,** -i *m. vel* **cannaba,** -ae *f. vel* **cannabum,** -i *n.* (κάνναβις) *script.:* ha-: *l. 60. adde* GLOSS. III 241,29 St.-S. hannaue. ka-: GLOSS. III 573, 37 St.-S. kanape *(cod. e).* cha-: *l. 66. adde* GLOSS. IV 168,21 St.-S. chanabum. con-: GLOSS. III 513,47 St.-S. coniua (519,13). *al.* -neb-, -nev-: GLOSS. IV 357,21 St.-S. canebus. CHART. Ticin. 32 p. 73,36 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929) canevi. *al.* -nip-, -nin-, -niv-: *l. 60. p. 171, 10. al.* -nop-: *l. 61. p. 171,5. adde* GLOSS. III 375,53 St.-S. canops. *al.* -nu(a): *p. 171,18. adde* GLOSS. III 331,56 St.-S. canua. -af(a): *p. 171,22. adde* GLOSS. III 679,57 St.-S. cannafa . . . vel canniva hanif. -ap(is): *p. 171,4.9sqq.29. saepe.* -av(is): *l. 43.60. p. 171,2. saepe.* -avium: GLOSS. IV 198,18 St.-S. -iperus: GLOSS. IV 363,25 St.-S. caniperus *(v. notam ed.). form. nom. sg.:* -e: *l. 43.60.* -aps, -ops: *l. 49.67. al.*

I *planta utilis (sc. ex familia Cannabacearum) – Hanf (Cannabis sativa L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 775sqq.):* **A** *de planta (plerumque de filo vel semine; de planta viridi: l. 64.70sq. al.):* **1** *gener. (cf.* GLOSS. III 269,8 St.-S. -us vel -iva hanif. 276,45 hannave. 324,44 canina. 358,22 canopis. *saepe. v. et vol. I. p. 407,22sq.):* BENZO ad Heinr. 4,13 p. 647,9 disrumpetur -ae funiculus. THEOPH. sched. 1,19 cooperiantur *tabulae* cum panno . . . canabi. HERBORD. Ott. 2,41 p. 745,49 cum canapo et papavere et cuncti generis legumine. CHART. Walkenr. 71 p. 63,27 quaecunque infra septa . . . excoluntur ut chanabum. ALPHITA I p. 281,44 canaps, canabis idem. ALBERT. M. animal. 7,35 aves . . . comedunt . . . semen papaveris et canabi. veget. 6,462. *saepe.* **2** *pharm.:* PULVIS contra febr. p. 23,21 canape sem. ÷ I. RECEPT. Sangall. I 140 teris folia -pi *eqs.* HILDEG. caus. 2 p. 130, 4 pannum de canabo . . . in cera intingat. phys. 1,11 -um in aqua coquat. fragm. 44 ligamine de canabo desuper ligetur

[Pape]

draguncula. al. **3** *iur.:* **a** *de tributis, decimis sim.:* CAPIT. reg. Franc. 32,62 quid de . . . canava . . . habuerint, . . . notum faciant. GREG. CAT. chron. I p. 274,14 solvere . . . mattum canapę I. CONST. I 447,13 ut . . . decem cum XII funibus de canapo (cano- 5) solidos . . . impendant. CHART. Naumb. 391 p. 350,23 dat . . . I scheplum canabi. CHART. Laus. 151 duas partes decime canapis (CHART. Sangall. B 327 p. 253,35. *al.*). CHART. Rhen. med. III 1377 p. 993,13 linum et canapum mundare. REGISTR. Baiuv. A p. 280,12 olei . . . canipi IX libras. **b** *de teloneo sim.:* TRAD. Udalr. August. 2 (a. 1031) currus . . . grani canapi quilibet saccus IIII den. CHART. Argent. I 616,55 theloneum . . . de canapo. CHART. Bern. II 281 p. 307,14 pro tela de canabo obulus datur. RYCCARD. chron. a. 1232 p. 183,10 (decret.). **c** *de mercatu:* ACTA imp. Winkelm. I 793 (a. 1231) -pem totam emant *officiales*, que deferetur ad terram *eqs.* **B** *de rebus ex -i confectis:* **1** *filum vel funis cannabinus – Hanfgarn, Hanfschnur, -strick:* VITA Elig. 2,13 canuam, cum quo camelum . . . ducere consueverat. LIUTPR. antap. 1,26 (vs.) torta . . . captare siluros -e *(cf. Pers. 5,146)*. IOH. CANAP. Adalb. 8 torta canape (canabe *sim. var. l.*) ora strictus incessit *equus*. CHART. Wirt. I 108 p. 124,29 x haspas de canafo. *al.* **2** *pannus cannabinus – Hanfgewebe:* AMARC. serm. 2,496 vestiri . . . vulgari canabe. HILDEG. in reg. Bened. (PL 197,1062C) sagum . . . de grosso lino aut de canabe factum.

II -is agrestis, silvatica *i. q. hydropitia – Hanf-Stockmalve (Althaea cannabina L., cf. André, Lex. bot. p. 68):* RECEPT. Sangall. II 39 herba -pi salvatici cum axungia trita inponis. TRACT. de caus. mul. 16 canape agreste . . . teris.

cannabus *v.* cannabis, hanappus. **cannale** *v.* 1. canalis.

1. cannalis, -e. **1** *adi.: arundineus – aus Schilf, Schilf-:* GISLEB. ELN. inc. 1,30 raptis fomentis -bus in tegumentis . . . inestuat ignis. **2** *subst.: culmus cannae – Schilfstengel:* ALBERT. M. animal. 14,63 quae *(alae)* sunt compositae ex pennis sicut paries ex -bus ita, quod canna sit iuxta cannam *eqs.* *Pape*

2. cannalis *v.* 1. canalis. **cannapa** *v.* canaba.

***cannapatius** *v.* *cannabacius.

cannapis, -um *v.* cannabis.

***cannata** (kantada), -ae *f.* (canna, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 208) cantharus – Kanne, Krug (cf.* GLOSS. III 643,2 St.-S. kantada channa. 643,55 canna<ta ?>s chan-natun): AGNELL. lib. pont. 144 p. 372,37 obtulit . . . -as ex eo *(crystallo)*. WILH. HIRS. const. 1,15 p. 946C vasis, quod vulgo -a dicitur. *cf.* *canneta, cannetum *p. 172,31.34.*

***cannavacius** *sim. v.* cannab-. ***cannella** *v.* *cannellus.

***cannellatus** (cane-), -a, -um. *fistulatus – röhrenförmig:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 368C est cinnamum . . . cane-um, odoriferum. ALPHITA I p. 316,40 est aliud *sulphur* extinctum seu -um (II p. 180,13 cane-um).

***cannellus** (cane-, -ni(l)l-), -i *m. vel rarius* ***cannella,** -ae *f. vel* ***cannellum,** -i *n. (cf. ital.* cannella, cannello *a* canna, *v. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p. 638sq.)*

I *strictius i. q. fistula parva – Röhrchen:* **A** *chirurg.:* **1** *canaliculus – Kanüle:* ROGER. SALERN. chirurg. 1,393 canellum aliquem subtilem ferreum vel eneum ad barbulam *(sc. sagittae)* unam apponimus *eqs.* (WILH. CONG. chirurg. 926 per canellum f. vel ligneum. *al.*). 1,660 per . . . canellum ferrum candens immittatur. 3,480sqq. preparetur -us de sambuco ad modum vulneris intestini . . .; canellus . . . ita locetur, ut per ipsum superfluitas intestini valeat transire *eqs.* IOH. IAMAT. chirurg. 1,10 canellam sine dolore . . . immittere. GLOSS. Roger. I A 1,27 p. 568,40 sit . . . canellus de trachea arteria alicuius animalis. BRUNUS LONG. chirurg. 2,9 p. 126A canellum aeneum vel argenteum. IORDAN. RUFF. equ. 6,7 p. 33,16 accipiatur -us unus de canna grossiori. *saepe.* **2** *ferula fistulata – röhrenförmige Schiene:* GLOSS. Roger. III p. 280,51 cum quibus *(fasciis)* ligetur totum cum canellis et virgula. **B** *anat. i. q. canalis, ductus – Kanal, Gang:* WILH. SALIC. chirurg. 4,1 p. 16,9 circa finem canillarum nasi velamen durum . . . perforatur. **C** *techn. i. q. tubulus ad liquorem de vase diffundendum aptus – Abflußrohr (eines Gefäßes):* Ps. AVIC. anim. 6,2 p. 193 videbis . . . currere vinum per -am dolii. GEBER. clar. 1,28 mercurium . . . pone in -o canne, et sit plenum -um de mercurio. *ibid. al.*

II *latius:* **A** *bot. i. q. cortex fruticis cinnami exsiccata et fistulata – getrocknete, röhrenförmig gerollte Zimtrinde:* TRACT. de aegr. cur. p. 140,39 rec(ipe) cinnamomum, id est minutissima canella. GLOSS. Roger. III 353 pul(veris) gallarum et canelle. ANNAL. Ianuens. II p. 49,13 sportulam unam cum pauco canelle. **B** *usu vario:* **1** *?poculum parvum – ?kleiner Becher:* CHART. Tirol. notar. I 805 (a. 1237) dixit, quod haberet duos canilas de stagno. **2** *?filum – ?Faden:* MAPPAE CLAVIC. 141 gluten de canilis *(i.* canalis *J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 87)* chrisoclabi (*item* 218).

cannes *v.* caro.

***canneta** (cane-), -ae *f.* (*cf.* *cannata) *cantharus – Kanne, Krug:* GLOSS. III 228,31 St.-S. cantarus vel caneta channa. 268,67.

cannetum (cha-, cane-, -nat-), -i *n. arundinetum, locus arundinosus – Schilf, Rohr, Röhricht:* DIPL. Karoli M. 80 p. 115,9 via publica . . . per canetum usque ad pirum agrestem. 243 p. 342,4 cum . . . salectis, -is, aquis *(item in pertinentiis:* DIPL. Otton. I. 262 p. 374,32 cacinetis [*v. notam ed.*]. DIPL. Heinr. II. 400 p. 514,39 olivetis, -is, molendinis. *al.)*. CHART. Ital. Ficker 39 p. 58,33 quinta petia terra, que est mosa et caneto. NIVARD. Ysengr. 5,847 stridula sic urgente notho -a queruntur. ACTA imp. Winkelm. I 82 ut . . . monasterium . . . ortum et -um . . . habeat. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 54,25 nidificabunt *airones* potius in -is inviis et limosis super cannas. 5 p. 165,12. GESTA Hort. Mar. 37 p. 593,16 mittuntur . . . servi ad . . . channeta (channa-*cod.*) et arundineta succidenda. *al. fort. huc spectat:* GESTA Hort. Mar. 37 p. 592,39 stagnum . . . herbas . . . subaquosas -ate et arundinete germinans. *cf.* *cammitum.

***cannina,** -ae *f. (arab.* qinnina, *cf. Siggel, Arab.-dt. Wb. d. Stoffe. p. 99) ampulla collo latiore praedita – Ampulle mit weitem Hals:* ANON. secret. p. 48,37sqq. -ae sunt quaedam ampullae, quae debent esse in canna reversa, et istae occidunt spiritus sublimatos; . . . quod -ae debent alas habere, a quibus capiantur. p. 83.

***cannita** (cani-), -ae *f.* (canna) *avena – (Rohr-)Flöte:* GLOSS. IV 42,50 St.-S. canita swegala (169,42).

canniva *v.* cannabis. **cannon** *sim. v.* canon.

cannula, -ae *f.* **1** *de planta i. q. arundo, calamus – Schilf, Rohr:* DONIZO Mathild. 2,861 *(per compar.)* rector tremulus quasi -a vento. **2** *de rebus ex -is confectis:* **a** *canaliculus arundineus – Schilfröhrchen:* WILH. SALIC. chirurg. 1,21 p. 310G ut ingrediatur uvula in extremitate -ae. **b** *avena – (Rohr-)Flöte:* CARM. Cantabr. 30,2 clare conspirent -e. 30,9 cane -is creatorem. HIER. MOR. mus. 2 p. 12,10 dicitur *hydraula* . . . ab hydor . . . et aule graece, quod est -a vel tibia. **c** *scapus (sagittae) – (Pfeil-)Schaft:* WILH. SALIC. chirurg. 2,3 p. 328E quod inter -am sagittae et circumferentiam vulneris ingrediatur oleum. **3** *de rebus -arum similibus:* **a** *caulis pennae (vel plumae) – (Flaum-)Federkiel:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 94,14 plume habent -as radicales. p. 94,24 inter -as plumarum et inter cannas pennarum sunt intervalla spatiosa. *al.* BRUNUS LONG. chirurg. 2,14 ut accipiatur *formica (sc. tumor)* de -a pennae anseris aut vulturis fortis aut ferri vel aeris. WILH. SALIC. chirurg. 2,3 p. 329A pone in utraque barbula -am aenulam aut -am pennae anseris. **b** *canaliculus – Kanüle:* WALTH. AGIL. med. 69 p. 175,28 cissuram parvam facit et in ea ponit -am. BRUNUS LONG. chirurg. 2,3,9 p. 122D intromittatur -a ferrea vel aerea usque ad propinquitatem gutturis; deinde ferrum ignitum per concavitatem illius -ae intromitte (WILH. SALIC. chirurg. 1,17 p. 308H cum cauterio punctuali posito per -am aeream aut ligneam). *al. v. et l. 59. acumen fistulatum infundibuli – röhrenförmiges Ansatzstück des Trichters:* BRUNUS LONG. chirurg. 2,3,9 p. 122D modus suffumigationis est, ut accipiatur fumus per -am emboti. **c** *de vasis nutriciis corporis i. q. canalis, ductus – Kanal, Gang:* ALBERT. M. animal. 26,1 sanguinem . . . haben-

[Rudolph]

tia *animalia* nutriuntur longis quibusdam can⟨n⟩ulis per modum linearum in membris extensis.

***cannutum,** -i *n. vel* ***cannuta,** -ae *f.* (canna; *sed cf. l. 10*) **1** *tubulus ad liquorem de vase diffundendum aptus – Abflußrohr (eines Gefäßes):* THADD. FLORENT. cons. 183,12 habeat *vas* -um longum sicut brachium vel plus, cuius unum caput recipiat -um distillatorii, aliud . . . recipiatur a -o serpentis. 183,14.30. **2** *vas vel fornax alchimistarum – Alchimistengefäß, -ofen:* ANON. secret. p. 49,14 posuerunt eas *species* . . . in ignem cuiusdam vasis, quod vocatur -a *(vocem arab. subesse ci. Ruska, ed. p. 43)*, quod dicitur fornax rotunda. p. 83 vasa fusionis spirituum: . . . -um. *Rudolph*

cano, cecini, caniturum, -ere. *script.:* *praes.* ka-: *p. 174,22.* *perf.:* caec-: ALDH. ad Acirc. 11,34 *cod. P*^{3}. cecen-: *p. 174,63.* *form:* *praes.:* *inf.* -ire: *l. 35.* *indic.* -et: *l. 21.64.* *?perf.* canu(i): *p. 192,30.* *metr. et rhythm.:* cā-: *l. 21.* -ére: *l. 71. p. 174,17.*

I *proprie:* **A** *spectat ad voces anim.:* **1** *strictius i. q. cantare – singen:* **a** *subi. homines (angeli: l. 43):* **α** *gener.:* HRABAN. carm. 19,17 sic reor, ut sponsa ymnorum in carmine -it (-et *cod. a. corr.*). PURCH. Witig. 544 ut manus hostilis -ret cum voce iocantis: *'eqs.'* CARM. Cantabr. 27,5,4 puer et docta puella -unt (cantant *P*, pangunt *V*) ⟨tibi⟩ cantica pulchra. FROUM. carm. 32,39 si -rem multos dulci modulamine leudos. THIETM. chron. 4,75 p. 218,37 omnis laus in fine -itur. WIPO gest. 3 p. 20,24 clerici psallebant, laici -bant. LAMB. LEOD. Matth. I 2426 puellula . . . notulas et cetera cunis apta -ens. *al.* **β** *eccl.:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 87,21 emptus Christo concelebrans -e (-a *K*) carmina mundus (EKKEH. IV. carm. Gall. tit. carmen barbaricum populo in laude sancti Galli -endum [cant(it)andum *var. l.*]. *al.*). LIBER diurn. 96 p. 126,7 ad . . . -endas laudes (HRABAN. epist. 33 p. 466,22 in dominica die . . . l. trium puerorum . . . -untur. *al. v. et p. 174,10*). ARBEO Corb. 45 ymnum -bant Deo (ERMENR. Har. 2 laudes et ymnos. *al.*). ORDO Rom. 15,2 -ire (-ere *var. l.*) de conceptione sanctae Mariae. CAPIT. reg. Franc. 170,81 ut psalmi quinque . . . ante horam primam . . . -antur (WALAHFR. Wett. 306. *al.*). LIBELL. de conv. Baiuv. 11 p. 12,19 licentiam . . . missam -endi (THIETM. chron. 6,87. DIPL. Heinr. III. 345. *saepe*). ORDO Rom. ant. p. 77^{a},17 diurnalem cursum . . . -unt *parentes*. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,253 tacto -it hęc modulamina plectro: *'eqs.'* CARM. Cantabr. 41,2 angelorum sacra -unt in excelsis agmina. THIETM. chron. 4,22 p. 158,7 'kirieleison' -unt (-ant *B a. corr.*). ANNAL. Pegav. a. 1109 p. 248,42 comitissa . . . angelico carmine gloriam . . . agno . . . -itura. CHART. Turg. III 313 p. 43,22 acta sunt hec . . . in dominica, qua -itur 'Invocavit'. *saepe.* **γ** *mus.:* AUREL. REOM. mus. 4 p. 33^{b},34 cantilenae vox, si recto -itur tramite, per ordinem discurrit pedum (16 p. 51^{b},19). REMIG. ALTISS. mus. p. 75^{b},9 qui *(Gothi)* minutissime -unt. SCHOL. enchir. 1 p. 183^{a},9 numerose est -ere longis brevibusque sonis ratas morulas metiri. p. 183^{b},2 sive tractim sive cursim -atur *cantio*. REGINO harm. inst. 6 p. 235^{a},34sqq. nonnulli, qui docte ac suaviter . . . -ere non possunt, sibi tamen aliquid insuaviter suave -unt. Ps. HUCBALD. ton. p. 213,11 quamvis . . . Deo magis placeat, qui corde quam qui voce -it. p. 227,31 os ignobiliter -ens. GUIDO ARET. form. 2 p. 86^{a} si . . . differentias nolueris sic cecinere *(sic ?)*. IOH. AFFLIG. mus. 24,13 *differentia secunda* a quibusdam stultis ad quartum -itur tonum. *al.* **b** *subi. bestiae:* **α** *de avibus i. q. sibilare, fritinnire, gemere – zwitschern, schlagen, gurren:* ALDH. ad Acirc. 33,3 non sum *(sc. acalantis)* spreta -endo: sic non cesso -ens *eqs.* CARM. Cantabr. 23,1,3 -unt . . . palumbes carmina cunctis. 23,4,2 per agros alauda -it (-et *V*) modulos. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 50,8 cum . . . aves proferant . . . voces . . . -endo aut sibilando. ALBERT. M. animal. 1,46 quaedam *(animalia)* . . . sunt musica -entia pulcro sono . . ., quaedam autem non -unt (*p. 488^{a},34* τὰ δ'ᾠδικά, τὰ δ'ἄνωδα). *de gallis i. q. cantum edere – krähen* (*cf.* GLOSS. III 90,16 St.-S. gallus -it krewit): CARM. var. II 15,10 prima gallus ante quam voce alta -ret *(v. notam ed.)*. ALBERT. M. animal. 23,115 nocte -ens se erigit *gallus*. **β** *de ranis i. q. coaxare – quaken:* CARM. Scot. I 9,1,10 -it garrula rana. *cf. p. 175,11.* **γ** *de asinis i. q. rudere – schreien, 'iahen':* ASINARIUS 66 sacciferi vox est feda -entis ya. **2** *latius:* **a** *cantando celebrare, laudare – (preisend) besingen, im Gesang preisen:* DIPL. Merov. I 39 p. 36,2 congregatio Deo -entes (HRABAN. carm. 34,29 Deum per psalmos rite -endo. *cf.* CAND. FULD. Eigil. II 17,66 ecclesia te sacra -it. *al.*). ERMENR. Sval. hymn. 5,3 ut nunc te *(sc. trinitatem)* -ere possimus perenniter. FROUM. carm. 20,19 tempus ut omne modis hunc *(principem)* -at *quisque* ymnisonis, ducamus laudes noctesque diesque -entes. *al.* **b** *cantando exprimere – durch Gesang ausdrücken:* WALAHFR. carm. 56,8 Suevia . . . comptis exilit odis gaudia magna -ens. **B** *spectat ad sonos instrumentorum sim.:* **1** *sonare, clangere – (er)klingen, (er)schallen, (er)tönen:* ALDH. epist. 4 p. 482,17 angelica cecinit melodia: *'eqs.'* (BRUNO QUERF. fratr. 13 p. 733,5 -entibus angelorum melodiis). RHYTHM. 23, 4,3 usque ad terminos terre ceperit tuba -ere. FROUM. carm. 27,17 sonus . . . meus ceu bos -it et sus. *al.* **2** *(instrumento musico) sonum edere – (auf einem Musikinstrument) erschallen lassen, blasen (cf.* GLOSS. I 798,56 St.-S. cecinit plies. II 344,42 tubis -entes trumpum lutante. *al.):* **a** *in univ.:* PAULIN. AQUIL. carm. 12,10,1 kanendo (c- *var. l.*) venit fistula ingluvies. CONC. Karol. 44^{A} p. 477,21 receptui -ere. WALAHFR. carm. 4,2 non . . . ulla -it *(sc. campana ?)* sine dicta monente vicissim. CARM. Cantabr. 11,4^{a},6 incensi *milites* . . . tubis -unt (CHRON. rhythm. Austr. 662 large tuba -ere scit molendinator). 13,1^{a},4 cunctos plectro tibimet *(sc. Deo)* laudes dulce -entes serva. **b** *c. colore quodam i. q. ludo instrumentorum musicorum celebrare – musizierend preisen:* CARM. Cantabr. 30,8sq. -e corda, -e cordis, -e cannulis creatorem.

II *translate:* **A** *(carmine) componere, scribere, pangere – (in einer Dichtung) darstellen, (be)schreiben, dichten:* **1** *strictius:* HRABAN. carm. 18,4 ut patri carmina grata -am (CAND. FULD. Eigil. II prol. 1 hoc carmen cecinit Candidus). 18,55 sexies en denis cecini has versibus odas. THEGAN. Ludow. 44 p. 600,6 de quo *(Theseo)* poeta in libro sexto Aeneidos -it: *'eqs.'* WANDALB. martyr. concl. 7,1 sanctorum retuli -ens . . . certamina. RHYTHM. 115,1,1 ex novenis atque denis volo annis -ere, per quos luna . . . vagatur. FROUM. carm. 19,40 hoc cecini mihi . . . pariterque nepoti. METELL. Quir. 76,6 de quo *(quaestore)* tristia . . . cecini supra, -iturus adhuc sibi plura *eqs. al.* **2** *latius i. q. (carmine) celebrando referre, celebrare – (in einer Dichtung) preisend darstellen, preisen, feiern:* ALDH. virg. I 4 p. 232,4 *apium* artis molimen . . . catalectico versu . . . -isse. EINH. Karol. 29 p. 33,13 antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella -bantur (CARM. Cantabr. 6,2^{b},1 -amus carorum sotiorumque a.). POETA Saxo 5,120 vulgaria carmina . . . Pippinos . . . -unt (HROTSV. Mar. 890). HROTSV. asc. 150 quae *(Hrotsvitha)* laudando cecinit tua facta stupenda. *al. v. et l. 52.* *c. sensu facultatis:* HROTSV. Mar. 26sq. ut temptem laude te merita -ere, digne . . . quam totus non -it orbis. **B** *vaticinari, praedicere – prophezeien, voraussagen, ankündigen* (*cf.* GLOSS. IV 5,40 St.-S. cecinit forachundit): WALAHFR. Wett. 360 tibi ille *(Isaias)* -at, praesul sacrate, propheta: *'eqs.'* (HRABAN. carm. 16,97. OTTO FRISING. chron. 2,16 p. 86,6. *cf.* ALDH. virg. II 1690 de quo [*Christo*] iam dudum -erunt verba prophetae). Mamm. 2,20 excidii qui *(Iesus)* signa -ens. THEGAN. Ludow. 28 *(iron.)* sic . . . -erunt ei *(comiti)* domestici sui, ut aliquando pedem foris sepe ponere ausus non fuisset. *c. acc. dupl. vel acc. c. inf.:* RHYTHM. 145,6,4 pandere malum in terra universum propheta vaticinandum Isaias *(14,12sq.)* cecenet (cecenit *B2*). WALTH. SPIR. Christoph. II 4,224 quem *(Christum)* patris et famuli cecinit psalmodia David laudibus eximiis dignum. **C** *(sollemniter) pronuntiare, manifestare, clamare – (feierlich) kundtun, (ver)künden, vortragen:* **1** *strictius:* **a** *in univ.:* VITA Sollemn. 7 (MGMer. VII p. 316,14) magna nobis organa hodie . . . -ent (-unt *var. l.*) auspicia. WALAHFR. Blaithm. 8 scriptura -it . . . pusillis: *'eqs.'* carm. 25^{a},1,1 gloriam nato cecinere Christo angeli. ERMOLD. Ludow. 3,510 haec . . . dicta -unt *legati:* *'eqs.'* (HRABAN. carm. 13,40 quorum [*patrum*] d. . . . pagina sacra -it). CHART. San-

gall. A 760 res, sicut ibidem -itur, illi concessimus (LAMB. mus. quadr. p. 271[a],29 s. prefati -unt versiculi). GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p. 396,9 bonae voluntatis homines, de quibus angelica -it multitudo dicens: *'eqs.'* METELL. Quir. 80, 17 praesul . . . montis libera iura -entis regis munere sedem . . . nactus. *al. pendet interr. indir.:* POETA Saxo 5,633 lucens epygramma -bat, aedem quis tantam condiderit. **b** *c. colore quodam:* **α** *precandi:* AMALAR. off. prooem. 17 quem *(hymnum evangelicum)* Christus cecinit . . . ante passionem suam. **β** *lamentandi:* IOH. CANAP. Adalb. 22 Willigisus veterem querimoniam -ens *(cf. Verg. georg. 1,378).* **2** *latius:* **a** *narrare, dicere – erzählen, sagen (cf.* GLOSS. II 47,48 St.-S. -atur gisaget vuirdit. 694,59 -it celit): WALAHFR. Wett. 833 cecinit (gloss. R: dixit) narrans ex ordine visum. ERMENR. Har. 6 quod *(miraculum)* ante tibi pollicitus sum -ere. EGBERT. fec. rat. 1,506 mendaci, dum vera -at, vix creditur ulli. **b** *affirmare – behaupten:* RATPERT. cas. 14 quae *(charta)* . . . loca . . . falsissime -bat ad episcopii partes . . . pertinere. **c** *definire – festlegen:* BEDA temp. rat. 20,35 cum vicesima nona secundum argumenti calculationem -atur (cantatur *K*). RHYTHM. 115,36,1 in kalendis Mai -it argumenti ratio fieri debere lunam. **d** *attestari – bezeugen:* BRUNO QUERF. fratr. 1 quem *(Benedictum)* finis -it . . . bene vixisse. **e** *significare – bezeichnen:* CARM. de litt. 15 nonaginta -it, quae sic Θ caput esse videtur. **f** *continere – enthalten:* VITA Karoli M. 2,7 p. 50,34 aliis . . . sciscitantibus, quid carte -rent.

subst. **canens,** -entis *m. qui canit, cantor – einer der singt, Sänger:* HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,3 consonantis -ium vocibus. HUCBALD. harm. inst. p. 108[a],29 hi *(phthongi)* . . . in usu fuere -bus. CONSUET. Marb. 148 (Spicil. Friburg. X. 1965) secundum paucitatem -ium. *al.* *Erb*

1. canon, -onis *m. (?f.: p. 176,15; ?n.: l. 39sq.)* (κανών) *script.:* ka-: ANAST. BIBL. epist. 5 p. 415,2. IOH. VIII. epist. A 188. 203 p. 163,21. *al. v. et l. 69.72. p. 177,11.* cha-: CONC. Merov. p. 6,9 *(var. l.).* p. 6,14. p. 118,16. *ibid. al. (v. ind.).* qua-: *l. 50.* canno-: CONC. Merov. p. 157,16. EPIST. Desid. Cad. 2,17. CAPIT. reg. Franc. 3,14 *cod. 1. al. form. acc. sg.* -n: *p. 176,46. 177,5. adde* HUCBALD. carm. 2,40. *metr.* cā-: *p. 176,24.*

I *proprie i. q. regula – Lineal:* ALBERT. M. anim. 1,2,12 p. 175[b],1 -n (*p. 411[a],6* κανών) . . ., quod regulam sonat, est id, per quod habetur iudicium de utroque *(sc. recto et obliquo).*

II *translate:* **A** *norma, regula, lex – Richtschnur, Regel, Norm, Gesetz (cf.* GLOSS. I 720,2 St.-S. -es kerihtida. II 343,36 -is rihti. IV 43,27 -es ewa): **1** *gener.:* **a** *strictius:* ALBERT. M. pol. 2,9[1] p. 183[a],35 non . . . securus -n (*p. 1272[b],7* κανών), id est regula vel lex, hominum voluntas. **b** *latius de ordine:* VITA Eptad. 1 (MGMer. III p. 186,29; s. VIII.[ex.]) cum . . . integritas morum qu-e etiam senatoriae vigeret dignitatis. **2** *eccl. i. q. lex ecclesiastica – Satzung kirchlichen Rechts, Kirchengesetz (sing. sensu plur.: p. 176,16.18.24; de re v. Hinschius, Kirchenrecht. III. p. 731):* **a** *strictius:* **α** *de legibus ex sacra scriptura sumptis:* EKKEH. IV. bened. I 19,62 verba decem (gloss.: -is evangelii). 55,17 evangelica (gloss.: -is deni) . . . verba. BERNOLD. CONST. libell. X 52 hi sunt aecclesiastici -es, qui sacerdotum proprie dicuntur, ut lex Moysi. *meton. de collectione:* CATAL. biblioth. Lehm. I 53 p. 258,19 (a. 835/42) -es ex veteri et novo testamento compositi. **β** *de legibus ab ecclesia latis (de decretis tam conciliorum vel synodorum [opp.* epistulae decretales: *l. 70. p. 176,3,* regula: *p. 176,16] quam patrum, pontificum Romanorum in corpore iuris canonici collectis; de decretali: p. 176,14):* CONC. Merov. p. 2,21 quod ecclesiastici -es et lex Romana constituit (CHART. Heinr. Leon. 89 p. 133,29 iuxta formam sanctorum -um et leges imperatorum. *al.*). p. 88,17 statuta -um. LEG. Wisig. 4,5,6 p. 204,13 iuxta -em Toletani concilii *(cf.* AGOB. epist. 3,12 de -bus . . . Gallicanis. NICOL. I. epist. 92 p. 538,2 Latinis k-bus inserti *-es Graeci. al.).* VITAE patr. Iur. 1,5 p. 135,4 extat . . . *Leonis* papae . . . inserta -bus epistola regularis. STEPH. EDD. Wilfr. 30 p. 225,1 *ab apostolico fastigio* normas sacrorum k-um in omnes Christi ecclesias . . . emanare cognosco (CAPIT. reg. Franc. 266 p. 289,17 in sacris -bus sancto spiritu dictatis. CHART. Bund. 240 sacri -es, quod adversus decretales constitutiones . . . fit, nullius momenti sanxerunt. *al.*). LEX Alam. 40 penitentiam . . . secundum -es agat. CONC. Karol. 6 p. 47,16 -um decreta. FORM. extrav. II 7 p. 556,1 constitutiones quatuor . . . conciliorum . . ., -es quoque synodorum. WILLIB. Bonif. 7 p. 39,2 -um sunt iura in Baguariis recuperata. CONC. Karol. 14 p. 88,1 apostolorum -um . . . quinquaginta capita (RATHER. epist. 16 p. 83,16 in -bus a., si tamen eos ut apocriphos non respuis. *al.*). CATAL. biblioth. Lehm. I 16 p. 79,15 liber -um (TRAD. Ratisb. 48. *al. cf.* NICOL. I. epist. 71 p. 395,5 codici. DECRET. Burch. praef. p. 539[B] corpus). IOH. VIII. epist. A 80 *Leone papa* kapitulo tricesimo quinto -um suorum iubente. DIPL. Otton. I. 335 p. 450,18 secundum . . . normam sanctę -is vivere. DIPL. Otton. III. 276 iuxta -um regulęque monachicę auctoritatem. RANGER. Anselm. 3316 iudice Guiberto . . . desipiunt -es. 6744 clerum corrigit ad -em. FUND. Hild. 2 lex -um. COD. Wang. Trident. 151 sciant se incidisse in -em sentencie late per . . . episcopum (SUMMA dict. Saxon. 7,1 p. 217,9 qui manus iniecerit in clericum, exconmunicatus est ipso iure . . ., et dicitur in iure -n l. s. GREG. IX. registr. 754. *al. cf.* CHRON. Reinh. a. 1198 p. 561,13 -em date s.). HEINR. WIRZ. cur. 519 legibus armata est et -e Roma. CONST. II 397, 10 excommunicati tam a -e quam ab homine. *persaepe. meton. de collectione:* CONC. Karol. 19[G],46 quae in -e scripta sunt. CAPIT. reg. Franc. 177,6 -n penitentialis. TRAD. Frising. 646 tradidi . . . -em I. THIETM. chron. 6,92 -es coram se poni . . . precipit. CATAL. thes. Germ. I 6,52 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) IX psalteria, IV -es. CONST. III 49, 5 que in -bus . . . sexagesima tertia distinctione, quorum . . . -um alter 'Ego Lodowicus' . . ., contine⟨n⟩tur. *al.* **b** *latius de ordine clericali (de re et fontibus v. J. Siegwart, SchweizZKirchengesch. 61. 1967. p. 197sqq.):* CONC. Karol. 21 p. 190,7 nullus . . . sacerdotum vel quicumque sub -e sunt constituti. p. 191,21 nullus sub ecclesiastico -e constitutus. **3** *medic. et alch. i. q. praeceptum, ratio – Methode, Verfahren:* BRUNUS LONG. chirurg. 1,3 p. 106[F] in curatione vulneris carnis quatuor -es requiruntur *eqs.* WILH. SALIC. chirurg. 1,37 p. 315[H] secundum regulam et -es tactos in capitulo de apostemate. ANON. miseric. 415 ad -em magisterii. *al.* **B** *de rebus norma quadam constantibus:* **1** *eccl.:* **a** *libri ab ecclesia recepti – von der Kirche als verbindlich anerkannte Schriften, (Schrift-)Kanon:* **α** *strictius de sacra scriptura:* ORDO Rom. 14,1 omnis scriptura sancti -is. CAPIT. reg. Franc. 117,12 ad praedicandum -em. FORM. Ratisb. III 37 ut suum -n iubeat corrigere. ROD. GLAB. hist. 3,27 in veteri ac novo -e. OTTO FRISING. chron. 3,15 p. 155,2 aliorum . . . apostolorum scripta . . . in -e non habentur. SALIMB. chron. p. 461,3 in biblia Hebraici -is. *al.* **β** *latius:* CONC. Merov. p. 133,29 licet libros Ambrosianos habeamus in -e *eqs. (aliter J. Siegwart, op. cit. p. 207).* **b** *liturg.:* **α** *actio, prex canonica – (Meß-)Kanon, eucharistisches Hochgebet (cf. J. Jungmann, Missarum sollemnia. II. 1952. p. 127sqq.):* AMALAR. off. 3,27,4 in medio -e, id est, cum dicitur 'Te igitur'. *ibid.:* finito -e, id est, ubi dicitur 'Per omnia saecula saeculorum'. WALAHFR. exord. 23 p. 502,10 -n . . . actio nominatur, quia ea est legitima et regularis sacramentorum confectio. ORDO Rom. 5,58 *praefationem et hymnum* dum expleverint, surgit solus pontifex et tacito intrat in -em. LIBER ordin. Rhenaug. p. 194,2 ad benedicendum *uvas* infra -em ante illum locum: 'Per quem hęc omnia'. MIRAC. Otton. Bamb. I 12 p. 914[b],15 nomen beati Ottonis in -e et in letaniis in cathalogo confessorum . . . recenseri. HONOR. AUGUST. gemm. 1,45 expansis manibus -em recitat. CHART. Wirt. III 833 ut . . . sacerdos . . . nostri, dum vixerimus, in -e memor⟨iam⟩ nominaliter agat. *saepe. apud Graecos:* WILBR. OLD. peregr. 1,32,3 Epiphanius, cuius memoria habetur in -e. **β** *divinum officium – Stundengebet (cf. J. Siegwart, op. cit. p. 207sq.):* VITA Sadalb. 17 (MGMer. V p. 59,29; s. IX.[in.]) die ac nocte praecepit psallendi -em (canorem *N*) . . . Deo personare. HARIULF. chron. 4,26 p. 247,14sq. de sancto Petro vel omnibus apostolis . . . nocturnalem et diur-

[Payr]

nalem -em excepto claustrali -e. **c** *'catalogus sanctorum' – 'Heiligenkanon':* NIVARD. Ysengr. 2,60 sanctorum multa . . . quę plebeius habet nomina nota -n. **d** *?episcopus – ?Bischof:* WILH. RUBRUQU. itin. p. 318,6 *Serkis* est maior sanctus inter eos, quem Greci dicunt fuisse '-n'. **2** *publ. i. q. pensio, census – Abgabe, Zins:* **a** *strictius i. q. pensio de fundis emphyteuticis, precariis sim. solvenda – (Erb-)Pachtzins:* LEG. Wisig. 10,1,11 qui terras ad -em accipit *eqs.* VITA Desid. Cad. 24 p. 581,23 quod vini anforas in dominico tunc pro -e esset inlaturus. CHART. Steph. Wirz. 197 p. 201,15 (a. 1173) census k-em quicumque . . . dare . . . neglexerit . . ., predio . . . carebit. CHART. Mog. B 84 p. 87,33 curiam . . . habuit in possessione ecclesie . . . pertinentem, quam . . . ad ipsum titulo hereditatis . . . derivaverat, unde fratribus . . . -em constitutum . . . annuatim solvere tenebatur. CHART. episc. Wirz. I 138 p. 128,1 statuimus . . . unumquodque *cubiculum mercimoniale* in -e LX denariorum. CHART. Traiect. 1309 p. 96,14 solvere . . . duas marchas . . . nomine firme sive census sive -is annui. *al.* **b** *latius:* CHART. Turic. 363 (a. 1209) ut . . . episcopi . . . -em sui accessus a plebano de Buschilche . . . pro sua iusticia requirant. CHART. episc. Wirz. I 362 p. 417,17 quicunque canonicus -em de oblatione sua . . . non solverit. p. 418,31 -em debitum. **3** *astron. i. q. tabula – Tabelle:* GERB. (?) astrolab. 1,2 p. 116,12 ad sciendos -es Ptolomaei (13,2. ANON. astrolab. p. 375,2 [πρόχειροι κανόνες *ed. in nota*]). ALBERT. M. epist. Dion. 11[G] p. 1026[a],20 -es, id est tabulas ad aequandum planetas, Philippi Aridei.

2. *canon *m.* *(arab.* qanūn *a gr.* κανών, *cf. Musik in Geschichte und Gegenwart. I. 1949/51. p. 598) species citharae – Trapezzither:* AEG. ZAM. mus. 15 p. 388[b] -n et medius -n et guitarra et rabr fuerunt postremo inventa.

***canonia,** -ae *f.* **1** *munus et praebenda canonici – Kanonikerstelle und -pfründe:* CHRON. Merseb. 4 p. 174,11 *episcopus* habebat ebdomadariam suae -ae (-cae *1.4*) in Magdeburg vicem sic annotatam, ut *eqs.* GESTA Trud. cont. I 13,1 aecclesia posuit eum sine -a, hoc est prebenda. ARNOLD. LUB. chron. 3,13 p. 157,9 per quem *(ducem)* . . . -am (-cam *var. l.*) Bremensem obtinuerat. CHART. Argent. I 378 p. 287,16 nullus in nostra ecclesia canonicus vel prebendarius recipiatur, qui alibi -am sive aliud beneficium ecclesiasticum habere dinoscitur. IV 177 p. 102,2 canonicatus vel -as. CHART. Gosl. II 209 p. 246,38 ius -e acquirit. CHART. Francof. 361 exhibuerunt ei -am ex morte Růdegeri . . . vacantem. CHART. Turic. XII 1757[b] frustrati . . . spe -e et provisionis. *al.* **2** *ecclesia et capitulum canonicorum (cathedralium vel conventualium) – (Hoch- oder Kollegiat-)Stift, (Dom- oder Stifts-)Kapitel:* CHRON. Merseb. 14 p. 188,8 in electionem acceptabilioris personae huius -ae (-cae *1*, ecclesiae canonicae *2.4.5*). GERHOH. Antichr. 1,48 miror . . . Romanos pontifices . . ., in qua potestate . . . episcopis abbatias vel -as (-cas *cod.*) subtrahant. CHART. Eichst. 16 p. 38,20 inter ecclesiam nostram et regularem -am Scamhoubet (14 p. 40,7). CHART. archiep. Magd. 397 p. 522,23 prepositurum et -am Seburgensis ecclesie instituimus.

canonica *v.* canonicus.

***canonicalis,** -e. *metr.* cā-: *l. 66.*

1 *canonici proprius, qui canonicorum est – einem Kanoniker eigen, Kanoniker- (de ordine s. Augustini: l. 68.70):* ANNAL. Lem. a. 848 (MGScript. II p. 251,4) -is habitus in monachalem habitum . . . mutatur. CHART. Epternac. 167 p. 260,11 in Epternaco sub -i norma enutritus monasterio. DIPL. Otton. II. 238 p. 267,6 quatinus omnes -es res sub nostri praecepti confirmatione reciperemus. DIPL. Loth. I. 3 p. 59,6 (ed. Th. Schieffer. 1966; spur.) in -e stipendium. GESTA Camer. 2,31 monasterium. TRAD. Monast. 36 prebendę. CARM. de defens. 71 (MG Lib. Lit. III p. 582) -em adnichilare chorum. FUND. Hild. 3 p. 943,10 religio. CONSUET. Marb. 236 (Spicil. Friburg. X. 1965) propositum. CHART. episc. Halb. 190 p. 160,20 vite. TRAD. Reichersb. 42 p. 298,16 obtulerunt filium . . . in servicium Domini in ordine -i ad altare sancti Michahelis. CHART. Lamb. Leod. 71 p. 116,12 oleum infirmorum . . . sicut ecclesie -es libere accipiant. FUND. Heinrichow. 1 p. 9,23 ubi primum -i sum sede . . . installatus. *saepe.* **2** *canonibus conveniens, canonicus – den Kanones gemäß, kanonisch:* ANNAL. Fuld. Altah. a. 899 p. 133,32 -i iudicio abiectus *est episcopus.* HIST. Walc. 40 p. 523,37 benedictione -i fultus. 42 ab electione -i. 67 p. 531,29 -i auctoritate . . . ventilato negotio (CHART. Port. 53 a. -i . . . menbris Christi prodesse).

***canonicatus,** -us *m.* **1** *munus et praebenda canonici – Kanonikerstelle und -pfründe:* WALTH. TER. Ioh. 5 p. 1142, 22 Autbertum Ambianensem -um ecclesiae Morinensis contra canonum sanxiones . . . adeptum. CHART. Friburg. 45 p. 32,18 episcopus . . . plebano -um . . . contulit et prebendam. INNOC. IV. registr. B 234 p. 201,28 quod vacationem -uum et prebendarum . . . per longa tempora expectarent. CHART. Turic. 944 (privil. papae) quibus de speciali mandato . . . Innocencii pape . . . -us in ipsis ecclesiis est collatus. CHART. cell. Paulin. 81 p. 90,22 Henricum in fraternitatem et -um ipsius ecclesiae recipere. ALEX. IV. registr. 454 episcopus . . . Petrum -u et prebenda . . . privavit. CHART. episc. Halb. 999 p. 229,135 providere . . . episcopo de -u. CONST. III 39 in -us honore. *al. v. et p. 177,41.* **2** *ecclesia cathedralis, capitulum, ecclesiae cathedralis – Hochstift, Domkapitel:* TRAD. Brixin. 160 (c. 1050/65) antistes suo privigno . . . in Brixinensi -u . . . prebendam . . . tradidit.

***canonico,** -atum, -are. *metr.* cā-: *l. 28.38.*

1 *trans. i. q. (aliquem) canonicum constituere, praebenda instruere – zum Kanoniker machen, mit einer Pfründe ausstatten:* EBERH. ALEM. labor. 346 est verbi novitas mihi dulcis, sic ego dico: hic solet affines -are suos. **2** *intrans. et medial. i. q. canonicum esse – Kanoniker sein:* CHART. Mog. B 85 p. 89,5 (a. 1175) dum ibi -ret *canonicus.* CHRON. rhythm. Col. 2,7 ducunt uxores publice, qui -antur.

adi. **canonicatus,** -a, -um. **1** *canonicalis, collegiatus – Kanoniker-, Kollegiat-:* CHART. Zoll. I 169 p. 62,13 (a. 1236) maioris ecclesie -e Spirensis. **2** *canonicus – kanonisch:* NICOL. BIBER. carm. 634 (ed. Th. Fischer. 1870) lex.

subst. **canonicatus,** -i *m.* *canonicus – Kanoniker:* MARB. RED. elog. 22 (MG Lib. Lit. III p. 695) bene nummati sunt ilico -i.

canonicus, -a, -um. (κανονικός) *script.:* ka-: DIPL. Karoli III. 124 p. 197,38. DIPL. Heinr. II. 151 p. 180,14. *al. v. et l. 57.* cha-: FORM. Bitur. 19 p. 179,5. CHART. Lub. II 25. canno-: CONC. Merov. p. 159,6. 215,15. CHART. Sangall. A 20. HIST. Lang. Goth. 7. ANNAL. Ianuens. I p. 43,14. *al.* -nun-: GERH. AUGUST. Udalr. I 28 p. 417,48. 418,2 *cod. 1.* -nec-: *l. 54. p. 179,26.* -nich(us): DIPL. Ludow. Germ. 42 p. 57,15. DIPL. Karoli III. 124 p. 197,38. CHART. Lub. II 25. *al.* *metr.* cā-: ERMOLD. Ludow. 3,508. GESTA Alber. 322. VITA Annon. III 1,4,4. 3,3,4. IUSTIN. Lippifl. 53. *al.*

I *eccl. i. q. ad canonem pertinens – kanonisch:* **A** *spectat ad leges ecclesiasticas:* **1** *strictius:* **a** *legem ecclesiasticam continens, qui canonum est – eine kirchenrechtliche Bestimmung enthaltend, kirchenrechtlich:* CONC. Merov. p. 147,1 -eca institutio admonet. LEG. Wisig. suppl. 3 p. 485,9 -a vestri coetus *(sc. synodi)* sententia (*cf.* CONC. Karol. app. 9[B] p. 848, 20 per . . . legem -am et mundanam). STEPH. EDD. Wilfr. 36 statuta k-a, quae ab apostolica sede missa sunt. CONC. Karol. 21,1 p. 190,7 definitiones. 37,42 -a regula servata. 50[D],11 p. 617,16 apostolicus sermo et -us ordo. 50[D],28 p. 630,32 leges divinae et iura -a (ALBERT. M. summ. theol. II 4,16,4 p. 217[a], 34 secundum i. -a et civilia. *al.*). DIPL. Loth. I. 8 (ed. Th. Schieffer. 1966) secundum auctoritatem -am atque regularem. THEGAN. Ludow. 20 p. 595,36 scripturam -am, quod apostolorum concilium nominatur. RATHER. epist. 26 p. 141,1 sanctione. p. 149,15 quę . . . -a feriuntur machera. DIPL. Conr. II. 41 p. 47,11 lectione. GREG. VII. registr. 2,50 p. 191,10 decreta. *saepe.* **b** *lege ecclesiastica constitutus, canonibus conveniens – durch kirchenrechtliche Bestimmung festgelegt, den Kanones gemäß:* **α** *de rebus:* BEDA hist. eccl. 5,22 p. 346,20 ad ritum paschae ac tonsurae -um. CONC. Karol. 19[G],38 excommunicatio. 36,22 sub custodia . . . -a. 37,7 penitentiae -ae sive regulari. 50[D], 17 iudicio. CAPIT. reg. Franc. 268 p. 294,39 -am et regalem vin-

[Payr]

dictam. 297,15 p. 438,41 tempus. NICOL. I. epist. 138,3 -us numerus et qualitas testium. DIPL. Karoli III. 119 electionem. RATHER. epist. 7 p. 42,22 invasorem . . . ecclesiae meae . . . coram apostolatu vestrae sedis ad certamen -um provoco. BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 309,3 -a et legittima traditione. DIPL. Loth. III. 120 p. 196,25 examinatione. CHART. Raitenh. 174 emunitatem. CHART. Hall. I 136 quatenus . . . eam *(causam)* fine -o decidatis. ORD. canc. pap. 2,18 p. 51,2 prepeditus . . . -a prepeditione. *saepe. de epistolis commendaticiis (cf.* GLOSS. II 100,13 St.-S. -as epistulas rehtlicho urlouppoh): FORM. extrav. II 20 p. 563,10 presbytero . . . has dimissorias dedimus litteras, . . . ut his -is munitus apicibus . . . in vestra parrochia . . . degere liceat. FORM. Senon. II 13 in faciendis epistolis -is, quas mos Latinus formatas vocat. CONC. Karol. 61 p. 813,19 litteris. *al. remissius i. q. ecclesiasticus, clericalis – kirchlich, Kleriker-.:* BONIF. epist. 78 p. 162,16 in defendendo -os gradus vel plebeos. CONC. Karol. 21,1 p. 190,11 ut nullus -ae deditus dicioni donum sancti spiritus pecunia . . . vendere . . . praesumat. **β** *de clericis (episcopo: l. 37sq.) i. q. ordinatione regulari ad clerum ecclesiae (cathedralis) pertinens, secundum canones ordinatus, ordinarius – dem festbestallten Klerus einer (Bischofs-)Kirche zugehörig, kanonisch eingesetzt, regulär (de vita communi: l. 32sqq.; de re v. H. Schaefer, Pfarrkirche und Stift. 1903. p. 85sqq.):* CONC. Merov. p. 69,2 presbyter adque diaconus, qui neque in civitate neque in parrochiis -ecus *(an subst.?)* esse dinuscitur, sed in villolis habitans in oraturiis . . . celebrat divina mysteria. p. 77,12 si qui clerici ministeria . . . agere . . . detractant . . ., inter reliquos -os clericos . . . nullatinus habeantur neque ex rebus ecclesiasticis cum -is stipendia . . . percipiant (CONC. Karol. 22[c],7 arma non praesumant portare nec laicum vestimentum ullus -us clericus. 38,23 -i clerici civitatum, qui in episcopiis conversantur, consideravimus, ut in claustris habitantes *eqs.* CAPIT. reg. Franc. 273,30 clericis -is ac villanis presbyteris. *al.*). p. 127,22 unus lectorum -orum suorum *(sc. archipresbyteri).* DIPL. Karoli M. 89 p. 129,33 episcopum. CONC. Karol. 50[D],46 p. 640,25 episcoporum et presbyterorum -orum iudicia declinantes. *de abbate:* BEDA hist. eccl. 4,4 p. 214,7 sub regula et abbate -o. **γ** *de locis i. q. sub dicione cleri episcopalis constitutus – vom bischöflichen Klerus verwaltet, Pfarr- (cf. Pöschl, Bischofsgut. I. 1908. p. 78).:* DIPL. Karoli M. 253 p. 361,39 cum vicis -is quatuor *eqs.* IDO Libor. 17 in Conedralio vico -o. **2** *latius de congregatione clericorum vel sanctimonialium i. q. institutione canonum pro regula utens, canonicalis – kanonisch bzw. nach der Kanonikerregel lebend, Kanoniker- (de ordine s. Augustini: l. 61.69.72, Praemonstratensium: l. 62.72sqq.):* **a** *de clericis (sanctimonialibus: l. 51sq.) eorumque congregationibus:* CAPIT. reg. Franc. 35,32 ut abbates -i (*opp.* regulares) canones intelligant . . . et clerici -i secundum canones vivant. CONC. Karol. 35,34 ut abbatissae -ae et sanctimoniales -e secundum canones vivant. 37,40 in monasterio aut -o aut regulari (*cf.* DIPL. Otton. II. 95 p. 109,39 abbatias tam -as quam monachicas). 39[A],120 p. 399,23 qui clerici in congregatione -a constituti ecclesiastica accipere debeant stipendia (DIPL. Heinr. II. 81 -a sanctimonialium c. *al.*). 39[A],145 p. 420, 39 in collegio -o. DIPL. Loth. I. 90 p. 221,24 (ed. Th. Schieffer. 1966) certus numerus quatuor -orum sacerdot⟨um⟩. p. 222,2 ad stipendium fratrum -orum. DIPL. Heinr. II. 304[bis] p. 719,19 plebem. CONSUET. Marb. tit. (Spicil. Friburg. X. 1965) in societate -a. CHRON. Sigeb. cont. a. 1131 (MGScript. VI p. 450,37) ordo -us Premonstratensium et monasticus Cisterciensium . . . pietatis lumen . . . mundo ministrabant. *saepe.* **b** *de institutione, consuetudine sim.:* CAPIT. reg. Franc. 22,72 -e observantiae ordines. 22,73 qui ad clericatum accedunt, quod nos nominamus -am vitam (CONC. Karol. 24[A],44 p. 212,28 ubi tonsuratus est, ibi sub -a vel regulari maneat vita. BALTH. Fridol. 28 -am sanctimonialium v. DIPL. Loth. III. 55 p. 87,41 -am . . . v. secundum regulam sancti Augustini. *al.*). CONC. Karol. 34,6 secundum ordinem -um vel regularem vivere (CHART. Neocell. [Frising.] 2 p. 82,24 [QuellErörtBayerGesch. N. F. XIX. 1961] ut ordo -us secundum beati Augustini regulam et institutionem fratrum Premonstratensium . . . conservetur. *al.*). 39[A] prol. p. 313,24 in -a professione. 39[A],115 quod -a institutio . . . caeteris superemineat institutionibus. VITA Liutg. II 1,41 p. 109,19 sub -o habitu. VITA Rigob. 2 (MGMer. VII p. 63,4) non eis dabatur -us panis. DIPL. Otton. I. 82 p. 162,45 -am . . . regulam vertit ad monasticam vitam. *saepe.* **B** *spectat ad canonem scripturae i. q. ab ecclesia (inter scripta authentica) receptus, qui canonis sacrae scripturae est – von der Kirche (als verbindlich) anerkannt, zum Schriftkanon gehörig (accedente fort. hic illic sensu regulae fidei et morum, e. g. l. 18sqq.; cf.* GLOSS. I 527,52 St.-S. -as allihen. 787,2 ⟨-e) auctorales ort frumelih): **1** *strictius de sacra scriptura:* ALDH. virg. I 35 p. 278,24 -is scripturis . . . instruitur (CONC. Karol. 37,1 ut *episcopi* illas scripturas notissimas habeant, quae -ae appellantur. *al.*). CAPIT. reg. Franc. 22,20 ut -i libri tantum legantur in ecclesia. 128,5 libri VII epistolarum -arum (THEOD. AMORB. comm. p. 30,5 -as . . . iccirco appellatas existimo *epistolas,* eo quod moralem . . . in se sensum contineant *eqs.*). AMALAR. ord. antiph. 72,1 contextus officiorum iuxta ordinem -um currit *eqs.* OTTO FRISING. chron. 2,47 p. 123,17 in Machabeis omnes -ae terminantur historiae. *al.* **2** *latius:* GREG. VII. registr. 2,55[a],17 quod . . . nullus . . . liber -us habeatur absque illius *(papae)* auctoritate. **C** *liturg. i. q. statutus, tempore vel modo statuto celebrandus – festgesetzt, feststehend, zu festgesetzter Zeit oder in feststehender Form zu feiern:* **1** *spectat ad canonem missae:* EMBOLIS Amalar. 60 *actionem* ille orationem -am nominat. **2** *spectat ad officium divinum (cf. L. Eisenhofer, Handbuch der katholischen Liturgik. II. 1938. p. 481sq.):* VITA Elig. 1,10 p. 678, 16 -um adimplere . . . cursum (THANGM. Bernw. 5 -um c. primae horae. *al.*). CONC. Karol. 22[c],8 ut per -as horas cursus in aecclesia debeat canere (39[A],134 p. 411,1 h. -as frequentare. MIRAC. Genes. Hier. 14 horis -is privatisque precibus insistens. STATUT. ord. Teut. p. 34,26 ad h. -as tam nocturnas quam diurnas. *al.*). BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 309,18 -ae Dei laudes. SIGEB. GEMBL. Lamb. 12 (MGMer. VI p. 396,17) vigilias. *al.*

II *usu vario i. q. regulae conveniens, regularis, rectus – der Regel entsprechend, gesetzmäßig, korrekt:* EPIST. var. I 41 p. 564,34 *prisci* multa aliter in eloquentia observasse dinoscuntur, quam moderna urbanitas -um esse adprobat. ANNAL. Quedl. p. 25,18 solis obscurationem non ex -o siderum cursu accidisse. BENZO ad Heinr. 3,26 p. 632,7 si . . . adhibetis k-um capipurgium. ALBERT. M. mot. animal. 2,2,5 p. 300[a],4 -us dicitur esse motus superior.

subst.: **I** *masc.:* **A** *clericus ordinatione regulari ad ecclesiam (cathedralem) pertinens, clericus saecularis – festbestallter Kleriker einer (Dom-)Kirche, Weltgeistlicher:* DIPL. Pipp. 4 in stipendiis monachorum vel -orum, qui ibidem gentiles ad christianitatem convertunt. CAPIT. reg. Franc. 21 monachi . . . et -i unusquisque psalteria tria *cantet.* 22,77 ut illi clerici, qui se fingunt . . . monachos esse et non sunt, . . . videtur . . . emendandos esse, ut vel veri monachi sint vel veri -i. 33,21 ut presbiteros ac caeteros -os, quos comites sui in ministeriis habent, . . . eos episcopis suis subiectos exhibeant. ALCUIN. epist. 258 quid cui conveniat personae, quid -is, quid monachis, quid tertio gradui, qui inter hos duos variatur, superiori gradu -is et inferiori monachis stantes. *al. v. et p. 179,26.* **B** *sodalis (capituli) ecclesiae cathedralis vel collegiatae – Mitglied eines Dom- oder Stiftskapitels, Kanoniker (cf.* ANSELM. LEOD. gest. 41 p. 213,27sq. -o, non clerico debetur claustrum; omnis enim -us clericus, non consequitur, ut omnis clericus -us *eqs.* SUMMA dict. Saxon 7,14 p. 248,20 conventualis ecclesia -orum secularium vel regularium): **1** *de -is secundum canones vel institutionem -orum Aquisgranensem viventibus (huc spectare possunt etiam nonnulla exempla supra allata, e. g. l. 52):* **a** *in univ.:* CAPIT. reg. Franc. 102 p. 209,19 ut -i secundum canones, regulares secundum regulam vivant. CONC. Karol. 39[A] prol. p. 312,27 ut, quia -orum vita sparsim in sacris canonibus . . . erat indita . . ., ex eisdem sacris canonibus . . . institutionis formam . . . excerperent

[Payr]

(*cf.* ANNAL. Quedl. a. 816 Ludovicus . . . habuit synodum ibique constituit regulam -orum). 39A,115 quamquam . . . -is . . . liceat linum induere, carnibus vesci, dare et accipere proprias res. 39A,118 ut in congregandis -is modus . . . sit tenendus. 39A,131 ut horas -as -i religiose observent. 50D,37 abbates -orum. WALAHFR. exord. 32 p. 516,9 sunt etiam archipresbyteri in episcopiis -orum curam gerentes. CAPIT. reg. Franc. 257,14 ut -i infra dormitorium dormiant. THIETM. chron. 6,64 erat . . . -us habitu, sed monachus in . . . conversatione. COSMAS chron. 2,26 p. 119,13 inregulares et nomine tantum -i *eqs. persaepe.* **b** *de -is ecclesiae cathedralis* ('*Domherren*', *cf.* GLOSS. III 339,30 St.-S. matricularius -us tûmphapho): FORM. Sal. Lind. 2 p. 267,27 episcopo de monasterio illo . . . una cum turma plurima -orum. TRAD. Ratisb. 30 dedit . . . episcopus . . . una cum consensu . . . -orum . . . ęcclesiam. GERH. AUGUST. Udalr. I 28 p. 416,18 quod in potestate esset -orum eum *(episcopum)* eligere vel refutare. WIPO gest. 36 imperator archiepiscopatum Mediolanensem Ambrosio Mediolanensi -o dedit. ADAM gest. 2,69 p. 131,1 *Bescelinus* mensam -is . . . primus instituit. TRAD. Scheftl. 71 -us maioris ecclesie Frisinge. CHART. Brixin. 38 p. 45,5 cathedrales -i. CHART. Heinr. Leon. 89 p. 134,17 mansi vel villę -orum. CHART. Lamb. Leod. 84 p. 134,25 prebendam conferant . . . illis, qui dimidias habent prebendas, donec omnes sint -i integri. CHART. Babenb. 195 p. 273,1 magister Heinricus Pataviensis -us et plebanus in Probstorf. CHART. Lamb. Leod. 448 p. 544,11 *denarii* -is deservientibus in horis -is . . . exibentur. p. 544,12 -i foranei et alii residentes. 479 p. 584,20 si . . . episcopi seu aliqui prelati maioris Coloniensis ecclesie sacerdotes Leodiensis ecclesie sint -i et prebendas habeant in eadem, vicarios pro se statuere . . . poterunt. p. 584,33 -i . . . parve mense. *persaepe.* **c** *de -is ecclesiae collegiatae* ('*Chorherren*'): ALTFR. Liutg. 1,15 caenobium . . . -orum. DIPL. Ludow. Inf. 78 p. 216,24 -is in capella Radisponensis civitatis . . . Domino . . . famulantibus. DIPL. Otton. I. 427 *Epternacense monasterium* sic fuerat destructum, ut monachi inde expulsi et -i sint intromissi. DIPL. Heinr. II. 3 ut eadem abbatia . . . deferatur ad usum -orum, qui in . . . basilica sancti Iohannis Deo famulentur. DIPL. Conr. II. 201 p. 271,16 expulsis inde inreligiosis -is. DIPL. Heinr. III. 129 p. 161,32 ut . . . monasterium *Beronense* et -i eandem libertatem habeant quam cęteri regales. HIST. de exp. Frid. imp. p. 46,17 -um sancti Victoris Maguntię. CHART. episc. Hild. II 812 p. 411, 28sqq. licet in . . . ecclesia *sanctae Crucis*, in qua solum quindecim -orum numerus est statutus . . ., quilibet -orum ipsorum teneatur personaliter residere. CHART. Ger. Col. 135 p. 139, 16sqq. fructus . . . vinearum . . . dividantur inter -os emancipatos, qui . . . in choro fuerint presentes, sed quilibet -us scholaris medietatem habebit *eqs. saepe. de rege:* ORD. coron. imp. 17,7 a -is sancti Petri receptus in fratrem *rex* (*sim.* 18,7. 19,7). **2** *de -is secundum regulam s. Augustini (Praemonstratensium: l. 63sq.70sq.) viventibus* ('*Regulierte Chorherren*'): **a** *de -is ecclesiae cathedralis:* GERHOH. aedif. 25 (63) p. 172,21 *in Salzpurgensi ecclesia* pseudocanonicos . . . abstulit et regulares -os ibidem plantatos . . . excoquere coepit (HEINR. LETT. chron. 28,8 -os r. ibidem [*sc. Tarbete*] fieri disposuit et cathedralem ecclesiam suam illam esse decrevit). *al.* **b** *de -is ecclesiae collegiatae:* CONSUET. Marb. tit. (Spicil. Friburg. X. 1965) consuetudines -orum secundum regulam beati Augustini vivere proponentium (CHART. Sil. D I 67 [ed. H. Appelt. 1963] s. institutiones -orum regularium Arrowasiensis ecclesie b. A. r. professus. CHART. Babenb. 404 p. 250,24 -os regulares s. ordinem Premonstratensem et r. sancti A. *al.*). 233 claustrali -o. TRAD. Welt. 85 Hartuuico iteratorum hoc in loco -orum primicerio. OTTO SANBLAS. chron. 36 p. 55,15 sepulchri dominici. TRAD. Salisb.II 329 -us sancti Floriani. TRAD. Teg. 290a prepositus de Diezze et -us eius. FUND. Osterh. (MGScript. XV p. 1106,3) *Otto episcopus* secularibus -is exclusis locum Osterhoven albis -is mancipans Premonstratensem ordinem . . . induxit. BURCH. URSB. chron. p. 93,10 -i Urspergenses. *saepe.*

II *fem.:* **A** *de ecclesia collegiata:* **1** *spectat ad conventum i. q. ecclesia et capitulum canonicorum (cathedralium vel conventualium) – (Hoch- oder Kollegiat-) Stift, (Dom- oder Stifts-)Kapitel, Stiftskirche (de monasterio ordinis s. Augustini: l. 25sq.30.33; accedit ad sensum q. e. ecclesia plebalis – [Kollegiat-]Pfarrkirche: l. 17.34sqq.):* **a** *in univ. de ecclesia cum capitulo:* CONC. Karol. 60 p. 789,7 -am instituere. DIPL. Karoli III. 85 p. 138,17sq. in clericis . . . -ae aut in ipsa -a vel rebus ipsius -ae . . . violentiam . . . inferre. DIPL. Otton. I. 253 p. 362,24 ut sit ipsa -a cum -is ipsius loci sub magisterio . . . archidiaconi. CHART. Beron. 1 p. 65,9 cogitavi de quadam -a mea, que est in loco, que dicitur Peronis monasterium. CHART. Ticin. 191 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. III. 1943. p. 11, 11) nomine . . . predicte ecclesie et -e et tocius capituli. CHART. Sangall. B 303 p. 236,26 ut ecclesia sancti Iohannis . . . sit decetero plebis et -a. CHART. Tirol. 1162 p. 207,2 *mansum* tenere a -a Tridentina. CHART. Tirol. notar. II 471in. iudico -e ecclesie s. Marie scilicet wideme x libras. CHRON. Albr. a. 850 p. 735,25 fundavit . . . xv -as plebales. *al.* **b** *praevalente sensu capituli:* HUGO FLAV. chron. 1 p. 363,7 in nostra ecclesia . . . educatus et praebenda nostrae -ae perfruitus. DIPL. Heinr. II. 304bis p. 719,25 -am . . . ad co⟨mmune⟩m et regularem vitam redu⟨cent⟩es. TRAD. Frising. 1668b proximo ipsius intra -am heredi. VITA Otton. Bamb. III 1,29 abbatias . . . et regulares -as . . . inmutare. CATAL. Salisb. 67 (MGScript. XI p. 20b) renovare -am fratrum, fert uti norma patrum. *al.* **c** *praevalente sensu ecclesiae, domus canonicorum:* CONC. Karol. 60 p. 791,5 -am ad honorem sancti Thomae construximus. BERNOLD. CONST. chron. a. 1095 p. 463,29 monasterium clericorum, quod -am Romani cognominant, . . . construxit, in quo clericos secundum sancti Augustini regulam vivere professos congregavit (*cf.* TRAD. Salisb. II 44 ut regularis -a ibi construeretur). CHART. Bund. 370 actum in -a de Villa (877 p. 328,9 in -a maiori in domo . . . archipresbiteri. *al.*). CHART. Tirol. 1179 in Bouçano in curte -e plebis. CHART. Tirol. notar. II 527 transeuntes . . . clerici . . . per eundem plebanum recipiuntur in -a sua sive domo. SALIMB. chron. p. 526,27 campanile . . . inter maiorem ecclesiam et -am. *al.* **2** *spectat ad officium i. q. munus et praebenda canonici – Kanonikerstelle und -pfründe:* DIPL. Heinr. II. 291 p. 356,11 ambo germani unam simul -am tenere videntur. DIPL. Richenzae 3 p. 230,42 *Anselmi canonici filius* -am patris ab ęcclesia alienavit. GESTA Godefr. Trev. 1 p. 200,35 -as . . . venundare. HELM. chron. 45 p. 90,22 Thetmarus -a Bremensis ecclesiae investitus est. CHART. Lamb. Leod. 76 p. 121,23 *decem* -as viris decem litteratis . . . assignavi. CHART. Bern. I 5,113 nullus canonicus potest duas -as in una ecclesia vendicare. *al. v. et p. 177,34.37.* **3** *spectat ad institutionem i. q. regula canonicorum – Kanonikerregel:* DIPL. Heinr. III. 360 p. 490,23 *fratres* Frisinge sub -a constituti Deo serviunt. **B** *de sanctimonialibus secundum institutionem canonicorum viventibus i. q. canonissa – Stiftsdame, Kanonisse (cf. K. H. Schäfer, Die Kanonissenstifter. 1907):* CONC. Karol. 37,53 sanctimonialibus . . ., quae se -as vocant. CAPIT. reg. Franc. 138,3 regulam canonicorum et -arum. 196,53 monasteria sanctimonialium, tam monacharum quam -arum. EPITAPH. var. II 60,5 mansit sub sacro speciosa -a velo *eqs.* CHART. Mar. Magd. 9 p. 9,33 Waltsind -a et secunda prepositissa. GISLEB. MONT. chron. 16 p. 28,15 in divinis officiis . . . ipsi canonici sancti Germani cum -abus tenentur deservire. GERH. STED. annal. p. 200,6 collegium sanctimonalium -arum, ut vulgo dicitur, secularium. CHART. episc. Hild. II 399 -a et celeraria. CONR. MEND. Attal. p. 114,18 ad usum triginta -arum et quatuor canonicorum . . . ornavit *coenobium. al.* **C** *de septem epistolis, quae praeter s. Pauli epistolas sacrae scripturae canone continentur i. q. epistola catholica – kanonischer, katholischer Brief:* ALBERT. M. epist. Dion. 1A p. 868a,26 *Caio* Ioannes . . . evangelista tertiam suam -am scripsit (*sim.* ALEX. MIN. apoc. 2,1 p. 22,24). CONR. SAXO spec. 2 p. 23 in -a Iudae dicitur.

III *neutr.:* *quod canone (sacrae scripturae) continetur, canoni conveniens est – das im (Schrift-)Kanon Enthaltene,*

[Payr]

Kanonische: CAPIT. reg. Franc. 22,82 nova vel non -a . . . fingere et praedicare populo.

adv. **canonice.** *secundum canones – kanonisch, den Kanones gemäß:* **1** *strictius i. q. secundum institutionem canonum – nach kanonischer Vorschrift:* BEDA hist. eccl. 3,28 p. 195,16 -e ordinatus episcopus. FORM. Sangall. II 4 *episcopo* tantum -e, non autem serviliter . . . obtemperare. CONC. Karol. 37,40 presbyteros . . . -e degradatos. EPIST. Col. 6 p. 249,19 cum consensu cleri et plebis -e elegimus . . . archiepiscopum *(cf.* DIPL. Ludow. Inf. 15 p. 119,2 -e atque ecclesiastice . . . eligendi episcopum . . . facultatem. OTTO SANBLAS. chron. 13 p. 15,6 se -e, utpote a maiori et saniori parte, electum. *al.).* TRAD. Patav. 90 episcopus . . . regulariter atque -ae Pataviensi sedi . . . preesse cognoscitur. RATHER. epist. 7 p. 42,3 qui -e vocatus iudicium subterfugit. BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 286,6 iniuste et non -e excommunicatum *regem.* a. 1078 p. 307,33 ut id iuridicialiter decretum -e peragaretur. BERNOLD. CONST. chron. a. 1093 p. 456,19 *pastorem* catholice atque -e consecrari fecere. CHART. Raitenh. 6 p. 10,29 quecumque bona . . . monasterium iuste et -e possidet. CHART. Stir. IV 209 miles . . . coram nobis . . . -e publicavit. *persaepe.* **2** *latius i. q. secundum institutionem canonicorum – nach der Kanonikerregel, als Kanoniker:* CONC. Karol. 38,25 magis -e quam monachice . . . conversari. 39^{A},122 in quibus *(locis)* socialiter -e Domino militatur. CAPIT. reg. Franc. 138,3 a canonicis sive a sanctimonialibus -e degentibus. 175,2 optio, utrum monastice an -e vivere velint. TRAD. Frising. 1322 fratrum ibidem in choro sanctae Mariae . . . -e deservientium. CHART. Turic. 303 p. 185,28 fratres secundum regulam beati Augustini . . . Deo . . . servientes et sancte ac -e viventes. *saepe.*

***canonizatio** (-isa-, -cio), -onis *f.* **1** *actio aliquem inter sanctos referendi, sanctum declarandi – Heiligsprechung, Kanonisation (cf. Hinschius, Kirchenrecht. IV. p. 249):* Ps. ADALB. BAMB. Heinr. 2,10 p. 813^{b},40 de -e sancti Heinrici . . ., quatenus in decalogo conscriberetur sanctorum. VITA Karoli M. 1,1 p. 21,29 *Karoli* gloriosa . . . -o a . . . predecessoribus nostris diu . . . affectata. TRANSL. Annon. 8 p. 517^{b},2 diem . . . translationis seu -is Annonis. ALBERT. M. sacram. 197 p. 128,36 -o est illorum, qui sunt in merito excellenti, quorum orationibus ecclesia potest adiuvari. summ. theol. II 8,32,2 p. 358^{b},45 in -e sanctorum, ubi per testimonia probantur miracula. MART. OPP. chron. p. 442,7 cum -cionis sue negocium per plures annos protraheretur, procuratori suo . . . per visum apparuit *Edviga.* SALIMB. chron. p. 21,21 -o . . . beati Francisci facta fuit a papa Gregorio. p. 502,13 reliquie . . . in reverentia haberi non debent . . . nec . . . alicuius ymago ad modum sancti . . . debet depingi, nisi prius ab ecclesia eius -o divulgetur. *al.* **2** *?approbatio ecclesiastica – ?kirchliche Approbation:* CONR. FAB. Gall. 15$^{med.}$ *papa* dignum eum *(Notkerum)* iudicavit -sacione catholica *(cf. l. 64sq.).*

canonizo (-so), -avi, -atum, -are.

I *comprobare, sancire – anerkennen, (ausdrücklich, feierlich) bestätigen, approbieren:* **A** *eccl.:* **1** *de statutis, scriptis sim.:* **a** *strictius:* BERNOLD. CONST. libell. III 3 p. 62,36 legati sedis apostolicae . . . principalium conciliorum sanctiones primaria subscriptione apostolica vice -bant. 4 p. 65,1 synodus Calcedonensis . . . provincialia concilia . . . -asse non dubitatur. MANEG. ad Gebeh. praef. p. 311,13 *libellus* ab illis pro autentico et iam iam -to . . . circumfertur. CONST. I 429,2 in -satis sanctorum festivitatibus. GERHOH. psalm. 64 p. 479,28 decisis inde *(sc. de edictis aulicis)* pravis et reliquis auctoritate apostolica -tis. EKKEH. V. Notker. 27 p. 584^{b},31 *papa* omnia -vit, videlicet hymnos, sequentias . . . omnesque cantilenas, quas fecerunt *Notkerus eiusque fratres.* ALBERT. STAD. annal. p. 330,15 papa Eugenius scripta eius *(Hildegardis)* -vit in concilio Treverensi. CHRON. Albr. a. 1049 p. 788,51 *in synodo* -ta fuit vita *Servatii.* a. 1234 p. 936,45 nova compilatio decretalium sub bulla domni pape -ta. CHART. Bern. II 492 p. 518,8 renunciaverunt . . . auctentico -to, quod incipit 'Hoc ius'. *al. de approbatione per testimonium sacrae scripturae facta:* EBERH. BAMB. epist. 14 p. 539^{C} ipse versiculus ab ipso Iesu Christo in cruce -tus. ELIAS SAL. mus. praef. p. 17^{a},13 in nativitate salvatoris nostri totus cantus et bona ars cantandi fuit -ta per hoc *eqs.* **b** *latius i. q. (canonice) constituere, praecipere – (kanonisch) verordnen, vorschreiben:* VITA Bonon. 12 (MGScript. XXX p. 1030,39; a. 1026/44) altare . . . consecravit, secundum quod papa Iohannes statuit atque -vit. BERNOLD. CONST. microl. 48 p. 1012^{D} nihil in hac editione temere -tum deprehendimus. **2** *de hominibus:* **a** *(in officio vel statu) canonice confirmare vel recipere – kanonisch (im Amt oder Stand) bestätigen oder einsetzen:* OTTO SANBLAS. chron. 13 p. 14,27 extant diverse . . . utriusque partis de hac causa epistole, suum queque pars electum -are cupiencium. CHART. Osn. II 39 p. 28,29 easdem moniales . . . sub regula sancti Benedicti cum debita sollempnitate -vimus. **b** *in sanctorum numerum referre, sanctum declarare – heiligsprechen, kanonisieren:* UDALSC. Conr. prol. p. 430,37 pro cuius *(Chunradi)* gloria . . . -anda cum sedis apostolicae praesentiam . . . interpellassem litteris. TRANSL. Godeh. 1 p. 641,50 cum consuetudo sit Romanae ecclesiae in generali concilio sanctos Dei -are. CHART. Sigeburg. 72 (ed. E. Wisplinghoff. 1964) quod . . . confessoris Annonis corpus . . . -remus et ipsum confessorem in sanctorum cathalogo poneremus. MIRAC. Otton. Bamb. I 12 p. 914^{b},13 ut . . . beatum Ottonem -tum . . . elevarent. RYCCARD. chron. a. 1228 p. 151, 32 Gregorius papa . . . vadit Ascisium, ubi fratrem Franciscum . . . propter duo . . . miracula . . . -vit. CHART. Turic. 1480 p. 195,9 Caroli ab . . . Gregorio papa nono sollempniter -ti. ANNAL. Rup. Salisb. II a. 1202 Chunigundis virgo et regina . . . ab Innocentio papa -ta est. SALIMB. chron. p. 36,20 *papa* -vit beatam Elysabeth. p. 72,17 beatus Dominicus necdum -tus erat. *saepe. iron.:* BERNH. GEIST. dial. p. 24 si nondum -satus nummus sit neque beatus, ipsi genuflectitur. **B** *publ.:* **1** *strictius:* DIPL. Loth. III. 56 p. 89,12 confirmationem imperiali nostra auctoritate -antes. CHART. Steph. Wirz. 12 p. 19,16 donaciones in . . . testamento conscriptas et pragmatica sanctione -satas. **2** *latius i. q. (aliquem) legitimum possessorem constituere – zum rechtmäßigen Besitzer machen:* CHART. Carinth. IV 2254 (a. 1243) predium sancti Viti, quo Iunensis ecclesia est dotata et eidem tradendo in allodium -ta.

II *in conventum canonicorum vel canonicarum recipere – als Kanoniker oder Kanonisse in ein Stift aufnehmen:* CHART. Mog. A 219 p. 135,23 (a. 976) filius cum patre non -etur. GENEAL. Wett. (MGScript. XXIII p. 229,13) tercia *filia* -ta est in Gerinrode.

canopeum *sim. v.* con-. **canop(i)s** *v.* cannabis.

Canopus, -i *f.* (Κάνωπος) *metr.* Cā-: *l. 54.*

de stella principali sideris q. d. Argo i. q. Κάνωπος – *Canopus:* EKKEH. IV. bened. I 7,49 ad facis huius *(sc. Christi)* opus stupuit demersa -us (gloss.: stella infra cęteras mersa in meridie). HONOR. AUGUST. imag. 1,135 est et -us sidus Aegypti praeclarum, quod a nobis minime videtur. *per errorem de polo antarctico:* SYLL. Sangall. app. 5,92 ast alius nostris subductus vultibus axis: -um Memphis nominat atque colit. *Payr*

canor, -oris *m.* **I** *proprie i. q. vox, sonus, cantus – Laut, Klang, Gesang:* **A** *latius:* **1** *gener.:* **a** *spectat ad anim.:* CONVERS. Afrae 7 nox . . . psalmorum -bus plena. ANNAL. Rod. a. 1141 p. 715,25 consuetudines . . . graves fuerunt . . . in cotidiano -e. CARM. Bur. B 74,4,8 -e, iubilo . . . nemus gloriatur. *al.* **b** *spectat ad instrumenta musica:* WALAHFR. imag. Tetr. 139 quae *(organa)* . . . inceptos servent si intacta -es. ASINARIUS 81 precinit . . . lira dulces citharista -es. **2** *mus.:* AUREL. REOM. mus. 19 p. 57^{b},26 habet . . . hic tonus -em huius responsorii. MUS. ENCHIR. 13 p. 165^{b},16 dicta . . . diaphonia, quod non uniformi -e constet, sed concentu concorditer dissono. Ps. HUCBALD. ton. p. 227,21 matutina laetitia elatiore -e celebranda. *al.* **B** *strictius i. q. sonoritas – Wohlklang:* **1** *spectat ad vocem:* WALAHFR. hort. 287 vocem raucisonam claro . . . redhibere -i (gloss. L: sonoritati vel serenitati). **2** *spectat ad versus:* HERM. AUGIENS. vit. 2 carmen . . . pange metro seu -e rithmico. GODEFR. VIT. Frid.

[Pape]

1076 metrico narrare -e. *expressius de metris consonantibus:* WARN. synod. praef. 5 rerum priscarum . . . editor, non veteri more, sed eas scribendo -e.

II *translate i. q. carmen – Lied:* WOLFHARD. Waldb. 1,8 concrepantibus . . . -um spiritualium euphoniis. GODEFR. VIT. Frid. 1206 hunc *(Wichmannum)* efferre volo laude, -e novo.

canorus, -a, -um. *form. abl. pl.* -bus: *l. 16.29.*

1 *clarus, argutus, sonorus – laut-, hell-, wohlklingend (cf.* GLOSS. I 78,18 St.-S. -a kingilonti. II 346,56 -a sancsuocziu. 634,13 -is sonoris lutreisigen. *al.):* **a** *spectat ad vocem, cantum anim.:* ALDH. virg. I 30 -a voce concrepans (HROTSV. Mar. 628). CAND. FULD. Eigil. II 12,48 quem *(abbatem)* omnis concordia fratrum . . . probat uno ore -o. CARM. Cantabr. 6,2[a],1 gutture -o . . . sonus redditur plurimarum faucium hominum, volucrum animantiumque. MIRAC. Pirmin. 16 sequentibus fratribus cum ymnis -bus. *al. ad canendum aptus – Sing-:* MUS. ENCHIR. 1 p. 152[a],14 -ae vocis (*opp.* vocis articulatae) phthongi . . . origines sunt. *gratus (auditu) – angenehm (zu hören):* RUP. TUIT. spir. 5,9 p. 1711[c] -ae promissiones terrae optimae. **b** *spectat ad instrumenta musica sim.:* WANDALB. martyr. hymn. 5,3 -is . . . sistris. CARM. Cantabr. 6,1[b],1 tibiarum -us redditur flatus. GUIDO ARET. reg. rhythm. 82 -a organa. ALBERT. M. animal. 22,17 ossa asini multum sunt -a. *al.*

2 *voce clara vel sonora praeditus – mit heller oder wohltönender Stimme ausgestattet:* WETT. Gall. prol. 22 sanctorum regem populo laudante -o. WALAHFR. carm. 72,4,1 volucris -ae (CARM. Bur. B 153,2,6). ERMOLD. Ludow. 1,197 avibus . . . -bus. SEDUL. SCOT. carm. 2,5,32 Musigenum turba -a ([*cf. Ov. fast. 6,671*]. CARM. de Frid. I. imp. 2367).

canp- *v.* camp-. ***cansonicus** *v.* *gampsonychus.

***cansor** *v.* *campsor.

***cantabia,** -ae *f. (e* Cantabrica *corruptum ut vid.) species convolvuli – Windenart (Convolvulus Cantabrica L., cf. André, Lex. bot. p. 69):* ALPHITA I p. 282,7 -a genus calis (cau- *var. l.*) albi.

cantabilis, -e. **1** *adi.:* **a** *strictius:* **α** *qui canitur, qui cani potest – einer der gesungen wird, singbar:* HUCBALD. carm. 2,146 carmen -e calvis. ELIS. SCHON. viar. 14 p. 108,19 canticum . . ., quod solis virginibus -e est. **β** *canorus – wohlklingend:* WOLBERO cant. praef. p. 1005[B] epithalamium. CARM. lyr. (ZDtAltert. 39. 1895. p. 361) nunc per voces *(organi)* medias . . . salias saltu nobili, manu mobili, . . . -i. **γ** *cantioni intentus – zum Singen geneigt:* RYCCARD. chron. a. 1189 p. 7,26 (vs.) virgines . . . voce -es ⟨modulata⟩. **b** *latius i. q. carmine dignus, praedicandus – zu besingen(d), rühmenswert:* HONOR. AUGUST. gemm. 2,10 -es erant Dei iustificationes ([*cf. Vulg. psalm. 118,54*]. ARNOLD. LUB. chron. 5,13 p. 188,20).

2 *subst. neutr.: cantus vocum – Vokalmusik:* REMIG. ALTISS. mus. p. 68[b],17 ᾠδικόν, id est -e, ᾠδή cantus *(cf. Mart. Cap. 9,936).*

cantabries, -ei *f. vel* ***cantabrities,** -ei *f. furfures, pityriasis – Kleiengrind, Pityriasis:* GLOSS. med. p. 14,9 -bries: est . . . cantabris vel squamarum similia corpuscula, quae superficie corporis surgentia delabuntur. DYASC. p. 91[a] medentur *fici* -tiem, quam Greci ptiriasin vocant, Latini scabrum. p. 172[a] -tiem . . . detergere. *al.* ALPHITA I p. 282,8 -bries (-bres *var. l.*) sive furfurisca, id est, cum a capite . . . resolvuntur squammae similes furfuribus *eqs.*

***cantabrosus,** -a, -um. *squamosus – schuppig:* DYASC. p. 164[b] reprobatur *styrax* . . . nigra, fragilis, -a.

cantabrum, -i *n. script.:* cat-: GLOSS. IV 168,58 St.-S. *ibid. al.* cana-: GLOSS. III 617,33 St.-S.

1 *furfur – Kleie (plur. sensu sing.: l. 71; de singulis particulis: l. 55):* **a** *gener. (cf.* GLOSS. III 270,49 St.-S. -um furfur i. clia. 539.21 [cod. b] waitzin clin. 673,46 -um vel brenda huntaz. *saepe):* ROD. GLAB. hist. 4,12 humum . . . permiscentes . . . -o, exinde panes conficiebant. PETR. DAM. grat. 18 p. 42,29 sanctificatam aquam -o stultus immiscuit et canibus . . . obtulit. VITA Salomae 18 canum . . . -a mandentium. **b** *pharm.:* AESCULAPIUS 8 ex mulsa, ubi coxerint . . . -um, rosa, . . . gargarizanto. TRACT. de caus. mul. 31 sucum -i. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 15a[r] est . . . -um idem, quod furfur tritici, et est diaforeticum *eqs.* WILH. CONG. chirurg. 641 appone -um tritici puri. 1142 fiat fomentatio . . . de -o in vino cocto. *al.* **2** *per confusionem ut vid. i. q. cantharus – Gefäß:* CHRON. Ebersh. 22 aqua . . . per os ipsius *(pueri)* quasi de -o erupit.

cantabulum *v.* 1. catabulum. **cantalena** *v.* cantilena.

cantamen, -inis *n.* **1** *carmen, canticum – Lied, Gesang:* HROTSV. Bas. 264 ipsi *(Domino)* . . . laudum -n maneat. Pel. 312 *martyr* fulget . . . caelesti sede receptus, agno -n modulando. VITA Maxim. Trev. II 59 excipit hos *(sanctos)* clerus . . . -e laetus. **2** *incantatio – Zauberlied, -spruch (cf.* GLOSS. II 439,59 St.-S. -n calstar): PASS. Quint. 221 (MGPoet. IV p. 985) est magus et nocens -a praecluit ipsis *(deis; cf. notam ed.).*

cantar *v.* cantharus. **cantareda** *v.* cantharis.

***cantarella** *v.* 1. *cantharella.

***cantareum** *v.* 2. *cantarium. **cantarida** *v.* cantharis.

***cantarillus** *v.* 2. *cantharella.

cantarinus *v.* cantherinus. **cantaris** *sim. v.* cantharis.

1. *cantarium, -i *n.* (*cf.* *cantatorium) *pulpitum (antiphonarium portans) – Pult (für Antiphonar):* EKKEH. IV. cas. 47[ex.] erat Romae instrumentum quoddam et theca ad antiphonarii . . . inspectionem repositorium, quod a cantu nominabant -um. NOTKER. BALB. gest. 1,10 p. 15,23 (add. ZW) illic . . . -um (-am *W*) . . . cum autentico antiphonario locans.

2. *cantarium, -i *n. vel* ***cantarius,** -i *m. (ital.* cantaro *ab arab.* ḳinṭār *a* centenarius, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Ursprr. nr. 1178) script.:* -re(um): *l. 36.* -r(um): *l. 48sq. al.*

1 *genus ponderis, quintale – Gewichtseinheit, 'Zentner' (cf. A. Schaube, Handelsgeschichte der romanischen Völker. 1906. p. 814sq.):* **a** *spectat ad teloneum sim.:* ACTA imp. Stumpf 426 p. 597,3 (a. 1196) casei -ea XV . . ., lanę -ea decem *libera erunt eqs.* ACTA imp. Winkelm. I 790[i] p. 617,10 pro -o bombicis . . . tarenos X. 999 p. 759,32 pro iure imbarcature solvit pro . . . -o gr. auri duo. *al. (v. ind.).* RYCCARD. chron. a. 1232 p. 183,12. **b** *spectat ad mensuram publice probatam:* ACTA imp. Winkelm. I 797 (a. 1231) forma -i, quod debet esse in qualibet terra pro curia de centum rotulis *eqs. ibid.:* de iure -i statuti in singulis terris . . . pro ponderatura . . . mercium. 1004 p. 767,36 quodlibet -um de ere est de libris ducentis quinquaginta. **2** *praestatio centenarii – Zentnerabgabe:* ANNAL. Ianuens. I p. 41,18 de comunibus rebus pignori subitiebantur . . . -i, rubi, monete. II p. 131,11 quod . . . redimerentur . . . -ri casei (ACTA imp. Winkelm. I 938 p. 714,14 de caseo -ros novem).

cantarius *v.* cantharus.

cantar(i)us *v.* 2. *cantarium, cantherius.

cantatio, -onis *f.* **1** *actio cantandi, cantus – das Singen, Gesang, Gesangsart:* **a** *eccl.:* TRANSL. Callisti 3 (MGScript. XV p. 420,8sq.; s. IX.[2]) alleluya -e compuncti, relictis demonicis -bus, ad Christum . . . conversi. RATHER. epist. 30 p. 177,4 misse . . . -o. MARIAN. chron. a. Chr. 1099 canonicus . . . -e laudabilis. HONOR. AUGUST. gemm. 1,75 spirituale bellum cum . . . cleri -e incipitur. *al. v. et p. 191,29.* **b** *mus.:* REMIG. ALTISS. mus. p. 92[b],9 melos graece -o *eqs.* **2** *carmen – Lied, Gesang:* **a** *gener.:* BONIF. epist. 50 p. 84,26 paganorum consuetudine . . . -es sacrilegas celebrare. CONC. Karol. 3[B],8 per vicos . . . -es et choros ducere. *v. et l. 55.* **b** *eccl.:* GERH. AUGUST. Udalr. I 4 p. 391,29 cum -bus ad honorem eiusdem diei compositis. 13 p. 403,16 secundum -em . . . David prophetae: *'eqs.'*

cantator, -oris *m. cantor – Sänger:* **1** *gener.:* CONSTANT. AFRIC. theor. 6,11 p. 27b[r] -es et citharizantes. CARM. Bur. B 41,24,5 securus fit viator . . ., et -r it coram latronibus *(cf. Iuven. sat. 10,22). de viris artem canendi exercentibus:* TRIUMPH. Remacli 2,19 -r quidam iocularis. CHART. Tirol. 954 in presentia . . . Stolli -is. **2** *eccl.:* STEPH. EDD. Wilfr. 14 cum -bus (cantoribus *2a*) . . . regionem suam rediens. BEDA

hist. eccl. 5,20 p. 332,1 episcopus . . . -r erat peritissimus. *al. v. et l. 8. p. 193,65. qui choro praeest – Chorleiter, Kantor:* BEDA hist. eccl. 4,18[capit.] de Iohanne -e sedis apostolicae.

***cantatorium,** -i *n. (m.* -us: *l. 7) liber ad usum cantatoris aptus – für den Kantor bestimmtes Buch (cf. J. Jungmann, Missarum Sollemnia. I. 1952. p. 78.84):* AMALAR. off. prooem. 11 huic ordini congruit sacramentorium et -us (cantatorum usus *sim. var. l.*). ord. antiph. 7,5 in libello officiali aut in altero de ordine -i. ORDO Rom. 6,7 sacri ministerii vasa . . . et -um. *v. et vol. I. p. 713,5. remissius in titulo libri (cf. P. Lehmann, Erforschung des Mittelalters. V. 1962. p. 54):* CHRON. Andag. tit. incipit liber, qui -um dicitur. *cf.* *cantorium.

cantatrix, -icis *f. cantrix – Sängerin:* **1** *gener.:* ARIBO FRISING. mus. p. 37 ferunt syrenas -es esse maritimas. *de feminis artem canendi exercentibus:* WOLFGER. itin. comput. 4 p. 25,19 cuidam -i v sol. (p. 26,4). GREGOR. IX. registr. 384 p. 300,42 imperatori soldanus . . . misit -es, que et saltatrices dicuntur. **2** *eccl.:* WIDUK. gest. 3,74 p. 150,18 cantoribus et -bus intra cellulam . . . constitutis.

cantelus *v.* cantharus. **canterinus** *v.* cantherinus.

canteris *v.* cantharis. **canterius** *v.* cantherius.

cantertum *v.* cantherinus. **canterus** *v.* cantherius.

1. *cantes *f. pl.* (*orig. inc., nisi subest* canere) *chorda – Saite (cf. P. Vossen, Der Libellus Scolasticus des Walther von Speyer. 1962. p. 164):* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,194 tripla quater triplices profert asnomia -es *(v. notam ed.).* 5,93 quid tardas fragiles impellere, psaltria, -es?

2. *cantes *f. pl.* *(cf.* κάννη, canna*?) spondylus – (Hals-)Wirbel:* Ps. GALEN. incis. app. 3 ossa cervicis (-es graecum *add. R*).

***canthaphora,** -ae *f. (francog. vet.* chanteplore, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 223) fistula, qua aqua elevatur – (Flüssigkeits-)Heber:* ALBERT. M. mot. animal. 1,2,6 p. 279[b],10 in -a sive siphonibus sequitur aqua aquam primo attractam per inspirationem sive suctionem.

***canthara** *v.* cantharus.

1. *cantharella (-ta-), -ae *f. (ital.* canterella *a* cantharis, *cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p. 727) scarabaeus viridis – Spanische Fliege (de re v. l. 58):* MOSES PANORM. infirm. 32 p. 131,3 coquere eum *(locum)* cum canta-is. 38 p. 136,10 canta-e sunt calide *eqs.* p. 136,17. p. 137,10.

2. *cantharella, -ae *f. vel* ***cantarillus** (-ter-, -tir-, -rel-), -i *m.* (*canthara, cantharus) *(parvum) poculum – (kleiner) Trinkbecher:* ANON. de alleg. (Cod. Sangall. 230 p. 536; c. s. VIII.) -tarillus (-ter-, -rel- *codd. alii*) Christi est nitor conscientiae *(item alleg.: temperantia* miscit in camera cum -tarillo [-ter-, -tir-, -rel- *codd. alii*] *eqs.).* FRUTOLF. chron. p. 75,24 *(ex Hist. Alex.)* fecit . . . -am ferream et misit potionem in eam.

***canthariolus** (kanta-), -i *m. ampulla (missalis) – (Meß-)Kännchen:* CATAL. thes. Germ. I 7,10 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; s. XII.[1]) kanta-i II aurei, argenteus I.

cantharis (cen-, -ta-, -ter-, -tor-, -tur- *sim.*), -idis *f. vel* **cantharida** (-reda), -ae *f. (l. 68sq. p. 188,1sq.)* (καν θαρίς)

1 *scarabaeus viridis – Spanische Fliege (Lytta vesicatoria L. vel sim., cf. W. Pfeifer, Wörterbuch der deutschen Tiernamen. Beiheft 4. 1966. p. 1sqq.):* **a** *natur. (cf.* GLOSS. III 539,9 St.-S. cancarides [*a,* canta- *b*] guldene wrme. *al.):* ALPHITA I p. 282,13 -es muscae sunt oblongae formae et virides (ALBERT. M. animal. 26,13 canta-es vermes sunt v., auri colore superlucentes *eqs.*). ALBERT. M. animal. 15,38 quaedam *animalia* generantur ex siccis corporibus putrefactis sicut . . . cantaris (*p. 721[a],8* αἱ καν θαρίδες). **b** *pharm.:* PAUL. AEGIN. cur. 38 canta-um (*3,5,6* καν θαρίδων) ʒ II, vespere cataplasma inponens sine pernoctare. ANTIDOT. Sangall. p. 84,6 cantaredas in aceto mortua LXXXII. TRACT. de caus. mul. 36 canta-as IIII sine pedes, pinnis et capud . . . dabis in vino bibere. WILH. CONG. chirurg. 1038 apponatur ruptorium de canta-bus et sepo hircino. NOTULAE Wilh. Cong. 407 pulvis canta-um. GLOSS. Roger. III 719 recipit auripicmenti . . ., canta-arum. *saepe. de veneno:* ANTIDOT. Sangall. p. 97,15 datur *oleum* . . . bibere ad cantaredas et venenas potatas. **2** ἀκαρί, *teredo – Krätzmilbe:* GLOSS. IV 168,35 St.-S. cantareda sivro. 213,34. **3** *papilio – Schmetterling:* GLOSS. III 48,63 St.-S. canta-es zwifalter. **4** *vermiculus – Wurm, Insekt:* GLOSS. III 528,23 St.-S. canta-es wurme. **5** *species piscis – Fischart:* IOH. DIAC. cen. 2,148 tulit . . . David centuridem (centorinam σ, cantoridem *Ps. Cypr.*). **6** *species gemmae – Edelsteinart:* AETHICUS ISTER 38 p. 27,16 gemmarum varietas . . ., quas illi canta-as (-taredas *P*) vocant *(cf. ThLL. III. p. 280,6).*

cantharus (cha-, -tar-, -telus, -ar, -rius *sim.*), -i *m., raro* ***cantharа,** -ae *f. (l. 23.35) vel* **cantrum,** -i *n. (l. 26)* (κάνθαρος)

1 *de vasibus:* **a** *poculum, catinus, amphorula – Trinkgefäß, Schale, (kleine) Kanne (cf.* GLOSS II 384,52 St.-S. -us i. scala. 484,28 -tarus canna uas magnum. III 642,15 [cod. d] -tarus cops. 644,4 -tarus chenninc vas ansas habens. 659,9 patera vel cratera vel -telus naph. IV 43,28 -tar. *saepe. v. et l. 31):* EKKEH. IV. cas. 22[med.] *episcopus* chantarum . . . dispertiens. BENZO ad Heinr. 2,18 p. 620,38 apostoli . . . compellentes Normannos terga vertere cum assuetis -taris. FRUTOLF. chron. p. 71,55 *(ex Hist. Alex.)* -as aureas. ALBERT. STAD. annal. a. 1179 p. 349,21 -tarus smaragdineus capiens sextarium balsami. RICHER. SENON. gest. 1,9 accepto vase vinario, quod -trum vocatur. *al. cf. p. 186,7. spectat ad mensuram:* CHART. Gosl. I 301 p. 335,3 (a. 1174/95) pro . . . XII -taris cervisie XXX denarios. **b** *pelvis, bacinum, concha – (Wasch-)Becken, Schüssel, Kübel:* GLOSS. II 323,28 St.-S. -us napf, in quo portantur lactucę ad mensam. 348,17 -us gaelta. 423,6 vvazzirfazin. 492,53 -us hantfaz vel calix. 581,8 -us beckin. **c** *infundibulum – Trichter:* GLOSS. III 156,55 St.-S. -tarius vel tractarius trihtere. 218,14 -tarus drytere. *ibid. al.* **d** *cooperculum – Deckel:* Ps. AVIC. anim. 10,1 p. 469 cooperi os foveae cum -tara . . ., sed semel in die eleva -taram *eqs.*

2 *de bestiis:* **a** *scarabaeus – (Mist-)Käfer (cf.* GLOSS. II 10,39 St.-S. -tarus uuibil. III 271,26 -terus [*a*], -tarus [*b*] wibel): ALDH. ad Acirc. 111,38 fimi soboles sordentis, -tarus ater. **b** *phagrus – Meerbrassen, Ringauge (Cantharus lineatus Mont.):* ALBERT. M. animal. 7,76 prope ripam . . . inveniuntur pisces dicti cheydoon, phytatoz (*p. 598[a],10* κάνθαρος).

cantherinus (-tar-, -ter-, -tertus *sim.*), -a, -um. **1** *adi.: ad equos spectans – Pferde-:* ANTIDOT. Glasg. p. 105,4 ortice -tarine. *fort. add.:* GLOSS. III 200,16 St.-S. hordeum distitum vel cantitum kerngersta (*cf. Isid. orig. 17,3,10* cantherinum). **2** *subst. neutr.:* **a** *hordeum hexastichum – Wintergerste:* GLOSS. IV 214,1 St.-S. -terinum (-uium *a*) aimer *(cf. notam ed.).* **b** *oxylapathon – Krauser Ampfer (Rumex crispus L. vel sim., cf. André, Lex. bot. p. 69):* GLOSS. III 538,5 St.-S. -tertum retich (*i.* letich).

cantherius (curt-, castanus, -nde-, -ter-, -tar-, -tir-, -rus *sim.*), -i *m.* (*cf.* καν θήλιος) *metr.* -tĕ-: *l. 56.*

1 *proprie i. q. spado, equus – Wallach, Pferd (cf.* GLOSS. II 707,44 St.-S. -tarus ehngest. III 445,22 curterius. 448,12 castanus vel spado heingest. 669,9 -derius. *al.):* ABBO SANGERM. bell. 3,31 -terus (-terius *var. l.*) adsit habunde tibi. 3,68 -terus antelis et postelis equitatur. **2** *translate:* **a** *machina, qua pelles extendi solent – Spanngestell für Häute, 'Bock':* COMPOS. Luc. F 23 tende illam *(pergamenam)* in -tiro. N 21 tendis *pellem* in -tario (*cf.* MAPPAE CLAVIC. 230 in -tirio). **b** barca -i *sim. i. q. species navis onerariae – Transportschiffart (cf. ital.* cantiere; *de re v. A. Jal, Glossaire nautique. 1848. p. 245):* ANNAL. Ianuens. II p. 55,22 cum barcis -teriorum (cautenorum *cod.*) . . . exie runt. p. 103,9 tres magnas naves cum tribus galeis barcis tribusque -terii (-teriis *var. l.*) magnis . . . armaverunt. III p. 161,15. *Pape*

canthus *v.* 2. cantus.

***cantia,** -ae *f. (orig. inc.) ? spuma argenti – ?Glasur:* COMPOS. Matr. 47,2 scribis de -a aut pitucello pititorio.

***cantianilla,** -ae *f.* (*cf.* *cantinella) *carmen pusillum – Liedchen, kleines Gedicht:* METELL. buc. 10,3 bovem fert -a (concio- γ).

[Erb]

canticinium *v.* conticinium.

canticum, -i *n.* *script.* -tec-: *l. 18.38.* *def.:* HONOR. AUGUST. cant. praef. p. 350B hoc . . . distat inter -um et carmen, quod certa lege metri carmen scanditur, -um vero modulando canitur.

I *spectat ad voces anim. i. q. carmen, cantilena – Lied, Gesangsstück, Gesang:* **A** *de carminibus hominum (angelorum: l. 43):* **1** *gener.:* **a** *strictius:* **α** *de carminibus paganis, magicis, obscenis sim.:* CONC. Merov. p. 212,14 obscina et turpea -a . . . cum choris foemineis . . . decantare (CONC. Karol. 36 p. 272,9 -um turpe atque luxuriosum circa eclesias agere. HRABAN. hom. I 16 p. 34A. *al.*). VITA Elig. 2,16 p. 707,26sqq. -a gentilium fieri vetate; . . . nec enim iustum est, ut ex ore christiano . . . -a diabolica procedant. CONC. Karol. 24A,34 ut . . . absque . . . inlecebroso -o . . . procedant *homines. al.* **β** *de carminibus delectabilibus, lusoriis sim.:* CAPIT. reg. Franc. 2 noctes pervigiles cum ebrietate, scurrilitate vel -ecis. CONC. Karol. 21,6 in venationibus . . . vel in -is secularibus. CARM. Cantabr. 27,5,4 puer et docta puella canunt tibi -a pulchra. RAPULARIUS 317 sua -a voce resultans more viatorum . . . breviabat iter *scolaris. al.* **γ** *de carminibus derisoriis* (*cf.* GLOSS. II 100,59 St.-S. -a rustica et inepta odo uuinileod odo scofléod. IV 323,2): LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 251,20 ut . . . eum *(canonicum)* . . . inconditis clamoribus et -is perurgerent. *remissius de fama divulgatissima:* RATHER. epist. 7 p. 35,3 quod cunctis erat -um. *meton. de personis i. qui carmine illuditur – Gegenstand des Gespötts, Spottliedes:* RHYTHM. 150,151,1 parabola universis -umque eritis *eqs.* HIST. Hirs. 4 p. 258,1 in -um . . . vulgi versus est *episcopus eqs.* **δ** *de carminibus lamentabilibus, neniis:* WOLFHARD. Waldb. 2,6 (4) verbis . . . tristiferis luctuosa congerens -a *mater.* CARM. Bur. B 105,6,2 -um subductum absinthio doloris. **b** *latius i. q. vocatus – (Lock-)Ruf:* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,155 transfuga donec ovis ad notę -a vocis approperat. **2** *eccl. (cf. M. Appel, Terminologie in den mittelalterlichen Musiktraktaten. Diss. Berlin. 1935. p. 69):* RHYTHM. 84,1,1 beatus . . . opifex escrutatur -ecis. HUGEB. Wynneb. 9 p. 114,12 cum psalmis et ymnis et -is Dominum laudabant. AMALAR. off. 1,19,4 sequitur victoriae -um: 'Cantemus Domino'. HRABAN. epist. 33 p. 465,27 ut -a, quae . . . sancta psallit ecclesia, vobis allegorico sensu exponerem. CARM. de Chrys. 13 (MGPoet. IV p. 405) auribus altithroni cęlestes -a dicunt. MIRAC. Winn. 7 (MGMer. V p. 783,16) modulantibus . . . fratribus nocturnalia -a. LIBER ordin. Rhenaug. p. 27,5 ut . . . ad -um evangelii altaria incenset *sacerdos (de re v. notam ed.).* METELL. Quir. 42,34 sonant Quirinum -a plebium. CHART. Argent. II 43 populus . . . crucem . . . deportans cum devocione, ymnis et -is. *saepe. v. et p. 195,70.* **3** *mus.:* AUREL. REOM. mus. 20 p. 60b,2 -um voce intonat salutari. MUS. ENCHIR. add. p. 75b,8 maiores *distinctiones* . . . deponuntur in sonum suum terminalem, quod scilicet -um regit. Ps. HUCBALD. ton. p. 213,20 nosne sine arte . . . proferimus -a sanctitatis? **B** *de carminibus avium:* ALDH. virg. II 15 garrula quae *(catervae praepetes)* rostris resonantes -a pipant. CARM. Bur. B 138,4,1 citharizat -o dulcis philomena. *remissius de sonis noctuae:* EGBERT. fec. rat. 1,1670 quę *(volucris)* continuat per -a noctem.

II *spectat ad sonos instrumentorum i. q. modulatio – Weise, Melodie:* WALTH. SPIR. Christoph. II 5,95 tange . . . cordas . . ., ut moduli sua pipent -a regi.

cantilena, -ae *f.* *script.:* cat-: *p. 190,6.33.* -tal-: CAPIT. reg. Franc. 113,6. GLOSS. I 80,32 St.-S. -tel-: *p. 190, 31.* -tellan(a): *p. 190,37.* -inel(a): *p. 190,38.*

I *spectat ad id quod canitur i. q. canticum, carmen – Lied, Gesangsstück, Gesang:* **A** *proprie:* **1** *de carminibus hominum (angelorum: p. 190,29, nympharum: p. 190,10):* **a** *gener.:* **α** *de carminibus historicis, heroicis sim. (imprimis popularibus):* NORB. IBURG. Benn. 6 attestari solent . . . -ae vulgares *eqs.* (EKKEH. URAUG. chron. a. 1104 p. 225,48 quem [*Aerbonem*] in venatu . . . confossum v. adhuc -ae resonant). LAMB. WAT. annal. a. 1108 p. 512,2 elegi versus per -am mimorum recitantur. CHRON. Albr. a. 753 qui *(dux)* in -a vocatur Lotharius superbus. a. 866 p. 739,20 heroice -e. *al.* **β** *de carminibus delectabilibus, amatoriis, iocularibus, saltatoriis (cf.* GLOSS. II 83,10 St.-S. seculares -as aut uuinileod. *al.):* CARM. Cantabr. 15,1,1 mendosam quam -am ago, puerulis commendatam dabo. BENZO ad Heinr. 1,10 in omnibus . . . plateis salutatur Romanis -is (cat- *cod.*) *caesar.* 5,9 eam *(Adeleidam)* dilectari planetarum -is. TRIUMPH. Remacli 2,19 cantator . . . iocularis . . . tristes sua . . . solabatur -a choreis concinentibus. CARM. Bur. B 76,2,3 intus erat sonitus dulcis -e. 79,3,3 adest cantus philomene Naiadumque -e. ABSAL. serm. 17 p. 107A silent -ae Veneris. CAES. HEIST. mirac. II 1,45 p. 74,19 -as seculares ac luxuriosas decantando. ALBERT. M. Is. 16,10 p. 226,24 -a vinitorum, quam ex laetitia vini consueverunt cantare. *al.* **γ** *de carminibus lamentabilibus, neniis* (*cf.* GLOSS. IV 171,45 St.-S. nenias chlagisanc -as): WIPO gest. 39 p. 60,17 -am lamentationum. 40 p. 60,22 (vs.) qui vocem habet serenam, hanc proferat -am de anno lamentabili. VITA Balder. 8. *al.* **δ** *de carminibus somniferis:* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 9,24/28 p. 212,67 pueri . . . -is ad somnum excitantur. **ε** *usu vario:* AUREL. REOM. mus. 1 p. 30a,10 qualiter bestias . . . quidam -a mites reddiderunt. CHRON. Reinh. a. 1207 p. 573,4 in Wartperg magister Clingishore . . . cum Wolframo de Eschinbach studio confeccionis -arum se exercuit. SALIMB. chron. p. 472,31 est . . . perfectus in cantionibus inveniendis et -is excogitandis. *al. proverb.:* BRUNO QUERF. Adalb. A 18 archiepiscopus antiquam -am cantat. **b** *eccl. (interdum de hymnis, sequentiis, antiphonis, e. g. l. 35.39):* BEDA hist. eccl. 5,12 p. 308,34 sonum -ae dulcis . . . audisti (HONOR. AUGUST. gemm. 2,13 Laurentius vigil dulcem -am . . . est modulatus. *al.*). COZROH. praef. p. 1,15 -elenis . . . domum . . . quasi mirifici odoris suavitate adimplevit. VITA Ludow. Pii 52 p. 638,21 officii . . . -a (cat- *1*) ecclesiae . . . dicente: '*eqs.*' ADEMAR. hist. 2,8 p. 81,11 Gallos . . . -am sanam destruendo dilacerare. EKKEH. IV. cas. 46ex- in -arum libellis. GERHOH. psalm. 39 p. 437,12 terra iubilat in Christi laudibus etiam per -as linguae vulgaris. ORD. coron. imp. 18,31 interpolata . . . -a (-ellana *W 3*) . . . presentatur domino pape *imperator* (19,24 i. -a [-inela *D 2*]). SALIMB. chron. p. 183,31 fecit multas -as de cantu melodiato sive fracto. *saepe. in titulo libri:* CATAL. biblioth. Lehm. I 63 p. 294,24 (a. 1083/96) -a Augustini per alfabetum. **c** *mus.:* Ps. ODO CLUN. mus. p. 276a multae et diversae -ae antiphonarium cumulatae perficiunt. IOH. GARL. mus. mens. I p. 116a in rondellis et -is vulgaribus (FRANCO COL. cant. mens. 1 p. 252,7 in -is, r. et cantu aliquo ecclesiastico. *al.*). ELIAS SAL. mus. 4 p. 20b per quos tonos . . . etiam -a secularis . . . cantetur. ANON. mus. Sowa praef. p. 2,17 melica consistit in melodiis vocum seu cantuum dulciter resonantium ut in ecclesiis et -is mundanis *eqs. al. remissius:* ALDH. epist. 1 p. 477,1 metrorum genera . . . ad musica -ae modulamina . . . lustrare. **2** *de cantibus bestiarum:* **a** *avium:* ALBERT. M. animal. 21,29 quasdam aves . . . videmus facere quasi -am unam tantum. **b** *cicadarum i. q. stridor – das Zirpen:* ALBERT. M. animal. 26,14 quia . . . in pectore format -am, . . . clarius cantat *cicada.* **B** *translate i. q. nuntius laetitiae – Freudenbotschaft:* ADAM gest. 4,16 p. 244,12 rex gaudens in Domino recitavit mihi hanc -am *(sc. de ecclesia aedificata).*

II *spectat ad actionem vel modum canendi:* **A** *spectat ad voces anim. i. q. cantus – Gesang(sart), das Singen (cf. Riemann-Musik-Lexikon. Sachteil. 1967. p. 143):* **1** *eccl.:* PAUL. DIAC. Mett. p. 268,8 clerum . . . Romana . . . imbutum -a (*cf.* NOTKER. BALB. gest. 1,10 p. 12,15 propter nimiam dissimilitudinem nostrę et Romanorum -ę). ALCUIN. epist. 114 p. 169,12 qui libros legant, qui -e inserviant. AMALAR. ord. antiph. 68,2 qui *(cantores)* gloriantur magisterio se uti -ae exercitationis. WALAHFR. exord. 26 p. 508,2 ordinem . . . -ae . . . horis dicendae beatus Gregorius . . . creditur . . . distribuisse. NOTKER. BALB. gest. 1,10 p. 15,9 ut . . . ęcclesiastica -a dicatur Mettensis. RUP. TUIT. off. 2,1 coelestis -ae doctor. *al. v. et p. 191,13.* **2** *mus. (interdum i. q. modulatio – Melodie, e. g. p. 191,5sq.8):* AUREL. REOM. mus. 4 p. 33b, 34 -ae vox . . . per ordinem discurrit pedum. REMIG. ALTISS.

mus. p. 70[a],10 ista in -a deprehendi possunt. MUS. ENCHIR. 13 p. 165[b],15 haec . . . est, quam diaphoniam -am vel assuete organum vocamus (add. p. 74[b],3 nobilis -a, quam diaphoniam vocitamus, id est organum melos). ALIA MUSICA p. 128[b],12 omnes -ae eiusdem tropi. REGINO harm. inst. 3 inveniuntur . . . in naturali musica, id est in -a, quae in divinis laudibus modulatur, quatuor principales toni. CONR. HIRS. dial. 1694 tres -arum species. *al.* *remissius:* ALDH. epist. 5 p. 488,6 stridula vocum simphonia et melodiae -aeque carmine modulaturi ymnizemus. EPIST. var. II 6 p. 308,44 versus convenienter positi . . . secundum artis -ę modum honeste canantur. **3** *usu communi:* NOTKER. BALB. gest. 1,33 quia . . . scientia . . . -e . . . ęcclesiasticę vel iocularis . . . cunctos praecelleret. **B** *spectat ad sonos instrumentorum i. q. musica – Musik:* CARM. Cantabr. 6,1[a],1 omnis sonus -e trifariam fit; nam aut fidium concentu sonus constat pulsu plectri manusve *eqs.*

cantilenosus, -a, -um. *cantilenis impletus – von Liedern erfüllt:* EUGEN. VULG. syll. 31[B],14 ventus et aura -a.

cantillo, -are. *vibrando cantare – trillern:* BERNH. GEIST. dial. p. 17 ungit, -at, cor et aures palpo titillat.

***cantinella,** -ae *f.* *in titulo libri i. q. cantilena – Lied (de re v. p. 189,35):* ANON. II mus. Coussemaker I p. 312[a] ut patet in C-is coronatis. *v. et p. 190,38.*

cantio (-cio), -onis *f.* **1** *spectat ad actionem vel modum canendi i. q. cantus – das Singen, Gesang, Gesangsart (interdum i. q. modulatio – Melodie, e. g. l. 31.35):* **a** *de cantu hominum:* **α** *gener.:* GODESC. SAXO theol. 6 p. 170,2 mox ut -em haberet finitam *mulier.* CARM. libr. III 14,4 quia luctum -o (cantatio *M a. corr.*) mulcet. **β** *eccl.:* BEDA hist. eccl. 2,20 p. 126,29 magister ecclesiasticae -is (cantationis *N*). HRABAN. carm. 39,85,1 ymnorum -bus sedulo tinnientibus. ALEX. MIN. apoc. 10 p. 196,3 vox sexti *tonitrus* -o chori. *al. v. et p. 190,25.* **γ** *mus.:* MUS. ENCHIR. add. p. 74[b],27 que *(virgulae)* pure -is modos exprimant. SCHOL. enchir. 1 p. 178[b] collationibus -um quaedam unanimitas servari potest. 2 p. 186[a] principalem . . . vocem absolutam -em dico. Ps. HUCBALD. ton. p. 226,32 inaequalitas . . . -is. BERNO ton. prol. 6 p. 69[a] vetus vel nova -o (FRUTOLF. brev. 7 p. 56). *al.* **b** *de vocibus anserum i. q. strepitus – Geschnatter:* SALIMB. chron. p. 306,24 *(in imag.)* ista est -cio anseris.

2 *spectat ad id quod canitur i. q. canticum, carmen – Lied, Gesangsstück, Gesang:* **a** *de carminibus delectabilibus, amatoriis, lusoriis sim.:* LIUTPR. antap. 1,41 post nonnulla inutilia tragodimata, id est -es. CARM. Cantabr. 10,15,2 ne fatigent plectrum lingue -um tedia. 35,1,1 iocularis -o. CHART. Wirt. VI 1638 p. 31,16 nunquam permittantur fieri choree, -es seculares. **b** *de carminibus derisoriis:* EPIST. Hann. 107 p. 179,3 ut -es de amasiis *episcopi* . . . decantentur. CHART. Worm. 146 p. 107,34 famosas, immo infames intonando publice -es. BURCH. URSB. chron. p. 37,15 mulieres . . . choros ducentes per plateas -em decantarunt *eqs.* **c** *usu vario:* BEDA temp. rat. 4,28 in -e computorum *(cf. Hor. ars 325sqq.; v. notam ed. p. 334).* *proverb.:* FLOD. hist. 3,22 p. 525,25 solitam -em de licentia tua recantes.

***cantipotens,** -entis *m.* *qui artis canendi peritus est – ein Gesangskundiger:* AUREL. REOM. mus. 16 p. 52[a],9 hoc . . . tonorum -s dinoscere . . . valet.

cantirus *v.* cantherius.

cantito, -avi, -are. *script.* -ndi-: *p. 192,3.*

1 *proprie i. q. (saepe, crebro) cantare – (oft, wiederholt) singen:* **a** *subi. homines:* **α** *gener.:* RUP. TUIT. off. 7,12 ut . . . tale quid -rent, quale illud est: '*eqs.*' REIN. LEOD. inept. 2 p. 602,21 puellares choros aliaque execranda agi, dici vel -ari. CHRON. Mont. Ser. a. 1216 p. 188,13 rumore . . . in tantum dilatato, ut in villis . . . de eodem facto eciam -retur. *al.* **β** *eccl.:* VITA Ger. Bron. 15 p. 666,1 confessoris membra . . . -ando . . . circumferre. GERHOH. psalm. 36,39/40 p. 584,13 cui *(Deo)* . . . -are soliti fuerunt: '*eqs.*' *v. et p. 173,31.* *susurrare – summen:* EKKEH. IV. cas. 24[med.] antiphonam . . . secum silentio -ans *abbas.* **b** *subi. aves:* CARM. Cantabr. 10,6,2 vincit omnes -ando (cantando *C a. corr., cf. notam ed.*) volucrum catervulas *philomela.*

2 *translate:* **a** *saepe affirmare – oft behaupten:* ALCUIN. epist. 145 p. 231,11 licet aliquid reprehensibile sequenti serie de meis -assent (-ditassent, cantassent *var. l.*) litterulis *eqs.* **b** *saepe pronuntiare – oft verkünden:* GERHOH. Antichr. 1,58 p. 373,1 maledictionis filii Balaamite benedictiones seu maledictiones . . . -ant vendentes.

cantiuncula, -ae *f.* *carmen pusillum – Liedchen, kleines Gedicht:* CHRON. Noval. 3,10 contigit ioculatorem . . . -am a se compositam . . . cantare. *ibid. iterum.*

***cantizo,** -are. *cantare – singen:* RUODLIEB XV 89 laudantes Dominum -bant hymenęum.

1. canto, -avi, -atum, -are.

I *proprie:* **A** *spectat ad voces anim.:* **1** *strictius i. q. canere – singen:* **a** *subi. homines:* **α** *gener.:* HRABAN. hom. I 44 p. 83[A] verba turpia et amatoria vel luxuriosa -are. FROUM. carm. 32,38 Orpheus ut -ans Euridicen revocat. HEINR. LETT. chron. 22,3 p. 150,11 Theuthonici . . . incolumes per viam -antes redierunt. ALBERT. M. animal. 1,423 aliqui raucedinem ex siccitate patientes . . . -are non possunt *eqs.* CHRON. Erf. min. p. 628,14 coream duxerunt saltantes . . . et -antes incessanter *viri et feminae. al. v. et l. 9.* *expressius i. q. animo laeto canere – fröhlich singen, jauchzen:* EGBERT. fec. rat. 1,720 pater econtra -at. VITA Heinr. IV. 7 p. 26,28 exsultabant, plaudebant, -bant *hostes.* *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,445 cuius enim panem manduco, carmina -o. 1,777 non liquide -bit aquis infusus et herbis. FUND. Heinrichow. 1 p. 29,10 tu es solus et -as sepius cum passeribus *eqs.* **β** *eccl.:* CONVERS. Afrae 4 -ans ei *(Deo)*, quod novit, nos fecit simul orare *episcopus.* LEX Alam. 15,2 qui *(clericus)* . . . alleluia . . . in publico -verit (canuerit *var. l.*). CONC. Karol. 13 p. 72,35 ut unusquisque . . . centum psalteria et presbiteri . . . speciales misas centum -ent (THIETM. chron. 6,63 missam pro defunctis -vit. *saepissime. cf.* HUGEB. Wynneb. 10 missarum sollempnia celebrando -are). CAPIT. reg. Franc. 72,11 ut . . . clericus . . . bene -et et legat (STATUT. ord. Teut. p. 34,28. *al.*). RIMB. Anscar. 35 p. 68,25 psalmos (GERH. AUGUST. Udalr. I 20. *al.*). NOTKER. BALB. gest. 1,5 p. 8,5 -to responsorio. HROTSV. asc. 99 David . . . -ans in cytharis. ECBASIS capt. 638 *(in fabula)* horas -ate. EKKEB. HERSF. Heimer. 10 p. 601,43 libros . . ., in quibus -asset *Haimeradus.* CONSUET. Bamb. 424 (Spicil. Friburg. X. 1965. p. 299,13) -etur de sancta Maria. CONSUET. Marb. 97 (Spicil. Friburg. X. 1965) incedat *frater* -ando psalmum 'Miserere' in ęcclesiam *(de re v. notam ed. p. 56).* ORD. coron. imp. 14,24 primicerius -at introitum cum scola et 'Kirieleison'. CHART. Argent. I 404 chorus noster . . . solempniter -bit . . . historiam: '*eqs.*' CHRON. Erf. mod. II a. 1274 p. 266,26 Greci . . . articulum . . . tribus vicibus successive -verunt. *saepissime.* *munera liturgica celebrare – die Liturgie versehen:* TRAD. Ratisb. 14 p. 14,16 (a. 814) qui *(sacerdos)* ibidem *(sc. ad Sezpah)* -et. EPIST. var. II 25 ortavit me Frotwinus -are in illa ecclesia. CHART. episc. Wirz. II 25 p. 45,31. *al.* **γ** *mus.:* AUREL. REOM. mus. 20 p. 60[a],8 a choris alternatim -etur *antiphona* (Ps. HUCBALD. ton. p. 217,18. *al.*). ELIAS SAL. mus. 5 p. 21[a] separatim -are. 19 p. 40[a] cantus concorditer -tus (HIER. MOR. mus. 25 p. 187,32 ut . . . ordinate . . . -etur c. ecclesiasticus, quinque sunt -antibus necessaria. *al.*). 30 p. 59[b] quod tractim et pausatim -etur. *al.* **b** *subi. bestiae:* **α** *de avibus i. q. sibilare, fritinnire – zwitschern, schlagen:* ALDH. ad Acirc. 79,7 arguta . . . -ans luscinia ruscis. LEX Baiuv. 21,6 de his avibus, quae . . . per curtes nobilium mansuescunt volitare atque -are. ALBERT. M. animal. 4,95 quaedam *aves* . . . non -ant, sed sono quodam clamant vocando feminam. 23,26 mas eius *(alaudae)* . . . -at ascendendo per circulum volans *eqs. al.* *de gallis i. q. cantum edere – krähen:* ALDH. ad Acirc. 131 p. 180,7 galli -ant vel cucurriunt. ALBERT. M. animal. 4,95 uno gallo -ante et alter -at. 23,115. *de gallinis i. q. cacillare – gackern:* HILDEG. epist. I 2 p. 151[C] quae *(gallinae)* in noctibus interdum -are tentantes. **β** *de insectis i. q. stridere, grillare – zirpen:* ALBERT. M. animal. 4,71 grillus . . ., qui -at de nocte, . . . non videtur habere os; . . . de animali autem -ante in campis . . . experti

sumus, quod, si praecidatur in medio, adhuc -at per magnum tempus. *v. et p. 190,55. 196,50.* **2** *latius i. q. canendo celebrare, laudare – (preisend) besingen, lobsingen:* HRABAN. carm. 37,84 referamus ad aethera voces -antes Dominum. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,238 quem *(Christophorum)* si pleno -bimus ore. 5,205 qui *(tres pueri)* -are tibi . . . non cessant. *v. et p. 194,14.* **B** *spectat ad sonos instrumentorum i. q. sonum edere, psallere – erschallen lassen, spielen:* THEOPH. sched. 3,82[ex.] dum -andum est organis, trahitur *funiculus.* 3,85[in.] facere cymbala ad -andum recte sonantia. *al. v. et p. 124,28. in imag.:* HROTSV. Bas. 11 quae *(mulier)* fragili modulos calamo -verat.

II *translate:* **A** *carmine componere – in einer Dichtung darstellen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,100 Sursulus ingenua -vit prelia voce. **B** *pronuntiare, manifestare – verkünden (cf.* GLOSS. II 33,53 St.-S. -at meinit): ALDH. ad Acirc. 68,2 'raptor Ganimidis' quamquam pellaces -rent carmine vates. HRABAN. carm. 37,101 fistula has Mauri senis -vit in horis caenas . . . tibi. CARM. var. II 10,3,2 proderit . . ., quod -at littera libri. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,152 anne venena tuę mihi -as, predo, medelę? *v. et p. 192,3.* **C** *recitare – vortragen:* VITA Liutg. I 21 poeta . . . antiquorum gesta bene -are (recitare *var. l.*) sciens. **D** *narrare, nuntiare – erzählen, berichten:* CARM. Hraban. app. 18,1,4 Numerus -at magnalia mira triumphi. *c. acc. c. inf.:* BRUNO MAGD. bell. 122 p. 116,1 quae *(fama)* Saxones esse victos ore mendacii -ret (nuntiaret *B*). **E** *definire – festlegen:* BEDA temp. rat. 20,21 -to . . . mense. **F** *(scriptum) continere – (geschrieben) enthalten:* CHART. Scafhus. 43 (a. 1105) antepono tantum, quantum -at prima carta. **G** *interpellare – Einspruch erheben:* CHART. Gosl. II 209 p. 247,6 (c. 1274) ante sentencias iudicum semper appellavimus et audacter -vimus.

subst. **cantans,** -antis *m. qui canit, cantor – einer der singt, Sänger:* BEDA hist. eccl. 4,3 p. 208,21 vocem suavissimam -ium. AUREL. REOM. mus. 2 p. 31[a],18 -ium . . . chorum. VITA Bonif. II 12 p. 104,16 audiebat collectam a -e cantare *piscator. al. v. et p. 192,57.*

2. *canto, -onis *m. vel* ***cantonus,** -i *m. (ital.* cantone *a* 2. cantus, *cf. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p. 664)* **1** *angulus, lapis angularis – Ecke, Eckstein:* HIST. Frid. imp. cont. p. 191,10 prelium . . . ad -em (*inde rec. M* -um [-em *M 3*]) de Serravalle . . . commissum est. CHART. ord. Teut. 40 p. 32,13 turrem dono . . . in -e murorum civitatis. CHART. Tirol. 1034 p. 79,40 usque ad -em capiti Coualis. ACTA imp. Winkelm. I 1005 p. 774,30 a -e muri cannas quinque. 1006 p. 782,28 murum de -o eiusdem turris usque ad -em iacentem supra domum archidiaconi . . . reparare. **2** *terminus – Grenzstein:* REGISTR. Trident. IV p. 271, 25 (a. 1244/47) designaverunt -um filiarum Ollorite levatum in via de sua domo. *fort. de terminatione:* ACTA imp. Winkelm. II 1061 p. 741,38sq. (a. 1280) donamus . . . poderium Cocenati cum Gastrofranco . . . -bus et mandamento Cocenati, . . . Aramenghi cum -bus suis et pedagiis.

cantor, -oris *m.*

I *qui voce canit, cantator – Sänger:* **A** *proprie:* **1** *gener.:* VITA Elig. 2,6 p. 697,23 quidam vir inprobus, . . . -r . . . in regis palatio laudatus. Ps. ODO CLUN. dial. 6 p. 256[a] in . . . errorem vulgares -es labuntur. CARM. Cantabr. 30,1 caute cane, -r care. SIGEBOTO Paulin. 37 optimus . . . erat -r *abbas,* quem . . . laudabilem crederes vocis sonoritate *eqs.* HILDEG. epist. I 48 p. 246[A] ludificantes -es. *al. v. et p. 195,21. in imag. de avibus:* VITA Bard. 19 p. 337,7 pius pater -bus suis *(sc. volucribus)* non minimum laetatus. **2** *eccl.:* **a** *qui in choro canit – Chorsänger:* BEDA hist. eccl. 4,18 p. 241,23 ritum . . . canendi ac legendi viva voce . . . monasterii -es (cantatoris *N*) edocendo. EPIST. var. I 30 p. 543,3 scolas -um, ex quibus plerique ita sunt eruditi, ut *eqs.* (CONC. Karol. 39[A],137 qui [*seniores fratres*] tempore statuto vicissim cum -um [canticorum, -bus *var. l.*] scola sint. ORD. coron. imp. 17,19. *al.*). ARDO Bened. 18 p. 206,43 instituit -es, docuit lectores (WALAHFR. exord. 32 p. 516,16. *al.*). AMALAR. off. 3,3,7 nostri -es non tenent cymbala . . .; ipsi -es sunt tuba. CARM. Sangall. I 2,6 -es primi strictim procedite bini. WIDUK. gest. 3,74 p. 150,18 -bus (cantatoribus *C 2*) et cantatricibus intra cellulam . . . constitutis. WILH. HIRS. const. 1,2 p. 933[B] ad lectionem . . . hebdomadarii -is. LIBER ordin. Patav. 5,3 -es . . . inclinent se et remaneant duo ex eis, qui chorum regant. ORDO liturg. (ed. Young, Drama. I. p. 265) tres . . . -es, qui et Marie dicuntur, vadant ad altare. ALBERT. M. miss. 1,2,1 p. 16[a],4 duo . . . in dextero choro, primus -r et succentor *eqs. saepe. apud Iudaeos antiquos:* ERMENR. ad Grim. 19 p. 557,28 cum -bus sanctis . . . canit *David.* VITA Balder. 30, 40 (vs.) hic sunt -es Iditon et Asaph meliores. ALEX. MIN. apoc. 4 p. 67,28 qui *(David)* fecit stare . . . -es ante altare. *al. v. et l. 67. alleg.:* HONOR. AUGUST. sacram. 85 p. 791[B] -es cantantes officium signant turbam, quae Domino cantavit. **b** *qui choro praeest, praecentor – Chorleiter, Kantor, Vorsänger:* **α** *spectat ad munera liturgica:* MIRAC. Audom. 3 (MGMer. V p. 777,27) incipiente . . . -e antiphonam (THIETM. chron. 6,40 p. 324,3 -r introitum incepit. *al.*). AMALAR. off. 1,22,2 cantat -r cantica, quae ceteri non possunt cantare. ORDO Rom. ant. p. 78[b],23 ad introitum imponit -r antiphonam 'Resurrexi'. LIBER ordin. Rhenaug. p. 171,34 -r, qui tenet chorum, . . . exit de choro. CONSUET. Marb. 148 (Spicil. Friburg. X. 1965) -is officium debet esse . . . officia legendi seu cantandi disponere *eqs. saepe. alleg.:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,16 -es, qui choros regunt, sunt apostoli. 1,74 -r, qui cantum inchoat, est tubicen, qui signum ad pugnam dat. **β** *spectat ad officia administrativa, iuridica sim.:* LIBER diurn. 3 -r et ceteri subscripserunt. DIPL. Otton. III. 217 p. 628,35 Sigizonem scole -em . . . restituimus . . . curticellam. DIPL. Loth. III. 12 p. 15,17 Stephanus magister scolarum, Franco -r *(item inter testes:* CHART. episc. Hild. I 350 p. 334,13 Bruno diaconus et -r. CHART. civ. Erf. 92. *saepe).* NOTAE Hild. (MGScript. XXX p. 765,7) tria altaria . . . reparata a Conrado -e. CHART. Stir. II 292 episcopus . . . thesaurario et -i . . . salutem. CHART. Argent. I 240 -r Argentinensis vices episcopi in iudiciis gerens. CHART. Laus. 888 p. 709,30 -r debebat clericos examinare . . . in cantu. ORD. coron. imp. 19,53 presbiteria . . . exhibere . . . -bus (diaconibus *T 1*). CONR. MUR. summ. 6,1 p. 427,6 -r, qui . . . dicitur primicerius, succentor, precentor, scolasticus. *saepe. in cognomine:* OTTO SANBLAS. chron. 40 p. 64,18 Petrus -r Parisiensis (*de eodem:* CAES. HEIST. hom. exc. 78). **c** *qui munera liturgica celebrat, presbyter – einer der die Liturgie versieht, Priester:* BERNOLD. WAT. chron. 1 p. 164,7 sola . . . cum sui -is tugurio ecclesia . . . inter dumeta . . . prominebat (*cf.* 8). **3** *mus. i. qui artis canendi peritus est – ein Gesangskundiger:* AUREL. REOM. mus. praef. p. 28[b],16 nobilissimi valde inveniuntur -es. epil. p. 129,35 o prudens -r. REGINO harm. inst. 2 scire . . . oportet peritum -em, quod *eqs.* GUIDO ARET. micr. prol. p. 10 nescio, qua fronte se musicum vel -em audeat dicere. IOH. GARL. introd. mus. p. 167[b] moderni -es magistri . . . dicunt *eqs. al. meton. i. q. vox prima – Hauptstimme:* GUIDO ARET. micr. 18,24 p. 203,3 nisi . . . inferiores voces -r admiserit. *ibid. iterum.* ANON. mus. plan. Coussemaker p. 494[a] omnis cantus incipiens est cum suo -e. **B** *translate:* **1** *carminum auctor, poeta vagus – Dichter, 'fahrender Sänger':* HERM. AUGIENS. mus. p. 15,5 modulandi, immo ululandi studio caecorum -um vulgus occupatur. EKKEH. IV. bened. prol. 2,63 (gloss.) -r concinnus victor est latinitatis. WOLFGER. itin. comput. 2 p. 14,2 Walthero -i de Vogelweide pro pellicio v sol. CHRON. Albr. a. 770 p. 712,48 a -bus Gallicis pulcherrima contexta est fabula. a. 837 p. 732,14. **2** *incantator – Zauberer:* GLOSS. II 734,30 St.-S. -r calster.

II *qui instrumento canit, organarius – Instrumentalmusiker, Instrumentalist:* LIUTPR. leg. 9 iuxta psaltas, id est -es, sum constitutus. HONOR. AUGUST. gemm. 1,176 qui in templo erant -es, apud nos sunt lectores; illorum officium erat hymnos . . . resonare et organis vel cymbalis Deo iubilare. *expressius i. qui organo sonat – Organist, (Orgel-)Spieler:* THEOPH. sched. 3,82[med.] in quo *(arcu)* -r sedeat *eqs.* CHART. archiep. Magd. 342 p. 452,13 -r organorum ipsa organa instaurabit. CHART. eccl. Erf. 412 detur . . . -bus in organis unus solidus.

[Erb]

1. *cantoria, -ae *f.* *dignitas et officium cantoris – Würde und Amt eines Kantors, Kantorat:* CHART. Mog. A 219 p. 135,18 (a. 976) -e baculum et infulam detraximus *cantori.* CHART. Laus. 548 thesauraria ab antiquo erat personatus et -a de novo. CHART. Rhen. med. III 320 p. 255,36 cum decanatum, -am, scolastriam vel prebendam aliquam in ecclesia . . . vacare contigerit. CHART. Turic. 1220 p. 304,21 reditus -e deputatos . . . clerico . . . conferat. CHART. episc. Misn. 218 -am . . . Heidenrico . . . assignantes *eqs.* CHART. episc. Hild. III 326 mansos . . . ad -am . . . contulimus. CHART. civ. Hild. 341 p. 166,14 -am in ecclesia . . . instituimus. *al.*

2. *cantoria, -ae *f.* *ars canendi – Gesangskunst:* ALBERT. M. eth. 1,3,1 p. 30^{b},10 delectationes . . . sicut -a, viellatoria, . . . tragoedia.

***cantorium,** -i *n.* *liber cantus ecclesiasticos continens – Kirchengesangbuch:* ORDO Rom. 5,30 cantor cum -o . . . stat in eodem loco ubi et lector. *cf.* *cantatorium.

cantrix, -icis *f.* *script.* cha-: *l. 20.*

quae cantat, cantatrix – Sängerin (*cf.* GLOSS. I 276,50 St.-S. -um singono. 469,46 ch-es sangarum): **1** *gener.:* Ps. HUCBALD. ton. p. 213,18 cantores et -es seculares omni student conatu, quod canitur . . ., ad delectandos audientes artis ratione temperare. HERM. AUGIENS. vit. 39 -x ero ludia *(sc. Musa).* 482 cata tu castaque -x. **2** *eccl. i. q. rectrix chori – Chorleiterin, Kantorin (cf. St. Hilpisch, Geschichte der Benediktinerinnen. 1951. p. 48):* CAES. HEIST. mirac. I 5,45 p. 331,3 turbavi sororem tuam -em. CHART. Heist. 62 testes . . . Bia custos, Adelheidis -x (CHART. Rhen. inf. II 235). CHART. Frauens. 28 (ed. W. Küther, UB Frauensee. 1961. p. 12,25) Osterlindis celleraria, Mechthildis -x.

cantrum *v.* cantharus. **cantum** *v.* 2. cantus.

1. cantus, -us *m.* *form.:* *abl. pl.* -ubus: *p. 196,48. decl. II.:* *abl. sg.* -o: *l. 38. p. 196,33. adde* CAPIT. reg. Franc. 46,3. *acc. pl.* -os: *p. 197,21.*

I *praevalet notio actionis vel modi canendi:* **A** *spectat ad voces anim. i. q. cantio – das Singen, Gesang, Gesangsart:* **1** *de cantione hominum:* **a** *gener.:* ALDH. virg. II 1717 quamvis . . . Pierio resonent . . . carmina -u (-o *var. l.*). OTFR. ad Liutb. p. 166,32 dum . . . sanctitatem laicorum -us inquietaret obscenus (ELIS. SCHON. viar. 19 p. 122,10). WALTH. SPIR. Christoph. II 1,186 suavem generaveit Enarmia -um. CARM. Cantabr. 3,1,4 voces laudis humane . . . non divine maiestati -u (tantu *cod.*) sufficiunt. FROUM. carm. p. XIII,3 musica perpulchrum profert sistemate -um. ANNAL. Hamb. a. 1218 factus est in turba *infirmorum* -us et clamor magnus. *al.* *spectat ad cantionem neniae:* CHRON. Pol. 1,29 p. 56,10 anniversarium cesaris . . . -u lugubri celebratum. *spectat ad cantionem militarem, gratulatoriam:* OTTO FRISING. gest. 2,40 p. 148,27 signo tamquam victoriam presagiente clamor et -us attollitur. HIST. peregr. p. 163,34 una voce -um bellicum extulerunt de more Alemannico (p. 164,28). *spectat ad incantationem:* GLOSS. II 712,6 St.-S. -u galdere. **b** *eccl.:* CAPIT. reg. Franc. 22,80 ut -um Romanum pleniter discant *clerici* (GESTA Aldr. 1 p. 309,1. *cf.* CAPIT. reg. Franc. 117,9 -um Romanorum in nocte. IOH. AFFLIG. mus. 17,9 -um . . . Romanae ecclesiae, quo . . . divinum celebratur officium). CONC. Karol. 39,137 ut secundum numerum clericorum . . . -um protendant. HRABAN. epist. 3 p. 385,36 de lectionibus et -u aecclesiastico. NOTKER. BALB. gest. 1,10 p. 14,2 -um variare. LEO MARS. chron. 1,32 p. 602,17 cantabant . . . missam . . . cum -u promiscuo, Greco . . . atque Latino. METELL. buc. 6,59 -u plebisono reboat laus digna Quirino. CHART. Sangall. A 998 cum -u nove historie. *al.* **c** *mus. (cf. Riemann-Musik-Lexikon. Sachteil. 1967. p. 144):* **α** *modulatio, modus componendi – Melodie, Komposition(sart):* MUS. ENCHIR. 9 p. 159^{b},11 quae *(particulae cantionis)* suis finibus -um distinguunt. ALIA MUSICA p. 129^{b},26 in antiphonis aut in quocumque -u primi toni. Ps. HUCBALD. ton. p. 216,23 quas . . . modulationes, ubi morosiori -u est opus, utpote ad cantica evangeliorum, . . . assumere solemus. GUIDO ARET. ign. cant. II p. 44^{a},11 quomodo per nostra antiphonaria inauditos pueri cognoscerent -us. form. 9 p. 101^{b} autenticum aut . . . plagalem efficit -um *diapason (item de tropo:* CARM. var. III 41,3 octo tonis totum constat perpendere -um. WILH. HIRS. mus. 26 p. 60 communis -us, qui est tropus indifferens. *al.; de re v. M. Appel, Terminologie in den mittelalterlichen Musiktraktaten. Diss. Berlin. 1935. p. 60sq.).* GUIDO CIST. mus. p. 172^{a} de abusivis -bus. IOH. GARL. introd. mus. p. 158^{b} sunt autem in omni -u tres proprietates: . . . natura vel proprius -us *eqs.* ANON. mus. Sowa 5^{a} p. 122,2 per que *(capitula)* . . . consumatio omnium -uum designatur. HIER. MOR. mus. 24 p. 179,19 in -u . . . ecclesiastico sunt vitandi *duo gradus,* nisi quandoque in -u feriali vel etiam flebili (25 p. 179,28). SALIMB. chron. p. 182,1 -us pulcherrimos . . . invenire, tam modulatos, id est fractos, quam firmos. *saepe. v. et p. 190,39. 192,55.57.* *remissius:* CHART. episc. Misn. 174 (a. 1254) marchio . . . super 'Kyrieleyson' . . . -um novum edidisse proponitur. **β** *vox (singularis) – (Einzel-)Stimme (cf. M. Appel, op. cit. p. 72sqq.):* IOH. AFFLIG. mus. 19,10 -us per diapente . . . cadit. ANON. pos. disc. p. 189,27 est . . . discantus diversus consonus -us. IOH. GARL. introd. mus. p. 167^{a} in -u descensivo . . . debemus facere pausam. mus. mens. I p. 106^{b} sunt tot species . . . a parte equipollentis, qui dicitur secundus -us, quot a parte tenoris, qui dicitur primus -us. p. 114^{b} tertius -us adiunctus duobus. p. 115^{b} regule tenentur in -u plano. *al.* *vox principalis – Grundstimme (cf. H. J. Moser, Lehrbuch der Musikgeschichte. 1953. p. 40):* ANON. mus. La Fage p. 358 discantus -ui debet esse contrarius, quamvis cum -u debeat personare. ANON. mus. plan. Coussemaker p. 494^{a} si -us ascendat, organum descendit (GUIDO CIST. mus. p. 191^{b} si -us ascendit duas voces et organum incipit in duplici voce *eqs.*). IOH. GARL. contrap. 1 quando -us descendit, discantus debet descendere. *al.* **2** *de cantione bestiarum:* **a** *avium:* **α** *in univ.:* RHYTHM. 39,8,1 mirandam avem et in -o (-u *var. l.*) nubile (ALCUIN. epist. 267 p. 426,10 auguria . . . et avium -us. GESTA Rom. eccl. II 4 p. 376,31 ad -um avium . . . augurio denuntiare. CARM. Bur. B 111,4,6 dulcis -us avium). ECBASIS capt. 949 rostris -u . . . paratis. CARM. Bur. B 138,1,8 nemorum dulcisono que *(Flora)* -u celebratur. *in nomine:* REGISTR. Ringrav. 102 p. 30,20 (s. XIII.[1]) domus ad C-um volucris. **β** *de gallis i. q. clangor – (Ge-)Schrei, Krähen:* CONVERS. Afrae 4 circa . . . pullorum -us extincxit se lumen *([cf. Vulg. Tob. 8,11].* ANTIDOT. Berolin. 37 dabis . . . cum vino p. -u. WIBALD. epist. 150 p. 240,22. *al.).* BEDA hist. eccl. 4,23 p. 256,27 circa galli -um (WALAHFR. Gall. 2,13 circa gallorum -um. CHRON. Thietm. 1,13 in primo gallicantu. *al.*). ALBERT. M. (?) animal. quaest. 8,40/42 p. 201,30 quare ante -um verberet se alis *gallus. al.* *in imag.:* EKKEH. IV. pict. Sangall. 42 Gallus . . . pupillus -ubus (gloss.: galliciniis) os claudit. **b** *locustarum i. q. stridor – das Zirpen:* ALBERT. M. animal. 10,27 habuit locustam . . . cantantem, quam propter -um enutrierat. **c** *ranarum i. q. actio coaxandi – das Quaken:* CHART. Rhen. med. II app. 16 p. 434,34 (c. 1220) fatuus ille, qui prohibet ranis -um. **B** *spectat ad sonos instrumentorum:* **1** *strictius i. q. actio sonandi – das Spiel(en), Blasen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,86 genas siccavit gratia -us. THEOPH. sched. 3,82$^{ex.}$ finito . . . -u . . . super organa deponitur *pannus.* HERBORD. Ott. 2,32 p. 740,47 cornua -bus apta. *in imag.:* HRABAN. carm. 10,15 sobrio decoratur fistula -u, laudaturque modo iure poeta bono. **2** *latius i. q. concentus, canor – Musik, Klang:* ALDH. virg. II 2460 stimulant Martem legionum cornua -u. ad Acirc. 24,3 centenos . . . eructant mea *(sc. barbitae)* viscera -us. AUREL. REOM. mus. 1 p. 30^{a},17 ut . . . Saulem -u citharae a daemone liberaret *David.* CARM. Cantabr. 6,7,2 Lantfridus . . . -bus chordarum ait: *'eqs.'* CHART. eccl. Erf. 412 peragat *conventus* . . . festum . . . organorum -u ad missas. ANON. mus. Sowa praef. p. 7,2 qui *(Argus)* fuit deceptus a Mercurio per -us calamorum. *al.*

II *praevalet notio operis cantabilis:* **A** *proprie i. q. carmen, cantilena – Lied, Gesangsstück, Gesang (cf.* GLOSS. I 210,1 St.-S. dulcido -us suuazzi sanc. 299,5 mortiferos -us . . . seu lotherspracha. *al.):* **1** *de carminibus hominum (angelorum: p. 197,9, sirenarum: p. 197,2):* **a** *gener.* (*cf.* GLOSS.

[Erb]

II 96,1 St.-S. -us aut uuinileod): NICOL. I. epist. 26 p. 293,15 tamquam sirenarum -us declinare studebimus. OTTO FRISING. gest. 1,18 in voces magnas et -us prorumpunt. EPIST. Mog. 22 p. 357,15 in -bus, quae *(sic?)* nisi usu audiendi discerni . . . nequeunt. ANNAL. Mell. a. 1260 -us ad suum libitum pro numero plagarum compositos decantantes *(sc. flagellantes)*. ALBERT. M. animal. 3,169 solent infantes in cunis moveri cum naeniis -bus mulierum. *al.* **b** *eccl.:* IONAS BOB. Columb. 2,11[capit.] de . . . -us angelicos. Ioh. 16 p. 339,21 concio fratrum ad orationem -osque peragendos ecleseam penetravit. AGIUS vita Hath. 6 nocturnales -us praevenire (CHRON. reg. a. 1052 -um nocturnalem de beato Gregorio . . . compositum). BERTH. (?) annal. praef. p. 268,7 -us . . . historiales plenarios . . . de sancto Georgio . . . composuit. LIBER ordin. Rhenaug. p. 146,2 -us processionis (*cf.* p. 199,15 processionali -u . . . finito). CONSUET. Marb. 180 (Spicil. Friburg. X. 1965) missam incipiens totum -um magis in directum legat quam cantare audeat *sacerdos*. EPIST. Reinh. 35 p. 36,3 qui *(confessores)* proprium -um habent. *al.* **2** *de canticis avium:* PAUL. ALBAR. carm. 9,128 rustro pipant dulces per gutture -os *volucres* (ALBERT. M. animal. 23,124 lucinia est avis . . . dulcibus -bus relevans et -u diem nuntians *eqs.*). HILDEG. phys. 6,32 secundum eventus illos *(sc. temporum)* . . . -us suos exprimit *psittacus*. ALBERT. M. animal. 1,47 calor . . . facit in eis *(animalibus)* -us iocunditatem. *al.* **B** *translate i. q. poema, versus – Gedicht, Vers:* HRABAN. carm. 10,4 carmina . . . tua dico meliora . . . -bus Ovidii. OTFR. ad Liutb. p. 166,35 ut aliquantulum huius -us lectionis ludum secularium vocum deleret. FROUM. carm. 20,39 lusimus omnigenis -bus et studiis. VITA Meinw. 160 insudare versibus . . . iocundisque -bus. CATAL. Eptern. II (MGScript. XXIII p. 34,13) monimenta plurima in . . . diversis historiarum -bus . . . dereliquit *Theofridus*. CARM. Bur. B 163,4,4 nec proferre poteris -bus nec prosa *eqs. al.* *Erb*

2. cantus (-thus), -i *m. vel raro* ***cantum**, -i *n.* *(orig. gall., cf. Corominas, Dicc. etim. castell. I. p. 643)* *script.* cha(n)t-: GLOSS. II 362,2 St.-S. chantum. IV 212,3 chatus. *form.:* *abl. sg.* -u: *l.* 50. *acc. pl.* -us: *l.* 51.

1 *curvatura rotae – Radreifen, Felge (cf.* GLOSS. III 646, 59 St.-S. -i felgun. 653,25 -a. *al. v. et l. 47):* ERMENR. ad Grim. 19 p. 557,9 *(in imag.)* haec . . . interserui, ut essent currus tui . . . -i. *v. et supra p. 121,1sqq.* **2** *rota – Rad (cf.* GLOSS. V 30,18 St.-S. -um vel napa radh): WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 24 p. 13 inversum retulit cum Nursia -thum *(v. notam ed.).* **3** *margo – Rand:* GLOSS. IV 238,14 St.-S. -us rampht. **4** *radius – Speiche:* GLOSS. III 645,55 St.-S. -i speichun *(a,* velge *d). ibid. al.* **5** *assis – Brett:* GLOSS. V 46,32 St.-S. -us i. bret mascul. generis. **6** *angulus – Winkel, Ecke:* VITA Elig. 2,16 p. 705,15 nullus christianus . . . in -u sedeat. LAUDES Veron. 4,2 (MGPoet. I p. 120) ubi quattuor in -us (-os *L*) magni instant fornices. *cf.* 2. *canto. *Pape*

canua *v.* cannabis.

***canuca**, -ae *f.* (*cf.* canutus, *canusella) *usu attrib.: l. 58.*

centunculus – Ruhrkraut, Schimmelkraut (Gnaphalium L. vel Filago L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 433 sqq. 727sqq.): ALBERT. M. veget. 1,138 quae *(planta)* habet partes valde siccas sicut -a herba. 1,179 quaedam *planta declinat* ad albedinem sicut -a. 6,326 -a (canna, carnica, cumica, canicta, canuta *var. l.*) est herba in sabulosis et sterilibus locis nascens et habet folia cana *eqs.* 6,453. *Rudolph*

canullus *v.* cancellus *p. 149,12.*

1. canus, -a, -um. *form.:* *?gen. pl.* -ium: *l. 69.* *?compar.* -nores: *l. 71.*

albidus – weißlich, (weiß)grau: **I** *adi.:* **A** *proprie (cf.* GLOSS. III 179,62 St.-S. -us grawer. *saepe):* **1** *de hominibus:* WIDUK. gest. 1,11 p. 19,14 -um caput meum. DIPL. Otton. I. 405 p. 552,18 Hildeprandus erat vętulus et plurimum -us (-ium *B*, plurimorum -ium *C*). WIPO gest. 30 p. 50,1 erant . . . -i et barbati propter horridum rigorem glaciei. CHRON. Ven. Alt. p. 93,18 et iuveniores et -nores senices. ALBERT. M. animal. 3,87 pilos non -os. *al.* *nom. propr.:* TRAD. Scheftl. 137 (a. 1165/70) Adelbertus Canus de Buoloch. CHART. Rhen. med. III 671 p. 513,10 Hermannus Canus miles. *ibid. al. (v. ind. s. v. 'Grawe').* *spectat ad vestimenta:* CARM. Bur. B 39,7,5 quidam *(monachi)* sunt -i et sensibus profani *eqs.* **2** *de bestiis:* ALBERT. M. animal. 3,96 quidam eorum *(spiriolorum)* quasi -i efficiuntur, quando senescunt. **3** *de rebus:* SEDUL. SCOT. carm. 2,7,65 iter arripimus brumali tempore -um. CHART. Hersf. 35 p. 63,11 velamen -a colore. NOTKER. BALB. gest. 1,15 p. 18,22 caseum . . . ex pinguedine -um. BERTH. ZWIF. chron. 10 p. 176,15 duas pelles, unam -am *eqs.* ALBERT. M. veget. 6,325 est cauda *equi* . . . herba aspera -a. *al. v. et p. 197,61.* **B** *translate:* **1** *vetustus, priscus – (ur)alt, einstig (cf.* GLOSS. I 78,12 St.-S. -a fornic. II 646,39 altiu): NOTKER. BALB. Gall. 1[1] p. 1104,5 -a . . . Tuscia. HROTSV. Agn. 73 -i retro tempora mundi. CHRON. Noval. 5,26 ut series -a narrat. *al.* **2** *decrepitus – altersschwach:* VITA Adalb. Wirz. 7 p. 30,29 -us enervitatem suam mundus ad deteriora vergendo indicat. **3** *maturus, sapiens – reif, weise:* THEOD. TREV. Liutr. 7,3 -a mens in tenella eluxit etatula. CHART. Turg. II 112 p. 381,8 -a sapientum virorum . . . providencia. **4** *praestans – vortrefflich:* NICOL. BIBER. carm. 134 (ed. Th. Fischer. 1870) aromata -a.

II *subst. masc. i. q. crines albidi – weißes oder graues Haar (cf.* GLOSS. IV 318,2 St.-S. -i grawelocci): **A** *proprie:* WALAHFR. Wett. 869 venerandos . . . -os. TRACT. de aegr. cur. p. 265,4 pillule laxative . . . -os intempestivos fieri non sinunt. *al.* **B** *meton. i. q. caput albidum – graues, greises Haupt:* EGBERT. fec. rat. 1,84 verbera debentur pueris, reverentia -is. METELL. Quir. 4,31 dum -os eius Christo . . . dicavit *imperator*. VITA Adalb. Wirz. 6 p. 24,27 filius patrem armis . . ., non reveritus -os multi temporis, depilavit. **C** *translate i. q. senectus – Greisenalter:* VITA Euch. Val. Mat. 20 cum . . . usque ad venerabiles -os pervenisset. EBERW. Magner. 9 usque ad reverendos honestae vitae -os.

2. canus *v.* canis.

***canusella**, -ae *f.* *(cf.* canus, *canuca, *ital. dial.* canutole, *v. O. Penzig, Flora popolare italiana. I. 1924. p. 200) fort. i. q. centunculus – viell.: Schimmelkraut (cf. p. 197, 55):* GLOSS. Salern. p. 9[b],1 polium montanum odoriferum est et similis -e, nisi quia habet spissiora folia.

canutus, -a, -um. *albidus, pallidus – weißlich, grau, fahl:* ALCUIN. carm. 26,23 tardus -o vertice Drances (39,10. 63,3,1. ANGILB. carm. 2,64 [MGPoet. I p. 362]). TRANSL. Godeh. 3 p. 649,8 apparuit ei quidam -a facie. VITA Karoli M. 2,20 fabrum -um. *al.* *subst. masc. i. qui cani capitis est, senex – Graukopf, Greis:* EKKEH. IV. cas. 132[ex.] abbatem . . . inter tot -os . . . invenire non potuisse!

canzar *v.* 1. cancer. **capa** *v.* 1. cappa.

capabilis, -e. **1** *qui recipi vel contineri potest – aufnehmbar, einer der rezipiert werden kann:* RUP. TUIT. off. 10,10 quod . . . bibitur, . . . bibentis interiora penetrat suaque subtilitate -e . . . sui capacia complet receptacula. *ibid.:* quod spiritus sanctus humanae animae -is sit eiusque penetret interiora. medit. 1,12 p. 369[B] solus . . . creator . . . angelo et homine longe subtilior est et proinde . . . et angelo et homini -is est. ARNO REICHERSB. apol. p. 11,23 ut, quemadmodum anima corporis, ita Deus animae -is et . . . ipsa eius capax sit. *al. v. et p. 200,15.19.* *subst. neutr.:* GERHOH. novit. 4 p. 45,8 ut homini assumpto data sit . . . bonitas et alia hominis capacitati -ia. **2** *capax – aufnahmefähig:* EPIST. var. I 17 p. 523,15 -ia mei stomachi . . . receptacula.

***capacia**, -ae *f.* *facultas – Fähigkeit:* VITA Genov. 49 (MGMer. III p. 235,18) *puer* recepta visione redintegratamque -am auditui (-ae auditum, capacem auditum, capacitate auditus *sim. var. l.*) . . . adeptus est sanitatem.

***capacibilis**, -e. *qui cognosci potest – erfaßbar:* ALBERT. M. epist. Dion. 2[G] p. 876[b],21 cum ipse *(Deus)* non sit perfecte -is vel comprehensibilis *eqs.*

capacitas, -atis *f.*

facultas capiendi – Fassungsvermögen: **I** *proprie:* **A** *strictius:* **1** *extensio, amplitudo, spatium – Ausdehnung, Weite, Fläche(ninhalt), Raum(inhalt):* **a** *gener.* (*cf.* GLOSS.

[Pape]

IV 6,27 St.-S. -s uuitin rumin): EPIST. Bonif. 87 p. 197,5 tres lampadę magnae -is. ROD. GLAB. hist. 2,16 castri universa -s ... repleta est ... nebula. EPIST. Worm. 30 p. 55,6 versiculos cum ... cerę -i ... insculperem. EBERH. FRISING. fist. p. 279^{b} latitudo eius *(fistulae)* est ipsius concavitatis -s, qua se in summitate... aperit. THEOPH. sched. 3,62$^{med.}$ ad -em fornacis. HILDEG. div. op. 1,4,71 p. 855^{A} -s *mundi* ... dispensatrix virium fructuositatis terrae est. ORD. coron. imp. 17,18 secundum -em loci. *al.* **b** *natur. et medic.:* ALBERT. M. animal. 14,37 digitus ... medius recte longus factus est propter amplitudinem et -em comprehensionis. *al.* veget. 3,60 quantitatem nutrimenti ... in theca maioris -is reponere. GLOSS. Roger. II 504 cum -s *apostematis* ... augetur. **c** *geom. (cf. J. Tropfke, Geschichte der Elementar-Mathematik. IV.* ^{3}*1940. p.127. VII.* ^{2}*1924. p.14):* GERB. geom. 2,5 in ... -e ... vasorum, quae mensura solida vocatur. Ps. BOETH. geom. p. 373,26 mensura ... est, quidquid pondere, -e, longitudine ... finitur. ALBERT. M. cael. 3,2,7 p. 276^{b},43sqq. non sunt nisi tres *figurae*, quae impleant -em quatuor angulorum rectorum, qui sunt -s superficiei corporalis *eqs. ibid. al.* **2** *spatium temporis – Zeitraum, Dauer:* IOH. VEN. chron. p. 163,7 huiuscemodi rei -e ... sentire. **B** *latius i. q. copia – Fülle:* COD. Karol. 32 p. 538,20 dum tanta nostro cordi desiderii -s inminet.

II *translate:* **A** *facultas percipiendi, intellegentia – Auffassungsgabe, geistige Fähigkeit, Verstand* (*cf.* GLOSS. I 82,37 St.-S. -s sniumo zalonti. 513,46 -is virnunsti): LIBER diurn. 84 p. 95,4 quorum *(patrum)* traditionibus iuxta -em instructi ... profitemur. WALAHFR. Karol. prol.$^{in.}$ propter singularitatem -is et intelligentiae. TRAD. Ratisb. 59 noverit plurimorum -s fidelium *eqs.* OTTO FRISING. chron. 8,35 p. 456,26 iuxta -em sensus. *al.* **c** *sensu sanitatis:* GERH. AUGUST. Udalr. I 27 p. 413,6 si haec in extasi mentis vel in -e sensus ... praeciperet. **B** *facultas recipiendi – Aufnahmefähigkeit, Empfänglichkeit:* ALBERT. M. cael. hier. 10,1 p. 287^{b},19 eorum, quae connectuntur materia una, est una -s respectu illius *eqs.* gener. 2,1,7 p. 422^{b},16 grossum est, cuius partes ... non disiunguntur, et excedit -em eius, quod repleri est natum. *al. v. et p. 198,59.* **C** *vis complectendi – Umfassungsvermögen:* ALBERT. M. anim. 1,2,3 p. 143^{a},8 cum intellectus sit essentia prima, quae -e ambit omnes alias *eqs.*

capadia *v.* copadium. ***capalanus** *v.* *capellanus.

***capalis** (cava-), -e. (capitalis) *censui capitali subiectus – kopfsteuerpflichtig:* FORM. Sal. Bign. 7 quod cavalis esset *femina* sancto illo de curte sua ([*cf. notam ed.*]. *inde* FORM. Sal. Merk. 32 -is). *cf.* capitalis.

capanna (-ana), -ae *f. tugurium stramenticium – Strohhütte:* IOH. CODAGN. gest. 18 p. 494,34 *(per compar.)* Sarraceni duxerunt quatuor ieremitas ardentes per flumen coopertas pice et oleo cum stipula ... comburentes, acsi essent x *(sic?)* capane (cāpane *cod.*) *eqs.*

caparis *v.* capparis.

***capaticum** (cava-), -i *n. census capitalis – Kopfsteuer:* FORM. Sal. Merk. 28 quod ... nullum cava-um ... reddebat, sed ipse erat bene ingenuus. *cf.* *capitagium, *capitaticum.

***capatio** *sim. v.* capp-.

capax, -acis. *nom. pl.* -ax: RHYTHM. 127^{B},5. *struct.: gen.: passim. acc.: p.200,4. abl.: p.200,26.* ad: *p.200,37.* *qui capit – einer der faßt, fassend:* **I** *proprie:* **A** *strictius:* **1** *extensus, amplus, spatiosus – ausgedehnt, geräumig, weit(räumig), breit:* **a** *gener.* (*cf.* GLOSS. II 487,36 St.-S. -is uuitun): ALDH. ad Acirc. 91,4 nunc mihi *(sc. calici)* forma -x. WALAHFR. hort. 58 cadis ... -bus. THEOPH. sched. 3,37 accipe testam ollae -em. 3,38$^{med.}$ quae *(scutella)* sit ad modicum opus tornatilis et -x. *al.* **b** *geom.:* GERB. geom. 4,6 rectus ... angulus ... acutum, ut videlicet amplior et -ior, interiorem includit. **2** *qui arripit, tenax – zupackend, ergreifend, festhaltend* (*cf.* GLOSS. II 547,60 St.-S. -i criffigimo): ALDH. ad Acirc. 104,8 frutecta ... rapaxque -xque ... sub aethera spargo *(sc. scintilla).* WALAHFR. hort. 437 dum ... pueri ... volis ingentia mala -bus indunt *eqs.* GESTA Ern. duc. I p. 26,24 mare pigrum naviumque -x. *rapax – Raub-, Greif-:* STATUT. ord. Teut. p. 47,23 venaciones ..., que per ... aves -es fieri solent. **B** *latius:* **1** *qui locum praebet – Raum bietend:* DIPL. Heinr. III. 185 p. 231,42 proprietates, quae ... duodecim milia modiorum videntur ... esse -es. LIGURINUS 4,435 uniusque -x scopuloso semita calle. **2** *aquosus – wasserreich:* NARR. itin. nav. p. 196,7 Ebrus, -issimus et amplus ... fluvius. **3** *copiosus – umfassend, reich:* GUNDECH. lib. pont. p. 243,21 esse, Bonifaci, fac nos bonitate -i.

II *translate:* **A** *qui recipere vel continere potest – aufnahmefähig, empfänglich:* **1** *gener.:* CONVERS. Afrae 5 video te -em esse verbi Dei. WETT. Gall. 20 consilii. ALBERT. M. animal. 13,38 animalia mollia corda habentia -iora sunt, sed de levi mutant concepta *eqs.* **2** *philos.:* RUP. TUIT. off. 10,20 solus Deus nullius -x suaeque creaturae rationali capabilis est. 11,7 p. 299^{A} id, quod alterius -x est, crassius, utique densius atque corpulentius est eo, cuius -x est *eqs.* p. 299^{B} nullius ergo haec vita *(sc. divina)* -x est, sed tantum capabilis. medit. 1,12 p. 369^{B} neque humana creatura ... angelicae neque creatura angelica ... humanae -x est. ALBERT. M. metaph. 11,2,9 p. 494^{a},29 (ed. B. Geyer. 1964). *al. v. et p. 198,52.57.* **B** *particeps, compos, praeditus – teilhabend, begabt, ausgestattet:* ALDH. virg. I 35 p. 276,25 erat ... -x memoriae (-is memoriae *G*). RHYTHM. 150,23,2 rationis (OTTO FRISING. chron. 7 prol. p. 307,2. *al. cf.* ERMOLD. Ludow. 3,72 vir ... ratione -x). GERB. geom. 2,3 ipsum *(punctum)* ... nullius mensurae aut magnitudinis -x. VITA Liutb. 6 in tantum ... -x ingenii fuerat, ut *eqs.* **C** *peritus, gnarus, intellegens – kundig, erfahren, verständig* (*cf.* GLOSS. II 49,30 St.-S. -bus fernumfstigen. 741,18 -x farnemanter): WALAHFR. carm. 28, 15 animus ... -ior aevo. GODESC. SAXO gramm. 1,1 p. 354,2 minus -es interpretes. theol. 7,10 p. 191,21 artium liberalium. *al. subst. masc.:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 445,11 quod ... minus -x non emendavit (ANON. minut. 2,1. *al.*). **D** *aptus, habilis – tauglich, befähigt:* **1** *gener.:* HRABAN. epist. 41 p. 480,13 cum sit *pecus* inrationale nec ... legis -x. UFFING. Ida 1,20 ad ... -em signorum tumulum. EPIST. Teg. I 66 -x ad discendum. *v. et l. 23.* **2** *iur. i. qui ius habet recipiendi, idoneus – empfangsberechtigt, befugt:* CONST. II 423,10 (a. 1263) qui -es emancipationis existent ratione patrie potestatis. CHART. Wirt. VII 2416 p. 305,22 ut ... pueri ... eorundem feodorum ... sint -es (CHART. Carinth. V 180 p. 122,29).

adv. **capaciter.** *penitus, copiose – gründlich, umfassend:* EPIST. var. I 19 p. 527,23 quemammodum ... satis excellenter sacratius -ciusque scitis. CONSTR. Farf. 12 p. 17,15 vir ... lege ... divina -issime imbutus.

capcanus *v.* caganus. **capcella** *v.* capsella.

capcio *v.* captio. ***cape** *v.* *gale. ***capecia** *v.* *capete.

1. capedo, -inis *f.* **1** *proprie i. q. spatium (interiectum) – (Zwischen-)Raum* (*cf.* GLOSS. IV 177,20 St.-S. -o intervallum vel piscis qappe): **a** *spectat ad locum:* MIRAC. Wigberti 16 (MGScript. IV p. 227^{a},37; c. 940) quae *(plebs)* tanta intraverat, ut ampla ecclesiae -o eidem conpressa videretur. CHART. Xant. 53 p. 42,39 omnem infra locorum -em ... advocatie obnoxiam tenent. **b** *spectat ad tempus:* NICOL. I. epist. 79 p. 420,35 intra totius huius -em anni (80 p. 430,24). **2** *translate i. q. facultas percipiendi, intellectus – Auffassungsgabe, Verstand:* HROTSV. Pafn. 1,8 scrupulum disputationis -e mentis vix penetrare quimus. WOLFHER. Godeh. I praef. p. 168,25 me ... iuxta tenellae aetatis -em imbutum.

2. capedo *v.* 1. capito. ***Capeleti** *v.* *Capelleti.

1. capella, -ae *f. script.:* cha-: *l. 66.* cabe-: *l. 65.* -pre-: GLOSS. III 76,55 St.-S. *codd. AF.* -pil-: *l. 68.* *capra – Ziege, Geiß (de pullis: l.65sq.72):* **1** *gener. (cf.* GLOSS. III 448,59 St.-S. capra vel cab-a keiz ziga. 451,31 -a kicilli. 670,45 ch-a chetele per h, sine aspiratione ecclesiam significat. *al.):* ALDH. ad Acirc. 72,3 materia *pugionis* ... putidis constat fabricata -is (-pil- *F*). FORMA mon. Sangall. p. 15^{b} ista domus ... nutrit ... -as. REGISTR. abb. Werd. 3,44 caprinum corium et corium -ae. MARC. VALER. buc. 3,18 errantes cantu revocare -as. CARM. Bur. B 90,8. *al.* **2** **a** *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,43 vitibus, ut mater, tantum nocet ipsa -a.

[Pape]

Iocalis 622 -a bibens a cervo dum removetur, ne se consociet maiori, quisque monetur. **b** *per compar.:* Meginfr. (?) carm. p. 643[b] alta petit semper frondes pascendo -a, sic . . . rediens sol alta requirit. **c** *in imag.:* Bonif. epist. 67 multi . . . in futuro iudicio . . . putidę et petulcę et ad sinistram statuendę -ę esse dinoscuntur *(cf. Vulg. Matth. 25,32)*. Alcuin. epist. 8 p. 34,18 novam -am inter vineta videamus in te. Hrotsv. Pafn. 7,3 attuli -am semivivam *(sc. meretricem)*. **d** *alleg.:* Milo carm. 3,4,2,79 cum pro . . . gravi scelerum lasciva -a reatu . . . habetur *(cf. Vulg. gen. 15,9)*.

2. *capella (cappe-), -ae *f.* (cappa) *script.:* ka-: *p.202, 38. adde* Dipl. Arnulfi 31 p.46,25. -pil-: *p.202,38*. -el(a): Chart. Tirol. notar. II 572. *etym.: p.202,44.210,7. adde* Notker. Balb. gest. 1,4[in] quendam . . . scriptorem in -am suam assumpsit; quo nomine reges Francorum propter cappam sancti Martini . . . sancta sua appellare solebant.

I *paenula, cappa – Kapuzenmantel (cf. J. Fleckenstein, Die Hofkapelle der deutschen Könige. I. 1959. p. 1sqq.):* Dipl. Merov. I 49 p. 45,19 in oraturio nostro super capp-a domni Martine . . . coniurare (*item de veste sancti Martini:* 78 p. 69,50. Form. Marculfi 1,38). Adalh. brev. Corb. 9 (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 372,2) -e (capp- *B*), hroccus sive cuculla . . . ad arbitrium prioris erit. Vita Walar. 26 (MG Mer. IV p. 171,10) tunica cum capp-a tantum utens *(sc. abbas)*.

II *thesaurus reliquiarum, apparatus missae – Reliquienschatz, liturgische Ausstattung (cf. J. Fleckenstein, op. cit. p. 15sqq.):* **A** *latius:* Einh. Karol. 33 p. 40,4 (testam.) -am, id est ecclesiasticum ministerium *eqs.* Dipl. Loth. II. 10 p. 398,23 (ed. Th. Schieffer. 1966) abbas custosque -e nostrę (Chron. Thietm. 6,87 Walcherus, . . . -e regis c. providus. *al.; de re v. J. Fleckenstein, op. cit. p. 192sq.*). Frul. Leod. 2,31 (MGMer. V p. 360,3) in -a Francorum regis . . . habetur oculus . . . martyris. Bernold. Const. chron. a. 1086 p. 445,11 nescio, quot -as episcoporum . . . nostri acceperunt (Cosmas chron. 3,15 p. 178,17. *al.*). a. 1094 p. 457,49 dux -am ipsius *(uxoris)* tradidit, quae in auro . . . et . . . paramentis mille libras pene valuit. Leo Mars. chron. 2,98 -am eius *(papae)*, quam hinc detulerat. Donizo Mathild. 2,1004 capp-am totam, quam prebuerat . . . comitissa, . . . rapuit plebs. Wibert. Gembl. comb. (MGScript. VIII p. 564,20) -a, id est apparatus missae. *al.* **B** *strictius:* **1** *vestimenta ad missam spectantia – liturgische Gewänder:* Ryccard. chron. a. 1219 p. 82[a],14 Casinensis abbas decentem capp-am regi . . . mictit. Wilh. Rubruqu. itin. p. 253,18 monachus eram, non habens . . . aliquid preciosum solis libris et -a, in qua serviebamus Deo, exceptis (p. 254,14). Salimb. chron. p. 206,29 appellabat -am . . . omnia pontificalia paramenta, que ad missam celebrandam . . . requiruntur. **2** *capsa vel scrinium (reliquias continens), altare portabile – (Reliquien-)Behälter oder Schrein, Tragaltar:* Uffing. Ida 1,10 cruces, -as omnemque ornatum ecclesiasticum depraedati sunt *Hungarii*. Arnulf. Mediol. gest. 1,4 -am auream cum cruce. Catal. thes. Germ. I 136,64 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -a parva, que solet poni super maiorem -am argenteam. *ibid. al. (v. ind.)*.

III *schola vel societas clericorum in curia saeculari vel ecclesiastica adunatorum vel officium eorum, presbyterium – Institution oder Verband der an einem weltlichen oder geistlichen Hof vereinigten Kleriker, Hofgeistlichkeit, 'Hofkapelle' (interdum de sede, e.g. l.68. p.202,1; de re v. J. Fleckenstein, op. cit. p. 27sq.; Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. I. 1965. p. 582sqq.):* **A** *publ.:* **1** *in curia regum, imperatorum:* Dipl. Karoli M. 162 p. 219,27 Engilrammus archiepiscopus . . ., qui et sanctam -am palacii nostri gubernare videtur. Epist. Pont. Rom. sel. I 2 p. 7,5 Angilbertum abbatem et ministrum -ae. Conc. Karol. 19[g],38 cum clericis, qui in -a regis habitant. Capit. reg. Franc. 32,6 non alii clerici habeant . . . ecclesias nisi nostri aut de familia aut de -a nostra. Dipl. Otton. I. 417 ut . . . de regum vel imperatorum -a abbas . . . eligatur. Dipl. Heinr. II. 64 p. 79,36 instituto . . . de nostra -a praesule. Wipo gest. epist. p. 3,21 non potui in -a senioris mei Chuonradi frequenter adesse. Dipl. Heinr. IV. 395 p. 523,14 (spur. s. XII.) quem regia . . . manus in curia et -a sua cancellarium suum ordinaverit. Const. II 341 marcam . . . pro iure -e nostre solvere. *al. v. et l. 9.* *in curia regis Hungariae:* Chart. Burgenl. I 45 (a. 1162) per Sudam, -e mee magistrum, sigillo regali muniri *chartulam* . . . precepimus. **2** *in curia ducum:* Cosmas chron. 2,29 p. 123,27 erat . . . ducis in -a quidam Petrus presbiter. **B** *eccl. in curia (archi)episcoporum:* Anselm. Leod. gest. 28 ut in -is tam imperatoris quam episcoporum nil magis appeteretur quam . . . morum disciplina. Adam gest. 3,78 p. 226,8 ut ipse *archiepiscopus* . . . ordinaret . . . episcopos ex -a sua. Cosmas chron. 2,28 p. 123,3 fuit . . . in -a Iohannis episcopi clericus *eqs.*

IV *aedicula sacra, ecclesia (parva), oratorium (alicuius proprium) – Kapelle, (kleine) Kirche, (in Privatbesitz befindlicher) gottesdienstlicher Raum (cf. J. Fleckenstein, op. cit. p. 18sqq.; v. et p. 200,66):* **A** *gener.:* **1** *strictius:* Dipl. Karoli M. 102 p. 147,2 in -a nostra recensenda missa *eqs.* Vita Pirmin. I 9 p. 29,22 quae *(matrona)* . . . habebat -am, in qua suas solebat Deo agere preces. Annal. regni Franc. a. 829 p. 177,3 sanctae Dei genitricis basilicam, quam -am vocant *(item de ecclesia Aquisgrani constructa:* Annal. Fuld. II a. 881 in -a regis equis suis stabulum fecerunt. Thietm. [?] chron. 4,35. *al.)*. Gerh. August. (?) Udalr. II 14 -a sancti Michahelis est superposita *portae*. Chart. Lux. I 201 p. 284,2 dedicata est -a in eodem castro. Thietm. chron. 7,52 archiepiscopus -am septentrionalem benedixit. Cosmas chron. 3,55 ossa . . . condit . . . in -a, que est sub turre. Casus Petrish. 4,29 fecerat . . . duas -as, unam super alteram. Chart. Argent. I 354 p. 269,34 ligneam. Salimb. chron. p. 37,12 que *(ecclesia)* est -a maioris ecclesie . . . et ei adheret versus meridianam partem. *saepe.* *de effigiebus (cf. H. Otte, Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie. I. [5]1883. p. 134sq. 192):* Ekkeh. IV. cas. 10 capsa solide aurea . . . in formam -ae creata (*cf.* Notker. Balb. gest. 1,10 p. 15,27 [add. ZW]). *in nom. propr.:* Fund. Sangeorg. 121 Egelwardus de C-a. Chart. Turic. 298 cum prediis, . . . videlicet Kapilla *('Kappel')*. Chart. Rhen. med. I 574 confirmamus . . . C-am *('Capellen')* cum appendiciis. Chron. Albr. a. 803 p. 722,46 locum *(sc. Aquisgrani)* . . . a nonnullis Aquile C-am vocatum *eqs. al.* **2** *latius de papilionibus, tabernaculis:* Honor. August. gemm. 1,128 antiqui . . . nobiles ecclesiolas in itinere de pellibus caprarum factas habebant, quas inde -as vocabant, et earum custodes cappellanos nominabant. Chron. reg. cont. I a. 1184 p. 133,27 -a imperatoria ex lignis constructa in campo erecta fuerat. Statut. ord. Teut. p. 105,28 in expedicionibus . . . preceptor deferri faciat tentoria . . ., -am quoque *eqs.* (*sim.* p. 113,4.16). **B** *iur.:* **1** *spectat ad possessionem, beneficium, traditionem sim.:* **a** *de ecclesiis dominorum vel institutionum saecularium propriis:* **α** *regum, imperatorum:* Conc. Karol. 19[g],3 tertium *breve* . . . in sacri palacii -a recondendum fieri iussit *rex*. Trad. Frising. 463 utrum *ecclesia* ad episcopatum pertinere aut specialiter capp-a ad opus dominicum fieri deberet. Dipl. Otton. III. 262 concedimus . . . nostram -am imperialem. Chart. Gosl. I 488 (dipl. Heinr. VII.) quod sua ecclesia sit specialis reginarum imperii nostri -a *eqs.* ([*cf. H.-W. Klewitz, ArchUrkForsch. 16. 1939. p. 147sq.*]. Acta imp. Winkelm. II 86 specialem nostram et imperii Romani capp-am). *al. v. et p. 203,33.46.* *remissius:* Wipo gest. 38 quae *(ecclesia)* pro -a regis Solodoro habetur. **β** *ducum, nobilium, liberorum sim.:* Dipl. Karoli M. 169 p. 227,40 dedit *dux monasterio* . . . -am. Dipl. Arnulfi 5 dedimus . . . *comiti* capp-am . . ., quam . . . in beneficium habebat, . . . in proprietatem. Dipl. Conr. I. 20 Ellinrat . . . tradidit . . . proprietatem suam, id est . . . capp-am . . . cum aliis ecclesiis duabus *eqs.* Cod. Odalb. 3 tradidit . . . Diotbaldus *camerarius* . . . capp-am . . . cum atrio. Fund. Sangeorg. 65 Harpret dedit . . . sextam partem -ae. Chart. Lux. I 364,5 -am meam *(sc. comitissae)* indominicatam. Chart. Heinr. Leon. 4 p. 6,39 dux . . . -am curie sue . . . tenendam reliquit. Trad. Ratisb. 876 p. 423,18 ministerialis . . . in proprietate sua -am

[Pape]

construi fecit. CHART. Tirol. 940. *al. v. et l. 49.51.* γ *civitatum:* CHART. Mog. A 593 (s. XIII.in.) cum cives Pinguenses -am . . . haberent . . ., predium cum -a, -am cum predio, quoniam eque pertinebant ad omnes, monasterio . . . contulerunt. *v. et l. 43.* **b** *de ecclesiis dominorum vel institutionum ecclesiasticarum propriis:* α *(archi)episcoporum:* DIPL. Ludow. Inf. 50 p. 175,8 quod . . . vassallus . . . abbatisse . . . commutacionem cum . . . episcopo fecisset . . . recipiens . . . -am. DIPL. Otton. II. 14 ut . . . capp-a . . . sub potestate . . . episcopi . . . consistat. CHART. Bund. 337 p. 249,23 excepto beneficio, quod ad episcopales spectat -as. CHART. Brixin. 65 p. 70,22 quoniam . . . -a ad curiam pertinet episcopalem *eqs. al. v. et p. 202,54.* β *monasteriorum, congregationum, hospitalium sim.:* CHART. Sangall. A 734 p. 337,31 (a. 904) abbacia . . . cum . . . capp-is ac oratoriis. CHART. Bund. 26 hospitalis. CHART. Turic. 409 p. 292,26 ut abbatissa . . . eligat sacerdotem ad capp-am leprosorum. CHRON. Mont. Ser. a. 1149 -a Hallensis, que prepositi vocatur. NOTAE dedic. Wettin. (MGScript. XV p. 1285,42) -am infirmorum. *al. v. et l. 9.39.* γ *clericorum minorum, capellanorum:* DIPL. Loth. II. 35 (ed. Th. Schieffer. 1966) -am . . ., quam Herengaudus presbiter atque capellanus noster . . . in beneficio habuit. DIPL. Ludow. Germ. 65 capp-am . . ., quam habuit quidam monachus. TRAD. Patav. 81 rex -am . . . diacono commendavit dirigere (TRAD. Ratisb. 148 tradidit . . . Aspertus . . . diaconus, cancellarius . . . regis Arnulfi, . . . proprietatem suam, id est . . . -am). CHART. Rhen. med. I 135,45 p. 169,38 Hartbertus presbiter . . . *habet* -am I in Trancin. FORM. Sal. Merk. app. 2 clericus . . . -am cum omni reditu . . . teneat. *al.* **2** *spectat ad donationes vel praestationes ad ecclesias factas, dotem sim.:* CAPIT. reg. Franc. 84,13 -as, que infra illorum res sunt, qui antiquo tempore decimam habuerunt (*sim.* 186,1 de decimis, quae ad -as dominicas dantur. CHART. Lux. I 120 p. 129,13). CHART. Rhen. med. I 135, 46 p. 171,4 est ibi -a I, ubi aspicit de terra quartarii III. CHART. Sangall. A 710 ut . . . censum ad -am Starnheim . . . reddam. DIPL. Ludow. Inf. 10 ad -am . . . hobam *donavimus.* TRAD. Ratisb. 252 ut . . . luminaria darentur ad . . . -as. REGISTR. abb. Werd. 7,15 p. 231,24 *solvit* ad -am domni abbatis sevum III solidorum. CHART. Carniol. I 133 cum -a minime dotata. *al. v. et l. 3. p. 204,12.* **3** *spectat ad solutionem ab ecclesiis praestandam:* HARIULF. chron. app. 7 p. 308,7sq. -a nobilium solvit . . . libras XII thuris . . ., -ae populi vulgaris IV. **4** *spectat ad locum confirmationis chartarum, iuris iurandi, testificationis sim.:* FORM. Senon. II 3 super altario . . . in illa -a, que est in curte fisci . . ., iurati dixerunt. DIPL. Loth. III. 25 data . . . ad sanctum Andream in rotunda -a. TRAD. Scheftl. 268 hęc facta sunt Ratisponę in -a, quę dicitur Altenchapellen. CHART. Babenb. 159 p. 206,35 actum Wienne in -a Gotfridi camerarii. CHART. Burgenl. I 324 in nostra *(sc. comitis)* -a iustificaverunt terram. CHART. Turic. 860 p. 322,7 acta sunt sub tecto . . . -e Aquatice Turicensis. *al. spectat ad electionem regis:* CONST. II 397,22 (a. 1267) est -a sollempnis et famosa, in qua consueverunt electores principes convenire *(sc. in oppido Frankenfurd).* **C** *canon. de statu, condicione (cf. G. Schreiber, Kurie und Kloster im 12. Jh. II. 1910. p. 25sqq.):* **1** *de ecclesiis filialibus sim.:* CONC. Karol. 50D,73 ut posthabitis aediculis, quas usus . . . -as appellat, basilice . . . adeantur. CHART. Epternac. 195 p. 318,20 (epist. papae) matres ecclesias cum -is *eqs.* DIPL. Loth. III. 103 p. 166,27 cum -is ad . . . plebes pertinentibus. CHART. Raitenh. 102 p. 96,34sqq. ut plebanus . . . recipiat -am . . . de manu prepositi iure patroni . . . et eandem -am inofficiet. CHART. Tirol. notar. I 415 p. 193,13 investiverunt d(ominum) Concium . . . de ecclesia . . . sancti Pauli . . . cum omnibus suis -is. CHART. com. Mansf. VII 83a p. 676,32 ecclesiam in Kockenborgk . . . redegimus in -am. CHART. Burgenl. II 104 ius magistratus -arum . . . contulimus *abbati. al. v. et p. 204,2.* **2** *de ecclesiis sui iuris:* **a** *de ecclesiis baptismalibus:* CHART. Mog. B 27 p. 31,11 (a. 1144) annuentes . . ., ut . . . habeat ius baptizandi et sepeliendi . . ., constituimus eam esse liberam dominicalem -am. CHART. Stir. I 405 p. 391,24 -as duas baptismales (DIPL. Otton. II. 323 p. 380,23 [spur. s. XII.] -am decimalem et baptismalem. *al.*). CHART. Turic. 336 p. 212,29sq. plebani -am . . . iure matricis ęcclesię pro filia sibi vendicabant; comes -ę libertatem . . . defendebat (CHART. Babenb. 118 liberam . . . -am . . . ab omni iure m. e. Grebnich exemptam). *al.* **b** *de ecclesiis parochialibus (cf. H. Schaefer, Pfarrkirche und Stift im deutschen Mittelalter. 1903. p. 5):* CHART. Babenb. 177 p. 237,2 (a. 1211) Chunradum plebanum -ę . . . in Hornburch. CHART. Rhen. med. III 527 -e parrochiali de Isenburch censum annuum duodecim . . . solidos . . . decrevi legandas. CHART. Carinth. V 425 Vlricus, plebanus -e sancti Lamperti, . . . comparavit . . . -e sue ius advocacie. 443 quatinus . . . Heinricum . . . mittatis in possessionem . . . -e . . ., ipsum plebi et sibi plebem . . . publice committendo.

V *catinus – Schmelzgefäß (cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 286):* TROTULA 58 p. 34,8 totum ponatur in -am *eqs.*

3. *capella *v.* capellus.

***capellana,** -ae *f. vicaria et adiutrix abbatissae – Stellvertreterin und Helferin der Äbtissin (cf. K. H. Schäfer, Die Kanonissenstifter im deutschen Mittelalter. 1907. p. 146sq.):* CHART. Gosl. I 314 (a. 1188) testes: . . . preposita . . ., decana, . . . -a (*item in testificatione:* CHART. civ. Halb. 35. CHART. Quedl. 34. CHART. civ. Magd. 140. CHART. Westph. VII 1436 presente . . . Hinrico notario, capellano nostro, Helenburge . . ., -a nostra).

***capellanarius,** -i *m. princeps clericorum in curia regis adunatorum – Leiter der Hofkapelle (de re v. p. 207,42):* CHART. Rhen. inf. I 273 (dipl. Heinr. V.) ammonitione . . . Arnoldi, -i nostri et . . . ecclesię *Aquensis* prepositi.

***capellanatus** (cappe-), -us *m. munus et praebenda capellani – Amt und Pfründe eines Kaplans:* ACTA imp. Winkelm. I 114 (a. 1212) concessimus *Nicolao* canonicatum et capp-um in dicta nostra *(sc. regis)* ecclesia vacantem *eqs.*

***capellania** (cappe-), -ae *f. script.:* -ela-: *l.* 66. -ny(a): *l.* 57.

1 *spectat ad officium:* **a** *munus et praebenda capellani officiis spiritualibus vel saecularibus fungentis – Amt und Pfründe eines Kaplans:* α *in curia regum, imperatorum:* PETR. CAS. (?) chron. 4,107 p. 818,50 ut . . . abbas ad officium capp-ae faciendum . . . occurreret *imperatori.* WALTH. ARR. fund. 2 (MGScript. XV p. 1119,26) ferunt *Heldemarum et Cononem* . . . sub rege Anglorum . . . et regina . . . -e ipsorum officium tenuisse. β *in curia (archi)episcoporum:* INNOC. IV. registr. A 717 -am maioris ecclesie Panormitane . . . assignare. CHART. episc. Spir. 360 p. 326,33 ante -ę . . . renunciacionem. γ *in monasterio:* CHART. Turg. 299 (a. 1253) liceat vobis *(sc. monialibus)* . . . sacerdotem ydoneum in propriam capp-am assumere. **b** *munus et praebenda presbyteri cuidam ecclesiae attinentis – Amt und Pfründe eines an einer Kirche angestellten Priesters:* CHART. episc. August. 25 p. 21,13 (a. 1143) in te unum congerimus . . . decaniam et . . . archidiaconatum et sancti Nicolai -am. ACTA imp. Winkelm. I 114 quatinus . . . clerico . . . de iuribus et de proventibus . . . capp-e fideliter respondeatis. CHART. Helv. arb. 38 p. 65,29 quod . . . -is ita provideatur . . ., quod capellani episcopo possint . . . debita servicia exibere. CHART. Osn. II 429 quod *ecclesia* . . . uni canonicorum nomine -nye . . . conferatur. CHART. Westph. III 798 p. 412,10 ecclesia in Bekehem . . . Monasteriensis ecclesie . . . -a exstitit. CHART. Traiect. 1467 p. 230,3 ius patronatus . . . -arum ibidem fundatarum. p. 230, 21 collatio -e . . . ecclesie Curtracensi . . . remanebit. CHART. Osn. III 321 ecclesias quatuor, que -e dicuntur. CHART. Basil. C II 319 vinee . . . spectare dinoscuntur ad capp-am . . . beati Iacobi. *al. spectat ad vicarium (cf. Hinschius, Kirchenrecht. II. p. 80[1]):* CHART. Laus. 320 p. 283,26 (a. 1224) talis fuit statuta -elania, quod capellanus . . . haberet terciam partem omnium et personatus duas (*cf.* 90. 234).

2 *spectat ad conventum i. q. schola clericorum in curia Romana adunatorum – päpstliche Hofkapelle:* ELIAS SAL. mus. 17 p. 36a ut ego vidi in libris de -a domini papae.

***capellanissa,** -ae *f. vicaria et adiutrix abbatissae – Stellvertreterin und Helferin der Äbtissin (de re v. l. 27):*

CHART. Westph. VII 291 (a. 1226) presentibus Mathelde -a, ecclesie nostre canonica *eqs.*

***capellanius,** -a, -um. *qui in curia nobilium munere capellani fungitur – als Hofkaplan dienend:* GREG. CAT. chron. II p. 147,17 prẹsbyteri . . . omnes -i de castellis filiorum Longini non reclinent caput ad . . . ẹpiscopum. *cf.* 1. *capellanus *l. 14sq.*

***capellanizo,** -are. *officio sacerdotis curiae fungi – als Hofkaplan tätig sein:* ANNAL. Prag. III a. 1279 p. 201,18 qui *(canonici)* . . . reginam . . . sequuntur et -ant.

1. *capellanus (cappe-), -i *m. script.:* ka-: CHART. Westph. I 103[b] p. 82,31 kappalanis. TRAD. Teg. 361. -pal(l)-: *l. 12.63. adde* CHART. march. Misn. II 342. *al.* -ela-: CHART. Tirol. notar. II 491. *ibid. saepe. usu attrib. vel adi.: l. 28sqq. p. 206,4sq. 40. etym. et def.:* WALAHFR. exord. 32 p. 515,29sqq. dicti sunt . . capp-i a cappa beati Martini . . ., quam ferentes . . . clerici capp-i (cape-i *var. l.*) coeperunt vocari.

clericus cuiusdam gradus vel dignitatis – Geistlicher eines bestimmten Ranges, Kapellan, Kaplan (cf. GLOSS. III 379,3 St.-S. -us caplan): **I** *de clericis scholae vel societati clericorum in curia saeculari vel ecclesiastica adunatorum attinentibus et diversis officiis spiritualibus et saecularibus fungentibus:* **A** *publ.:* **1** *in capella vel curia regum, imperatorum (maiorum domus: l. 27):* **a** *in univ. (cf. J. Fleckenstein, Die Hofkapelle der deutschen Könige. I. 1959. p. 11sqq. 23sqq. 86sqq. II. 1966. p. 265sq.):* **α** *spectat ad Francos, Teutonicos:* DIPL. Merov. II 14 p. 102,8 Audoenus capp-us subscripsit. CAPIT. reg. Franc. 10,2 duos episcopos cum -is presbiteris princeps secum habeat (TRAD. Frising. 197 p. 188,31 Reginperht capp-us presbiter. NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 83,8). 94,11 ut missos nostros, unum monachum et alium -um, direxerimus . . . inquirendum. TRAD. Patav. 46 Rodlandus, -us . . . regis (DIPL. Heinr. II. 143 p. 171,9 rex . . . duos suis ex -is . . . Romam usque direxit. *al.*). ANNAL. Xant. a. 825 successit in locum eius *(archiepiscopi)* Otgerus -us dominicus. DIPL. Ludow. Germ. 6 Erchanfredus, diaconus atque capp-us noster. GESTA Font. 16 p. 45,34 *Gervoldus* Bertradae reginae -us efficitur (CHART. Gosl. I 488. *al.*). RADBERT. Arsen. 5 p. 66,4 militiam clericorum in palatio, quos -os vulgo vocant *eqs.* WALAHFR. exord. 32 p. 515,28 capp-i minores ita sunt sicut hi, quos vassos dominicos . . . nominamus. DIPL. Arnulfi 15 p. 24,29 Liutbrando, cuidam . . . capp-o nostro, . . . cappellam . . . concessimus. 95 per interventum . . . capp-i et notarii nostri. DIPL. Otton. III. 248 Heriberti fidelis nostri -i et cancellarii (ANNAL. Hild. a. 1036 Herimannus . . . archidiaconus, sed regius -us et Cisalpinus cancellarius). 360 p. 789,22 in presentia nostri nuncii, Cessonis . . . -i, residentis in placito. BERTH. (?) annal. a. 1065 cui *(episcopo)* Altmannus, imperatricis -us, successit. ANSCHER. Angilb. 2 (MGScript. XV p. 180,25) ut eum . . . primatem -orum faceret *Karolus.* ORD. coron. imp. 17,28 prior subdiaconorum cum . . . -is aule imperialis . . . laudem . . . decantet. *saepissime.* **β** *spectat ad alios populos:* CHRON. Pol. 1,9 p. 26,16 *Bolezlavus rex* suos . . . -os in tanta veneratione retinebat, quod *eqs.* CHART. Carinth. V 75 p. 52,10 -i . . . regis Ungarie. CONST. III 129 notariorum, -orum seu clericorum prefati regis *(sc. Bohemiae).* **b** *de clericis scholam vel societatem clericorum regentibus (cf. J. Fleckenstein, op. cit. I. p. 45sqq.):* DIPL. Pipp. 27 p. 38,29 Fulradus, -us noster sive archypresbiter. DIPL. Karoli M. 118 p. 165,27 capp-us palacii nostri (TRAD. Lunaelac. 11. DIPL. Loth. I. 25 [ed. Th. Schieffer. 1966]. *al.*). TESTAM. Folradi (NArch. 32. 1907. p. 210,11) ego Folradus capalanus. WALAHFR. exord. 32 p. 515,27 sunt et illi, quos summos capp-os Franci appellant, clericorum causis praelati (DIPL. Ludow. Germ. 35 p. 45,26. *al.*). CONC. Karol. app. 9[B] p. 848,25 Drogo archiepiscopus et senior -us. HINCM. ord. pal. 19 apocrisiarius, qui vocatur apud nos -us vel palatii custos. DIPL. Heinr. I. 18 Simon notarius advicem Hiltiberti archiepiscopi principisque capp-i recognovi *(item in recognitione:* DIPL. Otton. I. 389 p. 531,11. *al.).* DIPL. Loth. III. 121[E] Guibaldo Casinensi gerarche et . . . imperii archicancellario et magistro -o *(de re v. A. Werminghoff, Geschichte der Kirchenverfassung Deutschlands. I. 1905. p. 176). al.* **2** *in curia ducum, comitum, nobilium sim.:* **a** *in univ.:* TRAD. Frising. 37 (a. 769/77) ego Fater presbiter -us . . . ducis . . . scripsi (CHART. Heinr. Leon. 88 p. 132,12 curie ducis -i presbiteri. *al.*). DIPL. Karoli III. 37 quatinus cuidam -o suo *(sc. ducis)* . . . concederemus quasdam res. DIPL. Otton. III. 272 p. 691,23 Petrus diaconus, -us ducis Venetiarum (CHART. Babenb. 13 p. 19,11 data . . . per manum Rõberti canonici et -i . . . d. 104 Leupoldus . . . dux . . . universis -is suis *eqs. al.*). THIETM. chron. 7,26 marchionis -us (CHART. march. Misn. II 569 p. 394,7 scriptor et -us). CHART. Traiect. 540 p. 4,29 Franco, -us meus *(sc. comitis),* Balduinus, uxoris meę -us. CHART. Babenb. 293 -i ducisse (CHART. episc. Hild. II 480 p. 232,36). CHART. Tirol. notar. II 479 Conradus -us et scriba, . . . procurator . . . advocati. CHART. Carinth. V 125 p. 86,6 Iohannes et Lambertus, -i capitanei. *al. adde:* CAES. HEIST. hom. exc. 240 sacerdos quidam . . . nobilis . . . matrone capp-us erat. **b** *de primoribus clericorum:* CHART. Babenb. 52,10 (a. 1177) abbatem . . . curie nostre summum constituimus capp-um *eqs.* CHART. Nuremb. 425 eligentes nobis *(sc. burggravio)* . . . abbatem . . . in -um principalem *eqs.* **B** *eccl.:* **1** *in curia Romana (cf. B. Rusch, Die Behörden und Hofbeamten der päpstlichen Kurie. 1936. p. 77sqq.):* BONIZO ad amic. 587,8 quem *(Gregorium VI.)* secutus est . . . Hildebrandus . . ., nam antea fuerat suus -us. ORD. coron. imp. 17,37 presbiteria . . . exhibere . . . -is . . . curie. CHART. Raitenh. 75 p. 78,36 per manum Raynaldi acoliti et -i . . . pape (CONST. III 231. *al.*). INNOC. IV. registr. III 61[I] Stephanum -um et penitentiarium nostrum. 245[I] Berardo . . . subdiacono et -o nostro, iuris civilis professori. CLEM. IV. registr. 689 p. 722,14 magistro Petro, . . . -o nostro et palatii, . . . auditori causarum *eqs.* SALIMB. chron. p. 228,4 capellum rubeum papa . . . contulit vobis *(cardinalibus),* ut . . . discerni possitis a reliquis -is. *al.* **2** *in curia (archi)episcoporum (cf. J. Fleckenstein, op. cit. I. p. 24 sq.):* ALCUIN. epist. 264 p. 422,10 vestros *(sc. archiepiscopi)* . . . -os saluta. DIPL. Ludow. Germ. 87 p. 125,15 diaconus et capp-us Grimoldi archicappellani. RATHER. epist. 29 p. 168,17 faciens . . . decretum pauperioribus clericis . . ., hoc est presbyteris -is. TRAD. Ratisb. 215 Rihheri clericus et -us . . . episcopi (CHART. Osn. III 201 p. 144,20 clerici et -i speciales. AEG. AUR. [?] gest. abbr. [MGScript. XXV p. 131,1] hii abbates dicuntur -i e.). GERH. AUGUST. Udalr. I 23 p. 408,17 antistes . . . cum paucis suis -is synodum intravit. CHART. Sangall. A app. B 12 p. 692,17 hanc *(ecclesiam)* . . . confirmavit *episcopus* . . . audientibus -is suis Azone camerario et Dezimanno decano *eqs.* ADAM gest. 2,68 p. 128,10 nobiles viros habuit -os *archiepiscopus.* TRAD. Teg. 249 p. 188,41 Rahewinus -us et notarius (CHART. Carinth. V 333 p. 206,10). RAHEW. gest. 4,77 p. 327,5 (conc.) -i de cardinalia cancellarii. CHART. eccl. Erf. 110 p. 60,45 -i curie *Moguntinensis. saepe.* **3** *in monasteriis, capitulis, hospitalibus sim.:* THIETM. (?) chron. 4,37 abbatissa . . . cum -is . . . respondit. ADAM gest. 1,54 *praepositus* hoc Unni pro -o utens ad curiam venit. WILH. HIRS. const. 2,13 p. 1052[A] lectio, quam . . . habet abbas, a -is legitur. LIBER ordin. Rhenaug. p. 136,17 -us s. Marię . . . propter infirmos licentiam cantandi missam accipit. CHART. Rhen. med. III 69 p. 71,3 prepositus nullum habebit -um exemptum. CHART. Burgenl. I 179 p. 133,26 frater Gerardus, -us domus templi. CHART. Carinth. V 82 p. 60,14 Iohannes . . ., dominarum vallis sancte Marie -us. *al. v. et p. 204,24. alleg.:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,5 priores cum -is, qui eos sequuntur, duodecim apostoli accipiuntur.

II *de presbiteris ecclesiis singulis attinentibus:* **A** *de plebanis vel rectoribus capellarum (cf. Hinschius, Kirchenrecht. II. p. 80):* CHART. civ. Erf. 21 (a. 1139) *testes sunt* -i . . ., Erfurtensis ecclesie presbiteri. CHART. Laus. 577 -us parrochialis. CHART. Babenb. 230 p. 34,44 plebanorum et -orum quemlibet . . . in XII denariis . . . persolvendis . . . teneri. CHART. Carniol. II 36 p. 27,8 (epist. papae) quod cum aliqui . . . monasteria . . . volunt . . . intrare . . ., -i eorum . . . illis temere se opponunt. CHART. Tirol. 863[III] p. 280,18 facere . . . racionem

[Pape]

de capp-is ecclesiarum subiacencium capituli. CHART. Lux. IV 3 p. 4,20 ad ipsas capellas . . . instituere . . . -um. CHART. Merseb. 368 personas idoneas de gremio vestri collegii aut -os seculares . . . collocare. CHRON. Erf. mod. II a. 1244 p. 239,3 omnes religiosi, tam conventuales quam et -i (capellarii *var. l.*). *al. v. et p. 204,55.* **B** *de vicariis adiutoribusque plebanorum (cf. Feine, Rechtsgesch. I. ³1955. p. 357.373; Plöchl, Kirchenrecht. II. ²1962. p. 168sq.):* CHART. Babenb. 226 (a. 1220) Petrus plebanus et Hermannus -us eius. CHART. Rhen. med. III 305 Anselmus s. Brigide plebanus, Henricus suus -us. CHART. Brixin. 178 decanus . . . in ipsa ecclesia quoddam altare . . . erexit -o in eodem altari . . . servituro . . . redditibus assignatis ac institutione -i eiusdem altaris . . . reservata. *v. et p. 204,66.*

III *usu remissiore:* HROTSV. Gall. II 5,4 diaboli -us. VITA Gebeh. Salisb. II 21 p. 44,48 Mariae sedulum . . . exhibebat obsequium, ut merito eius cognominaretur -us. THIETM. peregr. 5,55 coram -is et militibus, qui aderant. CHART. Basil. A II 115 p. 155,11 cum . . . Christus nos . . . elegerit in -um suum et . . . genitricis sue.

2. *capellanus, -a, -um. *parochiali ecclesiae subiectus – der Pfarrkirche unterstellt:* CHART. Wirt. II 342 p. 69,24sqq. (epist. papae; spur. post 1152) -a ecclesia Nattenburch . . ., -a ęcclesia Rŏthine cum proprio allodio . . ., ecclesia -a Mowillare. *cf. p. 205,14.*

1. *capellaria, -ae *f.* (1. capella) *curtis stabularia ad capras alendas apta – Hof für Ziegenhaltung:* CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 422,9 (c. 1220) mansus -e, de quo . . . servitium debetur archiepiscopo.

2. *capellaria, -ae *f.* (2. *capella) *munus capellani cancellariam regentis – Amt des die Kanzlei leitenden Kaplans (de re v. l. 58):* CHART. Rhen. inf. II 80 (a. 1219) super cancellaria nostra *(sc. archiepiscopi Coloniensis)*, que vulgo -a vocatur. *ibid.:* si a -a . . . discesserit *cancellarius eqs.*

1. *capellarius (cappe-), -i *m.* (2. *capella) *script.:* ka-: *p. 208,10.* -ela-: CHART. Babenb. 351. *v. et p. 208,10. clericus cuiusdam gradus vel dignitatis – Geistlicher eines bestimmten Ranges, Kapellan, Kaplan:* **1** *de clericis scholae clericorum in curia saeculari vel ecclesiastica adunatorum attinentibus:* **a** *publ.:* **α** *in capella vel curia regum, imperatorum (accedente officio presbyteri scholam clericorum regentis: l. 44.49.51; de re v. J. Fleckenstein, Die Hofkapelle der deutschen Könige. I. 1959. p. 214. II. 1966. p. 241):* DIPL. Heinr. IV. 458 ob servicium . . . capp-i nostri Godescalci, Aquensis aecclesiae prepositi. FUND. Hild. 1 p. 942,3 capp-us (capellanus 4) reliquiarum patrocinia altari impositurus *eqs.* CHART. Scafhus. 58 p. 96,12 (dipl. Heinr. V.; spur. post 1120) testes: . . . Wirziburgensis episcopus, Arnoldus -us (DIPL. Loth. III. 72. CHART. Mog. B 54 ministeriales . . . Widekindus et Azo capp-i). CONST. II 341 quod *archiepiscopus* . . . teneatur . . . -o nostro satisfacere. *al.* **β** *in curia ducum, nobilium:* CHART. Babenb. 162 p. 212,13 (a. 1208) Deinrat, -us *ducis (item in testificatione:* CHART. Babenb. 347. CHART. civ. Misn. 409 Arnoldus capellanus sanctae Crucis, . . . Iohannes -us *marchionis. al.).* **b** *eccl. in curia (archi)episcoporum (accedente officio presbyteri scholam clericorum et cancellariam Coloniensem regentis: l. 60.64.66. al.; de re v. Bresslau, Urkundenlehre. I. p. 596):* CHART. Rhen. med. I 375 p. 433,26 (a. 1075) s(ignum) . . . archipresulis . . ., s. Tiepaldi -i. CHART. Rhen. inf. I 267 *testis* Teodericus -us *archiepiscopi (item in testificatione:* CHART. episc. Hild. I 202 p. 187, 38. CHART. Traiect. 411 p. 372,20 ministerialibus testibus . . . Giselberto marscalco, Lubberto -o. CHART. Rhen. inf. II 465 p. 259,4 Wernerus prep(ositus) s. Gereonis, capp-us noster. *al.).* CHART. select. Keutgen 125,4 monetarius . . . episcopo x lb. dabit et -o quinque ß. CHART. Stir. IV 286 per Ditricum . . . quondam nostrum *(sc. archiepiscopi)* -um. *al.* **2** *de presbyteris ecclesiis singulis attinentibus:* CHART. episc. Wirz. I 167 p. 167,23 (a. 1205) hospitale . . . fraternitati, que dicitur -orum, . . . tradidi gubernandum. CHART. Stir. III 167 p. 247, 11 Hartwicus -us in Hellenstain. CHART. Gosl. II 108 p. 174, 29sqq. -o sancti Viti pro vigiliis et missis . . . tres denarii *eqs. al. (v. ind. p. 619sq.).* CHART. Eichsf. 577 *plebanus* monuit -um in Wirkesshusen . . ., ut *eqs. al. v. et p. 207,5. de vicario, adiutore:* STATUT. ord. Teut. p. 117,26sq. officium sacerdotis et -i: in castris -us pulsari faciat . . . horas. CHART. Stir. IV 125 vicarius sive -us taliter institutus tenetur . . . obedire *eqs.* **3** *nom. propr.:* REGISTR. Patav. I p. 150,1 quicquid habet Capp-us *('Capeller' ed. in nota). fort. add. (nisi spectat ad* 2. *capellarius): CHART. civ. Halb. 102 (a. 1257) Henricus C-us . . .; Bertoldus C-us, frater suus. CHART. Argent. I 443 domus Kapelarii. *al.*

2. *capellarius, -i *m.* (capellus) *confector pileorum – Hutmacher:* TRAD. Patav. 316 (a. 1110/30) Ekkolf aurifaber, Pero -us *(item in testificatione:* CHART. Tirol. 676. 894. CHART. Tirol. notar. II 10. 398ª p. 256,27). CHART. Tirol. 1053ª filius condam Alberti -i . . . refutavit . . . casale. *cf.* 1. *capellarius *l. 8sqq.*

***capellaticum,** -i *n.* (capellare) *ius ligna caedendi – Holzschlagerecht:* DIPL. Otton. I. 384 ut . . . in silva Alferia -um, . . . arationem et pascua . . . habeant *incensiti.*

***capellatio,** -onis *f.* (capellare) *amputatio – das Abschneiden:* LEG. Lang. p. 364ᵇ,23 quemadmodum . . . *latro* liberatus erat . . . ab . . . nasi -e.

***capellatura** (sca-, -pp-, -pil(l)-, -tor-), -ae *f.* (capellare) *segmen – Abschnitt, Streifen:* COMPOS. Luc. I 20 ipsas capilatoras (capil(l)- *var. l.*) capud ad capud pona⟨n⟩tur (*inde* COMPOS. Matr. 77,6 cappilaturas). *fort. add.:* COMPOS. Luc. F 25 quodquod volueris scapilatura⟨s⟩ *(cf. J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 44)* facere. *cf.* *capulatura.

***capellatus,** -a, -um. (2. *capella) *?ecclesiola instructus – ?mit einer Kapelle ausgestattet:* ACTA imp. Stumpf 326 p. 462,16 (dipl. Heinr. V.; spur.) domum unam -am et super illam domum capellam constitutam (edificatam *B*) cum villis sibi pertinentibus.

***Capelleti** (-ele-, -tt-), -orum *m.* (capillus) *de nomine factionis Cremonensis i. qui barbati sunt – die Bärtigen (cf. P. E. Schramm, Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. I. 1954. p. 120):* ANNAL. Plac. a. 1258 p. 510,13 Ezolinus . . . cum Capeletis . . . coniurationem . . . fecerat. SALIMB. chron. p. 371,7 in Cremona qui erant ex parte ecclesie, dicebantur Capellini sive C-tti *eqs. v. et vol. I. p. 1362,30.*

***capellina,** -ae *f.* (*ital.* cappellina) *pileus – Mütze, Hut:* SALIMB. chron. p. 514,26 habuit *marchio* in capite pulcherrimam -am de variis et scarleto (*cf.* ALBERT. MIL. temp. 302 p. 561,47).

***Capellini,** -orum *m.: v. l. 41.*

capello, -avi, -atum, -are. *script.:* sca-: *l. 51.* -pp-: *l. 51.62.67. al.* -el(o): *l. 51.56.66. al.* -pil-: *l. 67. adde p. 256,70.*

1 *abscidere, amputare – abschneiden, abhauen:* EDICT. Roth. 302 si quis olivo -verit (sca-, capp-, -ela-, capulaverit *var. l.*) aut succiderit. 338 si quis caballum alienum coda cappellaverit (cape-, -ela-, capulaverit *var. l.*), id est setas tantum. *al. (cf. B. Löfstedt, Studien über die Sprache der langobardischen Gesetze. 1961. p. 311).* LEX Ribv. 79 capit. p. 69,4 de eo, qui alterius capelatum *(A 7,* capellatam *A 6)* materium de silva tulerit. DIPL. Otton. I. 375 p. 516,23 lignas, quod capelastis (capelantī *cod.*). *absol. i. q. ligna caedere – Holz schlagen:* LEX Baiuv. 22,6 capit. p. 259,14 (codd. Mg. Mt) de diminutis silvis, si aliquis -verit. 22,7 capit. p. 259,19 si post compositionem -verit. **2** *secando aptare – behauen:* LEG. Lang. p. 178ª,9 si . . . materia -verit (capp-, -ela- *sim. var. l.*) maiores minores, capita viginti per tremisse *(v. notam ed.).* **3** *dissecare, minutim concidere – zerschneiden, kleinschneiden:* COMPOS. Luc. K 10 bluta faciatur corius taurinum, crudum, capelatum (COMPOS. Matr. 78,4 bluti de corio taurino cappilatum minutatim). L 32 cappela fila, ut XII tremisses pensent. **4** *dirumpere, caedendo destruere – zerschlagen, zerstören:* EDICT. Roth. 150 de molino -to: si quis molinum . . . capelaverit (capp-, -pell- *var. l.*) aut sclusam ruperit. 288 si quis . . . aratrum alienum iniquo animo -verit (capp-, -ela-, capulaverit *var. l.*). *cf.* *cabello, capulo.

[Pape]

***capellula** (cappe-), -ae *f.* (2. *capella) *script.* -ol(a): *l. 4.*

ecclesiola, oratorium – kleine(s) Kirche(ngebäude), Kapelle: **1** *gener.:* VITA Deic. 19 ut monachus quidam -olam . . . sibi vendicet in oratorium. EKKEH. IV. cas. 12 -a in ea solitudine in nomine sancti Galli fabricata. NORB. IBURG. Benn. 15 p. 881,2 lignea -a . . . exstructa altare ibi . . . dedicavit. GESTA Camer. cont. I B 8 renovavit . . . -am, quae inheret hospitali. GERH. STED. annal. p. 210,32 capp-a, quae muro adiacens cappella curiae dicta est. THIETM. peregr. 22,2 inveni -am minutissimam. CHRON. reg. cont. III a. 1216 p. 238, 4 consecrata sunt *altaria* cum -a sanctuario contigua. ALEX. MIN. apoc. 16 p. 343,16 stetit *Heinricus IV.* . . . quinque annis in deserta -a inhumatus. *saepe.* **2** *iur.:* **a** *spectat ad possessionem, beneficium, traditionem sim.:* CHART. march. Misn. III 98 p. 79,33 (a. 1206) asserens se lege militari inbeneficiatum advocatia . . . -e *(sc. monachorum).* EMO chron. p. 469,27 (chart.) laicus . . . in possessione sua -am fundavit. CHART. Laus. 36 solvit . . . prepositus in -a sua. CHART. Turic. 598 ita quod . . . -a . . . monasterio . . . pertineat pleno iure. *v. et l. 25.27.* **b** *spectat ad donationes vel praestationes ad ecclesiolas factas, dotem sim.:* CHART. Sigeburg. 56 p. 126,2 (ed. E. Wisplinghoff. 1964; a. 1148) pertinentias . . . -ę hospitali contiguę. CHRON. Lippold. 3 p. 548,22 totum hoc suae *(sc. archiepiscopi)* dilecte -e attitulandum esse. CHART. Rhen. inf. IV 629 Herimannum quendam et duas sorores eius . . . -ę b. Laurentii, que est in castro meo, . . . iure cerecensuali attinentes. CHART. Altenberg. 1012 dentur . . . III solidi ad luminare in -am . . . hospitalis. CHART. Westph. VII 1067 -e . . . redditus speciales comparavimus. *al.* **c** *spectat ad solutionem ab ecclesiola praestandam:* DIPL. Heinr. III. 265 p. 354,13 ista -a duodecim denarios michi . . . quotannis solvat. **3** *canon.:* CHART. Mog. B 29 p. 33,2 (a. 1145) exstructa -a . . . divinum in ea servitium fieri ordinavimus . . . et licentiam dedimus ibidem baptizandi *eqs.*

capellus (cappe-), -i *m. vel* ***capellum,** -i *n. vel raro* ***capella,** -ae *f. (l. 46)*

galerus, pileus – Mütze, Kappe, Hut (interdum i. q. caputium – Kapuze: l. 47sq.): **1** *proprie:* **a** *gener. (cf.* GLOSS. III 620,43 St.-S. -um vel galera vel thiara huot): ANNAL. Ianuens. I p. 196,12 imperator -um in manu sua tenens. CHART. Pomm. B 664 p. 57,31 satellites . . . regis eius *(archiepiscopi)* sacro vertici -um de caudis vulpium imponentes. WILH. SALIC. chirurg. 2,1 p. 316^{B} pone super . . . ligaturam -um seu biretum pellis agninae novae. SALIMB. chron. p. 71,16 *frater* habebat in capite -am Armeniacam. *al.* **b** *eccl.:* WILH. HIRS. const. 1,2 p. 935^{A} -um frocco eorum *(noviciorum)* assuitur. 1,75 p. 1003^{C} caput non denudant *novicii* . . . -o coopertum. 2,37 p. 1095^{D} -um de pellibus ovinis sive cattinis *frater habere potest.* HARIULF. chron. 3,3 p. 88,28 -um auro paratum I, ex pallio I. TRANSL. Wandr. 14 (MG Script. XV p. 628,47) de reliquiis . . . detulimus . . . -um . . . capitis eius *(sancti). al. v. et p. 206,33.* **c** *iur. de retributione:* CHART. Ital. Ficker 53 p. 77,34 (a. 1035) ad . . . adfirmandam obligationis cartulam accepi . . . exinde launechild -o uno. **d** *in arte venandi:* **α** *spectat ad homines:* GUIC. (?) bers. 10 archatores . . . debent habere tunicam, -um et capucium, similia colori arborum. **β** *spectat ad falcones i. q. galea – Haube:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 236,24 est . . . -um quoddam formatum de corio secundum formam capitis falconum *eqs.* 4 p. 91,11 si vero falco est de portantibus -um, non tollatur -um, donec *eqs. saepe.* ALBERT. M. animal. 23,74 ad . . . -um assuefiat *falco.* **e** *milit. i. q. cassis – Helm:* CHART. Hans. I 201 p. 63,37 (a. 1226) reddant . . . -os ferreos (CHART. Lux. II 310,7). CHART. Tirol. notar. I 285 *restituere* -um de ferro. *al.*

2 *translate:* **a** *cooperculum – Deckel:* Ps. AVIC. anim. 5,2 p. 117 fac -os in hunc modum: accipe de illa terra . . . et fac caputium . . . per circuitum duodecim palmarum. **b** *cataplasma – Packung:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 33a^{r} contra tineam fiat -um ex picula et pice navali. TRACT. de aegr. cur. p. 129,17 fac -um de pasta siliginis et aceto *eqs.* **c** *?corona muri – ?Mauerkappe:* ANGILB. eccl. Cent. 1 p. 175,24 moenia ipsius monasterii . . . cum turribus et capp-is reformare.

capelo *v.* capello.

***capenum,** -i *n. (orig. inc.) ptochotrophium – Armenhaus:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,128 -um dicitur domus, ad quam pauperes ad postulandam eleemosynam confluunt; inde diminutum capella dicitur, in qua christiani pauperes spiritu . . . conveniunt.

capenus *v.* carpinus.

1. caper, -pri *m. dat., abl. pl.* -is *v. s.* capra. *metr.:* cāpr-: *l. 17. adde* MARC. VALER. buc. 3,19. căpr-: MARC. VALER. buc. 3,20.

I *hircus – Ziegenbock, Ziege (fere de animali masculo; de animalibus utriusque sexus: l. 20sq.):* **A** *strictius de animali domestico:* **1** *gener. (cf.* GLOSS. I 350,47 St.-S. -o emissario remmilontemo. III 231,71 -r boc. *al.):* ALDH. ad Acirc. 20,2 sanguine -i virtus *adamantis* . . . mollescit. EKKEH. IV. bened. II 102 sit cibus illęsus -r. ALBERT. M. animal. 1,44 omnia genera animalium domesticorum inveniuntur etiam agrestia sicut . . . -r et canis. 5,50 arietes et -i coeunt, quando sunt unius anni, et praecipue -orum mares *eqs.* 22,37 -r et capra nota sunt animalia, sed multorum generum *eqs. al.* **2** *iur. de praestatione:* DIPL. Merov. I 86 p. 76,42 dare . . . -o I. TRAD. Frising. 1772 p. 547,32 (c. 1160) *solvit* I tergum -i maturi vel duo capre (p. 547,45). **B** *latius de animalibus feris (cf. l. 20):* **1** *ibex – (Alpen-)Steinbock (cf.* GLOSS. III 200,33 St.-S. -r steinboch. 443,32 -r steingeiz vel ibix. *al.):* ALBERT. M. animal. 8,42 -i . . . montani, qui sunt . . . in Alpibus altissimis Germaniae, qui proprio nomine ibices vocantur. 8,48 -r agrestis montanus. 12,226. *ibid. al. per compar.:* HONOR. AUGUST. imag. 1,101 sicut -r altum petit, ita . . . ad alta coeli conscendit *sol.* **2** *rupicapra – Gemse:* ALBERT. M. animal. 12,229 -r montanus, qui . . . habet cornu curvum, qui in lingua nostra gemeze vocatur. **3** *capreolus – Rehbock:* GLOSS. III 721,34 St.-S. -r reboc.

II *de ave i. q. species strigum – Sumpfohreule (Asio flammeus L.):* ALBERT. M. animal. 2,86 avis . . ., quae graece vocatur agachychalos (*p. 506^{a},17* αἰγοκέφαλος), cuius caput assimilatur capiti caprae, et vocatur latine aput vulgus -r harundinis *eqs.*

III *planta quaedam aquatica – eine Wasserpflanze:* ALBERT. M. animal. 7,76 oritur aput terram herba, quae vocatur -r niger (*p. 598^{a},5* ὁ θῆς ὁ μέλας).

IV *cantherius – Dachsparren (cf.* capreolus *ThLL. III. p. 357,19):* ACTA imp. Winkelm. I 1005 p. 774,28 (a. 1241/46) in sala principis sunt necessarie trabes quatuor, -i otto.

2. caper *v.* cuprum. **capera** *v.* capra.

***caperona,** -ae *f. (francog. vet.* chaperon, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 269sq.) cappa brevis – Kapuze(nmäntelchen):* CONC. Karol. app. 7 p. 833,1 monachis Gallicanis est indultum, ut . . . -is de palliis, almuciis . . . uti possent. *cf.* *capiro.

caperro (-ero), -are. *(frontem) rugare – (die Stirn) runzeln (cf.* GLOSS. IV 43,32 St.-S. -bat ramph. 244,1 -ans gruncenti. V 48,11 carpepo. *al.):* ALDH. virg. II 2178 fronte -bat (-era- *var. l.*) frugalis virgo. ERMENR. Har. 8 astitit . . . Hariolfus, venerando vultu seu -ando.

capesso (-sco), -ere. *script.:* capp-: DIPL. Ludow. Germ. 61. 64$^{in.}$ *al.* -pas-: *l. 71.* -pis-: *l. 64. p. 211,34. form. gerund.:* -und(us): *p. 211,4.* -and(us): *p. 211,37sq.*

I *de actione prehendendi i. q. sumere, capere – nehmen, fassen, ergreifen:* **A** *strictius:* **1** *obi. anim. i. q. captare – fangen:* HERM. AUGIENS. vit. 153 quin et vos *(mulieres)* furvus aucupis hamus iam captas teneat sive -iscat. **2** *obi. res:* **a** *amplecti – an-, umfassen:* ALDH. virg. I 12 p. 241,2 hostes . . . arma cruenta -unt. **b** *assumere – zu sich nehmen:* WALAHFR. hort. 330 cuius *(apii)* si trita -as semina. **c** *rapere, auferre – rauben, wegnehmen:* REGINO chron. a. 860 p. 79,21 Brittones . . . omnem . . . belli copiam -unt (-sc- *B 1*). NIVARD. Ysengr. 6,341 qui sua dementer vastant, externa -scunt (-pas-, -ss- *var. l.*). **d** *occupare – besetzen:* BEDA hist. eccl. 1,12 p. 27,34 Scotti Pictique . . . insulae partem pro

[Pape]

indigenis . . . -unt. **B** *latius:* **1** *sibi parare, acquirere – sich verschaffen, sich aneignen, erlangen:* ALDH. virg. II 1375 hic *(Iupiter)* patris imperium . . . -it. WILH. APUL. gest. 2,320 -undae cupidus telluris. NIVARD. Ysengr. 6,136 vulpes . . . robore diffidens fraude -scit (-ss- *var. l.*) opem. **2** *concupiscere – erstreben* (*cf.* GLOSS. IV 199,33 St.-S. -perro [*sic*] muodon): WANDALB. creat. mund. 259 celsa -unt mentis culmine vecti. **3** *suscipere, inire, incipere – unter-, übernehmen, anfangen:* WALAHFR. Blaithm. 131 fugam . . . -unt ([-sc- *G*]. HELM. chron. 44 p. 88,17. OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 124,19 virium . . . experientiam. CARM. de Frid. I. imp. 1172 peditum pars . . . pugnam . . . -it. *al. c. sensu describendi:* WALAHFR. Wett. 174 unius ut vitam praestanti fine -am (gloss. RO: dicam). **4** *sustinere – auf sich nehmen:* ALDH. virg. II 1267 pater . . . nititur . . . *filium* flectere . . ., thalamorum ut iura -at. **5** *refl. i. q. se coercere – sich beherrschen:* ARNULF. HALB. ad Heinr. p. 474,1 -e te ipsum!

II *de actione accipiendi:* **A** *recipere – an-, auf-, entgegennehmen:* **1** *strictius:* ALDH. carm. eccl. 4,1,6 pectore qui patulo Christi praecepta -unt (-sc- *A*). CARM. de Karolo et Leone 100 ius populi et leges ubi *(sc. in foro)* sacraque iussa -ant. **2** *latius:* **a** *percipere – vernehmen, (an)hören:* ALDH. carm. eccl. 4,8,15 verba (virg. II 2050). WETT. Gall. 25 in -endis exemplis divinis. **b** *persequi, oboedire – nachkommen, befolgen:* HERM. AUGIENS. vit. 447 iussa (LAMB. HERSF. annal. a. 1074 p. 186,18). **c** *tenere – einhalten:* NIVARD. Ysengr. 1,685 ne capiens capiare, modum captura -scat (-ss- *g*). **B** *adipisci, nancisci – empfangen, bekommen, erhalten:* **1** *gener.:* ALDH. carm. eccl. 5,10 nomisma. BEDA hist. eccl. 1,16 vires. WETT. Gall. 27 medicinam. WANDALB. creat. mund. 89 Phoebo sidera ab uno lumen cuncta -unt. HELM. chron. 52 p. 102,27 sacerdos de cruore libat, ut sit efficacior oraculis -scendis. *al.* **2** *eccl.:* ALDH. virg. I 43 p. 296,2 ad -issendam passionis palmam. WALAHFR. Wett. 775 caelorum regna -unt (-sc- *R*). DIPL. Ludow. Germ. 4 ad aeterna remunerationis praemia -enda (DIPL. Ludow. Iun. 1. *saepe*). DIPL. Otton. I. 104 ad aeternam beatitudinem -andam (210 p. 289,36 -andam). *al.* **C** *habere, possidere – haben, besitzen:* **1** *gener.:* PURCH. Witig. 53 in quibus *(iuribus)* ipsa potens sum sponsi sceptra -scens. NIVARD. Ysengr. 1,701 pauper ovat modico, sum dives, multa -sco. **2** *comput. i. q. complecti – enthalten:* AGIUS comput. 3,5 luna pares versus, loca sol adversa retentat, iste notas septem, terdenas illa -ens.

***capeta** *v.* 1. *capita.

***capete,** -is *n. vel* ***capetium** (-eci-), -i *n. vel* ***capecia,** -ae *f. (slav.* kopa, *cf. E. Berneker, Slawisches etymologisches Wörterbuch. ²1924. p. 562) acervus (LX manipulorum) – Haufen (von 60 Garben), Schober:* CHART. Oelsn. 9 p. 20,5 (a. 1203) in aestate quilibet metere debet quinque -tia (10 p. 23,21. 27,1 -cia). CHART. Burgenl. I 524 iugera . . . absque proventibus -arum . . . seminanda. II 149 p. 103,41 de qualibet -cia frugum duodecim denarios . . . solvere. *Pape*

caph (ka-). (כַּף) *littera undecima alphabeti Hebraici i. q. manus – Hand (alleg.):* CARM. Scot. I 14,1,11 kaph, te χηρ decimam post littera prima caraxat *(cf. Hier. epist. 30,5).*

caphio *v.* campio. **caphsa** *v.* capsa.

***caphus** *v.* *cyphus.

***capicerius,** -i *m. (cf. francog. vet.* chevecier, *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 260sqq. s. v.* capitium) *custos supellectilis ecclesiasticae – Hüter der kirchlichen Gerätschaften:* TRANSL. Eug. Tolet. 4 Erkengerus -us. VITA Winn. 13 (MGScript. XV p. 776,26) -us aecclesiae. TRANSL. Wandr. 12 (MGScript. XV p. 628,24) seditionis auctor extitit Stephanus -us. CLEM. IV. registr. 665,2 p. 682,19 Raymundo . . ., -o ecclesiae Aurelianensis.

capicium *v.* capitium. ***capilatora** *v.* *capellatura.

***capilitus,** -i *m. (fort. cohaeret c. ital.* cappelleto) *in arte veterinaria fort. i. q. parvus capellus – viell.: kleiner Hut:* MOSES PANORM. marisc. 2 p. 152,7sq. equus, cui invenitur in loco pasturarum suarum extra, sicut -i *(v. notam ed.)* vel si nascatur equus cum eis -is vel non nascatur, non amittit suam operationem.

capillacius, -a, -um. herba -a *i. q. adiantum – Frauenhaar (Adiantum Capillus Veneris L.):* COMPOS. Luc. P 17 selinisteo . . ., qui dicitur erba -a *(cf. J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 69).*

capillamentum, -i *n.: v. p. 77,14sqq.*

***capillana,** -ae *f. (cf.* capillus, *capillarius) *species plantae – Pflanzenart:* ALPHITA II p. 29,6 -a similis est stringno ventatico in foliis. *cf.* *capillarius *l. 42.*

capillaris, -e. *script.* cappell-: *l. 18.*

1 *capillo similis, tenuis, subtilis (ut capillus) – einem Haar ähnlich, dünn, fein (wie ein Haar):* **a** *bot. de foliis, gramine sim.:* ALBERT. M. veget. 3,60 p. 187,6 in -es radices. 5,23 -es vapores *arborum.* 6,318 carvi est herba . . . habens folia -ia sicut feniculum. 7,97 plantae -es virides. 7,120 in subtili et -i . . . gramine. *ibid. al.* **b** *medic.:* Ps. COPHO anat. 56 -es venae (*'Kapillargefäße'*), quae nimia sui parvitate videri non possunt (ALBERT. M. animal. 1,414 p. 148,6. WILH. SALIC. chirurg. 4,1 p. 15,29 cum arteriis et venis cappellaribus. *al. cf.* ALBERT. M. animal. 1,402 vena . . . spargitur in multas partes -es). BRUNUS LONG. chirurg. 1,17 p. 114^{G} fractura in osse, quę . . . dicitur -is, quia fit in subtilitate capilli. p. 114^{H} scissurę -is. ALBERT. M. animal. 1,618 de substantia simili substantiae telae sive panniculi -is, quia etiam de nervis -bus contexitur. *al. per compar.:* ALBERT. M. animal. 3,125 kylus . . . dividitur . . . adeo in multa, quod quasi -is est eius divisio (9,50). **2** *capilli proprius – dem Haar eigen:* HEIRIC. Germ. I 2,159 (schol.) trizaptus *(i.* τριχαπτα, *v. notam ed.)* . . . -is subtilitatis.

adv. ***capillariter.** *subtiliter (ut capillus) – fein (wie ein Haar):* ALBERT. M. animal. 3,142 venae ubique in corpore -r sparguntur. veget. 5,21 planta, quae filariter et quasi -r adhaeret plantae (4,94). 7,120 erumpent *gramina* -r.

***capillaritas,** -atis *f. bot. i. q. plantarum capillarium tegmen – Bewachsung mit haarartigen Pflanzen:* ALBERT. M. veget. 5,22 huiusmodi lanugo sive -s magis invenitur in parte aquilonari arboris.

***capillarius,** -a, -um. **1** *ex pilis factus – aus Haaren gemacht, hären:* RUP. TUIT. off. 8,4 p. 216^{A} ut annulum -o vinculo insereret. p. 216^{B} -am zonam (*ex Aug. civ. 22,8 p. 578,11.18 D.* -acio . . . -aciam). **2** *bot. i. q. capillis tectus – behaart:* GLOSS. III 537,6 St.-S. balsamita i. zimbrium aquatica -a *(an subst. fem.?)* minze. *cf.* *capillana.

capillatio, -onis *f. iur. i. q. actio arripiendi vel evellendi capillos – das Haarziehen oder Haarausreißen, 'Haarraufe' (cf. Dt. Rechtswb. IV. p. 1359sq.):* CONST. II 425,12 (a. 1200) de -e vel percussione sine sanguine quindecim solidi, unde capillatus vel percussus medietatem habeat. CHART. Babenb. 86,36 sicut de -e prescripsimus. *remissius:* ANNAL. Ianuens. I p. 61,11 discordes . . . -es et rixas solitas ne facerent . . ., consules . . . iurare fecerunt.

capillatura, -ae *f.* **1** *de statu:* **a** *strictius i. q. capitis capilli – Haupthaar:* **α** *in univ.:* ALDH. virg. I 17 neglegenter squalente -a. MIRAC. Donat. (MGScript. XIV p. 180,2) -a plana. ALBERT. M. animal. 1,132 incipiamus a summo, quod est -a. *ibid. al.* **β** *habitus capillorum – Haartracht* (*cf.* GLOSS. I 788,42 St.-S. -a uahsreiti. 791,2): ELIS. SCHON. viar. 13 p. 102,45 ve, qui lascivitis in -a muliebri. **γ** *capilli copiosi – Haarfülle:* GLOSS. I 790,1 St.-S. -ae antfahsi *(spectat ad Vulg. I Petr. 3,3).* **b** *latius i. q. cutis capillis tecta – behaarte Haut:* GLOSS. IV 134,27 St.-S. -a swart. **c** *meton. i. q. fascia crinalis – Haarband:* GLOSS. I 618,5 St.-S. discriminalia -a i. vuitta. **2** *de actione i. q. tonsura capillorum – das Haarschneiden:* RITUALE Rhenaug. 114$^{capit.}$ (Spicil. Friburg. V. 1959) oratio ad -am *(de re v. ed. p. 54sq.).*

capillaturiae, -arum *f. (prima) tonsura capillorum – (erstes) Abschneiden des Haupthaares (cf. Brunner, Rechtsgesch. I. p. 140):* LEX Sal. Merov. 67 quando filius suus ad -as (capilatorias *A 2*) facit.

capillatus, -a, -um. **1** *crinitus – behaart (cf.* GLOSS. IV 312,2 St.-S. -us geharider. *al.):* HIST. Hirs. 2 p. 255,52 capite in circuitu -o. RAHEW. gest. 4,69 p. 315,4 cutem capitis . . . decentissime -am. *al.* **2** *longis capillis praeditus – langhaarig:*

[Dauser]

FRUTOLF. chron. p. 75,2 *(ex Hist. Alex.)* erant . . . in . . . flumine feminae -ae. ALEX. MIN. apoc. 9 p. 142,9 Gothi et Wandali -i dicti sunt (*cf.* p. 142,10 -am gentem). *in imag.: v. p. 97,49sqq.*

capillitium (-cium), -i *n. capitis capilli – Haupthaar:* BENZO ad Heinr. 4,5 p. 640,25 ut sancti videantur, ungunt -cium.

capillo, -avi, -atum, -are. *per capillos arripere, capillos evellere – an den Haaren ziehen, Haare ausreißen:* CHART. select. Keutgen 133,69 (c. 1150) si burgensis . . . extraneum percusserit vel -verit. CHART. Rhen. inf. IV 624 p. 774,41 si quis militum . . . se -verint vel pugno percusserint. CONST. II 425,12 quod ille eum leserit aut percusserit vel -verit. CHART. episc. Halb. 1278 p. 387,25 alios lesit *monachus*, -ans, alapans. *v. et p. 212,47.*

capillosus, -a, -um. *crinitus – behaart:* GLOSS. med. p. 6,1 in -is *locis*. Ps. ODO MAGD. herb. 254 *(de iunipero)* dando -um caput antea ridiculosum. ALBERT. M. animal. 1,509 inguina et femora si nimis sint -a. *ibid. al.*

***capillulus,** -i *m. tenuis capillus – Härlein:* BENZO ad Heinr. 4,13 p. 647,8 habet . . . umbram suam cuiusque -us.

1. capillus, -i *m. script.:* cabi-: LEX Alam. 57,27 *codd. 1.10.* caui-: *p. 214,18.* cappi-: *l. 71. p. 214,5.54.* -pell-: *l. 43.72.*

pilus – Haar: **I** *strictius i. q. crinis – Haupthaar (cf.* GLOSS. III 3,71 St.-S. -i fahs. 18,21 -us har. 69,50 -i lochi. 430,8 -i houethar. *al.):* **A** *proprie:* **1** *gener.:* PAUL. AEGIN. cur. 9[capit.] crispos facientia -os ([*3,2,1* τὰς τρίχας]. TROTULA 57 p. 30,5 ad -os aureos faciendos). CARM. Aldh. 5,28 capud candescens crinibus cingunt -i nitidis. ANTIDOT. Cantabr. p. 167,25 ad pilos cadentes: vervenam . . . cum oleo misce et -is inunge. PAUL. DIAC. Lang. 5,37 puellam . . . flavis prolixisque -is . . . decoratam. ALCUIN. epist. 194 p. 321, 36 quod nigrum in -is videtur, candidum in corde amatur. REGINO chron. a. 889 p. 133,18 -um usque ad cutem ferro caedunt *Hungares*. THIETM. chron. 8,76 ungues ac -i *innocentis suspensi* crescebant. TRACT. de aegr. cur. p. 128,9 ad -os crescendos. BALDER. Alber. 5 p. 246,35 vultum, -os, barbam fuco colorando. GLOSS. Salern. p. 14,21 -us est fumus siccus a toto corpore resolutus per poros capitis exiens. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 118,30 -is et pilis . . . restauratur, quantum fuerat perditum. ALBERT. M. animal. 1,132 -i stabiles vel nigri . . . animum indicant violentum. *persaepe. de palpebra:* ARS med. 7 p. 428,3 triciasis dicitur -orum (-pell- *G*) natura inchoantium interna oculorum exasperans a lacrimis. *in effigiebus:* THEOPH. sched. 3,73[med.] deaurare coronas, -os et barbas. *ibid. al.* **2** *spec. (de ritibus cf. H. Bächtold-Stäubli, Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. III. 1930/31. p. 1239sqq.):* **a** *eccl.:* **α** *de tonsura clericorum vel monachorum:* CONC. Karol. 16,18 ut nullus post tonsuram -os usu populari nutrire presumat. FORM. Sangall. II 28 p. 413,10 ad similitudinem coronae -os sibi relinquere tradiderunt *patres*. CASUS Petrish. praef. 13 seculares clerici . . . maiorem circulum ex -is dimittunt. VITA Cuneg. A 5 p. 823[a],5 -is . . . precisis inposito sibi ab episcopis velo. *al.* **β** *de reliquiis sim.:* CONC. Karol. 5 p. 43,13 -os et ungulas suas populis pro sanctualia tribuebat *Aldebertus*. HAIMO (?) Wilh. 25 hos -os *s. Petri* . . . intimo affectu amplecti debent. ORTL. chron. 2,1 p. 96,19 reliquiae . . .: de -is . . . virginis Mariae. *al.* **γ** *de miraculis:* HROTSV. Dulc. 11,5 nec -i nec vestimenta ab igne sunt ambusta. THEOD. PALID. annal. a. 1129 -i circa capita multis ardere ceperunt. *al.* **δ** *de ritibus variis:* ARBEO Corb. 34 veniente iam exitus suae die . . . -os totondi curavit. CONC. Karol. 44 p. 479,3 in tonsura puerorum, cum -os praeciderent, eosdem -os desinere *(sic)* super imagines sinebant *(de re v. p. 212,64)*. TRANSL. Fort. in Aug. (MGScript. XV p. 473,42) -os . . . de capitibus extrahentes. VITA Dagob. 9 -os capitis sui abscidi fecit. LEO MARS. chron. 1,46 p. 613,10 obtulit se ipsum per -os capitis sui praeposito nostro. CAES. HEIST. Engelb. 3,65 in signum devotionis sue -is sui capitis . . . precisis. *al.* **b** *publ. et iur.:* **α** *de tonsura poenali (cf. His, Strafrecht. I. p. 525sqq.):* CONC. Merov. p. 28,12 de -is (cappi- *L*, -pell- *N*) . . . placuit dominis iuramenta non exegi. CONC. Karol. 1,6 radantur omnes -i capitis eius *(sc. nonnae reae)*. CAPIT. reg. Franc. 44,10 -os sibi vicissim detundant *conspiratores*. FORM. Sangall. II 35 si cutem et -os habere volueris (ANNAL. Fuld. II a. 879 p. 94,1 -is et cute detracta. *al.*). DIPL. Heinr. II. 319 p. 400,28 corium et cappillos amittat (LEX fam. Worm. 30 p. 643,36. *al.*). LAMB. HERSF. annal. a. 1046 ut . . . -os suos, ne tonderentur, multa pecunia redimeret *dux. al.* **β** *de laesione:* LEG. Burgund. const. I 5,4 si quis ingenuum hominem per -os corripuerit (*cf.* LEX Frision. 22,65 si quis alium iratus per -os comprehenderit). LEG. Wisig. add. p. 463,19 si quis aliquem hominem . . . -os capitis abstraxerit. *al.* **γ** *de ritu adoptionis:* PAUL. DIAC. Lang. 6,53 Carolus . . . Pippinum, suum filium, ad Liutprandum direxit, ut eius iuxta morem -um susciperet. **δ** *de habitu innuptarum:* LEG. Lang. p. 108,17 sorores . . ., tam qui in -o remanserunt, quam quae ad maritum ambolaverunt (ACTA imp. Winkelm. I 895). p. 172,17 si quis . . . reliquerit filiam . . . et sororis in -o (caui- 5). ACTA imp. Winkelm. I 921 p. 699,21 sororum . . . sistencium in -o. *al.* **c** *pharm. et alch.:* ANTIDOT. Sangall. p. 95,12 ad fugandos serpentes -os mulieris aut de capra aut cervi cornum. Ps. GERH. CREM. (?) sal. I 12 ex . . . luto -orum. Ps. AVIC. anim. 7 capit. p. 396,8 de lapide herbali, id est de -is. GEBER. invent. 23 p. 735,3 sume oleum . . . -orum humanorum. *al.* **B** *in imag.:* **1** *bot.:* **a** -us Veneris (-us terrae: *l. 39*): **α** *adiantum – Frauenhaar (Adiantum Capillus Veneris L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 118sq.):* RECEPT. Sangall. I 105 ad epar: herba -us Veneris. ANTIDOT. Glasg. p. 135,31. DYNAMID. Hippocr. 2,55 polytrichus sive adiantus, hoc est coriandrum agreste, sive -us Veneris. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 349,25 -us Veneris . . . mediocris est inter calidum et frigidum. WALTH. AGIL. med. 2 p. 88,12 radicis feniculi . . ., -i Veneris . . . ana mir. I. *al. fort. add.:* GLOSS. III 553,27 St.-S. -us Veneris widertat *(a)*, minnenloeber oder stainfarn *(b)*. 538,38 (cod. a) -us Veneris . . . iuncurewenhar vel wedertan. **β** *trichomanes – Brauner Milzfarn (Asplenium Trichomanes L., cf. Marzell, op. cit. p. 490 sqq.):* GLOSS. med. p. 62,13 polipodia -o Veneris, quod in parietibus nascitur. GLOSS. III 479,30 St.-S. -us Veneris steinfarm. 497,13 -us Veneris steinuarn. 498,5 -us terrę stenuarn. *al. fort. add. nisi i. q. Polytrichum comm. (L.) – Widertonmoos (cf. Marzell, op. cit. p. 491sq.):* GLOSS. III 527, 24 St.-S. -us Veneris widertan steinvar. *cf. l. 33sqq.* **γ** *serpullum – Quendel, Feldthymian (Thymus Serpyllum L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 286):* GLOSS. III 473,23 St.-S. -us Veneris weltquenela. **δ** *elleborus – Weißer Germer, Nieswurz (Veratrum album L., cf. G. Pritzel – C. Jessen, Die deutschen Volksnamen der Pflanzen. 1882. p. 428[b]):* GLOSS. p. 247,32 Th. nasewrz. **b** *porrus – Porree, Lauch (Allium Porrum L., cf. Marzell, op. cit. p. 202sqq.):* GLOSS. IV 88,15 St.-S. (cod. k) porro surio vel porrus vel -us lock. 88,16 (cod. i) porrus vel -us loch. **2** *usu communi:* COD. Karol. 13 p. 510,25 si omnes capitis nostri -i linguę effecti fuerint. RHYTHM. 146,18,4 turpius me *(sc. scopa)* nulla domi vernacula servit et redacta vili solo depono -os (cappi- *C*). ERMENR. ad Grim. 29 p. 567,22 si bacillum tuum non intermiseris, ad -os usque devolvemur. **C** *alleg.:* AMALAR. off. 2,5,5 -i, id est curae huius mundi. HRABAN. univ. 6,1 p. 144[D] numerum -orum, id est recte credentium. p. 145[B] -i virtutes animae designant. HONOR. AUGUST. cant. 4,1 p. 411[B] -i ecclesiae sunt populares, qui eam fide ornant. *al.*

II *latius:* **A** *pilus corporis – Körperhaar (huc spectare possunt etiam nonnulla exempla supra allata, e. g. l. 20):* ALBERT. M. animal. 1,509 crura densis -is obsita . . . indocilem et ferum hominem indicabunt; cum . . . pectus -os praefert, callidum et animosum designat. *iuba – Mähne:* HILDEG. epist. I 3 p. 154[A] refrenabis -os currentium equorum. **B** *saeta – Borste:* ANTIDOT. Cantabr. p. 167,13 ex -is porcorum.

2. capillus *v.* 1. capulus.

***capilunum** *vel* **-us,** -i *n. vel m. (fort. cohaeret c.* capellina, capilina, *cf. Sella, Gloss. Lat. Emil. p. 71) de parte armaturae fort. i. q. tegumentum capitis – viell.: Kopfbe-*

deckung: CHART. Tirol. notar. II 265[a] (a. 1242) 1 panceram et 1 -um et 1 pileum de ferro (265[b]). *Dauser*

capio, cepi, captum, -ere. *script. et form.:* *stirp. praes.:* *imperf.* -peb-: *l. 33.* *gerund.* -pend(us): *p. 216, 65.* *stirp. perf.:* coep-: *l. 34. p. 216,26.49.* *adde* RIMB. Anscar. 19 p. 43,24. POETA Saxo 1,284. *al.* capierunt: *l. 20.25. p. 216,22.* capu(i): *l. 21. p. 216,24.* *adde* CHRON. Fred. cont. 37 p. 184,20. *metr. et rhythm.:* cāpi: GENEAL. Flandr. VI 17 p. 321,30. capére: *p. 216,50.*

I *de actione prehendendi i. q. sumere, capessere – nehmen, fassen, ergreifen:* **A** *strictius i. q. apprehendere, possidere – in die Hände bekommen, in Besitz nehmen:* **1** *obi. anim.:* **a** *gener.:* **α** *arripere – packen:* HROTSV. Dulc. 11,3 -ite . . . has *(virgines)* et in ignem proicite. THIETM. chron. 8,25 quidam maligno arreptus spiritu vi magna -tus est. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 34,17 quod irascentur falcones unus contra alium, unde -rent se personaliter cum rostris et unguibus. *al.* **β** *captare, in custodiam dare – gefangennehmen, -setzen:* CHRON. Moiss. a. 803 (MGScript. I p. 307,18; s. IX.[in.]) capierunt . . . regem. a. 813 (MGScript. II p. 259,35) capuerunt viros, mulieres et praedam magnam. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 290,48 episcopum . . . -tum tenuerat. OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 130,15 fraudulenter. ALBERT. MIL. temp. 1219 p. 488,15 interfecerunt CC de Saracenis et nonaginta capierunt. *saepissime.* *ioculariter:* EKKEH. IV. cas. 26[in.] erat utique ius illorum *(discipulorum)* . . ., ut hospites intrantes -ant, -tos, usque dum se redimant, teneant. *in imag. de sonis:* RUD. TRUD. mus. 2,26 p. 96 -tum dux fortior auferet illum *(comitem).* **γ** *venari, ferire, excipere – jagen, erlegen, (weg-, ein)fangen:* LEX Baiuv. 21,2 de eo *(accipitre),* qui dicitur canshapuh, qui anseres -it. 22,9 quae *(capturae)* ad -endas apes ponuntur. ARBEO Corb. 18 p. 209,13 cum piscibus, que capebantur (-pie- *var. l.*). WETT. Gall. 12 p. 263, 40 coeperunt squamigeros greges. WANDALB. mens. 356 -ant ut retia praedam. WALTHARIUS 421 -it arte volucres. WIDUK. gest. 1,39 tam acerrimus erat, ut una vice quadraginta . . . feras -ret. FROUM. carm. 4,4 sepius et canibus -itur sus. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 145,31sq. quando -i debent, posset homo securius accedere ad -endum ipsos *(falcones)* in obscuro. *saepe.* *c. sensu concludendi:* THIETM. (?) chron. 4,34 hos *(canes)* . . . voluit -ere. *in imag.:* HROTSV. Dion. 154 quas *(animas)* prius errorum laqueis -bat amaris *fraus veteris draconis.* THIETM. chron. 5,10 prepositos . . . pecunie transeuntis inescatos amo . . . -ere. 6,12 ad -endum . . . serpentem venenosum. **δ** *reperire – (auf)finden:* TRAD. Garz. 37 p. 56,29 (c. 1159) mortua est *mater* et ante domum cuiusdam rustici vix -ta est. **b** *iur.:* **α** *comprehendere – festnehmen, verhaften:* LEX Sal. Pipp. decr. Child. 2,2 si foras ecclesia -ti fuerint *eqs.* TRAD. Ratisb. 86 p. 79,16 ut mancipia . . . inquirat et -at. DIPL. Heinr. IV. 334 p. 438,25 ut . . . homines . . . sine legitima iudicatione non -antur. CHART. select. Keutgen 133,30 quicunque seu iudex seu civis . . . quempiam sine sententia -ere presumpserit *eqs.* RYCCARD. chron. a. 1222 p. 106[a],41 (epist. imp.) si aliquis presumpserit dicere monetam novam esse falsam, . . . qui id audierit, eum -at tradendum iustitiario. *al.* *(in scelere) deprehendere – (auf frischer Tat) ertappen:* CAPIT. reg. Franc. 3,10 (a. 555/58) si quis cum furtu -itur. LEG. Wisig. 8,3,8 si in alienam silvam quis cum vehiculo -atur. CONC. Karol. 16,14 qui in suo scelere -tus est. *al.* **β** *debitorum solvendorum causa in carcerem conicere – in Schuldhaft nehmen:* CHART. Tirol. notar. I 69 p. 32,19 (a. 1236) Iohannes occasione . . . debiti -tus fuit. CHART. select. Keutgen 147 p. 164,1 quod propter sua debita cives Col(onienses) inpune . . . -i possent. **2** *obi. res:* **a** *gener.:* **α** *aptare, amplecti – an-, umfassen:* WALAHFR. Blaithm. 155 capulum -e. THEOPH. sched. 3,82[med.] quod *(cuprum latum)* utriusque ligni oram -at. TRACT. de chirurg. 777 *os fractum* debemus ex utraque parte -ere (carpere *var. l.*) et leniter extendere. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 57,2 traynam -ere nolunt sine carne *girofalci.* ALBERT. M. animal. 2,70 *aves aquaticae* habent corium inter digitum continuans, ut melius -ant aquam in natando. *al.* *usu symbolico:* GERH. STED. annal. p. 218,44 emit . . . mansum . . . comite . . . iure patroni id manu -ente. **β** *assumere – zu sich nehmen:* CONVERS. Afrae 1 episcopus . . . veniens, ut cybum -ret. WALAHFR. hort. 177 opimas delicias conviva -it. STATUT. ord. Teut. p. 164,9 escam vel potum sub secreto -e numquam. *induere – anlegen:* TRAD. Ratisb. 671 p. 326,3 (c. 1085/90) -ere monachicum indumentum. *colligere – auffangen:* CAES. HEIST. mirac. I 5,35 p. 319,16 propter amplam . . . cappam ad -endum ventum. **γ** *rapere, praedari, (praedam) agere, auferre – rauben, plündern, (Beute) machen, erbeuten, wegnehmen:* RIMB. Anscar. 18 p. 38,31 quae sibi de spoliis . . . -tis (coe-, ce- *var. l.*) provenerant. REGINO chron. a. 775 preda multa -ta. CONST. I 211,11 omnium mobilium . . ., que -erint Ianuenses. *al. v. et p. 215,21.* *spectat ad ludum scaccorum, abaci:* CARM. ined. 82,53 (ed. H. Hagen. 1877) solus rex -itur. FRUTOLF. (?) rhythmimach. 1,14[capit.] de regula -endorum numerorum. CARM. Bur. A 185,9,2 p. 247 et factus mulier regi ferus arbiter hęret, imperat et regnat, hinc -it, inde labat. *al.* *de navibus i. q. intercipere – aufbringen, kapern:* DIPL. Otton. III. 206 p. 617,32 ut nullus . . . Cremonenses naves . . . violentia -ere . . . presumat. ANNAL. Ianuens. IV p. 70,1 ipsam *(galeam)* . . . capierunt. **δ** *occupare, expugnare – einnehmen, besetzen, erobern:* CHRON. Fred. cont. 46 quod castro . . . rex bellando -erat et . . . urbem cum machinis capuisset. ANNAL. Alam. a. 788 Baioaria -ta est. POETA Saxo 1,368 id *(castrum)* coeperat armis. WIPO gest. 29 castra munitissima . . . seu dolo seu bello -erat. OTTO FRISING. gest. 1,27 p. 44,17 arcem . . . cepit et expugnavit. *saepe.* **b** *iur.:* **α** *potiri – sich bemächtigen:* CHART. Rhen. med. I 9 p. 12,36 (a. 729) montem sive rupem -ere vel munitionem aliquam in eis facere. **β** *exstirpando acquirere – durch Rodung erwerben:* CHART. Fuld. B 275 (a. 801) tradimus . . . capturam hanc, quae de villa Berghohe -ta est. DIPL. Ludow. Germ. 66 p. 91,42 marcham invadere aut novalia -ere (COD. Thietm. 17). *al.* **γ** *exigere – einziehen:* DIPL. Otton. III. 383 p. 811,28 ut . . . nullus thelonia -at. CHART. ord. Teut. 19 assigno . . . cccc bisantios -endos ad fundam . . . annuatim. RYCCARD. chron. a. 1222 p. 106[a],29 (epist. imp.) ⟨si⟩ penes quemcumque inventum fuerit argentum . . ., qui id invenerit, illud -at . . . et . . . medietas -atur ad opus curie. **δ** *tutari, arrestare – sicherstellen, beschlagnahmen:* ACTA imp. Winkelm. I 769 (a. 1231) -i ad opus . . . imperatoris navim, quae passa est naufragium. 880 victualium . . . capcionem . . . creditoribus interdicens . . . ea pro curia nostra -ere non postponas. *al. v. et l. 39.* *huc spectare vid.:* HEINR. WIRZ. cur. 319 si contradictum fuerit mihi forsitan illic, absolvi per quem littera -ta potest? **B** *latius:* **1** *(sibi) parare, deportare – (sich) verschaffen, gewinnen, erwerben, davontragen:* ANNAL. Alam. a. 797 victoriam (RIMB. Anscar. 10 cum . . . v. coeperint. *al.*). RHYTHM. 147,80 regni gloriam nitore -ere. WALTHARIUS 206 triumphum. CARM. Bur. B 129,6,1 mentem -ite similem Martini. *al.* **2** *attingere, pervenire – erreichen, gelangen:* CAND. FULD. Eigil. I 5 p. 224,19 portum -ere veritatis (OTTO FRISING. gest. 1,62 p. 88,25). THANGM. Bernw. 51 p. 779,40 (chart.) excedit mentem nec -et finem, si . . . nostra ratio ulterius se tendere voluerit. *consequi – einholen:* WALTHARIUS 1029 olli et cursu -to suras mucrone recidit. **3** *suscipere, inire, incipere – unternehmen, anstellen, bewerkstelligen, anfangen:* CARM. de temp. rat. 789 cum coitum -it Aries. WALAHFR. Blaithm. 86 fugam. GERH. AUGUST. Udalr. I 1 p. 386,40 sapienti -to consilio. FRID. II. IMP. art. ven. 5 p. 173,7 quando -it circuitiones suas *falco.* CHART. Rhen. med. III 1389 p. 1004,7 conspirationem. *al. seq. inf.:* MARC. VALER. buc. 2,44 -at spretos numerare tot agnos? *sustinere – auf sich nehmen, erdulden:* CARM. libr. 7,7 munera martyrii . . . esse -penda. **4** *exercere – (aus)üben:* AETHICUS ISTER 33 ultionem -ere. WALTHARIUS 1392 vindictam -ens ex hoste. **5** *favere – begünstigen:* CONST. II 162,4 (a. 1232) imperator . . . teneatur . . . non -ere partem inter civitates Lombardie. **6** *sibi proponere – sich vor Augen halten:* THIETM. chron. 7,14 de hoc exemplum . . . -ite. **7** *superare, opprimere – überwältigen, bezwingen:* HRABAN. carm. 39,58,6 quem *(Christum)* non -unt saecula. WALAHFR. Wett.

[Rudolph]

80 -tus amore tenendi. CAND. FULD. Eigil. I 15 somno -ti quieverunt. FROUM. carm. 35,16 non, rogo, sta terris, ne -are malis. OTTO FRISING. gest. 1,47 p. 65,24 loci amenitate. *al.* *vexare – heimsuchen:* HROTSV. Theoph. 353 nec tartareis poenis umquam -eris. **8** *coercere – beherrschen, zügeln:* OTFR. ad Liutb. p. 167,35 *lingua Theodisca* insueta -i regulari freno grammaticae artis. *refl.:* ARABS 96 (AltdtBl. 2. 1840. p. 385; s. XII./XIII.) vix pre leticia se -it ille sua. CAES. HEIST. mirac. I 8,49 p. 121,13 ut vix me -ere possem prae gaudio. **9** *decipere, circumvenire – täuschen, in eine Falle locken, irreleiten:* ALDH. virg. I 53 p. 312,4 antequam fraudulentis Dalilae complexibus -retur *Samson.* WALAHFR. Wett. 497 sodales muneribus -ti (gloss. R: decepti). FROUM. carm. 30,5 *Pharisaea manus* vult -ere insidiis *Christum. al.* *c. sensu corrumpendi:* WIDUK. gest. 2,21 pecunia multa -tus.

II *de actione obtinendi i. q. accipere – annehmen:* **A** *recipere – auf-, entgegennehmen:* **1** *strictius:* **a** *obi. anim.:* ARBEO Corb. 22 p. 213,27 ut naturalis eum *(penem)* non -ret vagina. HRABAN. carm. 31,6 perfectum senio aethera te -ant. FROUM. carm. 16,14 Christi -e, vitę ianua, sponsas. *al.* **b** *obi. res:* HRABAN. carm. 2,1,2 quae *(munera)* tu dignanter . . . -e. ALBERT. M. animal. 1,543 ut in ipso *(pulmone)* -atur et dividatur aer. *al.* *refl. i. q. consentire – im Einklang stehen:* GERHOH. aedif. 14 p. 1235^{B} neque . . . se -unt patrum collationes et militum confabulationes. **2** *latius:* **a** *percipere – vernehmen, hören:* CARM. libr. II A 5,8 scriptor quidam . . . quae vera -it, mox ea falsa facit. ERMOLD. Ludow. 3,116 pectore . . . et aure -it. WALTHARIUS 149 verba. TRANSL. Albini (MGScript. XV p. 687,19) si quid forte . . . -remus de . . . translatione. *al.* *in imag.:* WALAHFR. Blaithm. 59 verba Dei -ens sitienti corde. *al. v. et l. 28.* **b** *intellegere – verstehen, begreifen:* HUGEB. Wynneb. 5 audire . . . et -ere. HROTSV. Pafn. 1,8 difficile -tu. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 290,17 quasi testimonium . . . ypocrisis . . . non inprudenter -bat. ALBERT. M. metaph. 7,5,2 p. 375,66 (ed. B. Geyer. 1964) quod non -it intellectus. **c** *retinere – behalten, festhalten:* ACTA imp. Winkelm. I 933 p. 709,27 (a. 1248) capitulum . . . summatim -bat in mente. CHART. Samb. 66^{a} p. 35,5 -at tam presencium quam futurorum memoria, quod *eqs.* (CHART. Pruss. II 138. *al.*). **B** *adipisci, nancisci – empfangen, bekommen, erhalten:* **1** *gener.:* LIBER diurn. 55 fiduciam. BEDA hist. eccl. 3,3 p. 131,9 experimenta permaxima in expugnandis barbaris iam -erat (OTTO FRISING. gest. 2,30 p. 138,17). WALAHFR. Mamm. 23,2 praesidis ira . . . -it requiem. hort. 157 pomorum haec species . . . crementa -it pulcherrima. Wett. 757 iura regendi. VITA Liutb. 31 ab eis consilium -ere. CHART. march. Misn. III 46 p. 41,31 certitudinem. CHART. ord. Teut. (Hass.) 266 p. 202,3 litteram appensione sigilli robur -ere impetravi. *al.* *absol. fort. i. q. locum accipere – viell.: Platz bekommen, Anklang finden:* VITA Berth. Garst. 50 cum sermo eius in praeposito . . . non -ret. **2** *eccl.:* WALAHFR. Wett. 810 munera perpetuae -ens ingentia vitae. HRABAN. carm. 4,1,30 quo -amus regna serena. 34,20 dona futura (WALAHFR. carm. 8,14 mundi d. vel ingenii. *al.*). RIMB. Anscar. 12 p. 33,19 divini mysterii sacramenta. DIPL. Heinr. III. 81 in perpetuo manencia bona. *al.* *expressius i. q. pati (debere) – hinnehmen, ertragen (müssen):* WALAHFR. Wett. 338 ut aeternam -ant . . . iram. CAND. FULD. Eigil. II 25,12 hanc legem . . . dominus, servus, . . . insons sonsque -it. **3** *iur.:* LEG. Wisig. 3,5,2 p. 161,1 ad -endam hereditatem succedant (CHART. Lux. II 73,4. *al.*). CAPIT. reg. Franc. 92,5 quando episcopus sua parrochia circat, non plus . . . exigat vel -at nisi secundum canones. TRAD. Brixin. 28 fructum ad IV annos -endum. TRAD. Ratisb. 475 urbanus . . . predium . . . tradebat, ut statum monasterii per omnia -at. CONST. II 107,8 quod non habeant ius testandi . . . nec -endi ex causa donationis . . . vel ex causa mortis. *al.* *vindicare (posse) – beanspruchen (können), zu bekommen haben:* DIPL. Otton. III. 363 ut nec ipse episcopus vel dux . . . potestatem habeat . . . hospicia -endi. CHART. Bund. 544 p. 50,23 quod heredes . . . debeant dare . . . Ianole . . . libras triginta et novem . . ., sicut -it ex duabus tribus et hoc pro libris viginti et sex. **4** *comput.:* WALAHFR. carm. 89,4,12 bis bina cursus -imus virtute novenos. 89,4,18 quindenos -unt stolidae vix quinque sorores. **C** *complecti, continere, capacem esse – einschließen, enthalten (können):* **1** *gener.:* COMPOS. Luc. Y 23 quantum -pet *caccabus.* WALAHFR. carm. 6,7 locuples -it aurea vasa supellex. POETA Saxo 5,332 commoditas spatiosa lavacri centenos homines . . . valet -ere. DIPL. Otton. II. 292 quoddam nostrae proprietatis spatium -ens . . . iugera tria. CHART. Basil. A II 37 p. 52,8 quorum *(fidelium)* nomina praesens non -it litera. ALBERT. M. animal. 2,36 natura auxit ubera . . . et disiunxit ea, ut amplius -rent. *al.* **2** *eccl.:* HRABAN. carm. 11,58 qui . . . caelorum sceptra gubernas, mundum fine -is. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,245 tu *(sc. Christus)* -is omnia. *refl. i. q. includi posse – sich einschließen lassen:* CARM. var. III 46,40 cuius *(Christi)* onus gazae non toto se -it orbe. **3** *iur.:* CHART. Rhen. med. I 135,99 (a. 893) est ibi unum territorium -ente semente modios XXX (DIPL. Otton. III. 385 p. 815,15 braidas . . . -entes annuatim m. quadraginta). CHART. Dortm. 114 p. 52,39. *al.* **4** *comput.:* CARM. de temp. rat. 842 quattuor idus -unt ternos. WALAHFR. carm. 89,4,4 undenas -unt Martis duo iussa kalendas. **5** *geom.:* ANON. geom. I 4,36 si vis scire, quot domus -at *civitas.* GERB. geom. 6,4 p. 89,6.

adi. **captus,** -a, -um. **1** *captivus – gefangen (usu praed.: p. 215,22. al.):* THIETM. chron. 7,10 caeteros una cum seniore -o Boemiam reduxit. WIPO gest. 33 p. 53,26 de -is paganis. *al.* **2** *occupatus – beschäftigt, begriffen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,207 invenere virum secręto murmure -um. **3** *coactus – gezwungen:* HROTSV. gest. 507 iussis -us regis non iusta iubentis. **4** *morbo oppressus, aegrotus – von Krankheit befallen, krank:* **a** mente -us *i. q. vecors – irre, verrückt* (*cf.* GLOSS. IV 330,12 St.-S. mente -a mote kafanganiu): WILLIB. Bonif. 8 p. 55,3 alii quidem diabuli laqueis adstricti, etiam mente sunt -i. **b** oculis -us *i. q. caecus – blind:* IOH. Glod. 48 (MGScript. IV p. 238^{b},31; c. 963) puerulus oculis -us . . . visu . . . est muneratus.

subst. **1. captus,** -i *m.* *qui debilis est – ein Gelähmter:* WALTH. SPIR. Christoph. I 29 surdis auditus, . . . manu etiam -is prior reparatus est actus.

2. capiendum, -i *n.* *quod percipi, intelligi debet – was erfaßt, verstanden werden muß:* WALAHFR. Mamm. 3,17 dabo . . . dicta, quibus doctor -a ministres. *Rudolph*

***capipurgium,** -i *n.* *in imag. i. q. medicamentum ad capitis purgationem pituitae tollendae causa adhibitum – Heilmittel zur Reinigung des Kopfes von Schleim:* BENZO ad Heinr. 3,26 p. 632,7 si . . . de cordis vestri medicinali pixide adhibetis . . . kanonicum -um. *cf.* *caputpurgium.

***capiro,** -onis *m.* *(ital.* capperone *a* cappa, *cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p. 742) cassis – Helm:* ROLAND. PATAV. chron. 3,16 aperto -e ferreo proiecto in tergum. *cf.* *caperona.

1. capis, -idis *f.* (σκαφίς) **1** *poculum, patera – Becher, Schale* (*cf.* GLOSS. II 152,11 St.-S. -s genus pontificale ⌊vasis gebita⌋ [⌊⌋ *suprascr. cod.*]): HUCBALD. (?) carm. 2 app. 6 caesareae -es, cauti cata cista Catonis concludant . . . carmina. **2** *per confusionem ut vid. i. q. capisterium – Mulde:* GLOSS. III 718,8 St.-S. -s molde. *cf.* 1. *capita.

2. capis *v.* capus. **capisco** *v.* capesso.

*?****capisricus,** -i *m.* *(orig. inc.)* *ibex – Steinbock:* GLOSS. IV 43,36 St.-S. -us (-stritus *g*, -ifricus *e*, -prificus *c*) steingeiz. 134,20.

capisso *v.* capesso. ***capistea** *v.* *caputium.

***capisteriarius,** -i *m.* (capisterium, *nisi subest* capistrum) *qui capisteria (vel capistra?) conficit – Hersteller von Trögen (oder Halftern?):* CHART. Carinth. IV 2919,49 (a. 1267/68) -us denarios XX *solvit.*

capisterium, -i *n.* (σκαφιστήριον) *script.* camp-: *p. 219,45q.* *metr.* cāpistĕ-: *l. 71.*

1 *alveus, magis – Trog, Mulde, Wanne (cf.* GLOSS. III 167, 16 St.-S. -um multra. 389,6 troch. *saepe):* **a** *de vase ad frumentum purgandum apto:* ALDH. virg. II 864 -um . . . ruptum innovat *sanctus Benedictus (sim.* EKKEH. IV. bened.

[Schneider]

I 14,4. DESID. CAS. dial. 3,1 p. 1144,16. *al.*). **b** *de vase ad varias merces suscipiendas apto:* CHART. Sil. C 62[a],5 (a. 1270) vendentes res super mensas, in alveolis vel -is. REGISTR. Geisenf. 23 quarum *(pernarum)* una erit in cam-o abbatisse, altera in cam-o conventus. 41 in ollis, -is et cribris. TRAD. Westph. IV p. 63,13 -um plenum piscium. **2** *cribrum (tenue) – (Haar-)Sieb:* GLOSS. III 370,44 St.-S. -um harseph. IV 185,9 cribrum vel -um . . . sip vel reicher (*i.* reither). *cf.* 1. capis.

***capistraticum,** -i *n.* *?praestatio capistrorum vel pecunia pro capistris danda – ?Abgabe in Gestalt von Halftern oder Halftergeld:* DIPL. Otton. III. 376 (spur. s. XIII.[in.]) cum omnibus earum *(curtium)* pertinentiis et familiis seu -is (ACTA imp. Winkelm. I 154 p. 130,12 cum . . . familiis seu -is, successionibus, bannis).

capistro, -atum, -are. **1** *coercere – zügeln, bändigen:* HERM. AUGIENS. vit. 1436 *(in imag.)* Satan eques chamo -tam *sanctimonialem* insidens. **2** *regere – lenken:* PETR. PICT. carm. 7 (MG Lib. Lit. III p. 708) ira, libido, ceca cupido cuncta -at (ministrat *A*, capessunt *B*).

adi. **capistratus,** -a, -um. *medic. i. q. modo capistri factus, oblongus – halfterförmig, länglich:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 366[F] si -a *debet esse incisio,* fiat quaedam longitudo in modum magdaleonis.

capistrum, -i *n.* *script.:* cabi-: *l.* 31. cavi-: *l.* 29*sq.* 32. -tri(um): *l.* 35. -t(um): *l.* 32. *form. acc. pl.* -os: *l.* 32.

1 *de vinculis:* **a** *gener. i. q. loramentum capitis – Halfter:* **α** *spectat ad bestias (cf.* GLOSS. III 298,8 St.-S. -um halftra, quo equi capiuntur. 651,11 cav-um. *saepe):* EDICT. Roth. 298 de -o (cav- *11*): si quis -um (cav- *11*) de caballo tulerit. LEX Baiuv. 2,6 si quis . . . furaverit . . . -um (cab-, cav-, -os, -tum *sim. var. l.*). TRANSL. sang. Dom. in Aug. 17 qui *(caballus)* . . . -o ducebatur. EGBERT. fec. rat. 1,654 equus tener in freno mollisque -o. DONIZO Mathild. 2,795 reliquit . . . frena, -ia sana. CONST. I 447,13 soumarium cum -o. IORDAN. RUFF. equ. 2 p. 4,22 in capite *(sc. equi)* posito -o forte de canape. *al.* *per compar.:* ROGER. SALERN. chirurg. 1,353 sustentaculum in modum -i . . . facimus (1,615 fiat incisio . . . in m. -i. *al.*). **β** *spectat ad homines:* CAES. HEIST. hom. exc. 242 demones . . . eum . . . trahentes ad se ipsos -o in naribus eius misso. ALBERT. M. pol. 7,2[i] p. 635[a],3 qui nullum inimicorum occidisset virum, circumcingi -o (*p. 1324[b],16* τὴν φορβειάν). **b** *medic. i. q. ligatura narium vel capitis – Nasen-, Kopfverband:* GLOSS. Roger. I A 2,13 p. 536,34 substentetur nasus cum -o. II 398 ligetur . . . tercia ligatura, ut perficiat -um ab una auricula ad aliam per summitatem capitis.

2 *de planta fort. i. q. raphanus agria – viell.: Wilder Rettich (Raphanus raphanistrum L., nisi subest lapsana – Ackersenf [Sinapis arvensis L.]):* TRACT. de aegr. cur. p. 153,3 ad fluxum oculorum . . . facies emplastrum de . . . succo -i. GLOSS. Roger. I B 1,10 (1,12) p. 529,37 serapinum, id est -um agreste, pro pleuresi.

3 *de metallo:* -um auri *i. q. electrum – Blaßgold:* ALBERT. M. miner. 5,1,9 electrum . . . quidam . . . -um auri vocaverunt.

***capisudus,** -a, -um. (*cf.* sudus) *?detectus, serenus – ?unverhüllt, heiter:* CHRON. Ved. p. 682,32 sedato pulvere -a redit faties celi. *Schneider*

1. *capita (-pet-), -ae *f.* (*cf.* capis, gabata) *patera, lanx – Schale, Schüssel (cf.* GLOSS. III 642,50 St.-S. -a kepita [*a*], gebiza [*c. d*]. 643,12 -a gebita. *al.):* CHART. Mog. A 492 p. 395,30 (a. 1121) in . . . convivio IIII fercula *dantur:* . . . secundum *(ferculum)* pulmentum, ita ut in duas -etas dividatur gallina *eqs.* TRAD. Fuld. I 77 p. 158,15 cellarius . . . scutellas et ciphos et -etas . . . procuret.

2. capita *v.* 1. capito.

***capitagium** (-teg-), -i *n.* **1** *census in singula capita impositus – Kopfzins:* CHART. Stab. 252 p. 482,7 (a. 1160) quicumque de . . . hominibus capitecensis voluerit solvere -um suum ecclesię *eqs.* (*cf.* p. 481,26. p. 482,3. 262 p. 497,16). CHART. Rhen. inf. IV 664 homines, qui . . . Danieli debebant -a in dicta villa . . . manentes. **2** *de electa parte hereditatis (servorum sim.) i. q. caput optimum, ius capitale – 'Besthaupt', 'Hauptrecht' (cf. Waitz, Verf.-Gesch. V. p. 267):* CHART. Wirt. I 251 p. 310,33 (epist. papae; spur. c. 1266/74) familiam omnem censualium ipsius, quam per iura, que -egia dicuntur sive mortuaria, canonice possideat *eqs.* *cf.* *capaticum, *capitaticum.

***capitalicius** (-tol-, -iti-), -a, -um. **1** *adi.:* *in singula capita impositus – Kopf-:* LIGURINUS 4,521 -tolitiam cogunt appendere summam. 8,574 -tolitium . . . censum . . . Ligures . . . tribuerunt . . . fisco (*cf.* RAHEW. gest. 4,7). **2** *subst. neutr.:* *census in singula capita impositus – Kopfzins:* CHRON. Andag. 19 p. 48,12 cubicularius . . . soluto -tio servus sancti effectus *eqs. (v. notam ed.).*

capitalis, -e. *script.:* ka-: *p. 222,49.* -abi-: LEX Sal. Karol. 10,4 *cod. K 49.* -ida-: *p. 222,36.* *form.:* *nom. sg.* -al *(subst. neutr.): p. 222,30.45.49sq.* *abl. sg.* -e: *l. 66. p. 221,2. 222,32.61.64.* *abl. pl.* -is: *l. 67.* *compar.: p. 221,69. 222,3.*

I *de capite:* **A** *capitis proprius, qui capitis est – dem Kopf eigentümlich, des Kopfes, Kopf-:* ARNOLD. RATISB. Emm. praef. p. 546,24 capitis . . . aversione ac inpulso, ut gestum exprimam, -i. WILLIR. cant. 5,7 p. 56 quasi membris arx -is *praesidet.* Ps. OTHO med. 142 dolor -is. HIER. MOR. mus. 25 p. 188,20 vox pectoris *iungatur* pectorali . . ., capitis autem -i. **B** *capiti aptus – für den Kopf geeignet, Kopf-:* **1** *medic.:* BRUNUS LONG. chirurg. 1,17 p. 115[F] pulvis -is (THEOD. CERV. chirurg. 2,1 p. 144[H]). THEOD. CERV. chirurg. 2,6 p. 146[G] medicinae -es sunt iris, farina *eqs.* WILH. SALIC. chirurg. 2,1 p. 325[E] cum trypano, raspatore, scavignatore et huiusmodi instrumentis -bus tuis. *al.* **2** *usu communi:* WOLFHARD. Waldb. 2,2 risile . . . -e. THIETM. chron. 7,45 p. 452,31 aurum -e *reginae.* **C** *supra caput exsistens – zu Häupten (befindlich):* BRUNO QUERF. Adalb. A 20 erat . . . in superiore parte *(lecti)* panno -i . . . inscriptum: '*eqs.*'

II *de tributo:* **A** *de censu colonorum, servorum sim.:* **1** *de exactionibus i. q. in singula capita impositus – den Einzelpersonen auferlegt, Kopf-:* CHART. Stab. 52 p. 125,3 (dipl. Karoli Simpl.) cum mancipiis . . . -e ibidem debitum persolventibus. DIPL. Otton. III. 83 p. 492,36 ut nullus exactor publicus . . . aliquid iniuriae familiis . . . in -bus censibus inferat (DIPL. Heinr. II. 340 p. 434,12 de redemptione censuum -ium. TRAD. Frising. 147[1]. *al.*). *expressius i. q. ad censum capitis pertinens – Kopfzins-:* CHART. Wirt. VII 2213 (a. 1271) iura -ia. REGISTR. Mog. p. 53,12 homines adtinentes curie . . . de denariis -bus solvent uncias XV. **2** *de hominibus i. q. ad censum capitis astrictus – kopfzinspflichtig:* DIPL. Otton. II. 24 p. 34,25 -bus censualibus (DIPL. Loth. III. 86 cum c. tam liberis quam -bus). CHART. Rhen. inf. I 473 p. 333,10 (dipl. Frid. I.) cum mancipiis . . . cerocensualibus et -bus. **B** *de electa parte hereditatis, mortuario:* **1** *strictius i. q. ad caput (optimum) pertinens – (Best-)Haupt- (cf. Dt. Rechtswb. V. p. 337 s. v. 'Hauptrecht'):* CHART. Worm. 51 (a. 1033) -em iusticiam, id est manumortum. CHART. Westph. VII 20[a] p. 1269,30 in obitu . . . masculus *cerocensualium* melius quod habuerit animal dabit pro iure -i . . ., mulier melius suum lineum vestimentum (CHART. Wirt. VII 2609. *al.*). **2** *latius de domino i. cuius (servus) est – Leib-:* FUND. Boson. 2 (MGScript. XV p. 979,39; s. XI./XII.) si quis . . . de familia . . . quicquid melius in mobilibus reliquerit, indigena -i et advena aralicio terre domino dare debebit.

III *de capitis periculo, summo discrimine:* **A** *de sceleribus:* **1** *publ. i. q. morte dignus, gravis – todeswürdig, schwer, Kapital-:* LEG. Wisig. 12,3,27 sive -is sive minoris culpe dignus sit *reus* pena. LEX Baiuv. 2,1 ut nullus Baiuvarius alodem aut vitam sine -e (-i *var. l.*) crimine perdat (CONC. Karol. 10,12 exceptis -is criminibus. COSMAS chron. 2,4 p. 87,5. *al.*). WALTH. SPIR. Christoph. II 6,154 -e scelus. CHART. march. Misn. III 239 pro -i reatu. *al.* **2** *eccl. i. q. mortifer – todbringend, Tod-:* WALAHFR. exord. 21 p. 495,9 -ia peccata. RATHER. prael. 6,4 p. 319[A] -ia . . . ea *(vitia)* noveris esse, quae decachordum tabulis lapideis prohibet

[Heßler]

scriptum. *v. et l. 27.* **B** *de iudicio, poena i. q. ad supplicium pertinens – Todes-:* Lex Sal. Merov. 40,5 -e sententia feriatur (Capit. part. Saxon. 11 punietur. Chart. archiep. Magd. 404 p. 532,40 in his, qui -em sententiam aut membrorum detruncationem merentur. Chart. Sangall. A 909 p. 120, 23 exceptis -bus sentenciis, effusione sanguinis et super fures. Chart. Pommerell. 135 p. 118,14 tam -em quam manualem sententiam. Chart. Pomm. B 1104 p. 379,7 cum iudicio sanguinis et civili, -i s. et manuali. *saepe*). Aldh. virg. I 35 p. 277,15 -e discrimen. Hrotsv. gest. 334 quidam iudicio . . . dantur -i. Walth. Spir. Christoph. II 5,237 martyrium -e subit. 6,105 -is littera *theta.* Adam gest. 4,21 p. 251,17 -i . . . pena multatur. *al. remissius i. q. per supplicium effectus – durch Hinrichtung (vollzogen):* Ekkeh. IV. bened. I 45,20 more triumphali nece quo pereant -i. **C** *exitiosus, perniciosus – schlimm, verderblich:* Chart. Pomm. A 262 (a. 1238) ad sedandas inimicitias -es inter Danos et Slavos . . . exortas (Chart. Westph. III 1047 p. 543,7). Chron. Worm. p. 178,27 archiepiscopus Moguntinus . . . factus est inimicus -is (*'Todfeind'*) Wormatiensium. **D** *tempore mortis factus – in der Todesstunde (erfolgt):* Epist. Hann. 83 p. 137,22 -is illa de infidelitate ad fidem conversio, in qua, si baptizetur, etiam extremum spirans *eqs.*

IV *de gravitate, excellentia:* **A** *praecipuus, principalis, gravissimus – hauptsächlich, wesentlich, wichtigster, Haupt-:* **1** *de rebus:* **a** *theol.:* Bonif. (?) serm. 6,1 (PL 89,855[B]) ut discernamus . . . inter -ia peccata et inter -ia et principalia praecepta et mandata Dei. *in imag.:* Wipo gest. 3 p. 21,6 fonte -i *(sc. Deo)* in puritate sua permanente. **b** *eccl.:* Rather. prael. 4,4 est sedes *ecclesiae* universalis, principalis, -is *(sc. curia Romana).* Udalsc. Egin. 26 p. 443,3 Augusta *civitas* loci *(i. monasterii)* sui -is non ferens destructionem *eqs.* Galb. Karol. 43 p. 584,42 ascendens ad -em sanctuarii ecclesiae fenestram. Vita Norb. I 23 ecclesiae -i (*item de sede cathedrali:* Arnold. Lub. chron. 2,14 p. 135,18). Rein. Leod. fulm. (MGScript. XX p. 614,53) -e nostrum, id est maius, altare. *al. nobilissimus – vornehmster:* Gesta Camer. 2 praef. quod *(monasterium)* . . . -i titulo ceteris prestat. **c** *iur. et publ.:* Folcuin. Bert. 2,83 p. 156,18 (chart.) donamus . . . mansum et casam -em superpositam. Hincm. epist. 126 p. 65,15 -ia loca de regno (Const. I 359,3 aliqua persona de locis -bus . . . vel de locis, que sub eis sunt. Chart. Turg. II 96 p. 330,11). Dipl. Otton. II. 210 iste *possessiones* sunt -es: Hoium, Fosses *eqs.* Trad. Weiss. app. I 310 ad puteum haurientem et canalem -em. Chart. Burgenl. I 201 p. 150,4 tres mete -es. *al. plenus – Voll-:* Chart. scrin. Col. A I p. 17,27 (a. 1135/42) quam *(aream)* -i conventu prefecti urbis . . . potestati sue . . . subdiderunt. **d** *medic.:* Ps. Hippocr. phleb. 98 in brachio . . . tres sunt venę . . ., -is vero, quę est superior *eqs.* (Maurus phleb. p. 9[a] prima *vena* dicitur cephalica, id est -is). **2** *de hominibus i. q. summus, supremus – höchster, oberster:* Vita Deic. 26 praesul -is. Chart. Lux. I 468,2 p. 642,17 tibi *(sc. archiepiscopo)* et libero et -i advocato tuo. Rob. Tor. chron. a. 1159 p. 510,11 -es barones. **B** *(per)magnus – (sehr) groß:* **1** *corpor.:* **a** *de litteris (*'*Majuskeln*'*):* **α** *in univ.:* Ioh. Afflig. mus. 9,6 G -is *habet* aliam *figuram* quam g minuta. Elis. Schon. virg. Col. 11 subscriptum erat -bus litteris 'rex' (Chron. reg. p. 2,28 Tyrii et Sydonii primi fecerunt litteras -es de huiusmodi colore minii. Albert. M. eth. 4,1,5 p. 281[a],30 hunc [*Simonidem Meladium*] dicunt adinvenisse . . . longas litteras, quae -es dicuntur). *spectat ad chirographum:* Conr. Mur. summ. 6,6[m] p. 457,30 privilegia . . . duplicata in unam cartam solebant olim scribi et in medio ipsorum instrumentorum alique litere -es linealiter ordinate. **β** *de initiali:* Chron. Andag. 8 p. 24,3 in illuminationibus -ium litterarum (Ortl. chron. praef. p. 8,4 in -bus huius prooemii literis illud *nomen* . . . colligere). Conr. Mur. summ. 6,6[c] p. 439,8 figura . . . prime litere . . . aliis -ior inscribatur. *al.* **b** *de animalibus:* Registr. abb. Werd. 6,10 p. 180,7 (s. XII.[med.]) dabit villicus . . . quatuor salmones -es. 7,14 p. 230,6 dimidium piscem -em. **2** *spirit.:* Unibos 215,3 (ed. K. Langosch, Walthárius, Ruodlieb, Märchenepen. 1956. p. 304) sub -i frenesi. Theod. Trud. Bav. 21 nec ullum ante habuere gaudium -ius.

subst.: **I** *masc. plur. i. q. capita – Hauptpersonen, Häupter:* **A** *eccl. i. q. seniores, antistites – Älteste, Vorsteher:* Hist. Walc. 54 p. 528,14 a Romana ecclesia et suis -bus concessum fuerat, quatinus *eqs.* Chart. episc. Hild. I 358 testes sunt primi -es Lamespringensis ęcclesię, videlicet sacerdotes *eqs.* **B** *publ. i. q. maiores, proceres – die Großen, Vornehmsten:* Albert. Aquens. hist. 4,49 unus ex quatuor -bus Antiochiae. Galb. Karol. 109 p. 613,4 inimicorum . . . -es et duces. Hist. Walc. 18 p. 513,9 -es curiae. Menko chron. p. 545,5 a -bus utriusque partis. *al.*

II *neutr.:* **A** *de capite:* **1** *cervical – Kopfkissen (cf.* Gloss. III 190,16 St.-S. -e phulwo [*D*] hŏbtfuluvve [*N*]. 358,33 cervical et -e wankŭsse. 621,27 -ia polstari. *al.):* Salom. II. epist. 34 plumatia et -ia ad lectum. Fund. Werth. app. p. 168, 13 feltum et -e. Wilh. Hirs. const. 1,16 p. 947[D] pro signo -is, quod vulgariter cussinum appellatur. 2,22 p. 1069[B] -em *(sic ?)* vel aliquid de operimentis . . . tangendo. Andr. Strum. Ioh. 32 plumeum -e. *al. in fabula:* Ecbasis capt. 208 ericius . . . fit -e lupi. **2** *?lecti pars capiti adaptata – ?Kopfende:* Agnell. lib. pont. 96 p. 340,18 *Rosmunda* alligavit *gladium* iuxta -ia lecti (ad lectuli caput Paul. Diac. Lang. 28 p. 105, 18). **3** *reliquiae ad caput pertinentes – zum Haupt gehörige Reliquien:* Vita Karoli M. 2,13 p. 56,16 ad -ia capere prius properemus, cum Christum, qui liberavit nostrum caput, omnium caput esse credamus. **B** *de tributo capitis:* **1** *census in singula capita impositus – Kopfzins (cf.* Gloss. III 271,46 St.-S. -l census capitis zins): Chart. Rhen. med. I 135, 51 (a. 893) de censu regali accipit presbiter terciam partem . . ., de -ane *(sic ?)* denarios xv. Chart. Stab. 252 p. 482,11 quicquid tam in hominibus capitecensis quam in quibuslibet redditibus, hospitagiis, -bus, censibus, consuetudinibus . . . alienatum est. Dipl. Karoli M. 312 p. 471,30 (spur. s. XII.) cum omnia -idalia et censoaria. **2** *caput optimum – bestes Stück,* '*Besthaupt*' *(cf. Dt. Rechtswb. II. p. 199):* Chart. Rhen. inf. I 84 (a. 907) excepto -i, quodcumque est aut in pecude aut in alia qualibet re (147). Chart. Lux. II 420,8 in mobilibus servorum nostrorum -e illud, quod . . . preelegerimus, habebimus. **C** *de capitis periculo:* **1** *scelus morte dignum, peccatum mortale – todeswürdiges Verbrechen, Todsünde:* Leg. Wisig. 7,1,5 si -ia non admiserit *reus.* Ekkeh. IV. bened. prol. 1 p. 1,12 apud Romanos veteres . . . absque permisso prelati quicquam incipere . . . -l erat. Carm. in Sim. 2,1,10 (MG Lib. Lit. III p. 700) tam venialia quam -ia. *al. hyperbolice:* Ekkeh. IV. cas. 57 p. 213,2 coram patribus, ubi vel in puncto peccare -e erat. **2** *supplicium – Todesstrafe:* Aldh. virg. II 1065 -l (ka- *A*) perpessus sorte sacerdos. 1142 -l . . . acerbum. **D** *de gravitate, distinctione:* **1** *quod magni momenti est – etwas Wesentliches:* Ekkeh. IV. cas. 132[med.] nihil -e absque eius *(abbatis)* nutu faciat (*sim.* 133[ex.]). **2** *constitutio, capitulum – Bestimmung, Abschnitt:* Leg. Wisig. 6,4,3 p. 266,20 -ia, que in hac *lege* . . . ad arbitrium iudicis reservantur. 7,5,9 -ia (capitula *V 15*) . . ., que nec a nostra celsitudine . . . disponuntur *eqs.* **E** *de summa pecuniae:* **1** *in restitutione furti, rei ablatae (cf. Brunner, Rechtsgesch. II. p. 834):* **a** *strictius i. q. pretium rei ipsius, summa pecuniae (restituenda) – Wert der Sache selbst, (zu erstattende) Hauptsumme:* Lex Sal. Merov. 2,2 si vero . . . furaverit . . ., dc denarios . . . culpabilis iudicetur excepto -e (versio franc.: haubitgelt) et dilatura. 25,5 dominus . . . servi -e (quod ancilla valuerit *add. A 4*) . . . in loco restituat (61,1 [rec. B] rem pro -e. decr. Child. 3,4 -em. *saepe* [*v. ind.*]. Lex Ribv. 19,1 -e et dilatura. *saepe.* [*v. ind.*]. Lex Alam. B 3,3 alium servum tale in -e r. *al.* Dipl. Belgica 156[ex.] [ed. M. Gysseling – A. C. F. Koch. 1950]). *al.* **b** *latius:* **a** *pretium restitutum – erstatteter Wert:* Lex Thuring. 42 si is, cui res conponenda est, dixerit -e peius esse quam quod ablatum est *eqs.* **β** *res (mobiles) – (bewegliches) Gut:* Dipl. Arnulfi 188 dcc libras argenti pro -bus ablatis . . . episcopo restituerunt. **2** *in mutuo, debito sim. i. q. caput, sors – Grundsumme, Ka-*

[Heßler]

pital: CHART. scrin. Col. A I p. 86,18 (a. 1163/72) totum ad -e suum annumeret. CHART. Tirol. 946 p. 9,31 non computando similiter in sortem neque in -i predictarum quatuor mille librarum (CHART. Tirol. notar. I 878 p. 452,14 ex dono non in -i c. neque in sorte nec pro usuris. *al.*). CHART. Tirol. notar. I 597 solvere . . . XLII libras . . . de -i de mutuo . . . cum omni dampno et stipendio (660. 770. *al.*). 618 accepisse . . . C libras . . . de -i in societate. *ibid. al. (v. ind.).* *in fabula:* NIVARD. Ysengr. 6,74 ego istos *agros* tres quater usuram, te -e peto. *v. et* *catallum.

adv. **capitaliter.** **1** *per peccata mortalia – durch Todsünden:* GODESC. SAXO theol. 22,21 p. 323,8 confiteor . . ., quod . . . turpiter, criminaliter atque -r . . . deliqui. **2** *atrociter – schrecklich:* EPIST. var. III 25,1 regis imperio huic terrae assidue et -r imminenti. ANNAL. Ianuens. II p. 185,5 illam *discordiam*, que . . . -r vigilabat, . . . extinguens *eqs.* *remissius:* EPIST. var. III 26,3 p. 187,23 quam -r reformidem *eqs.* **3** *forma litterarum maiore – als Majuskeln:* CHART. Pomm. A 94 p. 224,21 (a. 1212) in . . . sigilli circumferentia legebantur hee littere per ordinem -r scripte.

capitalitius *v.* capitalicius. **capitalium** *v.* capitolium.

***capitanaria** (-pot-, -eria), -ae *f.* *munus vel potestas capitanei – Amt(sgewalt) eines Anführers, 'Kapitans':* **1** *proprie:* CHART. Ital. Ficker 472,6 (a. 1261) forbanniti . . . nullum officium . . ., -am vel potestariam alicuius ville . . . habere debeant. ANNAL. Plac. a. 1278 p. 570,31 intravit *marchio* in palacio comunis Papie -eriam istius civitatis. ALBERT. MIL. temp. 293 capitaneus populi . . . intravit ad officium -e. 306 p. 566,8 dominium -e et potestarie. **2** *meton. de pago, districtu:* ROLAND. PATAV. chron. 9,3 Gerardus de Tarvisio, . . . capotaneus in villa Montis Silicis constitutus . . ., qui et illic in capotanaria sua multa commiserat *eqs.*

1. capitanea *v.* capitaneus. **2. *capitanea** *v.* *capitania.

***capitaneatus** (cathan-, -nia-, -nat-), -us *m.* **1** *ordo vel gradus vassallorum maiorum q. d. capitanei – Stand oder Rang der hohen Lehnsträger, 'Kapitane':* CONST. II 107,8 (a. 1226) privavimus vavassores et cataneos . . . ab honore cathaniatus et vavassoriatus. **2** *munus vel potestas capitanei – Amt(sgewalt) eines Hauptmanns, 'Kapitäns':* **a** *proprie:* CHART. Stir. III 54 p. 113,32 (a. 1249) ex iniuncto nobis imperiali mandato -us officio Stirie (CHART. Carinth. V 100 in o. -natus *Carinthiae, Carniolae et Marchiae*). CHART. Carinth. V 38 Philippus . . ., capitaneus terre Fori Iulii generalis, . . . auctoritate -us . . . precipimus *eqs.* *remissius:* CHART. Ital. Ficker 396 p. 410,46 (a. 1245) tempore -us d. Pandulfi (CHART. Carinth. V 21 p. 14,13). **b** *meton. de districtu:* CHART. Tirol. notar. II 547 (a. 1272) personas . . . -us defendere. **3** *nom. propr. de regione Apuliae ('Capitanata'):* GREG. IX. registr. 421 p. 340,18 homines tuos . . . quosdam de C-u. ANNAL. Plac. a. 1250 p. 504,17 actum apud Florentinum in C-iatu (Capitinata CONST. II 274 p. 388,5). *v. et* *catapanatus.

capitaneus, -a, -um. *script.:* cat(t)an-: *l. 37. p. 224, 69.72. 225,2.* cathan-: *p. 225,38.52.* -pet-: *p. 226,4.* -pot-: *l. 31.* -put-: *p. 225,1.* -ten-: *l. 66.* -ni(us): *p. 224, 8sq.16.30.38.225,38.68.* -an(us): *p. 224,65. 225,1.52.*

I *adi.:* **A** *de tributo:* **1** *de censu i. q. in singula capita impositus – Kopf-:* CHART. Steph. Wirz. 247 p. 269,23 (a. 1236) decem solidos preter -um censum nobis persolvet. **2** *de mortuario i. q. ad caput (optimum) pertinens – (Best-)Haupt-:* REGESTA Alsatiae 185 (ed. A. Bruckner. 1949. p. 110,21; c. s. XIII.) cum terris . . ., mobilibus seu immobilibus, -is iusticiis hominum, quae vulgo val dicuntur. **B** *de gravitate, magnitudine:* **1** *spectat ad res:* **a** *praecipuus, gravissimus – hauptsächlich, wichtigster, Haupt-:* **α** *eccl.:* FOLCUIN. Bert. 47 p. 614,33 in -o (-teneo *1*) . . . sancti Bertini loco. 85 contra sancti Martini altare -um (STEPEL. Trud. 98 p. 829,18 -i altaris). GESTA Camer. 3,38 monasteriis totius civitatis *Virduni*, primum quidem -o. SIMON SITH. gest. 1,33 -ae crucis. CHART. Mog. B 101 p. 105,10 de facultatibus -e ecclesie. *honorarius – Ehren-:* SIMON SITH. gest. 2,5 ab episcopo in sede -a statuitur *abbas electus.* **β** *publ.:* CAPIT. reg. Franc. 32,19 in villis -is pullos habeant non minus C . . ., ad mansioniles vero *eqs.* MIRAC. Modo. praef. p. 311[a],26 in locis -is episcoporum praeerat sollertia. WILBR. OLD. peregr. 1,1,5 ipsa *(civitas Akaron)* . . . inter alias civitates . . . principalis et -a reputatur. **γ** *medic.:* Ps. HIPPOCR. phleb. 124 vena -a (133). **b** *gravis – schwer:* LEX Raet. Cur. 3,13,1 (ed. E. Meyer-Marthaler. 1959) si maritus uxorem suam de mores qualescumque -ium crimen accusaverit (3,16 p. 145,5. 9,1,1 -ium c. aut unde homo mori debeat). 11,3,1 si exactores . . . acusati fuerint, ut . . . -a mala fecissent. GERHOH. aedif. 30 p. 1273[A] possent *episcopi* errores -os excommunicare. **2** *spectat ad homines:* **a** *de ordine:* **α** *eminens, nobilis(simus), amplissimus – hervorragend, vornehm(ster), angesehenster:* ANNAL. Amand. a. 798 (MGScript. I p. 14,12) Carlus . . . hospites -os MDC . . . adduxit. LEX Raet. Cur. add. p. 442,32 qui scultaizium aut reliquum -ium ministeriale occiderit *eqs.* (HINCM. ord. pal. 27 -i ministeriales [*sc. senescalcus, buticularius, comes stabuli*]). CAPIT. reg. Franc. 48,3 fideles nostri -i cum eorum hominibus. ADAM gest. 4,39 miles . . . -us regis *Haraldi.* CHART. Wirt. VI app. 9 p. 436,24 inter -os principes provincie. CHART. Rhen. inf. I 328 attestantibus nobilibus -is. *al.* **β** *ordini maiorum vassallorum attinens – zum Stand der Kapitane zählend (de re v. l. 61sqq.; cf. l. 19):* LAND. MEDIOL. hist. II 38 Rogerius de Sorexina, miles -us, et Ariprandus . . ., vexilifer de vavassoribus. LIGURINUS 8,656 dux, marchio, consul et cum iudicibus -a turba verendis. **b** *de regimine i. q. summus, supremus – oberster, höchster:* ROM. SALERN. annal. a. 1158 p. 241,8 rex *Wilhelmus* . . . Symonem senescalcum . . . magistrum -ium Apulie constituit. CHRON. Erf. min. p. 660,9 hii *(pastores)* unum -um magistrum habuerunt.

II *subst. masc.* (*cf.* GLOSS. IV 200,43 St.-S. -us hoiuetman): **A** *de ordine i. q. magnates, proceres, potentiores – die Großen, Vornehmsten, großen Herren (plerumque plur.; sing.: l. 47.60. 64sq.70):* **1** *latius:* **a** *in terris:* ANNAL. regni Franc. a. 786 Franci . . . -os eorum *(Brittonum)* ad synodum repraesentabant . . . domno rege. ANNAL. Lauresh. a. 798 *rex* tulit inde illos -ios, quos voluit. GESTA Ern. duc. I p. 37,19 ipsa *(regina)* universos curie -os convocavit. HERBORD. Ott. 2,23 p. 735,7 potentia nobilium et -orum *apud Pommeranos* secundum copiam . . . aestimari solet caballorum. ACTA imp. Winkelm. I 663 p. 529,41 nobiles et -os vestre provincie *(Narbonnensis). al. de principibus:* CHRON. reg. cont. I a. 1188 p. 139,9 curia . . . celebratur a tocius Theutonici regni -is, tam de clero quam de ordine laicali. **b** *in civitatibus:* BONIZO ad amic. 3 p. 579,28 urbis Rome -i nomen sibi inane inponentes patriciatus *eqs.* (4 p. 582,13 Crescentius, quidam u. R. -us). EBO BAMB. Ott. 1,7 p. 595,25 -i civitatis (GESTA Ern. duc. II 9 p. 202,34 c. Spiriae -i). CATAL. archiep. Col. I (MG Script. XXIV p. 341,27) maiores et -i elegerunt . . . Godefridum prepositum. **c** *in ecclesiis i. q. primores, praelati – die Oberen, Ersten:* EBO BAMB. Ott. 1,8 p. 597,27 -is ecclesie Babenbergensis (ENGELH. WIRZ. Burch. 3,3 p. 47,26. CHRON. reg. a. 1159 p. 102,20 susceptus . . . a -is et civibus Coloniensis e. *archiepiscopus. al.*). HUGO FLAV. chron. 2 p. 501,27 cum abbatibus et cleri -is. **2** *strictius:* **a** *in Alamannia de ingenuis nobilibus i. q. liber baro – Edelfreier, freier Herr (cf. Waitz, Verf.-Gesch. V. p. 465):* FUND. Sangeorg. 21 in qua *(synodo)* simul affuerunt abbates . . ., duces . . ., comites . . ., -i: Conradus de Sancto Monte *eqs.* 92 Hesso -us de castro Virst. *ibid. al.* **b** *in Italia (praecipue in Lombardia) i. q. vassalli maiores, nobilissimi – hohe, hochadelige Lehnsträger, 'Kapitane':* DIPL. Heinr. IV. app. 1 p. 672,8 potestas episcopi vel marchionis vel comitis vel -i seu vavasoris (LAND. MEDIOL. hist. II 53 p. 44,31 -nus. OTTO FRISING. gest. 2,13 p. 116,12 cumque tres inter eos ordines, id est -orum, vavassorum, plebis, esse noscantur. CONST. I 174,5 CCC obsides dabunt *Mediolanenses*, -os, valvassores, populares. ANNAL. Ianuens. III p. 12,1 comites, duces, catanei, valvasores. BURCH. URSB. chron. p. 31,12 -us . . . seu alius vavasor maior. *saepe*). CHART. Ital. Ficker 265 p. 309,43 sicuti ad fidelitatem cataneorum pertinet. MEMORIAE Mediol. a. 1220 (MGScript.

[Heßler]

XVIII p. 401,46) duo ser caputani. HIST. duc. Ven. 12 (MGScript. XIV p. 88,23) Tarvisinorum cattanei IX cum hominibus XLV. *saepe. v. et p.223,37. in urbe Roma (cf. p. 224,46):* RAHEW. gest. 4,60 p. 298,28 (epist. papae) assensu ... senatoriae dignitatis, honoratorum insuper -orum. CHRON. reg. a. 1161 p. 107,3 ad assensum totius fere senatus et -orum. **B** *de regimine i. q. ductor, caput, praefectus – Anführer, Oberhaupt, Hauptmann:* **1** *eccl.:* **a** *de excommunicatorum defensore:* CHART. Basil. C I 201 p. 144,24 (epist. papae; a. 1248) Bertholdum prepositum ... civibus in defensorem aut -um ... concedens *(sc. episcopus).* INNOC. IV. registr. B 92 p. 73,10 si alique persone ... episcopum Constantiensem ac te ... in defensores et -os duxerint eligendos. **b** *de fraternitatis praeside honorario:* SALIMB. chron. p. 375,27 regem Karolum litteris aureis ... conscripserunt *Parmenses,* ut societatis istius, que dicitur crucesignatorum, -us esset et primicerius. **c** *de scismatis vel haeresis auctoribus:* GERHOH. aedif. 44 (132) p. 182,1 in erroris -os et scelerum auctores. vigil. 17 p. 519,29 hereticorum cetus cum suis -is. 19 p. 523,30 cum ... scismatis -o Gwidone. **2** *milit.:* **a** *in exercitu:* **α** *spectat ad (summum) imperium:* HELM. chron. 62 p. 118,12 expedicionis -i erant ... universi Saxoniae episcopi. OLIV. hist. reg. 108 p. 154,17 ducem ... Brabantie ... -um elegerunt *barones.* ALBERT. STAD. Troil. 1,415 qui positus fuerit -us omnibus *eqs.* annal. a. 1228 p. 360,3 erat in parte *Gregorii* papae -us rex Iohannes de Bren. CHART. Pruss. I 296 (epist. papae) ut ... te *(sc. regem Bohemiae)* in -um generalem assumerent *crucesignati.* II 98 (epist. papae) -us ac dux principalis. CHART. Dortm. 134 p. 68,12 nulla civitas -um sive rectorem belli sibi eliget. *al. v. et p.226,48.* **β** *spectat ad praefecturam (inferiorem):* LEO MARS. chron. 2,66 p. 675,25 comes duodecim de suis -os eligit. HERM. ALTAH. annal. p. 393,5 dux ... pugnam iniit cum Wiennensibus et -is eorum. CHART. civ. Erf. 305 p. 197,6 viginti dextrarios phaleratos cum uno -o inclusive ... transmittemus. SALIMB. chron. p. 501,14 sollicitante quodam -o beruariorum. *al. v. et p.226,21. bellator primarius – Hauptheld:* ANNAL. Ianuens. I p. 119,13 comes ..., qui -th⟨an⟩ius victorie erat. **b** *in classe:* ANNAL. Ianuens. II p. 65,12 miserunt galeas XVII, quibus Ansaldus Guaraccus, qui erat unus ex VIII rectoribus, guida fuit et -us constitutus. ACTA imp. Winkelm. I 583 p. 470,35 -i ... stolii Venetie, navium et galearum. ANNAL. Ianuens. IV p. 43,2 earum *navium* fuit -us sive armiragius Marinus Buccanigra, frater -i (ALEX. IV. registr. 482 p. 447,24 admiratis seu -is Pisanorum). **3** *publ.:* **a** *de procuratore, vicario, advocato:* **α** *in univ.:* ACTA imp. Winkelm. I 29 p. 20,14 (a. 1209) ut nullus dux, ... comes aut -us ... cenobium ... audeat inquietare. CHART. Sangall. B 320 p. 249,23 (dipl. Frid. II.) nullus comes, vicecomes, -us seu quilibet exactor. CONST. II 213,4 sine speciali mandato nostro, -orum nostrorum seu potestatis. ACTA imp. Winkelm. I 373 p. 330,11 vicecomes, baro, cathanus, -us, potestas. CONST. III 98 vicariis, -is, potestatibus, anzianis. *al.* **β** *in provinciis, terris (regno: l.65):* CHART. Gottwic. 124 (a. 1246) nos Albero de Chunringe, -us Austrie. CHART. Stir. III 18 p. 72,26 Otto ... comes de Eberstein, sacri imperii per Austriam et Stiriam -us et procurator *(de re v. K. Bosl, Frühformen der Gesellschaft. 1964. p. 355).* ACTA imp. Winkelm. I 400 p. 348,7 ipsum *(comitem)* generalem -um in ... ducatu Stirie duximus statuendum, concedentes *(sc. imperator)* ei merum et mistum imperium et gladii potestatem (CHART. Carinth. V 2 p. 2,11 Artuico de Castiliro, -o generali terre Fori Iulii [*v. et p.223,43; de re v. H. Schmidinger, Patriarch und Landesherr. 1954. p. 100*]. CHART. Brand. C II 8 p. 4,4 Otto ... marchio et ... domini Wentcetzlai in regno Bohemie tutor et -us generalis. *v. et p.226,54sq.*). CHART. Carinth. V 100 -us Carinthiae, Carniolae et Marchiae. *al.* **γ** *in civitatibus, castris:* ACTA imp. Winkelm. I 373 p. 329,32 (dipl. Frid. II.) homines ... -io ipsius castri ... subicere. CHART. Hans. I 527 Saxo ..., regis *Daniae* -us in Revalia (CHART. Livon. A I 450 Eylardum, -um Revaliensium [*syn.* 448 advocato]). CHART. Carinth. V 151 p. 105,26 -us regis *Otachari* per Portumnaonis. CHART. Babenb. 232,104 nec -us, si quem pro tempore instituerimus *(sc. dux),* ... ab eis *(civibus)* exigat steuram. *al. v. et p.223,31. adde:* SALIMB. chron. p. 273,11 in Apulia in quodam castro, ubi dixerunt rustici: 'omnes sumus -petanei et bona gens.' **b** *de magistratibus, officialibus civium vel civitatum Italiae:* **α** *de rectore foederatorum:* CHART. Ital. Ficker 196[B],3 p. 247,20 (a. 1197) dominus episcopus Vulterranus pro se ipso est rector et -us constitutus in societate *civitatum.* **β** *de duce partium:* ACTA imp. Winkelm. I 656 (a. 1238) civitatem ... Faventie intraverunt, -os partis alterius ... capientes (SALIMB. chron. p. 190,10 Bertolus Tabernerius, qui ... erat -us in Parma p. imperii. *ibid. al.*). SALIMB. chron. p. 637,22 Conradinus ... factus fuit a ribaldis ribaldorum -us et potestas. *adde:* ALBERT. M. pol. 5,4[d] p. 465[a],36 'accipiens *populus* praesidem' (*p. 1305[b],17* προστάτην), id est -um. **γ** *caput (populi) – (Volks-)Kapitan (cf. B. Stahl, Adel und Volk im Florentiner Dugento. 1965. p. 109sq. 115sqq.):* ANNAL. Crem. a. 1234 (MGScript. XXXI p. 16,10) Guillielmus de Andito, Placentinus civis et -us populerium Placencie, in Cremona est ellectus potestas (CONST. II 393,3 tam per potestatem quam per -um populi et anthianos et senatores et -os militum et consules ordinis maris. SALIMB. chron. p. 531,34. *al.*). ANNAL. Ianuens. IV p. 26,7 de habendo ipsum pro -o et de mandatis ipsius attendendis. SALIMB. chron. p. 519,15 palatium -i. *al. v. et l.59.63.65. p.223,28.* **δ** *magister (carceris) – (Kerker-)Meister:* CHART. Ital. Ficker 472,10 (a. 1275) apud -um carceris *Paduae.* **4** *iur. de malefactoribus i. q. primus sodalium sceleratorum – Haupttäter, Rädelsführer (v. et p. 225,17sqq.):* ANNAL. Herb. a. 1155 p. 9,15 tredecim -is ... laqueo vitam extorsit. ARNOLD. LUB. chron. 5,26 p. 204,1 ipsos erroris *(i. proditionis)* -os. CHRON. Mont. Ser. a. 1202 p. 170,32 tam illi duo fratres, malorum -i, quam ceteri, qui parricidii participes extiterant. a. 1205 p. 172,41 qui in ablacione vini -us fuerat. *al. cf.* *catapanus.

III *subst. fem.:* *rei pretium principale (sine lucro mercatoris) – Grundwert, Erzeugerpreis:* ACTA imp. Winkelm. I 786,1 (a. 1231) ut pro qualibet uncia de -a salis, quod habent apud se emptum, tarenos duos et medium pro lucro ... recipiant *mercatores.*

IV *subst. neutr. plur.:* *res dubiae et perniciosae – äußerst kritische Lage:* OLIV. epist. 5 p. 301,9 non te *(sc. Mechi Memel)* sensimus tyrannum ..., sed ... patrem in beneficiis, adiutorem in periculis, socium in -is.

***capitania** (-ea), -ae *f.* *munus vel potestas capitanei – Amt(sgewalt) eines Anführers, Hauptmanns, 'Kapitans':* **1** *spectat ad ducem militarem, navalem:* ACTA imp. Winkelm. I 583 p. 470,44 (a. 1199) quousque vos *(sc. capitanei stolii)* eritis in ista -a. 916 te ... generalem in regno *Siciliae* capitaneum super guerra ... duximus statuendum -e tempore per sex menses ... duraturo. **2** *spectat ad rectorem, procuratorem provinciae:* CONST. II 223 p. 307,12 (a. 1240) provinciam Tuscie sub eius -ea duximus decernendam, ipsum vestrum omnium generalem capitaneum statuentes *(sc. imperator).* CHART. Ital. Ficker 450 p. 457,27 capitaneus *generalis Tusciae* ... iuravit ... suum offitium -e bene ... gerere. CHART. Carinth. IV 3019 p. 720,11 per ... homines terre Fori Iulii ad -e officium assumpti sumus *(sc. dux).* **3** *spectat ad capitaneum populi:* **a** *proprie:* FRID. II. IMP. epist. (DtArch. 18. 1962. p. 199,18) capitaneis populi, qui eos *(Parmenses)* ... seducere credebantur, magistratum omnem et -am renuntiantibus. URBAN. IV. registr. 539,3 p. 511,24 nullam potestariam seu -am ... recipere poterunt. ANNAL. Ianuens. IV p. 140,20 capitanei *populi* ... -am ac regimen civitatis ... libere iuraverunt. **b** *meton. de regione, vico:* ANNAL. Ianuens. III p. 109,32 mandavit potestas ... capitaneo populi in quatuor compagnis de versus burgum ..., ut admonitis et paratis omnibus de -a sua confestim insurgeret *eqs.*

capitan(i)us *v.* capitaneus.

***capitaticum,** -i *n.* *census in singula capita impositus – Kopfzins:* HIST. Mosom. 1,10 p. 608,41 *mulier* ancillatui sancti sese subdidit, -um suum (*syn.* capitis sui censum) ... se ... daturam ... repromisit. *cf.* *capaticum, *capitagium.

[Heßler]

capitatim *adv.* *per capita – in Abschnitte:* ROD. GLAB. hist. 4,15 erat . . . descriptio -m digesta.

capitatus, -a, -um.

I *capite instructus – einen Kopf besitzend, mit Kopf (versehen):* **A** *adi.:* **1** *de anim.:* ALBERT. M. animal. 14,23 caput in quibusdam animalibus -is est distinctum. **2** *de herba:* GLOSS. med. p. 63,20 porrum: cuius duo genera, -us et sectilis. **3** *de rebus metallicis:* RUODLIEB V 334 octonę *armillae* . . . sunt . . . ceu serpentes -ę. 388 lancibus . . . coaptatis clavis firme -is (THEOPH. sched. 3,81 p. 311,21 clavi cuprei -i. 3,82 p. 313,16). THEOPH. sched. 3,13 ferri ad exprimendas imagines . . . superius lati et -i. **B** *subst.:* **1** *masc.:* **a** *proprie de pisce i. q. Cottus gobio (L.) – Kaulkopf:* ALBERT. M. animal. 24,20 -us piscis est notus . . . in fluviis Germaniae et Galliae; caput habet fere ad magnitudinem reliqui totius corporis. **b** *translate i. qui sub primoribus sunt – unter Vorgesetzten Lebende:* HUMB. Sim. 3,33 p. 241,30 pro cephalis . . ., hoc est -is, non autem pro acephalis. **2** *neutr. (vel masc.?):* *animal capite instructum – Lebewesen mit Kopf:* ALBERT. M. praedicam. 4,6 p. 233^{b},27 caput -i est, et non est caput animalis caput *eqs.*

II *contectus (in capite) – (auf dem Kopf) bedeckt:* HUCBALD. Leb. 12 p. 362,27 *(in imag.)* miles Lebuinus . . ., scuto fidei protectus, galea salutis -us.

1. *capitecensus (capiti census), -us *m.* *census in singula capita impositus – Kopfzins:* DIPL. Conr. II. 136 p. 184,3 cum . . . hengistfuotris, censibus ac capiti censibus *(inde* DIPL. Heinr. IV. 6 p. 10,30 capiticensibus). RUD. TRUD. (?) gest. 9,24 (chart.) do fratri . . . aecclesiam . . ., -um familiarum, quicquid est in parrochianis suis.

2. capitecensus (capite census), -a, -um. *form. gen. plur.:* -ium: *l. 43.* -uum: *l. 42.*

1 *adi.:* *ad censum in singula capita impositum astrictus – kopfzinspflichtig: v. p. 219,70. 222,33.* **2** *subst. masc.:* *qui ad censum in singula capita impositum astrictus est – ein Kopfzinspflichtiger (cf.* GLOSS. III 270,7 St.-S. capite scensus cinsare; *de re v. Ph. Dollinger, L'évolution des classes rurales en Bavière. 1949. p. 333):* TRAD. Frising. 1315 d^{b} (a. 957/77) noticia mancipiorum censualium, quę lege -orum . . . ad altare . . . denarios dare debent. 1315^{i} isti viri ac femine . . . -icensi (capticensi *b*) sunt. TRAD. Ransh. 3 quidam s. Pancratii capite censuum Heinricus. TRAD. Frising. 1496^{b} nomina -ium. TRAD. Claustr. 460 (Font. rer. Austr. II 4 p. 100, 34) tradidit hos -os utriusque sexus.

1. *capitegium, -i *n.* *tegumentum capitis, capellus – Kopfbedeckung, Haube:* ALBERT. M. animal. 23,50 falcones . . . -o sunt obumbrandi, si iracundi sunt.

2. *capitegium *v.* *capitagium.

***capitellulum,** -i *n.* *capitellum parvum, bulla – Köpfchen, Knopf:* METELL. Quir. 6,48 caudex aureolus . . . septem compta lucernis adtollit -a (capitella *var. l.*).

capitellum, -i *n.* *script.* -ela: *l. 55.*

I *proprie i. q. caput (parvum) – (kleiner) Kopf:* **A** *de rebus fabrefactis:* **1** *columnarum summitas – Kapitell (cf.* GLOSS. I 436,14 St.-S. -a [-ela *q*] houpitili. III 718,42 -um simizstein): IOH. SCOT. carm. 9,89 -a basesque (THEOPH. sched. 3,60 p. 257,7. *al.*). GESTA Magd. 6 p. 379,27 in . . . columnarum -is. CHART. Rhen. inf. II 19 sub ipsis -is. *al. alleg.:* HRABAN. univ. 14,23 p. 404^{c} duo . . . -a . . . duo sunt testamenta. *proverb.:* CARM. Bur. B 37,2,9 bases in summo culminis ponens, non -a. **2** *bulla, umbo – Knopf, Knauf:* ALDH. carm. eccl. 3,79 turibulum -is undique cinctum. Ps. ODO CLUN. dial. 1 p. 252^{b} duo -a . . ., quae . . . chordam . . . suspensam teneant. ORD. iud. Dei B 12,4 lignum unum cum -o, quod mittatur in psalterio. CARM. Bur. B 92,53,3 quattuor selle -a. **3** *usu vario:* RUODLIEB XI 53 clavorum -a. GESTA Ern. duc. I p. 19,17 thalamum . . . cum mira celatura ferarum et serpentum -is pedum. HERBORD. Ott. 2,32 p. 741,3 ipsa *simulacri* -a sibi cohaerentia. **B** *de plantis:* **1** *de fructibus i. q. capsula – Kapsel:* ANTIDOT. Glasg. p. 110,22 -a papaveris cum lacte suo (ODO MAGD. herb. 1042. *al. cf.* Ps. ODO MAGD. herb. 117 meconis nigri . . . -a). **2** *de radicibus i. q. bulbus – Knolle: v. l. 28.* **C** *de parte corporis i. q. papilla – Brustwarze:* ROGER. SALERN. chirurg. 542 apponenda est cufa super -um.

II *translate:* **A** *de versibus, libris:* **1** *de psalmis i. q. series versuum – Versfolge (loci spectant ad Greg. Tur. Mart. 1,5; cf.* GLOSS. II 758,1 St.-S. -um capital [-tan *ed.*]): CARM. de Mart. 5,23 (NArch. 11. 1886. p. 465) reliqui conplendum . . . -um (CHRON. Albr. a. 400 p. 688,20 -um . . . non conplevit *Ambrosius*). **2** *caput – Hauptteil:* CARM. libr. (MGMer. IV p. 40,14; s. XII.$^{in.}$) librum . . . -a per haec gradientem (*syn.* caput, sors). **B** *de aedibus i. q. pars ecclesiae clero reservata – Presbyterium:* THIETM. peregr. 18,27 est . . . in -o eiusdem monasterii locus, ubi rubus stabat. **C** *de substantia i. q. lixivium (acre) – (scharfe) Lauge:* MAPPAE CLAVIC. 288$^{med.}$ duae partes cineris quercini cum tertia calcis querci cum glutinentur bene, agitate cum aqua frigida . . .; et hoc est -um *(cf.* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 37a^{v} quod . . . primitus exit, -um dicitur. ALBERT. M. animal. 22,82. *al.).* TRACT. de aegr. cur. p. 94,16 accipe saponem Sarraceni cum -o. ALPHITA I p. 282,14 -um, lexivia, prima gutta, saponi idem. II p. 30,1 -um, lexiva deponens capillos capitis idem.

***capitellus** (cavede-), -i *m.* **1** *cervical – Kopfkissen:* GLOSS. III 174,58 St.-S. -us wankussen. **2** *de plantis i. q. caput (parvum) – (kleiner) Kopf:* **a** *de floribus:* ODO MAGD. herb. 1674 haec eadem triti facient eius *(senecionis)* -i (-a, capilli *var. l.).* **b** *de radicibus i. q. bulbus – Knolle:* ALBERT. MIL. temp. 281 p. 540,10 IIII cavedellos de aliis (*inde* SALIMB. chron. p. 485,39 IIII capitella alliorum).

***capitenus** *subst.* (*cf.* 1. capito, *cavedanus) *species piscis – Fischart:* GLOSS. III 369,28 St.-S. anguilla al, -us rinno.

capitilavium (-tol-), -i *n.* *de nomine diei palmarum i. q. capitum lavatio – Kopfwaschung:* ORDO Rom. ant. p. 42^{b},10 dominica indulgentiae, quę diversis vocabulis distinguitur, id est dies palmarum . . . sive competentium et -tolavium. *cf.* *caputlavium.

capitium (-cium), -i *n.* *(?m.: l. 58)* *script.* -t(um): *l. 41.51.*

1 *de vestimentis:* **a** *foramen vestis capiti aptum – Kopföffnung eines Kleidungsstückes (cf.* GLOSS. I 335,30 St.-S. -tum, quod circa collum fit, halsetha. III 189,11 -um hobetloh. 230,43 -cium houbetloch [hŏbetv̊ch, houbtv̊ch *var. l.*]. *saepe):* RUD. FULD. Leob. 23 per -um tunicae. SIGEBOTO Paulin. 4 p. 913,8 circa manicas et -um *(sc. camisiae).* HERBORD. Ott. 1,27 erat *pellicium* . . . ad oras -i et manicarum modice vulpinis adumbratum. *al. alleg.:* EPIST. Agob. 17 p. 231,17 in ora vestimenti, quę est -cium tunice . . ., quod capit caput, ut inhabitet Christus *eqs.* **b** *tegumentum capitis, caputium – Kopfbedeckung, Kapuze (cf.* GLOSS. II 732, 31 St.-S. -cio chuppa [*i.* chappa *ed.*]. *v. et l. 42):* **α** *eccl.:* ALCUIN. epist. 254 p. 411,35 duo -a (-ta *cod.*) . . . et unum sagellum album. CONSUET. Trev. 17 cuculla, id est -cio capitis, abscisa. EKKEH. IV. bened. I 44,77 (gloss.) in rocco, -um habens in capite. cas. 59 p. 220,8 -o cappe imposito. HONOR. AUGUST. apost. 11 (MG Lib. Lit. III p. 59,29) iuncturae -i duae alae sunt (*cf.* CASUS Petrish. praef. 3 [*spectat ad Vulg. Is. 6,2*]). *al.* **β** *iur.:* COD. Wang. Trident. 202 p. 401,5 (a. 1271) episcopus . . . nomine recti feudi cum uno -cio, quem in suis tenebat manibus, investivit dominum Tristraminum. **2** *de lecto i. q. pars capiti adaptata – Kopfende:* VITAE patr. Iur. 3,18 ad lectuli sui -um. **3** *de scrinio i. q. pars superior – Oberteil:* CHRON. Andag. 87 ut . . . scrinulum . . . ablato etiam -o aureo mirifici operis dispararet *Lambertus.* **4** *de freno i. q. pars ad caput pertinens – Kopfstück:* THEOPH. sched. 3,75 p. 297,9 cum . . . eos *(clavos)* configere volueris . . . circa -um freni. *v. et* *caputium.

1. capito, -onis *m. (?f.* -a: *p. 229,5)* *script.:* -pp-: *p. 229, 14.* -pedo: *p. 229,5.10sqq.* *form. nom. sg.* -on: *p. 229,16.* *qui capite magno vel crasso praeditus est – Großkopf, Dickkopf:* **1** *de hominibus:* NIVARD. Ysengr. 4,285 huic *(capiti)* gravidi paribus -es Sithui nutant. **2** *de piscium speciebus (non semper accurate distinguendis):* **a** *cephalus –*

[Heßler]

Großkopf-Meeräsche (Mugil cephalus L.): IOH. DIAC. cen. 2,146 Abessalon -em . . . suscepit *(ex Ps. Cypr.)*. *fort. add.*: ECBASIS capt. 167 gobio, sepiole, lolligo cum -e. **b** *Idus melanotus (Heck) vel sim. – Alant o. ä.*: GLOSS. III 83,18 St.-S. -o vel capedo âlnt vel mvnva. 455,33 -a alunt. *al.* EKKEH. IV. bened. II 68 crundula cum -e. ANNAL. Basil. a. 1274 p. 196,35 in wale Susinga . . . reperiuntur -es sine viscositate. *?cyprinus – ?Karpfen*: GLOSS. III 46[8] St.-S. -es carpen. **c** *Cottus gobio (L.) – Kaulkopf*: RUODLIEB XIII 44 in capite grandis -o post degener alis. GLOSS. III 369,32 St.-S. -edo culhouuet. *fort. add.*: GLOSS. III 15,60 St.-S. -edo cutto. 456,7 -edo caudin. **d** *Lota lota (Z.) – Aalquappe*: GLOSS. III 456,30 St.-S. -o chape. IV 177,20 -edo intervallum vel piscis quappe. 198,20 cappedo qappa. *ibid. al.* **3** *de rebus i. q. instrumentum ad pulsandum aptum – Werkzeug zum Schlagen*: GLOSS. III 652,49 St.-S. -on slegil.

2. *capito, -are. *bullis instruere – mit Köpfen versehen*: THEOPH. sched. 3,15 sunt et ferri tenues et stricti perforati, in quibus -antur clavi.

adi. **capitatus,** -a, -um: *v. p. 227,3sqq.*

***capitolicius** *v.* *capital-. **capitolavium** *v.* capitil-.

capitolium, -i *n. script.*: pitogium: *l.31.* -tal-: *p. 230,4.* -tul-: *l.26.36. plur.*: *l.43.45.48.51. p.230,28*

I *collis Romanus deorum triadi dedicatus aedibusque ornatus – Kapitol*: **A** *strictius*: **1** *proprie*: **a** *in urbe Roma*: CHRON. Fred. 2,19 Numa Pompilius . . . -tulium (-tulum *2a*) . . . aedificavit. HROTSV. Gall. I 7,6 -um et templa primum nobis intranda. COD. Udalr. 178 p. 315,6 -um . . . conscendimus ([*sc. imperator*]. HERM. ALTAH. annal. p. 382,1 Lucius secundus . . . -um Rome conscendit). GODEFR. VIT. mem. p. 101,31 Brennius . . . Romam invasit et usque ad pitogium cepit. *al.* **b** *in civitatibus imperii Romani*: PASS. Afrae I 2 iudex dixit: 'accede ad -um, sacrifica!' Afra respondit: '-um meum Christus est' (*cf.* CONVERS. Afrae 3 eos ad -um vel ad templum abisse. PASS. Afrae II 1 p. 61,17 ad -um [-tulium *var. l.*]). AGNELL. lib. pont. 2 ad -um istiusRavennae civitatis. VITA Euch. Val. Mat. 6 pontifices -i *Trevirorum* (*cf.* GESTA Trev. 3 p. 132,6 fecerunt *Trevirenses* ibidem et -um maximum, templum quoque idolorum). CHRON. reg. a. 689 *Plectrudis* Colonie in -o . . . ecclesiam . . . construxit. a. 1162 p. 109,40 hos versus olim Sibylla in -o Mediolani conscripserat. *cf. p.255,7.* **2** *in imag. et per compar.*: **a** *cum sensu sublimitatis (cf.* GLOSS. II 467,7 St.-S. -a hohkizimpiri. IV 43,49 -um hohstuel. *al.)*: **α** *de caelo*: HEIRIC. Germ. I 6,382 capiat . . . triumphum Germanus liquidi scandens -a caeli (*cf.* ADAM gest. 1,62 anima . . . cum multo . . . triumpho . . . celestis patriae -um . . . conscendit). RADBOD. carm. 2[B],5,3 se -a caeli . . . sensere moveri. VITA Hildulfi 16 coeli -um coronandus intravit. THEOD. TREV. sermo de Celso 2 in regni -o. *al.* **β** *de templo, ecclesia cathedrali*: EKKEH. IV. pict. Mog. 739 scande, David fili, -a *Hierosolymae* (*cf.* bened. I 18,54). ANSELM. GEMBL. chron. a. 1131 Gregorius . . . quasi Romae via triumphali usque ad -um sancti Lantberti ascendit. **b** *cum sensu potentiae*: **α** *de regimine*: ADAM gest. 3,47 iam consulatum adeptus est *Adalbertus archiepiscopus*, iam . . . solus possedit arcem -i. **β** *de virtute*: EPIST. Ratisb. 19 p. 341,18 venit cętus reliquorum vitiorum -oque honestatis expugnato senatum decapitavit virtutum. **B** *latius*: **1** *delubrum paganorum – Heidentempel*: GLOSS. I 83,29 St.-S. -um haruc. *cf. supra l. 33.35.37.* **2** *locus sanctissimus – hochheilige Stätte*: VITA Deic. 3 (prol.) dominicae crucis speciale -um, Aurelianis civitas augustalis. **3** *arx, castellum – Burg, Zitadelle*: ADEMAR. hist. 3,64 -um Sanctonae urbis. DEDIC. Lunib. 3 (MGScript. XXIII p. 398,33) iuxta -um in Luneburch. *al. ?palatium – ?Palast*: CHRON. Albr. a. 1204 p. 884,3 Constantinopolim reductus *Morcuflus* saltum fecit de supremo gradu cuiusdam -i.

II *locus, ubi conveniunt clerici, sive eorum conventus – 'Kapitel' (cf. Ph. Schmitz, Geschichte des Benediktinerordens. 1947. p. 259sq.)*: **A** *strictius i. q. oecus vel domus capituli – Kapitelsaal, -haus*: **1** *spectat ad monasteria sim.*: GESTA Trud. cont. I 8,14 p. 278,16 quae domus . . . partem sui -um nobis . . . prestitit, partem dormitorium. CONSUET. Marb. 320 (Spicil. Friburg. X. 1965) quando conventus in -o vel in refectorio est. WIBALD. epist. 138 p. 216,33 -um ipsorum *(fratrum)* uterque intravimus. RITUALE Flor. p. 100,24 in -alio (capitulo *B*): oremus *eqs.* CHART. Gosl. II 204 datum in -o ecclesie nostre in capitulo nostro generali. *al.* **2** *spectat ad ecclesias cathedrales*: RUD. TRUD. gest. 7,14 sedit imperator in -o sancti Lamberti. VITA Meinw. 186 canonicis in -um principalis ecclesię convocatis (CHART. Brixin. 65 p. 70,28 in -o maioris e. . . . domino decano et aliis canonicis presentibus). CHRON. Reinh. a. 1232 p. 614,6 domino Moguntino ibidem *(sc. Erfordiae)* celebrante capitulum . . . -um . . . venialiter petiit *abbas*. **3** *spectat ad locum synodi*: LAMB. TUIT. Herib. 2,4 p. 1247,46 ingens ingrediebatur -um repletum . . . episcopis, abbatibus, augustis. COSMAS chron. 2,7 p. 92,21 legatis sacri concilii in -o presentatis. **B** *latius*: **1** *de coetu i. q. consessus capituli – Kapitelsitzung, -versammlung*: **a** *in monasteriis sim.*: HUGO FLAV. chron. 2 p. 379,52 in -o si quis sermonem eius *(abbatis)* audisset. VITA Meinw. 152 fratribus ad -um consedentibus. ELIS. SCHON. viar. 17 p. 118, 36 post horam -i (-toli *C*, capituli *F*). CHART. Stab. 274 Prumienses . . . persolvunt triginta missas cum totidem vigiliis in conventu et in -o. **b** *ad ecclesiam cathedralem*: CHRON. rhythm. Leod. 435 considente . . . -o. **2** *de collegio instituto i. q. capitulum canonicorum – Dom-, Kollegiatkapitel*: CHART. Eichst. 2 p. 7,8 (a. 912/32) tradidi . . . ad -um Eistatense alodem meam. p. 7,19 ad Frigisiense -um. COD. Udalr. 146 p. 264,21 aliud est a praelatis . . . in claustris vel -is aliquid interdici, aliud *eqs.*

capitolum *v.* capitulum. **capiton** *v.* 1. capito.

***capitosus,** -a, -um. *obstinatus – hartnäckig*: CHART. Rhen. med. II 5 p. 41,44 (a. 1171) ut . . . a -a comitum et advocatorum impetitione . . . immunis esset *scabinus. subst. masc.*: HONOR. AUGUST. cant. 8,12 p. 488[B] componamus et tales scripturas, quibus se ab adversariis defendat *ecclesia* et copiose -is respondeat.

adv. ***capitose.** *ad arbitrium – nach Gutdünken*: GLOSS. Roger. I A 1,6 p. 521,2 maior pars eorum *(sc. qui aperiunt craneum)* -e (capitulose *cod. a. corr.*) vel casualiter operatur.

capitularis, -e. *script.*: ka-: *p.231,44.67.* -pet-: *l.70.* -tol-: *l.70. p.231,32. form. abl. sg.* -e *(subst.)*: *p.231,14.32sq.36.*

I *adi.*: **A** *de gravitate*: **1** *principalia continens – das Wesentliche enthaltend*: FOLCUIN. Bert. 2,4 p. 86,13 per descriptionem -em. HINCM. epist. I 37[a] p. 16,13 tenete istam -em, brevem et catholicam collectionem. **2** *principalis – wesentlich*: ALBERT. M. animal. 11,51 hoc . . . est ingenium summae et -is cognitionis rerum naturalium. **3** *de litteris i. q. grandis, initialis – groß, Anfangs-*: EKKEH. IV. cas. 28 -es literas rite creandi . . . gnarus (89[med.]). **B** *de regum Karolinorum constitutionibus*: **1** *in statutis nisus, positus – auf Kapitularien gestützt, beruhend*: CAPIT. reg. Franc. 293 p. 396,16 -i et petitoria suggestione. DIPL. Conr. II. 41 p. 47, 15 hac . . . lege, id est canonica et -i. **2** *statuta continens – Kapitularien enthaltend*: CAPIT. reg. Franc. 290,1 in libro regum -i (DIPL. Arnulfi 3 p. 7,23). **C** *de clericorum conventu*: **1** *in capitulo procedens – vor dem Kapitel (stattfindend)*: CONSUET. Marb. 63 (Spicil. Friburg. X. 1965) -is accusatio. WOLFHER. Godeh. II 9 in -i collatione. CHART. Worm. 293 p. 196,27 scolares canonici . . . ad tractatus -es recipiantur. **2** *in capitulo tractandus – vor dem Kapitel zu behandeln*: ARNO REICHERSB. scut. p. 1510[c] nec de causis communibus . . . agendum est . . ., sed -es tantum causae . . . pertractentur. **3** *ad capitulum pertinens – des Kapitels, Kapitels-*: CHART. Osn. II 17 p. 11,36 (a. 1203) hora -i. CHART. Stir. II 392 p. 505,32 disciplinam -em. *laxiore usu*: ANNAL. Rod. a. 1122 p. 702,28 decanus illius cleri, qui solet Iuliaci gratia -i confluere.

II *subst.*: **A** *masc. (?fem.: p.231,3)*: **1** *index capitum – Kapitelverzeichnis*: CHRON. Fred. 2[tit.] incipit capetolares cronece. *ibid. al.* **2** *statutum – Satzung, 'Kapitulare'*: ARDO Bened. 36 de quibus etiam -em institutum imperatori

[Heßler]

confirmandum prebuit. CATAL. bibl. Lehm. 53 p. 260,11 diversi -es . . . regum. DIPL. Arnulfi 3 p. 7,29 (interp. s. X.in.) in regia -i et in decreto sinodali. *cf. l. 49.* **3** *canonicus (ad ecclesiam cathedralem constitutus) – (Dom-)Kapitular:* CHART. episc. Spir. 171 p. 182,5 (epist. papae; a. 1226) frater episcope et dilecti . . . filii -es. CHART. Westph. IV 205 p. 136,13 fratribus -bus . . . VII solidi solvebantur.

B *neutr.:* **1** *index capitum – Kapitelverzeichnis:* **a** *de argumento libri sim.:* HRABAN. epist. 6 epistolam . . . cum -i se subsequente. OTLOH. Wolfk. prol. -ia (capitula *var. l.*) praeponendo. **b** *?tabulae causarum tractandarum – ?Themenliste (cf. J. Semmler, DtArch. 16. 1960. p. 331):* STATUT. Murb. (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 444,16) sicut in illo -e continetur. **2** *libellus, codicellus magni momenti (interdum in capita dispositus) – (bisweilen in Kapitel unterteiltes) wichtiges Schriftstück, Dokument:* **a** *eccl. de commentariis, memoriis, querimoniis sim.:* COD. Karol. 44 p. 559,34 secundum -e, quod vobis . . . direximus *(sc. papa).* EPIST. Lang. 19 p. 713,37 per -e designato. EPIST. Alcuin. 3 p. 21,4 (synod.) scripsimus *(sc. episcopus)* . . . -e de singulis rebus. EPIST. pont. Rom. sel. I 2 p. 7,13 -e adversus synodum, quae pro sacris imaginibus . . . acta est. OTLOH. Dion. 13 p. 834,16 sicut in -bus actuum apostolorum legitur. **b** *publ. de pactis:* CONST. I 418 (a. 1192) iuxta formam -is . . . fidelitatem iuravimus (*sim.* II 412,3). **c** *iur. de chartis:* CHART. Turic. 1453 (a. 1271) per antiqua -ia seu scripta. **3** *constitutum, consilium, decretum, statutum (in capita dispositum) – (in Kapitel unterteilte) Entscheidung, Anweisung, Verordnung, Satzung, 'Kapitulare' (cf. F. L. Ganshof, Was waren die Kapitularien? 1961. p. 13sqq.):* **a** *liturg.:* ORDO Rom. 15tit. incipit -e ecclesiastici ordinis (16,25 ordine, quo in priore -tolare memoravimus). HRABAN. epist. 50 p. 505, 26 in -e seriem lectionum et evangeliorum numerare. MENKO chron. p. 526,33 libros ordinis *Praemonstratensium,* scilicet ordinarium, -e, collectaneum. *de antiphonario:* ORDO Rom. 12,1 responsoria et antiphonae, sicut in -e habetur. *ibid. al.* **b** *publ. (et canon.: l. 49):* **α** *strictius de regum Karolinorum constitutionibus:* CAPIT. reg. Franc. 20 p. 47,18 factum -e, qualiter congregatis . . . episcopis, abbatibus, . . . comitibus una cum . . . domno nostro . . . consenserunt decretum *(de re v. F. L. Ganshof, op. cit. p. 123).* 21 -e qualiter institutum est in hoc. 32 p. 91,5 explicit -e dominicum. LEO III. epist. 10 p. 102,17 primum capitulum eiusdem -is. CAPIT. reg. Franc. 210,7 in . . . k-i. 242 p. 158,13 secundum legem et sicut in -bus progenitorum nostrorum continetur. *saepe (v. ind.).* DIPL. Otton. I. 263 p. 376,42 secundum -e antecessoris nostri Hlodouici (DIPL. Conr. II. 10 p. 12,13). *al.* **β** *latius:* LEG. Lang. p. 195,36 in eius *(edicti)* volumine adaugeri et in -e (-em 7) affigere. HRABAN. epist. 31 p. 458,10 in -i orientalium patrum, quod a . . . episcopis constitutum est. *liber constitutionum civitatis – Stadtbuch:* CONST. II 79 (a. 1220) ea *statuta* de vestris -bus seu breviariis . . . abolentes (*cf.* 85,1).

adv. **capitulariter.** **1** *praecipue, summatim – im wesentlichen, in der Hauptsache:* ALBERT. M. animal. 12,178 -r . . . de auribus . . . sciendum est *eqs.* 16,6 breviter . . . et -r declarata est causa maris et feminae. **2** *compendiose – knapp:* THEOD. AMORB. Firman. prol. p. 27,8 tantillum opus -r et ordinarie compingere. **3** *per complexionem – zusammenfassend:* ALBERT. M. cael. 2,4,6 p. 221b,24 ut . . . communiter tangamus antiquorum opiniones, dico -r, quod *eqs.* metaph. 5,1,2 p. 212,40 (ed. B. Geyer. 1960) modi causarum omnes sunt in pluritate -r accepta sex numero. *al.* **4** *per capita – kapitelweise:* ALBERT. M. animal. 1,9 in . . . libris, quorum -r per ordinem descripsimus continentias. **5** *per privilegium – urkundlich:* IOH. VIII. epist. A 4 ius potestatis antiquitus attributum *ecclesiae Romanae* k-r renovans *Karolus Calvus.* **6** *secundum statuta regalia – gemäß den Kapitularien:* DIPL. Heinr. II. 370 predium . . ., quale legaliter et -r . . . Redialdus ad nostras manus . . . hereditavit.

capitularius *vel* **-um,** -i *m. vel n.* **1** *statutum regis – königliche Satzung, 'Kapitulare' (de re v. l. 27sqq.):* CAPIT. reg. Franc. 50,8 istius -i exemplaria. 60,4 quae . . . per -os nostros . . . mandavimus agere. DIPL. Otton. II. 71 p. 88,9 quemadmodum . . . invenitur -o. **2** *pactum – Vertrag:* LEG. Lang. p. 216,21 (a. 933) ex quo cum illo *(Gregorio)* . . . -um fecistis. **3** *liber constitutionum – Sammlung von Verordnungen:* CHART. Rhen. med. III 432 p. 339,36 (epist. papae; a. 1231) ut constitutiones . . . in -is locorum suorum faciant annotari *advocati et officiales.* p. 342,15 in -o iudicum predictorum ponatur.

capitulatim *adv.* **1** *per capita, singillatim – kapitel-, abschnittsweise, Punkt für Punkt:* EPIST. var. II 31 p. 353,1 que . . . ex oraculis divinis . . . congesta -m ponuntur. HINCM. epist. I 37a p. 15,37 -m . . . colligere (ALBERT. M. metaph. 8,1,1 p. 389,12 [ed. B. Geyer. 1964] -m . . . colligentes et syllogizantes). CAPIT. reg. Franc. 259,1 -m referre. FLOD. hist. praef. opus . . . -m . . . dispositum. *al.* **2** *summatim, compendiose – in den Hauptpunkten, knapp:* RATHER. prael. 6,21 p. 334c his . . . distincte et -m . . . transcursis. ALBERT. M. animal. 12,17 aliquid -m de ipsa dicere complexione. *al.*

capitulatio, -onis *f.* **1** *index, recapitulatio – Aufstellung, Zusammenfassung:* ODILO SUESS. Seb. epil. (46) in qua *(scedula)* numerosa . . . plurimum -e virtutum eius insignia breviata . . . habentur inserta. **2** *statutum regis – königliche Satzung, Kapitulare:* CAPIT. part. Saxon. tit. -o de partibus Saxoniae. CHART. Ital. Ficker 7 p. 10,3 sicuti edicti pagina -is . . . Haistulphi regis continet. *expressius i. q. statutorum usurpatio – Anwendung von Kapitularien:* CHART. Ital. Ficker 29 p. 40,5 (a. 976) de omni ratione, altercatione, -e, inquisitione, querimonia et de universis capitulis.

***capitulo,** -atum, -are. **1** *per capita narrare, singillatim conscribere – kapitelweise berichten, Punkt für Punkt aufzeichnen:* HUGEB. Wynneb. 10 istas *res,* quas nunc -emus. ACTA imp. Winkelm. I 404 p. 351,9 (a. 1248) concedentes ipsis comitibus . . . potestatem . . . -andi et recapitulandi antiqua eorum statuta. **2** *computare – berechnen:* BERNO ieiun. 4 (PL 142,1093A) quod ex feriarum consideratione -tum aliquando vacillat. **3** *vituperare (in monachorum conventu) – (in der Kapitelsversammlung) tadeln, 'kapiteln':* EKKEH. IV. cas. 34 officium -andi et puniendi gravissimum *abbatis.*

capitulum, -i *n. vel rarius* **capitulus,** -i *m. (f.* -a: *p. 233,58. cf. p. 233,13. 234,1) script.:* ka-: *l. 72. p. 233,11. al.* -pp-: CHART. Raitenh. 173. -tol-: *l. 53. 57. p. 233,45. 235,59.* -ll-: *p. 234,14.*

I *de parte scripti i. q. caput – Abschnitt, Kapitel:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* **a** *de libris, epistolis:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 71,7 quod quinto hereticorum -o . . . liquet. LIUTG. Greg. praef. non numerosa -a . . . scribere. ALCUIN. epist. 305 p. 464,18 sermonis seriem distinxi -is (WALAHFR. Gall. praef. p. 281,8 vultis . . . seriem confusam -orum distingui limitibus). EPIST. var. I 33,1 -um de regula coram fratribus legebatur (CONSUET. Trev. 44 p. 54,30sq. legitur ad -um conventum hoc -um de r.). WIBALD. epist. 238 p. 357,31 de -o litterarum vestrarum. *saepe.* **b** *de sacra scriptura (saepe i. q. locus – Stelle):* **α** *in univ.:* PIRMIN. scar. 19 quattuor -a (-ola *A*) actuum apostolorum. GODESC. SAXO theol. 11 p. 218,18 cum . . . apostolus in ipsius medio -i . . . dicat: *'eqs.'* LAMB. TUIT. Herib. 2,7 p. 1250,17 -um imponit: 'Christus resurgens *eqs.*' *al* **β** *usu liturg.:* VITA Gaug. 3 (MGMer. III p. 653,8) -us lectionis. ORDO Rom. 18,3 -olo dicto orant. MIRAC. Bert. 4 p. 511,29 diurnalia -a cum vespertinalibus psalmis didicit. HERBORD. Ott. 3,34 -a et orationes per totum annum. LIBER ordin. Patav. 1,2 in sabbatho ad vesperum -um: 'fratres scientes, quia hora est'. *al. expressius de lectione ipsa:* RUP. TUIT. Herib. 35 (PL 170,426B) lectionem, quam nos -um dicimus. LIBER ordin. Rhenaug. p. 33,13 festum . . . -um et sequentia recipit. **γ** *de psalmorum particulis (cf. p. 228,4sqq.):* VITA Arnulfi 20 -o dicto surgimus. VISIO Baront. 5 hunc -um aedidit. LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 206,22 versiculum brevem ex psalterio proposuit: 'huius', inquit, '-i . . . sensum *eqs.*' *al.* **c** *de legibus, instrumentis i. q. articulus – Artikel, Paragraph:* CAPIT. reg. Franc. 14 p. 33,34 quae . . . sunt prolata, per distincta -a subter tenentur inserta. LEX Frision. 11,3 hoc et superiori -o constitutum est. BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 284,31 in decretis suis *(sc. papae)* k-o

[Heßler]

II. WILH. HIRS. const. 1,1 p.931^{c} in -o camerarii. *al.* *numerus – Nummer:* TRAD. Ratisb. 102 (a. 883/87) traditionem, quę -o XXIII conscripta est. **2** *latius de summario:* **a** *spectat ad singula:* **α** *titulus capitis – Kapitelüberschrift:* HRABAN. epist. 5 p. 390,16 quam *(paginam)* . . . cum singulis -is distinctim ordinantes preposuimus. **β** *designatio capitis – Kapitelangabe:* HRABAN. epist. 5 p.390,10 *lector* notet -um, quod in margine paginae eidem sententiae prescriptum est. *ibid. al.* **b** *usu tantum plur.:* **α** *index capitum – Kapitelverzeichnis:* LEG. Burgund. const. I capit. p.36,1 incipiunt -a legum (LEX Ribv. capit. k-a [tituli *A 6. 7*]. ALCUIN. Willibr. 1$^{capit.}$ [MGMer. VII p.114,11] -i libri primi. HEITO Wett. capit. -ae [*A*]. OTTO FRISING. gest. 2$^{capit.}$ -a in librum secundum. *saepe*). VITA Elig. 2,81 p.740,30 subnexis -is. HRABAN. epist. 37 p.473,28 in -is singulorum librorum. **β** *argumentum – Inhaltsangabe, 'Regesten':* HINCM. epist. I 186 p.190,22 mitto . . . vobis -a, in quibus summa continetur de omnibus epistolis. **γ** *elenchus – Liste:* CAPIT. reg. Franc. 81,15 presbyter -a habeat de maioribus vel de minoribus vitiis. **B** *meton.:* **1** *de sententia:* **a** *suggestio, propositum – Anregung, Vorschlag:* EPIST. var. II 5 praef. epistola cum XII -is quorundam fratrum. CAPIT. reg. Franc. 196,20 ea -a hic inserere. GESTA Camer. 3,51 hoc habuerunt -um, ut *eqs.* *interrogatio – Anfrage:* ACTA imp. Winkelm. I 818 p.634,43 (a. 1238) -a, que misisti, benigne recepimus. **b** *admonitio, postulatio – Mahnung, Forderung:* RADBERT. Arsen. 17 p. 85,21 -a, quae augustus . . . filiis direxit. RAHEW. gest. 4,34 p. 276,21 -a durissima proposita sunt. **c** *dictum, arbitrium – Äußerung, Standpunkt:* BERNOLD. CONST. chron. a. 1079 p. 436,4 -um Pafnutii de eadem re *(sc. nuptiis presbyterorum)*. WIBALD. epist. 263 p.391,16 de quibus omnibus . . . aliquod -um eligere. **d** *dogma, doctrina – Lehrsatz, Lehre:* OTTO FRISING. gest. 1,50 p. 71,14 (epist.) episcopi . . . -a a . . . patribus condempnata . . . adiudicaverunt. 1,51 p. 74,4 predictorum -orum . . . sensum negans *Petrus Abailardus. ibid. al.* *adde:* IONAS BOB. Columb. 2,9 p.247,7 ob trium -orum dissensione *('Dreikapitelstreit')*. **2** *de constitutione i. q. decretum, praescriptum, praeceptum – Beschluß, Bestimmung, Verordnung:* **a** *spectat ad canones sim.:* CONC. Merov. p.197,22 edictum vel -a canonum (FORM. extrav. II 1 p. 550,9). BEDA hist. eccl. 5,24 p. 354,24 synodus . . . utillima x -orum. CAPIT. reg. Franc. 154,1 -a concilii. WALAHFR. exord. 23 p.498,6 in -o Thelesphori. REGESTA Alsatiae 656 p.390,11 (ed. A. Bruckner. 1949) -a, quomodo . . . abbatissa sit eligenda. ANNAL. Magd. a. 1085 p.176,50 legerat -olum nullum . . . ad synodum posse vocari. CARM. Bur. B 42,7,1 Romani -um habent in decretis, ut petentes audiant *eqs. al.* *interdictum – Verbot:* LEG. Wisig. 12,3,9 omnium -orum . . . transgressor. COD. Karol. 94 p.634,26 olitanis -is, quae a sacerdotibus cavendi sunt, mundum . . . esse. **b** *spectat ad leges:* CAPIT. reg. Franc. 268 p.294,37 -a legis et antecessorum nostrorum. 274,15 nec per -a progenitorum nostrorum neque per legalia -a. *in civitate:* ANNAL. Ianuens. III p.45,23 qui -a emendavit et ipsa per libros distinxit. **c** *spectat ad regum statuta (cf. F. L. Ganshof, Was waren die Kapitularien? 1961. p.13sqq.):* **α** *in univ.:* LEG. Lang. p.192,12 -a dua . . . in breve previdimus statuere. CAPIT. reg. Franc. 28,25 secundum priorum -arum domni regis. 55,3 -a, quae in anteriore capitulari scripta sunt. ANNAL. regni Franc. a. 819 p.150,14 legibus . . . -a quaedam . . . conscripta atque addita sunt (*cf.* CAPIT. reg. Franc. 138,20 in -is legis mundanae a nobis constitutis. CATAL. biblioth. Lehm. I 16 p.79,26). CAPIT. reg. Franc. 266,4 secundum leges ac -a regia. 270^{c} summa -orum, quae apud Confluentes modo acceptata sunt a senioribus nostris regibus *(cf. R. Schneider, Brüdergemeinde und Schwurfreundschaft. 1964. p.19sqq.)*. DIPL. Otton. III. 394 p.825,23 iuxta domni Karoli . . . decretum venerabile atque -um. CONST. I 32 p.64,15 tria -a inseruimus. *al.* *remissius:* CONST. II 180 p.223,5 (a. 1233) remissis ex parte nostra *(sc. imperatoris)* offensis, iniuriis et quam pluribus aliis -is. **β** *capitulare – Kapitulare:* LEG. Burgund. const. II 21$^{tit.}$ incipit -us, quem domnus noster . . . instituit (CAPIT. reg. Franc. 102$^{tit.}$ i. k-a, qualiter *eqs. al.*). CAPIT. reg. Franc. 48 p.134,16 iste -us fuit datus in anno septimo. *de instrumento ipso:* CAPIT. reg. Franc. 40,19 manufirmationes suas in ipsis -is faciant *homines*. 77 praef. qui *(imperator)* . . . manu propria firmavit -a ista. 150,26 ut -a . . . a cancellario nostro archiepiscopi et comites . . . accipiant et . . . omnibus relegant *(cf. R. Schneider, DtArch. 23. 1967. p.290)*. DIPL. Otton. III. 339 p.767,44 abbas prę manibus tenebat -um. *al.* **3** *de pacto i. q. conventio, clausula – Vereinbarung, Klausel:* FORM. Wisig. 40 per ill. et ill. -o nobis collata sunt. EDICT. Roth. 366 in tale -o. CHART. Tirol. 1080^{a} p.364,40 si . . . fratres . . . venerint contra aliquos de predictis -is in fraudem. CHART. Ticin. 33 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929. p.76,18) in quolibet -o et -ullis. *al.* *remissius i. q. condicio – Bedingung, Fall:* CAPIT. reg. Franc. 233,25 nec . . . per nullum -um arbores portantes deleret. CHART. Tirol. 745 p.174,24 ut in omnibus -is debeant esse et dare obsides. **C** *translate:* **1** *de rebus gestis, gerendis:* **a** *factum, res singularis – Einzelheit, Gegenstand, Punkt:* STEPH. EDD. Wilfr. 52 p.246,32 ut unum . . . k-um accussationis eligerent (*item de accusatione:* CHART. Bund. 262 episcopus . . . de tribus . . . fuit -is impetitus. 465 aliquo ipsorum -o). EINH. epist. 8 ut de tribus -is te certum facerem. FORM. Augiens. C 7 p.368,9 rex missos suos patri . . . direxit tria -a rogans. RAHEW. gest. 3,24 quasdam causas . . . legatis per -a distinxit *imperator. al.* **b** *quaestio, problema – Frage, Problem:* LIBER diurn. 60 p. 52,22 cum plura sint -a et alia ex aliis cottidie procreentur. CAPIT. reg. Franc. 28,1 in primordio -orum exortum est de . . . erese *eqs.* 191$^{tit.}$ haec sunt -a, quae aliqui ex missis nostris ad nostram notitiam detulerunt. **c** *facinus – Straftat (cf. F. L. Ganshof, op. cit. p. 17):* CAPIT. reg. Franc. 13,1 de istis -is (criminibus *2*) pecuniam suam perdat. CAPIT. Saxon. praef. de illis -is, pro quibus Franci . . . solidus LX conponunt. **2** *de cogitatione:* **a** *ratio – Gesichtspunkt:* CAPIT. reg. Franc. 150,2 ut tria specialiter -a . . . in huius regni administratione . . . conserventur. **b** *causa – Grund:* COD. Karol. 2 p. 478,10 non . . . pro alio . . . eosdem duces *rex* persequitur -o nisi pro eo, quod *eqs.* HRABAN. hom. II 129 p.394^{B} ex hoc . . . -o arguit eos avaritiae, quod *eqs.* **3** *de serie:* **a** *locus – Stelle:* ARCHIPOETA 10,11,1 tercio -o memoro tabernam (*antea:* secundo). **b** *vices – -mal:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,60 semper ternis -is benedicit *episcopus populum.* **4** *de qualitate i. q. modus – Art und Weise:* EPIST. pont. Rom. sel. I 2 p. 38,40 quid potuit fidelem filium suum *(sc. regis)* in quocumque ledi -o?

II *de conventu clericorum (laicorum: p.235,25):* **A** *de coetu i. q. consessus fratrum – Kapitelsitzung, 'Kapitel':* **1** *strictius:* **a** *de monachis, canonicis:* **α** *spectat ad monasteria:* DIPL. Karoli III. 6 p.10,8 abba . . . deducens nos . . . in -um convenientium fratrum. CONSUET. Trev. 14 p. 15,16 -um ideo vocatur, quia sancte conversacionis est caput. 19 de -o et prandio puerorum. CHRON. Bened. I 5 ut . . . -um faceret *abbas.* CASUS Petrish. 3,50 magistrum debere esse in -o ut leonem, in conventu ut patrem. HILDEG. epist. II 29,22 p.429,3 obiurgatio, quae fit in -is. CAES. HEIST. hom. exc. 127 cum . . . abbas . . . iuniores in -o . . . culparet. *al.* *expressius de iure societatis:* WILH. HIRS. const. 2,15 p. 1055^{c} si fratribus suis societatem et -um nostrum vult acquirere *abbas alterius loci.* **β** *spectat ad ecclesias, cathedrales sim.:* RATHER. epist. 7 p. 38,5 -o clericorum interesse. GERH. AUGUST. Udalr. I 28 p.416,5 usque in communi -o domi cuncti fratres . . . se coadunarent. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 293,32 legati convocato illic fratrum collegio -um pro fuga . . . episcopi . . . cum eis fecerunt. CHART. episc. Hild. I 483 p.460,3 actum in pleno -o. STATUT. ord. Teut. p. 59,15 fratres . . . in domibus suis vel in castris . . . -um teneant. CHART. Lamb. Leod. 479 p. 582,29 fiat -um speciale. *al.* *adde:* ALEX. MIN. apoc. 20 p.441,18 in primitiva ecclesia . . . -a celebrabantur in criptis sub terra. **b** *de praelatorum congregatione provinciali:* **α** *spectat ad ordines monachorum, militum:* ANNAL. Erf. praed. a. 1231 -um provinciale Predicatorum fuit Erfordie (STATUT. ord. Teut. p. 74,15. *al.*). CHRON. Erf. mod. II a. 1257 p.249,35 -um abbatum ordinis sancti Benedicti per Thurin-

[Heßler]

giam et Saxoniam celebratum est. SALIMB. chron. p. 224,7 de corpore -i. **β** *spectat ad synodum vel iudicium (archi)episcopi (patriarchae: l. 8):* EPIST. Teg. I 21 usque ad proximum -um aut synodum vestram *(sc. episcopi).* CHART. Raitenh. 14[a] in manifesto -o nostro *(sc. archiepiscopi).* CHART. Xant. 40 p. 30,46 clerici et laici, qui generali -o 'tibi dixit' interfuerunt (TRAD. Scheftl. 239[b] in g. -o episcopi. CHART. Carniol. I 146 p. 130,22sqq. in g. -o, quod . . . celebravimus [*sc. patriarcha*] consilio episcoporum et totius -i *Aquilegiensis*). CHART. Turic. 357 p. 238,13 ad sequens -um testem . . . producere. HEINR. LETT. chron. 18,5 p. 117,22 convocatis . . . sacerdotibus omnibus et habito -o et consilio cum eis. *al.* *adde de clero regionis:* GERH. AUGUST. Udalr. I 6 p. 395,1 -a cum clericis habere disposuit in his locis, ubi haec aptissime fieri archipresbiteri putaverant. **c** *de congregatione ordinum generali:* HERM. TORN. Mar. 3,6 (MGScript. XII p. 658,7) constituit *Norbertus* . . ., ut . . . universi abbates . . . ad . . . Premonstratensem ecclesiam . . . convenirent et . . . generale -um tenerent (HERBORD. Ott. 1,20 p. 712,25 g. -um non admittit *ordo s. Benedicti,* cum Augustiniani, Cistertienses et Nortbertini hoc polleant honore. STATUT. ord. Teut. p. 102,12 -um g., ad quod convocabuntur commendatores. SALIMB. chron. p. 68,19 g. -um fratrum Minorum Assisii est celebratum. *al.*). STATUT. ord. Teut. p. 97,22 cum consensu -i principalis. *al.* **d** *de laicis:* **α** *spectat ad cives:* CHART. select. Keutgen 256 p. 353,20 (a. 1178/82) in domo burgensium *Coloniae* in -o officialium de richirzegcheide. ANNAL. Ianuens. II p. 44,1 dimiserunt . . . consules officium consulatus et -um. **β** *spectat ad servientes:* STATUT. ord. Teut. p. 109,15 vicepreceptor debet . . . cum servientibus, qui sub ipso sunt, tenere -um. **2** *latius de collegio instituto:* **a** *spectat ad monasteria:* WIBALD. epist. 266 p. 394,8 tribulationes pro eodem -o sustinuimus. CHART. Epternac. 211 p. 353,27 ex consensu utriusque -i (TRAD. Teg. 387 ex c. -i nostri ac ministerialium. *al.*). CHART. Babenb. 241 p. 70,5 cum sigillis abbatis . . . sancti Lamberti et -i. CHART. Tirol. notar. II 349 pro toto conventu et -o de Piburch. CHART. Hamb. 735 p. 609,7 (epist. papae) prefati -um, habentes ad nos . . . recursum, humiliter petebant *eqs. al.* **b** *spectat ad ecclesias, cathedrales:* RAHEW. gest. 4,77 p. 324,24 -um beati Petri . . . venit ad pedes . . . papae. CHART. eccl. Halb. I 3 p. 3,29 assensu maioris -i. CHART. Solod. 268 sigillo . . . prepositi et -i. CHART. civ. Erf. 76 p. 38,5 -um b. Marię . . . tradiderunt. CHART. Tirol. 1014 ad petitionem -i nostri (*cf.* CHART. Stir. III 82 p. 147,17 prepositus . . . cum universo suo -o). TRAD. Patav. 1367 nobis -o et ecclesie est astricta *Chunicundis.* CHART. select. Keutgen 316 prepositus et -um canonicorum s. Petri in Basilea. CHART. Lamb. Leod. 320 (epist. papae) a vobis, filii -um. CHRON. Hild. 26 p. 859,8 -i et cleri consensu. *saepe.* **B** *de aedibus i. q. oecus vel domus, ubi conveniunt clerici – Kapitelsaal, -haus:* **1** *spectat ad monasteria:* EPIST. var. II 5,8 fratres vadunt ad -um et . . . laborant. CARM. Walahfr. app. 5,6[tit.] versus ad -um. GESTA Trud. cont. I 12,10 -um . . . ordinavit *abbas* tribus parietibus. LEO MARS. chron. 3,10 vetus -um funditus diruens novum construxit. CATAL. thes. Germ. I 146,45 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -um, cuius omnes sedes . . . erant ornatę. SALIMB. chron. p. 555,37 -i hostium. *al.* **2** *spectat ad ecclesias, cathedrales:* GERH. AUGUST. Udalr. I 4 p. 391,11 fratribus . . . ad -olum pergentibus. THIETM. chron. 6,74 nos confratres ad -um tunc venientes. CHART. Raitenh. 72 acta sunt . . . in -o maioris ecclesie.

III *cardo masculus – Zapfen:* GERB. (?) astrolab. 2,5 ad quas *(tabulas)* concipiendas frons eius *(umbonis)* parvo terebratur foramine, cui acuta tabularum infiguntur -a.

capitum *v.* capitium. *Heßler*

capnitis (cafin-), *acc.* -an *(f.)* (καπνίτης) *fort. i. q. capnos – viell.: Erdrauch* (*cf. l. 71; v. Diosc. gr. 4,109* [*rec. RV*] καπνός . . . καπνῖτις): ANTIDOT. Glasg. p. 101,28 teris manus plenas pulegi, cafinitan tunde.

capnos (cafnas), -u *vel* -i *m., f., n.* (καπνός) **1** *fumaria – Erdrauch (Fumaria officinalis L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 505sqq.):* PAUL. AEGIN. cur. 96 -i (*3,22, 19* καπνοῦ), quod in ordeis nascitur, sucum. 209 p. 146,2 elixaturam . . . -u (*3,46,6 p. 254,8* καπνοῦ) qui in ordeis. ANTIDOT. Glasg. p. 126,22 litargium -III, cafnas -II. DYASC. p. 52[b] -os, que latine fumaria dicitur (ALPHITA II p. 33,20). **2** *scelerata – Hahnenfuß (Ranunculus sceleratus L.):* GLOSS. III 486,45 St.-S. -os hanenuðz.

capo (cappo), -onis *m. script.:* cha-: *l. 24.* -pan-: *l. 20. metr.* că-: *l. 11.*

1 *gallus castratus (et saginatus) – Kapaun:* **a** *gener.:* PRACT. puer. 54 recipe -em veterem *eqs.* PS. ODO MAGD. herb. 307 capreoli . . . niveique -es, quae sunt unius virtutis. HILDEG. phys. 6,14 p. 1295[B] sano homini cappo ad comedendum bonus est, infirmo autem non multum valet, quia cappo non satis laborat. WALTH. AGIL. med. 7 p. 103,29 accipiatur -o et nutriatur cum furfure *eqs.* ALBERT. M. animal. 23,118 gallinacium antiqui paponem, moderni autem -em vocaverunt. *al.* **b** *iur. de tributo:* CHART. Mog. A 368 p. 268,6 (a. 1085) quorum *(mansorum)* unusquisque . . . quatuor -es in festo sancti Martini persolvit. CHART. Wirt. II app. 1 p. 417,16 contulit ecclesie . . . II cappanes. CHART. select. Keutgen 130 p. 110,3 dabit *scultetus* domino episcopo omni septimana . . . decem pullos, qui vocantur cappones *eqs.* CHART. Rhen. med. II 212 p. 250,19 duo gallinatii sive cappones. CHART. Bern. II 137 ut nichil servicii accipiant nisi unum ch-em. CHART. Basil. C II 154 quod . . . duo -es nomine honorarii . . . monasterio exsolvantur. *saepe.* **2** *eunuchus – Eunuch:* LIUTPR. leg. 63 p. 211,4 ipsi *(episcopi Graeci)* -es, sed, ha, caupones volui scribere. p. 211,7 dicimus enim, quia -es sunt, id est eunuchi *eqs.* *cf.* 1. *cappus, *capunus.

capolo *sim. v.* capul-. ***capolus** *sim. v.* camp-.

***caponaria,** -ae *f. exactio caponum – Abgabe an Kapaunen:* CHART. Helv. arb. 135 p. 209,11 (a. 1273) iniuste compellunt . . . -am in dictis hominibus pluries in anno. p. 209, 12 collectores . . . -ae.

***caponia,** -ae *f. exactio caponum – Abgabe an Kapaunen:* CHART. Bern. III 73 (a. 1274) ius servicii . . ., quod in . . . aveneria, -a, gerberia . . . habebat.

***caponius,** -a, -um. *castratus – entmannt:* EGBERT. fec. rat. 2,536 Astarten coluit *Salemon,* simulachra -a suplex.

capos *v.* carpos. **capotaneus** *sim. v.* capit-. *Prinz*

1. cappa (capa), -ae *f. script.:* ka-: *l. 46. adde* CHRON. Ottenb. p. 627,12. *al.* coppa: *p. 237,23.* camp(a): CATAL. thes. Germ. I 30,5sq. (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967). *al.*

I *vestis superior, pallium (saepe c. caputio assuto), amictus – Obergewand, (Kapuzen-) Mantel, Umhang (cf.* GLOSS. IV 215,52 St.-S. kappa chappa. *al.; de re v. J. Braun, Die liturgische Gewandung. 1907. p. 307sqq.; J. van den Bosch, Capa, basilica, monasterium. 1959. p. 7sqq.):* **A** *latius de usu cotidiano:* **1** *clericorum:* ALCUIN. epist. 8 p. 33,26 dirigite . . . -as nigras et rubicundas caprinas. 184 p. 309,9 adferens *clericus* mihi -am Romano more consutam. TRAD. Brixin. 69 stipendii *(sc. canonico dandi)* summa hec est: . . . in uno anno -a, in altero frocca. HILDEG. epist. I 48 p. 250[A] *(de visione)* populus . . . vilibus -is . . . induitur et recto modo tonsus incedet. CHART. Stir. II 205 p. 295,10 ut . . . -e canonicorum . . . agnellinis pellibus subvestiantur. CHART. Rhen. med. III 631 p. 481,18 Vrumoldo -am meam pluvialem *lego,* . . . Arnoldo . . . -am meam coralem. ORD. canc. pap. 3,4,3 scriptores . . . moneo, quod . . . deferant . . . capas rotundas vel clamides; . . . capas rugatas . . . non utantur. *al.* **2** *monachorum sim.:* EPIST. var. I 13 p. 512,20 vestimentum, quod a Gallicanis monachis cuculla dicitur et nos -am vocamus. CAPIT. reg. Franc. 170,22 ut . . . tunicas duas et cucullas duas et -as duas unusquisque monachorum habeat. TRAD. Frising. 469 cum -a monahhica. WALAHFR. Otm. 2 p. 42,43 ut . . . sine tunica sola -a contectus ad monasterium remearet. EKKEH. IV. cas. 5 bonus fur . . . -a . . ., uti fratrum unus putaretur, indutus. CONSUET. Marb. 236 (Spicil. Friburg. X. 1965) ut . . . -am unam pene superpellicio ęqualem habeant. 250 a festivitate . . . omnium sanctorum usque ad pascha sine -is in chorum non intrabunt *fratres.* HIST. Hirs. 2 p. 256,8 hii *(fratres)* subtus cucullis, desuper -is utebantur. PASS. Thiem.

[Dauser]

II 10 p. 57,49 quidam religiosus ex illis, qui apud canonicos et monachos exteriores fratres in -a vocantur. ABSAL. serm. 29 p. 174C si tunica, si -a pluvialis de subtiliori . . . materia fuerint. VITA Eberh. Salisb. I 7 grandevus quidam . . . apud eum conversus -am induit. CAES. HEIST. mirac. I 1,41 matrona . . . -am conversi induit. 4,10 p. 181,33 sacerdos . . . -am habens in pectore signatam quasi Templarii. STATUT. ord. Teut. p. 38,27 in palliis et -is et tunica armorum crucem nigram deferendo. SALIMB. chron. p. 435,6 nisi vos religiosi . . . adiuvetis nos cum -is et caputiis vestris. *saepe. alleg.:* ARNO REICHERSB. scut. p. 1506B est . . . -a vestis lanea . . ., quae . . . humilitatem in nobis mortificationis et abrenuntiationem mundi significat *eqs.* CAES. HEIST. hom. exc. 231 p. 158,10 -a novicii . . . significat pudiciciam *eqs. al.* **3** *abbatum (abbatissae: l. 16) vel episcoporum:* RUD. FULD. Leob. 14 -am, qua erat induta, abiciens *abbatissa.* RIMB. Anscar. 16 p. 37,18 sine -a sua vix evasit *episcopus.* ANON. Mell. 110 p. 94,19 propter irregularem eius, quam ex Germanicorum abbatum usurpatione . . . portabat -am. GERLAC. annal. a. 1184 p. 699,28 non equitavit *abbas* in scapulari vel cuculla ob relevandum . . . nimium calorem, sed semper in -a. **4** *laicorum:* ORD. iud. Dei app. II. p. 718,6 cooperiatur *fur* . . . pallio vel -a (coppa *1*) propter frigus. CHART. Bund. I app. p. 393,10 -as laneas IV. RUODLIEB V 594 ⟨ad sellam po⟩st se -am solet ille *miles* ligare. GESTA Camer. cont. II C 6,66,4 tollebant *homines rapaces* -am rustici. VITA Meinw. 152 p. 81,1 episcopus . . . indutus -a laicali. CARM. Bur. A 194,10,8 veris ad introitum -am palliare. CAES. HEIST. mirac. I 8,59 p. 131,28 -am . . . furratam. BURCH. URSB. chron. p. 97,28 -a, qua indutus erat *comes*, . . . laniata. WILH. RUBRUQU. itin. p. 251,4 homines *Ruteniae* portant -as sicut Teutonici. *saepe. de sagulo s. Martini:* OTFR. carm. 1,11 domus medio, quae -ae ex nomine dicta est. *v. et p.201,13sqq.* **5** *iocose de pelle bestiae:* NIVARD. Ysengr. 6,438 nova succrescens dat tibi *(sc. asello)* -a decus. **B** *strictius:* **1** *de usu festivo vel liturgico (saepe i. q. pluviale – Rauch-, Vesper-, Chormantel):* **a** *in univ.:* ANGILB. eccl. Cent. 3 p. 177,28 donavimus *ecclesiae* . . . -as CC. GESTA Font. 17 p. 53,33 -as Romanas duas, unam . . . ex rubeo cindato et fimbriis viridibus . . . ornatam, alteram ex cane Pontico. CATAL. thes. Germ. I 16,5 sq. (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -ę principales X. 9,4 -as III coccineas. 48,44 -e sunt LIII, quarum due sunt aureis bullis parate *eqs.* 7,16sq. -ę purpureae V . . ., -ę . . . pueriles II. FOLCUIN. Bert. 85 -am . . . nivei coloris, rubeis intersertam volucrum figuris. GESTA Trud. cont. I 10,12 p. 294,40 abbates albis et -is preciosis induti. RUP. TUIT. off. 2,24 -as . . . in maioribus festis superinduimus *eqs.* BERTH. ZWIF. chron. 10 p. 174,12 Bolezlaus . . . -am nigram albos boves habentem intextos misit. GESTA Vird. cont. II 6 p. 519,20 -am nigram aurifrigiatam. ACTA imp. Winkelm. I 670 -e de sammito ialino tres, -a una celestris de olobrio. *persaepe. proverb.:* WILH. ANDR. chron. 211 quod utraque pars pro -a ordinarii conflictum haberet. **b** *spectat ad officia divina sim.:* **α** *cantorum, sacerdotum sim.:* CONSUET. Trev. 43 p. 47,26 quando . . . -is utuntur *diaconi.* LIBER ordin. Rhenaug. p. 28, 11 sacerdos altaria incensat in -a. HONOR. AUGUST. gemm. 1,72 hi *(pontifex et clerus)* . . . subtus albis et desuper -is vel aliis solemnibus vestibus induuntur. 1,227 -a propria vestis est cantorum *eqs.* VINC. PRAG. annal. a. 1158 p. 675,12 cantorem . . . in albis -am choralem de serico . . . portantem. EPIST. Dominic. 24 -am pulcram . . . ad usum ebdomedarii. *persaepe.* **β** *monachorum:* CONSUET. Trev. 43 p. 41,40 (codd. CE) cuncti *fratres* revestiti sint ad missas cum -is sollempniter. p. 42,23 preparent se sicut in die albis et -is generaliter ad vesperam (MIRAC. Ursm. 2,6 p. 839,31). *al.* **c** *spectat ad processiones sim.:* ORDO Rom. 10,3 presbiteris duobus, qui episcopum ducturi sunt, -ae *praebendae sunt.* ORDO Rom. ant. p. 46b,41 casulas vel -as in terram iactantes proni adorent crucifixum. EKKEH. IV. cas. 59 p. 219,6 reliquias . . . -a illa aquilifera indutus *Ulricus* . . . reportabat. EADM. hist. 2 (MGScript. XIII p. 143,3) archiepiscopus Beneventanus, -a pre omnibus . . . preciosiori decoratus. ORD. coron. imp. 14,1 electus cum coniuge . . . deducuntur . . . clericis . . . omnibus indutis -is. VINC. PRAG. annal. a. 1158 p. 674,49 clerici . . ., canonici, monachi et abbates . . . -is ecclesiasticis . . . induti progrediuntur. ORD. coron. imp. 19,37 scriniarii . . . urbis sericis -is (capis *codd.*) induti . . . respondeant. *saepe.* **2** *de vestimento dignitatem manifestante:* **a** *papae:* PETR. CAS. (?) chron. 3,66 p. 749,20 -am . . . rubeam induebat, albam vero numquam ei *(Victori papae)* potuerunt induere (COD. Udalr. 245 p. 424,1. RAHEW. [?] dial. p. 537,33 an non tu ipse temetipsum . . . rubea -a . . . induisti?). WILH. ANDR. chron. 169 p. 743,36 *(de somnio)* fimbriam -e eius *(papae)* apprehendo. **b** *episcoporum et abbatum:* ADEMAR. hist. 3,49 p. 173,3 per dies septem indutus processit *episcopus* . . . cum indumentis et -a Romana. CATAL. thes. Germ. I 43,25 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -ę episcopales tres . . . et XX tres communes (CHRON. Merseb. 11 p. 184,21). LAMB. ARD. hist. 39 Milo, primus abbas infulatus -a. **c** *imperatorum:* ERMOLD. Ludow. 4,394 dorsa *Iudith* tegit aurea -a. ANNAL. Pegav. a. 1117 p. 253,40 -a dalmatica seu tunica . . . eum *(marchionem)* donavit *imperator.* **3** *de vestimento paenitentiali:* THEOD. PALID. annal. a. 1097 Heinrico grisea tunica et desuper nigra -a induto cotidie psalterium dicere . . . iniungit *papa.* **4** *de vestimento Christi fort. i. q. tunica – viell.: Rock:* ROB. TOR. chron. a. 1156 p. 505,40 -a salvatoris . . . reperta est, inconsubtilis et subrufi coloris *(cf. Vulg. Ioh. 19,23).* CHRON. Albr. a. 922 Hugo *(sc. 'Capet')* . . . a -a Domini, quam de terra promissionis transvexisse fertur in Franciam, appellatus. **5** *de tormento:* ANNAL. Plac. a. 1197 p. 468,33 comes Bologne captus fuit, cui rex Francorum -am plumbeam ei fieri fecit et in eam suam vitam finiri iussit.

II *caputium – Kapuze:* CAPIT. reg. Franc. 252 p. 248,17 ut laicis indumentis clerici non utantur, id est mantili vel cotto sine -a. GERHOH. ad Innoc. p. 232,9 ut non laicalibus vestibus utantur *clerici*, id est mantello sive aliis sine -a. *de fascia lintea baptismali (cf. LThK. ²IX. p.1327sq.):* EKKEH. URAUG. chron. a. 1125 p. 263,47 infantes suos . . . cum . . . -a, quae dicitur vestis candida, . . . ad baptismum deferant. RITUALE Rhenaug. 51 (Spicil. Friburg. V. 1959) ponens -am super caput eius *(infantis)* et dicat *presbyter:* '*eqs.*'

2. cappa *n.* (κάππα) *decima littera alphabeti Graeci:* MAPPAE CLAVIC. 288ex. -a 'k'. *math. de numeri signo:* BEDA temp. rat. 1,86 K XX, Λ XXX. CARM. Scot. I 14,2,12 κάππα bis en denos sibi vendicat arte Pelasga.

capparis (capa-), -is *m. (l.61.65.69. v. et l.47sq.), f. (p. 244,26sq.), n. (p.239,2)* (κάππαρις) *form.: nom. sg.:* -a: *p.244,26sq.* -us: *l.63.65. p.239,13. gen. (et dat.?) sg.:* -as: *l.55.* ?-eo(s): *l.56. al.* -ii, -io: *l.58. acc. sg.:* -per: *p.239,2.* -e: *p.239,3.* -in: *p.239,1.* ?-o: *p.239,4. abl. sg.* -e: *p.239,6. gen. pl.* -rum: *l.60. metr.* că-: *l.65.*

1 *cynosbatos – Kapernstrauch (Capparis spinosa L., cf. André, Lex. bot. p. 70):* **a** *de frutice toto:* PAUL. AEGIN. cur. 125 instilla . . . -is (capa- *A; 3,23,8* καππάρεως) foliorum viridium aut fructus . . . sucum (ROGER. SALERN. chirurg. 966. *al.*). 212 p. 152,26 caparis (-as *B*) cortex (ANTIDOT. Augiens. p. 44,1). p. 153,12 capareos (-eo *B*) radicis corticis (AESCULAPIUS 11 p. 16,8. RECEPT. Sangall. I 176 radicem rappario [*sic?*]. DYNAMID. Hippocr. 2,111 -ii, hoc est lappae herculianae, radix. WILH. SALIC. chirurg. 1,47 p. 318D r. asparagorum et -rum. *al.*). CONSTANT. AFRIC. grad. p. 365,31 -es calidi et sicci . . .; quorum poma, frondes, semen et radix intrant in medicina *eqs.* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 11br -us sive -is . . . est . . . herba; . . . cortex, radix et folia et flores competunt usui medicine. Ps. OTHO med. 78 laudatur caparus solidus, rubeus, subamarus. ALBERT. M. veget. 5,117 -is videtur imitari galangam in sapore et figura *eqs. al. v. et p.244,25. alleg.:* HRABAN. univ. 19,6 p. 514D in dissipatione -is concupiscentiae frigus ostendit *Ecclesiastes (12,5).* ABSAL. serm. 43 p. 246D dissipatus est caparis, quia Iudaea aculeis peccatorum spinosa a pinguedine spiritali vacua permansit. **b** *de fruticis partibus:* PAUL. AEGIN. cur. 54 p. 31,25 convenit . . . caparis continue conmesta. 209

[Dauser]

p. 144,25 porra ex oximelle . . . et caparin (*3,46,5* κάππαριν). TRACT. de caus. mul. 8 capper teris, cum vino bibat. ANTIDOT. Berolin. 12 piper nigro -IIS . . ., -e -I. ANTIDOT. Glasg. p. 138, 33 -o -I, xilobalsamo dr. IIS . . . tundis. ALPHITA I p. 282,18 -is fructus est. ALBERT. M. animal. 22,117 p. 1411,29 pulmo lupi . . . cum capare . . . commixtus. *al.* **2** *solsequium minus vel kalendula agrestis – Feste oder Gemeiner Löwenzahn, Pippau (Crepis L. vel Taraxacum officinale L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1237sq.):* GLOSS. III 553,44 St.-S. -is pypawe. **3** *Brassica oleracea var. capitata (L.) vel sim. – Weißkohl o. ä. (cf. p.256,28sqq.):* GLOSS. V 38,25 St.-S. caparis capuz. **4** *gentiana – Enzian:* GLOSS. III 554,29 St.-S. -us genciane *(v. notam ed.).*

***cappatio** (capa-), -onis *f. amictus – Bekleidung mit einem Mantel, Umwurf:* ALBERT. M. princ. 7,1 p. 360[a],22 in . . . omnibus, quae generum vel specierum habitus nomina esse dicuntur, ut vestitio, -o, tunicatio.

***cappatus** (capa-), -a, -um. **1** *cappa vestitus – mit einem Mantel bekleidet:* **a** *in univ.:* ANNAL. Egm. a. 1164 p. 171, 26 cum loricatis militibus, sed desuper -is cepit *comes* eum *(fratrem).* CHRON. Mont. Ser. a. 1223 p. 204,29 signiferum illum -um (capa- *1*) videns. ALBERT. M. metaph. 5,5,2 p. 277,60 (ed. B. Geyer. 1960) qui *(habitus)* significatur per indutum esse et -um et tunicatum (*cf.* miss. 2,10,3 p. 69[b],28). *al. per compar.:* CHRON. Reinh. a. 1204 p. 567,29 qui *(milites)* tamquam -i introeuntes *(civitatem). subst. masc.:* ALBERT. M. summ. theol. I 13,52 p. 534[b],3 sicut de non albo fit album . . . et de non -o -us. **b** *de vestimento conversorum:* VITA Gebeh. Salisb. II 27 p. 48,7 fratrum . . . exteriorum seu -orum rebellione. **c** *de vestimento festivo:* CONSUET. Mell. p. 231,2 faciant processionem abbate -o. p. 231,18 a quatuor vel quinque fratribus -is cantetur antiphona. **d** *de vestimento magi:* SALIMB. chron. p. 393,24 duxit *miles* eum *(scolarem)* ad quendam magnum magistrum artis illius *(sc. necromantiae)* capatum et senem et aspectu deformem. **2** *in cognomine i. q. cappam possidens – einen Mantel besitzend:* GENEAL. Fusn. 1 (MGScript. XIII p. 252,30; c. 1160) Hugo, . . . C-tus *('Capet')* a cappa Domini . . . appellatus.

cappedo *v.* 1. capito. ***cappella** *sim. v.* cape-.

cappellaris *v.* capillaris. ***cappellula** *v.* *capellula.

cappellus *v.* capellus. **cappesso** *v.* capesso.

***cappida,** -ae *f. pallium cum caputio instructum – Kapuzenmantel:* TRAD. Frising. 660 p. 555,29 (a. 843) censum . . ., hoc est vestitum monachicum cum camisile et -a.

***cappifer,** -eri *m. qui cappa (liturgica) vestitus est – Träger eines (liturgischen) Mantels:* NIVARD. Ysengr. 3,977 tam bene si casulam posuisset -r albus *(sc. aries).*

***cappilatura** *v.* *capellatura. **cappilo** *v.* capello.

cappillus *v.* capillus. **cappitulum** *v.* capitulum.

1. *cappo, -are. *in formam cappae redigere – zum (Kapuzen-)Mantel machen:* CARM. Bur. A 194,10,6 vidi quosdam divites . . . contra frigus hiemis pallium -are.

adi. **cappatus,** -a, -um: *v. l. 18sqq.*

2. cappo *v.* capo. **3. cappo** *v.* capus. **cappra** *v.* capra.

cappula, -ae *f. parva cappa – kleiner Mantel:* EKKEH. IV. cas. 58 p. 216,11 quod . . . sub -a . . . sibimet ipsi manum transfixerit. RUD. TRUD. gest. 7,14 super tunicellam suam indutus vilissimam -am *abbas.*

***cappunus** *v.* *capunus. ***cappurgium** *v.* *caputpurgium.

1. cappus, -i *m.* (*cf.* capo) **1** *gallus castratus (et saginatus) – Kapaun:* GLOSS. III 355,7 St.-S. gallinacius et -us cappe. **2** *?qui circumcisus est – ?ein Beschnittener:* CAPIT. reg. Franc. 281,31 de -is *(v. notam ed.;* cauponibus *ci. H. Pirenne, ALMA 5. 1929/30. p. 89sqq., vix recte)* et aliis negotiatoribus, videlicet ut Iudaei dent decimam et negotiatores christiani undecimam. *v. ThLL. s. v.* 1. capus.

2. cappus *v.* 1. caccabus. **3. cappus** *v.* capus. *Dauser*

capra, -ae *f. script.:* cabr-: AETHICUS ISTER 59 p. 39,7 *cod. L.* CHART. Ticin. 35 p. 80,1 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929). -ppra: CHART. Bern. II 281 p. 307,17. -per(a): *p.240,18. adde* BOTAN. Sangall. 4,8. 10,3. *metr.:* cā-: *p.240,26.* că-: *p.240,55.*

capella – Ziege: **I** *strictius de animali domestico (expressius de animali feminino, e. g. l. 12.19.23.28; ?de masculo: l. 15.37; cf.* GLOSS. I 114,4 St.-S. -a caiz. III 226,46 -a domestica geiz. 451,2 -e cigun. *saepe. v. et l. 54; cf. K. Rein, Deutsche Wortforschung in europäischen Bezügen. I. 1958. p.197sqq. 211sq. 223sq. 247):* **A** *proprie:* **1** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 131 p. 180,4 -ae micciunt. RECEPT. Sangall. II 66 -a inclusa die et nocte ebulum pascens. HILDEG. phys. 7,16 -a . . . usque ad Augustum comedi potest. ALBERT. M. animal. 3,173 lacte habundat ovis, -a (*p.522[a],27* αἴγειον) et vacca. 6,108 -ae (*p. 573[b],30* αἴξ) frequentant coitum per totam vitam. 22,37 caper et -a nota sunt animalia, sed multorum generum; domesticum quidem longorum et acutorum cornuum *eqs.* 22,38 ex felle -arum silvestrium vel domesticarum. *saepe. de pullo:* GLOSS. I 115,4 St.-S. -a edus. *fort. sensu convicii:* CARM. Bur. B 209,3 trahe tost, -a, concine, clama. **2** *iur. de furto, traditione, praestatione sim.:* LEX Sal. Merov. 5,1 si quis tres -as furaverit. TRAD. Patav. 14 *trado* X -peras. CAPIT. reg. Franc. 128,25 *invenimus* -as cum hedis XXX, . . . hircos III. CHART. Sangall. A II app. 11 p. 390,13 ut . . . -ę . . . procurentur. CHART. Stir. I 171 p. 170,21 deputavimus . . . greges . . . -arum. TRAD. Frising. 1772 p. 547,33 solvit I tergum capri maturi vel duo -e. CHART. ord. Teut. 34 de singulis centum -is, que hyemabunt in terra mea, habebitis V carrublas de rustico. *persaepe.* **B** **1** *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,387 raro audistis ovem de -a poscere lanam (*sim.* EKKEH. IV. cas. 123[med.]). **2** *per compar.:* CONR. HIRS. dial. 1528 ut . . . putet esse . . . hircos ut -as mulgibiles. *al.* **3** *in imag.:* ARNO REICHERSB. apol. p. 167,38 -ae . . . sacrificium Dominus Iesus semet ipsum obtulit. **4** *alleg.:* HRABAN. univ. 5,10 p. 131[B] -ae . . . vel haedi in hostiam oblati aut carnem salvatoris . . . aut poenitentes pro peccatis suis significant. 7,8 p. 204[B] -ae . . . iusti . . . ex gentibus venientes. *al.* HONOR. AUGUST. spec. p. 853[C] per -am . . . ordo coniugatorum intellegitur. **5** *in nominibus:* **a** *hominis:* CHART. Rhen. med. II 86 p. 125,19 (a. 1187) Henricus C-a. **b** *plantarum:* GLOSS. IV 98,36 St.-S. barba de -a boccis bart. ALBERT. M. veget. 1,160 bacca -arum. **c** *loci:* BEDA hist. eccl. 3,21 p. 170,22 quod *(monasterium)* vocatur Ad C-ae Caput. **6** *meton. i. q. pellis caprina – Ziegenfell:* VITA Norb. I 4 p. 673,20 quare . . . -arum vestibus uteretur.

II *latius de animalibus feris (cf. l. 14):* **A** *ibex – Steinbock:* GLOSS. II 696,49 St.-S. -ae i. capreae steingeizze. IV 187,21 ibix, -a in montibus manens i. steinboch. 351,49 -ę steingeizzę. *fort. add.:* HONOR. AUGUST. imag. 1,101 Iovem . . . -a clam aluit, quam . . . inter sidera transtulit *eqs. (cf. p. 242,63).* **B** -a montana *i. q. rupicapra – Gemse:* ANTIDOT. Glasg. p. 140,35 -e montaneae locium. EKKEH. IV. cas. 126 cum -is fugatiores montes percurrerint *Sarraceni.* ALBERT. M. animal. 2,22 habent cornua curva sicut uncus -ae montanae silvestres, quae . . . gemezen vocantur (*sim.* 12,222). **C** *caprea – Reh (cf.* GLOSS. II 717,22 St.-S. -ae, caprea reho, nam c[r]apra get dicitur. IV 355,26 -a rehgaiz. *al.):* ERMOLD. Ludow. 3,592 dammas percutere atque -as. ANNALISTA Saxo a. 1009 p. 660,21 erat . . . cervorum -arumque venatu insignis *locus. fort. add.:* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 8,10 p. 191,64 comedit . . . capreolus vel -a vulnerata pulegium, ut ferrum . . . exsiliat.

***capraria,** -ae *f. quae capras custodit – Ziegenhirtin:* TRAD. Garz. 66 (s. XII.[ex.]) Liukart -a.

***caprariciа** (-tia), -ae *f. stabulum et grex caprarum – Ziegenstall, -haltung:* CAPIT. reg. Franc. 32,23 in unaquaeque villa nostra habeant iudices . . . -tias, hircaritias.

caprarius, -i *m. custos caprarum – Ziegenhirt (cf.* GLOSS. III 138,20 St.-S. -us geizzare. 686,31 -us geezhirdi. *al.):* VITA Cond. 10 (MGMer. V p. 650,25) armentarium -umque Amos. FORM. Sangall. I 12 p. 385,27 de capris capita c cum -o et cane. BENZO ad Heinr. 6,2 p. 660,16 natus . . . de patre -o. *al.*

caprea, -ae *f. script.* -rę(a): *p.241,7. al. metr.:* cā-: *p.241,9.* că-: WANDALB. mens. 64. CARM. Bur. B 134,8. *al.*

[Schmidt]

1 *capreolus – Reh (interdum fort. i. q. rupicapra – viell.: Gemse: l.7; expressius de animali feminino, e. g. l. 4.11.15; cf.* Gloss. I 275,65 St.-S. -ę et ibices unum sunt, quod quidam reh dicunt. III 33,50 -a rehgaiz [*L*], reh [*H*], rechizzi [*a*], staingeiß [*F*]. 674,8 -a rehinne. *saepe. v. et l.42. p.240,53. 242,33):* **a** *proprie:* **α** *gener.:* Arbeo Emm. 6 feris saltus et frutecta cervis, alcis, bubulis, -ęis, ibicum . . . generibus ornata (Chron. Noval. 2,5 p. 84,53). Walahfr. imag. Tetr. 120 ludunt . . . uri cum cervis, timidis cum -a dammis. Liutpr. leg. 38 occurrunt mihi commisti -is . . . onagri. Nivard. Ysengr. 4,2 -a . . . Bertiliana. Walth. Marcht. hist. 1 in quo *(horto ferarum)* cervi, hinnuli, -e . . . aspiciebantur et capiebantur. *al.* **β** *iur. de licentia venationis:* Dipl. Otton. I. 62 cervos, ursos, -as . . . venari. Dipl. Heinr. II. 367 ut nullus . . . capreos vel -as . . . capiat. *al.* **b α** *alleg.:* Ermenr. ad Grim. 36 p. 575,38 -arum cervorumque multitudinem habens *ecclesia*, hoc est omnes prudentes et in fide fortes. **β** *in imag. et translate de figura tonorum ecclesiasticorum ab Aribone inventa (cf. Musik in Geschichte und Gegenwart. I. 1949/51. p. 611):* Aribo Frising. mus. p. 4 inveni -am matri *(sc. primitivae monochordi dispositioni)* simillimam. p. 5 nostri theorematis novitatem propter eius mensurae celeritatem noncupavi -am *eqs.* (*cf.* Anon. Mell. 106 Aribo . . . musicam scribit, quam . . . -am nuncupavit). p. 29 quatuor troporum naturalis antiquitas in quadripartita modernorum figura et in nostra patet -a. *ibid. saepe.*

2 *ibex – Steinbock (cf.* Gloss. III 200,32 St.-S. -a . . . steingeiz. 226,43 -a [campa *B a. corr.*] silvatica steingeiz. 408,68 ibex, -a vel oryx steingeiz. *al. v. et p.240,44):* **a** *proprie:* Honor. August. cant. 2,4/7 p. 388[A] -a habet quatuor naturas, alta petit, bonas herbas . . . eligit, ruminat, vulnera sua per dictamnum curat. 7,3 p. 458[B] -a . . . de rupe se praecipitat et praemittit cornua, ne corpus laedatur. **b** *alleg.:* Honor. August. cant. 2,4/7 p. 387[A] per -as . . . prophetae designantur, qui in altam contemplationem sublevati Christum . . . prospexerunt.

caprefolium *v.* caprifolium.

***caprella,** -ae *f. capra – Ziege:* Mirac. Columb. 2 (MGScript. XXX p. 998,30; a. 944/67) qui *(rusticus)* in ipsa rupe -as (cape- *var. l.*) custodiebat. *v. et p.200,63.*

capreola, -ae *f. script.:* -rola: *l. 42.* -rio-: *l. 48.*

caprea – Reh (cf. Gloss. IV 183,17 St.-S. caprea vel -rola rech): Aesculapius 37 p. 60,17 ex omnibus venationibus lepores, -as et alia agrestia *hydropici accipiant.* Diaeta Theod. 68 -arum (caprearum *var. l.*) agrestium *carnes* sicciora sunt minoribus. Hildeg. caus. 4 p. 195,11 -a mundum animal est. *al. per compar.:* Albert. M. miner. 2,2,7 p. 37[b],29 gagatronica est lapis diversi coloris sicut pellis -iolae.

capreolinus, -a, -um. *script.* -rio-: *l. 52sq. al.*

1 *adi.: qui est capreae – Reh-.:* Ioh. S. Paul. diaet. 455 -a et leporina *caro.* Thadd. Florent. cons. 4,12 carnes . . . sint . . . eduline, -ioline. Theod. Cerv. chirurg. 3,54 p. 177[G] leporinus sanguis sive -iolinus calidus. *al.* **2** *subst. masc.: capreolus (novellus) – (junger) Rehbock:* Tract. de aegr. cur. p. 112,24 comedant *epileptici* . . . carnes . . . annualis agni, hedini, -i.

capreolus, -i *m. script.:* ka-: Gloss. III 447,43 St.-S. crape-: Gloss. III 446,22 St.-S. *cod. d.* cabr-: *p.242,5.14.* -rio-: *l.62.72. p.242,5. al.* -ll-: *l.72. metr.* cā-: *l.66.71. p.242,1. al.*

I *de animalibus:* **A** *caprea – Reh (expressius de animali masculo: l.63. p.242,2.5; cf.* Gloss. I 115,2 St.-S. -iolus reeho. III 77,19 -us rechboch. 268,11 -us vel campolus rech. *saepe):* **1** *proprie:* **a** *gener.:* Aesculapius 5 p. 10,6 -orum, haedinas . . . carnes. Ps. Odo Magd. herb. 307 fella gerunt . . . -i . . . nemoris. Rahew. gest. 4,86 p. 345,9 ortum . . . cervorum et -orum copiam nutrientem. Albert. M. animal. 2,51 tales -i sunt pulcrorum oculorum . . ., habundantes in Affrica . . ., in Germania autem est ex eis maxima habundantia. 22,39 -us . . . vocem habens debilem *eqs. al. (v. ind.).* Nicol. Biber. carm. 575 (ed. Th. Fischer. 1870) agitari . . . -os (-rio- *N*, -ll- *P*). *al. v. et p.240,58. 243,46. proverb.:* Iocalis 492 velox -iolus cane pigro non capietur. *de pullis:* Gloss. II 689,5 St.-S. -i rehpocchiliu. III 236,9 -us (campolus *Q*) rech *(AQ)*, rechkeizilin *(a)*. 444,47 -us rechchalp. *al.* **b** *iur. de occisione, licentia venationis:* Pactus Alam. V 7 si quis -iolo ([-iolum, -briolum *var. l.*]. gloss. B 9: rehpoch) *mansueto* occiderit. Dipl. Karoli M. 87 p. 126,36 cum utriusque sexus genera feraminum, cervorum, -orum, ex quorum coriis libros . . . cooperiendos ordinamus *eqs.* Dipl. Otton. III. 358 p. 787,27 -um capere. Dipl. Heinr. II. 80 de genere . . . -orum . . . agitare . . . marem seu feminam. *al.* **2** *translate usu medic. de pulsu:* Constant. Afric. theor. 7,3 p. 31b[r] quidam pulsus . . . -us vocatur . . ., qui nomen istud a -i similitudine sortitur, quod -us, cum incipiat saltum, quasi quiescere in aere videtur. **B** *capra – Ziege:* Gloss. I 114,2 St.-S. cabrioli *(a,* caprioli *b)* caizzi.

II *de plantis i. q. cauliculus, clavicula – Trieb, Wickelranke, Gäbelchen (cf.* Gloss. III 90,51 St.-S. -ioli krapfiliu. 194,18): Ps. Odo Magd. herb. 64 -i similes multa se parte plicantes *frondes bryoniae.* Roger. Salern. chirurg. 2,141 con . . . succo -orum vitis (Alphita I p. 318,45 turiones vittis sunt summitates, qui etiam -i dicuntur). *remissius de planta ipsa i. q. labrusca – Wilde Rebe (Vitis silvestris Gmel.):* Tract. de aegr. cur. p. 97,35 succum turionum -i, id est vittis aggreste.

***capres** *v.* *copros.

***capretus** (cavredus), -i *m. (cf. ital.* capretto; *v. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p. 744) caper novellus – (Ziegen-)Böckchen:* Registr. Trident. I 113 inter cavredos et agnos (*cf.* 81. 82). Wilh. Salic. chirurg. 2,1 p. 326[E] utatur . . . carnibus . . . facilis nutrimenti ut . . . vitulorum, -orum. *cf.* capritus.

capreus, -i *m. metr.* cā-: *l. 37.*

1 *capreolus – Reh, Rehbock (cf.* Gloss. III 674,7 St.-S. caprea rehcaiz, idem -us [capus *cod. corr. ex* capa] rech): Frid. II. Imp. art. ven. 1 p. 29,9 quedam *avium* rapacium magis utuntur hinnulis cervorum et -orum. *v. et p.241,15. de pullo:* Gloss. III 721,35 St.-S. -us recalf. **2** *ibex – Steinbock:* Ekkeh. IV. bened. II 128 -us ad saltum benedictus sit celer altum. cas. 21[med.] fratres ambo -um venantes in cacumen quoddam rupis artissimae ducti *(v. notam ed.).*

***capria** (harpa, katara *sim.*), -ae *f.* (καπρία) **1** *ovaria porcarum – Eierstock der Säue:* Albert. M. animal. 8,218 ex porcabus abscinditur id, quod carfari *(p. 632[a],21* καπρία) vocant, et est pars matricis, in qua haerent testiculi *eqs.* **2** *pituita vaginae porcarum libidine producta – Brunstschleim der Säue:* Albert. M. animal. 6,100 exit ex eis *(porcis)* quiddam . . ., quod . . . vocatur harpa (*p. 572[a],21* καπρία) et est frustum sicut bufo formatum *eqs.* **3** *libido – Brunst:* Albert. M. animal. 6,106 ex appetitu, quem kataram (*p. 573[b],2* καπρίαν) vocavimus.

***capricornis,** -is *m. fort. i. qui cornua capri gerit, cornutus – viell.: Bockshornträger, Gehörnter:* Benzo ad Heinr. 5,1 p. 648,47 -es tuebantur solis glandariciis.

capricornus, -i *m. metr.* că-: *l. 57.60. al.*

1 *ibex – Steinbock (cf.* Gloss. III 33,58 St.-S. -us steinboch [rehpoch *var. l.*]. 55,44. *al.):* **a** *de bestia:* Carm. Bur. B 134,8 nomina . . . ferarum: . . . caprea, -us (gloss.: stainbock). *per compar.:* Hildeg. epist. I 24 p. 183[A] curre . . . in altitudinem legis . . . sicut -us. **b** *de sidere:* Wandalb. mens. 11 -i sidera . . . bis duodena. Gerb. (?) astrolab. 2,2 circulus -i, id est tropicus hiemalis. 2,9 p. 122,2 ad -i solstitium. Honor. August. imag. 1,101 decimum *signum zodiaci* est -us *eqs. (cf. p.240,47).* Arnold. Saxo fin. 1,2,2 p. 16,37 signi -i. *al. de signo in astrolabio exsistente:* Gerb. (?) astrolab. 2,10 in cuius rotunditatis fronte exstans est denticulus super -um positus. *ibid. al. alleg. de diabolo:* Rhythm. 117,14,1 -us . . . deformis, vultu despicabilis, alios amentes facit *eqs.* **2** *capreolus – Rehbock:* Gloss. III 81,45 St.-S. -us rebuch. *v. et l.55sq.*

caprificus, -i *f. (?m.: p.243,9; n.* -um: *p.243,15) script.:* -rof-: *p.243,4.9.* -ruf-: *p.243,3sqq. form. gen. sg.:* -us: Roger. Salern. chirurg. 1,754. -is: *p.243,12.*

[Schmidt]

1 *ficus caprea – Wilder Feigenbaum (Ficus carica L. var. silvestris, cf. André, Lex. bot. p. 70):* ANTIDOT. Bamb. 18 -ufici folia tenera vel cimas. ANTIDOT. Glasg. p. 125,28sqq. corium de radicem de -ufici; . . . coria -ofici; . . . de virga -i. RECEPT. Bamb. 36 fici aut -ufici. CHRON. Median. 17 p. 218[B] in -o, quae fenestellae eius *(basilicae)* erat adversa. ROGER. SALERN. chirurg. 3,736 fructus -i (id est caprifolii *suprascr. M*). *al.* **2** *sycomorus – Sykomore (Ficus sycomorus L., cf. André, op. cit. p. 308):* COMPOS. Matr. 74,6 lac -ofici, qui si⟨co⟩morus dicitur. **3** *morus – Maulbeerbaum (Morus nigra L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. III. p. 217sqq.):* GLOSS. I 304,44 St.-S. -is (-us *var. l.*) i. murpoum (mulboom *q*). IV 250,16 -us morboum. **4** *fort. i. q. lathyris – viell.: Spring-Wolfsmilch (Euphorbia lathyris L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 269):* GLOSS. III 486,43 St.-S. -um (caprifolium *ci. ed.; v. et l. 33*) sprincwrz.

caprifolium, -i *n. (?f.* -a: *l. 39) script.* -ref-: *l. 22sq. adde* ANTIDOT. Glasg. p. 122,39.

1 *silvae mater – Geißblatt (Lonicera caprifolium L. et periclymenum L. vel sim., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 273 sq.):* RECEPT. Sangall. I 101 -o . . . teris. GLOSS. III 471,24 St.-S. -um wideuuinda. 569,19 -efolium widemunda. 719,41 -efolium withewinde. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 380[F] fit autem litium sic: -i pinulas . . . tere *eqs.* (ALPHITA I p. 297,36 licium Indicum, succus -i, oculus lucidi idem. II p. 99,14 [*cf. notam ed.*]. *al.*). GLOSS. Roger. III 503 folia -i . . . cancrum mortificant. ALPHITA I p. 282,15 -um, matrisilva, peridimenon idem *eqs.* p. 288,23 elitrodanum, . . . -um idem. II p. 29,25 -um, . . . volubilis maior idem; . . . anglice wodebynde vel honisocles. ALBERT. M. animal. 22,130 cum decoctione -i. *al. v. et l. 7. huc spectare vid.:* MAPPAE CLAVIC. 190 grana matura arboris -i (gloss.: anglice gatetriu). GLOSS. Roger. III 31 si -um vulneri superponatur, miro modo trahitur os fractum *eqs. ibid. al. cf. l. 16.* **2** *melilotum – Steinklee (Melilotus officinalis Lam. vel sim.): v. l. 29.* **3** *virga sanguinea vel ligustrum – Roter Hartriegel oder Rainweide (Cornus sanguinea L. vel Ligustrum vulgare L. vel sim., cf. Marzell, op. cit. I. p. 1173. 1177. 1179):* GLOSS. III 496,22 St.-S. -a hurddrugel. **4** *vitis alba – Zaunrübe (Bryonia L., cf. Marzell, op. cit. I. p. 683. 687. 690):* GLOSS. III 528,22 St.-S. -um cit⟨w⟩er *(v. notam ed.).* **5** *per confusionem ut vid. i. q. caerefolium – Echter Kerbel (Anthriscus cerefolium Hoffm.):* BERNH. PROV. comm. 8,1 p. 298,29 succus -i, id est cerfolii.

caprigenus, -a, -um. **1** *caprinus – Ziegen-:* CARM. Paul. Diac. app. I 6,1,12 capreoli . . . -umque pecus *(ex Verg. Aen. 3,221). fort. add.:* CARM. var. II 10,2,1 ⟨. . .⟩ quid mihi -gero (-geno *ci. ed., cf. notam*) cornuque minaris abunco? **2** *arietinus – Widder-:* GLOSS. II 372,54 St.-S. -um ⟨v⟩viderin.

***capriger** *v.* caprigenus.

***caprilatius,** -a, -um. *ex pilis caprinis confectus – aus Ziegenhaaren, Ziegen-:* GLOSS. III 409,41 St.-S. saga cilicina filze vel tepit, quae et vela -a geizzin quandoque vocantur.

caprimulgus, -i *m.* αἰγοθήλας *– Ziegenmelker:* ALBERT. M. animal. 8,25 agotylez . . ., quem nos -um vocamus *eqs.* 8,95. 23,19. 23,128 quoddam merulorum genus, quod -us vocatur eo, quod . . . capras sugit *eqs.*

caprinus, -a, -um.

I *adi.: qui est caprae – Ziegen-:* **A** *proprie:* **1** *a capra oriundus, ex capra proveniens – von der Ziege (stammend):* AESCULAPIUS 5 p. 9,13 lactis -i (EKKEH. IV. bened. II 143. *saepe*). BONIF. epist. 63 p. 131,19 casulam . . . -a lanugine mixtam. ANTIDOT. Sangall. p. 95,9 cum -o sevo. ANSELM. BIS. rhet. 1,13 p. 125,18 catulum nigrum in -a pelle involvas (STATUT. ord. Teut. p. 38,31 pellicia . . . de . . . -is pellibus *eqs. al.*). CHART. select. Keutgen 231,5 carnium . . . -arum. ALBERT. M. veget. 7,7 -um . . . stercus. *saepe. v. et p. 200,69.* **2** *ad quem caprae pertinent – zu dem die Ziegen gehören:* CHART. select. Keutgen 268,1 (c. 1260) de pelle generis -i. **3** *ex lacte caprae confectus – aus Ziegenmilch:* ORD. iud. Dei A 32[a] caseus -us (DIAETA Theod. 264). ANTIDOT. Cantabr. p. 165,47 butiro -o. BERNH. PROV. comm. 1,1 p. 272,14 serum -um (PS. CALID. [?] alleg. p. 192[a],11 sales solutos in sero -o). *al.* **4** *ex lanugine, pellibus, corio caprarum confectus – aus Ziegenhaaren, -fell, -leder:* BONIF. epist. 76 lectisternia -a. ALCUIN. epist. 8 p. 33,25sq. vestimenta -a . . . et cappas nigras et rubicundas -as. NICOL. BIBER. carm. 1758 (ed. Th. Fischer. 1870) quasi -um sotularem vendit ovinum. *al.* **B** **1** *proverb.:* EBERH. ALEM. labor. 965 dogmatis in cathedra de lana saepe -a officium sedis iudicialis habes *(cf. Hor. epist. 1, 18,15).* **2** *per compar. vel in imag.:* ROD. GLAB. hist. 5,2 erat *homunculus* . . . barba -a. EPIST. Ratisb. 6 p. 288,5 -am pellem veritatis induunt. **3** *in nomine herbae:* ALPHITA II p. 94,22 lappa -a similis est equine. **C** *translate:* **1** *qui de caprariis agit – von Ziegenhirten handelnd:* ANON. Mell. 36 *(spectat ad eclogam Theoduli)* quasi diceretur 'egle logos', id est -us sermo, aut quia de pastoribus agit, aut quia feditatem viciorum, que per hoc animal significatur, reprehendit. **2** *qui turpia arguit – Scheußlichkeiten tadelnd: v. l. 16.*

II *subst.:* **A** *masc.: caper – Ziegenbock:* ALBERT. M. eth. 3,3,3 p. 257[a],45 gaudet *leo* in voce agrestis -i (*p. 1118[a],23* ἄγριον αἶγα) nec videns . . . eum. **B** *fem.: caro caprae – Ziegenfleisch:* DIAETA Theod. 64 -a levior *est quam vitulina eqs.*

capriola *sim. v.* capre-.

caprion *n.* (*cf.* καπρία, καπ(π)άριον) *capparis – Kapernstrauch (Capparis spinosa L.):* ALPHITA II p. 33,24 cappara, kynosbiton, -on idem; frutex est spinosa *(cf. Diosc. lat. 2,159).* p. 36,1. *cf.* capparis.

capripes, -pedis *m. qui pedes caprinos habet – ein Bocksfüßiger:* LIUTPR. leg. 10 verius canerent: . . . lustrivage, -s, cornute *(cf. Anth. 682,1).*

capritus, -i *m. caper – Ziegenbock:* LEX Sal. Pipp. 5,1 (rec. E) si quis -um furaverit (LEX Sal. Karol. 5,1 [caprum *suprascr. K 46*, -pirt-, -idum *var. l.*]). *cf.* *capretus.

***caprizo,** -are. *miccire – meckern:* ALBERT. STAD. Troil. 5,131 illa *(capra)* canit altum diapente -ans.

adi. **caprizans,** -antis. *medic. de spiritu i. q. per intervalla eveniens (modo salientis) – stoßweise (springend):* ALBERT. M. animal. 20,37 spiritus velox, tardus, -s, decidens.

cf. capreolus *p. 242,11sqq.*

caprificus *v.* caprificus.

caprola *v.* capreola.

caprona, -ae *f. iuba – Mähne:* GLOSS. IV 112,48 St.-S. -ę manen equorum iubę.

1. *capronus, -a, -um. (caput *et* pronus) *capite pronus – mit vornübergebeugtem Kopf:* EGBERT. fec. rat. 1,349 cymex . . . quid sit, disce căpronus ([capite pronus *suprascr. e*]. *cf. notam ed. et ThLL. III. p. 361,65sqq.*).

2. capronus *v.* caprunus. ***capros** *v.* *copros.

capruficus *v.* caprificus.

caprunus (cabr-, -ron-), -a, -um. *qui est caprae – Ziegen-:* **1** *a capra oriundus – von der Ziege (stammend):* FRAGM. mul. II 11 sevo -o . . . uteris. BOTAN. Sangall. 17,6 fel -um. TRACT. de caus. mul. 28 lacte -a. *al.* **2** *ex lacte caprae confectus – aus Ziegenmilch:* FRAGM. mul. III 34 casseo bono -ono (TRACT. de caus. mul. 5 casio cabruno). *Schmidt*

capsa, -ae *f. script.:* ka-: *l. 63.68.* caphs(a): *p. 245,52.* cafs(a): *l. 67.* ?caficem: *p. 246,7.* caff(a): *p. 245,49.* cass(a): *p. 245,14sq. 32.68.* cas(a): *p. 245,67. 246,5.* -px(a): *p. 245,28.* -psi(a): *p. 245,32. 59. etym.: p. 245,54.*

1 *strictius i. q. arca, scrinium, vas, pyxis – Kasten, Schrein, Behälter, Kapsel (cf.* GLOSS. II 740,44 St.-S. [cod. b] -a kafs, kefsa, basciza. III 168,32 -a [k- *G*] kafsa. *al.):* **a** *de receptaculo reliquiarum (cf. J. Braun, Die Reliquiare. 1940. p. 40 sqq. 147sqq. 286sqq.):* **α** *in univ.:* WILLIB. Bonif. 8 p. 50,24 reliquiarum -as abstulit. CHART. Fuld. B 283 p. 411,31 in reliquiis, in -is (cafsis *cod.*) seu in crucis (ANNAL. Xant. a. 873 p. 33,9 clerus cum k-is et crucibus occurrerunt eis. *al.*). WETT. Gall. 11 p. 263,11 cum . . . vir . . . Dei . . . in precibus se ante eandem -am exercuisset. VITA Willeh. 4 -am cum sanctis reliquiis in collo suspensam. FLOD. hist. 3,5 p. 479,16 locellum . . . quendam, hoc est -am maiorem, quae a duobus clericis

[Sroder]

ferri solet, fieri iussit argentoque imaginato ac deaurato vestivit *archiepiscopus*. EKKEH. IV. cas. 10med. -a . . . aurea . . . reliquiis summis referta in formam capellae creata. LEO MARS. chron. 4,73 in argentea -a turrium instar aptata sanctum brachium recludentes. GESTA mon. Mans. (MGScript. XV p. 934,6) scrinium lapideum . . . cum -a plumbea. NIVARD. Ysengr. 7,415 conditus ergo simul dignis donabere -is. CATAL. thes. Germ. I 57,11 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) in -a . . . quadrata in modum libri cum ossibus composita. *saepe (v. ind.)*. CASUS Petrish. 1,26 aperientes ipsam -am, invenimus in ipsa -a -am rubricatam. ANNAL. Ianuens. II p. 29,7 in marmorea -a. CHRON. Basil. a. 1160 -e, in quibus scrinia continebantur. HIST. Mett. (MGScript. XXIV p. 538,8) ossa . . ., que in cassa lignea . . . fuerant reposita. RICHER. SENON. gest. 4,25 p. 313,29 de cassa argentea. *saepe. alleg.:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,134 super altare -ae ponuntur, ii sunt apostoli et martyres. **β** *spectat ad iusiurandum:* LEX Alam. B 6,4 ut illi coniuratores manus suas super -am ponant. LIBER hist. Franc. 46 hoc dolose . . . super vacuas -as ei iurantes. ORD. iud. Dei B 9 p. 662,16 iuret in altari . . . vel in evangelio sive -a (16 p. 682,43). TRAD. Frising. 626a p. 534,26 cum iuramento super -am corporis sancti Tertulini confortare. CHART. Turic. 190. **γ** *spectat ad confirmationem traditionum:* TRAD. Frising. 347a (a. 815) vir . . . tradidit in -am (*'Reisealtar' ed. p. XLIV*) seu in manus Hittonis episcopi suam alodem. 513a femina illam traditionem fecit in -a sanctę Marię, quae episcopus secum habuit. 618 totum . . . tradidit in capxas sanctae Mariae. *al. (v. ind. p. 717b)*. GERH. AUGUST. Udalr. I 28 p. 417,44 tradidit proprietatem . . . super -am deauratam. **b** *de receptaculo scriptorum, librorum:* Ps. HIPPOCR. progn. B praef. precepit *Hippocrates*, ut virtutes iste in hoc libro scripte ponerentur in -a (cassa *B*, capsia *P*) eburnea et ponerentur ipsa cum eo in sepulcro. RUD. TRUD. gest. 1,3med. (chart.) -as evangelicas argento paratas *(cf.* ANON. Has. 6 veterem illam evangeliorum -am ex electro et auro . . . parari fecit. HARIULF. chron. 3,3 p. 95,11 -a evangelii argentea. *al.)*. EKKEH. IV. cas. 51ex. oratorium, in quod invehuntur cruces et cum diptitiis -ae. **c** *de receptaculo eucharistiae:* ORDO Rom. 1,48 duo acolyti tenentes -as cum sancta apertas. **d** *de receptaculo gemmarum, rerum pretiosarum:* AGNELL. lib. pont. 113 in -am ligneam super lanam inclusit *lapidem*. PASS. Petri et Pauli 16 aurum . . . fulvum -a nigella tegit. HARIULF. chron. 3,20 p. 141,20 fecit . . . -am . . .; accepit de thesauro ecclesiae . . . quaeque potuit pretiosiora et in arcam iam dictam recondidit. CATAL. thes. Germ. I 21,5 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -ę, in quarum duabus XXIII lapides preciosi atque cristalla. **e** *usu vario vel incerto:* EPIST. Bonif. 117 p. 253,6 -am unam ad officium quidem sacerdotale ex ossibus fabricatam. COD. Lauresh. 3420 dono . . . I caffam deauratam. PASS. Kil. I 10 illorum *(martyrum)* -ae, crux et evangelium . . . cum illis in sepulchro posita sunt. CATAL. thes. Germ. I 108,4 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) VI caphsas, aliae . . . deauratę et quedam de stagno. EKKEH. IV. pict. Sangall. 129 panditur hic -a (gloss.: a capiendo dicta) gestamen martyris ipsa, horret in hac vestis spinosa catenaque testis. CHRON. Bened. I 12 sarcofagum argenteum . . . cum -is circumquaque stantibus. NIVARD. Ysengr. 1,761 clerus *rotat* vasa . . ., candelabra, -as. ANNAL. Ianuens. II p. 123,18 cruces . . . collocate -iis ferratis. CHART. episc. Hild. II 37 ut . . . -as et pallas altarium benedicat *episcopus. saepe. per compar.:* WILLIR. cant. 4,11 p. 32 doctores veluti -ae locupletes ubere doctrina fundunt in vascula vina. *sarcophagus – Sarg:* AGNELL. lib. pont. 26 p. 291,13 invenimus infra ipsam arcam -am cipressinam, cumque sublevassimus eius tegumen, vidimus . . . sanctum corpus iacens. ALBERT. MIL. temp. 279 p. 537,17 rege Lodoico mortuo rex Phylipus . . . deportari eum fecit in una casa *eqs.* 286 p. 545,34 portati fuerunt quilibet *mortui* in una cassa. *ibid. al.*

2 *latius:* **a** *mus.:* **α** *de organo i. q. arcula – Windlade:* TRACT. de fist. org. p. 15 -am, cui superponantur fistule, oportet fieri quadratam. *ibid. al.* **β** *de monochordo i. q. arca (sonitum reddens) – (Resonanz-)Kasten:* Ps. ODO CLUN. dial. 1 p. 252a,25sq. lignum longum quadratum *est monochordum* in modum -ae; . . . per mediam -am in longum linea recta ducitur *chorda. fort. add.:* ALDH. virg. II 73 quamlibet auratis fulgescant cetera -is. **b** *techn. i. q. forma fusoria – Formkasten:* COMPOS. Luc. I 22 facis casa eramentea et semper eum *(sc. aeramen)* ibi scalda *(inde* COMPOS. Matr. 77,7 facis caficem heramenta). **c** *bot. i. q. vasculum (seminis) – (Samen-)Kapsel:* ALBERT. M. veget. 6,75 crescunt . . . in una -a plus quam quadraginta semina simul. 6,177 rami parvi interiores -ae, in quibus sunt dactili, sex sunt. 6,283 sine siliqua et -a producit *agrimonia* grana seminis sui. *de gemma terminali:* ALBERT. M. veget. 6,179 in supremo . . . cacumine habet *palma* -am, in qua est substantia mollis. **d** *natur. i. q. putamen – Schale:* Ps. AVIC. anim. 6,25 p. 376 in cassa ovi.

capsade *v.* chartula.

***capsalis** (cass-), -e. (capsus) *ad thoracem pertinens – Brustkasten-:* THEOD. CERV. chirurg. 1,23 p. 143E de vulnere cassali.

capsamum *v.* cassamum.

capsarius, -i *m. qui capsas librorum portat – Träger von Bücherkästen:* RUP. TUIT. spir. 5,15 p. 1719B ut . . . tanquam -i nostri scripturas easdem in usum nostrum circumportarent *Iudaei (cf. Aug. in psalm. 40,14)*.

*?***capsedra,** -ae *f.* (*subesse potest potius* capsella *quam* χολέδρα) *obturamentum – Verschluß:* THADD. FLORENT. cons. 183,19 pone *vinum* in vase et claude foramen cum bona -a (clopsedra *cod. Monac. 363 f. 80v*) facta de ligno cum panno involuta.

capsella, -ae *f. script.:* casse-: *l. 44.* -pce-: *l. 59.* -el(a): *l. 58.*

1 *strictius i. q. (parva) arca, (parvum) scrinium, (parvum) vas, (parva) pyxis – (kleiner) Kasten, (kleiner) Schrein, (kleiner) Behälter, (kleine) Kapsel (cf.* GLOSS. IV 134,22 St.-S. -a kefsa. *al.):* **a** *de receptaculo reliquiarum (de re v. p. 244,64sq.):* WALAHFR. Gall. 1,11 p. 293,4 habebat *Gallus* . . . pendentem collo -am, in qua continebantur reliquiae beatae . . . Mariae. EBERW. Magner. 36 pulvis *(sc. sepulchri s. Martini)* in -a crescere coepit. LEO MARS. chron. 2,54 p. 663,20 os integrum brachii beatissimi Mauri -a decenter inclusum argentea . . . turrium instar aptata. THEOPH. sched. 3,74med. -ae reliquiarum et scriniola sanctorum. CATAL. thes. Germ. I 57,17 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) in -a . . . minori cum ossibus facta . . . continentur reliquie. *al. adde:* ROD. GLAB. hist. 4,6 p. 96,27 innoti ossa hominis, quę posuit in cassella et feretro. **b** *de receptaculo librorum:* TRANSL. Dion. Ratisb. 30 p. 367b,27 libros meos facite afferri -is inclusos. **c** *de receptaculo eucharistiae:* ELIS. SCHON. vis. 1,75 ferens *sacerdos* in -a sacramentum dominici corporis. **d** *de receptaculo corporalis:* WILH. HIRS. const. 1,84 p. 1010D unum simplum *corporale* semper in sinistro cornu est altaris in una -a cum serico decenter ornata. **e** *usu vario vel incerto:* WETT. Gall. 34 p. 276,2 sanctus . . . Dei -am ligneam habuit. EINH. epist. 57 p. 138,20 credo, quod eorum *(verborum obscurorum Vitruvii)* maxima pars tibi demonstrari possit in -a, quam domnus E. columnis eburneis ad instar antiquorum operum fabricavit. CATAL. thes. Germ. I 75,4 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -a electrina. IOH. sacerd. 206 accipe aurum capselarum. ARNOLD. LUB. Greg. 1,704 qui invenit . . . capcellam venustissimam . . ., inponitur infantulus. *al. in imag:* ANSELM. MOG. Adalb. 154 non in -a, set cordis fixa tabella affuit et morum secum censura bonorum. **2** *latius i. q. (peregrinorum) pera – (Pilger-) Tasche (cf.* GLOSS. III 315,27 St.-S. cistella -a i. tasca. 645,30 -a vel cassidile tasche. IV 266,1 -am truhen. 267,15 -a capsilin. *al.; de re v. A. Franz, Die kirchlichen Benediktionen. II. 1909. p. 272sqq.):* **a** *proprie:* RITUALE Rhenaug. 108 (Spicil. Friburg. V. 1959) has -as et hos fustes benedicere (109. EKKEH. URAUG. Hieros. 10,7 novo ritu gladios cum fustibus et -is sacerdotalis benedictio dispertivit). TRAD. Frising. 1697 -am, signum peregrinationis. SALIMB. chron. p. 222,22 veniebat *rex* . . . in habitu peregrini, habens -am et burdonem peregrinationis ad collum. **b** *in imag. usu bot. i. q. bursa pastoris – Hirtentäschel (Cap-*

[Sroder]

sella Bursa pastoris Med., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 788): ANTIDOT. Bamb. 14 recipit hec: . . . iungi semen, eupatorio, -e. 45 iunci semen -i, -a -i.

***capsellarium,** -i *n. scrinium, pyxis – Schrein, Kapsel:* GERHOH. tract. p. 128,1 *(per compar.)* illud . . . consilium quis non veneretur quasi -um vel sarcophagum . . . sanctorum reliquiis plenum?

***capsellula,** -ae *f.* **1** *strictius i. q. (parvum) vas, (parva) pyxis – (kleines) Gefäß, (kleine) Kapsel:* FUND. Schild. 7 p. 1049,32 proferunt -am ligneam et . . . reliquias sancti Stephani . . . imponentes *eqs.* **2** *latius usu bot. i. q. bursa pastoris – Hirtentäschel (cf. p. 246,72):* ALPHITA II p. 34,1 -a . . ., bursa pastoris idem.

***capsensis,** -e. *de advocato capsarum vel altaris i. q. ecclesiae negotia procurans – Kirchen-, Kast(en)-:* DIPL. Karoli M. 281 p. 419,33 (spur. s. XII.$^{in.}$) de nulla villa plus servitii . . . dari in usus . . . alicuius advocati nisi Amalharo -i advocato (DIPL. Karoli III. 172 p. 279,15 [spur. s. XII.] preter . . . -em advocatum ['*Kastvogt*' *ed.*]). *cf. vol. I. p. 275,16sqq.*

capsia *v.* capsa.

***capsida,** -ae *f. constructio formam arcae exhibens – kastenartiger (Auf-)Bau:* THOM. TUSC. gest. p. 491,46 supra corpus sancti Laurentii -am exstrui fecit *Constantinus,* quam marmoribus porfiriticis adornavit. *cf.* 1. capsis.

capsidile *v.* cassidile. **capsilago** *v.* cassilago.

***capsim** *adv. (orig. inc.) ?plene – ?gänzlich:* CARM. de Bened. 20 populos . . . gaudia magna patris -m retinere docetur. CARM. de Cass. 51 iuvenis -m formatur ab annis.

1. capsis (cass-), -(id)is *f. vel m. vas, pyxis – Behälter, Kapsel:* CHART. Rhen. med. II 165 p. 208,5 (a. 1197) comes . . . iuravit . . . super omnes reliquias in eadem -de contentas (166). CATAL. thes. Germ. I 58,3 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) in quatuor aureis cassibus. *in imag. de corpore trunco hominis:* ARBEO Emm. 18 relicto -de *(A1,* truncato corpore *rell.)* evacuatis membris *martyris* abierunt.

2. capsis *v.* 1. cassis. **capso** *v.* 1. casso.

*?****capso,** -atum, -are. *(fort. subest* cassare *vel* carpere, *carpsare) *opprimere – bedrängen:* DIPL. Pipp. 40 p. 56,43 (spur. s. XI.) ne ab illo . . . -tus angustiis (-tas angustias *cod.*) fieri voluisset.

1. capsula, -ae *f. script.:* cassu-: *l. 71sq.* casu-: *l. 59. p. 248,3.7.15sq.19.*

1 *strictius i. q. (parva) arca, (parvum) scrinium, (parvum) vas, (parva) pyxis – (kleiner) Kasten, (kleiner) Schrein, (kleiner) Behälter, (kleine) Kapsel:* **a** *de receptaculo reliquiarum (de re v. p. 244,64sq.):* EINH. Marc. et Petr. I 4,17 p. 264,1 -a reconditum *articulum digiti* in superiori parte basilicae . . . collocavimus. LEO MARS. chron. 2,53 p. 662,18 -am argenteam, ubi portionem ligni dominicae crucis . . . locavit. THIOFR. flor. 2,1 p. 341^{A} quare sanctorum ossa et cineres . . . non in operosis . . . mausoleis et -is et involucris recondantur? CATAL. thes. Germ. I 84,7 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -a cristallina. METELL. Quir. 22,20 sacram . . . -am. *al.* **b** *de receptaculo thymiamatis:* THEOPH. sched. 3,58 -as thymiamatis. GREG. CAT. chron. app. I p. 292,5 -as argenteas IIII cum cocleariis suis. **c** *de receptaculo unguenti:* ROGER. SALERN. chirurg. 3,744 supra . . . atricum ponas parum de unguento ruptorio in casula de cera facta. 4,130. **d** *usu vario vel incerto:* CATAL. thes. Germ. I 74,24 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; a. 1003) -a modica altari superposita. 92,14 -a maior in modum libri auro et gemmis ornata. ARNOLD. LUB. Greg. 1,775 clauditur infantulus . . . in iam dicta -a. CHRON. Albr. a. 1190 p. 865,15 liberatis e suarum clausulis -arum rutilabat fulgor in galeis. *al. de alveariis:* CHART. Nuremb. 5 (a. 1024/40) apibus ponendi -as, quod rustice cideleuueida dicitur, . . . potestatem. **2** *latius:* **a** *medic.:* **α** *membrana (intestina viscera) circumdans, involucrum – Schutzhülle (innerer Organe), 'Beutel':* Ps. COPHO anat. 25sq. invenies pulmonem et cor . . ., quorum quilibet in sua cassula continetur; in cassula pulmonis colligitur materia, que facit periplemoniam, in cassula cordis, quae facit sincopim (MATTH. PLATEAR. gloss. p. 393^{E}. MAURUS [?] anat. II p. 12,3 diafragma panniculus, qui undique circumdat cor et casula c. dicitur. WILH. SALIC. chirurg. 4,3 p. 31,43 [codd. J. B] alius panniculus contextus ex venis . . . et lacertis, in quo involutum est cor, proprie et appellatur -a c. *al.*). MAURUS urin. II p. 37,18 peripleumonia est apostema, quod fit in pulmone, scilicet pulmonis casula. NICOL. anat. 683 *hepar* quadam -a protectum. **β** *?ventriculus (cordis) – ?(Herz-)Kammer:* ALBERT. M. animal. 1, 403 -ae sive ventriculo cordis opponitur *vena.* 1,405. **γ** *tegumentum (dentis) – (Zahn-)Hülle:* ALBERT. M. animal. 22,47 cyrocrothes . . . dentem habet os unum continuum, ne retundatur, -is clausum *(cf. Solin. 27,26* dens . . . -arum modo clauditur). *de tegumento artificiose facto:* AESCULAPIUS 10 p. 13,26 in gyrum casulam facis. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 28a^{V} casula facta ex gummi *mori* circa dentem putrefactum sine dolore attrahit. **b** *bot. fort. i. q. bursa pastoris – viell.: Hirtentäschel (cf. p. 246,72):* MAURUS urin. II p. 33,36 herba, que dicitur casula cordis seu casia.

2. capsula *v.* 1. casula.

capsus, -i *m. script.* cass(us): *l. 25.27.*

thorax – Brustkasten: LEX Ribv. 4 capit. p. 52,19 (codd. A 6.7) de plagis infra -um. EDICT. Roth. 59 si quis alium intra -um plagaverit (101 de plaga i. -um [-os, -am *sim. var. l.*] *eqs.* 111). LEG. Wisig. 6,4,3 p. 265,16 qui cassos alteri fregerit. GLOSS. Roger. I B 1,25 p. 561,1 de vulneribus thoracis seu cassi. THEOD. CERV. chirurg. 2,32 p. 153^{G} casso accidit scissura. *al. Sroder*

captabilis, -e. **1** *qui capi potest, capabilis – faßbar, aufnehmbar:* MAGING. epist. 2 p. 273,2 Augustinus . . . nihil plane elucedationis certe nostrae omnino teneritudini -e profert. RUP. TUIT. volunt. 10 (PL 170,443^{C}) solus . . . Deus . . . omni rationali spiritui, sive angelico sive humano, -is est. spir. 1,26 p. 1597^{C}. **2** *qui capere potest, capax – aufnahmefähig:* ALBERT. M. praedicam. 2,11 p. 188^{a},25 quod propter sui . . . mutationem in formis accidentalibus factam -is vel susceptibilis sit contrariorum *substantia (cf. Boeth. categ. 1 p. 198D).*

captapucia *v.* catapotium.

captatio (-cio), -onis *f. appetitus, desiderium – das Verlangen, Trachten:* **1** *gener.:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 405,36 tanta . . . fuit . . . multitudo, ut fenestras *cryptae* . . . ob -em aeris auferri necessitas impulerit. WIBALD. epist. 463$^{med.}$ qui *(Gislebertus)* pollicitationem *(sc. praebendae)* in mortis alicuius -em aucupaverat. **2** *rhet. et philos.:* LUDOLF. summ. 2,2 p. 367,17 -cio benivolencie est oracio acomodans animum auditoris relique subsequenti oracioni *(sim.* CONR. MUR. summ. 6 p. 465,4; *de re v. Bresslau, Urkundenlehre. II. p. 252).* ALBERT. M. miss. 3,20,1 p. 143^{a},32 -o . . . benevolentiae duo habet *eqs. al.*

captator, -oris *m.* **1** *captor, insidiator – Häscher, Fallensteller (cf.* GLOSS. I 17,23 St.-S. -r faaho. II 426,30 -r uarari. *al.):* CARM. libr. III 14 epil. p. 383,4 cum captare vellet, -es sensit. **2** *qui appetit – ein Begieriger:* HEIRIC. Germ. I 1,172 iuvenis, laudis -r et aurae. LIGURINUS 1,302 -r honoris. **3** *usurarius, tocullio – Geldverleiher, Wucherer:* HERM. SANGALL. Wibor. 1,14$^{ex.}$ -bus et foeneratoribus notius est tale negotium *(sc. obolos observandi).* **4** *qui (aves) tenet – (Vogel-)Halter:* GLOSS. I 16,23 St.-S. -r . . . auium habendi . . . fogalo.

captio (-cio), -onis *f.*

I *strictius:* **A** *spectat ad anim.:* **1** *captura – Gefangennahme:* **a** *gener.:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 289,53 ut . . . nullam laesionem . . . legatis . . . inferrent . . ., nec in -e nec in . . . truncatione. HIST. de exp. Frid. imp. p. 140,12 de -e nunciorum . . . certificatus est. *al. v. et p. 252,26. meton. i. q. praeda – Fang, Beute:* GESTA Camer. cont. II F 414,3 quanta virorum -o. HELM. chron. 64 p. 122,6 abierunt onusti de -e hominum. *al.* **b** *iur. i. q. comprehensio – Verhaftung:* CHART. Carniol. I 170 (a. 1161) inimicis . . . imperii . . . insidias et -em ordinavi. *v. et p. 249,24.* **2** *captivitas, custodia – Gefangenschaft, Haft:* **a** *gener.:* ECBASIS capt. 1183 si

[Rudolph]

precio laxatur -o capto. ANNAL. Benev. a. 1084 (MGScript. III p. 182b) papam de -e liberavit. *al.* **b** *iur.:* CONST. I 389,5 (a. 1079) ut ... capti sint mala -e (CHART. Wirt. III 891 p. 391,8. *al.*). II 174,1 non erimus ... consilio vel assensu, qualiter ... honorem amittant seu -em corporum habeant. **3** *venatio – das Jagen, Fangen:* **a** *gener.:* NIVARD. Ysengr. 1,778 -o cępta fere est. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 155,30 que -o *(sc. falconum)* non fit sine magna arte. 4 p. 99,26 in -e gruis. *al. meton. i. q. decipula – Falle:* CONR. HIRS. mund. cont. 288 (Anal. Mediaev. Namurc. XIX. 1966) sermonum argutiis -um laqueos tendis. **b** *iur. i. q. ius venationis – das Jagd-, Fangrecht:* CHART. Ital. Ficker 151 p. 191,29 (a. 1178) cum ... volucrum -bus, arimaniis *eqs.* DIPL. Karoli M. 262 p. 380,19 (spur.) -cionem ferarum, volucrum, piscium, lignorum habebunt. **4** *alligatio – Bindung, Fesselung:* IORDAN. RUFF. equ. 2 p. 4,12 de -e et domatione *equi.* p. 4,19 si ... ex insueta -e laqueatur *equus.* **B** *spectat ad res:* **1** *gener. i. q. expugnatio – Eroberung:* OTTO FRISING. chron. 7,2 capit. p. 31,17 de ... -e Antiochiae. HIST. de exp. Frid. imp. p. 99,21 Turci territi de -e Aconę. *al.* **2** *iur.:* **a** *retentio, arrestatio – Beschlagnahme, Sicherstellung:* ACTA imp. Winkelm. I 921 p. 698,44 (a. 1247/48) procedere ... ad feudalium -cionem. 491 p. 410,46 concedimus ... potestatem cogendi ... homines ... per ... -em bonorum et personarum. *v. et p. 216,43. meton. i. q. res retentae – beschlagnahmte Habe:* CHART. Helv. arb. 58 p. 96,9 (a. 1250) arbitrando dicimus, quod captos hinc inde et -ciones et fideiussores, quos dicti capti pro se dederunt ..., quitent, liberent et absolvent. **b** *exactio – Beitreibung, Requirierung:* LIUTPR. leg. 58 cum ... ius -is ... non haberent. **c** *ius asportandi (ligna) – Recht zum (Holz-)Holen: v. l. 14.* **d** *periculum litem perdendi modis formalibus non observatis – Gefahr, einen Prozeß wegen eines Formfehlers zu verlieren ('Prozeßgefahr', 'Formstrenge'; cf. Dt. Rechtswb. III. p. 359sq.):* CHART. Gosl. I 401 p. 411,22 (dipl. Frid. II.) ut omne ius absque -e, quod vulgo vare dicitur, observetur. CHART. eccl. Erf. 369 advocatus noster sine -cione, que vare ... nominatur, decetero iudicio presidebit.

II *latius:* **A** *usu iur.:* **1** *fallacia, fraus, ambages – Betrügerei, (hinterlistige) Täuschung, Winkelzug:* CHART. select. Keutgen 153,5 (a. 1188) coram ... iudice se expurgabit absque -e secundum iura ... civitatis (CHART. Hans. I 97 p. 40,43 ad expurgandum se sola manu sine -e verborum, quod vulgo bevanc dicitur, exhibebit). CHART. march. Misn. III 513 nos obligavimus bona fide omni dolo atque -e cessantibus (CHART. Advoc. 121 p. 63,23. *al. remissius:* EPIST. Dominic. 76 fratres nostri ... doli rugam et -cionis maculam nescientes). CHART. Hagenow. 359 novis -bus, quod nuwenbivanc dicitur, cessantibus. *al. adde:* METELL. buc. prol. 18 alternans dudum facit hinc ubi -o ludum. **2** *condicio, exceptio – Bedingung, Vorbehalt:* CHART. scrin. Col. B 741 (a. 1206) *domum* in pignore sub -e ita optinuit, quod *eqs.* 1254 acquisierunt ... cubiculum ... cum omni iure et -e, que in privilegio ... super concessione dicti cubiculi est conscripta. 1212 tres solidi ... solvendi de domo ... termino et -e predictis. CONST. III 6 quod in electione Romanorum regis ... sine -cione qualibet erimus unanimes. *al.* **3** *incommodum, damnum, multa ex mora commerita – Nachteil, Schaden, Verzugsstrafe ('Rechtsnachteil'; cf. K. Fischer, Die Erbleihe im Köln des 14. bis 16. Jahrh. Diss. Köln 1939. p. 41):* CHART. scrin. Col. B 370 (a. 1235) si non solverint, tunc manebit absque -e usque in pascha. *saepe (v. ind.).* CHART. Altenberg. 256 p. 180,18 pro triginta solidis ... solvendis ... in nativitate ... Marie ... vel post infra sex septimanas sine -cione. CHART. Sind. 13 p. 118,24 quod in ... vineis excrescet, indifferenter nobile et ignobile, absque -e qualibet ... persolvatur. *al.* **4** *compensatio – Ausgleich, Vergütung:* CHART. scrin. Col. B 1057 (a. 1270) in -e *(sc. impignorationis)* dabuntur ... XVI maldra siliginis. **5** *aestimatio – Erfassung, Schätzung:* CHART. Ital. Ficker 244 p. 291,10 (a. 1210) quicumque fuit civis Assisii ... ante -em capitalem *eqs.* **B** *usu communi i. q. studium – Eifer:* CHRON. Merseb. 2 p. 167,32 regi indesinenter deserviens indefessa -e ampliora venatur *episcopus.*

captiositas (-pci-), -atis *f.* **1** *fallacia, fraus – Betrügerei, (hinterlistige) Täuschung:* LEG. Wisig. 12,2,14 p. 421,12 quatenus ... -s mentis ... dolo malo decipiat. GREG. IX. registr. 414 p. 332,6 omnia ... sine omni dolo, fraude, captione ac -e ... contuli. CHART. Westph. VII 1449 p. 661,29 absque omni capciositatis dolo ... promovebit suam ratihabitionem. **2** *incommodum – Nachteil, Schaden:* CHART. Westph. VII 926 (a. 1256) quod absque omni -is specie ... spatium cedat ... ad solutionem. **3** *periculum litem perdendi modis formalibus non observatis – Gefahr, einen Prozeß wegen eines Formfehlers zu verlieren (de re v. p. 249,33):* CHART. Westph. VI 209 (a. 1230) -es in placitis, que ... vare dicuntur, ... nullatenus sustinebit *episcopus.*

captiosus (-pci-), -a, -um. **1** *fallax, dolosus, insidiosus – (be)trügerisch, (hinter)listig, heimtückisch:* **a** *gener.:* BERNO epist. 6 p. 31,32 (ed. F.-J. Schmale. 1961) -a hereticae deceptionis ... reticula diabolica. PETR. DAM. grat. 18 p. 45,1 in ipso -ae deceptionis articulo. STATUT. ord. Teut. p. 31,5 dolosa vel capciosa ... subterfugia. **b** *philos.:* GODESC. SAXO theol. 9 p. 206,21 syllogismus est argumentum et sententia cornuata satisque prudenter et inevitabiliter -a. HONOR. AUGUST. gemm. praef. -a philosophorum argumenta. *al.* **c** *iur.:* CHART. Helv. arb. 11 p. 23,9 (a. 1198) arbitrium -um fuisse, illicitum et damnosum. CHART. Bern. II 419 p. 439,6 sine iuris parrochialis preiudicio -o ... consenserunt. **2** *ficticius – fingiert, erheuchelt:* EPIST. Hann. 105 p. 174,21 -a ... humilitate suggerentes. **3** *condicionabilis – mit Vorbehalt verbunden:* CHART. Rhen. med. III 1491 p. 1076,29 (a. 1259) ut ... iudicium capciosum, quod vorgedinge dicitur, nullatenus exerceatur. **4** *captionem afferens – Rechtsnachteil nach sich ziehend (de re v. p. 249,58):* CHART. scrin. Col. B 1170 (a. 1275) Cunemanno ... domus pistoria ... accidit propter -um terminum XVIII solidorum ... solvendorum. *cf.* *captuosus.

adv. **captiose.** **1** *fallaciter, dolose, insidiose – (be)trügerisch, (hinter)listig, heimtückisch:* **a** *gener.:* EPIST. Wisig. 13 p. 681,7 qui ... pacem ... violaverit -e. **b** *iur.:* CONST. I 21 p. 47,19 (c. 996/1002) quam *(servitutem)* -e ... evadere temptant. CHART. ord. Teut. (Hass.) 288 p. 216,12 renunciamus ... omnium ... rationum actionumque captioni, quarum occasione ... fratribus possemus ... -e ... obviare. CHART. Eichst. 102 p. 154,28 *arbitrium* studiose sive -e neglectum. *al.* **2** *cupide – leidenschaftlich:* RATHER. serm. 11,1 utinam tam -e intenderent seria quam avide a nobis prolata intendunt ... noxia. **3** *opinione praesumpta – voreingenommen:* ARNO REICHERSB. apol. p. 1,22 non -e, sed pie legere. **4** *rigide – starr, streng:* CHRON. Mont. Ser. a. 1225 p. 226,10 ut ipsi capciose ad religionis observanciam cogerentur. CHART. Gosl. II 118 p. 182,5 ne ... -e videamur facere contra ipsum *debitorem.* **5** *modis formalibus litis rigide servatis – formstreng (de re v. p. 249,33):* CHART. Livon. A I 77,48 (a. 1225) nullus iudicum -e aliquem iudicabit, quod teuthonice sonat thovare.

captito, -are. *adipisci, nancisci – empfangen, bekommen:* IOH. DIAC. cen. 2,134 cor Pharao -at. VITA Liutg. III 2,1068 varia sanitatum munera ... -antes.

***captivalis,** -e. *carceralis – Kerker-:* CONST. II 41,2 (a. 1212) sine vinculis ... et -i custodia manebunt.

captivatio (-cio), -onis *f.* **1** *actio capiendi, captio (per vim facta) – Gefangennahme, Festnahme:* COD. Karol. 88 p. 624,24 *(de actione abducendi in servitutem)* de -e hominum et de aliis inlicitis causis. CAPIT. reg. Franc. 185 p. 5b,2 inimici Christi ... -es christianorum ... fecerunt. OTTO SANBLAS. chron. 38 p. 58,18 pro -e peregrini regis *(sc. Richardi)* Leopaldus dux ... excommunicatur. GREG. IX. registr. 414 p. 331, 15 interfectionibus et -bus virorum, mulierum et parvulorum. CHART. Quedl. 48 Iudeorum ... -ciones et exactiones ... precavere. *al. spectat ad inimicitiam privatam q. d. faida:* CHRON. Mont. Ser. a. 1188 Dedonem -cionis eius *(marchionis)* conscium fuisse. CHART. Rhen. inf. II 605 p. 356,30 iuraverunt se vindictam ... non facturos ... propter -em ... fratris sui. *al.* **2** *depraedatio – Ausplünderung:* CHART.

[Rudolph]

Stir. IV 2 p.2,29 (a. 1260) spolia, incendia, -es pauperum et multa mala alia.

captivator, -oris *m.* **1** *qui capit, captivum reddit – einer der gefangennimmt, zu Gefangenen macht:* **a** *gener.:* Conc. Rem. 30 (MGScript. III p.678,14; a. 991) beneficia simulatis -bus tuis attribuisti. Annal. Altah. a. 1042 p.30,27 omnes . . . captivi . . . in -es sunt grassati. Chart. Rhen. med. III 744 p.561,24 contra . . . invasores et -es personarum et rerum ecclesiasticarum. Albert. M. eth. 6,3,2 p.448^{b},44 sicut per adulterium cum uxore -is . . . captivus . . . quaerat liberari. *al. spectat ad inimicitiam privatam q. d. faida:* Chron. Reinh. a. 1215 p.587,29 se suis -bus dediderunt. Chart. Lux. IV 78^{I} p.119,28 cum cives, -es mei, . . . me absolutum dimisissent. **b** *eccl. (usu spirit.):* Paul. Bernr. Greg. 44 principes animarumque hominum -es, voratores . . . athleta Dei superavit. Gerhoh. aedif. 36 p.160,21 reges et milites aecclesiae -es viriliter persequantur. *de diabolo:* Godesc. Saxo theol. 3 p.97,21 diabolus, perversus -r. Rup. Tuit. off. 4,1 victo -e Dominus resurrexit. **2** *depraedator – Ausplünderer: v. l. 8.*

captivitas, -atis *f. script.:* ka-: *l.67.* cat-: *l.41. plur.: l.66.*

I *spectat ad anim.:* **A** *status captivi, custodia – Gefangenschaft, Haft, Gewahrsam (accedente sensu servitutis: l.26. al.):* **1** *gener.:* **a** *proprie:* Vita Boniti 3 (MGMer. VI p.121,4) homines venundari atque exulitatis -isque pena damnari. Wett. Gall. 35 p.276,31 iuventus . . . miserabiliter in -em ducebatur. Rimb. Anscar. 15 ex -e redimere. Widuk. gest. 1,35 puellae -i servatae. Helm. chron. 40 p.81,18 principibus . . . -i traditis. Alex. Min. apoc. 20 p.443,17 subtractis septuaginta annis -is Iudaeorum. *saepe. de avicula:* Vita Gamalb. 13 (6) ut . . . eam pretio redimeret de -e. *spectat ad inimicitiam privatam q. d. faida:* Chart. Solod. 403 p.230,11 (a. 1241) cum primo -em exierit, premissa adimplere . . . iurabit. Chart. Lux. III 371 p.399,5 si . . . ad diem supradictam -em . . . reintrare neglexerit. *al.* **b** *in imag.:* Arnold. Lub. chron. 1,9 p.122,6 lignum Domini in -em asportaverat. **2** *iur.:* Leg. Burgund. const. II 21,2 si . . . ingenuus in -em ductus est. Chart. Babenb. 232,75 (a. 1221/30) in -e . . . esse fassum. Chart. Tirol. notar. I 523 p.255,9 syndici . . . in cat-e detinebantur. II 265^{a} in suis vinculis et -e. Acta imp. Winkelm. I 553 p.447,24 damus inducias -is seu prisionis. *al.* **3** *eccl. (usu spirit.):* Aldh. virg. I 19 ut sit . . . iugalitas -s. Willib. Bonif. 6 p.27,7 populum . . . a demoniorum . . . -e liberavit. Godesc. Saxo theol. 20 p.281,12 dicitur . . . homo redemptor hominum esse, quos . . . pretio . . . liberat de -e, servitute. *al.* **B** *captura – Gefangennahme:* **1** *strictius:* Capit. reg. Franc. 1 si aliquis vim -is pertulisset. Chart. Carniol. I 7 p.8,12 cum . . . mancipiorum -s fieret. Widuk. gest. 1,36 p.54,5 servilis autem conditio et omnis pecunia cum uxoribus . . . -em subibant. Chart. Argent. I 616,102 si dampnum in . . . via acceperint tam in rebus quam in -e. *al. v. et p.252,3. spectat ad inimicitiam privatam q. d. faida:* Chart. Argent. I 528 (a. 1263) quod *cives Argentinenses* nos offenderant in -e militum nostrorum. Chart. Lux. IV 78,1 p.119,31 -em . . . contra me . . . fecerunt. *al.* **2** *latius i. q. abductio (per vim facta) – das (gewaltsame) Wegschleppen, -fangen:* Leg. Wisig. 9,2,8 p.371,23 si . . . aliquid damni vel -is . . . intulerint. Ioh. VIII. epist. A 14 p.13,1 urbem . . . in solitudinem partim gladiis partimque -e deductam. Herm. Augiens. chron. a. 1039 terminos regni . . . invadens praedis, incendiis et -e depopulatur. **C** *meton. i. q. turba captivorum – Schar der Gefangenen:* **1** *gener.:* Epist. Wisig. 3 p.664,5 multiplicata -s orbem . . . implebit. Annal. Corb. a. 919 cum . . . maxima -e utriusque sexus. Widuk. gest. 1,38 p.57,19 omnis -s liberata est. Herbord. Ott. 3,9 p.752,34 -es . . . absolve omnes. *al.* **2** *eccl.:* Rhythm. 16,10,2 k-is (c- *B*) redemptor *(sc. Christus)* de carcere.

II *spectat ad res:* **A** *expugnatio – Eroberung:* Chron. Fred. 2,4 capit. p.42,17 de -e Troge. Hist. de exp. Frid. imp. p.1,5 miserandam -em, qua terra Domini . . . in servitutem . . . redacta est. Annal. Marb. a. 963 p.153,30 cuius *(Romae)* -is casus hic fuit. **B** *ablatio (per vim facta) – das (gewaltsame) Wegnehmen:* Chron. Reinh. a. 1188 papa . . . conqueritur -em crucis et regis christianorum. *v. et p.251,51.* **C** *potestas – Verfügungsgewalt:* Ioh. Canap. Adalb. 25 omnia . . . bona in -em redegerunt. **D** *meton. i. q. praeda – Beute:* Ioh. Neap. Sever. 3 (1) qui *(apocrisiarii)* optima quaeque -is perferrent.

captivo, -avi, -atum, -are.

I *obi. anim.:* **A** *strictius i. q. captivum reddere vel tenere – gefangennehmen, -setzen, -halten (interdum de inimicitia privata q. d. faida, e. g. l.18sq.):* **1** *gener.:* Capit. reg. Franc. 1 de . . . captivis laicis, qui extra pace sunt -ti. Annal. Fuld. II a. 858 p. 50,1 quod . . . pagani . . . praedando, -ando, occidendo atque vendendo reliquissent. Chart. Naumb. 221 p.202,30 episcopus . . . -tus redimendus erat. Chart. Babenb. 183,13 si inimici sui eum velint -are vel occidere in civitate *eqs.* Chart. Carniol. II 134 p.100,33 qui detinebat . . . Wlricum sub custodia -tum. Chart. Carinth. IV 2598 p.472,4 cum . . . episcopus me honorifice -vasset. *saepe. in ludo abaci:* Ps. Odo Clun. rhythmimach. p.287^{a} binarius, quinarius, septenarius ab hostibus circumventi . . . -antur. *refl. vel medial. i. q. se in servitutem conferre – sich in Gefangenschaft begeben:* Arbeo Emm. 39 nisi se prohibendo tamquam . . . -retur in gentem ignorantem Deum. **2** *eccl. (usu spirit.):* Hraban. epist. 17^{a} p.421,10 qui . . . mortis . . . auctorem -verat (*item de Christo:* Paul. Bernr. Greg. 48 qui captione sua mundum liberans diabolum -vit). *arripere – packen:* Wolfhard. Waldb. 4,11 (7) a tanto hoste *(sc. diabolo)* miserabiliter -ta *muliercula.* Mirac. Pirmin. 13 viginti sex, . . . demonis obsidione -ti, . . . suae reddebantur libertati. *al.* **3** *iur. i. q. comprehendere – verhaften, festnehmen:* Trad. Scheftl. 273 (c. 1187/88) episcopus . . . duos milites . . . rixantes -vit. Chart. select. Keutgen 161^{c},2 iudex provincialis . . . nullum debet -are in civitate. *al.* **B** *latius:* **1** *abducere – verschleppen:* Hrotsv. Abr. 3,14 quis latro meam filiam -ret. Widuk. gest. 3,30 ut . . . Ernusto . . . sui iuris familias supra millesimum numerum -vassent. **2** *concludere – einschließen:* Richard. Angl. anat. I 72 in apoplexia misera cerebro -atur anima.

II *obi. res:* **A** *strictius:* **1** *expugnare, occupare – erobern, besetzen:* Annal. Hild. a. 4459 regnum Samariae -atur. Conr. Schir. annal. a. 1215 Bawaria -ta est. *al.* **2** *acquirere – erwerben:* Trad. Ratisb. 256 (a. 996) predium silvaticum, quale . . . circueundo sibi in proprium . . . -verat. **B** *latius:* **1** *diripere – (aus)plündern:* Liber hist. Franc. 22 regionem illam vastantes atque -antes depopulant. Annal. Bert. a. 853 p.42,28 cuncta . . . diripiunt, cremant atque -ant. Rimb. Anscar. 22 p.48,12 ut dioecesim parvam et admodum -tam augeret. **2** *vincire – in Fesseln legen:* Steph. Leod. vita Lamb. 14 (ASBoll. Sept. V p.584^{A}) confudit religionem, immutavit ordinem, perdidit innocentiam, -vit naturam. **3** *rumpere – brechen:* Purch. Witig. praef. p.263,6 prędia . . . -ta pace ab invasoribus direpta.

adi. **captivatus,** -a, -um. *captivus – gefangen (usu praed. v. supra l.15.18.49):* Hymn. Hraban. 14(13),9(10),2 patriarchas -os longum post exilium ab inferno liberavit *Christus.* Richard. Angl. anat. I 72 -a et mortua . . . anima.

subst. **1. captivans,** -antis *m. captivator – einer der zu Gefangenen macht:* Ruodlieb IV 99 captivos redimunt -esque ligabant.

2. captivatus, -i *m. captivus – ein Gefangener:* Theod. Amorb. Bened. I 6 emancipatis pluribus -is.

***captivulus** (-vol-), -i *m. captivus (iuvenis) – ein (jugendlicher) Gefangener:* Vita Fidoli 3 (MGMer. III p.428,35sqq.) ammonicio praenuntiabat, ut -um Fidolum . . . exciperet; . . . interrogat, si haberent -olum. *ibid. al.*

captivus, -a, -um. *script.* ka-: Paulin. Aquil. carm. 10,10,1.

I *adi.:* **A** *captus, captivatus – gefangen, in Gefangenschaft geraten, befindlich:* **1** *spectat ad homines (ad mentem, memoriam: p.253,19.30):* **a** *strictius:* **α** *gener.:* Hugeb. Willib. 4 p.94,15 tulerunt eos *(peregrinos)* et -os habe-

bant. WETT. Gall. 35 p.276,24 mulieres ... duxere -as. POETA Saxo 5,411 -a ... turba. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 59 belli -a iuventus. THIETM. chron. 2,35 de matre quamvis -a,... tamen nobili. 7,65 iuvenem diu -um remitti. OTTO FRISING. gest. 1,11 p.27,2 cum . . . Reginaldum comprehensum -um abduxisset. TRAD. Salem. p.79,3 qui *(comes)* ... a Sarracenis capitivus *(sic?)* tenetur. OTTO SANBLAS. chron. 39 p.60,24 nobiles in triumpho trahens -os. *persaepe. spectat ad inimicitiam privatam q. d. faida:* CHART. Tirol. 1283 (a. 1252) cum Albertus . . . -us vinculis teneretur. **β** *iur. et publ.:* LEG. Burgund. const. II 21,4 quicumque ingenuus de Gotia -us a Francis in regione nostra venerit. LEX Ribv. 17 capit. p.54,9 de -o homine. *al. de arrestatis usque ad sententiam dicendam iure asservandis:* CHART. Babenb. 183,1 (a. 1212) iudex -um ducat eum *(homicidam)*, donec iudicet *eqs.* 232,97. *al.* **γ** *eccl. (usu spirit.):* GODESC. SAXO fragm. p.43,2 detenti sunt ... sub diabolo -i. **b** *latius:* **α** *obses datus – als Geisel gegeben:* WALTHARIUS 110 virgo ... -a. **β** *amissus – verlorengegangen:* MILO carm. 1,6,3,247 -a memoria. **γ** *subditus, correptus – unterworfen, ergriffen, befallen:* WALTH. SPIR. Christoph. I 1 parentibus . . . gentilitatis . . . servitute -is. AMARC. serm. 2,387 -ę quovis languore caterve. *v. et l.30.* **δ** *abditus – versteckt:* VITA Desid. Vienn. 11 ubi . . . sancti corpusculus tenebatur ab iniquis casa -us. **2** *spectat ad res:* **a** *strictius:* ALDH. virg. I 16 effrenatae iugalitatis libertas efficitur securae immunitatis -a paupertas. **b** *latius:* **α** *expugnatus – erobert:* CHRON. Fred. 2,33 p.57,5 Tyberius ... de -is (captis *Hier.*) Pannonies triumphavit. **β** *ablatus – verschleppt:* WOLFHARD. Waldb. 3,18 (11) ut eorum -a exsisteret praeda, quorum mens fuerat diabolo capiente -a. **B** *ad comprehendendum idoneus – zum Ergreifen geeignet:* ALFAN. premn. phys. 27,4 manus autem sunt instrumentum -um (*PG* 40,705*B* ἀντιληπτικόν).

II *subst. (usu praed.: v. supra p.252,72sqq.):* **A** *masc.: qui captivatus est – ein Gefangener:* **1** *gener.:* VITA Lupi Trec. 8 (MGMer. VII p.299,17) censos . . . in redemptionem transtulit -orum. RIMB. Anscar. 38 p.72,39 cum nonnulli miseri -i . . . inde fugerent. WIDUK. gest. 1,32 ut reddito -o cum aliis muneribus . . . pax firmaretur. VITA Heinr. IV. 10 p.34,5 *(per compar.)* tentus est ut -us. CHRON. Pol. 2,1 in pauperes et -os . . . opera pietatis exercebat. METELL. Quir. 29,8 -us . . . petebat dari sibi levamen. *persaepe. spectat ad inimicitiam privatam q. d. faida:* CHART. Tirol. 571 (a. 1207) Ecelinum . . . sicut -um marchioni . . . donavi. CHART. Traiect. 1437 p.202,36 -i et arrestati . . . pristine libertati debent restitui. CHART. Brixin. 219 p.209,34 -i ... promiserunt se . . . amicicie firmitatem, quod . . . urvehe dicitur, . . . servaturos. *al.* **2** *iur. et publ.:* FORM. Bitur. 11 reversionem -orum, quos Alamanni . . . prede tradiderunt *eqs.* CAPIT. reg. Franc. 233,4 de -is vero, si inventi fuerint in ducatibus nostris *eqs.* CHRON. Reinh. a. 1197 p.556,13 ut . . . quasi -os imperii in custodia publica se detineri non ambigerent. *al. de arrestatis usque ad sententiam dicendam iure asservandis:* CHART. select. Keutgen 126,4 (c. s. XII.) nullus -um introducat, nisi presentet eum . . . iudici, qui ad iusticiam ipsum conservet. CHART. Babenb. 232,40 nullus -us ultra proximum placitum detineatur *eqs.* 232,101 ne aliquis -us siti, fame, vinculis . . . crucietur *eqs. al.* **3** *eccl.:* VITA Cunib. B 3 *(usu spirit.)* gaudeant et -i, quia . . . portum . . . per ipsum inveniunt. *qui (paenitentiae causa) inclusus est – ein (zur Buße) Eingeschlossener:* HROTSV. Bas. 225 extraxit . . . loco -i membra nigello. **B** *fem.:* **1** *gener. i. quae captivata est – eine Gefangene:* HROTSV. Dulc. 3,1 quid agant -ae? *in titulo melodiae:* NOTKER. BALB. hymn. p.50 in ascensa Domini, -a. **2** *eccl. i. quae (paenitentiae causa) inclusa est – eine (zur Buße) Eingeschlossene:* HROTSV. Pafn. 7,15 tuae pietati . . . hanc -am committo. 11,3 -am visitabo.

capto, -avi, -atum, -are.

I *de actione prehendendi i. q. capessere, sumere – nehmen, fassen:* **A** *strictius:* **1** *spectat ad anim.:* **a** *arripere – packen:* RUODLIEB XIII 98 capillum. *in se vertere – auf sich ziehen:* VITA Erasmi 115 claros . . . -at ocellos. **b** *capere – gefangennehmen:* HROTSV. Theoph. 106 *diabolus* suadens . . . astuta fraude . . . omnes -are paratos. **c** *venari, excipere – jagen, einfangen:* WETT. Gall. 11 pisciculi . . . -antur. WANDALB. mens. 14 volucres. DIPL. Heinr. II. 54 feras. *al.* **d** *insidiari – Falle stellen: v. p.248,53.* **2** *spectat ad res i. q. hiando capere, inhiare – schnappen, haschen (nach):* **a** *haurire – tief einatmen:* WALTHARIUS 961 ventum -ans. WIDUK. gest. 3,47 auram. **b** *attendere – achtgeben, lauschen (auf):* WALTHARIUS 1200 auribus arrectis ventos -vit et auras. **c** *degluttire – (ver)schlucken:* COSMAS chron. 2,25 undas. **d** *sitire – lechzen (nach):* HROTSV. Pel. 246 daemonis oscillum spurci -are. **B** *latius:* **1** *affectare, appetere, cupere – begehren, erstreben, wünschen, trachten (nach):* ALDH. virg. II 2755 integritas famae praeconia -at. PAUL. DIAC. carm. 4,1,6 flamina laudis. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 118 sub litore . . . campestria -as. WIBALD. epist. 463^{ex} ne . . . ambitiosus mortem cuiusquam . . . -et. *al. c. (acc. c.) inf.:* DONIZO Mathild. 2,1315 comitissam vivere -ent *viduae.* CHART. eccl. Erf. 357 -antes . . . episcopum . . . nobis . . . familiarem reddere. **2** *acquirere, (sibi) parare – erwerben, gewinnen, (sich) verschaffen:* WALTHARIUS 411 virtute sua laudem -are perennem. CHART. Turic. 61 quicquid . . . -vi . . ., hoc . . . trado *eqs.* DIPL. Karoli M. 58 p.86,7 (interp. c. s. X.) quicquid exinde -are . . . potuerit *eqs. al.* **3** *suscipere, inire – unternehmen, anstellen:* HROTSV. Gall. 12,5 fugam. WETT. Gall. 11 viam. HEINR. LETT. chron. 1,11 cum suis -to consilio. **4** *attingere – sich befassen, behandeln:* WANDALB. martyr. prop. 1 carmine qui vacuas -vi . . . auras rumores vulgi quaerendo . . . inanes. CHRON. Noval. 5,10 nos regium -antes nomen facili sermone eorum facta comprehendimus. **5** *invenire – finden:* VITA Liutg. I 31 p.78,25 opportuna semper verba -bat. **6** *decipere – täuschen:* PAUL. DIAC. carm. 6,69 suado -aris ab ydro. **7** *opperiri, aucupari – abpassen, abwarten:* NOTKER. BALB. gest. 2,4 -to tempore. BRUNO QUERF. fratr. 21 nocturna silencia. BURCH. Iud. 134 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. 1959. p. 254) hora -ta cepit inire fugam. **8** *respicere – blicken:* LEX Sal. Karol. 61 intrare debet in casam . . . et intus -are.

II *de actione obtinendi i. q. accipere – annehmen:* **A** *recipere – auf-, entgegennehmen:* **1** *strictius:* HROTSV. Gall. 2,5 si meum digneris -are consilium. THANGM. Bernw. 1 p.758,25 lectiones . . . intento auditu -bat. CARM. de Iuda 1,131 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. 1959. p.263) curia Pylati capit et -at reprobati Iude conatus. *al.* **2** *latius i. q. intellegere – begreifen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,63 -at terra solum, cęli vernacula cęlum. *c. acc. c. inf.:* RANGER. Anselm. 6596 extremam -at adesse diem. **B** *adipisci, nancisci – empfangen, erhalten:* WETT. Gall. prol. 7 regnum aethrale. WALAHFR. Wett. 803 requiem -asse beatam. HROTSV. Theoph. 35 ut culmen sedis -ret pontificalis. CHART. Traiect. 308 p.282,37 maiorem futurorum . . . benivolentiam . . . -amus (CHART. Heinr. Leon. 47 p.67,19. *al.*). CHART. Carinth. III 985 -ans beneficium decimarum . . . duos mansus . . . delegavit. *al.* **C** *complecti – um-, zusammenfassen:* DICUIL. epist. cens. 215 (Cod. Paris. N.A.L. 1645 f. 12^{r}) nomina pauca nimis species haec tertia -at ut 'fastus', 'vates' *eqs.* GUIDO ARET. (?) form. epil. 24 donec addatur septima *vox* vocum -ans particulas. *Rudolph*

captor, -oris *m.* **1** *qui capit, comprehendit – einer der (ein)fängt, gefangennimmt, Fänger:* **a** *capiuntur homines:* BERTH. (?) annal. a. 1079 p.317,31 pecunia suis *(sc. papae)* ... iurata -bus. CHART. Old. II 85 p.32,24 proximum aliquem -is capiemus et eum amicis . . . captivi presentabimus. *al. de diabolo:* HROTSV. Gong. 433 deceptor hominum -rque reorum. SIGEW. Mein. 31 quam crudelis -r tuae captivae praesidet menti. **b** *capiuntur bestiae:* CHRON. Cas. 7 de ore -is *(sc. canis)* expulit abem *(sc. aucam).* NIVARD. Ysengr. 1,602 gratus ibi hunc *(piscem)* . . . -r . . . trahit. HIST. Frid. imp. cont. p.179,9 bestiam et volucrem -i auferebant. *v. et p.258,4.* **2** *direptor – (Aus-)Plünderer:* FORM. Andec. 33 per -es et rabacis conmovere . . . damnos. NICOL. BIBER. carm. 1363 (ed. Th. Fischer. 1870) pauperis . . . -r.

[Schneider]

captorius, -a, -um. **1** *adi.:* **a** *ad comprehendendum idoneus – zum Zufassen geeignet:* ALFAN. premn. phys. 8 p. 84,11 -um ([-rum *A*]. *PG* 40,653C ἀντιληπτικόν) instrumentum creator manus fecit. **b** *ad venandum institutus – zum Jagen abgerichtet, Jagd-:* EKKEH. IV. cas. 135med. pro avibus -is. **2** *subst. neutr.:* *?statio – ?Standort:* ALBERT. M. eth. 1,3, 13 p. 47a,37 Iovi . . . pro -o *(an* capitolio *leg.?)* medium civitatis attribuitur.

***captuosus,** -a, -um. *dolosus – listig:* HROTSV. Cal. 3,5 donec te -is circumveniam insidiis. *cf.* captiosus.

captura, -ae *f.*

I *de actione prehendendi:* **A** *spectat ad homines:* **1** *gener. i. q. captio – Gefangennahme:* BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 317,30 ipse *(episcopus)* . . . ob eandem -am *(sc. abbatis)* ab officio suspensus est. WILH. APUL. gest. 3,408 imposuit finem ducis haec *(sc. filii comitis)* -a labori. *al.* **2** *iur.:* **a** *plagium – Menschenraub:* LEG. Wisig. 7,3,4 mercedem -e a plagiatoris domino non requirat. **b** *comprehensio – Verhaftung:* CONST. I 387 (a. 1064/65) securitatem . . . de vita et . . . -a fieri oportet. **c** *vindiciae – (gerichtliche) Inanspruchnahme:* GREG. CAT. chron. II p. 277,33 (chart.) -a . . . hominum eius *(monasterii)* minime erit. **B** *spectat ad bestias:* **1** *proprie i. q. venatio – das Jagen, Fangen:* **a** *de captione piscium (cf.* GLOSS. II 772,43 St.-S. -a zug. *al.):* REGESTA Alsatiae 193 p. 117,9 (ed. A. Bruckner. 1949; a. 762 [?]) concessimus . . . -am etiam piscium cum sagena (LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 275,29. CHART. Steph. Wirz. 241 p. 260,20 locum -e p., qui . . . dicitur vach. *al.*). EPIST. Teg. I 31 husonum. CHART. Pommerell. 54 p. 46,28 hallecum. *v. et p. 211,27. expressius i. q. iactus retis – Netzwurf:* CHART. Rhen. inf. II 1 p. 1,18 (a. 1201) quicquid in prima -a (gloss.: vurph) ceperint. **b** *de captione volucrum, apium, quadrupedum:* AETHICUS ISTER 30 bestiarum et volucrum (TRAD. Teg. 4 de . . . -a v. necnon examinum apium). ALBERT. M. animal. 8,31 alium -ae *(sc. elephantorum)* modum. CHART. Merseb. 373 p. 307,19 cervorum. *remissius i. q. actio excipiendi – das Wegfangen:* METELL. peripar. 2,5 p. 338 (ed. P. Ch. Jacobsen. 1965) pecudum -a carnes . . . dabat hora undelibet raptas. **2** *meton.:* **a** *de loco vel instrumento capiendi:* **α** *structura ad aquas colligendas (piscationis causa) facta, piscina – (Fisch-)Fanganlage, Wehr:* IONAS BOB. Columb. 1,11 p. 171, 9 -amque piscium olim a pastoribus consertam et undis oppositam cernunt (DIPL. Pipp. 3 p. 5,36. CHART. Westph. III 818 quod p. -am huiusmodi, quam wulgus ware appellat, . . . monasterium . . . evicit in iure. *al.*). CHART. Argent. I 238 p. 188,12 de retibus ante -as versus Alsatiam. CHART. Samb. 77A p. 44,11 si -e sive reclusiones aquarum, que . . . dicuntur wer, retrorsum effluant. **β** *vas ad (examen apium) excipiendum aptum – (Bienen-)Fangbehälter:* LEX Baiuv. 22,9 si . . . in -is (-as, -am *var. l.*), quae ad capiendas apes ponuntur, id est vascula apium, . . . interpellat eum, cuius vasculum est *eqs.* VITA Amati Habend. 21 (ASBoll. Sept. IV p. 106E). **γ** *laqueus, fovea – Fallstrick, Falle:* DIPL. Heinr. IV. 47 ferarum -am . . . facere. **b** *de bestiis captis i. q. venatus, praeda – Fang, Beute:* WOLFHARD. Waldb. 2,17(11) cassam duorum equorum diripuere -am *fures.* CHART. Meckl. 1293 p. 462,13 quocienscunque . . . piscatores cum -a ad terras . . . adlitare contingit *eqs.* **C** *spectat ad res:* **1** *ablatio – das Wegnehmen:* FRUTOLF. (?) rhythmimach. 1,14 p. 180,10 in hac -a *(sc. numerorum)* tali regula uteris. **2** *expugnatio – Eroberung:* ALBERT. M. animal. 7,95 in -a Ylyon. **3** *rapina – Raubzug:* GESTA Alber. 176 cedibus ac predis, -is pluribus actis.

II *de acquisitione i. q. terra per exstirpationem occupata et circumscripta, bifangus – durch Rodung gewonnenes und in Besitz genommenes, umgrenztes Land(stück), Bifang (cf. F. Lütge, Die Agrarverfassung des frühen Mittelalters. 1937. ind.):* CHART. Fuld. B 241 p. 347,20 (a. 796) quicquid . . . reliquit in illa -a, quae circa fluvium Elmaha iacet. A 465 dono -am unam in silva Bochonia comprehensam *eqs.* (COD. Lauresh. 2354 -as II). 471,1 Herimuot . . ., qui illam -am nunc acquirit; . . . Otrih, qui hanc -am circumduxit; . . . isti coeperunt illam -am *eqs.* CHART. Mog. A 453 allodium . . . cum . . . pascuis, -is, silvis. *saepe in hac regione. v. et p. 216,32. de terra aedificio ornata:* REGISTR. abb. Werd. 9,14 p. 311,9 (s. XIII.med.) de domo in -a VI pullos.

captus, -us *m. form. abl. sg.* -o: CONC. Merov. p. 142,13 pro -o (-u *BO*).

1 *de actione prehendendi:* **a** *spectat ad homines i. q. captio – Gefangennahme:* LEO III. epist. 4 p. 93,11 de . . . -u atque redemptione Aldulfi. **b** *spectat ad res:* **α** *assumptio – das Zusichnehmen:* ALBERT. M. animal. 1,277 in -u cibi. **β** *ablatio – das Wegnehmen:* HEINR. AUGUST. planct. 1232 -u pomi *(sc. ab Eva commisso)* cepit subrepere cordi *eqs.* **γ** *expugnatio – Eroberung:* PAUL. DIAC. Lang. 4,28 capit. p. 115 de -u Cremonae. **δ** *appetitio – das Trachten:* HERBORD. Ott. 2,14 p. 730,25 multo benivolentiae -u eos . . . allocuti sunt.

2 *de actione complectendi, recipiendi:* **a** *facultas percipiendi, capacitas – Auffassungsgabe, -vermögen:* TIT. metr. I 1,5,15 retroactae vitae . . . gesta ingenii -us non quit depromere. THEOD. TREV. Liutr. 32,2 iuxta -um singularum *puellarum.* RUOTG. Brun. prol. p. 1,8 pro -u parvitatis meę. *al. meton. i. q. sententia – Auffassung:* AMALAR. interpr. 6 -us noster tibi pariatur. **b** *auditio – das Zuhören:* ERINH. Heimer. 406 solus . . . -u cunctorum canet alleluya sonorum. **c** *facultas solvendi – Zahlungsfähigkeit:* CHART. Westph. II 263 p. 50,26 (a. 1147) se daturos . . . devoverunt, . . . unusquisque pro -u suo. *Schneider*

***capuceum, -ium** *v.* *caputium. **capud** *v.* caput.

***capudaris** *subst.* (*cf.* *capuscum, *caputium, magudaris) *Brassica oleracea var. capitata (L.) vel sim. – Weißkohl o. ä. (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 650):* GLOSS. III 199,31 St.-S. -is capuz.

***capuita** *v.* *cambut(t)a.

1. capula (-ola), -ae *f.* *cochlear – Löffel:* Ps. GERH. CREM. sal. I 66 pone ipsam *(partem stagni)* in -ola (in cochleari II 56) ferri.

2. *capula, -ae *f.* (*cf.* 1. capulus) *manubrium – Griff (cf.* GLOSS. III 640,4 St.-S. -a helza [vel essela *add. e*]. *al.):* THIETM. chron. 1,8 p. 14,7 duos enses, unum cum -a (-o CHRON. Thietm.) aliumque sine ea. *v. et p. 257,50.*

3. *capula, -ae *f.* (*cf.* 2. *capulum) *caesio lignorum – das Holz(ab)schlagen:* CAPIT. reg. Franc. 233,30 -as facere, ubi antea fecerunt (*inde* DIPL. Karoli III. 17 p. 30,36. DIPL. Otton. I. 350 p. 483,5 -um).

capularis, -e. *ad vinciendum aptus – zum Fesseln geeignet:* RATHER. Metr. 6 p. 458C circulum -em pedi circumpositum.

***capulatio,** -onis *f.* *vulnus – Wunde:* FORM. Turon. 35 p. 153,14 evaginato gladio . . . super ipsum livores et -es (capulaturas *A3*) misit.

***capulatura,** -ae *f.* *vulnus – Wunde:* FORM. Turon. 30 p. 153,8 super ipsum evaginato gladio venit, unde livores vel -as atque colaphis manifeste apparent. *v. et l. 48sq. cf.* *capellatura.

***capulatus,** -a, -um. *manubriatus – mit einem Griff versehen:* GERH. AUGUST. Udalr. I 3 p. 389,8 ensis . . . -us (GEBEH. Udalr. p. 595,1). METELL. Quir. 18a,31 duos . . . gladios, unus . . . -us et alter non -us.

capulo, -avi, -atum, -are. *script.:* -pp-: *l. 70.* -pol-: *l. 64sq. 70. 72. depon.: p. 257,3.*

1 *abscidere, amputare, dissecare – abschneiden, ab-, zerhauen:* **a** *obi. anim. vel partes corporis (interdum i. q. mutilare – verstümmeln):* LEG. Burgund. const. 92,1 crinem. LEX Sal. Merov. 20,4 (ed. Her.) mamellam. 29,1 (cod. B) si quis alterum manu aut pede capolaverit (29,10 si . . . pedes -tus fuerit). 29,15 si linguam alterum -verit [-pol- *var. l.*]. ABSAL. serm. 23 p. 140C hominem . . . -tum lingua). EGBERT. fec. rat. 1,1190 hoc membrum -a tibi (*cf.* 1,1193). *al.* **b** *obi. ligna:* LEX Sal. Merov. 7,11 pomarium. 34,1 si quis tres virgas, unde sepis superlegata est, vel retortas -verit (*sim.* LEX Ribv. 47,1 [capol-, cappu-, capill- *var. l.; cf.* GLOSS. II 354,15 St.-S. firhouuuid]). 122 lignarium, quem alter -verit. PACTUS Alam. III 19 si quis sepe aliena capolat. CAPIT. reg. Franc. 32,36

non eas *(silvas)* permittant nimis -are atque damnare. 233,25 Equilenses . . . -are debent . . . omnem arborem non portantem (*inde* DIPL. Loth. III. 97,18 -ari). DIPL. Loth. III. 113 p. 181, 47 (add. B) -andi et succidendi ligna . . . potestatem. *al.* *abs.*: DIPL. Karoli M. 114 in quantum eis opus fuerit prendere vel -are. CAPIT. reg. Franc. 233,29 in silva, ubi -verunt. CHART. Tirol. 592 p. 69,9 usanciam utendi, -andi in dicta costa. **2** *dissecando aptare – zuschneiden:* CAPIT. reg. Franc. 22,81 feminae opera textilia non facient *die dominico* nec -ent vestitos nec consuent. **3** *dirumpere – zerschlagen:* LEX Sal. Merov. 55,3 si quis cheristadona super hominem mortuum -verit (*inde* LEX Sal. Pipp. 19,3).

1. capulum, -i *n.* **1** *funis – Seil:* ARBEO Corb. 18 p. 209,5 -is missis arentabatur *piscis.* **2** *frenum – Zügel (cf. ital. vet.* cappione): GLOSS. IV 173,31 St.-S. -um zugil.

2. *capulum, -i *n.* (*cf.* capulare) *script.* -ll-: *l. 32.*

1 *proprie i. q. caesio lignorum – das Holz(ab)schlagen:* CAPIT. reg. Franc. 233,24 de -o, ⟨quod⟩ Rivoaltenses . . . fecerunt *(inde* DIPL. Karoli III. 17 p. 30,12. *al.). v. et p. 256,43.* **2** *meton.:* **a** *locus plantis caeduis vel ad depascendum aptis consitus – mit schlagbaren oder zum Abweiden geeigneten Gewächsen bestandenes Gelände (interdum expressius de iure usurpandi, e. g. l. 25.29.37):* DIPL. Loth. I. 11 p. 75,30 (ed. Th. Schieffer. 1966) parti monasterii . . . in omnibus pascuarum et -i seu decime et omnem exactionem pertinere. DIPL. Heinr. II. 243 p. 280,24 concedimus . . . ecclesie prata et pascua atque -a iuxta fluvium. CHART. Tirol. 323 curtem . . . cum . . . pratis, aquis, pascuis, -is in monte et in plano. 438 p. 236,3 cum -is et pasculis et generaliter cum omni iure. 614[b] p. 89,3 mansos . . . cum -o, pasculo, cultu et incultu. 659 p. 115,33 cum -o, pasculo, piscatione, venatione *(sim.* 763 p. 194,34 cum -llo. CHART. Tirol. notar. I 122[b] p. 60,20 in . . . piscationibus, venacionibus, -is et pasculis et hominibus. *saepe).* 767[B] p. 201,40 (epist. papae) lignorum cisio cum -o. 767[C] p. 202,19 (epist. papae) possessiones . . . cum -o et aqueductu in ascu et pascu cum usu lignorum. CHART. Tirol. notar. I 505[b] p. 243,30 in fictis, redditibus, cum -o et pasculo, cum colta. *al. (v. ind.).* CHART. Tirol. 1249 cum . . . -o, pasculo, erbatico, aqueductibus. *ibid. saepe (v. ind.).* **b** *exactio pro caesione lignorum solvenda – Abgabe für Holz(ab)schlagen:* DIPL. Otton. III. 100 p. 511,34 de -o silvarum . . . tolendo. DIPL. Conr. II. 95 p. 133,35 de silvis -um persolvere.

1. capulus, -i *m. (n.* -um: *l. 47sqq.)* *script.:* gap-, gabu-: *l. 48sq.* -pill-: *l. 61.*

1 *manubrium – Griff (spectat ad gladium, cultrum praeter l. 55; cf.* GLOSS. I 384,18 St.-S. -um hefti vel helza. III 297,30 -us helza vel anthaba. 324,49 -us swertheltze. IV 67,40 gapulum [gab-*p*] helza. *saepe):* **a** *proprie:* PAUL. DIAC. Lang. 1,24 p. 62,5 Langobardi . . . ad gladiorum -os (-as *var. l.*) manus iniciunt. WALAHFR. carm. 47,5[tit.] in -o cultelli. WALTHARIUS 713 -um galeae impegit. ANNAL. Fuld. a. 873 p. 79,6 gladium . . . aureum habentem -um. GERH. AUGUST. Udalr. I 3 p. 389,6sq. enses duos . . ., unum cum -o et alterum sine -o. VITA Corb. 13 p. 613,3 ut ferrum hastae sequeretur -us. GREG. CAT. chron. app. I p. 309,13 crucem maiorem . . . cum -o et pomo eius. *saepe.* **b** *meton. i. q. gladius – Schwert (in imag.):* ALDH. virg. II 2853 armet . . . dextram -us ceu parma sinistram. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,250 per fidei -um mortis vicere tropeum bellantes illi. **2** *feretrum – Bahre (cf.* GLOSS. III 628,42 St.-S. feretrum i. loculus capillus para): ODILO SUESS. Seb. 34 martyris -um osculans. *meton. i. q. mors – Tod:* GLOSS. IV 233,3 St.-S. -o vicinus hoc est morti.

2. *capulus *v.* 1. *campolus.

***capunus** (cappu-), -i *m.* (*cf. francog. vet. dial.* capon) *gallus castratus (et saginatus) – Kapaun:* CHART. Rhen. med. II app. 14 p. 389,40 (c. 1210/20) dabit . . . IIII -os. p. 390,1. CHART. Eberb. 388 pro sex cappunis annuatim solvendis. CHART. Worm. 360 quatuor -is. 361 -os. *al.* CHART. Otterb. 189 p. 140,26 cum -is. *cf.* capo.

capus, -i *m.* *script.* cappus: GLOSS. III 461,18 St.-S. 688,9. *ibid. al.* *form. nom. sg.:* -is: *p. 258,4. adde* GLOSS. IV 43,40 St.-S. 124,21. 134,18. -um: GLOSS. ZDtAlt. 57. 1920. p. 127,12. cappo: *l. 10.*

falco – Falke (cf. GLOSS. III 21,3 St.-S. -us falcho [plafûz *var. l.*]. 459,9 -us [-is *a*, vel captor *add. b*] falcho. IV 175,15 -us hauc. *saepe):* THEODULF. carm. 28,907 haec -us accipiterque gerunt (CAPIT. reg. Franc. 228,4 cum canibus aut accipitribus vel -is, quos vulgus falcones vocat. EPIST. var. II suppl. 10 p. 634,8 ab accipitre vel -o, id est falcone mansueto vel qui manum hominis recognoscat. RATHER. prael. 5,7 p. 292[B] cappo praepetem librat volatum, accipiter *eqs. al.*). ERMOLD. Ludow. 3,594 unguigeris volucres exagitare -is. VITA Ludow. Pii 20 p. 617,21 Guerrico, -is praelato. EGBERT. fec. rat. 1,1361 instabat -us . . . agitare columbam. *al.* *per compar.:* THEODULF. carm. 39,11 colla superba teras anates ut turba -orum. *alleg.:* HRABAN. univ. 8,6 p. 253[B] -us . . . rapaces homines significare potest.

***capuscum,** -i *n.* (*cf.* *caputium, *theod. vet.* kapus) *Brassica oleracea var. capitata (L.) vel sim. – Weißkohl o. ä. (cf. p. 256,29sq.):* CHART. Nuremb. 549 (a. 1276) rapulas . . . et conpositum -i pro necessitate familie. *Prinz*

***capusium** *v.* *caputium.

caput (-ud), -itis *n. (m.: l. 29.57. p. 260,68. 261,58. cf. p. 261,24.26)* *script.:* ka-: *l. 29. adde* RHYTHM. 16,10,1. capput: *p. 260,45.* -ide: *l. 70.* *form.:* *acc. sg.:* *?* -de: *l. 70.* -pu: *p. 264,16.* *abl. sg.* -po: *l. 64. p. 263,51.*

principalis pars corporis – Kopf, Haupt: **I** *proprie:* **A** *strictius:* **1** *spectat ad homines (Christum: l. 29; diabolum: l. 37):* **a** *in univ.:* LIBER hist. Franc. 41 p. 313,6 discopertus a galea . . . -t regis. RHYTHM. 15,10,1 k-e posuerunt espinea corona. EINH. Karol. 22 p. 26,22 fuit . . . apice -is rotundo. NOTKER. BALB. gest. 1,3 p. 4,22 augustum -t. BRUNO QUERF. fratr. 3 p. 721,10 Iohannes solo -e minor Benedicto. BERTH. (?) annal. a. 1063 p. 272,25 infantem duo -a . . . habentem. HONOR. AUGUST. sacram. 50 -t eius *(hominis)* in modum spherae coeli rotundum (*cf.* ALBERT. M. animal. 1,112 -t . . . est sicut spera compressa, aliquantulum oblonga). HILDEG. scivias 3,11 p. 721[B] monstruosum -t *diaboli.* THEOD. CERV. chirurg. 2,2 p. 145[C] -t dividitur in tres partes, scilicet in substantiam carnosam, craneatam et cerebrum. ALBERT. M. metaph. 5,2,2 p. 237,27 (ed. B. Geyer. 1960) inter aequinoctialem et zenith -is cuiuslibet hominis. *saepe.* **b** *de laesione, abscisione sim.:* **α** *de facinore, violentia:* LEX Sal. Merov. 17,3 si quis hominem in -t plagaverit (LEX Ribv. 71,1. *al.*). PACTUS Alam. I 3 si quis alteri -t frangit sic, ut ossus de -e ipsius tollatur. LEX Alam. 57,29. LEX Baiuv. 4,4 si . . . in -e testa appareat, quod kepolsceini vocant. CHART. march. Misn. II 565 p. 391,19 de nudato -e femine. *al.* **β** *de punitione:* LEG. Burgund. const. I 52 p. 87,2 -is amissione plectantur (THIETM. chron. 7,45 p. 452, 31 regina . . . -e plectitur). CAPIT. reg. Franc. 62,11 dimidium -t tundatur. THIETM. chron. 7,6 si culpabilis efficeretur, -e privaretur. *al.* *remissius:* LEX Raet. Cur. 4,11 qui hoc fecerit, -e puniatur (CAPIT. part. Saxon. 5. *al.*). LEX Saxon. 28 -is dampnatus nusquam habeat pacem. LIUTPR. antap. 1,38 -is . . . sententia (CHART. Heinr. Leon. 48 p. 69,19). **γ** *de martyrio:* WALAHFR. Blaithm. 129 gladio . . . supposuisse -t gaudebant. NADDA Cyriac. I 27,3 pice . . . -t eius perfusus est. THIETM. chron. 4,28 -is abscisione . . . martirium . . . percepit *Adelbertus (cf.* DIPL. Conr. II. 201 p. 270, 35 -is sectione). *al.* **δ** *de pugna:* PAUL. DIAC. Lang. 1,27 -t . . . illius sublatum ad bibendum ex eo poculum fecit. WALTHARIUS 712 -i . . . infindere vulnus. WIDUK. gest. 3,55 -e caesus est. *al.* **ε** *usu vario:* CHRON. Fred. 2,60 p. 85,6 Eugenius capo truncatur (4,52). WETT. Gall. 35 p. 277,24 -t inlisit in superliminare. BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 282,8 qui papam in -t sacrilegus vulneravit. *al.* **c** *de morbo, dolore, curatione:* ANTIDOT. Lond. p. 17,32 propter -is dolore. BOTAN. Sangall. 15,1 herba nasturcio teris . . ., -d emendat. STEPH. COL. Maurin. 7 ut dicitur, iuxta statum -is status totius erat corporis. SALERN. comp. 65 -pide alleviant *pillulae.* GLOSS. Roger. I A 3,21 p. 698,24 antiqui tria cauteria in -e faciebant *eqs. al.* **d** *de ritibus:* **α** *eccl.:* FORM. Marculfi

[Sroder]

1,19 comam -i (-is *var. l.*) sui ad onus clericati deponere (*cf.* LIUTPR. antap. 5,22 p. 144,19 fratres . . . tonsos -e). CONC. Karol. 3[A] p. 10,17 ut nullus episcopus . . . praesumat . . . velato -e altario Dei assistere *(cf.* HROTSV. Agn. 10 -t Christo signat velamine sacro. *v. et l. 10).* ARBEO Corb. 10 p. 199,3 signum salutis -e illius munivit. EINH. Karol. 30 p. 34,14 inposito . . . -i eius diademate (*cf.* THEGAN. Ludow. 17 coronam auream . . . posuit *papa* super -t eius. OTTO FRISING. gest. p. 3,37). CAPIT. reg. Franc. 125 p. 247,15 cur sacro crismate -t perunguitur et mystico tegitur velamine. TRAD. Ratisb. 17 p. 20,27 -t inclinet servitiumque persolvat. WETT. Gall. 22 p. 268,30 illa . . . inponens -t altari dixit: 'Ecce ancilla Christi' (TRAD. Patav. 123 quod quędam libera mulier . . . liberum -t suum super altare . . . posuit . . . et se ipsam . . . obtulit. CHART. Rhen. inf. I 383 p. 265,18 publica deditione -a sua per manus advocati sancto a. . . . inclinaverunt. *cf.* CHRON. Ebersb. I p. 12,31 -t super aram . . . posuit . . ., duos mansos . . . dedit). *saepe.* **β** *iur.:* LEX Sal. Merov. 60,1 si quis de parentilla tollere se voluerit, . . . quatuor fustes alninus super -t (-d *var. l.*) suum frangere debet. **e** *de iure iurando:* VITA Theog. 1,31 p. 464,15 iurans per -t suum. NIVARD. Ysengr. 3,525 per rufum -t hoc. CHART. Ital. Ficker 196[A],1 p. 242,34 que . . . per -t iuraverint *eqs. al. adde:* CONC. Merov. p. 90,21 si quis Christianus . . . ad -t (-d *var. l.*) cuiuscumque ferae vel pecudis . . . iuraverit. **f** *de reliquiis:* HUGEB. Willib. 4 p. 94,12 -t illius *(Iohannis)* fuit ibi. GERH. AUGUST. Udalr. I 14 p. 404,6 -t sancti Abundi. THIETM. chron. 4,28 martiris . . . inclita cum -e membra. *al.* **g** *de effigiebus:* CARM. Aldh. 2,176 imagines auriferis Christi matris -bus. TRANSL. Chrys. et Dar. 20 (17) candelam, quam ad modum -is sui . . . effecerat. CHART. Stab. 180 p. 375,14 in -e argenteo, quod . . . abbas . . . ad . . . reliquias reponendas fabricari iusserat (CATAL. thes. Germ. I 145,7 [Mittelalterl. Schatzverz. I. 1966] -a reliquiarum. VITA Godefr. Cap. I add. p. 529,31 r. . . . Otto . . . in -e reposuit deaurato. *al.*). HEINR. LETT. chron. 2,8 in cuiusdam arboris ramo quasi -t hominis inciderant. *al.* **h** *in nominibus:* **α** *personarum:* ADEMAR. hist. 3,25 Willelmus . . . cognomento C-t Stupe. LEO MARS. chron. 2 praef. Pandulfi . . ., cui cognomen C-t Ferreum fuit. ANNALISTA Saxo a. 1116 p. 753,29 Heinricus cum C-e. HERM. ALTAH. annal. a. 1257 p. 399,45 Styborius dictus C-t. *al.* **β** *montis:* ANNAL. Ianuens. I p. 201,28 prope . . . montem, qui dicitur C-t sancti Martini. **γ** *sideris:* ARNOLD. SAXO fin. 1,2,2 p. 17,2 oritur -d aquarii. **δ** *plantae:* -t monachi *i. q. aphaca – Mönchskopf (Taraxacum officinale L.):* ALPHITA II p. 29,23 -d monachi, dens leonis. p. 49,5. **2** *spectat ad bestias (monstra: l. 50.54):* **a** *gener.:* ARBEO Corb. 17 p. 207,9 aquilam piscae . . . vivae -tes (-tis *2*) sedentem. THIETM. chron. 7,43 quem *(antistitem)* . . . -bus boum . . . effundunt. EPIST. Ratisb. 25 p. 356,25 Lirnei -is monstra. REGISTR. abb. Werd. 7,18 p. 241,2 sturionem . . . IX pedum inter -t et caudam. IOH. S. PAUL. diaet. 460 -t grossus cibus est multum nutritivus. CHRON. Ebersb. II p. 5[b],25 quidam serpens . . ., cuius uno praeciso -e nascebantur triginta pro uno. ALBERT. M. animal. 4,38 -a . . . talium *animalium* latent, ita quod quaedam . . . non videntur habere -a. *al. fort. add.:* SERMO de sacril. 24 sumunt -a bestiarum gaudentes . . ., si taliter se in ferinas species transformaverint. **b** *pharm. vel medic.:* RECEPT. Bamb. 58 -d vulpis uris, in furno teris. BRUNUS LONG. chirurg. 1,4 p. 107[F] accipias formicas magnorum -um . . . et pone formicam unam . . . super duo labia vulneris (*cf.* THEOD. CERV. chirurg. 2,19 p. 150[E] suturam cum -bus formicarum). **c** *alch.:* ALLEG. sapient. 1 p. 468[a],21 artis origo est -t corvi. ANON. epist. p. 390 iste *draco* comedit -t suum. *al.* **d** *de effigiebus:* CATAL. thes. Germ. I 43,20 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1966; a. 1025) -t aquilę lapideum ad baculum. 136,70 vexillum . . ., in cuius summitate fertur -t draconis. VITA Otton. Bamb. III 2,12 tria eius *(Trigloi)* -a deargentata. *al.* **e** *in nominibus:* **α** *personarum:* CHART. Mulh. Thur. 277 (a. 1279) Bertoldus C-t Asini. *al.* **β** *locorum:* VITA Magni Fauc. 46 C-t Equi. HEINR. LETT. chron. 12,6 p. 63,2 apud castrum Odenpe, id est C-t Ursi. *al.* **γ** *siderum:* ARNOLD. SAXO fin. 1,2,2 p. 16, 40 occidit -t cancri et oritur -d capricorni. **δ** *plantarum:* -t galli *i. q. onobrychis – Hahnenkopf (Onobrychis Caput galli Lmk., cf. André, Lex. bot. p. 227):* GLOSS. III 539,58 St.-S. -t galli hanhoibt. 552,61 -t galli haneshoubet (hanenchopfe *var. l.*). -t leonis *fort. i. q. antirrhinum – viell.: Löwenmaul (Antirrhinum maius L.):* ALPHITA II p. 30,5 -d leonis florem habet indum formatum ad modum -is leonis. **3** *spectat ad res:* **a** *de plantis:* **α** *capsula – Kapsel:* WALAHFR. hort. 269 -t (gloss. L: papaveris cacumina) granorum semine fetum. **β** *bulbus – Knolle:* RECEPT. Sangall. II 70 alii -a cum suis radicibus (ALBERT. M. animal. 22,59). ALBERT. M. veget. 6,334 ex parte cuiuslibet cruris eius *(ellebori)* sunt duo -a quasi -a ceparum. **γ** *brassica – Kohlkopf:* DYNAMID. Hippocr. 1,25 caulium genera sunt quinque: . . . Cumanus fissilis in -e. ANNAL. Basil. a. 1277 p. 202,2 centum -a compositi kabiskôpf venditi. **b** *tuber – Auswuchs:* ARS med. 7 p. 426,24 fistula et -a habens in carnosis locis. CONSTANT. AFRIC. theor. 3,12 p. 10b[V] ab his *(ventriculis cerebri)* . . . duo -a egrediuntur duobus assimilata uberibus. ALBERT. M. animal. 8,38 non apparent cornua . . . nisi sicut -a quaedam prominentia dura. **B** *latius:* **1** *de totis animantibus:* **a** *spectat ad hominum personam, vitam:* **α** *de statu:* LEG. Burgund. Rom. 7 p. 130,5 ut aut -t aut facultatem suam obliget. LEG. Wisig. 3,4,10 pro causa adulterii . . . in domini domineve -e servi vel ancille torquendi sunt ([*v. notam ed.*]. 7,6,1). FORM. Andec. 59 agnacio . . . ad ingenuitatem -is eorum debiant permanere ingenui (FORM. Senon. I 4 de -d ingenuitatis meae. *cf.* FORM. Marculfi 1,19 se . . . ille de -t suum bene ingenuus esse videtur). TRAD. Patav. 54 quod de -e eorum legibus essent servi. COSMAS chron. 1,5 p. 15,17 qui super colla et -a vestra iura excogitabit (CHART. Rhen. inf. II 325 quod ad ipsam [*villam*] pertinet de -e et de collo). CHART. Ital. Ficker 196[A],1 p. 242,48 qui per -t esset de ista compagnia. *al.* **β** *de mensura census, distributione:* LEG. Wisig. 4,2,8 omnem hereditatem . . . percipiant et equali per -a dividant portionem. DIPL. Pipp. 6 p. 10,10 dinarius quattuor de eorum -e exactabant. FORM. Sangall. II 16 ut singula de -e suo et omnis progenies eorum II denarios . . . persolvant. CAPIT. reg. Franc. 273 p. 322,8 qui censum de suo -e vel de suis rebus . . . debent. DIPL. Otton. II. 35[a] p. 45,16 omnes censales, qui singulos solidos pro -e q⟨u⟩isque persolvent. GESTA Trud. cont. I 13,10 de censu sui -is. TRAD. Welt. 84. *al. spectat ad gradum cognationis:* LEG. Lang. p. 112,13 illi, qui per capput (caput, capud, cappur *var. l.*) succedere potuerunt. *meton. i. q. capitatio – Kopfsteuer:* CHRON. Moiss. (MG Script. I p. 287,39) afflictiones populo posuit . . . per diagrafa seu -a atque nauticatione. **γ** *de periculo vitae sim.:* LEG. Wisig. 6,1,5 ad -is periculum vel rerum amissione pertinere (WIDUK. gest. 2,28 Saxoni me periculo -is mei sociavi. OTTO FRISING. gest. 2,30 p. 138,28. *al.*). DIPL. Otton. III. 193 p. 603,2 misit bandum supra -t . . . abbatis (DIPL. Heinr. II. 465 p. 592,18. *al. v. et p. 262,54*). **δ** *usu remissiore:* LEX Baiuv. 9,19 si quis contra -t (-d *var. l.*) alterius falsa suggesserit. TRAD. Scheftl. 1[a] ut nos et fratres nostri ibidem habuissemus -t et tuitionem -is (*cf.* TRAD. Frising. 304 -t meum in illorum protectionem ad clausuram collocavi). PAUL. DIAC. carm. 13,3,2 hoc in meum -t dictum per hyroniam. FORM. Turon. 6 quamdiu in -t (-d *var. l.*) advixero. WETT. Gall. 4 ut, quae inprobe excogitant . . ., sentiant in -bus suis. WALAHFR. Wett. 870 grandis honor -is, maior sapientia mentis. BRUNO QUERF. Adalb. A 18 optatum diu -t Latine terre ostendit *Otto.* PAUL. FULD. Erh. prol. p. 9,19 quot -um sunt, tot . . . sunt etiam virtutum. *al. in allocutione:* SALOM. III. carm. 1,183 mi dulce -t. **b** *spectat ad bestias:* **α** *de tributo, donatione, traditione sim.:* LEG. Wisig. 8,5,1 vicensimum -t . . . exolvere. DIPL. Merov. I 24 p. 25,4 omne genus pecodum . . . ad ecclesiam . . . decimus -t debeatur offerre. FORM. Sal. Lind. 7 dono tibi in pecoribus, id est inter bovos et waccas . . . -a tanta. LEX Thuring. 32 si . . . foris gregem commovit *fur*, quot eque fuerunt, tot -a commotionis multam conponat. TRAD. Frising. 494 tradimus . . . de pecodibus -a XXX.

[Sroder]

CHART. Hersf. 53 ut . . . post mortem nostram -t optimum de viro ac de muliere vestimentum optimum iure altaris concederetur (['*Besthaupt'; de re v. H. Brunner, Abhandlungen zur Rechtsgeschichte. II. 1931. p. 241sqq.*]. CHART. Argent. I 41 p. 33,20 si mansi possessor obierit, dominus o. -t animalis . . . habebit. CHART. Worm. 37. *al. cf.* CHART. Mog. A 401 -d preciosissimum. CHART. Eichsf. 356 p. 204,24 in melioribus -bus. CHART. ord. Teut. [Hass.] 311 fratres tollent sibi -t optimale). CHART. select. Keutgen 125,26 VI bovina -a . . . dabit. CHART. Livon. A I 413,4 VIII -a martarorum. *al.* β *de distributione:* LEG. Wisig. 8,3,10 per singula -a singulos solidos reddat. *ibid. al. (v. ind.).* γ *usu communi:* LEX Sal. Merov. 38,6 si . . . grex . . . minor fuerit usque ad septem -a. LEX Alam. 73 pastor ovium, si octuaginta -a in gregem habet. **2** *de mente:* RUOTG. Brun. 23 p. 24,10 scientes sani -is esse neminem, qui *eqs.* (OTTO FRISING. gest. 1,42 p. 60,24). CONSUET. Marb. 56 (Spicil. Friburg. X. 1965) quasi dormitando per cottidianas negligentias . . . -t, id est mentem, deponunt. HILDEG. caus. 2 p. 89,32 insaniam -is. **3** *de capillis:* RIMB. Anscar. 3 p. 22,6 iuvenis . . . -e subfusco. LIBER ordin. Rhenaug. p. 52,19 fratres . . . -a pectitant.

II A *in imag. et per compar.:* CONVERS. Afrae 2 tu -t nostrum es, quocumque ierit -t, membra sequantur necesse est (ARBEO Emm. 23 m. . . . -e [-i *var. l.*] invisibili, qui est Christus, subministrantes . . . pro Christum contumeliis affecti, ut eorum spes et -t, quae [qui *var. l.*] erat Christus. WALAHFR. carm. 36,14 unius . . . m. sumus -is. OTTO FRISING. gest. 1,14 p. 30,15 m. a -e suo dissidentia. CHART. Mar. Magd. 112 p. 105,16 monasteria . . . reformantes tam in -e quam in membris. *saepe. cf.* OTTO SANBLAS. chron. 20 p. 26,4 consumpto . . . in principibus -e dein in reliquum corpus desevit . . . pestis). ALCUIN. epist. 26 p. 67,13 *(de pectine)* mirum animal duo habens -a *(v. notam ed.).* WALTH. SPIR. Christoph. I 3 velut in uno -e omnium . . . virtutum summa convenit. 24 antequam crastina dies ad occasum -t inclinet. CARM. libr. III 11,8 *(de libro)* -e et cauda portavi tergora nuda. FROUM. carm. 17,9 cum -t abfueris, tunc ego truncus ero. ALBERT. M. metaph. 3,3,3 p. 142,23 (ed. B. Geyer. 1960) -a (*p. 430a,29* κόρσαι) . . . vocat *Empedocles* primas causas. *al.* **B** *alleg.:* HRABAN. univ. 6,1 p. 144B -t . . . iuxta allegoriam aut Christum significat . . . aut divinitatem salvatoris *eqs. ibid. al.*

III *translate:* **A** *c. respectu gravitatis:* **1** *princeps, dux, auctor – (Ober-)Haupt, Anführer, Urheber (sing. sensu plur.: l.55):* **a** *de hominibus:* α *in bonam vel neutram partem:* CHRON. Fred. 4,10 qui *(Boso)* -d (-t *var. l.*) exercitus fuit. ALCUIN. carm. 25,3 -t orbis . . ., Leo papa (NOTKER. BALB. gest. 1,26 p. 35,20 -t o. [*sc. Karolus*] ad -t quondam o. [*sc. Romam*] ... perrexit. *al. cf. l.72sq.*). WALAHFR. Gall. 1,22 p. 300,23 sacerdotes et -a populorum cum benedictionibus . . . advenerunt. WANDALB. martyr. 52 imperii -t . . ., Karolus. WIPO gest. 40in. caesar, -t mundi *(cf. l.70. p.262,4).* GREG. CAT. defens. 3 (MG Lib. Lit. II p. 537,10) -i eclesiae, . . . imperatori. VITA Annon. I 1,4 aderant optimates et -a populi Coloniensis. HEINR. LETT. chron. 15,3 p. 91,33 in eodem bello -t Estonie cecidit, id est seniores Osilie. GESTA Trev. cont. IV 3 p. 399,1 huius itineris dux et -t erat Nicholaus. *saepe. adde:* FROUM. carm. p. XII,17 Sophya quęque theologię -t es. β *in malam partem:* LEG. Wisig. 8,1,3 -t huius sceleris, infamia notatus. HERM. AUGIENS. chron. a. 939 -a rebellionis. COSMAS chron. 1,34 p. 62,2 primus et quasi -t tocius iniquitatis. ALEX. MIN. apoc. 10 p. 157,17 ab haereticis, quorum -t exstitit Theodericus rex. *al.* **b** *de Deo, Christo:* WANDALB. martyr. invoc. 5 plebis tu -t (-d *var. l.*) et gloria candidae. RIMB. Anscar. 42 p. 77,9 ab . . . electorum omnium -e incipiamus. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,244 Christe . . ., spes et -t omnigenarum. *al.* **c** *de diabolo:* HRABAN. univ. 6,3 p. 179B -t omnium malorum diabolus est. **d** *in nominibus ficticiis:* Ps. GERH. CREM. sal. I 32 p. 28,32 est *sol* . . . ipsorum *corporum* -d. ANON. tab. p. 175,3 fecerunt eam *(aquam)* -t mundi. *al.* **2** *metropolis, locus principalis – Hauptort, Hauptsitz, Mittelpunkt:* **a** *spectat ad urbes:* ALCUIN. Willib. 1,32 (MGMer. VII p. 139,7) Roma urbs, orbis -t (HUCBALD. ad Karol. 12 [MGPoet. III p. 611] o. Roma -t subdidit ipsa -t. *al. cf. p.261,46).* POETA Saxo 2,231 cuius *(Italiae)* erat victum -t. EUGEN. VULG. syll. 38,1 Roma, -t mundi (OTTO FRISING. chron. 3 prol. p. 134,23sq. eadem urbs -t antea fuit m., quae postmodum futura fuit -t ecclesiae. CARM. Bur. B 42,4,1. *al. cf. p.261,51).* HROTSV. gest. 521 quae *(urbs)* -t ipsius constabat pontificatus. CARM. var. III 15,7 Treberis . . ., quae -t Europae cognoscitur anteritate. THIETM. chron. 2,6 Ratisbonam . . ., Bawarii -t regni. LIBER de unit. eccl. 2,9 p. 221,13 -t . . . Galliae atque Germaniae, Moguntiam. *al.* **b** *spectat ad ecclesias, monasteria, curtes sim.:* CHART. Sangall. A 81 p. 78,3 (a. 776) ad Marthala monasterii -d vel dominius esse debeant. ALCUIN. epist. 16 p. 43,18 in ecclesia beati Petri . . ., que -t est totius regni. HINCM. annal. a. 866 p. 84,40 de abbatia sancti Vedasti . . . -t cum electioribus villis sibi retinens. DIPL. Heinr. II. 520 p. 670,43 si . . . casus . . . fuerit . . . difficilis, ad -t, claustrum videlicet, . . . recurratur. ADAM gest. 4,30 p. 262,7 illa domus, quae -t (-d *var. l.*) est supersticionis barbaricae. DIPL. Loth. III. 120 p. 196,20 Casinensis ecclesia . . ., quę . . . monasticę disciplinę -t esse meruit. GISLEB. MONT. chron. 2 ipse mons -t erat . . . totius Hanonie. CONR. SCHIR. annal. a. 1077 haec cella primitus fuit -t Schyrensis ecclesiae. ACTA imp. Winkelm. I 127 p. 107,33 ad matrem et -d earum *(domorum),* magnam domum hospitalis Ierosolimitani. CHART. Gelr. 647 p. 655,26 curtis de Swartbroeck, quae -t est praedictorum litonum. *saepe.* **3** *principatus – erste, oberste Stelle:* EDICT. Roth. 280 ille, qui in -t (-e *var. l.*) ex ipsis rusticis fuerit. HRABAN. hom. I 27 p. 53B in urbe Romana, quae principatum et -t obtinet nationum. CAPIT. reg. Franc. 233 p. 131,10 persona . . ., que in -e fuerit ad eandem malitiam fatiendam. DIPL. Karoli III. 81 p. 132,13 qui in -e omnium sacerdotum allecti videntur esse. MIRAC. Ursm. 2,1 Lobia fuit in -e, quod nobilitatis suae titulum coacta est amittere (*cf.* GESTA Lob. 6 p. 310,44 Lobia in -e mali posita). **4** *capitulum – Kapitel, Hauptabschnitt:* CONC. Karol. 14 p. 88,2 non amplius suscipiantur apostolorum canonum prolata per . . . Clementem nisi quinquaginta -a. BERNOLD. CONST. libell. I 5 p. 23,33 anathematizatum Sozomeni -t. **5** *coniunctio directa cum praeposito vel potestate quadam exsistens – direkte Verbindung zu einer vorgesetzten Person oder Instanz:* CAPIT. reg. Franc. 99,9 de vassis regalibus, ut . . . per se aut ad nos aut ad filium nostrum -t teneant. HINCM. ord. pal. 19 quamvis . . . ministri unusquisque de suo ministerio non . . . per alium, nisi per se ipsum solum regem . . . -t ponerent. DIPL. Karoli III. 88 p. 143,17 in potestate . . . abbatis ad ipsam . . . aecclesiam -t et respectum habentis. ACTA imp. Winkelm. I 73 p. 68,26 ecclesia a serenitate nostra in -e . . . casale possideat. 827 p. 640,6 ut . . . heredes . . . eadem feuda in -e teneant et nulli alii nisi nobis . . . teneantur exinde respondere. *ibid. al. (v. ind.).* **6** *casus gravis iurisdictionis – Fall der höheren Gerichtsbarkeit:* DIPL. Otton. I. 11 p.98,40 ut nullus index . . . -is banno ob -is furtum . . . constringat *litos et colonos (cf. H. Brunner, Rechtsgesch. II. p. 828sqq.).* **7** *auctoritas, vis rata – Gültigkeit, Rechtskraft:* TRAD. Ratisb. 20 p. 26,18 (a. 822) contra directum de placito iam in -t et convenientia constituto (25 sic placitum quandoque se habere condixerant, ut, si quando quid inter se de causis ipsis quęrere voluissent, hoc tunc in -t constituissent). **8** *summa pecuniae – Hauptsumme:* **a** *pretium ipsum – Wert an sich* (*cf.* GLOSS. II 352,16 St.-S. in -t [capitale LEX Alam. B 3,3] restituat hobetshaz): LEX Sal. Merov. 27,5 si . . . caballi . . . perierint, ipsos in -t (-e, capitale *var. l.*) reddat. 61,1 (codd. A 1.2) rem in -t reddat (in capitalem, pro capitale restituat *var. l.*) et insuper. EDICT. Roth. 256 de quantum tulit *servus,* -t tantum dominus eius in integrum reddat. LEX Alam. 7 si eum *(servum)* furaverit aliquis, in -e semper consimile restituat. LEX Baiuv. 1,3 si quis res ecclesiae furaverit . . ., unamquamque rem niungeldo solvat, id est novem -a restituat (*cf.* 9,1. CONST. I 434,17 emunitas sexcentis solidis solvitur, id est novem -bus). CHART. Oelsn. 32 p. 58,22 (a. 1221) nec condemnabuntur in -e interfecti. 48,8 si homo

[Sroder]

ecclesie hominem ecclesie occiderit, totam -is solucionem castellanus . . . recipiet. *al.* **b** *sors – Kapital:* Lex Raet. Cur. 24,10,6 qui aliquam pecuniam suam alicui dederit ad usuras, in quantum ipse -t est, reddat. Const. I 213,6 (a. 1162) -t tantum et quod non solverunt, . . . imperator eis relaxat. Chart. Heist. 167 quousque -t . . . reddiderint *moniales.* **B** *c. respectu situs i. q. pars summa, extrema, anterior – oberer Teil, äußeres Ende, vorderer Teil (interdum de parte et prima et posteriore, e. g. l. 16.19.23.42.44.54sqq.):* **1** *de partibus corporis:* Const. Afric. theor. 2,6 p. 6a^{v} ossa cartilaginosa, que vocantur spatularum -a. Maurus phleb. p. 13^{a} venarum -a in naribus existencia (Gloss. Roger. I A 4,14 p. 722,28. *al.*). Roger. Salern. chirurg. 538 -t mamille. Ioh. Iamat. chirurg. 5,14 inter virge -t et preputium. Brunus Long. chirurg. 1,15 p. 113^{F} ex -e coxae. Theod. Cerv. chirurg. 2,11 p. 148^{G} in -e suture. 2,20 p. 150^{G} -a seu extremitates ossis fracti. Albert. M. animal. 2,113 ad . . . -t (*p. 510^{a},17* τὴν κεφαλήν) testiculi. *al.* **2** *de rebus fabrefactis:* **a** *latius:* Compos. Luc. I 19 plicatum illud -d ad -d. L 19 amba -a non battuta. Gerb. epist. math. I 3,1 constituis -t lineae (*item de astrolabio sim.:* 3,2 in -bus . . . sphaerae. Gerb. [?] astrolab. 14 -t . . . stellae. 16 -t lineae meridianae). Theoph. sched. 2,18 ferrum . . . utroque -e recurvum. 3,75$^{med.}$ -a clavorum. Otto Frising. gest. 1 prol. p. 10,31 barcha . . ., in -e cuius . . . velum. Frid. II. Imp. art. ven. 2 p. 179,17 -t longe. Chart. Burgenl. II 51 in litteris . . . -e sigilli nostri consignatis. *al. in nom. propr.:* Registr. Ringrav. 10,2 p. 30,25 (s. XIII.[1]) Wolframus C-t Aratri. **b** *strictius:* α *ora – Rand:* Walth. Spir. Christoph. II 1,89 ad putei . . . -t. Geber. summ. 1,47 p. 576 ad -t eius *(vasis).* Albert. M. animal. 5,75 ova *polypi* pendent a -e nidi. β *capitellum – Kapitell:* Thietm. chron. 2,17 in omnibus . . . columnarum -bus (Vita Burch. Worm. 15$^{ex.}$ *al.*). *alleg. (cf. Vulg. exod. 27,11):* Hraban. univ. 14,21 p. 394^{C} -t columnarum Christus. 14,23 p. 404^{C} -a . . . columnarum . . . praecordia . . . fidelium doctorum. **3** *de aedificiis:* Ordo Rom. 5,17 pertransit pontifex in -t scolae. Chron. Hild. 17 p. 853,32 antiquo -i aecclesiae . . . novum corpus . . . coniunxit (Gesta Camer. cont. I B 9 aecclesiam . . . dirutam a -e superiori usque ad chorum . . . reformavit. Rob. Tor. chron. a. 1182 p. 532,6). *al.* **4** *de pontibus, viis, fundis, agris sim.:* **a** *in univ.:* Annal. regni Franc. a. 789 duos pontes construxit, quorum uno ex utroque -e castellum . . . aedificavit (Chart. civ. Ratisb. 40 p. 11,5. Chart. Tirol. notar. I 230 in -e pomtis de petra. *al.*). Wett. Gall. 4 in -e . . . laci. Chart. civ. Magd. 86 in -e vici, qui stenstrate dicitur (*cf.* Chart. Port. 222 p. 231,7 ad -d vie). *in nom. propr.:* Einh. Marc. et Petr. I 1,8 locum, qui C-t Laci vocatur. **b** *de terminationibus:* α *strictius i. q. frons – Kopf-, Stirnseite:* Chart. Sangall. A 289 (a. 825) -t tenet *ager* in via. Dipl. Karlom. (II.) 3 territorium . . ., quod a -e ab eo loco incipit. Dipl. Heinr. II. 465 p. 591,39 capo (capa *B*) fine Rigo plano, pede fine mare. Chart. Burgenl. I 143 p. 104,5 ad -t unius vallis. *al.* β *latius i. q. latus – Seite:* Dipl. Karoli M. 80 p. 115,11 omnia . . . concedimus tenentia -e uno in mare et alio -e ad fines Arimannorum (Dipl. Arnulfi 125 p. 186,13 a -e u. in Palasione . . ., aliud -t in Pado, tercium -t in Taro, a quarto latere currit via. Dipl. Otton. I. 145 p. 226,23 ab u. -e . . . cloaca, ab alia parte . . . res publica. Registr. Trident. III 2 p. 221,31 ab utroque latere et u. -e via. *saepe).* Chart. Tirol. 700 a -bus est saxum. *al. meton. i. q. portio terrae – Stück Land:* Chart. episc. Hild. I 517 p. 492,26 (a. 1195) area . . . ex quorundam agrorum . . . -bus collecta *eqs.* p. 492,30 de duorum iugerum -bus . . . viii denarii solvuntur. **5** *de terris i. q. extrema finium – Grenzgebiet:* Aethicus Ister 34 p. 20,22 a -e Germaniae (Arbeo Emm. 3 usque dum -t G. penetraret). Arbeo Corb. 15 p. 204,12 in -t Italiae. **6** *de montibus:* **a** *collis, cacumen – Anhöhe, Kuppe* (*cf.* Gloss. II 656,68 St.-S. -a montis spizza): Dipl. Heinr. II. 296^{b} p. 364^{b},24 colles Bolagi, . . . -a Lentule. *in nom. propr.:* Vita Bonif. II 1 p. 93,1 villulam . . ., que C-t Montis dicitur. **b** *promunturium – Kap:* Salimb. chron. p. 533,27 inter -t Corsice et Gorgonum. **7** *de fluviis i. q. ostium, exitus – Mündung(sarm), Ausfluß:* Beda hist. eccl. 1,25 p. 45,9 utrumque . . . -t protendit *fluvius* in mare. Dipl. Karlom. (II.) 12 usque ad -t Addue. Casus Petrish. 3,30 munitionem . . . construxit in -e Rheni. **8** *de acie i. q. prima positio – vorderste Linie, 'Spitze':* Otto Frising. gest. 1,33 p. 52,1 positis in -e duabus alis, in quibus sagittarii . . . erant. Helm. chron. 81 p. 155,10 dux noster . . . dimicavit in -e. **9** *de tempore i. q. finis – Ende:* Chart. Tirol. 520 p. 294,25 (a. 1200) usque in -e iamdictorum quattuor annorum continuorum. **10** *usu vario:* Albert. M. animal. 6,8 ova longa acuti -is. Registr. Geisenf. 41 quicquid *olei* fundo, qui excipitur a -e, inheserit. **C** *c. respectu exordii:* **1** *de fluviis i. q. fons, ortus – Quelle, Ursprung* (*cf.* Gloss. II 644,70 St.-S. -t urspringe): Sermo de sacril. 3 ubi fons aut rivus de -e exurget. Chart. Fuld. B 6 p. 9,9 transit *terminus* in -t rivi. Dipl. Otton. II. 254^{b} p. 291, 43 vadit *finis* per capu, qui dicitur Marozze. Dipl. Heinr. II. 174 in eiusdem rivuli -t et ortum. Chart. Naumb. 116 rivulum Milsenam dictum a -e suo usque descensum eius in Muldam. Chart. Heinr. Leon. 37 p. 52,23 in -e aqueductus. *al.* **2** *initium – Anfang:* **a** *de monte:* Hugeb. Willib. 4 p. 101,2 venerunt ad -t Libani, ubi ille mons in mare vadit. *in nom. propr.:* Annal. Fuld. II a. 858 p. 51,32 villa quaedam . . . C-t montium vocata, eo quod ibi montes . . . initium habeant. **b** *de versibus, libris sim.:* Rhythm. 122,35,2 -a . . . apta versorum. Hraban. epist. 21 p. 427,16 in prohemio precedentis libri et in -e presentis. Agius vita Hath. 24 psalterio a -e inchoato. Guido Aret. ign. cant. II p. 45^{a} in -e . . . symphoniae. *al.* **c** *de tempore:* Form. Sangall. II 43 p. 426,7 in -e quadragesimae. Capit. reg. Franc. 112,42 -t ieiunii (Chart. Bern. I 4,61 actum . . . ante -t i. *saepe*). Walahfr. hort. 25 ver orbis primum -t. exord. 23 p. 497,30 in -e missae. Nadda Cyriac. I 27,1 in -e kalendarum Marcii. Chart. Lux. IV 211 p. 290,28 in -e Iunii. *al. de prima die mundi:* Rahew. Theoph. 546 -t ille dierum, auctor quo cepit naturas condere rerum. **3** *prima littera, nota – Anfangsbuchstabe, Abkürzungszeichen:* Carm. de litt. 13 M -t est numeri quem scimus mille teneri.

***caputia,** -ae *f. de fructibus fort. i. q. capitellum, capsula – viell.: Köpfchen, Kapsel:* Matth. Platear. gloss. p. 369^{G} loco eius *(piperis albi)* ponuntur quandoque -ae quaedam de transmarinis partibus allatae. *v. et p.265,16.*

***caputium** (-cium), -i *n. (?f.: p.265,16) (fort. a* cappa *accedente vi vocis q. e.* capitium, *cf. Corominas, Dicc. etim. castell. I. p. 659sq.) script.:* cappu-: *l. 59.* -pit- *(var. l.): l.55.* -pistea: *p.265,16.* -usi-: *l.69.* -uce(um): *l.60.* **1** *de vestimentis sim.:* **a** *capitis tegumentum, cucullus – Kopfbedeckung, Kapuze:* α *eccl.:* Wilh. Hirs. const. 1,3 p. 938^{D} novitio, qui frocco indutus recipiendus aliqua de cella advenerit, auferendum est -um (capitium *cod. Pal. lat. 564 f. 11*) extra claustrum *eqs.* p. 939^{C} non est in capitulo nudus praesentandus *novicius,* quia nec cucullam nec -um habet, sed . . . in claustrum ducitur. Land. Mediol. hist. I 2,35 p. 70, 49 nullus sine -o birri capite velato intrare chorum audebat. Otto Frising. chron. 7,35 p. 372,7 ponunt *monachi* . . . tunicas asperrimas superque eas alias cum -is (-pit- *var. l.*) latiores. Caes. Heist. Engelb. 2,7 p. 261,14 ipsum *(archiepiscopum)* preveniens per -cium cappe arripuit. Chart. Rhen. med. III 631 p. 481,20 Florino presbitero socconiam meam novam cum capputio *lego.* Chron. rhythm. Austr. 412 nil facit diversitas hic -ceorum. Salimb. chron. p. 105,28 -um longum dabat *frater Helyas* quibusdam *ministris* et mittebat eos . . . in occidentem. p. 106,1 duo probationis -a, quorum unum imposuit sibi *frater. al. alleg.:* Honor. August. gemm. 1,227 haec *(cappa)* in supremo habet -um, quod designat supernum gaudium. Hildeg. in reg. Bened. (PL 197, 1062^{A}) cucullam . . ., cui -um . . . adhaerebat, quod . . . signum monachi est, significans, ne . . . ad saeculum prospiciat, cum illud super caput suum habet. β *iur.:* Chart. Tirol. notar. II 544 (a. 1272) episcopus . . . cum uno -usio, quem in suis tenebat manibus, . . . investivit . . . Ulricum . . . de suis rectis feudis (Chart. Carinth. V 304 p. 188,20). γ *usu vario:* Guic. (?) bers. 10 archatores . . . debent habere tuni-

[Sroder]

cam, capellum et -cium. ANNAL. Rup. Salisb. II a. 1260 p. 795,35 homines *cuiusdam sectae* nudi incesserunt . . . habentes capita velata lineis -is. *iron.:* CHRON. Magni cont. a. 1272 licet . . . nec eum *(comitem)* dignaretur vocare regem, sed fratrem Rudolfum cum -o. **b** *foramen vestis capiti aptum – Kopföffnung eines Kleidungsstückes (alleg.):* HONOR. AUGUST. gemm. 1,202 -um, quo alba induitur, est professio, qua castitas servanda promittitur *eqs.* 1,230 -um dalmaticae angustatur, quia imitatio sanctae crucis ab omnibus negotiis coarc⟨t⟩atur. **c** *larva – Maske:* RICHER. SENON. gest. 4,19 p. 309,33 Sibilla . . . fecit . . . tunicam nigram fieri . . . et . . . -um vultum diabolicum habentem, qua induebatur. **2** *de plantis i. q. Brassica oleracea var. capitata (L.) vel sim. – Weißkohl o. ä. (cf. p. 256,29sq.):* ALBERT. M. veget. 7,90 tales herbae sunt caulis, -um, porri et lactuca. *fort. add.:* GLOSS. III 582,33 St.-S. -pistea *(i.* caputia *ed.)* kabuz. *cf.* *capuscum. **3** *de instrumento fusorio i. q. pars vasis ad fusionem metallorum apti (formam cuculli praebens ?) – (kapuzenförmiger?) Teil eines Metallschmelzgerätes:* Ps. AVIC. anim. 5,2 p. 116 fac -cium de terra magisterii *eqs.* p. 117 accipe -cium, sed fac ei coopertorium. **4** *de parte corporis fort. i. q. spina – viell.: Wirbelsäule:* GLOSS. III 440,1 St.-S. -cium houbitsul.

***caputlavium,** -i *n.* **1** *pannus ad tergendum caput aptus – Tuch zum Trocknen des Kopfes:* GLOSS. III 232,15 St.-S. -um hobetwahel. IV 134,38 -um hobetduvahel. *ibid. al.* **2** *capital – Kopftuch:* GLOSS. IV 168,61 St.-S. -um houptlachin. *cf.* capitilavium.

***caputpurgamentum,** -i *n.: v. l. 43.*

***caputpurgialis,** -e. *ad capitis pituitam tollendam aptus – zur Beseitigung der Verschleimung des Kopfes geeignet:* THADD. FLORENT. cons. 8,41 fiat hoc caputpurgium cum instrumento -i exeunte et trahente . . . sucum per nares ad cerebrum. 12,110 de cerebro . . . evacuatio . . . per intentiones -es.

***caputpurgium,** -i *n. script.* cappurg-: *l. 48.*

1 *purgatio capitis pituitae tollendae causa facta vel medicamentum ad purgationem adhibitum – Reinigung des Kopfes von Schleim oder dazu verwendetes Heilmittel:* THADD. FLORENT. cons. 1,65 utatur -o facto ex pillulis. 8,38 purgatio *cerebri* . . . fiat cum -o; hoc . . . -um debet fieri . . . post purgationem universalem. 180,40 facto . . . ex ea *(aqua vitae)* -o. ALPHITA I p. 277,27 -um (capud purgamentum ALPHITA II p. 13,8) per nares inmissum. WILH. SALIC. chirurg. 1,10 p. 307^{c} -a appropriata. *v. et l. 32. cf.* *capipurgium. **2** *staphis agria – Scharfer Rittersporn (Delphinium Staphisagria L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 74):* ROGER. SALERN. chirurg. 1,482 accipe . . . cappurgii (catapuciarum *Fl,* caput purgii *J*) ʒ 1. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 36a^{r} staphisagria, que et -um dicitur.

***caputtergium,** -i *n. pannus ad tergendum caput aptus – Tuch zum Trocknen des Kopfes:* THADD. FLORENT. cons. 133,9 lavetur caput . . . et involvatur -um circa caput.

capxa *v.* capsa. **capys** *v.* 1. capus.

cara *subst.* (κάρα) *caput – Kopf:* ANTIDOT. Bamb. 19 dente . . . dolentibus et -a satis granum antidoti adpositum prodest.

***carabe** *v.* *cacabre. ***carabia** *v.* *carubia.

***carabitus** (ka-) *subst.* (*orig. inc., nisi latet* κάρα) *morbus cerebri – Gehirnerkrankung:* WALTH. AGIL. med. 7 p. 100, 10 notandum, quod frenesis appellatur ab Avicenna k-us (*canon 3,1,3,1* k-us apostema . . . in velamine cerebri).

carabus (ka-, -bo, -boz), -i *m. vel indecl.* (κάραβος)

1 *de animalibus:* **a** *locusta maris – Languste (Palinurus vulgaris Latr.):* ARNOLD. SAXO fin. 2,8 p. 65,14 -o (*Arist. p. 590^{b},10* τά μαλακόστρακα) cibatur stercore et luto. ALBERT. M. animal. 1,33 natatilium quaedam natant per motum capitis . . . et eodem motu moventur genera k-o (*p. 487^{b},16* κάραβοι). 1,98 cancer . . . et k-oz octo pedes habent. 4,18 illud *animal,* quod graece vocatur k-o, quod nos locustam maris vocamus et est . . . in figura sicut cancer fluvialis. *ibid. saepe (v. ind.).* **b** *cyprinus – Karpfen (Cyprinus carpio L.):* GLOSS. III 46,11 St.-S. -us carpho. IV 25,16 -us karpf. *ibid. al.*

2 *navis (parva) – (kleines) Schiff* (*cf.* GLOSS. III 216,64 St.-S. chioparo vel -us gnarrum): SMAR. carm. 1,10,26 ocius ut -us littora tangat. AGNELL. lib. pont. 131 p. 364,22 requisitis omnibus -is et celandriis. 153 cum cymbis et -is. EGBERT. fec. rat. 1,482 non poterit domus aut -us rectore carere *(v. notam ed.).* DROGO Lew. 1,10 (MGScript. XV p. 786,26) -um sex nummis conducit. *in imag.:* RATHER. prael. 5,1 qua de re . . . subierimus -um *voluminis quinti eqs.*

caracalla (rac-, -rega-), -ae *f. vestis superior, pallium (villosum) – Obergewand, (grober) Mantel* (*cf.* GLOSS. II 322,12 St.-S. racalla ruhi grece arbeonto. 324,35): BEDA hist. eccl. 1,7 p. 18,28 sanctus Albanus pro hospite . . . suo ipsius habitu, id est -a, . . . indutus. *fort. add.:* AETHICUS ISTER 72 p. 55,15 cymbia onyx et varia nitet caregalla *eqs.*

caracia *v.* cerasium.

***caracium** (carra-), -i *n.* (*cf.* χάραξ, charactus, *v. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p. 750) palus – Pfahl:* EDICT. Roth. 293 de palo, quod est carracio (-ium, -atio, -apcio *var. l.*).

caracter *sim. v.* cha-. ***caractum** *v.* *caratum.

***carada** *v.* *carrada. **caradrion, -ius** *sim. v.* cha-.

carag(i)us (ka-, cha-, -rai-), -i *m. incantator, coniector – Zauberer, Zukunftsdeuter:* CONC. Merov. p. 180,1 non licet ad sortiligos . . . respicere nec ad -ius (-ios *var. l.*) . . . aspicere. SERMO de sacril. 27 amoneo, ut nullus caraios . . . requirat. PIRMIN. scar. 22 p. 54,14 k-ios (c-ius *var. l.*) . . . nolite . . . credire. VITA Elig. 2,16 p. 705,4 -gos . . . consulere. HRABAN. hom. I 43 p. 81^{A} cha-ios.

caragma *v.* charagma. **caraius** *v.* caragius.

***caraleta** *v.* *carraricia. ***caral(i)is** *v.* *carralis.

carambia, -bus *v.* crambe. **carapenus** *v.* carpinus.

***caraponticus** *v.* careum. **cararius** *v.* carrarius.

***carastia** *v.* *caristia. **caratia** *v.* cerasium.

***caratum,** -i *n. vel rarius* ***cirata,** -ae *f.* (*arab.* kirāt *a* κεράτιον, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 1182) script.:* ka-: *l. 42.* carrect-: *l. 45.* -act-: *l. 43. nom. pl.* -es: *l. 42.*

de pondere parvo i. q. siliqua – Karat: THADD. FLORENT. cons. 124,64 seminis apii ana karates II. GEBER. clar. 1,70 unum caractum de sale. ACTA imp. Winkelm. I 1004 p. 766,26 aurum tarenorum . . . est de caratis sedecim et tercia. Ps. ARIST. lap. I p. 199,7 pondus trium carrectorum cupri. MOSES PANORM. marisc. 11 p. 173,1 accipe de suricis . . . ciratam unam. *al. cf.* cerati(u)m.

***caravala** *v.* *caravella.

***caravanna,** -ae *f.* (*pers.* kārwān, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 1075) script.:* grav-: *l. 59.* camuan-: *l. 63sq.* carv-: *l. 62. 70.* -ven-: *l. 61.* -an(a): *l. 55. 57. 59. 62. 66. 68. 70. acc. pl.* -us: *l. 64.*

1 *proprie:* **a** *strictius i. q. agmen camelorum, itineris societas – Kamelzug, Reisegesellschaft, Karawane:* CHART. ord. Teut. 3 p. 4,11 (a. 1161) salvis . . . mihi omnibus -anis . . ., quecunque de partibus Alexandrie . . . transeunt in Baldach. ANNAL. Ianuens. I p. 139,7 maximam -anam . . . Saladini cepit. ANNAL. Salisb. cont. a. 1192 (MGScript. XIII p. 239,5) V camelorum turmas thesauris onustas, quas vulgo gravanas appellant. HIST. peregr. p. 118,5 congregationes negociatiorum Saladini, quas vulgariter -vennas vocant. OLIV. hist. reg. 91 p. 142,14 carvanam mercatorum venientem ex Egypto. SALIMB. chron. p. 4,22 camuannas Saracenorum (*inde* ALBERT. MIL. chron. 164 p. 644,31 camuanus). *al.* **b** *latius i. q. classis – Flotte:* ANNAL. Ianuens. II p. 127,1 galeas . . . armarunt . . . pro custodienda -a (-ana *cod.*) lignorum. III p. 42,20 naves . . . alias, que iture erant versus ponentem in -a (-ana *cod.*). p. 115,23 naves -ane nostre. *ibid. al.* **2** *translate i. q. stabulum equorum, armamentarium – Marstall, Kammer für Ausrüstung:* STATUT. ord. Teut. p. 103,26 carvanas equorum, mulorum et armorum. p. 109,36 de carvana fratri dare . . . sellam, pannellum vel frenum. *ibid. al.*

[Sroder]

***caravannus** (carvanus), -i *m.* (*cf.* *caravanna) *excursionis militaris particeps – Teilnehmer an einem militärischen Streifzug:* ARNOLD. LUB. chron. 5,29 p. 209,44 dimidiabant . . . exercitum, ut alii irent, qui carvani dicebantur. p. 210,2 venisse carvanos.

***caravella** (-vala), -ae *f.* (*cf. ital.* caravella) *species navis – Schiffsart, Karavelle:* CONST. II 153,3 (a. 1231) qui . . . sint navigantes . . . cum -valis euntibus ad Africam.

***caravenna** *v.* *caravanna.

***caraula** (-rol-), -ae *f.* (*a* choraules, -a *ut vid., cf. francog. vet.* carole; *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 644)*

1 *saltatio circularis – Rundtanz:* VITA Elig. 2,16 p. 706,17 nullus . . . vallationes vel saltationes ⌊aut -as⌋ (⌊⌋ *add. 4*) . . . exerceat (*sim.* 2,20 p. 711,40). **2** *cancelli – Gitter:* LEG. Lang. p. 179,8sq. si carolas fecerit cum gypso, det per tremisse carolas quattuor. OLBERT. Veron. 19 laxatur *mulier* in carolis.

caraxo *sim. v.* cha-.

carbasinus, -a, -um. (καρπάσινος) *ex lino tenui confectus – aus feinem Leinen bestehend:* IOH. DIAC. cen. 2,72 Azarias -am *vestem suscepit* (*μ. Ps. Cypr.*, carborinam σ, carbalinosiam *J*). CHRON. Laet. 7 lumbum *(sic?)* -um.

carbasus, -i *f.*, *pl.* **carbasa,** -orum *n.* (κάρπασος)

1 *de textili, linteo:* **a** *velum navale – Segeltuch, Segel (cf.* GLOSS. II 585,36 St.-S. -o selgal lakana. III 229,50 -us segil. IV 124,1 -us genus lini, unde vela navium fiunt, segal. *saepe):* **α** *proprie:* ALDH. virg. II 2807 turgida ventosis deponens *nauta* -a (-bosa, -bassa *var. l.*) malis. WILLIB. Bonif. 5 p. 20,15 inmensa choro flante -a consurgebant. RANGER. Anselm. 3513 -a scinduntur. ASINARIUS 117 -a tenduntur. CARM. Bur. B 100,3,4 iam volant -a. *al.* **β** *in imag.:* AMALAR. antiph. prol. 1 a pelago curiositatis -a tendere ad portum tranquillitatis. **γ** *meton. i. q. navis velis mota – Segelschiff:* COLUMB. epist. 5 p. 170,39 quia . . . ante se -a sulcatis Orco molibus trudit *unda.* ADAM gest. 4,11 ut . . . per noctem -a traiciantur. **b** *linum, velarium (tentorii) – Leinwand, (Zelt-)Plane (cf.* GLOSS. II 400,35 St.-S. -a blahun): POETA Saxo 4,215 mirandum, collecta forent ubi -a tanta. **2** *de planta i. q. cannabis – Hanf (Cannabis sativa L.):* GLOSS. II 39,5 St.-S. -us hanf.

***carbella** *v.* *cardella. **carbicen** *v.* caryites.

carbo, -onis *m.* *(f.: p. 268,5)*

I *materia solida ad ignem faciendum apta – fester Brennstoff, Kohle (fere de ligno cocto; de materia fossili: l. 52sq.):* **A** *strictius (cf.* GLOSS. III 1,43 St.-S. -es cholon. 374,57 -o erloscencole. 677,27 -o chol zantere. *al.):* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* CHART. Argent. I 616,55 p. 470,35 (a. 1129) theloneum de -bus . . . thelonearius non accipit. VITA Mariani 23 p. 371[a] daemoniacus -es . . . evomuit. CHART. Rhen. med. II 213 p. 251,24 ad foveam -um. CHART. Walkenr. 108 ut silvam . . . in -es redigant. ALBERT. M. veget. 2,68 -es, qui fiunt ex ipsis *plantis,* magis sunt solidi. CHART. Hans. 710 p. 249,30 de nave onustata -bus, qui dicuntur steinkalen. CHART. Lamb. Leod. 702 p. 294,26 bona, que sub terra erant, utpote lapides, -es. *al.* **b** *de usu:* **α** *spectat ad urendum, calefaciendum, siccandum sim.:* AESCULAPIUS 22 p. 35,39 ad -es lentiscinos sufflent *paralytici,* ut *eqs.* COMPOS. Luc. L 24 tolle -es minutos, adprehende illos in focario. ALDH. virg. I 41 torrida -um incendia. WILH. HIRS. const. 1,92 p. 1024[A] succendit -es *turibuli.* THEOPH. sched. 3,23 cineres . . . sicca ad -es. CAES. HEIST. mirac. II 1,2 p. 19,16 super -es vivos. CHART. Merseb. 423 p. 348,2 ad conparandum in hieme -es fratribus. *saepe.* **β** *spectat ad scribendum, notandum sim.:* MILO carm. 1,6,2,187 condignas tibimet prompsi -e Camenas. FROUM. carm. 2,27 talis dictator nigro -e notetur (EGBERT. fec. rat. 1,218. GESTA Ern. duc. II 4 p. 197,26 non creta, sed -e notandus comes. *al.*). ANNAL. August. I a. 1086 p. 132,27 rosis -bus . . . se studuit *corvus albus* . . . denigrare. LUDOLF. summ. 4 p. 371,31 qui *(pictor)* prius -e signat id, quod vult depingere. GLOSS. Roger. I A 4,3 p. 711,1 locus fractus . . . signetur cum -e. *al.* **γ** *spectat ad praeparandas medicinas, substantias sim.:* HERACLIUS II 53 -es molles ligni et ossium persicorum cum glutino contriti. WILH. CONG. chirurg. 800 in . . . emplastro debes ponere . . . pulverem -is. MARC. GRAEC. ign. 33 ignis volans in aere fit . . . ex -bus vitis vel salicis. *al.* **δ** *spectat ad fines statuendos:* CHART. ord. Teut. 46 p. 38,21 (a. 1212) usque ad metas petrarum fixas . . . et -es subter. *al.* CHART. Raitenh. 294 p. 236,14 usque ad lapidem, sub quo pro inditiis -es inveniuntur posite. **ε** *usu vario:* THEOPH. sched. 1,25 purgabis eas *partes stagni* . . . panno et -bus siccis . . . tritis. 3,28 move . . . cum -e *argentum liquefactum. al.* **c** *in nominibus:* **α** *personae:* CHART. Laus. 179 p. 181,28 (a. 1227) Reimundus C-o. **β** *morbi:* CONSTANT. AFRIC. theor. 8,14 p. 38b[v] variole sunt pustule . . ., antiqui vocant has ignis -es seu filias ignis *(cf. P. Richter, ArchGeschMed. 5. 1911. p. 317sq.).* **γ** *substantiae:* ANON. tab. p. 161,13 hoc nominaverunt opus nomine omnis nigredinis . . . videlicet -em montis (ROSIN. ad Euth. 1 p. 276). **2** *in imag.:* ALDH. virg. II 2346 donec scintillans exurat saecula -o. WOLFHARD. Waldb. 3,18 (11) suspicionis urenti -e. CHART. Livon. A I 7 p. 8,34 -es vivos et consolatorios. ALEX. IV. registr. 397 p. 357,5 extinctos iurgiorum veterum . . . -es. *al. de convicio:* MILO carm. 1,6,2,188 -o manes per saecla perustus. LIUTPR. leg. 10 p. 181,20 -o exstincte, veni. **3** *alleg.:* AMALAR. ord. expos. I 8,2 -es . . . sancti spiritus inluminationem designant. HRABAN. univ. 9,23 p. 280[A] -es . . . significant nigredinem peccatorum. ABSAL. serm. 42 p. 241[A] per -em . . . quique carnales accipiendi sunt. **4** *per compar.:* METELL. buc. 4,20 *(de colore buculae)* albo . . . miscens orbes nigros quasi -o. **B** *latius:* **1** *residuum rerum ustarum – Verbrennungsrückstand:* WALAHFR. Gall. 2,6 inveniunt . . . ceram . . . inter cineres et -es (GEBER. summ. 1, 47 p. 578). EKKEB. HERSF. Heimer. 11 p. 602,31 integer inventus est *cereus* . . . -bus et semiustis roboribus . . . circumdatus. **2** *particula ardens, scintilla levis – glühendes Teilchen, (ver)glimmender Funke:* VITA Rimb. 25 crebros -es decidisse ex illa *lampade.* ABSAL. serm. 42 p. 241[A] extincta flamma lucernae -em melius intuentur *caecutientes.* VINC. PRAG. annal. a. 1145 p. 662,5 ardentes -es . . . de facibus excutientes.

II *gemma rubicunda – roter Edelstein, Karfunkel:* MEMOR. Mediol. a. 1239 (MGScript. XVIII p. 402,31) amisit -em suum.

III -o aquaticus *i. q. Phalacrocorax carbo (L.) – Scharbe (cf. H. Suolahti, Die deutschen Vogelnamen. 1909. p. 393sqq.):* ALBERT. M. animal. 7,39 mergus magnus niger, qui a quibusdam -o aquaticus vocatur. 7,40 avis, quae dicitur foracoz (*p. 593[b],18* κόραξ) . . ., hanc vocamus nos -em aquaticum, quem vulgariter scholveren vocant.

carbona *v.* carbonarius *l. 65.*

carbonarius, -a, -um.

1 *adi.:* *ad carbonem pertinens – Kohlen-:* THEOPH. sched. 3,7 (ed. C. R. Dodwell. 1961) forcipes, qui dicuntur -i et maiores et minores. CHART. Stir. I 605 p. 573,29 -e fovee. *in nom. propr.:* ANNAL. Mett. a. 688 p. 2,15 populum inter C-am silvam et Mosam fluvium (NICOL. LEOD. Lamb. 8 [MGMer. VI p. 412,1]. *al.*). *per ellipsim:* LEX Sal. Merov. 47,1 citra Ligere aut C-a (47,3).

2 *subst.:* **a** *masc.:* *qui carbones comparat – Köhler:* COD. Wang. Trident. 236 p. 442,4 (a. 1185) tam -orum quam aliorum, qui in monte laboraverint. CHART. Eberb. 245 p. 393,5 Heinricus -us. HUGO TRIMB. sols. 11 p. 42,25 quidam . . . pauper -us et fidelis. **b** *fem. (v. et l. 54) et neutr. i. q. fossa (castelli) – (Festungs-)Graben:* CHART. Ital. Ficker 48 p. 71,18 (a. 1022) prope de -a de castelo. DIPL. Heinr. IV. 335 p. 440,33 cum . . . -is et fossis et retrofossis ipsius castelli. GREG. CAT. chron. II p. 26,1 a tertio latere -a antiqua. CHART. Ital. Ficker 106 p. 151,11 infra ambitum -e. ACTA imp. Stumpf 530 p. 749,21 sive fossam aut carbon⟨ari?⟩am. ANNAL. Rom. p. 480,17 Tusculanenses . . . ceperunt fodere -a et construere macerias. ACTA imp. Winkelm. I 693 p. 553,7 versus erectos -e stipites. ALBERT. MIL. temp. 220 p. 498,20 custodire lazias et -a. *al.*

***carbonera,** -ae *f.* (*cf.* carbo) *Anser cinereus (L.) – Graugans:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 36,13 species anserum, sicut . . . species illarum, que dicuntur **-e.**

[Sroder]

carbonesco, -ere. *carbonem fieri – zu Kohle werden:* TROTULA 54 p.25,40 sal et furfur in olla dimitte, donec -ant. BERNH. PROV. comm. 11,1 p.318,31 vinum . . . mitte in furno et dimitte stare, donec -at.

carboneus, -i *m. latrunculus niger – schwarzer Spielstein:* CARM. Scot. II 1 sol. 1,4 candidus hinc unus carbŏneique duo.

***carbonosus,** -a, -um. *ex carbonibus proveniens – Kohlen-:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.142,20 ad lentum ignem -um.

carbunculosus, -a, -um. *carbunculi modo lucens – wie Karfunkel leuchtend:* ALBERT. M. animal. 22,121 -is oculis.

carbunculus, -i *m. script.* -col-: BOTAN. Sangall. 1,19. **1** *particula ardens, scintilla levis – glühendes Teilchen, (ver)glimmender Funke:* VITA Liutg. II 2,28 p.125,21 extincta candela -um de lichino emunxit. ABSAL. serm. 36 p. 210^{D} per scintillas ignei quidam -i *intelleguntur.* **2** *gemma rubicunda – roter Edelstein, Karfunkel:* **a** *proprie:* BONIF. epist. 9 p.6,7 divinam sapientiam, quae est . . . ignitior -o. MAPPAE CLAVIC. 146^{in} gemma durioris naturae sicut iacinctus et . . . -us. HILDEG. phys. 4,14 -us in eclipsi lunae crescit. METELL. Quir. 18,4 ardens . . . -us . . . micans. CARM. Bur. B 170,3,2 lampas oculorum concertat -o. CHRIST. cal. Mog. 2 (MGScript. XXV p.240,3) robini, quos -os vocant. ALBERT. M. miner. 2,2,2 p.32^{a},15 palatium -i vocatur *balagius. al.* **b** *in imag.:* REIN. LEOD. triumph. prol. p.583,13 aureos sensus -is decet illustrari verborum. METELL. Quir. 8^{a},2 Roma, caput mundi . . ., hic -us urbe nitebat *(sc. Quirinus).* **c** *alleg.:* HRABAN. univ. 17,7 p.471^{B} -us . . ., hic enim lapis potest significare verbum Dei. **3** *ulcus, anthrax – Geschwür, Karbunkel (cf.* GLOSS. II 596,7 St.-S. -i [-a *b*] poccas. III 496, 19 -us ubel bladera): AESCULAPIUS 21 p.33,27 vulnus in stomacho vel -us si fuerit (ANTIDOT. Augiens. p.49,26 eligma ad -um stomachi). WALAHFR. hort. 266 -us (gloss. L: soto) ater ab imo pectore . . . reprimi. CONSTANT. AFRIC. theor. 10,3 p. 52b^{r} si in corpore -i augmentantur, vulnera significantur. TRACT. de aegr. cur. p.197,5 malis -is, qui pestilentia dicuntur. MAURUS urin. II p.22,31 mortifera . . . apostemata, que a Galeno dicuntur . . . antraces seu etiam -i (WILH. CONG. chirurg. 787. *al. v. et vol. I. p.703,50sqq.*). ALBERT. M. veget. 6,102 cataplasmata . . . maturat *ficus* -os et erypsipilam. *al.* *Sroder*

***carca** *v.* *carricum. **carcala** *v.* calculus *p.69,13.*

***carcametra,** -ae *f. (subesse potest* τροχαντήρ, *cf. ed. ind. arab. p.1657) musculus quidam ad additamentum maius coxae situs – Rollhügel des Oberschenkelknochens:* ALBERT. M. animal. 1,344 ex musculis coxae est ille, qui a tota ossis ylii oritur superficie et . . . vocatur -a maior.

***carcamusa,** -ae *f. (orig. inc.) machina obsidionis – Belagerungsmaschine:* ABBO SANGERM. bell. 1,427 arrietes -as vulgo resonatos dimisere duos.

***carcanum,** -i *n. (orig. inc., cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p.361sq.) collare – Halsfessel:* MIRAC. Eparch. 17 (MGMer. III p.564,5) nonnulli . . . pedum ferreis vel -is ligneis absoluti sunt.

carcar *v.* calcar. **carcaro** *v.* carcero.

***carcassium** (-cha-), -i *n. (pers.* tīrkāš, *inde* ταρκάσιον, *francog. vet.* tarcais, carcais; *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 2081) pharetra – Köcher:* GUIC. (?) bers. 10 archatores . . . debent portare -um (-cha- *BC*) et in quolibet -o (-cha- *BC*) sint quinque sagitte et tria pilla.

carcer, -eris *m. (f.: p.270,6) script.:* ka-: RHYTHM. 25,10,1. *al.* -rch(i)e-: *l.68sq.* -cir-: *l.72sq. adde* PIRMIN. scar. 31 *cod. E. al.*

locus coercitionis – Kerker, Gefängnis (cf. GLOSS. I 82,32 St.-S. -r charchella. III 124,63 -r charchere. *al.): I strictius de loco inclusionis poenalis:* **1** *proprie:* CONC. Merov. p.107,11 qui pro quibuscumque culpis in -bus (-rche- *A*, -rchie- *R*) deputantur. LEX Raet. Cur. 9,2,2 omnes dominicis diebus, qui in -bus sunt . . ., iudex eos foras sub costodia expellere faciat. 11,6,1 nec in -e nec in custodia. LEG. Lang. p. 139,23 ut unusquisque iudex in civitatem suam faciat carcirem *(2,* carcere, -em *rell.)* sub terra. CONC. Karol. 1,6 quod in -e poenitentiam faciat in pane et aqua *fornicator.* CAPIT. reg. Franc. 13,1 mittatur in -e usque ad satisfactionem. 77,11 ut comites . . . -em habeant. WALAHFR. Wett. 225 poenalis -is antrum. HROTSV. Dion. 166 -is in tenebras. CHRON. Salern. 101 p.103,15 in obscura -e *(cf.* 105 p.105,33 in ardua -e). COSMAS chron. 2,4 p.87,22 potatores . . . non prius de -e exeant, quam in fiscum ducis unusquisque CCC nummos componat. 2,34 p.130,22 in subterraneo -e, in quo una fenestrula desuper erat. CHART. Argent. I 616,17 officium custodis cippi sive -is. CHART. Rhen. inf. II 452 p.248,25 de publico -e, qui hachte dicitur. CHRON. rhythm. Col. 2,100 ut sim -e quitus. CHART. Burgenl. I 544 p.364,16sq. Keled construet domum super -e Ferrei Castri et loco -is ipsi domui . . . includetur. *persaepe. de carcere monasteriali:* CONC. Aquisgr. I 22 (Corpus consuet. monast. I. 1963. p. 436,18) ut -r . . . talis habeatur, ubi in hieme ignis accendi possit. WILH. HIRS. const. 2,7 -r est talis, in quam cum scala descenditur, nec ostium nec fenestram habet. CONSUET. Marb. 193 (Spicil. Friburg. X. 1965) in -em claustralem. *al. remissius:* ECBASIS capt. 58 me . . . vacuo, claustrali -e septo. **2** **a** *in imag.:* **α** *de inferno:* HRABAN. carm. 39,19,4 in baratrum locorum infernalium diversorumque -um. MILO carm. 1,6,3,34 clausum . . . -e Averni. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,159 sidera terrarum . . . ne . . . intrent tendiculas aut tetri -is umbras. *al. philos.:* ALBERT. M. cael. 2,4,1 p.213^{a},7 medium mundi -em *(p.293^{b},3* Διὸς φυλακήν) aequaliter undique claudentem vocaverunt et hunc locum poenarum inferni esse dixerunt *eqs.* **β** *de mundo, corpore:* WALAHFR. Mamm. 14,20 sanctis mundus -r. HROTSV. Theoph. 434 de -e carnis spiritus aetheream . . . ascendit ad aulam. THIETM. chron. 7,72 p.488,8 ex arto corporis -e solutus. ECBASIS capt. 873 non . . . patria est, sed -r mortis obumbrans. *al.* **γ** *usu vario:* ALDH. virg. II 385 pueros quod flamma camini . . . diro sub -e coxit. WALAHFR. hort. 134 *(de ventre cucumeris)* intus aluntur multa cavernoso seiunctim -e grana. ANAST. BIBL. epist. 15 p.437,1 non tam urbis cives quam . . . -is habitatores. CARM. Bur. B 63,4^{b},2 dulces nodos Veneris et -is blandi seras resero. **b** *alleg.:* HRABAN. univ. 14,19 p. 389^{A} -r iuxta allegoriam . . . significat tribulationem praesentis vitae. 20,28 p.550^{C} -r . . . spiritaliter poenam significat praesentem vel futuram *eqs.* **c** *per compar.:* GESTA Trud. 10,13 p.295,29 quae *(domus)* prius erat quasi -r infirmorum. CHRON. Pol. 3,11 nos tenes ita quasi conclusos in -e. *al.* **d** *proverb.:* WIPO prov. 51 oportet . . . parcere diu positis in -e. **3** *translate:* **a** *custodia, captivitas – Gewahrsam, Gefangenschaft:* HRABAN. carm. 16,95 dux bonus ille . . ., redeunt quo a -e plebes. ANAST. BIBL. epist. 5 p.406,12 exilio longo et -bus. ANNAL. Sangall. IV a.982 episcopus -e diu maceratus. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 51 insignem laurum -r tibi Parthicus offert. CONST. I 242,5 non debent se mittere in -e Lonbardorum. *al. in imag.:* ADAM gest. epil. 58 (vs.) quae *(Brema cum Hammaburg)* diuturna sui flent tempora -is. CARM. Bur. B 103,3,3^{b},6 parce precanti, diu ploranti sub tuo *(sc. Veneris)* -e!

II *latius:* **A** *locus secretus vel circumclusus – abgeschiedener oder umfriedeter Ort:* ARBEO Corb. 14 tranquillitatem -is, quam perdiderat, deflere. WALAHFR. Wett. 44 de -e caro. 62 -is . . . custos. 88 venit adoptivum redeundi in -is antrum tempus. **B** *locus inclusionis – Verwahrungsort:* **1** *spectat ad bestias (cf.* GLOSS. II 673,12 St.-S. -bus pherrih): WALAHFR. Mamm. 20,8 quae *(ursa)* -e postquam processit caveae. METELL. Quir. 72,14 uno . . . acsi plures -e clausi e stabulis tauri mugirent. **2** *spectat ad ventum:* CARM. Bur. B 68,4,5 Aquilonem -i . . . deputans. **C** *latebrae – Schlupfwinkel:* GESTA Tull. 30 Danorum pestis . . . -bus suae nativae habitationis egressa. **D** *carnarium – Beinhaus:* CHART. Rhen. med. III 187 p.160,25 (a. 1222) -em ad ossa mortuorum in eo reponenda. p.160,31. **E** *tegmen – Hülle:* ALDH. ad Acirc. 45,4 cor mihi *(sc. locustae)* sub genibus, nam constat -e saeptum.

carceralis, -e. **1** *adi.: ad carcerem pertinens – den Kerker betreffend, Kerker- (cf.* GLOSS. II 584,61 St.-S. -is . . .

[Dauser]

carcarlica): **a** *qui carcer est – den Kerker bildend:* ALDH. virg. I 35 p.277,14 latibulis -bus. EINH. (?) Marc. et Petr. II 17,1 antri -is custos. CONR. HIRS. mund. cont. 793 (Anal. Mediaev. Namurc. XIX. 1966) te . . . commentum . . . femine -bus claustris damnavit? *carceri similis – kerkerartig:* VITA Theog. 2,20 in . . . -is aediculae foveam. **b** *in carcere accidens – im Kerker stattfindend:* NICOL. I. epist. 67 gradu proprio pulsum -i custodiae manciparunt (CONST. I 409 p.585,12. CHART. Helv. arb. 58 p.93,1. *al. cf.* HEINR. TREV. gest. 7 sub pena c. -is). IOH. VIII. epist. B 22 coepiscopum . . . -bus penis afficiens. RATHER. epist. 7 p.37,2 pertuli . . . -e supplicium. *al. in imag.:* GERHOH. epist. 4 p.493^{D} neque claustrali neque, ut ipsae *sponsae Dei* aiunt, -i muniuntur clausura. **c** *carceris proprius – dem Kerker eigen:* HROTSV. Dulc. 1,8 sub -i squalore (CONR. HIRS. dial. 1056. *al.*). CHRON. reg. cont. V a. 1241 p.282,3 in angustia . . . -i. *al.* **d** *carceri attributus – dem Kerker zugeteilt:* THEOD. AMORB. Mart. 21 magistrum vigiliae -is.

2 *subst. masc.: qui carceratus est – ein Eingekerkerter:* MIRAC. Adalh. 1,4 (MGScript. XV p.861,39; c. 1051) vincti et -es.

carcerarius, -a, -um. **1** *adi.: carceris proprius – dem Kerker eigen:* MEGINH. FULD. (?) Ferr. 14 squaloris -i. **2** *subst. masc.:* **a** *custos carceris – Gefängniswärter, Kerkermeister:* LEG. Wisig. 7,4,3 si . . . -us aut custos eos, quos conpeditos habuit, . . . laxare presumserit. NOTKER. BALB. notat. p.76,18 Processo et Marthiniano -is. VITA Dagob. 10 rex misit -o baculum . . . mandans . . ., ut . . . retentos relaxaret. ALBERT. M. pol. 6,6^{o} p.610^{b},33 -us et iudex. *al.* **b** *qui carceratus est – ein Eingekerkerter:* VITA Eparch. 9 (MGMer. III p.556,1) cum omnes -i ad ecclesiam confugium darent. **c** *?custos domus – ?Hauswächter:* CHRON. Ioh. Ven. app. I p.176,19 laborare . . . ferrum, quantum -us huius pallacii nobis *(sc. ferrario)* deportant (*cf.* p.176,4).

***carcerens,** -entis *m. qui carceratus est – ein Eingekerkerter:* CHRON. Fred. 3,88 iobet omnes -es laxare.

carcereus (-ius), -a, -um. *ad carcerem pertinens – den Kerker betreffend, Kerker-:* **1** *qui carcer est – den Kerker bildend:* HROTSV. Dion. 169 -is . . . in antris (gest. 531). PASS. Thiem. I 211 -a . . . domo. *carceri similis – kerkerartig:* HROTSV. gest. 509 domnam clausam -is (-i *corr. ed. add. p.550,39*) claustris servare cubilis. **2** *in carcere accidens – im Kerker stattfindend:* RANGER. Anselm. 5924 -is crucibus. *in imag.:* VITA Liutb. 25 p.29,2 -is (-ris *Br1*) inclusa *famula Dei* custodiis. **3** *carceris proprius – dem Kerker eigentümlich:* CHART. Rhen. inf. II 721 p.422,32 (a. 1278) squalori -io.

carceria, -um *v.* carchesium. **carcerius** *v.* carcereus.

1. carcero (-car-), -avi, -atum, -are. **1** *proprie i. q. in carcerem includere, in carcere inclusum tenere – einkerkern, in Gewahrsam halten:* CAPIT. reg. Franc. 77,12 rex . . . districtionem faciat -andi, exiliandi. COD. Wang. Trident. 164 p.352,18 illos *homines* capiendo et -ando. CHART. Rhen. inf. II 452 p. 245,4 nec ipsi cives habent aliquod ius aliquem in suis domibus -andi. *al. in imag.:* CARM. Bur. B 63,3^{b},3 quem blandis -at puella vinculis. **2** *translate i. q. implere – anfüllen:* EPIST. Worm. I 19 scrinia lineis laneisque et palliis bene carcarata.

subst. **carceratus,** -i *m. qui in carcere inclusus est – ein Eingekerkerter:* SISEB. Desid. 2 praebuit infirmo -oque solatium. CHART. Ital. Ficker 427 p.437,36 (a. 1257) quod omnes -i Cremone . . . debeant relaxari. ROLAND. PATAV. chron. 6,4 p. 90,2 facta securitate pro -is. *al.*

2. carcero *v.* cancero.

***carcharodus** *adi.* (καρχαρόδους) *dentibus acutis praeditus – mit spitzen Zähnen versehen:* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 2,20 quaedam animalia habent dentes serratim ordinatos ut serra et dicuntur karcharodonta (karta- *M*, kaka- *E*; *p.501^{a},16* καρχαρόδοντα).

carchesium, -i *n. (?f.* -a: *p.272,10sq.)* (καρχήσιον) *script.:* cha-: *p.272,2.* kacherisia: *p.272,6.* carcer(ar)ia: *p.272,10.12sq.*

1 *poculum – Gefäß, Becher* (*cf.* GLOSS. II 677,26 St.-S. ch-a skenchiuaz. 707,50 -a kenninga): ABBO SANGERM. bell. 3, 11 gripphia te tangat, -a (gloss.: vasa pastoralia) togaque crebro. EKKEH. IV. bened. II 237 nesciat hęc Bromius, fugiat -a Bachus. ODO Ern. duc. 6 p. 358^{D} duo -a lactis immolat *sacerdos. fort. add.:* GLOSS. IV 215,56 St.-S. kacherisia *(v. notam ed.)* chaschar *('Käskar'; cf. J. A. Schmeller, Bayerisches Wörterbuch. I. 1872/77. p.1276).* **2** *summa pars mali navis – oberster Teil des Mastbaumes, Topp (cf. Isid. orig. 19,2,9* carceria *codd.):* GLOSS. med. cod. Trev. p.150,1 carceria sumitas mali. VITA Serv. 53 p.123,22 equali confulgebant -a (carce(ra)ria *var. l.*) *navium* processu. *fort. i. q. rudens – viell.: Segeltau:* SMAR. carm. 1,10,25 plures carceria et plures pronesia tendant.

carcinoma (-chi-), -atis *n.* (καρκίνωμα) *cancri ulcus – Krebs(geschwür):* PAUL. AEGIN. cur. 107 p. 65,9 -a (*3,22,26* καρκίνωμα) . . . passio est ceratoidis. ANTIDOT. Berolin. 13 p. 70,23 in duritias mamillarum mulierum . . ., hoc est -ta. ANTIDOT. Glasg. p.114,30 -ta. DYASC. p.78^{b},12 polipos et carchinomata consumit *dracontea.*

carcinus (-chi-, cricos), -i *m.* (καρκίνος) *cancer – Krebs:* **1** *de bestia:* ALBERT. M. animal. 24,25 cricos animal esse dicunt, quod pedem sinistrum habet magnum et longum *eqs.* (*cf. p.530^{a},4* καρκίνων). **2** *de sidere:* NIVARD. Ysengr. 7,626 severunt hyemem Carchinus atque Leo.

1. *?* **carcio,** -ire. *abicere – verwerfen:* GLOSS. I 86,37 St.-S. -ire *(a,* ar- *b)* faruuerphan.

2. *carcio *v.* *garcio.

***carciola** (kartiola, kareola) *subst. (orig. inc.) species plantae – Pflanzenart (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.861):* GLOSS. III 105,57 St.-S. -a witesa ([wittel *F*]. 172,63. 199,3. 474,40 kartiola. 489,13 kareola).

carcios *v.* characias. **carco** *v.* carrico.

carcocolla *v.* sarcocolla. **cardamen** *v.* cardamum.

cardamomum (-rta-, -dem-, -dom-, -on(i)um), -i *n. (m.* -us: *l. 43)* (καρδάμωμον) *metr.* -dā-: *l. 49.*

1 *cacollae – Kardamom (Elettaria Cardamomum White et Mat., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p.199; plerumque de semine aromatico):* PAUL. AEGIN. cur. 25 -um (*3,4,2* καρδάμωμον) siccum et resolutum aceto. ANTIDOT. Lond. p. 17,26 -o ‹III. ANTIDOT. Augiens. p.45,14 -u scrip. VI. GLOSS. III 527,30 St.-S. cardomomum cardomo. *al.* DIAETA Theod. 222 -num (-mus *Br.*) calidum est, virtutem habet alicuius amaritudinis *eqs.* CONSTANT. AFRIC. grad. p.347,15 -i duo sunt genera; est enim maius et minus *eqs.* IOH. PLATEAR. simpl. med. 3,6 p.11a^{r} -um . . . est . . . fructus cuiusdam arboris vel potius semen. HIST. de exp. Frid. imp. p.75,5 per vallem amęnissimam . . . -o (-dom- *P1*), myrto . . . opimam. Ps. OTHO med. 47 non sine dulcore, rufo rutilante colore, sit -i pretium, tibi collige promi. CHART. Hans. 523 p.184,19 species aromaticas utpote muschatas, . . . cardemomum. ALBERT. M. veget. 6,310 -um est semen herbae, quae etiam -um (-rta- *V*) vocatur; et semen eius est duorum generum *eqs. saepe.* **2** *per confusionem:* **a** *cardamum, nasturtium aquaticum – Brunnenkresse (Nasturtium officinale R. Br., cf. Marzell, op. cit. III. p.301sqq.):* GLOSS. III 486,39 St.-S. -um brunnecresso. 569,18 cardomomum cresso. 586,17 nasturcium vel -onium chresso. *ibid. al.* **b** *cordumenum, careum – Wiesenkümmel (Carum Carvi L.):* CONSTANT. AFRIC. grad. p.357,32 -um, id est sylvestre carvi, pro ea *(ambra)* poni potest. p.372,24 -um . . . valet epilepticis, nephreticis *eqs. v. et supra p.68,37.*

cardamum (sa-, kadainon, cordume, -rt(h)a-, -dem-, -men, -mon *sim.*), -i *n. vel* **cardamus,** -i *m.* (κάρδαμον)

1 *nasturtium – Kresse (subesse possunt Lepidium sativum L. – Gartenkresse* [*e. g. p.273,7*], *Nasturcium officinale L. – Brunnenkresse* [*e. g. p.273,9*], *Cardamine pratensis L. – Wiesen-Schaumkraut, cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.804sqq. III. p.301sqq.):* GLOSS. med. p.15,4 -on agrion, id est nasturcio agreste (DYNAMID. Hippocr. 2,51. GLOSS. IV 25,23 St.-S. wildkresso). p.73,7 sardamon nasturtium (GLOSS. IV 95,12 St.-S.). ANTIDOT. Sangall. p.89,21 -o ad horis vul-

[Dauser]

nera. ANTIDOT. Glasg. p. 117,19 euforium, -o. GLOSS. III 109, 50 St.-S. -us wildechresse. 271,47 -um (-antum *c*) nasturcium cresso. IV 183,29 cardemon cresse. 215,51 kadainon cressa. *saepe.* ODO MAGD. herb. 1517 -a (carth-, cartami, cordume, cardnia *var. l.*) si iungas his *(medicamentis)*, solves fortius alvum. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 380^{G} -i . . . semen est nasturtii . . ., est nasturtium hortulanum et est aquaticum *eqs.* (ALPHITA II p. 34,14 -men, id est s. narstucii). ALPHITA II p. 34,15 -us agrestis nascitur in locis aquosis, folia eius assimulantur foliis cardomami *eqs. saepe.* **2** *eruca – Gartenrauke (Eruca sativa Lam., cf. André, Lex. bot. p. 295sq.):* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 385^{B} -um, id est sinapis alba, calidum est et siccum, diureticum et diaforeticum. **3** *carduus – Distel:* GLOSS. II 327,34 St.-S. -mo difstil, id est carduus.

***cardarella,** -ae *f.: v. l. 21.* **cardarius** *v.* caldarius.

cardeacus *v.* cardiacus. **cardebanis** *v.* cardopanis.

cardella (cor-), -ae *f. (m.* -us: *l. 22) sonchos – Gänsedistel (Sonchus oleraceus L. vel sim., cf. O. Penzig, Flora popolare italiana. II. 1924. p. 100):* BENVEN. GRAFF. ocul. A p. 30^{b},4 cum emplastro de ista sanctissima herba, quae vocatur cardarella vel carbella *(sic?) eqs. (sim.* B 15 cordellam . . . cardellum).

cardellus *sim. v.* carduelis. **cardemon** *sim. v.* cardam-.

cardenalis *v.* cardinalis. **cardetum** *v.* carduetum.

cardia, -ae *f.* (καρδία) *form. nom. et acc. sg.* -an: *l. 27. 35. p. 274,1.17.*

1 *anat.:* **a** *cor – Herz:* ALPHITA I p. 282,24 -an dicitur cor et accipitur tam pro ore stomachi quam pro illo membro principali; inde cardiaca sive cardialgia, quae tres habet species. *v. et. l. 35. p. 274,1.* **b** *os stomachi – Magenmund: v. l. 28.* **2** *medic. i. q. morbus cordis, febris vehemens – Herzkrankheit, heftiges Fieber:* AURELIUS 13 p. 710,13 de cardiacorum dispositione: veteres hanc passionem praecipuam esse dicunt indeque eam cardiacam (cardiam *cod.*) appellaverunt, nam cor Graeci -an dicunt, verum ipsa res indicat nihil aliud esse quam febrem acutam *eqs. (sim.* GLOSS. med. p. 15,6). HUGBALD. carm. 2,69 -a cor carpens cassatur, colica cessat. GLOSS. II 686,6 St.-S. -a morbus cordis, inde cardiacus i. herzesuhtiger. III 170,20 -a i. herzisuht (IV 198,4). *v. ThLL. III. p. 441,73.*

***cardiacalis** (-dya-), -e. *a corde oriens – vom Herz ausgehend, Herz-:* WALTH. AGIL. med. 16 p. 113,8 signa sincopis cardyacalis hec sunt: fit sincopis continua vehemens *eqs.*

cardiacus, -a, -um. (καρδιακός) *script.:* cor-: *l. 70. p. 274, 4.* -dea-: *p. 274,11.* -dya-: *l. 54.* -ati(us): *p. 274,10.* -at(us): *l. 61. p. 274,9.*

I *adi.:* **A** *proprie:* **1** *ad cor pertinens – das Herz betreffend, Herz-:* AURELIUS 13 p. 710,16 -a passio plerumque estatis temporibus est (ANTIDOT. Augiens. p. 46,34. TRACT. de aegr. cur. p. 236,9 -a p. est, que totum corpus resolvit in sudorem continuum *eqs. al.*). MAURUS phleb. p. 9^{a},12 quae *(venae in plicatura brachii exsistentes)* sunt quinque: . . . dicitur . . . secunda mediana, id est -a (WALTH. AGIL. med. 36 p. 137,34 vene cardyace. 70 p. 178,30). *al.* **2** *morbo cordis vel febri vehementi laborans – an Herzkrankheit oder heftigem Fieber leidend (cf.* GLOSS. IV 25,25 St.-S. -us herzsuhtig): AURELIUS 13 p. 710,23 fiunt -i quinto vel septimo die in convenientibus febribus *eqs.* EGBERT. fec. rat. 1,1091 -um te faxo indignum vivere sanum. *in imag.:* RADBOD. (?) Bonif. 20 p. 76,19 curabat . . . omnes, si qui essent . . . -i (-ti *2 a*) propter invidiam. **3** *ab ore stomachi vel sim. oriens – vom Magenmund o. ä. ausgehend:* TRACT. de aegr. cur. p. 236,38 est et alia -a passio sine febre a stomacho vel ab epate et venarum repletione. **B** *translate i. q. amatorius – die Liebe betreffend, Liebes-:* GLOSS. med. p. 73,9 satiriasis, id est desiderium muneris -i.

II *subst.:* **A** *masc.: qui morbo cordis vel febri vehementi laborat – ein Herzkranker, ein an heftigem Fieber Leidender (cf.* GLOSS. II 337,69 St.-S. -us tebediger. III 312,59 -us herzesuhtiger. IV 168,44 cordiacus tuebigir. *al.):* AURELIUS 13 p. 712,17 in -is . . . sudor est frigidus. ANTIDOT. Augiens. p. 45,25 ad -os et cefalargicos. ABBO SANGERM. bell. 3,65 ancisus vivas, quin -us (gloss.: cardian i. cor; pulsum cordis patiens) moriare. ODO MAGD. herb. 1130 -um, cholerae quem fecit copia nigrae, . . . curare. AMARC. serm. 4,418 da -o piponellam. ALBERT. M. mot. animal. 1,2,1 p. 270^{b},49 cordiaci . . . et hepatici motus habent ordinatos. veget. 6,154 confert *(nardus)* epilepticis et -is. *al. v. et p. 273,32.38.*

B *fem. (et neutr.: l. 9):* **1** *morbus cordis, febris vehemens – Herzkrankheit, heftiges Fieber:* GLOSS. med. p. 23,15 diaforeticum, id est -um (-tum *L*). PS. GALEN. febr. 136 urina tenuis . . . significat . . . -atiam. FORM. epist. IV 1 p. 528,32 adgravatus sum . . . de passione hydropitie atque cardeace. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 377^{D} -a et syncopis non differunt nisi in positione materiae; quando enim materia est in capsula cordis . . ., dicitur -a (TRACT. de aegr. cur. p. 233,2. ALBERT. M. [?] animal. quaest. p. 241,10). TRACT. de aegr. cur. p. 235,12 -a . . . passio est cordis et ceterorum membrorum interius debilitatem. p. 236,15 -a dicitur a greco cardian *eqs. al. v. et p. 273,29.34.* **2** *cardimona – Sodbrennen:* PAUL. AEGIN. cur. 51 quibuscumque *(scotomaticis)* . . . secundum conpassionem stomachi consequitur -a (*3,12,1* καρδιωγμός). *v. et p. 273,29.* **3** *vena in medio brachio sita – mittlere Armvene (cf. J. Hyrtl, Das Arabische und Hebräische in der Anatomie. 1879. p. 171sq.):* RICHARD. ANGL. anat. I 452 sunt . . . principales *(venae)* cephalica . . . et -a, que cordi et spiritualibus providet et coralis dicitur.

***cardialgia,** -ae *f.* (καρδιαλγία) *morbus cordis, febris vehemens, cardimona – Herzkrankheit, heftiges Fieber, Sodbrennen: v. p. 273,29.*

***cardialis** (-dya-), -e. *a corde oriens – vom Herz ausgehend, Herz-:* WALTH. AGIL. med. 16 p. 113,6 duplex est sincopis, scilicet -is et stomachalis. p. 114,16 cura contra sincopim cardyalem de causa frigida.

***cardianus** *v.* *gardianus. **cardiat(i)us** *v.* cardiacus.

cardillus *v.* carduelis.

***cardinalatus,** -us *m.* **1** *munus vel dignitas cardinalis – Amt oder Würde eines Kardinals, Kardinalat:* BONIZO ad amic. 3 p. 580,5 -us et abbatias . . . venalitate fedabant. LEO MARS. chron. 3,12 p. 705,9 presbyterii gradum et -us pariter dignitatem . . . recipere. GERHOH. aedif. 17 p. 162,4 in -um canonice promotus. ANNAL. Ianuens. IV p. 175,6 tempore sui -us. *al.* **2** *sedes cardinalis – Kardinalssitz, -kirche:* CONR. MUR. summ. 6,6^{m} p. 454,39 si aliquis plures habet -us, unum intitulatum et alios conmendatos. *v. et l. 48.*

***cardinalia,** -ae *f.* **1** *sedes cardinalis – Kardinalssitz, -kirche:* CONST. I 188,4 (a. 1160) clerici de -a sanctorum apostolorum obediunt. 188,8 capellani de -a cancellarii. 190,3 p. 266,18 Rollandus interrogatus . . . a clericis de sua -a (cardinalitate *V*, cardinalatu OTTO MOR. hist. p. 101,22 [rec. M]), si domno Victori esset obediendum, . . . confessus est *eqs.* CHRON. Albr. a. 1168 p. 853,12 Conrardo papa Alexander dedit -am Sabinensem et archiepiscopatum de Salzeburch. *al. meton. de clero:* CONST. I 188,4 (a. 1160) -a sancti Marcelli obedit. **2** *munus cardinalis – Amt(stätigkeit) eines Kardinals:* GERHOH. vigil. 12 p. 512,40 nolite in officio -ae sustinere, si quis *eqs.* CAES. HEIST. mirac. I 12,22 p. 332,20 beatus Petrus de -a mea pro me redditurus est rationem.

***cardinalicius** (-tius), -a, -um. *ad cardinalem pertinens – einem Kardinal gehörig:* ACTA imp. Winkelm. I 693 p. 547, 11 (a. 1243) optenta una porta civitatis et palatio -tio paucisque turribus (p. 548,4).

cardinalis, -e. *script.:* ka-: *p. 276,67.* ga-: CHRON. Ven. Alt. p. 73,8. ANNAL. Scheftl. II a. 1271. -den-: CONST. II 396. *al.* -don-: *p. 275,37. form. abl. sg. (subst.)* -e: *p. 276,31. al. compar.: p. 275,11. tmesis: p. 276,32.*

I *adi.:* **A** *principalis, primarius – hauptsächlich, Haupt-, Grund-:* **1** *de caelo sim.:* ALDH. ad Acirc. 113 p. 153,13 climata -ia. HONOR. AUGUST. imag. 1,54 de quibus *(ventis)* quatuor sunt -es. **2** *de numeris:* GLOSS. med. cod. Trev. p. 146,20 -es numeri *('Kardinalzahlen')* I, II, III *eqs. de minoribus usque ad decem numeris:* THIETM. chron. 6,1 consummata millenarii linea numeri et in quarto -is ordinis loco *(cf. p. 278,22).* **3** *de virtutibus ('Kardinaltugenden');*

[Dauser]

cf. O. Lottin, Bibliothèque Thomiste. XIV. 1930. p.233sqq.): CONC. Karol. 44 p.532,13 temperantia, quae una de -bus ecclesiasticis virtutibus esse cognoscitur. RUP. MEDIOL. Adalb. 4 eum ita singulis virtutibus iniciatum, ut nusquam deesset compagi -ium. DAVID compos. 3,28,3 aliae *virtutes dicuntur* -es ut prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia. ALBERT. M. bon. 121 p. 80,61 istae quattuor *virtutes* ideo -es dicuntur, quia sunt ut cardo principalium actuum motivarum potentiarum animae, ad quos actus aliarum virtutum habent conexionem sicut ad cardinem. eth. 3,3,1 p.254ª,8 istae *(temperantia et fortitudo)* sunt aliis -bus -iores. *ibid. al.* **4** *usu vario:* AMALAR. interpr. 12 in capite eius catalogi -em ordinem posuit et in fine, id est angelos et seraphim (*sim.* 8). MIRAC. Bert. 7 p.512,20 -is missae conventus. BOVO SITH. Bert. 3 p.527,54 -e sancti Martini altare. *fort. add.:* LAND. MEDIOL. hist. I 3,1 p.73,25 quae . . . meis tabulis -bus . . . denotata esse recolo. *eminens – überragend:* THEOD. TREV. transl. Celsi 4 catholicae fidei -i maiestate. **B** *usu eccl. i. q. ad certam ecclesiam attitulatus vel pertinens – einer bestimmten Kirche zugeordnet oder zugehörig, Kardinal- (cf. St. Kuttner, Traditio. 3. 1945. p.129sqq.; Plöchl, Kirchenrecht. ²I. p.319 sqq.)*: **1** *spectat ad translationem clericorum (cf. St. Kuttner, op. cit. p.137.153sq.)*: LIBER diurn. 8 p.8,4 coepiscopum nostrum . . ., cuius ecclesia est ab hostibus occupata, -em vestrę ecclesiae . . . constituimus sacerdotem. HADR. II. epist. 34 p.738,30 eum . . . constituimus -em metropolitanum et archiepiscopum Turonicae ecclesiae (*cf.* 35 p.742,8). *de attitulato pro episcopo proprio:* CHRON. Camer. 3,17 ecclesiam *Atrebatensem* . . . -em episcopum habere . . . constituit *papa (cf. St. Kuttner, op. cit. p.164).* **2** *spectat ad titulos Romanos (de cardinali extraneo: l.42. cf. l.49; de re v. K. Ganzer, Die Entwicklung des auswärtigen Kardinalats. 1963)*: CONC. Karol. 14 p.86,23 ut . . . in apostolatus culmen unus de -bus presbiteris . . . consecraretur. ANNAL. Fuld. II a. 885 p.104,5 nomina et omnium presbyterorum et diaconorum -ium, . . . qui omnes eum *(papam)* elegerunt. ORDO Rom. 35,28 alii presbiteri astantes duo vel tres cardonales (*cf.* 35,34.35). LIUTPR. hist. 10 p. 167,21 -em subdiaconem. 22 p.174,23 -is archidiaconus. BERTH. (?) annal. a. 1077 p.291,37 domnus . . . apostolicus . . . ad idem colloquium sanctae Romanae aecclesiae diaconum -em . . . transmiserat. EPIST. Hann. 30 M(ainardus) -is dictus episcopus Silvę Candidę et sua gratia abbas Pomposię. BERNOLD. CONST. chron. a. 1084 p.440,30 ordinationis *(papae)* privilegium solis -bus episcopis, Ostiensi, Albanensi et Portuensi, . . . est concessum. CHART. Bund. 260 p.197,4 R(omanae) ecclesie diaconi -is ac bibliothecarii. 283 p.211,22 per manum Aimerici, . . . diaconi -is cancellarii. ANNAL. Magd. a. 970 p.151,8 confirmavit eum *(Adalbertum)* . . . primatum habere . . . et inter -es episcopos Romanae sedis consortium habere. ORD. canc. pap. 1 p. 3,4 archipresbiterum, qui debet esse -is. ALEX. MIN. apoc. 4 p.53,16 XXIV sacerdotes -es respondent XXIV senioribus veteris testamenti. CHRON. Erf. min. p.548,24 hic *(Euaristus papa)* . . . tytulos in urbe Roma divisit -bus presbiteris et dyaconibus. *persaepe. v. et p.277,10.37.* **3** *spectat ad ecclesias cathedrales extraneas (interdum privilegiis more Romano ornatas, e. g. l. 64)*: **a** *de clericis (de officio: l. 66; cf. St. Kuttner, op. cit. p.154sqq. 165sqq.)*: COD. Karol. 3 p. 481,35 quartum capitulum de presbiteris agrorum, quam obedienciam debent exhibere episcopis et presbiteris -bus. IOH. VIII. epist. A 207 p.172,32 ut . . . nullus . . . in patriarchatus eligatur . . . nisi de -bus presbyteris et diaconibus Constantinopolitanę sedis. CHART. archiep. Magd. 63 p.91ª,31 ecclesiam tuam *(sc. Adalberti)* XII presbiteros, VII diacones, XXIV subdiacones -es, qui sandaliis et lisinis utantur, habere volumus (*cf.* ANNAL. Magd. a. 970 p.151,10). DIPL. Heinr. IV. 156 p.203,19 -em archidiaconatum eiusdem urbis *(Tullensis)*. LAND. MEDIOL. hist. II 34 p.34,9 ordinarii -es sancte Mediolanensis ecclesie. GERHOH. ad Innoc. p.222,23 ceteri . . . -es sive cathedrales prelati cuiuslibet aecclesiae. *al.* **b** *de ecclesiis baptismalibus (cf. St. Kuttner, op. cit. p.160sqq.)*: CAPIT. reg. Franc. 92,8 ut prepositi -ium aecclesiarum obedientes sint episcopis suis. 293 p.411,17 ut titulos -es in urbibus vel suburbiis constitutos episcopi canonice . . . ordinent. DIPL. Karoli III. 35 p.61,9 cum . . . ecclesiis baptismalibus, quae intra civitatem . . . -es habentur sive aextra civitatem existunt (89 p.146,25 in . . . e. b. aut -bus). *al.* **c** *de cathedra abbatis:* SIMON SITH. gest. 2,6 quem *(abbatem)* episcopus . . . pastorali virga insignitum in throno -i collocaverit. 2,89 p.653,13 quod . . . Cluniacensis *abbas* . . . in -i abbatis sede staret ut abbas abbatum. **C** *ad cardinaliam pertinens – einen Kardinalssitz betreffend:* ORD. canc. pap. 1 p. 5,3 (codd. EO) Penestrina . . . dignitate episcopali et -i . . . privata.

II *subst. masc.:* *qui ad certam ecclesiam attitulatus est – einer der einer bestimmten Kirche zugeordnet ist, Kardinal (de re v. p.275,20sqq.)*: **A** *spectat ad translationem clericorum:* IOH. VIII. epist. A p.9,1 Burdegalensis diocesis episcopum, . . . Frotharium, in Bituricensem ecclesiam -em fieri dedernentes *(cf. St. Kuttner, op. cit. p.164)*: **B** *spectat ad titulos Romanos (de clericis extraneis: l. 34sq.38. al.; de re v. p.275,57)*: ORDO Rom. 36,40 summus . . . pontifex, quando benedicitur, eligitur unus ex -bus, de qualicumque titulo fuerit. CHRON. Noval. 1,7 ignorantibus -bus, id est custodibus. BERTH. (?) annal. a. 1078 p.307,38 excommunicationis iam per -em . . . factae. EPIST. Hann. 20 p.49,16 ut nullus umquam papa fieret nisi per electionem -ium. EPIST. Heinr. IV. 18 p.28,7 Hildebrandum legali omnium -ium . . . iudicio scias abiectum. LEO MARS. chron. 3,24 p.715,12 Aldemarium . . . -em simul et abbatem sacravit *apostolicus*. COSMAS chron. 1,22 p.42,29 papa suorum -ium consilio . . . consecrat eam abbatissam. app. 2 p.254,8 qualicumque apparamento septem -es altari sancti Petri ministrare student. OTTO FRISING. chron. 7,22 p.343,27 a . . . -e (-i *var. l.*) . . . in regem ungitur *Conradus*. CARM. de Frid. I. imp. 678 cardi eciam nales, qui iuxta templa beati constiterant Petri. CONST. I 333 p.477,24 magister Melior -is, Massanus episcopus. CHART. episc. Hild. I 486 p.463,27 ego Iohannes tituli sancti Clementis -is, Viterbensis . . . episcopus. CHRON. Erf. mod. a. 1153 rex curiam . . . cum duobus -bus . . . habuit. ALEX. MIN. apoc. 16 p.342,13 Desiderius, -is Romanus et abbas Cassinensis. *persaepe. abusive:* THEOD. TUIT. revel. (ArchGeschNiederrh. 5. 1866. p. 293,30; c. 1164) sanctus Corimius martir et -is. *ibid. al. iron.:* CARM. Bur. B 41,4,6 ibi cursus galearum et conflictus piratarum, id est -ium. 41,17,1 ita dicunt -es, ita solent di carnales. *de protectore ordinis ('Kardinalprotector')*: DAVID expos. reg. (ZKirchGesch. 19. 1899. p.350,9) domnus noster -is, cui a sede apostolica gubernatio est commissa. SALIMB. chron. p.383,12 Hugolinus, qui fuit -is ordinis fratrum Minorum, id est gubernator et protector (p.383,16. p.453,20). **C** *spectat ad ecclesias cathedrales extraneas (interdum privilegiis more Romano ornatas, e. g. l. 50.55sqq.)*: RATHER. epist. 26 p.146,4 cum titularios . . . paratos . . . invenissem, vos -es . . . manere . . . cerno rebelles *(cf. notam ed.)*. DIPL. Otton. III. 347 -bus et canonicis . . . ecclesie Aquisgranensis. DIPL. Conr. II. 252 diaconem . . ., sancte Cremonensis ecclesię -em. ARNULF. MEDIOL. gest. 1,3 unus ex maioris ecclesiae praecipuis -bus, quos vocant ordinarios. CHART. Mog. A 460 ecclesię sancti Iacobi apostoli . . . -is. CHRON. Andag. 8 p.24,2 ecclesie beati Remigii scolasticum, -em quoque et decanum *(cf. notam ed.)*. 46 p.115,23 unus ex septem -bus maioris altaris. ORD. iud. Dei A 23 p.628,5 letania a -bus *ecclesiae Suessionensis* dicenda *(cf. St. Kuttner, op. cit. p.168[69])*. SALIMB. chron. p.399,29 fecit *legatus* eum -em Ravenne. *al. adde:* LAND. MEDIOL. hist. I 1,4 p.39,58 viginti quatuor sacerdotes, qui quasi -es essent, debere constitui *visum est Ambrosio*. SALIMB. chron. p.510,8 Palialogus in Constantinopolitana urbe . . . papam fecerat et -es. **D** *in cognomine:* CHART. Laus. 896 (a. 1237) Vuibertus dictus C-is habet . . . vineam. CHART. Eichsf. 464 Heinricus dictus K-is, noster homo. **E** *in lusu verborum: v. p. 304,46sqq. cf. l. 42sq.*

***cardinalitas,** -atis *f.* *sedes cardinalis – Kardinalssitz:* CHRON. Sigeb. cont. Aquic. a. 1195 p.432,44 ad mitigandum eiusdem Symonis dolorem a papa ei quedam -s confertur. *v. et p.274,48.*

[Dauser]

***cardinus** *v.* *carduinus, *gardinus.

1. cardo, -inis *m. (f.: l. 43. p.278,14; n. pl.* -a: *l. 62)*

I *proprie:* **A** *spectat ad ianuas, membra sim.:* **1** *strictius:* **a** *vertebra (in qua porta movetur) – (Tür-)Angel (cf.* Gloss. I 83,18 St.-S. -o tureo ango. III 324,26 -o ange. IV 134,31 -o scerdir): **α** *in univ.:* Walth. Spir. Christoph. I 14 ad revoluti -is strepitum. Theoph. sched. 2,24 hos *duos ferros* copulabis in una summitate in modum -um. Helm. chron. 30 p. 58,14 porta -bus avulsa. Heinr. Wirz. cur. 597 nec ratione vacat, quod habent *cardinales* a -e nomen. *al. de fulcimento axis* (*cf.* Gloss. II 75,7 St.-S. -em, quod dicitur napa): Mappae Clavic. 270 tales . . . habeant ipsae columnae -es, ut non moveantur, quia configuntur intus. *usu symbolico:* Trad. Ratisb. 319 (c. 1010/20) suam famulam . . . eo tenore, suo annuatim -e revoluto quinque denarios . . . ut obtulisset, tradiderunt. **β** *alleg.:* Hraban. univ. 14,22 p. 400^{B} -o potest significare rectae fidei firmitatem. p. 400^{C} quid -es . . ., nisi sensus et corda sunt . . . angelorum sive hominum sanctorum. **γ** *in imag.:* Egbert. fec. rat. 1,792 ira . . . omne suo fas iustitię de -e vellit. Epist. Ratisb. app. 6 in quo *(papa)* sanctę ecclesię -o volvitur. Metell. Quir. peripar. 5,1 (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965. p. 343) abbas prefuit Arbo, stridens limine -o. **δ** *per compar.:* Albert. M. sent. 1,2,24 p. 86^{a},11 in istis . . . principiis tamquam quibusdam -bus volvitur totus mundus. *v. et p. 275,8.* **b** *articulus – Gelenk:* Waltharius 1051 Waltharius humerumque eius de -e vellit. Nivard. Ysengr. 7,432 elicuit guttur -e Cono cavum. **2** *latius:* **a** *porta – Tür, Tor:* Carm. imag. 2,3,8 caeli cui -o pateat pro munere servo. **b** *angulus – Ecke:* Hugo Flav. chron. II 8 p. 374,40 habet hoc *altare* a quattuor -bus quattuor ęvangelistarum . . . species. **B** *spectat ad mundum:* **1** *strictius i. q. polus, axis – Pol, Achse:* Carm. Aldh. 4,30 passim orbis per marginem ad usque caeli -em. Rhythm. 116,3,1 -i oppositum recta linea si serves luminum intuitu *eqs. (v. notam ed.). alleg.:* Hraban. univ. 9,6 p. 265^{C} significant . . . -es ipsi praesentis ecclesiae conversationem. *per compar.:* Otto Frising. gest. 1,60 p. 85,27 a nobis *(sc. cardinalibus)*, per quos tamquam per -es universalis aecclesiae volvitur axis. **2** *latius:* **a** *plaga caeli – Himmelsrichtung, -gegend:* Aldh. ad Acirc. 3 p. 72,14 arcturus . . ., qui boreo aquilonalis poli -e volvitur. Carm. Aldh. 1,36 archon *ventorum* . . . veniebat a -e, unde Titanis . . . labuntur luminaria. Aethicus Ister 18 -es mundi has *(sc. septentrionem et meridiem)* . . . scribit. Hraban. univ. 12,2 p. 333^{B} quatuor -es quatuor angulos quadrati significant. Carm. Cantabr. 42,9 miratur celi -es, ultra non curat homines. Otto Frising. chron. 2,13 p. 82,12 ut sic secundum IV mundi -es mundi quoque IV regna constituant. *al.* solis -o *i. q. oriens – Osten:* Hrotsv. Mar. 635 reges astrologi solis de -e . . . advenere. *al.* **b** *culmen (caeli), caelum – (Himmels-)Gewölbe, Himmel:* Aldh. virg. II 259 astriferum clausit *Helias* quadrato -e caelum. ad Acirc. 111,8 ego *(sc. creatura)* complector sub caeli -e cuncta (Hrotsv. Mar. 178 de -e c. . . . veni). Hrotsv. asc. 119 stellato -e lapsi. Froum. carm. 7,14 te sequor, ut mundus circumfert -e cursus. Chart. Westph. IV 1528 nichil est sub -e phebi, quod non cedat ab invalido. *al.* **c** *clima vel orbis terrae – (Erd-)Gegend, Erdkreis, Erde:* Aldh. virg. I 28 usque supremos terrarum -es. virg. II praef. 2 laudem capiat quadrato -e (cor- *N*) *virgo* (*cf.* Walahfr. carm. 88,7 ecclesiae, regnat quae quadro -e terrae. Ermenr. ad Grim. 33 p. 573,28 -e quadrifido). Paul. Albar. carm. 9,2 sacra . . . docmate clara, que . . . fulgent per -a mundi (*cf.* 11,2). Alex. Min. apoc. 16 p. 349,14 per omnes mundi -es. *al.* **d** *aeon – Weltalter:* Carm. de conv. Saxon. 6 (MGPoet. I p. 380) post coepit sextus felix se volvere -o, qui meruit . . . germinis alti adventum . . . capessere.

II *translate:* **A** *momentum, quo res vertuntur – Angelpunkt:* **1** *gener.:* **a** *medietas – Mittelpunkt:* Walth. Spir. Christoph. II praef. 86 cui *(numero)* pariter pariles decadis sub -e partes contulerat quadruplum replicans binarius orbem. **b** *summa rerum, discrimen – Hauptsache, Entscheidung:* Heinr. August. planct. 5 cunctorum -o vel ordo *(sc. Deus).* Lamb. Hersf. annal. a. 1075 p. 235,18 in eo *(duce)* omnium, quae agenda erant, summa et -o vertebatur. Epist. ad Wrat. 10 p. 399,5 si -o rerum vestrarum sub pacis . . . versatur iocunditate. Norb. Iburg. Benn. 16 p. 882,10 -em litis . . . examinatione . . . permisit *rex* evolvi. Epist. Reinh. 12 -e incerto versor in hoc proposito. *eversio – Umsturz:* Metell. Quir. peripar. 9,4 (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965. p. 349) turbans *lis* ęcclesiarum pacem -e rerum. **2** *eccl. i. q. ecclesia principalis – Hauptkirche (cf. St. Kuttner. Traditio 3. 1945. p. 154. 163):* **a** *spectat ad Romam:* Capit. reg. Franc. 47,23 diaconus . . . -e constitutus urbis Romae. Hincm. annal. a. 868 p. 92,29 Anastasius presbyter -is nostri, quem in titulo beati Marcelli ordinavimus. Hadr. II. epist. 22 p. 727,25 Petrum . . . presbiterum -is nostrae *(BC,* -i *D).* Ranger. Anselm. 3223 Geraldum retinent de -e pontificali. *al.* **b** *ad alia loca:* Nicol. I. epist. 85 p. 446,4 qui *(viri)* ad honorem -is ipsius sanctae ecclesiae *Constantinopolitanae* . . . valeant subrogari. Dipl. Otton. I. 415 Iohannis cuiusdam presbiteri . . . de -e sancte Ticinensis aecclesiae. Dipl. Otton. III. 207 p. 618,19 sancte Cumane ecclesie gregi tam de -e quamque omnibus sacerdotibus. *al.* **B** *origo – Ausgangspunkt:* Heiric. Germ. I 6 praef. 13 -is hunc primi (schol.: initii . . .; primus -o i. e. tessera ab uno ad decem) si per θεορέματα ducas, eminet egregius. Conr. Hirs. dial. 1599 omnes artes naturales divine scientie famulantur, si . . . ad -em suum, unde procedunt, referantur. Albert. M. metaph. I 2,8 p. 25,56 (ed. B. Geyer. 1960) divina natura cognitionem . . . accipit . . . ex fonte et -e causarum. **C** *terminus – Endpunkt, Ende* (*cf.* Gloss. IV 183,22 St.-S. -o angel vel finis): Egbert. fec. rat. 1,1497 cui longinqua mei tempestas -is instat. 2,5 est modus hinc vitę certusque in limine -o. *fort. add.:* Carm. Bur. B 84,4,14 ut -em determinem. **D** *ordo (praecipuus), status – (gehobener) Stand, Reihe, Stellung:* Aldh. virg. II 1302 quas *(virgines)* licet inferior sexus discriminet ordo, non tamen inferior virtutum -o sequestrat. Amalar. interpr. 5 inter sex ordines angelorum tres -es esse. Chron. Merseb. praef. p. 164,18 imperialis -o hos amovendo, hos admovendo usque ad Ottonis . . . tempora devolvitur.

2. cardo, -onis *m. (f.: l. 65) script.:* ka-: *l. 53.* cor-: *l. 66.*

carduus – Distel (Cirsium Mill.; cf. Gloss. III 576,32 St.-S. -o, -nis distel. *al.):* **1** *in univ.:* Carm. var. II 10,3,14 -es obtonso mandere dente. *in nomine loci:* Chart. Eberb. 203 p. 340,12 (a. 1240) in platea -um. **2** *de speciebus:* **a** *labrum Veneris – Karde (Dipsacus fullonum L. – Weberkarde, vel Dipsacus silvester L. – Schuttkarde, cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 141sqq.):* Recept. Sangall. I 72 -e, qui similat folonicio (*cf.* 35). 187 pipenilla, agaon, -e, ancusa. Capit. reg. Franc. 32,43 ad geniti nostra . . . opera ad tempus dare faciant, id est linum, lanam, . . . warentia, pectinos laninas, -es. 32,70 volumus, quod in horto omnes herbas habeant, id est . . . -es *eqs.* Gloss. III 497,18 St.-S. -onen carta (502,8 kardone carta. 552,29 -es carten oder distel. *al.*). Alphita II p. 33,7 -o fullonum, tribulus idem. p. 89,11 labrum Veneris, -o idem, folia habet lata *eqs. fort. add.:* Chart. Hans. I 432 p. 146,19sq. (a. 1252) de milleno -um . . . I den., vas -um IV den. *pro teloneo dando (sed* duryser *cft. ed. ind. vol. II. p. 542).* **b** *species scolymi – Golddistelart (Scolymus maculatus L. vel Scolymus Hispanicus L., cf. André, Lex. bot. p. 285sq.):* Recept. Sangall. II 15 -e agreste. 35 -e salvatico, qui domestico similatur. Antidot. Glasg. p. 121,35 febrefugia -II, -is -II. Tract. de aegr. cur. p. 384,14 recipe . . . -is radices. **c** *cardopanis – Große Eberwurz (Carlina acaulis L., cf. Marzell, op. cit. I. p. 840sqq.):* Gloss. III 471,21 St.-S. -o rotunda eberworz. *fort. add.:* Moses Panorm. marisc. 12 p. 174,6 accipe radicis cordonis *(v. notam ed.).* **d** -o benedictus *i. q. acorna vel senecio – Benediktendistel oder Kreuzkraut: v. vol. I. p. 1421,68sqq.*

***cardolus,** -i *m. (orig. inc.) scolopax – Schnepfe:* Gloss. IV 356,40 St.-S. -us snepfa *(v. notam ed.).*

cardomomum *v.* cardamomum.

cardonalis *v.* cardinalis. **cardonix** *v.* sardonix.

[Dauser]

cardopanis (-deba-, -oba-, -pan *sim.*), -is *subst. vel* ***cardopana** (-pacia, -pia, -pa), -ae *f. (orig. gr. ut vid., cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p. 764sq.)*

1 *centum capita – Feld-Mannstreu (Eryngium campestre L. vel sim., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 307sqq.):* ANTIDOT. Berolin. 12 eringio, hoc est -ne -i. ALPHITA II p. 32,27 cardo panis, secacul, yringus idem. p. 33,6 cardebanis. p. 87,8 iringi . . . aut nux agrestis, secacul, -banis idem. **2** *cardo rotundus – Große Eberwurz (Carlina acaulis L., cf. Marzell, op. cit. I. p. 840sqq.):* GLOSS. III 105,47 St.-S. -a eberwrz (552,56 -pacia e.). 569,17 -pan mardistel. *ibid. al. huc spectare potest:* GLOSS. III 528,14 St.-S. -pia ertwurz *(v. notam ed.).* **3** *acorna – Benediktendistel (Cnicus Benedictus L., cf. Marzell, op. cit. p. 1062sqq.):* GLOSS. III 528,14 St.-S. -pa crucewrc. *cf.* *paniscardus.

carduelis, -is *f. (m.: l. 27) vel* **carduelus** (-dwe-, -dell-, -dill-, -ll- *sim.*), -i *m. form. nom. sg.* -lle: *l. 21.*

1 *acanthis – Distelfink, Stieglitz (Fringilla carduelis L., v. H. Suolahti, Die deutschen Vogelnamen. 1909. p. 115sqq.; cf.* GLOSS. III 7,24 St.-S. -delle zuuistilauinco. 31,47 -us [-is, -ellus, -allus *var. l.*] distilfincho [distelvogel, tistelzwang, stiglitz *var. l.*]. 313,20 -llus [carduvellus *a*]. 462,11 -us distilziu. 463,45 -dellus. *saepe):* ERMENR. ad Grim. 13 p. 548,16 ut aviculam -um imitemur sonantes 'zui, zui'. CARM. de Rob. 153 vultur, cardwellus, turdela. CARM. Bur. B 133,22 versu stare nequit -is, quique recedit. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 29,25 passeribus, cardillis. p. 90,18 habent *aves quaedam* plures modulos vocum ut . . . meruli, cardilli. ALBERT. M. animal. 23,41 p. 1451,31 -is est avicula parva, quae carduis insidet, quae aput nos distelvinche, aput quosdam vero stygeliz . . . vocatur. 23,70. **2** *Fringilla caelebs (L.) – Buchfink (cf. H. Suolahti, op. cit. p. 110sqq.):* GLOSS. III 55,18 St.-S. -lus mistuinke.

carduetum (-det-), -i *n. (m.* -us: *l. 38) virgulta carduorum – Distelgestrüpp:* RUD. FULD. mirac. 9 p. 336,26 per cardetum tractus emisit *Ipolitus* spiritum (MARIAN. chron. a. Chr. 263 p. 519,55 per -um). SALIMB. chron. p. 364,33 per lappas et paliuros et cardetos.

***carduinus** (-din-, -dom-), -a, -um. *colorem cardui exhibens, purpureus, caeruleus – distelfarbig, purpurn, bläulich:* IOH. DIAC. cen. 2,63 Herodes fert carduinam (-dom- *M*, -din- *Ps. Cypr.*) *vestem* et Raab coccineam. Ps. AVIC. anim. 6,18 p. 331 si sit color eius *(ferri)* cardinus, est bonum.

***carduncellus,** -i *m.* (*ital.* cardoncello) *acorna vel senecio – Benediktendistel oder Kreuzkraut (Cnicus benedictus L. vel Senecio vulgaris L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1062sqq.):* BERNH. PROV. comm. 10,2 p. 316,30 mulieres Salernitane . . . comedunt lactucellam et -os. TRACT. de chirurg. 223 politrici, -i, matrisilvie. GLOSS. Roger. I B 1,24 p. 557,31 umbilici veneris, -i ana unc. IV. ALPHITA I p. 313,32 senecio . . ., id est terrestris benedicta vel cardo benedictus, -us idem (*sim.* II p. 34,5).

card(u)us, -i *m. (n.* -um: *p. 280,1.16) script.:* ka-: *p. 280,31.* -dius: ALBERT. M. veget. 1,171 *codd. CV.*

I *cardo – Distel (Cirsium Mill., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1007sqq.):* **A** *in univ.:* HUGEB. Wynneb. 7 p. 111,29 urtices ac -dos erutando. HRABAN. carm. 39,32,6 ydros ei *(Adamo)* ut tribulos pareret atque -uos. IOH. DIAC. cen. 2,42 Cain -dum (-dos *var. l.*, -uum *Ps. Cypr.*) lapsus captat. GLOSS. I 450,28 St.-S. -dus i. distil (III 496,21 -uus silvaticus d. IV 193,42 tribulus, -uus herba, id est dystel. *saepe*). CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 394,8 mansus . . . uno die evellit -uos. FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 77,13 contra aquam, -dos . . . et cetera nocumenta. ALBERT. M. veget. 6, 466 virga pastoris est -uus quidam. *al. per compar.:* THEODULF. carm. 1,112 iram animi levitas, odium creat illa malignum, -uus herba prius, postmodo spina gravis. **B** *de speciebus:* **1** *labrum Veneris – Karde (Dipsacus fullonum L. – Weberkarde vel Dipsacus silvester L. – Schuttkarde, cf. Marzell, op. cit. II. p. 141sqq.):* DYNAMID. Hippocr. 2,105 amiliae, hoc est -ui fullonici, sucus (*cf.* ALPHITA I p. 318,22 tribulus, -uum fullonum idem). GLOSS. I 408,32 St.-S. -uus ceisala (III 475,13 lupopettina magnus -uus distil vel c. 512,39 -uus niger zeisala. IV 360,10 scoliasmos, i. -uus niger ceisila). II 620,48 -uus carta (725,39 -uus thistilcarda). *al.* HILDEG. phys. 1,228 qui venenum . . . biberit, caput -di . . . pulverizet. GLOSS. Salern. p. 6[a],10sq. cameleonta nigra, -dus asininus, -dus maius idem est. ALPHITA II p. 27,27sq. cameleonta nigra, -dus assinius, -dus varius, labrum Veneris idem *(v. notam ed.).* **2** *Cynara Cardunculus (L.) vel sim. – Spanische Artischocke o.ä. (cf. André, Lex. bot. p. 286):* GLOSS. med. p. 15,10 -dus genus herbae spinosae . . .; sucus eius alopicias curat ([*cf. Plin. nat. 20,262*]. *sim.* DYNAMID. Hippocr. 1,48. GLOSS. IV 271,2. St.-S. DYASC. p. 75[b]). **3** *chamaeleon vel sim. – Mastixdistel o.ä. (Atractylis gummifera L. vel Cardopatium Corymbosum P., cf. André, op. cit. p. 73):* GLOSS. med. p. 14,13 camereon -dum silvaticum (DYNAMID. Hippocr. 2,109). BERNH. PROV. comm. 4,3 p. 285,15 camaleonta herba est, que dicitur -dus, cuius flos lac coagulat (*cf.* ALPHITA II p. 27,30 cameleonta alba, -dus coagulatus, ixion idem). **4** *Carlina vulgaris (L.) – Gemeine Eberwurz (cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 263):* HILDEG. caus. p. 121,16 herbis, scilicet -di nigri . . ., in corpore suo pustulas inturgescere faciat *masculus. fort. add.:* GLOSS. III 587,27 St.-S. eberwrz. **5** *species scolymi – Golddistelart (Scolymus maculatus L. vel Scolymus Hispanicus L., cf. André, op. cit. p. 73):* DYNAMID. Hippocr. 2,108 scoliismus, hoc est -uus niger. **6** card(u)us benedictus *i. q. acorna vel senecio – Benediktendistel oder Kreuzkraut: v. vol. I. p. 1421,68sqq.*

II *tithymallus – Wolfsmilch (Euphorbia L., cf. Marzell, op. cit. II. p. 362sqq.):* GLOSS. III 199,49 St.-S. -us silvaticus woluesmilch. 559,29 kardus albus woluesmilch. *ibid. al.*

cardwellus *v.* carduelis. **cardyacus** *sim. v.* cardia-.

carea *v.* careum. *Dauser*

carectum (ga-, ka-, sa-, cha-, -et(t)-, -edium *sim.*), -i *n. (m.* -us: GLOSS. III 14,35 St.-S.; *pf.* -a: *l. 43)*

1 *proprie de plantis:* **a** *gener. i. q. gramen palustre – Sumpfgras (cf.* GLOSS. I 334,8 St.-S. -um sahar [III 289,67 s-um. 607,16 caredium. IV 202,58 garedium]. 338,11 in -o enbinizze. II 725,22 -a multitudo herbarum in palustribus, quas dicimus semithai. III 314,34 -um riet vel saherah. *saepe; de re v. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 825sqq.):* CARM. Paul. Diac. app. I 4,6 salecta nascitur et iuncus, pariter . . . -a paludis. LEO MARS. chron. 1,17 p. 593,6 locus -is aquisque stagnabat. ANNAL. Aquic. a. 1081 (MGScript. XVI p. 503,23) quae *(ecclesiola)* ex virgultis et -o fuerat constructa. CHRON. rhythm. Austr. 220 amne balniatur et -o pedibus herens suffocatur. *remissius de frutecto sim. (loci fere spectant ad Verg. ecl. 3,20 vel Vulg. exod. 2,3):* GLOSS. I 326,13 St.-S. (codd. e. r) -um spreidach. 335,9 in dicchi. II 720,21 post -a undir dem crute. IV 200,39 -um hlus. V 36,15 -um kithehi. **b** *de speciebus:* **α** *calamus aromaticus – Kalmus (Acorus Calamus L., cf. Marzell, op. cit. I. p. 110sqq.):* GLOSS. III 496,10 St.-S. -a sciemachal. **β** *gladiolus – (Gelbe) Schwertlilie (Iris Pseudacorus L.):* ALBERT. M. Iob 8,11 -um gladiolus est, qui . . . nodum nullum habet *eqs.* veget. 6,355 locus, in quo crescit multitudo gladioli aquosi, vocatur -um, et aliquando per metonymiam locus pro locato ponitur et gladiolus aquosus -um vocatur (*cf.* 3,106. euch. 3,2,3,5 p. 292[b], 10). **γ** *papyrus – Papyrus:* DONIZO Mathild. 1,672 in carta -i . . . ampla.

2 *meton. i. q. locus graminibus palustribus consitus – mit Sumpfgräsern bewachsener Ort, Ried (cf.* GLOSS. III 106,39 St.-S. -um rietahe): **a** *in univ.:* EKKEH. URAUG. Hieros. 25,6 per iunceta vel -a gradientem exercitum. ALBERT. AQUENS. hist. 2,43 circa flumen quoddam et eius -um . . . milites . . . quieverunt. NIVARD. Ysengr. 4,63 latitat -is hospes in istis. *al. v. et l. 57.* **b** *in pertinentiis:* DIPL. Otton. II. 71 p. 87,41 in . . . arbustis, salictis, -is, saltibus. CHART. Port. 68 p. 92,10sq. grangiam . . . cum . . . vinea et sarecto . . ., aliam . . . cum . . . charecto et cum silva. CHART. com. Mansf. 7,25 p. 400,21 carettum et molendinum. ACTA imp. Böhmer 242 p. 220,30 cum . . . pascuis, caretis, aquis. CHART. Walkenr. 132

[Gottschaller]

bona k-i . . . dicti vulgariter Riet. 240 p.172,24 homines de k-o landgravii. CHART. Bern. II 713 discordia . . . super . . . almeinda in careto. *al.*

caregalla *v.* caracalla. **care(g)ium** *v.* careum.

1. *carena *sim. v.* 2. *carina. **2. carena** *v.* caryon.

***carentena** *v.* *quarentena.

carentia (-cia), -ae *f.* **1** *indigentia – das Nicht-Haben, Ermangeln:* CONSTANT. AFRIC. theor. 2,17 p.9a^{r} homo dedecoratur eorum *(superciliorum)* -a. CAES. HEIST. hom. exc. 91 p.101,14 -ciam divine visionis penas reputans. Ps. AVIC. tinct. 1 p. 627^{a},47 *argentum vivum* rarefactionem sui . . . non suffert propter . . . adustionis -am. CHART. civ. Erf. 218 p.136, 5 ut . . . littera . . . propter mei sigilli -ciam excepcionis salva maneat. ALBERT. M. animal. 2,76 *pisces* in -a quorumdam communicant membrorum. miss. 3,7,5 p.110^{b},14 *dii gentium* sunt aeterni quoad finis -am. summ. theol. I 5,23,1,1,1 p.165^{a}, 45 quod . . . aliquid habet ante se, non est interminabile per -am principii. CHART. Merseb. 412 p.335,29 *populus* patitur ex patris spiritualis -cia detrimentum. *al.* **2** *defectio, inopia – Schwinden, Mangel:* IOH. TULB. gest. 5 (MGScript. XXXI p.684,8; s. XIII.[1]) de carne et de vino -cia fuit talis *eqs.* HIST. Wenc. (MGScript. IX p.168,41) prae nimia aquae -a ac pabuli defectu mori. CHART. Turg. III 548 p.374,13 divinorum -ciam per . . . fratrum absentiam . . . prevenire. CHART. Argent. II 65 ne ecclesia . . . defectum seu -am in cappis sericis . . . indecenter sustineat. *al.* **3** *amissio – Verlust:* DECRET. Frision. A 4,2 p.43,24 puer . . . deplangit . . . sue domus -am. DIPL. Heinr. IV. 330 -a eius *(scripti)* . . . fodrum . . . iniuste requisitum est. BERTH. RATISB. serm. 14 p.76,1 cum damno -ae eiusdem gratiae etiam demeretur eam sibi reddi. *al.* **4 a** *cessio – Verzicht:* EINH. Karol. 33 p.39,13 (testam.) post obitum . . . suum aut voluntariam saecularium rerum -am. **b** *abstinentia – Enthaltsamkeit:* TRANSL. Alex. Frising. 2 (MGScript. XV p.287,50; c. 834) cibi . . . prope -am fastidia veterna contraxerant.

carenum *v.* caroenum.

careo, -ui, -iturum, -ere. *script.* ka-: *l. 55. struct.: gen.: l. 45.54. p.282,11.22. acc.: l. 68sq. al. abl.: passim.* ab: *p.282,45.* quin: *p.282,44. interr. indir.: p.282,30.*

1 *expertem esse – frei sein, nicht haben:* ALDH. virg. II 2874 principio vel calce -ens et temporis expers *Deus.* ad Acirc. 32,5 garrio *(sc. lima)* voce -ens. HRABAN. carm. 21,9 grammata sola -ent fato. WALAHFR. Wett. 399 poena . . . -ens. WANDALB. martyr. 425 Maria . . ., septeno -uit quae daemone. VITA Liutb. 1 Hessi masculi prolis -ens. HROTSV. Agn. 175 quae *(simulacra)* vita sensuque -entia cuncto. VITA Heinr. IV. 5 p.21,1 quis . . . tam potens, qui hoste -at? OTTO FRISING. gest. 1,5 p.16,28 genuinum est . . . -ens generatione, -ens principio. *saepe.*

2 *privatum esse – beraubt sein, nicht (mehr) haben:* WALAHFR. Wett. 450 lue membra -bant. HRABAN. epist. 23 p. 429,9 desiderabili praesentia tua corporaliter -ui. POETA Saxo 5,405 ve tibi vae . . . defensore -enti, Frantia (THIETM. chron. 7,49 defensoris. *al.*). REGINO chron. a. 869 p.98,15 -bat (ka- *var. l.*) . . . urbs . . . pontificibus. RUOTG. Brun. 32 discit . . . bonum amare, quo -et. DIPL. Otton. II. 283 p.330,8 amminicula -uit abbatum *coenobium.* THIETM. chron. 1,16 ex ea die . . . *urbs* habitatore -uit. MIRAC. Liutg. II 7 puer . . . visu unius oculi . . . -ens. *saepe. c. sensu renuntiandi:* WALAHFR. carm. 18,12 bene me te posse -ere ad faciem. EINH. Karol. 19 p.25,8 dicens se earum *(filiarum)* contubernio -ere non posse. DIPL. Ludow. Inf. 60 quorum *(fidelium)* consultu et suffragio nequaquam -ere possumus. CONSUET. Marb. 70 (Spicil. Friburg. X. 1965) quibus *(rebus)* hęc temporalis vita -ere non potest. *al.*

3 *privari, amittere – ledig werden, verlieren:* **a** *gener.:* IONAS BOB. Columb. 2,12 p.260,17 dolore oculorum perculsa . . . -uit lumen. CHRON. Fred. cont. 53 Pippinus . . . ultimum diem et vitam simul -uit (ANNAL. Xant. a. 869 p.27,22 vita pariter cum sacerdotio. *al.*). ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 896 p. 130,2 secundo -uere victoria. VITA Liutw. 14 qui populi nuper -uerant pastore. MIRAC. Annon. 1,18 (Siegburg. Stud. III. 1966) visu oculorum -ere cepit. *al. c. sensu liberationis:* RHYTHM. 35,4,2 -uit praesentem vitam, mutavit in melius (*cf.* FORM. Augiens. A 21). BEDA hist. eccl. 5,4 p.287,25 infirmitate . . . -ere. CONSUET. Marb. 295 (Spicil. Friburg. X. 1965) eaque numquam -at opera, ut *eqs. al. damno affici – Einbuße erleiden:* CHART. Hall. I 292 p.273,32 (a. 1258) quod *ecclesia* de questu molendini . . . multo tempore -uisset. **b** *iur. et canon.:* **α** *subi. homines:* LEX Sal. Merov. 79 si non redemitur, vita -at *latro.* LEG. Wisig. 4,3,2 parentes . . . rem -uisse noscuntur (FORM. Augiens. B 22 propriis rebus. CHART. Sangall. A 306 rerum). LEX Alam. 39 -ant libertatem (LEX Baiuv. 8,18. POETA Saxo 1,348). LEX Baiuv. 2,8^{a} donatum dignitatis . . . -at *dux.* DIPL. Otton. I. 367 p.505,4 *episcopus* monasterii . . . -at potestate. BERTH. (?) annal. a. 1076 p.283,2 participatione corporis et sanguinis Domini . . . -ere. ANNAL. Altah. a. 1068 p.74,23 *episcopus* sacerdotali ministerio -uerat. CHART. Heinr. Leon. 4 p.7,7 -at . . . violencie sue perdonacione. CHART. Beron. 40 p.113,13 *ego* meo pacto nullomodo -tura. STATUT. ord. Teut. p.84,9 christiana -at sepultura. *al.* **β** *subi. res:* LEG. Wisig. 2,4,8 que *(causae)* . . . iustitia -uerint. DIPL. Ludow. Germ. 60 p.82,17 ecclesia nihil iuris suae -ret. THIETM. chron. 8,14 haec sola assigno, quae auctoritate -entia . . . peritura timeo (*cf.* OTTO FRISING. gest. 1,60 p.86,33). CHART. Heinr. Leon. 43 factum . . . existimatione -at. CHART. Lux. II 432 illud -ere volo viribus et invalidum esse (CHART. Eichsf. 560 p.343,22).

4 *inopia laborare – Mangel leiden:* WILLIB. Bonif. 4 p. 15, 33 dum . . . utriusque vitae stipendiis minime -ret. DIPL. Loth. II. 9 p.396,42 (ed. Th. Schieffer. 1966) Hlotharius . . . ob minorationem regni -ens, ubi vel unde . . . fidelium . . . famulatum remuneraret. DIPL. Otton. I. 348 p.475,11 *episcopus* egenus et advena et omni -ens nisi Dei et nostri auxilio. EPIST. Worm. I 17 omnibus . . . -o, quibus ego miser indigeo. OTTO FRISING. gest. 2,13 p.116,23 ut . . . ad comprimendos vicinos materia non -ant *consules.* CHART. Raitenh. 171 si . . . alter . . . in decoccione sua -at aqua salsa. *al. desiderare – vermissen:* WALAHFR. carm. 61,6 agnus uti nutrice . . . sic te, sic -o, care magister (36,12). AGIUS epic. Hath. 47 quantis . . . bonis in hac una -amus.

5 *deesse – nicht vorhanden sein:* IOH. VEN. chron. p.112,3 eo *(duce)* -ente ab . . . episcopo . . . diiudicabantur. REGISTR. Ringrav. 2 praef. herede beneficii -ente.

6 *desistere – (davon) abgehen:* CHART. Stir. IV 570 (a.1275) in nullum casum -ere volumus, quin abbas et fratres . . . expediantur. CHART. Livon. A I 467 p.583,27 si -ere ab eo *(iuramento)* noluerimus.

careofilum *v.* caryophyllum.

***careolus,** -i *m.* *(cf.* ariolus, caragius*?)* *incantator – Zauberer:* GLOSS. III 188,37 St.-S. magi -i gogilare *(D,* -us magus *N).*

careon *v.* caryon.

1. caresco (-isco), -ere. (carere) *amittere – verlieren:* RECEPT. Bamb. 14 cervicem frigavis et mox -iscit dolorem (41).

2. *caresco, -ere. (carus) *carum fieri – teuer werden:* ARNULF. delic. 268 tibi dilectu -at (ka- *H*) proximus ut tu.

***carestia** *v.* *caristia. **caretas** *v.* caritas.

caret(t)um *v.* carectum. ***caretus** *v.* *carretus.

careum (cireo, circe, cicero, cureo, sarto, -eium, -egium *sim.*), -i *n. (m.: cf. l. 66; ?f.* -a: *l. 70)*

1 *cuminum – Kümmel (Carum Carvi vel sim., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 856sqq.; plerumque de semine aromatico):* ANTIDOT. Augiens. p.45,37 mastice . . ., -u . . ., crocu. ANTIDOT. Berolin. 7 -egio -IIII, ibestico -IIII. ANTIDOT. Cantabr. p.163,44 -eio -VI. ANTIDOT. Glasg. 26 ameos, -os, livisticum. p.152,48 -um recentem . . . teris. CAPIT. reg. Franc. 32,70 volumus, quod in horto omnes herbas habeant, id est . . . -eium. GLOSS. III 110,17 St.-S. cireo veltchumel (200,6 cicero. 512,2 careo. 512,24 sarto. 519,6 cureo. 554,13 circe [carthe wildkumel *b*]. V 36,76 cyreo. *al.*). 270,66 -a (carcum *var. l.*) gartcumel. 578,33 -um quumil. *al.* **2** -um Ponticum: **a** *daucus – Möhre (Daucus Carota L. vel*

[Gottschaller]

sim.; interdum etiam Athamanta cretensis L. – Alpenaugenwurz, Möhrenkümmel subesse potest): GLOSS. Salern. p.6[a],27 daucus -i Pontici. ALPHITA I p.282,20 carapontici, daucus idem. II p.30,17 cazei (carei *var. l.*) Pontici i. daucus Creticus. **b** *per confusionem ut vid. i. q. reum Ponticum – Rhabarber (Rheum L., sed v. p.282,63)*: ANTIDOT. Glasg. 57 mastice . . ., -o Pontico . . ., crocum.

carex (sa-, -es, -ix), -icis *f. gramen palustre – Sumpfgras (cf.* GLOSS. II 378,38 St.-S. -x, quod communiter lisca dicitur. III 515,2 -ix rith vel carectum. 578,39 sarix sahar. IV 25,33 -ix rietgras. 198,33 -ix segcar. *saepe; de re v. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.825sqq.)*: PASS. Petri et Pauli 301 silvarum dumis, ramno seu -e scissus . . . fugit. CARM. Otton. III. 20,2,22 putida cares nec foret illi nobile stramen. AMARC. serm. 4,300 virtus . . . sine re plus -e sordet *(cf. Hor. sat. 2,5, 8)*. HUMB. Sim. 2,46 p.194,34 *in paludibus* nil . . . procreatur nisi . . . acutae -es cannaeque palustres. *Gottschaller*

***carezolum** *v.* *carrocium. **carfalogia** *v.* carphologia.

***cargum** *sim. v.* *carric-. **caria** *v.* carica, caryota.

***cariatus,** -a, -um. (*cf.* caries) *carie affectus, putridus – wurmstichig, angefault*: PETR. MUSAND. summ. p.254,13 cave, ne aliqua *amygdala* -a et rancida sit.

caribdis *v.* charybdis.

carica, -ae *f. vel raro* **caricus,** -i *f. (l. 46) script.*: ga-: ANTIDOT. Glasg. p.129,43. ka-: *l. 32.* -ig(a): *l. 32.* -ri(a): AURELIUS 13 p.714,28. *form. abl. pl.* -ibus: *l. 33. metr.* că-: ODO MAGD. herb. 307.

1 *strictius*: **a** *ficus (sicca) – (getrocknete) Feige (cf.* GLOSS. I 481,18 St.-S. lapastes, -ę i. ficheffele. III 353,9 -a figa. 552,9 -a truken veige. *al.)*: α *gener.*: ALDH. ad Acirc. 88,6 -a me *(sc. ficulneam)* curvat. DIPL. Merov. I 86 p.76,34 dactilibus lib. L, karigas (krigas *cod.*) lib. C. HRABAN. inst. cler. 2,25 p.108,6 quod . . . paucis -is (-ibus *codd.*) corpus suum sustentaverint *(cf. Sulp. Sev. dial. 1,20)*. SALOM. II. epist. 29 parva xeniola, sed peregrina . . . : -as ficorum, malogranata. ALBERT. M. veget. 6,100 quae *(ficus)* -a vocatur, est calida et sicca. *al.* β *pharm.*: PAUL. AEGIN. cur. 181 p. 107,8 ex apozima . . . -arum (*3,33,2* ἰσχάδων). 212 p.152,4 -arum (*3,49,2* σύκων) pinguium (AESCULAPIUS 8 p.12,14 -ę pingues albę. ANTIDOT. Sangall. p.94,7. *al.*). RECEPT. Bamb. 67 p.76,10 -as cum granulis suis. ODO MAGD. herb. 1321 *origani* cum succo si -a trita bibatur. BERNH. PROV. comm. 11,1 p.318,13 -e sicce, id est ficcus. *al.* **b** *ficulnea – Feigenbaum (Ficus carica L.)*: LEG. Wisig. 8,2,2 si quis . . . piceas arbores vel -as, hoc est ficos, . . . igne cremaverit. GLOSS. III 528,21 St.-S. -us vicboum (386,36 -us vigboum, carix idem). **2** *latius vel per confusionem*: **a** *caryota, dactylus – Dattel*: TRACT. de aegr. cur. p.217,45 -e, id est dactili, in vino cocte. **b** *amygdala – Mandel*: GLOSS. III 50,5 St.-S. -a mandila *(E,* kegere *b)*. 497,4 -a mandala. **c** *fructus spinae nigrae – Frucht der Schlehe*: GLOSS. IV 381,4 St.-S. -as i. slen. **d** *carota, daucum – Möhre, Pastinak*: *v. l. 50.*

***cariçium** *v.* *carrigium.

***caricius,** -i *m.* (*fort. cohaeret c.* *gariola *vel ital. merid. dial.* karagáu) *species monedularum – Dohlenart*: FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.23,12 -i et modi monedularum.

caricle *v.* caryon. **carico** *v.* carrico.

caricus *v.* carica. **caridis** *v.* caryon.

***carientes** *v.* *charientes.

caries, *acc.* -em, *abl.* -e *f.*

1 *proprie i. q. putredo sicca, corruptio per teredines effecta – (Holz-)Fäule, Wurmfraß (cf.* GLOSS. III 92,69 St.-S. -es wrmelo. *al.)*: VITA Ludow. Pii 28 p.621,34 porticus lignea . . . -ę senioque confecta. VITA Liutb. 25 vetustas ac putridas cortices arboris . . . -e . . . consumptas. HEINR. AUGUST. planct. 1815 quae *(ligna)* careant -ae. HILDEG. caus. 2 p.79,14 *arbores* a vermibus et a -e . . . consumuntur. *al. alleg.*: HRABAN. univ. 19,5 p.511[B] -es . . . significare potest putredinem peccatorum, unde homines carnales vermibus concupiscentiae exesi *eqs.* **2** *meton.*: **a** *pulvis per teredines effectus, lignum putridum – Holzmehl, morsches Holz*: TRACT. de aegr. cur. p. 378,5 ad . . . fistulam accipe . . . -em fraxini. ALBERT. M. animal. 7,36 qui *(vermes)* in -e lignorum nascuntur et teredines vocantur. *al.* **b** *?robigo – ?Rost*: RAHEW. gest. 3,1 p.167,30 talium . . . nationum vicinia nonnichil atrocitatis tamquam de rubiginoso ferro -em (scariem *pars codd.*, scabiem *ci. ed., fort. recte*) sibi Polani affricuere. **3** *translate*: **a** *corruptio (senilis) – Verfall (durch Alter)*: ALBERT. STAD. Troil. 5,697 vertitur in -em facies rimisque dehiscit *(cf. Ov. trist. 5,12,27)*. **b** *vitium – Fehler, Tadel*: CARM. Bur. B 170,3,1 *puella* tota caret -e. EBERH. ALEM. labor. epil. 7 lector, condoleas, Everardi carminis ullam si -em videas.

carigo *v.* carrico.

1. carina, -ae *f. script.* -ren(a): *l. 26.*

1 *strictius i. q. infima vel media pars navis – Boden, Kiel, Mittelteil des Schiffes*: **a** *proprie (cf.* GLOSS. I 69,3 St.-S. -a sceffes podum. III 369,55 -a bodem. *al.)*: CAES. HEIST. hom. II p.15[a] in navi tres sunt partes . . .: prora, puppis, -a. **b** *alleg.*: CAES. HEIST. hom. II p.15[a] per -am, in qua navis armenta . . . reservantur, diversa monasterii officia designantur. p.17[b] -a, quę per latitudinem diffunditur . . ., concupiscibilitas est. **c** *in imag.*: WALAHFR. Blaithm. 54 cum . . . tremulam dissolveret unda -am. **d** *per compar.*: ALBERT. M. animal. 1,112 *caput hominis* est sicut navis, et tunc medium dicetur -a et anterius prora et posterius puppis *(sim.* 24,21 *[de conchis])*. **2** *latius*: **a** *navis – Schiff (cf.* GLOSS. III 164,13 St.-S. -a scif. *al.)*: α *proprie*: ALDH. epist. 5 p.489,14 circili -a (-ena *var. l.*) procellosum sulcante salum. WALAHFR. Wett. 72 scopulis . . . illisa -a. HROTSV. Pel. 349 subducta iam processere -a. OTTO FRISING. chron. 1,12 p.50,3 insula . . . satis oportuna -is. *al. de specie quadam navis*: AETHICUS ISTER 36 p.22,1 trieribus aut scaphis seu -is. 54 -a ob agilitatem vocata. *al.* ALBERT. AQUENS. hist. 9,9 in galidis viginti et -is tredecim, quas vulgo appellant cazh. β *in imag.*: LULL. epist. 71 meae mediocritatis -am fulcire . . . oraminibus. UFFING. Ida 1,6 fragosa seculi obstacula . . . quasi tuta -a tranavit. BERENG. TREV. myst. (PL 160,1003[A]) in -a mentis nostrae. CARM. Bur. B 41,9,6 *canes Scyllae (sc. advocati curiae)* mergunt simul et confringunt -am pecunie. *al.* **b** *classis – Flotte*: HILDEG. Far. 122 (MGMer. V p.200,9; a. 869) gemere coeperunt flumina . . . intrantia maria sub Northmannorum maxima -a *eqs. Payr*

2. ***carina** (ka-, ke-, -rr-, -ran-, -ren-), -ae *f. (fort. pendet a theod. vet.* chara '*paenitentia*')

paenitentia ieiunii (quadraginta dierum) – Bußübung, die in (vierzigtägigem) Fasten besteht (cf. N. Paulus, Geschichte des Ablasses im Mittelalter. II. 1923. p.80sqq.): DECRET. Burch. 19,5 p.951[C] XL dies continuos, quod vulgus -am vocat, . . . in pane et aqua debes ieiunare *(sim.* p.955[D] quod teutonice -a vocatur. *ibid. al.)*. CONST. I 437,17 ut nullus presbiterorum cuiquam pęnitenti -am dividere praesumat. EKKEH. IV. cas. 123 p.401,5 necis tuae reus karrinas tot ferre non potero. CHART. select. Altmann 149,6 periurii vel homicide aut criminosi rei -e. GERHOH. aedif. 39 p.1290[B] neve illi . . . denuo criminaliter peccanti carrinam imponant. TRAD. Falk. p. 1,14 quod pro homicidio carranam persolverit. CHART. episc. Misn. 66 eidem unum annum et si quid superest de -a indulsimus. GERLAC. annal. a. 1174 p.687,16 publice penituit et nudatus pedes, laneis indutus -enam exegit. CAES. HEIST. mirac. I 4,37 miles . . . tempore quodam quadragesimali -enam fecit apud nos. CHART. Sangall. A 857 hiis . . ., qui in carrina sunt . . ., dies quatuordecim de carrina . . . relaxamus (ANNAL. Egm. a. 1251 p.208,4 C dies et unam karenam de iniunctis sibi penitentiis. CHART. Merseb. 390 unam kerenam. *al.*). EMO chron. p.499,25 de indulgentia . . . quadraginta dierum quatuordecim dies computarentur ad -am, reliqui in annuam penitentiam. CHART. Basil. A I 414 p.595, 17 quartam partem venalium, tres carrenas de occultis . . . condonamus. CHART. Argent. II 40 p.26,36 karrinas . . . in penam pecuniariam duximus conmutandum. *saepe. expressius i. q. indulgentia cuiusdam mensurae – Ablaß von bestimmter Höhe*: INVENT. Matth. 20 papa et . . . archiepiscopus . . . contulerunt ad dedicationem monasterii . . . triginta annos, decem et octo -enas. DEDIC. Trev. (MGScript. XV

[Gottschaller]

p.1277,44) summa . . . indulgentiarum huius monasterii MMCX annos, LXVIII dies, XC karenas. GESTA Karoli M. p.211, 26 reliquerunt indulgenciam perpetuam integram carrinam et XL dies criminalium *eqs.* CHART. cell. Paulin. 100 XL dierum indulgentiam et karrenam . . . impertimur. *al.*

***carinarius** (karri-), -i *m. qui carinam subit – einer der die Buße vierzigtägigen Fastens auf sich nimmt:* CHART. select. Altmann 149,11 (a. 1085/1106) servare pacem . . . veris penitentibus -is et sanctorum legatis. CHART. Stir. III 68 p.129,17 in palam karrinariis relaxationes impendere.

carinum *v.* caroenum. *Gottschaller*

cariofalum, -filum *v.* caryophyllon.

***cariola** *v.* *carriola, *gariola. **cariolus** *v.* carota.

cariophilon, -phylon *v.* caryophyllon.

1. carios *v.* cachrys. **2. *carios** *v.* *cairos.

cariosus (ka-), -a, -um. **1** *carie affectus, putridus – morsch, zerfressen, faul:* **a** *proprie (cf.* GLOSS. I 86,22 St.-S. -us faraltet. II 387,67 -a vurmazig. III 428,64 k-us fuler. *al.):* AETHICUS ISTER 72 p.55,2 equitibus -a remanent ruda. REIN. LEOD. triumph. 5 p.591,51 habitaculi aridam et pene -am parietum fabricam. **b** *translate i. q. caducus – vergänglich:* AMARC. serm. 4,439 nec te metiri vis materiam -am. **2** *?verrucosus – ?warzig:* GLOSS. IV 215,54 St.-S. k-us (varicosus *ci. ed.*) warciger.

cariota *v.* caryota, carota. **caripdis** *v.* charybdis.

caris (ka-, achorim, hakokiz *sim.*), *gen. pl.* idon *(f.)* (καρίς) *Carididae spec. (L.) – Garnele(n):* ALBERT. M. animal. 4,19 est . . . tertius modus *mollis testae animalium,* qui dicitur achorim (*p.525*[a],*33* καρίδων) et sunt . . . cancruli longi. *ibid.:* modus tertius, qui vocatur achorym, habet subdivisiones *eqs.* 5,20 accorim. 5,74 hacarym. 7,25 praeter carnem karidon (*p.591*[b],*14* καρίδων). 7,137 meriz . . . mutat colorem secundum tempora. 14,10 hakokul. *ibid. al.*

carisco *v.* 1. caresco. **carisma** *v.* charisma.

carista, -ae *f. species avis – Vogelart:* ALBERT. M. animal. 23,34 -ae sunt aves, ut dicunt Solinus *(11,15)* et Iorach, quae innocue flammis involant *eqs. v. ThLL. Onom. s. v.* Carystius.

***caristia,** -ae *f. (cf. ital.* carestia, *francog. vet.* cherestie; *v. Corominas, Dicc. etim. castell. I. p.683sq.) script.:* ka-: *l. 51.* -rest-: LIBER duell. Christ. 5 (MGScript. XXXI p.685,8). -rast-: ALBERT. MIL. temp. 281 p.540,5. 291 p.551,14. *ibid. al.* kalixtie: CHART. episc. Hild. III 81 p.39,23.

penuria, magnum pretium – Not, Teuerung: CHRON. Reinh. a. 1219 p.594,13 Soldanus -am timens et famem. CONO LAUS. notae p.783,43 fuit tanta -a annone, quod cuppa avene fuit vendita XVII den. ANNAL. Prag. I a. 1263 maxima fuit -a frumenti, foeni et pabuli. CONST. II 446 p.616,33 propter -am et communem defectum annone. CHART. episc. Misn. 241 cum propter k-am plurimam . . . ecclesia nostra aput Iudaeos ad usuras esset . . . obligata. SALIMB. chron. p.583,12 -a fuit cucurbitarum . . . et vini et olei et raparum. ALBERT. MIL. temp. 220 p.476,4 de pane recenti et vino et de carne frescha -am magnam habebant. *al.*

caritas (ka-), -atis *f. script.:* cha-: TRANSL. Dion. Ratisb. 26 p.366[b],34. GESTA Lob. 22. REGISTR. Pant. Col. 16,23. *al. v. et p.286,19sq.22.28.31sq.67.287,6.50sq.61.288,12.* -ret-: DIPL. Merov. I 37 p.34,44. *metr.:* că-: *plerumque in hexametris, e. g.* ALCUIN. carm. 17,1.9. PAULIN. AQUIL. carm. 1,138. EPITAPH. var. II 132,7. *al. v. et p.286,6.* -rī-: CARM. de Bened. 14. *v. et p.286,64.*

I *dilectio – Liebe (cf.* GLOSS. IV 134,33 St.-S. -s minne): **A** *strictius i. q. dilectio Dei et proximi, benignitas – christliche Liebe, Gottes- und Nächstenliebe, tätige Liebe (de dilectione cognatorum: p.286,8):* **1** *proprie:* **a** *gener. (praevalet sensus beneficentiae e. g. p.286,2.13.16sq.):* ALDH. epist. 4 p.484,10 ciborum fercula pro -is gratia pariter percipere. WILLIB. Bonif. 7 p.40,10 divinae -is . . . fervor. LIUTG. Greg. 2 p.68,31 praevaluit -s . . . Gregorii et . . . carnalem amorem femine vicit. EIGIL Sturm. 5 eremitam suum omni -is affectu suscepit. TRAD. Frising. 226 quod inperitia denegat, -s ministrat. CONC. Karol. 39[A],142 erga quos *(infirmos)* oportet ut caeteri fratres magnam exhibeant -em. 44[B],53 p.497,22 sancti viri . . . sunt . . . sola -e, non autem servitute honorandi. 50[D],22 ut . . . cum -e et ratione . . . idonei *sacerdotes* eligantur. ERMENR. ad Grim. 33 p.573,9 *(de Deo)* pastor ovile tuens cum -e tuum. VITA Mathild. I 4 -is amore populos placando sibi coniunxit *dux.* GERH. AUGUST. Udalr. I 28 p.416,33 ex vicina propinquitate -e coniuncti. THANGM. Bernw. 13 p.764,5 fraterna -e. CONSUET. Marb. 343 (Spicil. Friburg. X. 1965) sit -e eminens *praelatus.* CHART. Rhen. med. I 459 p.516,25 sociali -e. CHART. Babenb. 54 p.75,13 ut . . . inter predicta monasteria pax et k-s conservetur. CAES. HEIST. hom. exc. 198 cum officia -is omnibus subtraheret *abbas,* ipsa domus . . . ad . . . paupertatem devenit. CHART. Raitenh. 135 conventui . . . salutem cum fraterna in Domino -e. CHART. ord. Teut. (Thur.) 187 ad -is opera mentes fidelium excitare. CHART. Brixin. 175 -is subsidia. *persaepe.* **b** *theol. (v. et l.72sqq.):* HONOR. AUGUST. cant. 2,4/7 p.386[A] *Christus* tres gradus ordinavit ch-is, ut in primis Deum *eqs.* ABSAL. serm. 41 p.239[D] est . . . duplex perfectio ch-is, una in constantia diligendi, altera in intentione dilectionis. HILDEG. div. op. 3,10,4 p.1001[B] ch-s et praescientia Dei in unum consentiunt. DAVID compos. 3,31,1 -s est ordinata et magna voluntas serviendi Deo, placendi Deo, fruendi Deo. ALBERT. M. sacram. 183 p.118,82 *primum bonum* est unum et solum obiectum -is. incarn. 42 p.214,83 -s est forma omnium aliarum virtutum. 55 p.231,11 passio *Christi* fuit opus summae -is. summ. creat. I 4,25,2 p.489[b],30 actus ch-is sequitur actum fidei. sent. 1 praef. p.9[a],14 ch-s potest sumi secundum virtutem nominis, scilicet ut est amor appretians multum amatum. 1,17,1 p.465[b],37 ch-s est quasi lumen effluxum a spiritu sancto in nos. summ. theol. II 10,39,1,2 p.445[a],32 ch-s (*Ps. Dion. PG 3,776A* ὁ θεῖος ἔρως) . . . exstasim facit. *al.* **c** *publ.:* **α** *c. sensu benevolentiae, concordiae (cf. M. Wielers, Zwischenstaatliche Beziehungsformen. Diss. Münster. 1959. p.7sqq. al.):* LEX Sal. Merov. 92 quia . . . inter nos germanitatis -s indisruptum vinculum custoditur *eqs.* CAPIT. reg. Franc. 6 p.12,33 cum . . . Guntchramnus et Childebertus reges vel . . . Brunechildis regina Andelao -is studio convenissent. 172 p.355,1 qui *(legati)* inter nos et illos amicitiam et -em ac pacem socient. CONC. Karol. 44[A] p.479,43 auxilium eis ferentes . . . in satisfactionem -is, quae inter nos est. CAPIT. reg. Franc. 254,6 *foedus concordiae* propter pacis -isque custodiam inivimus. *al.* **β** *c. sensu fidei:* IULIAN. TOLET. Wamb. 11 p.510, 25 ipsum se dominum credat habere et in eius debeat -e persistere. **d** *eccl.:* **α** *c. sensu amicitiae, communionis precum (cf. A. Ebner, Die klösterlichen Gebetsverbrüderungen. 1890. p.4):* ALDH. ad Acirc. 1 p.62,1 nos . . . spiritali sodalitatis vinculo devotae -is contubernia copulasse. FORM. Marculfin. 6 ut . . . fraternam -em invicem ad nos conservetis. DIPL. Heinr. III. 244 p.327,14 propter . . . familiaritatem et -em, quam ipse *abbas Cluniacensis* suique antecessores cum . . . imperatoribus habuerunt. CHART. Salem. 189 p.219,34 *fratribus de Salem* longa -e devincti fuerunt *canonici Salzburgenses. al. de societate sacramento sancita (cf. W. Fritze, ZRGGerm. 71. 1954. p.105sq.):* VITA Audoini 4 (MGMer. V p.556,4) Eligium . . . fidei -e coniunxit *Audoinus.* **β** *e. sensu honoris, salutis (de potu, v. et p.287,62sqq.):* GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 11 p.421[a],3 siceram bibere pro -e sancti Oudalrici (p.421[a],25. *ibid. al.*). **2** *in imag. et per prosop.:* ANON. de alleg. (Cod. Sangall. 230 p.536) prima *virtus* sancta -s dicta est; illa regit camaram Christi. LIUTG. Greg. 11 p.75,29 de uno patre spiritali et de matre omnium virtutum -e generati sunt *discipuli.* RADBERT. carm. 2,9 (MGPoet. III p.51) C-s harum *(trium sororum)* est cunctis precelsior una *eqs.* HROTSV. Sap. tit. passio sanctarum virginum Fidei, Spei et K-is. HILDEG. epist. I 30 p.193[C] non decuit, ut ch-s pennis careret. *al.* **3** *in nominibus:* **a** *hominum:* VITA Burch. Worm. 13 una ex eisdem sororibus, C-s nominata. LAMB. TUIT. Herib. 2,7 p.1249,38 ut amisso proprio vocabulo usitatius nominaretur C-s *abbas Wolpertus.* **b** *loci:* HUGO FLOR. act. 11 p.391,5 cenobium, quod De K-e vocatur. **4** *meton.:* **a** *de Deo (cf.*

[Payr]

Vulg. I Ioh. 4,16): α *theol.*: GODESC. SAXO theol. 3 p.98, 17sqq. -s . . ., quae filium habet, solus est pater Deus ingenitus -s ingenita; . . . -s, quae patrem habet, solus est filius -s genita. p.98,22 nec tres sunt -es . . ., sed una . . . est et trina . . . -s. 22 p.310,8 Deus ab ingenito genitoque procedens Deo aeterna et vera -s *est*. HILDEG. epist. I 30 p.193[D] ch-s hominem creavit, humilitas . . . eum redemit. ALBERT. M. incarn. 43 p.215, 48 *spiritus sanctus est* -s increata. *al.* β *usu communi*: ERMENR. ad Grim. 34 p.574,6 o regnans deitas . . ., lux lucis, -s. *al. luditur c. notione convivii*: NOTKER. BALB. gest. 2,6 p. 53,26 Deus -s est, qua iste vacuus est. **b** *de hominibus*: ALDH. epist. 1 p.476,3 vestrae -is affabili praesentia frui. LIBER diurn. 106 p.139,20 tuam unanimem -em ammonemus. FORM. Senon. I 37 cognuscat dilecta -s vestra. RATHER. epist. 4 p.28,25 vestrae paternitatis sanctissima -s. CHART. episc. Halb. 55 noverit omnium Christi fidelium -s. HERM. IUD. conv. 20 p.122,5 (ed. G. Niemeyer. 1963) -s fratrum. CHART. Eichsf. 513 ius *feudale* . . . Bruno . . . nostre *(sc. Basilii militis)* destinavit -i. *saepe*. **c** *de rebus*: α *opus vel officium dilectionis – Liebeserweis, Liebespflicht*: UNIBOS 175,4 (ed. K. Langosch, Waltharius, Ruodlieb, Märchenepen. 1956. p.294) mendacium non profero, -em pronuntio. THIETM. chron. 7,33 p.438,26 sine mea -e mortuus est. DIPL. Conr. II. 192 p.256,23 ut . . . episcopus . . . ibi *(sc. in monasterio)* prandendo -em adimpleat. PAUL. FULD. Erh. 1,5 p.12,15 caelestis pignoris k-em, scilicet libationem osculi. ALBERT. AQUENS. hist. 11,18 est . . . inviolabilis -s, ut subveniamus. *al.* β *agape, cena pro signo fraternae dilectionis praebita – Liebesmahl, Brudermahl* (*cf.* GLOSS. IV 30,32 St.-S. agape dilectio vel -s spentae): VITA Goar. 3 cum peregrinis et pauperes perfectam et Deo acceptam -em faciebat. WANDALB. Goar. 2,11 rogat, uti . . . in cella eius -em, ut verbo usitato loquar, facere debeat *Karolus imperator*. IOH. CANAP. Adalb. 17 cum -em ibi *(sc. in monasterio)* facere iussa foret *femina*, iam septem annis panem se non gustasse profitetur *eqs*. THIETM. chron. 6, 19 post missam et -em expletam. EKKEH. IV. cas. 38[in.] rex . . . cum ob -es agendas fratribus . . . coenobio veniret. *al.* γ *potus vel cibus extraordinarius, oblatio vini – Zulage an Trank und Speise, Weinspende (cf. B. Bischoff, Mittelalterliche Studien. II. 1967. p.56sqq.)*: GERH. AUGUST. Udalr. I 4 p.393,16 canonici . . . -em accipientes. CONSUET. Trev. 43 p.42,25 potest abbas . . . fratribus -em facere omnibus singulis potibus porrectis. TRAD. Ratisb. 416 ut in anniversario eius . . . et elemosina **c** pauperibus et fratribus -s ageretur *(item de anniversariis*: THEOD. TUIT. registr. II p. 285,9 ad k-es fratrum vel pitantias pertinent XXXIII solidi. CHART. Raitenh. 23 quatuor -is servicia. TRAD. Teg. 373[a] p.286,38 -s . . ., scilicet . . . potus vini et panis et IV pulmenta. *al.)*. WILH. HIRS. const. 2,12 p.1051[B] de cella novitiorum in refectorium ch-em suam *(sc. abbatis)* mittere. p.1051[C] ch-em bibendo. CONSUET. Marb. 258 (Spicil. Friburg. X. 1965) potum -is benedicat dextra Dei patris. CHART. Sangall. B 143 p.142,2 propinatur fratribus . . . k-s nati infantis poculum vini. CHART. Berg. Magd. 121 p.84,36 magister k-is. *saepe*. *collectio vel cena cum cibo vel potu extraordinario celebranda – Zusammenkunft oder Mahl mit zusätzlicher Spende an Speise und Trank*: EKKEH. IV. cas. 110 de communi et privatis collectae fiunt et habundam -em faciunt. WILH. HIRS. const. p.1051[D] debet . . . ch-s solito longior esse. ORTL. chron. 1,17 p.76,22 plenariam refectionem, quam appellamus -em. GESTA Lob. 21 collectionem ecclesiasticam, quae ch-is nomine vocatur. *al.* δ *potus amoris – Minnetrunk (cf. A. Franz, Kirchliche Benediktionen im Mittelalter. I. 1909. p.291)*: GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 12 capit. p.419,20 -em sancti Oudalrici bibere. 11 p.421[a],7 cum ista -e signatus certus sum, quia nullius adversitatis pravitas mihi hodie poterit nocere. *al.* ARNOLD. RATISB. Emm. 1,7 p.552[a],32 k-e eius *(s. Emmerammi)* finiri convivium. p.552[a],34 pincernae propinantes singulis . . . k-em martiris. ε *alimentum – Verpflegung*: EPIST. Worm. I 54 quatinus . . . cum aliqua -is exhibitione mihi pateat hospicium. STATUT. ord. Teut. p. 108,15 famulis in -e servientibus. p.108,42 dare eis solidos et -em. p.109,40 de-e vel precio respondere. *ibid. al.* ζ *donum, munus, oblatio – Geschenk, Gabe, Stiftung*: EPIST. Worm. I 4 mittimus vobis parvulam -em. PAUL. FULD. Erh. 2,11 (8) de pede crucifixi . . . denarius quasi quaedam k-s . . . decidit. TRAD. Fuld. I 75 p.152,25 in ius -is animarum, quod vulgo selgereth dicitur, duo talenta ordinamus. TRAD. Ratisb. 929 se habere . . . de ecclesia . . . carradam vini . . . non iure beneficii, sed loco donationis et -is. *al.* η *pignus sanctum – Reliquie*: TRANSL. Modo. 34 p.305,2 -is geruli. **B** *latius*: **1** *amor coniugalis – eheliche Liebe*: DIPL. Loth. I. 106 p.252,26 (ed. Th. Schieffer. 1966) coniugii -e. HILDEG. scivias 1,2 p.392[C] vir et mulier caro una in coniunctione ch-is ad multiplicandum genus humanum efficiuntur. **2** *studium, respectus – Eifer, Rücksicht*: GODESC. SAXO theol. 11 p.220,10 quae si . . . ex -e veritatis, ut oportet filium veritatis, . . . legeris (19 p.261, 18 v. et fraternitatis -e cogente. gramm. 2 p.480,11). **3** *necessitudo, consonantia – Beziehung, Zusammenklang*: Ps. ODO CLUN. dial. 18 p.264[a],28 quia nulla sequentium diatessaron ei *(primae nonae)* -e coniungitur, quae principalis est consonantia.

II *magnum pretium – Teuerung*: CAPIT. reg. Franc. 28,4 sive tempore abundantiae sive tempore -is. EKKEH. URAUG. chron. a.1123 p.261,21 coepit undique -s, immo raritas, annonae succrescere.

***caritativus** (ka-, cha-), -a, -um.

I *adi.*: **A** *caritatis plenus, clemens, benignus – liebevoll, freundlich, gütig*: **1** *in univ.*: **a** *de hominibus*: PONTIF. Rom.-Germ. 32,7 p.79,12 (Studi e Testi 226. 1963) sit benigna et -a *abbatissa*. DIPL. Otton. III. 235 p.650,39 noster -us pater. UNIBOS 177,1 (ed. K. Langosch, Waltharius, Ruodlieb, Märchenepen. 1956. p. 296) -us presbiter fatetur temporaliter. EKKEH. IV. bened. I 24,26 vivite concordes (gloss.: -i), lavat omnes hęc via sordes. ALBERT. M. Is. 33,16 p.360,57 -us in corde, liberalis in manu. *al.* **b** *de rebus*: CAPIT. reg. Franc. 294 p.423,24 vestram paterna et -a . . . cum interpositione divini nominis . . nobilitatem hortamur. TRAD. Salisb. I 1 p.254,23 ortamina. EPIST. Teg. I 2 bonum . . . -ae vicissitudinis. CHART. Austr. sup. II 202 p.299,8 peticionibus. CHART. Merseb. 159[a] p.946,27 pio et k-o vobis respondemus affectu. CONST. II 463 p.636,2 pro pacis et concordie k-is nexibus connectendis. *al.* **2** *c. colore quodam*: **a** *beneficus – wohl-, mildtätig*: EPIST. Mog. 16 (synod.) elęmosinarum -a dispensatione. ARNOLD. RATISB. Emm. 1,13 p.553[b],16 k-o usui monachorum. CHART. Sigeburg. 87 p.183,14 (ed. E. Wisplinghoff. 1964) istud k-um factum. CHART. Bern. II 267 p.285, 12 in meram, perpetuam et k-am elemosinam . . . dedi. *al.* **b** *gratuitus – unentgeltlich*: TRAD. Falk. p. 41,19 (a. 1165/83) media k-a advocatia penes Niwinburch *(cf. notam ed. p. XVI)*. **B** *ad agapen pertinens – zum Liebesmahl gehörig, Liebes-*: EKKEH. IV. cas. 24 coenam fratribus -am . . . exhibuit. TRAD. Werd. 102 p. 5,11 panis seu vini seu etiam piscis k-e exhibitionis refectionem. TRAD. Ratisb. 650 k-a . . . obsequia. *remissius*: VITA Menel. 2,15 (MGMer. V p.157,1) k-i amoris poculum.

II *subst. neutr.*: *beneficium – wohltätige Wirkung*: VITA Menel. 2,9 (MGMer. V p.153,23; s. X./XI) k-um virtutis.

adv. **caritative.** *cum caritate, clementer, benigne – liebevoll, freundlich, gütig*: **1** *in univ.*: RATHER. epist. 1 p.14,2 -e . . . confabulando. 13 p.67,4 interrogasti quendam . . . explorative, non -e. ADALB. MAGD. chron. a.962 p.172,11 ad regem veniens -e suscipitur (THIETM. chron. 6,70. *al.*). GERH. AUGUST. Udalr. I 1 p.386,38 cum omnibus -e versabatur. 4 p.393,20 caritatem omnes -e bibere rogavit. THIETM. chron. 7,47 -e salutatus abiit. CHART. Basil. A I 112 p.173,24 ut, quod . . . cupidinarie fuerat actum, -e esset emendatum. STATUT. ord. Teut. p. 32,20 ut . . . infirmi -e reficiantur. SALIMB. chron. p.315,36 humane . . . et -e se habuerunt erga nos. *saepe*. **2** *c. colore quodam*: **a** *amicabiliter – in freundschaftlicher Gesinnung, in gutem Einvernehmen*: ANNAL. Sangall. IV a. 966 *episcopi et abbates* -e abierant. HERM. AUGIENS. chron. a. 1051 p.129,38 -e a se invicem discedentes *papa et imperator*. CONST. I 77 p.129,6 cum tecum -e indus-

[Payr]

bitanter ascenderemus. **b** *bona cum gratia – gütlich:* WOLFHER. Godeh. I 24 p. 185,44 rebus -e pacificatis. CHART. Lamb. Leod. 50 p. 87,6 hęc . . . -e et rationabiliter contracta. **c** *benevole, gratuito – zuvorkommend, unentgeltlich:* ACTA imp. Winkelm. I 162 p. 138,42 (a. 1219) cum navicula statuta ibidem ad transfretandum -e exinde transeuntes. CHART. Eberb. 277 p. 33,11 filios nostros . . . ch-e et absque conditione in fratres . . . susceperunt. **d** *libenter – gern:* RAGIMB. epist. 8 p. 532,5 satis et -e scriptis tuis occurrerem, si *eqs.*

caritosus *v.* charitosus.

***caritudo,** -inis *f.* **1** *dilectio – Liebe:* GREG. CAT. chron. I p. 111,31 vestra . . . sublimi -e . . . cohortatus. p. 114,24 quamvis magnus videar in -e, tantillus tamen in munere *eqs.* **2** *magnum pretium – Teuerung:* MIRAC. Firm. 2,15 vini erat tunc temporis -o permaxima. ACTA imp. Winkelm. I 679 p. 537,42 propter -em salis.

***carlaxarium,** -i *n.* (caro *et* laxare) *carnisprivium, tempus vel dies ultimus ieiunium quadragesimale praecedens – Vorfastenzeit, Fastnacht:* REGISTR. Trident. I 1 p. 18,5 (a. 1220) solvit . . . omni anno ad -um unum agnelum (3 p. 20,31. *ibid. al.*). CHART. Tirol. notar. I 492 promisit . . . solvere . . . usque ad -um proximum decem . . . libras Ver. *Payr*

***carmalus, -um** *v.* *carmula.

carmen, -inis *n.* *script.:* ka-: *l. 53.* ga-: *p. 290,55.* *form. acc. sg.* -um, -ium: *p. 290,45sq.* *def.:* *p. 189,3.*

I *spectat ad id quod canitur vel recitatur:* **A** *proprie:* **1** *spectat ad voces anim. i. q. canticum, cantilena, ode – Lied, Gesangsstück, Gesang (cf.* GLOSS. I 80,30 St.-S. -n leoden. *al.):* **a** *de canticis hominum:* **α** *gener. (cf.* GLOSS. IV 197,1 St.-S. arcum -n gart sanc. *al.):* *de canticis historicis, heroicis, militaribus sim. (cf.* GLOSS. II 774,5 St.-S. -e keuuachte): ALCUIN. epist. 149 p. 242,14 ut puerorum saevitia . . . -is dulcedine mitigaretur. EINH. Karol. 29 barbara et antiquissima -a, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit. WALAHFR. exord. 32 p. 516,15 habet mundus . . . -um pompaticos relatores. HILDEG. Far. 78 (MGMer. V p. 193,3) ex . . . victoria -n publicum iuxta rusticitatem per omnium . . . volitabat ora. FROUM. carm. 14,13 dulcia laudantes resonemus -a, fratres: 'Dux benedictus eris'. CARM. Cantabr. 11,1[b],9 domini nomen -i inponebant. RAHEW. gest. 4,5 p. 239,14 qui . . . facta imperatoris -bus favorabilibus celebrarent. *al. de canticis lamentationes exprimentibus, neniis:* THEODULF. carm. 21,108 frater, pro cuius -a morte damus. MIRAC. Genes. Hier. 2 p. 170,46 -n lugubre de morte domini sui . . . audivit. THIETM. chron. 6,63 corpus . . . usque ad locum sepulchri -e et planctu defertur. *al. usu vario:* HRABAN. hom. I 19 p. 38[c] inter . . . pocula cantant -a daemonum arte confecta. VITA Mathild. II 16 p. 294,27 neminem voluit audire -a secularia cantantem. *al. proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,445 cuius enim panem manduco, -a canto. **β** *eccl.:* VITA Gertr. A 2 p. 457,8 ad docendum divini legis -a. ALCUIN. Willibr. praef. (MGMer. VII p. 114,5) heleiacum -n de viro venerabili Wilgilso. RHYTHM. 19,10,1 k-n Christo triumphale chorus cantat (WALAHFR. Wett. 279 cantantur septem lacrimantum -a [gloss. RO: psalmos penitentiales]). HRABAN. epist. 33 p. 466,47 eodem -e *(sc. cantico deuteronomii)* spiritualiter instruimur. AUREL. REOM. mus. 4 p. 33[b],18 Ambrosiana -a. MUS. ENCHIR. 18 p. 171[b],29 pro ornatu ecclesiasticorum -um. VITA Mathild. II 16 p. 294,28 audivit sancta -a de evangeliis . . . sumpta. BERNO modul. psalm. 5 p. 94[a] psalmorum -a. METELL. Quir. 3,39 per -n vetus et novum. *saepe. in imag. de Christo:* ALCUIN. carm. 29,1,3 cordis tu *(sc. Iesus)* -n in ore (HRABAN. carm. 23,6). **b** *de canticis bestiarum:* **α** *avium:* ALDH. ad Acirc. 58,4 garrula mox crepitat rubicundum -a (-e *var. l.*) guttur. ARNO ad Cuc. (MGEpist. IV p. 110,21) mellifluum turdus variat de gutture -n. CARM. Cantabr. 23,5,4 aves . . . celebrant estivum undique -n. *al. gallorum:* NIVARD. Ysengr. 4,944 tuus . . . parens . . . -n herile dabat. 7,60. *al.* **β** *quadrupedum (in fabula):* ECBASIS capt. 235 adfuit his *(crabronibus)* vitulus celso cum -e mixtus. NIVARD. Ysengr. 7,103 Allobrogas pretium si speret *sus* -is omnes. 7,160. **2** *spectat ad sonos instrumentorum i. q. modus – Weise:* HROTSV. Agn. 101 organa . . . -n dulce mihi cantant. FOLCUIN. Lob. 12 p. 60,28 nocte dieque vigil depromam *(sc. campana)* -a Christo. *al.* **B** *translate:* **1** *poema, versus – Gedicht, Dichtung, Vers(e):* **a** *strictius:* **α** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 94,5 pleraque -a . . . in honorem Priapi conscripta sunt. CATAL. biblioth. Lehm. I 53 p. 260,25 in . . . libello continentur XII -a Theodiscae linguae formata. WALAHFR. hort. 153 vili quam *(segetem)* -e pinxi. carm. 3,5 -a Pigmei mittam simul atque gigantis. THEGAN. Ludow. 19 p. 594,37 poetica -a gentilia, quae in iuventute didicerat, respuit. CARM. Cent. 81,5 -a Pieria. MILO carm. 3,4,2,1036 quodsi . . . nequit -n iam iure vocari, sit satis . . . censeri nomine rithmi. TRANSL. Iuven. 1 (MGScript. XXX p. 977,34) -a poetarum priorumque philosophorum, . . . quae sunt fabulae *eqs.* FROUM. carm. 19,6 versificum -n . . . ponere stilo. ARCHIPOETA 6,41 tibi scribam -n et odas. MIRAC. Otton. Bamb. II prol. in libello, quem dramatico -e vel etiam prosa decurrente . . . Herbordus . . . persudavit. *saepissime. v. et p. 174,33.* **β** *eccl.:* ARBEO Emm. 18 anelabat Daviticum -n. HRABAN. carm. 39[tit.] de fide catholica rythmo -n compositum. WANDALB. martyr. concl. 1,2 haec . . . tuo, Deus, conscripsi . . . munere -a. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,265 succinat omnis 'amen', quoniam subit ostia -n. METELL. peripar. 1,35 p. 338 (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965) commemorabo Quirini gesta, dabo sibi digna laudum -a. *saepe. remissius i. q. textus – Text, Inhalt:* CAND. FULD. Eigil. II 2,27 iuvenis librorum -e . . . pascitur. **b** *latius:* **α** *metrum – Versmaß:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 96,17 regula bucolici -is exigit, ut *eqs.* GODESC. SAXO theol. 7 p. 191,24 nisi -n impedisset. RUD. FULD. mirac. 14 p. 339,47 elegiaco -e. p. 340,1 Asclepiadeo -e. **β** *ars poetica – Dichtkunst:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,57 quę *(sorores Euterpes)* somno raptum docuerunt -a gallum. GUNZO epist. 3 p. 23,9 poema emittit ignorans oeconomiam -is. ECBASIS capt. 20 consuescunt multi, quam qui sint -e docti, longos accentus . . . vertere. *ars bene dicendi et scribendi – rhetorische, 'höhere' Bildung:* CONC. Rem. app. (MGScript. III p. 687,10; a. 992) quia tali -e *(sc. Platonis, Virgilii eqs.)* imbuti non sunt. **2** *verbum, sententia – Spruch, Formel:* **a** *incantatio, canticum – Zauberspruch, Zauber-, Besprechungsformel (cf.* GLOSS. I 538,7 St.-S. -a carminot. II 95,61 -a zaubarchiscrip. III 496,2 -n galster. *al.):* ALDH. virg. I 47 p. 301,17 quas *(aspides)* Marsi incantationum -bus irritabant (ALBERT. M. animal. 7,115 mulieres incantatrices . . . faciunt quaedam -a [*p. 605[a],6* τὰς ἐπωδάς] i. . . .; haec -a vocat Aristoteles corrupte proverbia). PIRMIN. scar. 22 p. 55,14 nullus -um (-ium *A*) diabolicum credire nec super se mittere . . . non presumat (DECRET. Burch. 19,5 p. 961[A] dicunt *nefarii homines* diabolica -a super panem). SERMO de sacril. 15 -a vel incantationes . . . haec sunt: ad fascinum *eqs.* CONC. Karol. 16[A],4 de pugna duorum . . ., ne forte -bus . . . insidiantur. LIUTPR. antap. 5,32 p. 150,31 Willa . . . coepit aruspices . . . inquirere, quo eorum -bus iuvaretur. LAMB. LEOD. Matth. IV 34 mater . . . medicinam et anilia adhibuit -a. *al. expressius de scientia incantationum:* COSMAS chron. 1,4 p. 10,1 que *(Kazi)* Medee Cholchice herbis et -e (ga- *A 3[a]*) nec Peonio magistro arte medicinali cessit. *de incantationibus sepulturae (cf. H. Bächtold-Stäubli, Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. III. 1929/30. p. 134sq. s. v. 'Dadsisas'):* RATHER. epist. 25 p. 133,24 (admon. synod.) -a diabolica, quae super mortuos . . . vulgus cantare solet, . . . vetate. DECRET. Burch. 19,5 p. 964[B] observasti excubias funeris . . . et cantasti ibi diabolica -a. **b** *formula iuridica – Rechtsformel:* FORM. Marculfi 1,1 p. 39,12 nova decernere -a. EGINO epist. 31 p. 446,39 pater universalis . . . in palatium, ut moris est, iudicum legali perducitur -e. *al.*

II *spectat ad actionem vel modum canendi i. q. cantio, cantus – Singen, Gesangsart, Gesang:* EIGIL Sturm. 15[a] p. 373, 14 corpus . . . spiritali -e ad flumen portatum (19 p. 375,19). EPIST. var. I 5 p. 499,4 psalmorum cum -e precamur. EPIST. pont. Rom. sel. II B 33 p. 603,16 dulcedinem Gregoriani -is.

***carmenum,** -i *n.* *(orig. inc., nisi subest arab.* kammūn *vel* karawijā', *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr.*

[Erb]

nr. 1046. 1087) species cumini – Kümmelart: THADD. FLORENT. cons. 2,7 recipe . . . piperis, cimini, -i . . . unzias II (*sim.* 12,92). *cf.* *cordumenum.

***carmiger,** -eri *m. qui carmina pangit, versificator – Versemacher, 'Verseschmied':* ALCUIN. carm. 3,34,83 -r (armiger *U*) indoctus cecinit hos Alcuine versus.

carminatio, -onis *f. dissipatio, actio dissolvendi – Zerstreuung, Regulierung:* ALBERT. M. veget. 6,111 operatur *galbanum* . . . in corporibus . . . -em ventositatum. 6,122 operatur *iuniperus* . . . calefactionem et -em.

***carminativus,** -a, -um. *qui dissipat, dissolvit – zerstreuend, regulierend:* ALBERT. M. veget. 5,114 sunt . . . abstersivae et -ae *operationes plantarum.* 6,282 anetum . . . est . . . -um ventositatum. 6,398.428.

***carminice** *adv. poetice, versifice – dichterisch, in Versen:* VITA Annon. III[tit.] vita . . . -e descripta.

***carminium** (-rom-, -min), -i *n. (arab.* kirmiz, *inde francog.* carmin, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 708sq.) coccum – Scharlach(farbe), Karmesin, Karmin:* THEOPH. sched. 1,40 omnia, quae folio et carmin pinxeris. HERACLIUS II 42 accipe . . . -um (caro- *S*), i. e. cinobrium, . . . et de -o (caro- *S*) duas partes equales . . . misce. 58 -um incides de nigro. ALPHITA I p. 282,41 -um, synopide idem. *al. fort. huc spectat:* MAPPAE CLAVIC. praef. p. 188,33 carum minium incides de bruno *eqs.*

1. carmino, -are. **1** *pangere – dichten, dichterisch besingen:* ALDH. ad Acirc. 6 sequentia *capitula* . . . metrorum versibus . . . -antur. CARM. Aldh. 3,15 cuius *(Dei)* inmensa munera nequeo . . . -are. **2** *incantare – Zaubersprüche sagen:* SERMO de sacril. 14 qui ad serpentes morsos . . . -at.

2. carmino, -atum, -are. **1** *pectere, vellere – krempeln, hecheln, zupfen (cf.* GLOSS. III 647,43 St.-S. -are zeisin. *al.):* AESCULAPIUS 22 p. 36,22 post cibos cooperiantur loca *dorsi* ex lana molli, -ta (ALBERT. M. meteor. 2,1,10 p. 527[b],7 l. tenuis, distracta sive -ta. *al.*). OLIV. hist. Dam. 65 mulieres *Armeniorum* nent ac -ant. THEOD. CERV. chirurg. 3,11 p. 163[D] filis minutissime -tis. *al.* **2** *radendo admovere – durch Scharren zuschieben:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 59,11 parentes scalpunt eis *(pullis)* et -ant grana pedibus. *cf.* *carpinatus, *carzino.

carminulum, -i *n. carmen (pusillum) – Liedchen, (kleines) Gedicht:* COLUMB. epist. 10,4 accipe . . . bipedali condita versu -orum munera parva. HROTSV. Bas. 2 iungens praescriptis carmina -is. Gong. 260 laudum -a concinuere Deo. Mar. 4. 18. gest. 13.

***carmula,** -ae *f. vel rarius* ***carmulus** *vel* **-um,** -i *m. vel n. (germ.* *karmi, *cf. Th. v. Grienberger, MIÖG 35.1914. p. 663sq.) seditio, tumultus – Aufruhr, Aufstand (cf.* GLOSS. IV 134,44 St.-S. -e urluge. 231,5 ⟨c⟩a-a urlouge. *al.):* LEX Baiuv. 2,3 si quis seditionem excitaverit contra ducem suum, quod Baiuvarii -um (ear-, kar-, -mal-, -mel-, -ullum, -lin, -a(m) *var. l.*) dicunt. ANNAL. Emm. Ratisb. a. 818 (MG Script. I p. 93,24) rex -malum levavit. LIBELL. de conv. Baiuv. 5 sedata . . . -a. GERH. AUGUST. Udalr. I 28 p. 417,7 -a mitigata. VITA Virg. Salisb. I 4. *al. in hac regione.*

*?****carmum,** -i *n. (fort. cohaeret c.* 1. *calma) *?saltus pascuus – ?Gebirgsweide:* DIPL. Karoli III. 34 p. 58,14 ascendente *fine* . . . usque ad culmen Luxeriae et de -o (calmo *vel* campo *ci. ed.*) Luxerię ad sanctum Nicolesium. *Erb*

carnalis, -e. *abl. pl.* -is: *p. 292,33.*

I *adi.: ad carnem pertinens – fleischlich, Fleisch-:* **A** *strictius:* **1** *e carne oriens – aus Fleisch hervorgehend:* RECEPT. Sangall. I 72 potio ad vermes -e . . . occidendas (73 pro verme -e). **2** *quo (tempore) carnes comedere licet – zu welcher (Zeit) Fleisch gegessen werden darf:* TRAD. Westph. III p. 23,5 (c. 1100) feria -is. **3** *loco carnis solvendus – an Stelle von einer Fleischlieferung zu zahlen:* REGISTR. Wirz. (WürzbDiözGeschBl. 18/19. 1956/57. p. 27,11; c. 1270) solvit . . . ad denarios -es III solidos (p. 30,7). **4** *ad merces carnarias pertinens – Fleischwaren-:* CHART. civ. Halb. 4 (a. 1105) censura et mensura stipendiorum -ium. **B** *latius i. q. corporalis, qui corporis est – körperlich, leiblich, des Leibes:* **1** *in univ.:* ALDH. virg. I 58 p. 317,25 statura. CONC. Karol. 39[A],123 p. 403,15 annonam spiritalem -emque. WALAHFR. Mamm. 4,17 Macedonia Paulo dat -e bonum. CAND. FULD. Eigil. I 15 cibo . . . -i. ALEX. MIN. apoc. 22 p. 500,23 -bus oculis. *al. praesens – persönlich:* AGIUS epic. Hath. 123 -i iam hac non utimur usu. **2** *spectat ad cognationem i. q. naturalis, consanguinitate effectus – natürlich, durch Blutsverwandtschaft bedingt, verwandtschaftlich:* BEDA hist. eccl. 5,3 p. 285,14 filia ipsius *(abbatissae)* -is. HUGEB. Wynneb. 4 p. 109,8 -e propinquitatis et sanguini copulatione. LIUTG. Greg. 2 p. 68,32 caritas electi pueri . . . -em amorem feminae *(sc. aviae)* vicit. TRAD. Frising. 519 p. 443,2 -is frater (CHART. Mulh. Thur. 108. *al. cf.* COSMAS chron. 2,4 p. 89,22 -i . . . et spirituali coniunctione frater). WALAHFR. exord. 27 p. 512,20 ut sit discretio inter spiritalem generationem atque -em. THIETM. chron. 8,3 parentum nostrimet -ium institutio. CHART. Friburg. 189 sorores -es. *saepe.* **3** *spectat ad sexuum coniunctionem i. q. coniugalis – ehelich, geschlechtlich:* CAPIT. reg. Franc. 112,46 ut *coniuges* inter se negent de -i commixtione. CONST. II 12,3 ante -em coniunctionem. *al.* **4** *opponitur doctrinae et vitae christianae:* **a** *saecularis, terrenus, rebus terrenis deditus – weltlich (gesinnt), irdisch, dem Irdischen ergeben:* LEG. Wisig. 12,3,21 p. 450,22 sacerdotum -ium corda. ALDH. virg. I 42 p. 294,8 dum -e stirpatur patrimonium, spiritale exercetur mercimonium (OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 128,19 armis spiritalibus, non -bus instructi. *al.*). WALAHFR. exord. 6 p. 480,4 -ium regum palatia. IOH. CANAP. Adalb. 12 ad -em sensum lapsi bonum pastorem sequi noluerunt. HUMB. Sim. 2,31 p. 180,3 iam heretici non essent, etiam si -issimi et criminosi essent. ALEX. MIN. apoc. 16 p. 338,11 virtus . . . -es homines angelos imitari facit. *saepe. v. et p. 276,42. 297,71.*
b *libidinosus, ad voluptates intentus – sinnlich, wollüstig:* ARBEO Emm. 40 -is *(A1,* -bus *rell.)* voluptatibus sustentata *femina.* HROTSV. Agn. 361 -is . . . amoris. ANSELM. Bis. rhet. 10 p. 158,19 quod -e sensi, . . . a carne dimovi. ALBERT. M. metaph. 2,11 p. 102,72 (ed. B. Geyer. 1960) -ia . . . praemia . . . sicut delectari venereis et potibus et cibis. *al.*

II *subst.:* **A** *masc.: homo rebus terrenis deditus vel saecularis – von irdischer Gesinnung erfüllter, weltlicher Mensch (cf.* GLOSS. II 257,40 St.-S. -ium vueroltmanno. *al.):* BONIF. epist. 35 ad honorem . . . sanctarum scripturarum ante oculos -ium. WALAHFR. exord. 2 p. 476,18 propter fragilitatem -ium. EPIST. anon. (MG Lib. Lit. III p. 18,21) mali sive -es propter lucra . . . temporalia . . . in ecclesia conversantur. METELL. peripar. 69,28 p. 350 (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965) spirituales hunc, sed -es metuunt hunc. *al. cum sensu debilitatis:* HUGEB. Wynneb. 6 aliis, qui arcana Dei . . . percipere non poterant, sicut fragilis et -bus, . . . plana . . . verba dicebat. *cum sensu imperitiae:* Ps. AVIC. anim. 6,15 p. 292 hoc . . . non intelligunt -es, et qui est philosophus, intelligit. **B** *fem. plur.: ?merces carnariae – ?Fleischwaren:* CHART. Turg. III 352 p. 98,28 (a. 1256) de . . . piscationibus . . . vel de nutrimentis -ium vestrarum . . . decimas exigere. SALIMB. chron. p. 587,11 nisi . . . -es venderent in macello. **C** *neutr.:* **1** *res ad victum corporis pertinens – zum leiblichen Wohl Gehöriges:* CONSUET. Marb. 101 (Spicil. Friburg. X. 1965) lector et servitores, qui fratribus . . . spiritualia et -ia ministraverunt. **2** *res terrena vel saecularis – Weltliches, Irdisches:* EPIST. var. II suppl. 7 p. 627,35 in hoc libro nil -e . . . requirere. THIETM. chron. 1,6 omnigenarum . . ., quae spiritalia vel etiam -ia respicit, arcium scientia. *al. expressius i. q. vita terrena – irdisches Leben:* HUGEB. Wynneb. 2 p. 108,20 morientium falanges . . . preda rapere et ad -e perficere properat *febris.*

adv. **carnaliter.** **1** *corporaliter – körperlich, dem Leibe nach:* WILLIB. Bonif. 8 p. 54,15 ut . . . amisum -r dolerent. THIETM. chron. 4,70 moritur -r, qui sanctis Dei servire neglexit spiritualiter. *corpore vivo – bei lebendigem Leibe:* UNIBOS 161,4 (ed. K. Langosch, Waltharius, Ruodlieb, Märchenepen. 1956. p. 292) mactaberis -r. *ratione victus corporis – in Hinblick auf das leibliche Wohl:* CAPIT. reg. Franc. 102,2 -r et spiritualiter ministrare. **2** *ratione originis – der Geburt*

[Pape]

nach: FORM. Marculfi suppl. 4 domina . . . mihi -r genetricae (5 -r germana). HERM. IUD. conv. 14 p.109,26 (ed. G. Niemeyer. 1963). **3** *saeculariter, more terreno vel humano – weltlich, irdisch(erweise), menschlicherweise:* LIUTG. Greg.9 p.74,26 -r . . . cogitantes secundum stultam sapientiam seculi huius. CONC. Karol. 50^{D},39 feminae . . . -r viventes. 50^{D},50 p.643,12 Iudaeis carnalibus moris est sabbatum -r observare. HROTSV. Mar. 737 non te . . . permoveat signi novitas -r. HERM. IUD. conv. 6 p.89,4 (ed. G. Niemeyer. 1963) quam *(prophetiam)* . . . -r putabam . . . complendam. *al. in rebus saecularibus – in weltlichen Angelegenheiten:* DIPL. Heinr. II. 367 propter eius *(episcopi)* tam spiritualiter quam -r iuge servitium. **4** *modo sexuali – geschlechtlich:* CONO LAUS. notae p.787,31 quod . . . non peccarent -r in vigiliis (CAES. HEIST. mirac. II 77 p.193,1 -r cum filio suo peccare. p.193,10). HONOR. III. registr. 90 mulieres alias coniugatas cognovit -r.

carnalitas, -atis *f.* **1** *favor consanguinitate effectus – durch Blutsverwandtschaft bedingte Zuneigung:* VITA Norb. II 91 quidam . . . suae -i indulgentes fratribus carnalibus . . . praedium concesserunt. **2** *animus rebus terrenis vel saecularibus deditus, libido – irdische oder weltliche Gesinnung, Sinnlichkeit, Begierde:* URSIO Marc. 1,15 quatenus locus -is fieret locus consecrationis. BERNH. CONST. damn. 10 ut . . . intereat in mortem vergens -s, resipiscat . . . spiritualitas. WOLBERO cant. 3 p.1233^{D} -em morum sive cogitationum. EMO chron. p.521,13 sunt . . . due nature anime . . .; superior ratio, inferior sensualitas vel -s. BERTH. RATISB. serm. 1 p.9, 38. *al.* **3** *fornicatio – Unzucht:* CHART. Wirt. VI 1638 p. 34,30 (c. 1262) si qua *(soror)* contagiosam et de -e suspectam familiaritatem habere inventa fuerit.

*?***carnarinus** (cama-), -i *m.* (*cf.* carnarium) *vespillo – Leichenträger:* AGNELL. lib. pont. 163 p.383,4 -i (cama- *cod.*), qui et lecticarii, virgis costis agitabant taurorum.

carnarium, -i *n.* *script.* -ner-: *l.* 45.

aedificium, in quo corpora mortuorum asservantur, domus ossuaria – Totenkapelle, Beinhaus, 'Karner' (cf. H. Otte, Handbuch der kirchlichen Kunstarchäologie. I. 1883. p. 24): ROD. GLAB. hist. 4,12 constructa . . . que vulgo dicuntur -a, in quibus . . . proiecta sunt . . . defunctorum corpora. ANSELM. Bis. rhet. 5 p.171,3 corporibus . . . in -o revolutis. CHART. Carniol. II 104 p.80,2 assignantes . . . capellam matrici ecclesie in -um. CHART. Stir. III 61 actum apud Marpurch in -o. ANNAL. Mell. Sancr. II a. 1244 promisit *dux* . . . -um in Sancta Cruce perficere. *al. in nomine loci:* THIETM. peregr. 9,27 cavea . . ., que adhuc Carnerium Leonis vocatur.

***carnaticus** *vel* **-um,** -i *m. vel n. praestatio carnis – Fleischlieferung:* CAPIT. reg. Franc. 103 p.212,2 -os et vinum . . . exactare non cessant *duces in hostilitio.* GREG. CAT. chron. I p.160,21 ad persolvendum . . . vini terciam partem, similiter et de -o. *cf.* carnatus.

***carnatura,** -ae *f.* *color carnis vel cutis – Fleischfarbe, Inkarnat:* MAPPAE CLAVIC. praef. p.189,14 facias -am de rubeo plumbo et albo.

carnatus, -a, -um. **1** *adi.:* **a** *ex carne consistens – aus Fleisch bestehend:* GODESC. SAXO theol. 23 p.334,4 *corpus Christi* sic est corpus, ut -us sit etiam homo. ALBERT. M. princ. 7,1 p.360^{b},4 est habitus secundum modum et non secundum veritatem ut -us *eqs.* **b** *tumidus – geschwollen:* FRAGM. mul. IV p.47,2 matrice -e sunt. **2** *subst. masc. vel neutr.: praestatio carnis – Fleischlieferung:* GREG. CAT. chron. I p.274,15 solvere . . . -um, secundum quod habent. *cf.* *carnaticus.

***carneitas,** -atis *f.* *habitus carnis – Fleischlichkeit, Leiblichkeit:* ALBERT. M. phys. 2,1,8 p.108^{b},32 quod humanitas et -s . . . non haberent dependentiam ad materiam sensibilem, sed potius essent abstracta.

***carnelevare,** -is *n. vel* ***carnelevarium,** -i *n.* *(cf. ital.* carnevale *a* caro *et* levare, *v. P. Aebischer in: Mélanges . . . K. Michaelsson. 1952. p.1sqq.) tempus ieiunium quadragesimale praecedens – Vorfasten-, Faschingszeit, 'Karneval':* **1** *gener.:* ANNAL. Ianuens. I p.104,8 in eddomada -ii. BERNH. MAR. annal. a. 1169 p.259,12 dominicus dies -ris. **2** *iur. de termino praestationis:* CHART. ord. Teut. 15 (a. 1182) decimam exeniorum . . ., que fiunt . . . in -e et in pasca. REGISTR. Patav. II p.99,13 in -o I pullus.

***carneria,** -ae *f.* *bursa ad carnes reponendas apta – Fleischbehälter:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.164,27 habeat *falconarius* . . . bursam ad cingulum suum, in qua reponet carnes . . ., que ideo dicitur -a. p.169,23 habeat in -a sua . . . carnes idoneas. 4 p.77,29 selle arconi posteriori debet esse appensa -a grandis. *ibid. al.*

***carneriola,** -ae *f.* *(parva) bursa ad carnes reponendas apta – (kleiner) Fleischbehälter:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 164,25 quod habeat *falconarius* -am ad cingulum.

carnerium *v.* carnarium.

***carnevarium** (-nifa-), -i *n.* (*cf.* *carnelevare)

1 *latius i. q. tempus ieiunium quadragesimale praecedens – Vorfasten-, Faschingszeit:* TRAD. Udalr. August. 221 p. 127, 8 (a. 1230/43) in -nifario tal. unum. **2** *strictius i. q. dominica quadragesimae – Sonntag Quadragesima, 'Invocavit':* CHART. Ticin. 17 p.42,34 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929; a. 1196) libre quinque . . . convenerunt . . . dare . . . hinc ad -um senem proximum.

carneus, -a, -um. **I** *adi.:* *ad carnem pertinens – fleischlich, Fleisch-:* **A** *strictius:* **1** *e carne constans, carne obductus – aus Fleisch bestehend, mit Fleisch umgeben:* SISEB. Desid. 18 -am materiem anima deserens. EKKEH. IV. bened. I 1,14 *(de Christo)* -a formosum stola det, deitas generosum. NIVARD. Ysengr. 5,32 -a prẹda. 7,49 -a clanga michi, non ẹrea nunciat horam. THEOD. HIRS. loc. sanct. 29 p.71 cuius *(sancti)* manus -a adhuc demonstratur. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.185,11 tiratorium non -um aut carnosum. ALBERT. M. animal. 1,171 si *auris* esset -a, . . . non servaret figuram semicirculi. *al. v. et p.56,2.* **2** *in carne exsistens – im Fleisch befindlich:* CHART. Brem. 342 p.384,27 (a. 1269) pro -o vulnere dimidiam marcam. **3** *aspectui carnis similis – dem Fleisch ähnlich:* GODESC. SAXO theol. 23 p.337,20 in colorem -um . . . non revertitur istud corpus . . . Domini (MAPPAE CLAVIC. 170$^{capit.}$). **B** *latius i. q. corporalis, ad corpus spectans – körperlich, den Leib betreffend:* **1** *in univ.:* ALDH. virg. I 60 p.321,5 -um animae ergastulum. NIVARD. Ysengr. 7,236 constantes animas -a pena beat. *al.* **2** *opponitur doctrinae et vitae christianae i. q. terrenus, humanus, mortalis – irdisch, menschlich, sterblich:* AGIUS epic. Hath. 391 -us est unus *affectus,* alter divinus habetur. ANNAL. Altah. a.1045 p.41,6 abbatissa . . . -is soluta est membris (CONO LAUS. gest. 8 p.798,34 [vs.]). *c. sensu libidinis:* PAUL. DIAC. carm. 6,28 -us aethereo ignis ab igne perit.

II *subst. neutr.:* **A** *tuber carnosus – fleischiger Auswuchs, Stirnblässe:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.67,6 quedam aves . . . habent . . . inter nares et frontem quoddam tenue, -um, rubeum *eqs.* (*cf.* p.67,9). **B** *lapis colori carnis similis – fleischfarbener Stein:* Ps. PLATO quart. 4 p.184,33sqq. rubinum . . . praeparare est tardum . . ., sed -um possibilitas . . .; quod dixit *philosophus* '-um', signat per hoc margaritas *eqs.* **C** *quod corporis est – Leibliches:* CARM. anon. 1,59 (SBMünch. 1873/III. p.697; s. XII.) quid culpare soles, quod amat nunc -a proles. *Pape*

***carnifarium** *v.* *carnevarium.

***carnifarius,** -a, -um. *ad praeparationem ciborum carneorum aptus – der Zubereitung von Fleischspeisen dienend, Fleisch-:* VITA Gebeh. Salisb. II 32 p.50,7 hospitum coquinam -am . . . muratam exstruxit.

carnifex, -icis *m.* **1** *strictius:* **a** *qui poenas capit, executor (officialis), tortor – Scharfrichter, Henker, Henkers-, Folterknecht (cf.* GLOSS. I 79,33 St.-S. -x pano. II 427,60 -x vuizinari. *al.):* WALAHFR. Mamm. 14,2 furentes -um tolerare manus. WALTH. SPIR. Christoph. I 23 cumque -es . . . olei liquorem ardentibus prunis infunderent. THIETM. chron. 3,9 Gero iussus est . . . a -e quodam decollari. ERINH. Heimer. 155 prelato . . . -um vocitato. CAES. HEIST. hom. exc. 282. *al. de suimet tortura:* EKKEH. IV. carm. Gall. 15,2 o felicem suimet -em *(sc. Gallum).* **b** *interfector, homicida, mactator – Mörder, Mordgeselle (cf.* GLOSS. II 743,23 St.-S. -es mar-

trara manslagun. *al.)*: LIUTG. Greg. 9 p.74,20 qui *(satellites)* . . . latrones et -es exquirerent. FUND. Werth. app. p.167,42 venerunt -es, homines Richildae, . . . ut eum perderent. LAMB. HERSF. annal. a. 1073 p.170,16 qui *(rex)* . . . clanculo -es mortemque preparasset. COSMAS chron. 3,24 p.193,16 cum cruentus -x (artifex *var. l.*) ambos *(pueros)* ceu porcellos sub ascella interficeret cultello. *al.*

2 *latius i. q. lanius, macellarius – Metzger, Schlächter, Fleischwarenhändler:* **a** *gener.:* **α** *proprie (cf.* GLOSS. III 186,19 St.-S. -ecs uelaisachl. 396,24 -x mezeiere. 676,57 -x flaiscmanger): CARM. de bello Saxon. 1,198 pistores -esque militibus comites ibant. CAES. HEIST. hom. exc. 19 *(de somnio)* conspexit . . . virum horribilem in effigie -is . . . cultellum longum tenentem in manu. 167 -es . . . hodie iustiores sunt advocatis . . .: illi carnes suas vendunt nec recipiunt *eqs.* HUGO TRIMB. sols. 23 p.54,22 -x cum securi. *al. de libitinario:* CHRON. Mont. Ser. a. 1192 p.164,10 histrio in corpore eius *(Wichmanni)* -is officio functus est ventremque eius cultro aperuit. **β** *per compar.:* COSMAS chron. 2,32 p.129,15 ille *(dux)* stabat . . . ut . . . -x, qui longam acuens macheram stat in macello super . . . vaccam excoriatam. **γ** *in nominibus: hominis:* CHART. ord. Teut. (Thur.) 245 (a. 1272) nos Rudolfus Mercator, . . . Heidenricus C-x . . . consules. *plateae:* LAMB. LEOD. Matth. IV 42 platea Treveri quaedam -um est, unde et nomen obtinuit. **b** *iur.:* **α** *spectat ad condicionem, statum, testimonium sim.:* CHART. select. Keutgen 133,39 (s. XII.) nullus -x bovem aut porcum emere teneatur, nisi quem in macello secare voluerit ad vendendum. TRAD. Patav. 677 testes sunt . . . Rudegerus pellifex, Dithmarus -x (CHART. Stir. III 11 p.15,2. *al.*). CHART. select. Keutgen 127, 36 -es . . . carnes suinas . . . infra tecta macellorum nullatenus habere debent venales. CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 400, 38 scultetus . . . constituet magistrum -um. CHART. Hall. I 224,25 innunge -um. CHART. Tirol. notar. I 748 p.376,24 que *(causa)* vertitur inter Seauridum -em et inter Çuannum beccarium. CHART. civ. Hild. 354 quod fartores . . . et scutellarii . . . nichil commune cum -bus habere debeant. *saepe.* **β** *spectat ad possessionem, traditionem, obligationem sim.:* CHART. Tirol. notar. I 950 (a. 1237) carta Eberardi macellatoris: . . . Conradus -x . . . promisit . . . solvere Eberardo -e . . . libras. CHART. select. Keutgen 149,4 -x . . . dabit sculteto . . . pellem caprinam. REGISTR. Mog. p.33,28 recipiet magister fori de -bus . . . scapulas. CHART. Babenb. 458 p.325,25 Wisento -x, civis Iudenburgensis, . . . fundum . . . resignavit. CHART. Salem. 437 quod . . . a Beringero, molendinatore et -e, . . . possessiones . . . comparasset. CHART. Wirt. VI 1887 p.383,5 Heinricus -x . . . sub lobiis de macello XXII solidos *solvit. al.*

carnificina (-cia), -ae *f.* **1** *locus tormenti – Folterkammer, -stätte:* GOZECH. epist. 12 quem *(sapientem)* . . . non in Phalaridis tauro vel -a . . . a propositi rigore nullus unquam deflectit locus. *meton. i. q. turba carnificum – Henkersbande:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,125 gaudebat . . . -a metallo. **2** *taberna lanii – Schlächterei:* GLOSS. III 384,15 St.-S. -a vleischus. IV 44,32 -cia flaischus.

carnificium, -i *n. taberna lanii, laniena – Schlächterei, Fleischbank:* CHART. Sil. D I 45 p.28,32 (ed. H. Appelt. 1963; a. 1175) tradidit . . . redditum -i. 83 p.56,3 mensam -i in Costomlot (95 p.68,28 m. -i . . . fratrum, in qua tantum minuta *animalia* mactabantur). *ibid. al.*

carnifico, -are. **1** *proprie:* **a** *cruciare, trucidare – foltern, abschlachten (cf.* GLOSS. IV 124,17 St.-S. -o martiro. *al.)*: HUCBALD. carm. 2,107 Cristi cultores -are. EPIST. Ratisb. 9 p.319,35 malunt *Aegyptii* -ari quam ibin . . . violare. **b** *caedere – schlachten:* METELL. peripar. 3,35 p.341 (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965) hanc *(bovem)* iugulans . . . seu tribui bannum gavisus *(sc. coquus)* -andum. **2** *translate i. q. vexare, illudere – quälen, verspotten:* HUCBALD. carm. 2,93 carmine -ans calvum, compesce cavillum.

carnificus, -a, -um. **1** *adi.:* **a** *qui tortoris est – Henkers-:* ALCUIN. epist. 307 p.471,3 quicquid diabulus per eorum *(Iudaeorum)* -as manus suos gessisse putavit. **b** *qui lanii est – Fleischer-:* CHART. Chil. 361 (ed. P. Hasse, Kieler Stadtbuch. 1875; c. 1275) tabernam -am. **2** *subst. masc.: lanius – Fleischer:* CHART. Tirol. notar. I 654 (a. 1237) in presencia . . . Seauridi -i. II 19 carta Seauridi -i. CHART. Rhen. med. III 1022 presentibus probis viris: Arnoldo burgravio, . . . Henrico -o adiurato. *al.* *Erb*

***carnifluus,** -a, -um. *carne abundans – (über)reich an Fleisch:* FLOR. LUGD. carm. 4,107 -is epulis servit numerosa coturnix.

carniger, -era, -erum. *e carne consistens – aus Fleisch (bestehend):* VITA Sigir. 15 (MGMer. IV p.615,24) licet adhuc -um corpus gestaret in arvis *beatus.*

carnilentus, -a, -um. *carnosus – fleischig:* ALBERT. M. animal. 22,25 sunt . . . ei *(camelo)* . . . carnum pulpis vestigia -a (*cf. Solin. 49,9* carnulenta).

***carniprivium** *sim. v.* carnispr-. **carnis** *v.* caro.

***carnislevamen** (-il-, carnis levamen), -inis *n. tempus ieiunium quadragesimale praecedens – Vorfasten-, Faschingszeit:* COD. Wang. Trident. 53 p.119,27 (a. 1192) ad fictum . . . annuatim ad carnis levamen solvendum. CHART. Tirol. 672 p.128,24 solvit . . . in -e et in primiciis . . . aportatum et steuram. p.130,14 dat in -e 1 agnum. *al.* CHART. Bund. 799 p.256,32 de omnibus fodris inpositis a carnil-e citra proximo preterito.

***carnisprivialis** (-ip-), -e. *tempore ieiunium quadragesimale antecedente praestandus – in der Vorfastenzeit zu liefern, Fastnachts-:* CHART. Rhen. med. III 1212 p.890,21 (a. 1253) pullum carnip-em (CHART. Eberb. 431 p.209,29 pullos carnip-es. CHART. Wetzlar. I 237 pullos -es. *al.*).

***carnisprivium** (-ip-, carnis privium), -i *n.* (caro *et* privare, *cf. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p.787*) *script.:* -pli-: ACTA imp. Winkelm. I 633 p.511,28. -prev-: *l. 67. adde* CHART. Laus. 47 p. 92,7 -iprevio.

1 *latius i. q. tempus ieiunium quadragesimale praecedens – Vorfasten-, Faschingszeit:* **a** *gener.:* CHRON. Reinh. a. 1223 p.599,19 *lantgravius* revertitur veniens in -o ad castrum suum. CONST. III 116 ante -um . . . remeare. SALIMB. chron. p.518,30 Parmenses . . . circa carnis privium cum armis ludendo pugnabant. p.628,2 qui *(molendinarii)* in habitu fratrum Minorum . . . tempore carnis privii faciebant choreas. *ibid. al. (v. ind.). iocose per prosop.:* EPIST. Worm. II 1 -um ieiunio salutem. 2 ieiunium -o spiritum confilii sanioris. **b** *iur. de termino praestationis, solutionis sim. (spectat fere ad spatium trium dierum a dominica Quinquagesimae usque ad diem Martis sequentem):* CHART. Basil. C I 146 (a. 1237) ut . . . censum . . . in festo beati Martini et -o . . . persolvant. CHART. Tirol. notar. I 740 ad fictum dandum . . . octo dies ante -um. II 39 dare . . . XXV libras hinc ad -um. CHART. Carniol. II 197 p.155,31 bona . . . obligata usque ad -um proximo venturum . . . absolvere. CHART. Basil. C II 33 duos pullos . . . in carnip-o . . . presentent (CHART. scrin. Col. B 1247. REGISTR. Baiuv. A p.310,7. *saepe*). CHART. Ien. 17 p. 16,8 (ThürGeschQuell. N.F. III 1) si infra carnis privium silvam . . . non proprietaverim. *al.* **2** *strictius i. q. dies ultimus ieiunium quadragesimale praecedens – letzter Vorfastentag, Fastnacht:* **a** *spectat ad dominicam Septuagesimae (cf. A. Thierbach, Die Benennung der Kirchenfeste in den romanischen Sprachen. 1951. p.40):* CHRON. Mont. Ser. a. 1202 p.169,45 ut . . . in dominica . . . 'Circumdederunt' carnis privium (-ip- 2) haberent. **b** *spectat ad dominicam Quinquagesimae (cf. A. Thierbach, op. cit. p. 50):* CHART. Laus. 638 (a. 1219) pro . . . VI denariis reddendis . . . in magno carnip-o. REGISTR. Wirz. (WürzbDiözGeschBl. 18/19. 1956/57. p. 30,7) ab Epiphania usque ad -um dantur longa salsucia. **c** *spectat ad diem Martis ieiunium quadragesimale antecedentem:* ALBERT. MIL. temp. 260 die Lune ante -um (carnis previum *cod.*). **d** *spectat ad dominicam Quadragesimae (cf. A. Thierbach, op. cit. p. 50):* CHART. Helv. arb. 131 p.202,12 (a. 1271) solvat . . . libras in carnip-o veteri proximo.

***carnivola** (-re), -ae *f.* (caro *et* volare *ut vid., cf.* *carnelevare) *dies ultimus ieiunium quadragesimale prae-*

[Pape]

cedens – letzter Vorfastentag, Fastnacht: **1** *spectat ad dominicam Quinquagesimae:* CHART. Argent. IV 32 p.36,22 (a. 1224/28) ante -am clericorum vel ipso die. **2** *spectat ad diem Martis ieiunium quadragesimale praecedentem:* CHART. Argent. IV 35 p.43,14 (a. 1224/28) in feria III de nocte in cena, quando est -a laicorum. *adde:* FUND. Mur. 32 p.98,7 in feria tertia, que vulgo -re dicitur.

***carnivore** *v.* *carnivola. **carnopodion** *v.* coronopodion.

carnositas, -atis *f.*

habitus vel substantia carnosa, locus carnosus – fleischige Beschaffenheit, Fleischsubstanz, Fleischpartie: **I** *strictius de carne:* **A** *proprie:* **1** *natur.:* ALBERT. M. animal. 1,331 si . . . in vola omnes coniuncti fuissent *musculi,* nimia fuisset -s eius. 2,24 planta *cameli* multae -is (*p.499*[a],*28* σαρκώδης). 3,61 *cor* est principium . . . -is epatis. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 14,9 p.256,7 multa -s in capite impedimentum est intellectus. *ibid. al. expressius i. q. status nutritionis – Ernährungszustand:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.252,17 cum capello tenebitur falco melius in uno statu -is. **2** *medic.:* **a** *in univ.:* ROGER. SALERN. chirurg. 2,251 -s et pinguedo *scrofularum* ipsa extrahatur. TRACT. de chirurg. 281sqq. si in -e brachii vulnus fuerit . . . vel in -e cruris. TRACT. de aegr. cur. p.283,30 ponantur cufe . . . in -e natuum. *al.* **b** *spectat ad carnem tumidam vel sarcosim:* MATTH. PLATEAR. gloss. p.368[A] pulvis zedoarii . . . -em et putrefactionem gingivarum sanat. ALBERT. M. animal. 22,77 incidere . . . occultam -em. WILH. CONG. chirurg. 1409 de -e superflua excrescente circa testiculos. BRUNUS LONG. chirurg. 2,7,1 p.124[G] generatio *botii* . . . est -s phlegmatica. *al. v. et l. 65.* **B** *translate i. q. materia plantarum, pulpa fructuum – Pflanzengewebe, Fruchtfleisch:* TRACT. de aegr. cur. p.375,2 ficus . . . abradatur interius, ut tota -s . . . excludatur. ALBERT. M. veget. 6,61 in rosa . . . -s currit per totum in circuitu.

II *latius de corpore i.q. corpulentia – Leibesfülle:* ALBERT. M. animal. 9,13 mutantur *pueri* . . . ad maiorem -em aut minorem.

carnosus, -a, -um.

ad carnem spectans – das Fleisch betreffend, Fleisch-: **I** *strictius:* **A** *e carne consistens, (multa) carne praeditus – aus Fleisch bestehend, (dick)fleischig:* **1** *proprie:* **a** *gener.:* NIVARD. Ysengr. 6,270 -a . . . crassaque frusta. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.192,28 *tiratorium* -um, quod debet esse recens et de bonis carnibus *eqs. al. v. et p.294,30.* **b** *natur.:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.83,26 que *(aves)* habent crossius et -ius pectus. ALBERT. M. animal. 1,327 musculus duo -a habens capita. 2,25 homo . . . habet . . . tibias -as (*p.499*[b],5 σαρκώδεις). THEOD. CERV. chirurg. 2,2 p.145[C] caput dividitur in . . . substantiam -am, craneatam et cerebrum. *al.* **c** *medic.:* IOH. IAMAT. chirurg. 7,7 partes -as cancri. *al. adde:* BERTH. RATISB. serm. 1 p.12,43 urina *ovis* . . . confert multum hypocrisi -ae. **2** *translate de materia plantarum, pulpa fructuum:* DYNAMID. Hippocr. 1,12 nutrit quidem id, quod in illo *(cicere)* -um est. ALBERT. M. veget. 6,53 -um . . . est pomum cedrinum. 6,173 nucleus . . . palmae est intra substantiam -am. *ibid. al.* **B** *in carne exsistens – im Fleisch befindlich:* ANTIDOT. Glasg. p.142,22 ad -a vulnera. **C** *particulas carnis continens – Fleischteilchen enthaltend:* AESCULAPIUS 31 p.48,16 quando . . . stercora . . . -a cum membranulis . . . egeruntur. TRACT. de aegr. cur. p. 269,26 -e, nervose et arteriose resolutiones. *al.* **D** *tumoribus carnis vel sarcosi praeditus vel insignis – mit Fleischwucherungen, -schwellungen behaftet oder gekennzeichnet:* RECEPT. Sangall. II 26 ad -as nares. BENVEN. GRAFF. ocul. B 15 p.35,13 occulus apparet -us. WILH. SALIC. chirurg. 1,51 p.319[A] appellatur *hernia* -a *('Sarkozele')*, quando humor descendens . . . convertitur in carnositatem quandam superfluam. *al.*

II *latius de corpore:* **A** *corpulentus – beleibt:* MAURUS phleb. p.10[a] senes -i et sanguinee complexionis. TRACT. de aegr. cur. p. 199,21 -is et pinguibus hominibus. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.252,19 *falco* erit -ior debito. *al.* **B** *corpori astrictus – dem Leibe verhaftet:* ARNULF. SAG. invect. 1 p.87,12 animalis es homo, -us proinde et carnalis *(cf. Vulg. I Cor. 2,14).*

carnus *v.* tarmes.

caro, carnis *f. (m.: l.10.13sqq. al.) script.:* ka-: *p.300,27.63.* cann-: *p.299,64. adde* TRACT. de aegr. cur. p.359,28. *form.: nom. sg.* -is: *l. 50. p.300,21. al. gen. pl.* -num: *p.296,14.*

σάρξ, *frustum carneum, locus carnosus – Fleisch, Fleischstück, Fleischpartie (plur. sensu collectivo: l.10sq.42.52sqq. p.299,46sq. al.):* **I** *strictius:* **A** *proprie:* **1** *spectat ad homines (ad Christum: l. 40.42):* **a** *gener.:* CHRON. Fred. 2,50 p.71,6 ut humani -is . . . fuerunt devoratae (SCHOL. Adam gest. 17 qui [*Pescinagi*] humanis -bus vescuntur. *al.*). CAPIT. part. Saxon. 6 si quis . . . -em eius *(strigae)* ad commedendum dederit. ALTFR. Liutg. 2,20 consumpto (-a *var. l.)* -e nervisque. MEGINH. FULD. Alex. 10 magnum pondo foetidi -is. OTTO SANBLAS. chron. 35 p.52,5 sepultis . . . intestinis eius *(imperatoris)* cum reliqua -e. *saepe.* **b** *natur.:* ERMENR. ad Grim. 23 p.560,11 haec *(substantia corporis)* . . . quatuor rebus existit: ossibus, nervis, venis et -e. CONSTANT. AFRIC. theor. 2,14 p.8a[v] -is species in corpore sunt tres *eqs.* HILDEG. caus. 2 p.44,21 -o . . . hominis . . . frigidum humorem habet. Ps. GALEN. anat. 41 p.213[A] -es differunt secundum colorem, quaedam enim nigra, . . . quaedam rubra. ALBERT. M. animal. 1,246 sunt *amygdali* . . . duae -es natae in radice linguae. 1,460 -o *testiculorum* . . . inter omnes -es similis est -i mamillae. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 3,7 -o (*p.423*[b],*26* ἡ σάρξ) est medium in tactu. *saepe.* **c** *medic.:* **α** *in univ.:* ARS med. 7 p.430,14 quod interiorum adiunctio -ium dependit. GLOSS. Roger. I A 1,22 p.553,28 -o dura existens inter labia vulneris. BRUNUS LONG. chirurg. 1,16 p.114[F] bona -o crescit in eius *(cancri)* circuitu. ALBERT. M. animal. 10,31 peperit *mulier* . . . magnam -em (*p.638*[a],*16* σάρκα εὐμεγέθη), quae . . . mola matricis appellatur. *al.* **β** *de sarcosi, gangraena sim.:* BOTAN. Sangall. 32,3 herba gramen . . . in oculos mittis . . ., -es minuat. ROGER. SALERN. chirurg. 1,149 si . . . superflua -o supra duram matrem excreverit *eqs.* (BRUNUS LONG. chirurg. 2,3,2 p.121[F] -em . . . superfluam, quae oritur in gingivis. ALBERT. M. animal. 22,100. *al.*). MIRAC. Otton. Bamb. I 28 praemortuas -es, quas phisici cancrenas appellant. *al.* **d** *eccl.:* **α** *de reliquiis:* CHART. Stab. 103 p.219,19 (a. 1040) demolitae -is eius *(sancti)* pulvere. CHRON. Erf. min. p. 562,17 -o precisa de umbilico Domini. *al.* **β** *alleg.:* HRABAN. univ. 1,2 p.22[D] -es Christi infirmi in ecclesia. 22,1 p.591[D] -o sacramentum corporis Domini . . .; -es historia legis . . .; item -o . . . ingluviem ventris . . . significat. *al.* ALBERT. M. Iob 41,14 (ed. M. Weiss. 1904) -o significat eos, qui . . . animatione Leviathan sensum eius recipiunt. **2** *spectat ad bestias:* **a** *gener. (cf.* GLOSS. II 375,70 St.-S. -em . . . prat. III 368,42 recens -o urisculesc. *saepe):* ALDH. ad Acirc. 42,2 pullos . . . nutrire suesco *(sc. ciconia)* -e venenata . . . draconum. RHYTHM. 76,11,2 mortua -is *pavonis* multum post tempus marcida liquens. WALTHARIUS 1436 -em vitabis aprinam. EKKEH. IV. bened. II 111 -es conflictas (gloss.: kehacchot). ADAM gest. 4,18 p.246,10 -es iumentorum pro cibo sumunt *Pruzzi.* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.10,16 hee *(aves)* . . . de suo raptu vivunt et non -bus cadaverum. *saepe. in imag. et per compar.:* WALAHFR. carm. 36,11 ut sale, rore . . . -o, gramina . . . non sine labe carent (*sim.* AMARC. serm. 3,360). HERM. IUD. conv. 21 p.125,8 (ed. G. Niemeyer. 1963) agni immaculati, Iesu Christi, -bus saginari. *expressius i. q. status nutritionis – Ernährungszustand:* FORM. Sangall. II 27 cavallum . . . velocitate, non statura et -bus probabilem. **b** *natur.:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.63,29 consimilia sunt . . . ossa . . ., -es et pinguedo. ALBERT. M. animal. 1,18 dicimus leonem esse calidae -is et pisces esse -ium frigidarum. 12,148 in omnibus . . . animalibus aut est -o aut conveniens -i. *al. spectat ad diaetam:* DIAETA Theod. 60 -es . . . sale conditę et coctę corpora desiccant. HILDEG. caus. 4 p.192,5 porcinas -es atque alias suaves -es edat *patiens.* phys. 5 praef. p.1265[C] -o istorum *piscium* . . . mollis et infirma est nec ad comedendum sani sunt. *al.* **c** *medic.:* **α** *in univ.:* IORDAN. RUFF. equ. 6,23 p.59,27 quaedam coagulatio -is infectae rumpens -em et corium desuper. 6,45 p.87,8 infirmitas . . . faciens callosita-

[Pape]

tem-ium supra pedem *equi. ibid. al.* β *de sarcosi, gangraena:* IORDAN. RUFF. equ. 5 p. 19,15 quando nascitur *equus* cum quadam superfluitate -is granellosa in cruribus *eqs.* ALBERT. M. animal. 22,75 -o mortua in vulnere equi nascitur, cum *eqs.* **d** *eccl. (spectat ad praecepta edendi sim.; expressius i. q. esus rerum carnearum – Fleischverzehr, -genuß, e. g. l. 8sq. 12):* ARBEO Corb. 17 observare . . . ab esu -ium diem. CONC. Karol. 24^{B},2,3 clerici . . . quarta et sexta feria abstineant a vino et -e (EPIST. Teg. I 31. CHART. Babenb. 335 p. 174,45. *al.*). WALAHFR. exord. 19 p. 491,41 agni -es in pascha . . . consecrabant. THIETM. chron. 7,52 quia septuagesima tunc instabat, -em deposuit *imperator.* REGISTR. Xant. (QuellRechtsWirtschGeschXanten. I. 1937. p. 68,13) dominica dies, tertia feria et quinta, que dicuntur dies -is. *saepe.* **e** *iur.:* α *spectat ad tributum, decimam sim.:* DIPL. Conr. II. 92 p. 126,8 publicum servitium, id est panem et vinum, -es . . ., dare. CHART. Drubic. 17 p. 19,41 decimam -ium, que ochtine . . . dicitur (CHART. Altenburg. 122 p. 98,14 vleischczende. CHART. Mar. Magd. 135). CHART. Tirol. 672 p. 127,22 pro aportatu VI panes et II -es. CHART. Tirol. notar. I 961 ad fictum dandum . . . II -es *('Schinken' ed.).* CHART. Carniol. II 399 p. 308,12 omnes -es de venacione . . . nostro *(sc. episcopi)* conspectui presententur. REGISTR. Patav. I p. 353,4 XXII -es, que dicuntur schulter. *al.* β *spectat ad praebendam, eleemosynam sim. (interdum i. q. portio – Ration, e. g. l. 28.32.37):* CHART. Rhen. med. I 135,46 p. 171,15 (a. 893) accipit in prevenda panes II, -em porcionem I. CHART. episc. Hild. I 93 p. 93,38 fratribus septem . . . una -o. CHART. episc. Halb. 112 p. 76,13 *dentur* sex fercula: . . . secundum . . . porcina vel ovina -o calida *eqs.* REGISTR. abb. Werd. 7,12 p. 224,21 denaridam -ium. CHART. Argent. IV 228 p. 138,30sq. quod -es aucmentantur cum inferioribus -bus. CHART. Friburg. 177 ad usus pauperum . . . pro -bus . . . sex solidi . . . dari debent. REGISTR. Wirz. (WürzbDiözGeschBl. 18/19. 1956/57. p. 30,3) pro -bus, que dicuntur Suerzlocher. REGISTR. Xant. (QuellRechtsWirtschGeschXanten. I. 1937. p. 88,11) habet uno die integram -em prebendalem, alia die dimidiam. *saepe. expressius i. q. ferculum carneum – (Fleisch-)Gericht:* REGISTR. Xant. (QuellRechtsWirtschGeschXanten. I. 1937. p. 88,28sq.; s. XIII.[2]) duobus officiis debentur de festis -es, que dicuntur umbegerichte sive circumferculares, que regulam secuntur -ium fercularium. *ibid. al.* γ *spectat ad licentiam vendendi, pretium sim.:* CAPIT. reg. Franc. 273,20 p. 319,5 illi, qui . . . -em . . . vendunt (CONST. II 439,12 leprose et scrofine -es solum VII pedibus a macello vendentur *eqs.* TRAD. Weiss. app. II 7 p. 328,38 -es mutine, caprine et hircine sine pondere vendantur. *al. cf.* CHART. Argent. I 617,37 p. 479,36 -es suinas vel iniustas, que phynnehte sunt, infra tecta macellorum nullatenus habere . . . venales). ACTA imp. Böhmer 229 p. 205, 17 *bannum* habet episcopus . . . de siccis -bus. CONST. II 439,5 statuimus II libras . . . bovinarum -ium dari pro I denario. CHART. civ. Erf. 185 p. 109,20 duo viri . . . eligantur, qui iurati . . . -es perspiciant *eqs. saepe.* **f** *alch.:* ANON. tab. p. 171,27 quando decoctus fuerit ille leo, . . . proiiciamus -es eius, intendit per hoc, quod dicit -es feces lapidis. **3** *spectat ad universa animalia:* ALBERT. M. animal. 1,16 homo et equus communicant in membris similibus, quae sunt -o et nervus. veget. 2,60 abluta -e materiali nutrimentali . . . animalis . . . remansit reticulatum ex venis. *al.* **B** *translate:* **1** *materia plantarum, pulpa fructuum, lignum – Pflanzengewebe, Fruchtfleisch, Holz:* RHYTHM. 146,16,5 mellea cum mihi *(sc. cedriae)* sit . . . -o. ANTIDOT. Sangall. p. 94,10 parmarum *(i. palmarum)* -es. DIAETA Theod. 484 -o *amygdalorum* . . . glutinosa est. THADD. FLORENT. cons. 7,65 cannes citoniorum. ALBERT. M. veget. 1,128 nuces habent circa testam -em quandam. 1,149 -o lignea vel herbalis plantarum. 1,177 quidam *fructus* componuntur ex -e et osse et grano. 5,13 in herbis . . . mollior pars est -o herbae. *ibid. saepe (v. ind.).* **2** -o marina *i. q. spuma salsa maris (herbis aquaticis applicata) – Salzauswitterung (an Wasserpflanzen):* BERNH. PROV. comm. 4,3 p. 285,33 -o marina, id est adarcis. ALPHITA I p. 273,9 adarcis, id est -o marina. p. 282,42.

II *latius i. q. corpus, habitus corporalis – Körper, Leib, Leiblichkeit:* **A** *proprie:* **1** *in univ.* (*cf.* GLOSS. I 452,18 St.-S. ad -em zilihhi): ALDH. virg. II 998 evulsum -e lacertum. ARBEO Emm. 38 iuvencula . . . secundum huius -is putridinem pulcherrima. WALAHFR. Mamm. 1,17 -e puer, sed corde senex. RIMB. Anscar. 35 p. 66,30 cilicio . . . ad -em . . . usus est. WALTHARIUS 1387 -is superare dolores. ANSELM. BIS. rhet. 2,5 rediit spiritus, -o revixit mea. OTLOH. prov. I 84 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) incrassata -o gustat caelestia raro. *saepe. spectat ad coniugium:* CONC. Karol. 37,46 abstinens aliquot diebus ab operibus -is. WALTHARIUS 547 consortia -is. **2** *opponitur doctrinae et vitae christianae:* **a** *spectat ad fragilitatem, mortalitatem, vitam terrenam sim.* (*cf.* GLOSS. I 629,69 St.-S. -em prodi): EIGIL Sturm. 25 anima -e soluta est. WALAHFR. Wett. 321 ordo sacerdotum . . . terga dedit vinclis, quae curis -e (gloss. O: in hac vita) superbis. WANDALB. creat. mund. 17 *(de angelis)* prima . . . origo, -is libera nexu. AGIUS vita Hath. 28 quamdiu in -e erat. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 305,2sq. prudens in -e ambulavit, set non secundum -em militavit. DIPL. Heinr. IV. 246 cum -em terrae debitam deposuerit. CHART. Lux. I 313 p. 469,4 quod nostra -is vix duratura in tempore sit. CHART. Naumb. 297 dum -e tenemur. *saepe.* **b** *spectat ad naturam hominis peccatricem et sensibus obnoxiam* (*cf.* GLOSS. I 762,20 St.-S. -o sunta. II 174,19 -is gilusti): CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 226,41 ut serviatis Deo . . ., non concupiscentiis . . . -isque vitiis. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,113 vulnera -is. CARM. Cantabr. 18,10,1 karo te traxit in foveam. THIETM. chron. 1,25 fragilitas -is sine . . . contagione non valet esse. HERIB. hymn. 6,10,2 Dei genetrix omnisque -is domitrix. CHART. Heinr. Leon. 118 p. 175,25 sicut ex sensualitate -o vergit in culpam. HUGO TRIMB. registr. 736 mundus, demon, -o numquam nos seducere cessant. *saepe. expressius i. q. libido – Begierde:* ALDH. virg. II 94 spurcae consortia -is. STATUT. ord. Teut. p. 84,15 si in peccatum -is lapsus fuerit. CAES. HEIST. hom. exc. 240 stimulum -is. *al.* **3** *de incarnatione Christi:* LIBER diurn. 73 p. 72,2 quem credimus . . . sumpsisse veram -em *eqs.* GODESC. SAXO theol. 22 p. 295,1 humanitatem ex anima rationali simul et -e constantem. POETA Saxo 3,367 posuit -em moriens sumpsitque resurgens. EKKEH. IV. bened. I 21,24 -o (gloss.: Iesus) vitę quando recrescit (gloss.: resurrexerit). ALBERT. M. incarn. 50 p. 225,25 licet . . . -em passibilem assumpserit ex matre. *saepe. expressius i. q. incarnatio –Fleischwerdung:* EKKEH. IV. bened. I 6,12 -is (gloss.: incarnationis) in octavis. *de eucharistia:* CONC. Karol. 57^{B} p. 773,19 panem, qui in mysterio sumitur, corpus et -em Christi esse (GODESC. SAXO theol. 23 p. 325,3 ex pane vera -o . . . consecratione . . . creatur). *cf. p. 298,42.* **B** *translate vel meton.:* **1** *origo, cognatio, genus – Abstammung, Herkunft, Geschlecht:* BEDA hist. eccl. 4,19 p. 246,35 de provincia eorundem orientalium . . . -is originem duxerat. LIUTG. Greg. 1 de nobili stirpe Francorum secundum -em progenitus (CHART. episc. Halb. 507 p. 454,6 fratres s. -em. CHART. Argent. I 226. *al.*). WALAHFR. Blaithm. 45 vicini -e propinqui (WALTHARIUS 802 socii -isque p.). HRABAN. epist. 29 p. 446,20 quod in tertia propinquitate -is . . . liceat nubere. REGINO chron. a. 897 p. 145,17 dum de nobilitate -is . . . se extollunt. OTTO FRISING. gest. 1,20 p. 34, 16 -is, qua coniungimur, affinitas. *saepe. expressius de cognatis sim.:* LEX Baiuv. 15,9 debent misericordiam considerare *fratres,* quia -o eorum est *(sc. spurius).* CONC. Karol. 46^{A},12 p. 558,22 qui . . . propriam dissociaverit -em *(sc. uxorem).* **2** *homo, universitas hominum – Mensch, Menschengeschlecht* (*cf.* GLOSS. II 279,31 St.-S. -o man): RHYTHM. 67,10,1 karo omnis ad examen veniet terribile. LIUTG. Greg. 4 p. 71,3 patre debitum universae -is persolvente (THIETM. chron. 7,56 viam u. -is . . . adiit. CHART. Solod. 387. *al.*). CARM. Cantabr. 1,1 gratuletur omnis -o Christo nato. *al. de Christo:* EKKEH. IV. bened. I 1,19 mox -o (gloss.: homo Christus) . . . hostem confringet. **3** *victima – Opfertier:* HEINR. LETT. chron. 15,3 p. 89,24 -o percussa cadens in partem sinistram deorum offensam . . . indicat.

***carobia** *v.* *carubia.

[Pape]

***carocerum, *carocium** *v.* *carrocium.

carodrion *v.* charadrius. ***caroegum** *v.* *carowegum.

car(o)enum (-raen-, -rin-), -i *n. (f.* -a: *l. 5)* (κάροινον) *mustum inspissatum, vinum dulce – eingedickter Most, Süßwein:* ALDH. virg. I 3 p.231,17 lento careni (-enae, -aeni *var. l.*) defruto, quod regalibus ferculis conficitur. ANTIDOT. Augiens. p.57,4 carenum aut passum mittis. RECEPT. Sangall. I 179 cum carino aut cum vetus vino. DIAETA Theod. 276 carenum similiter ut defricatum calfacit. GLOSS. Salern. p.11^{b},36 carenum, id est vinum naturaliter dulce. ALPHITA I p.282,26 carenum est vinum coctum . . . ad consumptionem duarum partium. *al.*

***carola** *v.* *caraula.

***carol(in)ensis** (ka-), -is *m. nummus Karoli I., regis Neapolitani – Münze Karls I. von Neapel, 'Karlin':* CHART. select. Jesse 196 (post 1278) monetam novam nostram carolensium argenti. *ibid.:* ita quod . . . octo ipsorum karolensium . . . ponderent unciam auri . . .; omnes karolinenses . . . sint bene affilati. *ibid. al.*

***carolus,** -i *m. (ital.* carolo *a* carius, *cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p. 776) caries – Holzmehl, Mulm:* WILH. SALIC. chirurg. 5,7 p.359^{B} pulveris, qui nascitur in lignis putridis et vocatur -us.

***caropera** *v.* *carropera. **caropos** *v.* carpos.

1. caros *subst.* (κόρις) *hypericum – Hartheu, Johanniskraut (Hypericum empetrifolium Willd. vel Hypericum Coris L., cf. André, Lex. bot. p.74):* GLOSS. III 487,1 St.-S. -os harthowe.

2. *caros, *acc. sg.* -um *m.* (κάρος) *sopor gravis, torpor – tiefer Schlaf, Starrsucht:* PAUL. AEGIN. cur. 45 de -u: et -os (*3,9,2* ὁ κάρος) . . . ab hoc *(lithargo)* . . . differt eo, quod febris precedat . . . -um . . ., et quoniam -os . . . alias sequitur egritudines. 49 *distemperantia* feret . . . -os (*3,11,1* κάρους) et lithargos. 50.

carota (scar-, -rio-, -rvit-, -ida *sim.*), -ae *f.* (καρωτόν) *form.* cariolus: *l. 41.*

daucus agrestis – Möhre, Karotte (Daucus Carota L.): CAPIT. reg. Franc. 32,70 p.90,8 in horto omnes herbas habeant, id est . . . carvitas, pastenacas. GLOSS. III 573,48 St.-S. scaravida vel -iota morach ([*v. notam ed.*]. *cf.* 578,36 scariudra. 680,13 scarindra). 578,16 cariolus moracha. ALPHITA I p.282, 40 -iota, pastinaca agrestis idem (II 31,7). *v. et* caryota.

caroticae, -arum *f.* (καρωτικός) *venae pulsantes – Schlagadern:* GLOSS. IV 237,24 St.-S. -ę g. vel arterię i. herzatharun.

***carotidae** (-rr-, -odi-, -oci-), *acc. pl.* -as *f.* (καρωτίδες) *usu attrib.: l. 53. arteriae caroticae communes – gemeinsame Kopfschlagadern:* PAUL. AEGIN. cur. 247 p.186,24 matricis suffocatio . . . in conpassionem adducens dominantes partes, os -as (*A,* -cidam *B; 3,70,1* ὡς καρωτίδας). ALFAN. premn. phys. 25,4 quae *(venae)* sunt circa aures et circa -as (-am *codd. plerr.*, -didam *B; PG 40,700^{B}* παρὰ τὰς καρωτίδας). *adde:* ALPHITA I p.283,1 carr-ae venae, id est capillares subtiliter valde, quae sunt post aures.

***carowegum** (-oe-), -i *n. (cf. theod.* Karrenweg, *v. F. Kirnbauer, Blätter für Technikgeschichte. 20. 1958. p.5)*

cuniculus (metalli) – (Bergwerks-)Stollen, Förderstrecke: COD. Wang. Trident. 241 p.451,10 (a. 1213) primus xurfus, qui est in capite -oegi *eqs.* p.452,11 procedant cum -o ante se per rectam viam. p.452,13 non debeat xencare . . . supra -um nullum xurfum. *ibid. al.* *Pape*

***carozenum, -zerum, -zinum, -zolum** *v.* *carrocium.

carpa, -ae *f. vel saepius* ***carpo** (cha-, -pho, -pio), -onis *m.* (*cf. theod. vet.* charpho, *francog. vet.* carpe, *ital.* carpione) *form. nom. pl.* -pes: *p.302,4.*

cyprinus – Karpfen (Cyprinus carpio L.; cf. GLOSS. III 361,19 St.-S. geruleus carpho carphe): RUODLIEB XIII 41 charpho. CHRON. Andag. 13 p.36,18 presentatis . . . -is. IOH. sacerd. 198 accipe -pe aletas. HILDEG. phys. 5,11 -o plus calidus est quam frigidus *eqs.* REGIMEN san. Salern. 87 cum -a. CHART. Rhen. med. II app. 15 p.407,18 quicunque piscator . . . -em prenderit. THADD. FLORENT. cons. 11,32 boni sunt lucii, . . . -iones. ALBERT. M. animal. 13,81 praeter solum piscem fluvialem, qui -o aput Germanos et Gallicos vocatur, qui dentes habet in gutture *eqs. al. fort. add.:* WILH. RUBRUQU. itin. p.317,14 pisces magni, qui dicuntur -pes. *cf.* carabus *p.266,1.*

***carpaicus,** -a, -um. *(a* καρπός*?) ?idoneus ad fructus ferendos – ?für das Tragen von Früchten geeignet:* AETHICUS ISTER 6 terram dicit . . . ut hemitica, -a, sataica.

carpasia, -ae *f. species navis – Schiffsart:* AETHICUS ISTER 95 p.71,34 Carpados, in qua naves magnas -as opere mirifico factas, . . . velocissimas et robustissimas *eqs. (cf. Isid. orig. 14,6,24).* p.72,9 quin laudaris opifex magis tua -a. p.72,24 cum -is. *ibid. al.*

***carpeia** *v.* *carpia.

carpella sadelboge GLOSS. V 48,9 St.-S.

carpenio *v.* carpinus.

1. *carpenta, -ae *f. (a* carpentarius *retrograde) ?tignarius, officina tignarii – ?Zimmermann, Zimmermannswerkstatt:* NICOL. BIBER. carm. 1715 (ed. Th. Fischer. 1870) sunt ibi -e, quorum sunt arma ducente . . . vulgo numerante secures. *Schmidt*

2. carpenta *v.* carpentum. **3. carpenta** *v.* carpinus.

***carpentarilis,** -e. *lignarius, carbonarius – Holzfäller-, Köhler-:* AEG. AUR. gest. 3,73 p.115,14 qui *(vicus)* ab opere -i denominatur Cocke.

carpentarius, -a, -um. *script.:* ka-: *p.303,37.* cha-: *l.* 59. -pan-: *p.303,25.* -ter-: *p.303,16.*

I *adi.:* **A** *a fabro lignario perficiendus vel exercendus – von einem Holz(be)arbeiter auszuführen oder auszuüben (cf.* GLOSS. I 332,61 St.-S. -o *opere* holzwerche. *al.):* CAPIT. reg. Franc. 293,80 dies . . . octo . . . feriatos esse decernimus ab omni opere rurali, fabrili, -o (CHART. Turic. 1387 p.101,11 ne . . . in . . . strata opus -um sive quodcumque mechanicum exerceatur). PASS. Thiem. II 1 ut . . . artes . . . mechanicas universas simul, . . . sculptoriam, -am . . . docili ingenio assequeretur (ALBERT. M. metaph. 11,2,32 p.524,79 [ed. B. Geyer. 1964]). **B** *carris efficiendus – mit Wagen durchzuführen: v. p.308,62.*

II *subst.:* **A** *masc. (usu attrib.: p.303,16):* *(faber) lignarius – Holz(be)arbeiter (nonnulla exempla hic allata etiam infra [l. 71sqq.] inseri possunt):* **1** *latius:* **a** *gener. (cf.* GLOSS. I 460,6 St.-S. -us holzmeister. III 296,54 -us holzwercman. *al.):* VITA Gebeh. Const. 1,19 constituit ex eis *(servis)* . . . -os et singularum artium magistros. ANON. tab. p.177,9 respice -um, an coniungat lignum cum ligno nisi sibi simili. CAES. HEIST. mirac. II 1,28 p.52,9 frater Hermannus, -us officio. *al.* **b** *iur.:* **α** *spectat ad condicionem, statum, testimonium sim.:* CAPIT. reg. Franc. 32,45 ut . . . iudex . . . bonos habeat artifices, id est . . . tornatores, -os. DIPL. Otton. I. 241^{a} p.340,35 concedimus . . . sancto . . . loco omnes -os illos, quos possidet. TRAD. Patav. 120 testes sunt . . . de ministerialibus: . . . Otto prepositus, Eccahart -us (TRAD. Ratisb. 952 p.480,26. TRAD. Scheftl. 445^{b} Albertus -us . . . et alii ex familia. *saepe*). CHART. Argent. I 616,93 debent . . . burgenses . . . operari . . . in dominico opere exceptis . . . -is omnibus . . . et cupariis vinariorum vasorum. CHART. Stir. II 187 p.270,25 ad arbitrium discretorum virorum, . . . Gundachari militis et Conradi -i. FUND. Heinrichow. 1 p.34,6 dedimus . . . claustro duos ch-os. CHART. Burgenl. II 37 p.25,45sq. nomina servorum: . . . Thomas -us, . . . filius Thome -i. REGISTR. Xant. (QuellRechtsWirtschGeschXanten. I. 1937. p.94,6) VIII officia, quorum IV vocantur hovambet sive -orum sive sectorum *eqs. al.* **β** *spectat ad possessionem, traditionem, obligationem sim.:* REGISTR. abb. Werd. 7 p.188,16 (c. 1150) tenet alterum *fundum* Arnoldus carp(entarius). TRAD. Patav. 1480 Albertus, quem Heberwinus -us tradidit. CHART. Wetzlar. I 82 p.26,39 mansum . . . vendidimus . . . magistro Gerlaco -o. CHART. Burgenl. II 43 terram -orum Castri Ferrei. CHART. Bern. III 54 super qua *(area)* Henricus -us residens est. CHART. Advoc. 195 marcam . . . de curia -orum . . . dedimus. *al.* **2** *strictius:* **a** *tignarius, structor lignarius – Zimmermann, Zimmerer, Bautischler (de archi-*

tecto: l. 8; cf. Gloss. III 374,49 St.-S. -us zemberman. *al.; de re v. Ph. Dollinger, L'évolution des classes rurales en Bavière. 1949. p.474sq.)*: **α** *gener.*: Wett. Gall. 27 quam *(axem)* -i aestimabant proicere. Gesta Camer. 2,1 ut quidam cementarius sive -us . . . campanarium . . . scanderet (Vita Meinw. 12 p.20,2). Vita Poppon. 33 magister -orum vel latomorum. Lamb. Ard. hist. 127 p.624,6sqq. miro -orum artificio domum ligneam ⟨fecit⟩, . . . quam . . . artifex vel -us . . . carpentavit nomine Lodewicus. Albert. M. animal. 15,80 scamnum secundum formam scamni esse a -o (*p.723*^{b},*30* τοῦ τέκτονος) *eqs. al. v. et l.42.53.* **β** *iur.*: Chart. scrin. Col. A I p.340,3 (c. 1170/90) Hermannus -us emit domum. Chart. Argent. I 617,30 qui lapicidas aut -os habuerit, ipsos non habebit in cena (Statut. ord. Teut. p.109,1 -os, l. . . . ad opus mittere). Acta imp. Winkelm. I 1005 p.772,7 quod *(servitium)* tenentur in castro . . . facere . . . magistri -terii. Chart. civ. Erf. 281 p.179,16 tres -i fide digni, qui . . . prestito iuramento damnum factum in ipso palatio . . . taxaverunt. *al. faber navalis – Schiffbauer*: Chart. Hans. I 745 p.260,30 (a. 1274) -us naves carpentans solvet de qualibet nave . . . v sol. **b** *fabricator vehicularius, artifex plaustrarius, carrarius – Wagenbauer, Wagner, Stellmacher (cf.* Gloss. I 462,1 St.-S. -us reitwaginari. III 228,10 -us waginari vel holzwerhman. *saepe)*: Lex Sal. Merov. 10,6 si quis ancillam perdiderit, . . . si fabrum, si -o ([carpan- *A 3*]. *cf.* Lex Sal. Karol. 11,5 si quis . . . furaverit . . . -um [gloss. K. 79: id est qui facit carrum]). *alleg.*: Hraban. univ. 21,12 p. 565^{C} lignarii . . . ac -i . . . possunt intelligi sancti doctores. **c** *cuparius, fabricator doliorum – Faßbinder, Böttcher*: Conc. Karol. 53 p.693,21 dum colliguntur vindemiae, -os II. Unibos 168,1 (ed. K. Langosch, Waltharius, Ruodlieb, Märchenepen. 1956. p.292) a doctis -is stringatur tonna circulis. Chart. Rhen. med. II app. 16 p.452,37 -us tenetur nuntiare hominibus . . ., ut arent, . . . in autumpno ligabit vasa ecclesie circulis suis. Chart. Tirol. notar. II 335 carta Albani -i. *al.* **d** *tornator – Drechsler*: Chart. select. Keutgen 256 p.353,22 (c. 1178/82) quicunque k-us, id est dreslere, . . . fraternitatem adipisci voluerit. **B** *fem.: ars lignaria – Technik der Holzbearbeitung*: Albert. M. animal. 11,16 intendunt ad ultimum finem . . . sicut et in -a et medicina.

***carpentatio,** -onis *f. opera tignarii – Zimmermanns-, Tischlerarbeit*: Albert. M. animal. 16,115 carpentarius non potest facere arcam ex lignis, nisi sint sine forma -is archae.

***carpentator,** -oris *m. faber vel structor lignarius – Holz(be)arbeiter, Zimmermann*: Albert. M. (?) animal. quaest. 8,4 p.189,71 non potest . . . componere sine arte . . . -r domum. Conr. Mur. summ. 6,1 p.426,4 -r seu faberlignarius.

carpenterius *v.* carpentarius.

***carpento,** -avi, -are. *dolare, (lignis) fabricare, aedificare – zimmern, (aus Holz) verfertigen, (er)bauen*: Lamb. Ard. hist. 57$^{capit.}$ quomodo . . . castellanus . . . -ari fecit castellum. Wilh. Rubruqu. itin. p.234,15 viri . . . -ant domos et bigas. Albert. M. animal. 11,15 similiter . . . facit carpentarius, . . . quando diffinit per formam artis . . . scientiam -andi. *al. v. et l. 9.20.* *Erb*

carpentum, -i *n. (m.* -us: *p.304,9; f.* -a: *p.304,2)*

1 *currus, vehiculum – Wagen, Fahrzeug, Fuhrwerk (cf.* Gloss. III 666,30 St.-S. plaustrum carruca currus -um vvagin. *al.)*: **a** *spectat ad vecturam hominum*: Einh. Karol. 1 p.3,19 -o ibat *rex*, quod bubus iunctis et bubulco rustico more agente trahebatur. Gerh. August. Udalr. I 5 sedebat . . . in solio super -um composito de humerulis plaustri in ferro pendente. 24 imposuit corpus *mortui* -o. *ibid. al. de vehiculo militari (spectat ad Vulg. II reg. 12,31. al.)*: Alcuin. carm. 3,9,4 ferrata super illos *(Fresones)* -a subegit (Nadda Cyriac. I 18,3). **b** *spectat ad vecturam onerum*: Annal. Fuld. II a. 860 mercatores . . . -is mercimonia ferentes. Vita Bav. II 1,299 menbris -i turbine tritis. Otloh. Wolfk. 26 cum . . . quidam negotiatores . . . cum -is praeterissent. Chart. Stir. I 605 p.573,5 patellarii . . . salinam decoquendam in saugmis vel -is . . . devehebant. *al. iron.*: Carm. Bur. B 37,1,9 bos . . . sequitur -um. *meton. i. q. munus vehendi (publicum) – (öffentlicher) Fuhrdienst*: Dipl. Merov. I 54 praeter illos mansos, unde -as exeunt. **2** *corpus – Leib, Leichnam*: Rhythm. 63,4,2 *bestia* corpus (carpentum *cod. recte ut vid., cf. D. Norberg, La poésie latine rythmique. 1954. p.80sq.*) habuit ut caballus. Sermo de Quint. (MGScript. XV p.272,35) quorum *(sanctorum)* corpora cum beati Gentiani -o sepulta . . . servavit patria. ibid. p.273,8 -a trium sanctorum . . . tumulaverunt. **3** *?uncus – ?Haken*: Gloss. III 657,4 St.-S. -us haho *(v. notam ed.). cf.* 1.*carpenta.

carpentus *v.* carpentum. **carpenus** *v.* carpinus.

***carpesia** (carsia), -ae *f.* (καρπησία) *fort. i. q. nardus montuosa vel veratrum – viell.*: *Baldrian oder Germer (Valeriana dioscoridis Sibth. [cf. André, Lex.bot. p.74] vel Veratrum album L. [cf. RE III.p.1574])*: Paul. Aegin. cur. 201 p.133,4 uti farmachis sine magna caliditate; tales . . . sunt . . . asarum et carsia ([καρσία *A in margine*]. *3,45,2* καρπησία [καρσία *a*]).

***carpho** *v.* carpa.

carphologia (-rfal-), -ae *f.* (καρφολογία) *de morbo i. q. evulsio stipularum – das Strohausklauben*: Aurelius 8 p.693,10 alienatio mentis . . . illos *(phreneticos)* . . . cum carfalogia . . . quaerit.

***carpia** (-peia), -ae *f. (ital.* carpia, *francog.* charpie *a* carpere *ut vid.) ?usu adi.*: *l. 32.*

1 *linteum concerptum, linamentum – zerzupfte Leinwand, Scharpie*: Tract. de chirurg. 85 cum unguento -am ponimus *eqs.* Roger. Salern. chirurg. 1,196 -a et alio panno curare. Alphita I p.308,5 -a, rasura panni idem. Ioh. Iamat. chirurg. 1,3 -am novi panni . . . appone (Petr. Hisp. chirurg. p.398, 33 mundificetur *fistula* cum -a de panno abluto). Theod. Cerv. chirurg. 2,6 p.147^{D} exiccetur . . . cum cotone et spongia -a . . . dura mater. Gloss. Roger. III 70 loco -e . . . uti stuppis bene carpinatis. *al.* **2** *caro minutatim concisa – gehacktes Fleisch, Haschee*: Gesta Trud. cont. I 13,5 p.314,15 primum ferculum in mensa erat, quae vocari potest -peia, de sicco pisce . . ., eo quod minutatim carperetur *eqs. cf.* *carpita.

carpidus *v.* 1. carpo.

***carpilio,** -onis *m.* (carpere) *expilator – Ausplünderer*: Egbert. fec. rat. 1,1152 odit . . . Deus omnes -es, qui miseris vitam fatiunt fetere colonis.

carpillum *v.* serpyllum.

***carpinalis,** -is *m.* (carpere *et* cardinalis) *qui avide arripit – gieriger Raffer (cf. P. Lehmann, Die Parodie im Mittelalter. ²1963. p.38)*: Christ. cal. Mog. 8 (MGScript. XXV p.243,2; a. 1252/53) o cardinales -es! Salimb. chron. a. 1248 p.228,13 melius denominavit vos *(sc. cardinales)* abbas Ioachym . . . -es nominando, quia revera optime scitis carpere *eqs.*

***carpinatus,** -a, -um. *(cf.* carpere, 1. carminare; *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p.402sqq.)*

carminatus, concerptus – ge-, zerzupft: Aesculapius 21 p.29,36 lanam -am lotam (Recept. Sangall. II 37 lana succida -a). Gloss. Roger. I A 1,3 p.513,17 stupas peroptime -as. Walth. Agil. med. 49 p.159,25 cotum -um infusum in butyro calefacto superponatur. *al. v. et l. 33. ?subst. neutr. i. q. linamentum – Scharpie*: Aesculapius 5 p.9,28 super loca *(i.* lota *?)* -a ponito . . . super plagas.

carpineus, -a, -um. *a carpino vel cortice eius oriundus – von der (Hain-)Buche oder deren Rinde (herrührend)*: Notae cod. Monac. 17142 (SBMünch. 1873/III. p.711; s. XI.²) libri *(sc. 'Bücher')* dicuntur a corticibus -is, quia . . . antiqui scribebant in libris -is.

carpinus (capr-, -pen-, -enio, -enta *sim.*), -i *f.* **1** *arbutus – Hainbuche (Carpinus betulus L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.851sqq.)*: Gloss. III 41,32 St.-S. -penus (capren-, capen-, -pan-, -entus *var. l.*) haginbŏcha (hagipŏm, hagen *var. l.*). 297,20 carapenus haginbucha. 386,7 arbutus hagenbŭche, -penus idem. 467,1 -penus (-rap-, -pan- *var. l.*). 713,20 -penio. IV 44,35 -penus (-pan- *d. e,* -pin- *f*). 246,43 capenus. V 33,10 -us. *saepe.* Hildeg. phys. 3 capit. (cod. G) -penus hanbuche. *adde*: Gloss. III 270,65 St.-S. -penta

[Schmidt]

(-tum *c*) bircha *(cf. Ahd. Wb. I. p.1106).* **2** *ficus – Feigenbaum:* Gloss. III 539,23 St.-S. -penus viginboim.

***carpio** *sim. v.* carpa.

***carpita,** -ae *f.* (*cf.* carpere, *carpia) *lodix – (Bett-)Decke:* Statut. ord. Teut. p.39,11 ad lectisternia . . . saccum, -am, linteamen . . . habentes sint contenti *fratres* (p. 108,25). Wilh. Rubruqu. itin. p.309,3 ductor . . . postulans a nobis unam -am sive unum tapetium.

***carpius** *v.* *carpia.

1. carpo, -psi, -ptum *vel* -pitum, -ere. *script.:* ka-: *l. 64.* -pid(us): *p.306,27. form. indic.: praes.* -ent: Vita Desid. Cad. 33 p.590,8 (-unt *2.3*). *?imperf.* -abat: *p.306,1. perf.* -avimus: *l. 71.*

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *decerpere, rescindere, avellere – (ab)pflücken, abreißen (cf.* Gloss. III 497,36 St.-S. -o bricho. *al.):* **a** *gener.:* Walahfr. hort. 95 huius *(abrotani)* . . . crinem . . . -tum prodest miscere medellis. 422 -e rosas. Wandalb. mens. 247 dum . . . -it maturas vinitor uvas. Hrotsv. Mar. 776 ut, quantum libeat, de te *(sc. palma)* mater mea -at. *al.* **b** *in imag.:* Aldh. virg. II 2774 electos scripturae -ere fructus. Walahfr. hort. 417 sanguine martyrii -it quae *(ecclesia)* dona rosarum. *c. sensu colligendi:* Aldh. virg. II 944 contemplativos -ens . . . maniplos. *c. sensu desecandi:* Waltharius 1274 -sisti florem mucronis falce tenellum. **2** *carminare, pectere – zupfen, krempeln, hecheln (cf.* Gloss. IV 350,23 St.-S. -bant zeison. *al.):* Ekkeb. Hersf. Heimer. 33 dum linum -ret manibus *mulier.* Galb. Karol. 47med. (chart.) lanas. **3** *concidere – (zer)hacken: v. p.304,36.* **B** *latius:* **1** *de actione capiendi:* **a** *(cibum) assumere – (als Speise) zu sich nehmen:* **α** *de hominibus i. q. epulari – schmausen, verspeisen:* Aldh. ad Acirc. 80,7 lurcones rabidi quem *(stipitem taxi)* -unt rictibus oris. Epist. Hann. 24 p.58,5 cum . . . dubitet cotidie, quid potissimum -at. *in imag.: c. sensu concoquendi:* Hraban. epist. 5 p.390,23 dimittat haec nostra . . . paupercula illis, qui perfectorum non possunt -ere cibum. *c. sensu devorandi:* Aldh. virg. II 1647 faucibus invidiae . . . gloria -itur. **β** *de animalibus: depasci – abfressen:* Aldh. ad Acirc. 45,3 fructus agrorum . . . -o *(sc. locusta)* catervatim. *rostro vellere – (ab)picken:* Aldh. virg. II 226 qui *(graculus)* . . . -ens de messe maniplos. *sugere, gustare – saugen, kosten:* Willib. Bonif. 5 p.22,20 ad instar . . . apis, quae . . . herbarum copiam . . . -enti . . . rostro pertemptat *eqs.* **b** *captare – fangen:* Egbert. fec. rat. 1,337 vult -ere mures *cattus.* **c** *apprehendere – ergreifen:* Carm. cod. Vat. (5330) 24,6 *(in imag.)* vertice . . . brumę Romanas -it habenas *annus.* **d** *haurire – schöpfen:* Beda hist. eccl. 5,7 p.293,13 *(in imag. de baptismo)* ut . . . iubar radianti -ret haustu. **2** *de actione laedendi i. q. laniare, torquere – zerfleischen, martern:* Hymn. Hraban. 22,3,4 cessit his *(sanctis)* lacerans fortiter ungula nec -sit penetralia. Walahfr. Mamm. 12,4 dum -itur unguibus uncis *sanctus.* Otto Frising. chron. 2,34 p.107,27sq. cum corpus eius -retur (cap- *A2 ut Cic. parad. 16*), -i (cap- *Cic.*) certe ipse *(Regulus)* non potuit. *al. in imag.:* Lamb. Hersf. annal. a. 1075 p.242,24 qui . . . vitam eius *(archiepiscopi)* . . . livido dente -bant. *al. compungere – zerstechen:* Carm. Paul. Diac. app. I 6,3,3 pulix . . . dum -ret artus.

II *translate:* **A** *acquirere, lucrari – erwerben, gewinnen:* Hraban. carm. 39,71,5 *(de Christo)* -ere regna debita. Dipl. Ludow. Germ. 109 p.157,38 -ere ac possidere hereditatem. Hrotsv. Gong. 271 hinc nos laetitiam . . . -ere. *v. et p.304,49. (mente) concipere – (geistig) sich aneignen:* Wett. Gall. 20 cognitionem divinae legis -bat. **B** *uti, frui – (aus)nutzen, genießen:* Rhythm. 148,82,1 karpe moras, visita me. Carm. Aldh. 2,94 per saecula -ens aeterna gaudia. Bruno Querf. fratr. 13 p.730,38 cum altum fessa membra -rent soporem. *al. percipere – erleben:* Carm. de Mart. 5,19 (NArch. 11. 1886. p.465; cod. s. XI.ex.) est concessa mihi nova visio -i. **C** *excerpere – exzerpieren:* Excerpta synod. (ed. F. Maassen, Gesch. der Quellen . . . des canon. Rechts. I. 1870. p.844; c. s. VIII.) causas utilitatis . . . -avimus. **D** **1** *suscipere, conficere – unternehmen, zurücklegen, ziehen:* Arbeo Corb. 10 p.199,6 equum ascendens . . . ceptum -abat (-ebat *1.2 p. corr.*) itinerem (Emm. 36 p.82,8. Otto Frising. gest. 2,38 ad occidentales partes Longobardiae . . . -bant iter. *saepe*). Liutg. Greg. 9 p.74,15 propositam -ere viam (Vita Heinr. IV. 5 p.21,8. *al.*). Trad. Frising. 419 quem *(comitatum)* contra Liuduuinum hostiliter -bant. *in imag.:* Paul. Diac. carm. 29,6 haec *(gesta sanctorum)* monstrant -ere lucis iter. Hrotsv. Gong. 480 caeli calles -ere sidereas. *intrans.:* Paulin. Aquil. carm. 3,12,2 qui noctis tetras -it . . . per tenebras. **2** *percurrere – durchziehen:* Carm. var. 2,35 (NArch. 39. 1914. p.174) aera -it avis, gramen pecus, ęquora piscis. **E** *attingere, tractare – berühren, behandeln:* Hraban. carm. 2,2,19 haec tota . . . -ere scriptis. **F** *affligere – quälen:* Beda hist. eccl. 2,12 p.108,20 cum . . . angoribus . . . -retur. Carm. Bur. B 163,5,3 stulto -or anxius animi furore. **G** *detrectare, reprehendere – herabsetzen, kritisieren:* Hraban. epist. 18 p.423,39 aliena opuscula -ere. Ermenr. ad Grim. 32 p.572,29 lector, -is forsan qui carmina nostra. Thietm. chron. 6,64 vicia . . . aspere -bat. Adam gest. 3,1 p.143,1 ut ea, quae laudaveris, adulatione -ant. *al. angere – ängstigen:* Marian. chron. a. Chr. 1099 (rec. A in margine) quod . . . quasi angelus . . . cantavit *canonicus,* moriturus a diabolo ⌊-pitus acriter⌋ (⌊⌋ turpiter acriterque *rec. B*) audivit. *deridere – verhöhnen:* Aldh. virg. II 292 sanctum qui *(pueri)* -ere vatem et laniare student.

adi. **carpitus,** -a, -um. *carminatus – gezupft:* Fragm. mul. II 57 adicias . . . lana sucida -da.

adv. **carptim.** **1** *cum delectu – in Auswahl:* Aldh. virg. I 22 paucula . . . -m et cursim congessimus. Nicol. I. epist. 90 p.503,1 his . . . de pluribus . . . -m commemoratis. Vita Liutb. 24 p.27,15 aliqua ex innumeris -m disserere. **2** *separatim – Stück für Stück:* Chron. Pol. 1,15 si singula facta . . . -m voluerimus scriptitare. **3** *statim – sogleich (cf.* Gloss. IV 124,22 St.-S. -m sparsim gizalo. *al.):* Willib. Bonif. 6 p. 27,26 -m se invitatum . . . intellexit.

2. *carpo *v.* carpa.

carpobalsamum (crap-), -i *n. (f.: l. 43)* (καρποβάλσαμον) **1** *fructus vel grana balsami – Balsamfrucht, -körner:* Paul. Aegin. cur. 255 p.203,28 -i (*3,78,12* καρποβαλσάμου) . . . ȝ i. Antidot. Bamb. 19 recipit . . . crap-o. Constant. Afric. grad. p.356,32 cuius *(balsami)* . . . semen -um . . . dicitur. Ioh. Platear. simpl. med. p.8b[r] fructus *balsami* . . . dicuntur -um. Matth. Platear. gloss. p.367[H] -um est calida et sicca, . . . est . . . -um minoris *(sc. quam balsamum),* maioris tamen quam xylobalsamum *efficaciae.* Oliv. hist. Dam. 60 p. 263,6. *al.* **2** *odor fructus balsami – Duft von Balsamfrucht:* Conr. Hirs. (?) epithal. 19[b],1 (AnalHymn. 50 p.501) vitalis ligni gratia . . . exponit -a.

***carpocareon** *n.* (καρπός *et* κάρυον) *flos nucis – Nußblüte:* Alphita I p.282,46 -on, flos nucis idem.

***carpocareos** (-ota-, -cer-, -rios, -us) *m.* (καρπός *et* κάχρυς *ut vid.*) **1** *semen ferulae – Steckenkrautsamen:* Gloss. Salern. p.5[b],42 -otareus, semen ferule (Alphita II p.31,15 cacrei vel . . . -os, s. f. idem). Alphita II p.32,14 -rios. **2** *sucus ferulae – Steckenkrautsaft:* Alphita I p. 282, 47 -cereos, succus ferulae idem.

***carpocissus** (-osc-, -iscus), -i *m.* (καρπός *et* κισσός) *fructus hederae – Efeufrucht:* Bernh. Prov. comm. 2,1 p.279,20 -scissy, id est fructus eius *(hederae).* Gloss. Salern. p.5[a],9 bacce edere, -scisci (Alphita II p.19,8 b. e., -i idem, fructus edere).

carpos (ka-, cap-, -rop-), *acc. pl.* -os *m.* (καρπός) *fructus – Frucht:* Carm. cod. Guelf. Gud. 335 f. 38[v] cui καρπὸς in ęscam *erat in paradiso.* Alphita I p. 285,24 colofonia . . . et capos Heryos, id est fructus montis *eqs.* II p.34,12 caropos mirice, fructus geneste idem. *in imag.:* Froum. carm. p. XIII,1 ruminat . . . verborum arithmetica karpos (gloss.: fructus). *v. ThLL. II. s. v.* 2. carpus.

***carposciscus** *sim. v.* *carpocissus.

***carpotareus** *v.* *carpocareos. **carptim** *v.* 1. carpo.

carptor, -oris *m. detractor, calumniator – Verleumder, Kritiker:* Arnulf. delic. 292 dupla struit duplam -is lingua

[Schmidt]

ruinam. MANEG. ad Gebeh. 73 p.426,44 exspectationi -is . . . satisfacere. *Schmidt*

carra *v.* carrum.

***carracistum,** -i *n.* (carracutium *cft. ed.*) *carrocium – Fahnenwagen:* ANNAL. Herb. a. 1266 (MGScript. XXIV p. 829,2) ecclesia *(Herbipolensis)* habuit . . . -um de novo paratum.

***carracium** *v.* *caracium. **carraco** *v.* carrico.

***carrada** (-ta), -ae *f. vel rarius* ***carradum** (-tum: *l. 18.59*), -i *n. (m.* -us: *l. 60. p.308,9) script.:* ka-: *l. 31.35.46. passim.* ga-: *l. 45. p.308,8. al.* qua-: *l. 25. adde* DIPL. Merov. III A 23 p.141,10 (spur.). -ara-: *l. 25. p.308,14. al.* -arid-: *l. 69.* ?-rut(a): *l. 62.* -dd-: CHART. Neocell. (Frising.) 43 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XIX. 1961). -at(a): *crebrescit in schedulis nostris s. XIII. form.: acc. pl.:* -des: *l. 30.* -dia: *l. 49.61. p.308,8.*

onus carri, vehes – Wagenladung, Fuder (*cf.* GLOSS. III 373,35 St.-S. -ta vůder. 646,27 -tum fŏdir): **1** *de rebus solidis:* **a** *de praestatione sim.:* CHART. Sangall. A 63 (a. 772) censum . . ., hoc est -ta una de anona (DIPL. Otton. I. 105 p. 189,32 sex -as annonę pastui equorum. *cf.* CHART. Sangall. A 506 ut . . . demus . . . quatuor -as de grano, duas de spelta, alias duas de avena). *al.* TRAD. Frising. 456 tradidit . . . VI -as de feno (CAPIT. reg. Franc. 210,15 foenum -as III. GESTA Lob. 9 p.314,6 [chart.] petiit tres quaratas [carratas *2*] feni. TRAD. Michaelb. 119[a] -am feni, que wolgo dicitur warbe. *al.*). COD. Lauresh. 3674[a] de pice carr. XXXII. CHART. Rhen. med. I 135,10 solvit faculas L, scindalas -am I *(cf.* RUD. TRUD. gest. 9,10 XX -tas lignorum. *al.)*. TRAD. Salisb. I 100 censum unius -ę salis. FUND. Mur. 30 p.92,19 debet . . . VII -des stercoris . . . inducere (*cf.* REGISTR. Patav. I p.191,9 X karr. fimi). CHRON. Mont. Ser. a. 1174 -tam ferri. *saepe.* **b** *de proventu ad mensurationem pratorum adhibito:* CHART. Traiect. 12 p.8,29 (a. 704) prata ad L -as secandas (*sim.* COD. Lauresh. 429). COD. Lauresh. 322 de prato ad duas k-as feni. CHART. Fuld. B 63 prata, ubi foeni crescere possunt -e VIII. REGESTA Alsatiae 147 (ed. A. Bruckner. 1949) prado . . ., ubi potes colligere X -as de feno (CAPIT. reg. Franc. 128,7. TRAD. Frising. 671 p.565,14. *al.*). CHART. Tirol. 390 (a. 1180/1212) pratum . . . de una -a feni. CHART. Bern. II 121 pratum unius -te feni. *al. accedit ad notionem mensurae superficiei:* TRAD. Frising. 75 (a. 776) iugera XL terra et X -as de pratis (CHART. Bund. I app. p.377,7. DIPL. Arnulfi 118. *al.*). CHART. Sangall. A 99 iurnales centum et de prade ad -as XXXVII (CAPIT. reg. Franc. 128,10. CHART. Turic. 124 g-am. CHART. Rhen. med. I 120 p.125,30. TRAD. Frising. 1074 p.21,2 k-as). TRAD. Frising. 268[a] iurnales XL, pratas VI -as. 489 pratas . . . valentes XXX -as. 945 dedit . . . -am dimidiam. TRAD. Ratisb. 41 pratorum -as X (TRAD. Frising. 1106 karradia). *saepe.* **c** *usu communi:* HERBORD. Ott. 2,41 -tam . . . pro denario recentis acciperes allecis. ANNAL. Erf. praed. a. 1242 rex . . . XXIIII -tas librorum . . . iussit cremari. *remissius:* NOTKER. BALB. gest. 1,15 p.19,2 duas -as talibus caseis plenas. **2** *de rebus liquidis:* **a** *de praestatione sim.:* SALOM. II. epist. 34 de cervisa -am I, id est XXX situlas (TRAD. Ratisb. 136 p. 110,5). CHART. Sangall. A 208 unam -tam civitalem, id sunt XXXIII siclę civitalię. TRAD. Lunaelac. 110[b] p.67,20 unam -am de vino aut unam -am de melle. CHART. Bern. I 4,48 p. 284,24 unum vini -tum. DIPL. Conr. II. 106 I -am cervisie, unum sagma vini. TRAD. Ratisb. 513 IIII -os sicerę, duos vini. TRAD. Brixin. 158 bina Latina vini k-ia. CHART. select. Keutgen 127,25 unam carrutam *(sic ?)* vini. TRAD. Falk. p.17,43 XVI urne, hoc est due k-ę et IIII urne. CHART. Babenb. 141 indulgemus . . . mutam . . . in duabus k-is vini maioris ac publici oneris. CHART. Tirol. notar. I 732 investivit . . . sartorem de una vegete cum IIII -as vini. CHART. Brixin. 115 tres -tas boni musti. CHART. Tirol. 1300 p.339,35 VI plaustratas sive -tas vini. CHART. Neocell. (Brixin.) 83 p.126,35 (Font. rer. Austr. II 77. 1965) pro vino quantitate VI caridarum. *persaepe. c. sensu vecturae:* TRAD. Udalr. August. 9 (a. 1126/78) servitium constituit, videlicet de Watenes una -a vini . . . in ripa fluminis. TRAD. Scheftl. 484 p.463,15 equos . . ., qui ferant -am vini. *al.* **b** *de proventu ad mensurationem vinearum adhibito:* FORM. Sangall. 4 vineam ad X -as vini (DIPL. Otton. II. 60. *al.*). CHART. Fuld. B 403 p.460,3 de vino, unde crescere possunt k-ae XX. DIPL. Ludow. Germ. 132 VII particulae vinearum, ubi duae -ae colligi possunt. CHART. Argent. I 52 p.43,41 vicus . . . ad fęcunditatem XIV -arum vini. CHART. Tirol. 99 vineam feracem trium -arum. TRAD. Brixin. 444 tantum vineę . . ., unde quotannis duo garradia vini provenire possint. GESTA Halb. p.97,18 quantum ad decem k-dos vini posset sufficere. *al. accedit ad notionem mensurae superficiei:* REGESTA Alsatiae 360 (ed. A. Bruckner. 1949; a. 764/92) iurnales X et de prado ad -as II et de vinea ad -a I *(sim.* CHART. Rhen. med. I 58 p.65,18. COD. Lauresh. 33 p.317,25. DIPL. Heinr. II. 104 caradas. *al.)*. CHART. Tirol. 7 de vineis -tas IIII. COD. Lauresh. 410 occupationem . . . ad duas k-as vineti. *al.* **c** *usu communi:* ALCUIN. epist. 8 p.34,11 medicus mihi promisit duo -ta de vino optimo. AMARC. serm. 3,106 qui . . . sibi centum vini manare trapetis vidit -as.

carradeci *v.* carrum *p. 312,60.*

carrago, -inis *f. carrum – Wagen:* VITA Goar. 11 nec in asinum vel mulum neque ullam -em (cart-, cara-, carru- *var. l.*) facere potest *rex.*

***carraleça, *carraliçia** *v.* *carraricia.

***carralis** (ka-, cara-, -ll-), -e.

1 *adi.: ad carra pertinens – Karren-, Wagen-:* **a** *carris efficiendus – mit Wagen durchzuführen:* DIPL. Merov. I 51 de quantacumque carra . . . tam -e quam de navigale . . . nullo tilloneo . . . exigere. FORM. Marculfi add. 3 ut nullo tolloneo . . . nec de navalle nec de -lle evectione . . . nec exigatis (DIPL. Pipp. 19. DIPL. Karoli M. 122 p.171,13. 137. *al.*). **b** *carris aptus – für Wagen geeignet:* CHART. Ticin. 41 p.128, 18 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929) usque ad viam -llem.

2 *subst.:* **a** *masc. vel fem. (v. et l. 46):* *via carris apta – Fahrstraße* (*cf.* CHART. Rhen. med. II app. 15 p.401,19 per viam, que vulgo carral dicitur): CHART. Rhen. med. I 447 alteram *vineam,* quę vocatur quadruvium, inter duos k-es sitam. CHART. Ticin. 194 p.23,4 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. III. 1943) omnes vias et -es. **b** *neutr.:* **α** *vectura – Fuhre:* CAPIT. reg. Franc. 13 p.32,5 ut nullus de victualia et -ia (carnalia *var. l.*) . . . theloneum praehendat; de saumis similiter. **β** *mensura quaedam superficiei – ein Flächenmaß:* CHART. Sangall. A 270 (a. 821) dono tibi . . . carrale pradu. 705 p.306,32 pradu . . . carrorum III . . .; in Salecto -e I. CHART. Bund. 206 p.165,13 Andrea dedit unum carale (p. 165,9 VI carales). CHART. Tirol. 264 p.119,9 unum -e de prato. *al.*

***carrana** *v.* 2. *carina. ***carrareçia** *v.* *carraricia.

?***carrareus,** -a, -um. (*cf.* *calcatar) *ex calcatar consistens – aus Eisensulfat bestehend:* Ps. AVIC. anim. 6,15 p. 282,19 stannum nimis croceum . . . et vocatur stannum -um.

***carraricia** (-aliçia, -aleça, -reçia *sim.*), -ae *f. via carris apta – Fahrstraße (cf. H. Bosshard, Saggio di un glossario dell'antico lombardo. 1938. p.129):* CHART. Ticin. 194 p.23, 32 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. III. 1943; a. 1239) debent habere carrariçiam (p.23,21 caraletam. p.23,34 carraleçam. p.24,9 carrareçiam. p.27,10 carraliçiam. *ibid. al.*).

***carrarius** (cara-), -a, -um. **1** *adi.: ad carra pertinens – Karren-, Wagen-:* **a** *carris efficiendus – mit Wagen durchzuführen:* DIPL. Merov. I 54 praeter illos mansos, unde operas -as exeunt. 92 p.82,1 praeter illam terram, unde opera -a (carpentaria *var. l.*) exeunt. CAPIT. reg. Franc. 22,81 tria -a opera licet fieri *eqs.* **b** *carris aptus – für Wagen geeignet:* GREG. CAT. chron. II p.25,22 ecclesiam . . . cum introitu et exitu suo per -am viam publicam (CHART. Basil. A I 296 p. 452,11). **2** *subst.:* **a** *masc.: carpentarius – Stellmacher:* GREG. CAT. chron. I p.287,22 terra, quam tenet Stephanus -us. **b** *fem.:* **α** *onus carri, carrada – Wagenladung, Fuder:* IOH. METT. Ioh. 75 decem . . . vascula . . . -a una vini possunt adquiri. *ibid. iterum.* DIPL. Otton. II. 22[b] cum . . . pratis vineisque et (ad *A*) VIII vini -as (carrias *A*) ⟨. . .⟩. **β** *dolium – Faß (cf. H. Bosshard, Saggio di un glossario*

[Gottschaller]

dell'antico lombardo. 1938. p.128).: Otto Mor. hist. p. 86,15 cararias multas plenas ex lignis siccis *eqs.*

***carrata** *v.* *carrada.

***carratula,** -ae *f.* *vehes parva – kleine Wagenladung:* Chart. Raitenh. 18 (c. 1165) vaccariciam . . . v -is salis in Hallensi salina expeditam.

***carratum** *v.* *carrada.

***carrazo** (cara-), -inis *(f.) vel* ***carrazium** (-ezium, -ezum), -i *n.* (carrago *cft. ed.*) *form. abl. sg.* -zena: *l.* 13. *vectura – Fuhre:* Registr. Trident. I 110 p.93,31 (a. 1220) triginta denr. pro -e de Archo (61 p.63,8 pro carazine et soma. 114 p.97,9 -io. 115 p.98,3 carrezio. 117 p.99,12 carrezo. 135 p.113,22 carrazena). 134 inter vacam et -em.

***carrectum** *v.* *caratum. ***carregium** *v.* *carrigium.

***carrena** *v.* 2. *carina. ***carresum** *v.* *garresum.

1. *carrettus (caretus) *vel* **-a** *vel* **-um,** *abl. pl.* -is *subst.* (*ital.* carretto, -a) *carrum parvum – kleiner Wagen, Karren:* Ioh. Codagn. annal. a. 1216 p. 57,21 milites et pedites . . . cum caretis, manganis et predariis. Annal. Plac. a. 1237 p.477,21 populos venientes cum caretis. Paris. annal. a. 1233 (MGScript. XIX p.9,5) cum . . . carrociis et -is.

2. carretus *v.* garritus. **carrexo** *v.* charaxo.

***carrezium** *v.* *carrazo. ***carriarius** *v.* *chorarius.

***carricatio** (-iga-), -onis *f.* *portatio onerum – das Befördern von Lasten:* Conc. Karol. 50^{D},50 p.643,41 ne in hac sancta . . . die . . . quaslibet carrigationes . . . homines facere praesumant. Vita Menel. 2,4 (MGMer. V p.151,3) sue -is assellum sibi sterni commendat.

***carricatura,** -ae *f.* *munus vehendi – Fuhrdienst:* Capit. reg. Franc. 297,14 p.438,4 pauperes . . . in -is et paraveredis . . . gravare.

carrico, -avi, -atum, -are. *script.:* charre(o): *l. 48.* cari-: *l. 36.49. al.* -ig(o): *l. 38.51. al.* carc(o): *l. 37.38.53. al.* carg(o): *l. 38.64. al.* carrac(o): *l. 62.* carri(o): *l. 47.*

1 *trans.:* **a** *in carrum imponere – auf einen Wagen laden* (*cf.* Gloss. II 732,6 St.-S. caricavit fazzota): Lex Sal. Merov. 122 si quis . . . lignarium . . . in carro carcaverit. Lex Sal. Pipp. 43,2 si . . . in carro cargaverit (carc-, carrig- *var. l.*) *vinum.* Theod. Trud. Bav. 22 Attinus sabulum et lapides -turus plaustro vehebatur. **b** *onus (vehendo vel portando) promovere – eine Last (durch Fahren oder Tragen) befördern:* Leg. Wisig. 5,5,2 si *iumentum* . . . fasces -ando . . . mortuum fuerit. 8,4,9 si quis bovem alienum iuncxerit . . . ad aliquid -andum. Capit. reg. Franc. 273,29 *coloni* debent et margilam et alia quaeque -are *eqs.* Wilh. Andr. chron. 228 vini dolium . . . ad nos usque -ari fecit. Chart. Bern. II 602 p.650,14 ad carrianda blada et vina ecclesie. Chart. Helv. arb. 135 p.209, 9 ad charreandum . . . res et bona. *absol.:* Capit. reg. Franc. 93,6 operas, . . . sementare, runcare, caricare, . . . exigere. **c** *onerare – beladen:* Capit. reg. Franc. 32,30 unde carra in hostem carigare debent. Dipl. Loth. I. 55 p.159,5 (ed. Th. Schieffer. 1966; interp. c. s. X.) navem . . . episcopalem . . . ab iterantibus carcandam esse precipimus (*sim.* Dipl. Ludow. Germ. 56 [interp. c. s. X.]). Bernh. Mar. annal. a. 1166 p.253,21 unam *navem* . . . caricatam cepere. Annal. Ianuens. II p.148,20 *galea* platas duas caricatas rerum . . . ceperat. Chart. Hans. I 201 p.63,10 cogam . . . carcatam vinis. Acta imp. Winkelm. II 38 caricare et scaricare vascella. *in imag.:* Theod. Trev. transl. Celsi 2 (praef.) imbecilles humeros tanti mole mandaminis caricare.

2 *intrans.:* *curru vehi – mit einem Wagen fahren:* Dipl. Karoli M. 114 viam integram ad carracandum sive itinerandum habere. Cod. Lauresh. 18 p.297,6 (dipl. Ludow. Pii) viam integram ad -gandum in marcham.

subst. **carricans,** -antis *m.* *qui onerat – einer der belädt:* Innoc. IV. registr. A 236 p.176,16 omnes ibidem cargantes aut descargantes.

***carricum** (cari-), -i *n. vel* ***cargum,** -i *n. vel* ***carga,** -ae *f. vel* ***carca** (carka, karka), -ae *f.* (*cf. ital.* carico, *prov., hisp.* carga, *francog.* charge, *theod. inf. vet.* kerke)

onus – Ladung: **1** *in univ.:* Annal. Ianuens. II p.96,4 carricum navis . . . ceperunt. p. 106,23 reversi sunt ad caricum recipiendum. *al.* Chart. Tirol. 687 p.142,35 nulla navis . . . erat ausa accipere aliquod cargum. *ibid. al.* **2** *de mensura (cf. A. Schaube, Handelsgeschichte der romanischen Völker. 1906. p.814sqq.):* Chart. Hans. I 432 p.145,18sqq. (a. 1252) carka aluminis, cimini, amigdalarum vel piperis transiens iv den. . . ., et si vendatur . . ., karka viii den. 435 p.150,43 vasa, que non pertinent ad carcas. *al.* Ps. Avic. anim. 5,26 in xxx cargas de stercore equino mitte unam de sale.

***carrifigium** *v.* *carrigium *l. 17.*

carriga *v.* carruca. ***carrigatio** *v.* *carricatio.

***carrigium,** -i *n.* (*cf.* carrum, navigium) *script.:* charag-: *l. 33.* cariçi-: *l. 21.* -reg-: *l.24.30.* -rug-: *l. 28.*

1 *carrum, vectura – Wagen, Wagenfahrt:* **a** *de teloneo:* Dipl. Karoli M. 108 p.153,22 ut . . . nullus iudex publicus . . . coniectos tam de -o quamque de parafredos . . . non praesumat ingredere *(inde* Dipl. Loth. I. 56 p.160,14 [ed. Th. Schieffer. 1966] de carrifigio. *al.).* Chart. Rhen. med. I 95 p.99,31 theloneum sive de -o sive de navigio . . . exquirere (Dipl. Otton. II. 148 p.167,10. Dipl. Merov. III A 14 p.131,17 [spur. s. XIII.]). Chart. Tirol. 1184^{a} p.230,11 dedimus ei viii solidos pro cariçio. **b** *usu communi:* Gesta Frid. imp. A p.60,4 -a infinita, trabes . . . dare. **2** *munus vehendi – Fuhrdienst:* Acta imp. Böhmer 121 p.113,30 (a. 1164) albergarias, hostem, carregium . . . confirmamus *eqs.* (*sim.* Acta imp. Winkelm. I 164 p.142,19). Chart. Bern. II 602 p.605,35 opera et -a . . . debent facere. *c. sensu licentiae:* Chart. Helv. arb. 135 p.212,7 (a. 1273) quod . . . possint petere et habere lo charroy sive carrugium *eqs. ibid. iterum.* **3** *teloneum de carris praestandum – Wagenzoll:* Acta imp. Winkelm. I 404 p.350,41 (a. 1248) cum . . . vestigalibus, carregiis, exactionibus *eqs. fort. add.:* Chart. ord. Teut. 112 p.93,4 (a. 1257) debent solvere . . . quintam decimam . . . de charagiis.

1. *carrigo, -inis *f.* *vectura – Wagenfahrt:* Dipl. Karoli M. 122 p.171,6 nullo toloneo nec de saumas nec de -e neque de navigio . . . dissolvere.

2. carrigo *v.* carrico.

1. *carrina, -ae *f.* (*cf.* carinare) *convicium – Vorwurf:* Bernold. Const. libell. II 3,6 nimiam multitudinem -arum ad synodum differemus *(cf. notam ed.).*

2. *carrina *v.* 2. *carina.

1. carrio, -ire. (*cf.* carinare, garrire) *vana loqui – schwatzen:* Hugo Trimb. registr. 676 solent . . . garrire doctores et arcium cum pica -ire *(cf. comm. p. 248).*

2. carrio *v.* carrico.

1. *carriola (cari-), -ae *f.* *carrum parvum – kleiner Wagen:* Ioh. Codagn. annal. a. 1199 p.25,32 fossatum munierunt cariolis, quas posuerunt super ripam illius. a. 1208 p.35,7 cariolas . . . venire fecerunt. *ibid. al. (v. ind.).*

2. *carriola *v.* *gariola.

***carriotus** *vel* **-a** *vel* **-um,** *abl. pl.* -is *subst.* (*francog.* chariot) *carrum (parvum) – (kleiner) Wagen:* Constant. Mett. Adalb. 14 p.662,53 innitentes baculis aut -is devecti . . . confluebant.

***carriuncula** *v.* *carruncula.

carroballista (-ali-), -ae *f.* *ballista in carro posita – auf einem Wagen befindliches Schleudergeschütz:* Sedul. Scot. carm. 2,53,8 praecipites scopulos -alista serit.

***carrocium** (ka-, caro-, -ruc-, -oti-, -ochi-, -ozolum, -rezolum, -ozenum, -ozinum, -ozerum, -cerum), -i *n. (m.* -us: *l. 65. p.311,7; f.* -a: *l. 72. p.311,5)* (*ital.* carroccio)

carrum signa portans – Fahnenwagen: Otto Mor. hist. p.112,8 omnibus . . . collectis prope carozolum (-ezolum *var. l.*). Const. I 204 p.281,32 quod *(vexillum)* miro artificio egregiae molis et altitudinis ferebant in karrotio, quem iuga boum non pauca trahebant. Gesta Frid. imp. A p.40,22 Mediolanenses . . . egressi sunt . . . cum carocero (carozeno *var. l.*). Ioh. Codagn. annal. a. 1175 p.10,16 Lonbardi quatuor carocia . . . construxerunt. Acta imp. Böhmer 927 dederunt . . . crucem . . . habitam cum ipso -zolo *eqs.* Burch. Ursb. chron. p. 43,16 plebei . . . vexillum sancti Ambrosii super caroclam suam advexerunt. Annal. Rup. Salisb. II a. 1237

[Gottschaller]

inperator . . . triumphavit, ita ut potestatem . . . in karrucio ligatum abduceret. CONR. MUR. summ. 6,6e p. 441,14 Thuricenses . . . cum suo -chio contra Basilienses venerunt. SALIMB. chron. p. 14,13 Saladinum more Lombardorum vexillum in -ia deducentem. p. 213,7 si -um alicuius civitatis capitur in bello, civitas illa magnum opprobrium reputat sibi fieri *eqs.* ALBERT. MIL. temp. 206 fuerunt carocii de Parma et de Bononia in servicio Regii. MEMOR. Mediol. a. 1239 (MGScript. XVIII p. 402,26) imperator cum carozino Cremone transivit. *saepe.*

***carropera** (caro-), -ae *f. sg. vel* -um *n. pl.* *munus vehendi – Fuhrdienst:* FORM. Marculfi 2,36 (ed. A. Uddholm. 1962) nulla funccione . . . vel pascuario aut agrario -a (caro- *B 1*) . . . solvere . . . non debiatis. CAPIT. reg. Franc. 273,29 coloni, . . . qui . . . -a et manopera ex antiqua consuetudine debent. *al.* CHART. select. Waitz 2 p. 4,26 faciat . . . mansus . . . noctes . . . septem in -a. DIPL. Merov. III A 2b p. 117,10 (spur. s. XII.) solvunt caropera et vervicem.

carrotidus *v.* caroticus.

***carrotium, *carrozolum** *v.* *carrocium.

***carruada, -ta** *v.* *carrucata.

***carrubius,** -i *m. vel* ***carrubium,** -i *n.* *(ital. sept. dial.* carrobbio, carruggio *a* quadruvium, *cf. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p. 804.807)*

1 *quadrivium (spatiosum) – Straßenkreuzung, Platz:* CHART. Tirol. 552 p. 32,30 (a. 1204) in -o, quod est ante domum Berte. **2** *via (angusta) – (enge) Straße:* ANNAL. Ianuens. III p. 19,10 cum . . . muri facti essent . . . in . . . -is et viis publicis. IV p. 25,6 in vico sive -o . . ., per quem *eqs. ibid. al.*

***carrubla** *v.* *carubia.

carruca, -ae *f. script.:* ka-: *l. 72.* ga-: *l. 51.* caru-: *l. 41.42.* ?cartu-: *l. 49.* -ug(a): *l. 38.51. p. 312,11.* -ua: *l. 40.* -iga: GLOSS. III 652,56 St.-S.

1 *vehiculum (plerumque birotum) – (meist zweirädriges) Fahrzeug (cf.* GLOSS. II 571,66 St.-S. pilento -a sabuch. 739, 16 -a carruh. III 374,36 reidewagen, -a idem): **a** *gener.:* LEX Sal. Merov. 38,1 si quis caballum, ⌊qui -a (-ga *C*, carucam *A 3*) trahit⌋ (⌊⌋ carrucaricium *A 1*), furaverit (*inde* LEX Sal. Karol. 40,1 -gam [-uam *K 18*]). LEX Ribv. 47,2 si quis per messem alienam cum carro vel caruca (-ga *var. l.*) transierit *(v. comm. p. 153).* PACTUS Alam. V 2 si -a (-ga, caruca, carugam *var. l.*) involat aut rumpit de rotas de davante. DIPL. Otton. I. 299 plaustris vel -is vel quibuscumque vehiculis adductis . . . mercibus. VITA Paulin. Trev. 21 -a prae foribus ecclesiae . . . suspensa est. MIRAC. Firm. 2 praef. (MGScript. XV p. 806,56) in quadrigis et in lecticis, in -is advehebantur *languidi.* CHART. Bern. I 5,68 p. 463,19 permisimus . . . usum nemoris . . . ad cartucas *(sic ?)* construendas et caros. CHART. Wirt. VII 2464 si . . . pons non foret . . . reparatus currui et g-ge per ripam competenti transitu adaptato. NICOL. BIBER. carm. 1723 (ed. Th. Fischer. 1870) facit . . . alter -as, ut in hiis nova vascula ducas. *al.* *de vehiculo splendido:* ALDH. virg. I 19 p. 248,20 aliter sedet in -a praefecturae dignitas, aliter mulionis vilitas *eqs.* METELL. Quir. 3a, 3 -as ibi gemmeas . . . equi abripiunt. *proverb.:* ADEMAR. hist. 3,55 p. 178,9 Grecus cum -a leporem capit. **b** *iur.:* **α** *de teloneo:* CHART. scrin. Col. A II 1 p. 293,12 (a. 1150/61) introeundo ex carra IV den. . . ., ex -ga (gloss.: ahtirgewant [*v. notam ed. p. 307*]) introeundo II den. . . . exsolvant. CHART. Xant. 211 p. 141,44 ligna . . . curribus deducentes singuli fertonem persolvent, de -is . . . dimidium fertonem. *al.* **β** *angaria – Spanndienst:* CAPIT. reg. Franc. 32,23 qualiter pro servitio . . . vaccaritiae vel -ae nullo modo minoratae sint *(cf. K. Verhein, DtArch. 10. 1954. p. 352sqq.).* **c** *milit. i. q. carrocium – Fahnenwagen:* RICHER. SENON. gest. 4,7 -am . . ., quam standarium vocant, cum vexillo suo adquisivit. ANNAL. Mell. Sancr. II a. 1239 imperator . . . multos . . . cepit et occidit et cum potestate eorum et -a.

2 *araturn rotis instructum – Räderpflug:* **a** *strictius:* PETR. WILH. Aegid. (MGScript. XII p. 322b,7; a. 1121/24) aratro . . ., quod apud eos k-a vocatur. GESTA Bert. 3,12 -e nostre . . . de eadem *(terra)* violenter fuerunt eiecte. **b** *latius:* **α** *aratrum cum iugo – Pfluggespann:* HARIULF. chron. 4,24 p. 244,29 (edict. Wilh. regis) omnes -ae arabunt tribus diebus (*cf.* p. 244,31). p. 245,4 consuetudines -arum. *al.* HERM. TORN. rest. 78 quatuor -as ibidem posuit ([*syn.* 72 p. 308,36 quadrigas]. 80 plus quam sexaginta -as p.). ROB. ARR. fund. (MGScript. XV p. 1124,32) labores tocius anni, videlicet quicquid XII -e excoluerant. **β** *mensura quaedam superficiei (tracta ex operibus iugorum) – ein Flächenmaß (nach der Arbeitsleistung von Pfluggespannen):* COD. Lauresh. 3796 (a. 800) donamus . . . terram indominicatam ad II -gas. CAPIT. reg. Franc. 275,12 de -a indominicata. CHART. ord. Teut. 34 (a. 1198) concedo de unaquaque -a laborante unam clicham frumenti. LAMB. ARD. hist. 36 p. 580,19 in . . . incrementum feodi ad quinque -as Hamensibus contulit terram. *al.* *fort. add.:* TRAD. Monast. 2 (s. X.) III iugera exarabilia atque IIII -as (carrarucarum *cod. a. corr.*) pratorum.

carrucaricius, -a, -um. *ad carrum trahendum aptus – Wagen-: v. p. 311,39.*

carrucarius, -i *m.* *rector carri – Fuhrmann:* EKKEH. IV. cas. 61 *(in imag.)* -um . . . illum *(episcopum)* ab itinere meo nunquam declinabo. CONR. MUR. summ. 6,1 p. 426,5 auriga, -us, quadrigarius. CHART. scrin. Col. B 824 retro domum . . ., in qua -us moratur.

***carrucata** (-uga-, -ua-), -ae *f.* *acc. pl.* -des: *l. 28.* *mensura terrae arabilis – Maßeinheit für Pflugland:* CHART. Rhen. med. II app. 10 p. 339,40 (s. X./XII.) de dominicali terra habemus IIII -uades; II arantur ex nostro aratro *eqs.* CHART. ord. Teut. 14 p. 14,9 dono . . . quatuor -as terre. ACTA imp. Stumpf 199 p. 279,17 ut singule -e XV essent modiorum. WILH. ANDR. chron. 8 ad unam -am (carrucam *2*) terre. CHART. Lux. II 348 p. 376,4 tres -uatas terre et decem falcatas prati. CHART. Rhen. med. III 1495 p. 1080,8 duobus denariis . . . solvendis de qualibet -gata. *al.*

***carruco,** -are. *curru vehi – mit einem Wagen fahren:* MIRAC. Ursm. 1,23 p. 835,27 per medium -antes Dei nutu transierunt incolumes.

carruga *v.* carruca. ***carrugata** *v.* *carrucata.

***carrugium** *v.* *carrigium.

carrugula *v.* graculus. **carrulo** *sim. v.* ga-.

carrum, -i *n.*, *rarius* **carrus,** -i *m. vel* ***carra,** -ae *f. script.:* ga-: *l. 46. adde* GLOSS. III 657,35 St.-S. IV 67, 45. ka-: *l. 55.* -ar(um): *l. 55.58. p. 313,21sq.* *post s. IX. rarescit in schedulis nostris.*

1 *strictius i. q. vehiculum, plaustrum – Fahrzeug, Lastwagen (cf.* GLOSS. III 371,50 St.-S. -um karre. 652,1 garrum vel plaustrum vvagin): **a** *gener.:* LEG. Burgund. Rom. 17,3 carpenta vel -a. LEX Sal. Merov. 34,4 si quis per alienam messem . . . sine viam . . . cum -o transierit. LEG. Lang. p. 209,5 plaustrum, quod vulgo dicitur -um. LEX Baiuv. 7,4 in itinere positus cum -a vel cum nave. CAPIT. reg. Franc. 185 p. 5,14 homines . . . bene sint praeparati cum equis, armis, vestimentis, -is et victualibus. ADALH. brev. Corb. 13 p. 381,7 (Corpus consuet. monast. I. 1963) -a . . . accipiant ortolani de bura. CHRON. Ven. Alt. p. 78,22 karis multitudo illas crocias portare non potuerunt. IOH. CODAGN. annal. a. 1229 p. 97,12 manganelli super -is constructi. ALBERT. MIL. temp. 215 capit. p. 363,27 homines transibant . . . Padum cum caris et trazis. *saepe. v. et vol. I. p. 1391,67.* **b** *iur.:* **α** *de teloneo sim.:* DIPL. Merov. I 82 de carra (*ex* 61 carradeci), qui hoc inferre vedintur. DIPL. Pipp. 6 p. 10,29 nec de navigia nec de portus nec de -a nec de saumas nullo telloneo . . . exigere (*sim.* DIPL. Karlom. [I.] 46. CAPIT. reg. Franc. 143,2 de . . . -is sive sagmariis sive friskingis sive aliis . . . vehiculis. DIPL. Loth. I. 47 [ed. Th. Schieffer. 1966] de duabus navibus . . . et de -is et sagmariis. DIPL. Otton. II. 192 p. 220,22). FORM. imp. 24 naves vel -a seu quaelibet alia vehicula . . . libere discurrant. DIPL. Loth. I. 91 p. 225,10 (ed. Th. Schieffer. 1966) in -is aut in sagmatibus vel dorsis hominum conportare. **β** *de servitio vel opere:* FORM. Marculfi 2,1 p. 72,16 -arum angaria. LEX Baiuv. 1,13 angarias cum -o (-a, -as *var. l.*) faciant. TRAD. Frising. 546 totum *(sc. fenum et segetem)* cum

[Gottschaller]

suis -is ad granario reportare. CHART. Sangall. A 304 cum -a quattuor bubus adiunctis. CHART. Rhen. med. I 135,1 in hostilicium -um I et boves IIII. 135,47 in angaria . . . cum boves II et -um dimidium. *ibid.:* trahit fimum cum -is II ad opus dominicum. II app. 15 p.416,19 -us illorum . . . debet carratam vini. *al.*

2 *latius:* **a** *de actione i. q. vectura – Fuhre:* CAPIT. reg. Franc. 22,81 tria carraria opera licet fieri . . ., id est ostilia -a vel victualia *eqs.* **b** *de mensura:* **α** *carrada, vehes – Wagenladung, Fuder:* FORM. Marculfi 1,11 (ed. A. Uddholm. 1962) olera, ligna, -a tanta. CHART. Sangall. A 3 reddamus -am de vino et -am de siligine et -am de feno. CONC. Karol. 53 p.693,21 per vindemias de circulis -a X. DIPL. Loth. II. 15 p.407,34 (ed. Th. Schieffer. 1966) prata, quibus possunt tolli foeni -a quingenta. TRAD. Ratisb. 59 ligni incisionem ad unum -um. CHART. Rhen. med. I 120 p.126,24 de lignis -a V, . . . de stercoribus carrada V. DIPL. Karoli III. 145 p.233,35 duo -a et quatuor sagmas ligna. CHART. Rhen. inf. I 93 p.52,19 de vineis particulas tres et sex -as de vino. DIPL. Heinr. II. 461 p.584,35 de pratis, unde exeunt -a de fęno triginta. CHART. Tirol. 687 p.143,10 dabant . . . de vino XII denarios de caris, de blava XII denarios de caro. *al.* **β** *mensura quaedam pratorum – ein Flächenmaß für Wiesen:* CHART. Sangall. A 199 p.189,16 (a. 809) pratum -orum quinque (B 705 p.306,31). REGESTA Alsatiae I 456 (ed. A. Bruckner. 1949) de terra arabili iugera quadraginta sex et de pratis ad -a decem. CHART. Bund. I app. p.376,15 de pratis ad -os CLX. p.376,21 de pratis XL -os. TRAD. Ratisb. 30 p.37,21 de terra iugera C, de pratis ad -as XV. *al. fort. add.:* CHART. Sangall. A 120 (a. 789) pratum sex -arum *(ci. ed.,* excarratum *cod.).*

***carruncula** (-riu-), -ae *f. vehes parva – kleine Wagenladung:* CHART. Sanzenon. 7 (Mon. Boica III p.536,19; c. 1150) ex singulis patellis singulas carriunculas *(cod.,* cartu- *ed.)* . . . dare. CHART. Tirol. 963 donavi . . . XII -as salis . . . de salina mea (1039. 1086. 1137. CHART. Neocell. (Brixin.) 35 [Font. rer. Austr. II 77. 1965]). *Gottschaller*

***carrupla** *v.* *carubia. **carrus** *v.* carrum, parrus.

***carsia** *v.* *carpesia. **carta** *sim. v.* cha-.

cartago *v.* sartago. **cartagus** *v.* catarrhus.

cartallum, -i *n. (m.* -us: *l.47)* (κάρταλλος) *script.:* ka-: GLOSS. III 372[21] St.-S. crat-: *l.45.* -tell-: *l.43.46. 53.* -tul(um): *l. 44.*

1 *calathus – Korb (cf.* GLOSS. I 625,3 St.-S. -ellum panarius i. tenel. 627,66 [cod. b] ad -um [-ulum *var. l.*] zizeinnum fanare. III 215,45 calathus vel cratallum zeina vel cretto. 296,58 -um canistrum i. cratto. 718,2 -ellum kesecorph. IV 198,25 -um scinakar. 214,10 -us zain. *al.):* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,90 -um . . . gravavit *Iudith.* HARIULF. Arnulf. 2,16 p.889,3 in -um, quo vestes iacebant. *per compar. et in imag.:* EPIST. var. II 29 p.347,3 studii mei fuit . . . flosculos . . . quasi in quodam -o congerere. HRABAN. hom. II 90 p.318[C] in -o conversationis nostrae. **2** *carruca (ex viminibus contexta?) – (?Korb-)Wagen:* GLOSS. IV 221,14 St.-S. -ellum carruh.

***cartamus** (cha-) *vel* **-um,** -i *m. vel n. (orig. arab., cf. Corominas, Dicc. etim. castell. I. p.711) cnecos – Saflor (Carthamus tinctorius L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.855sq.):* ALPHITA I p.283,3 -um, id est crocus ortolanus vel eius semen. THADD. FLORENT. cons. 4,109 ameos, -i . . . drachmam I. WILH. SALIC. chirurg. 5,4 p.357[H] semen . . . ch-i.

cartana *v.* quartanus. **cartarium** *sim. v.* cha-.

***cartella,** -ae *f.* (*cf.* cartilago) *cartilago – Knorpel:* GLOSS. III 439,75 St.-S. -a vel cartilago chrustele.

***cartellarius** *v.* *chartellarius. **cartellum** *v.* cartallum.

carterius *v.* chartarius. ***cartharlace** *v.* *catariace.

?*cartice *subst. (orig. inc.) species piscis – Fischart:* ARNOLD. SAXO fin. 2,7 p.63,44 est piscis australis -e *eqs.*

***carticium, *carticula, *cartiger** *v.* cha-.

***cartilagineus,** -a, -um. *ex cartilagine consistens – aus Knorpel bestehend, knorplig:* CONSTANT. AFRIC. theor. 2,5 p.6b[F] *costarum* extremitas, ne forte rumperetur, est -a.

cartilaginosus (ch-, -ll-), -a, -um. *ex cartilagine consistens – aus Knorpel bestehend, knorplig:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.80,33 mollius est et -ius *os pectoris.* p.91,29 canna . . . pulmonis -a et anulosa est. GLOSS. Roger. I A 2,15 p.628,19 partes narium sunt -llaginose. ALBERT. M. animal. 1,171 creata est . . . auris -llaginosa. 2,42 quorumdam . . . animalium virga ex carne componitur et substantia -llaginosa (*p.500[b],20* χονδρῶδες) . . .; quorumdam autem tumescunt ex nervo -llaginoso. *al. remissius i. q. mollitus – erweicht:* MATTH. PLATEAR. gloss. p.373[C] crassum bdellium consolidat membra ch-a.

cartilago, -inis *f. script.:* ka-: *l. 32. adde* GLOSS. III 436,35 St.-S. *al.* cha-: *l.21.* -tul-: *l.17.* -ll-: *l. 16.24.27 sqq. al.* -telainis: *l. 34.*

os molle, chondros – Knorpel (cf. GLOSS. I 509,26 St.-S. -es brustbeini. III 661,33 -llago grustele vel prustleffil. 722,23 -ulago burstlappo. IV 124,24 -o grunzopa grece dicitur, brustlofel. *saepe):* ANTIDOT. Bamb. app. p.38,29 epithema . . . -e incisas et ossa . . . sanat. LEX Frision. add. 3[a],12 si . . . -o *nasi* perforata fuerit. MATTH. PLATEAR. gloss. p.370[A] ad modum ch-is. CHRON. Sigeb. cont. Aquic. a. 1178 habebat *piscis* . . . super caput -em gladio simillimam. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.69,10 -em, que auricula seu bucina auris dicitur. ALBERT. M. animal. 1,123 -llago . . . est secundum inter membra similia; et dictum quidem est, quod ipsa est, ut os non collidatur cum osse *eqs.* 1,243 componitur . . . hoc membrum *(sc. epiglottis)* ex tribus -llaginibus, quarum una est . . . -llago peltalis . . ., secunda autem est -llago . . . innominata . . . et tertia est super istas -llagines duas posita *eqs.* 3,76 neque recrescit neque consolidatur -llago (*p.516[b],33* ὁ χόνδρος). *ibid.:* habet *huso piscis* . . . unam continuam -llaginem extensam per dorsum. 12,137 ossa . . . et kartillago facta sunt, ut sint . . . fundamentum totius corporis. *al. (v. ind.).* MOSES PANORM. marisc. 2 p.151,16 si fuerit *inflatio* cartelainis solum, poterit curari. WILH. SALIC. chirurg. 3,4 p.342[C] ossa pectoris . . . continuantur ad invicem mediante -e. *saepe. alleg.:* HRABAN. univ. 6,1 p.164[D] -o aliquando significat simulationem virtutum. 6,3 p.180[A] -o eius *(diaboli)* minus potentes.

***cartineus** *v.* *chartineus.

cartofilacium *sim. v.* chartophylacium.

cartola *sim. v.* chartul-. **cartuca** *v.* carruca.

cartula *sim. v.* cha-. **cartulago** *v.* cartilago.

***carvana** *sim. v.* carav-.

***carubia** (scarabia, karabe, karubba, carrubla *sim.*), -ae *f. (arab.* ḫarrūb, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 832)* **1** *proprie de fructu i. q. siliqua – Johannisbrot:* GLOSS. III 559,38 St.-S. karabe sente Iohannis broth. ALPHITA I p.314,13 siliqua dicitur fructus, de quo dicitur, quod est scarabia (II p.170,31 carobia). **2** *translate de pondere parvo vel moneta i. q. siliqua – Karat:* PLATO TIBURT. tab. 4 p.496,16 ad cuius carabie pondus. CHART. ord. Teut. 1 p.2,2 de singulis bisantiis carruplam solam . . . dabit. 34 p.28, 11 de capris . . . habebitis V carrublas *eqs.* p.28,14 de unaquaque carruca . . . habebitis III karrublas. IOH. sacerd. 198 ex isto *lapide* pone -am unam super XXIII argenti. HONOR. III. registr. 233 p.162,29 dare . . . tributum bizantium unum auri et quatuordecim karubbas.

caruca *v.* carruca.

***carvi** *indecl. (arab.* karawijā', *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 1087)* **1** *careum – Kümmel (Carum Carvi vel sim., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.856sqq.; plerumque de semine aromatico):* CONSTANT. AFRIC. grad. p.372,21 -i calid(um) et sic(cum) est in tertio gradu; ventositatem et inflationem dissolvit *eqs.* GLOSS. III 486,46 St.-S. -i cumi. 539,16 -i carne *(a),* vetl kumil *(b). al.* IOH. PLATEAR. simpl. med. p.13a[V] -i herba et semen appellatur, in transmarinis partibus . . . reperitur *eqs.* MATTH. PLATEAR. gloss. p.370[A]. *al. v. et supra p.272,60 et vol. I. p.558, 64sqq.* **2** *millefolium – Schafgarbe (Achillea Millefolium L., cf. Marzell, op. cit. p.80sqq.):* ALBERT. M. veget. 6,273 herba, quae dicitur -i, quae etiam divaricata habet folia *eqs.* 6,318 -i est herba, quae alio nomine achillea vocatur *eqs.*6,328.

[Prinz]

carvita *v.* carota, caryota.

1. carum *v.* aron. **2. *carum (minium)** *v.* *carminium.

caruncula, -ae *f.*

1 *strictius i. q. frust(ul)um carneum – Fleischstück(chen):* **a** *gener.:* VITA Find. 11 particula ex eadem -a. EPIST. Mog. 63 p.413,21 apparuit in bicario -a cruenta. **b** *medic.:* **α** *pars carnosa – fleischiger Teil:* MAURUS anat. I 20 in . . . inferiori parte linguae inveniuntur duae -ae . . ., quibus mediantibus . . . perficitur sapor. MAURUS (?) anat. II p.11,17 perficitur . . . per -as (carnulas *B*) . . . dependentes olfactus. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.69,29 in quibusdam avibus -a est intus in naribus *eqs.* ALBERT. M. animal. 12,53 olfactus *completur* duabus -is mamillaribus, quae sunt in anteriori parte cerebri. 12,132 vacuitates *cerebri* . . . implentur quasi -a quadam, quae est quasi vermiculus *eqs.* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 8,11/14 p. 194,24 in fronte pulli nati est quaedam -a carnis (*p. 577*[a]*,8* ὃ ἐπιφύεται), quae dicitur hypomanes *eqs. al.* **β** *tuber, sarcosis – Auswuchs, Geschwulst:* CAES. HEIST. mirac. I 8,32 p.106,17 digito ostendens *leprosus* -am de naribus pendentem. CHART. march. Misn. III 468 p.324,11 super cuius visum -e quedam excreverant (*cf.* p.324,19). THEOD. CERV. chirurg. 3,43 p.171[E] ficus . . . sunt quaedam -ae superfluę. *al.*

2 *latius i. q. caro, carnalitas, corpus – Fleisch, Fleischlichkeit, Körper:* GESTA Apoll. 308 mole vehor sceleris pascitque -a matris *(i. filia).* ARNULF. delic. 366 importat validam confota -a luctam. COSMAS chron. 3,36 p.208,27 quicumque pavidam . . . habet . . . -am. *Prinz*

1. carus (ka-), -a, -um. *script.:* cha-: LIUTG. Greg. 12 p.77,4 *cod. 1.* DIPL. Heinr. III. 389. *v. et l. 45. metr.* că-: CARM. cod. Paris (8812) 4,5,5.

I *adi.:* **A** *de dilectione i. q. dilectus, gratus, iucundus – lieb, ge-, beliebt, wert, angenehm:* **1** *de hominibus (de Deo: l. 48):* **a** *in univ.:* TRAD. Frising. 11 p. 38,40 (a. 758) -um filium nostrum. ARBEO Corb. 15 p.203,9 -i . . . habebantur ibidem sacerdotes. HRABAN. carm. 29,2 sis -us sanctis. WALAHFR. carm. 75,9,1 *(de Augia)* sancta sis . . . nimiumque -a mater. DIPL. Karoli III. 27 coniugis. DIPL. Ludow. Inf. 48 p.172,17 -issimus comes noster. DIPL. Heinr. I. 1 p.39,18 qualiter idem principes karissimi . . . monasterium . . . sub sua constituissent defensione. DIPL. Otton. I. 279 nobis satis -i episcopi. THIETM. chron. 8,9 anima Deo -a. THANGM. Bernw. 23 quem vita -iorem habeo. DIPL. Heinr. II. 382 -os in Christo Babenbergenses fratres nostros. ADAM gest. 2,9 -us (cha- *C2*) in populo et clarissimus . . . in palatio. RAHEW. gest. 3,22 p.195,11 karissimum et spiritalem sancti Petri filium *(sc. imperatorem). persaepe. amans – liebend:* GODESC. SAXO theol. 6 p.137,5 aeterna, vera et -a trinitas. **b** *in allocutione:* WILLIB. Bonif. praef. p.1,4 vere in Christo -issimis . . . coepiscopis. HRABAN. epist. 5 p.388,18 sincera caritate -issimo patri Haistulfo. WALAHFR. carm. 61,6 -e magister, ave. 64,1,6 -e Christo Carole. GODESC. SAXO theol. 22 p.322,15 Domine, . . . summi patris . . . fili . . ., sic ei . . . ut ipse sibi -e, dilecte. DIPL. Loth. I. 108 p.257,15 (ed. Th. Schieffer. 1966) karissime atque dilectissime filiorum. AGIUS epic. Hath. 37 vos, -ae sanctaeque sorores. THIETM. chron. 1,28 lector -issime. 8,12 mihi -e successor. STATUT. ord. Teut. p.130,39 fratres karissimi *saepe.* **2** *de rebus:* **a** *in univ.:* HUGEB. praef. p.88,2 scripta vestra -a. WALAHFR. Wett. 86 dolor dilectus erat, -issima febris. HROTSV. Gong. 465 patriam. WIDUK. gest. 2,20 omnem miseriam -ae libertati postponentes. DIPL. Conr. II. 195 Heinrici regis -a petitione. ECBASIS capt. 537 si quid . . . utilius *dixi,* -um ferat iste senatus. *al.* **b** *c. colore quodam:* **α** *blandus, amicus – herzlich, freundlich:* HRABAN. carm. 37,89 amore. DIPL. Otton. I. 374[a] Uualperto . . . karissimam salutem. DROGO Lew. 1,10 (MGScript. XV p.786,18) nunc ludus verbis agitur, nunc -um convitium obicitur. **β** *illex – lockend:* ALBERT. STAD. Troil. 4,400 si quis avem velit . . . prendere, rebus prendendi -is occupet ille locum. **3** *impers.:* THIETM. chron. 7,75 karius mihi est, ut *eqs.* **B** *de pretio:* **1** *qui magno constat – teuer, kostspielig:* **a** *strictius de rebus venalibus:* NOTKER. BALB. gest. 2,9 p.63,10 *pallia Fresonica* rara et multum -a. CAPIT. reg. Franc. 224,1 vendere autem eis, quae necessaria sunt, faciant non plus -um. NIVARD. Ysengr. 1,839 nulla suo fructu res -ior esse meretur. CHART. Steph. Wirz. 209 p.216,10 vineam . . . -iorem ac potiorem esse . . . illa, quam *eqs. al.* **b** *latius:* **α** *de tempore:* ALBERT. STAD. annal. p.339[a],16 per Pusterdal -issima sunt tempora et mala hospitia. ACTA imp. Böhmer 229 p.205,9 nisi sit tam -um tempus, quod *eqs. al.* **β** *de homine:* DIPL. Conr. II. 228[b] p.312,11 prepositus . . . callidus et multum -us in omni negotio. **2** *pretiosus – wertvoll, kostbar:* NOTKER. BALB. gest. 1,16 p.20,6 quam decorum precium pro tam -o munere. GESTA Bereng. 3,96 regum, moenia quod retinent -um (gloss.: precipuum) pro munere dantum. FROUM. carm. 27,14 -ius est multum, quod fert labor altus ad usum. EKKEH. IV. cas. 53 gallum . . . -ioris metalli materia fusum. *al.*

II *subst.:* **A** *masc. i. q. dilectus, familiaris, amicus, affinis – Lieber, Vertrauter, Freund, Verwandter:* **1** *in univ.:* CONVERS. Afrae 8 baptizata est Hilaria . . . cum omni cognatione sua et cum omnibus -is (amicis *B 1.2.3*) suis. PAUL. DIAC. carm. 18,19 -um ut hostem iaculis confixit. EPIST. Lup. Ferr. 28 Gerardus, princeps quondam et -us Pipini regis. POETA Saxo 3,39 castigante Deo -os sibi. HROTSV. Mar. 254 -o *(sc. marito)* . . . obvia *Anna.* OTLOH. prov. H 29 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) hostem per Dominum, sed et in se dilige -um. DIPL. Heinr. IV. 323 fidelis et -us noster Odalricus. CHART. ord. Teut. (Thur.) 166 p.124,16 ut defuncto a -is suis fiat devocio consueta. *saepe.* **2** *in allocutione:* WALAHFR. carm. 7,5 -e, vale sodes. EPIST. Teg. I 101 o mi -e. THIETM. (?) chron. prol. 15 nevas . . ., -issime, muta. THANGM. Bernw. 43 p.777,34 controversiam, karissimi, . . . terminare debemus. *al.* **3** *in versione nominum vernaculorum:* VITA Bav. III 77 Allowinus, id est cunctorum -us. SCHOL. Adam gest. 25 Deo -us nomen sortiri meruit *Odinkar.* CHRON. Reinh. a. 1193 p.551,39 usque Liptzk, -orum civitatem. *al.* **B** *fem. i. q. dilecta, amica – Liebe, Geliebte, Freundin:* **1** *in univ.:* HROTSV. Theoph. 253 complexus -ae . . . habere. **2** *in allocutione:* AGIUS epic. Hath. 510 nos vel per visus, -a, revise. WALTHARIUS 508 mi -a. THANGM. Bernw. 42 *(ad sorores)* -issimae. *al.* **3** *nom. propr.:* LIBER confrat. Trev. (ArchMittelrhKirchGesch. 7. 1955. p.249,11; a. 1150/1230) Carissima obiit. CHART. Sigeburg. 117 (ed. E. Wisplinghoff. 1964) uxor eius nomine Karissima.

adv. **care.** **1** *de dilectione:* **a** *benigne, amice – liebevoll, freundlich:* DONIZO Mathild. 2,775 Gallia quem *(papam)* patrem suscepit maxime -e. CHART. Westph. VII 530 p.234,40 Frithericus . . . nobis . . . adeo -e servivit. **b** *ardenter – innig:* GESTA Bereng. 1,56 *Italiam* cunctis dilexit -ius arvis. ACTA imp. Winkelm. I 680 p.538,13 amicis -issime predilectis. **c** *libenter – gern:* NADDA Cyriac. I prol. 3,10 se -ius . . . illius verbera pati quam *eqs.* **2** *magno pretio – teuer:* CAPIT. reg. Franc. 28,4 ut nunquam -ius vendat annonam . . . quam modium . . . denario uno (44,4 non nimis -e. 287,13. CHART. Lamb. Leod. 31 p.51,17 quanto -ius potest, vendatur *domus. al.*). LAMB. HERSF. annal. a. 1071 p.128,7 -ius abbatiam . . . emere. NICOL. BIBER. carm. 998 (ed. Th. Fischer. 1870) empta solet -e multum medicina iuvare *eqs.*

2. carus *v.* carrum. *Payr*

caryites (carbicen) *subst.* (καρυίτης) *tithymallus myrsinites – Myrtenblättrige Wolfsmilch (Euphorbia myrsinites L., cf. André, Lex. bot. p.75):* DYNAMID. Hippocr. 2,64 tithymali . . . genera sunt II, . . . femina misimiten vel carbicen vocatur.

caryon (-reon), -i *n. (f.: l.68. p.317,2) et* **carya** (-rena), -ae *f.* (κάρυον, καρύα) *form. nom. sg.:* carix *(var. l.): l.67.* caridis: *p.317,1.* caricle: *p.317,1.*

1 *gener. i. q. nux – Nuß:* ALPHITA I p.282,31 -eon (carix *var. l.*) nux idem . . ., inde -eon miristica, id est nux muscata (II p.30,22). **2** *spec.:* **a** -a basilica *i. q. iuglans – Walnuß:* ALPHITA II p.31,8 -ena basillica i. nux Alexandrina, quam multi persicam dicunt. **b** -on myristicon *sim. i. q. nux muscata – Muskatnuß:* GLOSS. Salern. p.8[b],4 nux muscata,

[Sroder]

miristica -idis (ALPHITA I p.282,39 -icle [carice *var. l.*], n. m. idem. II p.31,3 -eon mirifica, i. n. m.).

***caryophyllacium** (gariofila-), -i *n. benedicta – Benediktenkraut, Nelkenwurz (cf. l. 16sqq.):* GLOSS. Roger. I A 2,8 p.606,30 apponantur . . . mortificantia fistulam, ut est . . . succus lanceole, gariofilacii *(cf. l. 26).* THADD. FLORENT. cons. 121,7 ysopi, seminis ozimi, gariofilaci.

***caryophyllatus** (gario-, -ofila-, -yla-, -phila- *sim.*), -a, -um.

1 *adi.: ad caryophyllum pertinens, odorem floris loti Indicae exhalans – Gewürznelken-, nach Gewürznelken duftend:* CONSTANT. AFRIC. grad. p.368,7 cinnamomum . . . est et gario-um, quod est cortex ramorum gariophyllorum. MATTH. PLATEAR. gloss. p.383^{A} semen basiliconis -ylati, semen basiliconis maioris. *v. et vol. I. p.1386,24.*

2 *subst. fem. et neutr.:* **a** *bot.:* **α** *benedicta – Benediktenkraut, Nelkenwurz (Geum urbanum L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p.683sqq.):* GLOSS. III 526,28 St.-S. benedicta gariofilata benedicte. 557,54 gariofilata benedicte. 567,10 sanamunda i. gariofilata benedicte. CONSTANT. AFRIC. grad. p.363,28 gari-um calidum et siccum (IOH. PLATEAR. simpl. med. p.21a^{r} gariofilata vel gariofilatum c. est et s. . . .; dicitur autem -a, quod habet odorem similem gariofilis *eqs.*). GLOSS. Salern. p.6^{b},41 gariophilata sanamunda pes leporis. Ps. OTHO med. 307^{a} gariophillata: proscribit ructus acidos. GLOSS. Roger. I A 1,9 p.527,28 succum . . . gariofilate. ALBERT. M. animal. 22,69 duae mensurae suci herbae benedictae sive gariofilatae. 22,77 emplastrum factum de gariophilata. *al. v. et vol I. p.1164,19. 1422,45.* **β** -a agrestis *i. q. vulgago – Haselwurz (cf. l. 72sqq.):* ALPHITA II p.15,4 asarabaccara vulgago gariofilata (gariofilus ALPHITA I p.278,32) agrestis. **γ** *?osmunda – ?Königsfarn (Osmunda regalis L.):* IOH. IAMAT. chirurg. 9,6 foliorum tenerrimorum osmunde, id est gariofilata, sanicule. **b** *pharm. i. q. remedium caryophylla continens – Gewürznelken enthaltendes Heilmittel:* MATTH. PLATEAR. gloss. p.384^{A} -um dicitur a caryophyllis. IOH. PLATEAR. simpl. med. p.21a^{r} dicitur . . . gariofilata confectio quedam, que fit ex gariofilo.

caryophyllum (ga-, ka-, cha-, cor-, -rio-, -reo-, -rifolum, -rof-, -ofylum, -ofilum, -ofolum, -ofalum, -oflum, -pholum, -phil-, -ile, -ilea *sim.*), -i *n. (m.* -us: *l. 51.54.59sqq.66.69. p.318,2sq.; ?f.* -a: *l. 63. p.318,6)* (καρυόφυλλον)

1 *flos siccatus loti Indicae – Gewürznelke (cf. l. 67sq.):* FORM. Marculfi 1,11 (ed. A. Uddholm. 1962) piper tantum . . ., cariofilo (carioflo, gariofi, cariofile, cariofili, gariofilo *var. l.*) tant(um). GLOSS. med. p.15,13 careofilum species pigmenti. DIPL. Merov. I 86 p.76,33 cariofile lib. II. RECEPT. Sangall. I 80 cariofali unc. II. RECEPT. Bamb. 33 garofilem in pulverem redigis. *al. (v.ind.).* ANTIDOT. Bamb. 52 piperis -II . . ., psillo garofilo -I; quod si psillo garifile non inveneris, gariofilem mittis L. ANTIDOT. Glasg. p.150,26 gariofilos masculos. *al. (v. ind.).* SALOM. II. epist. 29 parva xeniola: . . . cariofili, masticis et piperis fasciculum. GLOSS. III 51,66 St.-S. gariopholum negelli. 387,69 kariofilum carioffer. 529,33 gariofili nagelkin. *al.* DYASC. p.98^{b} garifolum calidum et siccum est (*sim.* ODO MAGD. herb. 2141 gariofilum. CONSTANT. AFRIC. grad. p.357,17 gariophyllum). EPIST. Teg. I 95 adiuncto . . . coriofole nutrimento cum aliis pigmentis. TRACT. de chirurg. 977 odorifera . . . ut sunt gariofili *eqs.* MATTH. PLATEAR. gloss. p.367^{F} -us, quia spiritus reparat *eqs.* IOH. PLATEAR. simpl. med. p.20b^{r} dicimus quosdam gariofilos . . . acuti saporis esse *eqs.* HILDEG. phys. 1,111 p.1174^{C} gariofyli quantum habere potes. 3,53 de pulvere gariofileae, id est nelchin. Ps. PLATO quart. 3 p.138,14 fumus ex chariophillis. CHART. Hans. I 523 p.184,18 species aromaticas utpote muschatas, gariofolos. ALBERT. M. veget. 3,35 in . . . granis gariofilorum. *saepe. v. et l. 23.37sq. et vol. I. p.723,11sqq.* **2** *lotus Indica – Gewürznelkenbaum (Eugenia caryophyllata Thunb.):* ALBERT. M. veget. 6,115 gariofilus est arbor, quae crescit in insula Indiae. *v. et l. 13.* **3** *benedicta – Benediktenkraut, Nelkenwurz (cf. l. 16sq.):* GLOSS. p.261,124 Th. de cariofilo benedicte. **4** -us agrestis *i. q. vulgago – Haselwurz (Asarum europaeum L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.457 sqq.):* GLOSS. Salern. p.7^{a},12 gariophilus agrestis, vulgus, vulgago, asara baccara. ALPHITA I p.292,41 gariofilus agrestis, asarus idem. II p. 16,7. *v. et p.317,31.* **5** *?aristolochia – ?Osterluzei (Aristolochia L.):* COMPOS. Luc. P 18 ar⟨isto⟩locias, . . . alii geropha (ageropa MAPPAE CLAVIC. 276).

caryota (carvita, caria), -ae *f.* (καρυωτή) *dactylus – Dattel:* BOTAN. Sangall. 30,4 herba sinicion . . ., carvita (cariota *Ps. Apul. herb. 76,4*) . . . semul teris et implastro facis. DYNAMID. Hippocr. 1,57 senecionis flosculus cum -a. *fort. add.:* ANTIDOT. Sangall. p.84,17 moves de fuste palma carie viridie. *v. et* carota.

***Carzapannus,** -i *m.* (*ital. vet.* carzare *et* pannus) *nom. propr. i. qui pannum pectit – Tuchkrempler:* REGISTR. Trident. I 45 p.51,3 (a. 1220) pro terra -i *(v. notam ed. p. 144).*

***carzino,** -are. (*cf.* 2. carminare *et ital. vet.* carzare) *pectere, carminare – krempeln, hecheln:* GLOSS. III 647,44 St.-S. -are zeisalon.

***carzo** *v.* *cresso. *Sroder*

1. casa, -ae *f. (m. vel n.: p.319,32.34.47.64; cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p.452) script.:* ga-: *l. 35. adde* DIPL. Heinr. III. 198^{b} p.253,23 gazas. ka-: *l. 70. p.319,34.72.* caus(a): *p.319,10.35.58.64.72.320,10.* -az(a): *l. 23.* -ss-: *p.319,50.320,2. form. abl. pl.* -bus: *p.319,23. 33.*

I *tugurium, domuncula – Hütte, kleines Haus (cf.* GLOSS. IV 192,63 St.-S. tegurium -a pauperum i. hutten. *al.):* **A** *strictius:* **1** *de habitaculis:* **a** *spectat ad homines:* **α** *in univ.:* WALAHFR. Wett. 414 dormire -a (gloss. R: in hutdun) squalente. TRAD. Ratisb. 195 p.146,11 curtem cum edificiis et reliquis curtilibus, villis et -is. VITA Mathild. I 15 p.580,34 -as et castella peragrabat. COSMAS chron. 3,44 fluvius . . . in hoc suburbio domus, -as . . . rapuit. FUND. Mur. 30 p.95,2 ut nec gasam nec vites . . . inveniremus. HELM. chron. 109 p.216,25 -as de virgultis contexunt *Slavi. al. hyperbolice:* THIETM. chron. 7,55 consideratis multo melioribus hiis *(sc. in caelo)* piget in hac lutea . . . manere -a. *alleg.:* HRABAN. univ. 14,29 p.409^{D} -a sive tugurium possunt egestatem praesentis vitae significare. **β** *in monasteriis (cf. J. van den Bosch, Capa, basilica, monasterium. 1959. p.130):* BEDA hist. eccl. 4,24 p.261,19 -a, in qua infirmiores . . . induci solebant. 4,25 p.265,9 singulorum -as ac lectos inspexi. **γ** *servi domuncula agrorum expers – 'Kate':* CHART. Osn. II 490 (a. 1247) cum minuta decima -arum ad easdem domos pertinentium. III 163 p.120,6 decimam . . . domorum et trium -arum. CHART. Westph. VII 1695 p.778,10 bona . . . cum mansis et mansionariis, -is et casariis. **b** *spectat ad animalia:* **α** *de castoribus:* ALBERT. M. animal. 7,50 castor . . . construit sibi -as . . ., quas facit cum solario. **β** *de apibus, vespis, formicis:* ALBERT. M. animal. 1,55 apis et formica, quae et faciunt -as et replent eas thesauris suis. 8,141 apes et sibi similia animalia . . . habitant simul in -a et civilitate una. **2** *de latebris, hospitiis (cf.* GLOSS. II 160,33 St.-S. mappalia -as i. hutta pastorum. III 130,30 -a herberga. *al.):* METELL. Quir. 66,6 deficit . . . -is nemus struendis. HELM. chron. 71 p.137,17 habitavit *episcopus* sub fago, quousque extruerent -as. FUND. Sangeorg. 13 factis . . . -is, ubi interim repausarent. CHART. Westph. III 1051 p.546,25 -am piscatoriam. **3** *de tectis ad negotia factis:* **a** *de officinis:* **α** *de moneta:* CHART. civ. Erf. 198 (a. 1265) pulcris -is . . . monetariorum . . . sessionibus . . . constructis. *ibid. al.* **β** *de aeris conflatura:* CHART. Walkenr. 70 (a. 1209) -as conflatorias . . . in nemore. CHART. Gosl. I 615 in -is dictis Oeserescamp. CHART. episc. Halb. 1049 -am, que in vulgari appellatur sylvercolk. CHART. Friberg. II 868 -am cum duobus follibus. *al.* **γ** *de salinis i. q. tectum, ubi sal coquitur – 'Salzkotte':* CHART. Rhen. med. I 135,41 p.164,19 (a. 893) -as II, in qua sunt ine III. CHART. archiep. Magd. 349 duas -as salis, in quibus octo sartaginum usus habetur (CHART. Westph. VII 1519 aree sive kase s. in opido Saltkoten). **b** *de mercatu i. q. taberna – Bude, Stand:* CHART. episc. Halb. 574 p.511,50 (a. 1225) cellarium in foro

[Heßler]

. . ., octo -e institorum, v sutorum. CHART. Hall. I 261 de -a quadam, que cram vulgariter nuncupatur. 262 -am inter antiquas cremistas . . . sitam. CHART. Altenburg. 174 p.127,5 -e panis et macellorum. *al.* *adde:* TRANSL. Godeh. 2 p.646,2 -am . . . erigebant, ubi fideles praetereuntes . . . oblationes deferebant. **B** *latius de spatio (exiguo) interiore:* **1** *camera, angulus – Kammer, Winkel:* MIRAC. Pirmin. 11 portitores . . . domorum perscrutati -as. COSMAS chron. 2,42 p. 147,21 in abdita stuba vel -a. *in imag.:* HERM. AUGIENS. vit. 972 hoc . . . nefas dum mentis occupat -as *(ed.,* causas *cod.).* 1302 libido . . . tuas omnes tenet . . . -as. **2** *favus – Wabe:* ALBERT. M. veget. 2,122 componunt *apes* -as ad mellis conservationem. animal. 4,87 mella . . . auferre de -is (26,5). **3** *arcula frugum – Fruchtfach:* ALBERT. M. veget. 6,129 est unaquaeque *theca exterior nucleorum pomi* quinque -arum (*syn.* cameras). **4** *vasculum, fornacula – kleines Gefäß, Öfchen:* Ps. AVIC. anim. 7,4 p.426 singula *frusta plumbi* ponantur in singulis -is factis de luto.

II *domus – Haus (cf.* GLOSS. III 629,4 St.-S. domus vel -a hvs. *al.):* **A** *de habitaculis (una cum fundo vel area; fundo excepto: l. 25.39sq.45.53):* **1** *strictius:* **a** *in univ.:* EDICT. Roth. 19 si in ipso vico -as incenderint (LEX Baiuv. 2,5). CHART. Sangall. A 188 in . . . terris quam -ibus, edificiis (TRAD. Frising. 455 ecclesia cum -is, aliis e., curtiferis). COD. Odalb. 51 locum -ę. *al.* *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1, 178 stantes sepe -as anceps fidutia vertit. **b** *spectat ad liberos, nobiles (regem: l. 36):* **α** *ruri:* LEX Sal. Merov. 13,1 si . . . ingenuam puellam de -am aut de screona rapuerint *(cf. H. Dölling, Haus und Hof in westgermanischen Volksrechten. 1958. p.10sqq.).* 34,5 in curte . . . aut in -a (CHART. Sangall. A 60 p.60,16 -a c. circumclausa cum domibus, edificiis. TRAD. Lunaelac. 63 -um cum c. DIPL. Otton. III. 46 p. 447,13 in -ibus habitationis . . . cum cortibus, ortis, areis. *al.*). FORM. Andec. 40 iuxta kaso. LEX Baiuv. 1,13 ad -as dominicas. CAPIT. Saxon. 8 illius causa incendatur. CAPIT. reg. Franc. 128,32 invenimus in illo fisco dominico -am regalem *(syn.* salam, domum; *cf. W. Metz, DtArch. 22. 1966. p.609 sqq.).* TRAD. Frising. 400ª p.342,25 -as dominicales seu cespitales. COD. Lauresh. 2337 mansum indominicatum cum solario lapideo et -a lignea. CHART. Sangall. A 372 p.346,29 -a salica. CHART. Epternac. 145 p.218,11 -am indominicatam cum ceteris edificiis circumpositis. CHART. Rhen. med. I 120 p.125,35 cum -a salaricia et orreo. DIPL. Conr. II. 258 p.356, 31 intus -a domnicata domni . . . marchio. *saepe.* **β** *in civitatibus sim.:* CHART. Fuld. B 29 (a. 756) aream . . . cum -a intus murum Mogontie. DIPL. Otton. I. 181 donavimus XXX -a *(A)* in urbe . . . Daventria. DIPL. Conr. II. 54 p.63,16 cunctas domus cunctaque edificia -arum cum curtis. LEO MARS. chron. 1,59 p.622,6 in Asculo -am solariatam. CHART. Tirol. 138 in cassa habitacionis. *al.* **c** *spectat ad colonos, mancipia, servos:* EDICT. Roth. 280 de -a servi. 352 de -a massarii *(cf.* DIPL. Karoli M. 155 -a una massaricia . . . et tres -as alias aldericias. *al.).* COD. Lauresh. 537 -a super mansum posita (CHART. Epternac. 140 p.210,1 cum curtillis et -is superpositis. DIPL. Ludow. Germ. 12. *cf.* TRAD. Weiss. 83 manso 1, ubi servus -am . . . stabilire potest). 2037 mansum cum -a et curia (TRAD. Patav. 39 cum -a et cum curte. DIPL. Heinr. III. 335 duas curtiles causas. *al.*). *saepe.* **d** *spectat ad monachos:* CARM. Aldh. 1,156 metuebant . . . -am contritam crepore. 1,167 -ae cacumina. **2** *latius:* **a** *curtis – Hof:* CHART. Epternac. 157 p.240,6 (a. 894/95) -am dominicatam cum domibus in ea edificatis. **b** *res domesticae – Hausstand:* EDICT. Roth. 234 nisi quod pro utilitatem -ae (cau- 9) ipsius *(servi massarii)* est, quatinus -a (caso 5) proficiat. **c** *domicilium, patria – Wohnsitz, Heimat:* CAPIT. reg. Franc. 54 praef. abbates et comites, qui modo ad -am *('nach Hause')* redeunt. 54,4 si . . . aliquis ad -am male fecerit, aut in uxore aut in domo. 73,4 comites dimittunt . . . homines ad -am. **B** *de aedificiis:* **1** *de aedibus ipsis:* **a** *iur. (fere in pertinentiis):* FORM. Andec. 7 beneficium de rem vestra . . . -is, campis, terris. LEX Baiuv. 16,15 de mancipiis, de terra, -is (cau- *Ep.*) vel silvis. DIPL. Karoli III. 23 kasas et res illas omnes. CHART. Ticin. 27 p.65,12 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929) terris . . . et cassis et buscis. *al.* **b** *publ.:* LEX Baiuv. 9,2 in ecclesia vel infra curtem ducis vel in fabrica vel in mulino . . .; iste IIII domus -ae publicae sunt. **c** *usu communi i. q. templum – Tempel:* CONR. HILD. ad Hartb. p.194,14 Kaianum, que -a Iani fuit et ideo Caianum dicitur, preterivimus. **2** *de aedium sacrarum iure:* **a** *in univ.:* CAPIT. reg. Franc. 39,6 res suas . . . ad -am Dei tradere. FORM. imp. 21 qui de -is Dei beneficia habent. DIPL. Loth. II. 9 p.396,38 (ed. Th. Schieffer. 1966) causam . . . Dei . . . sublimare. CAPIT. reg. Franc. 273,30 coloni tam fiscales quam et de -is Dei. *al.* **b** *de monasteriis:* DIPL. Merov. II 11 p.99,15 ad ipsum monasterium vel ad ipsam -am Dei. CHART. Fuld. B 39 ad -am sancti Bonifatii . . . et . . . ad -am sanctae Mariae. CHART. Sangall. A 39 p.41,15 -a sancti Gallonis . . . recipiat hoc. DIPL. Loth. I. 18 (ed. Th. Schieffer. 1966) contra ipsam -am Dei et sancti Victoris. CHART. Tirol. 421 p.217,33 possesio . . . fuit casedei de monasterio de Soneburg. 1092 heredes, qui spectabunt ad -amdei de Wingartaren. CHART. Scheftl. 24 p.26,21 nuncius . . . ecclesie seu casadei claustri de Scheftlarn. *al.* **c** *de ecclesiis, cathedralibus:* TRAD. Frising. 204 (a. 804) duplum ad ipsa -a Dei restituet. DIPL. Ludow. Germ. 102 p.148,25 ad . . . -am sancti Petri et sancti Rotberti. TRAD. Brixin. 20 servum Dei -ae sancti Ingenuuini proprium. CHART. Tirol. 484 p.272,41 feodum de -adeo. CHART. Lamb. Leod. 111 p.174,10 de . . . assensu . . . tam nobilium hominum nostrorum *(sc. episcopi)* quam hominum -e Dei (CHART. Tirol. 1012 tantum hominibus -adei vel liberis. *cf.* 1231 p.269,13 heredes, qui fuerint liberi vel -adei. CHART. Tirol. notar. II 534 tantum in liberis personis vel ad -adei pertinentibus; *de re v. Dt. Rechtswb. IV. p.1021sqq. s. v.* *'Gotteshausleute'*). CHART. Tirol. notar. I 961 terra -adei de Brixena. CHART. Tirol. 1199 in integrum iuris -edei plebis Bouzani. *al.* **C** *spectat ad caelum:* **1** *theol.:* HRABAN. carm. 4,1,21 -am ordinis atque beati ambit, quam tribuit illi super aethera sedem arbiter omnipotens. **2** *astrol.:* CARM. de Cunone 89 stat Iovis inque -a Martis. **D** *in nom. propr.:* DIPL. Karlom. (II.) 4 p.290,1 monasterii, quod Casa Aurea *('Casauria')* vocatur. DIPL. Arnulfi 31 p.46,23 Casapetrea. DIPL. Otton. I. 240 p.335,41 Casa Nova. DIPL. Heinr. III. 341 p.466,41 Casa Vetula. *saepe.*

2. casa *v.* capsa. **3. casa** *v.* causa.

casabundus *v.* cassabundus.

casadei *v.* casa *l. 18sqq.25.28sqq.* ***casadus** *v.* *casatus.

***casalenus** *v.* *casalinus. **casalia, -us** *v.* casalis.

***casalicius** (-iti-), -i *m. vel* ***casalicium,** -i *n.* **1** *area (coaedificata) – (bebautes) Grundstück:* GREG. CAT. chron. I p.319,23 dedit . . . -um unum cum casa. p.322,13 -os III cum casis et pergula. II p.100,1 -a v. *ibid. al.* *fort. add.:* DIPL. Otton. III. 101 p.513,19 cum servis . . ., villis, -is, ortis. **2** *villula, domus – Gehöft, Haus:* ACTA imp. Winkelm. I 162 p.138,43 (a. 1219) -tia quinque in maiori strata publica . . . omni servitio absoluta. *cf.* *casaricius.

***casaliculus** (-cl-), -i *m.* *praediolum – kleines Besitztum:* GREG. CAT. chron. I p.148,21 cum -o, qui vocatur Cesarianus. p.182,6 (epist. papae) confirmamus . . . -iclum, qui nominatur Antiquus. *in nom. propr.:* DIPL. Otton. III. 288 p.713,5 sancta Maria in Casaliclo. *al.* *cf.* *casariculus.

***casalinus** (-sil-, -len-), -i *m. vel* ***casalina,** -ae *f. vel* ***casalinum,** -i *n.* **1** *(parva) area (coaedificata), area coaedificanda – (kleines bebautes) Grundstück, Bauplatz:* DIPL. Otton. III. 70 corticella cum -o, vinea, prato *eqs.* DIPL. Conr. II. 258 p.356,43 omnibus illis casis et curtis . . . simulque cassinis et -is. GREG. CAT. chron. I p.174,7 in fundo Casale -am in integrum. p.316,17 intra . . . civitatem . . . -os desertos *dedit.* II p.36,13 medietatem casilini cum casa. *al.* PETR. CAS. (?) chron. 4,22 casas et -a. ACTA imp. Stumpf 530 p.745,4 domum et -lenum. **2** *(parvum) domicilium – (kleine) Wohnstätte:* GREG. CAT. chron. I p.246,9 duo -a in castello Toccię. **3** *praediolum – kleines Besitztum:* ACTA imp. Winkelm. I 84 p.77,28 (a. 1201) quoddam -um . . ., quod vocatur Geulef. *cf.* *casarinus.

[Heßler]

casalis, -e. *script.:* cha-: *l.52.* ga-: CHART. Bern. III 259 gazale. caus-: *l.43.p.322,6.* cassa-: *l.59.* caza-: *l.61.* -sil-: *l.29.* -sul-: *p.322,1.* -sual-: *l.29.* -all(is): *p.322,50. form.: nom. sg.* -us: *l.30. abl. sg.:* -e: *l.19.33sq.38.46sqq. p.322,1sq.* -ia: *l.41. acc. pl.:* -ios: *l.72.* -ias: *l.69. abl. pl.* -is: *l.27.29.*

I *subst. masc. et fem. et (praecipue) neutr.:* **A** *de aedificiis:* **1** *strictius:* **a** *aedificium attinens, tugurium – Nebengebäude, Hütte:* CHART. Sangall. A 20 (a. 757) dono vilarium . . ., in quo est eclesia, casa cum -bus. app. 1 p. 381,14 casa cum -bus curte clausa. COD. Wang. Trident. 91 domus murata . . . cum -bus et molendino. CHART. Tirol. notar. II 179 de . . . feudo -ium mansi. *al.* **b** *taberna – Bude:* CHART. civ. Erf. 22 p. 10,13 (a. 1140) -ia forensia (CHART. Mog. B 93 p. 97,23). **2** *latius i. q. domus – Haus:* **a** *proprie:* SALIMB. chron. p. 172,34 edificavit curtes et -ia et muralia. **b** *meton. de stirpe, gente:* **α** *spectat ad colonos:* REGISTR. Trident. I 156 p. 129,18 (a. 1220) confitetur . . . Warientus, quod ipse cum suo -e tenetur *eqs.* **β** *spectat ad liberos, nobiles:* SALIMB. chron. p. 56,21 qui *(Baratti)* in duo -ia dividuntur. p. 172,30 quod -e domni Pauli reviviscere posset. p. 542,20 -e marchionum Montis-ferrati. *ibid. al. (v. ind.).* **B** *de loco aedificii:* **1** *strictius de fundo exceptis aedificiis ibi positis:* **a** *area (coaedificata), curtile – (bebautes) Grundstück, Hofstatt (cf.* GLOSS. III 350,12 St.-S. -e vel mansura houestat): TRAD. Weiss. 10 p. 18,21 (a. 739) res meas . . . in villa . . . casis, -bus, terris . . . trado (CHART. Fuld. B 84 c., -is, pecuniis. CHART. Epternac. 85 casas, -es cum omne superposito. 88 c., casilis. 97 c., casualis, campis. CHART. Laus. 341 p. 305,9 trado . . . -e cum casa desuperstante, et ipse -lus habet terminaciones *eqs. al.*). REGESTA Alsatiae 302 (ed. A. Bruckner. 1949) -em unam cum . . . servo . . . desuper commanente. TRAD. Patav. 52 terram cum domo . . ., cum curte, cum -e, cum orto. CONSTR. Farf. 5 p. 8,18 in -e, qui dicitur Acutianus. DIPL. Otton. I. 336 p. 451,36 -e, in quo . . . monasterium est collocatum. CHART. Rhen. med. I 640 p. 700,6 -e, quod hovestat vocatur. CHART. Laus. 696 p. 567,18 pro ipso -i furni. CHART. Tirol. 952 de uno molinario cum -e. CHART. Tirol. notar. I 784 p. 402,24sq. villicus . . . ad . . . iusticiam -ium domorum fori Bozani investivit Hainricum . . . de duabus -bus cum terra. II 125 p. 79,11 domum cum turrim et cum illa -ia iacente in Bozano. CHART. Basil. A II 253 p. 330,24 in domibus, causalibus. *saepe.* **b** *area antea coaedificata vel postea coaedificanda – ehemals bebautes Grundstück, Bauplatz:* CHART. Tirol. 329 p. 163,26 (a. 1172) Henricus . . . investivit . . . episcopum . . . de -e uno . . . propter domum . . . edificandam. CHART. Tirol. notar. I 475 de uno -e vacuo. 543 p. 264,36 hedificabit . . . -e in dicto castro in illo loco et -e. CHART. Tirol. 1059 de uno -e, supra quo consueverat esse unum molendinum. CONO LAUS. notae p. 790,10 -e, in quo capitulum possit facere capellam et turrim *eqs.* CHART. Helv. arb. 160 p. 247,7 chasale. *al.* **2** *latius (una cum aedificiis):* **a** *praediolum, villula, colonia – kleines Besitztum, Gehöft, Hof (eines Hintersassen):* LIBER diurn. 34 vineas atque -es . . . diversi sibi . . . postulabant debere conduci. CONC. Karol. 12 p. 67,23 concessimus *(sc. papa)* . . . massas, fundos, -es, colonias, vineas (DIPL. Heinr. III. 192 p. 242,29 cum fundis et -bus. *al.*). COD. Lauresh. 441 1 -e cum 1 mancipio. DIPL. Otton. II. 305 p. 362,1 cassales duos . . . iacentes in corte regia . . . cum omnibus terris. CHART. Salisb. III 577 p. 55,13 pro quodam cazali . . ., quod annuatim XX denarios persolvit. CHART. Brixin. 58 proprium -e (*syn.* curiam). *al.* **b** *praedium, viculus, vicus – Landgut, Weiler, Ortschaft:* **α** *spectat ad loci possessionem:* DIPL. Arnulfi 125 p. 185,43 confirmamus . . . -e, quod dicitur Ballonum. DIPL. Otton. I. 336 p. 453,15 -e vel fundum, quod dicitur Leporari. LEO MARS. chron. 1,10 p. 587,46 cum servis . . . ad eundem -em pertinentibus. GREG. CAT. chron. II p. 147,4 in fundo Lumiriano . . . et per alias -ias. ACTA imp. Winkelm. I 887 p. 675,19 pro parte . . . domine -is Pulcarini. WILH. RUBRUQU. itin. p. 229,12 magni domini *Tartarorum* habent -ia versus meridiem. CHART. ord. Teut. 8 -ios. *al.* **β** *spectat ad situm, qualitatem sim.:* DIPL. Karoli III. 31 p. 52,32 in casule Ursino. DIPL. Heinr. II. 470 p. 599,23 in -e Figlinule. WILBR. OLD. peregr. 1,18,5 venimus ad Portellam, hoc est -e bonum. 2,4,1 -e . . . inhabitatum a Sarracenis. OLIV. epist. 3 p. 289,16 aspicientes Betsaidem, civitatem Andree et Petri, tunc ad -e modicum redactam. hist. Dam. 22 p. 196,9 a -i (caus- *L*). ANNAL. Marb. a. 1220 civitates et -ia. ANNAL. Ianuens. IV p. 93,14 -ia . . . inimicorum concremavit. ALBERT. M. eth. 6,3,5 p. 452^{b},42 quomodo Philippus . . . -ia incenderit. *al.* *in nom. propr.:* DIPL. Otton. II. 254^{b} p. 291,19 per ipsum monte, qui est super C-e (*cf.* 266 p. 309,37 montem . . . C-e). DIPL. Heinr. II. 73 p. 93,5 in corte, quę C-e sancti Petri dicitur. *saepe.*

II *adi.:* *ad officinam aerariam pertinens – Schmelzhütten-:* CHART. Gosl. I 553 (a. 1237) quamdiu -is fuerit ibi labor.

***casalivus**, -a, -um. **1** *adi.:* *coaedificatus, coaedificandus – bebaut, Bau-:* CHART. Tirol. 551^{a} (a. 1204) de una pecia terre -a cum domo supra se habente (CHART. Tirol. notar. I 605 ad domum supra levandam. CHART. Tirol. 1301 p. 340,30 de . . . p. t. -e et ortive. REGISTR. Trident. III 6 p. 229,16. *al. in hac regione*). **2** *subst.:* *area (coaedificata), area coaedificanda – (bebautes) Grundstück, Bauplatz:* DIPL. Otton. I. 407 cum . . . molendinis, -is, clausuris, vineis. DIPL. Arduini 10 p. 714,15 cum . . . servis et ancillis, -is, ortis.

casallis *v.* casalis. ***casaltro** *v.* *cassaltrum.

***casamentellum**, -i *n.* *curtile parvum, praediolum – kleine Hofstatt, kleines Besitztum:* DIPL. Conr. II. 112 p. 156, 39 -a duo, quę recta loborata per Uolandum presbiterum *eqs.* p. 157,23.

***casamentum**, -i*n. (?m.: l.50)* *script.* cassa-: ROB. TOR. chron. a. 1135 p. 492,12. *form.: ?gen. sg.* -tri: *l.64. ?acc. sg.* -ter: *l.63.*

1 *de aedificio:* **a** *domuncula, aedificium attinens – kleines Haus, Nebengebäude:* GREG. CAT. chron. I p. 252,35 in monte -o uno. CONST. I 251,1 in quodam -o de ecclesia beate Agathe. CHART. Tirol. notar. I 230 domum . . . cum -is circa ipsam (231.474^{b}). **b** *(parvum) domicilium – (kleine) Wohnstätte:* COD. Wang. Trident. 134 p. 309,29 (a. 1216) inwaitare debent . . . castrum pro eorum -is, quos habent in illo castro. **2** *de loco aedificii:* **a** *strictius i. q. area (coaedificata), curtile – (bebautes) Grundstück, Hofstatt:* CHART. Tirol. 506 (a. 1198) in -is . . . cum edificio. 800 p. 225,22 -um seu casale. *al. v. et p.323,53.* CHART. Tirol. notar. II 477 de . . . domo cum -o. SALIMB. chron. p. 594,33 -a cum fundamentis deserta. *area coaedificanda – Bauplatz:* CHART. Tirol. 602 (a. 1210) de uno -o de tera cum caneva (929 de dicto -o terre ad casam levandam). 810 p. 233,33 heredes debent illud -um levare. *al.* **b** *latius i. q. villula, curtis – Gehöft, Hof:* GREG. CAT. chron. II p. 37,13 -um, quod tenuit . . . monachus. CHART. Tirol. 490 -um 1 combustum . . . cum canipa murata. 1081 de toto -o, quam . . . visus est habere . . ., scilicet casalle cum canipis et domos. ANNAL. Bergom. a. 1227 (MGScript. XXXI p. 332, 20) turrim et -um Lanfranci . . . destruxerunt. *al.* **3** *de vassallorum casatorum rebus vel iure:* **a** *proprie i. q. feodum – Lehen:* CHRON. Andag. 4 p. 11,16 vel ex proprio . . . patrimonio, sed et ex -is. 57 Stephanus . . . casatus erat ecclesie . . .; abbas -um . . . ab eodem . . . redemit. CHART. Basil. A I 265 p. 406,17 sub periculo -i. CHART. Helv. arb. 21 p. 36,40 de tribus -is . . ., que sunt ligia episcopi. *al. v. et l.64.* *sing. collect.:* CONST. I 325,3 (a. 1186) de omni -o, quod a nobis habes *(sc. dux).* CHART. Lux. II 35 p. 47,3 omne -um, quod est de feodo ducis. **b** *translate i. q. status feodalis – Lehen(sverhältnis):* CHART. Basil. A I 327 (a. 1223) quae omnia . . . comes a nobis tenuit in -ter; quod -ter remisimus . . .; qui comes pro concambia huius -tri nobis dedit *eqs.* (BALDER. Alber. 20 p. 254,22 de beneficiis, quae in -o comes . . . tenuerat ab ecclesia). *v. et* *casiamentum.

***casanius** *vel* **-um**, -i *m. vel n.* *(gall.* *cassanus, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 459sqq. et W. Heßler, A LMA 37. 1969. p. 228)* *quercus – Eiche:* BOTAN. Sangall. 13,6 mittis gutta manace, visco, qui in -o nascit.

***casar(i)a**, -ae *f.* (*cf.* casa, *casearia) *tugurium pastoris alpini – Alp-, Sennhütte, 'Kaser':* CHART. Tirol. 946 p.

[Heßler]

7,20 (a. 1231) asignavit . . . duas -ias et unam scariam ad Andrian. 946b -ram in Submonte. *ibid. al.*

***casaricius** *vel* **-um,** -i *m. vel n. (parvum) domicilium, domus – (kleine) Wohnstätte, Haus:* GREG. CAT. chron. II p. 34,24 concesserunt -um unum intra castellum Currise. *cf.* *casalicius.

***casariculus** *vel* **-um,** -i *m. vel n. praediolum – kleines Besitztum:* RATHER. iud. 4 (PL 136,611A) delegavi . . . presbyteris . . . ad Caput Alponis -um I, in Bogosio casalem unum. *cf.* *casaliculus.

***casarinus,** -i *m. vel saepius* ***casarina,** -ae *f. (parva) area (coaedificata), curtile – (kleines bebautes) Grundstück, Hofstatt:* GREG. CAT. chron. I p. 186,8 casas atque -as VIIII in Aguliano. II p. 47,12 iudex . . . dedit . . . res suas territorii Reatini . . .: prima petia est -us in Greci, secunda in fine Sancti Sabini. *ibid. al. nom. propr.:* GREG. CAT. chron. II p. 64,22 casalem, qui nominatur C-a. p. 277,3 in C-is. *ibid. al. (v. ind.). cf.* *casalinus.

casarius, -i *m. inquilinus domunculae agrorum expertis – Kätner, Häusler:* CHART. Westph. III 460 (a. 1246) curti in Holnhorst et sex ibidem -is. *v. et supra p. 318,48.*

***casatica,** -ae *f. familia colonorum domo et colonia instructa – mit Haus und Hof ausgestattete Gruppe von Hintersassen:* CHART. Tirol. 946 p. 7,38 (a. 1231) ut . . . episcopus . . . macinatas et personas de macinata cum . . . possessionibus, -as cum suis possesionibus et peculio et desendentibus . . . habere debeat (*cf.* p. 8,5.10). CHART. Tirol. notar. I 314a fictum . . ., quod . . . Ordanus . . . et Bechis . . . et eorum -ae solvere tenentur.

***casaticus** (cassa-) *vel* **-um,** -i *m. vel n.* **1** *de aedificio i. q. domus (coloni) vel colonia – Haus oder Hof (eines Hintersassen):* CHART. Tirol. notar. I 518 p. 252,18sqq. (a. 1236) item . . . dicit . . . de -o de Capite Agnello . . ., de -o de Aginello et Spica fratribus . . ., de -o et podere de Gaffaro. **2** *de praestatione:* **a** *tributum ad usum domus spectans – Abgabe für die Benutzung eines Hauses, Hausgeld:* DIPL. Otton. I. 245b p. 352,49 portaticum, pontanicum, -um vel quodlibet pensum . . . exigere (*inde* DIPL. Conr. II. 268 p. 371, 37 cassaticum). **b** *tributum pro mercibus in horreo publico depositis solvendum – Magazingebühr (cf. A. Schaube, Handelsgeschichte der roman. Völker. 1906. p. 511):* ACTA imp. Winkelm. I 790I (a. 1231) pro ipsis mercibus dabitur curie . . . ab emptore -um. 790II accipere iura -i et dohane. RYCCARD. chron. a. 1232 p. 183,15 de iure -i remissa sunt grana III pro uncia.

***casatura,** -ae *f. feodum – Lehen:* DIPL. Conr. III. 143 p. 258,31 (ed. F. Hausmann. 1969) assignavimus . . . castellaniam quoque et -as et hominia, que de feodo episcopi esse consistit.

***casaturris,** -is *f. (cf. ital.* casatorre, *v. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p. 828) domicilium urbanum ad modum turris constructum – Wohnturm:* CHART. Tirol. 945 p. 3,25 (a. 1231) de uno casamento cum -e et cum casis (p. 3,41).

***casatus,** -a, -um. *script.:* caus-: *p. 324,16.* -ss-: *l. 60. p. 324,3.35sq.* -set-: *p. 324,7.* -ad(us): *p. 324,4sq.25.29.31. form. abl. pl.* -ibus: *p. 324,27.31.*

I *adi.:* **A** *de servis i. q. domo et colonia instructus, collocatus – mit Haus und Hof ausgestattet, 'behaust':* CHART. Fuld. B 237a p. 341,21 (a. 796) duos servos cassatos (526 p. 506,10 praeter unum servum -um, quem cum omni domo sua . . . omittimus. CAPIT. reg. Franc. 45,11 traditionem . . . servorum . . ., qui iam -i sunt . . ., excepto auro . . . et mancipiis non -is). **B** *de vassallis i. q. feodo instructus, beneficiatus – mit einem Lehen ausgestattet, belehnt:* CAPIT. reg. Franc. 50,4 de hominibus comitum -is (80,5 quot homines -os *habeat* in ipso beneficio). 74,7 ut . . . vassallos suos -os secum non retineant *vassi dominici.*

II *subst.:* **A** *masc. (?neutr.: p. 324,10.12):* **1** *in colonatu:* **a** *servus collocatus, coloniae possessor, colonus – angesiedelter ('behauster') Knecht, Hufenbesitzer, Hintersasse (spectat ad liberos: p. 324,6):* CHART. Epternac. 30 (a. 721) -um I cum omni . . . peculiare (CHART. Sangall. A 38. THEOD. EPTERN. chron. 2 [MGScript. XXIII p. 63,11]). 41 donamus . . . cassatus septem, qui ad ipsam villam . . . deservire videntur. COD. Lauresh. 449 dono . . . I casado (carado *cod.*, gloss.: mancipium). 873 I -dum . . . cum . . . I ancilla. TRAD. Lunaelac. 25 cum . . . -is, servis vel liberis, mansis. 122 extra unum casetum. CONC. Karol. app. 9A p. 838,29 villulas et . . . vassallos -osque . . . retinere. *al.* **b** *colonia, mansus – Hof eines Hintersassen, Bauernstelle:* CAPIT. reg. Franc. 20,13 de -is (-os *rec. Lang.*) quinquaginta solidum unum *reddat.* CONC. Karol. 18 biduanas *ieiunias* . . . faciant . . . episcopi, . . . canonici atque eorum infra -um (-os *E2*, -i *V. B1*) homines (*postea:* homines in eorum -is). **2** *in re feodali i. q. vassallus – Lehnsmann:* EPIST. Hann. 90 p. 156,13 cum esset meus *(sc. archiepiscopi)* de rebus ecclesię -us (caus- *H*) et . . . filius (91 p. 159,27 nostrum maiorem e. -um. CHART. Basil. A I 176 p. 265,16 consilio sororum et -orum sue e. *al.*). HUGO FLAV. chron. 2 p. 477,52 -os . . . et nobiles. CHRON. Andag. 92 p. 239,8 liberos et militares -os. CHART. Lamb. Leod. 35 p. 57,7 more -orum hominium . . . facere. DIPL. Loth. III. 119 p. 192,42 cum . . . -is, qui ad custodiam . . . castelli pertinent. GESTA Camer. cont. I D 5 cives cum -is. *al.* **B** *fem.:* **1** *proprie:* **a** *strictius i. q. area (coaedificata), curtile – (bebautes) Grundstück, Hofstatt:* FORM. Sangall. I 2 p. 380,38 -dam unam sepe circumcinctam cum una domo. CHART. Sangall. A 66 dotavi eam *(basilicam)* -ibus VIII. 455 excepto . . . I prato ipsi -ae propinquo. 463 p. 80,4 legitimam -am (['*Ehofstatt*' *K.-H. Ganahl, ZRG-Germ. 61. 1941. p. 23*]. CHART. Turic. 155 -dam l.). CHART. Scafhus. 16 p. 35,17 tam terris quam domibus, mancipiis, -dis, pomariis (*sim.* 19 -dibus). *al.* **b** *latius i. q. colonia, mansus – Hof (eines Hintersassen), Bauernstelle:* CHART. Epternac. 11 p. 35,35 (a. 704) VIII -as cum hominibus et mancipiis. 20 p. 51,38 -as tres cum sala et curticle. CONC. Karol. 2,2 ut . . . de unaquaque -a (cass-, casa *var. l.*) solidus . . . reddatur (*cf.* EPIST. Bonif. 87 p. 199,20 cassata). *usu laxiore:* CHART. Sangall. A 16 (a. 752) servientes -as quindeci. 48 -as II his nominibus: Hattun et uxorem . . . cum hoba sua. **2** *meton. i. q. coloni familia, gens – Familie, Geschlecht eines Hintersassen:* CHART. Epternac. 8 p. 30,8 (a. 704) has -as ibidem manentes cum omni peculio vel laboratu eorum . . . trado. REGISTR. Trident. I 83 (a. 1220) dixit . . . Petrus, quod debet solvere . . . cum dicto fratre suo . . . et cum sua -a unam spalam. 156 p. 128,32 cum sua -a et quibusdam suis consortibus. *al. (v. ed. p. 144).* *Heßler*

***cascavellus** (cassa-), -i *m. (hisp.* cascabel, *cf. Meyer-Lübke, REW3 nr. 1731) campanula, olla parva – Glöckchen, kleiner Topf:* PS. AVIC. anim. 6,2 p. 205 accipe cuprum et fac in modum cascanellos *(sic?)* vanos de intus. p. 206 cassavellis. *cf.* caccabellus.

***cascha** *v.* 1. *caffa.

cascus, -i *m. plur. i. q. maiores – Vorfahren:* VITA Rigob. 11 (MGMer. VII p. 68,3; a. 888/94) porta ex consuetudine -orum (Wasc- *var. l.*) . . . Collaticia . . . vocatur.

casea *v.* caseus.

***casealia** (-sia-), -ae *f. pecuaria – (Milch-) Viehhof, Schwaige:* TRAD. Salisb. II 347 (c. 1231) ordinavit ad stipendium canonicorum . . . casialiam CCC caseorum.

***casealis,** -e. **1** *adi.:* **a** *ex caseo constans – aus Käse bestehend:* ALBERT. M. veget. 4,147 quod separetur *lac* . . . in tres substantias, aquosam scilicet, butirosam et -em. **b** *ad pecuariam pertinens – zu einem (Milch-) Viehhof gehörig:* TRAD. Salisb. II 207 (s. XII.2) curtim . . . cum beneficio -i. REGISTR. Patav. I p. 167,12 villicatio -is, que solvit DC caseos. **2** *subst. neutr. plur.:* *pecuaria – (Milch-) Viehhof, Schwaige (cf. Ph. Dollinger, L'évolution des classes rurales en Bavière. 1949. p. 438):* TRAD. Salisb. II 24 (c. 1129) tradidit . . . duo -ia et unum pratum. REGISTR. Patav. I p. 195a, 11 de III -bus . . . MDCCC casei (p. 196,2).

***casearia,** -ae *f. pecuaria – (Milch-) Viehhof, Schwaige:* CHART. Salisb. II 528 p. 718,1 (a. 1198) -a una . . ., prediolum unum. *v. et* *casar(i)a.

[Bansa]

***caseārius,** -i *m.* **1** *qui pecuariam tenet, armentarius – Inhaber eines (Milch-) Viehhofs, Senner:* TRAD. Brixin. 555 (a. 1224/35) pueros Heinrici -i. **2** *fort. i. q. villicus – viell.: Meier:* REGISTR. Eins. 1 p. 43,2 (a. 1217/22) summa de tota villicatione -i ([*v. notam ed.*]. *cf.* p. 41,14. 42,4).

***caseatio,** -onis *f.* *coagulatio – das Gerinnen:* ALBERT. M. animal. 3,168 non est tanta -o eius *(lactis cameli)*, quod nocere possit.

***caseator,** -oris *m.* *qui pecuariam tenet vel fabricator seu mercator caseorum – Inhaber eines (Milch-) Viehhofes oder Käsehersteller, Käsehändler (interdum cognomen subesse potest):* CHART. Basil. A II 2 p. 4,2 (a. 1033; spur. ?) interfuerunt . . . Volmarus, Heinricus -r. CHART. scrin. Col. A I p. 301,24 Albero -r habet domunculam. B 1261 Theodericus -r.

casella, -ae *f.* *domus parva – kleines Haus, Hütte:* LIBER hist. Franc. 28 p. 288,14 -a incensa . . . est. DIPL. Karoli M. 81 p. 117,16 sinadochium . . . cum villa . . . et -a una infra Papiam. GREG. CAT. chron. I p. 159,33 terrulam aut -am absque hęrede. CASUS Petrish. 3,25 prior cella quandam -am iuxta possederat. *al.* *nom. propr.:* CHART. Rhen. med. I 401 p. 457,34 (a. 1101) iuxta villam, que dicitur C-a.

***casellum,** -i *n.* (*cf.* casa, castellum) *domus (munita), castellum – (befestigtes) Haus, Burg:* DIPL. Heinr. IV. 352 omnem districtum de loco -i de Pontecorono . . . tradidimus. CHART. ord. Teut. 20 dedimus in pignore unum -um . . . cum omnibus iuribus suis et rusticis. ACTA imp. Winkelm. I 920 p. 697,8 per baiulos -i Rutillani, quod erat in manu nostre curie.

***caseola,** -ae *f.* *casula – Hütte:* REGESTA Alsatiae 207 p. 126,19 (ed. A. Bruckner. 1949; a. 768) quidquit . . . visus sum habere in . . . casis, -is (CHART. Basil. A I 43 p. 83,17).

caseolus, -i *m.* *caseus (parvus) – (kleiner) Käse:* EPIST. Teg. I 107 p. 110,28 exceptis XV parvis -is. ODO MAGD. herb. 1583 -os succus putrescere non sinit eius *(mentae)*. NIVARD. Ysengr. 5,676 aridior . . . trilustri -o . . . esus. METELL. Quir. 44,22 panibus et -is ibi se pensans.

***caseor,** -ari. *coagulari – gerinnen:* ALBERT. M. veget. 6,386 non -atur lac.

adi. **caseātus,** -a, -um. *caseum continens – Käse enthaltend:* ALBERT. M. animal. 3,166 quanto . . . lac fuerit spissius, tanto erit etiam -ius.

Casepia *v.* Cassiepia.

***caseta** (-ita), -ae *f.* (*ital.* cassetta) *vas, capsula – Behälter, Kästchen:* CATAL. thes. Germ. I 22,11 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; a. 1241) magnum caldarium, I casitam cum sanctuario, VI vegetes. CHART. Tirol. notar. II 486 cum . . . fistulis et bursis et -is.

***casetus** *v.* *casatus.

caseus, -i *m.* (*f.* -a: *p. 326,43; n.* -um: *l. 59. p. 326,52*) *script.:* caxe-: REGISTR. Trident. III 15 p. 239,18.24. -ss-: *p. 326,13.39.60.* -si(us): *p. 326,2.13. adde* ALCUIN. epist. 298 p. 457,10. REGISTR. abb. Werd. 9,1 p. 292,6. *al.* *metr.* că-: ECBASIS capt. 543. EKKEH. IV. bened. II 138.

1 *proprie i. q. lac coagulatum,* τυρός *– geronnenes Milcheiweiß, Quark, Käse:* **a** *gener.:* WALAHFR. Mamm. 5,4 -us efficitur paulatim lacte coacto. ADALH. brev. Corb. 22 p. 397,13 (Corpus consuet. monast. I. 1963) de berbicariciis, unde fratribus . . . -um procuratur. ERMENR. ad Grim. 28 p. 566,38 -um praemere. NOTKER. BALB. gest. 1,15 -um . . . ex pinguedine canum. COD. Udalr. 96 p. 185,20 mordax mordacis -i vermiculus. RITUALE Rhenaug. 70 (Spicil. Friburg. V. 1959) dignare, Domine, . . . benedicere hanc creaturam -i, quam ex adipe animalium producere dignatus es. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 140,13 datur -us recens *falconibus.* ALBERT. M. meteor. 4,2,13 p. 766^{b},38 per coagulationem lactis sequestrantur serum et -us. animal. 1,82 de substantia -i sunt duo, coagulum videlicet, quod facit, et lac, ex quo fit -us. CHART. Brixin. 172 p. 183,26 solvat . . . pauperibus . . . elemosinam in -is et in pane. *saepe.* aqua -i *i. q. serum – Molke:* Ps. GERH. CREM. sal. I 9 p. 18,12 de aqua -i. *in cognomine:* CHRON. Erf. mod. I a. 1202 Heinricus scolasticus . . . cognomento C-us. CHART. Rhen. med. III 900 Iohanne C-o. **b** *pharm.:* RECEPT. Sangall. II 19 casio molle ex mel trito inpone super. RECEPT. Bamb. 64 ad setulas: -um viridem superponis. *de diaeta:* CONSTANT. AFRIC. theor. 5,94 -us recens laudabilior est, quia cito digeritur; siccus vel salsus est pessimus. DIAETA Theod. 264 -us caprinus similiter stringit ut bubalinus, . . . -us ovinus plus nutrit. HILDEG. phys. 1,13 p. 1134^{B} si . . . comedere vult . . . -um, non coctum nec crudum, sed aridum comedat. REGIMEN san. Salern. 31 nutrit . . . -us infans. *al.* **c** *iur.:* **α** *de censu, tributis sim.:* CHART. Rhen. med. I 6 p. 7,7 (a. 636) formas -i XL dare (*cf.* CHART. Welt. 21 p. 130,37 [a. 1267] -orum formellas). DIPL. Merov. I 86 p. 76,41 hoc est . . . lardo . . ., cassio lib. XII, pisus lib. XX. DIPL. Heinr. II. 275 p. 325,16 -os fiscales. BERTH. ZWIF. chron. 3 p. 152,10 cum trecentis -is alpinis. VITA Meinw. 82 I malder -orum. CHART. Argent. IV 11 p. 7,32 duodecim -i quadripertiti vel XVI tripertiti. CHART. Rhen. med. II 242 p. 280,30 -os anglicos. CHART. Tirol. 614 p. 89,1 XL scotarum -i. REGISTR. Eins. 1 p. 50,8 IIII -i pannuales, -um visitatorium *(cf. notam ed.)*. REGISTR. Trident. I 13 modium -i vicinalis. CHART. Tirol. notar. I 820 iure . . . feudi . . . investivit Gundrammum . . . de centum -os. CHART. Tirol. 1105 -um, qui dicitur siliqua, solvere debent. TRAD. Welt. 124 reservatis sibi decimalibus -is. CHART. Tirol. 1248^{a} p. 370,19 XII rimanias -y. CHART. Otterb. 124 p. 96,21 -os monachiles. CHART. Westph. III 721 ad officium -orum. CHART. Advoc. 218 p. 110,25 obularios. *al.* *describitur -us voce theod.:* REGISTR. abb. Werd. 8,10 p. 277,7 (s. XII.$^{med.}$) -os tales, quales sunt suegkese. CHART. Fuld. B 10 p. 16,29 -os grandes berckese vocatos. CHART. Babenb. 68^{a} p. 280,30 swaykaß. CHART. Carinth. V 107 podemchaes. REGISTR. Baiuv. A p. 144,13 armentaler -i pro II denariis computati. p. 387,25 waeidchaese. *remissius de censu moneta soluto ('Käsezins'):* CHART. Bund. 332 (c. 1154) ut . . . solvant . . . solidos . . . II in -is. CHART. Tirol. 1248^{a} p. 369,39 XII denarios -y (CHART. Argent. IV 228 p. 140, 41). *al.* **β** *de iudicio Dei (cf. Brunner, Rechtsgesch. II. p. 552sq.):* ORD. iud. Dei B II 3^{a} p. 642,27 qui hunc furtum fecerunt . . ., neque manducent neque transglucient . . . panem et casseum istum. RITUALE Flor. p. 129,17 benedictio panis et -i ad examinationem furti. *al.* **d** *eccl.:* **α** *de stipe:* LUP. FERR. epist. 43 fratribus et famulis vestimenta, pisces, -us et legumina ministrabantur. CHART. episc. Halb. 112 p. 76,26 *sorores* integram -am habeant. TRAD. Scheftl. 231 ut fratribus . . . consolatio . . . prebeatur, scilicet . . . poculum vini et pulcher panis et -us. CHART. Stir. II 53 p. 91,20 fratribus ordinavit . . . omni sabbato -um et vinum. *al.* **β** *de oblatione:* RUP. MEDIOL. Adalb. 11 oblatum ad beati viri pignora -um furari. TRAD. Patav. 972 tradidit sancto Stephano XXX -os pro memoria sui habenda. *al.* **γ** *de nutrimento (ieiunii):* HINCM. annal. a. 867 p. 89,20 ante pascha a carnium et VII ebdomadibus a -i et ovorum esu . . . non cessamus. CONSUET. Eins. 30 p. 103,7 ad edendum dimittatur in quinquagesima ova et -um. BERNOLD. CONST. chron. a. 1085 p. 443,8 ne quis -um vel ova comedat in quadragesima. *al.*

2 *translate:* **a** *techn. i. q. gleba – Klumpen:* Ps. AVIC. anim. 6,9 p. 254 fac -os terreos. **b** *bot. i. q. gemma terminalis – Vegetationskegel:* OLIV. hist. reg. 60 p. 127,23 palmarum -os rodebant pro alimentis eis utentes. ALBERT. M. veget. 6,179 habet *palma* capsam, in qua est substantia mollis, quae . . . vocatur -us (casseus *var. l.*) palmae.

***casfora** *v.* *camphora. ***cashariacum** *v.* *catariace.

casia (cassia), -ae *f.* (κασία) *metr.* cās-: *p. 327,21.34.*

1 *xylocassia vel cortex eius aromaticus – Holzkassie, Zimtkassie oder deren würzige Rinde (Cinnamomum Cassia Bl. vel sim., cf. André, Lex. bot. p. 75):* **a** *strictius:* PAUL. AEGIN. cur. 164 ex ficubus, . . . pipere, cinnamomo et cassia (*3,28,3* κασσίας). GLOSS. I 516,54 St.-S. -a uvihpoum ([fichpoum *r*, figbovm *q*]. III 486,29 cassia lignea wihboum. *ibid. al.*). CONSTANT. AFRIC. grad. p. 369,8 cassia lignea calida et sicca in tertio gradu. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 12b^{r} -a lignea vel xilocasia idem est, cuius due sunt species, una, que est similis cinamo *eqs.* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 368^{D} -a

lignea cortex est cuiusdam arboris in India nascentis. HONOR. AUGUST. cant. 4,13/14 p.426A fistula, brevis arbuscula aromatum, quae -a *eqs.* ALBERT. M. veget. 6,71 cassiam . . . scimus aut arborem aut aliquid ad arboris naturam accedens esse *eqs.* 6,72 *(de speciebus).* ALPHITA I p. 283,7 quando cassia simpliciter ponitur . . ., de lignea intelligitur. *al. v. et l.28. alleg.:* RHYTHM. 81,18,3.5 in -a . . . monstrat sapientia . . .; -a quoque sacramentum baptismi. HRABAN. univ. 19,7 p. 526A mystice -a est doctrina recta. WILLIR. cant. 4,14 p.34,8 his *(humilibus)* . . . verecundus color est veluti rubicundus cortex in -a, quia detestantur iniqua. ABSAL. serm. 3 p.29B in cassia, quae . . . in altum surgit, desideria sanctae devotionis figurantur. **b** *latius usu poetico i. q. odoriferum quoddam – etwas Wohlriechendes (interdum herba q. d. cneorum – Seidelbast [Daphne L.] subesse potest; cf. André, Lex. bot. p. 75):* CARM. Cenom. 5,24 omnigenis stipatus floribus ortus, narcisso et -a (SEDUL. SCOT. carm. 2,71,17 -ae de flore salutans. LAMB. LEOD. Matth. I 254). SEDUL. SCOT. carm. 2,44,1 ferte viro -am, myrram date. CARM. Bur. B 169,3,8 oris basia, a quo stillat . . . dulcis cassia. *meton.:* MILO carm. 3,4,2,10 virgo Maria, . . . balsama, cassia, nardus.

2 *arbor q. d. Cassia fistula (L.) vel fructus eius purgativus – Röhrenkassie oder ihre abführend wirkende Frucht (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 862):* ANTIDOT. Augiens. p. 41,33 recipit hec: . . . cassia fistula. GLOSS. III 527,27 St.-S. cassia fistula bochshorn (539,31). CONSTANT. AFRIC. grad. p. 346,41 cassia fistula mediocris est inter calidum et frigidum. IOH. PLATEAR. simpl. med. p.12aʳ -e duplex est maneries; . . . cum . . . reperitur -a simpliciter, intellegenda est -a fistula. ALBERT. M. veget. 6,75 cassia fistula . . . arbor est de partibus orientis . . . allata . . .; fructus autem, qui sunt semina quaedam longa, producit *eqs.* ALPHITA I p.283,5 cassia cyringia, id est cassia fistula. Ps. OTHO med. 52 rufa, gravis, clara sit cassia fistula cara. *al. v. et l.41.*

3 *fort. i. q. amaracus – viell.: Majoran (Majorana hortensis Moench vel sim., cf. André, Lex. bot. p. 75):* DYNAMID. Hippocr. 2,27 sampsuci, hoc est -ae, decoctio.

***casiafistulatus** (cassi-), -a, -um. **1** *adi.: cassia fistula conditus – mit Röhrenkassie zubereitet:* BERNH. PROV. comm. 1,1 p.270,39 sirupus sic cass-us. THADD. FLORENT. cons. 113,5 electuarium cass-um sic fit: recipe cassiafistule *(sic?)* libr. II. **2** *subst. neutr.: electarium cassia fistula conditum – Latwerge, die Röhrenkassie enthält:* THADD. FLORENT. cons. 111,3 addatur cass-i unzia I. 146,8 misceantur . . . cum cass-o.

***casialia** *v.* *casealia.

***casiamentum,** -i *n. domus (munita), castellum – (befestigtes) Haus, Burg:* ACTA imp. Winkelm. II 1061 p.741,40 (a.1280) donamus . . . -a et poderia Montisrotondi. *v. et* *casamentum.

casida *v.* 1.3. cassida. **casidile, -lida** *v.* cassidile.

***casilinus** *sim. v.* *casalinus. **casillago** *v.* cassilago.

1. *casina *v.* 1. *cassina. **2. casina** *v.* chasma.

***casita** *v.* *caseta. **casius** *sim. v.* case(us).

casleu. (כִּסְלֵו) *mensis Iudaeorum – jüdischer Monat:* BEDA temp. rat. 11,22 eorum *Hebraeorum* mensis . . . nonus -u Decembri . . . comparatur. GLOSS. I 81,27 St.-S. -u mensis Novembris.

casma *v.* phasma.

***casmatius,** -a, -um. (*a* cauma *ut vid. per confusionem, cf.* chasma) *?igneus – ?feuerfarbig:* AETHICUS ISTER 87 si . . . invenerit . . . -um ullicem, ferri metalla repperiet.

***casmia,** -ae *f. (fort. latet lomb.* gatina *sim.; cf. Meyer-Lübke, REW³ nr. 1770ᵇ) flores salicis – Weidenkätzchen:* ANTIDOT. Glasg. p.142,37 -as -II, id est flores salicis.

***caso** (casso), -avi, -are. **1** *feodis instruere – mit Lehen ausstatten:* CHRON. Mich. 7 cum . . . terram non haberet, unde castrum illud -are posset, de tercia parte possessionum abbatiae illud -vit. CHRON. Andag. 52 p.124,6 si quem . . . vellent noviter -are (cass- *var. l.*). 89 p.222,12. **2** *refl. i. q. considere – sich niederlassen:* CHART. Bern. II 281 p.309,34 (a.1249) si quis . . . portionem suis liberis dederit . . . et se extra -verint.

adi. **casatus,** -a, -um: *v. p.323,55sqq.* **casola** *v.* casula.

***casolaria** (caxo-, caxal-, -sul-), -ae *f.* **1** *casula ad faciendum caseum instructa – Hütte zur Herstellung von Käse:* CHART. Tirol. 672 p.132,11 (a.1215/18) manso potest apponi una casularia *('Käsealm' ed.).* **2** *de quadragesima:* **a** *tempus, quo caseus comedendus est – die Zeit, in welcher Käse gegessen werden muß:* CHART. Tirol. notar. I 48 (a.1236) usque ad dominicam de caxa-a (73 d. de caxo-a). **b** *dominica, qua caseus comedendus est – Sonntag, an dem Käse gegessen werden muß ('Käsesonntag'):* CHART. Tirol. notar. I 85 (a. 1236) ad diem Martis post caxo-am.

***casolarius** (-sul-), -a, -um. *ad tempus pertinens, quo caseus comedendus est – zu der Zeit gehörig, in welcher Käse gegessen werden muß, Käse-:* CHART. Tirol. notar. I 676 (a. 1237) ad dominicam -am (II 82.117. CHART. Neocell. Brixin. 92 p.136,26 [Font. rer. Austr. II 77. 1965] in dominica casul-a, id est in dominica 'Invocavit').

***caspus,** -i *m. (ital. dial.* caspo, *cf. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p.843) frutex – Busch:* SALIMB. chron. p.521,25 arbores grandes . . . apparent urtice seu salvie -i. *Bansa*

1. *cassa *subst. (fort. cohaeret c.* *cazica *vel ital.* casso *a* capsus) *lac pingue (e mammis proveniens) – fette (Mutter-)-Milch:* GLOSS. III 496,42 St.-S. -a spunerunst.

2. cassa *v.* capsa. **3. cassa** *v.* 1. casa.

cassabundus, -a, -um. *nutabundus, titubans – schwankend, taumelnd (cf.* GLOSS. I 70,20 St.-S. -us [casu- *c*] in zuei rahhondi. 71,20 -us cadens): ALDH. virg. I 11 p.239,11 quod prius Lucifer . . . in . . . tartarum -us corruisset. 60 p.321,6 animae ergastulum . . . -um. *subst. masc.:* ALDH. virg. I 26 p.261,12 nutabundum aspexit et . . . -um (casa- *O*) contempsit.

1. *cassalis *v.* *capsalis. **2. cassalis** *v.* casalis.

***cassaltrum** (casaltro) *subst. (orig. inc.) stypteria – Alaun, Beizstein:* GLOSS. III 294,48 St.-S. alumen vel casaltro vel spiptiria . . . bisten. 486,40 -um beizstein (497,1).

***cassamentum** *v.* *casamentum.

cassamum (caps-), -i *n.* **1** *carpobalsamum – Balsamfrucht (cf. André, Lex. bot. p.76):* ANTIDOT. Lond. p.17,26 capsamo ‹VII. ANTIDOT. Augiens. p. 64,36 -u unc. VIII. **2** *frutex balsami – Balsamstaude:* GLOSS. med. p.91,4 xylocassamo ligno -i.

***cassamus** *subst.* (κάσαμον) *cyclamen – Alpenveilchen (Cyclamen Europaeum L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.1284):* GLOSS. III 527,21 St.-S. ciclamen -us malum terrae . . . erdphil (MATTH. PLATEAR. gloss. p.385B).

***cassarum** (-ser-), -i *n. (ital.* cassaro *ab arab.* ḳaṣr *a byz.* κάστρον, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 1117) turris (castri) – (Burg-) Turm (cf. F. Schneider, Burg und Landgemeinde in Italien. 1924. p.283². 308):* CHART. Ital. Ficker 291 p.328,44 (a.1221) actum prope portam s(ancti) Miniatis sive -eri. 304 p.339,12 coram . . . canevario . . . -i. 434 p.445,38 recettum seu -um ipsius castri et muros . . . diruere. GREG. IX. registr. 771 p. 670,6 eius *(castri)* turrem vel -um detinebant. *al.*

***cassaticus** *v.* *casaticus.

1. *cassatio (-cio), -onis *f. adnullatio, abrogatio – Ungültigkeit(serklärung), Abschaffung, 'Kassation':* GERHOH. ad Innoc. p.222,16 ut eos *(haereticos)* a -e sacramentorum sequestrem. CHART. ord. Teut. (Thur.) 81 ne . . . in -cionem, mutacionem seu retractationem . . . concambii . . . oriatur questio. CHART. Sil. A IX 6ª p.223,29 gaudere . . . libertate omni immutacione sive -cione cessante. *al.*

2. *cassatio *v.* *incassatio.

***cassator,** -oris *m. qui adnullat – einer der für ungültig erklärt:* CHART. Babenb. 232,114 (a.1276/77) statutis nolumus umquam -es (cess- *D1*) . . . inveniri.

***cassatorius,** -a, -um. *qui tollit – beseitigend:* ALBERT. M. summ. theol. I 20,80 p.869ª,19 si . . . *promulgatum a Deo* mutaretur praecepto revocatorio vel -o *eqs.*

***cassatus** *v.* *casatus. ***cassavellus** *v.* *cascavellus.

cassel *v.* 2. cassis. **cassella** *v.* capsella.

[Rudolph]

***casserum** *v.* *cassarum.

casseus *v.* caseus. **cassia** *sim. v.* casi-.

1. cassiculum, -i *n.* (2. cassis) *rete (parvum) – (kleines) Netz:* Gloss. IV 92,38 St.-S. reticulum -um . . . nezzte. 124,32 -a retiola.

2. cassiculum, -i *n. vel* ***cassicula,** -ae *f.* (1. cassis) *cassis parva – kleiner Helm:* Gloss. IV 124,34 St.-S. -um (-am *cod. a. corr.*) helmili. 134,56 -a helmi⟨li⟩.

***cassicum,** -i *n.* (*cf.* 2. cassis) *?rete venatorium – ?Jagdnetz:* Agbr. carm. (cod. Vat. Regin. 1964 f. 97^{v}) est oratori grata silere quies, sic . . . ponere . . . venatori . . . -a.

1. cassida (casi-), -ae *f.* *galea – Helm* (*cf.* Gloss. IV 44,46 St.-S. -a vel cassis helm. 134,54): Vita Lamb. Traiect. 13 (MGMer. VI p. 367,6) erant induti lurices et -is (casi-, -des, -bus *var. l.*) *eqs.* *in imag.:* Humb. Wirz. epist. (MGEpist. V p. 441,3) sit . . . tibi -a Christus.

2. *cassida, -ae *f.* (*cf.* cassidilc, 2. cassis) *pera – Tasche:* Gloss. III 314,69 St.-S. -a (-de *cod. a. corr.*) pera muhsina vel tascha.

3. *cassida (casi-), -ae *f.* (*cf.* 1. cassida *vel ital.* casso *a* capsus) *thorax – Brustpanzer:* Gloss. III 638,5 St.-S. torax brunie vel -a (668,20 casida).

cassidile (casi-, caps-, -ilida *sim.*), -is *n.* *pera – Tasche* (*cf.* Gloss. I 475,21 St.-S. de -i [decassidi *a*, decassili *b*] burssa. 478,68 -i [-e *a*, -ididili *o*] tascho. 480,13 casilida malaha. III 332,25 casidile [casilide *a.b.c*] pera i. tasca. IV 228,6 cassilide . . . pursa. *al.*): Ecbasis capt. 335 caps-e suo gestabat in inguine dextro Esau. *in imag.:* Conr. Fab. Gall. 6$^{ex.}$ o mira . . . philologia, que . . . promulgavit eloquia cordis dudum instincta -i.

Cassiepia (Casepia, -iopaea), -ae *f.* *de sidere i. q.* Κασσιέπεια – *Sternbild der Kassiopeia:* Carm. de temp. rat. 522 in arce, ubi Casepia cursum tendit. Honor. August. imag. 1,114 huic *(signo Cygni)* coniungitur Cepheus rex et -opaea, uxor eius.

cassilago (casi-, -ll-, -ila *sim.*), -inis *f.* *altercum, hyoscyamus – Bilsenkraut (Hyoscyamus niger L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 925sqq.):* Gloss. III 539,29 St.-S. -o (-loga *a*) bilse. *al.* Tract. de aegr. cur. p. 326,12 cathaplasma de -ila contrita. Bernh. Prov. comm. 6,1 p. 290,3 appellatur -o herba canicularis, quare canes occidit *eqs.* Roger. Salern. chirurg. 1,837 accipe semen casillaginis. *al. fort. add.:* Wilh. Cong. chirurg. 1738 r(ecipe) . . . plantaginis, cassilis *eqs.* *v. ThLL. s. v.* capsilago.

1. *cassina (casi-, caxi-), -ae *f. vel* ***cassinum,** -i *n.* (*cf. ital.* cascina *a* *capsia, capsus *sim., v. et C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p. 790) aedificium agreste (minus), villula, tugurium – (kleineres) ländliches Gebäude, Landsitz, Hütte:* Edict. Roth. 379 si quis -am . . ., ubi vir non habitat, . . . disturbaverit. Bened. Andr. chron. p. 75,27 fundum . . . cum famulis, . . . casinis, casale. Chart. Ital. Ficker 27 p. 34,8 sediminas . . . et casinas et torcularas. Greg. Cat. chron. II p. 171,24 campum . . ., qui fuit antea vinea domnicata regis et tunc -ę et orti. Otto Mor. hist. p. 53,5 usque ad -um Tomadi. Gesta Frid. imp. A p. 48,15 ad casinum (cass- *B*) Thome. p. 54,22 *loca* inter casinam Plasmundi et Noxedam. Chart. Bund. 819 p. 270,14 construere . . . -am . . . bonam et pulcram et ydoneam. Chart. Ticin. 35 p. 80,13 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929) actum prope caxinam alpis illorum de Breno. *al. in his regionibus. v. et supra p. 320,64.*

2. *cassina *v.* *crassina. **Cassiopaea** *v.* Cassiepia.

1. cassis (caps-), -idis *f. (m.: l. 69) form.:* *acc. sg.* -da: *p. 330,1.* *nom. pl.* casses: *l. 71.*

tegumentum capitis, galea – Kopfschutz, Helm (cf. Gloss. III 374,38 St.-S. -s helm. *al. v. et l. 13):* **1** *proprie:* Origo Lang. 4 tulit . . . capsidem (quod nos elmos dicimus *suprascr. 2) regis.* Waltharius 334 imposuit capiti rubras cum -e cristas. Hrotsv. Pel. 118 gemmato -e. Chron. reg. cont. III a. 1210 p. 231,7 auream habens in capite -em. Gesta Ern. duc. II 15 p. 210,3 casses de ferro . . . fabricantur. *al.* **2** *in imag.:* Aldh. virg. II 2463 *(de iustitiae comitibus)* gestantes . . . -da. 2851. **3** *translate:* **a** *calvaria – Schädel:* Ps. Galen. incis. 62 initium . . . ossium est -s et est positio eius rotunda, sub qua cerebrum habitat. **b** *cooperimentum modo galeae formatum – helmartiger Aufsatz:* Casus Petrish. 1,19 -s ligneis columnis tornatis superpositus angulosus.

2. cassis (casi-, casp-, -el), -is *m.* *rete – Netz (cf.* Gloss. III 165,40 St.-S. -s hamo. *al.*): **1** *de plagis venatorum* (*cf.* Gloss. IV 124,30 St.-S. -s rete est venatorum): Vita Gang. I (MGMer. VII p. 158,20; c. 900) eas *(feras)* . . . -ium nodis . . . inretire. Willir. cant. 2,15 in obstantes ruat ut vulpecula -es. **2** *de telis aranearum (cf.* Gloss. III 202,11 St.-S. cassel spinnewope. 624,67 caspes spinniuucpi. *al.*): Egbert. fec. rat. 1,656 subtiles posuit -es simul et male fortes. *al.* *in imag. et per compar.:* Vita Liutb. 19 diversis aranearum -bus (casi- *B*) . . . animos capere. Annal. Altah. a. 1055 p. 51, 32 nisi hoc *(facinus)* Deus ut -es comminuisset aranearum.

3. cassis *v.* 1. capsis.

cassiterum (cathitheos, crastpon), -i *n.* (κασσίτερος) *metallum rude cum sulphure permixtum – Schwefelkies, -glanz, -blende:* Albert. M. meteor. 3,5,1 p. 702^{a},23 metallum aliquod, quod arabice almarcassica et graece dicitur cathitheos. *fort. huc spectat:* Ioh. sacerd. 201 accipe crastpon et liquefac ad ignem *(cf. J. Ruska, QuellStudGeschNat. 5,2/3.1936. p. 97).*

cassius *v.* cascus.

casso, -avi, -atum, -are. *script.* caps-: *p. 331,32.*

I *obi. res:* **A** *gener.:* **1** *tollere, vanum facere – zunichte machen, beseitigen, zerstören:* Aldh. virg. I 50 p. 306,19 cum . . ., quicquid . . . molire deliberaret, -retur. Vita Liutb. 29 p. 34,10 vires tuas . . . -tas video. Epist. Teg. I 66 ne . . . spes . . . -etur. *al.* **2** *frustra facere – vergebens unternehmen:* Froum. carm. 32,31 est meus iste labor -tus? Chart. cell. Paulin. 20 p. 27,7 legatos . . . multociens -to itinere nichil proficientes. **3** *prohibere – verhindern:* Albert. Stad. Troil. 1,499 bellum . . . -are futurum. **4** *vastare – verwüsten:* Ioh. Ven. chron. p. 7,4 civitas . . . Gothorum incessu . . . -ta. **5** *medial.:* **a** *evanescere – verschwinden:* Herm. Iud. conv. 17 p. 115,9 (ed. G. Niemeyer. 1963) -ta . . . diabolica illusione. **b** *non evenire – nicht zutreffen:* Rimb. Anscar. 36 p. 70,21 ea, quae per somnium videbat, . . . tam vera erant, ut numquam ea -ta reminiscamur. **B** *spec.:* **1** *iur., publ., canon.:* **a** *adnullare, irritum facere – für ungültig erklären, unwirksam machen, aufheben, 'kassieren':* Capit. reg. Franc. 293,10 p. 400,35 ut, quicquid . . . actum est, . . . regali rigore . . . -etur. Lamb. Hersf. annal. a. 1074 p. 200,7 sententiam. Dipl. Heinr. IV. 451 p. 609,32 constitutionem. Chart. Turic. 253 donationem. Const. I 148,1 illicitas alienationes . . . presenti sanctione -amus. Otto Frising. gest. 1,1 p. 13,26 electio . . . -anda iudicatur. Vita Norb. I 12 p. 685,17 consecratio . . . -ta est. Chart. Wirt. II 435 instituta . . . -are aut quassare. Chron. Mont. Ser. a. 1214 p. 185,30 ut litteras datas dentibus scinderet, quod litteris -tis fieri solet. Const. III 182 p. 167,34 revocamus, -amus, anullamus, irritamus. *saepe.* *illicitum iudicare – für unzulässig erklären:* Const. I 228 p. 324,5 (a. 1165) obstructionem Rheni . . . -vimus et penitus destrui precepimus. *redarguere – widerlegen:* Gerhoh. psalm. 37,13 p. 651,7 testimonia ista -asse ac falsa probasse. **b** *aspernari, denegare – abweisen, verwerfen, abschlägig bescheiden:* Chart. Traiect. 485 p. 433,11 (a. 1176) querimoniam . . . ordine iudiciario sepius -tam. Heinr. Wirz. cur. 302 cur -rentur . . . petita tibi? 419 audio, quod -at (cessat *C*) quam plura negocia lector. 439 *preces.* **c** *sedare – beilegen:* Trad. Scheftl. 327 (c. 1196/97) litem *(sic)* . . . hoc modo -ta est. *ibid. al. (v. ind.).* **d** *dissolvere – auflösen, suspendieren:* Chart. Gosl. II 207 p. 245,35 (a. 1274) que *(fraternitas mercatorum)* per intervallum temporis aliquantulum -ta sit. **e** *reprobum facere – außer Kurs setzen:* Herm. Altah. annal. a. 1255 dux . . . monetam Lantshuotensem . . . -vit. **f** *dimittere, resignare – aufgeben, verzichten, abtreten:* Chron. Fred. 4,37 docatum . . ., quem contra Theudeberto -verat. 4,45 duas civitates . . . ad parte Francorum -verant. 4,69 unde unum centenarium auri . . . -rit. *ibid. al. (v. ind.).* **2** *theol.*

[Rudolph]

i. q. pro nihilo putare, contemnere – für nichts achten, mißachten: GODESC. SAXO theol. 18 p.249,11 pretium sanguinis Christi . . . non est ausus . . . frustrari, -are *Origenes. non explere – unerfüllt lassen:* ALBERT. M. summ. theol. I 20,80 p.884^{b},42 -atur Dei voluntas. **3** *medial.:* **a** *philos. i. q. finiri – aufhören:* ALBERT. M. somn. 3,2,5 p.202^{a},23 si in aliquo mediorum appropriantium fiat fortior ad oppositum motus, tunc -bitur primum. *ibid. iterum.* **b** *natur. i. q. perire – zugrunde gehen:* ALBERT. M. animal. 6,73 plurimum spermatis *piscium* -atur in mari.

II *obi. homines:* **A** *gener.:* **1** *privare – berauben:* WALDR. carm. 3,19 vultu optato -ari. STEPH. COL. Maurin. 7 (3) auditus munere -ta est *sanctimonialis.* CHART. Turic. 255 herede -tus. HERBORD. Ott. 2,25 bona spe -ti sumus. *al.* **2** *medial. i. q. frustra niti – vergebens sich anstrengen:* MIRAC. Hucberti 2,15 aper . . . confusionem -tis venatoribus reliquit. CHART. Mog. A 451 p.359,3 hac quia -tus non bene procedit via. *al.* **B** *iur., publ., canon.:* **1** *reicere, repellere – zurückweisen, ablehnen:* CHRONOGR. Corb. p.56,21 filiam in prelatricem . . . electam . . . et per abbatem -tam. TRAD. Weiss. app. II 7 p.330,8 quemlibet iuratorum . . . -andum . . . habemus potestatem. **2** *deponere – absetzen:* RYCCARD. chron. a.1237 p.193,24 duobus aliis -tis rectoribus. **3** *excludere – ausschließen:* ANNAL. Magd. a.982 p.156,13 Ochtricus -tus *(sc. ab electione).*

adi. **cassatus,** -a, -um. **1** *non impetratus – unerfüllt:* RUP. MEDIOL. Adalb. 10 p.11,15 nullus . . . -i voti querulus causator abscessit. **2** *irritus, auctoritatis expers – ungültig, ohne Rechtskraft:* DIPL. Otton. III. 303 p.729,46 quaecumque . . . episcopus . . . commutavit, nostra auctoritate sint irrita atque -a. LEG. Lang. p.597^{a},44 cartam venditionis capsatam et taliatam reddere. *al.* **3** *orbus – beraubt:* CHART. march. Misn. III 352 p.236,3 (a.1224) ut . . . inefficax habeatur *instrumentum* . . . et omni virtute -um. **4** *exstinctus, vacuus – gelöscht, erledigt:* CHART. Dortm. 113 p.52,12 (a. 1262) dum filius meus moritur, -i sunt VII solidi.

***cassolla,** -ae *f. (cf. prov. vet.* cassa *a* cattia, *v. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p. 851) catinus – (Schmelz-) Tiegel:* MOSES PANORM. marisc. 18 p. 186,14 pone in quadam -a ferrea . . . et facias bullire. *cf.* *catiola.

cassula *v.* 1. capsula.

1. *cassura, -ae *f. (orig. inc., ni cohaeret c.* *cassola *sim.) crater – Krug, Mischkessel:* GLOSS. IV 272,1 St.-S. craterę vel -ę idem sunt i. bichere (467,7).

2. cassura *v.* casura.

1. cassus, -a, -um. *script.* cas(us): *p.332,8. struct.: gen.: l.52. abl.: l.50.*

1 *gener.:* **a** *orbus – beraubt:* EPITAPH. var. II 38,1 vitae . . . flamine -us. **b** *frustratus, defraudatus – vergeblich hingehalten, getäuscht:* GEBEH. AUGUST. Udalr. p. 595,5 malignorum toties votorum -us. **c** *vanus, inanis – nichtig, unnütz, vergeblich:* LIUTG. Greg. 12 p. 76,15 sermone -o. VITA Heinr. IV. 9 p.31,3 -a obsidione. CHRON. Pol. 2,17 p.85,24 -o . . . labore. HELM. chron.67 p.127,5 timor. *al.* **2** *iur., publ., canon.:* **a** *irritus, auctoritatis expers – ungültig, ohne Rechtskraft:* DIPL. Heinr. V. (ed. F. A. Sinnacher, Säben u. Brixen. II. 1821. nr. 81 p.387,15) ut, quidquid abbasissa . . . attemptaverit, -um . . . teneatur. CONST. II 106 p. 135,6 privilegia . . . -a . . . et inania reputari. ACTA imp. Winkelm. I 283 p. 258,27 sententie eius *(iudicis)* -e sint. CHART. Tirol. notar. I 834^{a} quod irritum et -um sit et vanum. HEINR. WIRZ. cur. 291 cartula . . . si -a revertitur ad me. *al.* **b** *dissolutus – aufgelöst:* ACTA imp. Winkelm. I 283 p. 258,19 (a. 1226) ut omnes societates . . . sint . . . -e et ne de cetero fiant. **3** *mus. fort. i. q. depressus – viell.: gedämpft:* IOH. GARL. mus. mens. I p. 97^{b} unus *sonorum modus* in plenitudine vocis, alter est sub voce -a, tertius sub voce amissa (ANON. mus. Sowa 1^{a} p. 23,11 vox -a idem est quod sonus, non vox, artificialiter procreatus. *al.*).

subst. **cassum,** -i *n.* **1** *vanum – das Leere:* BEDA hist. eccl. 2,15 p.116,30 nec vota . . . in -um cecidere. **2** *abolitio – Ungültigkeit, Aufhebung:* CHART. march. Misn. III 154 (a.1207/10) quicunque . . . eam *(paginam)* infringere vel incassum audeat revocare. CONST. III 193,10 -i et irriti nuntiationem . . . nuntiare.

usu adv. **incassum** (in cassum). *frustra, inaniter – vergebens, nutzlos:* LIBER diurn. 602 p. 83,7 -um . . . laborare (CHART. eccl. Erf. 53 p.35,17. *al.*). WILLIB. Bonif. 4 p. 17,14 in cassum (casum *1*) inhabitatur locus. NICOL. I. epist. 48 p. 331,16 -um in stadio currit, qui *eqs.* CHART. Babenb. 54 p. 74, 38 post multos conventus . . . -um habitos. *saepe. sine causa – unbegründet:* LIBRI Karol. 1,16 p.38,42 Beseleel . . . -um . . . in exemplum trahitur.

adv. **casse** *vel* **casso.** *frustra, inaniter – vergebens, nutzlos:* CARM. Cent. 160,20 donec distentus venter resolutus inane, post iterum ut . . . valeat . . . sinu replicare suo, quod -e removit. TRIUMPH. Remacli 2,16 -o vim . . . inferri. ALBERT. M. herm. 1,2,5 p.394^{a},15 partes indeclinabiles . . . infinitari non possunt, quia -e infinitarentur *eqs. al.*

2. *cassus, -i *m.* (*orig. inc., ni subest* cattus) *mus Alpinus – Murmeltier (Marmota marmota L.):* EKKEH. IV. bened. II 134 Alpinum -um faciat benedictio crassum *(v. notam ed.).*

3. cassus *v.* capsus. **4. cassus** *v.* casus.

1. *casta (ka-), -ae *f. vel* ***casto,** -onis *m. (theod. vet.* kaste, *cf. supra p.111,47) taberna (mercatorum), horreum – (Verkaufs-) Bude, Lager:* CHART. scrin. Col. A I p. 26,20 (c. 1142/56) quod eadem kasta . . . in proprietatem . . . est redacta. p.66,42 emerunt . . . tabernam castonę *(i.* -em *ind.).* p.55,16 duo -es iuxta Renum positi . . . proprii sunt Blithildis. *ibidem al. (v. ind. p.310).*

2. *casta, -ae *f. (fort. cohaeret c. arab.* kaffa, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 994) putamen – Fruchtschale, -hülle:* ALBERT. M. veget. 1,177 cooperculum . . . in quibusdam *(fructibus)* . . . vocatur -a (-sc- *B,* casea *L*) ut in glande et castanea. 6,372 *lens* profert -am (-ps- *L,* -sa *P*). 6,401 -a (coxa, taxa *var. l.*) seminis eius *(viciae avium).* 6,472 cuius *(viciae)* costae (-a *L,* -sa *P*) sunt longae. 7,131 -is (-seis *V,* cosas *CPZ*) pisorum . . . exsiccatis. *ibid. al. (v. ind.).*

castaġnetum *v.* castanetum. ***castalania** *v.* *castellania.

***castaldatus** *v.* *gastaldatus.

***castaldellus,** -i *m. (ital. dial.* castaurello *cft. ed.) piscis quidam acus similis – ein dem Hornhecht ähnlicher Fisch:* BERNH. PROV. comm. 12,2 p. 324,35 recipiantur per os . . . pisces illi, qui dicuntur -i; illi pisces sunt similes piscibus acubus.

***castald(i)us** *sim. v.* *gastald-.

Castalides, -um *f.* (Κασταλίς) *musae – Musen:* RHYTHM. 115,52,3 hec de saltu mihi lune dixere -es.

***castalinus,** -a, -um. (*cf.* castus, Castalia) *ad castitatem alludens – Keuschheit ausdrückend:* IOH. DIAC. cen. 2,68 virgo fert Maria stolam, Susanna -am (-ll-, -el(l)- *var. l.*).

castalĭtas, -atis *f.* (*cf.* Castalides) *eloquentia – Beredsamkeit (cf. Corp. gloss. Lat. ed. Goetz IV 214,4* -i de elogutione): COLUMB. epist. 1$^{tit.}$ (ed. G. S. M. Walker. 1957) egregio speculatori *(sc. Gregorio M.),* theoria utpote divinae -is (-stul- *S*) perito (potito *codd.*), . . . salutem.

***castallia** *v.* *gastaldia.

castanea, -ae *f., raro* **castaneus,** -i *m. vel f. vel* **castaneum,** -i *n.* (κάστανον, καστάνεια) *script.:* -ten-: *p.333,3.18.* -ton-: *p.333,23.* -n(a): *l.66. p.333,8.* -ni(a): *l.66. ?form. nom. pl.* -nes: *l.65.*

I *de planta i. q. balanus Iovis – Echte Kastanie (Castanea sativa Mill., v. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 863sqq.; cf.* GLOSS. III 676,23 St.-S. -nes chestinne. *al.): **A** de arbore (cf.* GLOSS. III 42,22 St.-S. -ę [-nie, -nae *var. l.*] chestinnebŏm. 352,66 -us kestenbŏm. *al.):* **1** *gener.:* BERNH. PROV. comm. 6,5 p.293,4 flores -e. OTTO FRISING. gest. 2,13 p.114,28 ut arbores fructiferas, precipue -as, . . . instar nemorum educet. ALBERT. M. veget. 6,47 -a . . . est arbor apud nostram habitationem multum nota. *al. cf. p.333,61sqq. alleg.:* HRABAN. univ. 19,6 p.515^{B} -am Latini a Graeco appellant voca-

[Rudolph]

bulo . . .; haec arbor continentium coetum significare potest, qui per castitatem corporis multos virtutum fructus affert. **2** *iur.:* EDICT. Roth. 301 si quis -enea (-anea, -aneum *sim. var. l.*) . . . inciderit. CHART. Laus. 525 (s. XIII.[1]) tenent . . . fratres . . . plures -as. **B** *de fructu:* **1** *gener.:* ECBASIS capt. 178 molles -as domnis cenantibus aptas (EKKEH. IV. bened. II 191). CHART. Bund. 479 de pecia una terre cum arbores -arum (960 p. 390,9 -ni. CHART. Frising. 272 p. 296, 22 -orum). ALBERT. M. veget. 6,208 -a nutribilior est glande. *al. v. et p. 347,24.* **2** *pharm.:* PAUL. AEGIN. cur. 209 p. 144,2 -as (*3,46,4* καστάνων) comedant. RECEPT. Bamb. 64 -e cocte aut asse . . . inponis. DIAETA Theod. 502 -ę carnem purgant, sed inflationem faciunt. ROGER. SALERN. chirurg. 3,724 accipe corticem -arum *eqs. al.* **3** *iur. de praestatione:* DIPL. Karlom. (II.) 7 p. 295,35 quidquid . . . exigere poterat, id est annona, . . . -arum *eqs.* CHART. Bund. 464 dabat fictum . . . staria tria -arum pistarum. CHART. Ticin. 32 p. 73,36 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929) decimam . . . -enearum. *al.*

II *de textilibus:* **A** *pannus spadix – kastanienbraunes Tuch:* CATAL. thes. Germ. I 35[b],6sq. (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; c. s. X./XI.) sindones . . . IIII laneas et unum -oneum . . . et V -onea. RATHER. epist. 19 p. 109,13 -⟨a⟩m c⟨um⟩ pallio . . . mittere. LEO MARS. chron. 1,55 in eis *(captivis)* redimendis expendimus . . . -as (ast- *var. l.*) duas pro Bizanteis VIII. **B** *pannus viridis – grünes Tuch:* GLOSS. III 377,59 St.-S. -us grůnedůch.

***castaneaceus,** -a, -um. *ex floribus castanearum paratus – aus Kastanienblüten gewonnen, Kastanien-:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 27a[r] mel -um, quod fit ex floribus castanearum.

***castanearius** (-tena-), -i *m. castanea – Kastanie(nbaum):* CAPIT. reg. Franc. 32,70 de arboribus volumus, quod habeant . . . -os. FORMA mon. Sangall. p. 14[a] laurus, . . . -enarios, . . . ficus.

***castaneatus,** -a, -um. *spadix – kastanienbraun:* BERNH. PROV. comm. 11,2 p. 321,18 balsamum mel non clarum nec album, quod -um *(an subst.?)* dicitur.

***castaneola,** -ae *f. nux castaneae similis in India proveniens, fort. i. q. Strychnos nux vomica (L.) – kastanienähnliche, in Indien vorkommende Nuß, viell.: Brechnuß:* BERNH. PROV. comm. 3,2 p. 281,39 -a Indica idem facit *(sc. vomitum provocat).* ALPHITA II p. 126,23 (add.) nux Indeyca, nux vomica, -a idem. *al. fort. add.:* TRACT. de aegr. cur. p. 253,28 addatur . . . esule, -e, polipodium, nucis muscate.

castanetum (-ten-, -tagn-, -nie-, -edum, -ectum *sim.*), -i *n. nemus castanearum – Kastanienwald, -anpflanzung:* DIPL. Otton. II. 144 p. 162,16 cum . . . silvis, olivetis, pratis, -is *(item in pertinentiis:* CHART. Ital. Ficker 35 p. 52,38 -ieta. DIPL. Otton. III. 408 p. 842,10 -enetis. ACTA imp. Stumpf 359 p. 512,28 -gnetis. LEO MARS. chron. 1,54 cum . . . -ieto [-neto, -aneo *var. l.*]. *al.).* COD. Wang. Trident. 114 p. 261,13 castegnedum. ACTA imp. Winkelm. II 6 p. 7,9 confirmantes . . . -ectum de Iubiano. ANNAL. Ianuens. III p. 10, 12 in quodam -gneto . . . insidiis posuerunt. *al.*

***castanetus,** -a, -um. *qui castaneis consitus est – mit Kastanien(bäumen) bepflanzt:* CHART. Bund. 387 p. 287,22 (a. 1174) dedit . . . quatuor pecias de terra -a.

castaneum *v.* castanea.

1. castaneus (-nus), -a, -um. **1** *strictius i. qui castaneae est – Kastanien-:* ANDR. STRUM. Ariald. 9 arbores . . . -as . . . decorticemus (CHART. Bund 564 a. sex -nas). CHART. Bund. 201 accepimus . . . libras octo . . . pro silva -a. *ex floribus castanearum paratus – aus Kastanienblüten gewonnen:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 370[F] est nomen mel -um, quod aliquantulum amaritudinis habet (BERNH. PROV. comm. 7,1 p. 293,31). **2** *latius i. q. spadix – kastanienbraun:* CAPIT. reg. Franc. 128,4 planetas -as II. HARIULF. chron. 3,3 p. 88,16sqq. casulae -ae XL, . . . cappa -a . . . I. CONSTANT. AFRIC. theor. 1,10 p. 2b[v] *pili capitis* plani -i . . . humidum significant cerebrum. *al.* *Rudolph*

2. castaneus *v.* castanea. **castanietum** *v.* castanetum.

1. castanus *v.* 1. castaneus. **2. castanus** *v.* cantherius.

castegnedum *v.* castanetum. **castelanus** *sim. v.* castell-.

1. castella *v.* 1. castellum. **2. *castella** *v.* 2. *castellum.

***castellana,** -ae *f. uxor (vel vidua) castellani – Frau (oder Witwe) eines Kastellans, Burggräfin:* WALTH. TER. Karol. 37 Aganitrudem, castri quod dicitur sancti Audomari quondam -am. TRAD. Salisb. II 170 -a de Weruen pro remedio animę mariti sui . . . delegavit . . . mansum. 315 Diemůdis, -a Salzburgensis, . . . purchravio, marito suo, . . . tradidit . . . famulam *eqs.* CHART. Ital. Ficker 197 p. 249,18 debent restituere -e sedimen castellani. CHART. Lamb. Leod. 338 nobilis mulier Maria, . . . -a Couini, uxor mea *(sc. comitis Suessionensis). al. fort. de muliere potestate castellani fungente:* LAMB. ARD. hist. 149 p. 637,40 Broburgensis castellarie heredem . . ., etiam Broburgensem -am (*de eadem:* LAMB. ARD. hist. 150 p. 639,26 prepotens matrona, Broburgensis -a. WILH. ANDR. chron. 139 p. 730,16).

***castellanatus,** -us *m. custodia castelli – Burgwachdienst, Burghut:* CHART. Carinth. V 416 (a. 1279) recepi . . . -um castri. *ibid.:* ea fide, qua idem castrum iure et nomine -us recipio, . . . reddam.

***castellancia** *v.* *castellantia.

***castellaneus,** -a, -um. *qui castello praeest – eine Burg befehligend, Burg-:* CHART. Traiect. 184 p. 173,43 (interp. post 1026) Robertus comes -us.

***castellania,** -ae *f. script.:* -stala-: CHART. Lux. IV 142. -ny(a): *l.32.*

1 *districtus potestatis vel iurisdictionis castellani – (Herrschafts-)Bereich, Bezirk eines Burggrafen (cf. F. L. Ganshof, ZRGGerm. 74.1957. p.99):* CHART. Bern. I 144 p. 360,23 (a. 1107) Fulmarus de -a Outoldenchus. REGISTR. Dal. p. 421, 6 de bonis -nye castri Depenhem. CHART. Lux. I 550,8 dabit . . . in castello et in -a terram. II 84 castrum . . . cum -is et appendiciis. CHART. Pommerell. 76 p. 63,26 contuli . . . -am . . . villis utilibus preciosam. CHART. Helv. arb. 135 p. 212,12 carrugium . . . petere . . . infra -am Sarretae. ANNAL. Mosom. a. 1245 (MGScript. III p. 164,22) tenere . . . in feudum . . . homines beate Marie de -a Mosomensi *eqs. al.* **2** *praefectura, potestas, officium castellani – Befehls- oder Verfügungsgewalt, Amt eines Burggrafen, Burggrafschaft:* GESTA Camer. cont. I D 12 castellanus -am Cameracensem, quam de . . . comite tenebat, ab episcopo . . . hominio facto . . . suscepit. CHART. Rhen. med. III 136 p. 125,3 super milites pertinentes ad -am Valdencie. CHART. Brand. A XXIV 17 p. 336,23 quod *(ius)* habuimus *(sc. dux Silesiae)* in officio -e. CONST. II 394,16 quod vicarius . . . regis habeat . . . iura et -as et honores in castris predictis. *al. v. et p. 336,40. spectat ad beneficium castrense:* CHART. Osn. II 351 p. 272,25 (a. 1236) bona sive sint feodalia sive -e *eqs.* **3** *usu communi i. q. castellum – Burg:* CHRON. Pol. 2,46 comburendo tres -as (-uas *ZS*) . . . dissipavit.

***castellanicus,** -a, -um. *ad castelli custodiam obligans – zum Burgwachdienst verpflichtend:* TRAD. Salisb. I 368 (a. 1147/67) quam *(curtem)* . . . iure -i beneficii possederat.

***castellantia** (-ela-, -cia, -za), -ae *f.* **1** *districtus potestatis vel iurisdictionis castellani – (Herrschafts-)Bereich, Bezirk eines Burggrafen:* COD. Wang. Trident. 59 (a. 1196) castrum Arci et -cia . . . est allodium. CHART. Ticin. 192 p. 18, 15 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. III. 1943) quas *(terras)* vendiderant in . . . -cia de Somovico. CHART. Bund. 824 quam *(decimam)* . . . tenent . . . in -elancia de Domafolle et in eius territorio. REGISTR. Trident. III 17 p. 241,13 de -za Numii. *al. in his regionibus.* **2** *praefectura, potestas, officium castellani – Befehls- oder Verfügungsgewalt, Amt eines Burggrafen, Burggrafschaft (cf. F. Schneider, Die Entstehung von Burg und Landgemeinde in Italien. 1924. p. 311):* CHART. Tirol. 452 (a. 1189) de . . . omnibus iuribus ad istam -am pertinentibus. COD. Wang. Trident. 163 p. 350,10 cum . . . portenariis, publegis et -a pertinentibus ad dictum castrum. 188 p. 382,11. **3** *custodia castelli – Burgwachdienst, Burghut:* CHART. Tirol. notar. I 518 p. 252,9 (a. 1236) quam *(domum)* dicit sibi pertinere iure custodie cum honore -cie.

[Pape]

***castellanum,** -i *n.* *area vel regio castelli – Burgareal, Burggelände:* CHART. Tirol. 1049[a] p.92,7 (a.1236) teneat . . . castrum . . . cum -o et dosso et monte (p.92,40.p.93,3 cum monte et -o . . . ad ipsum c. pertinentibus. p.93,11). *cf.* *castellarium.

1. castellanus, -i *m.* *script.:* cha-: *p.336,3.* -tila-: *l.64.* -ela-: *l.27. adde* CHRON. Pol. 2,17 p.85,9 *cod. H. al.* -lian(us): *l.12. adde* FOLCUIN. Bert. 96.

I *qui castellum custodit vel inhabitat – Bewacher oder Bewohner einer Burg:* **A** *gener.:* COD. Karol. 58 p.584,2 in eandem civitatem . . ., castello Felicitatis, properans . . . -os abstulit *dux.* FLOD. annal. a.925 p.30,5 -i (-llia- *var. l.*) cum suburbanis . . . Nortmannos repellunt. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 22 clericus quidam e -is. ADALB. MAGD. chron. a.939 p.161,13 Brisacenses -i regiae dominationi subduntur. ANNAL. Petr. Erf. III a.1181 p.65,29 -is in pace dimissis. CHART. Ital. Ficker 434 p.445,40 -os et habitatores Matelice. *saepe.* **B** *iur. i. qui (plerumque beneficio) ad custodiam castelli obligatus est, castrensis – Burglehnsmann, Burgmann (cf. E. Mayer, Italienische Verfassungsgeschichte. I. 1909. p. 422sq.):* DIPL. Otton. I. 348 p.475,25 nullum . . . -um . . . a castello illius *(episcopi)* seducat *comes eqs.* GREG. CAT. chron. II p.43,15 -i de guaita. CHART. Heinr. Leon. 36 hanc curam *(sc. curtis)* -is nostris . . . iniungemus. CHART. march. Misn. II 474 p.329,25 *(ex Italia)* -os . . . eos intelligimus, qui in montanis et planis habitant *eqs.* CHART. Tirol. 801[a] regule -elanorum . . . episcopatus de eorum castelis . . . sunt feodum. CHART. episc. Wirz. I 229 p.246,30 -us noster *(sc. episcopi)* erit, quod burgere dicitur, in ipso castro *eqs.* CHART. Stir. III 71 p.134,10 -i mei *(sc. nobilis)* quatuor in . . . castro residentes. 88 p.154,9 ius ministerialium Aquilegensium . . . habeant ministeriales, -i et infeudati *(cf. H. Schmidinger, Patriarch und Landesherr. 1954. p.111.116).* CHART. Carniol. II 196 p.155,11 testes sunt . . . -i de Ortenburch (CHART. ord. Teut. [Hass.] 248 -i nostri [*sc. comitis*], milites . . . de Gruzzen). CHART. Westph. III 848 scriptum nostro *(sc. burggravii)* et -orum in Stromberg sigillis . . . consignatum. CHART. Eichsf. 535 Burchardus miles . . ., -us noster *(sc. ducis)* in Indagine. *saepe. remissius in civitate:* CHART. civ. Erf. 49 p.21,33sq. (a.1185) ut eum *(comitem)* . . . -um nostrum *(sc. archiepiscopi)* in Erphordia facientes domum et -i feodum . . . assignaremus *eqs.* CHART. episc. Hild. II 598 p.299,5 presentibus -is et burgensibus eiusdem civitatis.

II *praefectus castelli, burggravius – Burgkommandant, Burggraf, Kastellan (cf. S. Rietschel, Das Burggrafenamt und die hohe Gerichtsbarkeit in den deutschen Bischofsstädten. 1905; F. L. Ganshof, ZRGGerm. 74. 1957. p.99):* **A** *publ. et iur. (accedente officio iudicis, e.g. l.64.66. p.336,15qq.; administratoris, magistratus, e. g. l.64.66):* **1** *de praefectis castellorum imperatori vel regi (Teutonico) subditorum (de praefecto castelli regis Ungariae: l.58; Hierosolymitani: l.55):* DIPL. Heinr. II. 120 nullus . . . gastaldio, -us . . . abbatem . . . inquietare . . . presumat. CHART. archiep. Magd. 293 p.364,38 Odelricus, -us de Witin. CHART. ord. Teut. 2 vicecomes et -us Ierosolimitanus. CONST. I 276,3 si -us Alamanus mortuus fuerit *eqs.* ACTA imp. Winkelm. I 49 p.46,24 nullus marchio, comes, -us . . . guerram . . . movere . . . presumat. CHART. Burgenl. I 179 p.133,27 -us Supruniensis. CHART. Carinth. V 174 per -os et custodes municionum nostrarum *(sc. regis)* . . . nulla dampna . . . inferemus. *al.* *de praefecto civitatis:* ACTA imp. Stumpf 120 p.150,1 (a.1152) Otto, -us Ratisponensis. **2** *de praefectis castellorum ducibus subditorum:* CHART. Pomm. B 48 (a. 1159) acta sunt hec . . . coram . . . -tilano . . . castri. CHART. Stir. I 701 p.688,20 ducis Styrensis honestus ministerialis . . ., -us in Graze. CHART. Oelsn. 38 coram -o de Wratislavia litigare. CHART. Carniol. II 290 p.226,5 dux . . . fecit iurare . . . -um de Leybaco . . . patriarche fidelitatem *eqs.* CHART. Raitenh. 327 ego Fridericus tunc temporis -us in Titmaeningen *eqs. al. v. et p.336,23.* **3** *de praefectis castellorum comitibus vel nobilibus subditorum:* FUND. Barr. (MGScript. XV p.981,44; a.1032) *teste* Valfrodo -o. GISLEB. MONT. chron. 9 p.14,11 cum comite Hanoniensi tres Hanonie -i . . . hominium faciunt episcopo. 118 p.180,18 miles nobilis, -us de Perona. CHART. Stir. I 664 ch-us domini Rudolfi de Chindeberch. CHART. Hamb. 705 Zelandie -us. CHART. Burgenl. II 155 suus *(sc. comitis)* . . . fidus -us de Kobolt. *al.* **4** *de magistratibus urbanis:* ALBERT. M. pol. 6,6[e] p.609[a],16 dicuntur autem nunc tales principes -i *eqs.* **B** *eccl. (accedente officio (summi) iudicis, e. g. l.15.17.22; advocati, e. g. l.15.17):* **1** *de praefectis castellorum (archi)episcopalium:* CHART. Stir. I 178 p.185,33 (a.1139) de ministerialibus sancti Rudberti . . . -us de Libniz. CHART. Eichsf. 87 p.51,29 Dudo, -us de Rusteberc. CHART. Stir. II 54 p.93,11sq. -us Salzburgensis, . . . -us Frisacensis. CHART. Carniol. II 291 p.229,27 ad recipiendum corporale iuramentum a -is . . . castrorum. *al.* *de praefectis civitatum:* GESTA Camer. 3,2 p.467,4 cum se -um advocatumque civitatis aiebat. CHART. archiep. Magd. 323 p.420,30 -us de Magdeburg (CHART. com. Mansf. VI 15 p. 340,7). *al. v. et p.334,41.* **2** *de praefectis castellorum capitulo canonicorum vel ordini Teutonico subditorum:* STATUT. ord. Teut. p.97,16 magister . . . et conventus constituent . . . -um de Monte Forti. CHART. Oelsn. 48,8 si homo ecclesie hominem ecclesie occiderit, . . . solucionem -us canonicorum recipiet sicut . . . -us ducis. *ibid. al.*

2. castellanus, -a, -um. *ad castellum spectans – Burg-:* CHRON. Pol. 2,44 turribus . . . -a munitione preminencioribus elevatis. CHART. Advoc. 62 p.28,40 -i milites.

***castellanza** *v.* *castellantia.

***castellaria,** -ae *f.* **1** *area vel regio castelli – Burgareal, Burggelände:* ACTA imp. Stumpf 123 p.154,2 (a.1153) confirmamus castrum Crevecor cum curte et -a. ANNAL. Ianuens. II p.134,5 castrum Cairi cum sua -a et pertinenciis. **2** *districtus potestatis vel iurisdictionis castellani – (Herrschafts-)Bereich, Bezirk eines Burggrafen (de re v. p.334,29):* GESTA Bert. 2,16 que *(terrae)* de paludibus . . . in -a de Broburg adcrevissent. 3,8 p.671,20 omnes maritimos de Broburgensi -a . . . convocavit. HONOR. III. registr. 21 p.17,34 -am de Sellandia . . . tenebit. **3** *praefectura, potestas, officium castellani – Befehls- oder Verfügungsgewalt, Amt eines Burggrafen, Burggrafschaft:* ANNAL. Ianuens. II p.114,6 consules . . . Willielmum *(sc. castellanum)* a -a (-nia *var. l.*) removerunt. GISLEB. MONT. chron. 180 castellanus . . . custodiam castri . . . reclamabat dicens de -a sua esse. 189 comes . . . Cameracensi electo hominium fecit super -a Cameracensi (LAMB. ARD. hist. 62 c. . . . Gandavensis burgi -am Curtracensi vicecomiti . . . concessit). *al. v. et p.334,14sq.*

castellaris, -e. *abl. sg.* -e *(subst.): l.57.61.*

1 *adi.:* *ad castellum pertinens – Burg-:* DIPL. Arnulfi 188 (spur. post 1065) ut . . . nulla munitio -is *(an subst.?)* edificata maneat. **2** *subst. neutr.:* **a** *arx, castellum – Burg (cf. F. Schneider, Die Entstehung von Burg und Landgemeinde in Italien. 1924. p.259sq.):* GESTA Tull. 36 p.642,36 adeptus est *episcopus* . . . ecclesiam et -e de Pauniaco. ACTA imp. Winkelm. I 61 p.57,15 confirmamus . . . -ede Agello cum tota sua curte et districtu (p.57,35 -ia Grossetane diocesis cum omnibus iuribus . . . et confinibus suis). *al.* **b** *area vel regio castelli – Burgareal, Burggelände:* DIPL. Karoli III. 148 p.239,32 concedimus . . . castellum Velloso cum -e suo. GREG. CAT. chron. II p.109,23 medietatem -is . . . et medietatem turris. COD. Wang. Trident. 99 p.234,32 cum quarta parte tocius -is illius castri. *al.* *de castello diruto:* DIPL. Heinr. II. 290 p.353,22 cum . . . portione de -e, quod iam fuit castello.

***castellarium** (-ela-, -rum), -i *n.* **1** *arx, castellum – Burg:* IOH. CODAGN. annal. a.1217 p.62,11 milites ad -um . . . ivere; illud . . . expugnaverunt. **2** *area vel regio castelli – Burgareal, Burggelände:* CHART. Ital. Ficker 265 p.309,12 (a.1218) investivit de castello . . ., sicuti pertinet illi castro et -ro et dosso. CHART. Frising. 206 p.212,1 feodum de Castro Godingi et -o et villis. COD. Wang. Trident. 206 p.408,5 que *(turris)* est in castelaro Perzini. *cf.* *castellanum.

1. castellarius, -i *m.* *praefectus castelli, burggravius – Burggraf (de re v. p.335,45):* CHART. Stir. I 287 (c.1150) testes adducimus Rapotonem, -um de Bůtine *eqs.*

[Pape]

2. *castellarius, -a, -um. *ad castelli custodiam obligans – zum Burgwachdienst verpflichtend:* CHART. Wirt. V 1573 (a. 1260) curtile . . . feodo -o conferre.

***castellata** (-ela-, -ada), -ae *f.* *(ital.* castellata, *cf. S. Battaglia, Grande Dizionario della lingua italiana. II. 1962. p. 856) dolium ad vinum vehendum et mensurandum aptum – Faß zum Transport und Messen von Wein, 'Kastlet':* CHART. Tirol. 1035 p. 81,3 (a. 1235) plaustrum boni vini . . . cum una -elata. 1120 p. 163,16 *solvere* III bonas -elatas. 1184[a] p. 230,15 III solidos . . . pro I -elada.

***castellatura,** -ae *f.* **1** *districtus potestatis vel iurisdictionis castellani – (Herrschafts-)Bereich, Bezirk eines Burggrafen:* CHART. Oelsn. 32 p. 58,18 (a. 1221) coram castellano, in cuius -a fuerint, litigare debebunt. CHART. Sil. A I p. 1,8 decimas villarum in -a de Tessin. CHART. Pommerell. 54 p. 46,9 absolvimus . . . ab omni teloneo . . . in omnibus nostris *(sc. ducis)* -is. CHART. Livon. A I 248 p. 323,29 hereditas sita est in -is Dzerbiten et Mesote dictis. CHART. Pruss. II 64 p. 59,29 -arum homines. *al. in his regionibus.* **2** *praefectura, potestas, officium castellani – Befehls- oder Verfügungsgewalt, Amt eines Burggrafen, Burggrafschaft:* GESTA Camer. cont. I A 3 p. 490,25 Iohannes . . . in civitate remanet -a indonatus. 9 -am Cameracensis civitatis. ROD. CAMER. Lietb. 28 quem *(puerum)* Ansellus . . . cum omni -a fideliter . . . rexit. GESTA Camer. cont. II C 2[med.] -am tenuit facto hominio . . . Hugo castellanus. *al. in hac regione.*

***castelletum** (-tt-), -i *n.* *(ital.* castelletto) *parvum castellum, munitiuncula – kleine Burg oder Befestigungsanlage:* ACTA imp. Winkelm. I 41 p. 38,26 (a. 1210) confirmamus . . . -um, quod est subtus Aribel. 413 pontem . . . cum -tto ibidem noviter constructo.

castellianus *v.* 1. castellanus.

***castellio** (-tili-), -onis *m.* *(francog. vet.* chastillon, *ital.* castiglione) *(parvum) castellum, (parvus) locus munitus – (kleine) Burg, (kleine) befestigte Ortschaft:* DIPL. Heinr. III. 292 p. 396,44 imperator . . . curtem et -e Aritino . . . contulit. DIPL. Merov. III A 61 p. 178,29 (spur. s. XI.) -em, qui Fossatus dicitur et quem vulgaris lingua Castrum vocat Bagaudorum (*cf.* p. 178,32.39). ACTA imp. Böhmer 127 *corroboramus* -tilionem Bernardi. LAMB. ARD. hist. 111 de villa . . . liberum . . . facere -is . . . oppidulum. *fort. add.:* FORM. Morb. 5 episcopus . . . unam castelonaem (-nāe *cod.*) montanico . . . nobis *(sc. fratribus)* . . . abstulit.

***castello** (-elo), -avi, -atum, -are. **1** *intrans.:* **a** *iur. i. q. castellum custodire – Burgwachdienst verrichten:* DIPL. Conr. II. 292 p. 415,16 quicumque . . . in . . . cortibus et castellis habitator extiterit aut -verit. GREG. CAT. chron. II p. 43,14 abbas . . . et eius successores omnes homines suos . . . faciant in castello . . . -are *eqs.* COD. Wang. Trident. 100 p. 240,7 castrum apertum debet esse hominibus . . . -elantibus in illo castro. p. 240,17. **b** *usu communi i. q. habitare – hausen:* ECBASIS capt. 192 quid hic -at in antris? **2** *trans. i. q. munire – befestigen:* HONOR. III. registr. 80 p. 59,29 quem *(montem)* . . . -verant *infideles.* CHART. Ypolit. 38 p. 59,15 ne . . . ad -andum turres eius *(ecclesiae)* seu ipsum monasterium accedere debeamus.

adi. **castellatus,** -a, -um. **1** *armatura instructus – gewappnet:* GESTA Ern. duc. I p. 29,34 rex . . . -um suum dextrarium insignem in medium duci iussit. **2** *turricula instructus – mit einem Aufbau versehen:* ANNAL. Rup. Salisb. II a. 1276 naves -as.

***castellucium,** -i *n.* *(ital.* castelluccio) *parvum castellum, munitiuncula – kleine Burg oder Befestigungsanlage:* CHART. ord. Teut. 149 p. 146,26 (a. 1221) demanium . . . cum -o. INNOC. IV. registr. B 184 -um de Soro et castrum, quod Massafra dicitur, ad te, . . . consanguineum . . . dominorum -i et castri, . . . pertinentia, . . . restituimus.

***castellulum,** -i *n.* **1** *parvum castellum, munitiuncula – kleine Burg oder Befestigungsanlage:* ADALBOLD. Heinr. 17 in quodam -o nativitatem Domini celebravit. OLIV. hist. Dam. 28 p. 212,10 muri firmati sunt ligneis -is. EMO chron. p. 517,29 milites de -o Fresenberch. CHRON. Albr. a. 1211 p. 892,23 deiecto -o, quod dicebatur Mons Gaudii. *al.* **2** *propugnaculum malo affixum – am Mast befestigte Brustwehr:* OLIV. hist. Dam. 11 p. 179,12 navim propugnaculis munierunt -o in summitate mali composito. p. 180,16. 12 p. 181,16 -um firmum asseribus et opere reticulato contextum.

1. castellum, -i *n.*, *raro* **castellus,** -i *m.* *(l. 20. p. 339,38) vel* ***castella,** -ae *f. (l. 14. 48. 68. p. 339, 4.26). script.* -el(um): *p. 335,27.*

locus munitus, arx, munitio – Festung, Burg, Befestigungsanlage (cf. S. Rietschel, Das Burggrafenamt und die hohe Gerichtsbarkeit in den deutschen Bischofsstädten. 1905. p. 205sqq. 320): **I** *proprie (cf.* GLOSS. III 209,18 St.-S. -um castelin. 414,19 -um castel): **A** *strictius:* **1** *gener.:* **a** *in univ.:* HUGEB. Willib. 4 p. 102,13 est prope -a, ubi requiescit sanctus Severinus. ANNAL. regni Franc. a. 776 p. 44,16 qui in alium -um fuerant *custodes.* a. 789 duos pontes . . ., quorum uno ex utroque capite -um ex ligno et terra aedificavit (HINCM. annal. a. 869 p. 98,18 -um in giro ipsius monasterii ex l. et lapide conficere). EINH. Karol. 9 p. 12,5 oppidis atque -is in deditionem acceptis. ANNAL. Alam. a. 899 (rec. B) -i capti sunt. VITA Gang. II (MGMer. VII p. 172,5) -a, quae Theotonici burgos dicunt. ANNAL. Quedl. a. 987 -a iuxta Albiam flumen denuo restaurata sunt. WIPO gest. 19 p. 39,7 dux . . . -a Hugonis comitis . . . desolavit. VITA Heinr. IV. 9 p. 30,34 -um Nŏrinberch minax obsedit. *persaepe.* **b** *de sedibus episcopalibus:* TRAD. Frising. 5 p. 31,6 (a. 750) Iosephus episcopus . . . in -o nuncupante Frigisinga. DIPL. Arnulfi 121 p. 178,31 Bergomensi -o armis . . . capto. DIPL. Ludow. Germ. 175 p. 248,34 (spur. s. XI.[in.]) sedes constituta est archiepiscopalis in -o Hammaburg nuncupato. *al.* **c** *de monasteriis:* CAPIT. reg. Franc. 281,27 de -o Sancti Dionysii. ANNAL. Ved. a. 895 p. 77,4 monasterium seu -um. THANGM. Bernw. 32 ita -um muniunt, quasi barbarico procinctu se defendere parent. *al. expressius de parvitate:* CAES. HEIST. hom. exc. 278 timuit . . . vir iustus . . . -um *(sc. monasterium parvum)* convertere in castrum. **d** *de domo munita in civitate sita:* CHART. Burgenl. II 126 (a. 1276) -um, quod in villa Castri Ferrei . . . erectum fuisset. **2** *publ. et iur.:* **a** *spectat ad territorium, ambitum iurisdictionis sim.:* CHART. Epternac. 8 p. 30,1 (a. 704) in -o Mulenberge donamus tibi tres casatas . . . et centum diurnales *(cf. W. Schlesinger, Die Entstehung der Landesherrschaft. I. 1941. p. 46).* DIPL. Otton. I. 235 p. 325,28 cum -is et territoriis ac finibus . . . sibi *(civitati)* pertinentibus. *al.* **b** *spectat ad possessionem, traditionem, beneficium sim.:* DIPL. Pipp. 8 p. 13,6 donamus ipso loco et -o ad monisterium. LEG. Lang. p. 222,28 si in istis gastaldatibus . . . sunt aliqua -a, ubi nostri homines habitant. DIPL. Heinr. II. 469 p. 598,20 concedimus . . . -as, que sunt infra comitato (ACTA imp. Winkelm. I 7 p. 5,43 concessimus . . . -um novum cum appenditiis suis, -um duplum *eqs.*). DIPL. Loth. III. 119 p. 192,40sqq. -um . . . ad . . . abbatis manum . . . cum . . . casatis, qui ad custodiam ipsius -i pertinent, . . . spectare . . . decernimus. *al. v. et p. 335,27.* **c** *spectat ad licentiam aedificandi (datam vel prohibitam):* CAPIT. reg. Franc. 273[c],1 quicumque . . . -a . . . sine nostro verbo fecerint. DIPL. Heinr. II. 259 ius speciale -um edificandi (CHART. Babenb. 72. *al.*). CHART. episc. Misn. 74 p. 71,4 -um . . . in bonis . . . ecclesiae . . . contra iustitiam posuisse. *al.* **d** *spectat ad opus muniendi, custodiam sim. (cf. Waitz, Verf.-Gesch. VIII. 1876/78. p. 210):* CHART. Bund. app. p. 383,21 (s. IX.[1]) providet -um ad Bergalliam. CHART. Rhen. med. I 332 p. 386,19 ad opera -i venire. DIPL. Heinr. IV. 276 ut . . . in quolibet -o . . . muniendo . . . serviant. DIPL. Richenzae 4[a] p. 233,28 ut . . . munirent atque defenderent et custodirent -um. *al. v. et l. 52.* **B** *latius i. q. oppidum (muris circumdatum) – (befestigte) Ortschaft, Stadt (cf. A. Dopsch, Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit. II. [2]1921/22. p. 115sqq.):* **1** *gener.:* HUGEB. Willib. 4 p. 100,16 est puteus ille prope -a, ubi *eqs.* EPIST. Alcuin. 196 p. 324,39 de Bethleem -o. RUD. FULD. Leob. 9 cum . . . divinus sermo . . . per pagos et -a diffundebatur. GODESC. SAXO gramm. 2 p. 490,15 Atella -um . . ., ubi . . . oppidani scurrae sunt. HINCM. epist. I 160[a],10 episcopi

[Pape]

de -is, in quibus . . . papa episcopos esse constituit. VITA Sev. Col. 18 Burdegalense oppidum . . . iam s. Severini -um vocatum. CHRON. Noval. 5,3 qui *(praecones)* lustrarent civitates et -as. LAMB. ARD. hist. 153 -um sive burgum Insulas. WILH. RUBRUQU. itin. p. 219,5 sunt quadraginta -a inter Kersonam et Soldaiam. *saepe.* **2** *publ. et iur.:* **a** *spectat ad territorium, ambitum iurisdictionis sim.:* FORM. Marculfi 1,40 ut omnes paginsis . . . per civitates, vicos et -a congregare faciatis (DIPL. Heinr. II. 79. *al.*). DIPL. Otton. I. 38 quicquid . . . ad prefatum -um, id est ad Magadoburg, pertinens habuimus. DIPL. Otton. II. 250[a] p. 284,33 ut nullus . . . suis *(sc. ecclesiae)* in -is habitantibus . . . publicam funccionem exigere . . . temptet. *al.* **b** *spectat ad possessionem, traditionem sim.:* DIPL. Otton. II. 191 p. 218,22 civitatum . . . et -orum infra istum terminum positarum nomina *(syn.* villulae). DIPL. Loth. III. 93 p. 146,15 ecclesia acquisivit . . . villas, -a, predia. CHART. Epternac. 215 p. 368,9 taceamus de Antwerpo -o et de ceteris oppidorum vel vicorum nominibus. CHART. Lux. II 72 dedi . . . -um cum . . . militibus et civibus in -o manentibus. *al.*

II **A** *in nom. propr.:* CHART. Epternac. 26 (a. 717) actum . . . Hamulo C-o *('Hammelburg').* DIPL. Loth. I. 86 p. 210,8 (ed. Th. Schieffer. 1966) in loco nuncupante Novo C-o. CHART. Mog. A 377 p. 280,18 in loco, qui C-um *('Kastel')* dicitur. BERTH. ZWIF. chron. 3 p. 150,27 una *vinea* . . . vocatur Cultura . . ., tertia C-a. LAMB. LEOD. Matth. I 2367 Alti C-i *('Hohenburg')* municipatum. *al.* **B** *in imag.:* CHART. Hagenow. 109 (epist. c. 1178) -um mentis tuae. **C** *alleg.:* HRABAN. univ. 14,1 p. 384[A] castra sive -a cohabitationem bonorum hominum . . . possunt significare. **D** *meton. de incolis:* VITA Maxim. Trev. II 16 oppida vicinis coeunt -aque villis.

III *translate:* **A** *turris munita – Wehrturm:* COD. Lauresh. 134[b] p. 404,29 (a. 1170/75) -um mirabili dolatura fabrefactum, in quo signa ęcclesię dependebant *(cf. E. E. Stengel in: Festschrift A. Hofmeister. 1955. p. 291).* **B** *machina oppugnatoria formam turris praebens – turmartige Belagerungsmaschine:* OTTO MOR. hist. p. 73,16 -um ex optimis lignis fabricatum . . . construxerunt. p. 89,1 -us . . . post gattum eundo sic eum persecutus fuerat. p. 92,4 balistarii . . . in -o imperatoris latitabant. *saepe (v. ind.).* OLIV. hist. reg. 26 p. 104,17 -um ligneum . . . cives terruit (ACTA imp. Winkelm. I 693 p. 550,4). SALIMB. chron. p. 9,4 cum civitas -is capienda . . . speraretur *eqs. al.*

2. *castellum, -i *n.* (*theod. vet.* casto *accedente fortasse vi vocis q. e.* castellum) **1** *cista (parva), capsa – (kleiner) Kasten, Behälter:* VITA Genov. 39 (MGMer. III p. 231,16) -a *(1[a].3[a] p. corr.,* cistellae *1[b],* castellatem, -tim *rell.,* -ae *ed.),* in quibus frugem exhibebant, in latere versa *(1[a],* vers(a)e *sim. rell., ed.).* **2** *funda gemmarum (cistellae similis) – (kästchenartige) Fassung für Edelsteine (cf. p. 344,3 et vol. I. p. 1609,30sq.):* CASUS Petrish. 4,34 -a et vermiculi nullatenus corpori patenae . . . potuerunt congelari. *Pape*

castellus *v.* 1. castellum. ***castelo** *v.* *castellio.

castelum *v.* 1. castellum.

***castenalis,** -e. (*cf. theod. vet.* kaste) *ad horreum pertinens – Speicher-, Kasten-:* REGISTR. Baiuv. A p. 268,5 (a. 1280) siliginis VIII modios -es (*cf.* p. 188,17 chastmetz).

1. *castenarius (cha-, -tin-, -tn-, -ner-), -i *m.* (*cf. theod. vet. sup.* kastenaere) *procurator (horreorum) – (Speicher-) Verwalter, 'Kastner':* CHART. episc. August. 26 p. 23,24 (a. 1143) testes sunt . . . ex ministerialibus: . . . Arnolt camerarius, Wimar castinarius. CHART. Udalr. August. I 8 Adalbertus -us. TRAD. Mar. Ratisb. 142 p. 222,14 (QuellErörtBayerGesch. I. 1856) Chunradus cellerarius, Hermannus ch-us. TRAD. Scheftl. 437 Eberhardus molendinarius et ch-us. CHART. Monast. 28 A[1] p. 129,7 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XX. 1961) chastinerius. 28 A[2] p. 129,6 chastnarius. *al. in hac regione.*

2. *castenarius *v.* *castanearius.

castenea *sim. v.* castan-. **caster** *v.* castrum.

***casterna,** -ae *f.* (*cf.* caverna, cisterna) *caverna terrae – Erdloch:* GLOSS. III 715,13 St.-S. -a erthgroue.

***castica** *subst.* (*fort. cohaeret c.* cantatita *Diosc. lat. 2, 153)* *aron – Aronstab (Arum maculatum L.):* Ps. ODO MAGD. herb. 1 est aaron nostra, Syrorum -a lingua.

***casticium** (-tium), -i *n. vel* ***casticia** (-tia), -ae *f.* (*cf. franc. vet.* *kasto, *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 472sq.)* *aedificium (adiacens) – (Neben-)Gebäude:* FOLCUIN. Bert. 1,11 p. 30,6 (chart. a. 685) una cum terris, mansis, -tiis ibidem aspicientibus vel superpositis (FORM. Sal. Bign. 19 cum . . . -a superposita. *al.*). DIPL. Merov. I 56 p. 50,50 cum . . . mansis, -is ibidem aedificatis. CHART. Sangall. A 170 p. 160,33 -is, campis, pratis. FORM. imp. 15 p. 296,34 in claustra monasterii vel ecclesias atque -a (atria *D*) ecclesiarum (*sim.* CAPIT. Bened. 1,279). CHART. Stab. 27 p. 70,21 dono . . . manso meo . . . cum omni -ino (-icio *ci. ed. p. 538[a]*) et edificatio (COD. Lauresh. 265 ędificiis, -is. *al.*). CAPIT. reg. Franc. 259,6 illas *(res ecclesiasticas)* salvas habeant et in -is et in silvis. 297,14 p. 437,39 aedificent villas vestras moderatis -is. CHART. Rhen. med. I 120 p. 125,21 cum . . . horrea et spicario, cum ceteris -is. CHART. Epternac. 157 p. 239,13 casam dominicatam cum -is inibi fabricatis. *al. usque ad s. X[2].*

castifico, -atum, -are. *castum reddere, purificare, emendare – rein machen, läutern, bessern:* **1** *in univ.:* GODESC. SAXO theol. 22 p. 322,22 gratifica, -a, mundifica . . . miserrimum me (*cf.* p. 320,16). DAVID compos. 2,50,8 ipsa . . . orationis virtus . . . purificat eius *(mentis)* affectiones et desideria -at. **2** *c. sensu castigandi, coercendi:* PAUL. BERNR. Greg. 91 p. 528,11 hoc . . . -bat liberos, quod verax pater comminabatur eis exhaereditationem, si *eqs.* ARNO REICHERSB. apol. p. 59,17 caro sanctorum . . ., quae . . . ieiuniis . . . -ta est. CONR. EBERB. exord. 4,26 p. 1114[B] sobrietatis et parcimoniae decore corpus suum -ans. *iron.:* LAND. MEDIOL. hist. I 3,12 p. 81,51 plagis diversis -as eos, imo incestos . . . reddis.

***castigamentum,** -i *n. exemplum correctionis causa datum – der Zurechtweisung dienendes Beispiel:* ROLAND. PATAV. chron. praef. p. 5,8 dantur multe moniciones et -a salubria.

castigatio (-cio), -onis *f.*

1 *correctio punitione effecta, coercitio, punitio – strafende Zurechtweisung, Züchtigung, Bestrafung:* CONC. Karol. 39[A], 134 p. 411,21 si . . . aetas permiserit, . . . congrua ei verberum adhibeatur -o. CAPIT. reg. Franc. 202,2 reiectoribus . . . -o adhibenda: vel LX solidos componat vel totidem ictus accipiat. 252,44 p. 238,32 si quis . . . crimen fornicationis fecerit . . ., praedura arceatur poenitentia et condigna -e. *al. (v. ind.).* WIDUK. gest. 2,7 turbatores pacis merita -e afflixit. CHART. Raitenh. 110 peccata, que digna -e ab hominibus emendari . . . minime queunt. *al. v. et p. 341,37.* **2** *correctio verbis effecta, increpatio – tadelnde Zurechtweisung, Schelte:* ALDH. virg. I 33 acerrimae -is censura . . . regis introitum arcebat *Babylas.* THIETM. chron. 6,92 se multum peccasse . . . fideli -e perpendit. **3** *purgatio – Reinigung:* **a** *expiatio – Sühnung:* BEDA hist. eccl. 3,24 p. 179,30 ob -em necis. **b** *mundatio – Reinhaltung:* AMALAR. off. 2,19,1 -o corporis a vitiis. **4** *afflictio, vexatio – Heimsuchung, Qual:* **a** *gener.:* TRAD. Frising. 575 (a. 828) corporali -e conpunctus. DIPL. Heinr. I. 13 nostris . . . peccatis multimodas paganorum -es, quibus christicolas afflixerant, sentimus. *tormentum – Mißhandlung:* THIETM. chron. 7,76 ad professionem culpae . . . diris -cionibus compellitur. **b** *eccl.:* α *cruciatus (voluntarius) – Kasteiung:* CONC. Karol. 36 p. 271,24 sive in ieiunio sive in alia -e. HROTSV. Abr. 9,3 acerbitate -is. β *flagellatio – Geißelung:* OTTO SANBLAS. chron. 42 p. 68,9 quod in corpore ipsius quedam -is indicia inventa sint. **5** *temperantia, continentia – Mäßigung, Beherrschung:* LEG. Wisig. 5,4,17 ubi -is disciplina et obtemperandi predicantur exempla. AMALAR. off. 2,18,3 -em vocis, . . . -em corporis. EPIST. Col. 5 p. 248,11 cum sacra -is ammonitione. ALBERT. M. bon. 211 p. 129,19 temperantia . . . dicit . . . temperans per -em et refrenationem ipsas delectationes. *al.* **6** *emendatio (scripti) – Korrektur:* HAIMO BAMB. chron. (Bibl. Rer. Germ. V p. 543, 18) ante debitam -em idem liber contra voluntatem meam . . . transcriptus erat. **7** *pulsatio, agitatio – das Stoßen, Antrei-*

[Sroder]

ben: ALBERT. M. animal. 22,43 eius partus -e pedum infra frutecta latenter abscondit *cerva.*

***castigativus,** -a, -um. *corrigens, coercens – verbessernd, züchtigend:* ALBERT. M. eth. 10,3,1 p.636^{b},42 poenas . . . disciplinales et quasi paternas -as vitiorum.

castigator, -oris *m. qui castigat – Zuchtmeister:* **1** *latius:* GERHOH. psalm. 33,12 p.281,22 est . . . timor aeternarum poenarum . . . tunc . . . utilis paedagogus et -r emendatorius, cum *eqs.* **2** *strictius i. qui (se) voluntarie cruciat – (sich) kasteiender Mensch:* EBO BAMB. Ott. 2,1 p.617,6 erat *episcopus* . . . sui . . . corporis acerrimus -r (CONR. EBERB. exord. 4,1 p.1095^{B} durus admodum -r c. sui. CAES. HEIST. mirac. I 1,32 p.38,9).

castigatorius, -a, -um. *coercens – züchtigend:* CAPIT. reg. Franc. 300,3 p.451,23 quorum *(episcoporum)* paternis correptionibus et -is iudiciis me subdere fui paratus.

castigo, -avi, -atum, -are. *metr.* -stĭ- (*cf.* ALDH. ad Acirc. 128 p.176,20): *l.* 61.

1 *puniendo corrigere, coercere, punire – strafend zurechtweisen, züchtigen, bestrafen (cf.* GLOSS. I 219,28 St.-S. -at castikot): **a** *iur., publ., canon.:* CONC. Karol. 39^{A},134 p. 411,29 sit locus intra claustra . . ., quo . . . retrudantur *incorrigibiles* et secundum modum culpae -entur. 56^{A} p.723,6 inventi *raptores* condigna invectione . . . -entur. *al.* CAPIT. reg. Franc. 271 p.302,12 minutis virgis . . . illum . . . -et. 275,8 p. 335,3 episcopi presbyteros . . . taliter -ent, ut hoc illos emendare delectet. *al. (v. ind.).* CONSUET. Marb. 64 (Spicil. Friburg. X. 1965) condigna . . . disciplina -etur. *al.* **b** *usu vario:* BEDA hist. eccl. 5,12 p. 308,12 ipse est locus, in quo examinandae et -andae sunt animae. POETA Saxo 3,39 -ante Deo caros sibi more benigno. THIETM. chron. 4,36 a prioribus scopis est sepius -tus. 8,2 populus . . . est . . . tardi ritu asini -andus. BERNOLD. CONST. chron. a.1078 p. 435,25 plurimos . . . -ando eunuchizaverunt. GUIC. (?) bers. 9 verbera eum *(brachettum)* et -a. *al. refl.:* BEDA hist. eccl. 4,25 p.265,30 se ipsos . . . -are coeperunt *accolae.* GESTA Bert. 2,8 suaviter se -at, qui exemplo alterius ante castigationem se ipsum emendat. *al.* **2** *verbis corrigere, increpare, monere – tadelnd zurechtweisen, schelten, mahnen:* ALDH. virg. II 1043 pius augustum -ans voce superbum increpat antistes. HROTSV. Cal. 9,19 peccantes . . . nunc blandiris, nunc iusta severitate -ando ad poenitentiam cogis. BRUNO QUERF. Adalb. A 13 piis monitis -tus. CARM. Bur. B 104^{I},2,6 cum proximi me -ant, plus instigant *eqs. al.* **3** *purgare – reinigen:* **a** *incorpor.:* **α** *expiare – sühnen:* BEDA hist. eccl. 3,14 p.155,24 -andi huius facinoris gratia. THIETM. chron. 7,36 p.442,21 ob -andas . . . culpas. *al.* **β** *refl. i. q. se castum reddere – sich läutern:* CAPIT. reg. Franc. 201,3 p.60,32 verberibus coherceantur; quodsi nec sic se -verint . . ., in poenitentia vivant. POETA Saxo 3,449 cum . . . se publica vota cum precibus solvens plebs -are fidelis deberet. **b** *corpor. i. q. mundare – säubern: per compar.:* AMALAR. off. 3,19,19 sicut illud linteum -tum est ab omni naturali viriditate. *in imag.:* BEDA temp. rat. 63,34 dies paschae a fermento -ari praecipitur *(cf. Vulg. I Cor. 5,7).* HRABAN. hom. II 80 p.302^{C} fides . . . ab omni levium cogitationum superficie cribro discretionis -ta. **4** *affligere, vexare – heimsuchen, quälen:* **a** *gener.:* WOLFHARD. Waldb. 2,18 (11) rubore tremoreque ineffabiliter -ti *fures.* THANGM. Bernw. 42 matertera diutina corporis infirmitate -ta. *al.* **b** *eccl. i. q. (voluntarie) cruciare – kasteien:* ALDH. virg. II 625 rex frugales ieiunans -at artus. GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p. 396,27 corpus -are, delicias non amare *([ex Bened. reg. 4, 11].* THIETM. chron. 3,94. *al.).* CHART. Carniol. II p.76,16 per observanciam ieiuniorum . . . vitam suam . . . arcius -antes. **5** **a** *temperare – mäßigen:* REIN. ALEM. phagifac. 265 potum -a. **b** *lenire – lindern:* Ps. OTHO med. 263 psilliticum choleram purgat, -at acutas. **c** *cohibere – zügeln:* GESTA Camer. 1,89 p.435,22 si . . . hos v *sensus* per phisicam, logicam et ethicam -amus. **6** *arcere – fernhalten:* CONC. Karol. 39^{A}, 131 p.408,14 omnes . . . ab otiosis sermocinationibus auditum pariter -ent et linguam. **7** **a** *contrahere – straffen, kürzen:* EPIST. Worm. I 34 p.64,26 stilum . . . meum brevitate mediocri -assem, si *eqs.* **b** *restringere – stutzen:* TRACT. de loc. terr. sanct. (SBMünch. II. 1865. p.145,12; s. XIII.$^{in.}$) non sicut Greci barbam nutrientes, sed ipsam aliquatenus -antes. **c** *continere – zusammenhalten:* ODO Ern. duc. 5 p. 345^{C} crinale capillos crispat et inserto nexus -at in auro.

adi. **castigatus,** -a, -um. **1** *purificatus – gereinigt:* **a** *incorpor. i. q. castus, emendatus – züchtig, geläutert:* BEDA hist. eccl. 5,14 p.313,33 ad -iorem vitam converti ammonebatur. WIBALD. epist. 126 p.202,34 tamquam censores et homines -issimi omnia primi reprehendunt. *al.* **b** *corpor.:* AMALAR. off. 2,24,4 sudarium ex lino -um et mundum. *in imag.:* EPIST. Worm. I 36 p.67,25 me indignum neutiquam doctrinę -ioris fermento fermentatum. **2** *remotus, liber – entfernt, frei:* BEDA hist. eccl. 3,26 p.191,21 erant ab omni avaritiae peste -i. **3** *mediocris – mäßig:* LAMB. LEOD. Matth. III 8$^{med.}$ arcam plumbeam -ae quantitatis. **4** *moderatus – gemäßigt:* HERBORD. Ott. 2 praef. p.724,38 hiperbolen fugere sermo expetit -ior.

adv. **castigate.** *mediocriter – mäßig:* CARM. Bur. B 67,4^{b},3 -e tumentibus labellulis. *Sroder*

castilanus *v.* 1.castellanus. ***castillo** *v.* *castellio.

castimonia, -ae *f. vel rarius* **castimonium,** -i *n. (l. 31.40)*

puritas – Reinheit (cf. GLOSS. IV 112,49 St.-S. -a reine. *al.):* **I** *pudicitia, abstinentia (veneria), incorruptio – Keuschheit, Züchtigkeit, (geschlechtliche) Enthaltsamkeit, Unberührtheit:* **A** *de hominibus:* **1** *de innuptis:* **a** *de virginibus, sanctimonialibus:* ALDH. virg. I 11 p.239,18 virginali -a quasi speciali sanctimonia. CONC. Karol. 39^{B},9 quae ob amorem Christi -ae se dicaverint. ANNAL. Laub. a.1061 (MG Script. IV p.20,28) imperatrix Agnes velamen -i accepit. *al. per compar.:* RAHEW. gest. 4,25 p.268,19 quam *(fidem)* se Mediolanenses . . . virginali quadam -a illibatam habere gloriati sunt. **b** *de clericis, monachis sim.:* ALDH. virg. I 25 p.257,5 quod caelibatus -am . . . medullitus dilexerit *Clemens.* WILLIB. Bonif. 5 p.23,11 quorum *(sacerdotum)* alii . . . -ae continentiam . . . amiserant. WALAHFR. Otm. 5 ipsius -am falso fuisse infamatam. ALEX. MIN. apoc. 10 p.169,9 hunc -ae radium ad discipulos misit *Benedictus. al.* **2** *de maritis:* ALDH. virg. I 37 p.285,12 in -a (-o *B a. corr.*) . . . vixisse feruntur *Amos uxorque. in imag.:* EPIST. Teg. I 51 abbati . . . castę dygamię laudabili -a copulato. **B** *de bestia:* ALDH. virg. I 5 apis . . . propter peculiaris -ae privilegium . . . virginitatis tipum . . . asstipulatur. **C** *de mente sim.:* ALDH. virg. II 16 p.245,19 nequaquam carnalis integritas comprobatur, nisi consors spiritalis -a comitetur (*sim.* 27 p.264,8). *al.*

II *integritas – Unversehrtheit:* WILLIB. Bonif. praef. p.2, 24 vitae -am aut morum sanctimoniam. 2 p.7,29 multarum -a virtutum . . . declaratus. VITA Hildeg. Bing. II 3 (ed. J.P. Pitra, Anal. VIII. 1882. p.435,22) cordis tranquillitas fovebatur verborum -a. *al.*

castimonialis, -e. **1** *adi.:* **a** *ad castitatem spectans – Keuschheits-:* CONC. Karol. 39^{B},12 in -i proposito . . . vivere (39^{B},8. *al.*). VITA Udalr. Cell. I 4 exercitio. **b** *sanctimonialis – Nonnen-:* CONC. Karol. 39^{B},10 p.445,7 quae se -is nominis professione Domino devinxerunt. **2** *subst. neutr. i. q. medicamentum ad augendam continentiam aptum – Mittel zur Förderung der Enthaltsamkeit:* ANTIDOT. Augiens. p.65,9 postea Cleopatra -e hoc adinvenit.

***castinarius** *v.* 1.*castenarius. ***castinum** *v.* *casticium.

castitas, -atis *f.*

puritas – Reinheit (cf. GLOSS. I 233,4 St.-S. -s hrenessi. *al.):* **I** *pudicitia, abstinentia (veneria), incorruptio – Keuschheit, Züchtigkeit, (geschlechtliche) Enthaltsamkeit, Unberührtheit (cf.* GLOSS. I 287,46 St.-S. pudicitię -is kihaltnissa. II 344,47 eminentia -is dera hohun magedheiti): **A** *de hominibus (de Christo: p.343,36):* **1** *in univ.:* ALDH. virg. I 19 p.248,11 quomodo virginitas, -s, iugalitas tripertitis gradibus separatim differant. CAPIT. reg. Franc. 22,82 p.62,4 ammonete eos *(sc. populum)* . . . de humilitate . . ., de -e et continentia (CONC. Karol. 21 p.195,9. HRABAN. epist. 6). GREG. VII. registr. 2,72 p.232,32 non solum clericos, sed et

[Dauser]

laicos -em servare. DAVID compos. 3,50,1 p.286,7 -s est sobrietatis filia. 3,51,1 est . . . -s coniugalis et -s vidualis et -s virginalis. PETR. HISP. chirurg. p.396,40 mediante -e, que summa cautela est in medicis. ALBERT. M. bon. 198 dicitur -s a castigando luxuriam concupiscibilis. 269 -s praecipua species est temperantiae. *saepe. proverb.:* OTLOH. prov. I 55 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) inter epulas difficile servatur -s. *math. de unitate:* ANON. de minut. praef. erit *unitas* . . . in sua puritate et -is vi *eqs.* **2** *de innuptis:* **a** *de virginibus, sanctimonialibus:* FORM. Dion. 1 p.494,20 professa -em Deo fuerat conservare. AGIUS vita Hath. 5 cum consororibus . . . quanta . . . corporis -e, quanta mentis vixerit sanctitate. ALEX. MIN. apoc. 14 p.294,7 quia -e eos *(fideles)* excellunt *virgines. saepe. de Maria:* ALDH. virg. I 7 p. 234,20 dum . . . Dei proles . . . alvum puerperae . . . sine . . . dispendio -is intraret. CARM. Cantabr. 36,2,2 tu, regina celi summa, -is tenes sceptra. PAUL. FULD. Erh. prol. p.9,14 quae *(Maria)* . . . -is virtutibus ascensum mercabatur superiorem. *al. meton. i. q. sanctimoniales – Nonnen:* ADAM gest. 1,30 Liutgart . . . magnum chorum -is suo ducatu nutrivit *(cf. Hier. epist. 30,14).* **b** *de monachis, clericis sim.:* ARBEO Emm. 2 -e et continentia praeclarus. CAPIT. reg. Franc. 121 p.240,12 clerici, canonici . . . in -e permaneant. 293,28 presbiteros . . . doctrina et -e et sobrietate . . . ornari compellant *episcopi.* THIETM. chron. 7,73 episcopus . . . -e gemina potitur. BERTH. (?) annal. praef. p.267,20 -is amator, virgineae incorruptionis conservator. GREG. VII. registr. 2,66 p.221,14 de ordinum ecclesiasticorum -e . . . statuta. CONSUET. Marb. 441 (Spicil. Friburg. X. 1965) obedientiam, -em et paupertatem . . . confirmare. STATUT. ord. Teut. p.52,13 -s . . . religiosi cum mulieribus habitantis . . . non . . . tuta . . . poterit permanere. *saepe.* **c** *de variis:* ALDH. virg. I 21 p.252,6 nequaquam eosdem puberes . . . ultroneos -is caelibes, sed invitos spadones extitisse. *al.* PAUL. FULD. Erh. prol. p.9,16 angelicam promereri -em. ALEX. MIN. apoc. 10 p.170,30 erat . . . in eo *(Christo)* . . . -s purissima. **3** *de maritis:* **a** *in univ.:* ALDH. virg. I 19 p.249,3 -s . . ., quae . . . matrimonii commercia regni caelestis causa contempsit. CAPIT. reg. Franc. 196,54 p.45,40 in -e uxores suas diligere. HROTSV. Cal. 4,1 -is professionem. CHART. Wirt. V app. 7 p.374,29 quę maritalem -em amisit. ANNALISTA Saxo a.1002 p.649,6 quam . . . voto -is . . . ut sororem dilexit *Heinricus. al.* **b** *de viduis:* ALDH. virg. I 57 Iudith . . . pia -e florescens. LEX Baiuv. 15,10 haec . . . in viduitate persistit et memoriam mariti cum pudicitia -is observat. THIETM. chron. 6,86 vidua . . . permanens in -e IV annos. CHART. Tirol. notar. II 419. *al. de viro viduato:* ALTFR. Liutg. 1,2 pater . . . servavit -em suam.

B *de bestiis:* CARM. Cantabr. 23,6,2 nulla inter aves similis est api, que talem gerit tipum -is nisi Maria. ALBERT. M. animal. 8,56 turtur . . . amat -em . . . et . . . non sociatur nisi uni mari. *ibid. al.* **C** *de mente sim.:* ALDH. virg. I 36 p.281,16 Basilissa . . . formosa frontis effigie, sed formosior cordis -e. ALEX. MIN. apoc. 10 p.168,21 iris . . . in capite, -s est in mente.

II *integritas – Unversehrtheit:* **1** *de moribus:* ALDH. virg. I 55 p.313,16 interioris *hominis* religiosa -e. CAPIT. reg. Franc. 33,17 p.95,6 inter eos, qui -is et sanctimoniae emendatiores esse cupimus. *al.* THIETM. chron. 6,75 mater . . ., quae -e pia et opere herili inter alias lucebat matronas. **2** *de doctrina christiana:* BEDA hist. eccl. 5,18 p.321,1 alia perplura ecclesiasticae -i et paci contraria gerunt. CAPIT. reg. Franc. 10,3 testis . . . -is . . . et fidei et doctrinae illius *(presbyteri). al. pietas – Frömmigkeit:* BEDA hist. eccl. 1,20 p.38,25 forma -is.

III *munditia – Sauberkeit:* CHRON. Albr. a.803 p.722,17 *(in imag.)* vociferante . . . precone . . . edictum, ut Francis quidquid tollere libitum esset . . ., pertranseunt -e manuum illibata.

IV *continentia – Mäßigkeit:* ALBERT. M. bon. 116 secundus *habitus* . . . est -s (*Arist. p.1107*^{b}*,5* σωφροσύνη), cuius extrema sunt incontinentia et insensibilitas.

***castitium** *v.* *casticium.

1. *casto, -onis *m.* (*ital.* castone) *funda – Fassung:* ALBERT. MIL. temp. 122 p.418,4 de diversis gemmis *(coronae)* sunt XXXII cum uno vacuo -e (-ore *cod.*).

2. *casto, -are. *castum reddere – rein machen:* VITA Agnet. 65 huic soli . . . committo pudorem, quo -or culto, tacto quo mundor ab ipso. 414 satos tellure . . . -ando.

3. *casto *v.* 1. *casta. **4. *casto** *v.* 2. *castro.

castoneum *v.* castanea.

castor, -oris *m.* (κάστωρ) **1** *fiber – Biber (Castor fiber L.; cf.* GLOSS. III 458,26 St.-S. -r [caster *d*] biuer. *saepe):* **a** *gener.:* THEODULF. carm. 33,2,18 prensa solent lucrum capreae dare, . . . -r, dama *eqs.* SCHOL. Adam gest. 4,21 p. 251,12 pelles -um. THEOPH. sched. 1,23$^{in.}$ pergamenam . . . polies . . . dente -is. CARM. Bur. B 134,10 luter, -r tebelusque. ALBERT. M. animal. 7,49 lamyekiz (*p.594*^{b}*,33* λάταξ) . . . aput nos vocatur -r. 7,50 -r . . . habet dentes fortes *eqs.* 22,39 p.1370,10 dicitur . . . -r a castrando, . . . quia ob castrationem . . . quaeritur *eqs. al. nom. propr.:* CHART. Turic. XII 476^{a} p.53,23 (a.1232) Wer(nerus) et R(udolfus) fratres C-es. *ibid. al.* **b** *iur. de venatione, censu sim.:* BREV. NOTIT. p. A 7,25 (c.790) sine licentia . . . episcopi . . . -es apprehendere. CHART. Osn. I 190 p.164,21 in . . . capreolis, -bus, leporibus. CHART. Pommerell. 9 p.7,21 cum omni decima -um Verisse in rivis sive fluviis. 14 p.13,7 in -bus iuxta metas claustri manentibus. CHART. Oelsn. 38 venatores non pascant, de -bus et castorariis curam non habeant *hospites.* CHART. ord. Teut. 204 p. 196,30 cum . . . -bus, fluminibus. CHART. Advoc. 81 excipimus . . . ad usus nostros -em, aurum . . . et argentum. CHART. Carinth. V 348 p.220,18 excepta venacione -um. *al. expressius de tributo:* CHART. Oelsn. 68 p.102,17 (a.1259) nec falconarios recipiant sive venatores -um nec -em solvant *abbas et fratres.* **2** *lutra – Fischotter (Lutra lutra L.):* GLOSS. III 231,12 St.-S. -r otter (268,9. 296,19).

***castorarius,** -i *m. venator castorum – Biberjäger:* CHART. Sil. C 26 p.309,3 (a.1247) caniductoribus vel venatoribus sive -is, si venerint, expensas nec conductum ipsis procurabunt *abbas et fratres.* CHART. episc. Vratisl. 17 p.25,16 villas . . . donamus . . . libertati . . . a recepcione hospitum, -orum et falconariorum. *al. v. et l.26. expressius de tributo vel servitio:* CHART. Pommerell. 67 (a.1238) villam . . . libere esse volumus . . . a -rys. 72 a caniductionibus, a -is.

***castoreatus,** -a, -um. *castoreum continens – Bibergeil enthaltend:* PETR. HISP. chirurg. 72 medicina scamoneata et-a.

castoreus, -a, -um. (καστόρ(ε)ιος) *script.* -ri(us): *l. 52.62.67sq. al. form.: ?nom. sg.* -o: *l.71. gen. sg.* -u: *l.63.*

1 *adi. i. q. fibrinus – Biber-* (*cf.* GLOSS. III 627,22 St.-S. pipirin): AMARC. serm. 4,198 quem vestit musio tensus tergore -o. **2** *subst. neutr. (masc.* -us: *l.65):* **a** *testiculi (sive potius excrementum sub cauda exsistens) fibri vel medicamentum ex eis confectum – Bibergeil (cf.* GLOSS. III 298,19 St.-S. -ium medicamentum de castore bibirwrz. 458,27 -ium biuerzzi. 486, 34 -ium i. testiculi des biberes. 551,54 -um bibergeile. *al.):* **α** *gener.:* DYASC. p.63^{a} -um testiculi sunt animalis. DIAETA Theod. 103 -um calidum est et dioreticum. MATTH. PLATEAR. gloss. p.369^{B} -i duo sunt genera, est autem quoddam album . . .; eligendum est -um subrufum, nervosum. Ps. OTHO med. 64 nigrum . . ., gustibus exosum, grave, -um pretiosum. ALBERT. M. animal. 22,39 p.1370,27 -um . . . interius habet in corpore, quod calidum est et siccum, nervos confortans. *al.* **β** *pharm.* (*cf.* GLOSS. II 676,65 St.-S. -ia luppe): PAUL. AEGIN. cur. 266 calcanthu, -u (*3,80* καστορίου) tantumdem. *al. (v. ind.).* ANTIDOT. Lond. p.19,12 croco . . ., -o. ANTIDOT. Bamb. 35 opopanacus, -us, petrosilinus. TRACT. de chirurg. 910 euforbie, -i, aloes. GLOSS. Roger. III 402 pulvis factus de -o. PETR. HISP. chirurg. 87 fumicatio -ii. GLOSS. Roger. II 271 fiat . . . inunctio cum oleo laurino acuato cum -io. *saepe.* **b** *aristolochia – Osterluzei (Aristolochia Clematitis L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.393; sed cf. l.53):* GLOSS. III 51,44 St.-S. -ium biberwrz. 479,27 -o biberwrz. *ibid. al.*

[Dauser]

castorinus, -a, -um. *fibrinus – Biber-* (*cf.* GLOSS. III 626,38 St.-S. -um bibirin): CHART. Hans. I 687 p.242,29 (c. 1270) de pelle -a 1 den.

1. *castorius, -i *m. fiber – Biber:* GLOSS. IV 183,30 St.-S. -us castor piber. *Dauser*

2. castorius *v.* castoreus. **castra** *v.* castrum.

***castralis,** -e. **1** *ad castellum spectans – zur Burg gehörig:* CHART. Burgenl. I 185 (a.1231) curia . . . sita super terram -em. CHART. Samb. 52[a] p.18,16 exceptis areis -bus (p.18,18). CHART. Eichst. 66 p.109,28 ut contra personas capituli -es . . . non fulminet sententias *episcopus.* **2** *ad castelli custodiam obligans – zum Burgwachdienst verpflichtend:* CHART. Bern. II 482 (a.1260) -e feodum.

castramentor *v.* castrametor.

***castrametatio,** -onis *f. castrorum locatio – Errichtung eines Heerlagers:* ALBERT. MIL. chron. 122[capit.] de -e, quam fecerunt Turcli. *v. et* metatio.

***castrametatura,** -ae *f. castrorum locatio – Errichtung eines Heerlagers:* HRABAN. epist. 11 p.397,36 singularum tribuum -a (castrorum metatura *E p. corr.*) circa tabernaculum.

castrametor (castra metor), -atus sum, -ari. *script.* -ment-: *l.32sq. saepe (in Italia). form.: inf.* -are: *l.32. pass.* castris metatis: REGINO chron. a.891 p.136,16 (castra metati *A1*).

castra collocare – ein (Heer-, Feld-)Lager aufschlagen, (sich) lagern: **1** *strictius* (*cf.* GLOSS. I 363,1 St.-S. castra metabuntur heriberagont): HRABAN. epist. 11 p.398,5 in quibus *(mansionibus)* Israhelitę . . . -ti sunt. ANNAL. Fuld. II a. 871 p.74,6 *(abl. absol.)* ceteris -antibus. THIETM. chron. 7,20 in angusto . . . castra metatus loco. OTTO FRISING. gest. 2,28 p.132,28 rex . . . circa Biterbium -atur. ANNAL. Bergom. a. 1237 (MGScript. XXXI p.333,30) -entare circa opidum. IOH. CODAGN. annal. a.1232 p.112,20 sumoverunt tentoria et -entati fuerunt desubtus. *saepe. in imag.:* REGINO chron. a.873 p.105,12 *locustae* ut castrorum acies distinctis ordinibus . . . terrae incumbentes castra (-os *A1*) metabantur. *v. et p.349,50.* **2** *latius i. q. diverti, commanere, pernoctare – Aufenthalt nehmen, sich einquartieren, übernachten:* WILLIB. Bonif. 5 p.20, 19 castra metati sunt in Cuentawich. EIGIL Sturm. 23 milites Christi castra metati sunt. DIPL. Otton. III. 331 finito colloquio . . . in monasterio . . . castra metati sumus. THIETM. chron. 6,66 castra metati . . . sumus (hospitati sumus CHRON. Thietm.) extra urbem. *al. v. et p.347,47.*

***castratinus,** -a, -um. (*cf.* *castrinus) *qui animalis castrati est – von einem kastrierten Tier stammend:* THADD. FLORENT. cons. 1,15 carnes -e (WILH. SALIC. chirurg. 1,8 p. 306[B] comedat c. . . . -as).

castratio, -onis *f. actio castrandi, evirandi – Kastration, Entmannung:* **1** *spectat ad homines:* **a** *natur. et medic.:* BRUNUS LONG. chirurg. 2,12 fit . . . -o secundum duos modos *eqs.* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 1,13 p.89,71 per -em recedit . . . complexio hominis a temperamento. *al. v. et p.347, 29.* **b** *iur.:* LEX Ribv. 6 capit. p.53,4 de -e (astractionem *B2*). *al. (v. ind.).* LEG. Wisig. 3,5,7 -em . . . perferat *sodomita.* **2** *spectat ad bestias:* ALBERT. M. animal. 8,216 voces . . . quadrupedum post -em (*p.632[a],5* τῶν ἐκτεμνομένων) mutantur. 22,39 castor . . . ob -em maxime quaeritur. 22,53 ex -e efficiuntur *equi* timidi. *ibid. al.*

castrator, -oris *m. qui castrat – einer der kastriert:* CHRON. Ven. Alt. p.171,24 -es seu sanguellatores equorum.

***castratura,** -ae *f.* (*cf.* incastratura) *compages – Fuge, Gefüge:* GLOSS. III 324,16 St.-S. -a nŏth. IV 236,31 -a i. nua.

***castrensalis,** -e. **1** *ad castelli custodiam obligans – zum Burgwachdienst verpflichtend:* CHART. Hagenow. 419 (a. 1267) es eadem bona nomine feudi -is . . . habiturus. **2** *munitus – befestigt:* CHART. Hagenow. 488 (a.1274) ut in . . . capella, domo aut area nullam -em structuram faciant.

castrensis, -e.

I *adi.:* **A** *ad castellum spectans – Burg-:* **1** *gener.:* **a** *munitus – befestigt:* TRANSL. virg. Col. 15 (MGScript. XXX p.1382,18; c.1130) ex . . . -i opido . . . exierunt. CHART. Arnstad. 37 p.18,36 quod . . . infra oppidum . . . nullum -e edificium erigant. **b** *castello adiacens – an der Burg gelegen:* ANNAL. Rod. p.691,20 -is viculi. **2** *iur.:* **a** *de rebus i. q. ad castelli custodiam obligans – zum Burgwachdienst verpflichtend:* COD. Lauresh. 144 p.426,11 (s. XII.[1]) partem agri . . . in -e beneficium distribuit *abbas* (REGISTR. Ringrav. 6,2 comparabit predium . . . ita, quod assessor suus et -is in Rinberc et quod sit suum -e b. *al.*). CHART. civ. Erf. 108 p.58,32 archiepiscopus in -em me . . . recepit concedens michi in feudo -i . . . annuales redditus (CHART. Westph. III 596 nomine -is feodi, quod borgsitsen . . . dicitur. CHART. Dortm. 49 feodum -e, quod en burglen teutonice sonat. *saepe. de re v. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. [7]1932. p.441).* CHART. Westph. VI 954 p.292,33 -e salarium. CHART. Burgenl. II 123 -is condicionis homines. CHART. episc. Hild. III 487 quam *(curiam)* . . . episcopus . . . in eodem castro contulit titulo -is mansionis, quod borechsathe nuncupatur. *al.* **b** *de hominibus i. q. iure castelli praeditus – mit Burgrecht ausgestattet:* CHART. Stir. add. 71 p.44,30 (a.1259) terram castri . . ., in qua -es pelliparii residebant. **B** *ad castra spectans, bellicus – zum Heerlager gehörig, Kriegs-* (*cf.* GLOSS. II 500,6 St.-S. -is . . . eriberclil): **1** *in castris necessarius – im Heerlager erforderlich:* POETA Saxo 5,320 usus -es. **2** *militia comparatus – im Krieg(sdienst) erworben:* ALCUIN. carm. 9,39 gloria -is. **3** *militiae assuetus – kampferprobt:* VITA Deic. 32 cum . . . acsi miles -is invictus existeret.

II *subst. masc.:* **A** *spectat ad castellum:* **1** *qui castellum custodit vel inhabitat – Bewacher oder Bewohner einer Burg:* **a** *gener.:* GALB. Karol. 28[ex.] ubicumque . . . cives accessum habuerant ad -es, . . . pugnatum est. CHRON. Reinh. a.1193 p. 551,35 princeps . . . turrim altam -ium viribus ascendendo . . . obtinuit. HEINR. LETT. chron. 23,8 p.163,13 -es de munitione fugiunt. *al.* **b** *iur. i. qui (plerumque beneficio) ad custodiam castelli obligatus est – Burglehnsmann, Burgmann (cf. Lamprecht, Wirtschaftsleben. I. p.1311sq.v.et p.335,19):* CHART. Hagenow. 120 (a.1192) milites et -es de Eppenstein. CHART. Burgenl. I 105 p.73,11 versus villam -ium Thana nomine. CHART. Lux. II 351 p.381,1 comites . . . -es nostri erunt in castro Kilburg *eqs.* CHART. Friedb. Hass. 21 Erwinus, burggravius, -sens *(sic)* et universitas civium. CHART. Eichsf. 340 testes omnes -es in Moelhausen (CHART. Otterb. 143. *al.*). 355 nisi . . . aliquos de custodibus vel portenariis cedere . . . contingeret, in quo casu . . . -em alium . . . ponere poterimus. CHART. Hagenow. 499 p.362,23 acquirere -es, qui tamen iurabunt . . . custodire et conservare castrum. *saepe. v.et l.7sq.* **2** *praefectus castelli, burggravius – Burgkommandant, Burggraf, Kastellan:* CHART. Bern. II 141 (a.1235) Heinricus, -is de Biela. CHART. Eichsf. 264 Poppo, Dei gracia -is in Plesse. CHART. Gelr. 1007 p.977,30 Godefridum . . . militem nostrum fecimus *(sc. comes)* hereditarie fidelem et -em in castro nostro. *al.* **B** *spectat ad castra: qui in castris versatur, miles – ein im Heerlager Befindlicher, Soldat:* VITA Karoli M. 2,22 p.64,33 ea . . . res omnes -es ad laudes Deo solvendas . . . impulit. GUNTH. PAR. (?) orat. 8,3 p.165[B] solebant . . . -es noctem in quatuor partes . . . distinguere.

***castricola,** -ae *m. qui castellum custodit vel inhabitat – Bewacher oder Bewohner einer Burg:* GESTA Camer. cont. II E 91,2 donec . . . de -is Deo satisfactum. II F 124,1 -ae se defendunt acerrime.

castrimar(ģ)ia *v.* gastrimargia.

***castrinus,** -a, -um. (*ital.* castrino) *qui animalis castrati est – von einem kastrierten Tier stammend:* BENVEN. GRAFF. ocul. B 34 p.57,2 de carnibus -is et edilinis.

1. castro, -avi, -atum, -are.

I *proprie i. q. exsecare, evirare – kastrieren, entmannen (cf.* GLOSS. I 715,48 St.-S. -verunt erfurton. III 320,42 porcus -tus barc. *al.):* **A** *strictius:* **1** *spectat ad homines:* **a** *gener.:* FORM. Senon. II add. 3 p.226,26 iube te -are. THIETM. chron. 2,40 patriarcham . . . -ari . . . precepit. THOM. TUSC. gest. p.508,11 quos . . . *imperator* iussit . . . -ari, ne ab eis posset soboles generari. *al.* **b** *iur.:* LEX Sal. Merov. 12,2 *servus* aut -etur aut CCXL denarios . . . reddat. LEX Ribv. 6 si quis

[Pape]

ingenuus ingenuo -verit. LEG. Wisig. 3,5,4 utrosque *(sodomitas)* continuo -are. CAPIT. reg. Franc. 98,5 si quis alterum praesumtive . . . -verit *eqs. saepe in legibus huius aetatis.* **2** *spectat ad bestias:* **a** *natur.:* ALBERT. M. animal. 3,78 cervina animalia . . . mutant cornua, nisi -entur. 8,217 animalia, quando -antur in iuventute, efficiuntur maiora. *saepe (v. ind.).* Iob 39,21 (ed. M. Weiss. 1904) equus . . ., si -tus est, . . . fugit *leonem.* **b** *iur.:* LEG. Wisig. 8,4,4 qui alienum animal . . . invito domino . . . -verit. PACTUS Alam. III 13 si cuiuslibet messarius . . . -tus fuerit. **B** *latius i. q. impotentem facere – impotent machen:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 10a^{v} camphora per nares -at odore mares.

II *translate i. q. refrenare – beherrschen:* PAUL. FULD. Erh. 1,3 gulam -are.

adi. **castratus,** -a, -um. *exsectus, eviratus – kastriert, entmannt:* **1** *proprie:* **a** *strictius:* EKKEH. IV. bened. II 87 -i galli sit iam caro noxia nulli (IOH. S. PAUL. diaet. 477. ALBERT. M. animal. 23,118). CHART. Otterb. 56 p. 42,27 arietes -os *praesentemus.* ALBERT. M. animal. 8,216 -a (*p. 631^{b},21* ἐκτεμνόμενα) . . . animalia non mutant mores tantum, sed etiam formas. *al.* **b** *latius i. q. impotens – impotent:* CARM. var. (NArch. 2. 1877. p. 398) camphora -um reddit sine vulnere corpus. **2** *translate i. q. decoriatus – von der Fruchthülle befreit:* SALIMB. chron. p. 549,35 castanea non -a, quae ex igne saltando . . . prosilit.

subst. **castratus,** -i *m.* **1** *de hominibus i. q. spado, eunuchus – Kastrat, Eunuch:* ALBERT. M. animal. 15,10 a femina -us modicam habet differentiam. 19,33 -i (*p. 784^{a},6* εὐνοῦχος) non calvescunt post castrationem. veget. 6,334 p. 511,6 convenit *elleborus* non -is *eqs. al.* **2** *de bestiis i. q. vervex – Hammel:* CHART. march. Misn. II 263 p. 181,13 (a. 1156) dabuntur -i porcorum loco. IOH. S. PAUL. diaet. 446 caro -orum cito digeritur. CHART. Tirol. 984 *solvere* unum bonum -um. ORD. canc. pap. 3,7,12. *al.*

2. *castro (-sto), -onis *m. vel* ***castronus,** -i *m. (ital.* castrone, *cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p. 801) aries castratus, vervex – Hammel, 'Kastraun':* CHART. Basil. A I 347 (a. 1230) duos -tones, quod vulgo dicitur frissinge. CHART. Bern. II 281 p. 306,28 carnifex . . . denarios debet lucrari in -e II. p. 308,1 cissuras facere . . . supra costas -is. CHART. Tirol. 1248^{a} p. 370,25 VII -os pro feudis. REGISTR. Trident. III 15 p. 240,16 partem unius -i. *al.* CHART. Bund. 1069 duos -es appreciatos pertinere ad capitulum.

3. *castro, -avi, -atum, -are. (castrum) *castra ponere – Feldlager aufschlagen, (sich) lagern:* HUGEB. Willib. 3 p. 91,10 de nave ascenderunt et illic -verunt (castrametati sunt *var. l.*).

adi. **castratus,** -a, -um. *munitus – befestigt:* RICHER. REM. hist. 3,8 quod *(oppidum)* dicitur Mons -i loci.

***castronus** *v.* 2. *castro.

castrum, -i *n., rarius* **castrus,** -i *m. (l. 61. p. 345,36. 348,41. al.) vel* **castra,** -ae *f. (l. 60. p. 348,43) form. nom. sg.* -er: CHRON. Fred. 2,60 p. 84,11 -er (castellum *1 p. corr. m.*^{2}).

I *locus munitus, arx, munitio – Festung, Burg, Befestigungsanlage (plur. sensu sing.: p. 348,10. 349,8. 19):* **A** *proprie (cf. J. F. Verbruggen, Revue Belge de Philologie et d'Histoire. 28. 1950. p. 147sqq.):* **1** *strictius (cf.* GLOSS. III 209,17 St.-S. -um castel. 381,19 -um burch. *al.):* **a** *gener.:* **α** *in univ.:* CHRON. Fred. 4,38 p. 139,6 Nasio -a ceptum. cont. 43 cumque in giro -a posuisset, ipse -us (crastrus, castro *var. l.*) . . . succensus est. REGINO chron. a. 789 ex utraque parte pontis -a . . . aedificavit ex lignis et terra. OTTO FRISING. gest. 1,14 p. 30,6 cenobium in eodem -o positum erat. HELM. chron. 18 p. 38,1 curiam celebrare in -o Werbene. RAHEW. (?) gest. app. a. 1162 Mediolanum . . . novo genere obsidionis clausum est -is in giro eius constructis. *saepe.* **β** *de sedibus episcopalibus:* TRAD. Frising. 1 p. 28,1 (a. 744) actum in -o Frigisinga (15 p. 43,35 in -o publico). TRAD. Patav. 15 ad ecclesiam, qui est constructa . . . in -o Pazzaugense. REGINO chron. a. 891 p. 136,20 iuxta -um Treiectensem (-e *A1*). DIPL. Conr. II. 251 p. 347,15 quod Cremonenses . . . turrim unam -o . . . eruissent. CHART. Basil. C II 11 p. 8,12 in -o sub tilia. *al. expressius de ecclesia cathedrali:* TRAD. Frising. 132 (a. 790/94) trado . . . ad -um nuncupante Frikisinga. **γ** *de monasteriis:* DIPL. Loth. I. 24 p. 97,8 (ed. Th. Schieffer. 1966) rector cenubii . . . in -o Cassino. ANNAL. Ved. a. 895 p. 76,24 rex . . . -um . . . seu monasterium sancti Vedasti obsidione vallavit (ANNAL. Lem. a. 1043 [MGScript. II p. 252,18] m. . . . igne crematum est et totum -um). *al.* **δ** *de palatio regis, imperatoris:* THEGAN. Ludow. 37 pervenit . . . imperator ad Niwimagum -um (*cf.* ANNAL. Xant. a. 846). RUODLIEB I 125 -is ingressis . . . ad curtem properabant visere regem. **b** *publ. et iur.:* **α** *spectat ad territorium, ambitum iurisdictionis sim.:* CHART. Bund. 213 p. 169,19 (a. 1096) in . . . fundo Vicosoprano . . . tam infra -um quamque foris -um. CHART. Raitenh. 28 concedimus liberum transitum navium in -o nostro *(sc. marchionis)* Niwenburch. CHART. Burgenl. I 72 homines . . . ab omni iurisdictione -i . . . exemit. CHART. Brixin. 213 p. 203,23 bona, homines, possessiones . . ., que ad dominium -i . . . pertinebant. *al.* **β** *spectat ad possessionem, traditionem sim.:* DIPL. Karlom. (II.) 17 p. 309,17 (interp. post 878) -um cum curte . . . donare. CHART. Babenb. 16 p. 23,5 liber homo -um suum . . . obtulit. CONST. I 205,8 p. 285,2 *imperator* dabit . . . -um disbrigatum cum suo iure. CHART. Hall. I 131 patrimonium suum, scilicet -um, . . . tradiderunt *burggravii.* CONST. II 427,48 nullus habeat castrum vel . . . munimen, nisi *eqs.* CHART. Rhen. med. III 858 p. 643,18 -a ipsa ligia teneant *archiepiscopi.* CHART. Sil. B 2 p. 117,1 ecclesie . . . unum de -is Lubus, inferius videlicet et finale, . . . cessimus. *saepe.* **γ** *spectat ad licentiam aedificandi (datam vel prohibitam):* CHART. Heinr. Leon. 102 p. 154,2 nullum -um fabricabitur nisi consensu . . . episcopi. CHART. Tirol. 592 p. 69,11 liceat . . . -um et municiones edificare et levare. CONST. II 171,1 nullum novum -um . . . in fundis ecclesiarum *construatur.* CHART. Gelr. 588 p. 597,12 in monte . . . cuiuscunque operis -um . . . poterit collocare *comes. al.* **δ** *spectat ad opus muniendi, custodiam sim.:* DIPL. Loth. III. 114 p. 184,8 nec ad componendum -um . . . cogantur. CHART. Anhalt. I 513 p. 375,30 quando provinciale -um munietur, . . . munire iuvabunt. CHART. Heinr. Leon. 92 p. 141,32 -orum structuras, quas . . . burgwerc vocamus. CHART. Tirol. notar. I 797 c libras . . . ad custodiendum -os. *al.* **2** *latius i. q. oppidum (muris circumdatum) – (befestigte) Ortschaft, Stadt (cf.* GLOSS. I 219,7 St.-S. -o [*b*, -a *c*] kisez [*K. Ra,* urbs *R*]. IV 683, 53 -um ceastrum wicum): **a** *gener.:* IONAS BOB. Columb. 1,10 p. 169,9 invenit . . . -um firmissimo . . . munimine cultum, . . . quem Luxovium . . . nuncupabant. ARBEO Corb. 33 eosdem -os dominabantur . . . Longobarthi. CONC. Karol. 14 p. 84,16 *rustici* Romanae urbis subiacencium -orum. WETT. Gall. 5 pervenit in -um Arbonam. EKKEH. IV. carm. Gall. 3,4 -o de Turegum adnavigant Tucconium. EPIST. Hann. 33 p. 71,28 quod *(monasterium)* est iuxta Kalava -um. CHART. Pomm. A 73 p. 176,20 iuxta -um Stetin villam Celechoa. *saepe. v. et p. 346,15.18.* **b** *iur.:* **α** *spectat ad territorium, ambitum iurisdictionis sim.:* EDICT. Roth. 244 si quis per murum de -o aut civitate . . . exierit. CHART. select. Keutgen 104^{a},4 iusticiam nostram incolentibus idem -um . . . remittimus. CHART. Burgenl. I 92 p. 62,36 in comitatu -i Supruniensis. CHART. Burgel. 96 praesentibus . . . eiusdem -i urbanis. *al.* **β** *spectat ad possessionem, traditionem sim.:* CONC. Merov. p. 147,29 quod -um nec ad terreturium civitatis . . . manifestum est pertenere. DIPL. Otton. I. 367 p. 504,40 confirmamus . . . monasterio . . . proprietates . . . cum . . . domibus, agris, -is. TRAD. Frising. 1650 delegavit . . . -um Buttenperch (CHART. Carinth. IV 2627 p. 491,8 unum -um . . . preter -a capitalia . . . delegare). *al.* **γ** *spectat ad universitatem civium:* CONST. I 275,5 (a. 1177) si sit civitas . . . vel aliqua persona magna vel -um magnum (ACTA imp. Winkelm. I 186 p. 164,32 si marchio est vel c. vel magnum -um *eqs.*). **B** **1** *in nom. propr.:* ARBEO Corb. 1 ex vico, qui nuncupatur Castrus. CHART. Rhen. med. I 79 actum est Publico C-o. 475 p. 532,36 Theodericus de Novocastro. OTTO FRISING. chron. 7,15 p. 331,3 succenso -o, quod Ferreum ('eyserenstat' *su-*

prascr. B2) vocatur. CHART. Hamb. 385 Theodericus de C-o *('Borch')*. CHART. episc. Misn. 103 Heinricus de Aquatico C-o. CHART. Turic. 842 Hermannus de Septem C-is *('Siebenbürgen'). al.* **2** *in imag.:* CARM. de Bened. 364 satane . . . sociabis in tenebras baratri, tetri quoque moenia -i. CARM. Sangall. II 6,1,3 cum quibus *(libris)* invictum . . . -um construit *Augustinus*. CHART. Friburg. 85 p. 71,26 (epist. papae) vos *(sc. sanctimoniales)* incluse corpore in -is claustralibus (CHART. Lux. III 149). *al. v. et p. 338,36. de antro:* WALTHARIUS 1118 donec iam -um . . . deserat artum (891.1103. 1136). **3** *alleg.: v. p. 339,29.* **C** *translate:* **1** *machina oppugnatoria formam turris praebens – turmartige Belagerungsmaschine:* IOH. CODAGN. annal. a. 1159 p. 6,8 imperator fecit -a lignorum. a. 1215 p. 48,11 cum manganis . . . et -is lignaminis. *al. (v. ind.).* OLIV. hist. reg. 6 p. 89,2 applicatione -i coriis contecti muros . . . ascenderunt. **2** *in fabula i. q. specus, cubile – (Tier-) Bau:* ECBASIS capt. 682 clivus -i *ericii* teretis. 1012 tultum fuerat sibi *(sc. vulpi)* -um. 1135 possessa . . . -a relinquens luter. *ibid. al. (v. ind.).*

II *tentoria exercitus, statio militaris – (Heer-, Feld-) Lager (fere plur. sensu sing.; sing.: l. 26.67):* **A** *proprie (cf.* GLOSS. III 697,12 St.-S. -a heriberga): **1** *strictius:* ARBEO Corb. 43 dum Israheliticus ad movenda populus -a vocatus fuisset. CAPIT. reg. Franc. 196,35 quos *(excommunicatos)* . . . a -is militaribus . . . sequestrant. NITH. hist. 2,10 p. 27,17 verticem montis -ae Lodharii contigui. RUOTG. Brun. 8 quocumque . . . circumagebantur tabernacula aut -a regalia. THIETM. chron. 5,34 ut primum -a visis agnovere tentoriis. CHART. Wirt. II 404 p. 178,8 datum in -is obsidionis rebellium sacri imperii. OTTO FRISING. gest. 1,18 p. 31,33 oppidani . . . -a iam vacua irruunt . . . dominosque suos . . . in -um ducunt. 2,19 p. 121,27 ne quis infra -orum ambitum gladium . . . portare auderet. STATUT. ord. Teut. p. 99,2 quando *magister* moratur in campis vel -is. *persaepe. expressius de castrametatione:* WIDUK. gest. 1,9 p. 14,3 -orum esto labor. *vita castrensis – Lagerleben:* VITA Heinr. IV. 4 p. 28,4 in domesticam securitatem -a converterunt. **2** *latius:* **a** *curia (principis) – Hof (eines Herrschers):* GERB. epist. 12 (ed. F. Weigle. 1966) esse militem in cęsarianis -is. VITA Burch. Worm. prol. p. 830, 24 non solum in propriis, sed etiam in imperialibus -is . . . officium exercere . . . comprobaris *(sc. episcopus).* **b** *locus ad quietem aptus, mansio – Ruheplatz, Quartier:* EIGIL Sturm. 8 cum . . . se nocturnis -is munire curaret *vir Dei.* WALTHARIUS 499 his . . . in -is fessum componere corpus. 531. VITA Corb. 10 iuxta silvam quandam in -is manebat. *al. spectat ad bestias:* ALDH. virg. I 4 p. 232,1 apes . . . cerea -a conficiunt ([*cf. Verg. Aen. 12,589*]. CARM. Cenom. 7,48. LAMB. LEOD. Matth. I 2059 examen apum . . . in arbore -a locavit). ALBERT. M. animal. 7,71 multa genera avium . . ., cum grues -a metantur, non longe cubant a -is earum. *stabulum – Stall:* VITA Pirmin. I 8 fecerunt . . . animalium utilia -a. **B** *in imag. et per compar.:* HEITO Wett. 21 qui spiritu Dei acti ad haec spiritalia -a se conferant *(item de monasterio:* FORM. Sangall. II 41 p. 424,6 cum . . . in -is caelestis imperatoris sitis educati. CAPIT. reg. Franc. 252,27 si . . . relicto clericatus habitu a -is dominicis, quibus asscriptus est, . . . elabitur. CHART. Hamb. 302 p. 265,20. *al.).* HRABAN. carm. 19,24 vos *(sc. episcopos)* Christus statuit -a tuere sua. CARM. cod. Vat. (5330) 24,9 solstitio Iani renovat Grecanica -a *(sc. principium anni).* WILLIR. cant. 1,5 p. 4 fusca licet videar ut -a (tabernacula *Vulg. cant. 1,4*) nigrantia Cedar. RUD. TRUD. (?) mus. 2,26 p. 96 (vs.) primus ab A plagalis in a firmat sua -a. CARM. anon. 1,28 (SBMünch. 1873/III. p. 696) -a pudoris. *saepe. cum sensu factionis:* VITA Libor. 16 pro -is Dei fuerat decertandum. LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 262,4 communium -orum desertorem. EPIST. Wibald. 281 ut . . . viriliter pro -o nostro stetis. **C** *meton. i. q. milites, exercitus – Truppe(n), Heer(schar):* **1** *proprie:* POETA Saxo 1,72 fatigabat . . . regalia -a . . . sitis. BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 278,45 acies -orum armis . . . instructas. DONIZO Mathild. 1,948 contigit in -i cuiusdam -a repasci campis. EKKEH. URAUG. Hieros. 13,1 *duces* cum suis . . . speciosis -is . . . pacem . . . consequentes. ARNOLD. LUB. chron. 4,15 p. 177,35 fugata sunt -a Salhadini. ACTA imp. Winkelm. II 42 p. 44,11 cum . . . triumphalibus -is . . . ad campos exire. *al. v. et vol. I. p. 118,19.* **2** *in imag. et per compar.:* ALDH. virg. II 2456 adversantur vitiorum -a maligna. ANSCAR. pigm. p. 11 defende nos a -is et preliis inimici. STEPH. COL. Maurin. 11 o inclita Domini -a, armate animos *eqs. al. de bestiis: v. p. 345,35.*

cf. *castrametatura, castrametor. *v. et* *cassarum. *Pape*

***casturnum** (-rum), -i *n.* (*cf.* castoreus, castorinus) *castoreum – Bibergeil:* FRAGM. mul. II 65 mirra, -o *(cf. notam ed.),* didimo. BOTAN. Sangall. 55,1 sanguinem dracone, -o, amoniaco. ANTIDOT. Glasg. p. 116,13 oppopanace, -um -III. ANTIDOT. Cantabr. p. 165,51 opio den. III, -rum dr. II. *al.*

castus, -a, -um. *script.* ka-: *l. 23.*

purus – rein (cf. GLOSS. II 710,3 St.-S. -us reini. *al.):* **I** *pudicus, abstinens (rebus venereis), intactus, immaculatus – keusch, züchtig, (geschlechtlich) enthaltsam, unberührt, unbefleckt (cf.* GLOSS. II 413,26 St.-S. -um i. cuhsco. 590,18): **A** *proprie:* **1** *de hominibus (de angelo: l. 42):* **a** *de innuptis:* **α** *de virginibus, sanctimonialibus:* ALDH. virg. I 42 p. 293,16 -issimae virginis Luciae praeconia. II 191 integritas animae regnans in corpore -o (HROTSV. Agn. 360). RHYTHM. 51,10,1 k-a permanserat imperii filia. WALAHFR. Wett. 626o. . . virginitas, quae -a poli terraeque supremum imperium retines. AGIUS vita Hath. 28 Christum sponsum -issima sponsa . . . sequens. THIETM. chron. 8,8 p. 502,25 caelesti sponso se virginem -am conatur offerre. *saepe. de Maria:* HRABAN. carm. 16,101 -a virago nitet. WALAHFR. carm. 25a,9,2 virginis -a . . . sub alvo. HROTSV. Mar. 599 virgo natum lactat . . . uberibus -is. *al.* **β** *de clericis, monachis sim.:* ALDH. virg. II 970 sacerdotis . . . -i. HUGEB. Willib. 2 p. 89,28 -a monachorum clientello. CAPIT. reg. Franc. 33,22 vibant *canonici* . . . -i corde et corpore (BRUNO QUERF. fratr. 13 p. 729,36 quocies se -is corporibus videre *fratres. al.*). THIETM. chron. 4,69 vir iustus, . . . mitis et -us. GREG. VII. registr. 2,66 p. 222,17 -os et religiosos clericos. CONSUET. Marb. 138 (Spicil. Friburg. X. 1965) dignus efficiatur *novicius* -is visceribus suscipere te Deum mansorem. *al. in fabula de pardo:* ECBASIS capt. 753 armipotens, -us, moderamine pollens *frater.* **γ** *de variis:* ALDH. virg. I 53 p. 310,12 -issimum Ioseph. II 365 virginitas -um sic servat semper amicum *(Danielem).* PAUL. FULD. Erh. prol. p. 9,15 angelum -um esse naturae est. CARM. Bur. B 178, 4,2 -o . . . similis Hippolyto. *al.* **b** *de nuptis:* **α** *de maritis:* ALDH. virg. II 242 qui . . . iuste vivunt -orum iure tororum. CAPIT. reg. Franc. 180,37 sicut Christus -am observat ecclesiam, ita vir -um debet custodire coniugium. 301 p. 454, 45 fidelis et -a nubat *regina* in Christo. VITA Menel. 1,3 (MG Mer. V p. 138,1) -us maritus remanet. *al.* **β** *de vidua iterum non maritata:* CHART. Nuremb. 283 (c. 1236) si *marito defuncto* . . . -a permanserit *uxor.* CHART. Raitenh. 367 p. 294,38 si . . . uxor . . . in viduitate -a permanserit. *de uxore a viro separata:* LEG. Wisig. 3,6,2 p. 169,20 -e vite freno manere constrictam *mulierem.* **2** *de bestiis:* **a** *strictius:* RHYTHM. 21,10,1 k-a turture voce (IOH. CANAP. Adalb. 20). ALBERT. M. animal. 1,48 quaedam *avium* . . . sunt -ae et mundae, non coeuntes nisi semel in anno. *cf. l. 68.* **b** *latius de victima incontaminata:* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,213 Melchisedech . . . agni . . . ferens libamina -i. *usu bot.* agnus -us *i. q. lygus, vitex – Keuschlamm: v. vol. I. p. 396,37sqq.* **3** *de mente, moribus sim.:* LEG. Wisig. 3,5,2 p. 160,6 que temeritas . . . -is aborret moribus (WALAHFR. Wett. 181 m. in -is vitam mediocriter egit. HROTSV. Gong. 352). ALDH. virg. I 7 p. 235, 17 -is obtutibus. WANDALB. creat. mund. 279 motus qui reget omnis obscaenosque premendo -os exeret actus. HROTSV. Mar. 374 -am regi mentem servare perenni. *saepe.* **B** *in imag. et translate:* ALDH. virg. I 5 ecclesia . . . aeternitatis sobolem -o verbi fecundat semine ([*sc. sicut apis*]. *cf.* EKKEH. IV. bened. prol. 2,24 ut apes -um rapiant per ⟨devia⟩ pastum). WANDALB. martyr. hymn. 5,2 -a virgines iungunt viduae et canoris tympana sistris. *al. invictus – unbezwungen:* ECBASIS capt. 1140 invadunt castrum Franco de milite -um.

[Dauser]

II *integer, sincerus, pius – untadelig, lauter, fromm:* **A** *de moribus, qualitate:* WALAHFR. Wett. 690 puer bene -us eras. GODESC. SAXO theol. 22,21 p.322,4 super omnes homines -os atque sanctos. WANDALB. martyr. hymn. 7,2 tu -am famulis piamque mentis aspirans cumula . . . laudem. HROTSV. gest. 408 meritum vitae . . . -ae. MANEG. ad Gebeh. 8 p.325,45 diversorum graduum ac professionum -issima et omni carens suspicione familiaritas. *cum sensu sublimitatis:* LIGURINUS 3,381 gloria quae morum, -arum sanctio legum. **B** *de doctrina christiana:* BEDA hist. eccl. 4,18 p.242,12 status ecclesiae . . . ab hereticorum contagiis -us. 5,20 p.332,3 episcopus . . . in catholicae fidei confessione -issimus. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,33 -a puellaris animi concordia sanctum haut oblita modum divinę relligionis. *purificans – läuternd:* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,221 ni fidei -o populentur ut intima ferro.

III *mundus, lautus – rein(lich):* ECBASIS capt. 567 -os paneficos, fartores. 1023 -a serenatis impone cibaria mensis.

subst.: **1** *masc.:* **a** *qui pudicus est – ein Keuscher, Züchtiger:* ALDH. virg. II 19 ut prius ex prosa laudabat littera -os. 91 -orum . . . ordo secundus subsequitur, nupti qui iam conubia spernunt. *al. nom. propr.:* CHART. Rhen. inf. I 6 (a.796) C-i diaconi. ALTFR. Liutg. 1,21 Gerbertum, qui cognominabatur C-us. *al.* **b** *qui continens est – ein Maßvoller:* ALBERT. M. bon. 216 -us (*Arist. p.1119^{a},11* σώφρων) sive temperatus medie se habet circa delectabilia. 217 ex arte -us aut habet voluntatem cum actu artis aut non. *ibid. al.* **c** *qui integer, pius est – ein Untadeliger, Frommer:* CAPIT. reg. Franc. 29 p.79,39 interius devotos et exterius doctos -osque bene vivendo. GESTA Bereng. 4,94 beato, limina qui reserat -is (gloss.: iustis) rutilantia, Petro. **2** *fem.: quae pudica est – eine Keusche, Züchtige:* WALAHFR. Wett. 763 o princeps, . . . da -is *(sc. sanctimonialibus)* -as *(sc. abbatissas)*, aliud viduata receptet.

neutr. pro adv. i. q. pudice – keusch, züchtig: HROTSV. Pafn. 7,4 frivola, quae sectabatur, odiendo refugit et -um sapit *meretrix.*

adv. **caste.** **1** *pudice – keusch, züchtig:* ALDH. virg. II 2545 -e Christo famulantibus. CONC. Karol. 24^{A},39 diaconi sobriae, -ae atque cum pudicitia vivant. HROTSV. prim. 330 velle puellarem -e servare pudorem. GREG. VII. registr. 5,18 p.381,30 clericos non -e viventes. *al. proverb.:* SCHOL. Adam gest. 76 si non -e, tamen caute. **2** *integre, sincere, pie – untadelig, lauter, fromm:* CAPIT. reg. Franc. 177 p.362, 38 qualiter se ipsos ac plebem . . . -e et iuste regere . . . debeant *presbyteri.* HROTSV. Pafn. 7,13 apte et -e . . . nomen maiestatis invocare. OTTO FRISING. chron. 8,22 p.426,29 -e timentibus in hac vita dulcedinem suam Deus abscondit. *Dauser*

1. casualis, -e. *script.* caus-: *p.352,18.*

1 *adi.:* **a** *forte effectus, fortuitus – durch Zufall bewirkt, zufällig:* DUDO hist. 3 p.101,6 varium -emque eventum praelii. WIBERT. GEMBL. Hildeg. 4 p.413,23 novae non -is, sed divinitus immissae . . . infirmitatis. ALBERT. M. animal. 6,73 -em . . . generationem. *al. inconditus – ungeordnet:* HILDEG. div. op. 1,2,30 p.774^{C} homo -is et indisciplinatus . . . existit. **b** *infelix – unglücklich:* DUDO hist. 3 p.99,4 exsecrabile -is detrimenti iurgium. CHRON. Ottenb. p.619,2 monasterium . . . exustum est incendio -i. *al.* **c** *per occasionem, obiter factus – von Fall zu Fall geschehen, gelegentlich:* REGISTR. Xant. p.63,7 (QuellRechtsWirtschGeschXanten. I. 1937; s. XIII.^{2}) curmedarum iura . . . -ia sunt et in eventu consistunt. CHART. Carinth. V 174 nunciorum partis adversae -em et inopinabilem transitum non tenebimur . . . impedire. **d** *sine voluntate factus – nicht vorsätzlich:* ACTA imp. Böhmer 383 p.311,20 (a.1259) a tali -i homicidio et mutilatione liberare. **e** *gramm. i. q. ad declinationem pertinens, declinabilis – zur Deklination gehörig, deklinierbar:* ALDH. ad Acirc. 127 secundum regulam -is formae (135 p.188,12). *al. declinabili parti orationis praepositus – einen ein deklinierbares Nomen enthaltenden Nebensatz einleitend:* CONR. MUR. summ. 6,6 n δ p.469,29 *'quatinus'* est coniunctio -is et ponitur pro 'ut' vel pro 'quod' coniunctione.

2 *subst. neutr.:* **a** *res forte facta – durch Zufall Geschehenes:* ALBERT. M. phys. 2,2,8 p.136^{b},3 quae eveniunt non intenta neque quaesita sicut -ia et fortuita. anim. 1,1,3 p. 121^{a},5 accidentia . . . per accidens sunt -ia. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 15,2 p.260,58 -e et naturale opponuntur. *ibid. al.* **b** *ratio interpretandi – Deutungsmöglichkeit:* ALBERT. M. sent. 1,12,6 p.361^{a},14 praepositio aequivoce ponitur cum diversis -bus *eqs.*

adv. **casualiter.** **1** *forte – zufällig:* HERM. IUD. conv. 15$^{ex.}$ (ed. G. Niemeyer. 1963) non -r, sed Dei instinctu ac providentia gestum est. HIST. peregr. p.147,15 -r supervenire. ALBERT. M. animal. 11,87 nullum omnino naturalium fuit naturatum -r aut otiose. *al. sine ratione – auf gut Glück:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 praef. p.124,8 dicemus ipsum -r operari. *v. et p.230,39.* **2** *infeliciter, per infortunium – unglücklicherweise, durch Unglücksfall:* ANNAL. Worm. a. 1242 p.148,29 excitatus est ignis -r. ACTA imp. Winkelm. I 935 tergum nobis quodammodo -r (caus- *cod.*) ingrata pervertit *fortuna.* VITA Hugon. Tenn. 17 quod caballus . . . -r vitam perdiderit. *al.* **3** *per occasionem, obiter – von Fall zu Fall, gelegentlich:* CHART. Laus. 319 p.281,23 (a.1221) illi de villa . . ., etiam si -r venerint *domini*, debent eis servire. ACTA imp. Winkelm. II 1035 p.698,5 relinquitur . . . Romanum pontificem posse saltem -r suum exercere pontificale iudicium in quemlibet christianum. CHART. Biel. 50 p.26,27 si aliquis -r hincinde spolio . . . excesserit. *sine conclusione necessaria – ohne notwendigen logischen Schluß:* OTTO FRISING. chron. 2,8 p.77,14 quamvis ante ipsum *(Aristotelem)* fuerit sillogizatum, non tamen ex necessitate, sed quasi -r, id est non ut semper sic, sed ut quandoque sic, quandoque non sic. *fortasse – unter Umständen:* CHART. civ. Erf. 220 p.138,5 (a. 1267) contra inpetitionis formidinem quamlibet a filia mea . . . -r inminentem. **4** *sine voluntate – ohne Vorsatz:* CHART. Babenb. 237 p.61,35 (a.1221) si vero non -r, sed sponte et premeditatus . . . heimsuchunge exercuerit. FRAGM. de Henr. 1 (MGScript. XXIV p. 366,23) propter mortem, quam quidam militaris a quibusdam civibus . . ., quibus eam inferre attentabat, -r excepit.

2. casualis *v.* casalis.

casubula, -ae *f. planeta – Meßgewand:* VITA Severin. 6 (MGMer. III p.170,8; s. IX.$^{in.}$) exuens -am (casulam *var. l.*) suam corpori regis induit eam. VITA Poppon. 28 p.312,25 in celebratione missarum -am (casuculam *var. l.*) . . . lacrimis humectat. TRANSL. Wandr. 14 (MGScript. XV p.628,49) de sancti Ansberti . . . reliquiis: . . . partem ipsius -ae (*sim.* p. 628,47. p.629,19.22).

***casucula** (-ugu-), -ae *f. planeta – Meßgewand* (*cf.* GLOSS. III 655,11 St.-S. casula -a vel missihachil): CATAL. thes. Germ. I 50,9 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; s. X.$^{ex.}$) secundam casugulam. *al. (v. ind.).* PASS. Adalb. Prag. 2 (MGScript. XV p.706,41) abstracta tantum -a reliquo episcopalis vestimenti ornamento indutus. BERTH. ZWIF. chron. 40 p.266,19 X -ae vel planetae, ex quibus v auro sunt insignitae. ANNAL. Eins. a.1173 (MGScript. III p.148,20) -am . . . coer⟨uleam⟩ rubeo nitentem c⟨olo⟩re *eqs. al. v. et l.43.*

***casuisticus,** -a, -um. *?ad querelam pertinens – ?zu einer Klage gehörig:* NICOL. BIBER. carm. 406 (ed. Th. Fischer. 1870) -us (ecclesiasticus *var. l.*) ensis esset subtractus.

1. casula, -ae *f. script.:* ka-: ANNAL. Pegav. a. 1109 p.249,14.25. -ss-: GLOSS. III 181,58 St.-S. *cod. N.* -aps-: *p.353,26.* -sol-: CHART. Sangall. A 254. -ll-: *p.353,11. metr.* cā-: MILO carm. 3,4,2,806. ANSELM. MOG. Adalb. 1047.1049. *al.*

1 *proprie de aedificiolis:* **a** *tugurium – Hütte:* HUGEB. Wynneb. 7 p.111,30 Dei famulus . . . habitationis -as instruendo collocavit. NOTKER. BALB. carm. 5,6 p.139 vos educere quaero de -is ad basilicas. CARM. var. I 22,5 contentus -a, fuerant cui culmea tecta. METELL. Quir. 53,11 pastores -is se refovent foco. CHART. Brixin. 218 p.209,6 cum omnibus rebus, . . . -is . . . coherentibus. *al.* **b** *tabernaculum – Zelt:* ALCUIN. carm. 115,16 hic Sarra latitans -ae post ostia risit.

[Bansa]

c *templum parvum – kleines Heiligtum:* CAPIT. reg. Franc. 108,4 de -is, id est fanis. **d** *officina aeraria – Schmelzhütte:* ARNOLD. LUB. chron. 6,6 p.217,39 -is eorum argentariis destructis. **e** *favus – Wabe:* ALBERT. M. veget. 6,177 est videre in -is apum, quae omnes sunt hexagonae. animal. 4,87.

2 *translate de vestimentis:* **a** *eccl.:* **α** *cuculla monachorum – Mönchskutte:* CONC. Karol. 1,7 decrevimus . . ., ut presbiteri . . . non sagis laicorum more, sed -is utantur ritu servorum Dei. EPIST. var. I 13 p. 512,16 cucullam . . . dicimus, quam alio nomine -am (-llam *var. l.*) vocamus. **β** *vestis quaedam liturgica, planeta – Meßgewand, Kasel (cf.* GLOSS. III 376,48 St.-S. planeta kasele, -a idem. 409,68 -a missi-hachil. 618,15 penula vel -a sceco. *al.; de re v. J. Braun, Die liturgische Gewandung. 1907. p.149sqq.):* AMALAR. off. 2,19,3 -a dupla est post tergum inter humeros et ante pectus. WALAHFR. exord. 25 p.504,10 sacerdotes dalmaticis ante -arum usum induebantur (BERNOLD. CONST. microl. 30 p. 1003[B] quidam infra adventum Domini -is pro d. utuntur). TRAD. Frising. 1031 p.775,14 -am I sericam, alteram lineam, tertiam laneam. LIUTPR. hist. 22 p.175,9 -am, quam planetam dicunt (CONSUET. Trev. 43 p. 47,26 diaconi . . . utantur . . . tempore . . . ieiuniorum planetis vel -is). CATAL. thes. Germ. I 43,22 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -ę episcopales sex et VII communes. ADEMAR. hist. 3,49 p.173,3 indutus . . . stola . . . et cappa . . . absque capsula (colobio . . . et -a *var. l.*). CATAL. thes. Germ. I 129[a],4 paschalem -am unam albi coloris et unam viridem. GESTA Vird. cont. I 11 p.49,48 -as pontificales . . . auro . . . compositas. LIBER ordin. Rhenaug. p.36,6 ad missam ministri -is utuntur. p.110, 16 ut -a involvatur evangelium lecturus *diaconus.* BERTH. ZWIF. chron. 26 nigram -am . . . aurifrisio . . . perornavit. CHART. Stir. I 286 -am publicam. CATAL. thes. Germ. I 31,1 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) -a . . . de subnigra purpura cum cindato blavio pro defunctis (CHRON. Hild. 25 tres -as, unam de examinato rubeo, aliam de candido, terciam de p. violata). 111,2 -e: . . . rufa cum leonibus, . . . due rufe cum avibus croceis. 91,26 -am . . . virgulatam. 17,5 -e cotidiane, III -e quadragesimales. 45,25 -a . . . longa et larga lunulis et sideribus insertis. *saepe (v. ind.).* ACTA imp. Winkelm. I 670 -a . . . violata de sammito. *persaepe. de reliquiis:* ANGILB. eccl. Cent. 2 p.176[a],39 de -a eius *(s. Petri).* THANGM. Bernw. 41 p.776,13 particula de -a . . . sancti confessoris. *alleg.:* HRABAN. univ. 21,17 p.574[C] -a iuxta allegoriam rectae fidei potest exprimere indumentum, in quo bonorum operum plenitudo consistit. AMALAR. off. 2,19,2 -a . . ., quia pertinet generaliter ad omnes clericos, debet significare opera . . .; haec enim sunt fames, sitis, vigiliae *eqs.* RUP. TUIT. off. 1,22 -a . . . Christi vestimentum significat. HONOR. AUGUST. gemm. 1,207 -a . . ., per quam charitas intelligitur. *al.* **b** *usu communi i. q. cilicium – Decke:* BONIF. epist. 63 p.131,19 -am non olosiricam, sed caprina lanugine mixtam et villosam ad tergendos pedes.

2. casula *v.* 1. capsula. ***casularia** *sim. v.* casol-.

***casulatus,** -a, -um. *casula vestitus – mit einer Kasel bekleidet:* ORDO liturg. (ed. K. Young, Drama. I. 1933. p. 315,1; a. 1260) duo . . . canonici -i.

casulula, -ae *f. domuncula – Häuschen:* HIST. Torn. app. I 3 luteam hirundo conglutinat -am.

casura (-ss-), -ae *f.* **1** *proprie:* **a** *strictius i. q. casus, lapsus – Fall, Sturz:* WILLIB. Bonif. 9 p.57,15 caballus . . . -am temptabatur. CAPIT. reg. Franc. 252,36[a] p.234,17 appropinquante -a unius arboris (DECRET. Burch. 19,5 p. 954[B]). *al.* **b** *latius i. q. peccatum – Sündenfall:* MARIAN. chron. a. Chr. 1,10[capit] de cassura primi Adae (*cf.* chron. a. m. praef. p. 449,15). **2** *translate i. q. vectigal – Abgabe (cf. Dt. Rechtswb. III. p.396 s. v. 'Fall'):* CHART. Sangall. B 256 (a. 1211) dare XII ferripędia equorum pro -a.

casus, -us *m. script.* -ss-: *p.354,64.356,5. adde* MARIAN. chron. a. Chr. 382. *form.: gen. sg.* -i: *p.354,60. abl. sg.* -o: *p.354,65.356,12. abl. pl.:* -is: *p.355,30.* -ubus: CHART. Basil. A I 429 p.616,30.

I *proprie:* **A** *strictius i. q. motus deorsum versus, lapsus – Fall, Sturz:* **1** *de anim.:* POETA Saxo 5,624 *(de equo)* -u praecipiti. WALTH. AGIL. med. 139 p.219,15 si ex -u vel offensione fuerit dolor. ALBERT. M. animal. 2,17 quia . . . proveniret -us animalis et non motus. *al. proverb.:* NIVARD. Ysengr. 1,817 stantibus est facilis -us, grave surgere lapsis. *al. in imag.:* WANDALB. martyr. invoc. 27 ad tartara per scelus . . . -u flectibiliter tendere pessimo. **2** *de rebus:* **a** *gener.:* RIMB. Anscar. 19 p.40,34 folia ramorum . . . magno -u decidentia (ALBERT. M. veget. 1,133 -us foliorum et florum). TRACT. de aegr. cur. p.161,24 -us lapilli vel aque . . . in aure. *al.* -us terrae *i. q. motus terrae – Erdbeben:* ALBERT. M. top. 6,3,4 p.461[b],1 cysmon, hoc est -um terrae vel quod est casio *(i. -u?)* terrae proveniens. **b** *medic.:* HILDEG. caus. 3 p.165,25 de capillorum -u (TRACT. de aegr. cur. p. 342,12). TROTULA 49 p. 24,42 qui -um uvulae patiuntur. *de pulsu:* Ps. GALEN. febr. 37 qui saltus et -us suos recte ordinaverit. **c** *math.:* FRUTOLF. (?) rhythmimach. 1,17 p.184,14 in -u . . . piramidis maius sequitur dampnum. **d** *mus.:* IOH. AFFLIG. mus. 25,1 *antiphonae* post -um per diatesseron . . . ascendentes. **e** *meton.:* **α** *cataracta – Wasserfall:* DIPL. Heinr. IV. 70 de superiori -u Trunae. **β** *libramentum – Gefälle:* CHART. Otterb. 181 p. 133,9 (a. 1273) partem proventuum molendini . . . cum aqueductu sive ipsius molendini impellentis aque -u. **γ** *spatium cadendi – Raum zum Fallen:* CHART. Rhen. med. III 1044 p. 775,6 (a. 1250) stillicidia . . . domorum solitum -um obtinebunt. **δ** *saltus, fauces – Schlucht, Abgrund:* NIVARD. Ysengr. 5,317 per -us nemorum amfractusque petrarum cursio lassarat. ALBERT. M. meteor. 4,2,1 p.748[a],13 Empedocles ... cecidit in foveam ... Vulcani ..., quae ... pro hoc ... -us Empedocleus est vocata. **ε** *occidens – Westen:* EKKEH. IV. bened. I 22,20 in cruce sunt ortus, auster, septentrio, -us (gloss.: occidens). **ζ** *Cistus creticus (L.) – Zistrosenart (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1027):* ALBERT. M. veget. 6,113 laudanum . . . cadit super plantam, quae vocatur -us a -u eius super eam. **η** -us lapidis *i. q. linea perpendicularis – Senkrechte:* ALBERT. M. caus. element. 1, 1,5 p.595[b],29 lineam perpendiculariter ductam . . ., hoc enim vocatur -us lapidis. **B** *latius:* **1** *de hominibus:* **a** *pernicies, interitus, mors – Verderben, Vernichtung, Tod:* WIDUK. gest. 1,36 p.53,25 deponitur . . . bellum cum -u omnium adversariorum. HROTSV. Gong. 491 plangebant . . . -um . . . patroni. VITA Heinr. IV. 5 p.20,15 -us praeteriti *regis* metus erat futuri. *al. proverb.:* OTLOH. prov. C 52 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) -us multorum fit pro cautela aliorum. *al.* **b** *vitium, peccatum – Fehltritt, Sünde:* AGIUS epic. Hath. 628 hoc meritum . . . a -u . . . eripuit duplici. HILDEG. caus. 2 p.33,6 de Adae -u. OTTO FRISING. gest. 2,25 p.129,6 naturam sic hominis diligere, ut naturae abhorream -um. **2** *de rebus:* **a** *ruina – Einsturz:* OTLOH. prov. S 88 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) celsae turres graviore -u decident. CASUS Petrish. 5,1 p.669,29 cum . . . basilica . . . -um minaretur. **b** *expugnatio – Eroberung:* NARR. itin. nav. p.194,19 post -um urbis. **c** *iur. i. q. comminatio amissionis – Androhung des Verlusts:* CHART. Traiect. 313 p.287,27 (a.1125) sub -u prelationis sue precipimus. **d** *medic. i. q. remissio, finis – das Nachlassen, Aufhören:* WILH. CONG. chirurg. 53 post -um ignis curetur locus unguento. IORDAN. RUFF. equ. 6,47 p.89, 20 -i . . . signum et mortificationis cancri est. GLOSS. Roger. II 220 est signum -us appetitus.

II *translate:* **A** *fors, vicissitudines – Zufall, Wechselfälle:* ALDH. virg. I 44 p.297,7 fortuitis ademptam -bus *virginem.* virg. II 1904 fortunae -bus (cassi- *var. l.*) acta turma (HROTSV. Abr. 3,1 utriusque -u f. *al.*). CHART. Fuld. B 11 -o fragilitatis . . . donamus (COD. Lauresh. 10,1 cogitantes -um humanę f. COZROH. praef. p. 1,29 sicut -us sunt humanę f. *al.*). WALAHFR. Gall. 2,22 cum . . . suspectos haberet itineris -us. HROTSV. gest. 291 solamina . . . miserante Deo subito -u . . . missa. WIDUK. gest. 3,68 p.142,16 -u nescio an prudenti consilio. HUCBALD. harm. inst. p.117[b],14 proferre eam *(notulam),* quocumque vocis -u facile poteris. THIETM. chron.

[Bansa]

7,41 scriptura prohibet credere fatum vel -um aliquid esse. RUP. TUIT. inc. 8 (DtArch. 22. 1966. p.448,2) -u aut fortuito et non iudicio seu per providentiam Dei contigisse malum. ALBERT. M. metaph. 5,6,15 p.298,58 (ed. B. Geyer. 1960) est sicut -us et fortuna, ut si quis fodiens, ut plantaret arborem . . ., thesaurum inveniat. *al.* *abl. -u i. q. forte – zufällig:* HROTSV. Pafn. 1,19 -u praeteriens. GERH. AUGUST. Udalr. I 1 p.386,2 -u adveniens. CHART. Tirol. notar. I 592[a] si -u contingerit. *al.* *per prosop.:* HROTSV. Mar. 436 quos *(viros)* sine coniugibus fecit consistere -us. CHRON. Merseb. praef. p.164,12 -us agit virtutis opus. RAHEW. gest. 3,33 p.207,16 coeptum -us invidit. *al.* **B** *infortunium – Unglücksfall:* HRABAN. carm. 37,1 una dies ridet, -us cras altera plangit. DIPL. Loth. I. 2 p.53,34 (ed. Th. Schieffer. 1966) accidente -u damnum perpesus (THIETM. chron. 8,32 miserabiliter -u a. combustum est *monasterium. al.*). LIOS MON. 424 presulis in -u iuti solamine. EPIST. Teg. I 51 -uum nostrorum adiutorem. THIETM. chron. 8,30 hic inexuperabilis -us . . . obliviscatur. CHART. Hall. I 268 p. 252,36 *ecclesiam* in suis -bus sive indigenciis . . . communire volumus. *saepe.* **C** *eventus, factum – Ereignis, (Vor-)Fall:* **1** *gener.:* LEG. Burgund. const. 1,46,2 quicumque . . . -um mortis aut debilitatis incurrerit (FORM. Marculfi 2,1 p.72,27 cum -us m. extiterit abbatibus). RATPERT. cas. 1 textus de . . . diversis -bus monasterii *(sim. de rebus gestis:* CASUS Petrish. 1,1 incipiunt -us . . . monasterii. *al.)*. GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 7 his -bus divulgatis. OTTO FRISING. gest. 1,47 unum . . . pro omnibus, quae nobis . . . acciderunt, -um ponere volui. *al.* de -is *i. q. si – im Falle, daß:* ANTIDOT. Glasg. p. 122,37 de -is autem non potis *superligare emplastrum.* **2** *iur.:* **a** *causa – (Rechts-)Fall:* LEG. Burgund. const. 1,53,2 quotiens in hunc -um (causa *var. l.*) contraria fatorum decreta verturtur. CHART. Tirol. 563 p. 46,2 (a.1206) quod *balistarius* . . . sanguinem fuderit in -bus non concessis (STATUT. ord. Teut. p. 50,37 excommunicatis . . . nullus . . . communicare presumat in -bus n. c.). STATUT. ord. Teut. p. 87,15 commendator . . . audiat positum in -u consimili . . . penitencie modum. CHART. Meckl. 1504 p.610,6 quod officiales . . . omnes -us inopinatos, qui vulgo vngherad dicuntur, non debeant iudicare. *al.* *remissius:* CHART. Heinr. Leon. 43 p.63,6 si . . . in aliquo -u hoc . . . inmutari contigerit. CHART. Brixin. 105 p. 113,25 decrevimus . . ., ut in nullo -uum . . . fas sit (CHART. Stir. IV 570 in nullum -um carere volumus). CHART. Stir. IV 406 nullam causam vel -um . . . in contrarium allegare. CHART. Raitenh. 343 p. 274,41 in tali -u . . . abbas . . . iusticiam postulabit. **b** *querela, criminatio – Klage, Anklage(punkt):* CHART. Eberb. I 163 p.279,1 (a.1232) coram sculteto . . . huiusmodi -us fuit propositus. CHART. Austr. sup. III 174 p.171,11 nisi -us contra eum emerserit tam enormis. CHRON. Albr. a.1239 p. 944,15 sunt -us contra imperatorem annotati, inter quos est . . . blasphemia. **c** *scelus – Verbrechen:* CHART. Tirol. 899 p.309,2 (a.1228) si aliquod homicidium et consimilis -us . . . committerentur. CHART. Carniol. II 346 p.270,8 in certis -bus . . ., videlicet de homicidio . . ., de furto et de raptu seu violenta corrupcione virginum. CHART. Scheftl. 39 in tribus -bus, videlicet pogentsblŵt, notzoch et furtis. *al.* **d** *mortuarium – Todfall (cf. Waitz, Verf.-Gesch. V. p. 266sqq.):* CHART. Argent. I 616,94 p.473,30 (c.1129) dabit . . . boves . . ., quos sumet de -u hominum ecclesie morientium. CHART. Wirt. VI 2000 ad -um unus solidus . . . est persolvendus. **3** *medic. i. q. impetus morbi, paroxysmus – Anfall, Paroxysmus:* TRACT. de aegr. cur. p.111,31 cathalemptici . . . -um presentiunt (*sim.* THEOD. CERV. chirurg. 4,9 p.183[E]). **D** *iur. i. q. voluntas absens – fehlender Vorsatz (cf. His, Strafrecht. I. p.76.88sq.):* LEG. Wisig. 8,3,13 si pecora per -um, non culpa expellentis, debilitentur. EDICT. Roth. 387 si quis hominem liberum, -um facientem, nolendo occiderit (LEX Baiuv. 9,11 si quis . . . non volens -u faciente o. . . . animal. LEX Raet. Cur. suppl. 1[d],3 p.646,17 [ed. E. Meyer-Marthaler. 1959] si -u quis per rixa aut per aliqua contentione . . . alterum o. *al.*). CAPIT. reg. Franc. 45,16 si . . . aliquid -u quolibet vel ignorantia . . . fuerit irruptum. *saepe.* *remissius:* VITA Willeh. 7 quam *(scutellam)* . . . minister . . . -u fractam repperit. **E** *gramm. i. q. forma declinationis – Beugefall:* ALDH. ad Acirc. 125 p.174,2 per obliquos -us (cassus *var. l.*). 136 p.189,26 nomina, quae recto -u . . . congessimus. FORM. Sangall. I 9 scribe quot volueris per nominativum -um. ERMENR. ad Grim. 18 p.556,6 alii septimum -um habere volunt. GUNZO epist. 3 p.22,20 fortuna fuit, ut . . . unius -us mutatione offenderim. *al.* *sensu obsceno:* CARM. Bur. B 164,5,3 si . . . declinarem, -um pro -u darem. **F** *per confusionem i. q. causa – Ursache:* FORM. Marculfi 2,3 p.182,4 (ed. A. Uddholm. 1962) decernimus, ne . . . ob hoc -o (-u, causam *var. l.*) quisquam valeat repperire.

cata (κατά) *struct.: c. acc.: passim. c. abl.: l.23.27.* **1** *praep.:* **a** *secundum – nach, entsprechend:* ALDH. epist. 5 p.491,20 -a evangelicae experimentum auctoritatis. BONIF. epist. 9 p.5,17 -a psalmistam. HUGEB. Willib. 6 p.105,23 -a normam venerandis vitae. CHRON. Salern. 175 p.178,35 'secundum apostolos vivo', id est similiter ut et illi, quod graece '-a' dicitur. *al.* **b** *post – nach, hinter:* COMPOS. Luc. L 23 plica unum -a unum petalum. ABBO SANGERM. bell. praef. p. 78,12 -a triton trocheon eptimimeris. **c** *ad (sc. sensu distributivo) – (jeweils) an, in:* ANTIDOT. Sangall. p.80,10 -a die dabis *antidotum.* ANTIDOT. Glasg. p.159,24 uteris -a sero et mane. AMALAR. off. 4,30,13 octo dies ante nativitatem Domini renovantur . . . -a nocte responsorii. ALBERT. M. euch. 1,4,3 p.207[a],26 κατὰ mane et κατὰ vespere. *al.*

2 *praeverb.: v. p.362,56sq.*

catabathmos (-apa-), *acc.* -on *m. (f.: l. 33)* (καταβαθμός) *cataracta Nili – Nilkatarakt:* BEDA (?) mus. p.911[B] illi, qui circa καταβαθμὸν habitant, id est descensum Nili. EKKEH. IV. bened. I 26,75 tantos surda sonos numquam dederat catapathmos.

catabelta *v.* catapulta.

catabibazon *subst. f.* (καταβιβάζων) *locus congruendi – Ort des Zusammentreffens:* BARDO serm. p.334,65 si . . . in eandem -n sol nubesque convenerint, nulla fiet mentio de nubibus.

catabolum *v.* 1. catabulum.

***catabriatus,** -a, -um. *(ital. vet.* catabriato, *cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1950. p.802) variis coloribus pictus – bunt, verschiedenfarbig:* SALIMB. chron. p.254,14 fecerunt sibi mantellos -os, sicut antiquitus consueverunt habere serviciales ordinis sancte Clare.

***catabrocismus** *(m.) vel* ***catabrosis** *(f.)* (*cf.* καταβροχίζειν) *chirurg. i. q. actio deorsum ligandi (laqueo) – das Herabbinden (mit Schlinge):* Ps. HELIOD. chirurg. 5 circa sarcituras genera octo: . . . -us. 25 -sis est, ⟨quod⟩ in palpebram iosanam capillis iosanam infestantibus in oculis similiter fit, ut ⟨in⟩ anabrocismo diximus.

catabrum *v.* cantabrum.

1. catabulum *vel* **-us** (cant-, cada-, -bol-), -i *n. vel m.* (κατάβολος) **1** *emporium, stabulum (emporio adiunctum) – Umschlagplatz, (dem Umschlagplatz angeschlossener) Stall (loci pendent plus minus a Lib. pontif. p.44,2; cf.* GLOSS. II 1,2 St.-S. cantabulum publicum frone chuppel sive farrich): URSIO Marc. 1,16 domus Dei iubetur animalibus esse -um (*cf.* 1,17.18). MARIAN. chron. a. Chr. 320 planias sterni ad animalia -i. HUGO FLAV. chron. 1 p.293,19 *(ex Hincm.)* princeps . . . -i sui, in quo animalia . . . iacebant, axes levavit. ROM. SALERN. annal. p.75,27 domus -i in pulcherrimam ecclesiam translata est. CHRON. Basil. a. 303 ut serviret animalibus -olo (cant- *cod.*) congregatis. *al.* **2** *portus – Hafen (cf. F. Vercauteren, ALMA 2. 1926. p.98sqq.):* DIPL. Merov. I 61 p.54,51 iuxta quod urdo cadaboli fuerit (82 p.73,34. GESTA Dagob. 18).

2. *catabulum (ka-), -i *n.* (καταβολή) *basis – Grundlage:* RADBERT. Arsen. 1,15 p.44,16 illuc locare k-a fundamenti.

***catacasmus** *v.* *cataschasmus.

***catachocimos** *v.* *catococchimos.

[Bansa]

catachresis (-cres-, -cris-), *acc.* -in *f.* (κατάχρησις) *gramm. i. q. usus abusivus vocabuli – uneigentlicher Wortgebrauch* (*cf.* Gloss. II 158,12 St.-S. catacresis secundum iudicium id est andari): Humb. Sim. 1,15 p.124,48 -crisis dicitur . . ., cuius . . . vocabuli vim taliter edocent: -crisis est usurpatio alieni nominis ut piscina, cum pisces non habeat. 1,19 p.131,17 secundum tropum -crisin.

catacizo *v.* catechizo. **catacliosia** *v.* cataplexis.

***cataclisis,** *abl.* -i *f.* (κατάκλισις) *cubatio – das Liegen:* Paul. Aegin. cur. 263 ad attritiones calcaneorum ex longa -i (*3,79,5* κατακλίσεως).

cataclysmus (ka-, -tha-, -lis-), -i *m.* (κατακλυσμός) *inundatio, diluvium, nimbus – Überschwemmung, Flut, Wolkenbruch:* **1** *de diluvio in sacra scriptura narrato* (*cf.* Gloss. II 735,16 St.-S. -us sinuuagi. III 360,59 -clismus sintflvt): Aldh. ad Acirc. 2 p.63,8 horrenda -ismorum irruptio. Vita Dalm. 11 (MGMer. III p.549,16) ut secundum crederes -um terras obtegere (Warn. synod. 453). Alcuin. carm. 69,46 Noe . . ., tempore sub cuius iam -ismus erat. Epist. var. II 13 p.317,23 de primo saeculo, quod ante generalem fuerat -ismum. Chart. Traiect. 90 quasi kataclismi imago. Albert. M. summ. theol. II 13,77,3,35 p.93^{b},19 quod omnes homines uno momento destruantur, sicut factum est in -o. *al. per compar.:* Albert. M. Is. 64,1 p.603,31 sapientia . . . sicut -us toti mundo gratiam influxit. Annal. Otak. a. 1260 p.184,5 cum fluvius Morawa . . . velut facto desuper kathaclismo . . . inundasset. *in imag.:* Albert. Stad. Troil. 5,459 compluit immensa -us sanguinis arva. *alleg.:* Ekkeh. IV. bened. I 23,14 hęc *(arca)* utero fovit, -us (gloss.: diluvium baptismi) quos generavit. **2** *usu communi* (*cf.* Gloss. I 587,35 St.-S. -ismus fluat. III 324,28 cathaclismus wolchenbrust): Aldh. virg. I 29 p.267,4 oceani flustra et spumantis -ismi caerula cum proprios egrederentur terminos.

catacrisis *sim. v.* catachresis.

catacumba (-tha-, -thec-, -atu-), -ae *f.* *hypogaeum – (Grab-)Gewölbe:* **1** *spectat ad urbem Romam ('Katakombe'):* Rud. Fuld. mirac. 9 reliquias via Appia . . . sepelivit in loco, qui dicitur -as. Odilo Suess. Seb. 23 (10) loco, qui ob stationem navium -as dicebatur. Marian. chron. a. Chr. 263 p. 517,41 levata sunt corpora apostolorum . . . de catatumbis (*sim.* Chron. Basil. a.252 de catha-is). Mart. Opp. chron. p. 425,6 ad cathe-as. *al.* **2** *spectat ad alia loca:* Gesta Neap. 2 p.404,19 conlocarunt *episcopum mortuum* in ecclesia Stephania . . . sursum, ubi est oratorium, in caput catatumbae. Annal. Laub. III a.1239 (MGScript. IV p.26,52) obiit . . . episcopus Leodiensis in -a.

catacuminus *sim. v.* catechumen-.

catadup(p)a *(n. pl.)* (κατάδουπα) *saeptum – Wehr:* Gloss. III 630,33 St.-S. cadaduppa (-apu- *var. l.*) ẁri.

***cataferismus** *(m.)* (*cf.* καταψαίρειν) *chirurg. i. q. actio delimandi – das Abfeilen:* Ps. Heliod. chirurg. 6 circa plagatus genera IIII: . . . -us. 30 -us est ossa aspera limare.

catafora *v.* cataphora. **catafractatus** *sim. v.* cataphr-.

***catageta** *v.* *cathegeta.

***catagina** *subst.* (κατάγειον *cft. ed. p. CXIV*) *infernus – Hölle:* Aethicus Ister 5 sub terra collocata -a sub illaque nulla inferius. *fort. add.:* Aethicus Ister 75 p.57, 30 -a (calagina, cali(gi)na *codd.*) umbrifera.

***catagit(t)a** *v.* *cathegeta.

***catagma** (cataoma *sim.*), -atis *n.* (κάταγμα) *medic. i. q. fractura – Bruch:* Ars med. 7 p.428,19 de -e (-aomate *codd.*): generalis ergo est divisio ossis. *ibid. al. v. et infra p. 397,56.*

catago *subst. (fort. subest* cathago [*cf.* καταιγίς]; *v. ThLL. III. p.588,71) interitus (procella effectus) – (durch einen Sturm bewirkter) Untergang:* Aethicus Ister 36 p. 23,4 o tu mare brumericum, -o multorum hominum.

1. catalecticus, -a, -um. (καταληκτικός) *metr. de versu seu metro:* **1** *una syllaba carens – um eine Silbe verkürzt, katalektisch:* Bonif. metr. p.584,17 -um versum dici, cui una syllaba deest. Abbo Sangerm. bell. praef. p.78,16 -us . . . existit versus. Herm. Augiens. vit. 1707^{a} adn. metrum iambicum trimetrum -um hyponacticum constans v pedibus et syllaba. Metell. Quir. 29$^{tit.}$ (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965) metrum iambicum dimetrum -um. *ibid. al. (v. ind.). fort. add. de hexametro:* Aldh. ad Acirc. 10 p.92,7 versus heroicus -us; praebet Vergilius exemplum dicens: *'eqs.' (cf. notam ed.).* virg. I 4 p.232,4 -o versu creditur cecinisse, cum diceret: *'eqs.'* Agnell. lib. pont. 66 p.325,3 exametros -os versos . . . invenimus. **2** *catalectum, i. e. pedem una syllaba carentem continens – einen um eine Silbe verkürzten Versfuß enthaltend:* Wandalb. ad Otric. p.570,18 *(de Asclepiadeo catalectico minore)* metro dactilico tetrametro -o, a . . . una, quae ad plenitudinem metrici numeri deest, syllaba appellato decurrit; constat . . . spondeo, dactilo, catalecto *eqs.* Metell. Quir. 30$^{tit.}$ (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965) metrum dactilicum trimetrum -um ex tribus dactilis et sillaba.

2. catalecticus *v.* catalepticus.

catalectus, -a, -um. (*cf.* κατάληκτον) **1** *adi.: metr. i. q. pedem una syllaba carentem continens – einen Versfuß enthaltend, der um eine Silbe verkürzt ist:* Aldh. ad Acirc. 10 p.85,15 in praefatione metrica, quae exametro et pentametro -o decurrit. **2** *subst. neutr.: pes metri una syllaba carens – um eine Silbe verkürzter Versfuß: l. 12.*

catalepsis (-lip-), *acc.* -in *f. vel saepius* **catalepsia** (catha-, -emp-, -ems-), -ae *f.* (κατάληψις, *cf.* ἐπιληψία) *torpor extremitatum corporis – Starrsucht, Katalepsie:* Paul. Aegin. cur. 47 p.25,9 catochos . . . appellabant veteres, cathocin vero vel -lipsin (*3,10,1* κατάληψιν) passionem iuniores. Aesculapius 3 p.4,34 -a passio est epilepticorum cum uno signo epilepticorum et febre (*sim.* Gloss. med. p.15,22 -emsia). Aurelius praef. p.482,27 strictae valitudines sicut . . . apoplexia, -empsia, spasmus. Tract. de aegr. cur. p.115,22 cathalempsia, cuius origo est a cruribus et manibus et brachiis. Gloss. Roger. I A 3,1 p.660,31 cathalempsia, quando materia continetur in miraculis vel in digitis vel in pedibus *eqs. al.*

catalepticus (cathalempticus, -lect-), -i *m.* (καταληπτικός) **1** *qui torpore extremitatum correptus est – ein von Starrsucht Befallener:* Aesculapius 3 p.4,37 -i . . . non spumant, sed passio ipsorum a pedibus et tibiis inchoat. 26 p. 42,12. Tract. de aegr. cur. p.111,34 cathalemptici febriunt. **2** *per confusionem ut vid. i. q. analepticus – ein von Blähungs-Epilepsie Befallener:* Gloss. med. p.15,18 ca⟨ta⟩lecticorum passio ex stomaco fit.

***catalepton** (-tha-, -lemp-) *n.* (*cf.* ἡμεροκατάλλακτον) *hemerocalles – Feuerlilie (Lilium bulbiferum subsp. croceum Chaix):* Dyasc. p.99^{b} hemerocalles aut catalempton ([*Diosc. lat. 3,132* emerocatalepton]. *sim.* Alphita II p.82,7 cathalepton). *v. ThLL. s. v.* hemerocatallacton.

catalipsis *v.* catalepsis.

***catallum,** -i *n. (francog. vet.* chatel *a* capitale; *cf. Tobler-Lommatzsch, Altfrz. Wb. II. p.314)* **1** *res mobiles – bewegliches Vermögen (interdum ut vid. i. q. pecus – Vieh: l. 53):* Chart. Mont. (MGScript. XXI p.622,12; a.1200) de mobilibus . . . potest baiulus potestative placitare et de -is. Chart. Hans. I 279 p.93,33 si *homines regis* terras vel -a . . . habuerint, per quae distringi possint. Chart. Lamb. Leod. 391 p.483,28 de discordiis . . . habitis . . . super hereditate, -is et treugis fractis. *expressius de lite super res mobiles orta:* Acta imp. Böhmer 229 p.205,4 (a.1208) quod aliquis veniat ad iustitiam vel propter -um vel propter aliam culpam. **2** *merces, utensilia mercatorum – Handelsware, Handelsausrüstung:* Chart. Hans. I 201 p.63,30 (a.1226) cum . . . omnibus aliis rebus et -is mercatorum. Chart. Traiect. 750 cum rebus, -is et mercandisiis (Chart. Brunsv. II 78). Chart. Lub. I 80 omnia bona et -a in . . . navi contenta (291). *al.*

catalogus, -i *m.* (κατάλογος) *script.:* ka-: *p.359,38. 46.360,9. al.* -tha-: *p.359,13sqq.43. al.* -thol-: *l.68. p. 359,28.* -lag-: *p.359,14.16.19. al.* -lic(us): Gloss. I 72,25 St.-S. catholicus *(b).* -oc(us): *p.359,28.41. metr.:* cātă-: *p.359,50. adde* Egbert. fec. rat. 2,501. cātā-: Salom. III. carm. 1 prol. 10.

I *de ordine, copia:* **A** *gener. i. q. series, numerus – Reihe, Zahl:* **1** *de hominibus (de trinitate: p.359,7; de angelis:*

[Bansa]

l. 6): ALDH. virg. I 42 p.293,18 in -o martirum ponens *virgines*. BEDA hist. eccl. 3,9 p.145,5 ut nomen . . . apostatarum de -o regum christianorum . . . aboleri deberet (AMALAR. ord. antiph. 42,4 -us r. Iudeorum. OTTO FRISING. chron. 1,32 p.66,18). AMALAR. interpr. 12 p.295,12 in capite eius *(beati agminis)* -i cardinalem ordinem posuit et in fine, id est angelos et seraphim. 19 p.297,18 in -o . . . trium personarum. HRABAN. Matth. 3,10 (PL 107,888A) -us . . . apostolorum *(cf. Vulg. Matth. 10,2sqq.)*. RATHER. epist. 16 p.80,27 omnem -um falsorum pontificum. BERENG. TREV. laud. 1,2 p.937D sicut . . . in -o sanctorum praesentis diei kalendarium testatur (CHART. Eberb. 5 p.10,9 summi pontificis decreto receptus in s. catha-o . . . Bernardus. CHART. episc. Hild. I 268 quatinus . . . in s. cathalago ipsius *Bernwardi* memoria haberetur. CHART. ord. Teut. [Hass.] 54 p.53,23 sanctam *Elisabetham* . . . s. cathalago duximus ascribendam. SALIMB. chron. p.36,19 beatus Franciscus in catha-o s. ascriptus et canonizatus fuit. *saepe*). OTTO FRISING. chron. praef. p.5,32 de -o (-lago *var. l.*) imperatorum seu pontificum Romanorum . . . disserui (BURCH. URSB. chron. p.70,17 Hainricum primum . . . non connumerant in k-o [katalago *var. l.*] i.). *al.* *remissius i. q. caterva – Schar*: ALDH. epist. 5 p.491,3 e quorum *(discipulorum)* -o tuam proficisci solertiam . . . fama percrebruit. WILLIB. Bonif. 6 p.33,22 cum . . . praedicatorum . . . multiplicatus esset -us. PASS. Ursulae 19 p.156,13 ultimam de sacratissimo . . . Agrippinensium virginum -o. **2** *de rebus*: AETHICUS ISTER 111 quae in . . . codicibus . . . scripta deprehendit, sibi explicato catholoco *(L, cataloco ed.)* conpescuit. ALCUIN. Willibr. 1,6 (MGMer. VII p.121,18) se inferiorem huic virtutum -o asserebat (VITA Rimb. 20 de octonario v. -o [*cf. Vulg. Matth. 5,3sqq.*]). PAUL. DIAC. Lang. 2,20 in -o provinciarum Italiae. AMALAR. off. 2,1,12 in quarto mense secunda sabbati, quod est initium secundi -i XIIII ebdomadarum. WOLBERO cant. 4 p.1247C in meorum praeceptorum -o. TUTO opusc. 3,3 p.113,2 vitiorum -um *(cf. Vulg. prov. 6,16sqq.)*. MIRAC. Adalb. Wirz. 15 p.76,3 in k-o computi. CONR. MUR. summ. 6,1 p.427,16 quos *(ordines)* . . . papa . . . de katha-o religionum . . . amputavit. *al.* **B** *cum colore quodam*: **1** *de hominibus*: **a** *societas, status – Gemeinschaft, Stand*: CONC. Merov. p.209,13 quicumque ex sacerdotale -oco (CONC. Karol. p.849,30 exclusi sunt ab omni sacerdotali -o. *cf.* NICOL. I. epist. 18 p.284,37 recipere in sacerdotum catha-o. *al.*). NICOL. I. epist. 88 p.485,35 quemlibet ex -o clericorum. CAPIT. reg. Franc. 252,38 sub praesenti huius sancti -o concilii statuimus. BENZO ad Heinr. 5,6 p. 651,42 Balaham . . . cum prophetis non habet k-um. ARNULF. MEDIOL. gest. 3,25 p.25,18 definiunt . . . alterum de -o maioris ecclesie . . . eligendum. **b** *genealogia – Ahnenreihe*: POETA Saxo 5,112 cuius . . . genus si pandere conor, compellor regum scribere -um. CHRON. Pol. 1,30 ad inserendum catha-o ramum pomiferum. HUGO FLOR. act. prol. p.377,6 cuius *(Hugonis regis)* . . . catha-um ordine suo subiciam. **2** *de rebus*: **a** *summa, ubertas – Gesamtheit, Fülle*: ALDH. ad Acirc. 112 p.150,4 omnium pedum -us ter quadragenus et quaternus constat. HERIG. gest. 43 p.182,15 subesse ei omnem -um cum dotis summa. GESTA Camer. 1,106 p.445,34 licet desit . . . -us virtutum a beato Benedicto in abbatem defloratus (THIOFR. Willibr. I A 4 p.463B in quo . . . v. omnium catha-us enituit). **b** *tenor – Inhalt*: DIPL. Karol. M. 248 p.351,41 (spur. s. XII.) in -o cartae huius determinatum est. **c** *collectio epistolarum vel librorum authenticorum – Sammlung von Briefen oder rechtsverbindlicher Schriften*: HUGO FLAV. chron. 1 p.354,21 clerus . . . misit litteras, quae habentur in -o. p.354,28 in catha-o sacrarum scripturarum.

II *de scriptis*: **A** *index, elenchus – Liste, Verzeichnis*: STATUT. Murb. (Corpus consuet. monast. I. 1963. p.441,22; a.816) qui discripti in nostro -o continentur, quorum numerus usque ad triginta sex excrescit. EPIST. Vienn. 6 provinciae . . . ad . . . ecclesiam pertinentes, sicut Romanus -us testatur, hae sunt *eqs.* 26 p.104,15 secundum antiquam auctoritatem -i. OTTO FRISING. chron. 6,32 p.300,10 quod iste quatuorque sequentes *papae* ab imperatore ibi positi in -o inveniantur. **B** *opus enumerationis modo compositum – Werk mit aufzählender Darstellung*: COLUMB. epist. 1 p.156,34 Hieronymus in suo hoc idem *(Anatolii)* de pascha opus collaudavit -o (*cf.* ANON. Mell. praef. qui [*scriptores*] virorum illustrium conscripsere -um). CATAL. biblioth. Becker 38,86 de interpraetatione nominum Graecorum de -o *(sc. Hebraicorum nominum)* beati Geronimi excerpta. CATAL. biblioth. Stir. p.105,20 (ed. M. Möser-Mersky. 1961) -us hereticorum. **C** *necrologium – Totenbuch*: CHART. Osn. II 302 p.239,18 (a.1233) k-us fidelium nostrorum. *de libro sanctorum nomina continente*: *v. p.359,11sqq.* *Bansa*

catalus *v.* calathus.

***catamenia** (-man-), -orum *n.* (καταμήνια) *menstrua – Monatsblutung*: ANTIDOT. Glasg. p.115,27 medicina . . . -ania cogit.

***catamete** *v.* *catagma. ***catamiarius** *v.* *cadmiarius.

catamitus, -i *m.* (Γανυμήδης) *amasius, exoletus – Buhlknabe (cf.* GLOSS. II 517,41 St.-S. -um . . . gesellen. IV 198,3 -us gislapo. *al.)*: PAUL. DIAC. Rom. 7,10 p.121,5 inter duodecim -os . . . accubare solitus erat Octavianus *([ex Ps. Aur. Vict. epit. 1,22]. inde* CHRON. Barth. a. 1 [MGScript. XXXI p.192,11]. *al.)*.

***catamodicus** (cada-, -tha-, -otius), -a, -um. *exiguus, paucus – gering, wenig*: AESCULAPIUS 30 p.46,13 -a *stercora* redduntur. 40 p.63,20 urinam digerunt -am. 41 p.70,23 destillatione.

adv. **catamodicum, catamodice.** **1** *exigue, paulum – in geringer Menge, ein wenig*: TRACT. de caus. mul. 55 urina . . . discendit -e. 69 p.45,2 cad-e ambulant *mulieres*. **2** *paulatim – allmählich*: TRACT. de caus. mul. 68 legare *matricem*, ut -e interius susteneat. ALPHITA I p.283,9 -um (cathamotium *var. l.*) interpretatur paulatim.

catanance (-tha-), -es *f.* (κατανάγκη) *manus Iovis – Vogelfuß (Ornithopus compressus L. vel sim., cf. André, Lex. bot. p.76)*: ALPHITA II p.35,18 cath-e folia habet minuta similia coriandro.

cataneus *v.* capitaneus. ***cataoma** *v.* *catagma.

***catapamnus** *sim. v.* *catapanus.

***Catapanata** *f. vel* ***Catipania** *f. de regione Apuliae i. q. ambitus catapani – Amtsbezirk des Katapans, 'Katapanat'*: LEO MARS. chron. 2,51 Boiano catapanus . . . municipia, quae vulgo Capitinata dicuntur, edificavit; . . . sciendum, quoniam corrupta vulgaritate Capitinata vocatur, cum . . . ab officio catapani . . . -ta debeat appellari. ROM. SALERN. annal. a.1013 regio . . . -ia ex suo *(sc. catapani)* nomine dicitur.

***catapanatus** (-thep-), -us *m.* *munus vel potestas catapani – Amt(sgewalt) eines Oberbefehlshabers, Katapans*: ANNAL. Bar. a.1042 (MGScript. V p.56a) susceptis . . . cathepanatus (cathepanus *1*) vel vestati honoribus.

***catapanus** (ka-, capt-, -t(h)ep-, -tip-, -amn-, -pan *sim.*), -i *m.* *(byz.* κατεπάνω, *cf. ital.* catapano, *v. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. I. 1951. p.807) form. nom. sg.* -i: *l. 62.*

1 *strictius de administratione Byzantina i. q. dux et gubernator – Oberbefehlshaber und Statthalter, 'Katapan' (cf. L. R. Ménager, Les actes latins de S. Maria di Messina. 1963. p.28.32sqq.)*: **a** *in Italia*: VITA Greg. Porc. I 13 quem *(Graecum)* . . . referunt -amni (k- *1*) dignitate Constantinopolim pollere. IOH. VEN. chron. p.165,20 Varensem civitatem, ubi Gregorius imperialis -us praeerat. ANNAL. Bar. a. 1041 (MGScript. V p.54a) protospatarius et -epanus. LUP. PROT. chron. a.1017 Turnichi -epani . . . vicit . . . Normannos. WILH. APUL. gest. 1,87 quod -n Graeci, nos iuxta dicimus omne *eqs.* LEO MARS. chron. 2,37 p.653,10 -i (capt- *1*) insidiis . . . superatus *dux*. 2,38 -us . . . concessit . . . substantiam Maraldi. ROM. SALERN. annal. a. 1012 Constantinopolitani . . . imperatores -ipanum suum . . . direxerunt *eqs. saepe. v. et l. 41.44.49.* **b** *extra Italiam*: ROD. CAMER. Lietb. 41 princeps illius insulae *(sc. Cypri)*, quem katapant, hoc est secundum dominum, vocant.

2 *latius i. q. officialis, procurator, balivus – Beamter, Verwalter, Beauftragter, 'Katapan' (cf. E. Mayer, Italienische*

[Schneider]

Verfassungsgeschichte. II. 1909. p.420sqq.): CHART. episc. Hild. I 527 (a.1197) -epanis . . . et universis hominibus Bari salutem. ACTA imp. Winkelm. I 583 p.471,16 Brundusii -us. 254 Fridericus . . . baiulis, -thepanis . . . per regnum Sicilie constitutis graciam suam. *al. in hac regione.*

catapathmos *v.* catabathmos. **catapelta** *v.* catapulta.

cataphasis, *acc.* -im *f.* (κατάφασις) **1** *rhet. i. q. obiectio facti, intentio – Darlegung des Sachverhalts, Klage* (*opp.* depulsio): GLOSS. med. cod. Trev. p.148,1 -is i. intentio vel affirmatio. **2** *log. i. q. affirmatio, enuntiatio affirmativa – Bejahung, positive Aussage* (*opp.* negatio): RATHER. prael. 4,10 p.258^{C} -im et apophasim . . . decidemus. *v. et l. 9.*

***cataphaticus** (ka-, -tyc-), -a, -um. (καταφατικός) *log. i. q. affirmativus – positiv:* EPIST. var. III 14 p.161,23 in duas maximas logicae disciplinae dividitur partes *mystica theologia,* k-am (k-tycam *Ph.*) plane et apophaticam (*cf.* 15 p.162,26.30sq.).

cataphora (-afo-), -ae *f.* (καταφορά) *medic. i. q. lethargus – Schlafsucht, Betäubungszustand:* AURELIUS 5 p. 498,18 eiectatio . . . pressionem – paracopen Graeci dicunt hanc -foran – affert (6 p.691,8).

cataphoreticus (-thafo-), -i *m.* (*cf.* καταφορικός) *lethargicus – ein Schlafsüchtiger, Betäubter:* DYASC. p. 63^{b} cathaforeticis . . . *castoreum* capiti . . . adhiberi.

cataphractatus (-afr-), -i *m.* (*cf.* κατάφρακτος) *qui loricatus est – ein Gepanzerter:* RADBOD. carm. 4,25 -fractatis ([-fractis *B*]. gloss.: loricatis) contradere pectus inermes.

cataphractes (-afr-), -ae *f. vel m.* (καταφράκτης) *lorica ferrea vel qui loricatus est – Panzer oder ein Gepanzerter:* AETHICUS ISTER 62 ulcisci borrea -fracta.

***cataphronesis** (-nis-), -is *f.* (καταφρόνησις) *turpitudo – Schande:* HRABAN. carm. 39,28,5 *(spectat ad Vulg. gen. 3,7)* cum perizomate commissum scelus tegere, -nisis folio.

***cataphyge** (katfige) *f.* (καταφυγή) *refugium – Zuflucht:* CARM. potat. 98 (MGPoet. IV p.353) cosmi basilissa . . . sit katfige ([*i.* katafige *ci. ed.*]. gloss.: refugium) per eon.

catapirates (-tofor-) *m.* (*cf.* καταπειρατηρία) *funis plumbo instructus et ad profunditatem aquae emetiendam aptus – Lotleine, Senkblei:* GESTA Ern. duc. II 16 p.212,20 catoforates, funis lineus cum massa plumbea, quo maris altitudo probatur *(cf. Isid. orig. 19,4,10).*

cataplasma, -atis *n.* (κατάπλασμα) *script.:* -tha-: *l.51.61. al.* -tip-: *l.58. ?form. decl. I.: l.55sq.*

1 *strictius i. q. fomentum (molliens vel calefaciens pulticulae simile), malagma, emplastrum – (erweichender oder wärmender breiartiger) Umschlag, Packung, Pflaster, Kataplasma (cf.* GLOSS. II 735,32 St.-S. -a fasgi salua. III 496,30 -a plaster. *al. v. et p.362,3):* **a** *proprie:* PAUL. AEGIN. cur. 25 perseverante . . . cefalalgia utendum . . . -bus. 58 p. 35,15 libanotida apponere in -a ([-e *A p. corr.*, cath- *B*]. *3,14,2* εἰς τὸ κατάπλασμα). 212 p.153,1sqq. cinis . . . in -a positus, . . . farina eorum *(lupinorum)* in -e posita. *saepe (v. ind.).* Ps. GALEN. fragm. 3,22 -a ad stomachum talem . . . facis (FRAGM. mul. III 77 f. -plasms [*an* -as *leg. ?*] II, una ad renis). ANTIDOT. Sangall. p.91,37 -a ydropicis, quas usus est aclepiuset (Asclepiades *ci. ed.*). RECEPT. Bamb. 28 cum tollis . . . cati-a. ODO MAGD. herb. 1164 sinapis. TRACT. de chirurg. 87 -ta . . . superponere. ALBERT. M. sacram. 201 p.130,19 in Isaia *(38,21)* -a super ulcus . . . fit de ficis. GLOSS. Roger. I A 1,12 p.534,23 cath-a vero est, quando flores . . . et huiusmodi res teruntur *eqs. saepe. remissius de medicamento:* ALDH. virg. I 24 qui *(Lucas)* . . . medicinale -a procurans . . . fibras . . . sanabat. ad Acirc. 58,8 affero *(sc. hirundo)* . . . -a salutis quaerens campestrem . . . florem. **b** *in imag.:* ALDH. virg. I 34 p.276,1 qui *(Cosmas et Damianus)* . . . tam valitudines ydropicorum . . . quam incommoditates animarum per caeleste -a curabant. SEDUL. SCOT. carm. 2,9,26 salutiferum contra vulnuscula *(sc. sitim et famem)* . . . da -a. RANGER. Anselm. 4592 cleri facies . . . veterno non posuit . . . -a malo. *al. meton. de Maria (c. sensu solacii):* RAHEW. Theoph. 581 percussi, vestrum -a venite videre.

2 *latius:* **a** *unguentum – Salbe: v. p.361,48.* **b** *per confusionem i. q. plasma – Gebilde (cf. Ahd. Wb. I. p. 1042):* GLOSS. IV 44,58 St.-S. -a uasca vel plidi (*sim.* 124,48 pilidi. 134,60).

cataplasmo, -atum, -are. *script.:* -tha-: *l.13.16.20. al.* -st(o): *l.9. adde* GLOSS. I 610,41 St.-S. *codd. l. m. n.*

1 *strictius de fomentatione:* **a** *obi. medicamenta i. q. ad fomentandum adhibere vel imponere – als Umschlag (Pflaster) verwenden, auflegen* (*cf.* GLOSS. IV 279,46 St.-S. -starent [-marent *Vulg. Is. 38,21*] kauascoten): PAUL. AEGIN. cur. 219 p.161,8 cinis sarmenti . . . sanat -tus (*3,54,3* καταπλασσομένη). 256 p.207,10 rus et alfita in vino soluta cath-buntur. ODO MAGD. herb. 723 si . . . *acidula* -etur mixta contrita polenta. ALBERT. M. veget. 6,99 emundat *ficus* apostemata, . . . quando -atur super ea. GLOSS. Roger. III 640 furfur frixum . . . cath-atur et superligetur. BERNH. PROV. comm. 12,2 p.324,34 -entur pisces. *al.* **b** *obi. partes corporis, vulnera i. q. (ad molliendum vel calefaciendum) tegere – (zum Erweichen oder Wärmen) bedecken:* PAUL. AEGIN. cur. 183 extremitates . . . -andum ([cath- *B*]. *3,34,1* καταπλαστέον) sinapi. *al. (v. ind.).* RECEPT. Dilling. (Arch-GeschMed. 40. 1956. p.164,12) farinam . . . et melle decoques et -bis locum. ANTIDOT. Sangall. p.92,34 oculos. ODO MAGD. herb. 2050 si pecten trita -es saepius illa *(cicuta).* **c** *absol. i. q. fomentum facere vel imponere – einen Umschlag (ein Pflaster) machen oder auflegen* (*cf.* GLOSS. III 295,56 St.-S. -o medicamina inligo i. faschon): PAUL. AEGIN. cur. 54 p. 31,9 -are cum pane cocto. 179 -entur (*3,32,2* καταπλασσέσθωσαν) . . . his, que sunt de lini semine. *saepe. (v. ind.).* AESCULAPIUS 11 p.15,32 pro tumore deforis -are. ANTIDOT. Sangall. p.92,9 -as ora una super splene. *al.*

2 *latius:* **a** *unguento illinere – salben:* EPIST. var. I 17 p.523,17 *(in imag.)* purgato . . . iecore mentis . . . lanae . . . -to peniculo. **b** *sanare – heilen:* UFFING. Ida 1,20 incognita . . . delibutione repente -tus *contractus.* THEOD. TREV. mirac. Celsi 14 tanto se interventori -andam commendavit *paralytica. al.*

cataplasto *v.* cataplasmo.

***cataplastro** (-tha-), -atum, -are. (*cf.* cataplasmare, emplastrare) **1** *ad fomentandum imponere – als Umschlag auflegen:* TRACT. de aegr. cur. p.109,23 aurea cum oleo . . . capiti -etur. **2** *(ad calefaciendum) tegere – (zum Erwärmen) bedecken:* TRACT. de aegr. cur. p.105,12 stomachus cath-etur.

subst. **cataplastratum,** -i *n. fomentum – Umschlag:* TRACT. de aegr. cur. p.126,7 humida -a . . . fiant.

cataplec(ta)tio (-tep-), -onis *f.* (*cf.* καταπλήττειν, καταπληγμός) *damnatio, poena – Verurteilung, Strafe:* GLOSS. I 573,29 St.-S. -atio *(a,* cate- *b,* cateplectati *sim. var. l.)* uvizi (vuizinota *sim. var. l.*). IV 125,23 -atio *(a,* cate- a^{2}, cateplectio *c)* dampnatio wizi. 135,11 cateplectio. *ibid. al.*

***cataplex** (cha-, -tha-, -thop- *sim.*) *adi.* (καταπλήξ) *(summe) verecundus – (äußerst) scheu:* ALBERT. M. bon. 117 p.77,11 qui omnia verecundatur, -x ([ch- *O*, -tho- *codd. cett.*]. *p.1108^{a},34* καταπλήξ) dicitur. p.77,18 dicitur -x (-tha- *PBMC,* ch- *O*) a 'cata', quod est videre, et 'plica' *eqs.* (*sim.* 333 p.185,88 a 'cata', quod est vile). eth. 4,3,6 p.327^{b},46 -x quidem, qui abundat et ad omnes gloriationes verecundatur. *al.*

cataplexis, *acc.* -im *f.* (κατάπληξις) *(summa) verecundia, admiratio – (äußerste) Scheu, Erstaunen:* ALBERT. M. bon. 367 p.201,84sqq. dividitur *(sc. a Gregorio)* . . . timor . . . in verecundiam, in -im, idest percussionem, in ecplexim . . .; -is autem est timor ex magna imaginatione. p.202,4 videtur, quod -is et ecplexis . . . non sint species timoris, quia . . . sunt . . . respectu magni. 376 p.206,24 -is autem et ecplexis sunt idem quod admiratio et stupor. *v. et vol. I. p.212,34. huc spectare vid.:* ALBERT. M. eth. 4,3,6 p.327^{b},46 extrema . . . verecundiae . . . sunt catacliosia (*cf. p.1193^{a},1* καταπλήξεως) et inverecundia.

cataplus (chatha-) *vel* **-um,** -i *m. vel n.* (κατάπλους) *statio navium, portus – Schiffsanlegeplatz, Hafen* (*cf.* GLOSS. I 72,38 St.-S. chathaplum [*a. b,* cataplum *c*] kamah-

[Schneider]

hida): LEG. Wisig. 12,2,18 p.427,13 ut nec ad -um pro transmarinis commerciis faciendis . . . audeant properare *Iudaei. ibid. al. (v. ind.).*

catapotia (ka-, capt-, -tha-, -put-, -dia, -cia *sim.*), -ae *f. vel raro* **catapotium,** -i *n. (l. 31)* (καταπότιον) **1** *medic. i. q. pilula, pastillus – Pille (cf.* GLOSS. III 497,17 St.-S. -dias bellilin): **a** *proprie:* PAUL. AEGIN. cur. 198 p.124,10 ex macere -e ([-cie *B*]. *3,42,3* καταπότια) mirabiles. AESCULAPIUS 8 accipiant . . . -as confectas. ANTIDOT. Sangall. p.81,45 de . . . antidoto captapucias facere (RECEPT. Sangall. II 66 facias -dias in modum fave *eqs.* ANTIDOT. Augiens. p.45,31. ANTIDOT. Glasg. p.120,21 -dias. *al.*). ANTIDOT. Augiens. p.45,24 -as, que vocatur aquindinas. p.49,31 k-as ad tussem probata. ANTIDOT. Glasg. p.108,27 -pucias tranglutiant. *saepe.* **b** *in imag. (c. sensu medicamenti):* BENZO ad Heinr. 4,4 p.639,11 viscera nostra conturbat sua -putia. 6,4 p.662,12 *(de Gregorio VII.)* de viris facit beluas sua -putia.

2 *bot. de herbis vel fructibus, seminibus earum:* **a** *lathyris – Spring-Wolfsmilch (Euphorbia lathyris L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p.382sqq.):* GLOSS. III 527,10 St.-S. -pucia spigwurz. 538,59 -pucia (cacapucia *a*) sprincworz. 553,66 -pucia (cathapucia *a*) sprincwrz, scheiswrtze. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 387^{H} lacterides dicuntur -putiae. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 14a^{V} est . . . -putia fructus vel semen cuiusdam herbe, quae similiter appellatur. p. 14b^{V} addatur tertia pars ʒ -putiarum mundatarum a cortice *al. v. et supra p.265,48.* **b** *ricinus – Rizinus (Ricinus officinalis L., cf. Fischer-Benzon, Gartenflora. p.58sq.):* ALPHITA II p.35,15 -pucia semen est spurge maioris. GEBER. clar. 2,5 pone oleum -putii *eqs. huc spectare vid.:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p.30b^{V} loco eius *(piperis albi)* ponitur -pucia transmarina *eqs.*

catapso, -are. (καταψᾶν) *?caedere, mulcere – ?schlagen, streicheln:* AETHICUS ISTER 75 p.57,35 a meridie -at Cimera, Siciliae monstrum.

catapter *v.* catheter. **catapucia, -dia** *v.* catapotia.

catapulta (-tha-, -abu-, -abel-, -pel-), -ae *f. (n.* -um: *l.40)* (καταπέλτης)

1 *sagitta, telum missile – Pfeil, (Schieß-)Bolzen, Spieß (cf.* GLOSS. III 270,56 St.-S. -um vel venabulum spiez. 634,40 -belta spera. 637,26 -pelta spiez. 718,52 -a strale. IV 183,31 -a [*a,* -bul- *b*] polz. *al.):* **a** *proprie:* ABBO SANGERM. bell. 1, 157 -a (gloss.: sagitta) . . . pernix. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,183 iaciunt . . . -as. **b** *in imag. vel per compar.:* ALDH. virg. I 44 p.298,1 strofosae accusationis -as de falsitatis faretra prolatas. ad Acirc .142 p.201,25 opusculum . . . contra omnes aemulorum -as . . . protegere. *al.* HUGO TRIMB. sols. epil. 275 livoris . . . cath-a. **c** *translate i. q. fulmen – Blitz-(strahl):* GLOSS. III 112,24 St.-S. -a donerstrala. 204,28. 405,12. **2** *ballista – Schleuder(geschütz), Armbrust:* GLOSS. IV 168,49 St.-S. -a selpscoz. *Schneider*

cataputia, -um *v.* catapotia.

cataracta, -ae *f.* (καταρράκτης) *script.:* ka-: *l.59.70. p.364,4. al.* -tha-: *p.364,9. al.* -ter-: GLOSS. I 605,50 St.-S. -arrha-: CONSTANT. AFRIC. grad. p.373,28. 385,16. -arha-: WILH. SALIC. chirurg. 1,10 p.307^{A}. -rec-: *p.364,2.* -at(a): TRANSL. Wandr. (MGScript. XXX p.819,47). IOH. IAMAT. chirurg. 4,7. -tea: TRACT. de chirurg. 710 *(in margine)* k-ea. *?form. nom. sg.* -e: URSO anat. 91.

I *de rebus:* **A** *deiectus aquae – Wasserfall, Stromschnelle:* **1** *proprie:* ALBERT. M. meteor. 2,2,7 p.552^{a},30 provenit *Nilus* per -as interiores in Aegyptum. *de torrentibus abyssi (spectat ad Vulg. psalm. 41,8. cf.* GLOSS. I 79,27 St.-S. -as rinnun): CARM. biblioth. 6,2,5 -arum vox est, qua clamat abyssus. *al.* **2** *translate i. q. suffusio oculorum – grauer Star:* CONSTANT. AFRIC. theor. 6,4 p.26b^{r} cath-a, id est aque fluentia. TRACT. de chirurg. 704 -arum oculorum diversitates. BENVEN. GRAFF. ocul. B 4 p.12,26 de -is, quarum quatuor sunt curabiles et tres incurabiles. WILH. CONG. chirurg. 414 sucus . . . k-am extenuat. ALPHITA I p. 283,12 -a morbus est oculi et interpretatur fluxus. *saepe.* **B** *reclusio aquae, saeptum – Wehr, Schleuse, Staudamm:* **1** *proprie:* EPIST. Reinh. 81 ad -as in nostro aquę ductu faciendas. CHRON. Sigeb. auct. a.1155 (MGScript. VI p.402,49) -recte, que aquarum transitum suscipiunt et reddunt. CHART. Westph. III 767 k-e molendini . . . in statu altitudinis equali . . . remanebunt. *al.* **2** *in imag. (cf.* GLOSS. I 688,29 St.-S. -as himilrinnun [himiluenster *var. l.*]. *al.):* ALDH. epist. 9 p.502,2 -a Olimpi (CARM. Bur. B 132,5^{b},5 -as reserat Olimpus). EMBRICHO Mahum. 683 (ed. G. Cambier. 1961) fractas ipsas celi cath-as ([*cf. Vulg. gen. 7,11*]. HIST. peregr. p.168, 36. *al.*). BURCH. URSB. chron. p.82,6 aperiuntur k-e thesaurorum in terra. **3** *translate:* **a** *clatri (decidentes), fores pendentes – (Fall-)Gatter, Falltür:* LAUDES Mediol. 5,3 (MGPoet. I p.25) ante quas *(ianuas)* -arum sistunt propugnacula. **b** *anat. i. q. epiglottis – Kehldeckel (cf. J. Hyrtl, Das Arabische und Hebräische in der Anatomie. 1879. p. 162):* CONSTANT. AFRIC. theor. 3,19 p.12a^{r} gutturis lingua sive -a . . . est primum vocis instrumentum; neque enim potest aliter vox esse, nisi ista claudatur -a. **C** *cuniculus – Gang:* LAMB. ARD. hist. 77 sub ea *(turri)* per quasdam occultas fundamenti -as . . . carcerem inhumavit.

II *de ave i. q. mergus vel corvus marinus – Säger oder Kormoran (Mergus merganser L. vel sim., Phalacrocorax carbo L. vel sim.):* ALBERT. M. animal. 8,71 avis, quam vocant aiarharia (*p.615^{a},28* καταρράκτης) graece, quae mergus magnus vocatur latine, manet in litore maris. 23,40 charchates est avis nigra de genere mergorum.

cataracter *v.* character. ***cataramum** *v.* *catranum.

***cataraphe** (-afe) *f.* (καταρραφή) *sutura in palpebra inferiore facta (incisura praecedente) – Naht am unteren Augenlid (nach erfolgtem Einschnitt):* Ps. HELIOD. chirurg. 20 -fe est in iosanam palpebram . . . incisio vel sarcitura ad conclutinanda loca. *ibid. iterum.*

catarata *v.* cataracta. **catarcticus** *v.* catharticus.

catarecta *v.* cataracta. ***catarexis** *v.* *catataxis.

catarhacta *v.* cataracta. ***cataria** *v.* *catharia.

***catariace** (ka-, casha-, ca(r)tha-), -ae *f. vel* ***catariacum,** -i *n. (orig. inc., nisi subest* καταρρινοῦν) *cornu cervinum – Hirschhorn:* MATTH. PLATEAR. gloss. p.384^{H} sume . . . -ae. p.385^{C} carth-e, id est cornu cervi⟨n *?*⟩um, frigidum est *eqs.* BERNH. PROV. comm. 12,1 p.323,18 casha-um . . . combustum fugat omnia venenosa *eqs.* p.323,20 rasura . . . catha-i . . . occidit lubricos. ALPHITA II p.88,6 k-um. *fort. huc spectat:* GLOSS. Salern. p.6^{a},4 cornu cervinum, catariarenum vel rasumeus (*i.* rasura eius).

***catariarenum** *v.* *catariace. ***catarios** *v.* *catharios.

cataron *v.* catarrhus. **catarrhacta** *v.* cataracta.

***catarrhicus** (cart-, -ri-, -rti- *sim.*), -a, -um. (καταρροϊκός) *pituitosus – schleimig, katarrhalisch:* ALBERT. M. animal. 21,27 aves . . . aquaticae . . . sunt . . . impeditae vocis, eo quod habundat in eis -rica superfluitas. *subst. masc. vel neutr. i. q. epiphora – Katarrh:* PAUL. AEGIN. cur. 132 odorifera affer . . ., quemadmodum et in catarticis (cartat-*B; 3,24,1* ἐπὶ τῶν κατάρρων).

catarrhus (ka-, cart-, caga-, cada-, -rrus *sim.*), -i *m. vel rarius* **catarrhum,** -i *n.* (κατάρρους) *form.:* *gen. sg.* -us: *l.61. p.365,57.* *acc. sg.* -on: *l.72.*

destillatio humoris, epiphora – (Schleim-)Fluß, Katarrh (spectat fere ad homines; ad bestias: l.65. p.365,5): **1** *latius:* AESCULAPIUS 13 p.17,6 -rus fluens a naribus . . . aut uno oculo aut una aure. CONSTANT. AFRIC. theor. 9,21 p.45a^{r} -rus humores humidi ad nares de cerebro descendentes. TRACT. de aegr. cur. p.108,15 k-us est fluxus humorum capite. ALBERT. M. animal. 12,117 cum infrigidatur *vapor* . . ., statim accidunt k-ri (*p.653^{a},2* ῥεύματα). 21,27 *aves aquaticae* emittunt sonum per nares defluente -ro. *v. et p.365,57.* **2** *strictius de morbo (cf.* GLOSS. III 171,3 St.-S. cartagus i. snvderata. IV 183,35 -rus struche. 368,8 cagarrum cranip. *al.):* PAUL. AEGIN. cur. 162 p.90,25 hac *(humiditate)* . . . ad nares irruente coriza passio appellatur, ad faringa vero . . . -rus (*3,28,1* κατάρρους). *al. (v. ind.).* RECEPT. Sangall. II 24 ad cadarrum et frigdorem. ANTIDOT. Glasg. p.116,24 fleumatismo et cataron . . . constringit *antidotum.* ARS med.

[Pape]

7 p.425,14 -rus est reumatismum narium *eqs.* Odo Magd. herb. 2153 tussis eo *(cinnamomo)* sedabitur atque -us (Chron. Sigeb. cont. Aquic. a.1173. *al.*). Albert. M. animal. 7,117 asini . . . infirmantur una infirmitate, quae . . . vocatur . . . -rus. 12,117 aegritudinis, quae k-rus vocatur, . . . causam. *saepe. v. et l.56sq. fort. add.:* Antidot. Sangall. p.93,12 post catar⟨um⟩ (-⟨sin⟩ *ed.*).

catarrum, -us *v.* catarrhus.

1. *catarticus *v.* *catarrhicus

2. catarticus *v.* catharticus. **catarus** *v.* catharus.

***catasarca** (-cha), -ae *f.* (κατὰ σάρκα) *species hydropis – Art der Wassersucht:* Aesculapius 37 p. 58,16 -cha discurrens per pulpas fit plaerumque in infantibus. p.60,4 in -cha hydrope hoc adhibendum *eqs.* (p.60,6).

***cataschasmus** (-tha-, -sca-, -aca-, -os *sim.*), -i *m.* (κατασχασμός) *incisio cutis – Einschneiden der Haut, Skarifikation:* Paul. Aegin. cur. 243 purgationem assumendum . . . et sicias cum -scamu (-scanium *B*; *3,68,1* μετὰ κατασχασμῶν). 246. 247 p.187,26 cum -scasmo (cathascarmo *B*). Ps. Heliod. chirurg. 2 -scasmos. 9 catacasmus est multa incisio in cutis ut scarificacio cocurbitarum.

catascopus (-ssc-), -i *m.* (κατάσκοπος) *investigator – Erforscher:* Abbo Sangerm. bell. 3,27 cosmographus, solumque tui catasscopus (gloss.: explorator) esto.

catasta, -ae *f. (n.* -um: *l.34)* **1** *proprie i. q. tabulatum, podium, structura – Gerüst, Gestell:* **a** *podium, ubi servi veneunt – Verkaufsstand für Sklaven:* Odo Ern. duc. 2 p.321^{D} pars *hostium* trahitur foedis pedore -is. **b** *machina tormentaria – Foltergerät, -bank (cf.* Gloss. II 434,61 St.-S. -a i. genus poenę harapha vel ritipovme screiatun. 744,2 -a genus pęnę aculeo simile iramon. *al.):* Walth. Spir. Christoph. I 17 iussit . . . Aquilinam . . . in -a suspendi. Mirac. Eparch. 17 (MGMer. III p.564,4) a -i tormenta . . . absoluti sunt. Vita Greg. Porc. I 9 in -um *(4.5 p. corr.*, -am *codd. rell.)* eum ponentes. *al. in imag.:* Nivard. Ysengr. 6,390 me glutito tuę curva -a gulę. **c** *crates – Rost (cf.* Gloss. II 479,56 St.-S. -as rost isenen. 587,46 -a harstvn. *al.):* Carm. imag. 30,1,98^{r} uritur ignivoma Laurentius . . . -a. Ekkeh. IV. bened. I 31,69 triplici costa ferri compacta -a *eqs.* 38, 110. *de instrumento ad sal desiccandum apto:* Trad. Fuld. I 44,48 (s. XII.$^{med.}$) -e salis iv. **d** *machina oppugnatoria – Belagerungsmaschine (cf. l.31):* Aethicus Ister 38 p.26,35 -a pulchra redigetur . . . moenia urbium dissoluta. *?de rostro navis:* Aethicus Ister 50 nauta maris ignotam subinfert praedam acuta (aceta *sim. codd.*) -a. **e** *strues (lignorum), rogus – (Holz-)Stoß:* Aethicus Ister 75 p.57,27 crepitante -a orpheorum piratae bustuaria torrida verrunt. Petr. Dam. Rom. 27 (MGScript. IV p.851,12) erigantur . . . excelsae lignorum -ae *eqs.* **f** *saeptum – Wehr:* Aethicus Ister 59 p.40,14 contenta Acheronis -a letalem conicere amnem. **2** *translate i. q. caterva – Schar, Meute:* Aldh. epist. 5 p.493,5 molosorum -a (cataexta *S*) ringente.

***catastagmos** (-stignos) *m.* (κατασταγμός) *catarrhus stomachi (destillatione humoris effecta) – (durch Schleimfluß hervorgerufener) Magenkatarrh:* Aesculapius 13 p.17,5 catarri genera sunt tria: catarrus, coriza et -stignos. p.17,36 -stignos ut catarrus interius viscerum distillationes vel percussiones in stomacho, tussim cum nausea provocat (*sim.* Gloss. med. p.16,15 -os).

***catataxis** (-arex-, -tex-, -tix- *sim.*), *acc.* -em *vel* -im *f.* (κατάταξις) *positio deorsum versa – nach unten gerichtete Haltung:* Ps. Hippocr. phleb. 4 fleotomorum genera sunt tria . . .; meson -texem (-tixim *rec. Brux.*, cathertesin *rec. Dresd.*), hoc est in ioso premere fleotomum *eqs.* Tract. de chirurg. 935 -rexim (-texim *I*) ⌊id est ponere inferius⌋ (⌊*om. II*⌋).

***catatexis** *v.* *catataxis.

***catatresis** (-tris-) *f.* (κατάτρησις) *perforatio (deorsum versa) – das Durchbohren (nach unten):* Ps. Heliod. chirurg. 37 cyrurgiae genera x: anatrisis, -isis *eqs.* 38 -isis est pertusura ossis in iosum.

***catatrope** (-ph(i)a, -pa *sim.*), -ae *f.* (κατατροπή) *acc.* -em: *p.366,3.* **1** *motio deorsum versa – Abwärtsbewegung:* Aesculapius 21 p.29,42 -phia stomachi, hoc est subversiones (Gloss. med. p.16,22 -ae. Matth. Platear. gloss. p.390^{A} anatrophen et -phem. Alphita I p.276,26 -pha . . . est conversio stomachi deorsum, id est per fluxum ventris. *al.* **2** *per errorem i.q. motio sursum versa – Aufwärtsbewegung:* Gloss. Salern. p.14,23 -a est conversio stomachi, quando hu⟨mores⟩ coguntur per superiorem regionem exire.

***catatropos** (cachonus) *adi.* (κατάτροπος) *medic. i. q. ?deficiens – ?schwächer werdend:* Ps. Galen. puls. 14 p.10, 11 quibus *(cardiacis)* inminenti periculo pulsus fiat -os *eqs. fort. add.:* Ps. Galen. febr. 224 pulsus fit cachonus.

catatumba *v.* catacumba. **cataver** *v.* cadaver.

***cataveres** *m. pl. (venet.* cataveri, *cf. Sella, Gloss. Lat. Ital. p.138) officiales civitatis – städtische Verwaltungsbeamte:* Chart. Ital. Ficker 472,6 (a. 1216/76) potestas et -es teneantur . . . positos in officiis extrahere . . . et bona esigere.

catax (cadax), -acis *adi.* **1** *claudus, claudicans – hinkend, (hüft)lahm (cf.* Gloss. II 20,25 St.-S. -x claudus vel hufhalcer. IV 249,5 -x dehohalzo. *al.):* Aldh. virg. II 1349 Vulcanus cātax *(de eodem:* Ermenr. ad. Grim. 24 p.562,13 qui cadens fractus est coxa et -x efficitur). **2** *clauditate effectus – durch Lahmheit verursacht:* Vita Lupi Senon. 28 (MGMer. IV p.187,13) contracta nervorum compage cadacem (-im *3*^{a}) sibi . . . infixit dolorem.

***cataxo,** -are. (*cf.* κατασχᾶν) *medic. i. q. incidere, aperire – einschneiden, öffnen:* Tract. de aegr. cur. p.263,3 -a sinistrum genu in fonte et impone stuellum *eqs. Pape*

catazizo *v.* catechizo. ***catecastus** *v.* *cathecastus.

catechesis, -eos *f.* (κατήχησις) *instructio – Unterricht:* Gozech. epist. 3 -eos nostrae auditores.

catechismus (-the-, -ezi-, -ci-), -i *m.* **1** *praeparatio baptizandorum (institutione et ritu exsequenda) – (katechetische und rituelle) Taufvorbereitung, (Tauf-)Unterweisung (de infidelibus conversis: l.38.40; de infantibus recens natis: l.43):* **a** *sensu institutionis praevalente:* Rup. Tuit. off. 4,21 p.114^{A} -i simul atque baptismi sacramentum. Herbord. Ott. 2,16 p.731,14 cum . . . ad stadium cathecismi turbae venirent, sermone . . . episcopus eos . . . alloquens . . . cathezizatos oleo perunxit *eqs.* 2,34 fiunt cathecismi per vicos. Albert. M. sacram. 60 p.43,14 quae *(sacramentalia baptismi)* duo sunt, scilicet -us et exorcismus. p.43,22 quis obligatur in confessionibus -i, utrum patrinus vel puer? *al.* **b** *sensu ritus praevalente:* Nicol. I. epist. 135 -i baptizandorum a sacerdotibus uniuscuiusque ecclesiae possunt fieri. Humb. Sim. 2,20 p.163,32 -cismum, baptismum . . . vendunt. **2** *fundamentum (fidei christianae) – Grundlehren (des christlichen Glaubens):* Wolfher. Godeh. II 4 fidei ac religionis -o (-ezismo *1.5*) . . . instruxit *puerum.* Adam gest. 1,15 p.21,10 qui *(rex Danorum)* . . . christianae fidei cathecismo imbutus . . . baptizatus est.

catechista (-the-, -ezi-, -ci-, -cys-), -ae *m. doctor (fidei christianae) – Lehrer (des christlichen Glaubens):* Thiofr. Willibr. I A praef. p.460^{A} Alcwinum . . . magni Karoli catheziztam egregium. 5 p.463^{A} ecclesię futurus cathecysta. 20 p. 472^{A} Fresię predicator doctiloquus, cathecista et apostolus. II 1,301 presulibus, . . . cāthezistis animarum. *ibid. al.*

catechizatio (-ezi-, -eci-), -onis *f. praeparatio baptizandorum (institutione et ritu exsequenda) – (katechetische und rituelle) Taufvorbereitung, (Tauf-)Unterweisung (de infidelibus conversis: l. 63):* **1** *sensu institutionis praevalente:* Honor. August. gemm. 3,53 -o dicitur instructio. Ebo Bamb. Ott. 2,5$^{med.}$ in -zizatione requisitum est a mulieribus, quod infantes necassent. **2** *sensu ritus praevalente:* Ordo Rom. 31,111 sequitur -cizatio et benedictio aquę. Albert. M. eccl. hier. 3,15 p.594^{a},8 -em, quae est dispositio ad baptismum, *receperunt.*

***catechizator,** -oris *m. doctor (catechumenorum) – (Katechumenen-)Lehrer:* Rup. Tuit. off. 3,11 p.67^{C} quando . . . catechumeni praesignantur, ad -em gentium Paulum statio celebratur (*de eodem:* 4,21 p.116^{D} mirabilis -r orbis terrarum . . . ipse . . . mirabiliter catechizatus est).

[Schmidt]

catechizo (cha-, -the-, -tac-, -tic-, -egi-, -eri-, -et(h)i-, -ezi-, -ci-, -s(o) *sim.*), -avi, -atum, -are. (κατηχίζειν) *metr.:* -tĕ-: *l.24sq. adde* EKKEH. IV. bened. I 20,67. -tă-: *l.15.*

1 *strictius i. q. praeparare ad baptismum – für die Taufe vorbereiten (de infidelibus conversis: l.12sqq.42. al.; de infantibus recens natis: l.36.41. al.):* **a** *(fide christiana) instituere – (im christlichen Glauben) unterweisen, katechisieren (interdum notione praeparationis ordinatae diminuta, e. g. l.21.24. cf.* GLOSS. IV 198,11 St.-S. -zizo leron. *al.):* BEDA hist. eccl. 3,1 p.127,17 filii . . . regis Aedilfridi . . . ad doctrinam Scottorum cathecizati. ALCUIN. epist. 113 p.164,15 hunc tu ordinem . . . -zizandi (cataci- *H*, catazi- *S*) in adultae aetatis viris . . . obtineas. SEDUL. SCOT. carm. 2,21,16 Cornelium sacro catazizat dogmate. NICOL. I. epist. 99,15 'qui plantat', id est -at (cati- *B*). HINCM. Remig. 14 capit. p.256,3 cum . . . regem -cizaret (-zi-, catici-, catheci-, cathezi- *var. l.*). CHRON. Ven. Alt. p.59,9 Chosroe filius . . . ad Romanum pontificem cathetizatum et ad Christum conversum fuit. GUMP. Wenc. 7 p.216,5 quosdam . . . oportune cathezizans (chate-, cateci- *var. l.*) atque inportune obiurgatus *(cf. Vulg. II Tim. 4,2).* HERBORD. Ott. 2,15 VII diebus eos *(paganos)* cathezizans. *al. c. acc. dupl. i. q. docere – lehren:* EKKEH. IV. bened. I 28,6 cęlum -cizat (gloss.: fidem docet) cędis anhelum. 30,28 ut te, Saule, vias -cizet (gloss.: modos fidei doceat). **b** *(ritibus catechismi) afficere, catechumenum reddere – die Katechismusriten vollziehen (an), zum Katechumenen machen (interdum sensu exorcizandi praevalente, e. g. l.31sq.39. cf.* GLOSS. I 72,11 St.-S. cathazizat [cate- *c*] arstaupit. 73,11 catazizaz erudiet vel sanctificat): ALDH. virg. I 43 p. 295,15 ecclesiastico exorcismo catacizatus (cate- *LB*). ORDO Rom. 15,113 catacizat eos *(baptizandos)* presbiter his verbis: 'nec te latet, Satanas'. HRABAN. inst. cler. 1,27 p. 46,11 -cizandi . . . ordo hic est: primum interrogatur paganus, si abrenunciet diabolo *eqs.* FLOD. annal. a.945 p.96,1 qui *(filius)* 'Karolus' ad -zizandum vocitatus est. hist. 3,21 p.518,4 ut infantem proprium ad -zizandum teneret. ODBERT. Frid. 3 multos . . ., qui primi parentis . . . detenti fuerant culpa, cathezizavit . . ., ex eis depellebat daemones. HONOR. AUGUST. gemm. 3,53 parvuli vel muti . . . vel fatui per petitionem fidelium -antur. HERM. IUD. conv. 17 p.116,12 (ed. G. Niemeyer. 1963) cathezizatus (cathecis- *P*, cathegiz- *S1*) sum tertio kalendas Novembris. HEINR. LETT. chron. 23,7 p.161,20 credidit nobis et statim cathezizavimus (catech- *M*, cater- *o*) eum *eqs. saepe. depon.:* HEINR. LETT. chron. 14,11 p.85,20 qui *(sacerdotes)* . . . viros . . . aspergentes . . . et quodammodo iniciantes ante baptismum cathezizantur ([catech- *M*, cather- *o*]. *de re v. L. Arbusow, Liturgie und Geschichtsschreibung im Mittelalter. 1951. p.60sqq.*). **2** *latius:* **a** *instruere – unterrichten:* VITA Udalr. Cell. I 3 cum adhuc parvulus -retur in scholis. **b** *admonere – warnend ermahnen:* UDALSC. Adalb. p.4,19 his sancti patris cathezizatur verbis. **c** *adiurare, exorcizare – beschwören, exorzieren:* ORD. iud. Dei A 10[1] tunc illi, qui discutiendi sunt, -cizentur his verbis: 'adiuro te, homo *eqs.*' VITA Eparch. 19 (MGMer. III p.559,1) ad energuminos cathezizandum (catechizandos *LS*) ampullam cum oleo . . . accipere.

subst. **1. catechizans,** -antis *m. qui ritibus catechismi afficit – einer der die Katechismusriten vollzieht:* PETR. DAM. grat. 20 p.47,12 per cathethizantis . . . officium et spiritus immundus expellitur.

2. catechizatus, -i *m. qui (catechismo) instructus est – ein (in der Tauflehre) Unterwiesener:* HRABAN. hom. II 152 p.439[A] cum ad confessionem fidei ora -orum instituit *Dominus.* BERENG. TREV. laud. 3,6 p.973[D] velut in Pythagorico bivio -i arripiens dextrum fidei symbolo catechizari meruit *Constantinus. al.*

***catechomenus,** *acc. pl.* -os *m.* (κατεχόμενος) *catalepticus – ein von der Muskelstarre Befallener:* PAUL. AEGIN. cur. 47 p.25,8 catochos aut -os ([-meos *A*, cathocomeos *B*]. *3,10,1 p.149,27* κατεχομένους) appellabant veteres *eos patientes.*

catechumena (-ticumina), -ae *f.* (κατηχουμένη) *petitrix baptismi – Taufbewerberin:* HINCM. epist. I 136 p.99,25 quia caticumina vitiata post baptismum in Dei virginem consecrari non poterit.

***catechumenum** (-tac-, -cumin-), -i *n.* (κατηχούμενον) *de loco separato (ad catechumenos destinato) fort. i. q. porticus superior vel oratorium – viell.: Empore oder Kapelle (cf. Reallexikon zur byzantinischen Kunst. II. 1967. p.130):* CHRON. Ven. Alt. p.70,18 in -cuminis institere altaria. p. 163, 21 subtus confessionem edificaverunt, catacumina autem supra.

1. catechumenus (ka-, cha-, -the-, -tac-, -tic-, -cu-, -min-, -os *sim.*), -i *m.* (κατηχούμενος) *metr.:* -tă-: ALDH. virg. II 683. -tĭ-: MILO carm. 1,6,3,313. -tĕ-: EKKEH. IV. bened. I 45,37. -cŭ-: AMARC. serm. 2,664.

auditor catechismi, petitor baptismi, qui praeparandus est ad baptismum – Empfänger der Taufunterweisung, Taufbewerber, Katechumene (de infidelibus conversis: l.26.54.65. saepe; de infantibus recens natis: l.36.40; de re v. LThK. [2]*VI. p.51sq.):* **1** *spectat ad institutionem:* VITA Genov. 32 (MGMer. III p.229,2) infans *(sc. quattuor annorum)* ipse iam caticuminus factus fide induebatur catolica. AMALAR. bapt. 6 postquam haec percipit a doctore catholico, -cuminus dicitur. off. 1,19,1 doctor -cuminorum conviva debet esse -cuminorum. HRABAN. epist. 40 p.478,29 per praedicationis officium iam convocatos -os facere. NADDA Cyriac. I 10,3 illum . . . exorcizatum fac -cuminum et . . . sex dies . . . sacris instructum scripturis . . . baptizato. RUP. TUIT. off. 4,21 p.117[A] vocem accepit coelestis magisterii, quam per triduum audiens . . . -us mirabilis perfectus redditus est doctor evangelii *Paulus.* HONOR. AUGUST. gemm. 3,53 -us . . . dicitur, qui ante baptismum fidem et christianam religionem audit *eqs. al.* **2** *spectat ad ritum (cf.* GLOSS. I 72,15 St.-S. cathicuminus [-ti- *b*] uuastiparn. 73,15 caticuminus gaseganot): VITA Amand. 17 (MGMer. V p.442,5) benedicens . . . eum *(puerum)* caticuminum (-te-, -the- *var. l.*) fecit. ALCUIN. epist. 134 p.202,17 accipit caticuminus salem *eqs.* EPIST. var. I 26 p. 535,28 exsufflatur . . . a catichumino malignus spiritus. *al.* CAPIT. reg. Franc. 81,17 ad oleum ad cathecuminos inunguendum. 125 cur primo infans -cuminus efficitur *eqs.* AMALAR. off. 1,8,2 tanguntur aures et nares -cuminorum digitis presbiterorum. IOH. CANAP. Adalb. 16 p.24,10 (ed. J. Karwasińska. 1962) sabbato sancto, quando baptizati -cumini (kathe-, chate-, cathe-, -thi- *var. l.*) criminalibus vinclis solvuntur. ALBERT. M. eccl. hier. 4,5 p.653[b],19 hi cantus quasi obstetricando praeparant -os ad baptismum. *saepe. figuraliter:* EPIST. var. I 26 p.535,23 Iesus primo catichuminum fecit, cum luto oculos caeci linivit *eqs.* **3** *spectat ad statum (cf.* GLOSS. III 413,2 St.-S. cathecuminos halbgeloubig. *al.):* ALDH. virg. I 26 p.260,20 in catacuminorum (-ti- *var. l.*) gradu et competentium statu. AMALAR. off. 3,36,8 ut -cuminos repellamus ante evangelium. NICOL. I. epist. 85 p.444,33 Ambrosius, quem . . . ex militia et cathichumino asseveratis episcopum. RIMB. Anscar. 24 p.53,12 ut -cumini (-ti- *2*, -the- *3*) fierent, quo eis . . . sacris officiis interesse liceret *eqs.* ALBERT. M. eccl. hier. 3,15 p.593[a],23 -i (*PG 3,432[D]* κατηχουμένοις) bene nondum sunt in ordine ecclesiasticae hierarchiae, quia nondum recipiunt sacramenta. 7,9 p.777[b], 24 hic appellantur -i universaliter omnes non baptizati et energumeni. *saepe. remissius i. qui non(dum) baptizatus est – ein (noch) Ungetaufter:* LIUTPR. leg. 19 p.185,26 Bulgarorum nuntium . . ., -um, mihi praeponit. LAMB. HERSF. annal. a.1052 filio suo Heinrico, adhuc caticumino, . . . fidem promittere fecit *imperator.* CHART. episc. Misn. 120 p.108,8 fratres hospitalis . . . Prutenos cathecuminos . . . insigniri christiani caractere nominis non permittunt. *al. cf. l.59. de paenitentibus (secundi gradus, cf. E. Göller, RömQuartSchr. 39. 1931. p.157sqq.):* EPIST. var. I 27 p.537,25 -cumini . . . instructi dicuntur sive subiacentes castigationi. HRABAN. epist. fragm. p.519,15 excommunicationis . . . divisio est . . . inter audientes, inter -os *eqs. de energumenis: v. l.59.*

[Schmidt]

2. catechumenus (-cumin-), -a, -um. *qui baptismum petit – Katechumenen-:* LIUTPR. antap. 3,3,15 sancta catervatim moritur catĕcumina ples tunc.

catecismus *sim. v.* catechi-. **catecticus** *v.* cachecticus.

catecuminus *sim. v.* catechumen-.

***categorema,** *gen. pl.* -atum *n.* (κατηγόρημα) **1** *praedicatum – Aussage:* ALBERT. M. sent. 1,23,8 p.603^{b},1 libet recipiatur dictio exclusiva, non tamen secundum quod est -a . . ., sed secundum quod est syncategorema. **2** *categoria – Kategorie:* ALBERT. M. metaph. 7,1,3 p.319,7 (ed. B. Geyer. 1964) 'aliorum . . . -um' (*p. 1028^{a},33* κατηγορημάτων) sive praedicamentorum 'nullum est separabile' . . . a substantia.

***categorematice** *adv. in modum praedicati – als Aussage, kategorematisch:* ALBERT. M. elench. 1,2,9 p.550^{b},46 dictio exclusiva potest teneri syncategorematice . . . vel -e *(v. notam ed.).*

categoria (-the-), -ae *f.* (κατηγορία) *metr.* cātĕgŏrī-: *l.43.*

summum genus praedicandi et essendi, praedicamentum – höchste Aussage- und Seinsgattung, Kategorie: **1** *philos. (spectat ad praedicamenta Aristotelis):* **a** *plur. de systemate et doctrina decem praedicamentorum (interdum c. sensu comprehensionis artis logicae, e. g. l.25.31):* ALCUIN. epist. 257 p.415,13 profundissimas de sancta trinitate quaestiones . . . -arum subtilitate explanari posse. ERMENR. ad Grim. 31 p.570,41 x cath-as introducam: . . . substantiam . . .; quantitas . . .; qualitas *eqs.* RICHER. REM. hist. 3,46 cath-arum, id est praedicamentorum librum Aristotelis . . . enucleans. EPIST. Teg. I 104 pene oblitus sum totidem cath-arum Aristotelis. EKKEH. IV. bened. I 41,7 post loycę verba dena (gloss.: x cath-as) virtute superba *eqs.* ANSELM. Bis. rhet. 2,4 p.147,10 -as dividere: ubi, quando *eqs. al. meton. de libro:* EPIST. Worm. I 32 p.58,25 cum . . . in cath-is multa legantur difficilia. *al.* **b** *de praedicamentis singulis:* HRABAN. univ. 1,3 p.23^{D} huic -ae, quae dicitur 'ad aliquid'. ALBERT. M. metaph. 5,2,10 p.247,12 (ed. B. Geyer. 1960. 1964) dicuntur . . . ista *(diversum et contrarium)* 'secundum unamquamque -am' (*p. 1018^{a},38* κατηγορίαν) sicut et ens (5,6, 12 s. diversam entis -am *eqs.* 6,2,1 p.306,57 s. 'figuras -ae'. *al.*). 10,2,3 p.444,41 quaedam diversorum sunt 'genere diversa', quaedam autem . . . sunt 'in eadem coëlementatione -ae'. *al.* **2** *usu communi i. q. genus – Gattung, Art:* BERNH. GEIST. palp. 1,252 (iron.) materias et laudum -as . . . quae praestat, palpanda scientia.

categoricus (ka-, -the-), -a, -um. (κατηγορικός)

1 *adi.:* **a** *strictius i. q. praedicativus – unbedingt (aussagend), kategorisch:* THEOD. AMORB. comm. p.21,24 yppotheticis atque cath-is utuntur syllogismis *nonnulli episcoporum* (EPIST. Ratisb. 31 p.365,30 syllogismus . . . kath-us aut hypotheticus. ALBERT. M. praedicab. 1,7 p.15^{a},23 haec [*scientia complexi*] est duplex, -a scilicet et hypotethica. *al.*). GUNTH. PAR. (?) orat. 2 prol. p.115^{B} ad exemplum -ae propositionis, quae uno tantum verbo indicativo enuntiatur. ALBERT. M. herm. 1,4,2 p.410^{b},7 in simplici -a affirmativa *eqs. in titulo libri:* EPIST. Worm. I 28 p.52,19 ut cath-os *(syllogismos)* paucis diebus prestetis *(v. notam ed.). al.* **b** *latius i. q. dignitate categoriae praeditus, fundamentalis – den Rang einer Kategorie innehabend, grundlegend:* EKKEH. IV. bened. I 57,22 tria (gloss.: subiectorum cath-orum) sub mentes carnem fallunt sapientes (gloss.: tria sunt: sub subiectum, in subiecto, de subiecto).

2 *subst.:* **a** *fem.: enuntiatio praedicativa – kategorischer Satz:* GERHOH. Antichr. 2,33 p.260,33 si . . . cath-am feceris *eqs.* **b** *neutr.: enuntiatio praedicativa, modus praedicativus – die kategorische Aussage(weise):* ALBERT. M. anal. pr. 1,3,1 p.517^{a},32 -um . . . et hypotheticum, una, plures . . . non faciunt nisi materiae diversitatem.

***categorizo** (ka-, -the-), -are. (*cf.* κατηγορεῖν)

1 *praedicare – predigen, verkündigen* (*cf.* GLOSS. IV 242,11 St.-S. -o ich predion): RUP. TUIT. volunt. 16 (PL 170,447^{C}) quid . . . ultra haec . . . -at scriptura? (spir. 2,20 p.1627^{C} hoc . . . consonanter . . . cath-at s.). **2** *sanctum declarare, canonizare – heiligsprechen, kanonisieren:* ARNOLD. LUB. chron. 5,23 p.200,2 ut . . . ipsum . . . k-et ecclesia.

cateia, -ae *f. species teli vel clavae missilis – eine Art Wurfspieß oder Wurfkeule* (*cf.* GLOSS. II 721,49 St.-S. -as gallica tela azgera. III 215,56 clavi vel -a vel teutanus kolbo): ABBO SANGERM. bell. 1,259 conspexit . . . diras ut apes dense tranare -as (gloss.: dardos). 1,554. 2,27.

catella, -ae *f. catenula – Kettchen (cf.* GLOSS. III 191, 32 St.-S. -ae vel catenulae ketinlin. *al.):* HUGO TRIMB. laur. 327 Galli capsella decorat quam rubra -a.

***catellulus,** -i *m. catulus – Hündchen:* CHRON. Noval. 5,27 margo toge illius a -is duobus tenetur *eqs.*

catellus (cade-), -i *m.* **1** *strictius i. q. canis parvus, canicula – kleiner Hund, Hündchen (interdum i. q. catulus – junger Hund, e. g. l.17.23, cf.* GLOSS. III 355,23 St.-S. catulus et -us welf. *al.):* **a** *proprie:* LEX Alam. 78,6 donet alio -o (-um, cad-o *var. l.*), qui iugo transpassare possit. CAPIT. reg. Franc. 32,58 quando -i nostri iudicibus commendati fuerint ad nutriendum. CHRON. Noval. 5,27 qui *(daemones)* videbantur esse -i. TRACT. de aegr. cur. p.97,32 -um . . . per dorsum incisum capiti *phrenetici* superponas. ALBERT. M. animal. 6,112 hoc accidit parvis valde -is, qui sunt in sinibus dominarum nutriti. 23,104 -um in proximo natum. *al. in effigie:* EGBERT. fec. rat. 1,868 foras trahit hunc *(saecularem)* tinctus carbone -us *(de re v. ind. p.263).* **b** *in imag. (cf. Vulg. Marc. 7,28):* EPIST. var. II suppl. 3 cum Sirofenissa muliere humiliabor, cui videbantur -is micae sufficere *eqs.* ABSAL. serm. 7 p.48^{C} ut cum -is de mensa eius *(Christi)* aliquid accipiam. **2** *latius i. q. catulus lupi – junger Wolf, Wölfchen:* NIVARD. Ysengr. 4,713 tener . . . -us. *Schmidt*

catena, -ae *f. script.:* ka-: CHART. Tirol. notar. II 170. cha-: *p.371,15.* -the-: *l.63.68.70. al.*

I *vinculum ex conexis membris consistens – Kette:* **A** *de usu vinciendi:* **1** *proprie:* ALDH. virg. I 37 p.285,19 iuvenculus . . . strictis -arum nexibus ad eum deductus. HROTSV. Pel. 124 captos illaqueat comites artis stringitque -is. RUOTG. Brun. 31 baculum et -am sancti Petri qua diligencia . . . Roma adduxerit (SIGEB. GEMBL. Theod. 16 p.474,32). *al. remissius de claviculis cucurbitae:* WALAHFR. hort. 122 vaga tortilibus stringunt ammenta -is. *meton. de carcere:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,200 invisit . . . iste -as. **2** *in imag.:* WILLIB. Bonif. 5 p.26,3 me propriae sponsionis vinctum -is. CHART. Naumb. 104 p.90,22 sciat se . . . banni nostri vinculo ligatum et tali -a ad examen . . . pertrahendum. GERHOH. aedif. 7 (17$^{in.}$) una -a, *qua episcopus ligatur,* est hominium . . .; altera est illa timiditas *eqs. c. sensu coniungendi:* BONIF. epist. 9 p.4,25 quem *(amicum)* . . . spiritalis . . . adfinitas . . . -a caritatis . . . copulavit (RADBERT. Adalh. 29 erat . . . filius pacis caritatisque -a). WALAHFR. carm. 59,9 fidei stat fixa -a. *al.* **B** *de usu cingendi:* WETT. Gall. 34 cilicium et aenea -a infusa sanguine. LIUTPR. leg. 19 p.185,25 nuntium . . . aenea -a cinctum. *al.* **C** *de usu suspendendi:* CATAL. thes. Germ. I 118,36 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; a. 908) praesul . . . pectines . . . -is fecit aeneis . . . suspendi. VITA Paulin. Trev. 16 cum -is ferreis in cryptae medio pendere fecerunt *sarcophagum.* WILH. HIRS. const. 1,98 p.1033^{B} in his *(trigonis)* pendent -ae, quibus caldaria suspenduntur. *al. alleg.:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,141 -a, qua corona in altum continetur, est spes, qua ecclesia a terrenis ad coelestia suspenditur. **D** *de usu intercludendi:* **1** *proprie:* IOH. VEN. chron. p.131,12.15. -a ferrea inibi composita erat, . . . ne ulla navis penetrandi facultatem nisi dissoluta -a haberet. CHART. Argent. I 616,107 clausuras et cathenas ad portas . . . obserandas . . . facere debent *fabri.* CHART. Westph. IV 268 p. 176,5 -a, que ex antiquo terminum emunitatis et civitatis divisit. *al. in nom. propr.:* NIZO Frid. 12 in hospitali, quod nunc Ad C-am vocatur (*cf.* CHART. Lamb. Leod. 616 ad elemosinam Cathene). **2** *translate:* **a** *locus, ubi portorium exigitur – Hafenzollstelle:* CHART. ord. Teut. 5 p. 6,24 (a. 1169) MCC bisantii . . . in cathena Acconensi annuatim recipiendi. CHART. Hohenloh. 71 p.48,23 bisancios . . . recipiendos . . . in redditibus cathene civitatis. *al.* **b** *portorium –*

[Gottschaller]

Hafenzoll: ANNAL. Ianuens. III p.56,5 quod . . . drictum cathene acciperet videlicet decenum. **E** *usu communi:* CAPIT. reg. Franc. 32,42 ut unaquaeque villa . . . andedos, -as, cramaculos . . . habeant. THEOPH. sched. 3,61 -as facturus primum trahe fila *eqs. al. de ornamento templi:* SCHOL. Adam gest. 139 -a aurea templum circumdat pendens supra domus fastigia. *per compar. c. sensu congruentiae:* ANON. mus. Sowa praef. p.2,9 concordia complexionis quatuor elementorum . . ., que aliter dicitur aurea cathena *eqs.* ALBERT. M. veget. 5,72 hoc Pythagoras ansas -ae aureae vocavit.

II *iugulum – Schlüsselbein:* GLOSS. Roger. III p.284[2] cathena gule est os, qui organicus in provinciali lingua colli dicitur *eqs.* IOH. IAMAT. chirurg. 6,4 de dislocatione -e. GLOSS. Roger. I A 3,21 p.701,19 fiant . . . duo *cauteria* sub duabus cathenis. 4,2 p.709,10 de chathena gule. *al.*

***catenacium** (-tium), -i *n. repagulum – Riegel:* VITA Antonini Surr. 26 pessulum, quod vulgo -tium vocatur. CHART. Ticin. 104 p.45,20 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. II. 1931) venditores posuerunt . . . abbatem . . . in corporalem possessionem de . . . domo . . . cum -o hostii predicte domus. *cf. l.28.*

***catenalis,** -e. *catena instructus – mit einer Kette versehen:* RATHER. Metr. 6 p.459[A] compede . . . -i a civitatis pontifice reserato.

***catenaticum** (-tin-), -i *n. pecunia custodibus carceris solvenda – Bezahlung von Gefängniswächtern:* LEG. Wisig. 7,4,4 iudex . . . vel hii, qui reos capiunt . . ., ab his, quos in custodia miserint innocentes, catinatici (-ten-, -acii *sim. var. l.*) nomine nihil requirant.

catenatio (cathenacio), -onis *f. colligatio – Verbindung:* RICHARD. ANGL. anat. I 209 nec est aliqua sine eis *(ligamentis vel chordis)* membrorum cathenacio.

***catenatium** *v.* *catenacium. **catenatus** *v.* cateno.

***catenella,** -ae *f.* (*ital.* catenella) *catena (parva) – (kleine) Kette:* MOSES PANORM. marisc. 3 p.159,16 -as freni ferri.

cateno (-the-), -avi, -atum, -are. *metr.* -tĕ-: *l. 52.*

1 *catenis circumdare, vincire – in Ketten legen, fesseln:* AETHICUS ISTER 11 p.6,30 religato ac -to . . . serpente. HONOR. AUGUST. spec. p.976[B] *apostoli* -antur, carcerali custodia . . . macerantur. *in imag.:* CARM. Bur. B 77,17,1 forma tua fulgida . . . me -vit. **2** *conectere, ligare – (ver)binden (in imag.):* LIBRI Karol. 3,9 p.122,19 scriptura non variis topicorum perplexitatibus exornatur nec lubricis syllogismorum conclusionibus -atur. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,106 ut non dissideat, quicquid tua norma -at.

adi. **catenatus,** -a, -um. **1** *catenis circumdatus, vinctus – in Ketten gelegt, gefesselt:* ARBEO Corb. 4 p.192,11 ita ut quasi -us existeret et nequaquam . . . descendere quivisset. NOTKER. BALB. gest. 1,26 p.36,6 ad basilicam sancti Petri capti et -i perducti sunt. PASS. Quint. 167 (MGPoet. IV p. 983) Quintinus . . . quamvis cathenatus . . . sisteret. *al.* **2** *conexus, ligatus – verknüpft, ver-, gebunden:* WALAHFR. hort. 37 tam spissus erat radicibus infra ordo -is *eqs.* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.83,23 extremitati . . . ossis applicati sunt et -i suis cordis et ligaminibus digiti pedis. *in imag.:* IONAS BOB. Ioh. 1 quorum *(parentum)* animos cultus religionis cathenatos . . . tenebat. BONIF. epist. 78 p.162,12 amoris vinculo . . . invicem -i. **3** *(catena) alligatus – angekettet:* CATAL. biblioth. Becker 48,85/88 (ante 1043) psalteria intus servata X in ecclesia, IIII -ta. **4** *cinctus – gegürtet:* EKKEH. IV. bened. I 44,79 ut . . . -um corpus maneat tumulatum.

subst. **1. catenatus,** -i *m. captivus – Gefangener:* HELM. chron. 39 p.79,6 inmensas cathenatorum catervas.

2. catenatum, -i *n. genus armaturae catena instructae – mit einer Kette versehenes Ausrüstungsstück:* CONST. II 427, 71 (a.1244) cultrum Latinum aut aliquid -um vel hostile.

catenula (-the-, -tin-, -nola), -ae *f. catena (parva) – (kleine) Kette (cf.* GLOSS. I 275,33 St.-S. -as snuabilun. III 349,7 murenulę -ę teretes i. chunuuit. *v. et p.370,9):* **1** *de usu suspendendi, ornandi sim.:* DIPL. Loth. I. 122 p.281,3 (ed. Th. Schieffer. 1966) obtulisse nos . . . bibliothecam cum . . . seraculis cum -is argenteis deauratis. ANNAL. Altah. a.800 suspensa manet -is super ara Petri *corona.* ORTL. chron. 2,2 p.116,14 in crucicula aurea cum -a aurea (VITA Gebeh. Salisb. II 8. CATAL. thes. Germ. I 45,46 [Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967] cathenulis. *al.*). HILDEG. div. op. 3,10,9 p.1011[A] ad idem monile elegantissimam -am suspendit. *al.* **2** *de usu vinciendi:* AGIUS vita Hath. 11 se . . . quasi quibusdam -is esse colligatam. *in imag.:* AETHICUS ISTER 58 p.37,27 ne . . . intellegentiae -am eruginosam dissolvat. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,54 duplicis obstricta -a legis. **3** *de usu cingendi:* SIMON SCHON. Elis. p.154,31 (ed. F. W. E. Roth, Die Visionen der hl. Elisabeth. 1884) duritia zone, id est -e ferree. **4** *usu communi:* AETHICUS ISTER 36 p.22,10 adnectas catinulas. p.22,25 cum catinolis ferreis. VITA Annon. I 3,4 p. 499[b],10 imperans . . . demitti . . . -am . . . ad subvehendam lucernam. *alleg.:* HRABAN. univ. 14,21 p.395[B] -ae testimonia scripturarum invicem se continentia. *in nom. propr.:* CHART. Laus. 392 (s. XII.[ex.]) Petrus C-a.

catepanus *sim. v.* catap-. **cateracta** *v.* cataracta.

cateria *v.* cachrys. *adde:* GLOSS. Salern. p.3[a],28 cateri⟨a⟩ id est semen ferule.

caterva, -ae *f. (m.: cf. l.29) script.* ka-: RHYTHM. 41, 10,1. -rb(a): *l.25.49.*

multitudo, turba – Menge, Schar: **1** *gener.:* **a** *de hominibus:* IULIAN. TOLET. Wamb. 8 coniuratorum -bam . . . ad se traxit. HUGEB. Willib. 4 p.94,26 suos . . . inter carceres et contumacium -as . . . protegere . . . dignatus est *Deus.* URSIN. Leod. 32 (MGMer. V p.356,4) cum . . . -a . . . plebis populi magna. TRAD. Frising. 427 p.366,30 conram -a, qui . . . venerat. 434[c] conperiat -a gnarum, quemadmodum *eqs.* DIPL. Karoli III. 47 p.77,43 episcoporum venerabilis coetus nec non et nobilium procerum -a. EPIST. Teg. I 13 Hebreę -ę nimium doluere. WIPO gest. 34 p.54,20 multitudo sola impressione -arum vicit. TRAD. Teg. 63 conlaudante vulgi -a. DIPL. Loth. III. 67 p.104,33 innumera abbatum, prepositorum, cleri populique astante -a. *saepe. de caelicolis:* IONAS BOB. Columb. 2,12 p.261,12 cum . . . candidatorum . . . -as . . . omnemque militiam caeli . . . astare conspiceret. WALAHFR. Wett. 606 -as virgineas adeunt. HROTSV. Mar. 902 angelicae . . . -ae. *al.* **b** *de bestiis:* ALDH. virg. II 14 limpida praepetibus . . . complens aera -is. carm. eccl. 4,1,7 aequoreas captabat rete -as. ALBERT. M. animal. 8,162 cum quolibet rege vadit una -a sive unum examen *(sc. apium).* **c** *de rebus:* ALDH. ad Acirc. 97,4 culmina caelorum quae *(sidera)* scandunt celsa -is. *de nive i. q. acervus – Haufe:* HUGEB. Willib. 4 p.101,35 *nix* de caelo nivans . . . -as . . . coacervare . . . solet. **2** *spec.:* **a** *milit. i. q. manus, exercitus – Trupp, Heer:* SISEB. Desid. 20 tempus certamini patuit et . . . stipata -ba conflixit. THIETM. chron. 7,57 milites magnam Bawariorum -am dolo circumvenientes. CARM. de Frid. I. imp. 1127 collectis equitum peditumque -is. CHART. Burgenl. II 4 p. 5,6 ipsos . . . nostrorum -e militum persequentes. *al.* **b** *eccl. i. q. congregatio – Vereinigung, Kongregation:* IONAS BOB. Ioh. 3 crescente . . . monachorum -a. VITA Pirmin. I 6 p.26,11 sollers in congregandis -is ad servitium Dei. TRAD. Frising. 339 p. 290,12 praeest . . . Hitto antestis cum norma -a servorum Dei. WALAHFR. Wett. 743 quanta . . . femineis nascantur damna -is. VITA Mathild. I 11 p.579,2 *Mathildis* clericorum instituit -am. EPIST. Teg. I 51[tit.] abbati . . . paupercula vestrę filiationis -a. DIPL. Heinr. II. 107 p.132,36 -ae sanctimonialium concessimus, ut . . . arbitrium habeant . . . abbatissas eligendi. *al.*

catervarius, -i *m. ?congregatus – ?Angehöriger einer Kongregation:* CHART. Osn. III 1 (c. 1251) Iffreth et Bertolt erant -i.

catervatim (ka-) *adv.* **1** *gregatim – scharenweise:* IONAS BOB. Ioh. 16 p.339,5 concio fratrum ad segitem praecidendam -m properare studuit. ALDH. virg. I 25 p.258,19 populis -m confluentibus (WETT. Gall. 29 p.274,2. VITA Serv. 30 p.100,17 c. -m -mque . . . populis. *al.*). epist. p.479,11 atra bufonum turma -m scatet. CARM. de Aquil. 10,1 (MG Poet. II p.151) k-m perit omnis illustris nobilitas. HIST. per-

[Gottschaller]

egr. p.155,29 Turci . . . undique -m conveniunt. *al.* *in imag.:* ALDH. virg. I 9 p.237,25 *(de foliis)* in modum densissimae stragis -m cadere. **2** *copiose – in reichlicher, großer Zahl:* ALDH. ad Acirc. 9 p.81,6 versus . . . -m congessimus. CARM. de temp. rat. 416 circa aequinoctia currunt aequora -m celsiora. **3** *vulgo – allgemein:* PASS. Praeiecti I 14 cum opinio de adepto sacerdotio -m . . . rimaretur. **4** *coniunctim – zusammen:* CHRON. Salern. 47 -m Beneventum pervenerunt *princeps et Sico.*

***catervatio,** -onis *f.* *caterva – Schar:* VITA Reginsw. 19 regionis -o enormis.

***catervo,** -are. **1** *congregare – zusammenscharen:* CARM. de Rob. 97 pleps *(avium)* aciem servat neque se nisi rite -at. **2** *coacervare – anhäufen:* CONST. III 40 (a. 1275) hoc . . . -bit apud nos et tibi et ei favoris et gracie cumulum.

***catervula,** -ae *f.* *caterva (parva) – (kleine) Schar:* **1** *gener.:* GESTA Apoll. 228 nostra ciet bellum tibi pauca -a nullum. HARTW. Emm. 72 -a clientelę fidissima. TRAD. Ratisb. 286 cunctorum liqueat -ę christicolarum, quod *eqs.* HERM. AUGIENS. vit. 27 vos *(sc. Musae)*, o contio candida ac formosa -a. *al.* **2** *eccl. i. q. congregatio – Vereinigung, Kongregation:* DIPL. Otton. I. 34 episcopus, quem . . . monasterii -a . . . in . . . abbatem elegit. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 16 collecta . . . sanctimonialium -a. DIPL. Heinr. II. 126 p.152,40 -a puellarum, quantulacumque congregari posset. EPIST. Worm. I 7 ut . . . mansos adiuvare dignemini pauperculę reddi -ę. *al.* *Gottschaller*

catezizo *sim. v.* catechi-.

catha- *v.* cata- *praeter:*

***cathaleta** (-thel-), -orum *n.* *(orig. inc., nisi cohaeret c. ital.* cataletto) *de parte navis fort. i. q. alveus – viell.: Rumpf:* AGNELL. lib. pont. 131 p.364,33 iace in -a (-thel- *cod.*) navis infra sentina iuxta carinam. 137 p.368,13 proiciebantur sub -a navis. *cf. ThLL. s. v.?* 2. catalectum.

***cathan** *v.* *gaddian. **cathan(e)us** *v.* capitaneus.

cathapleba *v.* catoblepas. **cathara** *v.* catharus.

catharacta *v.* cataracta.

***catharia** (-ta-), -ae *f.* *secta vel haeresis catharorum – Sekte oder Irrlehre der Katharer:* EKKEB. SCHON. cath. 8,1 eos, quos assumitis in societatem -ae vestrae. ANNAL. Mell. Lamb. a.1210 nefandissima fex catariae.

*?***catharinus,** -i *m.* *haereticus ex secta catharorum – Katharer:* BERNH. GEIST. palp. 1,93 aut es begginus, Bernharde, vel es karinus (katharinus *ci. ed.*).

***catharios** (-ta-) *adi.* (καθάριος) *mundus – rein:* COMPOS. Luc. δ 18 crisos catarios *(v. notam ed. p.203sq.).*

catharistae, -arum *m.* *de secta Manichaeorum: v. p. 374,29.*

***catharizo,** -are. *(cf.* καθαρίζειν) *de baptismate catharorum i. q. in societatem catharorum recipere – in die Katharergemeinde aufnehmen:* EKKEB. SCHON. cath. 8,2 infelix ille, qui baptizandus sive -andus est. 8,3 novitium, quem vultis -are.

catharticus (-ta-), -a, -um. (καθαρτικός) *script.:* -rct-: *l.70.* ?graticas: *l.61.*

1 *adi.:* *purgans, purgativus – reinigend, purgativ:* PAUL. AEGIN. cur. 1 p.1,12 per -um (cata- *B; 3,1,1* καθαρτικοῦ) . . . medicamen utemur evacuatione. FRAGM. mul. III 14 pissus cata-us et emmagogus. ANTIDOT. Berolin. capit. p.66^{b},8 confectio salis cata-i (ANTIDOT. Glasg. p.130,27 s. catarticos. p.150,41 s. graticas). ANTIDOT. Sangall. p.91,12 colligirium cata-um oculorum. DYASC. p.197^{b} vinum. *al.* **2** *subst. neutr.:* **a** *medicamentum purgativum, laxativum – Purgativ, Laxativ:* PAUL. AEGIN. cur. 54 p.31,1 ex albo elleboro -o *(3,13,2* καθαρτηρίῳ) utendum. 110 dandum de scamonea . . . cata-um *(3,22,29* καθαρτικόν). ANTIDOT. Sangall. p.89, 39 cata-um diamaratrum. p.90,7 cata-um ad flecma deponenda de capite. p.91,1 cata-um ad ventrem purgandum. TRACT. de aegr. cur. p. 137,3 purgabis cum cata-o imperiali. MATTH. PLATEAR. gloss. p.384^{c} catarcticum interpretatur laxativum. *saepe.* *?purgatio – ?Reinigung:* PAUL. AEGIN. cur. 201 p.134,15 plenitudinem mali humoris sentientes per flebotomiam aut cata-um *(3,45,3* καθάρσεως) evacuentur. **b** *per confusionem i. q. catarrhus – Katarrh:* PAUL. AEGIN. cur. 132 ad cerebri . . . distemperantiam . . . odorifera affer . . . quemadmodum et in cata-is *(3,24,1* ἐπὶ τῶν κατάρρων).

catharus (-ta-), -a, -um. (καθαρός) *script.:* ka-: *l.31sq. adde* ELIS. SCHON. vis. 3,21.24. *al.* cha-: *l.21.23.* -art-: ELIS. SCHON. vis. 3,21. -atta-: *l.32.* -aça-: *l.35. 43.* -thor-: *l.11.40.* -ter-: *l.23.* -tir-: *l.21.* -thedr(i): *l. 18.24. adde* LAND. MEDIOL. hist. I 3,19 p.88,18. 3,26 p.92, 53. *form. nom. pl. masc.* -ae: *l.18. adde* BERTH. RATISB. serm. (SBWien 147/V. 1904. p.82,10) cathore.

mundus – rein (cf. GLOSS. III 312,53 St.-S. catarus mundus i. reine. *al.):* **I** *adi.:* CARM. biblioth. 5,2 corde . . . -o.

II *subst.:* **A** *masc. plur. de haereticis:* **1** *de Novatianis:* ALDH. epist. 4 p.484,21 *Demetarum sacerdotes* hereticos . . . imitantur, qui se -os, id est mundos, nuncupare voluerunt. PETR. DAM. grat. 22 p.49,20 Niceno statutum esse concilio, ut -ae (-edrę, -adre *var. l.*, -oe *Mansi II p.680*), qui ad catholicam reverturtur aecclesiam, . . . in suis recipiantur ordinibus *(sim.* HUMB. Sim. 1,2 p.105,30. BERNOLD. CONST. libell. XIV 2 chatiri sive Novatiani. *al.).* **2** *de haereticis medii aevi:* **a** *latius de Patarinis:* LAND. MEDIOL. hist. I 3,29 Herlembaldus . . . cum suis chateris, qui omnia . . . conturbabant (3,31 p.98,13 H. cum suis omnibus -edris. *ibid. al.*). **b** *strictius de haereticis 'Manichaeis' ('Katharer', cf. A. Borst, Die Katharer. 1953):* EKKEB. SCHON. cath. 1,1 p. 13^{c} hos *haereticos* nostra Germania -os, Flandria Piphles, Gallia Texerant . . . appellat. 1,5p.18^{A} ipsi -*i* originem habuerunt a quibusdam discipulis Manichaei, qui olim catharistae dicebantur. *saepe.* ELIS. SCHON. viar. 13 p.104,22 de illis, quos k-os vocant, qui vitam coniugatorum omnino reprobare dicuntur. CHRON. reg. a.1163 heretici de secta catarorum (kattari rec. II) de Flandriae partibus Coloniam venientes ibi . . . igne concremati sunt. CONST. II 35 p.43,27 sancimus omnes hereticos Ferrarie commorantes, Patarenos sive caçaros . . ., imperiali banno subiacere. ANNAL. Neresh. a.1231 (MGScript. X p.23,31) -orum perversitas quamplura Theotonie loca infecit. BERTH. RATISB. serm. (SBWien 147/V. 1904. p.31,24) unde et nomen habetis catari, quia, sicut cattus in tenebris . . . plus circuit . . . quam in die . . ., sic et vos. p.67,11 cathori penitentiam refutant. *al.* **B** *fem.:* **1** *haeretica (ex secta catharorum) – (katharische) Ketzerin:* SALIMB. chron. p. 504,15 *mulierem* sicut -çaram conburi fecerunt *fratres Praedicatores* (ALBERT. MIL. temp. 295). **2** *panis benedictus catharorum – Eulogienbrot der Katharer:* EKKEB. SCHON. cath. 11,14 *vir* infamatus erat, quod de -a vestra gustasset.

cathazizo *v.* catechizo.

***cathecastus** (cate-), -a, -um. *(cf.* καθέκαστα) *singularis – einzig(artig):* ABBO SANGERM. bell. 2,495 lux precursoris Domini cate-a (gloss.: singularis, una) Iohannis. 3 subscr. cate-i eximii confessoris Germani. *Payr*

catheces, -um *subst. pl.* *(cf.* cacoethes) *mali mores – schlechte Eigenschaften:* CATAL. Frising. (MGScript. XXIV p.317,36; s.XII.^{2}) Atto . . . exosor-um. *cf. ThLL. III.p.9,33.*

cathecismus *sim. v.* catechi-. *Prinz*

***cathecium,** -i *n.* *(cf.* καταθήκη*?)* *arra – Pfand:* PAX Valenc. p.606^{b},59 si vir . . . ad placita comparuerit reddendo -um iuxta legem, ipse debet dare sufficiens vadium aut sufficiens respondendum de legibus et -o *eqs.*

cathecizo *v.* catechizo. **cathecumba** *v.* catacumba.

cathecuminus *v.* 1.catechumenus. **cathecus** *v.* cathetus.

cathecysta *v.* catechista.

cathedra, -ae *f.* (καθέδρα) *script.:* ka-: *passim.* cha-: *p.375,34. adde* MARIAN. chron. a. Chr. 72 p.508,4. CHART. Turic. 417 chatheram. *al.* catth-: FORM. Marculfin. 14 p.119,34. -ate-: *p.375,34.376,29. adde* DIPL. Otton. III. 69 p.477,12. RANGER. Anselm. 55. *al.* -tehd-: RANGER. Anselm. 179. -etr(a): RHYTHM. 140,12. -tedhr(a): RANGER. Anselm. 5933. -er(a): *l.65. metr.:* cā-: CARM. de Lamb. 1,76.79. -thē- *(in arsi, cf.* ERMENR. ad Grim. 10 p.544,26): *p.376,36. adde* CARM. Salisb. 1,3,6. CARM. de Lamb. 1,79. *al.* -thĕ- *(in thesi): p.375,26. adde* HEIRIC. Germ. I 2,195. *al.*

[Payr]

sella, sedes – Stuhl, Sessel (*cf.* GLOSS. III 384,6 St.-S. -a sezel): **I** *gener.:* LEX Sal. Merov. 100,2 lectum . . . et -as, quae de casa patris mei exhibui. ORDO Rom. 19,4 habent . . . -a tale ex alto stabilita cum annologio. HRABAN. epist. 50 p. 505,5 sepius suscipit me lectulus meus cubantem, quam -a tenet meditantem aut docentem. THEOPH. sched. 3,71 ex his *laminis* ligantur -ae pictae et sedilia. HERM. TORN. rest. 80 videres . . . monachos iuvenes in -is sedentes et super tabulas . . . scribentes. CHART. Tirol. 672 p. 132,28 ille, qui preparat -as. WILH. SALIC. chirurg. 3,9 p. 344[G] postquam situaveris infirmum ad sedendum sub bancho vel -a. *al. alleg.:* ANON. de alleg. (Cod. Sangall. 230 p. 536) -a Christi est serenitas mentis.

II *spec.:* **A** *sella regia, solium – Thron:* **1** *proprie:* CHRON. Fred. 2,62 p. 85,30 cum vinctum tenerit *regem*, in -am quasi honorifice sedere iussit. ANNAL. Hild. a. 962 *apostolicus* collocavit *Ottonem* super -am augustalis principatus (*cf.* LAMB. HERSF. annal. a. 962 super -am augustalem). *adde:* CHRON. Noval. 3,32 non . . . iacebat *Karolus*, . . . sed in quandam -am ceu vivus residebat. **2** *meton.:* **a** *dignitas et potestas regia – Herrscherwürde, -macht:* THIETM. chron. 2,45 post Carolum Magnum regalem -am numquam tantus patriae rector . . . possedit. COSMAS chron. 3,20 p. 186,19 ut . . . eum *(ducem)* . . . iterum relevent in principalem -am. SALUTARIS POETA 35 (MittellatJb. 5. 1968. p. 230) ad regni -am si vis volitare. **b** *sedes regni – Herrschersitz, Residenz:* PAUL. DIAC. Lang. 2,10 Hilpericus -am habebat apud Sessionas. **B** *sella episcopalis – Bischofsstuhl:* **1** *proprie:* **a** *strictius:* IOH. DIAC. cen. 2,28 Petrus sedit in -a, Iudas super loculum. RATHER. epist. 7 p. 39,22 ut . . . mallem in Walberti . . . turricula quam sedere in Veronensi -a. RUOTG. Brun. 13 acclamantibus cunctis . . . virum super -am pontificalem sedere fecerunt. CHRON. Ven. Alt. p. 82,8 Helena . . . chatedras de Alexandrie tulerat, in quarum una sedit . . . Marcus. THANGM. Bernw. 13 p. 764,15 episcopalem -am ad absidem altaris poni praecepit (BERTH. [?] annal. a. 1078 p. 310,3 anulo, virga pastorali et -a episcopali ab archiepiscopo . . . susceptis. LAMB. HERSF. annal. a. 1074 p. 201,18. *al.*). ADEMAR. hist. 3,35 *Alduinum* intronizavit, primo in -a vectatoria . . ., deinde in sede sancti Marcialis. NOTAE Teg. (MGScript. XV p. 1068,1) reliquias acquisivit . . .: de k-a eius *(s. Petri)*. CHART. Stir. II 456 *abbati* usum imfule pontificalis, anuli et -e . . . indulgemus. WILH. RUBRUQU. itin. p. 326,4 -am plicabilem, sicut solent episcopi habere. *al.* **b** *latius (accedente fere sensu potestatis):* EPIST. divort. Loth. 8 p. 220,18 qui . . . in reverentissima summi principis -a verus apostolus residetis. ANNAL. Fuld. II a. 754 Lullus in -a eius *(Bonifatii)* sedit annos XXXII. BERTH. (?) annal. a. 1069 p. 274,28 nostrae -ae inthronizari . . . nitebatur. DESID. CAS. dial. 3 prol. p. 1142,2 *Iohannes* tribus . . . mensibus Romanae usus -ae sessione. RANGER. Anselm. 2797 rex iubet a -a descendere protinus ista. CHART. Heinr. Leon. 94 p. 145,4 presidente . . . A. patriarcha in patriarchali -a. CHART. episc. Hild. II 217 p. 92,6 Onorio summo papa possidente -am fidei. *saepe.* **2** *meton.:* **a** *officium et sacerdotium episcopale – Bischofsamt, -würde:* IONAS BOB. Ved. 5 suscepto . . . pontificalis -ae onus (ORDO Rom. 40[B],6 tribuas ei -am pontificalem ad regendam aecclesiam. LAMB. HERSF. Lull. 7 p. 317,31 propter p. -ae fasces. *al.*). EPIST. var. III 26 p. 184,43 quod . . . principum voluntate adeptus sit episcopalem cathredram *(sic?)*. ADAM gest. 2,64 bonus in prepositura, multo melior in -a. VITA Meinw. 145 p. 77,17 potestas -ę, que non sacris locis propter personas, sed propter sacra loca personis conceditur. ACTA imp. Winkelm. I 136 quod ad -am apostolatus fuistis . . . promoti. *al.* **b** *sedes episcopalis, ecclesia cathedralis – Bischofssitz, Bischofskirche (de sede abbatis: p. 376,7):* IULIAN. TOLET. Wamb. 7 Argebadus, -ae Narbonensis antistes. CAPIT. reg. Franc. 22,32 ut non liceat episcopo principalem -am suae parrochiae neglegere (FUND. Hild. 1 p. 942,14 p. episcopii -am . . . sacello Dei genetricis concessit). NICOL. I. epist. 122 p. 640,24 beati Petri . . . -ae decretalium sanctionum promissa. RUOTG. Brun. 38 p. 40,10 Leodicensi -ę vacanti . . . incardinatus est. DIPL. Otton. II. 167[a] p. 191,9 Lauriacensis ęcclesia . . . mater ęcclesia et episcopalis -a fuit (THIETM. chron. 4,59 Waic in regno suimet episcopales -as faciens. *al.*). BERTH. (?) annal. a. 1069 p. 274, 25 caulas Constantiensis -ae . . . intrare. ADAM gest. 2,1 necdum . . . Hammaburgensis -a habuit suffraganeos. VITA Theog. 1,28 p. 462,45 *abbas* -am suam deserens. ENGELH. WIRZ. Burch. 1,3 p. 10,24 ut . . . Mogoncie metropolitanam susceperit k-am ipsamque postea archiepiscopatus pallio sublimaverit. SIGEBOTO Paulin. 26 qualiter . . . ipse locus apostolicae k-ae . . . subderetur. CHART. Ypolit. 19 p. 29,9 ut . . . nos . . . et Pataviensis k-a . . . predium . . . possideamus. CHART. Turic. 390 p. 277,2 gubernantibus nobis Constantiensem k-am. CHART. Burgenl. II 67 p. 47,5 *civitas* est dignitate predita -e pastoralis. *saepe. expressius de curia Romana:* ARNULF. SAG. invect. 7 p. 103,37 quem *(papam)* nec -a Lateranensis agnosceret nec ei obsequium Romana civitas exhiberet. *al.* **c** *elevatio in sedem episcopalem – Stuhlbesteigung:* CONC. Merov. p. 133,20 sunt . . ., qui in festivitate -ae domni Petri intrita mortuis offerunt. CHART. Raitenh. 209 p. 176,16 in festo -e sancti Petri. *al. de festo s. Petri ('Petri Stuhlfeier', cf. LThK.² I. p. 743):* BOBOL. Germ. 13 (MGMer. V p. 39,7) in vigilia -ae sancti Petri (MARTYR. Augiens. XV. kal. Febr. [RömQuartSchr. 3. 1889. p. 208] Romae -a s. P. VIII. kal. Mart. natale -ae apostoli P. HONOR. AUGUST. gemm. 3,26 -a s. P. ideo celebratur, qui in illa die in Antiochia pontifex ecclesiae levatur. REGISTR. Wirz. [WürzbDiözGeschBl. 18/19 p. 22,2] in k-a s. P. quinque talenta. CHART. Salem. 476 p. 70,30 acta sunt hec . . . in katedra s. P. *saepe*). **C** *sedes iudicantium – Richterstuhl:* RATHER. epist. 16 p. 92,2 sedens in -a iudicandi. CHART. Tirol. notar. II 479 in quo sigillo . . . B(ertoldus) iusticiarius . . . sedebat in k-a. **D** *sedes docentium – Lehrstuhl:* **1** *proprie:* AETHICUS ISTER 17 Hiarcam sablo -am sedentem auream . . . disputantem cum discipulis. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,180 sedet excelsae solio subnixa -ę *Geometrica*. ANON. tab. p. 196,5 intus in domo -a et in illa -a imago sapientis *eqs.* ALBERT. M. summ. theol. II 14,87,3 p. 155[b],3 -a . . . catechizantium est aedes sive docentium. *al. v. et p. 375,5sq. alleg.:* HRABAN. univ. 22,11 p. 608[B] -ae . . . sedes doctorum sunt et significant mystice docendi potestatem aut doctrinam legis Moysi sive etiam haereticorum doctrinam. **2** *meton. de dignitate et officio magistri:* HINCM. epist. I 99 p. 48,30 aliqui emerserunt, qui doctrinalem -am tenuerunt *eqs.* NICOL. I. epist. 82 p. 435,1 doctoris . . . -am eligens docere prius elegit ac deinde coepit doceri. COD. Udalr. 97[med.] quatinus . . . scolasticae praeficereris -ae. CHART. episc. Hild. II 768 p. 388,10 -am . . . ascendere magistralem. CHRON. Albr. a. 1169 Parisius . . . magister Petrus Pictavinus -am tenuit theologicam. *adde de sede episcopali:* FORM. Wisig. 6 p. 577, 38 -am apostolicae doctrinae . . . conscendere.

***cathedralicum** (ka-), -i *n. exactio episcopo solvenda – einem Bischof zu leistende Abgabe (de re v. p. 377,39sq.):* CHART. Pfedd. 25 p. 17,4 (ed. D. Bonin, UB Pfeddersheim. 1911; a. 1203) iure k-i episcopi.

cathedralis, -e. *script.:* ka-: *passim.* cha-: *p. 377, 27.* catth-: CHART. LUX. II 493. -ate-: *l. 68. p. 377,10. al.*

I *adi.:* **A** *spectat ad sedem episcopalem (abbatis: p. 377, 16):* **1** *ad cathedram episcopalem pertinens, episcopalis – zum Bischofssitz gehörig, Kathedral-, Dom-, Bischofs-:* **a** *de hominibus:* WALTH. TER. Ioh. 5 p. 1142,18 archidiaconi . . . cum -bus clericis in unum congregati. GERHOH. ad Innoc. p. 222,23 cardinales sive -es prelati cuiuslibet aecclesiae. CHART. episc. August. 28 p. 26,12 canonici -es (CHART. Brixin. 38 p. 45,5. SALIMB. chron. p. 640,19. *al.*). **b** *de rebus:* DIPL. Otton. I. 76 p. 156,15 donantes . . . ei *(praesuli)* et ecclesiae -i . . . ab eo constituendae medietatem castri (CHART. Merseb. 224 p. 180,15 advocaciam katedralis ecclesie nostre, que vulgo tumvoythye dicitur. CHART. Meckl. 1136 p. 340,9 ut *ecclesia Rigensis*, que quondam tantummodo -is, nunc . . . totius Livonie . . . metropolis . . . sit habenda. CONST. III 39 k-bus et collegiatis ecclesiis. *saepe*). RAHEW. gest. 4,16 p. 255,32 ubi

[Payr]

maior aecclesia et -is sedes fabricanda erat (CHART. Heinr. Leon. 41 p. 59,37 sedis -is, id est curie fratrum . . ., advocatiam. ALEX. MIN. apoc. 11,12 p. 240,30 in -i sede apostolatus. *al.*). CONST. II 187 p. 229,7 in cives -is civitatis. TRAD. Scheftl. 445[a] p. 435,27 acta sunt hec . . . Frisinge in refectorio k-i. VITA Conr. Const. (ed. F. J. Mone, Quellens. d. bad. Landesgesch. I. 1848. p. 79[b],21) -i . . . infula sublimatus. ALEX. MIN. apoc. 16,9 p. 334,23 *Aldenborch* quondam dignitatem habuit -em. CHART. Worm. 242 p. 161,35 vicarius ad iura katedralia . . . episcopis . . . tenebitur persolvenda. *al.* annus -is *i. q. annus, quo praestatio sedi episcopali debetur – Kathedraljahr:* CHART. eccl. Werd. 24 p. 38,3 (c. 1202) ut . . . ecclesia in Brule . . . archiepiscopo, quando annus -is est, tres marcas . . . pro cathedratico persolvat. **2** *sedem abbatialem obtinens – den Abtsstuhl innehabend:* CHART. Naumb. 216 p. 195,1 (a. 1154) Theodorico, abbati Portensis cenobii, et k-bus eiusdem successoribus. **B** *spectat ad sedem docentium:* **1** *ad cathedram docentium pertinens – den Lehrstuhl betreffend:* EPIST. var. III 26[II] p. 182,36 -em eptadin iure tenenti ... magistro. **2** *cathedram docentium obtinens – einen Lehrstuhl innehabend:* SALIMB. chron. p. 210,32 factus est -is magister.

II *subst.:* **A** *masc.:* *clericus ecclesiae episcopalis – Domkleriker, Domkanoniker:* GERHOH. ad Innoc. p. 237,14 quia *saeculares* praesident aecclesiae -bus. CHART. Neocell. (Frising.) 19 p. 95,5 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XIX. 1961) data sententia ch-ium et nobilium episcopatus nostri. TRAD. Patav. 855 ut de domo . . . dimidium talentum . . . k-bus Pataviensis ecclesie persolvatur. ANNAL. Gotw. a. 1228 (MGScript. IX p. 603,44) discordie malum inter . . . episcopum Pataviensem et k-es et ministeriales ipsius episcopii ortum est. *al.* **B** *neutr.:* *?tapetum, quo sedes abbatis insternitur – ?Decke für den Abtsstuhl:* CATAL. thes. Germ. I 25,9 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967; s. XI.[ex.]) cyrothece II, -ia II. *Payr*

cathedraticum (ka-, -ate-), -i *n.* *exactio episcopo vel archidiacono (plerumque in visitatione vel synodo) solvenda – einem Bischof oder Archidiakon (meist bei einer Visitation oder Synode) zu leistende Abgabe (cf. G. Schreiber, Kurie und Kloster. II. 1910. p. 80sqq.):* CHART. Ypolit. 19 p. 29,7 (a. 1197) ut ipsi *(fratres)* k-um nostrum, scilicet III talenta, . . . perenniter habeant. CHART. eccl. Werd. 20 p. 32,3 episcopo -um et archidiacono servitium . . . persolvi. ARNOLD. LUB. chron. 3,22 p. 162,32 episcopus . . . ex hiis, que de -o . . . consequi poterat, sustentabatur. NOTAE Aureaev. a. 1155 (MGScript. XVI p. 683,39) episcopo et archidiacono -um et obsonium . . . persolvere. CHART. Wirt. III 697 p. 178,20 proventus quarti anni, quos nomine -i, quod in vulgari dicitur zuvart, accipere consuevimus. CHART. episc. Halb. 1088 ipso *(vicario)* . . . moriente vel ab ecclesia recedente . . . cenobium . . . dabit ei, qui archidiaconus loci fuerit, pro -o unam marcam. CHART. Brixin. 147 p. 159,6 ut ex nunc k-um ipsius *(ecclesiae)* cedat canonicis. CHART. Neocell. (Brixin.) 119 (Font. rer. Austr. II. 77. 1965) preter kate-um . . . a canone constitutum. *al. v. et l.14.*

***cathedraticus,** -a, -um. *ad exactionem episcopo (vel comiti) solvendam pertinens – die einem Bischof (oder Grafen) zu leistende Abgabe betreffend:* CHART. Lux. II 109 p. 124,10 (a. 1218) ut homines . . . XII denarios -os . . . pro custodia dictarum villarum persolverent *comiti.* CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 427,34 iura archiepiscopi . . . de iure -o.

***cathedro,** -avi, -atum, -are. **1** *in cathedram (episcopi vel abbatis) sublimare – auf den (Bischofs- oder Abts-)Stuhl erheben:* CATAL. Viterb. (MGScript. XXII p. 351,46; s. XIII.[1]) hea . . . die, qua beatus Petrus in Antiochia, ipse *(Innocentius)* Rome fuit -tus (*cf.* CHRON. Basil. a. 1196). RYCCARD. chron. a. 1239 p. 199,7 qui *(frater Stephanus)* in Casinensi monasterio . . . receptus est et cum gloria -tus. CHRON. Albr. a. 1229 p. 924,9 Francia me genuit, -vit Legia. *al.* **2** *pro ecclesia episcopali dedicatum esse – als Bischofskirche geweiht sein:* CHRON. rhythm. Austr. 778 sola cum ecclesia *Colocensis* tibi *(sc. Paulo)* -etur.

adi. **cathedratus,** -a, -um. *cathedra docentium instructus – mit Lehrstuhl (ausgestattet):* SALIMB. chron. p. 222,7 magister -us Parisius. p. 299,8 bacellarius erat nec adhuc -us. *ibid. al. (v. ind.).* *Prinz*

cathedrus *v.* catharus.

***cathegeta** (cha-, -te-, -t(h)ag-, -tig-, -git(t)a *sim.*), -ae *m. et f.* (καθηγητής) *metr.:* -tĭ-: *l.13.15.* -gī-: *l.11. 19. al.*

1 *masc.:* *doctor, magister – Lehrer, Lehrmeister (cf.* GLOSS. III 133,49 St.-S. catagita lerari): ALCUIN. carm. 72,5 Baeda . . ., nostrae -ita terrae. TIT. metr. III 1,4 clarus -ita (chategita *P*) plebis. AMARC. serm. 3,467 (ed. K. Manitius. 1968) cum superis domino catigetis (catienis *cod.*) sedulus ymni *(cf. notam ed.).* NIVARD. Ysengr. 4,592 esse . . . vult cati-a Remis. ARNO REICHERSB. apol. p. 129,17 quoslibet cata-as circumierint. *al.* **2** *fem.:* **a** *doctrix, magistra – Lehrerin, Lehrmeisterin (cf.* GLOSS. III 180,12 St.-S. catagitta doctrix lerarin. *al.):* ALCUIN. carm. 62,110 vita aliena tuae tibi sit -ita (cathagita *G1.2; cf. notam ed.*) vitae. GLOSS. med. cod. Trev. p. 149,11 categita i. magistra. *v. et l.21.* **b** *doctrina – Lehre:* GLOSS. IV 112,50 St.-S. catheita doctrix lere (125,15 -gita. 134,65).

cathegoria *sim. v.* cate-. ***catheita** *v.* *cathegeta.

cathena *sim. v.* cate-. ***cathepanus** *sim. v.* catap-.

catheter (cata(p)t-) *m.* (καθετήρ) *chirurg. i. q. syrinx – Katheter:* ARS med. 6 p. 424,11 feramentorum nomina: . . . catapter (catater *G*), pister.

catheterismos (catetir-) *m.* (καθετηρισμός) *immissio syringis – das Einführen des Katheters:* PAUL. AEGIN. cur. 201 p. 134,21 καθετιρισμῷ ([id est purgatione *supra add. A*, catetirisma *B*]. *3,45,3* καθετηρισμῷ) . . . utendum.

***catheterizo** (catetir-, -iso), *inf.* -in. (καθετηρίζειν) *syringe tractare – katheterisieren:* PAUL. AEGIN. cur. 207 si . . . lapis . . . inpediat urine exitum, -tirisin ([catetir- *A a. corr., B*]. *3,45,11* καθετηρίζειν) eos.

cathet(h)izo *v.* catechizo.

cathetus, -i *m.* (ANON. geom. I 3,17. PS. BOETH. geom. p. 408,15. *adde l.44.; ceterum de genere non constat*) (κάθετος) *script.:* -t(h)ig-: *l.54.* -c(us): *l. 51.65. form. gen. sg.* -os: PS. BOETH. geom. p. 408,19. 411,9. 415,6.

1 *geom. i. q. linea perpendicularis, altitudo – Senkrechte, Höhe:* **a** *in univ.:* ANON. geom. I 4,9 trapizeti, cuius est basis pedum XL, -us XXX . . ., embadum dinoscere si vis, per -um multiplica coraustum *eqs.* 4,25 -um . . . tetragoni per basim multiplicatum reddis. GERB. geom. 5,10 quae *(linea)* iusum . . . pendens . . . rectum angulum efficit, -i sive perpendicularis vocabulum suscipit. 6,4 p. 88,1 cum . . . per -um basis, id est per longitudinem latitudo ducitur *eqs.* PS. BOETH. geom. p. 406,25 tot pedibus -um huius trigoni *(sc. isoscelis)* constat protendi. p. 417,10 rhombi. ALBERT. M. lin. 3 p. 471[a],6 in omni triangulo isopleuro . . . -cus cadit in mediam lineam *eqs. saepe. fort. add.:* AETHICUS ISTER 112 p. 83,9 flatum ventorum . . . in modum columnarum in tribus cathigis (catigis *T*) ramorum eructare . . . nebulam *(v. notam ed.).* **b** *in orthogonio i. q. latus perpendiculare – senkrecht stehende Kathete (cf. J. Tropfke, Geschichte der Elementar-Mathematik. IV. 1923. p. 64):* MAPPAE CLAVIC. 213 virgula . . . directa vocatur -us *eqs.* ANON. geom. I 3,6 in . . . triangulo . . . est erecta altitudo -us. ANON. circ. p. 537,22 rectus angulus est, qui constat rectis lineis . . ., quarum . . . una vocatur -us. PS. BOETH. geom. p. 410,4 inveniendi -um et basim et hypotenusam ratio. *al.* **2** *archit. i. q. regula – Richtstab, Lineal:* ALBERT. M. eth. 6,2,19 p. 436[a],27 quae *(aedificativa)* murum rectificat . . . per rectitudinem perpendiculi vel -ci. **3** *in re optica i. q. radius (visūs) – Sehstrahl:* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 1,29/31 p. 99,72 in loco, ubi radii reflexi . . . a speculo concurrunt cum -is (-o *var. l.*) oculi.

cathezista *sim. v.* catechi-. **cathia** *v.* cattia.

***cathias** *v.* *catias.

cathic(h)uminus *v.* 1. catechumenus.

cathigus *v.* cathetus. **cathimia** *v.* cadmia.

[Pape]

cathinus *v.* catinus. **cathira** *v.* cadmia.

***cathisma,** -ae *f. (cf. κάθισμα?) species morbi – Krankheitsart:* Dynamid. Hippocr. 1,57 tunsa . . . et imposita omnes -as curat *senecion.*

cathitheos *v.* cassiterum.

***cathmearius** *v.* *cadmiarius. **cathmia** *sim. v.* cadm-.

***catholicanus,** -i *m. christianus (pius) – (frommer) Christ:* Ekkeh. IV. bened. I 20,33 convenit hic panis, mel, piscis cā-is (gloss.: fidelibus).

catholicus, -a, -um. (καθολικός) *script.:* ka-: *l.67. 69. saepe.* cha-: *l.25. p.380,37. al.* -to-: *l.25. p.381,29. saepe.* -tto-: Nadda Cyriac. I prol. 45. -log(us): Gloss. I 72,19 St.-S. *cod. c.* -iqu(us): *l.35.* karolicos: *p.381,30. form. nom. acc. sg.* -os, -on: *p.381,27.30. superl.: p.380,1. 381,48. metr.:* cā-: *saepe, e.g. p.380,18.* -thō-: Tit. metr. I 1,12,13. Eugen. Vulg. calend. 114 (AnalBoll. 84. p.364).

I *sensu christiano:* **A** *strictius i. q. christianus, orthodoxus – christlich, katholisch, orthodox:* **1** *spectat ad universalitatem i. q. christianitatis communis, omnes christianos amplectens – der Christenheit gemeinsam, alle Christen umfassend (cf.* Gloss. I 73,19 St.-S. -us universalis vel chirliher. II 522,15 -o gemeinsam. IV 5,41 -us allicher kilaupfto. *al.):* Liber diurn. 73 p.73,15 contra -am fidem et orthodoxam religionem (Lex Sal. Pipp. prol. 1 gens Francorum . . . ad -am [cato-, cha- *var. l.*] f. conversa. Conc. Karol. 23 p.204,16 si non ex . . . herese reversus fuerit in veram et -am . . . f. Rod. Camer. Lietb. prol. p.841,3 ea fides . . ., quod eius cultus per omnis mundi terminos emanavit, -a vel universa vocatur. *persaepe*). Form. Marculfi 2,17 p.88,9 expers aecclesiae cato-ae (cath- *A 2.3*) communionem et pacis. Conc. Karol. 3^{B},15 p.28,3 status sanctae -ae atque . . . apostolicae ecclesiae (Ord. coron. imp. 14,14 p.40,1 -am et apostolicam unam esse veram ecclesiam. *saepe. v. et vol. I. p.764,27sqq.*). Dipl. Pipp. 16 p.23,1 pro statu ecclesię . . . populoque -o (Form. Flav. 43 p.481,26 -quo). Chart. Bund. 17 p.22,6 a cunctorum -orum fidelium consortio extraneus. Meginh. Fuld. Alex. praef. quomodo . . . ad veram et -am christianam religionem se converterint *Saxones.* Dipl. Heinr. II. 64 p. 79,22 -a totius orbis terrarum ecclesia. *persaepe. de ecclesiis patriarcharum:* Conc. Karol. 44^{A} p.487,22 oeconomum . . . -ae et magnae ecclesiae sanctae Sophiae. Nicol. I. epist. 84 p.442,12 qui -as Alexandrinorum, Antiochenorum vel Hierosolymorum gubernatis ecclesias. **2** *spectat ad confessionem, doctrinam sim.:* **a** *de hominibus:* **α** *fidei christianae adhaerens, fide christiana commotus, pius – dem christlichen Glauben anhängend, christlich gesonnen, fromm:* Form. Wisig. 10 -a mens. Aldh. virg. I 2 p.230,2 -as Christi bernaculas. Willib. Bonif. praef. p.2,27 petentibus relegiosis ac -is viris. Dipl. Ludow. Germ. 63 quę *(possessiones)* . . . a -is viris . . . collatę fuerint monasterio. Epist. Teg. I 34 tutori Dei ęcclesie, -o pastori. Berth. (?) annal. praef. p.267,21 orator vere -us. Cosmas chron. prol. p.4,2 a temporibus . . . primi ducis -i. *saepe. c. sensu probitatis:* Trad. Mar. Ratisb. 116 p.210,1 (QuellErörtBayerGesch. I. 1856; s. XII.ex.) septem testibus, -is viris, . . . iurantibus *(cf. notam ed.).* **β** *fidem rectam professus – den rechten Glauben bekennend:* Steph. Edd. Wilfr. 12 -i episcopi (Paul. Diac. Lang. 4,42 per omnes civitates . . . duo episcopi erant, unus -us et alter Arrianus. Alex. Min. apoc. 9 p.141,26. *al.*). Conc. Karol. 22^{C},15 si *gyrovagi* sint -i an non. Vita Sev. Col. 2 convenientibus ad . . . concilium . . . -is et orthodoxis . . . doctoribus. *al. de patribus, auctoribus orthodoxis approbatis:* Epist. var. III 3 p.134,30-os ecclesiae doctores (Hincm. ord. pal. 4. *al.*). Hraban. epist. 23 de . . . fontibus -orum expositorum. Conc. Karol. 57^{C},6 p.780,1 de -orum patrum dogmatibus tracta *res* (Berno epist. 29 p.65,5 [ed. F.-J. Schmale. 1961] Athanasius . . . k-is patribus consentiens. *al.*). Ruotg. Brun. 4 p.5,16 qui *(Prudentius)* . . . est et fide intentioneque -us. Otto Frising. chron. 1 prol. p.6,25 k-i . . . scriptores. *al.* **γ** *in titulo regum vel imperatorum i. qui fidem christianam defendit, 'christianissimus' – den christlichen Glauben schützend, 'allerchristlichster':* Theod. Trev. transl. Celsi 10 imperator . . . -issimus, mundialis aulae rector. Dipl. Heinr. III. 30 pius et per omnia -us Chuonradus . . . imperator. Wipo gest. prol. p.7,6 nostri -i reges, verae fidei defensores. Chart. Solod. 235 p.132,19 regnante -o . . . imperatore Friderico. Dipl. Karoli M. 277 p.412,27 (spur. s. XII.ex.) Carolus . . ., serenissimus, -us, pacificus augustus. **b** *de rebus:* **α** *fidei christianae conveniens vel proprius – dem christlichen Glauben angemessen, entsprechend, eigen:* Liber diurn. 76 p.81,13 facere . . . contra -am legem. Lex Sal. Pipp. prol. 3 Chlodovicus . . . recepit -um baptismum. Chart. Fuld. B 529 p.511,14 in . . . doctrina -a. Hraban. epist. 3 p.386,24 in omnibus . . . -am imitatus sum veritatem (Otto Frising. chron. 8,22 p.426,2 -ae veritatis normam. *al.*). Trad. Frising. 1487^{e} omnes k-ę regulę militantes. *saepe.* **β** *fidei christianae plenus, christiana fide effectus – vom christlichen Glauben erfüllt, durch den christlichen Glauben bewirkt:* Beda ad Plegu. 16 fideli et -a voce profiteri. Walahfr. carm. 1,28 ut pia -is firmetur regula factis. Flor. Lugd. carm. 5,187 -o resplendet flore libellus. Capit. reg. Franc. 276,4 p.340,30 per . . . -am praedicationem . . . conversi. *al.* **γ** *fidem christianam fovens – dem christlichen Glauben förderlich:* Conc. Karol. 33^{B} p.242,21 in . . . ecclesiasticis vel -is utilitatibus. **δ** *sensu christiano atque orthodoxo conscriptus – im christlichen und rechtgläubigen Sinn verfaßt:* Aldh. ad Acirc. 3 p.73,19 -a praecessorum monimenta. Conc. Karol. 19^{E} p.151,5 -as sancti Augustini sententias. Berno epist. 6 p.26,10 (ed. F.-J. Schmale. 1961) qui *(libri Cassiani)* -i . . . praedicantur. *al.* **ε** *de sacra scriptura i. q. ad omnes christianos destinatus – für alle Christen bestimmt:* Beda hist. eccl. 5,24 p.358,26 *scripsi* in Epistulas VII -as libros singulos. Epist. var. III 33 p.202,19 Hieronimus . . . bis in -is libris laborasse videtur. **B** *latius i. q. ecclesiasticus, canonicus – kirchlich, kanonisch:* **1** *de hominibus i. q. ecclesiastice vel canonice approbatus, secundum canones ordinatus – kirchlich oder kanonisch bestätigt, anerkannt, kanonisch eingesetzt:* **a** *de episcopis:* Chart. march. Misn. II 8 p.8,31 (a.1106) a quovis chato-o . . . antistite . . . sacramenta suscipiant. Chart. Solod. $91^{med.}$ ordinationes . . . a diocesano suscipiatis . . ., si quidem -us fuerit. Chart. Carniol. II 27 p.18, 26 -um adire antistitem gratiam . . . apostolice sedis habentem. Chart. Salem. 31 p.49,33 Constantiensis episcopus -us. *al.* **b** *de papis:* Otto Mor. hist. p.98,5 quis ipsorum *(paparum litigantium)* magis foret -us *eqs.* Const. I 223,1 Pascalem . . . in papam et patrem -um . . . recepimus (249,1 imperator et . . . imperatrix . . . Alexandrum in -um et universalem p. recipient et ei . . . reverentiam exibebunt, sicut k-i sui antecessores suis -is antecessoribus exibuerunt. *ibid. al.*). **c** *de imperatoribus, imperatricibus: l.46.* **2** *de rebus:* **a** *ecclesiastice vel canonice institutus – kirchlich oder kanonisch festgesetzt, vorgeschrieben:* Beda hist. eccl. 5,24 p.356,11 monachos ad -um pascha . . . correxit (Agius comput. 5,3. *al.*). Capit. reg. Franc. 22,70 ut *presbyteri* . . . baptisma -um observent. Epist. Hann. 7 p.26,3 memineris te in -a . . . papę obędientia ordinatum. Gunth. Par. (?) orat. 1,2 p.106^{C} -a oratio est regularis *eqs.* **b** *ab ecclesia (Romana) proveniens, ad ecclesiam pertinens – von der (römischen) Kirche ausgehend, zur Kirche gehörend:* Chart. episc. Hild. I 65 p.61, 18 (a.1020/22) cunctis -ę institutionis gubernatoribus. Berth. (?) annal. a. 1075 p.277,31 -ae et apostolicae animadversionis securibus . . . expurgare. *al.* **c** *ecclesiae debitus – der Kirche geschuldet:* Chart. Stir. I 58 p.67,2 (c. 1050) iustam et -am decimationem prediorum *(cf. D. Lindner, ZRGKan. 77. 1960. p.292).*

II herba -a *i. q. laureola – Seidelbast (Daphne mezereum L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p.29sq.):* Dyasc. p.134^{a} herbe -e, id est alipiados . . ., libras III. Alphita I p.273,44 laureola, herba -a idem (II p.4,9). II p.95,10. p.128, 37sq. oleum -um i. oleum herbe -e. *laureola conditus – mit Seidelbast versetzt:* Dyasc. p.134^{a} oleum -um valde bonum ad arteticos. *v. et l.68.*

subst.: **I** *masc.:* **A** *qui christianitati attinet, christianus (pius) – Angehöriger der Christenheit, (frommer)*

[Pape]

Christ, Katholik: **1** *strictius:* **a** *in univ.:* LIBER diurn. 74 p.75,8 de baptizandis consignandisque -is. CONC. Karol. 19^{D} p.141,2 a consortio -orum . . . eliminare. 44^{B},76 vere -us. DIPL. Karoli M. 234 p.323,27 (spur. s. X.) ut . . . indictum . . . ab omnibus -is diligentius observetur. GREG. VII. registr. 2,54 p.198,39 universis -is Placentinę ecclesię salutem. COSMAS chron. 1,13 p.29,6 *dux* ut -us bonus misericordia . . . motus. *saepe.* *de confessoribus:* METELL. Quir. 9^{a},10 urbe foroque . . . -i trahuntur ante diu metallis mancipati. **b** *qui rectam fidem professus est – Bekenner des rechten Glaubens:* PAUL. DIAC. Lang. 4,42 nos autem -i Patrem et Filium et Spiritum . . . unum . . . confitemur. GODESC. SAXO fragm. p.25,16 qui nolunt cum . . . haereticis . . . habere societatem, credant . . . cum -is -i . . . trinam deitatem. p.31,23 -i, veri videlicet christiani. CAES. HEIST. hom. exc. 210 heretici . . . -os impediunt, ne in fide proficiant. *al.* *de patribus, auctoribus orthodoxis approbatis:* ALDH. virg. I 8 p.236,10 quidam -orum (*item de Hieronymo:* CAES. HEIST. hom. exc. 290 verba -i catholice intelligenda sunt). GODESC. SAXO theol. 1 p.90,13 quae a sancto Augustino . . . sunt rite prolata . . . et a ceteris cunctis -is Latinis. *al.* **2** *latius i. qui secundum canones ordinatus est – ein kanonisch Eingesetzter:* CONST. I 393,3 (a. 1095) si tunc pro -is habebantur *episcopi* in aecclesia, talium ordinationes . . . sustinemus. **B** *in ecclesiis orientalibus i. q.* Καθολικός – *Katholikos, Erzbischof (cf. LThK. VI. ²1961. p.72sq.):* OTTO FRISING. chron. 7,32 quem *(Armeniorum metropolitanum)* ipsi k-on, id est universalem, . . . vocant *(de eodem:* SICARD. chron. a.1190 cato-us [cath-, kath- *var. l.*] Armeniensis. ALBERT. MIL. chron. 169 p.650,6 karolicos. SALIMB. chron. p.24,25 Armeno -o. *al.).* BURCH. SION. descr. 13,9 p.91,16 Armeniorum . . . summus prelatus et Georgianorum -us appellatur.

II *fem.:* **A** *ecclesia – Kirche:* ERMENR. ad Grim. 36 p.575,42 hec . . . super figura -ae de eadem insula *(sc. Hibernia)* typicavimus. HARTW. Emm. 40 -a quę docuit, ex sacris scriptis astruit *episcopus.* HUMB. Sim. 2,27 p.173,36 in sacramentis -ae. **B** *laureola – Seidelbast (cf. p.380,64):* GLOSS. III 533,34 St.-S. alipiades, herba angelica, laureola, cato-a (herba cathoca *a*), cigelinde.

III *neutr.:* *sententia rectae fidei – rechtgläubige Aussage:* GODESC. SAXO gramm. 2 p.449,7 ut numquam canatur . . . 'trinitatem adorantes' aut quid aliud -um.

adv. **catholice,** *raro* ***catholiciter** *(l.57).* **1** *sensu christiano:* **a** *strictius i. q. secundum doctrinam christianam – im christlichen, katholischen Sinn:* CONC. Karol. 36,47 ut . . . filiolos suos -e instruant. GODESC. SAXO conf. p.66,10 -issime . . . disputavit *Fulgentius.* HRABAN. epist. 45 si . . . recte et -e aliqua protuli. ROD. CAMER. Lietb. 1 quam -e suum rexit imperium *Heinricus.* CHRON. reg. a.992 acta . . . penitencia . . . -e obiit *(Silvester II.). al. v. et l.19.* **b** *latius i. q. secundum decreta ecclesiastica, canonice – den kirchlichen Vorschriften entsprechend, kanonisch:* PAUL. DIAC. Lang. 6,14 in qua sinodo -e est institutum, ut *eqs.* CHRON. Hild. p.847,36 archiepiscopus . . . -e ordinatus (CONST. I 393,7. CHART. Stab. 165 p.340,25 successoribus nostris [*sc. abbatis*] -r et regulariter ordinatis. *al.*). COD. Udalr. 77 p.156, 16 quem *(presbiterum)* . . . -e atque canonice . . . elegistis. *al.* **2** *mus. i. q. secundum regulam – der Regel gemäß:* BERNO modul. psalm. 10 p.108^{a} cum rectius et magis -e idem responsorium taliter modularetur. **3** *usu communi i. q. generaliter – im allgemeinen:* AURELIUS 14 p.716,6 -e autem ea passio *(sc. cholera)* valida est. *Pape*

cathomus *v.* catomus. **cathora, -us** *v.* catharus.

cathus *v.* cadus, cattus.

catia *v.* cattia.

***catias** (caci-, -thi- *sim.*) *f.* (κατιάς) *cultellus, specillum – Lanzette, Sonde:* ARS med. 6 feramentorum nomina: . . . cathias (caci-, κασιά *var. l.*), pergotomum *eqs.*

catic(h)uminus *sim. v.* catechumen-.

***caticidios** *v.* *catoecidios.

***catigeta** *v.* *cathegeta.

catillarius, -i *m.* *parasitus, cuppes – Schmarotzer, Näscher:* GLOSS. II 162,7 St.-S. -us nescere.

catillo (-ilo), -are. **1** *parasitari, (ab)ligurrire – schmarotzen, (ver)prassen (cf.* GLOSS. III 315,32 St.-S. -o alienas domus more catulorum giro i. nasco. *al.):* HINCM. epist. I 37^{a} p.13,35 homines . . ., qui -ando circumeunt patrias, 'non Domino servientes, sed suo ventri'. EGBERT. fec. rat. 1,57 aliena -ant. HERM. AUGIENS. vit. 1106 quod balatro postulat, luxus -ans queritat (*cf.* 339). **2** *titillare – kitzeln:* GLOSS. IV 248,3 St.-S. -ilo i. chizilon.

catina *v.* catinus. ***catinaticum** *v.* *catenaticum.

catinola *sim. v.* catenula.

catinulus *vel* **-um** *m. vel n.* *salillum – Salzfäßchen:* GLOSS. II 728,44 St.-S. -um sulcicharili.

catinus (ka-, ra-, la-, cadi-, -thi-), -i *m. vel* **catinum,** -i *n. (?f.* -a: *l.34)* **1** *scutella, lanx, vas – (Trink-)Schale, Schüssel, Gefäß (cf.* GLOSS. III 157,21 St.-S. -um gebita. 372,13 parapsis geueze, k-um idem. 626,52 -um chezzin. IV 310,1 -o caral. *al.):* **a** *gener.:* **α** *proprie:* CARM. cod. Paris. (8812) 5,2 munda -um, funde Falernum. TRACT. de aegr. cur. p.189,33 colatura . . . recipiatur in -o mundo. IOH. IAMAT. chirurg. 4,9 hoc tale in cadino vel olla . . . pone. VITA Ermin. 1 p.482,3 deformis . . . -thinus . . . nectaris minuit suavitatem. **β** *in imag.:* HUCBALD. carm. 2,113 cor . . . claret caeleste -um. BENZO ad Heinr. 2,15 p.618,15 misit manum in traditionis -um *Gotefredus.* HERM. Ios. hymn. 3,8,8 (AnalHymn. 50 p.543) cordis tui de -o principali da de vino. **γ** *alleg.:* HRABAN. univ. 22,5 p.601^{A} -um eandem significationem habet, quam diximus de paropside. **b** *eccl.:* EKKEH. IV. bened. I 59,20 panis cum vino sit amata merata -o. CATAL. thes. Germ. I 48,32 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) tres scutelle argentee cum cathino argenteo. VITA Cuneg. A 1 p.821^{b},23. *al.* **2** *salillum – Salzfäßchen:* GLOSS. III 287,32 St.-S. r-um salzfaz. 643,24 -am sulzar. 666,67 l-um. *al.*

***catiola** (cazo-, cazula), -ae *f.* (*ital.* cazzuola *a* cattia) *catinus, trulla – (Schmelz-)Tiegel, Pfanne:* COMPOS. Matr. 1,3 mitte illud *(aurum)* in aquam . . . absque ipsa cazula. Ps. AVIC. anim. 6,3 p.212 super unam cazolam. WILH. SALIC. chirurg. 1,18 p.309^{B} misce ceram et oleum . . . in cazolo *(sic?).* 5,4 p.358^{B} dissolvantur *species* ad ignem in cazola. p.358^{D}. *cf.* *cassolla.

***Catipania** *v.* *Catapanata. ***catipanus** *v.* *catapanus.

catiplasma *v.* cataplasma. **cativitas** *v.* captivitas.

cativus *v.* cadivus. **catmia** *sim. v.* cadm-.

cato (exato, catho), -onis *subst.* *chrysolachanum – Gartenmelde (Atriplex hortense L., cf. André, Lex. bot. p.77):* GLOSS. IV 367,21 St.-S. de -e, astiplice, melda. ALPHITA I p.278,43 atriplices crisolacanna, -e ([cathones *var. l.*]. II p. 41,16 -o) idem sunt. p. 286,24. *huc spectare vid.:* GLOSS. III 524,7 St.-S. atriplex exato . . . melde. *v. ThLL. III. p.620,34.*

catoblepas (cathapleba), -ae *m.* (*cf.* κατωβλέπων) *species dorcadum – Gnu (Connochaetes Lcht.):* ALBERT. M. animal. 22,47 cathapleba animal est . . . iners caput aegre ferens propter gravitatem.

***catocalis** *f.* (catti oculus *?, cf. André, Lex. bot. p.77*) *anagallis – Ackergauchheil (Anagallis arvensis L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.253sqq.):* RECEPT. Sangall. I 33 erba, quae dicitur -is, nascitur in loca arida.

catocha (cathoca), *acc.* -in *f.* (κατοχή) *catalepsis – Muskelstarre, Katalepsie:* PAUL. AEGIN. cur. 47 p.25,8 catochos (cathocos *B*) aut catechomenos appellabant veteres, cathocin (*3,10,1* κατοχήν) vero vel catalipsin passionem iuniores.

catochites (-ci-), *acc.* -en *m.* (κατοχῖτις) *lapis quidam tenax – ein anhaftender Stein:* AETHICUS ISTER 101 p. 75,31 Corsica insola . . ., ⟨ibi⟩ et lapidem -citen.

catochos (-tho-, -cos), -i *m.* (κάτοχος) *catalepticus – ein von der Muskelstarre Befallener:* PAUL. AEGIN. cur. $47^{capit.}$ de -cu (cathocu *B; 3,10,1* κατόχου). 47 p.25,1 est autem, ubi -on (cathocon *B*) diversum dicunt *eqs.* $48^{capit.}$ curatio -ci (cathoci *B*). *v. et l.61.*

[Erb]

***catocochimos,** *acc.* -ον *adi.* (κατοκώχιμος) *plenus, perfectus – erfüllt, vollkommen:* ALBERT. M. eth. 10,3,1 p. 635^{a},25sqq. καταχώκιμον . . . graece complentem perfectionem vocant; sicut aliquis dicitur καταχώκιμος sapientia, qui plenus est sapientia et perfectus: et aliquis καταχώκιμος *(p.1179^{b},9)* virtute, plenus virtute et perfectus.

***catoecidios** (catic-, canc-), *gen. pl.* -on *adi.* (κατοικίδιος) *domesticus – Haus-, 'Keller-':* PAUL. AEGIN. cur. 216 psilotrum . . .: ocniscon caticidion (cancidion *B; 3,52,2* κατοικιδίων) rotundorum ʒ II.

catoforates *v.* catapirates. **catolicus** *v.* catholicus.

catolus *v.* catulus.

catomus (ka-, -tho-, -tam- *sim.*) *vel* **-um,** -i *m. vel n.* (κάτωμος) **1** *positio, in qua alter de umeris alterius pendet – Schulterlage:* TUTO opusc. 5 p.123,15 pater . . . in -o levatum verberibus affici iubet. **2** *virga – (Zucht-)Rute (cf.* GLOSS. III 163,39 St.-S. cathomus besimo. 640,39 katamus pesme. *al.):* PASS. Afrae I 4 sacrifica, ne te . . . -is ([-nis *sim. var. l.*]. *an subest* catomis *adv.?*) caesam ut publicam meretricem vivam incendam (CATAL. episc. August. [MG Script. XIII p.278,18] -thomis. *al.*).

***catorthoma** *n.* (κατόρθωμα) *quod bene perfectum est – das Wohlgelungene:* REMIG. ALTISS. mus. p.93^{b},17 quae *(perceptio perfecta)* graece κατόρθωμα dicitur.

***catowa** (ka-), -ae *f.* *(orig. inc., nisi subest theod. dial.* kotze) *species opertorii – Deckenart:* CHART. Lub. III 3 p.7,21 (a. 1255) abstulerunt I pulvinar, III cussinos, k-am et zalun.

***catranum** (ka-, cha-, kit-, -thramium, -tar-, -an *sim.*), -i *n.* *(arab.* qaṭrān *'Teer', cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. XIX. 1968. p.90sq.) bitumen, pix – Asphalt, (Erd-)Pech:* IOH. WIRZ. descr. 22 p.179 supra ripam maris *(Mortui)* . . . multum -i (chatamni, kathramii *var. l.*) ab incolis reperitur. THEOD. HIRS. loc. sanct. 35 p.83 alumen reperitur, quod Saraceni k-um vocant. ANNAL. Ianuens. III p.120,25 ligna impleta fuerunt bruschis et -o, ut nostri galeas . . . cremarent (p.137,16). ALPHITA II p.88,12 kitran, id est pix. GEBER. clar. 1,61 iovem mixtum cum cataramo. 2,16.

***catraphylon** *subst.* *(orig. inc., nisi cohaeret cum* atrophium *sim.) fastidium cibi – Widerwille gegen Speisen:* GLOSS. med. p.17,1 -on: fastidium cibi graece.

catta (ga-, -ata *sim.*), -ae *f.* *dat. pl.* -is: *cf. p.384,52.* **1** *feles, musio – (Haus-)Katze (cf.* GLOSS. III 451,38 St.-S. muriceps vel -a [-us *b*] cazza. IV 45,1. *al.):* **a** *proprie:* RUODLIEB VI 47 ⟨ne m⟩ingat -a catulusve coinquinet illa *vasa.* ALBERT. M. veget. 6,397 de ea *(nepita)* impraegnantur -ae (cate, cacte *sim. var. l.*). *v. et p.384,7.24. proverb.:* IOCALIS 480 fedato lacte sit tarda repulsio -e. **b** *translate de vehiculo bellico i. q. vinea, musculus – bewegliches Schutzdach, Sturmhütte (de re v. p.384,57):* RAHEW. gest. 4,69 p. 314,13 in suis machinis, quas g-as appellant, operiuntur *Cremenses.* ANNAL. Ianuens. I p.34,18 gatas et machinas . . . fecerunt *Ianuenses.* p.83,3 g-as (gatas *cod.*) ordinare. III p. 97,17. **2** -a marina (maris) *i. q. cercopithecus – Meerkatze:* ECBASIS capt. 654 cerula -a maris. RUODLIEB V 132 cute crisa -a marina.

cattaneus *v.* capitaneus.

cattia (capt-, cat(h)ia, cac(c)ia, caça, caxa *sim.*), -ae *f.* **1** *caccabus, vas – Topf, Gefäß:* **a** *gener.:* WALTH. AGIL. med. 2 p.88,31 bulliat vinum in cathia. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.142,15 in cacia lignea aut ferrea . . . ponunt ea *(ova).* p. 142,17. *de mensura quadam capaci:* CHART. Tirol. notar. I 227 (a.1236) solvendo omni anno . . . unam caçam olei. CHART. Ticin. 32 p.74,3 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. I. 1929) caza I formenti. p.74,10 caxa I m⟨ill⟩ii. **b** *techn. i. q. catinus, trulla – (Schmelz-)Tiegel, Pfanne:* COMPOS. Luc. T 2 mittis . . . metallum in catia camini *(cf. J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p.77).* MAPPAE CLAVIC. 278 de catia erea. COMPOS. Matr. 1,2 mitte illud in caza ferrea (1,4 in . . . cacza f. GEBER. clar. 1,61 in captia f. 1,63 in caccia f. *al.*). **2** *cribrum – Sieb, Durchschlag:* TRACT. de aegr. cur. p. 84,36 cola per catiam (IOH. PLATEAR. simpl. med. p.25a^{r}). MATTH. PLATEAR. gloss. p.370^{r} despumetur *medicamentum* . . . per caciam.

cattinus (ga-), -a, -um. *felinus – Katzen-:* WILH. HIRS. const. 2,37 p.1096^{B} coopertoria . . . ovini aut -i *velleris sunt.* OTTO FRISING. chron. 6,10 inmundis carnibus, utpote equinis, -is. GEBER. test. p.564^{a},44 quod *(alumen)* . . . appellatur alumen g-um, eo quod gattae in eo iuxta ignem libenter dormiunt. *v. et supra p.209,50.*

cattolicus *v.* catholicus.

***cattulus,** -i *m.* *cattus parvus – Kätzchen:* EGBERT. fec. rat. 1,605 -us . . . stipulas imitatus oberrat.

cattus, -i *m. (n.* -um: *l.65) script.:* ga-: *l.21.23.34.42. 47.59sq. al.* ka-: *l.18.54.* -at(us): *l.21.25.28sqq.37. al.* cart(us): *l.63.* -th(us): *l.20.28.*

I *proprie i. q. feles, musio – Katze (expressius de animali masculo i. q. feles mas – Kater: l.18; de toto genere e. g. l. 22.27):* **A** *feles domestica – Hauskatze (cf.* GLOSS. III 366,1 St.-S. k-us katzo. 449,39 -us chatero. *al.):* **1** *gener.:* CARM. libr. III 55,2,1 -us . . . ungue . . . scindo. CHRON. Salern. 115 cum . . . fames attereret . . ., ut cathos et mures commederent. OTTO MOR. hist. p.43,20 gatis in domibus . . . pro custodibus relictis. HILDEG. phys. 7,26 -us plus frigidus est quam calidus. URSO gloss. 23 p.49,10 quare g-us (cata, catta *var. l.*) ex confricatione ad nepitam *movetur.* ALBERT. STAD. annal. a. 1175 non habeo, pauper ait, praeter duos catos. ALBERT. M. animal. 1,50 quaedam *animalia* verecunda et observantia se ab aliis sicut . . . -us. 19,8 quem *(musionem)* catum vocant quidam. 22,41 cathus est animal . . . muribus infestum; . . . accipitur . . . fel cati nigri medietas unciae . . .; fel etiam cati, praecipue agrestis, extrahit fetum. *al. in fabula:* GODESC. SAXO theol. 7 p.186,22 -us cereum dimisit et murem cepit *(v. notam ed.). in effigie armorum:* CONR. MUR. clip. 25^{b} stat -us in rubeo spacio. *in ritu haereticorum:* GREG. IX. registr. 537 p.433,19 descendit . . . g-us niger retorta cauda, quem . . . osculantur (GESTA Trev. cont. IV 4 p.401,27). **2** *pharm.:* TRACT. de aegr. cur. p. 383,25 accipe catum excoriatum et album (THEOD. CERV. chirurg. 4,5 p.181^{H} cum axungia . . . cati . . . repleatur catus excoriatus. ALBERT. M. animal. 23,99). *al. v. et l.29sq.* **B** *feles fera – Wildkatze:* FRID. II. IMP. art. ven. 3 p.62,18 que *(bestia)* . . . se defendendo mordet canem, ut sunt vulpes, lupi, g-i. ALBERT. M. animal. 22,41 fel . . . cati agrestis magni iuvamenti est contra oris torturam. *al. v. et l.30.*

II **A** *proverb. (cf. H. Walther, Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi. I. 1963. p.286sqq.):* EGBERT. fec. rat. 1,7 ad cuius veniat, scit -us lingere barbam. DONIZO Mathild. 1,325 stat male cum g-o mus in sacco simul arto (*sim.* COSMAS chron. 3,16). METELL. Quir. 14,36 adustus timet incendia -us. *al.* **B** *per compar.:* AMARC. serm. 2,506 inspicit hunc *(fratrem)* livens . . . ut murem -us. NIVARD. Ysengr. 1,63 sic alacer -us, dum prenso mure iocatur, raptum deponit. NICOL. BIBER. carm. 1575 (ed. Th. Fischer. 1870) -is esse pares tales . . . scolares *eqs. al. v. et p.374,40.* **C** *in nomine loci:* CHART. Argent. IV 25,37 (a.1224/28) ante Fontem K-orum (220 p.129,6 Catorum).

III *translate de vehiculo bellico:* **A** *vinea, musculus – bewegliches Schutzdach, Sturmhütte (cf. F. M. Feldhaus, Die Technik der Antike und des Mittelalters. 1931. p.257):* OTTO MOR. hist. p.78,5 g-um maximum . . . supra fossatum . . . ducere. p.87,13 multos g-os ex cratibus fecerunt. *saepe. (v. ind.).* VINC. PRAG. annal. a.1161 p.678,23 -us . . . comburitur. IOH. CODAGN. annal. a.1174 fecit *imperator* -os ([cart- *cod.*]. SALIMB. chron. p.396,29 magister ingenierius fuerat ad faciendas machinas . . . et -os). IOH. CODAGN. gest. 12 cum gatum *(sic)* . . . staret, . . . illud gattum . . . combuserunt. BURCH. URSB. chron. p.37,23 instrumenta, que g-os sive aliis nominibus nuncupant. ROLAND. PATAV. chron. 8,13 p.122,1 quod *(aedificium)* vulgo vinea dicitur, id est g-us. *saepe.* **B** *species navis longae (remis agendae) – eine Art (Ruder-)Kriegsschiff (cf. J. Brüch, ZRomPhil. 56. 1936. p.622):* ALBERT. AQUENS. hist. 10,49 arma copiosa in multitudine quinquaginta navium et triremium octo, quos di-

[Erb]

cunt -os (11,27 exercitus . . . in biremibus et triremibus, dictis vulgariter -is, . . . advectus est). ANNAL. Ianuens. I p.16,21 ad Portum Pisanum tenderunt . . . cum gatis XXXV. HIST. duc. Ven. 4 (MGScript. XIV p.75,34) g-os habebant fortissimos, in quibus scalas faciebant. *al.*

catula, -ae *f.* **1** *strictius i. q. canis femina – Hündin:* COMPOS. Matr. 74,6 lac -e albe. ALBERT. M. animal. 2,39 vulva -ae. 5,52. 6,79 videntur consequentes unam feminam XIII . . . mares *(sc. pisces quidam)*, sicut faciunt canes post unam -am. 6,111 quaedam . . . -arum LXXII diebus impraegnantur *eqs.* **2** *latius i. q. animal femininum, femina – weibliches Tier, Weibchen:* ALBERT. M. animal. 6,111 -a . . . leporarii per LX dies impraegnatur. *ibid. iterum.*

***catulinitas,** -atis *f.* *novella progenies – junge Brut:* CHRON. rhythm. Austr. 522 lactaverunt lamie -em *(cf. Vulg. thren. 4,3)*.

catulus, -i *m.* *script.* -tol-: *l.22.* *?adi.: l.22.* *pullus, fetus – das Junge, Jungtier, Welpe (cf.* GLOSS. III 16,61 St.-S. -us uuelf. *saepe):* **I** *latius:* **A** *proprie:* LULL. epist. 140 *(in oraculo)* scillam cum hereditariis -is non cessantem latrare. AETHICUS ISTER 68 p.52,33 in solitudinibus catolos minotauros invenisse ac enutrisse. COSMAS chron. 1,10 p.24,28 -os canum. HILDEG. phys. 7,1 -um, quem in se habet, diu portat *femina elephantis.* CASUS Petrish. 1,3 p. 628,42 cerva cum -o. ALBERT. M. animal. 8,5 quod tempore -orum ferociores sunt maribus *feminae.* 19,8 talium animalium -i non videntes nascuntur *eqs. al.* **B** **1** *in imag. vel per compar.:* LIUTPR. leg. 40 p.196,23 leo, id est . . . Grecorum imperator, et -us, Francorum scilicet rex. GENEAL. Welf. 5 (MGScript. XIII p.734,14) 'pro -o', ait, 'qui tibi *(sc. Rudolfo)* est natus, domum redire festinas'. HILDEG. scivias 3,10 p.698^{C} ut -us immundorum animalium abiicitur, antequam se sentiat vivere *eqs. al.* **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 8,1 p.218^{D} -i . . . leonum sunt quilibet reprobi. p.224^{D} -i . . . significant gentiles. *ibid. al.* **3** *in nominibus:* OTLOH. Alt. 11 (MGScript. XV p.844,32; c. 1062) sub comitis . . . C-i tempore. CARM. de bello Saxon. 3,64 dux C-us ([gloss.: Welfo]. *de eodem:* PASS. Thiem. I 106. HELM. chron. 35 p.69,13. *v. et l.30).* CHART. Friberg. I 14 p.11,19 Adolphus, Theodericus C-us. **C** *translate i. q. puer audax – junger Bengel:* FRUTOLF. chron. p.63,33 *(ex Hist. Alex.)* tolle hoc, quod te decet accipere, -e, quia non erubescis. *plur. i. q. novella progenies – junge Brut:* BERNH. GEIST. dial. p.27 tu *(sc. iudex)* obiurgas innocentem . . . cum tuis -is. *ibid. al.*

II *strictius:* **A** *canis parvus – junger Hund, Hündchen (sensu deminutivo interdum evanido, e. g. l.49sq.57):* **1** *proprie:* **a** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 131 p.180,4 canes baubantur . . ., -i glattilant (CARM. Bur. B 132,3^{b},6 canis latrat, -us glutinat). PAUL. DIAC. Lang. 2,4 solis -is domum servantibus. IUSTIN. Lippifl. 131 hic *(scurra)* -o vel equo populo spectacula praebet. *al. v. et p.383,45.* **b** *pharm.:* TRACT. de aegr. cur. p.104,9 findatur -us per medium et . . . calidus capiti superponatur (*sim.* WILH. CONG. chirurg. 248.1277). **2** **a** *per compar.:* IONAS BOB. Columb. 1,17 p.185,11 velut -i solent dominis adolare. ADEMAR. hist. 3,52 more -orum loquentes glatire videbantur *Mauri.* **b** *proverb.:* METELL. Quir. 36,46 percusso -o leo veretur. **B** *squatina – Engelfisch, Meerengel (Rhina squatina L.):* ALBERT. M. animal. 24,52 scuatina piscis marinus est, quem Germani -um maris vocant.

***catuna,** -ae *f.* *(byz.* κατοῦνα, *cf. G. Rohlfs, Lexicon Graecanicum Italiae inferioris. 1964. p.225) casa, domus – Hütte, Haus:* ANNAL. Bar. a.1041 (MGScript. V p.55^{a}) collectis . . . cum reliquis in -a Montis Pilosi.

1. catus, -a, -um. *metr.* cā-: *l.72.* *peritus, scitus, prudens, sapiens – geschickt, gescheit, klug, weise (cf.* GLOSS. III 383,36 St.-S. sapiens wis, -us idem. IV 134,64 -us doctus gelerter. *al.):* **1** *de hominibus:* HRABAN. carm. 11,31 -us et cautus attendis *(sc. praesul)* ovilia. ERMENR. ad Grim. 1 p.536,10 te . . . in omni arte priorum adprime -um (CARM. imag. 2,1,1 Adalberte, summa -e caelitus a. RUODLIEB I 135 iuvenem . . . a. satis -um venandi). CARM. var. III 32,5 falsa -us radens *antistes.* CARM. pro schola Wirz. 50 noster cętus . . . -us hunc *(rectorem)* venerabitur. *al. c. inf.:* EKKEH. IV. carm. var. II 11,4 Troades . . . belligerare -os. SIGEB. GEMBL. Theod. 15 quae caesaris erant, caesari reddere -us *episcopus. al.* *in cognomine:* CHART. Berg. Magd. 72 p.52,7 (a.1221) Balduwinus C-us. *subst. masc.:* WALAHFR. carm. 47,8,1 dic, -e! **2** *de rebus:* STEPH. LEOD. vita Lamb. prol. (MGMer. VI p.385,13) priscorum haudquaquam -o eloquio edita . . . vita. BURCH. WORM. epist. (MGScript. IV p.701,39) cum . . . -a cautione posteritati . . . traderetur exemplum.

adv. **cate.** *sollerter – geschickt:* MIRAC. Adalb. Wirz. 9 p.58,16 ut . . . clericorum inscienciam . . . -e et caute satis reprehenderet *miles.* *Erb*

2. catus *v.* cattus.

1. *cava *f.* *(franc. vet. inf.* *cawa, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. XVI. p.304sq.) monedula – Dohle:* GLOSS. III 672,24 St.-S. munacla vel cueta vel cetauca vel -a vel monedula tahe.

2. cava *v.* cavus.

***cavagna,** -ae *f.* *(ital. dial.* cavagno, -a, *cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. II. 1951. p.824) corbis – Korb:* SALIMB. chron. p.586,33 pone -am sive cistam.

***cavalata** *v.* *caballata. ***cavalcata** *v.* *caballicata.

***cavalis** *v.* *capalis. **cavallus** *sim. v.* caba-.

***cavamentum,** -i *n.* (*ital.* cavamento) *excavatio – das Ausschachten:* ALBERT. MIL. temp. 245 capit. p. 365,3 de -o fovearum castri.

1. *cavan *subst.* *(orig. inc.) foculus – Kohlenbecken: v. vol. I. p.1308,53.*

2. cavan *v.* cavannus.

***cavana,** -ae *f.* (*cf.* cavus) *cellarium – Keller:* ANON. geom. I 4,39 in lacuna una vel canna vel -a (gloss. Sz: cellarium) . . . cuppas . . . locare. *ibid. iterum.*

cavannus (calv-, -anus, -an), -i *m.* *(f.* -a: *l.38)* **1** *species ululārum – Eulen-, Käuzchenart (cf. J. André, Les noms d'oiseaux en Latin. 1967. p.51):* ALDH. virg. I 58 p.318,6 ungues *hominum* . . . adinstar -anorum (calv-, -nn-, -arum *var. l.*) acuuntur. GODESC. SAXO theol. 21 p.285,2 quasi . . ., ubi caecuciunt aquilae, ibi absque caligine -i cernant. *fort. add.:* GLOSS. IV 45,6 St.-S. cavan vuihilla (postolca *suprascr. g; cf. H. Suolahti, Die deutschen Vogelnamen. 1909. p.341).* **2** *corvus – Rabe:* GLOSS. III 464,29 St.-S. -us rabo.

***cavarrectus,** -i *m.* *(orig. inc.) officialis quidam aulae – ein Hofbeamter:* RYCCARD. chron. a.1232 p.177,16 baiuli imperiales, qui -i vocantur *(v. notam ed.).*

*?***cavarus,** -i *m.* *(cf.* cavus*?)* *species carcinomatis – eine Art der Krebserkrankung:* TRACT. de aegr. cur. p.330,42 de -o in virga . . .: solet in virga -us supervenire, qui nihil aliud est quam cancer cum inflatione.

cavata *v.* 1. cavo. ***cavaticum** *v.* *capaticum.

cavatio, -onis *f.* **1** *cavum, caverna – Hohlraum, Höhlung:* ALBERT. AQUENS. hist. 2,36 p.326^{G} donec trabes . . . in ipsa -e sub fundamento componeret. DUOD. ad Cunon. (MG Script. XVII p.28,7) sub muro civitatis ingentes -es fecerunt. ALFRED. ANGL. miner. p.48,10 ex aque ductu accidit -o (arenatio *codd.*) profunda. *al.* **2** *excavatio – Aushöhlung, das Ausschachten:* ALBERT. AQUENS. hist. 5,36 omnibus . . . in . . . -e montis deficientibus. ALBERT. M. caus. element. 2,2,4$^{tit.}$ qui dixerunt montes et valles non causari e -e aquarum. summ. theol. II 1,3,3,2 p.30^{a},24. ALBERT. MIL. temp. 285 capit. p.368,43 de inceptione -is navilii novi. *al.*

cavator, -oris *m.* **1** *scalptor – Gemmenschneider:* MAPPAE CLAVIC. 146$^{in.}$ usque dum formam accipiat *gemma,* qualem illi -r dare voluerit. 146$^{med.}$ **2** *suffossor – einer der ausschachtet, ausgräbt:* GREG. IX. registr. 446 ad effodiendos muros ecclesiarum . . . non mittat de cetero -es. ANNAL. Plac. a.1260 p.511,43 in . . . ossiditione steterunt XVIII dies cum -bus.

cavatura, -ae *f.* *cavum, caverna – Hohlraum, Höhlung:* MAPPAE CLAVIC. 293 posito ebore in -a. THEOPH. sched. 3,81$^{in.}$ fiant -ae, per quas flatus ad fistulas *organi* possit per-

[Rudolph]

venire. *al.* TRAD. Salisb. II 87 p.627,15 montis. CHRON. reg. cont. V a. 1248 p. 293,33 ligna -am suffulcientia. *al.*

***caucagium** (canc-, -cha-) (*cf. francog. vet.* chaucëage) *tributum vel portorium viaticum – Wegegeld, Straßenzoll:* CHART. ord. Teut. 330 (a. 1221) a . . . fratribus . . . de victualibus, vestimentis, pecudibus . . . -um . . . exigere *(sim. in epist. paparum:* CHART. Bern. II 247,28 p.262,28 cancagium. CHART. ord. Teut. 624 cauchagium. *al.).*

caucalis, -(id)is *f. vel* **caucalida,** -ae *f.* (καυκαλίς) *daucus agrestis vel pes gallinaceus – Möhre oder Möhrenhaftkraut (Daucus carota L. vel Caucalis daucoides L., cf. André, Lex. bot. p.77):* PAUL. AEGIN. cur. 111 p.68,20 utimur -don (*3,22,30* καυκαλίδων) suco. 211 p.150,23 -das. COMPOS. Luc. Q 22 flore -de. FRAGM. mul. II 25 rasina -lis.

caucalus *sim. v.* calcul-. **caucamenus** *v.* cecaumenus.

***caucana** *subst. (cf.* caucus *?) species vasis – Gefäßart:* ANTIDOT. Lond. p.18,44 mittis dracantum et gumen . . . ad -a, usque dum se solvat.

***cauchagium** *v.* *caucagium. **cauchia** *sim. v.* concha.

***caucillum** *v.* *calcillum. **caucio** *sim. v.* cauti-.

***cauclearius** (coc-, -cul-), -i *m.* (*cf.* *cauculator) *magus – Zauberer:* CAPIT. reg. Franc. 22,18 ut -i (coc-, -cul- *var. l.*), malefici, incantatores . . . fieri non sinantur (183,1,21 co-i).

caucolus *v.* calculus. **caucubus** *v.* 1. caccabus.

caucuetis *v.* cacoethes. *adde:* ARS med. 7 p.426,8 caucuetis vero ulcus sine dolore quidem est et incurabile et ipsum cisoneum appellamus.

***cauculator,** -oris *m.* (*subesse vid.* 1. caucus) *magus – Zauberer:* CAPIT. reg. Franc. 22,65 ut -es nec incantatores nec tempestarii . . . non fiant. *cf.* calculator *p.67,44.*

1. cauculus *sim. v.* calc-. **2. cauculus** *v.* cauliculus.

***caucumar(um)** (calcum aurum) *subst.* (*fort. subest* χαλκὸν μαῦρον) *?aes nigrum – ?schwarzes Kupfererz:* COMPOS. Luc. S 19 -um lib. ⟨II⟩ (*cf.* MAPPAE CLAVIC. 124 calcum aurum. IOH. sacerd. 101 -r).

1. caucus, -i *m.* **1** *patera, vas potatorium – Trinkschale, -gefäß (cf.* GLOSS. III 373,13[4] St.-S. bacharius bicher, poculum idem, -us similiter): BEDA hist. eccl. 2,16 p.118,11 ob refrigerium viantium . . . aereos -os suspendi. EPIST. Bonif. 105 p.230,26 direxit . . . -um argenteum intus deauratum *eqs.* **2** *vas olearium ad illuminandum aptum – Lampenschale:* AEDILV. carm. 20,35 pendere -os, limpida qui tribuant quadrato lumina templo.

2. caucus *v.* 1. chalcus. **3. caucus** *v.* sambucus.

cauda, -ae *f. script.:* gau-: *p.388,7sq.21.* cod(a): *p.388,53.* cauta: *p.388,61.*

οὐρά – *Schwanz, Schweif (fere de bestiis; de hominibus: l.67sq. p.388,61sq.; de daemonibus, monstris: l.51sq. al.):* **I** *proprie:* **A** *strictius:* **1** *gener.:* WALAHFR. carm. 19,19 *(in somnio)* -am *aquilae* ore teneto. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,65 terruit . . . -a centaurus Achillem. CARM. Cantabr. 20, 2,3 *asina* -am ostendit. VITA Norb. II 62 aculeo -ae daemonis percussi. REGISTR. abb. Werd. 7,18 p.241,2 dabit . . . sturionem . . . IX pedum inter caput et -am. HILDEG. phys. 8,14 darant . . . venenum suum -ae inmittit. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.202,17 aperit -am *falco.* 5 p.131,19 genus nigrorum vermium . . . subtilis -e. ALBERT. M. animal. 1,16 homo et leo . . . discrepant in habendo -am. *al. (v. ind.).* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 2,27 p.119,16 si . . . ab ave vel a pisce vel a cane auferatur -a *eqs. persaepe. expressius de crinibus:* WALTHARIUS 698 *(de crista galeae)* equinam vertice -am concutiens. COSMAS chron. 1,38 p.69,6 vestis . . . contexta de -a et equinis iubis. **2** *iur. de amputatione sim.:* LEG. Wisig. 8,4,3 si quis alieni caballi . . . -am curtaverit. LEX Baiuv. 14,13 qui alterius bovi -am amputaverit. *al.* **B** *latius:* **1** *infima pars spinae – Steißbein (cf.* GLOSS. I 370,65 St.-S. in -am inhintri): TRACT. de aegr. cur. p.285,2 in extremo -e infra nates. COSMAS chron. 2,32 p.129,19 huc et illuc vertens -am *femina.* WILH. SALIC. chirurg. 4,4 p.35,17 os -ae cartillaginosum. *al.* **2** *orthopygium – Bürzel:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.80,2 -a . . . avis dicitur, quod superest ano, . . . constans ex spondilibus ultimis spine.

II **A** *in imag.:* CARM. libr. III 11,8 *(de libro)* capite et -a portavi tergora nuda. MIRAC. Ursm. 1,18 *(de frustulo vili)* ne -am *(sc. praedae)* quidem iuravit se redditurum. ENGELH. WIRZ. Burch. 2 praef. p.22,10 -am perseverancie boni inicii capiti non subtrahens. *al.* **B** *per compar.:* METELL. Quir. 80,1 lis veteris causa litis pendens quasi -a. NICOL. anat. 294sq. nuca . . . est formata ad modum gaude equinae sive ad modum gaude sollicine. **C** *alleg.:* HRABAN. univ. 6,3 p.180[B] -a diaboli antichristus vel consuetudo peccandi. ALEX. MIN. apoc. 9 p.143,22 de qua -a, id est falsis prophetis, dicit Isaias *eqs.* ALBERT. M. summ. theol. II 5,20,2 p.254[b],2 -a est deceptio. *al.* **D** *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,265 res commissa cani, canis it committere -ę. NIVARD. Ysengr. 1,334 lubricaque anguillę fallere -a solet. *al.* **E** *in nominibus:* **1** *locorum:* DIPL. Heinr. IV. 362 que *(terra)* vocatur C-a de silva Guini. ACTA imp. Stumpf 403 p.565,34 desuper C-am de Luscerdo. *al.* **2** *siderum:* GERB. (?) astrolab. 17 p.138,3 -a Capricorni. ALBERT. M. elench. 1,3,13 p.581[b],44 luna est in capite vel -a draconis. *al.* **3** *membri virilis:* RICHARD. ANGL. anat. II p.91,6 *virga* -a nervorum dicitur (NICOL. anat. 376 gauda n. ALBERT. M. mot. proc. 2,9 p.69,79 n. et venarum -a quaedam). *cf. l. 61.63sq.* **4** *avis:* THADD. FLORENT. cons. 43,10 *caro* avis, que vocatur -a tremula *(sc. motacilla).* **5** *morbi:* CONSTANT. AFRIC. theor. 7,3 p.31b[v] minoratur *pulsus,* donec . . . finiatur; et iste finitiva vocatur -a soricina. **6** *alch. in nomine ficticio:* ANON. tab. p.191,2 draco, qui comedit -am suam (p.191,8 d. autem est aqua divina et -a eius est sal eius). **7** *plantarum:* **a** -a equina, caballina, pulli *sim.:* **α** *equisaetum – Acker-Schachtelhalm (Equisetum arvense L. vel sim., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p.233sqq.):* GLOSS. III 528,9 St.-S. -a equina pherdisatel (537,59 pherdes zail). ALPHITA II p.37,4sqq. -a pulli crescit in aquis, . . . -a equina, -a caballina idem est. BRUNUS LONG. chirurg. 1,10 p.110[A]. *al. v. et vol. I. p.1037,41.* **β** *Equisaetum hiemale (L.) – Winter-Schachtelhalm (cf. Marzell, op. cit. II. p.259):* ALBERT. M. veget. 6,325 -a equi est herba concava nodosa *eqs.* **b** -a porcina, porci *sim.:* **α** *peucedanum – Saufenchel (Peucedanum officinale L.):* GLOSS. Salern. p.8[b],33 feniculus porcinus vel agrestis, -a porcina (*sim.* ALPHITA II p. 140,6sqq.). *al.* **β** *lithospermum – Steinsamen, Sonnenhirse (Lithospermum officinale L.):* GLOSS. Salern. p.7[a],4 granum solis, milium solis, -a pecorina (*sim.* ALPHITA II p.72,23 -a porcina. p.117,3 -a pecorina). **γ** *Leontodon taraxacum (L.) – Löwenzahn:* ALPHITA II p.155,22 rostrum porcinum . . ., -a porcina, -a porci idem *eqs. fort. add.:* ALBERT. M. veget. 6,331 *endiviae* sunt duo modi . . ., quorum unus habet lac, quem vocant rostrum porcinum, et alter caret lacte, quem vocant -am porcinam *(cf. notam ed.).* **δ** *pipinella – Pimpernell (Pimpinella saxifraga L.):* GLOSS. III 474,8 St.-S. -a porci, quam nos magnam bibinellam dicimus.

III *translate:* **A** *c. respectu formae:* **1** *de plantis:* **a** *caulis – Stengel:* RECEPT. Bamb. 44 pulei codas tres . . . contritas. HILDEG. phys. 1,210 herbam iuxta -am abrumpat. **b** *pediculus – Stiel (proverb.):* EGBERT. fec. rat. 1,112 vertit eo -am, qua decidit arbore, malum. NIVARD. Ysengr. 3,566 -a piri semper respicit, unde venit. **c** *sarmenta – Reisig:* DIPL. Heinr. VII. (NArch. 50. 1935. p.455,29) rami et que -e appellari solent. CHART. Otterb. 147 p.111,20 utantur . . . -is et truncis. **2** *de parte corporis i. q. membrum virile – männliches Glied:* FORM. Senon. II add. 3 p.223,26 per tua cauta longa. *huc spectare vid.:* CARM. in Sim. 1,1,38 (MG Lib. Lit. III p.698) qui mundanis habutuntur et in -am relabuntur. CHART. Port. 260 Th(eodericus) Pulcra C-a (*cf.* 238 p. 245,7 Sconecail). *cf. l. 20sqq.* **3** *de rebus fabrefactis:* **a** *manubrium – (Hand-)Griff, Stiel:* THEOPH. sched. 2,23 habebit . . . tabula -am ferream, per quam possit portari. 3,7 gracilem -am *forcipis.* 3,56 quae -a *vasis* habebit in summitate caput leonis fusile. **b** *scapus, aculeus, spiculum – Schaft, Stift, Stachel, Ansatz:* THEOPH. sched. 3,26[ex.] finde -am vasis in quatuor. 3,75[med.] *clavorum.* 3,87[in.] habeant *ferri* . . . in grossiori parte -as tenues *eqs.* 3,92[med.] cuius *(cultelli)*

[Rudolph]

-a calefacta leviter potest inponi *ligno. al.* **4** *mus. i. q. cathetus (notae) – senkrechter Strich (am Notenkopf):* FRANCO COL. cant. mens. 4 cuius *(longae)* figuratio quadrangularis est -am habens in parte dextra descendentem *eqs.* ANON. mus. Sowa 1[a] p.15,34 *figurarum. ibid. al. (v. ind.).* **B** *c. respectu situs i. q. finis, pars extrema, ultima – Ende, (Ab-)Schluß, äußerstes, letztes, hinteres Stück:* **1** *latius:* **a** *de parte corporis:* WILH. CONG. chirurg. 1562 in -a spine una vena inciditur (WILH. SALIC. chirurg. 1,41 p.316[G]. *al.*). **b** *de rebus fabrefactis, instrumentis sim.:* THEOPH. sched. 1,24 -a . . . pincelli . . . madefacta. WILH. CONG. chirurg. 1313 suture -a fili extra dimittatur. THEOD. CERV. chirurg. 1,22 p.143[C] -a sagittae. *al. reliquum – Rest(stück):* THEOPH. sched. 3,92[ex.] adprehende ipsam -am *cultelli fracti.* **c** *de tempore, narratione:* ABBO SANGERM. bell. 1,171 -am (gloss.: finem) . . . anni. EKKEH. IV. bened. I 33,105 ut -am sexus ab origine claudam. **d** *de ordine:* EPIST. Worm. I 13 invitatis me . . . in -a, qui primus fore . . . debueram. ADAM gest. 1,49 archiepiscopus in -a concilii positus est. *al.* **2** *strictius:* **a** *de vestimentis:* **α** *syrma – Schleppe:* SALIMB. chron. p. 169, 26 trahebant *feminae* . . . -as vestimentorum per terram longas. **β** *lacinia – Zipfel:* CONFL. ovis et lini 187 sua per geminas dum findit pallia -as. *huc spectare vid.:* FROUM. carm. 19,20 suspendite cingula, -as. 32,33 pendentes per cingula -as. **b** *de latere i. q. pars aversa – Rückseite:* CHRON. Pol. 3,10 quandoque de capite, quandoque de -a . . . aliquos rapiebat. **c** *de carminibus i. q. cantus finalis – (Instrumental-)Nachspiel, Coda:* IOH. GARL. mus. mens. II p.177[b] sine littera ut in -is vel conductis. ANON. mus. Sowa 1[b] p.60,9 in -is cantuum *eqs. (cf. notam ed.). al.*

***caudale,** -is *n. fascia (de mitra dependens) – (von der Mitra herabhängendes) Band:* NIVARD. Ysengr. 3,959 super nasum -e ut tortilis ibat nervus.

***caudarius,** -i *m. (cf. francog.* couard *a* cauda, *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p.523sq.533) ignavus – Feigling:* GESTA Camer. cont. II F 411,3 audaces ut -os tremor apprehendit eos.

***caudatus,** -a, -um. *cauda instructus – mit einem Schwanz (versehen), geschwänzt:* **1** *proprie:* ALBERT. M. animal. 4,18 cancer fluvialis -us (24,22). 15,60 canis carens cauda generat non -um filium. **2** *in imag. vel translate:* **a** *de rebus:* **α** *de cometa i. q. crinitus – mit einem Haarschweif (versehen):* ALBERT. M. meteor. 1,3,5 p.503[a],29 stella, quae dicitur -a. **β** *de litteris vel notis i. q. linea longa instructus – mit einem langen Strich (versehen):* CARM. de litt. 8 G . . . -a. CHART. Alsat. 297 (ed. J. D. Schöpflin, Alsatia diplomatica. I. 1772. p.246,29) quibusdam -is literis eam *(chartam)* adsignavimus. HIER. MOR. mus. 25 p.181, 2 figura longae notae est ex dextera parte -a (p.181,3sqq.). **γ** *de specillo i. q. fasciola appendente instructus – mit einem anhängenden Bändchen (versehen):* WILH. CONG. chirurg. 1331 tenta . . . sit -a, ne per respiracionem ad interiora trahatur. **δ** *de carminibus i. q. syllabis finalibus consonantibus instructus – mit einem Endreim (versehen):* EBERH. ALEM. labor. 711 sunt et -a simili quae fine tenentur carmina. **b** *de hominibus i. q. crinibus textis ornatus – bezopft:* NIVARD. Ysengr. 5,1041 pravior Angligena -o (*an i. q. ignavus – feige? cf.* *caudarius).

caudex *v.* codex.

***caudistrum,** -i *n. os caudae – Schwanzknochen:* GLOSS III 440,4 St.-S. -um zagilbein.

cauditus, -a, -um. *cauda instructus – mit einem Schwanz (versehen), geschwänzt:* PAUL. DIAC. carm. 19,38 patre curtato -us gignitur agnus. *de membro virili maiore:* LIUTPR. antap. 5,32 p.150,9 habuit ea *(Willa)* . . . capellanum . . . villosum, -um, petulcum *(ex Anth. 682,2).*

caudula, -ae *f. de cathetis notarum i. q. cauda parva – Schwänzchen:* HIER. MOR. mus. 25 p.182,4 ligatae *notae* vero sunt cum . . . longioribus -is. *Rudolph*

cavea, -ae *f. script.:* ga-: *p.390,24.* cabe(a): *p.390,4.* cabi(a): *p.390,8.*

1 *spectat ad res fabrefactas:* **a** *claustrum bestiarum (hominum: l.8) – Käfig (cf.* GLOSS. III 159,26 St.-S. -a kebia. 226,37 [cod. A] -a vogelhus. *al.):* **α** *strictius:* ALDH. virg. I 36 p.284,6 quatenus patefactis -arum (cab- *var. l.*) clustellis . . . ursorum genuinis carperentur. WALAHFR. carm. 14,5 agrestem -is feram captam. EKKEH. IV. cas. 50 p.187,5 leonem -a effracta . . . regem . . . insilientem. THOM. TUSC. gest. p.493,23 columba tenebatur in gabia. p.515,20 in cabia lignea ibi facta est carceri mancipatus *Hentius rex. al.* **β** *latius: carcer – Gefängnis:* ANNAL. Magd. a.1148 in -ae captivitatem deputatus. CHRON. reg. cont. IV a.1229 p.261,32 missus est in -am *falsus frater. ?saeptum – ?Verschlag:* CHRON. Ven. Alt. p.54,12 in navibus et in -is lignorum in patulibus aquarum fuerunt habitantes (*sim.* p.54,22 in lignis [-eis *V*] -is). **b** *theca, capsa – Kasten, Kapsel:* EKKEH. IV. cas. 8 p.31,3 fit de auro . . . -a ewangelii *(cf. notam ed.).* 23 p.97,4 -a inclusam . . . tibi mittam *crucem pretiosam. cf.* *caga. **c** *cavatio – Höhlung:* WILH. HIRS. const. 1,84 p.1011[C] effundit in -am ad hoc factam in proximo altaris *subdiaconus aquam.* UDALSC. Conr. 15 vasculi -a excipitur *puer debilis.* **d** *corbis in summo malo navis instructus – Mastkorb:* ACTA imp. Winkelm. I 925 p.703,19 (a.1247/48) pro unoquoque navis onere cum -is. ANNAL. Ianuens. IV p.55,24 taride magne cum gabiis. p.92,27 ligna cum gabiis. **2** *spectat ad terram:* **a** *specus, foramen – Höhle, Loch:* **α** *strictius:* EGBERT. fec. rat. 1,621 ad -as laris ostiolo ve muribus uno. ALBERT. M. animal. 7,50 castor . . . saepe exit nocte de -is riparum. 7,82 intrant in -as et manent in eis per tempus anni *quaedam animalia. cuniculus – unterirdischer Gang, Mine:* NARR. itin. nav. p.190,15sqq. victos -e urgebant, quia quedam turris magna . . . ruinosa erat propter -am. **β** *latius i. q. latibulum – Schlupfwinkel:* CHRON. Bened. II 1 locus iste a solitudine invia et condensa ferarum -a . . . est . . . habitabilis effectus. **b** *infernus – Hölle:* AUDRAD. carm. 3,4,382 flammivomis -is cruciabitur *anima.* **c** *fovea – Grube:* ANNAL. Adm. Garst. a.1184 edificium super -am feditatis constructum decidit, Fridericum comitem . . . in ipsa -a submersit. **d** *vallis – Tal:* CHART. ord. Teut. 9 (a.1178) concedo . . . -am et abbaciam . . . et casale -e. 112 p.93,25 quantum -a protenditur in longum ab ortu magni fontis *eqs.* **3** *spectat ad corpus animantium i. q. cavitas – Hohlraum:* ALBERT. M. animal. 1,450 sunt intrinsecus custodita in -is suis *vasa spermatis.* **4** *spectat ad aedificia:* **a** *proprie i. q. theatrum – Theater:* GLOSS. II 605,23 St.-S. -is spilistetin. 674,16 -ę ringes. *al.* **b** *meton. de hominibus vel de caelicolis i. q. spectatores, coetus – Zuschauer, Versammlung:* EKKEH. IV. bened. prol. 2,105 hic -ę (gloss.: cęlorum -ę) psallunt, voces subsellia tollunt. I 39,36 consessus -ę (gloss.: similitudo de Roma sumpta) patris eius plaudat honore. *remissius i. q. multitudo hominum – Menschenmenge:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,48 in medio -ae.

***cavedanus** (-don-), -i *m. (ital.* cavedano *a* 1. capito, *cf. Meyer-Lübke, REW[3] nr.1368) species piscium fluviatilium – Flußfischart:* ECBASIS capt. 168 cancri, mulli, trutta, -onus, hicherus, allec. THADD. FLORENT. cons. 11,32 de piscibus boni sunt . . . anguille, -i (cane- *ed.*), lasce. 44,35 piscibus de flumine . . ., quales sunt -i *eqs. v. et* *capitenus, *cavena.

***cavedellus** *v.* *capitellus.

***cavedo,** -inis *f. cavitas – Hohlraum:* ANON. geom. I add. p.365,12 quadratus . . . fiat cavatus regulariter, in qua -e pone fustum.

***cavedonus** *v.* *cavedanus.

***cavella** (cawe-) *subst. (cf.* caveola *sim.) dolium, cupa – Faß, Bottich:* GLOSS. III 11,16 St.-S. cawella potega.

cavellatio *v.* cavillatio. **cavellus** *v.* caballus.

***cavena** (-ona) *subst. (cf.* *cavedanus *sim.) species piscium – Fischart:* GLOSS. III 369,46 St.-S. -a riene. 683,45 -ona muno. *fort. add.:* GLOSS. III 372,63[19] St.-S. placenta ulade, -ona *('Flunder'?)* idem.

caveo, cavi, cautum, -ere. *script.:* ka-: *p.391,55.* cabe-: *p.391,8.66.392,14. form.: inf. praes.* -are: *p.391,13. depon.: p.391,11. struct.: acc.: p.391,10sqq.53.55. saepe. dat. et abl.: p.391,17.61.70sq. al. gen.: p.391,19.* ab:

l.20sqq.41. al. de: *l.43. p.392,20.* ne: *l.25.27.36. saepe.* ut (non): *l.26.28.57.67.69. p.392,6.* quod (non): *l.56. p.392,4. inf.: l.30.54. acc. c. inf.: l.32.58.66. nom. c. inf.: l.31. refl.:* se: *l.9.20sq.26.* sibi: *l.8.10.12. 22. al.*

I *subest intentio fugiendi vel propulsandi:* **A** *se custodire, evitare – sich hüten, sich in acht nehmen, (ver)meiden:* **1** *absol.:* LEG. Wisig. 8,3,3 qui sibi cabere non potuit. SIGEH. Maxim. 19 (18) in exemplum se -endi. THIETM. chron. 6,39 -e. DIAL. cler. et laic. p.316,28 -bo michi. **2** *c. acc.:* ALDH. virg. II 762 monuit caelorum regna merentes . . . devexa -eri (-ere *var. l.*). BONIF. epist. 73 p.153,13 -e tibi foveam, in quam vidisti . . . alios cecidisse. ARBEO Corb. 30 insidias cavare *(1,* -ere *2).* WALTHARIUS 1331 Waltharius vulnus -et. BERTH. (?) annal. a.1077 p.298,20 ad . . . bellorum inmanitates -endas. BERTH. RATISB. serm. (SBWien 147/V. 1904. p. 21,13) agnoscerentur et -rentur *haeretici. saepe.* **3** *c. abl.:* HEINR. AUGUST. planct. 1447 -as . . . futuris *malis.* **4** *c. gen.:* MARC. VALER. buc. 2,66 ut -ant et rura tui. **5** ab: EGBERT. fec. rat. 1,280 (gloss.) ab insano qua se ratione -rent. RAHEW. gest. 4,26 p.270,3 parum se -it ab hoc vicio. CHART. Tirol. notar. I 188 p.89,33 quod -at sibi a lege. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.36,32 -ent . . . a ventis contrariis suo transitui *aves. al.* **6** *pendent* ne, ut (non): COD. Lauresh. 516 (a. 766) -at . . ., ne . . . iram Dei . . . incurrat (*sim.* TRAD. Frising. 226 -at se). LIUTG. Greg. 9 p.74,33 -ete, ut non ulterius tale malum perpetretis. WALTHARIUS 508 ne excutias somno subito . . ., -eto. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.179,34 -ere . . . debet, ut . . . timere faciat falconem. *al.* **7** *c. (nom., acc. c.) inf.:* VITA Corb. 18 p.620,3 ut amplius sibi peccare -rent. RATHER. epist. 3 p.23,24 -e et corvus fieri. BERTHA Adelh. 6 p.760,36 quae in absconso . . . faciebat, summo nisu ab omnibus videri -bat. *al.* **B** *tutelam praebere, tueri, servare – Schutz gewähren, schützen, bewahren:* **1** *gener.:* CAND. FULD. Eigil. I 10 p.228,24 substantiam . . . monasterii tibi commissam -eto, ne . . . effundas. TRANSL. Dion. Ratisb. 17 p.363[a],7 ni -atur *(cod.,* incaveatur *ed.)* Gallia, Francis subacta gemebit. NORB. IBURG. Benn. 23 p.888,19 ut pro Dei amore capiti suo -retur ab ictibus. CHART. Heinr. Leon. 67 qui -et ab incommodo. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.137,33 ut -atur eis *(falconibus)* a grandinibus. *al.* **2** *iur.:* CHART. civ. Magd. 84 p.42,19 (a.1225) a cuiuslibet evictionis eis *(fratribus)* inpeticione -emus (*sim.* 86 de evictione. CHART. Friburg. 181. 323). CHART. Raitenh. 282 originale . . . cum bulla et filo omnibusque munimentis, per que -eri poterat ecclesie. **3** *milit. i. q. arcere, se protegere – abwehren, sich decken:* WALTHARIUS 905 calibem . . . sub orbe -bat. 929 hic ferit, ille -et. WIDUK. gest. 2,17 p.82,25 qua parte potissimum -ere debuissent, in promptu non erat. *cf. l.14.* **C** *prospicere (ne quid fiat), praecavere, impedire – Vorsorge treffen (gegen), vorbeugen, verhindern:* LEG. Wisig. 2,4,3 p.96,15 videtur esse -endum, ne forte quisque . . . periurare non metuat. ALDH. virg. I 31 p.269,26 sub praetextu -endi noxam et declinandi delicta. PAUL. DIAC. carm. 1,23 fluctibus . . . -e tremulis submergere lintres. RHYTHM. 58,10,1 kavit spadonum pessima consilia. TRAD. Frising. 340 ut -ret, quod exinde nulla contentio contigisset. EPIST. var. II 5,6 -entes, ut nullus desit. WIDUK. gest. 3,25 -et tumultum . . . accrescere. CHART. Const. 45 (ed. K. Beyerle, Konstanzer Grundeigentumsurk. 1902. p.54,32) ut futuris dampnis . . . -atur. *al.* **D** *timere – fürchten (für):* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.165,32 -entes . . . pennis suis et sue personae *aves.*

II *subest intentio procurandi et firmandi:* **A** *gener. i. q. curare (ut aliquid fiat), attendere – sorgen (für), achten (auf):* LEG. Wisig. 9,1,13 ille . . ., qui recepit *fugitivum,* se iudicio cabeat adfuturum. DIPL. Loth. I. 64 p.174,22 (ed. Th. Schieffer. 1966) est -endum *(regi),* ut pauperum necessitatibus . . . subveniat. THEOPH. sched. 1,21 hoc -as in pondere, ut sint duae partes olei et tertia gummi. FABULAR. MIN. 9,10 scit pecudi pene nemo -ere bene. CHART. civ. Magd. 88 ut idemnitati . . . ecclesię -remus (CHART. Port. 125. CHART. Raitenh. 354. *al.*). *al.* **B** *iur. et canon.:* **1** *constituere, sancire, pacisci – bestimmen, festsetzen, vereinbaren:* BEDA hist. eccl. 5,19 p.330,23 (vs.) monitis, -it quae regula patrum. DIPL. Heinr. II. 349 legibus -tum et iure statutum esse constat, quod *eqs.* CONST. I 275,2 secundum quod novis constitutionibus -etur. CHART. Turic. 344 p.221,30 canonibus -tum est . . ., ut . . . donationes . . . scripturę testimonio confirmentur. *al. remissius* -tum est *i. q. scriptum, approbatum est – es steht geschrieben, es ist beglaubigt (cf. Corp. gloss. Lat. ed. Goetz VI p.193[b]):* ALDH. ad Acirc. 134 p.186,28 ut in basilion -tum est: '*eqs.*' *al. (v. ind.).* GODESC. SAXO theol. 12 p. 231,3 reprobos non esse redemptos -tum est. **2** *satisdare, (cautione interposita) spondere – Sicherheit leisten, (unter Sicherheitsleistung) versprechen:* FORM. Wisig. 38 me per hanc cautionem meam cabere. CONST. I 296 p.421,10 (a.1183) de successuris principibus . . . per privilegia -bitur, ita quod quilibet . . . sacramentum de pace servanda prestabit. CHART. Berg. Magd. 71 p.50,5 ut . . . super redemptione . . . abbati . . . -retur. EMO chron. p.509,2 nisi . . . ecclesiam . . . liberam fore ypotecaria cautione . . . -ret. CHART. Bern. I 5,131 p.521, 19 tenetur . . . -ere de pacificando. CHART. civ. August. 13 p. 14,5 -bit passo dampnum . . . fideiussoria cautione. CHART. Sangall. B 462 p.336,26 abbatissa . . . -it . . . per ydoneos obsides, quod persolvatur . . . pecunia. *al.*

adi. **cautus,** -a, -um. **1** *providus, consideratus, moderatus – vorsichtig, besonnen, zurückhaltend:* HRABAN. carm. 33,19 providus . . . mente, -us sis semper et actu. WALTHARIUS 670 iuvenis devitat -ior ictum. AGIUS vita Hath. 8 in amicitiis . . . concedendis -a. WIDUK. gest. 3,72 Graeci . . . victoria elati et minus -i. CARM. de Frid. I. imp. 1155 nimis audaces -o rectore carentes. CHART. Babenb. 148 -um semper gerere animum. *al. adde de stilo:* WETT. Gall. prol. 8 omissis fictis et -um stilum habendo patronos veros . . . debeo venerari. *dissimulatus – verborgen:* BERTH. (?) annal. a.1078 p.309,29 legatis . . . dissimulatoria et satis -issima licentia clam et furtive dimissis. **2** *circumspectus, prudens – umsichtig, klug:* EPIST. var. II 18 p.325,14 -issima sapientia vestra *(sc. imperatoris).* HRABAN. carm. 11,31 catus et -us attendis ovilia circum. ERMENR. ad Grim. 1 p.536,13 fortitudine strenuus, prudentia -us. GODESC. SAXO theol. 4 p.144,18 doctor sagacissimus ac disputator -issimus. GERH. AUGUST. Udalr. I 23 p.409,18 totius episcopatus -am dispositionem . . . adimplere. EPIST. Teg. I 16 -um fore nostri sunt consiliati, si *eqs.* ECBASIS capt. 754 -ior est homine *pardus.* BERTH. (?) annal. a.1077 p. 289,34 qui tam falli quam fallere -issimus noluerit. DIPL. Westph. 213 p.280,22 prepositus . . . provisorem annone fratrum, quem -iorem iudicaverit, habeat. *saepe. callidus – schlau:* ECBASIS capt. 402 -e medicamina vulpis. NIVARD. Ysengr. 3,1113 -us . . . archiater *(sc. vulpes).* 5,1142 vim pellit -is vis simulata minis. **3** *attentus, diligens – aufmerksam, sorgfältig:* **a** *in univ.:* WALAHFR. carm. 24,21 dum . . . avidus rerum -us per singula lector irem. 38,15 -a mecum sub mente recordor. WALTH. SPIR. Christoph. II epist. p.10,12 praecedentis -us impressi vestigium. BRUNO QUERF. fratr. 31 p.738,24 proice . . . de memoria totum mundum, -us ad cogitationes. BERTH. (?) annal. a.1078 p.307,37 ante utriusque partis -am examinationem. *al.* **b** *c. colore quodam:* **α** *facundus – beredt, wohlgesetzt:* GERH. AUGUST. Udalr. I 24 p.409,44 in eloquentia dulcisona -um *episcopum.* 27 p.415,6 sobrio et -o sermone. **β** *diligenter deliberatus – wohlerwogen:* WALTHARIUS 246 fidem votis servare . . . -is. **γ** *fort. i. q. diligenter tractandus – viell.: sorgfältig zu behandeln:* HEIRIC. Germ. 6,579 sunt et michi pensa talenti -a (gloss.: studiosa) mei. **δ** *de visu i. q. acutus – scharf:* HROTSV. Pel. 326 -is . . . pupillis. Gong. 63 -um . . . ocellum. **4** *firmus, fidus – fest, sicher, zuverlässig:* **a** *incorpor.:* **α** *gener.:* WALAHFR. Blaithm. 125 -a . . . tutela fugarum. GERH. AUGUST. Udalr. I 5 p.394,3 in -issimis ambulatoribus pergebant. 8 -um . . . viae ductorem. *al.* **β** *iur. i. q. securitatem praebens – Sicherheit gebend:* DIPL. Otton. I. 340[in.] scripture vinculum roborari -um est. DIPL. Heinr. IV. 94 -a ac laudabili confirmatione concedimus. DIPL. Loth. III. 20 p.30,19 testium nomina subter signari non minus -um quam necessarium

[Bansa]

fore (CHART. ord. Teut. [Thur.] 18 -um est et valde n. . . ., ut . . . litterarum testimonio . . . innotescat. CHART. Sangall. B 580 litteras . . . -as et necessarias). CHART. march. Misn. III 48 nostrę . . . -ę donationi . . . contraire. CHART. Babenb. 188 p.259,40 articulorum . . . -am expressionem . . . annotasse. **b** *corpor.:* GERH. AUGUST. Udalr. I 1 p.388,20 -ioribus fundamentis positis. 14 p.403,47 lignum . . . imputribile -a coniunctione vinctum superponi. OTLOH. vis. 8 p.362[B] thesauros . . . in loco -o poni. **5** *utilis, rationabilis – nützlich, zweckmäßig:* TRAD. Frising. 1454 (a. 1047/53) -um et rationabile est, ut *eqs.* ANNAL. Altah. a. 1071 p.80,12 cum . . . hoc regiis consiliariis non videretur -um. HELM. chron. 25 p.52,3 omnium saluti -ius esse . . . vitam redimere. BURCH. URSB. chron. p.76,22 non . . . -um esset sibi, ut *eqs. al.*

subst. **cautus,** -i *m.* *qui prudens, astutus est – ein Kluger, Schlauer* (*cf.* GLOSS. IV 125,18 St.-S. -us . . . prudens vel acutus, id est giwarer): GODESC. SAXO gramm. 1,15 p.375,28 minus -os . . . decipit verisimilitudo. NIVARD. Ysengr. 4,762 invia robusto munia -us adit.

adv. **1. caute.** **1** *provide, considerate – vorsichtig, besonnen:* LIUTG. Greg. 9 p.74,35 ut a . . . propinquis suis -e se custodirent undique et provide. ANNAL. Xant. a.864 -e agens contra . . . rebelles (WIPO gest. 29 p.48,17 dum . . . minus -e ageret, . . . interfectus est). POETA Saxo 5,295 admittebat eas *(amicitias)* -e. OTTO FRISING. gest. 1,49 sententiam . . . vocum seu nominum in naturali tenens facultate non -e theologiae admiscuit *Petrus Abailardus. al.* *clam – heimlich:* EBERW. Symeon. 9 de monasterio -e exiens. **2** *circumspecte, prudenter – umsichtig, klug:* THEGAN. Ludow. 20 p.595,13 omnia prudenter et -e agens (HRABAN. carm. 17,32. *al.*). RIMB. Anscar. 22 p.47,20 -e praevidens. HROTSV. prim. 406 licet abbatissa gregem . . . -e servaret. GERH. AUGUST. Udalr. I 5 p.393,46 -e tractare et regere. *al.* **3** *attente, diligenter – aufmerksam, sorgfältig:* RHYTHM. 147,32 -ius interroga mentem. TRAD. Frising. 218 res . . . -e custodire (THIETM. chron. 3,5 dux captus . . . -e custoditur). HRABAN. epist. 1 qui linearum numerum -e rimatur. ALTFR. Liutg. 2,5 vitam suam -ius corrigere studuit. WALTHARIUS 274 haec . . . -e per singula comple. 566 contemplans -ius omnes. AGIUS vita Hath. 7 virginitatis propositum . . . -e servavit. GERH. AUGUST. Udalr. I 4 p.392,12 secundum ordinem -issime implevit *sacrum mysterium.* THIETM. chron. 6,33 haec rex . . . -e considerans. RUODLIEB XV 61 genus amborum . . . discutiunt -e. BERTH. (?) annal. a. 1077 p.291,3 ob anathema -e devitatum. *persaepe.* **4** *tuto, firme, recte – sicher, fest, recht:* **a** *gener.:* TRAD. Ratisb. 78 (a.875/82) fructuosa . . . consuetudo . . . bene -eque frequentatur. DIPL. Conr. I. 36 ad temporalem vitam -ius deducendam. BERTH. (?) annal. a.1079 p.319,4 ut legatos . . . ad se securos -issime reducerent. *al.* *fort. add.:* CARM. Cantabr. 7,2[a],2 fibris cordis -e tentis melos concinamus. 30,1 -e cane, cantor care. **b** *iur. de confirmatione per chartam praestita:* REGESTA Alsatiae 410 (ed. A. Bruckner. 1949; a. 808) notavi diem et . . . testes . . . -e et firme. CHART. Babenb. 120 (a.1202) negocia . . . litterarum -e apicibus denotantur. **5** *intente – nachdrücklich:* AMALAR. off. 3,19,35 sollicite et -e apostolus admonet dicens: '*eqs.*' PILGR. ad Bened. p. 47,23 -ius flagito, ut merear edoceri.

2. cautim. *diligenter – sorgfältig:* ARNULF. delic. 148 ut caveas dumum, -m percerpito botrum.

caverna, -ae *f.* *script.* -ni(a): *p.394,6.*

cavitas, specus, foramen – Hohlraum, Höhle, Loch: **1** *spectat ad terram (ad substantiam: p.394,4):* **a** *in univ.:* CARM. de Tim. 125 terra -is egeritur rastro. HROTSV. Gong. 245 extraxit . . . solo *baculum* parva remanente -a. LIUTPR. antap. 1,35 in -is petrarum latuit. ALBERT. M. veget. 6,346 cum serpentes . . . egrediuntur de -is. ROLAND. PATAV. chron. 9,10 -a pre ceteris mirabilior subter montem, longa per miliare. *al.* *rima – Spalte:* ARBEO Corb. 40 per saxorum se immiserunt -as. *in imag.:* BEDA hist. eccl. 1,10 (vs.) caput obscuris contectum utcumque -is tollere. SEDUL. SCOT. carm. 2,56,15 clarescat cunctis erroris et atra -a. **b** *lapicidinae – Steinbruch:* ANNAL. Rod. a.1117 p.699,2 -a, unde exciduntur saxa. **c** *sepulcrum – Grab:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,84 postquam mestis hunc composuere -is. **d** *alch. de lapide substantiam sublimantem continente:* ARTEPH. secret. p. 33 mercurius . . . extractus a suis -is vitriolicis. **2** *spectat ad corpus animantium:* EPIST. Wisig. 20 ingrediente flatu . . . -nias aurium. AESCULAPIUS 40 p.63,34 in -am eorum *(renum),* quę genitale semen continet. CARM. de Nyn. 342 mulier . . . cecata . . . haut quicquam cernens patulis fuscata -is. ALCUIN. carm. 49,21 infernale aperit guttur . . ., reserat penetrale -ae *lupus.* BRUNUS LONG. chirurg. 1,14 p.111[F] caro circundans sit . . . non indurata et nominatur *ulcus* absconsio vel -a. ALBERT. M. animal. 22,77 in -is ossium vel musculorum. WILH. SALIC. chirurg. 2,12 p.334[F] vulneris profunditas et -a. *al.* *in imag.:* THIETM. HELMW. ad Steph. praef. (MG Script. XII p.290,14) ut . . . schedulam . . . per -as pii cordis vestri traducatis. **3** *spectat ad plantas:* MAPPAE CLAVIC. 71 in ultimis arboris -is gummi invenitur. COMPOS. Matr. 52,1 galla sine -a. ALBERT. M. animal. 5,41 vocantur aput nos columbae -arum et insident arboribus. *al.* *fissura – Einschnitt:* OLIV. hist. Dam. 60 p.263,11 cultores corticetenus virgas incidunt . . .; ope . . . grece, -a dicitur latine. **4** *spectat ad aedificia:* IULIAN. TOLET. Wamb. 24 ut . . . incentores seditionum . . . a -is arenarum abstraherent, in quibus se . . . absconderant. CASUS Petrish. 5,1 p.669,36 scissuras . . . et -as novo cemento perlinivit. *aedicula – Nische:* WILH. HIRS. const. 2,29 p.1082[A] in -a prope armarium . . . est posita *ampulla.*

***cavernacula,** -ae *f.* *caverna (parva) – (kleines) Loch:* HILDEG. vit. mer. 2,83 coluber in -am suam se abscondit.

***cavernalis,** -e. *ad cavernam pertinens – Höhlen-, Hohl-:* ALBERT. M. animal. 6,43 columbas -es (7,37).

cavernatus, -a, -um. *cavernosus, cavus – Hohlräume enthaltend, hohl:* HILDEG. div. op. 1,4,41 dentes . . . hominis -i non sunt. epist. I 115 p.335[C] quidam -um locum fodere voluit.

cavernia *v.* caverna.

cavernosus, -a, -um. **1** *adi.:* **a** *proprie:* **α** *cavernas continens, cavernis abundans – Hohlräume enthaltend, reich an Höhlen:* WALAHFR. hort. 134 intus *(sc. in cucurbita)* aluntur multa -o seiunctim carcere grana. FRUTOLF. chron. p.66, 14 *(ex Hist. Alex.)* ingressus est locum aridum et -um (OTTO FRISING. gest. 2,40 p.149,2 -is locis absconsus. ALBERT. M. animal. 18,85 in mamillis, quae sunt loca frigidiora et -a. *al.*). Ps. COPHO anat. 33 quod pulmo sit -us. ANSELM. HAV. dial. 3,18 p.1238[D] nostrum azyma . . . solidum est . . ., -um non est, inflatum non est. *al.* **β** *cavus – hohl:* SEDUL. SCOT. carm. 2,55,16 -a . . . latet in fovea. MATTH. PLATEAR. gloss. p.368[D] eligenda est tortuosa, -a, continua *casia lignea.* BRUNUS LONG. chirurg. 2,16 p.128[G] non est -us *locus incisus,* sed ęqualis. **b** *translate i. q. inanis, vanus – eitel, nichtig:* ANSELM. HAV. dial. 3,6 p.1215[B] -is adinventionibus inflata *ecclesia Constantinopolitana.* **2** *subst. neutr. i. q. antrum – Höhle:* ALBERT. M. animal. 24,13 pisces . . . existentes in locis, ubi dulces aquae in -is maris recipiuntur.

cavernula, -ae *f.* *cavitas (parva), caverna, foramen – (kleiner) Hohlraum, Höhle, Loch:* **1** *spectat ad terram:* ANNAL. Fuld. II a.883 donec . . . fluvius per . . . montem quasi -as faciens ad suum alveum rediret. TUTO opusc. 1,1 p.5,23 vulpes -is eiectae. HILDEG. phys. 8,3 (cod. G p.526) serpens . . . in profundissimis cavernalis *(sic?)* quendam albam radicem quaerit. div. op. 1,2,24 p.770[A] quasdam subterraneas -as intrantes *venti. al.* **2** *spectat ad corpus animantium:* **a** *proprie:* THEOD. TREV. mirac. Celsi 11 auriculae eius -as intrare persensit *araneam.* HILDEG. div. op. 1,4,43 p.837[B] liquor de cerebro . . . ad gengivas descendit et . . . -as in illis facit. **b** *in imag.:* PAUL. FULD. Erh. 1,1 tenacissimis memoriae commendabat audita -is. 1,6 corporis indignans -as, in ethereos meatus liber ire spiritus optat. **3** *spectat ad plantas:* ALBERT. M. veget. 6,435 habet distinctiones ordinatas in nodis . . . per venas et -as *semen lini.* **4** *spectat ad res fabrefactas:* THEOPH. sched. 1,33 testa . . . sine asperitate, sine -is. 3,62[med.] per -as quasdam plumbum

[Bansa]

effluit. HERACLIUS II 24 p.71,25 ceram funde in ipsas -as, donec equales sint. **5** *spectat ad texturas:* **a** *textura nymphae – Hülle der Insektenpuppe, Kokon:* HILDEG. vit. mer. 1,18 qui *(vermis)* in -a sua intextus iacet (1,84). **b** *latibulum araneae – Unterschlupf der Spinne:* HILDEG. phys. 8,12 (cod. G p.528) -am in tela facit *aranea.* *Bansa*

caugma *v.* cauma. **cauharus** *v.* myagros.

cavicula *v.* clavicula.

***?cavidus,** -a, -um. *(cf.* cavere) *providus – vorsorglich:* CHART. Bern. I 5,59 (a. 1175) iam -us nobis refringaverat *(sic?)* preposituram.

cavilacio *v.* cavillatio.

***cavilla,** -ae *f.* *(cf. prov.* cavilha, *ital.* caviglia, *arab.* ḳabīla) **1** *talus – Sprungbein, Knöchel:* CONSTANT. AFRIC. theor. 2,8 p.6b[V] pedis divisio est senaria: est enim -a, est et calcaneus *eqs.* TRACT. de aegr. cur. p.360,43 scarifactio tibiarum inter -am et musculum. THEOD. CERV. chirurg. 3,54 p.177[F] fiat inunctio de saphena sub -a pedis interius. *al.* **2** *paxillus, obturamentum – Pflock, Zapfen:* CARM. schism. 3,17 (MG Lib. Lit. III p.554; a. 1159/64) trabium nexus viget astringente -a. CHART. Laus. 807 p.652,32 tetigit -am cippi et ita fuit liberatus *puer.* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.177,5 quod -a una lignea figatur in terram *(sim.* p.216,18).

***cavillaris,** -e. *argutus – spitzfindig:* CARM. var. Walther 1,100,2 decet pares paribus consolaciari neque -bus linguis disparari.

cavillatio (-cio), -onis *f.* *script.:* cabi-: *l.61.* -vell-: *l.54.* -ila-: *l.51.*

1 *ludibrium, irrisio – Spott, Hohn (cf.* GLOSS. I 69,12 St.-S. -o hohunga. IV 135,3 -o derisio ganewizot. *al. v. et p. 397,8):* ALDH. ad Acirc. 7 cum furibundo -is ludibrio. virg. I 47 p.302,4 cum cachinnanti -e. HELM. chron. 38 p.75,12 ut hostibus -em et filiis nostris obprobrium sempiternum hereditemus. 42 p.85,9 tantae -cionis verbum modestia iuvenis extimuit. **2** *argutiae – Spitzfindigkeit:* GUNZO epist. 11 p. 41,35q. scit sophistica stultos -e decipere, monstrat tamen, qualiter -o ipsa possit evitari. THANGM. Bernw. 1 p.758,38 syllogisticis -bus desudavimus. EBERH. BAMB. epist. 16 p. 552[B] cum . . . plus -is quam rationis invenerimus. *al.* **3** *malitia, malum consilium, prava iuris interpretatio – Arglist, böse Absicht, Rechtsverdrehung:* DIPL. Loth. II. 21 p.418,28 (ed. Th. Schieffer. 1966) omnem -is illius versutiam nostrae auctoritatis subvertit institutio. NORB. IBURG. Benn. 16 p. 882,9 omni . . . -e postposita. WIBALD. epist. 189 p.309,24 sententia, quae agendi -em penitus excludebat. OTTO FRISING. chron. 8,19 p.418,3 omnes tergiversationes et -es, quas . . . in causis pati solemus. CHART. Babenb. 188 p.259,42 ut . . . malitiosorum iniuriosa -o . . . sit exclusa. CHART. Eichsf. 303 p.175,12 contra . . . sinistre interpretationis -em *(cf.* CHART. Port. 128 -um et interpretationum sinistrarum calumpniis). CHART. Lux. VIII 46 ne . . . aliqua oriri possit cavilacio *(cf.* CHART. Bern. II 411 p.431,35 ne huic facto possit ulla -o sive interruptio suboriri). CHART. Basil. C I 217 omnibus . . . questionibus, allegationibus et cavellationibus pretermissis. CHART. Burgenl. I 500 non obstante subterfugio seu -cione. *saepe.* **4** *fraus – Betrug (cf.* GLOSS. II 128,39 St.-S. -o hintarscrenchigi. *al.):* LAMB. WAT. annal. a. 1165 p.537,50 intrant huiusmodi -e facta turbae. RAHEW. gest. 4,14 p.253,24 (epitaph.) fraus et -o latens non latebat. **5** *suspicio – Argwohn:* EPIST. Wisig. 4 p.665,25 Ansemundo fiducialiter crede suspensa cab-e. **6** *error – Irrtum:* CONC. Karol. 53 p.690,5 a . . . sancti Benedicti institutione qualibet -e . . . oberrare. **7** *iurgium – Streit (cf.* GLOSS. II 143,37 St.-S. -o strid): LAMB. WAT. annal. a. 1153 p.527,50 facta est . . . non modica -o inter barones *(cf.* p.527,2). **8** *fallaciae, insidiae – Ränke, Umtriebe:* RATHER. decr. 1 (PL 136,548[D]) malevolorum -bus . . . insectatus. CHRON. Cosmae app. I 2 p.247,26 laqueos -um . . . astruere.

cavillator, -oris *m.* **1** *homo sagax vel argute iudicans – scharfsinniger, spitzfindiger Beurteiler:* RATHER. epist. 11 p. 60,1 prae reus -bus paene extiterat. 30[tit.] -i non modo actuum atque sermonum, sed et intentionum suarum indeficuo *(cf.* 16 p.78,17). **2** *qui sine ratione argumentatur – einer der den Gesetzen der Logik nicht folgt:* ALBERT. M. anal. pr.2,4,1 p.741[a],1 cum -e disputat, qui negat principia. p.741[a],5 ex dato a -e ad inconveniens deducere et ab illo redire ad intentum. **3** *corruptor iuris – Rechtsverdreher:* CHART. Osn. II 22 (a. 1204) huius sanccionis violator vel -r iniuriosus. CHART. episc. Hild. I 754 p.707,2 -um versutia.

cavillatorius, -a, -um. *argutus, sophisticus – spitzfindig, sophistisch:* BERNH. CONST. can. 36 p.506,4 -as dictiones, in quibus illaqueante versutia fraus latere potest involuta. CONR. HIRS. mund. cont. 838 (Anal. Mediaev. Namurc. XIX. 1966) strophis . . . -is recia nectis. dial. 1662 sillogisticorum figuras modorum contra -as sophistice deceptionis argutias . . . advertere.

adv. ***cavillatorie.** **1** *ludibriose – höhnisch:* LAMB. ARD. hist. 30 -e Andrensibus insultare. **2** *argute – spitzfindig:* EKKEH. URAUG. chron. a. 1116 p.250,36 -e subiunxit. **3** *fraudulenter – betrügerisch:* BERTH. (?) annal. a. 1080 p.324, 33 credulos . . . in ipsam mortem periclitandos -e satis praecipitavit.

cavillor, -ari *et* **cavillo,** -atum, -are.

1 *ludificari – (ver)höhnen:* ALDH. virg. I 56 p.316,20 cachinnantes ac -antes. epist. 5 p.493,16 iocistae . . . ritu . . . -batur. EPIST. Mog. 22 p.357,22 *reprehensores* modo quiescentem me de . . . talenti dominici absconsione -antur, modo studiis operam dantem . . . suggillant. **2** **a** *(sagaciter) tractare – (scharfsinnig) erörtern:* ANSELM. MOG. Adalb. 178 res . . . -ando ratione vel arte probando (207). **b** *(sagaciter) meditari – (scharfsinnig) überlegen:* GESTA Camer. cont. II D 62,2 Cameracenses . . . -ant, quae possit obtendi ratio, ne *eqs.* II F 128,2 Gerardus laborat, meditatur et -at. **3** *corruptione iuris irritum facere – durch Rechtsverdrehung ungültig machen:* CHART. Turic. 859 (a. 1253) ut . . . hec vendicio non possit . . . -ari. CHART. Stir. IV 223 ne . . . donatio . . . -etur (145). **4** **a** *fraudare – täuschen:* EPIST. Hann. 24 p.57,9 quem non -at animus sub vulpe latens? **b** *fraudulenter agere – täuschend vorgehen:* CHART. Port. 101 (a. 1230) ne aliquorum malicia contra id valeat inprudenter -are. *c. sensu adulandi:* BERNH. GEIST. palp. 1,33 lingo, titillo, cor et aures palpo, -o. **5** *(errore) affirmare – (irrtümlich) behaupten:* LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p.210,5 *excommunicationem* non canonice in se promulgatam -batur. **6** *praetendere – vortäuschen:* HESSO rel. (MG Lib. Lit. III p.25,11; c. 1119) si . . . rex simpliciter agit, verba ista sufficiunt; si . . . aliquid -are conatur *eqs.* **7** *(falso) criminari – (fälschlich) beschuldigen:* COLUMB. epist. 5 p.170,22 si in persona -atur, non quis dico, sed quid dico, consideret. EBO BAMB. Ott. 2,3 p.623,7 ne . . . pro inopie relevanda necessitate illo nos migrasse -entur. **8** *contendere – streiten:* BERTH. RATISB. serm. (SBWien 147/V. 1904. p.76,22) homines sunt . . . inter se -antes et contendentes. NICOL. BIBER. carm. 1942 (ed. Th. Fischer. 1870) non absque furore ambo -are cupiunt.

adi. **cavillatus,** -a, -um. *frustratus – betrogen (um):* METELL. Quir. 48,12 furti -us lucro.

adv. ***cavillanter.** *ludibriose – höhnisch:* ROD. GLAB. hist. 4,19 -r cachinnum emisit.

cavillosus, -a, -um. **1** *sagax – scharfsinnig:* CONSTANT. AFRIC. theor. 1,1 p.39,24 (ed. M. T. Malato et U. de Martini. 1961) assidua . . . verborum tractatione et -a . . . argumentatione CLX fecit volumina. **2** *argutus, captiosus – spitzfindig, verfänglich:* CHART. Babenb. 174 p.232,25 (a. 1210) cum . . . -is . . . argumentis insudet Adę posteritas. ALBERT. M. Iob 4,8 (ed. M. Weiss. 1904) qui *(iudices)* . . . in commissione causarum -as dant litteras, ut causa cum commissione iterum ad eos revertatur. CHART. Raitenh. 335 p.268,32 -is interpretacionibus. *al.* **3** *fraudulentus – betrügerisch:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p.290,28 ne . . . iurarent, modis omnibus -i diffugerant *familiares regis.* CHART. archiep. Magd. 184 non persuadeat vobis abusio cardinalis, non suggerat industrie vestre fictio -a. **4** *occasionem fraudandi praebens – Gelegenheit zum Betrug bietend:* CHART. Landes-

[Gottschaller]

hut. 123 p.70,49 (ed. Th. Herzog. 1959; a.1279) omnes ludi -i, häufeln, riemstechen et taxillorum falsitas . . . inhibentur.

adv. ***cavillose.** *captiose – verfänglich:* CHART. Basil. C II 89 p.47,33 (a.1272) responsum non -e, sed veridice fundatum.

1. cavillum, -i *n.* **1** *ludibrium – Spott, Hohn:* GLOSS. III 315,34 St.-S. -um vel cavillatio hŏch vel spot. IV 124,57 -um iocum vel risum, spod. *ibid. al.* **2** *malitia – Arglist:* GLOSS. II 594,40 St.-S.-o trugeheit.

2. cavillum *v.* favilla.

***cavillus,** -i *m.* (*cf. ital.* gavello) *curvatura rotae – Felge:* GLOSS. III 656,12 St.-S. -us pfelga.

cavistrum *v.* capistrum.

cavitas, -atis *f. caverna – Höhlung, Hohlraum:* **1** *de structuris:* WALAHFR. Gall. 2,1 p.314,6 audiens a -e tumuli sonitum reddi. NOTKER. BALB. gest. 2,1 p.50,8 ut . . . -s (civ- *codd.*) *circuli* . . . lapidibus aut creta . . . repleretur. 2,11 p. 69,6 in quorum *(murorum)* -bus (civ- *codd.*) tantum auri . . . repperit, ut *eqs.* **2** *de corpore animantium:* AESCULAPIUS 36 p.56,14 corpore rubro, tenui timpore attestante -em. BERNO ton. prol. 2 p.64[a] repercussione duorum labiorum . . ., -e gutturis (IOH. AFFLIG. mus. 4,2). NIVARD. Ysengr. 1,416 alvus . . . michi late oblonga pendens in -e capax. *al. de effigie:* EPIST. Worm. I 21 p.43,16 intra -em uteri *bovis aenei.* **3** *de terra i. q. excavatio – Auswaschung:* ANNAL. Rod. a.1137 p.712,51 impleta torrentis -e . . . posuerunt fundamentum aecclesiae.

caulae, -arum *f. vel raro* **caula,** -ae *f. (l.32sqq.) script.* col-: *l.41.*

saeptum, stabulum, ovile – Hürde, Stall, Schafstall (cf. GLOSS. III 130,22 St.-S. -a safstal. 416,38 -as schafstige. 670, 13 -a vel mandra ovvistal. IV 6,1 -e chuti. 135,4 -e chlusa. 213, 62 -a stal. *al.):* **1** *proprie:* FORMA mon. Sangall. p.15[b] hic -as ovium caute dispone tuarum. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,34 velut . . . lupus . . . circuit angustas . . . -as. NIVARD. Ysengr. 6,59 obdere -am. METELL. buc. 6,37 -as, . . . iubet, quo verna cadavere mundet. *al. de domo misera:* CHRON. rhythm. Col. 5,6 solitos sibi fingere -as. **2** *in imag.:* **a** *de ecclesia, monasteriis:* VITA Pard. 25 (MGMer. VII p.27,21) Lantharius . . . augebat Christi colas (caulas *var. l.*), expolians satane sinagogas. WALAHFR. Blaithm. 88 turba sequentum ad -as . . . retrahit . . . bidentes. EKKEH. IV. bened. I 13,38 pneumatis in numerum -as statuit monachorum. BERTH. (?) annal. a.1069 p.274,25 non per ostium, set aliunde . . . -as Constantiensis cathedrae . . . intrare. HEINR. AUGUST. planct. 638 ut nos trina fides . . . iungat apostolicis . . . -is. *al. alleg.:* HRABAN. univ. 14,26 p.408[A] -ae sanctam ecclesiam significant, ubi oves Christi positae conservantur *eqs.* **b** *de locis beatorum:* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,214 ut . . . meae . . . suggestio curae haec paradisiacis inducat ovilia -is. CATAL. s. Emm. (NArch. 13. 1888. p.563,29) perveniant ad -as beatitudinis promissae.

***cauledon** (calid-, ca(c)ume-, -iton) *adv.* (καυληδόν) *chirurg. de fracturis i. q. ad modum caulis – stielförmig:* ARS med. 7 p.429,7 catamete dicitur caumedon (cacum- *H*), emponicas *(cf. Galen. ed. Kühn X p.424,6).* p.429,9 calidon (-ton *H*) dicitur ossi tocius omnino divisio *eqs.*

cauliculus, -i *m.* **1** *germen, (parvum) folium – Sproß, (kleines) Blatt:* **a** *proprie:* ALDH. ad Acirc. 61,4 decies centenum nomen habebo -is florens *(sc. myriophyllon).* virg. I 9 p.237,19 suculentus herbarum terrestrium -us. **b** *in imag.:* ALDH. ad Acirc. 1 de . . . scripturarum paradiso quasi . . . -os . . . coacervans. HUGEB. Willib. praef. p.87,30 me indignam . . . propagatam, forte de extremis ramorum -is. **2** *struthion – Seifenkraut (Saponaria officinalis L.):* MATTH. PLATEAR. gloss. p.367[A] cum pulvere facto de semine -i agrestis. p.387[A] decoctio pigani strutii, id est -i agrestis. GLOSS. Salern. p.10[a],18. *fort. add.:* ANTIDOT. Glasg. p. 106,7 colice semen, cauculi semen. p.113,2 -i semen.

***caulicus** *subst.* (*cf.* καυλικός) *ansa sartaginis – Pfannenstiel:* GLOSS. IV 246,31 St.-S. -us panñstil. *Gottschaller*

caulis, -is *m. (f.: l.60sq.67), rarius* **caula,** -ae *f. vel* **caulus,** -i *m. vel* **caulum,** -i *n. script.:* chalus: *l.25.* ?cu-: *l.18. form.: decl. II. rarescere vid. a s. IX.[in.] acc. sg.* -on: *l.10.*

1 *proprie i. q. scapus, calamus – Stengel, Stiel* (*cf.* GLOSS. II 719,32 St.-S. -em stok. IV 45,50 -is scoiz vel cholbe): **a** *strictius:* ALDH. ad Acirc. 57,3 viridem . . . decerpere -em *urticae.* WALAHFR. hort. 86 -es (gloss. L: ceinun) . . . ad imos. ODO MAGD. herb. 1186 tenero de -e sinapis. **b** *latius i. q. penis – männliches Glied:* PAUL. AEGIN. cur. 221 -on (id est veretrum *add. A; 3,3,56* καυλόν) et perineum . . . illinere. 225. 226.

2 *meton. i. q. brassica – (Gemüse-)Kohl (Brassica oleracea L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I.p.643sqq.; B. Reitz, Deutsche Wortforschung in europäischen Bezügen. 4. 1964. p.471sqq.):* **a** *gener.:* ANTIDOT. Bamb. 7 cum suco -ium (THEOPH. sched. 1,39 adde . . . sucum gladioli vel -ae vel porri). ANTIDOT. Glasg. p.111,43 -os decoctos. RECEPT. Bamb. 67 folia culi (WILH. CONG. chirurg. 362 superponatur folium -is). RECEPT. Sangall. I 80 -i semen. II 66 -i cimas. CAPIT. reg. Franc. 32,70 volumus, quod in horto omnes herbas habeant, id est . . . ravacaulos, -os (*cf.* 128,29 -es. 128,37 -as). FORMA mon. Sangall. p.14[b] pestinachus . . . -as. AMALAR. ad Hild. 17 alii abstinebant a -bus et ovis. CHRON. Ven. Alt. p.171,27 ravas et -as et porros. GLOSS. III 297,12 St.-S. -is choli (578,28 chalus chola. IV 183,36 -us chole. *ibid. saepe*). DIAETA Theod. 164 -es calefaciunt et ventrem procurant. CHART. Argent. I 616,85 theloneum de . . . -bus et aliis . . . oleribus (*cf.* CHART. Babenb. 261 cum . . . decimis . . . lentis, -ium). CAES. HEIST. mirac. I 5,51 p.335,8 plantaria -ium terrae infigens. ALBERT. M. veget. 6,304 est . . . multiplex -is, silvestris videlicet et domesticus . . . et marinus et aquaticus *eqs. al. (v. ind.).* REGIMEN san. Salern. 171 ius -is solvit, eius substantia stringit. *saepe. expressius c. sensu aestimationis:* LUP. FERR. epist. 46 p.54,4 Demosthenes noster ipso interdum -e indiget. EGBERT. fec. rat. 1,714 quid sapiant -es, ebulum dum coxit in olla. **b** *de certis speciebus:* **α** -is agrestis *sim. i. q. brassica agria – Wilder Kohl (Brassica oleracea var. silvestris L.):* ANTIDOT. Cantabr. p.164,45 semen -i salvatici. MATTH. PLATEAR. gloss. p.380[E] mabathematicon succus est -is agrestis et domestici. *v. et vol. I. p. 1566,18sqq.* **β** -is crispus *i. q. Brassica oleracea var. acephala (DC) subvar. laciniata (L.) – Krauskohl (cf. Marzell, op. cit. p.646sq.):* RECEPT. Sangall. II 1 de -o crispo cochlearios III. BOTAN. Sangall. 60,1 -o crispo. GLOSS. III 497,32 St.-S. -i crispi crispi coli. **γ** -is marinus *i. q. brassica marina – Strandwinde (Convolvulus Soldanella L., cf. Marzell, op. cit. p.1154sq.): v. l. 31.* **δ** -is aquaticus *sim. i. q. nymphaea – Seerose (Nymphaea L.):* ALBERT. M. veget. 6,395 quia aquaticus est *nenuphar,* vocatur a quibusdam -is aquae. *v. et l. 31.* **ε** -is s. Cutberti *i. q. hibiscum – Eibisch (Althaea officinalis L.):* ALPHITA II p.110,28 bismalva, -is sancti Cutberti, alta malva idem. **ζ** *per pravam versionem (sc. ex 'coliandrum') i. q. coriandrum – Koriander (Coriandrum sativum L., cf. Marzell, op. cit. p.1159sqq.):* GLOSS. III 269,14 St.-S. -is colgras (581,37. *ibid. al.*). **η** *de speciebus non accurate determinandis:* DYNAMID. Hippocr. 1,25 -ium genera sunt quinque, Cumanus, Pompeianus, Aricinus, Sabellicus, Brutius *eqs. (cf. B. Reitz, op. cit. p.492sqq.).* RECEPT. Sangall. II 59 -is viridis (ODO MAGD. herb. 1227. TRACT. de aegr. cur. p.141,37). ODO MAGD. herb. 1201 -is Romana, Graecorum brassica lingua dicitur (ALBERT. M. animal. 16,79 -es Romani in Germania vel Gallia seminati tandem degenerant ad modum -ium Gallicorum vel Germanicorum). IOH. S. PAUL. diaet. 220sqq. -is frigidus est . . ., quidam est calida *(sic?)* . . ., qui vocatur carambia, aliud dicitur -is verus; hic aliud hiemalis, aliud aestivalis. GLOSS. Roger. I A 1,23 p.556,36 -e rubre.

***cauliscos** *vel* **-on** *subst.* (καυλίσκος) *?species caulis – ?Kohlart:* ANTIDOT. Glasg. p.138,1 aneto semen -i, -on -i, pastenace semen -i.

***caulistrum,** -i *n.* (*cf.* caulis) *caulis compositus – Sauerkraut:* GLOSS. III 351,43 St.-S. -um cumpost.

[Prinz]

caulum, -us *v.* caulis.

cauma, -atis *n. (?f.: l.7sq.)* (καῦμα) *script.:* chau-: *l.7.28.* caugm-: *l.27.*

aestus, calor – Hitze, Wärme (cf. GLOSS. I 31,7 St.-S. -e suilizunga. III 204,59 -a gehei. 350,55 -a duft vel estus. 360,67 -a hizze. 631,30 -a wirma. *al.):* **1** *proprie:* **a** *gener.:* **α** *de sole, aere:* HUGEB. Willib. 1,3 p. 92,7 crescente estatis ch-e, que presaga futuri solet esse febris. WALAHFR. carm. 46,4,1 -a geluque (NOTKER. BALB. gest. 1,30 p. 41,20. *al. cf.* ALBERT. M. nat. anim. 1,1 p. 3,74 operimentum a frigore et -e). FLOR. LUGD. carm. 9,30 fontes gelido moderantes -ta potu. HIST. peregr. p. 171,34 peregrini . . . nimio -e laborabant. ALBERT. M. anim. 1,1,7 p. 130^{b},24 corruptiones imbrium et -um. *saepe. in imag.:* THIOFR. Willibr. II 1,56 fęcundabit agros erroris -e siccos. **β** *de igne, incendio:* WALAHFR. carm. 5,33 qui . . . fornacis gremio rorem pro -e sparsit. GESTA Halb. p. 109,28 (vs.) -e stratos redde beatos. *al.* **γ** *usu vario:* ABBO SANGERM. bell. 1,113 stilla quid et simplex ad -ta (gloss.: ignes, calores) mille? EGBERT. fec. rat. 2,452 surgit de fumo et -e fletus. *al.* **b** *medic. i. q. febris – Fieber:* PAUL. AEGIN. cur. 199 p. 127,3 sitis et -a (*3,43,1* καῦμα) hos infestat. Ps. OTHO med. 255 -bus peracutis. ALBERT. M. Iob 30,30 (ed. M. Weiss. 1904) -a . . . vocat incendium febris vel apostematis. *al.* **2** *translate:* **a** *studium, instinctus – Eifer, Begeisterung:* WALAHFR. carm. 76,26 culpari nimii pro -e zeli. FUND. mon. Montisam. 3 (MGLang. p. 565,35) divino repletus . . . caugmate infit: *'eqs.'* **b** *excitatio – Erregung:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,4 ut veterum compescat ch-a furorum.

***caumata** *subst.* (*cf.* cauma, *caminata) *aestuarium – heizbarer Raum:* GLOSS. III 631,29 St.-S. -a turniza.

***caumatio,** -onis *f. aestus – Hitze:* HUGEB. Willib. 4 p. 96,12 magna solis -o de caelo terram urire solet. *Prinz*

1. cavo, -avi, -atum, -are. *script.:* caba-: *l.63sq.* caffata: *p.400,16.*

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *excavare, cavum reddere – aushöhlen, hohl machen:* THEOPH. sched. 1,42 -a illud *lignum* in modum scrinii. NARR. itin. nav. p. 188,4 ceperunt -are murum. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 51,23 -ant . . . terram, ubi possunt, et in circuitu elevant *aves quaedam.* ALBERT. M. animal. 4,60 calor interior -at eam *concham.* 8,80 nec ita -ant arbores sicut picus. *v. et p.390,59. medial. i. q. profundum fieri – sich vertiefen:* WETT. Gall. 11 pervenitur ad cursum fluvioli de monte, ubi -atur locus eius. *absol. i. q. fodere – graben:* MAPPAE CLAVIC. 101 si voltile fuerit *opus pontis,* quantum in altitudinem, tantum et in fundamentum debes -are. NARR. itin. nav. p. 187,8 in studio -andi perstiterunt. **2** *fodiendo efficere – durch Graben hervorbringen, schaffen:* DIPL. Conr. II. 65 p. 81,23 *(ex dipl. Widonis)* liceat fossata -are *episcopo.* ALBERT. MIL. temp. 221 taleata fuit incepta -ari. 245 fecit . . . -ari foveas castri. *ibid. al.* **3** *(cavum aliquod) parare – (etwas Hohles) darstellen (in imag.):* HEINR. AUGUST. planct. 794 consociant carmen faux, guttur, fistula, rumen, cetera dentatus -at instrumenta palatus. **B** *latius:* **1** *fodiendo colligere, acquirere – durch Graben sammeln, erwerben:* AETHICUS ISTER 83 p. 65,4 de eo *lapide* dicit Xersen regem mirum in modum . . . -asse. CAPIT. reg. Franc. 105,5 si aliquod . . . homo propria . . . voluntate -verit. ACTA imp. Winkelm. I 210 p. 188,17 concedimus . . . monasterio . . . venam ferri per omnes meneras Calabrie -are atque percipere. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 17,12 quos *(vermes)* -ant de sub terra *aves.* 4 p. 64,4. **2** *fodiendo eximere – ausgraben, schürfen:* COMPOS. Luc. C 7sq. cabas terra usque ad cubitos tres altitudinem; debilis est ipsa terra, et dum cabatur, desiccat. **3** *fodiendo rimari – grabend durchwühlen, durchsuchen:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 114,28 que *(aves)* . . . -ant sub terra pro inveniendis vermibus. *al.* ALBERT. M. animal. 7,25 quando -at (*p.591^{b},20* ὀρύττειν) lutum *piscis.* 46 -at *hyaene* bustas et sepulturas, in quibus nova sunt cadavera. **4** *fort. i. q. suffodiendo expugnare – viell.: durch Unterminieren erobern:* ANNAL. Mant. a. 1226 (MGScript. XIX p. 21,17) -tum fuit castrum (a. 1232 p. 21,27).

II *translate i. q. exinanire, despoliare – ausleeren, bestehlen:* MILO carm. 3,4,1,782 furax ille miser *(Iudas)* marsuppia sacra -ando.

adi. **cavatus,** -a, -um. **1** *cavus – hohl, ausgehöhlt:* ALDH. virg. I 6 tuguria . . . -is consuta codicibus. CATAL. thes. Germ. I 64,16 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) reliquię, quę continentur in cristallo -o. REGISTR. Trident. IV p. 273,19 de via -da. **2** *curvatus – gekrümmt:* BEDA (?) mus. p. 913^{D} praeparatis . . . arculis ex omni parte aeque libratis et -is.

subst. **cavata,** -ae *f.* **1** *catinus – Napf, Schüssel:* ANTIDOT. Glasg. p. 132,7 duas species mittis in -a nova. WILH. HIRS. const. 1,15 p. 946^{A} pro signo -ae. **2** *canalis – Kanal:* SALIMB. chron. p. 319,15 fecit cavari unam magnam -am usque . . . in Padum. **3** *archit. i. q. substructio fornicata – laubenartiger Unterbau, 'Kavate':* NICOL. BIBER. carm. 1506 (ed. Th. Fischer. 1870) est ibi caffata prebens spectacula grata *(cf. notam ed.).* *Bansa*

2. cavo *v.* caveo. ***cavona** *v.* *cavena.

caupo, -onis *m.*

1 *strictius i. qui potus in taberna administrat, tabernarius – Schank-, Gastwirt (cf.* GLOSS. I 561,36 St.-S. -o dicitur, qui vinum miscet aqua et sic vendit i. tavernare. II 337,44 -o zaphfenare. III 139,69 -o vel tabernio wineigo. IV 125,8 -o propinator, negociator vini fraudulentus, wintaverno. *al.):* **a** *gener.:* ALDH. virg. II 2796 ni fallax -o strofas infundat aquosas *eqs.* AGNELL. lib. pont. 128 p. 362,17 oppilaverunt -es tabernas. LIUTPR. leg. 63 p. 211,8 sunt *episcopi* et -es, id est tabernarii *eqs.* MIRAC. Ursm. 2,7 paravimus . . . nobis . . . hospitium apud quendam -em. ARCHIPOETA 4,13,3 dolia -um. NICOL. BIBER. carm. 1835 (ed. Th. Fischer. 1870) sunt ibi -es, quos arbitror esse latrones; nempe bonum vinum permiscent *eqs. al. per compar. et in imag.:* ALDH. virg. I 30 ut . . . defruta . . . angelicis -bus committenda . . . inferret *cultor vineae.* ARNO REICHERSB. apol. p. 144,27 nostri temporis -es vinum hoc novum suae humanae phantasiae aqua miscentes. DAVID compos. 3,34,3 p. 235,3 sic pravi -es saepe vendunt viliora sub specie meliorum. *in nom. propr.:* CHART. Brem. 128 (c. 1223) Herbertus C-o. **b** *iur.:* CHART. Argent. I 616,56 (post 1129) mensuras . . . a magistro -um formatas ignito ferro cauteriare. 616,114 -um ius est . . . purgare necessarium episcopi. TRAD. Patav. 778 testes sunt . . . Arnoldus -o, Sibret faber (TRAD. Teg. 383 Fridericus -o de Valeie. *al.*). CHART. Babenb. 433 nec extra murum aliqui -es (versio s. XIV.: leitgeb) resideant, sed intrent comuniter civitatem et ibi suas vendiciones exerceant. CHART. Argent. I 359 de qualibet carrata vini una ama, que a -bus . . . vendebatur. CONST. II 439,18 nullus -o fideiubebit . . . super ebrios concives suos an super vestes. *al.* **2** *latius:* **a** *qui cervisiam facit – (Bier-) Brauer (cf.* GLOSS. II 339,19 St.-S. -o priuino. III 357,17 -o brŏwer. 659,14 -o vel cauponarius privmaister): HARIULF. chron. app. 7 p. 308,4 vicus -um . . . XXX sextarios cervisie *persolvit.* VITA Gebeh. Const. 1,19 constituit *episcopus* ex eis *(servis suis)* coquos et pistores, -es et fullones (REGISTR. abb. Werd. 7,2 p. 188,4 Herimannus pistor fratrum, . . . Gerlagus -o fratrum. TRAD. Scheftl. 440 testes . . . ex familia: . . . Ulricus -o, Albertus, Albertus p.). *al.* **b** *vindemiator – Winzer:* GLOSS. III 226,18 St.-S. -o winzugil. 716,23 -o winbur. IV 229,18 -o uuinzuril. **c** *qui potus praeparat – Getränkebereiter:* WILH. SALIC. chirurg. 3,9 p. 345^{B} habes . . . coquum et -em doctos . . . in arte. **d** *mercator – Händler, Kaufmann:* GLOSS. II 23,34 St.-S. -o coufman. III 293,33 -o cramare. IV 148,4 -o i. chŏfer. *al. fort. add.:* CONR. MUR. summ. 6,1 p. 426,2 mercator, institor, -o.

caupona (-ia), -ae *f.* **1** *de aedificiis:* **a** *taberna cauponis – Gastwirtschaft, Schenke:* AMARC. serm. 1,342 -as theatrumque vetant. CARM. Bur. B 76,1,1 dum -a verterem vino debachatus. EBERH. ALEM. labor. 877 pro studio -am . . . colunt *pueri.* CHART. Altenburg. 180,20 infra miliare -e sive taberne potus venalis haberi non debent. **b** *officina cervisiae – Brauhaus:* REGISTR. abb. Werd. 7,3 p. 193,23 (s. XII.$^{med.}$) villicus . . . reddet . . . ad pistrinum II gallinas, ad

-am II gallinas (p.194,1). 8,15 p.285,13 in -iam, ubi cervisia coquitur. **2** *de homine i. q. tabernaria, copa – Schankwirtin* (*cf.* GLOSS. III 716,22 St.-S. -a winzerpere): RUODLIEB epigr. 6,8 -ę nummum cupidę quod non dabis unum. 7,8 nil das -ę, quod trudat in ima crumenę.

cauponarius, -i *m. qui cervisiam facit – (Bier-)Brauer: v. p.400,50.*

cauponia *v.* caupona.

caupono, -are. *translate i. q. attemptare, impugnare – unrechtmäßig antasten, bedrohen:* BERNOLD. WAT. chron. 10 p.172,21 aliqua inquietudine libertatem nostram a nemine rescivimus -ari.

cauptela *v.* cautela.

caupulus (gau-, -pol-), -i *m. (?f.* -a: *l.19) cymba, navicula – Kahn, Boot* (*cf.* GLOSS. III 370,34 St.-S. lembus spisescife, gaupolus idem, cimba idem): LEG. Burgund. const. I 94,1 quicumque . . . -um (-polus *A3*) involare praesumpserit, inferat . . . pro -o . . . solidos IV *eqs. fort. add.:* GLOSS. IV 216,48 St.-S. nopola chan.

caurio, -ire. *clamare – schreien:* ALDH. ad Acirc. 131 p.180,13 pantherae -unt (CARM. Bur. B 132,3[a],7).

caurus (chau-, chor-, cor-), -i *m.* **1** *argestes – (West-)Nordwestwind (cf.* GLOSS. I 752,5 St.-S. chorum ventum i. vuestnordroni. II 73,28 choro, qui et agrestis dicitur et thuitisce uuest nordrani. *al.):* **a** *proprie:* WILLIB. Bonif. 5 p. 20,15 choro flante carbasa consurgebant. EINH. Karol. 29 p. 34,5 ventis . . . nomina inposuit, ut . . . vocaret . . . chorum westnordroni. WALDO Anscar. praef. 36 choris . . . nivalibus arens *humus.* THEOD. carm. (NArch. 39. 1914. p.163) ch-us ad hunc *(eurum)* versus, seu mavis dicere chorus. ALBERT. M. meteor. 3,1,23 p.610[a],45sqq. corus . . . ab antiquis -us dicebatur et a pluribus vocatur argestes ventus. *al.* **b** *in imag. et per compar.:* ALDH. ad Acirc. 80,3 boreas quamvis et flamina ch-i (cauri *sim. var. l.*) . . . studeant deglobere frontem *taxi.* WALAHFR. carm. 18,11 turbant mea gaudia ch-i. ABBO SANGERM. bell. 2,315 funditus . . . animo versus tamquam mare choro. **2** *ventus quidam inter septentrionem et orientem flans – ein Nordostwind:* ALBERT. M. meteor. 3,1,23 p.610[b],49 quod corus collateralis est boreae ex parte orientis. *Erb*

1. causa, -ae *f. script.:* cas(a): *p.402,30.404,24.405,51. 408,22.* -ss-: *p.403,37.404,1.46.406,72.407,5. abund.: p. 402,40.403,65.72.405,45.406,23. def.:* CONR. MUR. summ. 6,2 p.430,28sqq. in iure dicitur -a a casu, quo venit, et est materia et origo negocii . . .; apud gramaticos vero et loycos aliud est -a materialis, aliud efficiens, aliud formalis, aliud finalis; -a materialis est *eqs.* p.431,14 in conmuni usu loquendi -a dicitur omnis res, de qua agitur et que movet et facit, ut aliquid sit vel fiat *eqs.*

I αἰτία – *Ursache, Grund* (*cf.* GLOSS. I 146,3 St.-S. sine -a anu sahha. 426,65 -a . . . racha): **A** *philos. et theol.:* **1** *in univ.:* MEGINH. FULD. (?) Ferr. 2 omnis -a efficiens esse probatur. EPIST. Ratisb. 30 p.362,18 ut diversitas effectuum diversitatem subsequatur -arum. ALBERT. M. metaph. 5,1,3 p.212,94 (ed. B. Geyer. 1960) cum . . . -a sit, quam sequitur esse, -a est, quae facit debere esse. *al.* **2** *de Deo, Christo, primo motore:* HRABAN. epist. 22 cum . . . Deus nullius ruinę . . . -a sit, sed multorum origo salutis. HEIRIC. Germ. I 6,541 Iesu . . . -aque -arum, . . . fons animarum. HONOR. AUGUST. cant. 5,17 p.446[A] *Deus* ubique est totus, quia est substantia et ratio et -a, locus, spatium et terminus omnium. ALBERT. M. Iob 37,1 (ed. M. Weiss. 1904) bonum universi in primo motore est sive in prima -a. metaph. 4,4,4 p.205,44 (ed. B. Geyer. 1960) prima -a . . . est supra intellectum. *al.* **3** *de causalitatis speciebus (cf. E. Gilson, ArchHistDoctrLitt. 37.1962. p.7sqq.):* ALBERT. M. resurr. 38 p.259,34sq. -a efficiens dicitur multis modis; est enim natura -a efficiens et voluntas *eqs.* 39 p.260,28sqq. colligi potest triplex -a, scilicet -a immediata inconformis . . ., -a immediata conformis cum providentia . . . et -a conformis. sent. 2,18,7 p.322[b],10sqq. -ae primordiales habent sub se causales rationes et -as naturales et -as seminales *(cf. M. Wengel, Die Lehre von den rationes seminales bei Albert d. Gr. Diss. Würzburg. 1937. p. 30sq.).* caus. element. 2,2,3 p.647[b],17 -a . . . materialis *vulcani* est terra sulphurea . . ., et efficiens est vapor. animal. 11,14 distinguemus, quae istarum *causarum* sunt -ae primae, quae sunt -ae aliarum -arum, sicut est finis, et quae sunt -ae secundae. caus. univ. 2,1,1 p.435[b],23 in talibus -is *-arum* verissime tres in unam concurrunt, efficiens scilicet, formalis et finalis. metaph. 5,1,2 p.210,12 (ed. B. Geyer. 1960.1964) consiliator est -a (*p.1013[a],31* αἴτιος). 5,1,3 p.214,42 quidam dixerunt -as esse quinque. 11,1,11 p.476,6sq. illae -ae (*p. 1070[b],22* αἴτια), quae insunt rebus, aliae sunt ab illis, quae . . . non insunt; illae . . ., quae insunt, sicut materia et forma, dicuntur elementa . . .; aliae autem . . ., ut efficiens et finis, dicuntur principia. *ibid. al. v. et p.401,45sqq.* **B** *medic. et natur. (cf. l.2sq.):* **1** *proprie:* TRACT. de aegr. cur. p.134,23 cognoscenda est . . . passio capitis et secundum -am et secundum locum. GLOSS. Roger. I A praef. p.502,22 morbus et -a morbi et accidens. *al. origo nascendi – Entstehungsursache:* GEBER. summ. 1,1 qui . . . sciverit omnium principia et -as mineralium. **2** *meton. i. q. indicium principale – wesentliches Merkmal:* GEBER. summ. 1,32 -as diffinitionis et differentias omnes . . . auri. **C** *math. i. q. relatio causalis – Zusammenhang, Verhältnis:* ADALBOLD. sphaer. 8 hanc eamdem -am vel rationem in omnibus cubis invenio. **D** *iur. et canon.:* **1** *spectat ad potestatem, ius:* **a** *strictius:* α *in univ.:* LEX Sal. Merov. 50,3 dicat, de qua -a et quantum ei fidem fecerat. EDICT. Roth. 170 filium . . . sine iusta -a aut culpa exhereditare (CHART. Tirol. notar. I 296 quelibet pars iustam -am habuit litigandi). LEX Baiuv. 10,6 si quis delicti vel quolibet -a (casa *Eb.*) . . . culmen eicerit. AGIUS vita Hath. 5 nisi . . . aliqua rationabilis . . . -a postulavisset. CHART. Tirol. 1243 p.282,44 (epist. papae; a. 1249) dummodo -am non dederitis interdicto. CHART. Tirol. notar. II 497 que *(donatio)* amplius revocari non possit aliquo modo et -a. *al. expressius c. sensu manifestae iustitiae:* LEX Sal. Merov. 32,1 si quis hominem . . . sine -a ligaverit (CAPIT. reg. Franc. 7,5 occiderit. *al.*). FORM. Marculfi 1,29 nulla manenti -a. β *de iuris speciebus:* CHART. Tirol. 975 p.32,35 (a.1232) nomine donacionis inter vivos et -a. CHART. Tirol. notar. I 197 ex -a mutui *(cf.* II 624 p.390,35 revocari . . . ob -am ingratitudinis. CHART. Tirol. 1295 p.335,18. *ibid. al. [v. ind.]).* CHART. select. Keutgen 162,2 pro -a, que inciht dicitur vulgariter. **b** *latius:* α *tenor, ratio – Maßgabe, Bestimmung:* TRAD. Ratisb. 682 (c. 1090/95) ea -a et lege, ne *eqs.* TRAD. Scheftl. 336[b] emit . . . curiam . . . ea de -a, ut . . . servicium exhibeatur. *clausula – Klausel:* RATPERT. cas. 29[in.] nulla . . . interposita -a, per quam . . . violari potuisset . . . integritas. β *origo – Herkunft:* DIPL. Loth. II. 21 (ed. Th. Schieffer. 1966) res . . . episcopatus . . ., quas unius conditionis et -ae esse declaratur. **2** *spectat ad allegationem:* **a** *contradictio – Einspruch:* DIPL. Conr. II. 187 p.249,28 nec ulla impediente -a liberam habeant potestatem. CHART. ord. Teut. (Hass.) 340 p.256,12 ingenio sive -a . . . contra non facere. **b** *excusatio – Entschuldigung:* LEG. Wisig. 2,1,3 non insontem faciet ignorantie -a, quem *eqs. meton. de epistola:* CONST. I 381,1 (a.997) episcopi . . ., qui . . . inconvenientes -as . . . miserunt. **E** *usu communi:* **1** *spectat ad impulsionem, motionem, consequentiam:* **a** *strictius:* α *in univ.:* RIMB. Anscar. 8 contigit . . . fratrem . . . gravari molestia; qua de -a *eqs.* WIDUK. gest. 2,28 p.91,11 cum . . . -ae -is et res rebus . . . copulatae sint. HROTSV. Agn. 277 quae -a meum cogit te perdere natum? GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 25 pro aliqua necessitatis -a. VITA Mathild. II 8 p.288,40 ob memorem -am huius facti. WIPO gest. 2 p.17,20 ex tam multis -is connexos. BERTH. (?) annal. a.1076 p. 287,5 ob huiusmodi -am. a.1079 p.320,31 -am et rationem sui adventus . . . aperiebant. OTTO FRISING. gest. 2,30 p.138,4 redde -am, quare *eqs.* CARM. Bur. B 92,26,4 cum -a deficit, deest et effectus. *saepe. spectat ad libros scribendos:* EINH. Karol. prol. p.1,28 -a, quae . . . sufficere posset, ut me ad haec scribenda conpelleret. WIPO gest. prol. p.7,18 illa . . . est -a scribendi. *al.* β *de animi affectu:* WILLIB. Bonif. 8 p.54,17

[Heßler]

geminis his -is existentibus. THEGAN. Ludow. 23 ob hanc -am multa dedit pauperibus propter purgationem animae suae. WIDUK. gest. 1,9 p.15,12 -am nullam Saxonibus esse scias nisi vincere velle. THIETM. chron. 5,7 -a, quae hos ad tale facinus perpetrandum persuaserit. *saepe. cf. l. 28.* **γ** *occasio – Anlaß:* CONC. Karol. 39[A],134 p.411,9 absque -a inevitabili. EINH. Karol. 3 nullis existentibus -is. POETA Saxo 4,196 -as rixarum bellique. THIETM. chron. 4,69 ob inutilem -am occisus est. WIPO gest. 16 p.36,27 pro vili -a. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.201,2 -e . . ., propter quas falco . . . diverberat se . . ., sunt multe. *saepe. cf. p.404,60.* **b** *latius de auctoritate, principio:* **α** *de auctore:* BONIF. epist. 38 Dominus, qui -a est peregrinationis nostrae. HROTSV. Dulc. 1,5 esto sororibus exemplum correctionis et -a liberationis. *al. adde:* COD. Udalr. 60 manente vero -a efficiente *(sc. papa)*, quomodo poterit effectus extirpari? *auctrix – Begründerin:* WIPO gest. 24 soror . . . episcopi . . . -a fuit christianitatis primum in gente Pannonica. **β** *ortus – Ursprung:* MEGINH. FULD. (?) Ferr. 1 laudationem Domini eorum *(irrationalium)* parturit -a. **γ** *initium, fundamentum – Ausgangspunkt, Grundlage:* GODESC. SAXO theol. 21 p.289,14 unam -am posuisse. RUOTG. Brun. 21 p.22,34 ut . . . secundum . . . regulam viverent nec aliam sibi suę salutis -am . . . estimarent. OTLOH. prov. D 41 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) Deum timere . . . maxima -a est salutis humanae. *al.* **δ** *vis elementi – Urkraft:* ALDH. ad Acirc. 65,1 tantis spectacula -is *(sc. ignis et aquae). vis agitans – Triebkraft:* HILDEG. scivias 2,3 p.460[D] vir tres -as habet in opere suo, id est concupiscentiam, fortitudinem et studium. **ε** *modus – Art und Weise:* HUGEB. Wynneb. 9 p.114,3 quicquid vobis per me . . . accidisset in verbo aut in facto aut in aliqua -a. THANGM. Bernw. 9 cum . . . nec . . . parvitas *particulorum s. crucis* quacumque ex -a sectionem admitteret. **2** *spectat ad voluntatem, finem:* **a** *strictius:* **α** *in univ.:* RIMB. Anscar. 11 missis . . . referentibus, qua de -a advenerint. VITA Landel. 2,4 (AnalBoll. 73. 1955. p.105,42) ob conquirendorum lignorum -ssam. HROTSV. Mar. 159 divinae -ae quid pertinet ad me? GERH. AUGUST. Udalr. I 5 p.393,36 ea . . . -a, ut facultatem . . . habuisset. DIPL. Heinr. IV. 419 p.560,28 interrogatus est . . ., quam -am cartulam ipsam ostenderat. *al. expressius c. sensu boni consilii:* WIPO gest. 3 p.22,16 non sine -a te Deus exercuit. ECBASIS capt. 1054 dum vacat ergo tibi, sine -a vivere noli! OTLOH. prov. P 69 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) providus . . . operatur nil sine -a. STATUT. ord. Teut. p.33,6 nisi ex -a provisor . . . aliter iudicaverit. *al.* **β** *intentio, finis – Absicht, Ziel, Zweck:* LEG. Burgund. const. I 103,1 intrare . . . in furtis -a. EDICT. Roth. 16 pro mercedis -a. AMALAR. off. 1,14,17 fuit in -a, ut in eo *(ligno scientiae)* probaretur oboedientia parentis nostri. HRABAN. epist. 52 -a fuit compendii, ne prolixitas fastidium pareret. CHART. episc. Halb. 961 p.197,23 ex -a permutationis octo mansos . . . contulerunt. *al.* **b** *latius de ratione reddenda (cf. p.402,54sqq.):* **α** *argumentum – Gesichtspunkt, Argument:* HUGEB. Wynneb. 8 p.113,19 -am infirmitatis obponentes. BERTH. (?) annal. a.1079 p.317,1 legatus . . . -as ipsius *(regis)*, quamquam non iustissimas, . . . depromebat. VITA Heinr. IV. 6 p.22,25 querebat . . . rex -as et occasiones, qualiter eum *(Gregorium VII.)* eiceret. **β** *simulatio – Vorwand:* HROTSV. gest. 705 ut . . . -is non contradiceret ullis . . . imperio. STATUT. ord. Teut. p.99,20 per quod transfretandi sibi -am preparet *magister.* **F** *abl. -a (acc. -am: l.70. p.404,6) sensu praep. c. gen. (abl. pron. poss.: p.404,13.17):* **1** *propter, ex – wegen, infolge, aus:* LEX Baiuv. 19,7 humanitatis -a. CAND. FULD. Eigil. I 23 -a illius inquietudinis. MEGINH. FULD. Alex. praef. duarum rerum -a. DIPL. Otton. II. 179 ea . . . rationis -a, ut *eqs.* WALTH. SPIR. Christoph. I 8 huiusmodi . . . -a. THIETM. chron. 8,28 plus -a nostri facinoris quam pro merito victoris. CONSUET. Marb. 204 (Spicil. Friburg. X. 1965) prioratus sui -a intumescere. *saepe.* **2** *ad, obtentu – zwecks, halber, um (zu):* EDICT. Roth. 143 vindicandi -am (-a *var. l.*). BONIF. epist. 95 propter responsa . . . et orationum -a (MEGINH. FULD. Alex. 8 -a et gratia orationis. *saepe*). HRABAN. epist. 15,3 commemorationis -ssa. GODESC. SAXO theol. 19 p.263,23 -a si misceantur procreandorum liberorum. RIMB. Anscar. 7 p.27,18 -a in gentibus Danorum evangelium praedicandi. AGIUS epic. Hath. 656 exempli -a. DIPL. Ludow. Iun. 12 absque . . . abstractione -a alicui beneficiandi. DIPL. Karoli III. 18 -am pignorandi. VITA Liutb. 31 pro utilitate legentium -a commodi. CHART. Mog. A 443 p.350,33 homo -a defensionis, quod teutonice dicitur muntman. ALBERT. M. metaph. 5,1,2 p.210,20 (ed. B. Geyer. 1960) cuius -a (*p.1013[a],33* ἕνεκα) omnia sunt. *persaepe.* **3** *gratiā, ob favorem – zuliebe, zugunsten, um . . . willen:* RIMB. Anscar. 26 p.56,6 -a christianae religionis. AGIUS vita Hath. 23 nostri -a. THANGM. Bernw. 25 -a vestra. EPIST. Worm. I 8 p.25,4 mei -a. WIPO gest. 2 p.19,27 -a iunioris Chuononis. ECBASIS capt. 632 -a . . . tui. TRAD. Monast. 85 marchio . . . -a anime sue . . . remisit. *al. iussu – auf Befehl:* WALTH. SPIR. Christoph. I 16 ad nos tua -a . . . sacrificiorum ordo pervenit. **4** *respectu, quoad – hinsichtlich, betreffs:* ALDH. virg. II 1460 nomen saecula gignunt -a fortunae. AGIUS epic. Hath. 705 quaeritur *abbatissa mortuae similis* ut generis -a, sic actibus ipsis.

II πρᾶγμα – *Angelegenheit, Sache (cf.* GLOSS. I 235,18 St.-S. -is sahhono): **A** *iur. et canon.:* **1** *spectat ad facta, negotia, casus:* **a** *res iudicanda – Rechtssache, -fall:* **α** *in univ.:* LEX Baiuv. 2,14 ad -as (casas *var. l.*) inquirendas. 2,15 de -a, quam iudicavit *iudex.* CAPIT. reg. Franc. 20,10 haec . . . de minoribus -is observandum; de maioribus vero rebus *eqs.* (132,2 pro maioribus -is, sicut sunt homicidia, raptus, incendia *eqs.* CHART. Carinth. IV 2604 p.476,40 in minoribus -is, hoc est in offensione vie publice *eqs. al.*). DIPL. Arnulfi 111 ad omnes iniuriarum -as. DIPL. Otton. III. 66 omnis -a, quaecumque . . . contra legem oborta fuerit. THIETM. chron. 4,73 p.216,16 non potest haec -a senescere. THANGM. Bernw. 5 p.760,13 forenses -as et oppressorum negocia. BERTH. (?) annal. a.1076 p.285,15 in dubiis . . . -is, licet veris, nondum autem publicatis vel sponte confessis seu aperte convictis. NIVARD. Ysengr. 2,477 -a levis fit sępe gravis sub iudice pravo. CHART. Heinr. Leon. 81 p.119,32 de capitalibus . . . -is. ACTA imp. Böhmer 179 p.166,16 de liberali atque criminali -a cognoscere (CHART. Pomm. B 882 p.210,10 iudicia criminalium -arum . . ., civilium vero -arum et mixtarum *eqs.*). CHART. Austr. sup. II 386[a] p.565,8 quascumque -as sive peccuniarias sive prediales sive in persona sive in dampna. CHART. Carniol. II 343 in -a sanguinis, furti et evidentis violentiae. *saepe. de re legibus definita:* DIPL. Merov. I 59 quod lex de tali -a edocit. HRABAN. epist. 15,7 p.411,7 debet . . . iudex pensare -ssam ac factum. *rerum summa – Tatbestand:* CAPIT. reg. Franc. 76 p.169,26 ut . . . hanc -am ei per ordinem recitaret. 103 p.212,5 ut hanc -am . . . inquirere facias. CHART. Babenb. 139 p.179,12 (a.1203) -am assignans in hunc modum. *al.* **β** *crimen, peccatum, culpa, facinus – Verbrechen, Vergehen, Verschulden, Tat (cf.* GLOSS. I 362,30 St.-S. -a scult. *al.):* LEX Sal. Merov. 40,9 si talis -a erat, unde ingenuus DC denarios . . . conponere poterat. LEX Alam. 23 de -is, qui ad duce pertinent. BONIF. paen. p.431,8 fecisti furtum . . . vel fortiorem -am. CAPIT. part. Saxon. 2 emendat . . . -am. CAPIT. reg. Franc. 61,2 de -is perpetratis. LEG. Lang. p.390,52sq. -a aut culpa idem est; est aliud -a, aliud culpa secundum quosdam. BERTH. (?) annal. a.1076 p.285,33 de manifesta et plurimis nota -a non sunt quaerendi testes. *al. offensa – anstößiges Verhalten:* LEX Baiuv. 7,4 talis -a vetanda est, quae Deum ad iracundiam provocat. **b** *res (coram testibus) agenda vel acta – Rechtsgeschäft, -akt:* **α** *in univ.:* TRAD. Frising. 26 (c.765/76) contra hanc -am inire. TRAD. Ratisb. 26 ut . . . ipsa traditionis -a constaret. DIPL. Loth. I. 136 p.306,39 (ed. Th. Schieffer. 1966) -am tam strenue gestam. TRAD. Teg. 96[a] subscriptam -am optamus. TRAD. Ratisb. 766 *testes* -am firmaverunt. CHART. Babenb. 171 in eiusdem -e patrocinium. CONST. II 85,9 bona . . . in pias -as *('Stiftungen', cf. W. Schönfeld, ZRGKan. 12. 1922. p.23sq.)* erogentur. CHART. Lux. II 285 p.307,8 sub sigillo nostri capituli ad -as. CHART. Tirol. notar. I 74 curator ad -as. *al. meton. i. q. charta – Urkunde:* TRAD. Ratisb. 1

[Heßler]

(c.760) ego . . . scribsi hanc traditionis -am. β *conventio – Übereinkunft:* LEG. Lang. p.151,13 nullus eos imperavit talis -am facere. CHART. Sangall. A 244 in -a pacalia. **c** *condicio in iure – Rechtsverhältnis:* CHART. civ. Spir. 4 p.4,38 (a.946) que . . . in -am beneficii suscepi. TRAD. Frising. 157[o]i predium . . . -a censuali . . . contradidit. **d** *casus, necessitas – Fall, Not(lage):* LEG. Wisig. 2,1,33 cui obvians fuit -a manifeste necessitatis. CHART. select. Keutgen 18 p.13,11 (a.1171) si quis . . . mercatura vel qualibet legitima -a *('éhafte nôt')* prepeditus *eqs.* (TRAD. Scheftl. 444 p.433,1 exceptis legitimis -is tempestatis et grandinis, in quibus *eqs. al.; cf. Dt. Rechtswb. II.p.1221sq.*). **e** *dies constituta – Termin:* CHART. Sangall. A 36 (a.762) ut . . . censum solvat . . ., hoc est tremessem in qualecumque -a. **2** *spectat ad litigia:* **a** *titulus, ius – Rechtstitel, -anspruch:* α *in univ.:* EDICT. Roth. 359 si usque ad vigenti solidos fuerit -a. LEX Alam. 6,1 de minoribus -is usque ad solidum. WIDUK. gest. 1,9 p. 12,9 super negotio regni iustiorem -am se habere. HROTSV. Bas. 98 interitusque sui -am tetro dedit hosti. BERTH. (?) annal. a.1077 p.296,9 uti -a obtinendi regni . . . rata fuerit. CHART. march. Misn. III 266 p.196,23 quocunque titulo vel -a lucrativa. *al.* β *de compositione, multa:* LEX Sal. Merov. 8,2 -am (legem *A1*) superius conpraehensam convenit observare. *ibid. al. meton.:* LEX Sal. Merov. 44,12 in fisco reipus ipse vel -a, quae exinde orta fuerit, colligatur. **b** *petitio, vindiciae, postulatio – Klage, Forderung (cf.* GLOSS. I 749,1 St.-S. -am mahalezi. *al.):* α *in univ.:* LEX Sal. Merov. 57,1 qui -am requirit. DIPL. Merov. I 43 -as . . . monasterii ad prosequendum et redintegrandum . . . recipere. DIPL. Karoli M. 65 -am in omnibus denegabat. CAPIT. reg. Franc. 77,13 qui clamorem vel -am ad eum habuit. THANGM. Bernw. 22 p.768,45 -am suae aeclesiae . . . exponit. *al.* β *accusatio – Anklage:* EIGIL Sturm. 16 ut fallaces -as componerent. CONC. Karol. 61 p.812,26 ad -as reddendas contra Ebbonem. TRANSL. Dion. Ratisb. epist. p.354[a],46 donec . . . -a diludiaretur. **c** *functio procuratoris – Stellvertretung:* DIPL. Merov. I 66 p.58,44 Chrotcharius diaconus in -a Ingramno orfanolo. DIPL. Karoli M. 203 p.272,26 in -a nostra. BERTH. (?) annal. a.1078 p.313,52 utriusque regis legati ex -a dominorum suorum. *cf. p.406,55. plena potestas – Vollmacht:* CONST. I 339,2 p.485,41 (a.1191) qui pro comune -am habuerit. **d** *lis – Rechtsstreit(igkeit), Streitfall (cf. p. 406,62):* α *in univ.:* LEG. Wisig. 2,2,3 ad -am dicendam consurgere (PIRMIN. scar. 23 nec -as nec calumnias . . . dicire. *al.*). CAPIT. reg. Franc. 8,4 inter Romanus negutia -arum Romanis legebus praecepemus terminari. FORM. Marculfi 1,3 ut . . . nullus iudex . . . ad -as (*postea:* altercationes) audiendo . . . non presumat ingredire (DIPL. Karoli III. 25 p.42,39 in placito . . . singulis hominibus -as audiendas et iustitias faciendas. DIPL. Otton. II. 15 p.23,28. *saepe*). CONC. Karol. 3[B],12 de . . . clericis, qui inter se -am (casam *B*) habuerint (CHART. Tirol. notar. II 358). TRAD. Frising. 473 ob . . . -am pacificandam. DIPL. Conr. II. 235 p.322,10 ut *advocati* . . . -as . . . ęcclesię perficere possint sive per pugnam sive per legale iudicium. CHART. Stab. 252 p.482,15 si contigerit . . . -am . . . vel placitum suboriri. CHART. Monast. 19 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XX. 1961) -am et controversiam, quę vertebatur inter abbatem . . . et . . . sacerdotem. CHART. Tirol. notar. I 269 de -a matrimonii. *persaepe.* β *actio – Gerichtsverfahren, Prozeß:* FORM. Marculfi 1,23 ut . . . omnes -as . . . in suspenso resedeant. LEX Alam. 91 si quis aliquem post finienda -a . . . mallare voluerit (WIPO gest. 5 p.27,17 pauperum clamores audire et eorum -as finire. *al.*). FORM. Sal. Lind. 21 scabini, qui hanc -am definierunt. LAMB. HERSF. annal. a.1073 p.142,16 si -a cecidissent (CHART. Port. 65 p. 89,27 cadat a -a. *al.*). DIPL. Conr. III. 40 p.65,36 (ed. F. Hausmann. 1969) ut . . . omnes lites, omnis -arum et placitorum utilitas ad abbatem . . . pertineat. ACTA imp. Böhmer 102 p.95,32 forum agentium et sustinentium -as. ANNAL. Ianuens. I p.247,7 in -is . . . Ogerio et Gandulfo . . . existentibus scribis. CAES. HEIST. hom. exc. 167 clerici . . . -as ob impinguandum salarium . . . protrahunt. CHART. Hall. 353 p.325,40 si quis . . . in -a defecerit. *al. spectat ad rationem ante Deum reddendam:* TRAD. Frising. 5 p.31,26 (a.750) cum . . . Dei genetrice Mariam communicet -am. 8 p.35,23 cum agmina angelorum habeat -am (*cf.* TRAD. Lunaelac. 90 cum sancto Michahele ante Deum in die iudicii). *al. in formula poenae.* γ *iudicium – Gerichtsverhandlung, Gericht* (*cf.* GLOSS. II 298,32 St.-S. -arum dingo): CAPIT. reg. Franc. 281,17 -as teneat. HINCM. annal. a.868 p.96,16 ad -as suas, id est ad seculare iudicium. DIPL. Arnulfi 127 p.190,6 -is regalibus sit obnoxius. FLOD. hist. 3,18 p.509,41 quem *(episcopum)* rex ad -as suas vocaverat. EPIST. Hann. 78[a] p.127,21 prępositus diem -ę ipsius constituit. OTTO FRISING. chron. 6,15 p.275,11 in -a princeps ponitur. CHART. Carniol. II 191 -e interesse personaliter. CHART. Babenb. 255 p.85,19 cum . . . abbas . . . ministerialem . . . coram nobis *(sc. duce)* traheret in -am. *al. plur. remissius i. q. iuris dictio – Rechtspflege:* CARM. var. II 1,4,4 leges . . . reformans *caesar* Romanis studuit reddere -is. **B** *publ. et eccl. (milit.: l.65sqq.):* **1** *spectat ad negotia, res gerendas:* **a** *strictius:* α *in univ.:* CAPIT. reg. Franc. 22,13 propter -as ecclesiae. 46,5 sive de haribanno sive de advenis sive de ceteris quibuslibet -is. RUD. FULD. mirac. 1 p.330,30 absolutis . . . -is. VITA Liutb. 35 p.43,20 ad cuius *(episcopi)* procurationem . . . -a conversationis eius pertinebat. DIPL. Zwent. 6 p.29,6 ministros ipsorum *(monachorum)* -as procurandi eligere. DIPL. Heinr. III. 360 p.490,20 agenda est -a rei puplicę, sed salva re matris nostre ecclesię. BERTH. (?) annal. a.1075 p.279,9 infecta -a . . . repatriabant. COSMAS chron. 3,58 p.236,5 -am perficiende pacis . . . iniungens episcopo. *al.* β *de regimine (cf.* GLOSS. II 163,31 St.-S. -am rihctunga. *al.):* ANNAL. regni Franc. a.764 -am pertractabat *rex* inter Waifarium et Tassilonem. CHART. Fuld. A 631 p.288,5 ad regales tractandum -as. CHART. Babenb. 83 p.112,8 -as rerum ibi tractantes *(sc. dux).* **b** *latius i. q. officium, munus – Verpflichtung, Obliegenheit, Amt:* DIPL. Karoli M. 91 p.132,18 de tribus -is: de hoste publico . . . et wacta vel pontos componendum. CAPIT. reg. Franc. 99,13 pro exercitali -a. 193,4 pater . . . intret in -am rationem reddendi pro filio. WALAHFR. exord. 22 p.496,10 una oblatione diversae -ae sunt explendae. IOH. CANAP. Adalb. 10 pastoralibus -is studia sua impendit. DIPL. Conr. II. 89 ut nullus eiusdem *episcopi* iuditialem -am spernat. *al.* **2** *spectat ad commodum, salutem:* **a** *in univ.:* CAPIT. reg. Franc. 196,56 p.47,28 ut . . . -am pauperum ad se ingredi faciat *rex.* AMALAR. off. 4,3,17 in -a nostra et fratrum. VITA Heinr. IV. 7 p.27,17 hoc rei publicae -ae praestarent, ut *eqs.* **b** *emolumentum particulare – Parteiinteresse, 'Sache':* α *proprie:* CAPIT. reg. Franc. 226 pro -a nostra *(sc. Lotharii I. imp.).* RUOTG. Brun. 16 -am suam defendentes. THANGM. Bernw. 34 imperatore . . . apud apostolicum episcopi -am prosequente. BERTH. (?) annal. a.1077 p.288,26 -am illorum *(excommunicatorum)* . . . praemuniturus *rex. al. per prosop.:* CARM. de Frid. I. imp. 3286 vos Deus et melior . . . -a fovebit. β *meton. i. q. partes – Seite, Partei:* WIPO gest. 2 p.16,1 qui *(propinqui)* . . . -ae . . . Chuonradi regis vix acquiescebant. DIPL. Loth. III. 121[c] quicquid de -a nostra (*syn.* ex parte) vobis significaverint *nuntii.* OTTO FRISING. gest. 1,48 p.68,18 in commodum -ae suae. **3** *spectat ad controversias:* **a** *strictius i. q. res dubia, problema – strittige Frage, Streitfrage, Problem:* CAPIT. reg. Franc. 45,14 si -a vel intentio sive controversia . . . orta fuerit, quae . . . definiri non possit. VITA Rimb. 19 inquirendis vel discuciendis -is constans . . . in sua sententia mansit. WIDUK. gest. 2,10 ut -a inter arbitros iudicaretur debere examinari. BERTH. (?) annal. a.1079 p.317,14 in -a regni. OTTO FRISING. gest. 2,5 p.106,5 -a . . . sic decisa fuisse dicitur, ut *eqs. al.* **b** *latius:* α *pugna, dimicatio – Kampf, bewaffneter Konflikt:* VITA Boniti 23 (MGMer. VI p.131,14) -a mihi cum adversariis extat. WIDUK. gest. 3,32 p.119,2 si non Dei . . . inimici his -is introducerentur. HEINR. LETT. chron. 19,4 -is omnibus sopitis. *al.* β *rixa – Streit:* TRANSL. Pus. 7 quod dirimebat -a, affectio copulabat. **C** *medic. i. q. morbus – Krankheit:* **1** *in univ.:* AESCULAPIUS 21 p.28,11 in ipso stomacho ipsae -ssae fiunt

[Heßler]

(ANTIDOT. Augiens. p.45,43 -a in thorace fit). Ps. GALEN. fragm. 3,7 nascitur hec -a. ANTIDOT. Bamb. 10 ad omnes -as nervorum. ARS med. 8 p.430,19 si . . . ceperi⟨n⟩t circa caput . . . -ae consurgere. *al.* **2** *morbi impetus – Anfall:* AESCULAPIUS 1 p.1,23 per magnitudinem -ssae rubescunt. **3** *meton. i. q. vulnus – Wunde:* TRACT. de chirurg. 1166sqq. alicui brachium . . . dolenti sine aliqua -a . . . extrinsecus manifeste facta . . . facimus cirurgiam: . . . stuellum -e imponimus. **D** *rhet.:* **1** *strictius i.q.materia – Stoff(gebiet), Gegenstand:* ANSELM. BIS. rhet. 1,2 trina . . . -arum genera. CONR. MUR. summ. 6,4 p.433,17sqq. *al. adde:* RUOTG. Brun. 8 p.9,11 bibliothecam . . . circumduxit ferens secum et -am studii sui et instrumentum, -am in divinis, instrumentum in gentilibus libris. **2** *latius:* **a** *oratio – Rede:* GUNZO epist. 12 p.43,15 -arum partes alii quattuor adfirmant, Cicero vero duas addidit. **b** *dissertatio – Erörterung:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,142 -arum rivos patulo profudit ab ore *Rhetorica.* **E** *usu communi:* **1** *spectat ad negotia (cf. p.404,61sqq. 406, 19sqq.):* **a** *strictius:* CAPIT. reg. Franc. 6 p.14,26 tam pro -is publicis quam privatis. BEDA hist. eccl. 2,1 p.75,10 -arum saecularium inpulsu (*cf.* TRAD. Scheftl. 13 de diversis -is huius seculi. ALEX. MIN. apoc. 8 p.124,24 ad terrenas -as). *al. desiderium – Anliegen:* ERMENR. ad Grim. 34 -as . . . meas tetenus affer *(sc. s. Galle).* EKKEH. IV. bened. prol. 2,99 proque suis rostris loca -is (gloss.: precibus) sunt sua nostris. **b** *latius:* **α** *opus – Arbeit, Aufgabe:* WALTHARIUS 1312 -am supplere. CARM. ined. 82,31 (ed. H. Hagen. 1877) unius partis dinoscere -as *(sc. in ludo scaccorum).* ECBASIS capt. 1066 -am non respuo iussam. **β** *utilitas – Nutzen:* OTTO FRISING. gest. 1,24 p.37,29 compendium in -a fuit. **2** *spectat ad res gestas:* **a** *strictius:* **α** *eventus, factum – Ereignis, Tatsache:* WILLIB. Bonif. 8 p.54,9 ignarus -ae. FORM. Augiens. C 7 p.368,5 de novis -is nihil . . . mandare. DIPL. Loth. I. 120 p.277,3 (ed. Th. Schieffer. 1966) -is diverso ordine praecurrentibus (*cf.* WIDUK. gest. 2,38 -is intercurrentibus). WALTHARIUS 1091 eventum gestae recolebat . . . -ae. HROTSV. Mar. 227 tantae praeconia -ae. OTLOH. prov. C 35 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) -a, quae non praevidetur. *al. rerum ordo – Hergang:* WALTHARIUS 448 -amque ex ordine pandit. CARM. Cantabr. $30^{a},4^{b},10$ explorata cuncte sue -a perfidie. BERTH. (?) annal. a.1077 p.297,47 tota . . . confoederationis -a. **β** *res mirabiliter gesta, miraculum – wunderbares Ereignis, Wunder(tat):* HUGEB. Wynneb. 10 testis . . . de illa -a. VITA Goar. 8 ut mihi dicas de ista -a. LIUTOLF. Sever. I 4 p.291,27 -am Dei voluntate peractam. VITA Erasmi 445 ipsiusmet *(Christi)* de -is (*syn.* signa). *al.* **γ** *artificium – Kunststück:* CHRON. Salern. 146* p.153,18 marchio incredibilem -am peregit. **b** *latius i. q. relatio, narratio, fabella – Bericht, Geschichte, Anekdote:* CHRON. Fred. 2,53 p.74,11 dicens . . . ei -am consimilem (ANNAL. Mett. a.743 p.35,6). NADDA Cyriac. I 26,5 huius -ę sententiam. CARM. Cantabr. $7,2^{a},6$ partim tristes, partim letas -as proclamantes. 24,2,1 inde cum multas referret -as. *meton.:* DIPL. Conr. III. app. 6 p.526,37 (ed. F. Hausmann. 1969) -am, quam ad nos industria tua scriptam transmiserat, diligenter inspeximus. **3** *spectat ad rerum circumstantiam, habitum, fortunam:* **a** *strictius:* **α** *rerum status – Umstand, Sachverhalt, -lage:* HRABAN. epist. 34 p.467,35 haec -a . . . fecit, quod *eqs.* (ADAM gest. 2,26 p.85,2). RUD. FULD. mirac. 8 versibus gestae rei -am declarantibus (REGINO chron. a. 868 p.94,15 -as rerum . . . summatim notare). WIDUK. gest. 2,31 quae -a Heinricum minime latuit. LAMB. TUIT. Herib. 1,1 filiam agnoscit -a, specie et colloquio. *al.* **β** *mores – Art, Verhalten(sweise):* HROTSV. gest. 410 humanae pro consuetudine -ae. FABULAR. MIN. 2,7 est ratio -e, quia *eqs.* **b** *latius:* **α** *sors, fatum – Los, Ergehen, Geschick:* EIGIL Sturm. prol. ut . . . -as . . . coenobii conicerem (RUODLIEB I 116 meas -as . . . coniciebas). WALTHARIUS 596 viantis scrutari -as. VITA Rimb. 8 p.86,24 de eius -a in alterius seculi vita. IOH. CANAP. Adalb. 6 -am suam . . . Domino commendavit. CHART. Tirol. 1269 p.308,28 considerans universalem -am humane conditionis. *al.* **β** *res adversae – widrige Umstände (cf. p.405,6sqq.):* FORM. Turon. add. 7 -a ministrantes naufragium. RUODLIEB I 90 -as . . . tuas superare. **γ** sine -a *i. q. frustra – vergeblich:* STEPH. EDD. Wilfr. 38 qui sine -a opus . . . facere inchoabant (66).

III *res corporalis – Gegenstand, Sache, Ding:* **A** *iur. (theol.: l.10sqq.) i. q. res propria, bonum – Eigentum, Gut:* **1** *in univ.:* FORM. Arvern. 2^{a} de omnes -as meas vel facultates meas. PAUL. DIAC. Lang. 5,40 p.205,25 tu *(sc. rex)* recuperabis -am tuam *(sc. regnum).* TRAD. Frising. 144 p.150,8 caput et -as exinde diiudicat. DIPL. Arnulfi 70 de terrenis -is (*cf.* CHART. Heinr. Leon. 4 p.5,26 vacare desideriis preteruncium et mobilium -arum). LEO MARS. chron. 2,55 p.664, 26 de -a proprietatis suae. DIPL. Heinr. IV. 281 p.364,18 (spur.) de sua propria -a. *al. de pertinentiis:* TRAD. Frising. 291 (a. 809) tam in territorio, umectis, frutectis seu omnibus -is. DIPL. Arnulfi 157 in curtilibus . . ., vineis seu universis -is. **2** *de rebus (praecipue) immobilibus:* **a** *de praediis:* FORM. Marculfi 2,2 qui de grande -a (rem *A3*) facit . . . donationem. NOTIT. Arnon. 6,2 quod fuit eis ex -a dominica beneficiatum. CHART. Mog. A 114 dedit . . . de -a sancti Martini in pago Wetarebensae. EPIST. pont. Rom. sel. I 10 -as sancti Petri sitas in vestra dicione. TRAD. Lunaelac. 73 casae supra tradite (*antea:* -ae). DIPL. Ludow. Germ. 2 p.3,14 mansum . . ., quem interiacet -a Frisingensis ecclesiae. DIPL. Zwent. 16 p.47,4 de . . . -is et beneficiis omnibus. CHART. Rhen. med. I 187 p.249,22 de -is suę proprietatis. LEO MARS. chron. 1,45 p.611,3 inter -am sancti Benedicti et regalia. CONST. II 163,3 habentes -am ab eis *(civitatibus)* subditis. *saepe.* **b** *de aedificiis:* TRAD. Frising. 437 p.376,13 (a.820) in ecclesiastica -a, que est constructa in loco *eqs.* ADALH. brev. Corb. 12 (Corpus consuet. monast. I. 1963. p.379,23) ut ipsi molinarii . . . integram -am habeant . . . cum rotis sex. **c** *de ambitu areae (cf. Dt. Rechtswb. V. p.1333sq. s. v. 'Hofsache'):* TRAD. Ratisb. 941 p.472,27 (a.1180) atrium meum . . . et omnem ambitum eius, quod -a atrii dicitur. **3** *de rebus mobilibus:* **a** *strictius:* CAPIT. reg. Franc. 94,4 alicui homini suam -am tollere (DONIZO Mathild. 1,917). CHART. Sangall. A 191 in peccuniali -a . . ., id est caballis *eqs.* DIPL. Loth. I. 91 p.225,1 (ed. Th. Schieffer. 1966) de . . . pecoribus vel de quibuslibet -is. *al. res furtiva – Diebesgut:* CAPIT. reg. Franc. 7,11 capitale . . . centena restituat et -a centenarius . . . requirat. *merx – Ware:* CHART. civ. Spir. 4 p.4,22 (a.946) naves . . . cum vinifero pondere vel aliqua -a onerare. DIPL. Heinr. II. 278 p.329,10 qui illorum *(herimannorum)* -am laborantes negociantur. **b** *latius:* **α** *vectigal – Abgabe:* CHART. Sangall. A 555 (a.871) cum censu vel alia aliqua -a. RATPERT. cas. 13 episcopus cum omnes monasterii -as sibi . . . adferri iussisset. **β** *impensa – Kosten:* CAPIT. reg. Franc. 32,58 quatenus de illorum -a eos *(catellos)* bene nutrire faciant *iuniores iudicis.* **B** *pharm. i. q. medicamentum, substantia – (heilkräftiger) Stoff, Mittel:* ANTIDOT. Lond. p. 20,39 cuius *(unguenti)* confectio de diversis -is componitur. CASUS Petrish. 6,14 cum nec adhibita medicina nec aliqua -a ei adhibita posset proficere. NOTULAE Wilh. Cong. 1116sq. malum hoc per -am preservativam cavere debet magister et, si iam evenit, -am salubrem curativam adhibeat. *adde:* BONIF. paen. p.433,4 bibisti ullum malificium, idem herbas vel alia -a, ut non potuisses infantes habere. **C** *usu communi:* **1** *in univ.:* RHYTHM. 37,8,3 -as premio venundat *avarus.* WALTHARIUS 325 -as . . . deferre paratas. EGBERT. fec. rat. 1,552 non habitas depromere -as. 1,737 oblitum -as ne te mirere querendo. *onus – Last:* VITA Maxim. Trev. I 3 asello -as portanti nostras. **2** *de nutrimentis:* ANTIDOT. Lond. p.18,36 abstineat se a pipere et ab omnibus caledissimis -is. RUODLIEB VI 72 cibos . . . confingere . . . vilibus ex -is, ex herbis sive farinis.

2. causa *v.* 1. casa.

1. causalis, -e. **1** *de principio, ortu:* **a** *primordialis – ursprünglich:* **α** *de Deo:* GERHOH. (?) tract. II 39 (ArchHistDoctrLitt. 32. 1965. p. 158) hec *(divinitas)* est . . . principalis forma et . . . causa -issima omnium (CONR. MUR. summ. 6,2 p.431,16). **β** *de exemplari (quasi seminali)*

[Heßler]

futurorum (cf. M. Wengel, Die Lehre von den rationes seminales bei Albert d. Gr. Diss. Würzburg. 1937. p.9): ALBERT. M. summ. creat. I 4,72,2,3 p.746^{a},17 sunt . . . praecipue reptilia . . ., quae non oportuit primo cum aliis in speciebus propriis fieri, sed tantum in -bus rationibus suis. summ. theol. II 8,31,1,4 p.336^{a},22 rationes -es seu seminales . . . non possunt esse inditae materiae creatorum nisi ex primo opifice mundi. **γ** *de causa naturam excedente (cf. M. Wengel, op. cit. p.46sqq.):* ALBERT. M. summ. theol. II 8,31,1,1 p.330^{b},41 ex ratione -i bene fit miraculum et ex ratione seminali nusquam fit. p.332^{b},24 rationes -es sunt in ipso *(Deo)* omnium rerum, seminales autem non sunt in ipso, sed in rebus. *ibid. al.* **b** *procreans, producens – erschaffend, hervorbringend:* GERHOH. Antichr. 2,22 p.235,3 qui *(Deus)* sicut omnium -e, ita et filii . . . naturale principium est. 2,23 p.236,1 liceat . . . patri assignare rerum generale, materiale et -e esse, filio . . . speciale esse. *al. superl. i. q. omnia procreans – alles erschaffend:* ALBERT. M. cael. hier. 4,1 p.98^{b},44 ex divinitate superessentiali . . . et -issima (*PG 3,177^{G}* παναιτίου), id est quae omnia causat. *subst. neutr.: causa, auctor – Ursache, Urheber:* ALBERT. M. eccl. hier. 7,5 p.769^{b},23 '-i' (*PG 3,556^{B}* τῷ . . . αἰτίῳ), id est Deo, qui est causa omnis victoriae. **c** *efficiens – herbeiführend:* FORM. Wisig. 21 p. 585,17 evitans -em mortis eventum, hanc . . . epistolam fieri elegi. **2** *de argumento i. qui causam affert, indicat – begründend, kausal:* **a** *gramm.:* ERCHANB. FRISING. (?) gramm. p. 55,8 -es coniunctiones idcirco dicuntur, quia rationem exprimunt causae (GESTA Bereng. 3,60 gloss. ALBERT. M. euch. 6,2,1,8 p.388^{b},33. *al.*). **b** *philos. et theol.:* GERHOH. Antichr. 2,33 p.260,28 si . . . feceris hypotheticam -em, quae habeat in antecedenti, quia caro est *Christus eqs.*

adv. **causaliter.** **1** *de principio, ortu:* **a** *primordialiter (et quasi seminaliter) – ursprünglich (und gleichsam keimhaft):* HONOR. AUGUST. hex. 4 (PL 172,260^{B}) omne, quod postmodum factum est materialiter ac formabiliter, semper in verbo Dei fuit -r ac praedestinaliter. ALBERT. M. nat. anim. 1,3 p.6,49 quod formam -r non praehaberet. metaph. 7,1,5 p.322,53 (ed. B. Geyer. 1964) universale . . . dixit *Plato* esse primum ideale -r praehabens essentialia. *al. ab initio – von Anbeginn:* ALBERT. M. sent. 1,9,13 p.293^{b},29 est quaedam mens creata ab eo, quod -r beatificat . . .; sed quiddam est in mente causatum a libero arbitrio. **b** *in modum causae – als Ursache:* URSO qual. 111 caliditas quandoque -r, quandoque formaliter . . . subiectum reddit calidum. **c** *causarum ordine, secundum causam – im Kausalverhältnis, ursächlich:* ANSELM. HAV. dial. 2,1 p.1165^{D} ambo . . . *sunt* a patre tanquam ab uno principio, iste *(filius)* generatione, ille *(spiritus sanctus)* processione, non temporaliter, sed -r. GUNTH. PAR. (?) orat. 5,1 p.144^{C} totam salutis nostrae seriem a Deo -r proficisci et ad modum lineae finaliter ad ipsum recurrere. DAVID compos. 3,56,5 haec omnia sic praeordinat *Deus*, ut quasi naturaliter et -r videantur fieri. *al.* **d** *quoad causarum ordinem, principium – hinsichtlich des Kausalverhältnisses, Ursprungs:* CAES. HEIST. hom. I p.43^{a} charitas virtutes omnes -r praecedit . . .; prima virtus est ratione causae, non ratione signi. ALBERT. M. myst. theol. 1,3 p.825^{b},18 ista *(sc. asinus et lapis)* non praedicantur de Deo essentialiter, sed -r tantum. phys. 8,3,1 p.598^{b},13 grave et leve et molle et durum videntur esse -r quaedam densitates et raritates. *re vera, proprie – eigentlich, 'im Grunde':* GUNTH. PAR. (?) orat. 1,3 p.114^{B} patet . . . in omnibus, quae ordinate diligimus, -r, ut ita loqui liceat, nihil aliud diligi quam Deum. **2** *de argumento:* **a** *per causas allatas – durch Anführung von Gründen:* ALBERT. M. anim. 2,3,30 p.285^{a},40 -r solventi inductam dubitationem . . . concedamus *eqs.* **b** *ratione causae allatae – im Sinn einer Begründung, kausal:* CHART. Westph. IV 892,5 (c.1262) cum ista verba . . . duobus modis possent intellegi, scilicet -r et conditionaliter. **c** *cum causa – aus gutem Grunde:* ELIAS SAL. mus. 30 p.60^{b} nec etiam permittitur, quod duo cantent in eadem voce, nisi in prima -r, si esset tam bassa . . ., ne posset . . . audiri.

2. causalis *v.* casalis.

causalitas, -atis *f.* **1** *causae vis, efficientia – ursächliche Wirkung, Wirksamkeit:* ALBERT. M. sacram. 38 p.28,61 sacramentum non habet -em nisi dispositionis disponentis *eqs.* (euch. 3,3,1,13 p.315^{a},46 significatio formarum sacramentalium aliquando excedit sacramenti -em et continentiam. *de re v. H. Weisweiler, Studia Albertina. Suppl. 4. 1952. p.400sqq.*). cael. 1,1,3 p.13^{a},20 tres dimensiones . . . habent -em ad tres motus. meteor. 1,1,1 p.478^{a},48 -e *stellarum* ordinante mundum inferiorem, eo quod movent elementa. animal. 11,27 qualem talis causa haberet -em. nat. anim. 2,7 p.31,47 unum et idem principium universitatis, ad cuius primam -em omnia generata reduci est necesse. praedicab. 5,4 p.94^{b},19 idem est forma et finis secundum rem, quamvis differant secundum rationem suae -is. *ibid. al.* **2** *causarum nexus, ordo – Kausalzusammenhang, -verhältnis:* ALBERT. M. phys. 1,2,4 p.30^{a},4 talis autem -s non est inter substantiam et accidens. animal. 15,101 utrum . . . habeat *femina* convenientiam ad -em generationis. metaph. 3,3,16 p.155,34 (ed. B. Geyer. 1960) *malum* non habet causam esse causantem, sed defectus -is est sibi causa. *al.*

causape *v.* gausape.

causarius, -a, -um. **1** *adi.: accusatus, obnoxius – angeklagt, straffällig (cf. Corp. gloss. lat. ed. Goetz IV 29,7* -us reus): FORM. Wisig. 11 tradidi . . . servum non -um, non fugitivum, non vexaticium. *al.* **2** *subst.:* **a** *masc. i. q. homo insanus – Tobsüchtiger:* AESCULAPIUS 6 p.10,30 se percutiunt et non sentiunt *morbo q. d. enthusiasmos affecti* . . ., quos Latini -os vocant. **b** *fem. vel neutr. i. q. morbus – Krankheit:* ANTIDOT. Glasg. p.143,2 antidotum magnificum, . . . quibus et ommateria corporis -a facit (p.143,3).

causaticus *v.* causidicus.

causatio (-cio), -onis *f.*

1 *de incusatione, obiectione:* **a** *accusatio, criminatio – Anklage, Beschuldigung:* EPIST. divort. Loth. 7 p.219,19 ut . . . criminosos ad -em nostram nullatenus admittatis *(sc. papa).* DIPL. Otton. III. 331 deliquisse pro hac -e. *al.* **b** *vituperatio, obiurgatio – Tadel, Vorwurf:* MILO carm. 1,6, 3,218 ne . . . -o cesset. VITA Deic. 36 (13) papa . . . digna -e castigavit *regem.* **c** *contradictio, recusatio – Einspruch, Widerrede:* LEG. Burgund. Rom. 34,1 nec est, qui . . . aliquid -is (-es, cautionis *var. l.*) opponat (GREG. CAT. chron. I p.174,31). FORM. Bitur. 9 p.172,34 contra hanc ingenuitate . . . ulla -cione vel calumnia . . . lite . . . generare. CHART. Sangall. A 705 p.307,6 sine omne -e.

2 *de litigio:* **a** *postulatio, querela – Forderung, Klage:* CONC. Karol. app. 9 p.839,21 nemine quaerente aut aliqua -e pulsante. p.842,25 pulsationem aut -em ei facere (COD. Wang. Trident. 61 p.134,22 cedere ab infestacione et -cione, quam . . . faciebant . . . episcopo). CHART. Rhen. med. I 398 p.454,28 secundum . . . iustam exactoris -em. *al.* **b** *lis, actio – Rechtsstreit, Prozeß:* FORM. Andec. 1^{b} omnis -cionis nostras. DIPL. Merov. I 34 p.33,2 sit inter ipsis . . . subita -cio (DIPL. Karoli M. 102 p.147,23 s. adque defenita seu et indulta -cio. FORM. Ratisb. I 3 soppita vel definita -o. *al.*). EPIST. Bonif. 22 p.38,2 si aliqua -o vel necessitas ei advenerit. LEX Raet. Cur. 3,1,1 cum . . . fuerit inter eos orta -o. CHART. Ital. Ficker 3 p.5,24 fenita est inter eis -o. CHART. Pomm. B 593 p.9,9 (a. 1254) pro tali -cione, pro qua ipsos impetivimus. *al. v. et p.422,19.* **c** *iudicium – Gerichtsverhandlung:* FORM. Andec. 33 qui *(vicini et iudex)* in ipsa -cione *(ci. ed.,* caucione *cod.)* fuerunt. DIPL. Merov. I 35 p.33,33 dum in ipsa -cione intenderent, veniens . . . homo *eqs.* LEX Raet. Cur. 2,9,3 hec dies sine omnes -ciones celebrare precipimus (*cf.* CONC. Karol. 34,16 ne in dominicis diebus . . . -es disceptationesque exerceantur). 2,10,2 sic in -em intret.

3 *de causalitate i. q. efficientia – Wirksamkeit:* ALBERT. M. metaph. 3,3,15 p.155,17 (ed. B. Geyer. 1960) magis uno modo erit -o primi intellectus quam sphaerarum caelestium. *al.* euch. 3,1,1,13 p.238^{b},31 iste cibus . . . quantum ad significationem et -em est egregius.

[Heßler]

causativus, -a, -um. **1** *sensu act.:* **a** *strictius:* **α** *efficiens, causans – bewirkend, verursachend:* ALBERT. M. sens. 2,6 p.56^{b},1 calidum . . . -um est saporum cum humido aqueo. intellect. 1,1,5 p.485^{a},31 haec essentia est . . . intellectualis, -a, motiva. eth. 7,1,5 p.476^{b},10 vinum est erroris et ignorantiae -um. *al.* pol. 6,6^{p} p.611^{a},8 intendere talibus videtur esse crudele . . . et -um inimicitiarum. **β** *producens, procreans – hervorbringend, erschaffend:* ALBERT. M. caus. univ. 2,2,17 p.503^{b},8 causae . . . primae virtus -a est et praeparativa omnium (metaph. 1,4,10 p.61,13 [ed. B. Geyer. 1960] lumen p. c. -um est omnis esse). euch. 6,2,2,19 p. 395^{a},3 noster . . . intellectus est . . . receptivus et . . . non est rerum -us, sed potius a rebus causatus. summ. theol. II 1,3,3,1 p.23^{b},46 primum principium -um et productivum est multitudinis. **b** *latius i. q. ad causam spectans – ursächlich, kausal:* ALBERT. M. praedicab. 4,1 p.56^{a},45 in quantum sunt ea, quae sunt relativa, per aliquam relationem, quae in ipsis est -a. **2** *sensu pass. i. q. ex causa aptus, ortus – kausal abhängig, entstanden:* HUGO HONAUG. div. 15,5 (ArchHistDoctrLitt. 37. 1962. p.140) 'prior' indicat spiritum ut -um filii secundum 'a filio'. 18,17 (ibid. p.148) '-um esse', quod filio convenit et spiritui, quorum uterque ex causa est.

adv. ***causative.** *per causam allatam – mit Begründung:* CONR. MUR. summ. 6,6^{n} p.467,24 exordia . . . habent fieri . . . adversative, conditionaliter, -e.

causator (cas-, -ss-), -oris *m.* **1** *de incusatione:* **a** *accusator – Ankläger:* CHART. Babenb. 343 p.186,2 (a. 1239) si . . . reus . . . -em sui averterit. **b** *qui conqueritur – einer der sich beklagt:* RUP. MEDIOL. Adalb. 10 p.11,15 nullus . . . cassati voti querulus -r abscessit. **2** *de litigio (disceptatione: l.44):* **a** *actor – Kläger:* LEX Raet. Cur. 2,12 si . . . scripturas illi -es protulerint. LEG. Lang. p.211,38 si . . . -r quicumque dixerit *eqs.* *vindex – einer der beansprucht:* GREG. CAT. chron. II p.196,7 invasor et -r huius terrę extitit . . . Donadeus. **b** *adversarius (in lite) – (Prozeß-)Gegner:* **α** *de utraque parte:* LEG. Lang. p.119,1 ambo -es (cas- 5). LEX Raet. Cur. 4,14 inter duos -es. CAPIT. reg. Franc. 159,2 excepto scabinis et -bus. **β** *de parte adversa:* LEX Raet. Cur. 1,9,2 ipsorum -es ante ipsos principes . . . ambulare faciant *actores.* LEX Sal. Karol. 60,1 contra -em meum. CAPIT. reg. Franc. 44,11 absente suo *(sc. accusatoris)* -e (accusatore *var. l.*). RADBERT. Arsen. 1,27 p.58,2 -i suo dolose reddidit *testamenta. al.* *adde:* ANON. mus. Sowa 1^{b} p.50,26 quod a provectis in arte -bus audivimus. **c** *iuris peritus – Jurist:* CARM. var. 67 (NArch. 2. 1877. p.423; s. XIII.) latro vel mercator, iudicii -r opus quodcunque sciunt. *v. et supra p.67,27sq.* **3** *de simulatione i. q. testis falsus – falscher Zeuge:* DIPL. Otton. I. 402 *famuli* dato pretio inquirunt sibi -es, ut sint eis testes libertatis.

***causatrix,** -icis *adi.* *causaliter efficiens – ursächlich wirksam:* ALBERT. M. animal. 20,41 membra principalia, quae etiam -es habent virtutes.

causcio *v.* cautio. **causedecus** *sim. v.* causidicus.

***causella,** -ae *f.* *possessio (parva) – (bescheidenes) Besitztum:* FORM. Arvern. 1^{b} ut . . . causella meas . . . revocent in propinquietas (*i.* proprietas).

causidico, -are. **1** *incusare – beschuldigen:* LAMB. WAT. annal. a. 1152 p.522,48 rex . . . Ludovicus pueriliter -ans reginam, uxorem suam *eqs.* **2** *(litigando) disserere – (im Streit) erörtern:* LAMB. WAT. annal. a. 1169 p.553,5 dum haec . . . in curia electi -rentur.

causidicus (caussi-, cauxi-, -sad-, -sat-, -sed-, -seti-, -iti-, -dec-), -i *m.* *usu adi.: p.412,39.*

I *de procuratione i. q. patronus causae, cognitor, prolocutor – Sachwalter, Rechtsbeistand, 'Vorsprecher' (cf. Brunner, Rechtsgesch. II. p.469sqq.):* **A** *iur. et eccl. (cf.* GLOSS. IV 198,17 St.-S. -us fogat. *al.):* **1** *de functione temporaria:* CAPIT. reg. Franc. 44,8 de clamatoribus vel -is (-set-, -sed- *var. l.*), qui nec iuditium scabinorum adquiescere nec blasfemare volunt. EKKEH. IV. cas. 96$^{in.}$ duos . . . ad ducem de suis misit *abbas* -os. BERTH. (?) annal. a. 1079 p.321,16 per suos *(sc. regis)* synodicos et -os. DIPL. Loth. III. 117 p.187,37 -us pro Romana ecclesia Girardus cardinalis . . . directus est (*syn.* auditores). PETR. CAS. (?) chron. 4,108 p.821,44 ut quosdam ex vobis contra -os apostolici disceptatores eligatis. HIST. Walc. 16 p.512,1 abbatiae -i. *al.* *remissius i. q. orator – Redner:* HARIULF. Arnulf. 1,4 in principum curiis . . . facundus -us enituit. **2** *de munere perpetuo:* **a** *causarum actor, arbiter, iuris peritus – Rechtsanwalt, Gutachter, Jurist:* CHART. Ital. Ficker 70 p.97,41 (a. 1066) ego Ogerius cauxidicus et advocatus interfui. CHART. Ticin. 85 p.12,13 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Ticin. II. 1931) Erlembaldus, notarius atque -us, . . . hoc breve scripsit (CHART. Bund. 296 n. sacri palacii, -us). DIPL. Heinr. V. (NArch. 20. 1895. p.288,1) *aderant in iudicio* Aicardus iudex, Engelfredus, Ardericus iuris -i. HEINR. WIRZ. cur. 539 -us fuerat quidam corruptus in urbe. *al.* **b** *advocatus – Vogt:* WANDALB. Goar. app. p.373,10 iurisiurandi condicio -o monasterii tunc Ratberto nomine est constituta. CHART. Austr. sup. 36 p.50,28 de manu nostra *(sc. episcopi)* et predictorum -orum (*antea:* advocatorum) nostrorum. **B** *theol.:* **1** *strictius i. q. intercessor – Fürsprecher:* MILO Amand. 6 (MGMer. V p.476,12) ut . . . pro nostris erratibus in tam tremendo examine adsurgat -us. EKKEH. IV. bened. I 40,24 -us (gloss.: orator) noster . . . Paulus agat prece prosper. *defensor – Verteidiger:* STEPH. COL. Maurin. 3 huius *(Maurini)* . . . Deus . . . nobis -i scutum obtendit. **2** *latius i. q. propugnator, praedicator – Verfechter, Verkünder:* HEIRIC. Germ. I 3,449 Gallia -os . . . tales ius tibi *(sc. Britanniae)* dicturos . . . mittit. RUP. TUIT. spir. 4,17 p.1688^{D} Paulus . . ., veritatis -us.

II *de litigio:* **A** *actor – Kläger:* CONC. Merov. p.165,29 si causedecus (-adicus *var. l.*) fuerit, . . . causam amittat. LEG. Wisig. 2,1,31 si . . . -us ille iterum . . . hoccurrerit (*syn.* petitori). **B** *adversarius (in lite) – (Prozeß-)Gegner:* **1** *de utraque parte:* LEG. Wisig. 2,1,22 omnes non debere dilatare -os. 2,1,28. 2,2,10 p.87,24. **2** *de parte adversa:* LEG. Wisig. 2,2,10 p.87,18 si . . . quamcumque definitionem cum suo -o (*antea:* adversario) peregerit. *al.* LEX Baiuv. 17,3 non debet testem veritatis repellere causaticus (causidicus *sim. var. l.*) eius (gloss. Gw: id est casaho). *adi.:* CHART. Carinth. V 36 (a. 1270) si nos . . . inpulsu -o aliquis impetere conatus fuerit.

III *de iuris dictione, functione publica:* **A** *iudex – Richter:* **1** *in univ. (cf. l.11sqq.27):* AGOB. epist. 10 p.202, 10 si quęrela de me ad palatium venerit, causa ad -os dirigetur. CAND. FULD. Eigil. II 13,8 discretus in omni re . . . -us esto. CHRON. Merseb. 2 p.168,36 o caussidici perversi! CAES. HEIST. hom. exc. 167 cum -i seculares manus venales habeant. *al.* **2** *scultetus – Schultheiß:* **a** *in civitatibus de iudice (inferiore), rectore civium:* DIPL. Loth. III. 15 p.19,18 interfuerunt . . . de ministerialibus Sifridus, urbis *Argentinae* prefectus, Rodolfus -us. CHART. Argent. I 101 Waltherus -ticus. 616,7 de sculteto, qui et -us dicitur. CHART. Solod. 225. CHART. Turic. 358 -o nostro *(sc. ducis).* CHART. select. Keutgen 137,5 -o huius ville. CHART. Friburg. 38 p.22,34 Cunradus -us et XXIIII consules *(cf. W. Schlesinger, ZRG-Germ. 83. 1966. p.102). al.* **b** *apud principem i. q. satelles, lictor – Häscher, Scherge:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,39 *rex* misit -os . . . ducentos. **B** **1** *scabinus – Schöffe:* ARNOLD. RATISB. Emm. 2,57 p.571^{b},2 iudicibus, -is, iuris peritis in sui causam excitis. RUODLIEB VIII 69 dicunt -i. CHART. Rhen. inf. I 316 p.209,39 in . . . advocati presentia coram -is. *al.* **2** *assessor – Beisitzer:* CHART. Ital. Ficker 92 p. 138,3 (a.1107) diffinitum est per Albericus -us et Petrus -us presidentibus iudicibus *eqs.* 105 p.150,39 nos . . . -i et legis docti ita statuimus haec dicta placiti.

***causiloquus** (-cus), -i *m.* *causidicus, tutor – Anwalt, Beschützer:* THEODULF. carm. 28,627 horum -cus, horum tutela maneto *(sc. iudex).*

***causio(r),** -ire (-iri). *litem habere – Prozeß führen:* CHART. Bund. 201 (a. 1078) si . . . econtra ac cartam . . . agere aut -ire presumserimus (589 a. vel -iri).

causiticus *v.* causidicus. **causo** *v.* causor.

causon, -onis *m. et f. vel indecl.* (καύσων) *febris ardens – hitziges Fieber:* Ps. GALEN. febr. 539 urina in

febribus -n . . . alba et aquata. RICHER. REM. hist. 4,24 quae *(aegritudo)* a Grecis -n, a Latinis incendium dicitur. CONSTANT. AFRIC. theor. 8,6 p.37b^{v} quedam *febris*, cuius calor nimium est incensus et vocatur -n. ARNOLD. SAXO fin. 3 p.75,49 canson *(sic?)*. WALTH. AGIL. med. 128 in -e synochide, qui fit de colera. 130 p.208,11 -n flegmatica, que fit de flegmate. ALBERT. M. animal. 12,48 in patientibus -n. *al. v. et l.155qq.*

***causonicus,** -a, -um. *ardens – hitzig:* Ps. OTHO med. 255 -is sinocis et caumatibus peracutis.

***causonides,** -idis *(f.)* (*cf.* καυσώδης, synochides) *febris ardore continua – gleichmäßig hohes Fieber:* TRACT. de aegr. cur. p.96,47 *materia colerica* facit -em. MAURUS phleb. p.20^{b} auctores de -e tractantes non praecipiunt minucionem fieri . . ., et hoc idem in causon . . .; moderni in -e praecipiunt flebotomiam fieri. urin. II p.30,8 sinochides et -es et causon matutinam habent requiem. URSO anat. 259 acutissimae passiones sicut . . . causon, -es. *al.*

causor, -atus sum, -ari *et* **causo,** -avi, -atum, -are. *form. pass.: stirp.praes.: l.41.68.72.p.414,5.19.21.34.39. stirp. perf.: p.411,13.414,37.46.*

I *de argumentatione, obiectione:* **A** *strictius:* **1** *causam afferre – (als) Grund angeben:* LEG. Wisig. 4,5,6 p. 202,9 tricennium intercessisse -antur *pontifices*. OTTO FRISING. gest. 2,9 cardinales . . . Burchardum Eistetensem, senio gravem, de inutilitate -antes . . . submoverunt. ALBERT. M. metaph. 1,3,13 p.44,10 (ed. B. Geyer. 1960) Anaxagoras . . . omnia homogenia infinita . . . magis -atur (*p. 985^{a},21* αἰτιᾶται) sive pro causis assignat quam intellectum. **2** *proferre (se excusando) – (entschuldigend) vorbringen:* CAPIT. reg. Franc. 252 p.207,13 *homo nobilis* -tus est, quod eam *(uxorem)* non sua, id est Francorum, lege desponsaverit. LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p.215,16 episcopus . . . -tus impium fore, si *eqs.* **3** *praetendere, simulare – vorgeben, ausgeben (als):* ARNO REICHERSB. apol. p.76,7 ille *(Christus)* . . ., quem -amini hominem. ANNAL. Trudp. a. 1210 (MGScript. XVII p.293,8) a domno apostolico eadem loca sui iuris esse -ante. **4** *recusare – abweisen:* HROTSV. Agn. 60 his verbis iuvenem -ari fertur *virgo*. **B** *latius:* **1** *deducere – herleiten:* ALBERT. M. animal. 11,27$^{capit.}$ ex quibus . . . causis -anda sint ea, quae quaeruntur. **2** *appellare – bezeichnen:* HRABAN. carm. 19,9 hunc *(Brunwardum)* -at prima nigellum sillaba. **3** *fari, loqui – reden, sprechen (in glossis minus accurate versis):* GLOSS. I 726,9 St.-S. -ando int rethinonde. II 676,59 -ando chosonte. *ibid. al.*

II *de incusatione, querimonia:* **A** *strictius:* **1** *accusare, arguere, inculpare – anklagen, beschuldigen, Schuld geben:* ALCUIN. carm. 62,104 cumque alium -es, propriam prior inspice vitam. HROTSV. prim. 338 his verbis . . . -ari fertur amicam. EGBERT. fec. rat. 1,1191 linguam -or et inguen. ALBERT. M. bon. 81 p.52,58 -ari (*p. 1110^{b},13* αἰτιᾶσθαι) exteriora ut causas operum et non . . . seipsum. *al.* **2** *queri, querelando proferre – sich beklagen, Beschwerde führen:* RUOTG. Brun. 23 -antur forte aliqui . . ., quare *eqs.* EPIST. Teg. I 13 propter hoc, quod vobis -ti sumus. EPIST. Bamb. 24 p.517,28 quod eclesia adversus inperatorem . . . de investituris -atur. HIST. peregr. p.151,3 *legati soldani* in dolo -bantur Grecorum perfidiam. *al.* **3** *lamentari – (be)klagen (cf.* GLOSS. I 289,39 St.-S. querebatur -batur stouuota. 712,34 -aris clago⟨s⟩t. *al.): WANDALB. mens. 337 nox modicae -antes munera lucis agricolas fovet. NOTKER. BALB. gest. 1,33 p.45,17 cum et ipse legislator *(sc. Moses)* . . . de gracilitate vocis . . . -etur. *(dolendo) narrare – (bedauernd) mitteilen:* FROUM. epist. 54 -or pietati vestrae . . . minime me posse aliquid perficere. EPIST. Teg. I 49. **B** *latius:* **1** *vituperare, exprobrare – tadeln, Vorwürfe machen:* EPIST. Worm. I 43 p. 80,1 ratio, qua legato existimavi -andum. LAMB. TUIT. Herib. 1 prol. ne . . . -etur muta pagina. RAHEW. gest. 3,8 p.173,18 prolixitatem . . . non -bitur, qui *eqs. opprobrio esse – zum Vorwurf dienen:* LAMB. TUIT. Herib. 2,4 p.1248,14 per quem *(imperatorem)* sublatus ulterius non -retur *balteus Heriberti*. **2** *obiurgare – schimpfen:* HROTSV. Dulc. 13,2 cur -aris? EGBERT. fec. rat. 1,1697 -atur et ardet *iuvenis superbus*.

III *de litigio:* **A** *strictius:* **1** *actionem instituere, litem habere – Klage erheben, Prozeß führen:* LEX Raet. Cur. 27, 11,1 homo . . ., contra quem -atur. CAPIT. reg. Franc. 167,3 qui non habet iustitiam -andi. DIPL. Karlom. (II.) 24 p.321,35 contra hoc . . . preceptum contraire, tollere aut -ari. DIPL. Karoli III. 33 p.57,3 contra hanc . . . largitionem ire, agere, -ari *eqs.* (DIPL. Heinr. II. 299 p.371,21 a. aut -are. *al.*). DIPL. Otton. II. 266 p.309,24 abbas . . . -verat adversum . . . comitem, ut *eqs.* CHART. Tirol. notar. I 627 procuratores . . . in petendo, in -ando. *al. de litigantium controversia:* IONAS BOB. Columb. 2,10 p.251,24 te . . . ad divinum iudicium cum eo *(Columbano)* . . . -turum invito. FORM. Marculfi 1,37 ut . . . debuissent adstare -antes. **2** *in ius vocare – vor Gericht bringen, ziehen:* LEX Raet. Cur. 9,29 causas . . . sine mandato -are. CHART. select. Keutgen 142,15 (a.1198) ut nullus civium a me *(sc. Bernardo de Lippia)* . . . extra civitatem -etur. CARM. Bur. B 6,24 severitas Ieronymi partem -atur obuli. CHART. Babenb. 343 p.186,20 hec *(iustitia)* erit in quiete -andi hominis . . . a partibus exspectanda. *ante iudicem defendere – vor Gericht vertreten:* DIPL. Otton. I. 396 p.539,3 res ipsius *monasterii* agere et -are. **B** *latius:* **1** *vindicare – beanspruchen:* DIPL. Otton. II. 255 p.296,12 pro distribuendis pravis locutionibus iniquorum iniusta querentium, -antium et defendentium. DIPL. Heinr. III. 348 p. 476,6 si ipse eam *curtem* agere aut -are vult. GREG. CAT. chron. I p.159,29 qui ipsum casalem -batur. CHART. Tirol. notar. I 640 sex staria surgi, quas ipse . . . supra . . . Hainricum -bat et placitabat. **2** *impugnare – anfechten:* LEX Raet. Cur. 2,17,3 si filii aliquid contra testamentum parentum . . . -are voluerint. CHART. Sigeburg. 112 p.223,17 (ed. E. Wisplinghoff. 1964; a.1244) ne . . . predicta dubitationis valeant nota -ari.

IV *de causalitate:* **A** *strictius:* **1** *efficere – verursachen, bewirken:* ALBERT. M. animal. 1,493 secunda *linearum palmae* . . . vadit per latitudinem volae -ta a curvatura indicis. metaph. 6,2,2 p.307,60 (ed. B. Geyer. 1964) accidens . . . non -atur nisi ab eo, quod est raro. CONST. II 424,1 armonia celestis imperii . . . singula -antis. WILH. SALIC. chirurg. 1,16$^{capit.}$ p.308 de vermibus . . . -antibus surditatem. *al.* **2** *causam efficientem esse – Ursache sein, wirken:* ALBERT. M. mot. proc. 2,4 p.63,47 rationabiliter . . . -antur (*p.702^{a},7* δημιουργεῖται) intrinseci motus. metaph. 12,2,1 p.559,97 (ed. B. Geyer. 1964) *numeri* medii mathematici numerantes et non -antes nec etiam -ti. *al.* **3** *impellere, movere – bestimmen, beeinflussen: v. p.411,13.* **B** *latius:* **1** *nasci, fieri – hervorgehen, entstehen:* ALBERT. M. animal. 1,106 omnis diversitas substantialis animalium -atur ex illorum *(membrorum)* diversitate. nat. anim. 2,7 p.30,37 anima secundum originem -atur ab intellectu et luce intelligentiae moventis universaliter. **2** *pendere – abhängen:* ALBERT. M. animal. 1,316 nervi motivi, ex quibus -atur facultas movendi per voluntatem. **3** *augeri – wachsen:* LAMB. TUIT. Herib. 2,15 cum . . . in dies . . . dolor cum penuria -retur.

subst. **1. causans,** -antis *m. et f.* **1** *adversarius (in lite) – (Prozeß-)Gegner, Widersacher:* LEG. Burgund. const. I 45 per vacationem -ium. LEG. Wisig. 2,2,10 -ium (*syn.* altercantium) negotia. *ibid. al.* **2** *accusatrix – Anklägerin:* LEG. Burgund. const. I 44,2 si mulier vidua . . . in vocem -is eruperit.

2. causatum, -i *n.* **1** *quod effectum, creatum est – das Verursachte, Geschaffene:* CARM. Bur. B 77,2,1 pange, lingua, igitur causas et -um! ALBERT. M. metaph. 5,2,8 p.246, 4sq. (ed. B. Geyer. 1960) causa non dicitur similis -o nisi in his, in quibus perfecte assimilat sibi -um. *ibid. al.* **2** *effectus – Wirkung:* ALBERT. M. miner. 2,3,3 p.52^{b},11 quarumdam stellarum dicuntur esse anni maiores . . ., in quibus explicant sua -a fortiora. *Heßler*

caussa *sim. v.* caus(a).

***causta,** -ae *f.* *(cf.* encaustum *sim.)* *atramentum – Tinte:* NOTA cod. Heidelb. (ed. Wattenbach, Schriftwesen. p.234[1]; s. XII.) probacio pennae et -ae.

[Bansa]

causticus, -a, -um. (καυστικός) **1** *adi.:* **a** *medic. i. q. urens – ätzend:* PAUL. AEGIN. cur. 56 ex -is (*3,13,4* καυστικῶν) aliquid medicaminibus. GLOSS. med. p.33,21 eruca calidam vim habet et -am. ANTIDOT. Glasg. p.154,30 enplautrum diacantaridon -um, quia sine ferro incidit. WILH. SALIC. chirurg. 1,59 p.322[F] cauterizetur et uratur locus . . . cum . . . -is pulveribus. *al.* **b** *ustus – gebrannt: v. p.422,53.* **2** *subst.:* **a** *fem.:* **α** *fomes – Zunder:* GLOSS. IV 45,16 St.-S. -a zuntra. *ibid. al.* **β** *bot. i. q. fungus fomitem praebens – Zunderschwamm (Polyporus fomentarius Fries vel Polyporus pes caprae Pers., cf. G. Pritzel – C. Jessen, Die deutschen Volksnamen der Pflanzen. I. 1882. p.463):* GLOSS. III 479,39 St.-S. *(inter plantas)* -a zvntra *(B)*, zunter *(A)*. **b** *neutr.:* **α** *medic. i. q. medicamentum urens – ätzendes Medikament:* PAUL. AEGIN. cur. 252 p.198,17 talium -orum (*3,77,5* καυστικῶν) usum. **β** *culter – Messer:* GLOSS. II 153,7 St.-S. -um ferrum, quo uva blath absciditur.

caustos, -on. (καυστός) *niger – schwarz:* NOTAE cod. Monac. 17142 (SBMünch. III. 1873. p.713; s. XI.[2]) incaustum componitur ex prepositione 'in' et verbo '-on', quod dicitur nigrum.

caustra *v.* clausura.

***caustum** *vel* **-us**, -i *m. vel n. (cf.* encaustum *sim.) atramentum – Tinte:* NOTA cod. Trev. (NArch. 17. 1892. p. 604,1; s. X./XI.) Amezo probavit -um.

causualis *v.* casualis. **cauta** *v.* cauda.

***cauteiolum** *v.* *cauteriolum.

cautela, -ae *f. script.:* caupt-: *p.416,38.* -ill(a): *l.33. 70.* -ell(a): *l.51.61.p.416,26.69. al.*

I *de indole et modo agendi hominum (animalium: p.416,1):* **A** *providentia, moderatio, modestia – Vorsicht, Zurückhaltung, Bescheidenheit:* **1** *gener.:* FORM. Dion. 1 p.495,18 futuri temporis -a (-illa *var. l.*) adhibeatur, ut culpa non iteretur. HRABAN. epist. 11 qua securitate patrum dicta legere posset quantaque -a nostra rimari deberet *lector.* GODESC. SAXO theol. 21 p.284,22 -a tua placet, nonnullorum displicet impudentia mihi. POETA Saxo 1,236 erat in castris -a remissior. EKKEH. IV. (?) prol. Gall. p.1096,20 alia nequaquam propter -am caritatis latius . . . vulganda. GLOSS. Roger. II 315 hanc -am cyrurgice apud te habeas, quod *eqs. al. v. et p.421,5.* **2** *iur. et canon.:* LEG. Wisig. 12,1,3 p.408,24 sub qua eos *(sacerdotes accusatos)* iustitie -a examinari conveniat. CAPIT. reg. Franc. 257,4 ut -a fiat erga eos, qui causa iuventutis . . . fallunt. HRABAN. epist. 29 p. 447,36 -a erit in iudicio. **3** *eccl.:* VITA Udalr. Cell. II 57 (29) locum . . . opportunum -ae vitae monachilis. CONSUET. Marb. 70[capit.] (Spicil. Friburg. X. 1965) de -a loquendi soluto silentio. CHRON. Bened. II 3 ecclesia est . . . preter ceteras cenobialis -e aptitudines ab introitu mulierum . . . alienata. *al.* **B** *diligentia, cura – Sorgfalt, Fürsorge:* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* BONIF. epist. 33 p.57,15 scrupulosa -lla diligenter investigare. DIPL. Ludow. Germ. 47 ut . . . cum maxima -a et diligentia consideretur. AGIUS vita Hath. 9 in his *(scripturis)* audiendis, legendis et intelligendis maiorem -am, vivaciorem sensum, saniorem intellectum habere. THANGM. Bernw. 2 p.759,17 hanc *(invidiam)* maxima -a . . . declinabat. ECBASIS capt. 5 tempore discendi periit -a magistri. CHART. Mog. A 320 p. 209,17 ab officii tui -a longe te digressum esse. CHART. march. Misn. II 596 securitati -a qua possumus . . . prospicimus. *al.* **b** *de sermone i. q. gravitas – Eindringlichkeit:* EPIST. Bitur. 1 p.167,14 cum -lla plana egredietur verbum. AMALAR. off. 4,2,22 oratio dominica, quam cum magna -a oportet cantare, ut ipsas res in mente teneamus, quas verbis pronuntiamus. FLOD. hist. 3,23 p.530,45 omeliam . . . a sancto Ieronimo asserit . . . dictatam, sicut et stilus et -a, sensus et intellectus . . . monstrant. **2** *meton. de hominibus cautis:* DIPL. Arnulfi 25 noverit . . . fidelium . . . -a (DIPL. Otton. I. 153. TRAD. Ratisb. 339. *al.*). **C** *circumspectio, prudentia – Umsicht, Klugheit:* **1** *in univ.:* CHRON. Fred. 4, 61[capit.] de -illam et contenenciam Pippino. EPIST. Teg. I 7 presuli . . . custodelę ovium Christi provida -a invigilanti. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 8,10 p.191,33 utrum animalibus . . insit -a a natura. *al.* **2** *cum colore quodam:* **a** *consideratio prudens – weise Betrachtung:* TRAD. Ratisb. 26 (a.833) hac -a conpunctus. **b** *calliditas – Schlauheit:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,169 furum -a. CHRON. Pol. 3,23 p.153,7 dux . . . -am Bohemorum et insidias dubitabat. *expressius i. q. tergiversatio – Ausflucht:* GERH. AUGUST. Udalr. I 1 p.388,15 unum pro me psalmum cantabis sine -a.

II *de actionibus et institutionibus ad securitatem efficiendam seu servandam aptis:* **A** *cautio, assecuratio – Sicherung, Vorsichtsmaßnahme:* **1** *latius:* LEG. Wisig. 6,1,2 p.247[a],25 iudex . . . hanc -am servare debebit, ut accusator omnem rei ordinem scriptis exponat. FORM. Turon. 28 pro -a (-lla *var. l.*) et tempora futura apud se retineat *epistolam.* LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 247,28 litteras a seipso . . . propter maiorem secreti -am conscriptas (CHART. Tirol. 560 predium pro maiori -a in manum comitis . . . delegaverunt. *al.*). EPIST. Ratisb. 8 p.306,32 maiorum inspectio minorum -a est. CHART. Merseb. 113 ea . . . securitate et provida -a, quod . . . advocatus reditus eque valentes . . . assignavit. CHART. Sangall. A 853 p.67,19 commissionem . . . proprietatis . . . ad conservationis -am . . . susceperant. CHART. Babenb. 262 p. 91,41 necessaria est -a, ne gesta hominum . . . inficiari . . . valeant. CHART. Salem. 271 p.305,33 extra fossatum . . . ad -am habundantem trium pedum latitudine relinquentes. CHART. Raitenh. 219 paginam . . . ad -am sigilli mei munimine roboratam (*inde* 223 -llam). ALBERT. M. pol. 5,8[d] p.533[a],38 ponit quatuordecim -as, ut . . . salvetur tyrannis. *al. v. et p.420,25. remissius de statu rerum i. q. securitas – Sicherheit:* WIBALD. epist. 136 p.213,7 salva pace nostra et monasterii nostri -a. CHRON. Lippold. prol. pro amore, pro -a nec non et honore loci. **2** *strictius:* **a** *satisdatio (per iuramentum praestita) – (eidliche) Sicherheitsleistung:* THIETM. chron. 2,8 de presentibus . . . poscit emendationem, de futuris quoque -am spospondit. HEINR. HUNT. hist. 6 (MGScript. XIII p.150,40) regi concordatus est -a . . . patris sui. ACTA imp. Winkelm. I 661 p. 527,42 nuncii . . . inperatoris talem petebant a marchione . . . cauptelam, ut *eqs.* 996 p.751,27 exigantur -e, quibus constat *eqs.* p.753,14 quaternus continens . . . -as, quod illuc navigaverint. *meton. i. q. elenchus formulas satisdationum continens – Verzeichnis schriftlicher Sicherheitsleistungen:* ACTA imp. Winkelm. I 996 p.752,40 (s. XIII.[med.]) sunt requirenda a prepositis . . . item -e de diebus recessus . . . vassellorum . . . navigancium. **b** *confirmatio – Beglaubigung:* CHART. archiep. Magd. 294 (a.1157) haec omnia nostri scripti sigillique -a roborari (TRAD. Ratisb. 1040). CHART. Babenb. 110 privilegii sui -am impendens. **c** *condicio – Vorbehalt, Bedingung:* TRAD. Ratisb. 298 p.237,36 (c. 1010/20) ut hoc pro -a subnectamus, si episcopus *eqs.* CHART. Raitenh. 9 ea . . . -a interposita, ut *eqs.* CHART. march. Misn. III 48 abbatem . . . investivimus hac usi -a, ut *eqs.* CHART. Tirol. 1005 a . . . excommunicatione cum ipsum . . . absolvi fecerimus ad -am. *al.* **d** *fort. i. q. signum subiectionis – viell.: Zeichen der Abhängigkeit:* TRAD. Neocell. (Frising.) 3 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XIX. 1961; a.1147) predium . . ., quod in manus suas pro -a et fide delegatum fuerat. **B** *protectio – Schutz:* **1** *proprie:* ALDH. virg. I 16 p.245,5 virginitatis gloria vera . . . humilitatis -a tutetur. BONIF. epist. 50 p.85,25 ut per -am vestrae doctrine oves aecclesiae non seducantur. CAND. FULD. Eigil. I 9 p.227,8 haec . . . vobis ad -am et salutem animarum . . . explicare curavi. RUP. MEDIOL. Adalb. 4 huius *(humilitatis)* -a cetera omnia conservari. OTTO FRISING. chron. 2,8 p.76,8 sextus *(sc. liber, i. e. Topicorum)* de -a sophisticarum fallaciarum docet. *al. desiderium protectionis – Schutzbedürfnis:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.117,14 multe *aviculae* sunt . . . stolide in -a sui. **2** *meton. i. q. caterva clientium – Schar der Schutzbefohlenen:* ARBEO Emm. 10 in cuius comitatu clericorum -a adsecuta est (16. Corb. 14 -llam). **C** *admonitio – Mahnung, Warnung:* CAPIT. reg. Franc. 230 p.124,15 capitula . . . pro generali omnium -a . . . conscripta. NOTKER. BALB. gest. 1,22 p. 31,1 in exemplum verę pęnitentię vel -am (-e *var. l.*) . . . vanę

[Bansa]

securitatis. RATHER. epist. p.189,21 exemplo -ę perditionem eorum, qui in Sodomis et diluvio perierunt, proponens. OTLOH. prov. C 52 (ed. W. C. Korfmacher. 1936) casus multorum fit pro -a aliorum. ALBERT. M. top. 8,1,2 p.498a,1 quod dictum est in documentis et -is . . . ad celandum in celativis propositionibus. *expressius i. q. praeceptum – Vorschrift:* CONC. Merov. p.128,7 archipresbyteri, qui talem -llam super iuniores . . . habere noluerint. CONC. Karol. 1,4 secundum canonicam -llam.

***cautelose** *adv. consulte – umsichtig:* CHART. Altenburg. 122 (a. 1233) nisi -e sigillis . . . et . . . testibus perhennentur *gesta temporalia.*

cauter (cha-, cu-, -tes), -eris *m.* (καυτήρ) **1** *cauterium – Brenneisen (cf.* GLOSS. II 388,9 St.-S. ch-em polz prant. 594,58 -bus prennisen. 765,25 cum -bus mit prenni isarnun. IV 45,28 -tes prant. 51,64 cuter prant. *saepe. v. et l.65):* **a** *proprie:* RECEPT. Bamb. 68 caro usta ab igne, ubi -em ponimus. AMARC. serm. 3,484 -is saucius ictu ales. *al.* **b** *translate i. q. medicamentum urens – ätzendes Medikament:* Ps. ODO MAGD. herb. 375 si . . . -r de sicco fiat eodem *fimo.* **2** *telum (candens) – (glühendes) Geschoß (cf.* GLOSS. III 668,43 St.-S. -r bulcio vel pulx polz): CARM. var. 3,113 (RomForsch. 6. 1891. p.7) instaurat iactus arcumque recurvat . . ., lumbos -r perstrinxit anhelos. **3** *fomes – Zunder:* GLOSS. II 596,15 St.-S. -e tunderi.

cauteridio *v.* cauterizo. **cauteries** *v.* cauterium.

cauterio, -avi, -atum, -are. (*cf.* καυτηριάζειν) *script.* calt-: *l.38. metr.* -tĕ-: *semper in schedulis nostris.*

1 *stigmate punire – brandmarken:* **a** *proprie:* VITA Udalr. Cell. I 4 cum . . . deberet vel excoriari vel -ari *mulier.* ALBERT. AQUENS. hist. 3,57 a iudicibus . . . correpti sunt, alii vinculati, . . . alii tonsi et -ti. NIVARD. Ysengr. 5,616 auriculas -tus eat. CHART. Hans. I 663 p.229,46 ad maxillam -bitur. *al.* **b** *in imag.:* GERHOH. aedif. 24 (59) p.170,20 crimen . . . anathemate -tum esse (ANNAL. Gotw. a. 1229 [MGScript. IX p.603,46] inperator . . . ab apostolico a. -tus). WIBALD. epist. 108 p.185,4 quanta sit Esau ignominia -tus. ROD. GLAB. hist. 3,40 p.89,25 talibus insigniis cal-tus *homo. al.* **2** *signo inusto notare – mit einem Brandzeichen versehen: v. p.400,40.* **3** *ferro ignito torquere – mit feurigem Eisen foltern:* WALTH. SPIR. Christoph. I 22 candente galea . . . -ari. **4** *chirurg. i. q. cauterio tractare – mit dem Brenneisen behandeln:* IOH. NEAP. Sever. 19 presbyter . . . spe . . . adipiscendae medelae . . . est . . . -tus.

adi. **cauteriatus,** -a, -um. **1** *stigmate signatus, depravatus – gezeichnet, entstellt (in imag.):* PAUL. BERNR. Greg. 74 p.515,24 -am conscientiam se habere cognoscat *rex ([cf. Vulg. I Tim. 4,2].* GESTA Trev. cont. III 9 p.386,20. *al.).* GUIDO CIST. antiph. 8 p.1129C -am (caverciatam *var. l., ed.*) habentes progressionem *cantus.* ALBERT. M. summ. theol. II 5,25,2,3 p.283b,6 sana est, nusquam -a *natura angelica.* **2** *inexstinguibilis – untilgbar:* EPIST. ad Hildeg. 126 p.350D perversitatis -ae. **3** *adustus, niger – verbrannt, schwarz:* BERNH. CONST. damn. 1 p.29,4 -us instar Ethiopis in tabernaculis Cedar.

***cauteriolum** (cut-, -eio-), -i *n.* **1** *cauterium (parvum) – (kleines) Brenneisen:* GLOSS. III 296,21 St.-S. cauterium vel -um cantari. 631,45 -um cantari. 689,58 cauteiolum cantar. *ibid. al.* **2** *graphium – Griffel:* GLOSS. III 667,12 St.-S. cu-um vel scriptorium canter.

cauteriso *v.* cauterizo.

cauterium, -i *n.* (καυτήριον) *script.* calt-: *p.418,55. form. nom. sg.* -ies: *l.65. metr.* -tĕ-: ECBASIS capt. 62.

ferrum ignitum – Brenneisen (cf. GLOSS. II 535,43 St.-S. cauter et -um douil. 598,14 -ies ferrum brenisin. 731,4 -o ferro id est polze. *al. v. et l.57):* **1** *de instrumento chirurg.:* **a** *proprie:* PAUL. AEGIN. cur. 66 oportet . . . carnem extrahentes conburere perforantes -is (*3,18,4* καυτηρίοις) parvis. CONC. Karol. 37,34 nequaquam . . . his, quos sanare cupiunt, -o aut ferro . . . parcunt *medici.* BRUNUS LONG. chirurg. 2,16 p.128C -um ignitum est . . . ultimum in iuvamento curationis. ALBERT. M. animal. 22,88 fiant cum tenui et curvo -o parvae . . . cocturae. THEOD. CERV. chirurg. 3,34 p.169C alia *chirurgia* fit cum -o potentiali, alia cum -o actuali. WILH. SALIC. chirurg. 1,11 p.307C cum -o ignito, ferreo, parvo, in modum linguulę aut linguellę. 5,1 p.356A -a aurea, argentea vel auricalchea. 5,2 p.356E.F secundum *instrumentum* est -um clavale, . . . tertium est -um punctuale, . . . quartum est -um rotundum *eqs. al.* **b** α *proverb.:* ALCUIN. epist. 209 p.348,22 melius est -o sanare vulnus quam blandimentis nutrire. LIUTPR. hist. 15 p.171,27 inauditum vulnus inaudito est -o exurendum. *al.* β *in imag.:* IONAS BOB. Columb. 1,30 p.221,3 hereseorum fraudes . . . scripturarum -o discerpi. EPIST. pont. Rom. sel. II B 22 publico apostolicę auctoritatis -o . . . percutere. BENZO ad Heinr. 4,1 p.635,32 condempnavit . . . Riprandus Gracianum Heinrici -o. LAMB. HERSF. annal. a. 1077 p.290,4 ecclesiasticae correptionis -um. *al.* γ *alleg.:* ABSAL. serm. 1 p.17A -um, quo nociva resecantur, amaritudo est tribulationum. δ *per compar.:* ODO MAGD. herb. 263 queat ut veluti -a corpus appositum siccare *plantago maior.* **c** *translate:* α *curatio ferro ignito vel medicamento urenti effecta – Behandlung mit dem Brenneisen oder mit einem ätzenden Medikament, Kauterisation:* ROGER. SALERN. chirurg. 4,152 tria -a fiant . . . vel fiat ibi -um triangulatum. PETR. HISP. chirurg. 89 -a in menbris principalibus non laudo. GLOSS. Roger. I A 3,21 p.695,15 -um aliquando fit cum candente ferro vel cum igne, aliquando cum materie comburente ut allium. ALBERT. M. animal. 8,216 si . . . fecerit ei *(gallo)* comburendo bis vel ter -um (*p.631b,27* σιδηρίοις). WILH. SALIC. chirurg. 5,1 p.356A -um . . . potentiale seu quod fit cum medicinis. *al.* *in imag.:* CHRON. Sigeb. cont. Aquic. a. 1183 p.421,37 in heresi culpabiles . . . a ferri -o et aque periculo evaserunt incolumes. β *vulnus ferro ignito vel medicamento urenti effectum – durch das Brenneisen oder durch ein ätzendes Medikament hervorgerufene Wunde:* ALBERT. M. animal. 26,13 faciunt pustulas *cantarides,* ex quibus fiunt -a. *per compar.:* CHRON. Mont. Ser. a. 1211 p.179,43 rupture sanie plene quasi -a videbantur. *remissius i. q. vulnus taetrum – ekelerregende Wunde:* CAES. HEIST. mirac. I 4,6 p.177,18 ut sibi lavare concederetur panniculos -orum. γ *vis urendi – ätzende Kraft (in imag.):* CHART. Babenb. 138 (a. 1203) peccatorum . . . vulneribus cuiusdam medicaminis -um adhibere.

2 *de instrumento notandi, stigmandi:* **a** *proprie:* GLOSS. III 268,17 St.-S. -um ferrum, quo animalia uruntur (296,44. 313,69). **b** *in imag.:* α *in malam partem:* RATHER. epist. 9 p.48,14 pessimae . . . suspicionis -o . . . aduro. GUNZO epist. 17 p.55,14 illum . . . humani generis emulus suo -o inussit. CONR. EBERB. exord. 5,10 p.1143B scandali -o inurere. β *in bonam partem:* HARIULF. chron. 1,16 p.27,6 quem . . . sanctus baptismatis unda diluens Christi -o notavit. **c** *translate:* α *nota – Merkmal, Zeichen:* CHART. march. Misn. II 470 (a. 1182) sigilli nostri firmo -o consignatam. β *stigma – Brandmal (in imag.; cf.* GLOSS. II 734,36 St.-S. -o scriptio, aliter prenisan *[spectat ad Hier. vita Malchi 3]):* MIRAC. Bav. 1,2 summoto -o . . . praevaricationis. ROD. GLAB. hist. 3,40 p.89,24 omnia molimina cal-a esse Sathane. TRANSL. Dion. Ratisb. 8 p.359b,44 improperii -o.

***cauterizatio,** -onis *f. chirurg. i. q. actio cauterizandi – Behandlung mit dem Brenneisen, Kauterisation:* WILH. CONG. chirurg. 703 debent fieri . . . -es. NOTULAE Wilh. Cong. 850 oportet . . . ipsum per cirurgiam vel -es vel setones curari. WILH. SALIC. chirurg. 5,1 p.356A in -e palpebrarum. *al.*

cauterizo (-tir-, -iso, -idio), -are. (*cf.* καυτηριάζειν) **1** *chirurg. i. q. cauterio vel medicamento urenti tractare – mit dem Brenneisen oder mit einem ätzenden Medikament behandeln:* AESCULAPIUS 19 p.25,6 -diare thoracem. 39 p.62,28 loca tuberosa -samus. Ps. HELIOD. chirurg. 33 in circuitu cautiridiare. BRUNUS LONG. chirurg. 2,3,1 p.121E -a eam *(scissuram). al.* *absol. i. q. urere – ätzen:* ALBERT. M. veget. 5,115 -ant . . . quaedam *plantae.* **2** *stigmate punire – brandmarken (in imag.):* RUP. Altm. (PL 148,882D) quem episcopus anathemate -ans.

[Bansa]

adi. **cauterizans,** -antis. *urens – ätzend:* ALBERT. M. veget. 6,248 valet medicinis -bus *vitis.*

1. cautes (cot-, -is), -is *f. (m.: l.15)*

1 *rupes, scopulus – Felsen, Riff* (*cf.* GLOSS. IV 125,10 St.-S. -es rupes, saxa aspera in mare . . ., -es et cotes idem sunt): ALDH. ad Acirc. 103,1 rupibus in celsis, qua tundunt caerula -es. EINH. Karol. 6 p.9,4 eminentes in caelum scopuli atque asperae cautes. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,2 dum . . . lintrem . . . litoreas . . . iuvat deradere -es. FROUM. carm. 8,1 excelsi montes iam condunt ninguine -es. *al.* **2** *mons – Berg:* SEDUL. SCOT. carm. 2,5,16 -bus e Scithicis es quia nata, *hiemps.* **3** *lapis, silex – Stein* (*cf.* GLOSS. III 227,35 St.-S. -is stein): WALAHFR. (?) carm. 54,33 dum fert Alemannia -es. VITA Leod. 1,478 (MGPoet. III p.19) saxea grando cadit . . . et roseo duri sparguntur sanguine -es. CARM. cod. Vat. (5330) 14,3 de -bus ignis labitur. EGBERT. fec. rat. 1,1444 serpens sub cote latebat. NIVARD. Ysengr. 5,1077 -e molari. *al.*

2. cautes *v.* cauter.

***cautifico,** -avi, -atum, -are. *cautum reddere – sicher machen:* HERM. SANGALL. Wibor. 1,5 contra . . . allapsionem . . . pastorem . . . oves -are aestimo. CONR. FAB. Gall. 20 de malis vitandis -at *scriptura divinitus inspirata.*

cautilla *v.* cautela. **cautim** *v.* caveo.

cautio (-cio), -onis *f. (m.: cf. p.420,41) script.:* cat-: *p.420,46.* causci-: CHART. Chil. 144 (ed. P. Hasse, Kieler Stadtbuch. 1875).

I *de actionibus et institutionibus ad securitatem efficiendam seu servandam aptis:* **A** *iur., publ., canon.:* **1** *latius i. q. satisdatio, fides – Sicherstellung, Sicherheitsleistung:* **a** *in univ.:* LEG. Wisig. 11,1,4 -is (causationis *var. l.*) emisso vinculo. DIPL. Otton. III. 400 p.833,22 omnes res . . ., quascumque . . . aecclesia . . . quibuscumque -bus vel deliberationibus visum est possidere. GREG. VII. registr. 3,1 p.243, 13 paratus *(sc. episcopus seclusus)* eam -em facere, quam . . . ecclesię cognoverimus expedire. NIVARD. Ysengr. 2,381 litigium tollit prępmissi -o verbi. ANNAL. Ianuens. II p.186,10 receptis -cionibus et prestitis iuramentis. CONST. II 101,4 prestabit rex omnem -em . . . preter obsides et pignora. CHART. Sangall. B 470 p.345,2 advocaciam ad maiorem -cionem . . . concedere. HERM. MIND. epist. 1 (RömQuartSchr. 33. 1925. p.162,29) iuramento, literis et aliis -cionibus. CHART. Eberb. 341 obligans se -e, que borgen vulgariter dicitur. CHART. Raitenh. 303 transacta durabilibus debent -bus confirmari. CHART. Wirt. VII 2400 ad . . . vota se obligare vel ad . . . servitia per -em astringere. CONST. III 160 super dotis et donacionis propter nupcias certificatione plenaria . . . regi . . . competens -cio prestabitur. *saepe.* **b** *de modo praestationis:* α *per litteras, chartas:* FORM. Senon. I 24 tu pro hoc tale epistula -e in me adfirmasti, ut *eqs.* DIPL. Otton. I. 352 p.485,14 per huius pagine -em. DIPL. Otton. III. 50 p.452,24 per huius nostri precepti -em et auctoritatem. CHART. Turic. 305 p.187,39 discedentem *fratrem* . . . sine communium -e litterarum nemo audeat retinere (CHART. Eichsf. 228 provida l. -o solet fieri. *al. remissius:* EPIST. ad Hildeg. 69 p.289^{B} praesenti . . . l. -e tibi insinuamus). CHART. Babenb. 348 ut eadem per scripture -em in memoriam durabilem redigamus. *al.* β *per fideiussores:* FORM. extrav. 1,3 p.535,6 sub idonei fideiussoris -e. CHART. Babenb. 158 p.204,25 (a.1207) per -em fideiussoriam (STATUT. ord. Teut. p.102,4. CHART. Rhen. med. II 275 p.313,5. CHART. civ. Erf. 126. *al. cf. l.72*). CHART. Brixin. 136 ad certitudinem et -em . . . Heinricum . . . ad quinque annos fideiussorem obligaverunt. γ *per iuramentum:* LEG. Wisig. suppl. 15 p.480,28 sub iuramenti -e promittens. CHART. Merseb. 145 (a.1203) recepit iuratoriam -em (MIRAC. Gunth. erem. 23. *al. cf. p.420,13*). TRAD. Ror. 109 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XXI. 1966) iuramenti . . . prestita -e per manum . . . ducis. *al.* δ *per pignus:* CHART. Babenb. 262 p.92,40 (a.1227) L carradas vini . . . possidebit sub pignoris -e, donec . . . pecunia sibi . . . persolvatur. EMO chron. p.476,48 pro ipsis *(mille marcis)* persolvendis ypotecaria satisfecit -e. CHART. Tirol. 1290 p.325,1 per pignoraticiam et fideiussoriam -ciones. ε *per pecuniam:* CHART. Babenb. 232,39 (a.1221/30) per peccunie sue ostensionem . . . faciat -cionem. CHART. select. Keutgen 147,41 scabini . . . exigunt -em . . . et lesi . . . per iniustas sententias non audent propter -es . . . appellare. CHART. Brixin. 167 dedit -cionem quinquaginta marcarum super omnibus possessionibus suis. **c** *de fine:* α *de compositione litis:* CHART. Merseb. 134 (a. 1191) quod controversia . . . decisa est atque composita . . ., presentem huius -is paginam conscribi fecimus. CONST. II 101,7 firmam facient -em, que oruede dicitur (CHART. Mulhus. Thur. 142. CHART. Osn. III 193. CHART. Brixin. 145 p. 154,28. *al.*). β *de fide (vasalli):* VITA Heinr. IV. 9 p.30,26 meminisset, qua se sibi -e obligasset. CHART. Mog. 443 (ed. V. F. Gudenus, Cod. dipl. I. 1743. p.927,15) iuratoriam -em, que vulgo sonat ledicheit. GESTA Karoli M. p.215,34 fecit sibi dari . . . fidelitatis -cionem. γ *de translatione praedii:* TRAD. Ratisb. 195 (a.972/74) tradidit . . . proprietatem . . . cum edificiis . . . omnique legitima -e (DIPL. Otton. II. 293 p.346,24 loca cum appenditiis suis . . . o. l. -e). CHART. episc. Hild. I 272 p.253,15 venditionem . . . recognoscens ore manuque ad manum marchionis assignando firmavit ipsam . . . assignationem -emque . . . advocato . . . recipiente. CHART. Friburg. 242 p.216,20 vice . . . -cionis de evictione . . . promisimus . . . warandariam prestare. CHART. Raitenh. 408 constituens me tutorem . . . ex corde et ore, quod vulgariter dicitur gwer, . . . cautelam sive -cionem . . . superhabundantem compromittens. *al.* **2** *strictius:* **a** *confirmatio – Beglaubigung:* FORM. extrav. 2,12 ut . . . per hanc tytuli -em remoto . . . dubietatis scrupulo . . . suscipi mereatur *scedula.* DIPL. Heinr. II. 403 propriae manus -e firmamus *paginam.* **b** *condicio – Vorbehalt, Bedingung:* CHART. Schir. 3 (Mon. Boica X p.445,8; a.1107) ea nimirum -e, ut *eqs.* DIPL. Conr. III. 208 p.375^{a},25 (ed. F. Hausmann. 1969) hac interiecta -e, ut *eqs.* **c** *foedus – Vertrag:* HINCM. annal. a.876 p.132,39 donec ipsa -o (conventio *Aimoin.*) finiretur. **d** *mutuatio, obligatio – Leihgeschäft, Verpfändung:* CAPIT. reg. Franc. 233,23 de -bus (causationibus *codd.*) sive de quibuslibet commendationibus (*inde* DIPL. Karoli III. 17 p.30,7 de -bus). GREG. VII. registr. 2,34 de ecclesiasticis -bus . . . taliter diffinimus, ut . . . studeas *res* . . . reddere. **3** *meton.:* **a** *syngrapha – Schuldverschreibung* (*cf.* GLOSS. IV 125,21 St.-S. -em singrapha): FORM. Andec. 60 in hunc -cione placuit inserrere *eqs.* LEG. Lang. p.134,18 nisi dixerit in ipsa -em: '*eqs.*' FORM. Marculfi 2,26 (ed. A. Uddholm. 1962) quomodo . . . ipsos solidus vestros reddere potuero, hanc -cionem a vos recipiam. FORM. Senon. I 3 ego . . . tale -cione in te fiere et adfirmare rogavi, ut *eqs.* LEX Raet. Cur. 10,7 si . . . cationes (cautiones *var. l.*) scriptas de hoc inventas non fuerint. FLOR. LUGD. carm. 5,79 veteris . . . deleta est -o culpae ([*cf. Vulg. Col. 2,14*]. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,92). *al.* **b** *chirographum, litterae – Urkunde, Brief (cf.* GLOSS. III 412,22 St,-S -o scriptio schribgeziuc vel hantfeste. *al.*): CHART. episc. Halb. 55 (a.968/96) hanc -em scribi iussit. FROUM. epist. 3 de neglectu mihi ignotę -is increpavit. ECBASIS capt. 1009 testibus ab tantis firmatur -o vulpis. CHART. Turic. 301 p.184,12 hanc -em anuli nostri impressione signavimus. CHART. cell. Paulin. 64 ostensa michi solutionis preterite -e. *al. spectat ad iuramentum officii ineundi:* LIBER diurn. 74 p.78,7 quam -em meam . . . scribendam dictavi, in qua et ego . . . subscripsi. VITA Athan. Neap. 4 p.444,23 tradidit -es, quas . . . archiepiscopus intexuerat. **B** *eccl. (v. et l.47sqq.):* **1** *protectio – Schutz:* PAUL. DIAC. carm 22,48 mea . . . -o Christus erit. *remissius:* VITA Heinr. IV. 11 p.37,31 in turba, ubi tanto difficilior est periculi -o. **2** *debitum, culpa – Schuld:* RUP. TUIT. off. 9,3 p.242^{D} nisi Christus . . . veteris piaculi -em pio cruore detersisset. **3** *promissio (baptismatis) – (Tauf-) Versprechen:* ELIG. praed. 2 (MGMer. IV p.752,1) haec . . . -o et confessio vestra . . . apud Deum tenetur.

II *de indole et modo agendi hominum i. q. diligentia, circumspectio, providentia – Sorgfalt, Umsicht, Vorsicht:* **A** *proprie:* BURCH. WORM. epist. (MGScript. IV p.701,39) cum . . . cata -e posteritati . . . traderetur exemplum. ECBASIS capt.

[Bansa]

203 ne nos implanet, constans tua -o curet. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 298,14 prudenti -e . . . deliberabant. HELM. chron. 51 p. 100,32 eundum . . . in terram hostilem cum diligenti -cione. ALBERT. M. bon. 491 ad hoc . . ., quod obicitur de -e sive cautela, dicendum, quod illa . . . docet vitare pericula. *al.* **B** *meton.:* **1** *de hominibus cautis:* TRAD. Ratisb. 273 (a. 1006) dilectorum sollicita -cio pernoscat (368. 806). **2** *de dissertatione i. q. disputatio diligenter facta ac legenda – sorgfältig verfaßte und zu lesende Abhandlung:* AMALAR. off. 4,7,30 in septuagesima inchoavimus hanc -em.

III *utensilia scriptoris, atramentum – Schreibzeug, Tinte:* GLOSS. III 324,18 St.-S. -o scribzevg *(cf. p. 420,51)*. IV 45,32 (cod. i) -em atramentum id est tincta (237,33). *fort. add.:* WOLFHARD. Waldb. 3,15 (9) mihi . . . cum -e et cartula residenti . . . retulere miraculum.

***cautiositas** (cauci-), -atis *f.* *prudentia – Klugheit:* CHART. civ. Vratisl. 49 p. 47,41 (a. 1277) sapientum cauciositas.

cautiridio *v.* cauterizo.

1. cautus, -a, -um *v.* caveo.

2. cautus, -us *m.* *cautela – Sorgfalt, Vorsicht:* GLOSS. IV 125,14 St.-S. -us IIII decl. gewerida.

***cauvicus,** -i *m.* *(engad.* cuvi *a* caput vici, *cf. Diczionari Rumantsch Grischun. IV. 1968. p. 642b) praefectus vici – Dorfvorsteher:* CHART. Bund. 942 (a. 1259) testibus . . . Ulrico de Spails, -o de Biuio *eqs.*

***cavurega,** -ae *f.* *(engad.* chavorgia, *cf. Diczionari Rumantsch Grischun. III. 1958. p. 510b) fauces – Hohlweg:* CHART. Bund. 510 p. 25,32 (a. 1206) una pecia silve . . ., cui coheret . . . a meridie sassum, a sero . . . in parte quedam -a.

cavus, -a, -um. cab(us): *l. 70.* caw(us): *p. 422,2.*

I *adi.:* **A** *proprie:* **1** *in univ. i. q. concavus, intrinsecus vacuus, foramen continens – hohl, im Innern leer, mit einem Loch behaftet:* ALDH. ad Acirc. 79,1 sum -a *(sc. salpinx)*. virg. II 912 complere -um . . . vitrum. ANTIDOT. Lond. p. 17,18 dentes . . . dolentibus et -is . . . prodest *antidotum.* EIGIL Sturm. 8 -am . . . arborem. WALTHARIUS 495 specus . . . non tellure -a factum, sed vertice rupum. THEOPH. sched. 3, 38med. super scutellam . . ., quae sit . . . -a et aequalis. CASUS Petrish. 1,20 altare erat -um. TRACT. de aegr. cur. p. 372,26 vulnera alia plaena, alia -a. CARM. Bur. B 92,52,3 pede -o . . . fuit sonipes studium nature. *al.* *anat. de vena (cf. J. Hyrtl, Onomatologia anatomica. 1880. p. 98):* Ps. GALEN. anat. 15 p. 193c venam maximam . . ., quę -a (kilis *cod. Vindob.*) vena appellatur (THEOD. CERV. chirurg. 3,41 p. 170G. *al.*). **2** *c. colore quodam:* **a** *depressus – vertieft:* THEOPH. sched. 3,58 depone campos, ut -i sint et opus elevetur. **b** *introrsum reductus – tiefliegend:* AESCULAPIUS 36 p. 56,12 oculi -i (CHRON. Reinh. a. 1191 p. 548,13 -i o. . . . mortis responsum indicarunt. ALBERT. M. animal. 1,152). **c** *concameratus – gewölbt:* WALAHFR. hort. 124 tecta -arum ardua porticuum. **d** *rotundatus ad partem interiorem, devexus – nach innen gerundet oder gesenkt:* WALAHFR. Mamm. 8,14 -o . . . in amphitheatro (20,6). ARNOLD. SAXO fin. 4,9 p. 87,16 in -is speculis. **B** *translate i. q. inanis, vanus – eitel, nichtig:* WALAHFR. imag. Tetr. 71 corde pigro sensuque -o regnare superbiam. PAUL. ALBAR. carm. 9,161 honor . . . -us.

II *subst.:* **A** *masc. et neutr.:* **1** *cavatio, foramen – Höhlung, Loch:* IULIAN. TOLET. Wamb. 26 murorum -a reformat. GLOSS. med. p. 61,3 ex . . . dolore pedum incoans . . . a -o plantae. BOTAN. Sangall. 33,3 ad dencium -um. WARN. paracl. 741 muribus aut grillis si sit -us unicus illis. *al.* **2** *quod depressum est – Vertiefung:* THEOPH. sched. 3,26ex. percute -um inferius secundum latitudinem vasis. **3** *collum – Hals:* NIVARD. Ysengr. 4,797 anser deinde -um proflans. **4** *alveus siccus – trockenes Flußbett:* IOH. CODAGN. annal. a. 1213 p. 42,32 inter lectum sive -um, per quem erat solitus . . . decurrere *flumen.* a. 1229 p. 95,13. **B** *fem.:* **1** *fovea, foramen – Graben, Grube, Loch:* CHART. Ital. Ficker 21 p. 27,22 (a. 918) pecia habet . . . de pede fine caba. GREG. CAT. chron. I p. 246,32 usque finem -ę de Mincio. CHART. ord. Teut. 8 in . . . vinea est -a una de terra candida. ANNAL. Mosom. a. 1229 (MGScript. III p. 164,3) rivuli fluentes pre nimio impetu fecerunt cawas in terris ad modum speluncarum. **2** *cuniculus – Stollen:* ALBERT. MIL. temp. 220 p. 480,36 ceperunt suffodere terram . . .; videntes, quod nichil proderet eis -a illa *eqs.*

***cavutus** *vel* **-a** *vel* **-um,** *abl. pl.* -is *subst.* *caverna – Hohlraum, Loch:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 54,4 terrestres . . . aves . . . nidificant . . . in -is murorum.

cauxidicus *v.* causidicus.

***cawarfida** *subst.* *(cf. theod. vet.* werfan, *baiuv. vet.* gewerft; *v. W. Bruckner, Die Sprache der Langobarden. 1895. p. 59) (antiqua) consuetudo – (alter) Rechtsbrauch (cf. Dt. Rechtswb. IV. p. 748 s. v. 'Gewerft'):* LEG. Lang. p. 138,19 omnes iudices . . . sic dixerunt, quod cawer-a (warfida, gadarfedas, cartafeda *sim. var. l.*) antiqua usque nunc sic fuisset. p. 165,13 per -a (quavarfeda, wadarfida, cadarfaeda *sim. var. l.*) sic iudicatum est. p. 654a,74 guarsida, id est consuetudo antiqua (*sim.* p. 656a,124 varfida). HIST. Lang. Goth. 7 leges et iusticiam Langobardis est inchoata . . .; antea per cadarfada et arbitrio seu ritus fierunt causationes.

***cawella** *v.* *cavella.

1. *caxa *subst.* *(arab.* quazāz, *cf. Siggel, Arab.-dt. Wb. d. Stoffe. p. 99) vas quoddam alchimistarum – ein Alchimistengefäß:* ANON. secret. p. 83 vasa fusionis spirituum: . . . -a.

2. caxa *v.* cattia. **caxeus** *v.* caseus.

***caxina** *v.* 1. *cassina. ***caxolaria** *sim. v.* *casolaria. ***caymotes** *v.* *chaunotes. ***caytus** *v.* *caitus.

1. *caza *v.* *cacia. **2. caza** *v.* cattia.

***cazafustus,** -i *m.* *(ital.* cazzafusto, *cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. II. 1951. p. 832) ballista – Schleudergeschütz:* ROLAND. PATAV. chron. 8,13 p. 121,14 fundis petras rotantibus et sonantibus -is.

cazalis *v.* casalis. **cazarus** *v.* catharus.

***cazica** *subst.* *(orig. inc., ni cohaeret c.* 1. cassa) *sordes aurium – Ohrenschmalz:* GLOSS. III 362,34 St.-S. austiria orsmere, -a idem. *Bansa*

***cazo** *v.* *cacio. ***cazola, -ula** *v.* *catiola.

-ce *v.* hic, is, iste, qui. **cea** *v.* zema.

ceba *v.* cepa. **cebellinus** *v.* ebeninus.

***cebrus,** -i *m.* *(slav.* ceber) *situla lignea – hölzerner Eimer, Zuber:* CHRON. Pol. 1,2 p. 11,7 x situle, sclavonice -i. *cf.* *chibrio.

cecatio *sim. v.* cae-.

cecaumenus (ke-, -quam-, -cum-, -min-, -os, -on *sim.*), -a, -um. (κεκαυμένος)

chalcus -us (calcucecaumenum *sim.*) *i. q. aes ustum – Kupferbrand, Kupferoxyd:* PAUL. AEGIN. cur. 32 calcu kecaumenu (*3,4,9* χαλκοῦ κεκαυμένου) . . . ʒ II. ANTIDOT. Glasg. p. 120,8 calcu cequaminu -I. p. 127,22 caucu cecauminu -I. MAPPAE CLAVIC. 161 caucucecaumenon. DYASC. p. 35a,37 aes ustum, quod alii calcu cecaumenon vocant, conficitur de acutis, id est clavis cupreis . . .; est . . . bonum ruffum *eqs.* (IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 18 ar calcucecumenon. GLOSS. Salern. p. 6a,41 calcucecumenon causticum. *al.*). COMPOS. Matr. 71,5 chalcos kecaumenos fricatur cum britium vino. Ps. GERH. CREM. sal. I 62 tolle ex calcecameno partes due. *al.* *fort. add.:* ANTIDOT. Glasg. p. 105,41 tregoie caucamenon dr. I.

***cecha** (ze-, che-, -gha), -ae *f.* *(theod. vet.* zeche) *societas, fraternitas (vel bona eius) – Verband, Bruderschaft, Zunft, 'Zeche' (oder deren Vermögen; de re v. H. Planitz, Die deutsche Stadt im Mittelalter. 21965. p. 289sq.):* CHART. Salisb. IV 404a p. 473,8 (s. XI./XII.) in civitate Salzburg quaedam fraternitas habetur, quae vulgari vocabulo zegha dicitur. TRAD. Salisb. I 404 ut . . . XVI nummi ad fraternitatem civium Salzburgensium, que zecha *('Bürgerbruderschaft' ed.)* vulgo dicitur, . . . darentur. TRAD. Patav. 849 p. 298,8 tercium . . . talentum empta elemosina pauperibus erogetur in checha (p. 298,10 in -a. *cf.* 858 in -a . . . expendatur). *adde:* REGISTR. Patav. II p. 89,11 de zecha inferiori LX den. *(v. notam ed.).*

cechatrix *v.* cicatrix. ***cecicula** *v.* *caecicula.

cecifico *v.* cae-. **cecindillus** *sim. v.* cicindela.

cecis (cicis, siccida, cecidos, cetison, cicisum *sim.*), -dis *vel* -dos *f. (?m.* -us: *l.8; ?n.* -on, -um: *l.5.7sq.)* (κηκίς, κηκίδιον) *galla (quercûs) – (Eichen-)Galle:* PAUL. AEGIN. cur. 78 p.54,4 cum . . . cicidi (*3,22,5* κηκῖδι) soluta cum vino. 233 p.168,24 cicidos 3 III. 234 p.169,20 ericis fructus, cicidum (*3,59,12* κηκίδων). ANTIDOT. Glasg. p.142,31 cecidos id est galla £. GLOSS. III 487,2 St.-S. cetison facis galla. 496,14 cicidus eihaffel. 497,7 cicisum galla. V 40,31 cyncidas gallas i. eihepphili. DYASC. p.67^{b},24 cecidos id est galla. ALPHITA I p.292,35 galla siccida (ficida *var. l.*) Asiatica dicitur . . .; item galla alapsa seu lapsanum idem. *al.*

cecitas, ceco *v.* cae-. **cecticus** *v.* hecticus.

cecuma *v.* cicuma. **cecus** *sim. v.* cae-.

cecuta *v.* 1.cicuta. **cecutio** *v.* caecutio. **ceda** *v.* scheda.

***cedatarius,** -i *m.* (cedere) *cui ius ceditur – Empfänger eines Rechts:* CONST. II 424,19 (a.1265) si cedens in agendo -um (-det- *cod.*) antecedat.

***cedela,** *acc. pl.* -ας *(f.)* (κηδεία) *contractus coniugii – Eheschließung:* ALBERT. M. eth. 9,1,3 p.565^{a},27 ad tractatus de nuptiis, quos Graeci κηδείας vocant, maxime vocant cognatos.

***cedel(l)a** *v.* *schedella. **ceder(c)a** *v.* cedria.

cedes *v.* caedes.

1. cedo, cessi, cessum, -ere. *script.:* cae-: *l.33. p.424, 28. al.* ci-: *p.424,27. al.* coe-: FORM. extrav. I 9 p.539,2.6. *form.:* *ind. praes.* -et: THEODULF. carm. 41,1,156. PAUL. ALBAR. carm. 8,7. *coni. imperf.* -erimus: *p.424,36.* *ind. perf.* ce(ci)derunt: IOH. TULB. gest. 15 (MGScript. XXXI p.696,16). 16 (ibid. p.696,34).

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *abire, se removere – weggehen, sich entfernen:* BEDA hist. eccl. 5,19 p.325,18 maluerunt loco -ere, quam pascha catholicum . . . recipere (WALAHFR. Wett. 202 -o [caedo *var. l.;* gloss. RO: relinquo] locum). POETA Saxo 2,215 expulsi . . . veteres -ssere coloni. WIDUK. gest. 3,57 Liudulfus . . . patria -ssit. *al.* *de stella:* EKKEH. IV. bened. I 7,61 semper stans illa *stella* pede -ssit. *descendere – absteigen:* WIDUK. gest. 3,69 p.144,12 equo -ssit. **2** *recedere, se recipere – zurückweichen, sich zurückziehen:* WALAHFR. Blaithm. 150 sanctus inermi restitit . . . manu . . . -ere dissuetus. POETA Saxo 2,419 -it Achiva cohors. WALTHARIUS 163 in bellis nullae persuadent -ere curae. HROTSV. Gong. 73 telum numquam scit -ere victum. OTTO FRISING. gest. 2,33 p.141,28 Romani . . . atrocitatem nostrorum non ferentes coguntur -ere. *al.* *in imag.:* ALDH. virg. I 58 p. 318,5 pulla capitis velamina candidis . . . mafortibus -unt (cae- *var. l.*). ad Acirc. 139 p.193,13 thesis . . . enerviter -endo succumbit. HRABAN. carm. 39,69,6 nolite . . . pugnis malis -ere. *al.* **3** *evadere – ausweichen:* BEDA hist. eccl. 1,7 p.20,16 vidit *Albanus* undam suis -ssisse ac viam dedisse vestigiis. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.110,17 quedam *avium* . . . -unt rapacibus persequentibus eas. CHART. scrin. Col. B 1196 Gerhardus et uxor . . . -ent parentibus suis in cameram . . . domui adiacentem. **4** *moveri – bewegt werden:* PASS. Ursulae 13 secundis -entibus undis. **B** *latius:* **1** *evanescere, praeterire – verschwinden, vergehen:* **a** *in univ.:* ALDH. virg. II 1403 nec lucis radius linquens ergastula -ssit. WALAHFR. Wett. 83 bis -ssere novem illius tunc ordinis anni. 245 -ssit et anxietas. CAND. FULD. Eigil. II 23,14 -ssit . . . cito violentia lassis artubus. HROTSV. gest. 550 -ssit nox. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 30 -ssisse periclum. CHART. Wirt. V 1247 ut . . . premissa non -ant memorie. *al.* **b** *c. colore quodam:* α *recidere – zurückfallen:* ALBERT. M. metaph. 7,5,9 p.386,71 (ed. B. Geyer. 1964) cum resolvuntur entia, non -it forma in non-esse. β *asportari – weggebracht werden:* WALAHFR. imag. Tetr. 134 -ant magna tui . . . figmenta colossi, Roma. **2** *corruere – zusammenstürzen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,150 maior . . . aedicula -it maiore ruina. *succumbere – zum Opfer fallen:* CARM. Bur. B 102,15,2 igni -ssere menia, claustra, sere. **3** *irruere – herfallen (über):* FORM. Senon. I 51 quod . . . super filia eorum . . . -ssisset *coniunx* et ipsa . . . occisit. **4** sibi -ere *i. q. vicem peragere – (sich) abwechseln:* ALCUIN. carm. 1,1592 dum sol noxque sibi -unt.

II *translate:* **A** *desistere – ablassen:* EINH. Karol. 5 non . . . semel suscepto labori -ere voluit. WALTHARIUS 884 -e duello! WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 16 malens forte mori quam tanto -ere fasci. 108 sequar . . . numquam -ssurus amici consiliis. *al.* **B** *renuntiare, resignare – verzichten, resignieren:* **1** *de iuribus sim.:* DIPL. Otton. II. 164 de nostro iure et dominio -entes (DIPL. Heinr. II. 255 p.295,25 -o . . . liti et iuri). CHART. episc. Hild. I 200 p.184,3 quibus *(heredibus)* causa -entibus. HELM. chron. 70 p.135,27 -o de medietate decimarum. CHART. Nuremb. 280 quod . . . sorores . . . bonis . . . publice -sserint ac eis renunciaverint. CHART. Osn. III 265 p.190,15 ab omni impeticione sive actione . . . ore et manu -ssimus. *al.* *perdere – verlustig gehen:* CHART. scrin. Col. B 1196 (a. 1256) ipsa *(uxor)* -et omni iuri et actioni. CHART. Argent. I 588 p.445,5 si . . . Burchardus quocunque casu contingente -sserit . . . sue prebende. **2** *de officiis:* ANNAL. Augiens. II a.838 (MGScript. I p.68,2) Erlebadus -ssit et Walafrid constitutus est. ANNAL. Mich. Bamb. a.1160 (MGScript. V p.10,9) Helmbricus abbas -ssit propter infirmitatem. CHART. Advoc. 83 p.43,10 patronatui . . . -ssi. CHART. Turg. II 242 Egelwardo . . . -ente vel decedente. CHART. Carinth. V 299 de ipsa -ssi advocatia. *al.* **C** *tradere, abdicare, conferre – übergeben, abtreten, übereignen:* **1** *iur.:* LEX Sal. Merov. 113,10 servus -atur. FORM. Andec. 35 -o tibi *(sc. coniugi)* adque transcribo capsade casa. FORM. Marculfi 2,4 p.76,25 -imus a presente diae cessumque in perpetuo esse volumus (CHART. Basil. A I 36 p.74,17 cidemus. DIPL. Karoli M. 90 p.130,18 caedimus). FORM. Senon. I 1 ut . . . peculiare . . . -ssum habeas. DIPL. Ludow. Germ. 33 p. 42,35 emunitatis tuitionem . . . -ere et confirmare. CHART. Bund. 471 p.365,6 donavit, . . . dedit, -ssit atque mandavit (*sim.* CHART. Tirol. notar. I 47^{a} p.21,30). *al.* *de precariis:* CHART. Sangall. A 144 p.135,27 (a.797) nos . . . prespiteri -imus . . . hereditatem nostram . . ., ut nos liceat . . . res ad usum fructuarium abere (FORM. Augiens. B 5 sub usu fructuario). FORM. Augiens. B 16 ut . . . in beneficium -erimus. *al.* **2** *usu vario:* WALAHFR. Mamm. 10,16 carnem tibi -o terendam. HROTSV. Dulc. praef. comiti . . . perpuniendas virgines -ssit. EPITAPH. var. II 113,5 martyris hoc templum -ssit. STATUT. ord. Teut. p.14,25 quod optima vestis mortuorum -atur pauperi. **D** **1** *porrigere – darbieten:* CHRON. Noval. 5,39 etiam aliam faciem -ssit. **2** *praebere – gewähren:* LIBER diurn. 44 ut -amus veniam. WALAHFR. Mamm. 21,9 vobis spatium bis denum -o (cę- *C*) dierum. *al.* **3** *remittere – nachlassen:* LEX Alam. 3,1 ut illa culpa ille servus -ssa habeat. NITH. hist. 2,6 p.20,6 unicuique volenti *venire* delicta -ens. **E** *inferiorem esse, vinci – nachstehen, unterlegen sein:* WALAHFR. carm. 38,30 caetera . . . pericla furenti saevitiae -ssere hominum. WANDALB. horol. 19 quo superent *menses* spatio umbrarum -antve, videto! WIDUK. gest. 2,28 p.91,2 calliditati -entes. EGBERT. fec. rat. 2,456 arbor . . . pecori -it. *al.* *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,216 ingenio salso preceps violentia -it. **F** *concedere, flecti, obsequi – nachgeben, sich beugen, gehorchen:* ALDH. virg. II 1061 infantum non -unt corpora poenis. HUGEB. Wynneb. 5 prelatis potentibus numquam adolando -bat. HRABAN. carm. 39,70,4 omnis terra . . . -it servit et munere. 40,8,1 durescit qui animo et -ere nescit. EINH. Karol. 8 p.11,26 in adversis -ere (*cf.* WALTHARIUS 1386 laevis -ere). DIPL. Karoli III. 122 p.194,20 peticioni . . . -ssimus. HROTSV. Gall. 2,5,6 nec minis nec blandimentis cogimur -ere. WIDUK. gest. 1,24 suasus -ere Francis. THIETM. chron. 6,48 p.334,18 qui Deo se potestatibusque . . . humiliant et -unt. WIPO gest. 14 rex . . . nemini -ens nisi soli Deo et caloribus aestivis. ANNAL. Altah. a.1073 p.85,31 tempori -endum. OTTO FRISING. gest. 1,8 p.25,12 quamvis . . . imperio simul et iusticiae -sserit. HELM. chron. 69 p.132,35 ecclesia . . . non vile reputat se . . . -isse subiectioni. *saepe.* *subditum esse – untergeordnet sein:* WANDALB. creat. mund. 216 haec cui *(homini)* fabrica -it (cę- *P*). **G** *obvenire – zuteil werden:* **1** *obtingere, accidere – zu-, (an)heimfallen:* **a** *iur. et publ.:* FORM. Turon. 24 si forte -sserit luctuosa hereditas. RIMB. Anscar. 22 p.48,11 Hammaburg . . . in partem -sserat Wald-

garii. TRAD. Ratisb. 157 p.122,7 post . . . obitum salva omnia . . . servitio . . . sanctorum -ent. DIPL. Ludow. Inf. 57 p.184,28 que *(abbatia)* . . . pro culpa infidelitatis *comitis* . . . nostro -ssit dominatui versa. REGINO chron. a.842 Carolo occidentalia regna -sserunt (WIDUK. gest. 1,9 p.11,18 quia sibi regnum -ssisset iure hereditario). DIPL. Heinr. III. 282 predium . . ., quod in nostram proprietatem . . . concambio . . . facto -ssit. THANGM. Bernw. 48 de parrochia . . . sua . . . nichil sibi -ssisse. DIPL. Loth. III. 67 p.105,2 filię . . . monasterium in tutelam -ssit. CONST. II 42,6 eidem *(imperio)* -et turris. CHART. Tirol. notar. I 560 quod Iuta cum heredibus . . . capitulo -ret Brixinensi. CHART. Brixin. 127 p.133,31 pars . . . mansi libere et absolute -at . . . in . . . Heinricum. CHART. cell. Paulin. 77 pro iure sinodali, quod in obitu seu commutatione sacerdotis ecclesie Caldenborn -it. *saepe. transire – übergehen:* CHART. Heinr. Leon. 23 p.33,6 quia plures . . . in ius nostrum -ere delegerunt. **b** *usu vario:* ALDH. carm. eccl. 4,1,32 Petro -ssit victoria belli (RUODLIEB IV 209. *al.*). WIDUK. gest. 1, 25 p.38,7 fortuna . . . Heinrico -it. 2,9 cum . . . regali dono -ssisset *legatio* Geroni. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,20 ut . . . tibi gloria -at. OTTO FRISING. gest. 2,36 p.144,29 donec . . . in usus exercitus . . . -rent spolia. *al.* **2** *impendi, servire – verwendet werden, dienen:* DIPL. Ludow. Germ. 134 p.187,5 quicquid . . . fiscus . . . poterat sperare, ex eorum indulgentia in luminaribus . . . monasterii -rent. CONSUET. Marb. 293 (Spicil. Friburg. X. 1965) quę in usus pauperum -ere debent. TRAD. Patav. 291 ut . . . predium nulli . . . in beneficium -at (CHART. episc. Hild. I 200 p.184,12). HELM. chron. 92 p.180, 34 quod . . . decimae in luxus secularium -sserint. CHART. civ. Magd. 149 quod omnes munitiones ad defensionem locorum . . . -ere debeant. *al. remissius i. q. praesto esse – zur Verfügung stehen:* CHART. archiep. Magd. 323 p.419,43 (a.1160/66) tam molendinum quam eius area fratrum usui semper -ant servitura. **3** *solvendum esse – zu zahlen sein:* OTTO FRISING. gest. 1,32 p.50,27 de omni iusticia ad fiscum . . . duae lucri partes -ant. REGISTR. Mog. p.10,27 redditus . . . inpignoratos pro marcis L, quorum proventus -unt annuatim in solutionem predicte summe. CHART. ord. Teut. (Hass.) 304 p.229,30 ut de quolibet bono unum talentum -at. **4** *cadere, pertinere – fallen (unter), gehören:* CHART. Austr. sup. II 251 p.367,35 (a.1179) furtum . . . et rapina . . . iuri meo -ent plenarie. CHART. Rhen. med. II app. 16 p.447,18 vinea, que scolteto -it. CHART. Sil. C 32 p.319,2 locatoribus sexta -it curia. p.319,15 bancci, in quibus calcei et panes venduntur, -unt iudicio. *al.* **5** *dedicatum esse – gewidmet sein:* WANDALB. Goar. 1,2 (prol.) operis, cui maiorum studia -sserint, auctoritatem. **6** *patere – ausgesetzt sein:* HELM. chron. 5 p. 13,24 quicquid flumini contiguum fuit, barbarorum direptionibus -ssit. **7** *incidere – geraten (in):* HELM. chron. 98 p. 192,32 urbs . . . -et in manus Slavorum. CHART. Brixin. 111 p.118,31 ea, que in tempore aguntur, . . . in oblivionem -unt. **H** *evenire, verti – (aus)gehen, ausschlagen:* FORM. Andec. 33 sic -ssit . . ., ut *eqs.* ALDH. virg. I 35 p.278,15 secus -ssit. WANDALB. Goar. 1,2 (prol.) si res bene -sserit. RIMB. Anscar. 37 p.72,23 mandatum Domini . . . in irritum non -ssit. REGINO chron. a.853 p.77,3 non ei in prosperum -ssit. THANGM. Bernw. 19 p.767,27 ad votum rebus -entibus. LAMB. HERSF. annal. a.1065 p.99,4 omnia -bant ex sententia. CHART. select. Keutgen 104,4 delicta, que ad manum vel ad collum amittendum -unt. CONST. I 375,1 quod vobis . . . ad gravamen -ret aut offensam. *saepe. accidere – sich ereignen:* VITA Aniani 2 (MGMer. III p.109,4) videns adversa, quae -sserant. **I** *differre – abweichen, verschieden sein:* ALDH. virg. II 2840 si genus aut numerus vel casus ab ordine -at.

adi. **1. cedens,** -entis. *appertinens – zugehörig:* DIPL. Ludow. Inf. 8 p.106,31 census . . . regiae potestati -es. 29 p. 141,8 locum suo iuri -em. DIPL. Conr. I. 5 p.6,25 cum . . . omnibus ad . . . abbatiolam . . . -bus. CHART. Wirt. VI 1993 p.389,15 bona nostra atque iura nobis -cia seu ad nos pertinencia.

2. cedendus, -a, -um. *sequens – folgend:* LIBER hist. Franc. 48 -um (-o *var. l.*) . . . tempore (50 [sequenti *var. l.*]).

subst. **1. cedens,** -entis *m. qui recedit – ein Zurückweichender:* EPIST. var. I 33,20 *(in imag.)* ut esset *abbas* . . . -ium sustentator.

2. cedens, -entis *n. quod appertinet – Zugehöriges:* TRAD. Ratisb. 136 p.110,9 (a.889) omnia . . . suo usui servientia suoque iuri -ia.

2. cedo *imper. script.* cae-: *l.12. metr.* cē-: *l.9.12sqq.* **1** *dic – sag:* ABBO SANGERM. bell. 2,376 talia quis, lector, sanctorum gesserit umquam, -o (gloss.: dic)! LIUTPR. antap. 4,7 p.106,33 -o . . ., quid perversius ille quidve foedius te dixisse credendus est. 4,26 p.120,12. EKKEH. IV. bened. I 15, 15 quis modus et via, cędo! **2** *da – gib her:* CARM. var. II 18,23 quid vis persolvere? -o. **3** *age – wohlan:* WALDR. carm. 3,7 nunc vadant -o quis sunt navalia presto.

3. cedo *v.* caedo. **4. cedo** *v.* sedo.

cedonius *v.* cydonius. **cedowarium** *v.* zeduar.

cedria (cae-, -ea, ceder(c)a), -ae (*vel* -as) *f.* (κεδρία) **1** *resina, pix, oleum cedri vel iuniperi – Harz, Teer, Pech, Teeröl der Zeder oder des Wacholders, 'Zedernöl' (cf. RE XIX 1 p.1sqq.):* PAUL. AEGIN. cur. 23 cum oleo . . . aut -a (*3,3,8* κεδρία) aut liquida pice. 252 p.196,20 galbani, ireos ana ʒ VI, -as (*3,77,2* κεδρίας) ʒ V. RECEPT. Donauesch. 77 -ae (cae- *cod.*) cocte, quod sufficit *eqs.* COMPOS. Luc. H 20 -ea (hedrea *L*) ex ligno cedrino coquitur. MAPPAE CLAVIC. 269 picis liquidae ʒ I semis, cedera ʒ I. 274 cedercae cedrinae solidos II. DYASC. p.65^{b},15 de qua *(cedro lata)* fit -a; est . . . probabilis, que est spissa *eqs.* TRACT. de aegr. cur. p.340,27 -am, id est picem liquidam. *al.* **2** *per confusionem i. q. citrium – Zitrone:* RHYTHM. 146,16$^{tit.}$ de -a; me mater . . . spinis enutrit iniquis.

cedrinus, -a, -um. (κέδρινος) *metr.* -drī- (*cf.* GODESC. SAXO gramm. 1,56): *l.55.*

1 *adi.:* **a** *qui cedri, iuniperi est – Zedern-, Wacholder-* (*cf.* GLOSS. III 388,51 St.-S. -um cedern): **α** *cedri proprius – der Zeder eigen:* WOLBERO cant. 1 p.1092^{C} est . . . insigne naturae -ae, quod odore suo dicitur fugare serpentes. **β** *ex cedro, iunipero oriundus – von der Zeder, vom Wacholder stammend:* GLOSS. III 97,25 St.-S. citreum vel -um lignum cederbominholz (196,29. V 34,53. ARNOLD. LUB. chron. 5,27 p.205,21). *v. et l.24sq.* **γ** *ex cedro confectus – aus Zedernholz gefertigt:* INVENT. Matth. 18 arculam . . . materie -am. ARNOLD. LUB. chron. 5,27 p.205,20 domos lapideas et -as. *alleg.:* HRABAN. univ. 19,6 p.518^{A} tigna . . . doctores sunt . . .; -a . . . propter eximias virtutes eorum (HONOR. AUGUST. cant. 1,15/16 p.381^{B} t. sunt -a, quia eorum [*episcoporum*] opera sunt imputribilia). **δ** *ex cedro, iunipero paratus – aus Zeder, Wacholder gewonnen:* AESCULAPIUS 11 p.14,42 oleum -um. **b** *per confusionem i. q. citrinus – Zitronen-:* WILH. HIRS. const. 1,11 pro signo pomi -i (LEO MARS. chron. 2,37 p.652,10. ALBERT. M. veget. 1,179 columnales *fructus* sicut pomum -um. 6,51. *ibid. al.*). ALBERT. M. veget. 6,54 granis -is. **2** *subst.:* **a** *fem. i. q. cedria – Teeröl der Zeder, des Wacholders:* AESCULAPIUS 4 p.7,40 ex -a ungito stomachum. **b** *neutr. plur. i. q. materia ex cedro confecta – Bauholz von der Zeder:* METELL. buc. 7,72 rex sacris -a parat.

cedris, -idis *f.* (κεδρίς) *fructus cedri (vel iuniperi) – Frucht der Zeder (oder des Wacholders; cf. André, Lex. bot. p.78):* PAUL. AEGIN. cur. 236 p.173,2 cicera, -es (*3,61,5* κεδρίδες) et omnia diuretica. p.173,14.

cedrius, -a, -um. *per confusionem i. q. citreus – Zitronen-:* EKKEH. IV. bened. II 179sq. da, Petre de Roma, sint mitia -a poma, -a virtutem dent poma.

cedrus (cae-), -i *f. (m.: l.68)* (κέδρος) *form. nom. sg.* -os: *l.66.*

I κέδρος – *Zeder (cf.* GLOSS. I 78,29 St.-S. -os . . . montes altos . . . sive arbores. 79,29 -os cedarpaum. *saepe):* **A** *strictius i.q. cedrus (Libani) – (Libanon-) Zeder (Pinus Cedrus L.):* **1** *proprie:* WALAHFR. exord. 32 p.515,1 caedri de Libano caesi. WOLBERO cant. 1 p.1092^{C} -us . . . tria habet naturae suae memorabilia, proceritatem, odorem, imputribilitatem. ALBERT. M. veget. 6,48. *al.* **2 a** *per compar.:* AETHICUS ISTER 82 p.64,14 eminentior *Alexander* in rumore -o.

[Dauser]

THIETM. (?) chron. prol. 10 quorum *(Saxoniae regum)* temporibus regnum velut ardua -us enituit. **b** *alleg.:* HRABAN. univ. 13,1 p. 362^{C} -i . . . Libani declarant nobiles ac potentes. 19,6 p. 517^{B} -us Christum sive sanctam ecclesiam mystice significat . . .; -us prophetas atque apostolos . . . figurat, . . . -i superbos haereticos . . . seu etiam daemones figurant. **c** *meton.:* **α** *de hominibus:* PAUL. DIAC. carm. 18,23 *(de Karolo rege)* ardua, divino nitido quae fulgis in horto, -e, vale! WALAHFR. Otm. 4 p. 99,22 paradysi caedrus inconvulsa permansit (SEDUL. SCOT. carm. 2,1,31). *de Maria:* MILO carm. 3,4,2,9 caedrus, cypressus. **β** *de papyro sim. oleo cedrino illito:* LAMB. LEOD. Matth. I 2393 illic invenies celebris monimenta Mathię digna stilo, digna -is aut ęre perhenni *(cf. Pers. 1,42).* **B** *latius i. q. iuniperus – Wacholder:* TRACT. de caus. mul. 7 calefacionis esse debent bene olentes, ut est . . . -e turionis. GLOSS. III 529,40 St.-S. gumma -i wachalderdorn. 542,4. HILDEG. phys. 3,19 -us calida est et . . . confirmationem signat. GLOSS. Salern. p. 9^{b},17 rami -i, lignum iuniperi. -us lata *i. q. cedrelate – Zedertanne (Iuniperus excelsa MB.):* DYASC. p. 65^{b},12 alia *arbor* . . . est maior, qui ab aliquibus -us lata appellatur.

II *per confusionem i. q. citrus – Zitrone (Citrus medica L.; cf. ital.* cedro): GLOSS. III 385,67 St.-S. poma -i pomcedern. 386,59. ALBERT. M. veget. 6,51 Italici . . . -um vocant arborem, quae facit poma crocea oblonga magna, quae fere figuram praetendunt cucumeris. 6,52 est . . . quiddam huius arboris, quod facit poma multo minora quam alia, et vocatur . . . -us masculina. *ibid. al. arangus – Pomeranze (Citrus aurantium L.):* ALBERT. M. veget. 6,54 -us masculina habet grana sterilia in pomo suo. *Dauser*

ceduar *v.* zeduar. **cedula** *v.* schedula.

ceduus *v.* caeduus.

cef- *v.* ceph-. **cegolites** *sim. v.* tecolithus.

***cehningus,** -i *m. (cf. theod.* Zehnling, *v. Deutsches Wörterbuch. XV. 1956. p. 452) mensura quaedam lini – ein Maß für Lein, Büschel, 'Zehning':* REGISTR. Austr. II p. 75 nr. 12 (a. 1265/67) lini duos -os.

***cellarius** *v.* *cidalarius. **celamen** *v.* caelamen.

***celamentum,** -i *n. occultatio – Geheimhaltung:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 421,54 -um, ne ulli mortalium id proderent, iurare.

celandrium *v.* chelandium. **celarium** *sim. v.* cell-.

celatim *v.* celo.

celatio, -onis *f. occultatio – Verheimlichung, Verschleierung:* PAUL. FULD. Erh. 2,10 quod culpa eius *(furis)* non haberet -em. ALBERT. M. top. 8,1,2 p. 493^{a},38 in -em *(p. 155^{b},23* κρύψιν) conclusionis intentae.

***celativus,** -a, -um. *philos. i. q. celans, ad occultationem destinatus – verbergend, zur Verschleierung dienend:* ALBERT. M. top. 8,1,2 p. 493^{b},32 optimum est dialectico etiam his propositionibus uti, quae -ae *(p. 155^{b},26* πρὸς κρύψιν) dicuntur (p. 494^{b},44. p. 498^{a},1. *v. et p. 442,22*).

1. celator (ze-), -oris *m. absconsor – ein Verbergender, Verberger:* COLUMB. epist. 4 p. 169,24 ut vice ceti sit . . . tutus -r (z- *M*), qui Ionam vestrum terrae reddat.

2. celator *v.* zelator. **celator(ius)** *v.* caelator(ius).

1. celatura, -ae *f. occultatio – Verheimlichung:* LEX Sal. Merov. 41,2 (cod. A 3) ex qualibet -a . . . culpabilis iudicetur.

2. celatura *v.* caelatura. **celeber** *v.* celebris.

celebrabilis, -e. **1** *praedicabilis, venerabilis – preis-, verehrungswürdig:* MILO carm. 1,6,1,120 genus. 1,6,4,298 crucis -e signum. *splendidus – ansehnlich:* VITA Karoli M. 2,1 p. 45,33 res ecclesiasticas -es reddidit. **2** *celebratione dignus – feiernswert:* HIST. Walc. 24 p. 516,15 -is sollemnitas . . . diei. 54 p. 528,45 *translationem.* CONR. MEND. Attal. p. 132,32 natale tuum mihi fore -e.

celebratio (cae-, -cio), -onis *f.* **1** *veneratio – Verehrung:* DIPL. Arnulfi 72 ad Dei et sanctorum . . . -em aecclesiam . . . construere. **2** *actio sollemnitatem agendi – das Feiern:* BEDA hist. eccl. 3,17 p. 162,1 in -e sui paschae. *al.* CAND. FULD. Eigil. I 22 ne cui . . . haec -o *(sc. anniversarii)* superstitiosa . . . esse videatur. DIPL. Otton. II. 183 quotienscumque . . . regia . . . sollempnium dierum -o contingat. **3** *executio, effectio, caerimonia – Durchführung, Vollzug, Abhaltung, Feier (sensu sollemnitatis fere diminuto vel evanido):* **a** *eccl.:* **α** *in univ.:* ARBEO Emm. 42 missarum (FORM. Augiens. C 2 in m. -cionibus . . . divinam deposco clementiam. CAND. FULD. Eigil. II 18,6 summae -o missae. *saepe*). AMALAR. off. 3,44,4 in cae-e XXX dierum. CONC. Karol. 46^{B},4 clerici . . . -e divini mysterii . . . suspendantur. RUOTG. Brun. 31 cum . . . divinę laudis -e. GERH. AUGUST. Udalr. I 8 sacrorum officiorum -em audire. EPIST. Teg. I 22 consuetudinarias complevimus precaminum -es. *saepe. de pascha Iudaeorum:* HRABAN. epist. 9 typici agni immolatio et pasche -o . . . nostram redemptionem insinuant. 33 p. 466,31. **β** *cantus, officium – Gesang, Liturgie:* CHART. Bund. 72 p. 63,4 (a. 800) ut . . . fratres . . . psalterium ac -em vigiliae decantent. CONC. Karol. 37,59 sanctimoniales . . . habeant studium . . . in psalmorum -e. **γ** *gravitas, modus (sollemnis) – Feierlichkeit, (feierliche) Form:* RUD. FULD. mirac. praef. p. 329,41 quae *(ossa martyrum)* . . . digna -e a fidelibus venerantur. THANGM. Bernw. 5 ad missarum sollempnia festiva -e procedens. *al.* **b** *publ. et iur.:* **α** *consessus – Tagung:* CONST. III 56 (a. 1274) curie -cioni . . . interesse. **β** *confectio – Abschluß:* CHART. archiep. Magd. 347 p. 459,19 (a. 1176) concambii. CHART. Turg. II 206 p. 606,2 -cio . . . contractus. CHART. Sil. C 71 p. 395,32 peracti fori -cio.

celebrator, -oris *m.* **1** *qui sollemnitati interest – Teilnehmer an Feier:* GERH. STED. annal. p. 227,16 absque nuptiarum -bus. **2** *exsecutor (caerimoniae) – Vollzieher, Zelebrant:* PAUL. BERNR. Greg. 117 incestuosis missarum -bus. GERHOH. Sim. p. 262,23 catholici sacramentorum -es. CHART. Sil. D I 45 p. 28,21 (ed. H. Appelt. 1963) assumpsimus eos *(monachos)* . . . pro litteratis divinorum -bus. *presbyter – Priester:* TRAD. Wessof. 12 (Mon. Boica VII p. 371,3; a. 1220/43) ut . . . cappelle procurator et -r . . . oblationes . . . conservet.

celebris (cae-), -e. *form.: nom. sg. masc.* -er: *l. 50. p. 429,4. decl. I. gen. sg.* -ae: *l. 43. compar.* -erri-: *p. 429,6. metr.:* -lĕ-: *l. 55sqq. 62. saepe.* -lē-: *p. 429,7.9. al.*

I *spectat ad crebritatem, communitatem i. q. multiplex, frequens, communis – vielfältig, häufig, allgemein:* IONAS BOB. Columb. 1,2 p. 155,2 aetherea . . . axis siderum distinctione flavescens de frequentia -ae (-i, -is, crebre *var. l.*) lucis speciosior est. RUD. FULD. Leob. 23 plerique fratrum . . . -i sermone testantur *eqs.* (mirac. 2 p. 331,54). VITA Godefr. Cap. I 1 ut maiorum -rima relatione cognovimus. CHART. archiep. Magd. 451 factum est -i consensu . . . magnatum. *al.*

II *spectat ad notitiam, claritatem sim. i. q. notus, clarus, magnus – bekannt, berühmt, groß (cf.* GLOSS. I 68,26 St.-S. caeleber [*a*, ce- *b. c*] aeruuirdic. 68,29 -e uuerdlih. 68,36 -rimus tiurlihhosto. II 8,2 -es marre. *al.):* **A** *eccl. i. q. venerabilis, sanctus, altus – verehrungswürdig, heilig, hoch:* **1** *in univ.:* **a** *de obiectis existimationis:* HUGEB. Wynneb. 7 p. 112,39 per . . . -rimam caelestis vitae callem. WALAHFR. carm. 12,3 patres -rima iura tenentes. POETA Saxo 3,116 pontificum coram sancto -ique senatu. HROTSV. prim. 105 locum -em vocitabant Gandeshemensem. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,84 esse Deum . . . -em per climata mundi. DIPL. Heinr. III. 30 presulis -rimi. TRANSL. Annon. 1 p. 515^{a},48 si idem sanctus . . . -is ut ceteri sancti haberetur. *saepe. de templo paganorum:* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,181 -rima plebi *aedes Ioviana.* **b** *de rumore, laude sim.:* WILLIB. Bonif. 4 p. 15,4 nomen eius . . . -e apud omnes . . . habebatur (DIPL. Otton. I. 380^{a}). RUD. FULD. Leob. 10 fama sanctitatis . . . laude -i multorum ora repleverat. EPIST. Teg. I 30 -is fama pietatis vestrę. LAMB. HERSF. Lull. 3 p. 309,22 -is per Brittanniam rumor percrebuit. *al.* **2** *c. colore quodam:* **a** *gratus, acceptabilis – willkommen, wohlgefällig:* RIMB. Anscar. 27 capit. p. 16 ut christianitas apud eos -is haberetur. VITA Maxim. Trev. II 70 funus . . . -is Christo super aethera civis. **b** *integer – rein:* WALTH. SPIR. Christoph. I 4 -is conscientię. **B** *usu communi:* **1** *in bonam partem i. q.*

[Schmidt]

gloriosus, praedicabilis, insignis, gravis, nobilis – ruhmvoll, preiswürdig, (hoch)angesehen, bedeutend, edel: **a** *in univ.:* **α** *de obiectis existimationis:* ALDH. virg. I 29 p.266,3 Antonius per Aegiptum -r (cae-i *G O*) fama vulgabatur. AETHICUS ISTER 108 p.81,1 Babilloniam extollente virtute cunctarum urbium -erriorem. WALTHARIUS 682 -rimus heros. ERMENR. Sval. praef. 2 p.155,22 (vs.) curre . . ., musa -is! praef. 3 omni in arte -rimo . . . Ruadolfo. HROTSV. Theoph. 76 vir fortis vita meritisque -is. LAMB. TUIT. Herib. 1,1 pater . . . multo -is nomine. OTTO FRISING. gest. 1,34 p.53,28 Thebas, Athenas, antiqua nobilitate -es. 2,20 p.123,19 obsidio. *saepe.* **β** *de rumore, memoria sim.:* WALAHFR. Wett. 176 Wettinus erat -i rumore magister. WIDUK. gest. 1,8 capit. p.2 nomen Saxonum -e fit. DIPL. Otton. III. 245 -is memorię Ottonis. *al.* **b** *c. colore quodam:* **α** *insolitus – ungewöhnlich:* GERH. STED. annal. p.227,19 cum gaudio . . . -es divulgatae sunt nuptiae *ducis.* **β** *magni momenti – hochwichtig:* DIPL. Otton. II. 218 p.245,30 -e est et memorie commendandum . . . illud apostolici observari precepti *eqs.* **2** *in malam partem:* **a** *famosus – berüchtigt:* ALDH. ad Acirc. 45,4 -is spolians Nilotica regna *(sc. locusta).* **b** *fort. i. q. superbus – viell.: stolz:* EUGEN. VULG. syll. 10,2 ostendis -em vano sub tegmine mentem.

III *spectat ad sollemnitatem:* **A** *festus, celebrandus – festlich zu begehen, Fest-, Feier-:* HRABAN. epist. 17[b] diem (POETA Saxo 5,534. *al.*). THIETM. chron. 6,4 -i sollempnitate paululum respirare. **B** *sollemnis, magnificus, pulcher – feierlich, festlich, großartig, schön:* **1** *eccl.:* HUGEB. Willib. 6 p.106,20 -rima . . . preconia. AMALAR. ord. antiph. 16,3 -ius officium luminum. EPITAPH. var. I A 4,16 cui *(praesuli)* dederat pompa -e decus. *subst. neutr. plur. i. q. sollemnia – Feier(lichkeiten):* VITA Annon. I 2,16 p.490[b],46 processurus ad aliqua dedicationis -ia. **2** *publ. et iur.:* WALAHFR. Gall. 1,22 p.300,20 -i edicto . . . praecepit *rex.* WIDUK. gest. 2,15 convivium. DIPL. Loth. III. 77 p.120,33 confirmatum in generali curia et cę-i multorum episcoporum *eqs.* **3** *milit.:* WIDUK. gest. 2,34 triumpho -i (3,49).

neutr. pro adv.: sollemniter – feierlich: LIBER hist. Franc. 16 p.267,5 letanias ubique -e (cae-, -ae, -iter *var. l.*) coluntur *ecclesiae.* THIETM. chron. 4,46 palmarum sollemnia -e peracta sunt. 6,81 p.372,7.

adv. **celebriter.** **1** *saepe, longe lateque – oft, weit und breit:* VITA Bard. 15 p.329,47 -rime . . . auditi sunt, qui dicerent *eqs.* VITA Norb. II 72 p.1304[D] fama creberrime et -rime . . . percurrente. **2** *alte – hoch:* RUD. FULD. Leob. 12 p.127,44 ut nomen virginale . . . -ius ubique laudaretur. **3** *sollemniter – feierlich:* **a** *eccl.:* VITA Ludow. Pii 43 p.632,39 festivitatem *s. Martini* . . . -r peregit. DIPL. Karoli III. 129 p.207,9 ecclesia . . . -rime dicata. HAIMO (?) Wilh. 29 p.223,44 memoriam . . . -r recolit . . . plebs. *al. v. et l. 39. de ritu paganorum:* CHRON. Basil. app. a. 2 p.297,15 ritum paganitatis . . . tam -r fieri. **b** *iur. et publ.:* CHART. archiep. Magd. 375 (c. 1180) hoc *(sc. emptio)* . . . -r actum est. ALBERT. STAD. annal. a. 1126 p.322,31 ipso *(rege)* . . . -r electo.

celebritas, -atis *f. script.* cae-: CONC. Merov. p. 78,10. 17. *signif.:* HONOR. AUGUST. gemm. 3,7 -s quasi celibum, id est castorum, ritus dicitur.

1 *sollemnis et ampla congregatio, 'splendor' – feierliche und glanzvolle Versammlung, 'Glanz':* RUOTG. Brun. 31 ut . . . hac -e *(sc. reliquiarum)* gloriam Domini propagaret. 42 locum . . . -e . . . omnis generis hominum . . . floruisse. FUND. Hild. 3 p.943,10 fratrum -s. **2** *notitia, claritas – Bekanntheit, Berühmtheit (cf.* GLOSS. I 68,32 St.-S. -s uuerdunga): **a** *proprie:* WIBALD. epist. 234[ex] res magnas -e adiuvari. **b** *meton.:* **α** *de titulo regis i. q. maiestas – Majestät:* LEG. Wisig. 2,1,1 legum correctio . . . inconvulso -is oraculo valitura consistat. **β** *opus sacrum – heiliges Werk:* LIBER diurn. 19 -is *(sc. constructionis basilicae)* perfectione gratuleris. **3** **a** *sollemne – Fest:* **α** *eccl.:* TRAD. Frising. 328 (a.814) coram illa multitudine, quid ad illam -em *(sc. consecrationem ecclesiae)* venerat. HRABAN. epist. 51 de aliis -bus, quae . . . observandae . . . statutae sunt. MILO Amand. 8 (MGMer. V p.481,22) -s anniversaria . . . elevationis. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 22 coenae Domini -s. *al.* **β** *usu communi:* LEG. Wisig. 3,1,3 nuptiarum . . . peragatur festa -s. REGINO chron. a. 877 p.113,7 huius -is *(sc. nuptiarum)* gaudia. **b** *actio sollemnitatem agendi – das Feiern:* WALAHFR. exord. 22 p.496,7 in diebus . . . publica -e conspicuis. *spectat ad Iudaeos:* LEG. Wisig. 12,3,21 p.450,7 de quorum *(dierum)* -e suspicio vertitur. **4** *exsecutio, effectio, apparatio, caerimonia – Durchführung, Vollzug, Veranstaltung, Feier (sensu sollemnitatis diminuto vel evanido):* **a** *eccl. et publ. (cf. W. Dürig, Imago. 1952. p.61):* HEITO Wett. 26 ut -s operis Dei . . . ordine inconfuso . . . ageretur. CHART. Rhen. med. I 97 in . . . annua orationum -e. NOTKER. BALB. gest. 1,11 missarum -e . . . peracta. CHRON. Andag. 45 p.112,13 paschales -es . . . sollempnizare. OTTO FRISING. gest. 2,32 p.140,35 -is huius iocunditas *(sc. coronationis). al. cantus – Gesang:* VITA Mathild. II 10 p.290,9 ecclesiam intravit sancta -e ymnorum. **b** *iur.:* CHART. Salem. 347 p.381,2 (a.1259) quicumque . . . mercatus vel fori -em . . . presumat.

***celebritatio,** -onis *f. exsecutio – Vollzug:* CONC. Karol. 10,1 in missarum -e . . . preces Deo fundere.

celebro (cae-), -avi, -atum, -are. *script.:* -ll-: CHART. Sangall. B 303 p.237,3 (a.1219). *al.* -lib-: *l.64. metr.:* -lĕ-: *l.32.46.48.51sq. saepe.* -lē-: *l.54. adde* BERNH. GEIST. palp. 1,287.

I *spectat ad iterationem, divulgationem:* **A** *frequentare – (häufig) besuchen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,61 lupanar. 4,134 libidinis antrum. NARR. itin. nav. p.195,30 maxime . . . Pisani *(sc. mercatores)* hunc locum *(sc. Ceutam)* -ant. **B** *(frequenter) edere – (häufig) essen:* ABBO SANGERM. bell. 3, 29 acrizimum -es (gloss.: frequentes). **C** *vulgare – verbreiten:* CHRON. reg. cont. I a.1187 p.136,7 de imperatore rumor -vit, quod *eqs.*

II *spectat ad notitiam, claritatem sim. i. q. notum reddere, laudibus efferre, honorare, colere – bekanntmachen, rühmen, (lob)preisen, verherrlichen, (ver)ehren:* **A** *eccl.:* TRAD. Frising. 61 (a.773) quorum *(sanctorum)* ibidem -antur reliquiae. 341 ubi sedis episcopii . . . honorifice -atur. HRABAN. carm. 81,5 -at Germania laudes et Bonifacii opus. WALAHFR. carm. 43,1,1 hoc templum Stephani -atur honore dicatum. imag. Tetr. 114 laudibus altithronum -as . . . patrem. HROTSV. lib. 2 praef. 3 quo eodem dictationis genere . . . castimonia . . . -retur. CONSUET. Bamb. 413 (Spicil. Friburg. X. 1965) in diebus . . . apostolorum -andorum infra hoc tempus. *saepe. c. acc. dupl.:* WANDALB. martyr. hymn. 2 te chori regem -ant superni. *nom. propr.* C-ant: NIVARD. Ysengr. 2,69 fidus C-ant, ope cuius . . . est data Roma Petro *(v. notam ed. et A. Franz, Die Messe im deutschen Mittelalter. 1902. p.625[1]).* **B** *publ.:* **1** *in univ.:* WALAHFR. carm. 42,3 fama licet quosdam lato -verit orbe. POETA Saxo 5,118 vulgaria carmina magnis laudibus eius . . . proavos -ant. *al. c. acc. dupl.:* CARM. de bello Saxon. 3,59 quos *(Suevos)* prius expertos Saxonica bella -at gloria . . . triumphi. **2** *c. colore quodam i. q. consalutare – begrüßen:* WIDUK. gest. 3,75 p. 152,10 restitutum patriae *imperatorem* . . . cum magno gaudio -bant. *remissius:* RAHEW. gest. 4,43 p.283,31 castra ingreditur et stulticiam . . . simulans . . . ludicris -atur. **C** *usu communi:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,105 ocia pastorum -are. 1,262 omnibus in terris -bitur ista poesis.

III *spectat ad sollemnitatem i. q. agere, agitare – feiern, begehen:* **A** *eccl. (cf. B. Droste, 'Celebrare' in der römischen Liturgiesprache. 1963. p.142sqq.):* PIRMIN. scar. 9 christiani celibrant (-le- *AC*) pascha (AMALAR. off. 4,23,25 qui veraciter p. -ant, sive in collecta seu in cubiculo cordis. *saepe*). CONC. Karol. 36,36 festos dies in anno -are *eqs.* CAND. FULD. Eigil. I 22 memoriam omnium fratrum . . . in missarum celebratione, psalmodiis et oratione sancta -are. GERH. AUGUST. Udalr. I 4 p.391,1 tempus quadragesimae quanta devotione -ret. BERTH. (?) annal. a. 1080 p.324,13 rex . . . nativitatem Domini . . . sollemnissime -vit. CHART. Brixin. 65 p.70,20 qui *(sacerdotes)* sollempnitates beate virginis . . .

[Schmidt]

devote et sollempniter -ent. 111 p.119,3 anniversarium matris . . . cum x sacerdotibus debet -are *hospitalensis. saepissime. de festis Iudaeorum, paganorum:* Leg. Wisig. 12,3,5 neomenias seu festivitates tabernaculorum . . . -are. Aldh. virg. I 50 p.306,22 Lupercalia et Competalia -ando (cę- *O*). *al. absol. c. sensu non laborandi i. q. Deo vacare – Gott dienen:* Lex Alam. 38 capit. p.43 (cod. 8) ut die Domenico -etur. **B** *publ.:* Hrotsv. gest. 696 hac ita laetitia dignis rebus -ta advenit dux. Widuk. gest. 2,41 cuius *(reginae)* dies *extrema* . . . -ta est cum . . . lacrimis omnium Saxonum. Otto Frising. gest. 1,12 p.27,29 ipso *(imperatore)* . . . nuptias . . . magnifice -ante. *al. in imag.:* Carm. Bur. B 161,2,3 vere mundus -at diem sui natalis.

IV *spectat ad exsecutionem, effectionem (sensu sollemnitatis diminuto vel evanido) i. q. peragere, exsequi, facere, habere – aus-, durchführen, vollziehen, (ab)halten, zelebrieren (pass. saepe i. q. fieri, locum habere – geschehen, sich ereignen, stattfinden):* **A** *eccl. (cf. B. Droste, op. cit. p.72sqq. 176sqq.):* **1** *in univ.:* **a** *c. acc.:* **α** *de officiis divinis, ritibus sacris sim. (c. sensu concelebrationis plebis vel non-sacerdotis: l. 24.26; cf. J. Jungmann, Missarum Sollemnia. I. 1952. p.259):* Form. Marculfi I 1 p.40,15 -tu . . . divino misterio. Einh. Karol. 26 p. 31,11 in sacrificiis -andis. Vita Alcuini 23 -bat . . . missarum solempnia *Alcuinus diaconus.* Conc. Karol. 50^{D},33 baptismus . . . a ieiunis -atur sacerdotibus. Amalar. interpr. 56 ut . . . sacramenta -et *plebs.* ord. antiph. 76,2 ut . . . ammonitio . . . frequenter -etur. Walahfr. exord. 3 in quibus *(locis)* orationes . . . et mutuae aedificationis solatia -rent *fideles.* Trad. Frising. 591 dedicatione solemniter -ta. Libell. de conv. Baiuv. 12 qui hoc *(officium)* latine -verunt. Gerh. August. Udalr. I 27 p.413,18 ad sanctum Iohannem missam -are. Froum. carm. 10,5 vestes, -ant quę mistica sancta. Berth. (?) annal. a.1077 p.304,29 exequialibus officiis, missarum sollemniis, elemosinis, vigiliis . . . sollemniter . . . -tis. Annalista Saxo a.1105 p.740,20 archiepiscopus . . . ordines -ans. *saepissime. spectat ad animam:* Albert. M. sacram. 259 p.170,33 sabbatum mentis -are cum Deo. *de ritibus haereticorum, paganorum:* Conc. Karol. 5 p.39,40 iussit . . . publicas orationes -are *haereticus.* Walahfr. exord. 2 p.476,11 daemonum veneratores . . . suae religionis cultum sub divo -asse. *cf. p.432,3sq.* **β** *de ieiunio (cf. B. Droste, op. cit. p.167sqq.):* Conc. Karol. 50^{B} p.599,12 generale ieiunium per totum regnum . . . -are (Vita Corb. 33. *al.*). **γ** *de veneratione sanctorum:* Trad. Frising. 32 (a.769) Frigisinga, ubi honor sanctae Mariae cae-atur (125 h. sedis sanctae Mariae -atur. *cf. p.430,39.432, 14*). **δ** *de miraculis:* Beda hist. eccl. 3,2 p.129,25 quod ibidem . . . usque hodie forent miracula -anda. 3,9 p.145,17 sanitates infirmorum . . . -ari non desinunt. **b** *c. abl. (cf. D. Norberg, Syntaktische Forschungen. 1943. p.145):* Vita Boniti 35 (MGMer. VI p.136,16) vigiliis *(2,* -as *cett.)* -are (Vita Hugberti 19 [MGMer. VI p.494,14]. Vita Eptad. 21 [MGMer. III p.193,22]). **c** *absol.:* **α** *missam facere – die Messe zelebrieren, feiern:* Rud. Fuld. mirac. 5 inter -andum. Chart. Berg. Magd. 56 (epist. papae a.1207) archiepiscopus . . . in eodem non -ret altari. Albert. M. sacram. 77 p.55, 56 sumens *panem mixtum* non debet post -are. Chart. ord. Teut. (Thur.) 16 p.19,13 ianuis clausis . . . -ari (*sim.* Chart. Turic. 776). *al.* **β** *sacerdotio fungi – als Priester amtieren:* Annal. Basil. a.1276 p.199,20 qui *(plebanus)* octoginta annis ibidem -vit. *in cultu Iudaeorum:* Oliv. hist. Ierus. 115 p.74,8 quem *(Hyrcanum)* Antigonus auriculis truncavit, ne . . . -are posset. **γ** *officia divina agere – Gottesdienst abhalten:* Hraban. carm. 2,2,11 quid -ando . . . signet . . . Christi sponsa sacramentis et studiis variis. **2** *c. colore quodam:* **a** *decantare, recitare – singen, (vor)lesen:* Lull. epist. 140 p.280,20 (vs.) -ant . . . carmina Christo. Conc. Karol. 15^{B} psalteria faciant -are. Amalar. off. 1,32,5 duo alleluia -antur. 3,11,3 quamdiu haec duo cae-antur, id est lex et prophetia. ord. antiph. 18,3 cantor, . . . -a neuma! *ibid. saepe (v. ind.).* **b** *tribuere, dare – spenden, erteilen:* Conc. Karol. 61,2 p.802,23 quo *(spatio)* . . . poenitentibus . . . solet -ari remissio. Chart. Tirol. 834 p.251,22 (a.1224) dies -ande absolutionis. **c** *offerre, concipere – darbringen, ablegen:* Leg. Wisig. 6,2,4 qui nocturna sacrificia demonibus -ant. Aldh. virg. II 1675 cui *(Mariae)* mundus . . . -at praeconia. Walahfr. carm. 75,16 -are laudis munera. Chart. Eichsf. 175 (a.1206) -to voto . . . cenobium intravit. *v. et p.430,40.* **d** *vivere, exercere – führen, (aus)üben:* Dipl. Ludow. Germ. 67$^{med.}$ ut . . . vita . . . monasterialis . . . cae-etur. Hrotsv. prim. 106 obsequio Domini digne -ando . . . locus . . . aptus. Annal. Hild. a. 1007 p.29,38 episcopalem provisionem . . . potestative -vit. **e** *pati – erleiden:* Godesc. Bened. Anast. 1 variis interfectionibus martirium -arunt. **f** *consecrare – (ein)weihen:* Trad. Frising. 228 (a.806) ad ecclesiam . . . in honore sanctae Mariae cae-tam. Conr. Fab. Gall. 5$^{med.}$ ecclesiam . . . dedicari et festive -ari. **B** *publ., iur., canon.:* **1** *in univ.:* **a** *de curiis, synodis, mercatis sim.:* Einh. Karol. 1 p.3,23 qui *(conventus populi)* annuatim . . . -batur. Conc. Karol. 50^{D},78 bis in anno concilia cae-ari. Dipl. Loth. I. 79 p.198,11 (ed. Th. Schieffer. 1966) qui *(mercatus annualis)* in missa sancti Hilariani -atur. Annal. Xant. a.873 rex . . . placitum publicum episcoporum ac laicorum . . . -vit. Widuk. gest. 1,12 exequias . . . caesorum -antes. Ord. coron. imp. 13,8 -at *imperator* cum pappa sinodum. Trad. Frising. 1528 in curia Ratispone -ta sub rege. Otto Frising. gest. 1,26 p.43,20 nobiles velut tyrocinium -turi. Burch. Ursb. chron. p.57,17 imperator . . . maximum festum et convivium -vit. *saepe. adde:* Hrotsv. Theoph. 326 iudicium veniet -are futurum *Christus.* **b** *de causis variis:* Form. Bitur. 3 de prosecutione -ta mihi rescribire. Gesta Font. 7 p.25,5 -ta est haec evindicatio anno tertio. Conc. Rem. 40 (MGScript. III p.682,9) qualiter ipsius depositio -retur. Dipl. Heinr. III. 317 p.434,22 causa -andi . . . officia intra . . . monasterium. Chart. Heinr. Leon. 117 que bono iam -ta sunt studio, optimo rogo peragantur exitu. Chart. Anhalt. II 47 p.42,9 -ta . . . est possessio ipsorum bonorum per preconem. Burch. Ursb. chron. p.26,9 inter ipsum et Adilam . . . divortium -tum est. Clem. IV. registr. 646 p.645,15 si electionem vel nominationem ad imperium . . . de vobis -ari contigerit. *saepissime.* **2** *c. colore quodam:* **a** *declarare – erklären:* Chart. Babenb. 212 p.16,31 (a.1218) quod interventu pecunie a . . . heredibus erat renunciatio -ta (Chart. march. Misn. III 249 p.182,24). Trad. Ror. 126 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XXI. 1966) abdicacio sollempniter -ta. **b** *conficere – (ab)schließen, zustande bringen:* Conc. Karol. 21,8 ne . . . inlicita conubia -entur. Chart. Babenb. 207 p.10,7 (a.1217) contractus . . . est -tus presentibus prelatis. Chart. Brixin. 162 -to inter se communi consensu. Chart. Hall. I 350 p.321,19 formam unionis -te a nobis. *al.* **c** *observare – befolgen, be(ob)achten:* Hraban. epist. 50 p.505,25 iuxta . . . morem officii, quem ibi -amus. Trad. Ratisb. 69 antiquorum consuetudo inter iuniores . . . -atur. Wolfher. Godeh. II 7 p. 201,22 licentiam . . . haec *(asperiora mandata)* . . . -andi aut . . . discedendi. Chart. Sangall. B 451 p.327,6 secundum . . . provintie consuetudinem rite per omnia -tam. **C** *milit.:* Rahew. gest. 3,42 p.216,21 ad portam, ubi militia principis obsidionem -bat. Arnold. Lub. chron. 5,1 p.179,31 quando hec expeditio sive peregrinatio -batur. *al. parare – erringen:* Chart. Heinr. Leon. 52^{A} p.75,7 -ta . . . victoria de Mediolano. **D** *comput.:* Beda temp. rat. 2,10 olympiadas quattuor annorum . . . ambitu -ari . . . Graeci . . . iusserunt. 42,19 lunae -atur accensio. **E** *medic. de digestione:* Anon. anat. 108 -ta prima digestione (Nicol. anat. 685. *al.*). Albert. M. animal. 2,93 quod prima masticatio *(sc. ruminantium)* incomplete fuit -ta. *expressius i. q. digerere – verdauen:* Richard. Angl. anat. II p.87,39 massa -ta in prima digestione . . . descendit. **F** *usu communi:* **1** *in univ.:* Aldh. epist. 4 p.484,26 Dominus cum . . . peccatoribus convivia -asse describitur. Carm. de Cass. 349 iter electum -antes (Vita Erasmi 93). Epist. var. II 6 p.308,10 collatione . . . antiphonariorum -ta. Walahfr. Gall. 1,30 p. 307,30 planctum. Hrotsv. Agn. 438 dum . . . parentes excu-

[Schmidt]

bias proli -bant. **2** *c. colore quodam:* **a** *instruere – veranstalten:* HRABAN. epist. 15,12 p.415,37 chorum et simphoniam cum eo *(filio reverso)* laetabundus cae-vit *pater.* **b** *(renovando) referre – (wieder)bringen:* EPITAPH. var. II 1,10 mystica facta priorum . . . legum sacra iura reformans ad lucem -at, mundum -ando coronat *Otto.*

adi. **1. celebrandus,** -a, -um. **1** *qui laudibus efferri debet – hoch zu preisen:* WALAHFR. hort. 273 grana -ae virtutis. **2** *qui sollemniter servari debet – feierlich zu bewahren:* TRANSL. Pus. 2 -ae memoriae Caroli imperatoris.

2. celebratus, -a, -um. *celeber – gepriesen:* NOTKER. BALB. Gall. 1[d],2 orbe . . . toto -a . . . tecta plena salutis.

subst. **celebrandum,** -i *n. quod laudibus efferri debet – was zu rühmen ist:* WALAHFR. carm. 6,27 quamvis multa canas saecli -a catervis.

adv. ***celebrate.** *sollemniter – feierlich:* CHART. Westph. VII 1373 (a. 1270) ut . . . in eadem ecclesia memoria sui . . . -cius agatur. *Schmidt*

celebrum *v.* cerebrum. **celebs** *v.* caelebs.

***celecra** *subst.* (*cf.* 1. celes, celox) *species navis longae – Kriegsschiffsart:* GLOSS. III 163,52 St.-S -a (-tra *var. l.*) herichohun. 217,1 celox -a herkochun.

celedonius *sim. v.* chelidonius. **celena** *v.* gelela.

***celendra,** -ae *f. (cf. neapol.* celentra *a* cylindrus, *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. II. p. 1607sq.) instrumentum ad pannos poliendos aptum – Tuchwalze:* ACTA imp. Winkelm. I 999 p. 760,3 (s. XIII.[med.]) iura tintorie et -e solent semper vendi in cabellam.

celenter *v.* chelydrus.

1. *celeos *(m.)* (κελεός) **1** *species pici – Spechtart:* ALBERT. M. animal. 7,36 modi pici, qui merobs latine, graece autem kaloz (*p.* 593[a],8 κελεός) vocatur. 8,15 aleuz. **2** *per errorem i. q. leopardus – Leopard:* ALBERT. M. animal. 8,28 fedeoz (*p.* 610[a],9 κελεός) . . ., qui sunt leopardi.

2. celeos *v.* 1. celes. **celeps** *v.* caelebs.

celer (cae-), (-is), -e. *script.:* sc-: *l.* 47.55. -elle-: *l.* 50. *p.* 434,1. *form.: nom. sg.: fem.* -r: *l.* 43.45.53. *neutr.* -r: *l.* 52. *abl. pl.* -is: *l.* 53.

velox, properus – schnell, eilig (interdum i. q. maturus – bald(ig), e. g. l. 41.44.53.55*):* **1** *in univ.:* **a** *de anim.:* IONAS BOB. Ved. 3 ut caeler (caelere *corr. in* caeleriter *A1a*) ad baptismi gratiam confugiret. VULF. Marc. 217 illa thoro -r . . . excutitur. WALAHFR. carm. 31,12 ingere te nostris visibus . . . -r. Mamm. 22,35 *(de leone)* -em se condere lustris. ABBO SANGERM. bell. 2,1 surgito, Musa, -r. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 291,10 -rimus descendit ad inferna. ANNAL. Magd. a. 1021 -i (sc- *cod.*) . . . legato. *saepe. subst. masc. i. q. nuntius (velox) – (schneller) Bote:* EKKEH. IV. cas. 18[med.] -r praemittitur. 19[med.] currunt ilico -es. 47[med.] **b** *de rebus:* LIBER diurn. 62 pro celleri promotione oratoris. AURELIUS 1 p. 491,5 febres . . . sunt -es, sunt tardae. ALDH. ad Acirc. 59,5 nihil in rerum natura tam -r esset. VITA Desid. Cad. 43 -r subsecuta est sanitas. VITA Erasmi 104 -is . . . gressibus. Ps. HUGBALD. ton. p. 227,7 cantus . . . modis -ioribus finiendus. RANGER. Anselm. 6248 sceleri . . . obsidione. *saepe.* **2** *c. colore quodam:* **a** *velociter efficax – schnell wirkend:* WALAHFR. hort. 336 medellae. **b** *velociter crescens – schnell wachsend:* HRABAN. carm. 37,21 barbae. **c** *praeproperus – zu eilig:* FRID. II. IMP. art. ven. 6 p. 204,9 propter -em loyrationem. **d** *(velociter) promptus – (schnell) geneigt:* HROTSV. Theoph. 191 eiusdem -em suplex quaero pietatem (213. Agn. 338). gest. prol. 2,9 ad -em . . . veniam mox pronior esto. **e** *habilis, agilis – geschickt, gewandt:* CARM. de Karolo et Leone 365 -em . . . linguam (*cf.* 414 loquellam). HRABAN. carm. 96,9 -rimus armis. WALAHFR. imag. Tetr. 214 celebrat -r orgia cultu. **f** *succinctus – knapp:* WALAHFR. hort. 301 pulei virtutes -i comprendere versu.

neutr. -e *pro adv. i. q. velociter – schnell:* VITA Erasmi 258 ac -e (acc- *cod.*) accurrit. *v. et l.* 41.

adv. **celeriter.** *velociter, propere – schnell, eilig (interdum i. q. mox – bald, e. g. p.* 434,2.4*):* ARBEO Emm. 32 iter cellerrime . . . perrexerunt. FORM. Senon. I 49 domno . . . caelerius . . . videre. Ps. HUGBALD. ton. p. 227,11 nec unus altero impeditiosius aut -ius canet. GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 8 ut -ius potuit. THIETM. chron. 4,70 in poena -r subsequenti. *saepe.*

celera *v.* 1. cellaria. **celerarius** *sim. v.* celle-.

celerata *v.* scelerata.

celeritas (cae-), -atis *f. velocitas, properatio – Schnelligkeit, Eile:* **1** *in univ.:* CHRON. Fred. 3,18 p. 100,1 legati . . . placitum sub cae-e instituant. Ps. GALEN. febr. 35 in . . . -e aut tarditate *pulsūs.* ARIBO mus. p. 49 -em, tarditatem, mediocritatem. OTTO FRISING. gest. 1,57 ex naturae suae *(sc. famae)* -e. *saepe.* **2** *c. colore quodam:* **a** *compositio velox – schnelle Abfassung:* ACTA imp. Winkelm. I 992 p. 745,1 (c. 1272) que *(litterae)* tante -is essent *eqs.* **b** *agilitas – Gewandtheit:* ARNOLD. LUB. chron. 3,5 p. 147,10 propter naturalem lingue -em . . . in argumentis dialecticis subtiles inveniuntur *Dani.*

celeriuscule *adv. (satis) velociter – (ziemlich) schnell:* HECEL. Clem. 2,6 (MGScript. XXX p. 906,30; s. XI.[ex.]) -e divinum ut imploret auxilium, accenditur.

celero (cae-), -avi, -are. *depon.: l.* 25.

1 *trans. i. q. velociter efficere – schnell ausführen:* HRABAN. carm. 9,36 natura fragilis quod -are nequit. POETA Saxo 3,463 iter. RUODLIEB III 6 acclamant cuncti, cur hęc tardet -ari. *al.* **2** *intrans.:* **a** *propere se movere – sich beeilen:* NOTKER. BALB. Gall. 1[a],1,4,2 curro festinans, -ans levabo et pedes firmans teneros praeibo. *c. inf.:* FORM. Bitur. 14 cae-vi ad vestigia pietatis vestrae properare. WANDALB. mens. 97. **b** *velociter praeterire – schnell vergehen:* WANDALB. martyr. compr. 10 -ante die.

adv. **celeranter.** *velociter – schnell:* ERMOLD. Ludow. 1,432 qui -r eant. MILO carm. 1,6,2,237 -r Amandum . . . adeunt. *al.*

1. celes (-eos) *subst.* (κέλης) *navis (velox) – (schnelles) Schiff:* ERCHANB. FRISING. (?) gramm. p. 114,6 istud nomen *(sc. proceleumaticus)* compositum est . . . a -eos, id est nave *eqs.*

2. celes *v.* caeles. **celestis** *sim. v.* cae-.

celetes *v.* zelotes.

celeuma (cae-), -atis *n. (?f.: l.* 41) (κέλευμα) *script.* -na: *l.* 47. *form.: gen. sg.* -me: *l.* 50. *acc. sg.* -mam: ERCHANB. FRISING. (?) gramm. p. 114,4. *metr.* cē-: *l.* 52.58. *al.*

I *proprie i. q. cantus hortatorius vel laetus – aufmunternder oder froher Gesang:* **A** *strictius:* **1** *spectat ad navigationem (cf.* GLOSS. IV 113,38 St.-S. clamor nauticus -a scheffart. 213,28 -na schefsanc. *al.):* STEPH. EDD. Wilfr. 13 p. 207,11 canentibus clericis . . . laudem Dei pro -e . . . tempestas exorta est. VITA Genov. 39 (MGMer. III p. 231,23) canticum exodi in modum -me concinnentes. WALAHFR. Gall. 1,19 post -a celebratum. EKKEH. IV. bened. I 43,36 litora contingunt, fidei cę-ta pangunt. ADAM gest. 4,40 a littore Fresonum laeto -e progressi sunt. GESTA Trud. cont. I 12,12 p. 310,43 prodigiosum et infaustum -a. *al. adde:* THIOFR. Willibr. I A 36 p. 481[E] ęcclesiasticum, non nauticum concinentes -a. *in imag.:* ERMENR. ad Grim. 30 p. 568,9 ad portum quietis . . . evectum . . ., -a ex alto canentem. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,51 visamus patrium ducto -e portum. PETR. DAM. disc. p. 94,5 pium ereptori nostro -a cantemus. *al.* **2** *spectat ad itinerandum:* ANNAL. Marb. a. 1212 p. 172,41 numquam sine cantu -is transire . . . per terras. **3** *usu vario:* HUGBALD. carm. 2,60 colla cadunt; celebrant calvi clamore -a. CONR. HIRS. dial. 573 intentio Sedulii est ydolatras ab errore suo divino quodam et metrico -e revocare. *iron.:* RADBOD. carm. 2[B],5,2 pervenit ad aethera clangor scelerum -ta clangens. **B** *latius i. q. cursus, iter – Fahrt, Weg (cf. l.* 46*sq.):* GOZECH. Alban. 23 per ipsius Reni pelagus prospero -e Mogontiam usque pervehitur (CHRON. Ortl. add. 1 p. 130,16).

II *meton. i. q. siren – (durch Singen verlockendes) Meermädchen:* GLOSS. IV 229,12 St.-S. -a mermin.

***celeumo** (cae-), -are. *cantare (in navigatione) – (auf der Schiffahrt) singen (cf.* GLOSS. IV 246,15 St.-S. -antes

[Prins]

schif sangondi): EKKEH. IV. carm. Gall. 2,2 tria tranant maria, cę-ant (peanant *C*) 'Christo gloria' Columbanus, Gallus *eqs.*

***celfal** *subst. (orig. inc.) vola – hohle Hand:* GLOSS. III 296,30 St.-S. celiffal tenar (313,45 cleffal. 331,7 clessal. 435,37 celsfar. 662,20 -l. IV 45,56 celffal).

***celga** (ze-), -ae *f. (orig. theod., cf. F. Kluge – A. Götze, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache.* ^{20}*1967. p.878sq.) tertia pars territorii agrestis, aratura – Flurabteilung der Dreifelderwirtschaft, 'Zelge':* CHART. Sangall. A 93 (a.780) in omne z-a iornale uno arare (113.120.398. *ibid. al.*). COD. Odalb. 100^{a} in unaquaque parte, quam -a vocamus. REGISTR. Engelb. p.223,26 per duas -as. p.227,26 de z-a Superioris Richinbach. CHART. Sangall. B 324 per tria confinia, que vulgo dicuntur z-e. *al. in his regionibus.*

1. celia *v.* caelia. **2. *celia** *v.* *gelisia.

celibatus *sim. v.* cae-. **celibro** *v.* celebro.

celicola *v.* caelicola. **celiconia** *v.* chelidonius.

celiconus *v.* glechon. **celicus** *v.* caelicus.

celidantia, -onia *sim. v.* chelidonius.

celidrus *v.* chelydrus. ***celiffal** *v.* *celfal.

celifonia *v.* colophonia. **celigena** *v.* caeligena.

celindrus *v.* chelydrus, cylindrus.

celipotens, celitus *v.* cae-.

1. *celium, -i *n. (orig. inc., nisi cohaeret c. theod. vet.* kella) *catinus – (Schmelz-) Tiegel:* GLOSS. III 122,32 St.-S. -um tigil (233,12). *Prinz*

2. *celium *v.* *caelium.

1. cella, -ae *f.* ze-: *p.436,57.59.* -elha: *p.436,59.*

I *strictius i. q. spatium cavum (circumclusum), cavitas, camera – (umschlossener) Hohlraum, Zelle, Kammer:* **A** *natur.:* **1** *spectat ad corpora animantium:* **a** *in univ.:* CONSTANT. AFRIC. theor. 3,21 p.12a^{v} quamdiu aer in -a pulmonis sit (ALBERT. STAD. Troil. 4,369). ALBERT. M. Iob 31,17 (ed. M. Weiss. 1904) in -a buccae. **b** *de caverna cerebri:* METELL. Quir. 7,33 -as . . . triplices . . . cerebrum gerit. NIVARD. Ysengr. 4,114 *(de asino)* hoc verbum -a posteriore tene. RAHEW. (?) dial. p.531,18 memorialis -ę angustia. ALBERT. M. sacram. 66 p.46,56 in vertice . . . est -a logistica *eqs.* animal. 1,519 qui *(spiritus)* . . . in -as animalium virtutum excitarent inflammationem. EBERH. ALEM. labor. 120 -a . . . terna sapit *eqs.* **2** *spectat ad favos:* ANSELM. MOG. Adalb. 396 brevibus -is stipat *apis* donaria mellis. **B** *archit.:* **1** *promptuarium, cellarium – Lager-, Vorratsraum, Keller (cf.* GLOSS. II 701,51 St.-S. -is kelleron): **a** *proprie:* EPIST. var. I 33,14 ab his, qui -as provident, omnibus refectio praebeatur. WALAHFR. Gall. 2,16 -am flamma corripiens. CARM. Bur. B 37,6,5 ve . . ., qui -am pigmentariam . . . rapis! *(v. comm. ad l.).* 92,23,3 -e (vasa *W*) mellis, olei, Cereris, Lyei. ALBERT. M. veget. 7,181 -a . . . vinaria ad aquilonem aperta *eqs. al. v. et p.437,30.* **b** *in imag.:* WOLFHELM. carm. 20 (PL 154, 420^{D}) scripturarum . . . -a sacrarum. HERM. Ios. hymn. 1,2,4 (AnalHymn. 50.1907. p.537) o puellae . . ., Dei -ae. **2** *conclave ad habitandum vel laborandum sim. aptum, cubiculum – Wohn- oder Arbeitsraum, Zimmer (cf.* GLOSS. I 610,48 St.-S. -am chamara): **a** *spectat ad domos privatas vel publicas:* WALTH. SPIR. Christoph. I 14 -a meritorii vitam . . . iocundissimam nobis instituit. THEOD. AMORB. Mart. 18 eduxerunt . . . virum de -a iudicii. LAMB. HERSF. annal. a.1077 p.290,9 episcopos . . . separatos precepit *papa* singulis -is solitarios includi. CARM. Bur. B 175,5,3 cum sis . . . in hac -a *eqs. al.* *tugurium – Hütte:* EPIST. Bonif. 80 p.175,25 per -as rusticorum. *de spelunca erinacei:* ECBASIS capt. 1137 latis . . . considere -is. **b** *spectat ad habitacula eremitarum vel secessus:* MILO Amand. 6 (MGMer. V p.475,37) quasi heremita in -a artissima. RIMB. Anscar. 35 p.66,35 -am . . . habebat, quam appellabat quietum locum. BRUNO QUERF. fratr. 1 heremiticam vitam singulari -a ducere. THIETM. chron. 8,8 assiduis oracionibus . . . -am . . . ornavit *solitaria. al.* **c** *spectat ad monasteria:* **α** *in univ.:* RUD. FULD. Leob. 15 in communi -a monasterii manere. CONSUET. Trev. 16 p.18,15 ad -am sibi deputatam redit *praevaricator praecepti.* CHART. Carniol. II 300 prior . . . obligavit se ad faciendam unam -am . . . singulis annis, quousque -arum numerus . . . sit perfectus. *al.* **β** *de conclavibus ad usus particulares aptis:* BEDA hist. eccl. 3,27 p.192,14 per -as magistrorum. DONAT. Ermenl.1 (MGMer. V p.686,9) in -a novitiorum probatus. CAPIT. reg. Franc. 170,34 ut *novicius* in -a hospitum . . . serviat (*cf.* OTTO FRISING. chron. 7,35 p.370,32 in -am hospitalem). VITA Sadalb. 21 (MGMer. V p.62,2) ad -am officinae. DESID. CAS. dial. 2,7 p.1131,1 e -a, in qua infirmi fratres quiescere erant soliti. *al.* **C** *techn. i. q. funda – Fassung:* CARM. Bur. B 92, 53,2 ebur . . . medium clausit auri -a.

II *latius i. q. monasterium (parvum), abbatia (parva) – (kleines) Kloster, (kleine) Abtei:* **A** *proprie:* **1** *de monasteriis sui iuris:* **a** *gener.:* DIPL. Merov. I 2 p.4,8 in loco . . ., ubi oratorium et -am sibi et suis monachis . . . construeret *Carilephus* (WILLIB. Bonif. 6 p.27,4. VITA Otton. Bamb. III 16. *al.*). CAPIT. reg. Franc. 47,9 quod non liceat . . . abbates plurima monasteria aut -as habere. ARDO Bened. 22 constituit *Benedictus* locis congruis -as, quibus . . . posuit fratres. TRANSL. Viti 9 ad -am pervenerunt quandam nomine Augia. HAIMO (?) Wilh. 23 p.220,3 officia intra vel extra -am gerenda. FUND. Hild. 7 episcopus, qui -am canonicorum regularium . . . fundavit. CONSUET. Marb. 352 (Spicil. Friburg. X. 1965) quę *(breves)* mittendę sunt . . . per -as (claustra *L*). *saepissime.* **b** *iur. de possessione, traditione, statu sim.:* CHART. Epternac. 24 p.59,21 (a.714) mansionile ad ipsam -am delegavimus. VITA Willeh. 8 qui *(rex)* . . . dedit ei in beneficium quandam -am. DIPL. Arnulfi 140 p.212,38 contulit . . . -am . . . sancti Miniati cum cellula sanctae Mariae. COD. Odalb. 44^{a} p.107,10 archiepiscopus . . . tradidit . . . -am cum ęcclesiis, aedificiis et curtibus (DIPL. Ludow. Germ. 178 p.256,15 [spur. s. X.$^{ex.}$] -am iuris sui [*sc. imperatoris*]. *al.*). CHART. Turic. 279 p.164,12 predium . . . dederunt ad -am Einsidellon nuncupatam *eqs.* DIPL. Loth. III. 84 p.131,41 decrevit . . . -am . . . non subdi nec subesse iugo alicuius. *al.* **2** *de monasteriis filialibus vel subiectis (interdum accedente notione villae pertinentis, curtis, e. g. l.41. de re v. Feine, Rechtsgesch. p.160):* **a** *gener.:* FORM. Wisig. 45 ut me in -am monasterii . . . permanendum praeciperes *(sc. episcopus).* CHART. Fuld. B 175^{b} p.267,33 -a nostra iuxta fluvium Sala. EPIST. var. I 33,5 ne forte in -is sub laicis constituti sine confessione . . . moriantur *senes.* WANDALB. Goar. app. p.372,25 qua ex causa -a beati Goaris monasterio Prumiae fuerit sociata *eqs.* RUD. FULD. mirac. 1 per -as . . . ecclesias . . . construxit *Hrabanus.* ANNAL. Altah. a.1071 p.81,25 rex -am, quam abstulerat, reddidit. *al.* **b** *iur. de possessione, traditione, statu sim.:* DIPL. Merov. I 31 p.30,25 per quae *(praedia)* ea, quae competerent monasterio vel locis -arum, compleret *abbas.* DIPL. Pipp. 16 p.23,36 tradimus . . . ad . . . sacratissimum locum . . . -am iure proprietatis nostrae. DIPL. Karoli III. 92 accipiens . . . -am infra monasterium constructam *eqs.* DIPL. Otton. III. 314 confirmamus cuidam -ae . . . ad Cluniacum monasterium . . . pertinenti . . . omnes res. DIPL. Loth. III. 120 p.199,35 ecclesiam . . . cum LX -is suis. *al.* **B** *in nom. propr.:* **1** *locorum:* DIPL. Merov. I 3 p.6,8 cui *(locello)* vocabulum est C-a. TRAD. Frising. 201 in loco, qui dicitur Ad C-a (['*Bayerischzell*']. 901 Z-a. ANDR. STRUM. Ioh. 56 Ad C-as Veteres). 1086 curtam unam Alprihchescella nominatam. TRAD. Patav. 1398 de Zelha inferiori LX denarii. CHART. Turic. 417 p.299,15 de C-a Episcopi *('Bischofszell').* *saepe.* **2** *hominis:* CHART. Rhen. med. II app. 14 p.390,21 (a.1200) pro domino Reinhardo de C-a.

2. cella *v.* celsus.

***cellanus,** -i *m. eremita – Einsiedler, Klausner:* VITA Elig. 2,40 capit. p.668,17 ubi cuidam -o apparens miraculum in vinum declaravit.

cellararia *sim. v.* celler-. **cellare** *v.* cellarium.

cellareus *v.* cellarius.

1. cellaria (cela-, -leria, celera), -ae *f.* **1** *femina res domesticas administrans – (Haus-, Wirtschafts-) Verwalterin, Kellermeisterin:* DIPL. Heinr. II. 521 p.673,28 (spur. s. XII.) -am unam inter se habeant *sorores. al. v. et p.438,55sq.* **2** *cel-*

larium – Keller: LEX Sal. Merov. 104,11 si . . . ancilla ipsa -a (-um, celararia *var. l.*) . . . tenuerit. LEX Alam. 76,2 si . . . incenderit . . . -a (cela-, -o *var. l.*). ARBEO Corb. 3 ministri vasum . . . impleverunt -ae. CHART. Tirol. 796 (a. 1221) ad celeram . . . ecclesie presentandi illum fictum et blavam. *al. v. et l. 26.*

2. *cellaria, -ae *f. munus vel administratio cellerarii – Wirtschaftsverwaltung, Kellermeisterei:* CHART. Argent. I 131 p. 108,38 (a. 1193) qui *(Heinricus)* . . . -e tunc fungebatur officio. CHART. Sangall. A 939 officium villicatus . . . deputavit -e fratrum.

cellari(e)nsis *subst. decima pro suibus saginandis persolvenda – Schweinemaststeuer (cf. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 206):* CAPIT. reg. Franc. 9,23 (a. 614) quandoquidem passio non fuerit, unde porci debeant saginare, -rinsis in publico non exegatur.

cellariolum, -i *n. cellarium parvum – kleiner Keller:* CHART. Basil. C I 326 (a. 1257) dimidiam partem cuiusdam -i ad domum nostram, que Novum Cellarium dicitur, . . . concessimus.

cellarium, -i *n. vel raro* ***cellare,** -is *n. (l. 50. p. 438,2) script.:* cela-: *l. 37. 41.* -ler-: *l. 36. etym.:* HONOR. AUGUST. cant. 1,3 p. 366^{C} -um . . . quasi celans vinum dicitur. *promptuarium, receptaculum (subterraneum), horreum – Vorratsraum, -haus, Keller, Speicher (cf.* GLOSS. III 628, 11 St.-S. -um [-a *c*] chellari. IV 135,30. *al.; de re v. Heyne, Hausalt. I. p. 92. 205sq.):* **1** *strictius:* **a** *proprie:* **α** *gener.:* ARBEO Corb. 3 -o qui praeerat. CAPIT. reg. Franc. 123,1 ad . . . -um nullus presbyter feminam aliquam adire permittat. FORMA mon. Sangall. p. 12^{a} porticui potus quoque cella coheret, infra -um. GESTA Trud. cont. I 10,13 p. 295,30 de domo . . . fecit cervisiae et vini -um. CONSUET. Marb. 294 (Spicil. Friburg. X. 1965) dabuntur . . . de -o (cellerario *E*) tres panes. VITA Heinr. IV. 8 p. 29,8 redundabunt omnibus bonis horrea et -a. CHART. Mog. A 494 curiam . . . cum . . . lapidea domo super -erium constructa. TRAD. Ratisb. 917 -um cum testudine. TRAD. Salisb. II 330 magister celarii. Ps. HERM. ALTAH. gest. (MGScript. XVII p. 379,15) superduxi -um claustri novis trabibus. *saepe. fort. i. q. crypta, sacrarium – viell.: Krypta, Sakristei:* ANNAL. Elnon. a. 1210 p. 175,4 in qua *(ecclesia)* erat celarium opere eminenti auro venustissime fabricatum. **β** *iur.:* DIPL. Karoli III. 138 p. 222,3 quae *(fruges)* ad orreum et -um dominicum veniunt (*cf.* CHART. select. Waitz 3 conducere ad -um indominicatum). TRAD. Ratisb. 252 ut . . . brasium . . . ad -um fratrum *daretur.* CHART. Stir. I 263 p. 275,4 conferens . . . -um petrinum cum . . . cuppis *eqs.* CHART. Basil. C I 56 II -a sita in atrio ecclesie . . . conparavit. CHART. episc. Halb. 574 p. 511,49 -um in foro cum suis edificiis. CHART. Brixin. 152 p. 166,4 oblatio de -o canonicorum persolvetur. CHART. Stir. IV 355 -is lapidei. *saepe. fort. de camera mercatorum, taberna:* CHART. Argent. I 617,43 (c. 1200) nullum vinum . . . vendi debet . . . in uno -o vel taberna. *remissius de mansionibus:* CHART. Stir. III 118 p. 186,5 (a. 1252) quatenus in curiis et mansionibus civitatum, quas . . . soliti sunt -a appellare, . . . nullus . . . tributum . . . debeat exigere *eqs.* **b** **α** *per compar. vel in imag.:* ALCUIN. epist. 214 p. 357,34 sanctorum patrum -a peragrans. WALAHFR. Gall. 1,20 introducere in -a scripturarum. WIPO gest. prol. p. 5,10 in memoriae -o. EPIST. Ratisb. 14 p. 333,29 temptationum. EPIST. Hildeg. 1 p. 328,22 contemplationum. *al. ioculariter:* WALAHFR. Gall. 1,11 p. 293,19 ad peram accedens de parvo -o panem . . . porrexit. **β** *in nom. propr.: hominum:* CAES. HEIST. mirac. I 7,51 p. 72,24 frater Theodericus de C-o. CHART. Raitenh. 293 Chůnradus . . . dictus super C-o. CHART. Gosl. II 182 p. 228,24 a domino C(onrado) de C-o Piperis. *al. domus: l. 19.* **2** *latius i. q. munus vel administratio cellerarii – Wirtschaftsverwaltung, Kellermeisterei:* DIPL. Merov. I 38 quocienscumque monachi . . . -o fuerint egressi mercandum. CAPIT. reg. Franc. 32,8 censa . . . in -a nostra (-o nostro *1*) mittat. REGESTA Alsatiae 656,19 (ed. A. Bruckner. 1949) ut -a plenam stipem . . . accipiant *eqs.* TRAD. Salisb. I 366 loca et bona pertinent ad -um (CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 398,42 p. ad -um *mansi.* REGISTR. Patav. II p. 118,2 denarii, qui p. ad -e). CHART. Stir. II 33 decimas . . . ad usus -i nostri redactas. *al. adde:* CHART. Eberb. 21 p. 43,29 (a. 1162) -a sita super ripam Reni . . . cum omnibus vinetis suis. *de dispensatione publica mercium importatarum (cf. H. Pirenne, Bulletin de la classe des lettres. 5. Ser. 16. Bruxelles. 1930. p. 207sqq.):* DIPL. Merov. I 61 p. 54,38 solidus cento eximtis de Massilia civetati, sicut ad -o fisci potuerant esse exactati. p. 54,50.

cellarius (cela-, -reus), -i *m.* **1** *administrator rerum domesticarum, dispensator, cellerarius – (Haus-, Wirtschafts-)Verwalter, Ökonom, Kellermeister* (*cf.* GLOSS. III 373,10 St.-S. -us kelnere): **a** *eccl. (plerumque de monachis vel clericis; de laicis: l. 16. 19):* EPIST. var. I 33,15 vestitum accipiant, prout praepositus sive -us dispensaverint. CHART. Rhen. med. I 135,45 p. 167,37 Gamulherus celarius habet mansum dimidium. CONSUET. Trev. 43 p. 44,30 porcio . . . pauperibus a -o . . . concedatur. CHART. Carniol. II 207 p. 167,20 Laurentius -us in Winek. CHART. com. Mansf. VI 26 p. 347,7 testes: . . . Dangmarus -us. *al.* **b** *publ.:* TRAD. Scheftl. 305 (c. 1193/95) Heinricus . . ., Bertholdus, -i palatini Friderici. CHART. Tirol. 961^{a} p. 22,33 in presentia . . . Henrici, -i domini Conradi. *al. de administratore cellarii fisci (cf. l. 6):* DIPL. Merov. I 86 p. 76,46 usque quod ipse -us ad ipso monasterio proveniebat. p. 77,4 -reo . . . praebenda . . . dare *eqs.* **2** *cellarium – Keller:* GLOSS. III 1,24 St.-S. -us puur. *v. et* 1. cellerarius. *p. 439,13. 26.*

cellebro *v.* celebro.

***cellenaria,** -ae *f. femina res domesticas administrans – (Wirtschafts-)Verwalterin, Kellermeisterin:* GERH. AUGUST. Udalr. I 19 sanctimoniales eam -am facere voluerunt; . . . episcopus . . . praefatam sanctimonialem -am (-erra- *1 p. corr.*) esse praecepit.

***cellenarius** (celn-, -lin-, -ner(ar)-, -rus *sim.*), -i *m. administrator rerum domesticarum, dispensator, cellerarius – (Haus-, Wirtschafts-)Verwalter, Ökonom, Kellermeister* (*cf.* GLOSS. III 630,17 St.-S. -us kelenari): **1** *eccl. (plerumque de monachis vel clericis; de laicis: l. 42. 46sq.):* **a** *spectat ad monasteria:* CHART. Sangall. A 87 (a. 779) sig(num) Zotano -inario *(sim.* 91 -o. FORM. Sangall. II 21 p. 408,19 -nerarii [-enearii *A 2 a. corr.*]. *al.).* LIBRI confrat. III p. 367,7 uxor -ri. TRAD. Neocell. 81 Wdalscalh -us. *al. de administratore curtis pertinentis:* REGISTR. Emm. Ratisb. 18 (ed. Ph. Dollinger, L'évolution des classes rurales en Bavière. 1949. p. 509; a. 1031) duae cellae cum tribus hobis salicae terrae, VI -i, singuli dant tres modios sigalis. **b** *spectat ad ecclesias:* CHART. Turic. 192 p. 83,15 (a. 929) qui fuit -us et servus clericorum. TRAD. Frising. 1624 Penno -us. **2** *publ.:* TRAD. Brixin. 591^{a} (a. 1269) in presencia . . . Friderici celnerii. 591^{b} celnarius de Pruneke.

1. celleraria (sc-, cele-, -lar- *sim.*), -ae *f. femina res domesticas administrans, dispensatrix (cellarii) – (Haus-, Wirtschafts-)Verwalterin, Kellermeisterin:* **1** *in univ.:* IONAS BOB. Columb. 2,11 p. 258,1 una ex subiectis, . . . -a (-araria, cellaria *var. l.*) monasterii. BERTHA Adelh. 6 p. 761, 15 -a (celleria *2*) et ceteris sororibus insciis. CAES. HEIST. mirac. I 8,94 p. 160,31 cum . . . a -a . . . ova frixa dividerentur. CHART. Wirt. V 1455 p. 221,19 -ine *(sic?)* . . . salutem. *al.* **2** *de ordinatione, testificatione sim.:* CONC. Karol. 39^{B},25 qualis constituenda sit -araria. TRAD. Westph. IV p. 46,25 (s. XII.$^{ex.}$) dantur . . . celerarie . . . IX denarii. CHART. Sangall. B 509 p. 368,36 testes: . . . cameraria, . . . sc-a de Wizenanc. *al. v. et l. 32.*

2. *celleraria (cele-), -ae *f. munus vel administratio cellerarii – Wirtschaftsverwaltung, Kellermeisterei:* CHART. Xant. 37 p. 27,47 (a. 1165) prepositus . . . ecclesiam . . . ad -am fratrum donavit. CHART. eccl. Halb. I 11 p. 10,12 -am nostram, que . . . fuerat beneficium, . . . in officium annuale commutavimus. CHART. Xant. 105 de omnibus proventibus . . . -e sive prepositure. GESTA Hort. Mar. 5 officium celerarie. CHART. episc. Misn. 247 p. 190,37 si . . . cellerarius annonam . . . integraliter non ministraverit, . . . cadat a -a. *al.*

[Erb]

cellerarium (-lela-), -i *n.* *promptuarium, cellarium – Vorratsraum, Keller:* CHART. Epternac. 197 p.323,18 (a. 1095) que *(casae)* ad hortum et -um attinent. TRAD. Ratisb. 1017 testes: . . . Marquardus in -o (-lela- *cod.*) . . ., Rihcholf in pistrino. CHART. Sangall. B 626[b] p.438,7 partem vinee cum . . . -o adiacente.

1. cellerarius (cele-, -lar-), -i *m.* *script.:* sc-: CHART. Basil. C II 78. -erra-: *l.30.* -lela-: *l.23.*

administrator rerum domesticarum, dispensator cellariorum et horreorum, oeconomus, cellarius – (Haus-, Wirtschafts-)Verwalter, Aufseher über Keller und Speicher, Kellermeister, Ökonom (cf. GLOSS. III 184,38 St.-S. -us [cele- *N*, cellarius *D*] kelnere. *al. de re v. F. Meffert, Caritas und Krankenwesen. 1927. p.141):* **I** *eccl. (plerumque de monachis vel clericis; de laicis: l.26.35.52. al.):* **A** *spectat ad monasteria:* **1** *in univ.:* IONAS BOB. Columb. 1,7 p. 165,14 -um (-ararium *var. l.*) suum . . . vocat. WANDALB. Goar. 2,3 cum -ararius (-us 3) loci . . . vinum . . . hausisset. CONSUET. Trev. 6 -us cum adiutore suo. CASUS Gall. cont. 37 -i ecclesiae . . . more nobilium gladium cingebant. CHRON. Mont. Ser. a. 1207 p. 174,14 -us novum organi instrumentum fecit. CAES. HEIST. mirac. I 4,6 p. 178,8 iuxta lectum Henrici monachi, postea maioris -i (celela- *A*), . . . resedit. MENKO chron. p.535,12 vestiarius et -us interior. *al. v. et l.68.* **2** *de officiis administratoriis, ordinatione, testificatione sim.:* DIPL. Conr. II. 216 p.296,7 de uxoratis . . . sint -i (cellarii *P*). EKKEH. IV. cas. 48 -ararii . . . curtes et agros excolant. TRAD. Teg. 344[c] p.262,7 quos *(solidos)* domnus Hainricus de Swinperch, -us huius congregationis, . . . persolvit. TRAD. Michaelb. 82[b] testificantur . . . Heinricus celerrarius *eqs.* TRAD. Udalr. August. 211 ut . . . pro censu det -o XII denarios. CHART. Sangall. A 841 ut . . . pisces, caseus et panis a -o ministretur. CHART. Sigeburg. 87 p.183,23 (ed. E. Wisplinghoff. 1964) Goderammus -us vini, Gisilbertus -us coquine. TRAD. Scheftl. 401 Chůnradus textor, Ulricus -us cum omnibus villanis. CHART. Carniol. II 49 p.36,8 Heinricus sacerdos, -us, sindicus et procurator abbatis. CHART. Stir. III 98 magister hospitum, Stephanus -us hospitalis. CHART. Rhen. med. III 1149 p.856,1 Heinricus maior -us, Heinricus minor -us, . . . monachi. CHART. Salem. 372 Chůnradus subcellerarius, Hainricus de Ezzelingen medius -us. CHART. Carinth. V 54 p.29,13 quod celerarius . . . exhibuit nobis quedam privilegia. *saepissime.* **B** *spectat ad curias episcoporum, ecclesias sim.:* **1** *in univ.:* FROTH. epist. 9 p.282,30 servus . . . invidens sodali suo, -arario nostro. EPIST. Hann. 40 ut -i . . . subtrahat crudelitas *praebendam.* GUNDECH. lib. pont. p.249,48sq. nomina fratrum canonicorum: . . . Purcman -us, . . . Oudalhart -ararius. **2** *de officiis administratoriis, testificatione, statu sim. (accedente officio iudicis vel procuratoris: l.59.62):* CHART. select. Waitz 16 (post 1109) officiales ministri, scilicet pistores, coci, -i, . . . ab omni iure forensi . . . liberi erunt. TRAD. Scheftl. 294 servi episcopi: . . . Frideric celerarius. CHART. Stir. II 58 p.99,20 celerarius et sacrista Salzeburgensis ecclesie. CHART. Rhen. med. II app. 12 p.356,22 carpentarii ad manum -i spectant, qui negociis fratrum prefectus est. CHART. Argent. IV 35 p.43,9 -o duo dimidii stoupi de prebenda, . . . que dicebatur vulgo des zapheneres. CHART. Tirol. 1179 p.223,5 Husoni canonico, Tridentino -o et sindico dominorum canonicorum. CHART. eccl. Erf. 369 -us capituli . . . una cum advocato iudicio presidebit. *saepe.* *spectat ad ecclesiam parochialem:* CHART. Salem. 418 p.468,4 (a. 1266) duos constituerunt procuratores, . . . -os de Aigoltingen, ad agendum, deffendendum *eqs.*

II *publ.:* CAPIT. reg. Franc. 32,10 ut . . . -i . . . vel ceteri ministeriales rega faciant. TRAD. Salisb. I 454 -us purcravii. CHART. Babenb. 152 -us ducis. CONR. MUR. summ. 6,1 p.426,1 quedam persone . . . habentur in foro et curia ecclesiastici principis et secularis, ut sunt . . . -us, mango. *al.*

2. *cellerarius, -a, -um. *ad cellarium spectans – zur Kellermeisterei gehörig:* CHART. Sangall. A 991 p.190,29 (a. 1271) curia -a . . . cum suis pertinentiis.

***celleratura** (cęl-, cele-), -ae *f.* *munus vel administratio cellerarii – Wirtschaftsverwaltung, Kellermeisterei:* GODESC. GEMBL. gest. 59 officium ei commisit cę-ae (CHART. Mar. Magd. 145 p.130,34 qui [*mansus*] officio -e nostre solvebat chorum tritici). CHART. Lamb. Leod. 208 p.272,32sq. celerariam . . . contradimus, ita quod capitulum tam de cele-a quam de officiis omnibus et feodis ad cele-am pertinentibus liberam habeat . . . disponendi facultatem. *al.*

cellerium *sim. v.* cellar-. **cellerrarius** *v.* 1. cellerarius.

***cellinarius** *v.* *cellenarius.

***cellista,** -ae *m.* *monachus – Mönch:* CARM. cod. Vat. Barber. Lat. 511 f. 168[r] (s. XIII.[2]) Suevus -a conscripsit sedulus ista.

cellula, -ae *f.* *script.* -el(l)ol-: *l.62.70. p.441,15sq.*

I *strictius i. q. (parvum) spatium cavum (circumclusum), (parva) cavitas, camera – (kleiner, umschlossener) Hohlraum, (kleine) Zelle, Kammer:* **A** *natur.:* **1** *spectat ad corpora animantium:* **a** *de partibus cerebri:* TRACT. de aegr. cur. p.124,5 anterioris -e capitis (CARM. Bur. B 62, 6,2). MAURUS phleb. p.22[a] in posteriori -a. REIN. ALEM. phagifac. 230 nubila -a mentis. GLOSS. Roger. II 43 cerebrum . . . est . . . tribus -is distinctum *eqs.* ALBERT. M. animal. 3,6 propter duas cameras -ae anterioris partis cerebri. *al. alleg.:* CAES. HEIST. hom. I p.30[b] -a memorialis dici potest domus Zachariae. **b** *de partibus matricis:* Ps. COPHO anat. 82 habet matrix septem -as. RICHARD. ANGL. anat. I 563 in unoquoque folliculo . . . vel -a. *ibid. al.* **2** *spectat ad arculam frugum:* ALBERT. M. veget. 6,52 a qua *(carne)* sugunt *grana* secundum -as gyrantes circa medium carnis; . . . quodlibet granum est in propria -a in cucurbita. 6,213 habet *rosa* in se grana . . . non distincta per -as. *ibid. al.* **3** *spectat ad favos:* ALDH. virg. I 4 p.232,3 multiformem favorum machinam angulosis et opertis -is construunt *apes.* 6 p.233,20. **B** *archit.:* **1** *(parvum) conclave ad habitandum vel laborandum sim. aptum, cubiculum – (kleiner) Wohn- oder Arbeitsraum, (kleines) Zimmer, Kämmerchen:* **a** *spectat ad domos privatas vel publicas:* PAUL. DIAC. Rom. 1 p.7,34 meretricum -ae lupanaria dicuntur. CARM. Bur. B 183,1,2 si puer cum puellula moraretur in -a. *al. tugurium – Hütte:* ARNOLD. LUB. Greg. 4,316 pernoctabat Gregorius in -a *piscatoris.* 4,544. **b** *spectat ad habitacula eremitarum vel secessus:* EINH. Marc. et Petr. I 3,15 parvam sibi -am haud procul ab ecclesia ad manendum construxit *sanctimonialis.* HROTSV. Pafn. 7,5 ut . . . sola in angusta retrudatur -a *Thais.* CARM. Cantabr. 42,7 clausa ianua tutus sedet in -a *frater.* VITA Burch. Worm. 13 p.838,45 -ae eam inclusit. NICOL. LEOD. Lamb. 15 (MGMer. VI p.420,6) habebat . . . compactam ex lignis -am. CAES. HEIST. hom. exc. 25 regressus ad -am unius anni peregit penitenciam. *saepe.* **c** *spectat ad monasteria:* FORM. Dion. 3 p.499,40 in secretiore -a retrudantur *monachi.* HRABAN. epist. 40 dum quietus . . . in -a mea sederem. LIUTOLF. Sever. II 2 cum . . . introissent -am, ubi sanctae servabantur reliquiae. AGIUS vita Hath. 5 -as infra claustrum proprias . . . nulli habere licebat. *al.* **2** *intima pars ecclesiae – Innenraum der Kirche, Naos, 'Cella':* THEOPH. sched. 2 praef.[med.] apprehendi atrium Agiae Sophiae conspicorque -am diversorum colorum . . . varietate refertam *eqs.*

II *latius i. q. monasterium (parvum), abbatia (parva) – (kleines) Kloster, (kleine) Abtei:* **A** *de monasteriis sui iuris:* **1** *gener.:* BONIF. epist. 93 p.213,13 quidam sunt monachi per -olas . . . ordinati (CONC. Karol. 31 m. per -as positi). ARBEO Corb. 28 ut ad omnem utensiliam -ae sufficeret ministerio *aqua.* CONC. Karol. app. 9[A],19 de -is et villulis sui episcopii. CHRONOGR. Corb. p.58,19 si possent dari legitime -e regales regali et maiori ecclesie. *saepe.* *meton. i. q. vita monastica – Klosterleben:* ARBEO Corb. 6 XIV. suae -ae impleverat annum. **2** *iur.:* DIPL. Merov. II 6 p.95,29 oratorium ac -am . . . aedificare. FORM. Marculfi 1,2 p.42,9 ad ipso monastirio vel -olas (-as, celol- *var. l.*) . . . accedere. DIPL. Loth. I. 21 (ed. Th. Schieffer. 1966) ut . . . -am . . . vel terras, quas sui homines ex heremo traxerunt, . . . concede-

remus. 86 p.210,14 nomina villarum, que predicte -e subiecte sunt. DIPL. Otton. I. 94 -ę abbas . . . cum suis monachis . . . possideat. 141 p.222,16 *(ex dipl. Hugonis a.926)* -am quandam, que antiquitus Monasterium dicebatur, *confirmamus.* DIPL. Loth. III. 4 p.5,26 episcopus -am condidit . . . et . . . beneficiis iniciaverit. *saepe.* **B** *de monasteriis filialibus vel subiectis (interdum accedente notione villae pertinentis, curtis, e. g. l.16.19. de re v. Feine, Rechtsgesch. p.160):* **1** *gener.:* HRABAN. epist. 33 p.465,25 in -a monasterii nostri. VITA Meginr. 4 destinatur ad -am quandam ad . . . monasterium pertinentem . . ., ut ibidem scolae praeesset. RUOTG. Brun. 33 p.34,12 per diversas monasteriorum et ecclesiarum -as. **2** *iur.:* REGESTA Alsatiae 113 p.54,12 (ed. A. Bruckner. 1949; a.728) quicquid . . . pertenit . . . quibuslibet rebus ipsius monasterii seo -olas vel aliis adpendiciis. NOTIT. Arnon. 6,27 eccl(esia) cum . . . -ola, ubi fratres nostri manibus laborant. DIPL. Loth. I. 7 p.68,30 (ed. Th. Schieffer. 1966) de -is vel de casis, que infra Papiam constructas esse noscuntur. DIPL. Ludow. Germ. 103 p.149,38 familia in ipsa -a manens. DIPL. Karoli III. 89 p.146,8 contulimus . . . episcopio . . . monasteriolum . . . cum omnibus suis -is et possessionibus. CHART. Sangall. A 716 p.318,17 ut procurator ipsius -ę ex his rebus tres monachos . . . procuret. DIPL. Ludow. Inf. 35 p.150,43 donamus . . . curtem 1 . . . dominicalem atque -as v. *al.* *Erb*

***celnarius, -erius** *v.* *cellenarius.

1. celo, -avi, -atum, -are. *script.:* sc-: *p.442,5.* ze-: CHRON. Thietm. 5,33. cae-: *l.41.62.66sq. al. struct. (sc. de persona, quae non comperit): acc.: l.31.65. p.442,11. al. acc. dupl.: l.56.60. dat. (cf.* GODESC. SAXO gramm. 2 p.482,5sq. 'ne -veris me', cum sit potius in usu: 'ne -veris mihi'): *l.57. p.442,6.8. al. praep.: l.55.69. p.442,25.*

occultare – verbergen, verborgen halten: **1** *corpor.:* **A** *strictius i. q. abscondere – verstecken:* **1** *proprie (fere in legibus):* LEX Sal. Merov. 33,1 si quis . . . de diversis venationibus . . . furaverit et -verit. 41,4 si . . . eum *(occisum)* . . . de quibuslibet rebus -turus texerit. LEG. Wisig. 7,5,2 p.305,6 scripturam alterius . . . falsasse, -asse. 9,1,1 fugitivum. LEX Baiuv. 2,12 si aliquid invenerit . . . et super noctem -verit. *saepe.* **2** *in imag.:* WALAHFR. carm. 18,27 -are peculia dextram. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,3 rex . . . cęlans corda lupi simulatis vultibus agni. *al.* **B** *latius:* **1** *subi. homines i. q. servare – bergen:* OTTO FRISING. gest. 2,21 p.124,24 quos occisos vel vulneratos intus -bant. **2** *subi. res:* **a** *continere – enthalten, (in sich) bergen:* ARNO REICHERSB. apol. p.43,7 arca . . . -ans intra se octo animas. *v. et p.437,23.* **b** *conspicuum non reddere – nicht in Erscheinung treten lassen:* EINH. Karol. 22 p.27,1 haec *(vitia corporis)* ceterorum membrorum -bat aequalitas. **c** *refl. i. q. obscurari – sich verfinstern:* HRABAN. carm. 39,62,4 astra . . . se -verant *(sc. morte Christi).*

II *spirit.:* **A** *gener. i. q. dissimulare, reticere, tenere – verheimlichen, verschweigen, für sich behalten (cf.* GLOSS. IV 45,55 St.-S. -o hilo. *al.):* **1** *in univ.:* LIUTG. Greg. 3 laudem . . . apud regem . . . non -are. HRABAN. epist. 20 p.426,22 nec hoc -andum arbitror reverentiam tuam, quod *eqs.* AGIUS vita Hath. 18 aliquid . . . matri -are. HROTSV. Sap. 1,2 si non -anda -veris. WIDUK. gest. 1,9 p.12,20 iram vultu -ans sereno. THIETM. chron. 8,11 crimen meum semper -vi. THANGM. Bernw. 41 p.776,6 omnes iter . . . -bat *episcopus.* EKKEH. IV. cas. 37 cuius *(Waltramni)* . . . melodiae, quis fuerit, non caelant. *saepe. tacere – schweigen:* VITA Liutg. I 33 de luce . . . non -vit. *interdum pass. i. q. occultum manere, non praeterire – verborgen bleiben:* LIUTG. Greg. 9 lugubre nuntium dominos . . . -ari non potuit. EKKEH. IV. cas. 40 p.145,14 quantum in me est, bene caelaberis. p.146,8 non caelatum est . . ., quid deforis egerit. **2** *c. colore quodam:* **a** *c. sensu non revelandi:* SERMO nat. virg. 4 secreto quod voluit, a nobis nunc usque -vit *Deus.* **b** *c. sensu non portendendi:* THIETM. chron. 7,69 sive aliquid nobis presignetur sive -etur. **B** *publ. et iur.:* **1** *silentio tegere – geheimhalten:* HINCM. ord. pal. 31 quod res . . . annum . . . caelari . . . necesse fuisset. THIETM. chron. 4,50 haec *(sc. mortem imperatoris)* . . . diu -bant. OTTO FRISING. gest. 2,55 p.160,23 consilium, quod iam diu secreto retentum -batur, publicatum est. *al.* **2** *(vera) supprimere – (Tatsachen) unterschlagen:* LEX Baiuv. 16,9 quod *(vitium)* . . . venditor -vit (sc- *Ald.*). CONC. Karol. app. 9c p.851,15 quia vos . . . hec mihi -astis. *al.* **3** *non indicare – nicht anzeigen:* LEX Baiuv. 9,17 si . . . hoc . . . -verit iudici. CAPIT. reg. Franc. 33,25 sacrilegos . . . -are. *al.* **4** *certiorem non facere – nicht informieren:* CAPIT. reg. Franc. 112,15 archipresbiteri . . . nequaquam episcopos -are audeant. EPIST. Teg. I 65. **5** *tegere – vertuschen:* LEG. Wisig. 3,4,11 pro -ando adulterii scelere. **6** *infitiari – leugnen:* CAPIT. reg. Franc. 306,15 nulla securitate hoc -andi aut superandi fulta *regina.* **7** *protegere – decken:* LEG. Wisig. 6,5,15 scelus eius *(homicidae)* . . . excusando -are. LEX Baiuv. 9,8 furem -are . . . periurans. *al. refl. i. q. se munire – sich verstecken (hinter):* LEG. Wisig. 3,5,6 vidua, que . . . tali se voluerit obiectione defendere vel excusatione -are. **C** *philos. i. q. velare – verschleiern:* ALBERT. M. top. 8,1,2 p.493b,23 oportet -are propositum *eqs.* p.494b,43. p.498a,1 quod 'eo, quod dictum est' in . . . cautelis . . . 'ad -andum' *(p.152a,6* εἰς . . . κρύψιν) in celativis propositionibus . . . 'est utendum'. *ibid. al.*

adi. **celatus,** -a, -um. *occultus – verborgen:* HUGEB. Wynneb. 7 p.111,22 -a coram hominibus, clara coram Deo *merita.* 13 p.116,6 nectarem . . ., quae intus -a latebatur. INVENT. Quint. I 127 (MGPoet. IV p.995) -os martyris artus.

adv. **celatim.** *clam – heimlich:* ANNAL. Ianuens. III p.108,16 turres . . . -m, quam melius poterant, muniebant *(sim.* p.151,23 quam -m poterit).

2. celo *v.* caelo. **3. celo** *v.* celox.

celon(i)tes *v.* chelonites. **celothipia** *sim. v.* zelotyp-.

celox (cae-), -ocis *m. et f. form. nom. pl.:* -ones: *l.36.* -otes: *l.43.*

1 *navis velox – schnelles Schiff, Schnellsegler (cf.* GLOSS. III 216,32 St.-S. -nes karraden vel uerenewun. 370,30 -es henkochen naves veloces. IV 45,44 -x chiol vel uarm. *al. v. et p.433,22):* WILLIB. Bonif. 5 p.20,13 -is celeriter marginem scandens. HUGEB. Willib. 3 p.91,9 citato -is cursu. VITA Willib. p.17,41 pennigerum ascendere -em. *al. in imag.:* THEODULF. carm. 79,64 ut mea vix referat pondus inorme -x. *usu adi. i. q. velox – schnell:* GLOSS. I 66,25 St.-S. caelotes *(a,* ce- *b,* celoces *c)* hrade. 67,25sq. caelotes veloces, caelox velox. **2** *scapha – Boot:* ODO GLANN. Maur. 15 (2) cum . . . media fluminis spacia -x innare videretur. VITA Salomae 16 a duabus piscatoribus modica -e mox allabentibus elevatur. *Schmidt*

***celsidicus,** -a, -um. *magnis laudibus celebrandus – hoch zu preisen:* VITA Landel. 384 *(de sancto)* miles -us.

***celsificus,** -a, -um. *altus, erectus – hoch(ragend):* IOSEPH. SCOT. carm. 4,35 (MGPoet. I p.154) quae *(sapientia)* . . . portio maior muro -o . . . est.

***celsipotens,** -entis. *in alto regnans – in der Höhe herrschend:* VITA Galli II 598 tu, Dee, -s (905).

celsithronus (-tr-, -trho-), -a, -um. *etym. et signif.: v. vol. I. p.518,40sq. de Deo i. q. in alto regnans, altithronus – in der Höhe herrschend, thronend:* FORM. Salisb. 3 p.440,34 -trhonus cosmi . . . creator. SEDUL. SCOT. carm. 1,19,7 pater (HROTSV. Agn. 319). *al. subst. masc.:* HRABAN. carm. 4,3,9 tibi -us praestabit tempora laeta. SEDUL. SCOT. carm. 1,3,2 -o vota . . . ferat. SYLL. Sangall. 6,37 fili -i, nos audi. HROTSV. prim. 559 -i commendatur pietati. *al.*

***celsitonans,** -antis. *ex alto (sive in alto) tonans – aus (in) der Höhe donnernd:* **1** *de Deo (Christo: l.67):* ERMOLD. Ludow. 2,407 o Dee -s. TRAD. Ratisb. 287 -is gratia Dei. *al. subst. masc.:* THEODULF. carm. 65,1 tibi, -s, aram . . . adorno. AUDRAD. carm. 3,4,314 donec -s veniat. HROTSV. Dulc. 1,6 incurrere iram -is. *al.* **2** *de deis paganorum:* AUDRAD. carm. 3,2,8 quingentos -es . . . subvertere divos. HERM. AUGIENS. vit. 69 Iovis -is.

celsitudo, -inis *f. script.:* -lci-: BONIF. epist. 69 *cod. 1.* -saet-: DIPL. Merov. I 84 p.75,1. *plur.: p.443,30.*

[Pape]

excelsitas – Höhe: **1** *proprie:* **a** *strictius:* ALDH. virg. I 21 p.251,13 immensae proceritatis -o *arboris.* ARBEO Corb. 28 in tam -e . . . fugisse montis. MIRAC. Genulfi 1 (MGScript. XV p.1205,2) cuius *(Galliae)* . . . pars superior a -e montium . . . Celtica nuncupata videtur. HILDEG. Rup. 12 qui *(locus)* . . . -e aedificiorum . . . pollebat. **b** *latius i. q. montes – Gebirge:* ALCUIN. epist. 193[tit.] Aquilae inter omnes Alpine -is aves carissimo . . . salutem. **2** *translate et in imag.:* **a** *sublimitas, dignitas – Erhabenheit, Würde (cf.* GLOSS. II 282,3 St.-S. -o stiuri vel hertuom. *al.):* WILLIB. Bonif. 5 p.25,7 ad suscipiendum huius -is *(sc. episcopatus)* gradum. VITA Euch. Val. Mat. 9 a -e prioris dignitatis cecidit *homo.* DIPL. Otton. I. 335 p.450,1 statum sancte ecclesiae . . . ad -is culmen erigere. ALEX. MIN. apoc. 10 p.199,23 spei -em. *al. de Deo, angelis sim.:* ALDH. virg. I 11 p.239,15 angelica supernorum civium -o. GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p.397,37 -o patriarcharum digno honore remunerata. OTTO FRISING. gest. 1,47 p.67,25 quanta divinae -is esset potentia. *al.* **b** *nobilitas – Adel:* HIST. peregr. p.126,12 -o sanguinis et animi. **c** *cognitio – Erkenntnis-(stufe):* GODESC. SAXO theol. 22 p.305,21 ad quam -em sublevat nos sola fides. **d** *de voce i. q. elevatio, magnitudo – Tonhöhe, Lautstärke:* IDO Libor. 13 antistite praeclara -is voce cum . . . clero suo . . . concinente. **3** *meton. (imprimis in allocutione vel titulo honorifico):* **a** *saec. i. q. altitudo, maiestas, clementia – Hoheit, Majestät, 'Gnaden':* **α** *de regibus vel imperatoribus (de imperatrice: l.37):* DESID. CAD. epist. 1,4 donec . . . vestri culminis praeclaram -em vidissem. LEG. Wisig. 7,5,9 regie -is . . . institutiones (DIPL. Zwent. 16 p.47,10 regiis -bus reus . . . habeatur. *al. cf.* DIPL. Arnulfi 124 p.183,23 regalis -o). LEG. Lang. p.113,6 sicut -o nostra . . . decrevit (DIPL. Ludow. Germ. 16. CHART. Tirol. 1056 p.102,21 [dipl. Frid. II.] comes . . . nostre -i supplicavit. *persaepe*). DIPL. Loth. I. 1 p.51,30 (ed. Th. Schieffer. 1966) imperialem -em (CAPIT. reg. Franc. 234. *al. cf.* DIPL. Heinr. III. 298 nostri -o imperii). HRABAN. epist. 17[a] p.420,26 -o magnitudinis vestrae *(sc. Iudithae imperatricis).* DIPL. Ludow. Inf. 24 p.131,14 -em nostrę dominationis . . . adierunt. *saepe.* **β** *de ducibus, comitibus sim.:* EPIST. Merov. 6 p.446,22 recolere . . . debet -o vestra *(sc. patricius).* FORM. Marculfi suppl. 3 salutacionum munia . . . -e vestre *(sc. maiori domus)* distinare. TRAD. Patav. 46 -em nostram honorare *(item de comite:* EPIST. Teg. I 22). EPIST. Teg. I 10 mittimus ad nobilem -em vestram *(sc. ducem).* CHART. civ. Spir. 4 p.3,35 -o nobilium . . . conperiat. **b** *eccl. i. q. sanctitas, venerabilitas – Heiligkeit, 'Hochwürden':* **α** *de papa:* DIPL. Loth. I. 110 (ed. Th. Schieffer. 1966) notum esse cupimus, sancte pater, vestrae -i (EPIST. Col. 5 p.247,34. EPIST. Wibald. 95 capellanus . . . apud -em vestram insimulatus est *eqs.*). **β** *de (archi)episcopis, abbatibus (de abbatissa: l.52):* LULL. epist. 49 p.79,9 pro tuae -is *(sc. Cuneburgae abbatissae)* statu . . . deprecantes. 103 p.226,1 litteras sagacitatis vestrę -i *(sc. Bonifatio)* dirigere. MEGINH. FULD. (?) Ferr. prol. imploramus culminis -em vestri *(sc. abbatem).* TRAD. Frising. 859 adiens . . . episcopum deprecans -em suam *(item de episcopo:* GERH. AUGUST. Udalr. I 19. EPIST. Worm. I 10 p.27,18). REGINO syn. caus. praef. p.1,10 misi vestrae -i *(sc. archiepiscopo)* libellum. *al.*

celsus, -a, -um. *script.:* te-: *p.444,45.* cae-: *p.444,2. al.* -ll(a): *p.444,48. compar.* -sor-: *p.444,13.*

I *adi.: excelsus, erectus, editus – hoch, aufgerichtet, emporragend:* **A** *proprie:* **1** *strictius de habitu:* **a** *de rebus:* WALAHFR. hort. 66 paries . . . -ior. HRABAN. carm. 11,24 -i montis in arce. AGIUS epic. Hath. 582 in nimium -a . . . frutice. POETA Saxo 4,181 Alpes. OTTO FRISING. gest. 2,20 p.123,11 turrium. *saepe.* **b** *de hominibus:* CAES. HEIST. mirac. I 11,3 p.270,19 exultant . . . statura -i *beati.* **2** *latius de situ:* CARM. de temp. rat. 314 firmamentum . . . triplicato . . . numero -ius (-ior *V*) Foebo cedit. WANDALB. mens. 335 ad boream . . . -um. HRABAN. carm. 39,73,3 super astra -issima. FROUM. carm. 35,16 -um . . . scandere cęlum. *al.* **B** *translate:* **1** *sublimis, venerandus – erhaben, verehrungswürdig:* ALDH. carm. eccl. 2,28 Patris . . . -a (cae- *P*) potestas. PAUL. DIAC. carm. 22,52 *(de Karolo Magno)* -us apex. HROTSV. Gong. 408 dextera -a Dei. FROUM. carm. 10,29 ordine tam -o *(sc. sacerdotio)* . . . fungere. *famā insignis – berühmt:* HRABAN. carm. 10,4 carmina . . . meliora . . . -i cantibus Ovidii. WALTH. SPIR. Christoph. II prol. 29 *(de Spira civitate).* **2** *generosus, nobilis – edel, adelig:* URSIN. Leod. 1 (MGMer. V p.324,15) ex progenie -a Francorum . . . exortus. AGIUS epic. Hath. 611 propago. DIPL. Otton. II. 95 -a vel humilis persona. **3** *praestans, magnificus – hervorragend, herrlich:* FORM. Marculfi 1,5 p.45,20 huiusmodi personis locis -soribus (-sior- *A2. B*) pontificalem . . . committere dignitatem. CARM. var. I 26,3,56 -a trophea. CAND. FULD. Eigil. II 24,22 Hrabanus . . . meritis et dogmate -us WANDALB. martyr. alloc. 25 -a . . . doctrinae . . . gloria. HROTSV. gest. 494 -ae solium . . . aulae. CAES. HEIST. mirac. I 11,3 p.270,24 honore -ior. *al.* **4** *de sono i. q. elevatus, magnus – erhoben, laut:* WALAHFR. Mamm. 24,2 -a . . . voce . . . hortatur (CAND. FULD. Eigil. II 17,128). ECBASIS capt. 235 adfuit his *(crabronibus)* vitulus -o cum carmine mixtus. *mus. i. q. altus – hoch:* AUREL. REOM. mus. 19 p.59[a],6 nisi *syllaba* inchoatur -iori acuto.

II *subst.:* **A** *masc. (cf. l.33):* **1** *gener. i. q. homo sublimis vel illustris – ein Erhabener, Hochgestellter:* HRABAN. carm. 11,9 te *(sc. episcopum)* -um humilis monachus . . . compellat scriptis. ECBASIS capt. 701 ius est hoc modicis semet preponere -is. **2** *medic. i. q. species verrucarum (fructus mori similium) – (einer Maulbeere ähnliche) Warzenart:* IOH. IAMAT. chirurg. 5,12 -us . . . formam habet fructuum -i simillimam. 7,11 -um in aliqua parte corporis natum curare. IORDAN. RUFF. equ. 5 p.19,21 murus vel -us. **B** *fem.* -a (-us: *l.39sqq. al.; an masc.?*): **1** *gener. i. q. caelum – Himmelreich:* RHYTHM. 122,5,2 tribuis *(sc. Deus)* -am *(v. notam ed. p.1165[a]).* **2** *bot.:* **a** *morus – Maulbeerbaum (Morus nigra L., cf. André, Lex. bot. p.79):* COMPOS. Luc. H 15 hulmi cortice, -ae cortice. DYASC. p.62[a] -a, quam multi siccaminum dicunt, vel ut Latini mora *eqs. (sim.* ALPHITA II p.37,13). GLOSS. III 543,8 St.-S. mora -i mulber. BERNH. PROV. comm. 1,2 p.273,23 radix -i. 10,1 p.316,16 de foliis siccomori, id est -i, nutriuntur vermes *eqs.* ALPHITA I p.283,24 -us, morus maior idem. *al.* **b** *sycomorus – Maulbeerfeige, Sykomore (Ficus sycomorus L.):* AESCULAPIUS 10 p.13,26 lac de -a. ALBERT. M. animal. 23,97 lac arboris, quae -a sive ficus fatua dicitur (*sim.* veget. 6,103 -a [te- *C*] latine dicitur). veget. 4,144. **c** *rubus – Brombeere (Rubus fruticosus L., cf. André, Lex. bot. p.79):* AURELIUS 8 p.695,21 si decoquant corium granati . . . aut cellae *(v. notam ed.).* GLOSS. med. p.71,10 rubum: -a agreste. **C** *neutr. plur.:* **1** *proprie i. q. excelsitas – das Hohe, Höhe (cf.* GLOSS. I 70,4 St.-S. -a hohi. *al.):* **a** *strictius:* WALAHFR. hort. 292 genus . . . frutecti . . . -a . . . petens. HRABAN. carm. 36,2 *(in imag.)* ardua succumbunt imaque -a petunt. **b** *latius i. q. caelum – Himmel:* CAND. FULD. Eigil. II 17,124 in -is Domino gloria. **2** *translate:* **a** *res sublimes – Hochstehendes:* WANDALB. creat. mund. 259 -a capessunt mentis culmine vecti. **b** *magnalia – Großtaten:* OTTO FRISING. gest. 1,5 p.17,16 cum . . . ad contemplanda -a divinitatis attollimur.

adv. **celse.** **1** *proprie i. q. in altum – hoch:* HUGEB. Wynneb. 7 p.112,23 *(in imag.)* cum . . . -ius et -ius conscendebat. DONIZO Mathild. epil. 2,5 te *(sc. Canusium)* . . . *duces* fabricarunt . . . -e. **2** *translate i. q. magna voce – laut:* Ps. HUCBALD. ton. p.227,19 psalmi . . . pro paucitate vero seu multitudine cantorum -ius vel humilius canendi sunt.

***Celtengarius** (Zeltin-), -i *m.* (*theod.vet.* zelto) *in cognomine i. q. pistor dulciarius – Feinbäcker:* CHART. Tirol. notar. II 45 (a.1242) in presencia . . . Bertoldi C-i *(de eodem:* CHART. Tirol. 1145 p.186,23 Zeltingarii. 1152 p.196,11 Zeltingarius).

celte(s) *v.* celtis.

celtica, -ae *f. nardum Gallicum – (gelber) Speik (Valeriana celtica L., cf. André, Lex. bot. p.79):* AESCULAPIUS 11 p.16,1 -ae folia. ANTIDOT. Bamb. 18 -a £. *al. (v. ind.).*

[Pape]

RECEPT. Bamb. 66 dabis . . . -cin vel assarum. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 380^{C} -a calida est . . ., virtutem habet diureticam *eqs.* ALPHITA II p. 36,23 -a fascigallicum. *al.*

celtis (-es), -is *m. vel f. (n.* -e: *l.9)* **1** *instrumentum sculptorum, caelum, scalprum – (Stein-)Meißel (cf.* GLOSS. III 639,14 St.-S. -es maizel. IV 214,22): **a** *gener.:* AEG. AUR. gest. 3,73 p. 115,31 ymaginem . . . -e sculptam in scilice *(cf. Vulg. Iob 19,24).* ALBERT. M. Iob 19,24 (ed. M. Weiss. 1904) -e nomen indeclinabile est et est instrumentum cementarii *eqs.* FUND. Schild. praef. illustrium virorum . . . acta . . . in quacunque durabili materia laborioso -e effigiabant. *de instrumento scriptorio:* CHART. Pomm. B 1099 (a. 1278) nisi -e kalomali . . . solidetur *memoria.* **b** *chirurg.:* GLOSS. Roger. I A 4,14 p. 722,22 cum -e vel cum trepano magister . . . operetur. **2** *lapis celte sculptus – mit dem Meißel bearbeiteter Stein(block):* CHART. Rhen. inf. II 570 (a. 1267) ad educendum -es seu fracmina lapidum.

celvical *v.* cervical. **celum** *v.* caelum.

celus *v.* caelum, zelus. **celydrus** *v.* chelydrus.

***celyphos** *(n.)* (κέλυφος) *folliculus nymphae – Puppenhülle:* ALBERT. M. animal. 7,91 a quibus *(animalibus, quae pariunt vermes)* eiecta pellis fallacoz (*p. 601^{a},6* τὸ κέλυφος), hoc est exuvium, vocatur. *Pape*

ceme *v.* cheme. **cementum** *sim. v.* cae-.

cena (cae-, coe-), -ae *f. script.* cin-: *l.52.*

I *epulae, dapes vespertinae, convivium – (Haupt-)Mahlzeit, Abendessen, (Gast-)Mahl (cf.* GLOSS. I 761,30 St.-S. cęnam imbiz. II 299,24 -a . . . apandmuos. III 153,5 -a merot. *al.):* **A** *gener.:* **1** *proprie:* HUGEB. Willib. 4 p. 94,29 misit illis prandium et -am (ORDO Rom. 19$^{tit.}$ de . . . prandio atque -is monachorum. *cf. l.41).* CAPIT. reg. Franc. 170,24 ut mandatum post coenam fiat. WALAHFR. hort. 203 coenam (cę- *CLK*) cyatis . . . claudere crebris. NOTKER. BALB. gest. 1,18 p. 24,18 qualis numquam cęna magno composita est Karolo. POETA Saxo 5,373 porro quaterna iugem praebebant fercula caenam. GERH. AUGUST. Udalr. I 24 p. 409,25 de coena surgens in lectum se . . . deposuit. THIETM. chron. 7,1 papa eis *(Heinrico et coniugi coronatis)* -am . . . fecit copiosam. *saepe. de praestatione:* CHART. select. Keutgen 127,30 (a. 1214) ipsos *(lapicidas)* non habebit in -a. CHART. Carniol. II 109 p. 84,6 non . . . prandia seu -as pernoctando expectat (CHART. Tirol. 1130 p. 172,20. 1145 p. 186,41. *al.).* **2** *in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,47 sensit *magister* . . . nos cara suę solatia quęrere cęnę. 3,15 sacris . . . cartis, quę tibi delicias caenę . . . recludunt. CAES. HEIST. hom. exc. 182 Rupertus . . . in Cistercium devenit, ubi -am peccatoribus . . . preparavit . . . maximam futuram. ALEX. MIN. apoc. 19 p. 397,25 quae -a in ista vita praegustatur. *al.* **3** *proverb.:* REGIMEN san. Salern. 20sq. ex magna coena stomacho fit maxima poena; ut sis nocte levis, sit tibi coena brevis. **B** *eccl. de ritibus:* **1** *de mensa Christi paschali:* **a** *proprie:* CONC. Merov. p. 83,4 a die cinae Domini (*cf.* WALAHFR. exord. 20 p. 492,29 in anniversario caenae dominicae. THANGM. Bernw. 27 p. 771,25 in sancta festivitate heroycae coenae). GODESC. Saxo theol. 22,6 p. 333,5 cum Dominus in caena sua dedit manducandum corpus. HILDEG. epist. I 47 p. 227^{A} Christus . . ., qui in coena . . . impassibilis fuit. *al.* **b** *meton.* -a Domini, -a dominica *i. q. natalis calicis – Gründonnerstag:* CAPIT. reg. Franc. 12,4 presbyter . . . in coena Domini rationem . . . episcopo reddat. TRAD. Frising. 519 p. 443,32 actum . . . in caena Domini. CAPIT. reg. Franc. 293, 46 in quinta feria maioris septimanae, id est in -a, quae specialiter appellatur dominica. THIETM. chron. 4,6 cum in Pragu -am Domini celebraret. LIBER ordin. Rhenaug. p. 114,6 in -a Domini: ante nocturnos tres orationes fiunt *eqs.* CHART. Tirol. 909 x solidos . . . in -a Domini pauperibus distribuendos. STATUT. ord. Teut. p. 36,8 communicent . . . in -a Domini. *persaepe.* **2** *de eucharistia:* HILDEG. epist. I 47 p. 226^{C} de cuius *(Christi)* corpore omnis fidelis vivere debet . . ., id est in coena sua. **3** *de caritate:* CHART. archiep. Magd. 146 (a. 1023/51; spur.?) ut . . . prepositus . . . -ę diffinitionem pro signo memorie et caritatis nostre exhibeat. HIST. Hirs. 10 caritatem, que fratribus ad -am per annum ministratur, quam nos vulgariter -am dicimus, ipse dari instituit. *de caritate natalis calicis:* CONSUET. Trev. 40$^{tit.}$ de -a Domini *(cf. Th. Schäfer, Die Fußwaschung. 1956. p. 77).*

II A *cibus, ferculum – Speise, Gericht:* WANDALB. mens. 151 lactuca caenas componere dulces. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,200 petit hic -as. *in imag.:* HRABAN. epist. 5 p. 390,22 nobilium . . . doctorum amplissimis vescatur caenis. **B** *victus – Beköstigung:* CHART. Argent. IV 33 p. 41,12 (a. 1224/28) quedam *bona* dimissa ad bona -e sibi adiacentia.

cenaculum (coe-), -i *n. script.:* cae-: *l.30.41.* -nic-: *l.38.* -cl-: *l.44.*

1 *strictius i. q. triclinium – Speisezimmer, -saal (huc spectare possunt etiam nonnulla exempla infra allata, e. g. l.37; cf.* GLOSS. III 314,15 St.-S. -um muosgadem. *al.):* **a** *proprie:* ARBEO Corb. 26 ut . . . vasula per pavimenta -i volverentur. AMALAR. off. 3,21,12 baiulator aquae, qui suscepit eum *(Christum)* in -o suo. CATAL. Weing. (MGScript. XV p. 1314,10) utile . . . hospitibus . . . -um. CONR. SAXO spec. 7 p. 95 coe-um *est domus* ciborum. *al.* **b** *alleg.:* HRABAN. univ. 14,20 p. 390^{B} coe-um . . . significat sanctam ecclesiam. **c** *symbolice de triclinio cenae Christi paschalis:* AMALAR. off. 3,21,4 cum suis auditoribus ascendit *sacerdos* in -um, quando dicit: sursum corda. **2** *latius i. q. solarium – Söller (cf.* GLOSS. III 411,5 St.-S. solarium vel coe-um sal vel ufhuse vel solre. 631,7; *de re v. Heyne, Hausalt. I. p. 79sqq.):* **a** *superior pars aedificii – Obergeschoß:* ALDH. virg. I 57 in -i solario. GESTA Font. 17 p. 55,23 ipsam *ecclesiam* . . . accrevit constructo desuper coe-o. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,39 alta . . . barbaricis cę-a fulta columnis. LAMB. HERSF. annal. a. 1065 p. 94,25 domus . . . -um habens satis editum. HERM. TORN. rest. 30 sepulchrum in . . . loco -i *ecclesiae* . . . construi fecit. CHRON. Sigeb. auct. a. 1153 (MGScript. VI p. 396,45) urbs . . . coe-is domatum in plateis suis quasi crypta laqueariis supertecta. CHART. Basil. A II 215 p. 274,5 in -o tricamerato. *al. tabulatum – Stockwerk:* ARBEO Emm. 41 sume in superiore -o panem, quae est. ALBERT. AQUENS. hist. 6,11 parietes, coenicula cratesque *machinae. al.* **b** *domus (cenaculata), aula (in superiore aedificii parte sita), palatium – (mit Obergeschoß versehenes) Haus, Saal (im Obergeschoß), Pfalz, Palast (cf.* GLOSS. I 382,27 St.-S. in . . . cae-o, id est in . . . falanzon): AEDILV. carm. 11,33 candida . . . celsis ad sidera muris . . . -a. CARM. Salisb. 14,2 novum praecelsa mole cenaclum. CHART. Hersf. 77 in Waluhusun ante . . . ianuam imperatoris -i. HERBORD. Ott. 1,26 XIV basilicas et IV coe-a elegantis fabricae construxit. CHART. Brixin. 98 p. 104,7 acta sunt hec . . . in -o prepositi (CHART. Burgel. 96 p. 115,11 in -o Gluchawe). CHRON. Erf. mod. 1184 p. 193,2 dum in -o vallatus multis resideret *rex. al.* **c** *locus – Raum:* ABBO SANGERM. bell. 1,500 baratri . . . cae-a tetri. Ps. GERH. CREM. (?) sal. II G 62 quae *(plumbi folia)* suspende in coe-a, in quibus sint uvae acidae *(v. notam ed.).*

cenadicum *v.* cenaticum.

1. cenalis, -e. *cibarius – Speise-:* CHART. Rhen. med. II 263 p. 305,18 (a. 1210) in anniversario . . . similam cum -i libo . . . persolvet. CHART. Rhen. inf. II 301 panem -em.

2. *cenalis, -e. *(orig. arab. ut vid.) in terra et in aqua vivens – auf dem Lande und im Wasser lebend, amphibisch:* Ps. GALEN. anat. 5 p. 183^{B} animalia alia, quae sunt communia terrae et mari, quae arabice -ia (cenealia *V*) dicuntur.

cenamomum *sim. v.* cinn-. **cenapium** *v.* sinapis.

***cenarga** (ge-) *subst. (orig. inc., nisi subest* zanca) *ocrea, bracae ex corio confectae – Ledergamasche, -hose:* GLOSS. III 668,49 St.-S. g-a lederhose (IV 46,3 -a. 169,10).

cenarius, -i *m. magister coquinae – Küchenmeister:* CHART. civ. Erf. 188 (a. 1265) testes . . . sunt . . . Wernherus cellerarius . . ., Irnfridus -us (CHART. ord. Teut. [Thur.] 236 p. 186,20). CHART. eccl. Erf. 437 p. 259,3 ut . . . -us noster . . . conventui pulcrum servitium administret. *ibid. al.*

cenaterium *v.* coemeterium.

***cenatica,** -ae *f. cena – (Haupt-)Mahlzeit:* COD. Wang. Trident. 251 p. 478,8 (a. 1211) -am uni persone fictum acci-

[Dauser]

pienti. CHART. Tirol. 670 menaitas II, -am I. 748 p.181,10 dare canavario . . . et suis equis unam -am et unum prandium. REGISTR. Trident. I 78 p.72,14 in ipsa -a interficere unam de . . . bestiis. *al. in hac regione.*

cenaticum (coe-, -adi-) *vel* **-us,** -i *n. vel m.* **1** *praestatio pro iure alimenta sumendi danda – Abgabe für das Recht, Nahrungsmittel zu nehmen (cf. Waitz, Verf.-Gesch. IV. p. 61³):* FORM. imp. 20 p.301,20 nullus . . . nullum teloneum . . . aut -um aut pastionem . . . accipere . . . audeat *(sim.* DIPL. Otton. III. 5 p.400,5 coe-um. *al.).* **2** *census piscium – Fischzins:* ODO GLANN. Maur. 32 (10) censum piscium, quem more provinciae cenadicum vocant *(v. notam ed.).*

cenatorius, -a, -um. *cenae aptus – für ein Gastmahl passend:* IOH. DIAC. cen. 2,55 dabo singulis benignus vestes -as *(ex Ps. Cypr.).*

***cenc(h)rias** *adi.* (κεγχρίας) *cenchro similis – einem (Hirse-)Korn ähnlich:* GLOSS. med. p.18,12 cencrias, id est granosus.

cenc(h)ris, *acc.* -in *subst.* (κεγχρίς) **1** *de specie falconum fort. i. q. tinnunculus – viell.: Turmfalke:* ALBERT. M. animal. 6,4 p.442,24 quae *(avis rapax)* graece kayandoz (*p. 558ᵇ,28* κεγχρίδος), latine seneris vocatur, et hanc quidam Graeci vocant tenesym. 7,41 kaboryz (*p.594ᵃ,2* κεγχρίς) et antytoniz. 17,5 genus rapacium avium, quod Graeci fieriz (*p.750ᵃ,7* κεγχρίς) vocant. **2** *species serpentis – Schlangenart:* ALBERT. M. animal. 25,23 cencris est serpens semper rectum iter serpens. *in imag.:* THEODULF. carm. 28,733 hunc hydrum, hunc cencrin, hunc evitato cerasten. AMARC. serm. 4,378 (ed. K. Manitius. 1969) cencris (ceneris *D*), dipsas . . . mordebant homines. *cf.* *falitusus.

cenchros (cincro, centron) *subst.* (κέγχρος) *milium – Hirse:* GLOSS. III 470,27 St.-S. milium centron herse. *fort. add.:* Ps. HIPPOCR. phleb. 177 cincro uncias VIIII.

***cendalum** (ze-, zin-, cin-, cyn-, -arum, -lium), -i *vel* ***cendatum** (cin-, -det-, -adum), -i *n. (m.* -us: *l.54) (orig. inc., nisi subest* sindon, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. XI. p.641sq.) form.: abl. sg.* -lio: *l.47. acc. pl.* -lia: *l.42. abl. pl.* -libus: *l.51.*

tela serica (tenuis), pannus sericus – (dünner) Seidenstoff, Seidentuch, Zindel: **1** *in univ.:* ANGILB. eccl. Cent. 3 p.177,30 casulas . . . de -to v. WIBALD. epist. 295 mittetis . . . cindalia candida. WOLFGER. itin. comput. 4 p.25,20 pro zindalo ad failam episcopi XXXII sol. THIETM. peregr. 26,2 ornati *Sarraceni* purpuro et cyndaro. CATAL. thes. Germ. I 31,5 (Mittelalterl. Schatzverz. I. 1967) cum . . . subtili de cindeto albo. CHART. Tirol. notar. I 689 p.341,34 XIII libras pro una coltra -lio (*cf.* 601 pro zendalio). CHART. Patav. 92 (Mon. Boica XXIX 2 p.474,2) cappam . . . forratam cum -to viridi. THEOD. CERV. chirurg. 2,6 p.147ᴰ in ore fracturae cranei ponatur pannus lineus vel -tum. ALBERT. MIL. temp. 235 cives ferebant lapides . . . in pellibus variis et -libus. *al. fort. add.:* GLOSS. III 621,50 St.-S. conomia zendal. 691,52 zeno cendat *(cf. l.61).* **2** *de vestimentis:* GESTA Font. 17 p.52,28 cindados duodecim coloris diversi (*cf.* p.56,8 -tos). ANNAL. Ianuens. III p.127,1 dimittat unusquisque -ta, xamita *eqs.* **3** *de vexillo:* ROLAND. PATAV. chron. 4,9 p.63,24sq. accessit . . . ad -tum pendens de . . . antenna carrocii et capiens ipsum -tum seu vexillum *eqs.*

***cendarina** *subst. tela serica – Seidenstoff:* GLOSS. III 624,41 St.-S. -a cehotaz *(v. notam ed.). fort. add.:* GLOSS. III 622,53 St.-S. zenontina zendata *(cf. l.53).*

***cendator** (scin-, cin-), -oris *m. artifex serici – mit Seide beschäftigter Handwerker:* CHART. scrin. Col. B 997 (a.1265) Petrus ci-r. 997ᵃᵈⁿ. Petro sci-i.

***cendatum** *v.* *cendalum.

***cendatus,** -a, -um. *ex serico consistens – aus Seide bestehend, Seiden-:* ANNAL. Ianuens. III p.154,13 alie *galeae* . . . paliis -is et pannis deauratis cohoperte. p.154,17 cohopertis carrubiis civitatis pannis deauratis et -is.

***cendecusoctus** *numer. centum decem octo – hundertachtzehn:* BEDA temp. rat. 22,33 quinquagies novies bini -us (-to *C*). 22,36.

***cendellari(n)us** (sante-), -a, -um. *ex serico consistens – aus Seide bestehend, Seiden-:* CHART. Tirol. notar. II 265ᵃ (a.1242) de XXX pecias panni santellarini (265ᵇ). *subst. neutr. i. q. pannus sericus – Seidentuch:* CHART. Tirol. notar. I 876 (a.1237) per IV pecias santellari.

cendo, -ere. *incendere – anzünden:* CHART. Tirol. 446 (c.1189/1201) unum minale sagiminis ad lumen -endum.

cendula *v.* schedula.

***cene** ***werdunia** *subst.* (*orig. germ. ut vid.; in altera voce subesse potest theod. vet.* wert) *script.:* cae-, ci-, si-, ti-, -na, -ni, -nu; wir-, -din-, -don-, -uria *al. (v. ed. p.196). pretium rei intertiatae vel sim. – Wert einer geanefangten Sache o.ä.:* LEX Ribv. 37,2 ut de -u -ria sua . . . recipiat. 75,3 cum texaga seu caenu -a . . . culpabilis iudicetur. 75,6 solido uno de -e -a pro corio restituat (*cf.* 75,7).

cenebubula *v.* cunila. **cenedonia** *v.* chelidonius.

***cengl(i)um** (ze-, çe-, cin-), -i *n. vel* ***cenglus,** -i *m. (ital. sept. dial.* cengio *a* cingulum, *cf. C. Battisti – G. Alessio, Dizionario etimologico italiano. II. 1951. p. 851) lacinia terrae herbosa, gradus terrae inter rupes situs – grasiger Erdstreifen, Terrasse zwischen Felswänden:* REGISTR. Trident. III 6 p.229,21 (a.1259) apud zenglum cum figariis. 8 p.232,13 ab uno latere via, ab alio çenglus. 23 p.252,17 ab uno capite -lium. p.252,30 in sumitate çengli. 24 p.255,13 super cinglos. *ibid. al.*

***cengravius** *v.* *centgravius.

***cenit** *v.* *zenith. **cenitus** *v.* cinaedus.

cenix *v.* choenix. **cennodia** *v.* centenodia.

ceno (cae-, coe-), -avi, -atum, -are. *epulari, cibari – die (Haupt-)Mahlzeit einnehmen, speisen:* EINH. Karol. 24 p. 29,7 inter caenandum . . . lectorem audiebat. WALAHFR. Wett. 205 quam *(cellam)* -tum (cae- *D*) ante petivit. HROTSV. sap. 3,23 hora -andi. THIETM. chron. 6,73 facta pro defunctis memoria nos ibi -vimus. THANGM. Bernw. 5 p.760,21 quae *(lectio)* inter coenandum non brevis legebatur. CONSUET. Marb. 255 (Spicil. Friburg. X. 1965) seniores . . . vesperas cantabunt et cito cęnabunt. CHART. Bern. II 481 p.501,24 si . . . ibidem prandere, -are voluerimus. *saepe.*

subst. **cenans,** -antis *m. conviva – ein Speisender:* ORDO Rom. 19,19 ad sera -bus. 19,22 ut nox superveniat -bus.

cenobium *v.* coenobium. ***cenobrium** *v.* cinnabaris.

cenocefalus *sim. v.* cynocephalus.

cenodochium *v.* xenodochium.

cenodoxia (ke-, cae-, coe-), -ae *f.* (κενοδοξία) *metr.:* cē-: *l.56.* cē̄-: *l.57.* -nō-: *l.56.*

gloriae cupiditas, vanitas, superbia – Ruhmsucht, Eitelkeit, Hochmut (*cf.* GLOSS. II 347,4 St.-S. -ę des uuerolt hrumes siuhto): ALDH. virg. II 2679 quam pestem prisci dicunt -a (cae- *O*) Graeci, vana quod in Latium transfertur gloria nomen (LIUTPR. antap. 5,26 k-am. GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p.396,47). HRABAN. cruc. 1,18 p.220ᴬ philargyria levis et -a (*cf.* NOTKER. BALB. gest. 1,16 p.21,2 -ę vel avaricię). CARM. Scot. I 10,15 deiicit ast alios k-a corde superbo. RIMB. Anscar. 35 p.67,2 a spiritu temptatus est coe-ae. VITA Landel. 209 mens humilis purgat, quę -a fedat. HERM. AUGIENS. vit. 678 vanissimam amare coe-am. ADAM gest. 3,2 p.144,22 -a, familiaris divitum vernacula. *al.*

cenodoxus (cae-, coe-), -a, -um. (κενόδοξος) *gloriae cupidus, superbus – ruhmsüchtig, hochmütig:* RATHER. conf. 30 p.423ᴮ coe-i spiritus incursionem. LIUTPR. leg. 58 avara, -a civitate. GREG. CAT. chron. II p.215,13 vorator gulosus et cę-us.

cenoleum, -i *n. (ex* coenobium *corruptum, cf. ThLL. III. p.1414,37) cena – Mahl:* GLOSS. I 196,10 St.-S. in -is in caumom. 197,10 in -is in conviviis.

cenomia *v.* cynomyia. **cenon** *v.* caenum.

cenoscephalus *v.* cynocephalus. **cenosus** *v.* caenosus.

cenotaphium, -i *n. monumentum sepulcrale (inane) – (leeres) Grabmal:* GLOSS. med. cod. Trev. 147,33 cenotafitaston *(sic)* epitafium. *Dauser*

cenovium *v.* coenobium. **cenozefalus** *v.* cynocephalus.

[Bansa]

***cenquinquais** *numer. centum quinquaginta – einhundertfünfzig:* BEDA temp. rat. 52 decies novies octoni, -s (-agies *F*) dipundius.

censalis *v.* censualis. ***censarius** *v.* *censuarius.

***censatus** (-sua-), -a, -um. *vectigalis – zinspflichtig:* CAPIT. reg. Franc. 24,14 de causis -is precarias renovare. DIPL. Ludow. Germ. 69 p.98,27 -i homines. p.98,35 aliquid de ... terra ad ... sedem episcopalem -a. TRAD. Frising. 1457 p.310,13 hominum ad ecclesiam ... -uatorum. p.310,17 hobam ... ita -uatam. CHART. Rhen. med. III 1077 bona ... in curtem meam ... censualia sive -uata. *v. et p.450,57. subst. masc.:* DIPL. Conr. II. 66 masarios, libelarios, cartularios, -os, aldiones *(inde* ACTA imp. Stumpf 480 p.677,4. *al.).*

censeo, -ui, -itum (-sum: *p.450,66*), -ere. *script.:* sc-: *p.450,18.* cin-: *p.450,35.* cess-: *l.69. form.:* *praes.:* *inf.* -ire: TRAD. Patav. 46 (a.799). *partic.* -suentes: *l.27.29. indic.:* -imus: *l.69.* -itur: *p.450,9. coni.* -satur: CHART. Sangall. A 240 (a.819). *imperf. coni.* -irit: *l.66. perf.:* -iv(i): *l.47.68. p.450,35.44.49.52. al. ante s. IX.* -s(i): *l.70. p.450,46sq. al. ante s. IX.*

1 *aestimare, cognoscere, scire – ab-, einschätzen, erkennen, wissen:* **a** *gener.:* HRABAN. epist. 17[b] quid sentiendum sit, rite -bis. POETA Saxo 2,80 populus ... -eri numero nequit. DIPL. Arnulfi 91 cum ... universis, quę legaliter ad ... capellam pertinere -entur. *al. expressius i. q. magni pendere, pro debito aestimare – für wert, für verpflichtend halten:* COD. Karol. 92 p.630,31 Petri ... precepta -suentes predicari non sinimus. EPIST. pont. Rom. sel. I 2 p.49,4 magis ... passiones sanctorum martyrum sacri canones -suentes, ut liceat ... eas legi. **b** *iur.:* CONC. Merov. p.88,2 tamquam transgressor discipline a sacerdotibus -atur. CONSUET. Marb. 125 (Spicil. Friburg. X. 1965) silentium infregisse -bitur. STATUT. ord. Teut. p.49,22 que sanior pars, si dissenserint, -enda sit, iudicio magistri ... relinquatur. *expressius i. q. approbare – für berechtigt halten:* CHART. Friburg. 95 (a.1247) ville ... communi iure -bantur in ... silva ... ligna secando. **c** *publ. i. q. condicionem civilem et pecuniariam statuere – nach Stand und Vermögen einstufen:* LEG. Wisig. 12,2,13 p.419,6 secundum eorum peculium ... -ti vitam in propriis laboribus ingenuitate transigere valeant *manumissi. remissius:* FORM. Marculfi 1,19 se ... ille ... ingenuus esse videtur et in poleptico publico -tus non est. **d** *math. i. q. computare – berechnen:* Ps. BOETH. geom. p.374,8 superficies ... est, quod longitudine latitudineque -etur. *ibid. al. (v. ind.).* **2** *statuere, decernere, praecipere – festsetzen, beschließen, bestimmen:* VITA Desid. Cad. 7 Desiderium loco praefecturae eius *(defuncti)* subrogare -ivit *rex.* EINH. Karol. 19 p.23,19 liberos suos ita -uit instituendos, ut *eqs.* WALAHFR. carm. 42,5 iustitia -ente. RIMB. Anscar. 22 p.48,16 episcopi ... -uerunt, ut *eqs.* DIPL. Arnulfi 81 res proprietatis suae ... publicandas -uimus. EGILM. epist. p.362,17 ut ..., quid nobis faciendum sit, -atis. DIPL. Otton. III. 16 cuicumque ... dari illum *comitatum* -uerint. CHART. Heinr. Leon. 41 p.60,20 quam *(advocatiam)* liberam esse ... -uimus. *saepe. graviter iubere – nachdrücklich befehlen:* FLOD. hist. 4,4 p.562,22 ad quam *(synodum)* -endo vocans ... archiepiscopum *papa. (sibi) proponere – (sich) vornehmen:* UFFING. Liutg. 6 in angusta pausam sibi -uit aula. **3** *iudicare – richten:* **a** *latius:* WIBALD. epist. 309 ecclesiasticae possessiones seculari iure non sunt ... -endae. CARM. de Frid. I. imp. 1319 cui sit -endi ... potestas. **b** *strictius i. q. damnare – verurteilen:* STEPH. EDD. Wilfr. 46 secundum statuta ... archiepiscopi esse -endum sanctum pontificem. CARM. de Frid. I. imp. 783 sacerdotes reprobos Simonisque sequaces ... omnes -bat. **4** *putare, existimare – glauben, meinen, halten (für):* CHRON. Fred. 4,35 nihil se menorem ... esse -irit. EPIST. Desid. Cad. 2,21 (ed. D. Norberg. 1961) non eo sensu ..., quo domnus -ivit interpraetandam *epistolam.* FORM. Marculfi 1,35[in. rectum esse -imus (cessimus *A 3*), ut *eqs.* 2,23 nihil sibi de rebus propriis -it minuendo. HROTSV. gest. 120 Eadit ... regali nato -etur congrue digna. EPIST. Teg. I 105 electionem vestro iudicio examinandam reservare -uimus. CARM. Bur. B 1,4,6 censum -ent veniam. CHART. Brixin. 97 quos *(testes)* supervacue numerare -uimus. *al. cum sensu numerandi:* WANDALB. mens. 233 nonum nunc anni -emus in ordine mensem *Septembrem. cum sensu declarandi:* ALDH. epist. 4 p.483,20 quem *(terminum)* ... transgredi contra ius et fas illicitum fore -uerunt. *al.* **5** *nominare – nennen (semper pass.):* **a** *latius:* LEG. Wisig. 2,1,27 quod omnis, qui potestatem accipit iudicandi, iudicis nomine -atur (RHYTHM. 39,38,2 Italia ... deinde ... nomen tali -etur [-itur *var. l.*]. AGIUS vita Hath. 6 cogitabat se abbatissae n. -eri. CHART. Turg. II 245 p.650,26. *al.*). LIUTG. Greg. 7 Bonifatius, qui antea Winfridi vocabulo -batur. CHRON. Andag. 68 olim Remensem clericum ... Urbanum papam -eri iudicaverunt. HEINR. LETT. chron. 1,5 si filii Dei -eri et esse decreverint. *al.* **b** *strictius:* **α** *cum sensu appertinendi:* LIUTG. Greg. 5 cum illa ... parte Fresoniae, quae tunc temporis christianitatis nomine -batur (CHART. episc. Hild. III 181 p.88,9 omnibus, qui n. Christi scensentur). CHART. Lux. I 234 qui liberali professione -entur. TRAD. Frising. 1568[c] ut iure ministerialium ... utantur et vocatione[m] -antur. *al.* **β** *cum sensu promulgandi:* CONSUET. Trev. 14 p.15,19 -entur nomina sanctorum natalicia. **γ** *medial. i. q. se probare – sich erweisen:* HRABAN. epist. 1 p.382,8 nostri -beris fidus amator. **6** *addicere, attribuere – zurechnen, zuweisen, zuteilen:* **a** *gener.:* ALDH. virg. II 540 regnator ..., cui 'Constantinus' -bant saecula nomen. REGESTA Alsatiae 145 p.83,23 (ed. A. Bruckner. 1949) ut ... nomen meum in librum conscribatur vel -atur. ERMOLD. Ludow. 2,99 huc pia subiectae -bat munia plebi *Ludowicus.* CHART. Port. 164 p.182,33 cum pastu animalium, sive domestica vel inter feras etiam -a⟨n⟩tur. **b** *iur. i. q. adiudicare – zusprechen:* LEX Ribv. 72,1 omnes res suas fisco -antur (socientur *var. l.*). 72,2. **7** *spectat ad censum, tributum:* **a** *nomine census imponere – als Zins auferlegen:* DIPL. Merov. I 67 p.60,24 iuxta quod anterioris rigis hoc ibidem cinsiverunt. LEX Raet. Cur. 13,2,1 (ed. E. Meyer-Marthaler. 1959) quantum per legem -tum habent. CHART. Sangall. A 133 -imus tibi denarios IIII aut in alio feo annis singulis dare debeas. CHART. Rhen. med. I 105 p.110,27 -uimus tibi, ut annis singulis ... solidum unum ... persolvere studeas. *al.* **b** *ad censum solvendum obligare – zu Zinszahlung verpflichten:* CHRON. Fred. 4,74 quinnentas vaccas inferendalis annis singolis a Chlothario ... -ti reddebant. REGESTA Alsatiae 125 p.65,16 (ed. A. Bruckner. 1949) -imus nos ad vos pro hac re *eqs.* FORM. Turon. 7 -ivi me annis singulis ... partibus vestris reddere argentum tantum. add. 3 -isti te a nobis annis singulis ... solidos tantos. FORM. Flav. add. 3 -istis me annis singulis pro ipsis rebus ... argento ... solvere faciam. CHART. Sangall. A 213 superius scriptas res -ivimus annis singulis dinarios II. *al. adde de dote:* FORM. Wisig. 15 donare me tibi -ui et dono ill(a). **c** *nomine census promittere – als Zins versprechen:* FORM. Sal. Lind. 3 p.269,8 pro ipso usu -ivi vobis annis singulis denarios ... tantos (*cf.* TRAD. Lunaelac. 10). TRAD. Frising. 392 pro hoc -uit annis singulis unum denarium. 464[a] -uerunt pro hoc annis singulis ... denarios XXX persolvere. *ibid. al. (v. ind.).* **d** *pro censu commendare – gegen Zins ausgeben:* VITA Richar. 8 (MGMer. VII p.450,1) forestis ad regis letitiam erat -ta (-ata *var. l.*). HUGO FLAV. chron. 2 p.477,39 terra ipsa ... -ta erat hominibus pro mercato.

adi. **1. censitus,** -a, -um. **1** *vectigalis – zinspflichtig:* CHART. Rhen. med. I 135,50 (a.893) de terra -a debent exire denarii. CHART. Rhen. med. III 1351 hominibus ... ecclesie nostre -is exceptis. **2** *nomine census dandus – als Zins zu zahlen:* GESTA Dagob. 40 plumbum, quod ei ex metallo -um ... solvebatur.

2. census, -a, -um: *v. p.219,69.222,33.*

subst. **1. censitus,** -i *m. qui censum solvere debet – ein Zinspflichtiger:* DIPL. Otton. I. 378 massarios, libellarios, cartularios, -os. CHART. eccl. Halb. I 72 p.52,33 more -orum. CHART. Frising. 206 p.212,16. CHART. Bern. II 578. CHART. eccl. Werd. 69 p.89,4. *ibid. al.*

2. census, -i *m.: v. p.227,39sqq.*

[Bansa]

***censerius** *v.* *censuarius.

***censiculus** *vel* **-um,** -i *m. vel n. solutio parva – kleine Zahlung:* VITA Richar. 6 (MGMer. VII p.448,2) ut -o (se- 2) ad luminariam faciendum eidem . . . concessit.

***censifico,** -are. *vectigalem esse – zinspflichtig sein:* CHART. Steph. Wirz. 132 p.141,5 (a.1151) talento cerę . . . annuatim -andam ac deserviendam susceperat *curiam.*

***censilis,** -e. **1** *adi. i. q. vectigalis – zinspflichtig:* LEG. Lang. p.214,34 -es homo (DIPL. Heinr. II. 472 p.601,37). CAPIT. Bened. 1,298 si quis terram -em habuerit. **2** *subst. i. q. solutio census – Zinsleistung:* REGESTA Alsatiae 138 (ed. A. Bruckner. 1949; a.730/39) servum . . . cum hoba sua vel cum omni peculiare suo . . ., cum -ia ipsius.

1. censio, -onis *f.* **1** *opinio – Meinung:* THIOFR. Willibr. II 1,264 pandit symmistis, sua quę sit -o mentis. **2** *poena – Strafe:* MANEG. ad Gebeh. 25 p.357,6 excommunicati . . . apostolicae -is vindictam sibi non dubitant affuturam. **3** *census – Zins, Abgabe:* LEG. Wisig. 5,4,19 reddere -em. 12,2,18 p.426,30 illos -is onere pregravari.

2. censio *v.* cessio.

***censionarius,** -i *m. fort. i. qui censum solvere debet – viell.: ein Zinspflichtiger:* RUD. TRUD. epist. p.329,44 Wedericum . . . clericum et mansionarium et -um nostrum. p.329,46 Lanzonem clericum nostrum et -um.

***censiticus,** -i *m. qui censum solvere debet – ein Zinspflichtiger:* CHART. Raveng. (WestdtZGesch. 2. 1883. Korr.-Bl. nr. 122 p.39; a.1198) -is (-ciis *ci. ed.*) ecclesie nostre.

censitus *v.* censeo.

***censiva,** -ae *f. terra censualis vel solutio census – Zinsland oder Zinsleistung:* CHART. Lamb. Leod. 479 p.586,20 (a.1250) de -is aut obedientiis et de eorum valore diligens computatio audiatur. CHART. ord. Teut. 116 p.100,34 exceptis feodalibus et -is. p.101,4 super -is, burgesiis vel signoria aliarum domorum. CHART. Bern. III 212 p.204,13 pratis, nemoribus, -is, custumis, hominibus. 286 p.267,35 ratione advocacie, -e, admodiationis aut alterius . . . exactionis non inferent . . . impedimentum.

***censo** (-suo), -are. *nominare – nennen:* TRAD. Ratisb. 248 (a.975/90) quę tali -bantur nomine.

adi. **1. censuans,** -antis: *v. p.454,13.*

2. cens(u)atus, -a, -um: *v. p.449,9.11.*

***censoarium** *v.* *censuarium.

censor, -oris *m. usu attrib.: p.452,2.*

1 *reprehensor morum – Sittenrichter:* **a** *de magistratu Romano:* EKKEH. IV. bened. I 40,10 quę scripsit prętor, transscribit crimina -r *(cf. notam ed.). in imag. de Deo:* EKKEH. IV. bened. I 40,13 hic pius ipse Deus -r, concessio prętor. *ibid. al. (v. ind.).* **b** *usu communi:* PETR. DAM. grat. 25 p.54,27 nec sufficiat -bus novis, quod patribus videbatur antiquis. CARM. de defens. 79 (MG Lib. Lit. III p.582) Rome -es, quorum notat actio mores *eqs.* CHRON. Andag. 73 p.177,20 -es extincti pudoris. **2** *iudex, arbiter – Richter, Schiedsrichter:* THEODULF. carm. 28,1 iudicii callem, -es, prendite iusti. CARM. biblioth. 3,1,67 septimus . . . liber -um nomina fatur. CHART. Ital. Ficker 46 p.69,12 Demetrius -r et rector. VITA Serv. 47 p.119,9 permissa causa est sententiis -um. CARM. var. Walther 1,97,1 -es mei *(sc. hiemis)* . . ., quis victor, quis sit victus, . . . dicite. CHART. Rhen. med. III 1461 p.1058,1 -r eiusdem questionis. *al. eccl.:* ARBEO Emm. 15 cuius *(ecclesiae)* sub mundi thalamo -em adesse dubium non est. TRAD. Frising. 44 summi -is iudicio. MEGINFR. Emm. 11 (PL 141,980^{b}) in ecclesia . . . -em veritatis Veritas ipsa disposuit *Petrum apostolum.* WIGAND. Waldg. 20 in futuro examine -es nostri haberi creduntur *sancti.* **3** *legis lator – Gesetzgeber:* CARM. var. I 26,3,5 -es . . . veri . . . ecclesiae leges instituere sacras *Pippinus et Carlomannus.* **4** *princeps, rector, dominus – Machthaber, Leiter, Herr:* CARM. de Frid. I. imp. 1734 iubet . . . Vintelmus -r iniquus everti castrum (1746). *de Deo:* FLOR. LUGD. carm. 7,25 o Deus, aetherii -r mitissime regni. WARN. paracl. 147 -is veri mos est miseris misereri. **5** *advocatus – Vogt:* METELL. peripar. 5,4 p.343 (ed. P. Chr. Jacobsen. 1965) -r ubi sua, vult sua questor. 6,8. *fort. add.:* TRAD. Falk. p.25,39 (s.XII.^{2}) aliis iudicialibus et questoribus et -bus viris. **6** *exsecutor poenarum corporalium – Vollstrecker körperlicher Strafen:* RADBERT. Adalh. 16 ut pro virga -is iudicis uteretur verbo. NICOL. BIBER. carm. 1817 (ed. Th. Fischer. 1870) suspensor furum cum compede -r. **7** *magister censualium – Zinsmeister:* IOH. METT. Ioh. 101 nuntius . . . -em . . . conveniens, ut sibi peccuniam . . . domino suo deferendam daret. CHART. Xant. 15 p.9,30 illud *placitum* . . . per -em, quem prepositus eis *(censualibus)* prefecerit, fiat. CHART. Stab. 154 p.312,8 minister . . . -i . . . III sol(idos) . . . de censu hominum . . . curtis solvit. *fort. add.:* CARM. Bur. B 123,6,10 censuum -es. **8** *qui censum solvere debet – ein Zinspflichtiger:* CHART. Sangall. A II app. A 23 (s. IX.$^{med.}$) -es de Vaninctale . . . denarios IIII. CHART. Turic. 189 no⟨ti⟩tia de servis . . .: isti voluerunt se iniuste ad -es trahere. 198 isti sunt -es, quos Kaginhardus tradidit. *ibid. al.*

***censorarius,** -i *m. magister censualium – Zinsmeister:* CHART. Lux. I 457 p.632,38 (a.1152) forestarios et -um et cellerarium et piscatorem.

censorius (se-), -a, -um. **1** *ad censorem, iudicem pertinens, iudicialis – zensorisch, richterlich:* **a** *proprie:* CARM. de Tim. 139 perficeret . . . placitum -us . . . cum dominus. IOH. VIII. epist. C 8 p.323,29 -a gravitate depromere. HEIRIC. Germ. I 2,214 cum . . . decreta ratus -a iudex orbe feret. CARM. var. Walther 1,63,1 virgula -a. WIBALD. epist. 377 p.506,4 philosophica sententia tamquam nota -a (se- *cod.*) redarguere. *al.* **b** *translate i. q. severus – streng:* CONR. EBERB. exord. 5,14 p.1159^{D} -o semetipsum castigabat silentio. CARM. de Iuda 1,188 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. 1959. p.264) mater -a suadet, ut *eqs.* **2** *ad censum pertinens – Zins betreffend:* LAMB. TUIT. Herib. 2,22 si . . . quotannis duas cerae deneratas . . . offerret sorte -a. DIPL. Heinr. IV. 280 p.362,4 statuta . . . et iura -a.

censualis, -e. *script.:* se-: *p.453,19.* cin-: *p.453,14.* -sal-: *l.46.53. p.453,42. al.*

I *adi.:* **A** *iur. i. qui censŭs est – Zins-:* **1** *vectigalis – zinspflichtig:* **a** *de hominibus (plerumque ecclesiarum):* DIPL. Ludow. Germ. 65 inter homines nostros -es (DIPL. Otton. III. 48 p.450,27 h. ipsius ecclesię -es, liberos aut servos. CHART. Worm. 37 super -es h., qui suum capitalem censum ad altare . . . persolvebant. *al.*). CHART. Rhen. med. I 120 p.125,27 mancipia . . . -ia (TRAD. Ror. 31 [Quell-ErörtBayerGesch. N. F. XXI. 1966] tradidit . . . m. -ia, viros ad x denarios, mulieres ad v. *al. v. et p.227,39*). DIPL. Karoli III. 167 hagistaldos -sales. DIPL. Otton. I. 333 cum . . . servis regiis, servis -bus, servis cotidie servientibus. CHRON. Ebersh. 3 p.433,37sq. prima *familia* ministerialis ..., secunda . . . -is et obediens . . ., tercia . . . servilis et -is. CHART. Naumb. 209 sclavi mei -es. *al. spectat ad aetatem hominis:* CHART. Wirt. V app. 9 p.377,12 (a.1119) circa ętatem -em. **b** *de bonis, praediis sim.:* CAPIT. reg. Franc. 140,4 si quis terram -salem habuerit, quam antecessores sui vel ad aliquam ecclesiam vel ad villam nostram dederunt (GESTA Trud. cont. I 13,10 -em t. et servilem. GISLEB. MONT. chron. 33 p.62,1 allodia et feoda et terre -es. *al.*). TRAD. Frising. 1410 hŏbas -es, quę vulgariter parscalheshoba dicuntur. CHART. Austr. sup. II 111 p.166,27 pheoda vel beneficia -ia (CHART. Heist. 22 p.125,12. *al. cf.* CHART. Heist. 42 bona -ia, que vulgariter leen vocantur. CHART. episc. August. 90 p.96,12 titulo feudi -is, quod cinslehen volgariter nuncupatur. *al.*). CHART. episc. Hild. I 197 p.180,35 domunculam mercimonialem octo solidorum -em. CHART. Rhen. inf. II 670 decimam fecimus -em iure feodi in ius -e translato. CHART. ord. Teut. (Thur.) 331 in bonis feodalibus ulterius vel solutis sive -bus vel non censum solventibus. *al.*

c *de ecclesiis sim.:* GREG. VII. registr. 6,40 ecclesiam . . ., quę iuris ecclesię Ierosolimitanę et -is eius esse dicitur. DIPL. Conr. III. 113 p.203,4 (ed. F. Hausmann. 1969) ut ęcclesia in Locarden -is esset ei *(ecclesiae in Lorecha).* FUND. Baumb. (MGScript. XV p.1064,10) cum . . . ecclesia Bŏmburgensis annuatim aureo denario Romane ecclesie -is esse

[Bansa]

teneatur. *al.* **2** *ad censum pertinens – Zins betreffend:* Dipl. Loth. II. 6 (ed. Th. Schieffer. 1966) ut . . . res sub -i ordine . . . teneant. Adso Mans. 5 (MGScript. IV p. 510b,12) votum -e . . . devovet. Dipl. Conr. II. 41 infra legem -em. Trad. Salisb. II 54 ex omni progenie sua -i iure . . . detineri (Trad. Reichersb. 251 quali i. . . . adtinerent ecclesie, proprietario vel institutorio seu etiam -i. *al. v. et l.31. p.452,64*). Gerhoh. aedif. 15 (34) aliquem de -i vel colonaria conditione. Chart. Hagenow. 88 absque -i magistro tantum ęcclesię custodi obediat. Epist. Reinh. 82 locus noster -i privilegio sedi subiacet apostolicę. Trad. Frising. 157o1 predium . . . causa -i . . . contradidit. Chart. Xant. 72 p. 57,13 in libro . . . -i ecclesie. *al.* **3** *nomine census dandus – als Zins zu leisten:* Form. imp. 54 add. p. 287,16 pulli cinsales x, pasti iv. Dipl. Karoli III. 54 ut muris sanctis in -i calce . . . deserviret. Trad. Frising. 1513b ut . . . annuatim v denarios -es . . . solverent (Cono Laus. notae p. 781,38. *al.*). Cono Laus. gest. 17 emit . . . modium albi vini -em. Chart. ord. Teut. 73 p. 57,37 bisantios. Chart. Laus. 236 solidos s-es. Chart. Westph. VII 688a p. 1287,14 pensionem -em, quod in vulgari tinsgut nuncupatur. *al.* **B** *publ. i. qui tributi est – Tribut-:* **1** *tributarius – tributpflichtig:* **a** *strictius:* Helm. chron. 36 p. 71,1 gentes, quas armis subegerint, fano suo -es faciunt. Chart. Pomm. A 27 p. 64,9 ut circumiacentem regionem sibi efficeret -em. Hist. de exp. Frid. imp. p. 98,14 insulam . . . sibi . . . -em fecit. **b** *latius i. q. subiectus – untertan:* Agnell. lib. pont. 166 p. 385,16 erunt christiani -es aliis christianis. *spirit.:* Albert. M. miss. 3,1,2 p. 76b,25 munus intrinsecum recognitio est -is, quod ipse, qui offert munus, seipsum offert. **2** *ad tributum pertinens – Tribut betreffend:* Dipl. Otton. I. 295 quicquid . . . -i iure a subditis . . . Sclavorum nationibus . . . ad . . . fiscum persolvitur. Annal. Pegav. a. 1187 p. 266,21 sub miserabili pacto -i in . . . paganorum potestatem subduntur *urbes.*

II *subst. masc. (fem.: l.54):* **A** *qui censum solvere debet – ein Zinspflichtiger, 'Zinser', 'Zensuale' (plerumque de hominibus ecclesiarum; de re v. Ph. Dollinger, L'évolution des classes rurales en Bavière. 1949. p.332sqq.):* Chart. Sangall. B 43 p. 50,4 (a. 861) tributarios vel -es, qui res suas tradiderunt, ut . . . sub defensionem . . . ecclesiae . . . consistant. Dipl. Karoli III. 12 p. 19,2 cum . . . servis et aldionibus, libellariis et -bus. Dipl. Otton. II. 35 omnes -sales, qui singulos solidos pro capite . . . persolvent. Dipl. Conr. II. 41 ut . . . duos denarios aut precium eorum in cera persolvant et postea sic ingenui sicut cęteri -es persistant. Trad. Teg. 118 ut . . . iure -ium quinque denarios dando . . . libertatem suam redimerent (314 Gerhardus . . . inbeneficiatus est contra ius -ium cuidam Heinrico. Chart. Tirol. 681 in i. -ium sive morticinorum, quod vulgariter val dicitur. *al.*). Dipl. Heinr. IV. 159 p. 207,34 prebendarii . . . nulli advocato . . . subiaceant . . . sicut -es vel cęreales. Trad. Michaelb. 26 fecit servum suum -em v denariorum (Trad. Patav. 1323 nauta est -is . . . ad v denarios. *al.*). Trad. Teg. 219 conditione legitime -is (Chart. archiep. Magd. 266 legitimorum -ium. *al.*). Dipl. Loth. III. 86 cum -bus . . . tam liberis quam capitalibus. Regesta Alsatiae 462 p. 293,14 (ed. A. Bruckner. 1949) miles de redditibus infoeudetur, servilis sive -is absolvatur. Chart. civ. Erf. 43 magister -ium. Chart. Stir. I 721 -es auri. Trad. Patav. 777 ex avita progenie sua -es erant. Chart. Babenb. 162 p. 211,19 homines ecclesie sive colonos sive proprios sive -es. *saepe.* **B** *liber censuum – Zinsbuch:* Ord. canc. pap. 3,1 scriptum est in ultima pagina . . . -is camere domini pape.

adv. ***censualiter.** **1** *nomine census – als Zins:* Dipl. Otton. I. 199 annuatim . . . -r persolvantur x sicli argenti. Chart. ord. Teut. 12 pro sexcentis bisanciis . . . -r reddendis . . . vendidit *terram.* Chart. Basil. A II 233 p. 299,4 dimidium bichetum bladi -r . . . persolvendum de molendino. *al.* **2** *pro solutione census – gegen Zins:* Trad. Salisb. I 310b (a. 1147/67) bona, que -r habuit. Chart. Rhen. inf. I 487 qui magariam civitatis . . . -r amministrabat. Chart. episc. Hild. II 999 cum . . . bona ecclesie . . . -r locavisset. *al.* **3** *nomine censualis – als Zinspflichtige(r):* Trad. Teg. 125 (a. 1092/1113) eandem delegavit -r pro v denariis (*sim.* 263.278). **4** *quoad censum – in bezug auf Zins:* Chart. Gelr. 893 p. 869,33 (a. 1266) presentibus . . . sculteto et scabinis . . . superscriptionem -r approbantibus.

***censualitas,** -atis *f. condicio censu solvendo effecta – durch Zinszahlung bewirktes Verhältnis:* Hugo Flav. chron. 2 p. 477,47 congregati sunt homines ad tuendum usum -is suae. Chart. Ger. Col. 17 p. 21,14 ut . . . hoc *beneficium* iure -is perpetuo possideret (Chart. Wirt. II 423 p. 210,1). Chart. Turic. 573 p. 79,1 loca lapidum feodali -e seu modo alio . . . occupant. *al.*

***censuans,** -antis. *vectigalis – zinspflichtig:* Chart. Babenb. 179 p. 242,25 (s. XIII.2) in hominibus . . . quibuscumque dominiis et nominibus -bus.

***censuaria,** -ae *f. quae (femina) censum solvere debet – eine Zinspflichtige:* Trad. Ratisb. 885 (a. 1160) quedam nobilis mulier . . . tradidit se et filiam suam . . . -as v denariorum (895 -am . . . ad xii nummos).

***censuarium** (-soa-), -i *n. solutio census – Zinsleistung:* Dipl. Karoli M. 312 p. 471,30 (spur. s. XII.) cum omnia capidalia et -soaria seu et decima. *fort. add.:* Chart. Heinr. Leon. 4 p. 6,25 cum redditibus, cum censu, cum -is *eqs.*

1. *censuarius (-sar-), -i *m. script.* -ser-: *p.456,50.*

1 *qui censum solvere debet – ein Zinspflichtiger:* Trad. Weiss. 191 p. 178,14 (s. IX.in.) ut sint ingenui sicut alii -sarii (Regesta Alsatiae 505 p. 319,17 [ed. A. Bruckner. 1949] ingenue permanentes sicut et alii tributarii vel -sarii seu epistolarii). Dipl. Ludow. Inf. 8 p. 106,35 nonnulli ex . . . -sariis. Chart. Sangall. A 780 ad . . . monasterii -sarios vel mansionarios. Dipl. Conr. III. 181 p. 328,3 (ed. F. Hausmann. 1969) de infimo ordine, videlicet de litis aut de -is facere ministeriales. Trad. Ratisb. 872 -us sancti Emmerammi. *al.* **2** *collector censuum – Zinseinnehmer:* Epist. Wibald. 421 p. 558,33 unaquaeque . . . parentela proprium -um habeat.

2. *censuarius (-sar-), -a, -um. **1** *vectigalis – zinspflichtig:* Dipl. Loth. I. 141 (ed. Th. Schieffer. 1966; spur. s. X.) cum omnibus ad easdem rebus . . . pertinentibus . . . sive tributarias vel -as sive domnicatas vel colonicatas. Ekkeh. IV. cas. 21 p. 81,1 quasi homo sit -sarius. Trad. Ratisb. 877 mancipia -a. **2** *ad censum pertinens – Zins-:* Form. Pith. B 108 epistolam -sariam nobis fieri deberetis.

***censuatus** *v.* *censatus. **censueo** *v.* censeo.

censura, -ae *f. script.:* se-: Theod. Amorb. Mart. 16. Chart. Turic. 369 p. 249,26. cess-: Dipl. Ludow. Germ. 20.

I *de rebus iudiciariis:* **A** *strictius:* **1** *sententia – Urteil, Richtspruch (cf.* Gloss. III 360,52 St.-S. -a vrteil. IV 135,32 -a gidwinc. *al.):* **a** *iur. et canon.:* Conc. Karol. 39A,121 ut . . . aequitatis -a . . . abdicetur *factum* (Chart. Eichsf. 64). Walahfr. Gall. 2,21 -a iudicum coactus est. Nicol. I. epist. 16 quorum *(legatorum)* -a . . . puniamini. Epist. Teg. I 11 synodali -a convictus est reus extitisse. Dipl. Otton. III. 434 p. 870,30 (spur.) ex -a . . . regni fidelium regali sentencia promulgavimus. Berth. (?) annal. a. 1079 p. 318,5 regem . . . iudicali -a iuste excommunicatum. Nivard. Ysengr. 7,639 publica litigium tandem -a diremit. Carm. Bur. B 47a,1,12 qui *(clerus)* pro censu dat -am. *saepe.* **b** *usu communi:* Walahfr. Wett. praef. quicquid . . . -a vestra aptum correctioni . . . deliberaverit. **2** *poena, minatio poenae – Strafe, Strafandrohung:* **a** *iur. et canon.:* Iulian. Tolet. iudic. 7 illos . . . in corpore et in rebus temporali puniri -a. Form. Marculfi 1,36 malorum necesse est tergiversationem regale cohercere -a. Capit. reg. Franc. 22,60 terribili anathematis -a feriuntur. Conc. Karol. 39A,138 inoboedientes canonica -a corripere. Capit. reg. Franc. 260,2 salva -a ecclesiastica (Chart. Burgenl. I 76 facientes, quod decreveritis, per

-am ecclesiasticam firmiter observari. CHART. Carniol. II 296 testes . . . per -am ecclesiasticam . . . compellas veritati testimonium perhibere. *saepe*). EPIST. Hann. 82 p.136,1 regię rigorem -ę exercere. DIPL. Karol. M. 239 p.333,9 (spur. s. XII.[1]) capitalis -ae reus . . . capite plectatur. CHART. Carniol. II 76 quatenus . . . conventum in possessione . . . -a, qua debes et potes, manuteneas. *al.* *expressius i. q. anathema – Bannfluch:* SIGEBOTO Paulin. 29 p.923,32 eum *(regem)* . . . ferro ecclesiasticae -ae predampnavit. 34 p. 925,32. **b** *usu remissiore:* **α** *de castigatione ascetica:* HRABAN. hom. II 57 p.256[C] ut . . . ieiunii -a castiget *maculam.* **β** *de passione Christi:* WALAHFR. Blaithm. 162 quod pro cunctis Christi -a peregit. **B** *latius:* **1** *ius, iustitia – Recht, Gerechtigkeit:* NICOL. I. epist. 14 divina . . . canonicaque -a te . . . in episcopum consecrari nequaquam consentit (IOH. VIII. epist. A 135 tam c. -a quam . . . humanę legis sancitu). CHRON. Laet. 5 p.495,1 que potius ex rapto fortitudinis . . . quam ex -a possidebat. *al.* **2** *iudicium – Gericht:* CAPIT. reg. Franc. 177,15 synodali -a diiudicabitur (DIPL. Loth. III. 61 p.96,30 s. -ę . . . se representare). EPIST. divort. Loth. 3 ad -am ecclesiasticam venire. CHART. Sangall. B 470 p.344,28 (a. 1257) tam coram canonica quam civili -a. *al.* *de ultimo iudicio:* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,128 cum -a brevis facinus deliberat orbis. **3** *iurisdictionis potestas – Gerichtshoheit, Strafgewalt:* LIBER diurn. 86 p.112,7 statuentes apostolica -a . . ., ut *eqs.* (LAMB. HERSF. annal. a. 1074 p.199,23. *al.*). NICOL. I. epist. 66[a] p.381,9 sacra statuta . . . episcoporum causas . . . nostrae diffiniendas -ae mandarunt. DIPL. Arnulfi 111 iusto regiae -ę diiudicatus iudicio (LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p.213,2 regia -a coerciturum se hostes publicos. *al.*). DIPL. Otton. I. 356 p. 489,17 omnia *praedia* . . . potestati abbatis . . . subderentur atque eius -a iudicarentur. CHART. civ. Halb. 4 ut in illorum potestate . . . consistat omnis -a et mensura stipendiorum carnalium. ANNAL. Aeg. a. 1159 (MGScript. XXX p.15,42) omnis -a ecclesiastica translata est in imperatoris curiam (CHART. Merseb. 322 p.255,24. *al.*). *al.* *remissius:* HROTSV. gest. praef. 10 vestri solummodo -ae . . . obnoxia existo. *spectat ad potestatem Dei:* FROTH. epist. 32 p.298,3 caelesti -a disponente.

II *de praescriptionibus:* **A** *strictius:* **1** *praeceptum, lex – Vorschrift, Gesetz:* ALDH. virg. I 53 p.311,21 de regibus priscae legis -am praevaricantibus (VITA Leod. 1 [MGMer. V p.284,1] cum mundanae l. -am non ignoraret. *al.*). EPIST. pont. Rom. sel. I 2,24 p.54,26 constat . . . apostolicam -am . . . observanda . . . existere. CHART. Stir. I 2 secundum canonicam -am (CONC. Karol. 50[D],17 canonica -a decernit, ut *eqs. al.*). ITIN. Petr. Dam. 8 ut . . . silentii -am postponeret. SIGEB. GEMBL. Lamb. 12 (MGMer. VI p.396,20) ex -a regulae. *al.* *remissius i. q. tenor – Inhalt:* VITA Bard. 11 p.327,47 ex privilegii -a. CHART. Turic. 572 iuxta predicte forme simillimam -am allodia sua . . . contulere. *spectat ad statum personae fort. i. q. condicio – viell.: Stand:* DIPL. Otton. II. 253 p.288,7 uniuscuiusque legalis -a exigat, ut a patrono suo unusquisque ad placitum ducatur. **2** *iussum – Befehl:* ANNAL. Quedl. a. 1021 p.87,51 prout -a exigerat imperialis. MEGINFR. Emm. 6 (PL 141,976[C]) nisi . . . coelestis obviaret -ae contradictio. HIST. Walc. 15 p.511,7 urgente -a regis. *al.* **3** *consultum, decretum – Beschluß, Entscheidung:* IOH. VIII. epist. A 209 p.186,14 qui iuxta -am nostri apostolatus instructi . . . corrigenda . . . corrigant. RANGER. Anselm. 2861 cure comitum, -a senatus cedunt divinis . . . ministeriis. HUBERT. Gud. 24 (MGScript. XV p.1201,53) ad huius tandem consilii ventum est -am, quoniam *eqs. al.* *de numine divino:* MIRAC. Pirmin. 9 occulta Dei -a. OTTO SANBLAS. chron. 35 p.52,16 celesti -a . . . exercitu pene defluxo. *al.* *admonitio – Ermahnung:* IOH. VIII. epist. A 111 cum vestra proles apostolicis -is semper obędiat. *propositum – Vorhaben:* WANDALB. martyr. prop. 10 non mutilanda vocandi est -a bonos. **4** *assensus – Zustimmung:* NICOL. I. epist. 113 ut . . . nec . . . impolitis precibus annuemus nec auctoritatis nostrae -am . . . largiemur. VITA Pirmin. II 3 desiderati operis -am . . . perquirere. CHART. Babenb. 137 pia facta . . . -e suę auctoritate . . . confirmare. **B** *latius i. q. imperium, potestas, auctoritas – Amts-, Herrschaftsgewalt, Autorität:* **1** *publ.:* VITA Elig. 1,32 omnem sibi ius fiscalis -ae ecclesia vindicat. ERMOLD. Ludow. 1,133 rex, -a tibi, nobis parere necesse est. CONC. Karol. 56[A],66 auctoritate episcopali atque imperiali -a . . . circumsepta *ecclesia* (DIPL. Otton. I. 374 p.513,36 ut . . . nostra i. -a confirmare . . . dignaremur. *cf.* DIPL. Conr. II. 203 p.275,10 quicquid ad regiam -am et potestatem nostram pertinet. *al.*). TRANSL. Dion. Ratisb. 15 p.362[B],14 prout nostri *(sc. imperatoris)* nominis -a poscit. *al.* *meton. de persona potenti:* DIPL. Karoli III. 22 p.37,23 sororem nostram mansuetudinis nostrae petiisse -am, ut *eqs.* **2** *eccl.:* STEPH. EDD. Wilfr. 29 p.223,16 quod nobis est iniunctum ab apostolica vestra -a (STEPH. V. epist. B 4 p.363,26 ecclesiae privilegia . . . a. -a promulgare possidenda. CHART. Merseb. 22 p.21,26. *al.*). CHART. Sigeburg. 8 p.16,13 (ed. E. Wisplinghoff. 1964) quod . . . nostra episcopalis -a . . . corroboravit. EPIST. Hildeg. 26 p.405,14 sorores sub eius *(Hildegardis)* -a Domino servientes. **3** *usu vario:* ALDH. ad Acirc. 34,2 *(de trutina)* sorores, quas . . . rectae legis -a gubernat. WILLIB. Bonif. 7 p.40,12 ut plebem . . . a perversa inolitae consuetudinis -a . . . liberarent. WENR. carm. 452 (MittellatJb. 4. 1967. p.121) his tamen arridet nunquam -a culine.

III *de rigore:* **A** *severitas – Strenge:* WALAHFR. carm. 5,76 haec sunt . . ., quibus insignita refulget virtutis persona tuae: . . . officium, -a, modestia. AGNELL. lib. pont. 29 p. 293,29 (vs.) cunctis clara tibi *(sc. Petro apostolo)* est virtus, -a fidisque. LIUTPR. antap. 2,20 p.46,20 iustae severitatis -ae habundans. WIPO gest. 6 p.28,14 pro regali -a honoratior habitus est. EPIST. Heinr. IV. 5 p.8,24 iudiciaria illum *gladium* semper -a evaginavimus. OTTO FRISING. gest. 1,52 p.74,30 -a morum. *al.* *aequabilitas – Gleichmäßigkeit:* ALDH. ad Acirc. 125 p.174,22 indirupta et inconvulsa firmitatis -a semper acuitur *proceleumaticus.* **B** *disciplina – Zucht, Disziplin:* VITA Mathild. II 6 Bruno . . . scolasticae deditus -ae. BERTH. (?) annal. a. 1077 p.305,34 ad canonicam illum -am . . . coegit. LAMB. HERSF. annal. a. 1064 p.91,25 depravata ecclesiastici rigoris -a *(cf.* CHART. Raitenh. 69 in plerisque partibus ecclesiastica -a dissolvitur. *al.).* FUND. Hild. 5 -a claustri. CONSUET. Marb. 58 (Spicil. Friburg. X. 1965) vigeat claustralis -a et districtio. *al.* *doctrina severa – strenge Lehre:* IONAS BOB. Ved. 4 omnem . . . relegionis -am et exemplo monstrare et verbis studebat edocere.

IV *singularia:* **A** *retractatio – Überarbeitung:* CARM. libr. I 8,2,55 si Virgilius et . . . Homerus -am meruere novam. **B** *fort. i. q. officium magistri censualium – viell.: Zinsmeisteramt:* CHART. Stab. 153 p.308,15 (a. 1130/31) de censeriis in Oiscis III lib., de -a in Aiflois III lib.

census, -us *m. vel rarius* **censum,** -i *n. script.:* sc-: REGISTR. abb. Werd. 9,2,39. *al. v. et p.227,36.* cin-: CHART. Sangall. A 22 (a.758). 213. *al. adde l.64.* -nss-: TRAD. Patav. 914 (a. 1200/20). cess-: *p.460,37. adde* FORM. Sangall. II 21 *cod. A 1.* *form. acc. pl.* -os: REGESTA Alsatiae 137 (ed. A. Bruckner. 1949; a. 730/39). VITA Lupi Trec. 8 (MG Mer. VII p.299,16).

I *solutio obligatoria (pecunia seu rebus naturalibus praestita) – verbindliche Zahlung, Leistung (in Geld oder in Naturalien):* **A** *vectigal, pensio – Abgabe, Zins:* **1** *cum respectu personae dantis:* **a** *significatur causa obligans:* **α** *de fundo, praediis sim.:* FORM. Andec. 7 fecistis mihi beneficium de rem vestra . . . et spondio vobis annis singulis cinso soledus tantus (CAPIT. reg. Franc. 28,25 ut decimas et nonas sive -us omnes generaliter donent, qui debitores sunt ex beneficia . . . ecclesiarum. CHART. Salem. I 80 p.115,1 b. . . . pro annuo -u, libra videlicet piperis, . . . concessimus. *saepe*). CAPIT. reg. Franc. 11,2 ut sub precario et -u aliquam partem ecclesialis pecuniae . . . retineamus (CHART. Rhen. med. I 19 p.24,14. DIPL. Karoli III. 139 p.224,21. *al.*). 12,3 de rebus ecclesiasticis subtraditis monachi . . . consolentur . . . et quod superaverit, -us levetur. CHART. Sangall. A 29

[Bansa]

ipsas res sub usufructuario tibi prestavimus . . ., ut annis singolis . . . -um . . . exsolvere debias (DIPL. Karoli III. 9. *al.*). FORM. Sal. Bign. 21 annis singulis -o dinarius tantus ad luminaria sancti . . . dare *(cf.* CHART. Rhen. med. I 21. *al.)*. TRAD. Frising. 179 annis singulis -um tribuam duos denarios memoriam habendi (*cf.* TRAD. Scheftl. 306 in testimonium huius rei -um duorum nummorum annuo persolvat). CAPIT. reg. Franc. 32,8 -a de villis nostris, qui vinum debent. 165,2 liberi homines, qui . . . ob vitandam reipublice utilitatem . . . res suas ecclesiis delegant easque denuo sub -u utendas recipiunt. CONC. Karol. 53 p.690,15 una cum -u, qui in volatilibus, de molendinis et cambis debet e⟨xire⟩. COD. Lauresh. 3675 in -um forasticum solvuntur modii L de avena *eqs.* DIPL. Conr. I. 28 mansum . . ., quem Eberhart pro -u ac servitio habebat. LIBRI confrat. II p.348,17 (col. 672) tradidit . . . vitulum et singulis annis promittit dare -um de pede. TRAD. Brixin. 37 colonias cum -u adpretiato. CHART. Argent. IV 23 p.13,28sqq. -us . . . de bonis . . . pecuniales fratrum communio persolvat . . ., -us . . . numerales fratrum universitas. CHART. Hall. I 202 mansum . . . stabili -u collocavimus. CHART. Brixin. 80 terram rudem . . . iure colonario sub annuo -u . . . recepimus. CHART. Hall. I 240 de -u paschali. CHART. Tirol. notar. II 354 p.229,26 ab omni suo iure huius locacionis et -i fictandivi. CHART. Babenb. 399 sub -u vel iure emphitheotico. CHART. civ. Spir. 72 -us seu pensio molendini. CHART. Traiect. 1405 hospitale de -u fundi capellae suae . . . quitum dimittendo. CHART. Carinth. IV 2921,23 sex agros et unum lehen non solventes -um, sed stiuram. CHART. Gosl. II 217 locavimus aggerem . . . -u hereditario. CONST. III 49,3 terras vassallorum . . ., quas iure feudi vel sub -us aut alterius prestationis titulo . . . tenent. *persaepe.* β *de ecclesiis, monasteriis:* COD. Lauresh. 12 l. 27 (a.786) ut . . . monasterium . . . habere debeam et excolere sub usu fructuario . . . et -um annis singulis . . . persolvam. TRAD. Frising. 351 -um de ipsa ecclesia redditurum wadiavit. CAPIT. reg. Franc. 178,5 ecclesiae . . . de solis decimis et oblationibus fidelium -us . . . reddere compelluntur. CHART. Brixin. 85 (a.1233) ut dictum -um de eadem ecclesia capitulo . . . solvere teneatur *plebanus.* CHART. Salem. 601 p.223,24 -um de ecclesiis debitum. *al. de decimis*: ANNAL. Hild. a.1039 p.45,1 quas *(decimas)* . . . represtitit pro . . . -u. CHART. Tirol. 1245. *spectat ad pecuniam advocato datam:* CHART. Brixin. 122 (a. 1249) advocaciam sub forma antiqui -us . . . tenere. γ *de domibus:* LEG. Lang. p.465ª,30 si liber homo in casam alterius introierit ad residendum et ei -um reddendum. CHART. scrin. Col. A I p.219,36 (a.1135/52) domum . . . ad usum nostrum . . . emimus, ut . . . VI nummos ad -um curię persolvamus. CHART. civ. Erf. 172 tres domus . . . solventes quatuor denarios ad liberum -um. CHART. Argent. I 477 p.361,27 Cunrado pro -u domus viginti quartalia siliginis presentari faciemus. *al. in imag.:* ALBERT. M. animal. 23,35 pullum unum abicit, quem vulgus asserit in -um domino, cuius tectis insident, ciconias offerre. δ *de mineris, salinis:* CHART. Bund. app. p.381,1 (s.IX.med.) -us regis de ministerio, quod dicitur ferraires *(cf. notam ed.).* COD. Odalb. 13 flatum ferri . . . fodere sine -u. CHART. Hall. I 46 -um, qui ad nostram iusticiam spectabat de salsa aqua. CHART. Gosl. I 553 conventum . . . absolvimus a -u cupri. *al. de moneta:* CHART. select. Keutgen 154,5 (a.1226) sub eodem -u et iure moneta . . . renovabitur. ε *de officio:* CHART. Bund. I app. p.389,13 (s.IX.med.) sculdhazii -us iste est: de isto ministerio libram I. **b** *significatur persona obligata:* CHART. Epternac. 66 (a.768/71) donamus ad ecclesiam . . . mancipia . . ., ut singulis annis persolvant -um ad luminaria (TRAD. Welt. 7 m. . . . reddant -um suum ad altare . . ., vir V denarios, femina III. CHART. Rhen. inf. I 263 p.170,35 cum mancipiis . . ., que ad cęrarium -um dedit. *al.*). CAPIT. reg. Franc. 37,20 sub quali mensura -a debeant solvere annua *pauperes.* 44,20 -us regalis . . . volumus ut inde solvatur, sive de propria persona hominis sive de rebus (DIPL. Otton. II. 189 ut ab hominibus . . . ecclesiae . . . r. vel imperialis -us . . . a nullo comite . . . deinceps exigatur. *al.*). CHART. Sangall. A 312 ut . . . liberi homines . . . -um, quod ad fiscum persolvi solebant, parti . . . monasterii exhiberent (TRAD. Patav. 123. *al.*). DIPL. Karoli III. 164 ut eum *(vassallum)* a quodam -u, quod ad regium ius pertinebat, . . . absolveremus. CHART. Worm. 37 censuales homines, qui suum capitalem -um ad altare . . . persolvebant (DIPL. Heinr. II. 340. *al.*). LEX fam. Worm. 22 si quis fiscali viro iustitiam suam infringere voluerit, id est ad dagowardum velad -um iniustum. LAMB. TUIT. Herib. 2,17 obligat se . . . -u annuo, si solvatur ab . . . improperio. TRAD. Salisb. I 99 tradidit quendam . . . servum . . . ad -um duarum carradarum salis. REGISTR. abb. Werd. 5,47 tradidit . . . puerum solventem -um capitis sui (CAES. HEIST. hom. exc. 244. *al.*). 8,9 omnium innuptorum -um . . . habeant. TRAD. Fuld. I 49 non habent mansus, sed -um de corpore reddunt. DIPL. Conr. III. 258 (ed. F. Hausmann. 1969) capitaticum familie, -um videlicet, quem solvunt super altare. CHART. Stir. III 11 ipsam . . . ad -um trium denariorum in signum libertatis annuatim persolvendorum . . . delegavit. DIPL. Heinr. II. 518 (spur. s.XIII.) qui pro conditione sua ad fiscum regium -um solvere deberent. *persaepe.* **c** *significatur casus obligans:* REGISTR. abb. Werd. 2,20 p.45,19 (s.IX./X.) post obitum . . . eius debet . . . -us congruus reddi. DIPL. Heinr. II. 520 (spur. s.XIII.in.) -um . . . ultimum, per quem utique . . . neglecta subplentur servicia, ius videlicet capitale. *al. v. et l.46.52.55.* **2** *cum respectu personae accipientis i. q. reditus – Einkünfte, Rente:* IONAS BOB. Columb. 1,30 p.223,19 monasterium . . . annuis -bus ditat. RIMB. Anscar. 35 p.69,8 quicquid . . . -us illi proveniebat, in usus indigentium decimabat. GREG. VII. registr. 9,3 p.576,5 de terris vel -u, quę Constantinus imperator vel Carolus sancto Petro dederunt. CHART. archiep. Magd. 342 ut autem securius . . . idem -us eis administretur, ad hoc persolvendum agros adsignavimus. CHART. eccl. Erf. 165 p.89,24 ad -um episcopalem attinet . . . marca. CHART. scrin. Col. B 245 isti -us iacent in domo . . . cum areis. CHART. Lux. III 137 si contingeret, quod . . . hospitale . . . -um *quinque solidorum* . . . non obtineret, supradictus *parrochianus moriens* . . . disposuit, quod . . . *heres* hospitali de XX solidis . . . faceret solutionem. CHART. Xant. 214 dimidiam marcam hereditarii -us . . . vendidimus. CHART. Raitenh. 367 p.295,2 omnia, que recipiuntur de . . . curia super -um mihi . . . deputatum. *al.* **3** *describitur -us voce vernacula (plerumque theod.; slav.: l.48.58):* NOTIT. Arnon. 7,6 -um . . ., quod barbarice dicitur adalporo. DIPL. Otton. I. 205 omnem iusticiam ac -um, quod saxonice mal vocatur. COD. Frid. 15 hengistfuoter. CHART. episc. Hild. I 150 p.142,29 bumiete. REGISTR. abb. Werd. 8,2,51 wastinse, id est cerei -us. CHART. Heinr. Leon. 81 p.119,31 ab . . . -u ducis, qui wogiwotniza dicitur. CHART. archiep. Magd. 379 p.496,30 -um arearum, qui dicitur wurtpenninge (*cf.* CHART. civ. Halb. 24 wurthtins). CHART. Hamb. 284 p.251,23 -um malscolt. CHART. Argent. I 177 erscaz. CHART. Rhen. med. II app. 16 p.443,3 durcins. CHART. civ. Erf. 92 vricins. CHART. Carinth. I 521 p.404,41 kamirsacz. CHART. Rhen. inf. II 258 p.133,14 si quis civium moriatur, -us, qui vocatur utlose, . . . non requiretur. CHART. scrin. Col. B 701 hovecins. CHART. Quedl. 34 vronetins. CHART. Pommerell. 186 p.159,6 -um, qui dicitur in Polonico sto. CHART. Eichsf. 457 herberge. CHART. Beron. 121 vridschazz. CHART. Stir. IV 500 erbdinst. CHART. scrin. Col. B 812 verlichsinz. *al. v. et p.459,61.460,3.7.* **B** *exactio publica – Steuer:* CONC. Merov. p.198,8 publicus -us (VITA Elig. 1,15 p.681,3 -us p. . . . regis thesauro exigebatur inferendus. *al.*). VITA Sulp. B 6 (MGMer. IV p.376,4sq.) ut plebem . . . insueto -u inponeret et sub pensione -us viverent. CAPIT. part. Saxon. 16 undecumque -us aliquid ad fiscum pervenerit, sive in frido sive in qualicumque banno et in omni redibutione ad regem pertinens. NOTIT. Arnon. 1,3 decimam de sale et de telonio, quod datur in -u dominico. DICUIL. epist. cens. 5 (Cod. Paris. N. A. L. 1645 f. 7ᵛ) terrestrem -um terreno reddere regi. LEG. Lang. p.222,2 ibi -us rationes reddantur de suis singulis substantiis, ubi capita sunt earum *ecclesiarum.* CHART. Raitenh. 62 ne aliquę col-

[Bansa]

lecte aut etiam -us sub nomine nostro vel alterius personę . . . exigatur. *al.* **C** *solutio ecclesiis vel praelatis data – Zahlung an eine Kirche oder an einen Prälaten:* **1** *de decima:* **a** *latius:* CAPIT. reg. Franc. 177,15 decima, quae a fidelibus datur, Dei -us nuncupanda est. CHART. Mog. A 365 -um Dei, id est omnium frugum pecorumque decimam. EPIST. Ratisb. 10 p.323,21 -um Domini in usum sui redigunt. *fort. add.:* TRAD. Matic. 11 (ed. W. Hauthaler, Salzburger UB I. 1910. p.878; a. 1143) cum -u personarum . . ., qui in signum universalis dominii ipsi Romane ecclesie a cunctis baptismatis unda renatis offerri deberet. **b** *strictius de solutione Slavorum subiectorum loco decimarum data:* HELM. chron. 18 p.38,13 Slavorum populi . . . polliciti sunt dare omnem -um, quem pro decima magnus Otto ecclesiasticis stipendiis deputaverat. HEINR. LETT. chron. 21,6. *de solutione neophytorum:* HEINR. LETT. chron. 25,2 p.181,17 -u magno, quem dare solent neophyti. **2** *de pecunia curiae Romanae data:* **a** *de pecunia data a monasteriis:* GREG. VII. registr. 9,7 ecclesiam . . . sub . . . defensionem apostolicę sedis . . . traditam suscepisse, ob cuius donationis memoriam . . . devoverunt se . . . -um annualiter . . . persoluturos. EPIST. Reinh. 82 quia nos fratres . . . sedi apostolicę subiecti sumus, -um . . . constitutum . . . ad pedes almitatis vestre direximus. ANNAL. Neresh. a.1197 -us privilegiorum a nostro monasterio datur. CHART. Bund. 327 sub unius bizantii -u . . . Romanę ęcclesię . . . persolvendo . . . oblata *ecclesia.* CHART. Lux. II 250 -um apostolice sedi in Alamannia debitum. *al.* **b** *de pecunia data a principibus saecularibus (interdum i. q. denarius sancti Petri – 'Petersp fennig'):* THIETM. chron. 6,92 ut non liceret sibi *(sc. duci Polonorum)* . . . promissum principi apostolorum . . . persolvere -um. GREG. VII. registr. 2,7 p.136,1 nuntius vester *(sc. ducis Bohemiae)*, qui . . ., quę beato Petro sub nomine -us misistis . . ., presentavit. CONST. II 87 quod regnum *Siciliae*, sicut predecessores nostri a Romana ecclesia tenuerunt, sic et nos . . . tenentes et sub eodem -u. GENEAL. Flandr. VI cont. C 16 recepit illud *(regnum Angliae)* . . . tenendum sub -u mille marcharum annuatim summo pontifici solvendarum. *al.* **3** *de pecunia episcopo data:* VITA Ansb. 17 (MGMer. V p. 630,20) -us etiam, qui de vicis publicis canonico ordine ad partem pontificis persolvi consueverant. DIPL. Karoli M. 130 ut annis singolis abbates . . . pontificibus in -um uncia de auro et caballo . . . persolvere deberent. CONC. Karol. 37,17 quod . . . presbyteri . . . quaterdenos denarios episcopis in -um annis singulis darent. *al.* **4** *de pecunia capiti congregationis data:* DIPL. Heinr. IV. 281 p.364,19 ut -um reddant ad Cluniacum per singulos annos aureum denarium. **5** *de collecta haereticorum:* ANNAL. Marb. a.1231 quod annualem -um transmittere solebant Mediolanum, ubi diversarum heresum . . . primatus agebatur. **D** *fenus – Zinsen:* CHART. Sangall. A 208 (c.811) feneravimus ei solidos centum . . ., eo videlicet condicto, ut nobis annis singulis, dum inter prędicta peccunia . . . reportata non fuerit, unam carratam civitalem . . . pro -o persolvat. CHART. Gosl. II 173 p.223,11 (a.1272) quod nos solveremus pro X marcis unam marcam nomine -us. **E** *teloneum, portorium – Zoll, Brükkengeld, Fährgeld:* **1** *in univ.:* CAPIT. reg. Franc. 57,7 (cod. 4) theloneus aut -us non exigatur . . ., ubi nec aqua navigio aut pontem transeundum non est. 143,3 de . . . ponte maiorem -um exigere. DIPL. Otton. I. 112 omnem . . . -um, qui vulgarice cogsculd vocatur. 180 concessit . . . mercatores a Reno usque ad Albiam . . . transeuntes . . . -um thelonei persolvere. CONR. HIRS. dial. 1781 cum ad transfretandum navigium desit aut -us. CHART. Babenb. 7 ut annuatim libere navis . . . absque -u . . . transiret. *al.* **2** *teloneum forense – Marktabgabe (plerumque de pensione pro usu macellorum, tabernarum fori data):* DIPL. Otton. I. 104 -um . . . de mercatu annuali. CHART. civ. Halb. 1 mercatoribus . . . rectum -um pro mercatorio usu solventibus. DIPL. Heinr. IV. 487 p.664,19 -us sutorum aliunde venientium. DIPL. Loth. I. 111 p.260,45 (ed. Th. Schieffer. 1966; spur. s. XII.$^{med.}$) -us de foro. REGISTR. Mog. p.14,4 recipient . . . -us camerarum *(cf. notam ed.)*. CHART. Raitenh. 198 cubile, in quo merces vendi solent, quod habet . . . in annuali -u. CHART. civ. Magd. 129 p.69,25 excepto -u theatri, husmede dicto vulgariter. CHART. civ. Halb. 128 non poterunt a macellis repelli nec -us . . . poterit . . . exaltari. *al. adde de indebito:* CHART. Livon. A I 453 p.569,2 (a.1277) a theloneo et -u indebito, qui vulgariter appellatur ungeld. **F** *stipendium, salarium – Sold, Bezahlung:* LIUTPR. antap. 1,12 p.13,10 custodientibus . . . victus -usque cottidianus . . . inpenditur. CHART. Babenb. 232,72 iudex . . . pro conservacione captivorum pro -u a quolibet duodecim denarios recipiat. **G** *tributum – Tribut:* WALTHARIUS 91 iam nunc Hunis -um persolvo futurum. ANNAL. Xant. a. 869 p.27,8 sepissime paganorum infestationem sustinens semperque eis -um opponens. POETA Saxo 5,199 Sclavorum populos -um sibi solvere fecit. THIETM. chron. 5,14 debitum his *(Thuringiis)* porcorum remisit -um. HEINR. LETT. chron. 20,3 bellum . . . eis comminantes -um ac tributum ab eis exegerunt. *saepe.* **H** *pretium solutionis captivorum – Lösegeld:* HUGEB. Willib. 4 p.95,14 alii homines, qui in carcere habebantur, debebant -um reddere. OTTO SANBLAS. chron. 38 p.59,1 huius *(sc. pro rege Angliae dati)* -us pars maxima constabat calicibus, crucibus *eqs. de exactione praedonum:* CARM. de Frid. I. imp. 1060 petit immensum pro tali munere -um *turba.*

II *munus, donum, oblatio – Gabe, Geschenk, Spende:* **A** *corpor.:* VITA Cunib. B 2 ut . . . egenis universa tribuens tanti -us effusione nihil perderet. RATHER. epist. 30 p.171,28 quibus -um imperialem tribui suadetis, repelluntur peculiari pro culpa. HROTSV. Gong. 151 dextra ceu propria, -us est quae pie larga. gest. prol. 1,8 exiguum munus ne spernas carminis huius, iste sed oblatus laudum placeat tibi -us. WALTH. SPIR. Christoph. II prol. 30 tuque, gravis -u tali *(sc. Baldrico)*, Sekkingia, natu. CHART. Hagenow. 86 o quam felix commercium, quo brevi -u mercatur longum gaudium. *al.* **B** *spirit.:* ALDH. epist. 7 p.496,19 sobolem opulenti paternae philosophiae -u exheredem. COD. Karol. 39 p.552,1 quam vicissitudinis repensationem vestro cessui conferamus? WALTH. SPIR. Christoph. II 4,70 difficilis fidei spondens pro munere -um. EPIST. Teg. I 29 -um orationis (CHART. episc. Halb. 199 p.168,15 fraternitatis et orationum -um). SIGEW. Mein. 24 iussit eam -us brevis lacrimas effundere. *al.*

III *bona, divitiae, facultates – Gut, Vermögen:* **A** *corpor.:* **1** *latius:* LEG. Wisig. 5,4,13 qui suo dominio rem -us alieni nititur adplicare. EPIST. Lup. Ferr. 25 -u rei familiaris . . . effuso. CARM. var. I 22,8 o felix nimium, proprio qui vivere -u praevaluit. HROTSV. Gong. 57 patrii -us fuerat sibi maxime partus. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,9 vir . . . meritis in -u paupere dives (VITA Liutw. 7. SIGEBOTO Paulin. 53 p.937,11). THEOPH. sched. 3,77$^{ex.}$ si facultas in -u fuerit, potes in auro . . . facere imagines. COSMAS chron. 3,32 alii visu privantur et -u, alii tantum rebus substancialibus expoliantur. *al. proverb.:* WIPO prov. 8 plus vincit sensus quam multiplex -us. NICOL. BIBER. carm. 74 (ed. Th. Fischer. 1870) philosophi sensu qui florent, sunt sine -u. *al.* **2** *strictius i. q. thesaurus, pecunia – Schatz, Geld (cf.* GLOSS. II 274,3 St.-S. -um scaz vel gelt. *al.)*. LIBER hist. Franc. 42 de fisco palacii per ecclesias . . . distribuere -um iussit. HRABAN. epist. 17^{a} -u pretiosarum opum locupletes. ANNAL. Quedl. a.999 p.76,35 regni . . . -um toto orbe tributario iure . . . quaesitum. RUODLIEB V 164 in qua *(curte)* stant mensę vario -u cumulatę. COSMAS chron. 1,38 p.70,8 dat eis magnam -us copiam, scilicet marsupium centum marcis plenum. 3,56 p.231,21 dux . . . natam . . . cum . . . nimio -us apparatu dat nuptum. GESTA Trev. 27 p.166,12 quicquid in civitate ecclesiastici -us vel ornatus fuerat. CHART. Babenb. 232,39 donec . . . per peccunie sue ostensionem . . . faciat cautionem; . . . tunc ob racionem -us ad posteriorem iudicem non ducatur. *al.* **B** *spirit.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 5,118 o sopor et requies, quam qui mercabitur, hęres pinguia magnifici retinet patrimonia -us. ERINH. Haimer. 353 bona de -u precioso: integritas hominis . . . interioris.

[Bansa]

IV *pretium (corporeum) – (materieller) Wert:* NICOL. I. epist. 28 munerum vestrorum . . . non tam -um quam pium considerantes affectum. RUODLIEB V 198 bona dat eximia -us ad mille talenta. RAHEW. Theoph. 639 hec . . . carmina . . . divite -u, paupere sensu suscipe grata. *de reliquiis:* WALAHFR. Blaithm. 158 quod . . . ferox miles -u pensare nequibat, rimari in gelidis coepit per vulnera fibris.

V *aestimatio, descriptio – Schätzung, Zählung (cf.* GLOSS. I 395,11 [cod. c] sub -u unter dero gipriuido. *al.):* HRABAN. epist. 16 p.417,36 parentes suos voluit sub -u regali asscribi *Christus.* HROTSV. Mar. 545 -um . . . sibi *(sc. Caesari Augusto)* profiteri. OTTO FRISING. chron. 3,5 capit. p.18,18 quod ... sub Cyrino -us indictus sit (*sim.* 3 prol. p.133,33). *mensura – das Messen:* DICUIL. epist. cens. 3 (Cod. Paris. N. A. L. 1645 f. 7^{v}; c. 818) succedit epistula -us.

***centa,** -ae *f.* (*cf. theod. vet.* zent) *districtus iudiciarius vel iudicium eius – Gerichtsbezirk oder dessen Gericht, 'Zent' (de re v. p.464,13sqq.):* CONST. II 171,6 (a. 1232) iurisdiccionibus, comitatibus, -is . . . liberis vel infeodatis. 9 ad -as nemo sinodalis vocetur. CHART. Mog. 246 p.597,5 (ed. V. F. Gudenus, Cod. dipl. I. 1743) iurisdictiones, que -e vocantur. p.598,10 homines . . . in ipsarum -arum terminis commorantes. DIPL. Heinr. II. 518 (spur.) cum . . . comiciis, -is, iudiciis. REGISTR. Mog. p.56^{b} de -a trans Mogum. *al. v. et p.465,6.*

centana *v.* centenus. **centanarius** *v.* centenarius.

***centapolis** *adi.* (*cf.* ἑκατόμπολις) *centum urbes habens – hundert Städte enthaltend:* HONOR. AUGUST. imag. 1,34 haec *(Creta)* et -is a centum urbibus nuncupata.

centaurea (-ria), -ae *f. (n.* -um: *l.52)* (κενταύρειον) *script.:* -tar-: *l.36. metr.* -rĭ-: *l.47.52. usu attrib.: l.35sq.*

1 *erythraea vel sim. – Tausendgüldenkraut o. ä. (Centaurium minus Moench, cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p.321sqq.):* **a** *proprie:* PAUL. AEGIN. cur. 103 -e (*3,22,24* κενταυρίου) sucus. RECEPT. Sangall. I 137 herba -ia. RECEPT. Bamb. 20 -aria . . . bibat. GLOSS. III 198,15 St.-S. -ia minor matrana (552,52 -ia maior metere. *ibid. al.*). 388,6 -ia centoria (*cf.* 573,31 -ia center). 495,27 -ia maior fel terrę erdgalla (540,35 [cod. a] -ia minor id est ertgalle, fel terre id est febrifuga, metere. *ibid. al. cf.* 526,40 -ia minor fel terre bittergalle magewrz). 540,33 -ia maior id est aurine fibercrut (551,40 -ia minor a. *al.*). ODO MAGD. herb. 1709 sunt -ae species, maiorque minorque . . .; sed quia perpaucis species est cognita maior *eqs.* DYASC. p.60^{a} -a maior, quam multi narcam aut gentianam dicunt. p.60^{b} -a minor, quam multi linesiam dicunt. AMARC. serm. 3,448 ut . . . fuget . . . -ia febrem. HILDEG. phys. 1,125 -a calida est et sicca. MATTH. PLATEAR. gloss. p.385^{A}. ALPHITA I p.283,25 -a, fallifuga, fel terrae idem. ALBERT. M. veget. 6,311 -a est herba . . . duarum specierum. *al.* **b** *in imag. de amaritudine:* WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 122 ante favos nostri -ia pasce laboris. **2** *inula – Alant (Inula helenium L., cf. André, Lex. bot. p.79):* DYNAMID. Hippocr. 2,60 hinola campana agrestis dicitur parachironia, ab aliis -a. **3** *fort. i. q. caryophyllata – viell.: Benediktenkraut, Nelkenwurz (Geum urbanum L.):* GLOSS. III 512,29 St.-S. -ia benedicta.

centaureus (-rius), -a, -um. *instar centauri formatus – zentaurisch gestaltet:* AETHICUS ISTER 105 -as . . . lacertas venenatas valde. *cf. l.31.*

centaurica, -ae *f. erythraea – Tausendgüldenkraut (cf. l.32sqq.):* GLOSS. III 680,47 St.-S. -a ergalle. GLOSS. med. cod. Trev. p.133 herbam -am minorem.

centaurus, -i *m.* (κένταυρος) *monstrum ex homine et equo formatum – Zentaur (cf.* GLOSS. II 661,41 St.-S. -i risi. III 81,43 -us halfhunt): **1** *proprie:* AETHICUS ISTER 68 p.53,2 -os lac mulierum enutrisse. ERMENR. ad Grim. 1 p.536,21 Herculem -os domitantem. *per compar.:* COSMAS chron. 2,26 p.119,15 canonici inculti . . . velut . . . bestiales -i viventes. **2** *translate de sidere:* GERB. (?) astrolab. 17 p.138,10 Alhimech in -o. HONOR. AUGUST. imag. 1,131 -us . . . in coelo locatus.

centegnodia *v.* centenodia. **centena** *v.* centenus.

centenarius, -a, -um. *script. et form.:* cin-: DIPL. Pipp. 2. CHART. Wism. B 414 (ed. L. Knabe, Das zweite Wismarsche Stadtbuch. 1966; a.1272/79). -tin-: TRAD. Frising. 430. *al. v. et l.70.* -tan-: *p.463,7.* -teri(us): *l.58. 67. adde* FORM. Morb. 10 p.332,12. -tari(us): *l.70.* -ario-(nis): *p.470,16. adde* WALAHFR. exord. 32 p.515,35 *codd. 3.5.*

I *adi.:* **A** *centum – hundert:* GUNZO epist. 7 p.34,17 -us . . . perfectus est numerus, non tantum quia decade solidatur *eqs.* CHART. Rhen. med. I 495 p.551,16 ut sorores . . . -um numerum non excedant. HERBORD. Ott. praef. p.705,35 cum sub -o . . . numero marcarum . . . pecuniam profunderet. *al.* **B** *centum annos complectens – hundertjährig:* RECEPT. Sangall. I 42 vir -us. EBO BAMB. Ott. 2,17 p.642,31 cum pene -am ageret etatem. *al. iur.:* CHART. Westph. V 210 p.99,20 (a.1206) cum adversus ecclesie Romane possessiones . . . non nisi -a currat prescriptio (CHART. Ital. Ficker 316 p.348,9. ACTA imp. Winkelm. I 539 p.438,43). **C** *pondere centum libras valens – zentnerschwer:* HERACLIUS II 51 -um saxi pondus. *remissius:* BENZO ad Heinr. 3,10 coadunavit . . . pecuniam in -o sacculo. **D** *ad centenam pertinens – zur Centene gehörig:* MIRAC. Hucberti 2,28 comitatui . . . subiacebat -a iusticia (CHRON. Andag. 17 p.41,21).

II *subst.:* **A** *masc. (et neutr., e. g. l.31.34):* **1** *gener.:* **a** *quod centum partes continet – das Hundert:* VITA Bard. 22 p.338,38 caecorum, claudorum . . . eum sequebantur -i. GERHOH. Antichr. 1,48 p.356,15 cumulantur quot -is vel milibus marcarum entece. TRAD. Falk. p.11,35 -us ovorum. ACTA imp. Winkelm. I p.758,3 in quolibet -o vaccarum sufficiunt tauri quinque. NARR. de Gron. 38 p.79,24 ceciderant plura -a virorum. *al.* **b** *pondus centum librarum – Gewichtseinheit von hundert Pfund, Zentner:* CHRON. Fred. 4,69 unus -us cento libras auri capit (PAUL. DIAC. Lang. 3,12 p.120,7 supra mille a. -a. HIST. peregr. p.166,36). EBO BAMB. Ott. 2,16 p.642,11 cuprum ad septingentos . . . -os comparavimus (CHART. Rhen. med. II 242 p.281,22 de unaquaque carrata cupri, quod sunt IIII -i). CHART. select. Keutgen 130 p.110,4 dabit duos -os olei. CHART. Babenb. 86,27 de XV -is cerę. CHRON. Mont. Ser. a.1206 p.173,40 campanam de quinquaginta -is fudit. ACTA imp. Winkelm. I 773 pro singulis -is salis. *al. cf.* 2. *cantarium. **c** *senex centum annorum – hundertjähriger Greis:* CHART. Leub. 82 p.185,36 (a.1252) illos duos -os, si superstites fuerint. **d** *de sectione libri rerum gestarum i. q. saeculum – Jahrhundert:* THOM. TUSC. gest. p.496,32 in gestis Calixti pape in -o XII. p.503,28 gesta Urbani secundi -o pontificum undecimo. **2** *spec. de praefecto militari vel forensi (cf. H. Dannenbauer, Grundlagen der mittelalterlichen Welt. 1958. p.179sqq. 236sqq.; Th. Mayer, Mittelalterliche Studien. 1959. p.98sqq.116sqq.):* **a** *milit. i. q. dux (centum) militum, centurio – Führer (einer Hundertschaft), Hauptmann:* LEG. Wisig. 9,2,3 -us dimittens centenam suam in hostem. *ibid. al. remissius:* WALAHFR. exord. p.516,6 millenarii, -i vel centuriones. CONR. MUR. summ. 6,1 p.426,31 centuriones seu -i *in Urbe fuerunt.* **b** *iur. et publ.:* α *officialis ad malefactores persequendos institutus – mit der Verbrecherverfolgung beauftragter Beamter:* LEX Sal. Merov. 91 iubemus, ut in truste electi -i ponantur, per quorum fidem . . . pax . . . observetur. 92 ut -i (centerii *var. l.*) . . . licentiam habeant latrones persequere. decr. Child. 3,2. *ibid. al. v. et p.464,22. adde:* ARBEO Corb. 10 p.198,12 cum . . . tribunus et -i . . . antestare fecisset, coepit humilia postulatione . . ., ut reum sibi donare dignarentur *(cf. p.470,34).* β *officialis iudiciarius et fiscalis, praefectus districtus rustici – Gerichts- und Verwaltungsbeamter, Vorsteher eines ländlichen Bezirks, 'Zentenar':* LEG. Wisig. 2,1,27 dux, comes . . ., quingentenarius, -us, defensor. LEX Sal. Merov. 46,1 ut thunginus aut -us (centerius *var. l.*) mallum indicant. BOBOL. Germ. 10 (MGMer. V p.37,13) iussit . . . venire -os illius vallis. LEX Ribv. 51,1 ad mallo ante -o vel comite. LEX Alam. 36,3 comite aut -o (-inario, centario, centurioni *var. l.*). CONC. Karol. 30 p.232,7 Reginhart, -us domni imperatoris. CAPIT. reg. Franc. 80,4 in placito -i. 152 p.310,12 habeat

[Bansa]

unusquisque comes vicarios et -os suos secum. DIPL. Karoli III. 55 nullus comes nec vicecomes, sed neque vicarius nec -us neque decanus, sculdassius vel quisquam ex iudiciaria potestate. DIPL. Otton. II. 53 p.63,41 sine ulla inquietudine comitis aut -i vel vicedomini. STATUT. Altah. (MGScript. XVII p.357^{b},57) in quibusdam provinciis iudices provinciales appellantur -i. CHART. Rhen. med. III 376 Wernerus centa-us. *saepe. v. et p.464,3.28.* **B** *fem.: districtus iudiciarius et fiscalis – Gerichts- und Verwaltungsbezirk, Centene:* HUGO FLAV. chron. 1 p.363,32 decimam . . . arietum, qui . . . persolvuntur ex Bracensi -a. CHART. select. Waitz 9 p.23,19 omnis villa . . . debet tria per annum -e complacita. BERTH.(?) annal. a.1078 p.312,14 rusticos . . . per omnes illarum partium -as . . . coniuratos. *meton. de incolis:* BERTH. (?) annal. a.1078 p.312,48 coniuratis -is . . . eunuchizatis.

***centenervia** *v.* *centinervia.

centenodia, -ae *f. (n.: l.29.31) script.:* cenno-: *l.23.* -tin-: *l.28.31sq. al.* -ton-: *l.25sq. al.* -tegn-: GLOSS. III 519,18 St.-S. -tunnobia: *l.23.* -tidonia: *l.35. form.: nom. sg.* -ion: *l.31. abl. sg.* -io: *l.29.*

1 *sanguinaria – Vogelknöterich (Polygonum aviculare L., cf. André, Lex. bot. p.281):* RECEPT. Sangall. I 51 herba cennodia. 137 herba cento-a. II 47 centunnobia. DYNAMID. Hippocr. 2,35 polygonus, hoc est sanguinaria sive spinatia, hoc est cento-a. GLOSS. III 482,44 St.-S. proserpinaca -a wegetreta. 602,5 cento-a anatret. 638,45 centi-a corriola poligonia proserpinaria wegerute. IV 361,6 -a id est sporngas. *al.* BERNH. PROV. comm. 6,1 p.289,35 centi-a minor. WILH. CONG. chirurg. 1513 balneum . . . de . . . centi-o (ceretino *var. l.*). ALPHITA I p.297,47 lingua passeris, poligonia . . ., centi-on . . . idem. II p.38,3 centi-um, populus vel popluus. ALBERT. M. veget. 2,39 multiplicantur . . . nodi . . . in centi-a. *al. v. et p.466,5.* **2** *plantago maior – Breitwegerich (Plantago maior L.):* GLOSS. III 171,56 St.-S. septinerdia vel centi-a, id est wegebreitte (V 35,14 -tidonia). 578,32 -a vuegerihe. IV 649,2 ad dolorem stomachi -am, id est wegebrete. *ibid. al.*

centenus, -a, -um. *script.:* cin-: *p.464,9.* -tin-: *l.60. p.464,3.29.al.* -tan-: *p.464,37.40.* -tun-: *p.464,40.*

I *usu adi.:* **A** *strictius i. q. ana centum – je hundert:* BEDA temp. rat. 1,61 decies . . . -a millia. WIDUK. gest. 1,9 p.15,8 singuli *duces* cum -is militibus. FROUM. carm. 21,10 -as decies milies quoque mille salutes. COSMAS chron. 1,40 p.75,14 -os et -os ordinatim catenatos. *al.* **B** *latius:* **1** *centum – hundert:* WALAHFR. carm. 56,13 si mihi -as linguas natura pararet. POETA Saxo 3,8 annorum -a volumina. RAHEW. gest. 3,37 p.210,9 supra -a stadia. *al. de numero ipso:* PASS. Petri et Pauli 353 -o ex numero . . . cognomen habebat *centurio.* Ps. BOETH. geom. p.398,5 sub linea . . . -o insignita numero. *al.* **2** *centesimus – hundertster:* CHRON. Merseb. 14 p.188,26 patris nostri pontificatus hic annus est decimus fiatque -us, . . . petimus. **3** *centuplex – hundertfältig:* ALDH. virg. I 13 p.243,4 -ae frugis copia. PAUL. ALBAR. carm. 9,94 obscura sapiens -o sensu requirit. HROTSV. Sap. 9,7 -ae vicissitudinem mercedis recompensari. *al.* **4** *centum annos continens – hundert Jahre umfassend:* WIPO tetral. 112 vivas sanus -o tempore canus. **5** *ad iurisdictionem (cuiusdam districtus) pertinens – zur Gerichtsbarkeit (in einem bestimmten Bezirk) gehörig:* CHART. Stab. 142 p.288,4 (a.1123) -inum (-ivum *var. l.*) placitum (p.288,7.9).

II *usu subst.:* **A** *masc. (et neutr., e. g. l.64.72):* **1** *quod centum partes continet – das Hundert:* HUGEB. Wynneb. 2 p.108,19 per -os et millenos morientium. ANNAL. Fuld. Ratisb. a.891 p.120,37 per -a et milia numero mergebantur *Nordmanni.* VITA Erasmi 391 ter dena ter et -a virorum. *math.:* GERB. epist. I 1,2,1^{a} millenus . . . habebit articulos in millenis, digitos in -is, -us articulos in -is, digitos in decenis *(sc. si volueris dividere).* MATHEM. var. Bubnov p.266,20 -um plurimum cum deceno et cum singulari compositum seu simplicem. *al.* **2** *pondus centum librarum – Gewichtseinheit von hundert Pfund, Zentner:* CHART. Hans. I 432 p.144, 39 (a.1252) -um ferri. *ibid. al.* **3** *centenarius – Zentenar:* DESID. CAD. epist. 2,8 magnificis viris . . . tribunis, defensoribus, -is. LEG. Lang. p.184,1 ut . . . precipiant *iudices* ad sculdahis suos aut ad -inos (centenarios *var. l.*) aut ad locopositos. **4** *secale – Roggen:* ANTIDOT. Sangall. p.92,23 farina de -o. **B** *fem.:* **1** *gener.:* **a** *quod centum partes continet – das Hundert:* CHART. Welt. 21 (a.1267) ut . . . -am . . . ovorum . . . nobis conferant. **b** *pondus centum librarum – Gewichtseinheit von hundert Pfund, Zentner:* CHART. Westph. IV 820 (a.1260) quantitas plumbi XXVIII et dimidium cin-e magni lapidis. CHART. Pomm. B 1091 p.367,28 -a . . . lignorum . . ., scilicet duo asseres ad -am. **2** *spec.:* **a** *milit. i. q. caterva (centum) militum – Abteilung von (hundert) Soldaten, Hundertschaft: v. p.462,52.* **b** *iur. et publ. (cf. Ch. E. Perrin, ALMA 5. 1930. p.167sqq.; W. Metz, ZRGGerm. 74.1957. p.234sqq. v. et supra p.462,47sqq.):* **α** *manus ad malefactores persequendos instituta vel districtus eius – mit der Verbrecherverfolgung beauftragte Schar oder ihr Bezirk:* CAPIT. reg. Franc. 3,9 decretum est, ut . . ., eo quod . . . scelera sua pretermissas custodias exercerent, -as fierent, in cuius -a aliquid deperierit, capitale qui perdiderit, recipiat *eqs.* LEX Sal. Merov. decr. Child. 3,4 ut si furtus fuerit, capitalem de praesenti -a restituat et causa centenariu⟨s⟩ cum -a requirat. 3,5 -a posita in vestigio in alia -a. **β** *communitas (colonorum regis) vel districtus iudiciarius et fiscalis eius – Gemeinde (von Königsfreien) oder ihr Gerichts- und Verwaltungsbezirk, 'Centene':* LEX Alam. 36,1 ut conventus . . . fiat in omni -a (-ina *var. l.*) coram comite aut suo misso et coram centenario. CAPIT. reg. Franc. 25,4 comites . . . de singulis -inis. 32,62 de liberis hominibus et -is, qui partibus fisci nostri deserviunt. FORM. Sal. Merk. 2 in pago illo, in -a illa. CHART. Sangall. A 372 in -a Ruadolteshuntre. CHART. Rhen. med. I 135,24 p.155,9 ad vineas ligandas -am I, fodiendam alteram (gloss. Caes. Heist.: -a communitas, communiter autem operabuntur opera nostra). *al.* **γ** *iurisdictio, iudicium (cuiusdam districtus) – Gerichtsbarkeit, Gericht (in einem bestimmten Bezirk):* GESTA Vird. cont. I 9 p.49,6 praebendae fratrum . . . omnes -anas eorum potestatum . . . reddidit (LAUR. LEOD. gest. 2 p.492,27). 11 p.50,8 -anam de Wandelini curte et alia iura. DIPL. Heinr. IV. 236 de . . . teloneis et precipue de -anis (-unis *var. l., ed.*), quas Theutonici hunnenduom vocant. **δ** *officium centenarii – Amt des Zentenars:* DIPL. Otton. I. 209 p.288,30 censum . . . ab ipsa -a et scultatia Curiensi.

***centeramia** (ge-) *subst.* (centum *et* ramus) *fort. i. q. millefolium – viell.: Schafgarbe (Achillea millefolium L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 85):* GLOSS. III 592^{1} St.-S. ge-a vel italica chazenzagel.

centerius *v.* centenarius.

centesimus, (-tis-, -ss-), -a, -um.

1 *adi.:* **a** *decies decimus – hundertster:* CARM. libr. I 7,2, 29 septies expletus fuerat -issimus annus (THANGM. Bernw. 12 p.763,29 -o septimo aetatis anno). ORDO Rom. 16,29 psalmus -issimus septimus decimus. LEX Raet. Cur. 4,16 (ed. E. Meyer-Marthaler. 1959) dupla -isimam partem cum ipsum debitum solvat (*postea:* simpla -essima porcionem). RUOTG. Brun. 5 p.6,15 -o octogesimo octavo lustro. *al. de numero ipso:* WALAHFR. hom. in Matth. 16 p.859^{D} -i perfectione numeri corona virginum designatur. **b** *centuplex – hundertfältig:* GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p.397,42 -i (-essimi *var. l.*) fructus retributione (CHART. Merseb. 330. *al.*). DIPL. Heinr. III. 296 -um recompensationis emolumentum. **2** *subst. fem. i. q. decies decima pars – der hundertste Teil:* **a** *spectat ad fenus:* LEG. Burgund. Rom. 31,4 si quis duas -as pro cautione sibi stipulari fecerit. CONC. Merov. p.197,10 neque -issima exigant *presbyteri.* **b** *spectat ad censum:* CHART. Tirol. notar. II 580 (a.1272) dedit . . . VII libras pro . . . abate de -a.

***centgravius,** -i *m.* (*cf. theod. vet.* zentgrave) *script. et form.:* cin-: *p.465,8.* ceng-: *p.465,9.* -teg-: *p.465,7.* -tumg-: *p.465,6.* -grevo: *p.465,4. adde* CHART. Francof. 175. -afi-: *p.465,8.*

praefectus districtus rustici – Vorsteher eines ländlichen Bezirks, Zentgraf: DIPL. coll. 515 (Mon. Boica XXIX 1 p.

[Bansa]

387,7; a. 1168) inhibemus, ne aliquis in . . . episcopatu et ducatu vel in comitiis . . . aliquas centurias faciat vel -os constituat nisi concessione episcopi. CHART. Eberb. 75 p. 148,19 testes . . . Wernherus -grevo . . ., Wernher -grevo. 142 p. 254,2 cum Fridericus -us noster in . . . placito interesset vicem nostram agens. CONST. II 171,7 -tumgravii recipiant centas a domino terre (*inde* 304,7 [-teg- *cod. 3*]). CHART. Hagenow. 386 ab Herbordo cintgrafio de Liblos. REGISTR. Mog. p. 57,18 uncias XX dedi cengravio. *al.*

***centicanus,** -a, -um. *centum carmina canens – hundertfältig singend:* HEIRIC. Germ. II 6,134 gutture -o.

centies *adv. centum vicibus – hundertmal:* ALDH. virg. II 1511 -s exorans nocturnis ferme latebris. EPIST. Teg. I 24 mercibus -s centuplicatis. FROUM. carm. 32,15 -s et super hęc millenas dico salutes. *al.*

***centifluus,** -a, -um. *centuplex – hundertfältig:* ERMENR. Sval. 2 tritici Domini dispensatores . . . semina ubique -a mittentes.

centifolius (-tof-), -a, -um. **1** *adi.: anat. de vena fort. i. q. centum ramos habens – viell.: hundertfach verästelt:* Ps. HIPPOCR. phleb. 183 de vena -tofolia. **2** *subst. neutr. (et fem.: l. 25):* **a** *millefolium – Schafgarbe (Achillea millefolium L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 81sqq.):* AESCULAPIUS 43 p. 74,7 baulaustiam, hoc est -um (*sim.* GLOSS. med. p. 46,17 -a. DYNAMID. Hippocr. 2,58). GLOSS. III 495,34 St.-S. -um garewa. ALPHITA II p. 118,33 millefolium maius, supercilium Veneris, -um, venter apis idem (*sim.* p. 190a,5). **b** *flos mali granati silvestris – Blüte des wilden Granatapfelbaumes (cf. F. E. Kind, ArchGeschMed. 27. 1934. p. 36):* RECEPT. Donauesch. 60 -i malini. **c** *per confusionem i. q. caerefolium – Echter Kerbel (Anthriscus Cerefolium Hoffm.):* GLOSS. III 597,43 St.-S. -um korbele.

***centigamus,** -i *m. qui centum uxores habet – ein mit hundert Frauen Verheirateter:* RATHER. epist. 16 p. 81,15 utinam nec natus nec visus . . . ex isdem fuisset -us . . ., immo infinitimoechus ullus.

***centigenus,** -a, -um. *centuplex – hundertfältig:* ERMOLD. carm. app. 1,21 organa -is resonant auletica hymnis.

***centilogium** (-oqui-), -i *n. (f. -a: l. 45) de titulo libri Ptolemaeo ascripti i. q. centum sententiae – hundert Aphorismen:* ALBERT. M. caus. univ. 2,2,26 p. 519a,33 in -quio. pol. 5,9b p. 550b,14 in commento Bugafori super -um Ptolemaei. probl. 4 p. 38,29 a Hali in commentario super -um Ptolemaei. probl. det. 9 (MediaevStud. 22. 1960. p. 330,36) in -a. *ibid. al.*

centimanus *adi. centum manus habens – hundertarmig:* LAMB. HERSF. annal. a. 1065 p. 100,16 -us gigas (ODO Ern. duc. 2 p. 318c. *al.*).

centimeter, -tri *m. de titulo libri Servii grammatici i. q. centum metra – hundert Metren:* CATAL. biblioth. Becker 57,30 (s. IX.) liber -r. CONR. HIRS. dial. 120. METELL. Quir. 60$^{tit.}$ contra regulam -i.

***centimetrum,** -i *n. opus carptim compilatum, cento – aus fremden Textteilen zusammengesetztes Werk:* REGINO syn. caus. app. 3,58 p. 488,17 -um de Christo Virgilianis compaginatum versibus. *cf. infra p. 466,34 et ThLL. III. p. 821, 46sqq.*

***centimolum** (-mul-) *vel* **-us,** -i *n. vel m. (ital. vet.* centimolo *a* *κεντήμυλος, *cf. G. Rohlfs, Lexicon Graecanicum Italiae Inferioris. ²1964. p. 232) mola (iumentaria) – (Esels-)Mühle:* PETR. CAS. (?) chron. 4,21 molendina duo . . ., -um, ortos. ACTA imp. Winkelm. I 938 p. 714,21 mulis, qui sunt in . . . -ulis castri.

centimorbia (-icer-, -ida), -ae *f.* **1** *herba nummularia – Pfennigkraut (Lysimachia nummularia L., cf. André, Lex. bot. p. 80):* GLOSS. III 528,11 St.-S. centicerbia egilgras (537,54 -a. 552,54 -ida). **2** *fort. i. q. millefolium – viell.: Schafgarbe (Achillea millefolium L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 81sqq.):* GLOSS. III 497,23 St.-S. -a scaphegeba (scaphescunga *ci. ed.*). 528,17 -a gachheil.

***centinervia** (-ten-, -tumn- *sim.*), -ae *f. (cf.* πολύνευρον, quinquenervia *sim.) plantago – Wegerich:* **1** *plantago maior – Breitwegerich (Plantago maior L.):* GLOSS. III 523, 32 St.-S. arnoglossa, plantago, cente-a vocatur wegenbreit (*sim.* 533,7). TRACT. de aegr. cur. p. 196,9 vulneri . . . superpone . . . -am. p. 347,11 folia -e. ALBERT. M. animal. 23,98 accipe centinodiam et -am sive quinquenerviam. *fort. add.:* GLOSS. III 602,47 St.-S. -tummedię musora. GLOSS. Roger. I A 1,22 p. 554,45 unguentum . . . vulneri circumponatur: . . . lanceoli, -tumvive, pimpinelle . . . manc. 1. **2** *plantago minor – Spitzwegerich (Plantago lanceolata L.):* ALPHITA II p. 38,8 -a, quinquenervium, plantago minor idem (*sim.* p. 137,34. p. 152,33 centum-a).

centinodia *v.* centenodia. **centinus** *v.* centenus.

centioculus *v.* centoculus.

centipeda (-tup-) *subst. species serpentis – Schlangenart:* ALBERT. M. animal. 25,23 -tupeda serpens est de genere draconum.

centipellis (-pil-) *subst. pars ventris animalium ruminantium – Teil des Wiederkäuermagens, Blättermagen:* CARM. Winr. 50 (MittellatJb. 4. 1967. p. 103) et centĭpillis cibus est vilissimus illi.

centipes, -dis *m. vel f. species vermis multipedis – Tausendfüßler:* Ps. AVIC. anim. 1,1 p. 38 vermen, qui est -s. ALBERT. M. animal. 24,52 piscis . . . similis terrestri animali, quod -em vocant. 26,18 multipes est vermis, qui et -s vocatur.

centipillis *v.* centipellis. **centis(s)imus** *v.* centesimus.

cento (scin-, -on), -onis *m.* **1** *proprie i. q. textile ex pannis consutum, feltrum – aus Flicken zusammengenähtes Tuch, Filzdecke (cf.* GLOSS. III 233,5 St.-S. -on filz. IV 135, 22. *al.):* LIUTPR. antap. 2,7 tentoriolis, immo -bus. CARM. de Frid. I. imp. 2997 cedunt ligna, trabes arcuum, -es, retia, crates. *de indumento pedis:* GLOSS. III 174,53 St.-S. scintones wuzlinge. 624,14 -es filzine socha. **2** *translate:* **a** *opus carptim compilatum – aus fremden Textteilen bestehendes Werk:* CATAL. biblioth. Lehm. I 49 p. 252,10 (a. 821/22) metrum -o Probae. EKKEH. V. Notker. 12 p. 579a,51 dum . . . papa Gregorius . . . antiphonarium -em . . . compilasset. **b** *frustum carnis bovinae fumigatae – geräuchertes Rindfleischstück (accedit ut vid. vis vocis q. e. theod. vet.* zentring): GLOSS. IV 240,16 St.-S. -es sunt, qui vulgo centiringe vocantur, sed ex bovina carne fiunt; vincinar (vilcinar *ci. ed.*), id est homines poete. **c** *fort. i. q. centonarius – viell.: Hersteller von Filzdecken:* GLOSS. IV 241,15 St.-S. -es vinciner vel homines. *v. et l. 42.*

centoculus (-tio-), *acc.* -um *adi. centum oculos habens – hundertäugig:* CARM. Bur. B 70,9,1 Argum . . . -ioculum.

centofolius *v.* centifolius. **centonica** *v.* santonicus.

centonizo, -avi, -are. *compilando conscribere – durch Zusammenstellen fremder Textteile abfassen:* SIGEB. GEMBL. gest. 27 canonum volumen -vit *Burchardus.* chron. a. 592 antiphonarium regulariter -vit et utiliter compilavit *Gregorius.*

centonodia *v.* centenodia.

***centor** *m. cantor – Sänger:* HONOR. AUGUST. gemm. 1, 176 praecentor, qui praecinit . . ., -r vel cantor, qui consonat.

centoria *sim. v.* centur-.

centralis, -e. *in centro positus – in der Mitte befindlich:* MAURUS urin. II p. 18,12 (vs.) -es . . . noctis . . . horas. ALBERT. M. mot. proc. 2,5 p. 64,15 signum -e. metaph. 5,3,5 p. 263,57 (ed. B. Geyer. 1960) de -i atomo. eth. 10,2,2 p. 624b,7 intellectum esse . . . -em et fontalem. *ibid. al.*

***centricus,** -a, -um. *in centrum versus – zur Mitte gerichtet:* URSO gloss. 10 p. 33,21 a motu -o.

***centrix** *subst. (orig. inc.) consolida vel sim. – Beinwell o. ä. (Symphytum officinale L.):* GLOSS. III 526,50 St.-S. consolida beinwelle -x. GLOSS. Salern. p. 6a,20 -x id est consolida media habens testiculos similes enule campane. ALPHITA II p. 45,11 consolida media, -x idem, . . . habet . . . florem album . . . similem camomille.

***centrogallum** *vel* **-us,** -i *n. vel m. species salviae – Salbeiart:* TRACT. de aegr. cur. p. 151,8 semen -i. *v. et* centrum *p. 467,52.*

centron *v.* cenchros.

[Bansa]

centrum, -i *n.* (*? m.: l.35*) (κέντρον)
punctum vel spatium medium – Mittelpunkt, Mitte: **I** *strictius:* **A** *gener.:* ANNAL. regni Franc. a.807 p.123,6 medio -o eiusdem sideris. ANON. geom. I 3,8 -um speculi. THEOPH. sched. 3,26[in] quaere meditullium in eo *(calice)* et fac -um cum circino. CHRON. Pol. 2,39 ad urbem, que quasi -um terre medium reputatur (ALBERT. M. probl. det. 32 [MediaevStud. 22. 1960. p.344,23] an infernus sit in -o t. vel circa -um). TRACT. de aegr. cur. p.266,33 caliditas motum habet a -o . . ., siccitas . . . facit motum ad -um (*sim.* URSO qual. 71. ALBERT. M. veget. 2,65. *al. cf.* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.107,9 omne ponderosum tendit ad -um). METELL. Quir. 18,3 margaritarum quasi -um . . . tenet carbunculus. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p.75,27 ut ala firmetur in eo *(humero)* tamquam in suo -o. ALBERT. STAD. Troil. 3,828 ad -um belli . . . properatur. ALBERT. M. mot. animal. 2,1,1 p. 285[b],14 -um cordis. animal. 23,140 ad aciei -um propter timorem accipitris contendente *sturno. al.* **B** *geom.:* ANON. geom. I 4,42 in hemicyclo, cuius sit basis pedum X, linea in -um V. Ps. BOETH. geom. p.375,6 -um circuli. MATHEM. var. Bubnov p.289,21 in omni orbe tibi sphaerae medietas -um vocatur. p.553,2 usque ad medium -um quadrati. *al. per compar.:* ADALBOLD. Boeth. 24 ut a -o circulus, sic ab aevo deducitur tempus. WOLBERO cant. 4 p.1263[A] charitas veluti -um in meditullio posita. *al.*
II *latius:* **A** *astron.:* **1** *punctum sphaerae – Punkt im Himmelsgewölbe (cf.* GLOSS. III 607,10 St.-S. -um mittihimil. IV 5,64 -um stupf. 223,5 in -o in opanentigemo himile. *al.):* **a** *spectat ad ambitum solis ('Zenit'):* AMALAR. off. 4,5,2 meridies, quando sol in -o caeli est. SEDUL. SCOT. carm. 2,63,17 Titan gemmigeri -um conscendit Olimpi. CONR. EBERB. exord. 5,9 p.1138[D] sole ad -um festinante. *al.* **b** *spectat ad lineam eclipticam:* WANDALB. martyr. 353 -o hic *(sc. XI. kal. Iul.)* solstitium medio summoque coruscat. hor. 13 -um . . . brevem . . . sole regente. horol. 8 Augustum Maius -o prospectat ab ipso. *al.* EKKEH. IV. bened. I 26,114 exspectat -um (gloss.: medietas signiferi, in qua solstitium fit) . . . cancrum. **c** *spectat ad polum:* NITH. hist. 3,5 p.37,15 per pisces -um ascendit *cometes.* ALBERT. M. phys. 6,3,4 p.456[b],8 propinquae -o vel polo *partes sphaerae.* **2** *regio caeli, orbis – Himmelsbereich, Weltkreis:* BEDA temp. rat. 7,30 donec . . . -um terrae egressa rursus a sole cernatur *luna.* Ps. GALEN. anat. 3 p.172[A] VII orbes stellarum et -a earum. ALBERT. M. metaph. 11,2,24 p.514,21 (ed. B. Geyer. 1964) eccentricos et epiciclos et -a diversa. **3** *caelum – Himmel:* WALAHFR. Wett. 931 poli pingunt fulgentia sidera -um. PAUL. ALBAR. carm. 9,118 stelligera -i varia . . . sidera vibrant. *al. eccl.:* PAUL. ALBAR. carm. 9,166 -i . . . celsum scandere tribunal. *ibid. al.* **B** *archit. i. q. fornix concamerationis – Gewölbebogen:* VITA Boniti 16 (MGMer. VI p.128,5) quater sena -a decora . . . surgent. RADBERT. Adalh. 87 sepulta sunt . . . membra . . . inter . . . quatuor ecclesiae -a. **C** *bot.* -um galli *i. q. species salviae – Salbeiart (Salvia Verbenaca L. [cf. André, Lex. bot. p.146] – Eisenkrautsalbei vel Salvia Sclarea [cf. André, op. cit. p.285] – Muskatsalbei vel Salvia pratensis [cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.259] – Wiesensalbei):* GLOSS. III 527,47 St.-S. -um galli hanminz. 553,7 -um galli hanenkamp vel scarlei. 567,11 (cod. b) scarea silvestris, -um galli sunt idem. IOH. PLATEAR. simpl. med. 2,6 p.9b[r] suppositorium ex borace et -o galli. 7,9 p.21b[r] gallutricum . . . alio nomine -um galli dicitur. MATTH. PLATEAR. gloss. p.383[c] cum decoctione -i galli. THADD. FLORENT. cons. 43,71 recipe . . . centrumgalli . . . mensuram I. *al. cf. p.466,69.* **D** *bulla aquatica – Wasserblase:* WALAHFR. hort. 171 nothi vis . . . -um medio confingit labile fundo. *v. et* centum *p.468,37.*

***centua**, -ae *f.* *mensura quaedam agri – ein Flächenmaß:* CHART. Epternac. 10 (a.704) vineam . . . plus minus -as tres.

centum *numer. script.* -o: *p.468,2. adde* DIPL. Merov. I 60.61. *form. plur.: nom.:* -a: *p.468,27.28.* -i: *p.468, 21. gen.* -arum: *p.468,6. acc.:* -os: *p.468,9.* -as: *468, 24.30.* -i: *p.468,22. abl.* -is: *p.468,36. pendet gen.: p. 468,21.27.33.36.*
numerus centenarius – hundert: **1** *strictius:* **a** *de simplici centenario:* CHRON. Fred. 4,66 -o quinquagenta milia militum. BEDA temp. rat. 1,43 -um . . . in dextera . . . facies. WALAHFR. Wett. 305 post carmina constans septena atque decem-umque *psalmus.* AGIUS comput. 8,4 -um lustris ternisque decadis annorum. DIPL. Karoli III. 89 p.146,12 -arum librarum olei. WALTH. SPIR. Christoph. I 9 -um et quindecim animę. WIPO gest. 18 p.38,8 -um miliaria. MARIAN. chron. a. Chr. 1089 -os . . . presbiterorum bello occidit. ANON. Has. 19 -um maledictionum licentiam. FUND. Andern. (MGScript. XV p.969,22) usque ad -um multiplicabantur *sorores. saepe. de numero symbolico:* HRABAN. univ. 18,3 p.494[A] -um ad martyrum fructum pertinent. OTTO FRISING. chron. 8,32 p. 448,26 sex, X, C et huiusmodi in divina pagina non semper numerum, sed significatum numeri ponunt. **b** *de pluribus centenariis:* EINH. Karol. 15 p.18,13 decies -um et eo amplius passuum milibus. WALAHFR. carm. 21,29,1 sex milia sexiesque -um, seni tum decies semelque seni. WANDALB. martyr. compr. 33 ter -um sexagenis quinisque diebus (POETA Saxo 3,172). DIPL. Conr. II. 79 p.105,29 pedes duo -um. DIPL. Heinr. III. 178 sunt . . . modiorum de terra quattuor -i (DIPL. Heinr. IV. 419 p.559,14 libras quatuorcenti. CHRON. Ven. Alt. p.116,16 paravit galeas, naves, uxerios quatuorcentas. DIPL. Otton. I. 459 p.624,34 [spur. s. XIII.] modiola quatuorcentum). CONST. I 310 mille quinquecentum libras. 311 solvit . . . septecentum quingaginta libras. CHART. Sangall. A app. B 59 p.754,2 dantur . . . VIII -a caseorum et L. CHART. Rhen. med. II app. 15 p.397,29 dantur XII -a tegularum. CHRON. reg. cont. a.1188 p.140,37 ad quindecim -um homines. CHART. Tirol. 687 M et octo -as libras.
2 *latius:* **a** *de mensuris:* **α** *mensura salis – Hohlmaß für Salz (cf. Dt. Rechtswb. VI. p.78):* CHART. Hans. I 429 p.141,36 (a.1252) potest portare dimidium -um salis *navis.* 716 p.252,18 de quolibet -um salis, quod mensuraverint. **β** *mensura quaedam panni – ein Stoffmaß:* CHART. Tirol. notar. I 910 (a. 1237) de I suo sacco cum IIII -is panni linei. II 286 de illo bambacio I centrum *(sic)* et I rubbium. **b** *in nominibus plantarum:* **α** -um capita *i. q. asphodelus vel lilium silvaticum – (Gelber) Affodill oder Türkenbundlilie (Asphodeline lutea Rchb. vel Lilium martagon L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p.474sq.):* AESCULAPIUS 12 p. 16,27 radices centumcapitum (ROGER. SALERN. chirurg. 1,907 -um capitum). IOH. PLATEAR. simpl. med. 1,13 p.4b[v] affodili, -um capita, albutium eadem herba est. ALPHITA II p.82,4 hermodactilis, -um capita idem. *al. v. et vol. I. p.429,41. 1042, 69.* **β** -um grana *fort. i. q. empetrum – viell.: Kahles Bruchkraut (Herniaria glabra L., cf. Marzell, op. cit. II. p.837sqq.):* GLOSS. III 527,23 St.-S. -um grana crebezwurz (554,35). ALPHITA I p.283,29 -um grana vulgari nostro herba cancri (*cf.* II p.38,15). GLOSS. Roger. I A 3,20 p.693,38 herba, que dicitur -um grana (*cf.* 1,22 p.554,17 -um genera [*i.* grana *?*]).

***centumgravius** *v.* *centgravius.

***centummedia**, ***centumnervia** *v.* *centinervia.

centumviri, -orum *m.* *membra consilii civitatis – Ratsherren:* CHART. Babenb. 109,1 (c.1198) coram duobus . . . -orum (*antea:* statuimus igitur in civitate *Wiennensi* centum viros).

***centumviva** *v.* *centinervia. **centuna** *v.* centenus.

centunnobia *v.* centenodia.

centuplex, -icis. *centies multiplicatus – hundertfältig:* WETT. Gall. 2 premio -i. HRABAN. carm. 81,37 -em . . . metens fructum (AGIUS epic. Hath. 170).
adv. **centupliciter.** *centum vicibus – hundertfältig:* EPIST. Bonif. 64 p.136,27 vale -r (-tip- *2*). HONOR. AUGUST. spec. p.864[B] divicias . . . -r . . . invenietis.

centuplico (-ump-), -avi, -atum, -are. *centies multiplicare – verhundertfachen:* WALAHFR. (*?*) carm. 51,18 mea Musa . . . -at . . . modos. MARTYR. Fuld. VIIII. kal. Sept. si -veris . . . tormenta. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,123 -anda . . . lucra talenti. AMARC. serm 3,849 semina -ans. *al.*
adi. **centuplicatus**, -a, -um. **1** *centuplex – hundertfältig:* FORM. Marculfi 2,46 centump-u fenore. WALAHFR.

[Bansa]

carm. 11,8 quae *(xenia)* tibi . . . -a gero. TRAD. Frising. 1032 premia. EPIST. Teg. I 22 ut vobis mercedem recompenset dono -o *Deus*. CARM. Bur. B 77,31,1 gaudium. *al.* **2** *centuplo dono donatus – hundertfach beschenkt:* EKKEH. IV. bened. I 38,30 pande Deo gratum (gloss.: Gallum) de fenore -um.

subst. **centuplicatum,** -i *n.* *quod centies multiplicatum est – das Hundertfache:* VITA Bard. 3 p.324,20 opinioni eorum . . . se . . . -o fecit maiorem.

centuplo, -atum, -are. *centuplicare – verhundertfachen:* ERINH. Haimer. 492 -are . . ., quod sumpserit hac . . . vita.

adi. **centuplatus,** -a, -um. *centuplex – hundertfältig:* CHART. Pruss. I 78 p.58,31 (a.1230) cum fructu -o.

centuplus, -a, -um. sindu-: *l.16.* -ump-: *l.21.*

centuplex – hundertfältig: ALDH. ad Acirc. 8 -is metrorum frondibus. TIT. metr. III 6,6 sindupla talenta. METELL. Quir. 4,50 semina quaeque cadent in terram, -a surgent. *al.* *subst. neutr.:* WILLIB. Bonif. 1 p.7,15 terrenis . . . renuntians lucris . . ., ut . . . -um acciperet et vitam aeternam possideret *(cf.* CHART. Ticin. 1 p.11,8 [ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. I. 1929] centumplum. *al.)*. THIETM. chron. 3,25 ut . . . -um largiatur. EKKEH. IV. bened. I 14,14 -a non perdet. CHART. Babenb. 127 -um . . . recompensare. *al.*

neutr. pro adv. *centupliciter – hundertfältig:* MIRAC. Gertr. II 3 ubi -um fruitur . . . perpetuam vitam.

***centura,** -ae *f.* (*theod. vet.* zuntera) *fomes – Zunder:* THEOPH. sched. 3,94 p.173,26 (ed. W. Theobald. 1933) isca, quam -am vocant *(cf. notam ed.)*, supposita.

centuria (-tor-), -ae *f.* **1** *caterva (centum) militum – Abteilung von (hundert) Soldaten, Hundertschaft:* ALDH. virg. I 13 p.242,1 exercitus in -is et milibus . . . conglobatos. FUND. Brunw. 5 p.128,14 conscribentes *Sarraceni* legiones, -as, manipulos. *v. et l.72.* *usu remissiore:* EUGEN. VULG. syll. 31[A],14,1 corvina . . . -a ardet phalans et milvea. CHRON. Noval. 2,1 p.82,42 divisi erant per decurias aut per -as *coenobitae*. RAHEW. Theoph. 173 per praecones, per -as, chiliarchos ad regem *(sc. daemonem)* venere. **2** *officium centurionis – Amt des Hauptmanns* (*cf.* GLOSS. IV 135,23 St.-S. -a ambahat): WANDALB. martyr. 702 Marcellus . . . -am caelo dignam geminamque sacravit. **3** *districtus iudiciarius et iudicium eius – Gerichtsbezirk und dessen Gericht (de re v. p.464,13sqq.):* FORM. Sangall. add. 3 in -a illa, in loco, qui dicitur N. *v. et p.465,2.* **4** *mensura quaedam terrae – ein Landmaß:* CHART. Wessof. 3 p.373,27 (c. s. VIII.) maiores diviserunt . . . agros in -oriis (gloss.: in iuhhiran), -orii *(sic)* in iugeribus. GERB. geom. 3,17 -a est ager CC continens iugera (*cf.* 3,1).

centuriatus, -us *m.* **1** *caterva (centum) militum – Abteilung von (hundert) Soldaten, Hundertschaft:* ANNAL. Nordh. a.775 (MGScript. XIII p.155,5; c. s. IX.[in.]) rex . . . -bus et legionibus stipatus. **2** *iudicium (cuiusdam districtus) – Gericht (in einem bestimmten Bezirk):* EPIST. Wibald. 449 p.582,3 -um de terra illa.

centurio, -onis *m.* *script.* -tor-: *p.470,18.* *form.* -us: *p.470,35.*

1 *milit. i. q. dux (centum) militum – Anführer von (hundert) Soldaten, Hauptmann* (*cf.* GLOSS. I 411,61 St.-S. -es . . . zehanzoherostin): **a** *spectat ad exercitum Romanum:* STEPH. EDD. Wilfr. 37 vir . . . cucurrit ad . . . pontificem . . . sicut -o ad Dominum ([*cf. Vulg. Luc. 7,2sqq.*]. *de eodem:* HRABAN. univ. 4,1 p.75[D] -o fidem gentium significat. HERM. IUD. conv. 5 p.86,7 [ed. G. Niemeyer. 1963] -is fidem, qua, priusquam signum videret, credidit). HROTSV. Gall. 1,7,2 tribuni et -es omnesque mei iuris milites. Sap. 5,6. ALBERT. M. pol. 2,3 p.129[b],9 in qua *(acie)* . . . principantur -es et milliarchae. CARM. de Iuda 2,487 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. 1959. p.277) custodes -oque . . . fatentur esse Dei natum Iesum *(cf. Vulg. Matth. 27,54).* *remissius:* ALBERT. M. summ. creat. I 4,35,3 p.532[b],19 potestas decani est in potestate -is et potestas -is in potestate tetrarchae. *v. et p.462,53.* **b** *spectat ad exercitum medii aevi:* RICHER. REM. hist. 3,69 -es . . . dispositi per centurias (*cf.* 3,74). HIST. Foss. (MGScript. IX p.371,43) dispositis per girum legionibus subsequentem locum decernit satrapis et -bus. THIETM. chron. 7,62 -o . . . iacuit in prelio. RAHEW. gest. 3,35 p.209,9 Fridericus . . . preficiens singulis *(legionibus)* . . . rectores . . ., quos antiqui -es vel ecatontarchos . . . appellare consueverunt. **c** *spectat ad urbem Romam:* BENZO ad Heinr. 6 praef. p.658,1 ex qua *(nova curia)* creavit novos -es, tribunos ac senatores *rex.* RYCCARD. chron. a.1215 p.73[a],1 *papa* sedit pro tribunali, cui -es suberant et tribuni. **2** *iur. et publ. i. q. officialis iudiciarius et fiscalis, praefectus districtus rustici – Gerichts- und Verwaltungsbeamter, Vorsteher eines ländlichen Bezirks, Zentgraf, Schultheiß (cf.* GLOSS. III 134,37 St.-S. -o . . . id est centinar. 426,51 -o vel tribunus hunno. 716,2 -o scoltheize; *de re v. K. Kroeschell, ZRGGerm. 73. 1956. p. 300sqq.346; cf. supra p.462,47.464,13):* LEX Alam. 27,3 si . . . -i (centenarioni *8)* sigillum aut mandatum neglexerit. LEX Baiuv. 2,5 ponat . . . ordinationem suam super -es et decanos *comes*. CONC. Karol. 10,11 presides seu iudices, -oriones atque vicarios admonere. TRAD. Frising. 542 in manus Paugolfi -is commendavit. CHART. Fuld. A 692 -o Sigifrid, qui advocatus noster fuit. CHART. Sangall. A 572 signum Heitarii -is et aliorum testium (TRAD. Teg. 114. CHART. march. Misn. II 547. CHART. Wetzlar. I 110. *al.*). NOTKER. BALB. gest. 2,21 p.91,20 constitutis ducibus, tribunis et -bus eorumque vicariis. SIGEB. GEMBL. chron. a.1111 p.373,14 omnia regalia . . ., id est . . . omnia iura -um vel vilicorum (*sim.* CONST. I 85). CHART. archiep. Magd. 210 p.268,6 forensem . . . -em. CHART. Rhen. med. I 564 nullus . . . -o sine abbatis . . . consensu atque electione familię . . . preficiendus est. EPIST. Wibald. 449 p.580,21 -es et villicationes provisorum. CHART. Rhen. med. II 210 p.247,40 qui secundum sententiam -um iudicabit. CHART. Burgenl. II 25 p.21,19 venientibus udwornici . . . regis . . ., Andrea comite et Samuele -e ipsorum eis assistentibus. *al. v. et p.462,70.* *praeco – Scherge, Büttel* (*cf.* GLOSS. III 3,3 St.-S. -us scario): LEX Baiuv. add. 17,2,3 (MGLeg. III. 1863. p.487,13; s.IX.[ex.]) exactor publicus, id est -o aut suus vicarius.

centuris *v.* cantharis.

centussis, -is *(m.)* *pondus (centum minarum) – Gewichtseinheit (von hundert Minen):* DICUIL. epist. cens. 119 (Cod. Paris. N. A. 1645 f.10[r]) pondus -is . . . minas aeris centum pensare notatur. EGBERT. fec. rat. 1,1196 priva domus, matrona laris -e licentur.

cenubium *v.* coenobium.

***cenvies** *numer.* *centum viginti – hundertzwanzig:* BEDA temp. rat. 18,44 fiunt CXX; partire per decem; duodecies deni -s.

cenula (cae-, coe-), -ae *f.* *cena (parva) – (kleine) Mahlzeit* (*cf.* GLOSS. II 752,20 St.-S. caenulę inbizline): VITA Liutb. 27 cum -am vestram vobis apposuistis. HARIULF. chron. 4,16 p.215,14 coenulae studebatur. *Bansa*

cenum *sim. v.* cae-.

1. cepa (cae-), -ae *f. vel* **cepe** (cae-) *n.* *(?f.: p.471,23) script.:* se-: *l.68. p.471,5.35.* coe-: *l.61. p.471,20.29.38.* cib(a): *l.60.* civ(a): *l.60. p.471,12.* ceba: *l.60.* -ple-, -pre-: *p.471,27sq.* *form. abl. sg.* -e: *l.67. p.471,20.*

I *strictius i. q. unio – Zwiebel:* **A** *gener. (plerumque i. q. Allium cepa L. – Küchenzwiebel, cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 198sqq.):* FRAGM. mul. II 6 coriandrum cum civa alba (*sim.* III 6 ceba). TRACT. de caus. mul. 53 cibam maiorem oleum intinctam. RECEPT. Bamb. 35 coeparum sucum (WANDALB. mens. 153 allia, caepe suis tunc sunt gratissima sucis). CAPIT. reg. Franc. 32,70 volumus, quod in horto omnes herbas habeant, id est . . . uniones, britlas, porros, radices, ascalonicas, -as (*cf.* 128,29.37. FORMA mon. Sangall. p.14[a]). LIUTPR. leg. 40 p.197,1 Grecorum rex . . . allio, -e et porris vescens. GLOSS. III 571,36 St.-S. (cod. b) -e unna. 719,6 sepe vel cibolle ulloch. *saepe.* ODO MAGD. herb. 1087. IOH. S. PAUL. diaet. 199 caepae calidae sunt et siccae *eqs.* REGISTR. Pant. Col. 17,6 p.109,13 dabitur *(fratribus)* -e coctum cumino aspersum. CHART. Eberb. 178 p.300,20 sub annuo censu duorum videlicet modiorum -arum. ALBERT.

M. veget. 6,295 -a est in colore porri et sapore . . .; est autem in -a acuitas incisiva et amaritudo et stypticitas *eqs.* 6,296 -a . . . est de numero eorum, quae nocent intellectui. animal. 22,102 emplastrum . . . ex -is tritis. ALPHITA I p.313,26 semen . . . domesticae sepae. *saepe. sensu despicabili:* CHRON. Cas. 14ex· qui prius non noverant nisi caepe et alei. *alleg.:* HRABAN. univ. 19,9 p.531B -e et allia corruptionem mentis et acredinem peccati significant *eqs.* **B** *de speciebus:* **1** -a canina *fort. i. q. allium agreste – viell.: Kohllauch (Allium oleraceum L. vel sim., cf. Marzell, op. cit. p.201. 216):* DYNAMID. Hippocr. 2,76 cromeon agrion, hoc est caepa vel civa canina. GLOSS. III 495,37 St.-S. -a canina hundes clobelouh. *al.* **2** *scilla – Meerzwiebel (Urginea maritima Baker):* AESCULAPIUS 11 p.14,26 -am marinam quassatam. GLOSS. III 545,20 St.-S. squilla i. -a marina wilde clobeloich. ALBERT. M. veget. 6,431 squilla est herba, quae vocatur -a muris, eo quod interficit mures. MOSES PANORM. infirm. 43 p.140,5 accipe herbam, quae vocatur -a soricorum, et -am salvaticam. WILH. SALIC. chirurg. 1,3 p.305B cum . . . coepe squillitico. *al.* **3** *porrum sectivum – Schnittlauch (Allium Schoenoprasum L.):* ANTIDOT. Cantabr. p.160,33 -a minuta, que est untie. GLOSS. III 228,46 St.-S. -e pflanza vel snitelŏch. 572,29 -e minor i. snitilouch. *ibid. al.* **4** *ascalonia – Schalotte (Allium ascalonicum L.):* GLOSS. III 577,20 St.-S. -e ascloh. *ibid. al. fort. add. (nisi i. q. Allium fistulosum L. – Winterzwiebel, cf. Marzell, op. cit. p.197):* GLOSS. III 569,20 St.-S. -e chronion hollŏc (*cf.* 540,5 ceplecomium holloich. 553,3 cepreconium). **5** *porrum – Porree, Lauch (Allium Porrum L.):* GLOSS. II 367,32 St.-S. coepe i. forr. III 297,2 -a louch. *ibid. al. fort. add. (cf. Marzell, op. cit. p.204):* GLOSS. I 275,54 St.-S. -a surro. III 495,18 -e surio. *ibid. al.* **6** *apium – Sellerie (Apium graveolens L.):* GLOSS. II 380,7 St.-S. -e herba est ephih, inde ceparius hortulanus. **7** *?rumex – ?Sauerampfer (Rumex acetosa L.):* GLOSS. III 719,7 St.-S. sepa vel surella sura.

II *latius i. q. bulbus – Knolle:* MOSES PANORM. marisc. 17 p.182,7sq. accipe de -is gilli et de -is croci. WILH. SALIC. chirurg. 1,25 p.312C coepas liliorum alborum . . . coctas.

2. *cepa, -ae *f.* (*fort. cohaeret c. ital. vet.* ceppa) *?truncus arboris – ?Baumstumpf:* DIPL. Heinr. III. 70 p.92,39 cortem . . . cum . . . bosco et -as, cum omnibus suis pertinenciis.

cep(a)eus *vel* **-um,** -i *m. vel n.* (κηπαία) *Sedum cepaea (L.) – Rispen-Fettkraut (cf. André, Lex. bot. p.81):* IOH. sacerd. 71 cepei rubicondi succus.

***cepamen,** -inis *n. materia ex cepis parata – aus Zwiebeln zubereitete Substanz:* TRACT. de aegr. cur. p.167,9 ad dolorem aurium: sucum allii et -n . . . sume.

***ceparia** *v.* *cipparia.

ceparius (cae-), -a, -um. *hortulani proprius – dem Gärtner eigen:* IOH. SCOT. carm. 2,2,53 desine καιπαριους (caeparios *R*) meditari cernere vultus *(v. notam ed.). subst. masc.: v. l.33.*

***cepatus** *v.* *cippatus. **cepe** *v.* 1. cepa.

ceperium *v.* cyperum.

***cephal** *n. vel* ***cephale** *f.* (κεφαλή) *?form. abl. sg.:* -a: *l.60.* -i: *l.64. metr.* cē-: *l.58sq.61.*

caput – Kopf: ALDH. virg. II 1016 extollit vipera -l. ad Acirc. 11,20 p.98 sol . . . ab oceani iam tollens gurgite -l. RHYTHM. 22,17,2 -a sacro truncatus in carcere sanctus Iohannes. CARM. de Nyn. 144 -l iacentis dextera signat. CARM. Scot. I 14,1,20 res, κεφαλή, caput: en sunt hae tres ordine linguae (*cf.* 14,1,6). TIT. metr. III 8,2,2 pictor . . . sub -i simplum . . . cervum . . . finxit *(v. notam ed.).*

cephal(a)ea (ke-, caepa-, -efa-, -lia), -ae *f.* (κεφαλαία) *dolor capitis – Kopfschmerz:* PAUL. AEGIN. cur. 39capit. purgatorium kefalee (*3,5,7* κεφαλαίας). GLOSS. med. p.17,17 cefalea (caepalia *L*) est dolor capitis *eqs.* ANTIDOT. Bamb. 13 antidotum . . . faciens . . . ad cefalia. OLBERT. Veron. 16 clericum a -leae morbo . . . curare. ARS med. 7 p.425,9 cefalia est longi temporis dolor emigraneorum vel musculorum capitis. TRACT. de aegr. cur. p.140,29 -lea passio . . . quandoquidem est ex vitio capitis . . ., quandoquidem ex aliis locis ut a stomacho. GLOSS. Roger. II 161 capitis egritudines ut -lea, monopagia, emigranea. *al. v. et p.473,4.26.*

cephal(a)eus (-lius), -a, -um. (κεφάλαιος) *ad caput pertinens – Kopf-:* ALPHITA I p.299,13 mala -lea, id est caligo (II p.108,13 -lia). *fort. add.:* DYASC. p.71b coniza -leos sive . . . thimus minor (*sim.* ALPHITA II p.43,22 [*v. notam ed.*]). *v. et l.38sq.*

cephalargia (ke-, caepa-, -efa-, -alg-, -arla-, -ria), -ae *f.* (κεφαλαργία) *dolor capitis – Kopfschmerz* (*cf.* GLOSS. IV 199,6 St.-S. -ria hoiuetsuht): PAUL. AEGIN. cur. 24 vehementissime . . . cefalalgie (*3,4,1* κεφαλαλγίαι) secundum vehementes fiunt qualitates. 36capit. epitheton ad kefalalgiam. *al. (v. ind.).* GLOSS. med. p.17,11 cefalargia (caepa- *L*) est capitis dolor cum fervore *eqs.* UFFING. Ida 1,15 -ae concussione. ODO MAGD. herb. 726 qui dolor est lingua dictus -a Graeca. STEPEL. Trud. 81 homo . . . cepharlargiam . . . perpetiebatur. *v. et l.21.*

***cephalargica** (che-), -ae *f. dolor capitis – Kopfschmerz:* TRACT. de chirurg. 952 propter . . . chephalargicam (ce-giam *var. l.*).

cephalargicus (ke-, ci-, -efa-, -alg- *sim.*), -i *m.* (κεφαλαργικός) *qui capitis dolore laborat – ein an Kopfschmerz Leidender:* AESCULAPIUS 3 p.4,19 caput dolent . . ., ut in -is vel stomaticis exposuimus. PAUL. AEGIN. cur. 32capit. malagma ad cefalalgicos (*3,4,9* κεφαλαλγικούς). ANTIDOT. Glasg. p.117,8 facit *emplastrum* . . . ad cif-us et imagranicus. ANTIDOT. Augiens. p.44,13 antidotum . . ., que facit cef-is, scotomaticis, epilempticis. *al.* RADBOD. (?) Bonif. 20 p.76,23 curabat . . ., quos ira freneticos, odium kef-os (-itos, kefaleficos *var. l.*) . . . fecerat.

cephalaria *v.* cephalargia. ***cephale** *v.* *cephal.

cephalicus (ke-, cae-, -efa- *sim.*), -a, -um. (κεφαλικός) *form. nom. sg.* -on: *l.63.65. metr.* cē-: *l.36.*

1 *adi. i. q. ad caput pertinens – Kopf-:* **a** *medic.:* CARM. cod. Paris. 13955 f. 3v morbo cef-o . . . peruror. BENZO ad Heinr. 3,28 p.632,49 dolor -ae passionis. **b** *anat. (v. et l.51sqq.):* Ps. HIPPOCR. phleb. 6 cef-a (caeph-a *Brux.*, cephalia *Dresd.*) est *vena,* quę a capite habet principatum (*cf.* 169). CONSTANT. AFRIC. theor. 2,12 p.7bv per spatulas in manum tendit *vena* et vocatur -a et alibi spatulosa (*cf.* p.8ar). TRACT. de aegr. cur. p.104,25 cum flebotomia de -a vena capite raso. IOH. IAMAT. chirurg. 8,4 XII *venas* in bracchiis: duas -as, duas medianas *eqs. al. fort. add.:* GLOSS. Salern. p.12b,25 matrix vena, id est orphalica. **2** *subst.:* **a** *masc.: neuma quaedam liquescens – Neume 'cephalicus':* FRUTOLF. (?) brev. 14 p.102 virgula, -us, clivis. **b** *fem.:* **α** *dolor capitis – Kopfschmerz:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p.34br contra -am et epilepsiam inungantur *succi rutae.* MATTH. PLATEAR. gloss. 371b ponitur *sagapenum* . . . propter -am. **β** *vena capitis – Kopfader (hic illic etiam adi. subesse potest):* HILDEG. caus. 2 p.121,35 in -a plures humore habundant quam in mediana aut quam in epatica. MAUR. phleb. p.9a -a, id est capitalis. ALBERT. M. animal. 1,408 una *venarum* . . . vocatur spatularis, ex qua est illa, quae -a nominatur. THEOD. CERV. chirurg. 3,55 p.179C aperiatur una -arum. *al.* **c** *neutr.:* **α** *pulvis (primitus ad caput curandum adhibitus) – Pulver (ursprünglich zur Kopfbehandlung angewandt):* THEOD. CERV. chirurg. 3,10 p.161E pulvere -o, id est de hermodactylis cum melle, utaris et citius cadet eschara. **β** *incisio venae capitis – Öffnung der Kopfader:* Ps. HIPPOCR. phleb. 2sq. fleotomorum genera sunt tria: cefali⟨c?⟩on, meson et epaticon; cef-on et epaticon anacarsim ambas facimus (*cf.* GLOSS. med. cod. Trev. p.135,126 ka-on . . . ke-on).

cephalo, -onis *m. palma agrestis – Zwergpalme (Chamaerops humilis L., cf. Svennung, Pallad. p.146):* BERNH. PROV. comm. 7,4 p.296,39 teneritates palmarum agrestium, que vocantur -es.

***cephaloclastes** (cefaloclaustes *sim.*) *subst.* (κεφαλοκλάστης) *ferramentum, quo capitis ossa inciduntur – Instrument zum Öffnen des Schädels:* ARS med. 6 ut . . . ferra-

[Kohlwes]

mentorum nomina describam: . . . litomum, cefaloclaustes (cefalaclastes *G*, cefaloclases *P*), imbrius.

cephaloponia (celapho-, -lap-), -ae *f.* (κεφαλοπονία) *dolor capitis – Kopfschmerz:* GLOSS. med. p.18,1 cefalea, hoc est celaphoponia, capitis dolor (*cf.* GLOSS. Salern. p.15,6 -a). ALPHITA I p.283,35 -laponia.

cephalus (ze-), -i *m. (?n.: l.9sqq.)* (κέφαλος) **1** *caput – Kopf:* ERMENR. ad Grim. 28 p.566,32 a . . . Gozberto . . . pilis z-i auretenus nudo. BENZO ad Heinr. prol. p.598,27 -um truncavit. *adde:* PETR. HISP. chirurg. 14 incoandum est a -lon, quod est caput. **2** *qui caput habet – ein mit Kopf Versehener:* HUMB. Sim. 3,33 p.241,29 pro -is . . ., hoc est capitatis, non autem pro acephalis. **3** **a** *?mugil – ?Meeräsche:* ALBERT. M. animal. 24,36 kalaoz (*p.602*^{a}*,4* κέφαλοι) piscis maris (*cf.* 6,71 kakaloz. 7,98 kaleoz). *ibid. al.* **b** *cyprinus – Karpfen:* GLOSS. III 84,64 St.-S. -us carpfo.

***cephania,** -ae *f. (orig. inc.) species herbae – Pflanzenart:* HILDEG. caus. 4 p.205,27sq. qui gelewesuch habet, verbenam accipiat et bis tantum de -a . . . vel, si -am non habuerit, saxifricam. p.206,2 calor -ae.

cephas (ke-, -phe), -ae *subst. de re v. Y. Congar, Rev. du moyen âge lat. 8 (1952) p.5sqq.* **1** *petra – Fels:* AGOB. epist. 8,10 p.190,12 quorum *(discipulorum)* uni propter duritiam . . . sensus kephae, id est petre, nomen imposuerit. **2** *caput – Kopf:* REGIMEN san. Salern. 341 membra: -e, cor, pes, hepar. ALPHITA I p.283,31 -s est caput, inde cephalea quasi laesio capitis. *cf. vol. I. p.108,66sqq.*

cephen *subst.* (κηφήν) *fucus – Drohne:* ALBERT. M. animal. 8,141 mala apis, propter quod etiam kakym (*p.623*^{b}*,9* κηφήν) graece vocatur. 8,149 domus kymbôs, hoc est apum masculorum. 8,153 kikynes. 8,189 vespae . . ., quae dicuntur kynikes. 17,52 kyrykes, quod latine sonat domini. *ibid. al.*

***cephenion** *subst.* (κηφήνιον) *fucorum pullus – junge Brut der Drohnen:* ALBERT. M. animal. 8,149 domos et apothecas kakyceon (*p.623*^{b}*,34* τὰ κηφήνια), hoc est apum secundarum *eqs. ibid.:* domus kakynceon.

Cepheus, *acc. sg.* -a *m. de sidere i. q.* Κηφεύς – *Sternbild des Cepheus:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,215 niveus tardantem -a Cignus impulit. *v. et supra p.329,34.*

cephus (cefusa) *subst.* (κῆφος, κῆβος) *species simiae – Affenart:* ALBERT. M. animal. 22,42 cefusam dicit Solinus (*30,20* [caefusa *sim. MLG*]) esse bestiam monstruosam *eqs.*

cepleconium *sim. v.* 1. cepa *et* *crommyon.

cepola *v.* cepula.

***cepphos** *subst.* (κέπφος) *species avis marinae – Seevogelart:* ALBERT. M. animal. 7,39 aves . . . corium inter digitos habentes sunt vocatae graece... laroz, tericoz (*p.593*^{b}*,14* κέπφος), laradomoz. 8,106 fokokôs.

***ceppinus** *v.* *coppinus. ***cepsonium** *v.* *psomion.

***cepstaticum** *v.* *caespitaticum. **ceptrum** *sim. v.* sce-.

cepula (ze-, zipp-, s(c)iph-, coe-, cib-, ciph-, -bol-, -pol-, -ll-), -ae *f.* **1** *gener. i. q. unio – Zwiebel (plerumque i. q. Allium cepa L. – Küchenzwiebel):* RECEPT. Bamb. 5 -lle sucum. 13 oleum amagdalinum . . . cum . . . coepulla ponitur. TRACT. de caus. mul. 7 cibola in vino tepido naribus infunde. GLOSS. III 528,20 St.-S. -a cibolle. STEPEL. Trud. 82 zippulae parabantur, quibus . . . refocillabatur. BERNH. PROV. comm. 11,2 p.319,3 -a rubra valet ad dolores auris. CHART. Ital. Ficker 401 p.416,12 si aliquis . . . abluerit cepollas . . . in fontanis . . ., emendet v soldos. *al. fort. add.:* IOH. IAMAT. chirurg. 9,1 capitum z-a seu siphule unc. 1 . . ., herbas cum z-a contere (*cf.* 5,4 p.28,33 ciphule. 9,4 sciphule). **2** *de speciebus:* **a** -a marina *i. q. scilla – Meerzwiebel (Urginea maritima Baker):* IOH. PLATEAR. simpl. med. p.35a^{v} squilla . . . alio nomine -a marina dicitur. ALPHITA II p.36,19. *v. et l.68.* **b** -a canina *fort. i. q. allium agreste – viell.: Kohllauch (cf. p.471,8sqq.):* BERNH. PROV. comm. 4,1 p.283,18 -a marina vel canina supponatur. *Kohlwes*

cepum *v.* sebum. **cequaminos** *v.* cecaumenus.

cera (cae-), -ae *f. plur.: p.474,11.62. al.*

I *materia favorum,* κηρός – *Wachs (cf.* GLOSS. III 495,19 St.-S. -a wahs. *al.):* **A** *gener.:* **1** *proprie:* **a** *in univ.:* CHRON. Fred. 4,40 super tabulam caeram linitam (ALBERT. STAD. annal. a.1165 p.345,28 camisia -a . . . linita. *al. cf.* HRABAN. univ. 18,4 p.499^{A} per linituram -ae mellis). ALDH. virg. II 1599 mel . . . -arum machina clausum. EINH. epist. 56 cęra indigemus ad servitium nostrum. NOTKER. BALB. gest. 1,7 nullus ad terminum *lectionis* . . . cęram imposuit. HEINR. WIRZ. cur. 367 -a ligat tabulas et eas confederat apte. ALBERT. M. animal. 26,4 quare -a naturalis locus . . . est mellis. veget. 2,121 adhaeret flori ros, qui mel producit et -am. *saepe. meton. i. q. favus – Wabe:* ALBERT. M. animal. 26,13 crabrones . . . faciunt . . . -as corticales, terrestres et siccas ad nichil utiles. **b** *de materia scribendi:* ALCUIN. epist. 28 p.70,5 scripsi . . . non in -a, quae deleri potest *eqs.* WALAHFR. Wett. 914 infigere -ae. ERMENR. ad Grim. 30 p.568,3 nec in -a vel in tabula hęc expressi. ALBERT. M. metaph. 7,3,3 p.358,24 (ed. B. Geyer. 1964) syllaba scripta in -a. *al. meton. i. q. tabula cerata – Wachstafel:* FORM. Marculfi p. 32,35 caeras (ce- *A 2.3*) afferunt. **c** *de materia sigillandi:* ORD. iud. Dei B III 2^{a} membra . . . sigillentur de -a benedicta. EPIST. Teg. I 124 p.141,13 -a . . . insignita sigillo (ALBERT. M. metaph. 3,3,20 p.158,89sq. [ed. B. Geyer. 1960]). CONR. MUR. summ. 7 p.479,24sq. sigillum sit de -a recenti . . . vel de-a cum pice bene depurata, . . . vel -a viridis vel rubei vel crocei coloris pulvere mixta sit *eqs. al.* **2** **a** *per compar.:* CHRON. Merseb. 2 p.167,20 iuvenili animo ut -a flexibilis in omne fuit. ALBERT. M. animal. 16,32 sicut -a . . . mollificata aptatur ad sigilli formam recipiendam. *al.* **b** *alleg.:* AMALAR. off. 1,17,1 -a . . . Christi humanitatem designat (*sim.* HONOR. AUGUST. gemm. 3,24). **B** *spec.:* **1** *iur.:* **a** *de censu, solutione sim.:* CHART. Rhen. med. I 14 (a.762/804) III dinarios aut in -a aut moneta exsolvere. COD. Lauresh. 1427 ut quisque denariatas II -ę . . . persolvat. CHART. Rhen. med. I 135,32 ligna ducit ad sufficiendum, -a similiter. DIPL. Heinr. II. 14 qui -am ad . . . ęcclesiam solvunt. CHART. Carniol. I 68 p.77,22 contribues . . . libras quinque mire et totidem -e albe. VITA Meinw. 8 p.15,30 de collata de fratrum munere -a candelam fieri. CHART. Solod. 359 census -e. CHART. Undersd. 15 (Mon. Boica X p.251,31) unam libram -e legalis. *persaepe. expressius i. q. tributum cerocensualium – Wachszins:* TRAD. Teg. 6 (c.1003/13) ut famulus . . . talem -am det, qualem unusquisque servus . . . donet. CHART. Pomm. A 82 constituit -am. *ibid.:* -e generalem confirmationem fecit . . ., ne posset oblitterari eadem -a. *al.* **b** *de theloneo:* CAPIT. reg. Franc. 253,6 Sclavi . . . de sogma una de -a duas massiolas *solvant.* REGISTR. abb. Werd. 3,1 p.91,1 *dabit* unum magnum stapal -ę. DIPL. Heinr. IV. 487 p.664,3 dare unam tabulam -ę. *al.* **c** *de poena:* CHART. select. Keutgen 272,6 (c.1247/48) dimidiam libram -e pro pena persolvet. **2** *eccl.:* WALAHFR. Otm. 10 altaribus particulas -ae . . . imponere. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 34 creberrima in oleo vel -a . . . adminicula sese . . . oblaturam devovit. RITUALE Rhenaug. 21 (Spicil. Friburg. V. 1959) benedico te, -a, . . . ut sis exterminatio diaboli *eqs.* CHART. Heinr. Leon. 47 p.66,37 ut . . . -a ad illuminationem templi tribueretur. *al.* **3** *pharm.:* ANTIDOT. Sangall. p. 86,23 -a pontica. ANTIDOT. Augiens. p.60,32 -a rufa. p.65,13 -a punica. TRACT. de aegr. cur. p.276,47 quibus *(gallinis),* dum coquantur, -a virginea apponatur. ROGER. SALERN. chirurg. 4,130 casula fiat de -a. ALBERT. M. animal. 23,84. *saepe.* **4** *techn.:* AUDRAD. carm. 1,68 molliat argyllam . . ., obducat -a -amque recondat harena *eqs.* HEIRIC. Germ. II 2,5 concepti operis exemplar . . . caeris brevibus informatur. ARIBO FRISING. mus. p.38 reponderationes -ae, quam ad primum cymbalum expendas, duas . . . provideas. THEOPH. sched. 3,30 accepta -a forma inde aures. MATTH. PLATEAR. gloss. p.382^{E} quaelibet -a alba non dicitur propolis, sed artificialiter coaptata sic: *eqs.* HILDEG. caus. 2 p.131,1 ut chordae per -am . . . iuvantur *eqs. al.* **5** *alch. in nominibus ficticiis:* TURBA phil. 21 p.131,12 ceratum, cum desiccatur, se invicem continet; coquite . . . -am, donec bibat collam auri *eqs. (cf. notam ed. p.206*^{9}*).* GEBER. forn. 27 p.761 incera cum -a crocea virginea, id est oleo sanguinis vel oleo ovorum.

[Rudolph]

II *de materia -ae simili:* **A** *pharm. i. q. cummi – klebriger Pflanzensaft, Kleber:* ANTIDOT. Sangall. p.94,27 -a nardi lib(ra) I. **B** *zool. i. q. pellis nasalis (avium rapacium) – Nasenhaut (von Raubvögeln), Wachshaut, Ceroma:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p.130,23 pars illa corii, que est inter duritiem rostri et primas plumas capitis, scilicet ubi sunt nares, quam vocamus -am *eqs.* p.131,28sqq. 167,1.

cerabrum *v.* cerebrum.

*?***ceracina** *subst. candela parva – kleine Kerze:* GLOSS. III 660,19 St.-S. -a charchilin *(cf. notam ed.).*

***ceracium** *v.* *seracium. **ceractes** *v.* ceras *l.48.*

***ceracula,** -ae *f. candela parva – kleine Kerze:* GLOSS. IV 46,21 St.-S. -a charzili. 169,14.

ceralus *v.* cerasus.

***ceramicum** (ke-), -i *n.* (κεραμικός) *olla terrena – irdenes Gefäß:* LIUTPR. leg. 53 p.204,4 *imperatorem* quasi k-um, id est vas fictile, . . . confringemus.

***ceramius** (-mus), -i *m.* (κεραμεύς) *figulus – Töpfer:* GLOSS. IV 46,24 St.-S. -us (-mus *a*) figel vel figulus (135,38 -us).

***cerapecten** *subst. cura – Behandlung: v. l.24.*

***cerapecticus,** -a, -um. (θεραπευτικός) *ad curationem pertinens – zur Behandlung gehörig:* ALPHITA I p.283,39 cerapecten (carapeten *var. l.*) interpretatur curatio, inde -um negotium, id est liber curationum ut in tegni.

***ceraptatum,** -i *n. vel* ***ceraptata,** -ae *f. candelabrum – Leuchter, Kerzenhalter (cf.* GLOSS. III 623,25 St.-S. -a carh-cistal): IOH. NEAP. gest. 46 fecit -as quinque. LEO MARS. chron. 2,100 -a cristallina parium unum, argenteum parium alterum (*cf.* 1,32 p.602,8). PETR. CAS. (?) chron. 3,32 p.723, 48 -a . . . aerea fusilia valde pulchra *eqs.*

cerarius (se-, cae-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *ex cera constans – Wachs-:* CHART. Rhen. inf. I 263 p.170,35 (a.1104) quę *(mancipia)* ad cęrarium censum dedit. **b** *ad censum cerae pertinens – Wachszins-:* REGISTR. Pant. Col. 12 p.96,2 (a.1181) quicquid -i iuris est. **2** *subst. masc.:* **a** *qui censum cerae solvit – ein Wachszinspflichtiger (cf. A. Meister, Studien zur Geschichte der Wachszinsigkeit. 1914. p.1sqq.):* CAPIT. reg. Franc. 20,15 de -is . . ., sicut a longo tempore fuit, observetur. REGINO syn. caus. 1 p.20,23 quot -os habet *ecclesia.* DIPL. Otton. II. 22[b] locum . . . cum . . . -is (se- *A*) multis. *al.* **b** *qui ceram facit vel vendit – Wachszieher, -händler:* CHART. Babenb. 234 p.53,39 (a.1221) Ruberto, -o de Purstindorf. **c** *qui cereos curat – Kerzenwärter:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,178 qui . . . luminum concinnatores dicebantur, apud nos acolythi, id est a cera -i nuncupantur. *Rudolph*

ceras, *pl.* -asta *(n.)* (κέρας) *cornu – Horn:* ALPHITA I p.283,36 ceractes *(sic ?)* cornutum dicitur a -s, quod est cornu. CAES. HEIST. mirac. I 4,100 graece -asta vocantur cornua, luxuria cerastes est.

cerasa *v.* cerasum, -us.

cerasarius (-res-, -ris-), -i *m. cerasus – Kirschbaum (cf. p.476,41):* CAPIT. reg. Franc. 32,70 volumus, quod habeant . . . ceresarios diversi generis (*sim.* 128,38 cerisarios).

ceraseum *v.* cerasium.

1. *ceraseus, -a, -um. *spadix – (rot)braun:* GLOSS. III 358,48 St.-S. -us prvn.

2. ceraseus, -i *v.* cerasius.

cerasium (cęr-, car-, -aci-, -ati-, -seum), -i *n.* (κεράσιον) *metr.:* cērā-: *l.63.* cēră-: RUODLIEB X 67.

1 *pomum cerasi – Kirsche:* GLOSS. III 197,8 St.-S. -um kirsa. 581,9 caratia cherseperi. EKKEH. IV. bened. II 194 Christe, . . . benedic cęrasia nostra. DIAETA Theod. 507 -a viridia ventrem procurant, sicca vero *eqs. v. et p.476,28.43.*

2 *fructus spinae nigrae – Schlehe:* GLOSS. III 580,63 St.-S. caracia slehen.

cerasius (me-, -res-, -seus), -i *f. cerasus – Kirschbaum (cf. p.476,41):* ANTIDOT. Lond. p.18,42 gummen de cereseo (ANTIDOT. Sangall. p.99,17 gumen -e). GLOSS. III 496,31 St.-S. -eus krisboum (IV 246,1 -us). CHART. Burgenl. I 434 p.296,35 (a.1263) vadit supra unam -um *meta.* II 189 ibit ad arborem merasii *(sic) praedium.*

cerastes, -ae *m. et f.* (κεράστης) *script.:* sc-: *l.10.* cae-: WALAHFR. metr. (Cod. Sangall. 831 f. 172[II]). -rea-: *l.11. form.: nom. sg.:* -is: *l.6.* -us: *l.6. acc. sg.* -en: *l.11.*

serpens cornutus – Hornschlange (cf. GLOSS. I 88,12 St.-S. -es [-us *b*] uurmkhunni. 89,12 -is genus serpentis. 274,38 -es hornohtiu natra. 318,57 -es horn uurm. *al.):* **1** *proprie:* SYLL. Bern. 2,74 cornuta -es. EKKEH. IV. bened. I 21,40 ad Moysi verba fit virga -es acerba. ARNOLD. SAXO fin. 2,10 p. 66,32 est serpens sc-es cornutus. ALBERT. M. animal. 2,32 aliez . . ., quem nos -en vocamus. 25,21 cereastes est serpens carens spinis *eqs. al. fort. add.:* ALBERT. M. animal. 25,15 serpenti, qui vocatur sabrin (*cf. ind. arab. p.1661 s. v.* asfodius). 25,40 sabryn. **2** *in imag.:* BENZO ad Heinr. 1,20 custodiens vias tuas, ne in eis se occultet callidus -es. **3** *alleg.:* HRABAN. univ. 8,3 p.228[C] colubri . . . et -ae nomine diabolus vel antichristus significatur (*cf.* 6,1 p.160[D]). *v. et p. 475,50.*

***cerasteus,** -a, -um. *ad cerasten pertinens – Hornschlangen-:* ALBOIN. incont. 4[tit.] cecis -i (-is *var. l.*) veneni cornibus periclitari.

cerasum, -i *n. (f.* -a: *l.37) script.:* -res-: THADD. FLORENT. cons. 1,9. -ris-: REGISTR. Xant. (QuellRechts-WirtschGeschXanten. I. 1937. p.75,26). -rus-: *l.27.35.*

pomum cerasi – Kirsche: WANDALB. mens. 158sq. hinc etiam -a arboribus decerpere tempus; puniceis -is succedunt cerea pruna. GLOSS. III 270,62 St.-S. -um kersa (539,7 cerusa). 386,71 -a kirsen; male quidem legunt cerasea, cum si⟨cut⟩ a piro pira . . ., sic a ceraso -a veniant. ECBASIS capt. 1025 persica cum -is. HILDEG. caus. 5 p.235,5 si quis -a comedit *eqs.* BERNH. PROV. comm. 1,1 p.271,27sqq. -a quedam sunt pontici saporis . . ., sunt et alba -a . . ., sunt et -a rubei coloris et cornica dicuntur. IOH. S. PAUL. diaet. 301 -a frigida sunt. CAES. HEIST. mirac. I 6,5 p.346,4 tempore illo, quo matura erant cerusa (cerasa *var. l.*). ALPHITA I p.302,32 -a nigra. ALBERT. M. veget. 3,80 in . . . -is, quae vocantur amarena. SALIMB. chron. p.224,34 habuimus . . . -as. *al.*

cerasus, -i *f.* (κέρασος) *script.:* car-: GLOSS. III 467,20 St.-S. *cod. d.* -res-: *l.51.* -rus-: *l.44.47.* -alus: GLOSS. III 720,15 St.-S. *form. decl. I.: l.44.46. attrib.: l. 44.46.*

arbor cerasa ferens – Kirschbaum (Prunus Avium L. vel Prunus Cerasus L.): GLOSS. med. p.18,17 -us et cerasia differt, quod -us arbor, cerasia poma (THEOPH. sched. 1,27 gummi, quod exit de arbore -o [cerusa *var. l.*] sive pruno. CHART. Carniol. I 113 p.109,27. CHART. Rhen. med. II app. 14 p.380,23 iuxta -am arborem). GLOSS. III 38,19 St.-S. (cod. Q) cerusus waihselpaum. 468,42 -us kerspaum (IV 135, 33. *ibid. al.*). EGBERT. fec. rat. 1,1328 mispilus et -us puerorum scismata questę. HILDEG. phys. 3,6 -us plus calida quam frigida est. *al. in nomine loci:* CHART. Worm. 328 (a.1265) conventui in Orto Ceresorum *('Kirschgarten').*

***ceratio,** -onis *f.* **1** *alch. i. q. actio emolliendi ad modum cerae – das Erweichen zu einer wachsartigen Masse:* GEBER. summ. 1,55 p.615 -o est durae rei non fusibilis mollificatio ad liquefactionem. Ps. ARIST. magist. p.653[a],10 circa ultimam -em rerum ad album (p.655[b],32). Ps. AVIC. tinct. 6 p.631[b],19. **2** *techn. i. q. opus cerarium – aus Wachs bestehender Teil eines Modells:* CYMBALA VIII 13 altitudine unicuique data in limo et in -e.

ceratium, -i *n. (m.: l.70)* (κεράτιον) *script.* -t(um): *l.67. form.: nom. sg.:* -tes: *l.68.* -tyn: CATAL. mensur. cod. Monac. 14747 f. 89[r]. *acc. sg.* -tim: *l.71. acc. pl.* -tes: *l.70.*

de pondere parvo i. q. siliqua – Karat (cf. ALPHITA I p. 296,2 kerath, kemith, id est pondus quatuor granorum ordei): PAUL. AEGIN. cur. 175 p.99,21 magnitudo . . . sicut -a (*3,30,1 p.213,8* κερατίων) III vel IIII. 210 p.149,26 da -ta VII. GERB. geom. 6,4 p.88,28 (add.) dragma, -tes et medietas siliquae. Ps. ODO CLUN. abac. p.299[b],33 scrupulus duos obolos, obulus duos -tes habent (*cf.* p.300[a],2). Ps. BOETH. geom. p.426,8 semiobolum, quem Graeci -tim nuncupant. p.428,8 -tim unam et semis siliquam habere. *cf.* *caratum.

[Banta]